

प्रस्तावना ।

विद्यादुर्वन्तु हंहो मनीषिणः !—परमपवित्रीभूतादमङ्गल्याद्यलोकोत्तमाद्यशरण्यपञ्चमदेवश्रीमदहर्द्वक्त्रप्रसूतस्य अनेक-
लङ्घितसम्पन्नदुतस्यविराणधरमुनिमथितस्य अनाद्यनिधनापारसंसारपातावारपरिभ्रमणपरिश्रान्तानेकभव्याङ्गिगणसंवेगरङ्ग-
कारणस्य सद्बोधपरम्यतापन्नस्य विबुधजनपरमपदसाधनकारणीभूतस्य लैनर्धर्मैकसारभूतसकलगुणमूलविनयप्रभृतिपदत्रि-
शद्व्ययनरूपस्य मूलागमस्य श्रीमत उत्तराध्ययनाभिधानसूत्रस्योपरि अनेकैः सुविहितगीतार्थोचार्यप्रवरैर्भिन्नभिन्नरचना-
त्मकतया रचिता भूदशो वृत्तयः सन्ति । ताभ्यः काश्चन मुद्रिता अपि दृष्टिपथमापतन्ति । तन्मध्यगता या पुनर्ग-
म्भीरार्थसङ्कलिता निपुणगणगम्या शिष्यहितानाम्नी दृढदृष्टिः थारापद्रगच्छीर्यैर्वादिवेतालेत्याख्यविक्रदविभ्राणैः
श्रीमद्भिः शान्त्याचार्यैर्विहिताऽस्ति, ततश्च वृत्तेरेषा सुगमप्राकृतगद्यमयकथागर्भिता एकपाठगता सुखवोधानाम्नी
लघुवृत्तिरेवंपुगीनमन्दबुद्धिसरस्वहितकाम्यया समुद्भूता देवेन्द्रगण्यपरनामधेयैः पूज्यप्रवरैः श्रीमन्नेमिचन्द्राचार्यैर्गुरु-
भ्रातृश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्योपरोधेनेति ।

सूत्रस्यास्य वृत्तिकारका एते आचार्याः कदाऽभूवन् ? किमच्छीयाः ? केऽमीपां गुरवः ? कदा कुत्र पवित्रस्थले कृता च
वृत्तिरियम् ? इत्येतत्प्रभर्तिर्णयस्तु एतद्वृत्तिप्रान्तप्रशस्त्यवलोकनाद् भवति । तथा चात्र प्रशस्त्यन्तर्गतकतिपयपद्यानामुल्लेखः—

“विश्रुतस्य महीषीठे, बृहस्पच्छस्य मण्डनम् । श्रीमान् विहारुकप्रष्टः, सूरिरुद्योतनाभिधः ॥ १ ॥

“शिष्यस्तस्याऽऽम्नदेवोऽभूदुपाध्यायः सतां मतः । यत्रैकान्तगुणापूर्णे, दोषैर्लोभे पदं न तु ॥ २ ॥

“श्रीनेमिचन्द्रसूरिरुद्धुत्तवान् वृत्तिका तद्विनेयः । गुरुसौन्दर्यश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्यवचनेन ॥ ३ ॥

“शोधयतु बृहदनुग्रहवुद्धिं मयि विधाय विद्वज्जनः । तत्र च मिथ्यादुष्कृतमस्तु कृतमसद्गतं यद्विह ॥ ४ ॥

“अणहिलपाटकनगरे, दोहडिसच्छ्रेष्ठिसत्त्वसतौ च । सन्तिष्ठता कृत्यं, नर्वेकरहंरवत्सरे चैव ॥ ५ ॥”
इत्येतेभ्यः स्पष्टार्थेभ्यः पद्येभ्यः प्रस्तुतवृत्तिकृतां श्रीमतां नेमिचन्द्राचार्याणां स्पष्टमेव सत्तादि प्रतीयते ।

तत्र सत्ता तु अमीयामाचार्याणां प्रशस्त्यन्तिमपयोक्ताभ्यां वृत्तिकरणस्य नगर-कालाभ्यां विक्रमार्कोयस्य द्वादशशतकस्य पूर्वार्धादयोक्त् स्फुटैव । एते ह्याचार्याः प्राचुर्येणाऽणहिलपत्तने दोहडिश्राद्धवसतौ स्थितवन्त इत्यपि प्रतीयते, यतस्तत्र स्थितैरमीभिः प्रथममेवा वृत्तिः कृता एकोनत्रिंशदधिके एकादशशते विक्रमसवत्सरे (११२९) ।

२ तदनु प्राकृतपद्यात्मकं श्रीमहावीरचरित्रं द्वितीय ग्रन्थत्वं तन्नगरे तच्छ्रेष्ठिसत्त्वकोपाश्रयस्थैरेवामीभिः कृतमेक-
चत्वारिंशदधिके एकादशशतके (११४१) वैक्रमीये । तथा च श्रीमहावीरचरित्रान्तर्गतान्तिमगाथायुगलम्—

“अणहिलवाडपुरस्मी, सिरिकन्ननराहिवम्भि विजयंते । दोहडिहारियाए, वसदीए सठिणं च ॥ ८४ ॥

याससयाणं एकारसण्ह विक्कमनिवस्स विगयाणं । अगुयालीसे सबच्छुरम्मि एवं निवद्धं ति ॥ ८५ ॥”

अनेन श्रीवीरचरित्रप्रशस्तिगतगाथायुग्मेनास्य चरित्रस्य निर्माणकालः स्पष्ट एव । एतच्चरित्रमपि श्रीमद्भिर्नेमिचन्द्र-
सूरिभिः श्रीउत्तराध्ययनवृत्तेर्विरचनानन्तरं ततो विहल्य पुनरागत्य तत्र स्थितैरेव व्यधायीत्यपि निश्चीयते ।

यत्पुनः श्रीप्रवचनसारोद्धारनामकस्य ग्रन्थरत्नस्य कृतिकारा एते एव पूर्वोदितसूरिवरा इति श्रीसागरानन्दसूरि-
भिसाद्वन्धप्रस्तावनायामलेखि तत्र समीचीनम् । यद्यप्युक्तग्रन्थकारा तन्नामान एव गुरवोऽप्येषां आम्रदेवाः तथाप्येते
पूर्वोक्तग्रन्थद्वयकर्तृभ्यो भिन्ना एव तत्प्रशस्तिर्तोऽवसीयन्ते । तथा च तत्प्रशस्तिः—

- “धम्मथराधरणसदावरहजिणचंदसूतिसिस्ताणं । सिरिअम्मएवसूरीण पायपंकजपटाएहिं ॥ १ ॥
- “सिरिविजयसेणगणहरकणिट्ठजसदेवसूरीणिं । सिरिनेमिचंदसूरीणिं सविणयं सिस्समणिएहिं ॥ २ ॥
- “समयरयणापराओ, रयणाणं पिय समत्थदाराइं । निठ्ठणिट्ठालणपुवं, गहिउ संजत्तिएहिं व ॥ ३ ॥
- “पययणसारुद्धारो, रइओ सपरावबोह्वज्जन्मि । जं किचि इह अजुत्तं, वट्ठसुया त विसोहंहु ॥ ४ ॥
- “जा विजयइ मुक्कणत्तयमेयं रविससिसिमुेरुनिरिजुत्त । पवयणसारुद्धारो, ता नंदउ बुहपट्ठिजंतो ॥ ५ ॥

अनेन प्रशस्त्युद्धेतेन प्रवचनसारोद्धारग्रन्थकारका अन्ये एव नेमिचन्द्राचार्याः स्पष्टतया निश्चीयन्ते । यत एतेषां गुग्गुरूपस्तौ भिन्नतामाना, श्रीआश्वदेवसूरयो गुरवोऽपि परे एव, यतः पूर्वोक्तनेमिचन्द्राणां तु श्रीआश्वदेवा उपाध्याया एव गुरवः कथितास्सन्ति । वैहारक-बृहद्ब्रच्छ-रचनासमय-नगर-वसत्याबुलेखोऽप्यत्र नास्ति, अत एव प्रवचनसारोद्धारग्रन्थकर्तार उक्तग्रन्थद्वयकर्तृभिन्ना एव श्रीनेमिचन्द्राः । यदुत उक्तवृत्तिकरणकाले अन्येषां कृतिपया-नामेतन्नाम्नामाचार्याणामपि सत्ताऽभूदिति । किञ्च यदुत्तराध्ययनलघुवृत्तिकाचार्याणां गुरुभ्रातृत्वापन्नानां श्रीसुनिचन्द्रा-चार्याणां पितृव्यगुरुता लिखिताऽमीभित्तदपि न सम्यगिति ज्ञायते । गच्छोऽप्येतेषां “बृहद्ब्रच्छस्य गण्डनमि”सनेन स्पष्ट एव । गुरुपरम्पराऽप्यमीषां प्रकथितः स्पष्टैव, यतो गुरुगुरवः श्रीमन्त उद्योतनाचार्याः, श्रीआश्वदेवोपाध्याया गुरुवर्याः, श्रीसुनिचन्द्रसूरयो गुरुभ्रातरः, श्रीनेमिचन्द्रसूरीणामिति गुर्वावलिः ।

सुद्रणान्तरे सधृत्तिकस्यास्मागमस्य सशोधनार्थमुपलब्धनां दशसत्पाकानामादर्शहस्तलिखितप्रतीनां क्रमस्त्वेवम्—
तत्रानैका प्रतिः गुर्जरदेशान्तर्बर्षिवालापुर(वलाद)नगरसस्यापित्तासद्गुरुवर्यतपोनिधि श्रीमद्विवेकविजयसुनिपुङ्गवज्ञान-

भाण्डागारसत्का चत्वारिंशदधिकद्विशतपत्रमाना जीर्णपर्णो शुद्धा लिपिसुन्दरा, एतत्प्रान्ते प्रशस्तिसत्क एक एवान्तिम-
श्लोको दृश्यते च, प्रेसकोपी चैतदुपरित एव कारिताऽभूदिति । किञ्चित्तदग्रन्थमुद्रणकारणमसद्गुरुवर्याणां प्रेरणैव ।

पुनश्च प्रतीनां पदक्रमकव्यरसाह्निप्रतिबोधविधायिजगद्विख्यातजगद्गुरुश्रीमद्विजयहीरसूरिजनमभूम्युत्तरगुर्जरप्रदेशा-
न्तःस्थप्रह्लादनपुरेत्याख्यनगरमध्य‘दायरा’इतिनामस्थानसंस्थसवेगिगच्छोपाश्रयज्ञानगारसत्कम् ।

तासु प्रथमा—नवनवत्युत्तरत्रिंशत् (३९९) पत्रमयी प्राचीना शुद्धप्राया, प्रान्तविभागे—“संवत् १५४५ वर्षे
कार्तिकसुदि ३ दिने श्रीधर्मघोषगच्छे मूलपट्टे श्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीपद्मशेखरसूरिपट्टालङ्करणगच्छाधिराजश्रीपद्मा-
नन्दसूरिशिष्यवाचकश्रीभावशेखरवाचनार्थं लिखितमिदं मुनिना क्षमारत्नेन इतज्ञानवृद्धये ॥ शुभं भवतु श्रीपार्श्व-
प्रसादात् ॥” इतिकृतोद्देशश्च वर्तते ।

द्वितीया—चतुर्विंशोत्तरशतत्रय (३१४) पत्रालिका नातिप्राचीना नातिशुद्धा मूलपाठविरहिता अन्तिमपत्रात्पूर्वपत्रन्यूना,
सा च प्रान्तवर्तिना “अथ संवत् श्रीनृपविक्रमकालातीतसंवत् १६१८ वर्षे माघमासे शुक्लपक्षे ५ शुके अदेहउत्समापुरे
श्रीउत्तराध्ययनटीकायां दी० लङ्घयीआदिसप्तसहस्रेन लिखापिते गुणिश्रीलङ्कृते शास्त्रमिदं मुधासमं श्रीउत्तराध्ययनवृत्ति-
रियम् ॥ यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥ लेखकपाठकयोर्माह्व्यं
ददातु ॥ तैलाद्रक्षेत्रालाद्रक्षेद् रक्षेच्छिथिलवन्धनात् । परदृष्टगताद्रक्षेदेयं वदति पुस्तकम् ॥ २ ॥ इत्युल्लेखेन सङ्गताऽस्ति ।

तृतीया पुनः—पद्मविंशत्युत्तरत्रिंशत् (३२६) पत्रप्रमाणा सूक्ष्माक्षरा अनतिजीर्णा प्रायः शुद्धा विंशतितमपत्रविकला
च, अन्ते च “यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥ संवत्
१५६३ वर्षे लिखितम् ॥” इत्युल्लेखवती ।

पुनरपि च—पद्मविंशत्यधिकशत(४२६)पत्रयुक्ता स्थूललिपिका जनतिप्राचीना शुद्धाशुद्धा च, अवसाने “संवत् १६६१ वर्षे फाल्गुणमासे कृष्णपक्षे ५ दिने भौमवारे पं० हस्तजी लिखितं शुभं भूयात् ॥ यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥” इति लेखकपुष्पिका चास्ति ॥

पत्राग्नी—त्रिचत्वारिंशदधिरत्रिंशत्(३४३)पत्ररूपा न प्रायो जीर्णा न च प्रायोऽशुद्धा आद्यपत्रद्वयविरहिता च, प्रान्ते लेखकपुष्पिकाविहीना च ।

पद्मी पुनः—एकसप्तत्युत्तरत्रिंशत्(३७१)पत्राद्भिता नूतना न प्रायः शुद्धा लिखितोऽशोभना त्रिपाठी चैयम् । पृष्ठे “सप्तत् १६६२ वर्षे कार्तिकमासे शुदि ३ दिने सोमे लिखितम् ॥ श्रीआदिनाथप्रसादात् शुभं भवतु । लेखकपाठकयोः शुभं भवतु ॥ श्री ॥” इति पुष्पिका लेखकस्य ।

तदगु प्रतीनां त्रयी गुर्जरप्रान्तान्तर्गतडभोडाइत्याख्यनगरसंस्थापितश्रीमद्विजयानन्दसूत्रसन्तानीयश्रीमन्मान-
विजयसुतीचित्रकोपसत्का ।

तत्रैव—एकैनादीत्यधिकशतद्वय(२७९)पत्रवती दिव्याक्षरा परमशुद्धा, अन्ते च “संवत् १६१२ वर्षे भाद्रपदवदि १२ रतियारे श्रीसागरसूत्रिसन्ताने श्रीसमयभक्तमहोपाध्यायशिष्यश्रीपुण्यनन्दिउपाध्यायशिष्यश्रीरत्नरङ्गोपाध्याय-
तरिष्ठप्यायचकाऽमरगिरिगणिना ख्यान्नाथं लिपीकृता । लिखिता श्रीफलवर्द्धिकानगरे । धार्यमाना चिरं नन्वात् ॥ गुणं भवतु कल्याणमस्तु लेखकपाठकयोः । यादृशं पुस्तके दृष्टं, तादृशं लिखितं मया । यदि शुद्धमशुद्धं वा, मम दोषो न दीयते ॥ १ ॥” इति लेखकपुष्पिका ।

द्वितीया—पञ्चोत्तरशतद्वय(२०५)पत्रयुता प्राचीनपर्णा शुद्धा, प्रान्तभागे लेखकस्य पुष्पिका चैयम्—“संवत् १५५२

यै श्रीपत्तनगरे श्रीखरतरगच्छे श्रीजिनराजसूरयस्त्वष्ट्रे श्रीजिनवर्धनसूरयस्त्वेपां षट् श्रीजिनचन्द्रसूरयस्त्वदीयान्यये श्रीजिनसागरसूरयस्त्वदन्यये श्रीजिनचन्द्रसूरयस्त्वष्ट्रपूर्वाचलसहस्रकरावतारश्रीपूज्यराजश्रीजिनहर्षसूरीणामुपदेशेन श्रीउपदेशवशे छाद्महदगोत्रे स० खीमाभार्यो स० खेतलदेपुत्र स० कपूरदेपुत्र स० कर्पूरदेपुत्र स० देवदत्तपौत्र स० नाकरप्रमुखपरिवारसहितेन श्रीउत्तराध्ययनलघुवृत्तिलेखि पं० कमलसंयममुनिपठनार्थम् ॥” इति ।

तृतीया च—एकपद्युत्तरद्विदशत(२६१)पत्रात्मिका प्राचीनप्राया शुद्धप्राया च, अस्या (१-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८) मेतावन्ति पत्राणि न सन्ति । प्रान्ते वृत्तिचतुः प्रशस्तिरपि नास्ति, परं पुस्तकलेखकस्य महती पुष्पिका त्वम्—“आसीत् श्रीराजगच्छे सदसि नरपतेरल्हणाख्यस्य साङ्ख्यमन्यन्याख्याविधाताऽन्नलनृपतिपुरो यादिगर्वाप-
हर्ता । जैनावज्ञापमसक्तं जिनमतमुदृढं विमर्देश विधाय, श्रीमज्जेनेन्द्रधर्मोत्ततिकरणपटुर्धर्मसूरियुनीन्द्रः ॥ १ ॥ वादीन्द्रः किल धर्मसूरिरभवच्छ्रीरत्नसिंहाभिधो, देवेन्द्रोऽपि गुरुस्ततोऽप्युद्भवद्रत्नप्रभः सूरिराट् । आचार्यो विजयीश्वरः प्रचुरभूद्विद्वज्जने स्वस्थधीः, सूरीशोऽपि च रत्नचन्द्रसुगुराणन्दसूरिस्ततः ॥ २ ॥ ततोऽप्यभूवन्नमरममेन्द्रा, विनो-
धिता येर्वहुशो नरेन्द्राः । तेषां क्रमोत्सासतभानुमाली, पुत्रा भवति स्म ज्ञानेन्दुशाली ॥ ३ ॥ श्रीसागरेन्द्रसूरीशाः, सारिक्यासु विशारदाः । तत्पट्टभूषणाध्यासन, सूर्यो मलयेन्दवः ॥ ४ ॥ सकलवादिमदद्विपकेक्षरी, स पद्मशेखरसूरि-
गुरुस्ततः । बहुविनेयरेष्वपि वाचकः, समभवद्वुवि भावदाशी मुनिः ॥ ५ ॥ सुशिष्यो भावचन्द्रस्य, कर्मसागर-
पाठकः । विद्युतः शास्त्रनैपुण्यात्कलाकेलिकुतूहली ॥ ६ ॥ तेषां सुश्रावकाध्याय, भूरयः सूरवंशजाः । सद्गुणाढ्यस्य वंशस्य, प्रपूर्तिर्द्विस्तरा न किम् ॥ ७ ॥ सुराणवंशल्यं पटुप्रदीपः, श्रीसूरदेवो मुवि सुप्रतापः । तदन्वयेऽभूद्रदेवकाल्यः, पुत्रः पवित्रो ननु पद्मसिंहः ॥ ८ ॥ मोपाको रत्नसिंहश्च, कमलरूपा तथैव च । मुनिचन्द्रः सोमदेवश्च, पद्मसिंहस्य

पुत्राः ॥ ९ ॥ पुरुषार्थो दय पत्यारः, सोमदेवस्य पुत्रकाः । झुङ्गरः पर्वतश्चैव, शिखरश्चाचाकलथा ॥ १० ॥
मदुग्धिपदं प्राप्य, श्रीमन्नगरकोटके । तीर्थयात्रां जयी चक्रे, शिखरः कीर्तिभूषितः ॥ ११ ॥ सिरियादेवी प्रथमा,
लाहलदेवी तया परा तस्य । सञ्जाते द्वे दयिते, रतिप्रीतीव मदनस्य ॥ १२ ॥ प्रथमायालयः पुत्रा, जज्ञिरे स्वगुणो-
न्नतलाः । शिरपतिः श्रीपालश्च, सहस्रवीरस्तथैव च ॥ १३ ॥ तथा परम्या द्वौ पुत्री, जज्ञाते यशःशालिनौ ।
सहस्रराज-भामेहौ, मूर्त्ताविव यशोजयौ ॥ १४ ॥ भर्तुः पुण्यार्थमर्थेन, लाछिनाद्रया लिखापितम् । पुस्तकं वाच्यमानं हि,
सिरे मन्दतु शासने ॥ १५ ॥ उत्तराध्ययनदृष्टेः, पुस्तकोऽयं प्रशस्तश्च । वाचनाचार्यकर्मसागरस्य प्रददे मुदा ॥ १६ ॥
मार्गेननैपयोधिन्दुमिते (१४९५) विक्रमवत्सरे । पुस्तकं लेखयामास सा स्त्रीयधनव्ययात् ॥ १७ ॥ यावत्पूर्वोक्ते-
ऽस्मिन्ननमतमनते गोमयलेपनार्द्धे, सायंसन्ध्यापुरन्ध्री रघुरदुङ्गसुमे मुञ्जतीन्दुप्रदीपम् । प्रातः श्रीसान्ध्यरागप्रसृमर-
पुग्ने भानुहृन्मञ्च मुह्ये, धर्माधीशस्य तावज्जिनपचनमिदं विश्वलोके मुदे स्थात् ॥ १८ ॥" इति ।

अस्य संशोधनमन्त्रे युगपत्सम्पूर्णतत्पुस्तकप्रदानामुक्तमहासयानां विशालोदरता धन्यवादास्पदीभूता एव । किञ्च
पदस्य प्रत्यक्षान्तिमनुकनिरीक्षणे मुनिययैः श्रीमत्पुण्यविजयैर्महाशयैः परिश्रमोऽकारि तदर्थं तेषामप्यनुग्रहः स्युतिपथात्र
वदपि विमर्श्यतेऽस्माभिः । अन्यथैतद्वृत्तिगतानि कथान्वर्गतानि वा यानि कानिचित् पाठत-अपभ्रंशभाषामयानि प्रस्ता-
विष्टपत्राणि तेषां संस्मृत्यष्टायाप्यधः कृतावलोकनीयेति ।

पूर्वोक्तदस्ताकाधारेण साग्रधानीभूय संशोधितेऽप्यस्मिन् ग्रन्थे प्रमादवशाद् दृष्टिदोषवशाद्वा यत्र कुत्रचित् स्थले वा
वाप्यशुद्धिर्यापकानां दृष्टिपथमवतरेत्तत्र संशोध्य वाचनीयं कोविदमहाशयैरिति प्रार्थयते—

संवत् १९९१ वीरशुक्ल प्रतिपदा
मु० राजनगर (लुण्ठावाहा)
नितोनाथ्य ।

विजयोमङ्गसूरिः ।

अस्यागमस्य सुद्रणकार्ये आर्थिकसाहाय्यप्रदातॄणां भाग्यवृत्तौ श्रमणोपासकानां

नामावलिः—

राजनगरान्तर्गतशाहपुरसत्का द्रव्यसहायता—
५०० मन्त्रकपरेखलांचा हत्यस्य उपाश्रयस्तकशान्दल्यम् ।

- १५१ शाह-शास्त्राभाई साकरचंद.
- १०१ शाह-नानाकाळ हीरालाल.
- ५१ शाह-भूलाभाई बलाजीदास.
- ४१ शाह-बकाभाई उमैचंद.
- ३१ शाह-मजिनाल मगनलाल.
- ३१ शाह-दगौनदास दोलतराम.
- ३१ शाह-केशवलाल जेचंद.
- २५ शाह-फूलचंद कलुभाई.
- २५ शाह-साकरचंद बैचरदास.
- २५ शाह-शिवकाळ मतसुखराम.
- २५ शाह-शुनीकाळ रायचंद.
- २५ शाह-खोडीदास छोटालाल.
- २५ शाह-उमैवराम मुराभाई.
- २५ शाह-सोऋचंद चडुभाई.

- २५ शाह-हीरालाल माणेककाळ.
- २५ शाह-सकरचंद दोळतचंद.
- २५ शाह-छोटालाल भाईचंद.
- २५ शाह-नगीनदास छगनलाल.

प्रहृदिनपुरसरका द्रव्यसहायता—

- २०५ श्रीतपगच्छोपाध्यायसत्कशान्दल्यम् ।
- १५१ शाह-भसुतकाळ नधुचंद.
- १०१ परिल-शास्त्राभाई नगीनदास.
- १०१ शाह-सोददभाई दोसजी.
- ५१ कोशरी-रिलवचंद उजमचंद.
- ५१ परिल-मलुकचंद बादरमल.
- ५० (कमकाभाई) द्वारा देसाई-कालीदास शीखेरदास.
- ५० शाह-कलुभाई हरिचंदरस विधवा. (गव)
- २५ मैता-जयंतीकाळ कालीदास.
- १०० शाह-कस्तूरचंद मनसुखराम. (चकाववास्तव्य)
- ५१ कोचर-संपतकाळस मातु पानीबाई.

लघुशुद्धिपत्रकम् ।

प्रश्नम्	निरुपपत्तिः	सादृश्यः	अशुद्धिः	शुद्धिः
७	१	०	मुञ्चतो	मुञ्चतो
७ घी ९६ सुधी	०	हेङिग	भीनेमिचन्द्रीयवृत्तिः ।	भीनेमिचन्द्रीय सुखबोधाय लघुवृत्तिः ।
९	०	८	विटपयिष्यति	विटपयिष्यति,
१३	०	हेङिग	ध्ययनसूत्रे भीनेमि	ध्ययनसूत्रे भीनेमि
१९-२०-२१	०	हेङिग	प्रथमं विनयाध्ययनम्	द्वितीयं परिपहाध्ययनम् ।
५०	६	०	अथ	‘अथ’
५५	२	०	वेहारिय	वेहारिय
६१	१३	०	पिय !	पिय !
६३	०	७	क्रमेण	क्रमेण
९७ घी १०८ सुधी	०	हेङिग	भीनेमि	भीनेमि
११५	१४	०	गौरतरवद्	गौरतरवद्
१२०	०	१६	निषीत्यन्ते	निषीत्यन्ते
१२२	०	१६	संगम	संगम

पृष्ठम्	निरुद्धपङ्क्तिः	साद्वपङ्क्तिः	अशुद्धिः	शुद्धिः
१२३	हेङिग	०	तयो	तुनिवृत्तयो
१३५-१३६	०	हेङिग	दुर्मुप-	द्विमुख-
१५५	०	१	जगरक्खण !	जगरक्खण !,
१५५	०	२	किविणासण !,	विणासण !,
१७८	३	०	शिल्पेनशिल्पिकः	शिल्पेन शिल्पिकः
१९२	६	०	नेइ	नेइ,
१९४	०	५	हे ! महाभाग !	हे महाभाग !
१९८	०	१२	निमद्धा	निबद्धा
२३३	१	०	अणट्टाकित्तिपवण	अणट्टाकित्ति पवण
२७१	४	०	निर्ग्रन्थ	निर्ग्रन्थ
२७१	७	०	सुगममेव—	सुगममेव ।
२९४	०	६	लङ्घणो	लङ्घणो
३३१धी३३६ सुधी	हेङिग	०	त्रिसप्ति-	त्रिसप्ति-
३३६	२	०	व्यायन्	ध्यायन्

श्रीआत्मवल्लभग्रन्थाङ्कः—१२.

ॐ नमः प्रवचनाय ।

न्यायान्मोनिधि—श्रीमद्विजयानन्दसूरीन्द्रपट्टालङ्कारश्रीमद्विजयवल्लभसूरिपादपद्मो नमः ।

पूर्वोद्धृतजिनभाषितश्रुतस्यविरसन्हंथानि—
श्रीमन्नेमिचन्द्रसूरिविहितसुखबोधोपाऽऽख्यवृत्तियुतानि—

श्रीउत्तराध्ययनानि ।

प्रणम्य विप्रसद्वात-घातिनस्तीर्थनायकान् । सिद्धांश्च सर्वसाधूंश्च, सुत्वा च श्रुतदेवताम् ॥ १ ॥ आरमस्मृतये चक्षये,
जडमत्तिसङ्क्षुपेरचिहितार्थं च । एकैकार्थनिबद्धां, धृतिं सूत्रस्य सुखबोधाम् ॥ २ ॥ बह्वर्थाद् दृढकृताद्, गम्भीराद् विवरणान्
समुद्धृत । 'अध्ययनानामुत्तर-पूर्वोणामेकपाठगताम् ॥ ३ ॥ [त्रिभिर्दिक्षेपकम्] - अर्थान्तराणि पाठान्तराणि सूत्रे च
पृथ्वीकृतः । बोद्धव्यानि यतोऽयं, प्रारम्भो गमनिकामात्रम् ॥ ४ ॥ तानि च पदोद्देशद् भवन्ति । तत्र विनयमूलत्वाद्
धर्मस्य प्रथमं विनयाध्ययनम्, तस्य चेदमादिसूत्रम्—

संजोगा विप्पमुक्कस्स, अणगारस्स भिक्खुणो । विणयं पाउकरिस्सामि, आणुपुर्विं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—'संयोगात्' सम्बन्धाद् बाह्याभ्यन्तरभेदमिच्छात्, एव मात्रादिविषयाद् बाह्यात् कपायादिविषयाद्यान्तरात्,
विविधैः प्रकारैः—ज्ञानभावनादिभिः प्रकर्षेण मुक्तः—त्यक्तो विप्रमुक्तस्तस्य, "अन्योऽन्यं भवचक्रे, जाताः सर्वेऽत्यतन्तश्चो

जीवाः । मात्रादिवन्धुभावं, यद्वृत्तासीनभावं च ॥ १ ॥” अतः कोऽत्र वन्धुः ? को वा परः ? तथा—“कोहो य माणो य अणि-
गहीया, माया य होमो य पवडुमाणा । चत्तारि एए कसिणा कसाया, सिञ्चन्ति मूलाइं पुण्णमयस्स ॥ १ ॥” अतो न देयः क्रो-
धादिरिपुवर्गोऽय कदाश इत्यादिपरिभाषनादिभिः स्वजनादिसम्बन्धरहितस्येत्यभिप्रायः, ‘अनगरस्स’ परकुवट्टहनिवासित्वात्-
त्राऽपि ममत्वमुक्तव्यात् सङ्गरहितस्य ‘भिक्षोः’ साधोः ‘विनयं’ साधुजनासेवितसमानारं उपचारं वा अभ्युत्थानादि ‘प्रादुःक-
रिष्यत्सि’ प्रकटविष्यत्सि, कथम् ? इत्याह—‘आवुपूढ्यो’ परिपाट्या, प्राकृतत्वात्तृतीयार्थे द्वितीया, ‘शृणुव’ आकर्णयत, अनेन
च श्रोतुरभिमुखीकरणेन पराङ्मुखमपि प्रतिबोधयतो व्याख्यातुर्धर्मं एवेति कथ्यपितं भवति । तथा च यत्तकः—“न भवति
धर्मः श्रोतुः, सर्वस्यैकान्ततो हितश्रयणात् । ह्युक्तोऽनुग्रहबुद्ध्या, यत्तुस्वेकान्ततो भवति ॥ १ ॥” ‘मम’ कथयत इति गम्यत
इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यत्तुक्तं विनयं प्रादुःकरिष्यामीति तत्र विनीतस्वरूपे कथिते विनयस्वरूपमुक्तमेव स्यादिति सत्त्वरूपमाह—

आणाणि देसकरे, गुरुणमुववायकारए । इंगियाकारसंपण्णे, से विणीए त्ति बुचइ ॥ २ ॥
व्याख्या—आज्ञा-सौम्य ! इदं कुरु इदञ्च मा कार्णीरिति गुरुयवनं तस्य निर्देशः—इत्यमेव करोमीति निश्चयाभिधान-
माज्ञानिर्देशत्वं करोतीत्याज्ञानिर्देशकरो गुरुणाम्—आचार्योदीनामुपपाठः—समीपस्थानं वत्कारकः—वदनुष्ठाता, न त्वादेश-
भयाद् दूरस्वार्थी, इक्षितं—निपुणमतिगम्यं प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचकसीपद्मसिरःकम्पादि आकारः—रधूलचीसंबेद्यः प्रस्थानादि-
भावसूचको दिग्व्यलोकनादिः, आह च—“अथलोक्यणं दिसाणं, विंयमणं साढगस्स संवरणं । आसणसिद्धिलीकरणं,
पट्टियलिगाइं पयाइं ॥ १ ॥” अनयोर्द्वन्द्वे इक्षितकारो वाभ्यां गुरुगताभ्यां सम्पन्नः—युक्तस्सद्देदितया कथिते विनयस्वरूपे

१ “कोधश्च मानश्चानिमित्रीता माया च लोभश्च प्रवर्धमानाः । चत्वार पुरे कुरक्षाः कपायाः, सिञ्चन्ति मूलाणि पुनर्भयस्य ॥ १ ॥”
२ “अथलोक्यं दिसां विभुमणं द्वाढकस्य संवरणम् । आसणविधिटीकरणं प्रस्थितलिङ्गान्येतानि ॥ १ ॥”

दक्षितारससम्पन्नः 'सः' इति विशेषणान्वितः 'भविनीतः' विनयान्वितः 'इतिः' सूत्रपरामर्शे उच्यते तीर्थकरणधरादि-
भिरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अविनीतत्वपरिहारेण विनीतो भवतीत्यतोऽविनीतस्वरूपमाह—

आणाऽपि देसकरे, गुरूणमणुववायकारए ! पडिणीए असं बुद्धे, अविणीए सि बुद्धई ॥ ३ ॥
न्याख्या—आज्ञाऽनिर्देशकरो गुरूणामणुपपातकारकः 'प्रत्यनीकः' प्रतिकूलवर्त्तो, किमित्येवंविधोऽसौ ? इत्याह—
'असम्बुद्धः' अनयगततत्त्वोऽविनीत इत्युच्यते, कूलवालकश्रमणवत् । तथाहि—एगरस आयरियस्स चेह्णओ अविणीओ,
तं आहरिओ अवाडेइ । सो एतां पदति । अन्नया आहरिया सिद्धसेलं तेण समं चंदगा विलग्गा । ओपयंत्ताणं चद्दाय सिद्धा
मुष्ठा । दिट्ठा आयरिएणं, पाया ओसारिया, इथरहा मारिओ होतो । सावो दिन्नो—दुरात्मन् इत्थीओ विणस्सिहिसि सि ।
'सिच्छावाई एलो भयठ' ति फाठं तावसासमे नेव अच्छइ । नईए कुले आतावेइ । पंथव्भासे सत्थो जो एइ तओ आहारो
होइ । नईए कुले आयावेमाणस्स सा नई अन्नओ पयूढा तेण कूलवालओ नामं कयं । इओ य सेणियपुत्तो कोणिय-
राया चेडयपयादिद्वियं हल्लविहल्लवेरेण वेसालिं नगरिं रोहेइ । न य सा तीरए थेतुं मुणिसुद्ययसामिथूमत्पभाबाओ,
तओ विसन्नो कोणिओ । चिरकालेणं देययाए आगासे भणितं—“समणे जइ कूलवालए, मागहिंयं गणियं गमिस्सए ।
राया य असो गचन्दए, वेसालिं नगरिं गहिस्सए ॥ १ ॥” सो मग्गिज्जइ । तत्थ अच्छंतो आगमिओ । गणियाओ सदावि-
याओ । एगा भणति—अई आणेमि । कवडसाविया जाया, सत्थेण गया वंदइ, भणइ य—‘उदैणे भोईयम्भि चेइयाइं
वंदामि, तुम्हे य सुया एत्थ अओ वंदणत्थमागया, ता कदेसु अणुगहं, गेणहसु फासुएसणिज्जं मत्तं’ ति भणिकुण पारणमे
मोयगा संजोइया दिट्ठा । अईसारो जाओ । ओसहप्पओगेणं पन्नविओ । उवत्तणाईहिं संभिन्नं चित्तं । आनिओ कोणिय-

१ “धम्मणे यदि कूलवालको मागधिकां गमिष्यति । एका चाशोकचन्द्रो वैशालीं नगरीं ग्रहीष्यति ॥ १ ॥” २ ज्ञातः ।
इ गृते १ ४ मत्तेरि ।

समीयं । भणिओ—तद्वा करोहि जहा वेसाली धिण्डइ । ततो तेण अब्भंतंरं गंतूण नेमिचित्थिवेसो कओ । सुणिओ मुणिमु-
द्वयथूभप्पभावो । एसो लोणेण पुच्छिओ—कहिं नगरोहो अवगच्छिस्सइ ? । तेण भणियं—जइ एयं थूरं अवणेह ।
अवणीयं । भग्गा नयरी हलेहिं याहिय चि ॥ ३ ॥ साम्प्रतं दृष्टान्तपूर्वकमविनीतस्यैव सदोपत्तामाह—

जहा सुणी एइकणी, निक्कसिज्जइ सवसो । एवं दुस्सीलपडिणीए, मुहरी निक्कसिज्जति ॥ ४ ॥
व्याख्या—‘यथा’ यदत्र शुनी स्त्रीनिर्देशोऽत्यन्तकुस्सोपदर्शकः, पूती—परिपाकतः कुथितगन्धो कुमिकुलाकुलत्वाद्युपल-
क्षणमेतत् कर्णो—शुनी यस्याः सा पूतिकर्णो ‘निष्कास्यते’ निर्यास्यते ‘सर्वतः’ सर्वेभ्यो गुहाङ्गणादिभ्यः लेपुलकुटादिभिः, प्राकृत-
त्वाच्च ‘सवसो’ सि शसुप्रत्ययः, उपनयमाह—‘एवम्’ अनुना प्रकारेण दुष्टं—रागाद्युपहतं शौटं—स्वभावो यस्य स दुःशीलः प्रत्य-
तीकः प्राग्यद् अनयोर्विशेषणसमासः, ‘मुखरः’ बहुविधाऽसम्यग्दभापी ‘निष्कास्यते’ सर्वतः कुलगणसङ्घादेरिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥
आह—अनर्थहेतो दौःशील्ये किमिलसौ रमते ? उच्यते—पापेपहतमतित्वात्तत्रैवास्य रतिः, एतदेव दृष्टान्तपूर्वकमाह—

कणकुंडगं चइत्ता णं, बिट्ठं मुंजइ सूयरो । एवं सीलं चइत्ता णं, दुस्सीले रम्मई मिए ॥ ५ ॥
व्याख्या—कणाः—तण्डुलात्तेषां तन्मिश्रो या कुण्डकः—कुक्षुसः कणकुण्डकस्तं त्यक्त्वा ‘विष्टां’ पुरीषं ‘मुक्के’ अभ्यवहरति
‘सूकरः’ गत्तोसूकरो यथेति गम्यते, एवं ‘शीलं’ श्लाघाच्छोभनं त्यक्त्वा दुष्टं शीलं दुःशीलं तत्र ‘रमते’ धृतिमाधत्ते मृग
इय ‘मृगः’ अक्षरत्वाद् विनीत इति योगः । इदमत्र हृदयम्—यथा मृगो मरणापायमपश्यन् अज्ञतया गौरीगानाकुष्टो
न्याधमनुसरति तथेयोऽपि दुःखाकीर्णमपभ्रमणमनवगच्छन् निर्विवेकतया विद्वस्थानीये दुःशीले रमव इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥
उक्तोपसंहारपूर्वं कुलोपदेशमाह—

सुणियाऽभावं साणस्स, सूयरस्स नरस्स य । विणए ठविज्ज अप्पाणं, इच्छंतो हि यमप्पणो ॥ ६ ॥
व्याख्या—‘सूरा’ आकर्ष्य ‘अभावं’ कुत्सार्यत्वात्तत्र नः अदोभनं भावं सर्वतो निःकासनलक्षणं “साणस्स” ति प्राकृत-

त्यात् शुन्याः 'सूकरस्य च' दृष्टान्तस्य 'नरस्य च' दार्ष्टान्तिकस्य 'विनये' यक्ष्यमाणस्वरूपे स्थापयेदात्मानम् आत्मनैवेति गम्यते, इच्छन् 'द्वितम्' ऐहिकमाऽऽमुष्मिकमात्मनः, विनयादेव हि तत्सम्भवात् । आह च—“विणयां णाणं णाणाओ दंसणं दंस-
णाओ चरणं च । चरणाहितो मोक्खो, मोक्खे सोक्खं निरावाहं ॥१॥” इति सूत्रार्थः ॥६॥ यतश्चैवमतः किम् ? इत्याह—
तद्गद्गा विणयमेसिज्जा, सीलं पडिलभेज्जओ । बुद्धपुत्ते नियागद्दी, ण णिक्कसिज्जइ कण्डुइ ॥ ७ ॥

व्याख्या—तस्माद् विनयम् 'एपयेत्' अनेकार्थत्वेन धातूनां कुर्यात् । किं पुनर्विनयस्य फलं येनैवमुपदिश्यते ?
इत्याह—‘शीलम्' उक्तस्वरूपं 'प्रतिलभेत' प्राप्तुयात् 'यतः' विनयात्, अनेन विनयस्य शीलायाप्तिः फलमुक्तम् । अस्याऽपि
किम् ? इत्याह—बुद्धानाम्-आचार्योदीनां पुत्र इव पुत्रो बुद्धपुत्रः, 'पुत्ता य सीसा य समं विभत्ता' इति वचनात्, स्वरूप-
विशेषणमेतत्, 'नियागार्थी' मोक्षार्थी सन् 'न निट्ठास्यते' न बहिःक्रियते 'कुतश्चिद्' गच्छलग्नादेः, किन्तु विनीतत्वेन
सर्वगुणाधारतया सर्वत्र मुख्यः कियत इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ कथं पुनर्विनय एवमित्यः ? इत्याह—

णिसंते सिया अमुहरी, बुद्धाणं अंतिए सया । अत्थजुत्ताणि सिक्खिज्जा, णिरट्ठाणि उ वज्जए ॥८॥
व्याख्या—'निशान्तः' नितरमुपशमवान् अन्तः क्रोधपरिहारेण बहिश्च प्रशान्ताक्रूरतया 'स्यात्' भवेद् असुरः
सन् 'बुद्धानाम्' आचार्योदीनाम् । 'अन्तिके' समीपे 'सदा' सर्वकालम्, किम् ? इत्याह—‘अर्थयुक्तानि' देवोपादेयार्थोभिया-
यकानि अर्थोदागमयचांसि 'शिष्ये' अभ्यस्येत् 'निरर्थकानि' उक्तविपरीतानि पुनर्वैशेषिक-वात्स्यायनादीनि लोकायादीनि
या 'तुः' पुनरर्थे 'वर्जयेत्' परिहरेत् । आह च—“सिगौरसुसुइया, मोहमई फुंफुमा हसहसेइ । जं सुणमाणस्स कढं,
समणेण न सा कदेयघा ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ कथं पुनरर्थयुक्तानि शिष्ये ? इत्याह—

१ “विनयाज्ज्ञान ज्ञानादर्शन दर्शनाच्चरणं च । चरणान्मोक्षो मोक्षे सोह्यं निराबाधम् ॥१॥” २ “पुत्राद्य शिष्याश्च समं विभक्ताः” ।
३ “शृङ्गारसोत्तेजिता मोहमयी करीषाधि. इसहसायाति । यां शृण्वतः कथां श्रमणेन न सा कथयितव्या ॥ १ ॥”

अणुसासिओ न कुप्येज्जा, खंति सेवेज्ज पंडिए । खुद्धेहिं सह संसर्गिं, हासं कीडं च वज्जए ॥ ९ ॥
 व्याख्या—‘अनुशिष्टः’ कथञ्चित् परुषोक्त्याऽपि शिक्षितः ‘न कुप्येत्’ न कोपं गच्छेत्, किं तर्हि कुर्यात् ? ‘क्षान्ति’
 परुषमापणादिसहनात्मिकां ‘सेवेत’ भजेत्, यतः—“घन्यस्योपरि निपतत्यहितसमाचरणघर्मनिर्वापी । गुरुवदनमल-
 यनिःसृतो, यचनरसश्चन्द्रनरपशोः ॥ १ ॥” ‘पण्डितः’ बुद्धिमान् । तथा ‘खुद्धे’ शीलहीनैः पार्थस्यादिभिः ‘सह’ समं
 “संसर्गि” ति प्राकृततयात् संसर्गं ‘हासं’ हसनं ‘कीडां च’ अन्याश्चरिका-प्रहेलिकादानादिरूपां वर्जयेत्, लोकागम-
 विरुद्धत्वाद् गुरुर्मयन्धहेतुत्वाद्येषामिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ पुनरप्यन्यथा विनयमाह—
 मा य चंडालियं कासी, बहुयं मा य आलवे । कालेण य अहिल्लिस्ता, तओ क्षाएज्ज एकओ ॥ १० ॥
 व्याख्या—‘मा’ निषेधे, ‘च’ समुच्चये, चण्डः—क्रोधस्तद्वशाद् अलीकम्—अनृतभाषणं चण्डालीकं, लोमाचलीकोप-
 लक्षणमेतत्, ‘मा कार्पिः’ मा विघासीः, आह च—“मुसांवाओ य लोगम्मि, सवसाद्धिं गरहिओ । अविस्सासो य भूयाणं,
 तग्हा मोसं वियज्जए ॥ ११ ॥” यद्वाय ‘बहुकम्’ अपरिमितमालजालरूपं मा च ‘आलपेत्’ भाषेत । उक्तं च—“महुरं निडणं थोवं,
 पज्जायडियं अगधियमतुच्छं । पुंविं मइसंकलियं, भणंति जं घम्मसंजुत्तं ॥ ११ ॥” बह्वालपनादध्ययनादिक्षतिर्योत्तक्षोमादिसम्भ-
 यादिति । किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—‘कालेन’ प्रथमपौरुष्यादिलक्षणेन ‘चः’ पुनरर्थे ‘अधीत्य’ पठित्वा पृच्छाशुपलक्षण-
 मेतत्, ‘ततः’ अध्ययनादनन्तरमिति गम्यते ‘ध्यायेत्’ चिन्तयेत् ‘एककः’ भावतो रागादिरहितो द्रव्यतो विविक्तशयनास-
 नादिसंस्थ इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ इत्यमकृत्यनियेषः कृत्यविधिश्चोपदिष्टः । कदाचिदेतद्विपर्ययसम्भवे किं करणीयम् ? इत्याह—
 आह च चंडालियं कट्टु, न निणहविल्ल कयाइ वि । कडं कडेत्ति भासिज्जा, अकडं नो कडित्ति य ॥ ११ ॥

॥ ३ ॥

१ “मुखावादश्च लोके सर्वेषां पुमिर्गोहितः । अविश्वासश्च मृतानां तस्मान्मृषां विवर्जयेत् ॥ १ ॥” २ “मधुरं निपुणं कार्यापतितम-
 गर्हितमगुच्छम् । पूर्वं मतिसंमलितं मग्नन्ति यद् धर्मसंयुक्तम् ॥ १ ॥”

व्याख्या—“आहूत” क्वाचित् ‘चण्डालीकम्’ वक्तृस्वरूपं ‘कृत्वा’ विधाय ‘न निहुवीत’ न कृतमिति नाऽपलपेत् ‘कदाचिदसि’ यद्वाऽपि परेनोपलक्षितस्तदापीत्यर्थः, तर्हि किं कुर्यात्? इत्याह—‘कृतं’ विहितं चण्डालीकादि ‘कृतमि’ति कृतमेव ‘भायेत’ ग्रायाद् न भयलज्जादिभिरकृतमपि, तथा ‘अकृतं’ तदेव ‘नो कृतमिति’ अकृतमेव भायेत, न तु मायोपरोधादिना कृतमपि, अन्यथा मृपावादादिदोषसम्भवात् । इदं चात्राऽऽकृतम्—कथञ्चिदतिचारसम्भवे लज्जायकुर्वन् स्वयं गुरुसमीपमागम्य—“जहै यालो जपंतो, कज्जमकज्जं च उज्जुयं भणति । तं तह आलोएजा, मायामयविप्पमुक्खो उ ॥ १ ॥” इत्याद्यागममनुसरन् मनःशल्यं यथावदालोचयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इद्वयं पुनः पुनरुपदेशश्रवणाद् यद्वैव गुरुपदेशस्तदैव प्रयत्नित्वं निर्वर्तित्वं चेति स्यादासङ्का तदपनोवायाऽऽह—

मा गलियरसेव कसं, वयणमिच्छे पुणो पुणो । कसं च दट्टुमाइत्ते, पावगं परिवज्जाए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘मा’ निषेधे, ‘गल्यश्च इव’ अबिनीततुरङ्गम इव ‘कसं’ कसप्रहारं ‘वचनं’ प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयमुपदेशं प्रस्तावाद् गुरुणाम् ‘इच्छेत्’ अभिलषेत् ‘पुनः पुनः’ वारं वारं, किं पुनः कुर्यात्? इत्याह—‘कसं’ चर्मयष्टिं दृष्ट्वा ‘आकीर्ण इव’ विनीताश्च इव स्यात्, सम्यग्धातु प्रस्तावाच्छिष्यो गुरोराकारादि दृष्ट्वा ‘पापकं’ गम्यमानत्वाद्बुद्धानं ‘परिवर्जेयेत्’ सर्वप्रकारैः परिहरेत्, उपलक्षणस्यादितरथाऽनुतिष्ठेत्, किमुक्तं भवति?—यथाऽऽकीर्णोऽश्वः कसप्रहणादिनाऽऽरोहकाशयमुपलभ्य फसेनाऽशातित एव तदभिप्रायानुरूपं चेष्टते तथा शिष्योऽप्याकारादिभिराचार्योश्चयमवगम्य वचनेनाऽप्रेरित एव, मा भूदाचार्यस्य वचनायास इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ गत्याकीर्णतुल्ययोः शिष्ययोर्दोषगुणावाह—

अणासवा थूलवया कुसीला, मिडं पि चंडं पकरंति सीसा ।
चित्ताणुया लहु दक्खोववेया, पसायए ते हु दुरासयं पि ॥ १३ ॥

१ “यथा यालो जरूपन् कार्यमकार्यं चजुं कं भणति । एतथाऽऽलोचयेन्मायामदविप्रमुक्खत्तु ॥ १ ॥”

व्याख्या—‘अनाश्रवाः’ वचस्यस्थिताः ‘स्थूलवचसः’ असुनिरूपितभाषिणः ‘कुशीलाः’ दुःशीलाः ‘मृदुमपि’ अकोप-
नमपि ‘चण्डे’ कोपनं ‘प्रकुर्वन्ति’ प्रकर्षेण विदधति ‘शिष्याः’ विनेयाः, सम्भवति हेवविधशिष्याऽनुशासनाय पुनःपुन-
र्वचनलेदमनुभवतो मृदोरपि गुरोः कोप इति । ‘चित्तानुगाः’ हृदयानुवर्तिनः ‘लघु’ शीघ्रं ‘दादयोपेताः’ अविलम्बित-
कारित्वयुक्ताः ‘प्रसादेयुः’ सप्रसादं कुर्युः ‘क्षे’ शिष्याः ‘हुः’ पुनरर्थे ‘दुराशयमपि’ आशुकोपनमपि प्रक्रमादुरुहं, किं पुन-
रनुरक्तफपायमिति । अत्रोदाहरणं चण्डरुद्राचार्यशिष्यः, तत्र सम्प्रदायः—अयंतीजणयए उज्जेणीए नयरीए ण्हवणु-
ज्जाणे साहुणो समोसरिया । तेसि च आयरिओ चंडरुद्राभिहाणो अईवरोसणो ‘साहुणं ऊणाइरित्ताइदोसदुड्डमणुहाणं
पासंतो अईवरोसमुबगच्छइ’ त्ति तदंसणपरिहरणत्थं आयहियइयाए एगंतो सज्जायज्जाणं कुणंतो अच्छइ । एत्थंतरे
उज्जेणिवरथबओ अहिणवत्तिविवाहो इन्मपुत्तो कयकुंमंगराओ पवरनेवत्थो तियवयंसयसमेओ एगो जुवाणो तेसि
साहुण पासमागओ । उवहात्सेण पणमिऊण भणियं तेण—कदेह मे घम्मं । ते य ‘केलीकिलो एस’ त्ति न किंपि जंपंति,
सज्जायंता अच्छंति । तेण परिहासेण भणियं—देहि मे भयवं ! दिक्खं, निविण्णोऽहं घरवासेणं, भारियाए वि अहं दोहगत्त-
णेण परिचत्तो, ता करेह पसायं, उत्तारेह संसाराओ । साहूहि वि ‘एस उहंठो अम्हे पवंचेइ’ त्ति काऊण “घृप्यतां कलिना
कलिः” इति चंडरुद्रं उचइसंति—एत्थ अम्ह गुरू अच्छइ सो पषावेही, वयमणहिगारिणो दिक्खादाणस्त, ता गच्छइ
एयसमीवे । परिहासेण चेव ते गया सूरिसमीवे । सो य सहावेण चेव फरुसो । तेण पणमिऊण भणियं—भयवं !
पषावेह ममं जेण सुहेण अच्छामि, भग्गो घरवावारेण परलोयं च साहेमि । तेण वि ‘विप्पावगो’ त्ति नाऊण संजाय-
माणकोवेण भणियं—छारमाणेहि । आणिओ एगेण । उवविट्ठो एस ‘नमोद्धारं’ ति भणिऊण । काउमारट्ठो सूरी लोयं ।
वयंसया विसण्णा । ‘मित्त ! नाससु’ त्ति भणिओ तेहि । सो वि भवियवयावसेण लहुकम्मयाए य ‘कहं संपइ कयलोचो

निययायाए अन्धुवगयपद्यजो गच्छामि गेहं ? ति ज्ञाओ भावसमणो । अधिइं काज्ज गथा वयंसवा । ते वि उवस्सयं गया । सेहेण भणियं—अयवं ! अन्नत्थ वच्चाओ, उप्पत्तावित्ससि मम वंधुणो साहू य अणत्थं पाविस्संति, अप्पविइज्जाया नेय गच्छामो, महंतं साहुवंदं नज्जद वच्चमाणं । सूरिणा भणियं—पंथं पडिलेहेहि जेण रयणीए वच्चाओ । सो वि पंथं पडिलेहिज्जण आगओ । रयणीए निगगया । ‘पुरओ वच्चसु’ त्ति भणिओ सेहो गच्छइ अगओ । खंडरुहो वि रयणीए अपेच्छुंतो राणुए पयसल्लिओ वेयणावसेण ‘हा दुडसेह ! न सोहणो मगो पडिलेहिओ’ त्ति खसिएण मत्थए दंडएण आहओ, सिदं फोडियं तथा वि सम्मं सहइ, चित्तइ य—अहो ! मे अहन्नया जेण एस सुहमच्छंतो नियसाहुमज्जे यत्तणभायणं फओ त्ति, पद्देयं सन्ममयत्तलियं नेमि ? , कहमेयस्स सन्माहिं उप्पाएमि ?—त्ति ययत्तेण गच्छंतस्स सुहभायणोगयस्स कैवलनणमुप्पन्न । पद्दाया रयणी । विट्ठो रुहिरोरालियसिरो । वओ पच्चागयदडसवेगो ‘अहो ! एयस्स सेहस्स वि रांती, अहो ! मम चिरपवइयस्स वि पत्तगणिपयस्स वि उक्कडरोसय’ त्ति पसाइभावणापरिगओ अप्पाणं तिडिज्जामाद्धो सूरी, उप्पणं च केवलं नाणं ॥ एवं सुशिष्यअण्हमपि मृदुं करोति गुरुमिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

कयं पुनर्गुणवित्तमनुगमनीयम् ? इत्याह—

नाऽपुट्ठो यागरे किंचि, पुट्ठो वा नालियं वए । कोहं असचं कुषेज्जा, धारिज्जा पियमप्पियं ॥ १४ ॥

व्याख्या—न ‘अपुट्ठः’ कयमिदमित्याद्यजल्पितो गुरुरेति गम्यते ‘व्यागृणीयात्’ घदेत् तथाविधकारणं चिना ‘किञ्चित्’ सौरमपि, पुट्ठो वा न ‘अलीकम्’ अनृतं वदेत्, कारणान्तरेण गुरुभिरतिभिर्भस्सितोऽपि न तावत्कुध्येत्, कथञ्चिदुत्पन्नं वा त्रोधम् ‘असत्यं’ तदुत्थविकल्पविफलीकरणेन ‘कुर्वीत’ विदध्यात् वद्विपाकमालोचयन्, यथा—“क्रोधः परितापकरः, सर्वस्वोद्देगकारकः क्रोधः । वैराग्यपद्मजनकः, क्रोधः सुगतिहन्ता ॥ १ ॥” उदाहरणञ्चाऽन—कस्सइ कुलपुत्तयस्स

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ५ ॥

भाया वेरिएण वाधाइओ । सो जणणीए भन्नइ—पुत्त ! पुत्तथायंगं घायसु त्ति । तज्जो सो तेण नियपोत्तसाओ जीवग्गाहं निण्हिऊण जणणीसमीवमुबणीओ, भणिओ य—भाइघायग ! कहिं आहणामि ? त्ति । तेण वि सग्गमुग्गामियं दहूण भयमीएण भणियं—जहिं सरणागया आहम्मंति । इमं च सोऊण तेण जणणीगुहभवलोइयं । तीए महासत्तणमव-
लंबंतीए उप्पन्नकरणाए भणियं—न पुत्त ! सरणागया आहम्मंति । जज्जो—“सरणागयाण विस्संमियाण पणयाण वसणपत्ताणं । रोगियज्जंगमाणं, सप्पुरिसा नेय पहरंति ॥ १ ॥” तेण भणियं—कहं रोसं सफलं करेमि ? । तीए भन्नइ—न पुत्त ! सबत्थ रोसो सफलो करेयव्वो । पच्छा सो तेण विसज्जिओ चलणेसु निवडिऊण रामेऊण य गओ ॥ एवं क्रोधमसलं कुर्पात्त, तथा ‘घारेयेत्’ स्वरूपेणाऽवधारयेत् ‘प्रियं’ प्रीत्युत्पादकं स्तुत्यादि ‘अप्रियं’ तद्विपरीतं तिन्दादि, न तयो रागं द्वेषं च कुर्यादित्यर्थः । उक्तं च—“लाभाऽलाभे मुखे दुःखे, जीविते मरणे तथा । स्तुतौ निन्दाविधाने च, साधवः समचेतसः ॥ १ ॥” उदाहरणं चाऽत्र—असिवोवइवे नयरे आवन्नस्स सप्पुरज्जणवयस्स राइणो समीवं त्तिन्नि भूयवाइया आगया भणंति—अन्दे असिवं उवसमावेमो त्ति । राइणा भणियं—मुणेमो केणुवाएणं ? त्ति । तत्थेगो भणइ—अत्थि मम मंतसिद्धमेगं भूयं अलंकियविभूसियं, तं सबजणमणहरं रूवं विउडिऊण गोपुरत्थासु लीलायंतं परियडइ तं न निहालेयव्वं, तं निहालियं रूसइ, जो पुण तं निहालेइ सो विणस्सइ, जो पुण तं पेच्छिऊण अहोमुहो ठाइ सो रोगाओ मुच्चइ । राया भणइ—अलाहि मे एएण अइरुसणेण । वीओ भणइ—महच्चयं भूयं महइ महालयं रूवं विउडइ लंबोयरं चिप्पिटं विवृतकुच्चि पंचसिरं एगपायं विसिहं विमत्सरूवं अट्टट्टहासं मुयंतं गायंतं पणचमाणं, तं च विकृतरूपं परिभमतं दहूण जो पओसइ उवहसइ पवंचेइ वा तस्स सत्तहा सिरं शुट्टइ, जो पुण तं सुहाहिं चायाहि

१ “शरणागतानां विश्रब्धानां श्रणतानां व्यसनप्राप्तानाम् । रोगिताज्जमानां सत्पुरुषा नैव प्रहरन्ति ॥ १ ॥”

अहिर्नन्द इ धूयपुष्पाहर्हि पूरइ सो सवामयाणं मुचइ । राया भणइ—अलाहि एणं पि । तइओ भणइ—ममावि एवं-
विहं चैव नाइवेसकरं भूयमत्थि, प्रियाप्रियकारिणं दर्शनादेव रोगेहितो मोयइ । एवं होउ त्ति । तेण तहाकए असिवं
उयसंतं । तुट्ठो राया । आणंदिया नायरया । पूइओ सो भूयवाई सवेहिं पि । एवं साहू वि मुंडियसिरमलमलिणवत्त-
णाईहिं पेरेहिं पडिणीएहिं परिभूयमाणो, एवं वंचिजमाणो हसिजमाणो वा, भत्तिमंतेहिं य शुबमाणो पूइजमाणो
प्रियाप्रियं सहेत इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ आह—कोथायसत्यताकरणादिना किमात्मन एय दमनमुपदिश्यते न
याहदमनीयस्य ? अत्रोच्यते—

अप्पा चैव दमेयवो, अप्पा हु खलु दुइमो । अप्पा दंतो सुही होइ, अस्सि लोए परत्थ च ॥१५॥

व्याख्या—आत्मैव ‘दान्तव्यः’ इन्द्रियनोइन्द्रियदमनेन मनोक्षेत्रविषयेषु रागद्वेषवशत उन्मार्गगामी उपशमं
नेतव्यः । उक्तं च—“इतच्चेतश्च धायन्तं, मनोमपमत्तज्जम् । झानाहुशवशं कृत्वा, पुनः पन्यानमानयेत् ॥ १ ॥”
किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—आत्मैव दुशन्दस्वैवकारार्थत्वात्, ‘खत्वि’ति यस्मात् ‘तुर्दमः’ दुर्जयः, तदमने दमिता
एव बाह्यदमनीया इति न तदमनमुपदिश्यत इति भावः, उक्तं च—“सर्वमप्ये जिए जियं” । कः पुनरेवं गुणः ? इत्याह—
आत्मा दान्तः सुलीभयति ‘अस्मिन्नोके’ इह भवे ‘परत्र च’ परलोके । दान्तात्मानो हि परमर्षय इहैव सुरैरपि पूज्यन्ते
मोक्षं च साधयन्ति । अदान्तात्मानस्तु चौरपारदारिका इहैव विनश्यन्ति । तथा—“सदेण मओ रूवेण पयंगो महुयरो
य गंधेणं । आहारेण य मच्छो, यज्झइ फरिसेण य गइंदो ॥ १ ॥” परत्र च दुर्गतिपातादि प्राप्नुवन्ति । तत्र चोदा
हरणम्—एगम्मि सन्निवेसे वो मायरो चोरा । तस्य य सत्थेण वचंताणं साहूणं वासारत्तो पत्तो । ‘न य कोइ अत्थि
१ “तर्पणमामनि जिते वित्तम्” । २ “शब्देन शृणो रूपेण पतङ्गो मधुकरश्च गन्धेन । आहारेण च मत्स्यो वध्यते स्पर्शेन च भजेन्द्रः ॥१॥”

साहुमद्गो' त्ति तेसिं चोरनायगाणं सयासमुवगया साहू । तदंसणेण आणंदिया ते, पणमिऊण य भणिया—मुणी ! भणह पओयणं । साहूहिं भणियं—अम्हं न कण्पइ वासारत्ते विहरिं, अओ वासावासापाउगमुवस्सयं जाण्मो । सहरिसं च दिन्नो तेहिं—चिट्ठइ एत्थ बीसत्या । ठिया तत्थ साहू, भणिया य—अम्ह गेहेसु चेव पज्जत्तं गेण्हेयवं । मुणीहिं भणियं— न कण्पइ एत्थ चेव पिण्डमाहणं, ता विहरिस्सामो सवत्थोचियघरेसु, तुम्ह वसहिदाणेण चेव महापुण्णवंधो, जओ—

“जो देइ उवस्सयं जइवराण तवनियमजोगजुत्ताणं । तेणं विन्ना वत्थउन्नपाणसयणासणविगप्पा ॥ २ ॥ तवसंजमसज्झाओ, नाणट्ठमासो जणोवयारो य । जो साहूणमुवगहकारी सेजायरो तस्स ॥ ३ ॥ पावइ सुरनरिद्धी, सुकुलुप्पत्ती य भोगसामिद्धी । नित्थरइ भवमगारी, सेजादणेण साहूणं ॥ ४ ॥ इमं च सोऊण सुहुयरं ते पुरिसुद्धा । तओ सकम्मर-
याणं मुणीनोवह्वं रक्खंसाणं पल्लुवासणपरण य तेसिं साहूणं च तवसंजमरायणमइकंतो वासारत्तो । गच्छं-
तेहिं अन्नवयगहणअसमत्थाणं तेसिं दिन्नं राइभोगयवयं । साहियं च जहा—मोलिंति महियलं जामिणीसु रयणीयरा समंतेण । ते विट्ठालिंति फुडं, राईए सुंजमाणे उ ॥ ५ ॥ मेहं पिपीलियाओ, हणंति वमणं च मच्छिया कुणइ । जूया जलोयरत्तं, कोलियओ कोढरोगं च ॥ ६ ॥ वालो सरस्स भंगं, कंटो लगइ गलम्मि दाहं च ।

१ यो वदति उपाध्यं वतिवरेभ्यस्तपोनियमयोगयुक्तेभ्यः । तेन दत्ता वस्त्राद्यपानशयनसप्तविकल्पाः ॥ २ ॥ तपःसंयमस्तप्यायो ज्ञानाभ्यासो ज्ञानोपकारश्च । यः साधूनामुपग्रहकारी शय्यातरो तस्य ॥ ३ ॥ प्राप्नोति सुरनरर्द्धीः सुकुलोत्पत्तिं च भोगसमृद्धिम् । निस्सरति भयम-
गारी शय्यादानेन साधुभ्यः ॥ ४ ॥ २ “मालयन्ति महीतलं यामिनीषु रजनीचराः समन्तात् । ते विट्ठालयन्ति स्फुटं रात्रौ मुञ्जानांस्तु ॥ ५ ॥ भेषां पिपीलिका मृनिष वमनञ्च मक्षिका करोति । यूक्ता जलोदरत्वं लुता कुष्ठरोगश्च ॥ ६ ॥ वालः स्वरस्य भङ्गं कण्डको लगति गले दाह च । तालौ विध्यति अलिः व्यञ्जनमप्ये मुञ्जयानः ॥ ७ ॥” जीवानां कुञ्चवादीनां घातनं पानभोजनादिषु । मृवमादिरजनी-
भोजनदोषान् कः कथयितुं शक्नोति ॥ ८ ॥

तालुग्मि विंधइ अली, वंजणमज्झग्मि भुंजंतो ॥७॥ जीवणं कुंथुमारिणं घायणं पाणभोयणार्हिसु । एमाइरयणिभुंजणोसे को साहिउं तरंइ ॥८॥ इमग्मि वयग्मि दढपयन्नेहिं होयव्वं ति भणिऊण गया ते साहुणो । ते वि अणुवइऊण नियत्ता मुणि-सेयाए कयत्यमत्ताणं मत्तंता चिट्ठंति । अन्नया तेहिं घाडीए गणहिं वहुयं गोमहिंसकमाणीयं । तत्थ तेसि मज्झे एगे अंतरा य पढे महिसं चायाइऊण पइउमारद्धा । अन्ने मज्झे गामस्स मज्जास्स गया । मंसइत्ता संपहरेंति—अद्धगे मंसे विसं पक्खि-वानो, तो तं मज्झइत्ताण दाहामो । तओ अन्हं पद्धयं गोमहिसकं भागेणमागमिरसइ । भवियव्वयायसेण मज्झइसेहिं वि एवं चेव सामच्छियं । पक्खित्तं च विसं । आइसो य अत्थं गओ । ते भायरो न भुत्ता वयभंगो ति काउं, इयरे परोप्परविइन्नविससंजुत्तमज्झमंसेण उव्वगुत्तेण मया कुणइं च गया । इयरे इहपरलोए य सुहमागिणो जाया । एवं तान निदिमवियं दमेयव्वं । एवं सेसेसु वि इंहियसु ‘अप्पा दंतो सुही होइ इहपरत्थ य’ इति सूतार्यः ॥ १५ ॥ किं पुनः परिभावयन्नात्मानं दमेत् ? इत्याह—

वरं मे अप्पा दंतो, संजमेण तवेण य । माऽहं परेहिं दम्मन्तो, वंघणेहिं वहेहि य ॥ १६ ॥
 व्याख्या—वरं—प्रधानं मे—मया आत्मा—जीवस्तदाधाररूपो वा देहो दान्तो—दंशं प्राहितो असमञ्जसचेष्टातो व्यावर्त्तितः, केन हेतुना ? संयमेन—पञ्चाश्रयविरमणादिना तपसा च । वः—समुच्चये । विपर्यये दोषमाह—मा—निषेधे, अह-मित्यात्मनिर्देशः, परैः—आत्मव्यतिरिक्तैः ‘दम्मन्तो’ ति आर्पत्वाद् दमितः—खेदितः, कैः ? वन्धनैः—बन्ध्यादिविरचितैर्मयूर-वन्धादिभिः वयैः—लत्तालकुटादिताडनैः ॥ अत्रोदाहरणं सेयणओ हत्थी—एगाए अडवीए हत्थिजूहं महल्लं परिवसइ । तत्थ जूहवई जाए जाए गयकलहए विणासेइ । तत्थेगा करिणी आवन्नसत्ता धितेइ—जइ कहवि गयकलहओ जायइ मे सोएण विणासिज्जिदि ति काउं लंघंती ओसरइ । जूहादिवेण जूहं छुम्भइ, पुणो ओसरइ, तादे वीयतइयदियसे जूहेण

मिलइ । ताए एगं रिसिआसमपयं दिहं, सा तथ लीणा, संवर्णिता य अणाए रिसओ । सा पसूया गयकलहयं । सो तेहि रिसिकुमारेहि सहिओ आरामे सिंचइ, सेयणउ त्ति से णामं कयं । वयत्यो सो जाओ, जूहं दट्ठण जूहवंइ हंसूण जूहवंइ जाओ । गंतूण य तेण सो आसमो विणासिओ, मा अन्नवि कवि एवं फाहि त्ति । ताहे ते रिसओ रुसिआ पुप्फफलगहियहत्था सेणियस्सः टुण्णो पासं उवगथा, कहियं च णेहिं—एरिसओ सवलकरणसंपन्नो गंधहत्थी सेयणओ नाम घणे चिद्धइ । गंतूण गहिंओ सेणिएण । आणिकण बद्धो रंभे । ते य तावसा आगतूण लप्पसिंति—किह ते सोढीरया ? पत्तं च ताए अविणयस्स फलं । सो तं सोऊणं आसुरुत्तो घाविओ खंभं मंजिकण ताग पिट्ठओ । ते हयविहए य फरेंतो पत्तो अरन्नं, भग्ना पुणो तयासमा । पुणो सेणिओ हत्थिगहणाय गवो । सो य हत्थी देवयापरिगाहितो ताहे(ए) ओहिणा आमोइयं—जहा अवस्सं घेप्पइ, ताहे ताए सो भन्नइ—पुत्त ! वरं ते अप्पा इत्तो न य त्ति परेहिं इम्मंतो वंधणेहिं वदेहि य । सो एवं भणिओ सयमेव रत्तीए गंतूण आलाणरंभमस्सिओ । ययाऽस्य स्वयं दमनाइ महागुणस्तथा सुक्खधिंनोऽपि विशिष्टनिर्जरावः, इतरथा त्वकामनिर्जरावः तथेति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ विनयान्तरमाह—पडिणीयं च बुद्धानां, वाया अटु व कम्मणा । आवी या जइ वा रहस्से, नेवं कुज्जा कयाइ वि ॥ १७ ॥

व्याख्या—अशनीकं—अतिच्छूलं, चः—पूरेण, चेष्टिमिति गम्यते । बुद्धानां—आचार्योणां वाचा—किं त्वमपि किञ्चिद् जानीये ? इत्येवंरूपया, विपरीतरूपणायां प्रेरितस्त्वयैवतदित्यमस्माकं प्ररूपितमित्याद्यात्मिकया वा गिरा, अथवा कर्मणा—संस्कारातिक्रमणकरचरणसंस्पर्शादिना, आविः—जनसमंथां, यदि वा रहस्से—मिविकोपाश्रयादौ, नेति—निषेधे, एव—अवधारणे, स च—“शत्रोरपि गुणा ग्राह्या दोषा वाच्या गुरोरपि ।” इति कुमरनिराकरणार्थः । कुर्यात्—विदध्यात् कदाचित्—परुषमापणादावपीति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ विनयेमेवाह—

न पद्वखओ न पुरओ, नेव किचाण पिट्ठओ । न जुंजे ऊरुणा ऊरुं, सयणे ण पडिस्सुणे ॥ १८ ॥

व्याख्या—न पक्षतो—दक्षिणादिपक्षमाश्रित्य, उपविशेदिति श्लेषः, तयोपवेदने तत्पक्षिसमावेशतस्तत्त्वान्याधाने-
नाविनयामावाद् गुरोरपि वक्रावलोकने स्क्वधकन्धरादिवायासंभवात् । न पुरतो—अग्रतः, तत्र वन्दकजनस्य गुरुवद-
नाऽन्यथोकादिना अप्रीतिभावात् । नैव कृत्यानां—कृतिकर्माहोणां गुरूणां पृष्ठतः—पृष्ठमाश्रित्य, द्वयोरपि गुरोऽदर्शने तथा-
विधरसवत्तामायात् । न युक्त्याद्—न संचट्टयेत्त्यासभोपवेशनादिभिरुणा—आत्मीयेन उरुं—गुरुसम्बन्धिधनं, तथाकरणे
कृत्याविनयतस्क्रवात् । उपलक्षणं चैतत् श्लेषाङ्गरपरोपरिहारस्य । शयने—शय्यायां शयित आसीनो वेति श्लेषः, किम् ?
इत्याह—न प्रतिगृणुयात् । किमुक्तं भवति ?—शय्यागतो गुरुणाऽऽकारित उक्तो वा कृत्यं प्रति न तथास्थित एवाऽवज्ञया
हुर्म एवमित्यादिवचनतः प्रतिजानीयात्, किन्तु गुरुवचनसमनन्तरमेव सञ्चान्तचेता विनयविरचिताञ्जलिः समीपमागम्य
पादपतनपुरस्सरमनुगृहीतोऽहमिति मन्यमानो भगवन् ! इच्छामोऽनुशिष्टिमिति वदेदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ तथा—

नेव पल्लहत्थियं कुज्जा, पक्खपिंडं व संजए । पाए पसारए वा वि, ण चिट्ठे गुरुणांतिए ॥ १९ ॥

व्याख्या—नैव पर्यस्त्रिकां—जानुजहोपरि वल्लवेष्टनरूपां कुर्वात्, पक्षपिण्डं वा—याहुद्वयकायविण्डनात्मकं संयतः—
साधुः, तथा पादौ प्रसारयेद् वापि नैव । वा—समुच्चये । अपि—किं पुनरित इतो विशिष्येदिति दर्शनार्थः । अन्यथा न
तिष्ठेत्—नाऽऽसीत् गुरूणामन्तिके—प्रक्रमादतिसन्निधौ, किन्तुचित्तदेश एव, अन्यथाऽविनयदोषसंभवात् । उपलक्षणं चैत-
दुपगम्भादीनामिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ तथा—

आयरिपहिं वार्हिंतो, तुसिणीओ ण कयाइ वि । पसायपेही णियागद्धी, उवचिट्ठे गुं सया ॥ २० ॥

व्याख्या—आचार्यैः—गुरुभिः ‘वार्हितो’ ति व्याहृतः—शब्दितस्तुष्णीकः—तुष्णीशीलो न कदाचिदपि—ग्लानाद्यवस्था-
यामपि भवेदिति गम्यते । किञ्च—“धन्नाण चैव गुरुणो, आदेसं दैति गुणमहोयहिणो । चंदनरसो अउत्राण निवडए नेय
अंगम्मि ॥ १ ॥” इति चिन्तयन् प्रसादश्रेष्ठी—प्रसादोऽयं यदन्यसद्भावेऽपि मामादिशन्ति गुरव इति प्रसादाकाङ्क्षी, नियो-
गार्थी—मोक्षार्थी उपतिष्ठेत्—मस्तकेन चन्द इति वदन् सविनयमुपसर्पेद् गुरुं सदा—सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥

आलभन्ते लभन्ते वा, ण निसिज्जा कयाइ वि । चइऊण आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥ २१ ॥

व्याख्या—आलपति—सकृद् वदति, लपति वा—वारंवारं गुराविति गम्यते, न निषीदेत्—न निषण्णो भवेत् कदा-
चिदपि—व्याख्यानादिना व्याकुलतायामपि, किन्तु त्यक्त्वा—अपहाय आसनं—पादपुञ्जनादि धीरो—बुद्धिमान् यतः—
यन्नयान् ‘जत्तं’ ति प्राकृतत्वाद् विन्दुलोपे तकारस्य च द्वित्वे यद् गुरव आदिशन्ति तत् प्रतिशृणुयात्—अवश्यं विधेय-
तयाऽभ्युपगच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

आसणगओ न पुच्छेज्जा, नेव सेज्जागओ कयाइ वि । आगम्मकुडुओ संतो, पुच्छिज्जा पंजलिउडो २२

व्याख्या—आसनगतः—आसनाऽऽसीनो न पृच्छेत् सूत्रादिकमिति गम्यते । नेव शय्यागतः—संस्तरकक्षितः, तथा-
विधाऽवस्थां विनेत्युपस्कारः, कदाचिदपि—बहुश्रुतत्वेऽपि । किमुक्तं भवति ?—गुह्यतेनाऽपि संशये सति प्रष्टव्यम्, पृच्छ-
ताऽपि च नाऽवज्ञया, सदा गुरुविनयस्याऽनतिक्रमणीयत्वात् । तथा चागमः—जहाहिअग्गी जलणं नमंसे, नाणाहुईमंत-

१ धन्येभ्यश्चैव गुरव आदेशं ददति गुणमहोदधयः । चंदनरसोऽपुष्ण्यानो निपतति नैवाऽङ्गे ॥ १ ॥

२ यथाऽऽहिताग्निर्जलं नमस्यति नानादुतिमन्नपदार्थाधिकम् । एवमाचार्यमुपतिष्ठेत्तानन्तज्ञानोपगतोऽपि सन् ॥ १ ॥

पयाभिसिक्तं । एवाययि यच्चिद्वृज्जा, अणंतनाणोवगओऽवि संतो ॥ १ ॥ किं तर्हि कुर्यात् ? इत्याह—आगम्य-
गुर्वन्तिकमेत्योरकुटुकः—सुक्ताऽऽसनः, कारणतः पादपुञ्जनादिगतः सन् पृच्छेत्, सूत्रादिकमिति गम्यते । प्राञ्जलिपुटः—
प्रकृष्टाञ्जलिपुट इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ ईदृशस्य शिष्यस्य गुरुणा यत् कृतं तदाह—
यं विणयजुत्तस्त, सुत्तं अत्थं च तदुभयं । पुच्छमाणस्त सीसस्त, यागरेज्ज जहासुयं ॥ २३ ॥

व्याख्या—एवं—इत्युक्तप्रकारेण विनययुक्तस्य—विनयान्वितस्य सूत्रं—कालिकोत्कालिकादि अर्थञ्च—तस्यैवाऽभिधेयं
तदुभयं—सूत्राऽर्थोभयं पृच्छतो—ज्ञातुमिच्छतः शिष्यस्य—स्वयं दीक्षितस्योपसंपन्नस्य या व्यागृणीयात्—व्याकुर्याद् यथा—
मेन प्रकारेण धृतं—आकर्णितं गुरुभ्यः सकाशादिति गम्यते, न तु स्वबुद्धेर्वोत्प्रेक्षितमित्यभिप्रायः । अनेन च—आचारै-
सुय विणय, विवित्रयणे चैव होइ योधेव । वोत्तस्त य विग्घाए विणय च उहेस पडिवत्ती ॥ १ ॥ इति चतुर्विधाचार्य-
विनयान्तर्गतस्य “सुत्तं अत्थं च तहा हियकर नीसेसयं च वाएइ । एसो चउविहो ललु सुयविणओ होइ योद्धो ॥ २ ॥
सुत्तं गाइइ उज्जुत्तो अत्थं च सुणाएए पयत्तेणं । जं जस्त होइ जोगं परिणाममाइ तं तु सुयं ॥ ३ ॥ निसेसम-
परितेसं जाप समत्तं तु ताव वाएइ । एसो सुयविणओ खलु, निदिहो पुब्बसूरीहि ॥ ४ ॥” इत्यागमाऽभिहितस्य श्रुत-
विनयस्याऽभिधानं कृतमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

- १ आचारै श्रुते विनयः विशेषणे चैव भवति बोद्धव्यः । दोषस्य च निर्धाते विनये चतुर्थेऽपि प्रतिपत्तिः ॥ १ ॥
- २ सूत्रमर्थं च तथा हितकरं नि शेषं च वाचयति । एष चतुर्विधः खलु, श्रुतविनयो भवति बोद्धव्यः ॥ २ ॥
- ३ सूत्रं ग्राहयत्युपुक्तोऽर्थं च धावयति प्रत्येकम् । यद् यस्य भवति योग्यं परिणामकादि तत्तु श्रुतम् ॥ ३ ॥
- ४ निशेषमपरिशेषं यावत्समाप्तं तु तावद्वाचयति । एष श्रुतविनयः खलु निर्दिष्टः पूर्वसूत्रेभिः ॥ ४ ॥

मुसं परिहरे भिक्खु, न य ओह्मारिणि वदे । भासादोसं परिहरे, मायं च वज्रए सया ॥ २४ ॥

द्व्याख्या—श्रुपेति—असद्यं मूतनिह्नुवादि परिहरेत्—“धर्महानिरविद्यासो, देहार्थव्यसनं तथा। असत्यभाषिणां निन्दा, दुर्गतिश्रोपजायते ॥ १ ॥” इति विभाव्य सर्वप्रकारमपि त्यजेद् मिथुः न च नैवाऽवधारिणी—गम्यमानत्वाद्वाचं गमिष्याम एवेत्यमाद्यवधारणात्मिकां वदेत्—भायेत्, यतः—अन्नह परिचित्तिब्दह, कलं परिणमइ अन्नहा चैव । विहिवसयाण जियाणं मुहुत्तमेत्तं पि बहुविग्यं ॥ २ ॥ किं बहुना ? भाषादोषं असत्यभाषणादिकं सावद्याऽनुमोदनादिकं च परिहरेत् । भार्या चदाव्यात् क्रोधादीश्च मृषाहेतून् यर्जयेत् सदा—सर्वकालम् । दृश्यते हि वणिगादीनां मायादिभ्यः क्रयिकागमनादौ ‘युष्माकमस्माकं चाऽन्वयेन स्याजन्यमतो यथा गृहीतमेव गृह्णातु, भवतु, अलं मे त्वदीयलभकेन, अन्यः कोऽपि मां रूपकमेकं विटपयिष्यति’ इत्याद्यलीकभाषणमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ किञ्च—

न लघ्वैल्ल पुढो सावज्जं, ण निरुद्धं न मम्मयं । अप्पणढो परद्धो वा उभयस्संतरेण वा ॥ २५ ॥

व्याख्या—न लपेत्-न बदेत् पृष्ठः-केनाऽपि सावयं-सपापं, न निरर्थं-निःप्रयोजनं निरभिधेयं वा, यथा—एष वन्ध्यामुतो याति, एषुप्पकृतशेरारः । मृगतृष्णांभसि ज्ञातः, शराद्यङ्गधनुर्घरः ॥ १ ॥ न-नैव मर्मगं-मर्मवाचकं वचनमिति शेषः, अतिसंश्लेषादकत्यादस्य । आह च—तदेव काणं काणं ति, पंडगं पंडगं ति वा । बाहि्यं चाऽवि रोगिं ति, तेणं बोरे ति नो यए ॥ २ ॥ तथा-मैम्भं जग्मं कम्मं, तिनं वि एयाइं परिहरिज्जासि । मा मग्माइसु विद्धो, मारेज परं

१ अन्यथा परिचिन्त्यते कार्यं परिणमत्वन्याया चैव । विविधशरणां जीवानां सुदृत्तमात्रमपि बहुविधम् ॥ १ ॥
२ मर्मं जगम धर्मं त्रीण्यप्येतानि परिहरेत् । एतन्मर्मं विदित्वा त्रिभिर्गुणैः ॥ २ ॥

२ मर्म जगम दर्म त्रीण्यप्येकानि परिहरेः । मा मर्मादिषु बिद्यो मारयेत् परं अत्रियेत वा ॥ २ ॥

मरिजा वा ॥ ३ ॥ आत्मार्य-स्वप्रयोजनम्, परार्थं वा-परप्रयोजनम्, उभयस्य-आत्मनः परस्य च प्रयोजन इति गम्यम्, अन्तरेण या-विना वा प्रयोजनमेवेति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ इत्थं स्वगतदोषपरिहारमभिधायोपाधिकृतदोषपरिहारमाह—

समरेस्तु अगारेस्तु, संधिस्तु य महापते । एगो एगित्थीए सद्धिं, नेव चिट्ठे न संलवे ॥ २६ ॥

व्याख्या—समरेपु-सररुटीपु, तथा च चूर्णिकृत्-‘समरं नाम जल्य लोहारा हेहाकम्भं करेति’ । नीचास्पदानामुपलक्षणमेतत् । अगारेपु-गृहेषु गृहसंधिषु-गृहद्वयापान्तरालेषु महापते-राजपथादौ, एकः-असहायः एकस्त्रिया सार्धं-सह भैव तिष्ठेत्-नैवोद्धृत्यानस्यो भवेत्, न संलेपत्-न तथैव सह संभापं कुर्यात् । अत्यन्तदुष्टतोद्भावनपरं चैकग्रहणम्, अन्यथा सहायस्यापि सहाययाऽपि स्त्रिया सहायस्थानं संभापणं चैवविधास्पदेषु दोषरैश्च, प्रवचनमालिन्यादिदोषसंभवात् । उक्तञ्च—माना स्वस्वा दुहित्रा वा, न विविक्तासनो भवेत् । बलघानिन्द्रियप्राप्तः, पण्डितोऽप्यत्र सुहृति ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कदाचित् स्खलिते च गुरुभिः शिक्षितो यत् कुर्यात् तदाह—

जं मे दुद्धाऽणुसासंति, सीएण फरुसेण वा । मम लामु त्ति पेहाए, पयओ तं पडिस्तुणे ॥ २७ ॥

व्याख्या—यन्मां दुद्धा अनुशासन्ति-शिक्षयन्ति, शीतेन-उपचाराच्छीतलेनाऽऽह्लादकेनेत्यर्थः, परुषेण वा-कर्कशेन वचसेति गम्यते, मम लामः-अप्राप्तार्थप्राप्तिरूपोऽयं यन्मात्मनाचारकारिणममी शासन्तीति प्रेक्षया-एवंविधयुद्ध्या, प्रयत्रः-प्रयत्नवांसात्-अनुशासनं प्रतिशृणुयात्-विधेयतया अङ्गीकुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ किमिह परत्र चाऽत्यन्तोपकारि गुरुवचनमपि कस्यचिदनिष्टं स्याद् येनैवमुपदिश्यते इत्याह—

अणुसासनमोवायं, दुष्कडस्त य चोयणं । हियं तं मन्नर पत्तो, वेस्सं होइ अस/हुणो ॥ २८ ॥
व्याख्या—अनुशासनं—शिक्षणं 'ओवायं' ति उपाये—मृदुपरुषभाषणादौ भवमौपायं, दुःकृतस्य च—कुत्सिताचरितस्य
च चोदनं—प्रेरणं हा किमिदमाचरितमित्यादिरूपं गुरुकृतमिति दृश्यं, हितं—इहपरलोकोपकारि तत्—अनुशासनादि मन्यते
प्राप्ताः—प्राप्तवान् । द्वेष्यं—द्वेषोत्पादकं भयसाधोः—असाधुभावस्य तत् । अनेनासाधोर्गुरुवचनमप्यनिष्टं भवतीत्युक्तमिति
सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ अयमेवायं व्यक्तीकुर्यन्नाह—

हियं विगयभया दुद्धा, फरुसं पि अणुसासनं । वेस्सं तं होइ मूढाणं, खंति सोहिकरं पदं ॥ २९ ॥

व्याख्या—हितं—पथ्यं विगतभयाः—इहलोकरलोकादानाकसादाजीविर्कोमरर्णाश्रोर्गंभयरहिता बुद्धाः—अवगततत्त्वा
मन्यन्त इति शेषः, परुषमप्यनुशासनं गुरुविहितमिति दृश्यं । द्वेष्यं तत्—अनुशासनं भवति मूढानां अज्ञानां, क्षान्तिः—
धर्मा युद्धिः—आशययुक्ता तत्करम्, उपलक्षणत्वनमार्दवाजंयादिकरमपि, क्षान्त्यादिहेतुत्वाद् गुर्वनुशासनस्य, पदं—
ज्ञानादिगुणानां स्थानम् । यतः—सद्बोधं विदधाति हन्ति कुमतिं मिष्यादृशं वाधते, धत्ते धर्ममतिं तनोति परमे, संवेग-
निर्वेदने । रागादीन् विनिहन्ति नीविममलां पुष्पाति हन्त्युत्पथं, यद्वा किं न करोति सद्गुरुमुत्तमदभ्युहता भारती ॥ १ ॥
इति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ पुनर्विनयमेवाह—

आसणे उचचिट्ठेज्जा, अणुचे अकुण्ठिरे । अप्पुत्थाई गिरुत्थाई, निसीज्जा अप्पकुक्कुई ॥ ३० ॥

व्याख्या—आसने—पीठेदौ वर्णासु ऋतुवद्धे तु पादपुंछेने उपविशेत् । अणुचे—द्रव्यतो नीचे भावतः स्वल्पमूल्यादौ
गुर्वांसनादिति गम्यते । अकुचे—असन्दमाने, न तु तिनित्तफलकवत् किञ्चिच्चलति तस्य गृह्णाग्राह्यत्वात् । स्थिरे—समपाद-

प्रतिष्ठितक्या मिश्रये, अन्यथा सत्त्वविषयनासंभवात् । ईदृशेऽप्यासनेऽलौक्यायी-प्रयोजनेऽपि न पुनः पुनरुत्थानशीलः, मिश्रयानी-नितितं विना नोत्थानशीलः, उभयग्राऽन्यथाऽनवस्थितत्वात् । एवंविषयश्च किम् ? इत्याह-निकीदेत्-आसीत्, 'अन्यमुदं' अस्त्वप्यदत्तः-भयविभित्त्यमेव चडाक्षति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ संप्रत्यप्यविषयं विनयमाह—

काष्ठेण निरुसमे मिश्रत्, काष्ठेण य पडिक्कमे । अकालं च वियजेत्ता, काले कालं समायरे ॥ ३१ ॥

व्याख्या—गले-प्रकाशे, सप्तम्यर्थे गृहीया, निष्कामेत्-गच्छेद् मिथुः, अकाले निर्गमे आत्मकामनादिदोषसंभवात् । एतां काले च प्रतिग्रामेत्-प्रतिनिवर्त्तेत्, मिश्रादनादिति शेषः । इत्युक्तं भवति—अलभे अल्पं मया लब्धं न लब्धमिति वा लभार्थी नादमेव तिष्ठेत्, आह य—'अलभो सि न सोइज्जा वयो ति अहियासप' । किमित्येवम् ? अत आह—अत्रालं य-वत्तमिषयाकाण्डाऽसमयं चेति यस्माद् विमज्जे काले-प्रस्तावे कालं-तत्तत्कालोचिनं प्रत्युपेक्षणायनुष्ठानं समा-परेत्-दुर्गात्, यतः—'काळम्मि कीरमाणं, किस्सिकम्मं यदुक्कं जहा होइ । इय सत्त विय किरिया, मियत्तिय रुळम्मि विमेया ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निर्गतञ्च यत् कुर्पात् तदाह—

परियासीण न चिट्ठिज्जा, मिक्खु दत्तेसणं चरे । पडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण अक्खए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—परियासीणं-पङ्क्त्यां भोक्तुमुपविष्टुरुपसंयन्त्रिन्यां न तिष्ठेद् भिक्षार्थं नास्ते, अश्रीत्यदृष्टकृत्याणतादिदोष-संभवात् । किञ्च भित्तुर्दत्तं-दानं तस्मिन् गृहिणा दीयमाने एषणा-तद्गतदोषान्वेषणात्मिका इत्येषणा तां चरेत्-आसेवेतेति, अनेन प्रणयेपणोपा । किं विषय दत्तेषणां चरेत् ? प्रतिरूपेण-प्रतिविम्बं चिरन्तनमुनीनां यद् रूपं तेन पतद्ब्रह्मादिधारणा-

१ अलभ इति न लोचिन् एव इत्यप्यासीत् । २ काले क्रियमाणं कृषिकर्म यदुक्कं यथा भवति । इति सर्वव क्रिया, तिजतिज-

काले विधेया ॥ ३२ ॥

त्सकेन सकलान्यधार्मिकविलक्षणेन न तु “वस्त्रं छत्रं छात्रं पात्रं याष्ट्रं च चर्षयेद्विष्णुः । वेपेण परिकरेण च कियताऽपि विना न भिक्षाऽपि ॥ १ ॥” इत्यादिवचनाऽऽकृष्टेन विभूषणात्मकेन एषित्वा-गवेपयित्वा, अनेन च गवेपणोक्ता । प्राप्तेपणमाह—मितं-परिमितं, अमितभोजनान् स्वाध्यायविधातादिवहुदोषसंभवात्, कालेन—“नमोकारेण पारित्ता, करित्ता त्रिणसंययं । सद्ग्रायं पट्टवित्ता णं, वीसमेज्ज खणं मुणी ॥ ३ ॥” इत्याद्यागमोक्तप्रस्तावेनाऽहुताऽविलम्बितरूपेण वा मध्येद्-मुल्लीतेति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ भिक्षाचर्यां कुर्वता पुराग्रविष्टाऽन्यभिक्षुकसंभवे यत् कृत्यं तदाह—

नाइदूरमणासन्ने, नन्नेसिं चवखुफासओ । एगो चिट्ठेज्ज भत्तहं, लंघित्ता तं नऽइक्कमे ॥ ३३ ॥
व्याख्या—‘नाइदूर’ ति विभक्तिव्यत्ययाद् नाऽतिदूरे-विप्रकर्षयति देशे, तत्र निर्गमाऽनवगमादेपणाशुल्लसंभवाच्च । तथा नासन्ने-प्रस्तावान्नाऽतिनिकटे तत्र पुराग्रविष्टाऽपरभिक्षुकाऽशीतिसंभवात् । नाऽन्येषां-भिक्षुकाऽपेक्षया अपरेषां गृहस्थानां, चट्टुःस्पर्शे-सप्तग्यर्थे तस्, दष्टिगोचरे, तिष्ठेदिति सर्वत्र योज्यम् । किन्तु विविक्तप्रदेशे यया गृहिणो न विदन्ति, यदुत्तैप भिक्षुकनिःक्रमणं प्रतीक्षत इति । एकः—ममाऽमी भिक्षाचर्याविभ्रं कुर्वन्तीति तदुपरि द्वेपरहितो भक्तार्थ-भोजन-निमित्तं ‘लंघिते’ चि उह्मन्न तमिति-भिक्षुकं नाऽतिक्रमेत्, तदग्रीत्यपवादादिसंभवात् । इह च मितं कालेन भक्ष-वेदिति भोजनविधिमभिधाय यत् पुनर्भिक्षाटनाऽभिधानं तद् ग्लानादिनिमित्तं स्वयं वा तुमुक्षावेदनीयमसहिष्णोः पुनर्भ्र-मणमपि न दोषयेति ज्ञापनार्थम् । उच्यते—जैइ तेण न संथरे । तथो कारणमुप्पन्ने भत्तपाणं गवेसए ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनस्तद्व्रतमेव विधिमाह—

१ नमस्कारेण पारयित्वा कृत्वा विनसंस्तवम् । स्वाध्यायं प्रस्थाप्य विश्रामयेत् क्षणं मुनिः ॥ ३ ॥ २ यदि तेन न संस्तरेत् । ततः कारण उपपद्ये, नक्षयानं गवेपयेत् ।

नाइउधे च पीणं वा, पासन्ने नाइदूरजो । फासुयं परकडं पिंडं, पडिगाहेज्ज संजए ॥ ३४ ॥

व्याख्या—नात्युभे—प्रासादोपरिभूमिकादौ नीचे वा—भूमिगृहादौ, तत्रोत्थेपनिशेषनिरीक्षणाऽसंभवात् दायकाऽपाय-
मंभवात् । यत्र नाऽत्युभः—ऊर्ध्वोऽथ कन्यरतया द्रव्यतो भावतोऽहोऽहं लब्धिमानिति मदाध्मातमानसः, नीचोऽत्यन्ताऽ-
पगतवन्यरो द्रव्यतो भावतस्तु न मयाऽथ किञ्चित् दुप्रचिद्व्याप्तमिति दैन्यवान् । उभयत्र वा समुभये । तथा नासन्ने-
नाऽविदूरे प्रेक्षे स्थित इति गम्यते । यथायोगं जुगुप्सादौपणाहुद्वयसंभवादयो दोषाः । प्रासुकं—सहज—संसक्तिज-
जन्तुरहितं, परकृतं—परेण गृहिणाऽऽत्मायं परार्थश्च कृतं निर्वर्तितं पिण्डं—आहारं प्रतिगृहीयात्—स्वीकुर्यात् संयतः—यति-
रिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ पुनर्मौलैपणाविधिमाह—

अस्पपाणेऽप्पयीयम्मि, पडिच्छन्नं ति संघुडे । समयं संजए सुंजे, जयं अप्परिसाडियं ॥ ३५ ॥

व्याख्या—अस्पदव्योऽमाययाची, ततश्चास्पप्राणे—अयस्थिताऽगन्तुकजङ्गमाणिविरहिते उपाश्रयादाविति गम्यते ।
अस्पयीजे—शाल्यादिपीजयजिते, उपलक्षणत्वात् सफलस्यावजन्तुविकले । प्रतिच्छन्ने—उपरिप्रावरणाऽन्विते, अन्यथा
सप्तसि गसत्संपातसंभवात् । संघृते—पार्थवः कटुदुःखादिना सङ्कुटद्वारे, अटव्यां कुडङ्गादिषु वा, अन्यथा. दीनादियाचने
शानादानयोः पुण्ययन्त्रप्रेषादिदोषदर्शनात् । समकं—अन्यैः सह न त्वेकाग्रयेव रसलम्पटतया समूहाऽसद्विष्णुतया वा ।
आह च—साहवो तो चियत्तेणं, निमंतेज्ज जहक्कमं । जइ तत्थ केइ इच्छित्त्वा, वेहिं सद्धिं तु मुंजए ॥ १ ॥ गच्छस्थित-

मामावर्ती चेयं । संननः-सायुः भुञ्जीत-अश्रीयत् 'अयं' ति यतमानः-सुरसुर-चञ्चन के-सुरङ्क-कुरुङ्क-भुरुङ्क-कादि-
नन्वानरुपेन 'अपरिसाडियं' परिमाटरहितमिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ यदुक्तम्-यतमान इति तत्र चागतनामाह--
सुरुक्तं ति सुरुक्तं ति, सुच्छिन्नं गृह्यते मडे । सुणिट्टिण सुलट्टि ति, सावज्जं वज्जण सुणी ॥ ३६ ॥
ध्याख्या--सुरुक्तं-गुपु निमंतिमप्रादि, सुरुक्तं-घृतपूर्णादि, इति:-उभयत्रोपदेशेन, सुच्छिन्नं-शाकपत्रादि, सुहृतं-
मृत्निःशिराडदिनाऽप्रकाशेर्दृष्टानि, सुघृतं-घृतायेव सकृत्सूपादौ, सुनिष्ठितं-सुनु निष्ठां-रसप्रकर्षादिमकां गतं, सुलट्टं-
मोभनमोदनादि, अण्डोऽज्जलमुत्सादुत्सिरयरादिना इत्येवंप्रकारमन्यदपि सावयं वर्जयेद् मुनिः । यद्वा सुपु कृतं यदने-
नाऽरातेः प्रविष्टानं, सुपक्तं पूर्ववत्, सुच्छिन्नोऽयं न्ययोयदुमादिः, सुहृतं कर्तव्य धनं चौरादिभिः, सुलट्टोऽयं प्रत्यनीक-
पिपपर्णादिः, सुनिष्ठितोऽयं प्रास्तादादिः, सुलट्टोऽयं फलितुरगादिरिति सामान्येनैव सावयं वचो वर्जयेद् मुनिः । निरययं तु
गुह्यमनेन धर्मेध्यानादि, सुपक्रमस्य वचनविज्ञानादि, सुच्छिन्नं क्रोदनिगडादि, सुहृतोऽयमुत्प्राज्ञवितुक्रानेभ्यो निजकेभ्यः
नेष्टारुः, सुघृतमन्य पण्डितंमरणेन, सुनिष्ठितोऽयं साध्याचारैः, सुलट्टोऽयं वारको व्रतग्रहगण्येत्यादिरूपः । कारणतो वा
प्रयत्नफमिल्यादि पदेदपीति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ संप्रति विनीतेतरयोरुपदेशदाने 'गुरोरेव' भवति 'तद्' दर्शयितुमाह--

रमा? पंडिण सासं, हयं भदं च चाहए । घालं सम्मइ सासंती, गलिअस्सं च चाहए ॥ ३७ ॥
ध्याख्या--रमते-अभिरतिमान् भवति पण्डितान्-विनीतविनेयान् शासन-आह्वापयन् प्रमादस्खलिते शिक्षयन्
पा गुगरिव शेषः । हयनिव-अश्वमिव मद्रं-कल्याणावहं वाहकः-अर्थादगमः । घालप्रज्ञं श्राम्यति-खिद्यते शासनं, स हि
सकृदुक्त एव कृत्येषु न प्रवर्तते, वतश्चेदं कुरु इदञ्च गा इति पुनः पुनस्तच्छासनेन खिद्यते । गत्यश्वमिव वाहक इति
सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ गुगनिश्रुणे घालस्याऽभिसन्धिमहाह--

मद्रुपा मे नवेडा मे, अफोसा य वह य मे । कल्लाणमणुसासंतो, पावदिट्ठि त्ति मन्नइ ॥ ३८ ॥
 व्याख्या—‘मद्रुपाः’ टपाः ‘मे’ मम ‘वेपटाः’ करतलधावा मे ‘अफोसाश्च’ निधुरभाषणानि मे ‘वधाश्च’ दण्डादि-
 या मे अनुशासनमिति प्रथमः । कल्याणं “अणुसासंतु” ति अनुशासमानः ‘पापदृष्टिः’ प्रक्रमात् कुशिल्यः ‘इति’ एवं
 नन्त इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ विनीताभिसन्धिमहा—

पुत्तो मे भाय नाइ त्ति, साह् कल्लाण मन्नइ । पावदिट्ठी उ अप्पाणं, सासं दासं व मन्नइ ॥ ३९ ॥

व्याख्या—इदार्थस्य गम्यमानत्वात् सुव्यत्ययाच्च पुत्रमिव भ्रातरमिव ज्ञातिमिव “मे” ति मां अयमाचार्योऽनु-
 ज्ञानीति गम्यते, ‘इति’ एते ‘साधुः’ शिष्यः कल्याणं मन्यते । स हि विवेकयति शिष्यः—‘सौहार्दादपि मां शक्ति,
 दुर्धिनीतले हि मम मिमलं परिहीयते ? ममैव त्यर्थभ्रंश इति । पालस्त्वेवं किं न मन्यते ? इत्याह—‘पापदृष्टिस्तु,
 कुशिल्यः पुनः आत्मानं “सास” ति प्राकृतत्वाच्छास्त्रमाज्ञं दासमिव मन्यते, यथैव दासवद् मामाज्ञापयतीति सूत्रार्थः
 ॥ ३९ ॥ विनयसर्वस्वमुपदेष्टुमाह—

न कोचए आयरियं, अप्पाणं पि ण कोवए । बुद्धोपघाई ण सिया, ण सिया तोत्तगवेसिए ॥ ४० ॥

व्याख्या—न ‘कोपयेत्’ कोपोपेतं कुर्याद् आचार्यम् उपलक्षणत्वात्परमपि विनयाद्वैम् आत्मानमपि गुरुभिरिति पर-
 मभाषणादिनाऽनुशिष्यमाणं न कोपयेत् । यतः—मासोपवासनिरतोऽस्तु तनोतु सत्यं, ध्यानं करोतु विदध्यातु वदि-
 र्गियासम् । प्रसन्नं धरतु भैक्षरतोऽस्तु नित्यं, रोपं करोति यदि सर्वमनर्थकं तत् ॥ १ ॥ कथञ्चित् सकोपतायामपि
 ‘बुद्धोपपाती’ ‘आचार्योपपातकृत्’ ‘न स्याद्’ न भवेत्, तथा न स्यात् तुच्यते—व्यध्यतेऽनेनेति तोत्रं—द्रव्यतः प्राजनको

भावतस्तु दोषाविर्भावकं वचनमेव तद्वेपकः—किमहममीपां जाल्यादिदूषणं वच्चीति मार्गकः प्रक्रमाद् गुरुणाम् ॥ यदुक्तं “बुद्धोपपाती न स्यात्” तत्रोदाहरणम्—केइ आयाराइअट्टविहगणिसंपइसंपजत्ता जुगप्पहाणा बहुसुया पगईए उवसंता आयरिया अनिययविहारेण विहरिउकामा वि परिहीणजंघावला एगम्मि सन्निवेसे बुद्धावासेण ठिया- । तत्थ सावगा ‘इमेहिं भगवतेहिं संपइ तित्थं सणाहं’ ति चित्तिऊण ते वयोवत्यासमुच्चिहिं- निद्धमहुराऽऽहारेहिं ओस- हवत्याइहिं य पइविणं सबायरेण पट्ठियरंति । तेसिं सीत्ता गुरुकम्मयाए अजोगयाए सुगुरुसंजोगस्स मंदयाए गुणाणु- रागस्स “त्तिण्हं दुप्पडियारं, तंजहा—अम्मापिउस्स भट्टिस्स धम्मायरियस्स ।” इमं आगमवयणमपरिभाविता चित्तंति— ‘केशिरं कालं एस्स अजंगमो अण्हेहिं चारपक्खिचेहिं व परिपालियच्चो ? ता केणइ उवाएण अणसणं गेण्हावेमो इमं’ ति साययगिहेहिंतो न किंचि पाउगामोसहाइ वा गेण्हंति । निव्वंघेण सावएहिं गिण्हाविज्जंता भणंति—संलेहणं अण्हं आयरिया कुणंति, अओ ‘अंतपंतमाहारं भुंजंति तवं च कुवंति । आयरियाणं पुरओ भणंति—किं करेमो अण्हे ? जइ एरिसाण वि तुण्हं आगमघराणं चिरावत्याणेणं निविन्ना निधिवेयत्तणओ मंदघम्मा न दित्ति किंचि सोहणं । सावया साविया वि ‘सूरिणो संलेहणं कुणंति’ त्ति सोऊणं मञ्जुभरमिन्भरमाणसा सूरिसयासमुवगम्म सविसाया सगगयक्खारं भणंति—भयवं ! सयलमुयणभावावभासमाणेहिं तिहुयणचित्तमणीहिं चिरं परमपयमुवगएहिं तित्थयेरहिं तुण्हेहिं चेव चिट्ठतेहिं सणाइं भुवणमाभाइ, तो किमयंढे चेव तुण्हे संलेहणं काउमाढत्ता ? । न य ‘इमेसिं अण्हे निध्वेयहेउ’ त्ति सुविणे वि चित्तियधं, जओ सिरट्ठिया वि तुण्हे न भारकरा अण्हं, एएसिं वा साहूणं । इमं च सौऊण इंगियवियाणएहिं अवगयं सूरिहिं—‘मम सिस्सजणविलसियमेयं, ता किं इमिणा एएसिं अप्णीइहेउणा निध्वेयनिवंधणेण पाणधारणेण ? न रलु धम्मत्थिणा कस्सइ अण्णत्थियमुप्पायणीयं भयवंतमहावीरोदाहरणमवगच्छंतेणं ।’ इइ’ चित्तिऊण अदसिय-

विवारयेय भगिन्यं—‘किमिह अजंगमेहि जग्देहि तुल्ये साङ्गुणो य उग्ररोहणीया ? ता वरं उत्तमपुरिसाणुचरियं उत्तमं दुमेव पडियन्तातो’ स्ति मङ्गुरवयणेहि तेसि संठविय मत्तं पञ्चस्रायं । सावयहि मईता अधिदे फइ स्ति ॥ इत्येवं बुद्धोपचाती न स्वादिशि मूर्तार्थः ॥ ४० ॥ एवं तावत् ‘आचार्यं न कोपयेत्’ इत्युक्तम् । कथञ्चित् कुपिताय यत् कृत्यं तदाह—

आपयियं कुवियं नचा, यत्तिण्ण पसादप । विज्झविज्जा पंजलिउडो, ववेज्जा ण पुणो स्ति य ॥ ४१ ॥

व्याख्या—‘आचार्यम्’ गुणं ‘कुपितं’ सक्रोपं अन्तुशासनादिभिः—‘पुंसिज्जाए वि तद्वा विणीयविणयम्मि नत्थि अमिओगो । सेसम्मि उ अमिओगो जणवयजाद जहा आसे ॥ १ ॥’ इत्यागमात् कृतयदिः कोपं वाऽदृष्टिदानादिना ‘ज्ञात्वा’ अपगम्य “यत्तिण्ण” ति ग्रीत्या सौम्य प्रियवचोभाषणादिना न भेदवण्णानुपपत्तौनेन ‘प्रसादयेत्’ प्रसादं प्रादयेत् । एतदेवाह—‘विध्यापयेत्’ कथञ्चित्पुदीरितकोपाऽनलभ्युपसमयेत् ‘प्राञ्जलिपुटः’ कृतकरकुब्जालः । इत्थं कायिकं मानसं च विध्यापनोपायमभिधाय वाचिकं यत्तुमाह—‘वदेय’ श्रूयाय, यत्तद्वदो निम्नक्रमः, न पुनरिति । कथञ्चित् कृतकोपमपि विन्यापयेत् वदेय, यथा—भगवन् ! प्रमादाचरितमिदं मम क्षमितव्यम्, न पुनरिस्थमाचरिष्यामीति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ सम्प्रति यथा निरपराधतया आपार्थकोप एव न स्यात् तथाऽऽह—

धम्मज्जियं च वयहारं, बुद्धेहाऽऽपरियं सया । तमायरंत्तो ववहारं, गरहं नाऽभिगच्छह ॥ ४२ ॥

व्याख्या—यत्तदोर्नितामिसम्वन्धात् सुबुध्यत्यपाय धर्मेण—क्षान्त्यादिना अर्जितः—उपाक्षितः, न हि क्षान्त्यादिधर्मे विरहित इमं प्राप्नोति । ‘चः’ पूरणे, यः ‘वयवहारः’ प्रत्युपेक्षणादिर्यतिकर्तव्यतारूपः ‘बुद्धेः’ अवगततत्त्वैः ‘आचरितः’

सावितः 'सदा' सर्वकालं तमाचरन् 'व्यवहारं' विशेषेणापहारकारिणम्, अथोपस्था पापकर्मणः 'गृहो' अविनीतोऽय-
मितेर्विव्यां निन्दां 'नाभिगच्छति' न प्राप्नोति यतिरिति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ किं बहुना ?—

मणोगतं यद्गुणं, जाणित्ताऽऽयिरियस्स उ । तं परिगिउझ चायाए, कम्मुणा उववायए ॥ ४३ ॥

व्याख्या—मनसि—चित्ते गतं—स्थितं मनोगतम् तथा वाक्यगतं कृत्यमिति शेषः 'ज्ञात्वा' बुद्ध्वा 'आचार्यस्य' गुरोः,
तुशब्दः कायगतकृत्यपरिग्रहार्थः, तं मनोगतादि 'परिगृह्य' अङ्गीकृत्य 'वाचा' वचसा इदमित्यं करोमीत्यादि, केन ? 'कर्मणा'
क्रियया तन्निर्वर्त्तनात्मिकया 'उपपादयेत्' विदधीतेति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ स चैवंविनीतविनयतया यादृक् स्यात् तदाऽह—

वित्ते अचोइणु निचं, खिण्णं हयइ सुचोदए । जहोवइडं सुकयं, किवाइं कुषइ सया ॥ ४४ ॥

व्याख्या—'वित्तः' विनीतविनयतयेव सकलगुणाश्रयतया प्रतीतः, "अचोइड" त्ति यथा हि बलवद्विनीतधुर्यः प्रतो-
वोत्क्षेपमपि न सहेतु कुतोऽधःपतनम् ? एवमयमनुक्त एव प्रतिप्रस्तावं गुरुकृत्येषु प्रवर्त्तते अतः 'अचोदितः' अत्रेरितः 'नित्यं'
सदा न फट्पिदेय । स्वयं प्रवर्त्तमानोऽपि प्रेरितोऽनुसयवानपि स्यादिति कदाशङ्कापनोदायाऽह—'क्षिप्रं' शीघ्रं भवति
सति 'सुचोदके' शोभने प्रेरयितारि गुराविति गम्यते, 'यथोपदिष्टं' उपदिष्टानतिक्रमेण 'सुकृतं' सुपुङ्कृतं यथा भवति
एवं कृत्यानि 'करोति' निर्वर्त्तयति 'सदा' सर्वदेति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ सम्यत्युपसंहर्तुमाह—

नचा नमइ मेहावी, लोए कित्ती से जायइ । भवइ किचाणं सरणं, भूयाणं जगई जहा ॥ ४५ ॥

व्याख्या—'ज्ञात्वा' अनन्तरोक्तमखिलमध्ययनार्थमवगम्य 'नमति' तत्तत्कृत्यकरणं प्रति प्रह्वीभवति 'मेघावी' मर्यादा-
वर्त्ती । तदुणं वहुमाह—लोके 'कीर्त्तिः' 'सुलब्धमस्य जन्म, निस्त्रीर्णरूपो भवोदधिर्नेन' इत्यादिका 'से' तस्य 'जायते'

मादुर्भवा । तया म एष भवति 'कृत्यानां' उचितानुष्ठानानां कलुषान्तःकरणधृत्तिभिर्विनीतविनेयैरतिदूरमुत्सादितानां
'नाना' आभवाः, 'भूतानां' शान्तिनां 'उगती' वृद्धी यथेति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ ननु विनयः पूज्यप्रसादनफलः, ततोऽपि
न निमग्न्यते ? इत्याह—

पुत्रा जरस पसीयंति, संयुद्धा पुषसंयुया । पसन्ना लाभइत्संति, विउलं अट्टियं सुयं ॥ ४६ ॥
उपायः—'पूजाः' आचार्योदयः 'यस्य' शिक्षकस्य 'प्रसीदन्ति' सन्तुष्यन्ति 'संयुद्धाः' सम्यगवगततयाः, पूर्य—याच-
नारिग्रजान्तरा न तु पापनारिणाल एव, तत्कालविनयस्य कृतप्रतिक्रियारूपत्वेन तयाविषयप्रसादान्नकत्वात्, संस्तुताः—
तिनरिषयत्वेन परियिताः समग्रं स्तुता या सद्भूतगुणोत्कीर्तनादिभिः पूर्वसंस्तुताः, 'प्रसन्नाः' सप्रसादाः 'लाभविव्यन्ति'
प्रापविष्यन्ति, 'विपुले' विसीर्णं 'अर्थः—भोगः स एव प्रयोजनमस्येत्यर्थिकं 'धृतं' अङ्गोपाङ्गादिभेदमागमम्, अनेन पूज्य-
प्राप्तदम्बान्नरफलं भुगुणं, व्यवहितफलं तु मुक्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ सम्प्रति धृतावाप्तौ तस्यैहिकं फलमाह—

स पुत्रस्तथे सुविणीयसंसप, मणोरुई चिट्ठइ कम्मसंपया ।
तवोसमायारिसमाहिसंबुडे, महजुई पंचवयाई पालिया ॥ ४७ ॥

उपायः—'स' इति शिष्यः प्रसारितगुरोरभिगतद्युतः 'पूज्यशास्त्रः' श्राध्यशास्त्रः विनीतस्य हि शास्त्रं विशेषेण सर्वत्र
पूर्यते । मुमु—अतिसनेन विनीतः—अपनीतः प्रसादितगुरुणेव शास्त्रपरमार्थसमर्पणेन संशयः—सूक्ष्मपदार्थविषयः
संदेहो यस्य म मुविनीतसंशयः, मनसः—चेतसः प्रसावाद् गुरुसम्बन्धिनो रुचिः—अमिलापोऽसिन्निति मनोरुचिः 'तिष्ठति'
आत्मे, निनयाधिगतशास्त्रो हि न कथञ्चिद् गुरुणामश्रीतिहेतुर्भवति । कया हेतुभूतया मनोरुचिः ? कर्म—क्रिया दशविध-
पञ्चशास्त्रसामाचारीप्रभृतियतिकर्षण्यता तस्याः संपत् संपन्नता कर्मसंपत् तया । तपसः—अनशनदेः सामाचारी—समा-

चरणं समाधिः—चेतसः स्वारथ्यं ताभ्यां संवृतः—निरुद्धाश्रयः तपःसामाचारीसमाधिसंवृतः । महती द्युतिः—सपत्नेलो यस्य स तथा भवतीति गम्यते । किं कृत्वा ? ‘पंचव्रताभि’ ग्राणतिपातविरमणादीनि ‘पाठयित्वा’ निरतिचारं संस्पृश्येति सूत्रार्थः ॥ ४७ ॥ पुनरत्यैवैदिकमात्मिकं च फलं विशेषेणाह—

स देवगंधमनुस्सपृहए, चइतु देहं मलपंकपुधयं ।

सिद्धे वा हचइ सासए, देवे चाऽप्परए महिद्विए त्ति चेमि ॥ ४८ ॥
न्याख्या—‘स’ तादृग्विद्यतीतविनयः देवैः—वैयानिकज्योतिष्केः गन्धर्वैश्च—गन्धर्वनिकायोपलक्षितैर्त्यन्तराववनपतिभिः मनुजैः—महाराजादिभिः पूजितः—अर्चितो देवगन्धर्वमनुज्यपूजितः, ‘सक्त्या’ अपह्राज्य ‘देहं’ शरीरं “मलपंकपुधयं” ति मलपङ्क्तौ—रक्तद्युक्ते सत्पूर्वकं—तत्प्रथमकारणम्, सिद्धो वा भवति ‘हासतः’ सर्वकालावस्थावी, न तु परपरिकल्पिततीर्थनि-
कारतः पुनरिच्छागमयान् । सावशेषकर्मवार्तु देवो वा भवति, ‘अस्परजाः’ प्रतनुबध्यमानकर्मा, महती—विभुर्वणादिरूपा कृष्णाद्यापि हिरण्यकौटिरित्यादिरूपा वा अद्विस्व भद्रद्विकः । उक्तञ्च—“छुर्देमत्यसंजयाणं, उववाळकोसओ उ सवडे । सोहम्मन्मि जहमो अविण्णदियसंजयाणं तु ॥ १ ॥” इतिः परिसमाप्तौ, प्रवीमि गणधराद्युपदेयेन न तु स्वोत्प्रेक्षयेति ॥ ४८ ॥

॥ इत्युत्तराध्ययनटीकायां विनयश्रुताख्यं प्रथममध्ययनम् ॥

अथ द्वितीयं परीपहाध्ययनम् ।

न्याय्यातं विनयधुताख्यं प्रथममध्ययनम्, इदानीं द्वितीयमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सप्रपञ्च उक्तः, स च किं स्वस्थावस्थैरेव समाचरितव्यः ? उत परीपहमहासैन्यव्याकुलितमनोभिरपि ? उभयावस्थैरपीति श्रमः । अथ क एते परीपहाः ? इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यास्य परीपहाऽध्ययनस्य व्याख्या प्रस्तूयते । तस्य वेदमादिसूत्रम्—

सुयं मे आउसं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु थावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, जे भिक्खू सोचा नचा जिचा अभिभूय भिक्खायरियाए परिचयंतो पुडो नो विहण्णेज्जा ॥

न्याख्या—‘धृतम्’ आकर्णितं ‘मे’ मया, ‘आयुज्जम्’ ! इति शिष्यामन्त्रणम्, इदञ्च सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिने प्रत्याह—‘तेने’ति त्रिजगत्प्रतीतेन ‘भगवता’ अष्टमहाप्रातिहार्यरूपसमग्रैश्वर्यादियुक्तेन ‘एवं’ अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘आख्यातं’ सकलजन्तुभाषाभिब्याहया कथितम् । उक्तञ्च—देवा देवीं नरा नारीं, शबराश्चापि शाबरीम् । तिर्यच्चोऽपि हि तैरस्थी, भेभिरे भगवद्विरम् ॥ १ ॥ किमाख्यातम् ? अत आह—‘इहैव’ प्रवचने खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वाद् द्वाविंशतिः परीपहाः सन्तीति गम्यते । यदि वा “आवसंतेणं” ति मयेत्यस्य विशेषणम्, ततः ‘आवसता’ आगमोक्तमर्यादया वसता

श्रीउत्तरा-
ध्ययनश्रे-
श्रीनिमिच-
न्द्रीयश्रुतिः
॥ १६ ॥

द्वितीयं
परीपहा-
ध्ययनम् ।

॥ १६ ॥

गुरुकुलवास इति गम्यते, अनेन गुरुकुलनास एव सर्वथा वलन्यमित्याह । उक्तञ्च—“नौणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरिते य । धम्मा आवक्काए, गुरुकुलवासं न सुंचंति ॥ २ ॥” यदुक्तं ‘भगवताऽऽख्यातं द्वाविंशतिः परीपहाः सन्ति’ इति तत्र किं भगवताऽन्यतः पुरुषविशेषात् स्वतो वा अवगताः ? इत्याह—“श्रमणेन’ तपस्विना ‘भगवता’ महावीरेण यद्वैमानस्यामिना ‘काश्यपेन’ काश्यपगोत्रेण “पवेइय” त्ति मूल्यात् प्रकर्णेणोत्पन्नकेवलज्ञानतया स्वयं साक्षात्कारित्यलभणेन ज्ञाताः । ते च कीदृशाः ? इत्याह—यान् परीपहान् ‘भिष्ठु’ साधुः ‘धुत्वा’ आकर्ण्य गुर्वन्तिक इति गम्यते, ‘ज्ञात्वा’ यथानद्वयबुध्य ‘जित्वा’ पुनः पुनरभ्यासेन परिचितान् विधाय ‘अभिभूय’ सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहृत्य ‘भिक्षाचर्यायां’ भिक्षाटने ‘परिजृजन्’ समन्ताद् विचरन् ‘शृष्टः’ आश्रितः प्रक्रमत् परीपहैरेव, ‘नो’ नैव ‘विनिहन्द्येत’ संप्रमशरीरोपचातेन विनानं प्राप्नुयान्, उदीर्यन्ते हि भिक्षाटने प्रायः परीपहा इति तद्वहणम् । उक्तञ्च—“भिक्षाया रियाप वावीसं परीसहा उदीरिजंति” इति । उक्त उद्देशः, वृत्तामाह—

कथरे ते खलु यावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ।
जे भिक्खू सोचा णचा जिचा अभिभूय भिक्खायरियाए परिधयंतो पुट्ठो णो विहण्णेज्जा ? ॥
व्याख्या—‘कतरे’ किं नामानः ‘ते’ अनन्तरसूचिद्याः, ‘खलु’ वाक्यालङ्कारे, शेषं प्राग्वदिति । निर्देशमाह—
इमे खलु ते यावीसं परीसहा समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइया ।
जे भिक्खू सोचा णचा जिचा अभिभूय भिक्खायरियाए परिधयंतो पुट्ठो णो विहण्णेज्जा ॥

१ “ज्ञानस्य सवति भागी, स्थिरतरको दंसणे चरिते च । धम्मा यावत्कथं, गुरुकुलवासं न सुचन्ति ॥ २ ॥”

व्याख्या—‘इमे’ अनन्तरं चक्षमाणत्वाद् हेति परिवर्तमानतया प्रत्यक्षाः ‘ते’ इति ये त्वया पृष्ठाः, शेषं प्राग्वत् ।
तंजहा—दिगिञ्छापरीसहे १ पिचासापरीसहे २ सीअपरीसहे ३ उसिणपरीसहे ४ दंसमसय-
परीसहे ५ अचेलपरीसहे ६ अरइपरीसहे ७ इत्थीपरीसहे ८ चरिआपरीसहे ९ णिसीहिआपरी-
सहे १० सिज्जापरीसहे ११ अक्कोसपरीसहे १२ वहपरीसहे १३ जायणापरीसहे १४ अलाभपरीसहे
१५ रोगपरीसहे १६ तणफासपरीसहे १७ जह्णपरीसहे १८ सक्कारपुरक्कारपरीसहे १९ पण्णापरी-
सहे २० अण्णाणपरीसहे २१ दंसणपरीसहे २२ ॥

व्याख्या—‘तद्यथा’ इत्युपन्यासार्थः । दिगिञ्छा—देशीपरिभाषया बुभुक्षा, सेवात्यन्तव्याकुलताहेतु रज्यसंयमभीरुतया
आहारपाकप्राप्तुकानेपणीयभुक्त्याञ्छाविनिवर्त्तनेन परि—समन्तात् सख्यत इति परीपहो दिगिञ्छापरीपहः । पिपासा—
तृष्णा सैष परीपहः पिपासापरीपहः, एनमन्यन्नाऽपि । नवरं शीतं—शीतस्पर्शः, तृष्णं—निदायादितापात्मकं, दंशमशकाः—
प्रतीताः यूकानुपलक्षणं वेते, अचेतं—चेलाभावो जिनकल्पिकावीनाम् अन्येषां तु भिन्नम् अस्पमूल्यञ्च चेलमप्यचेलम्,
रंतिः—सयमविषया धृतिः तद्विपरीता त्वरतिः, स्त्री—रामा सैव तद्वतरागहेतुगतिविभ्रमेन्निताकारविलोकेनेऽपि तदभि-
लापनिवर्त्तनेन परीपहमाणत्वात् परीपहः स्त्रीपरीपहः, वेर्या—ग्रामानुग्रामविहरणात्मिका, नैपेधिंकी—श्मशानादिका
स्वाध्यायभूमिः, ‘संदया—उपाश्रयः, ओक्कोशः—सत्यभाषणात्मकः, वेधः—ताडनं, योचना—प्रार्थना, अलोभः—
अभिलषितविषयाऽप्राप्तिः, रोगं— कष्टादिरूपः, तृणंस्पर्शः—दुर्भोदस्पर्शः, जेह्लुः—मलः, सेंत्कारः—चत्त्रादिभिः
पूजनं पुरस्कारः—अभ्युत्थानाऽऽसनानादिसपादनम्, प्रंज्ञा—स्वयंविमर्शपूर्वको वस्तुपरिच्छेदः, ज्ञानं—मत्यादि तदभावस्तु

श्रीउत्तरा-
ध्ययनयने
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः

॥ १७ ॥

अंज्ञानं, दर्शनं—सम्यग्दर्शनं तद्देव क्रियादिव्यादिनां विचित्रमतश्रवणेऽपि सम्यक् परिप्लभाणं परीपहो दर्शनेनपरीपहः ॥ इत्थं नामतः परीपहानभिधाय तानेव स्वरूपतोऽभिधित्सुः सम्बन्धार्थत्वमाह—

परीसह्याणं पविमत्ती, कासचेणं पवेइया । तं भे उदाहरिस्सामि, आणुपुर्विं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘परीपह्याणम्’ अन्तरोक्तानां ‘प्रविमत्तिः’ पृथक्स्वरूपत्वरूपः प्रविभागः ‘कारयेयेन’ महावीरेण ‘प्रवेदिता’ प्ररूपिता, तां ‘भे’ भवतां ‘उदाहरिष्यामि’ प्रतिपादयिष्यामि ‘आनुपूर्या’ क्रमेण शृणुत ‘मे’ मम प्रक्रमानु-
शाहरत इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह चाक्षेपपरीपहणां क्षुत्परीपह एव दुःसहः, उक्तञ्च—“पंधसमा नत्थि जरा, दारिद-
समो य परिभयो नत्थि । मरणसमं नत्थि भयं, खुदासमा वेयणा नत्थि ॥ १ ॥” इति आवितस्तमाह—

दिग्निछापरिणए वेहे, तवस्सी भिक्खू धामवं । ण छिंदे ण छिंदावए, न एए न पयावए ॥ २ ॥

व्याख्या—‘दिग्निछापरिगते’ क्षुधाव्यासे ‘वेहे’ शरीरे सति ‘तपस्सी’ विहृष्टाष्टमादितपोऽनुष्ठानवान् ‘भिक्खुः’ यतिः
‘स्यामवान्’ संयमे बलवान् न छिन्यात् स्वयं, न छेदयेदन्यैः फलादिकमिति शेषः; तथा न पचेत्, न चाऽन्यैः
पाचयेत्, उपलक्षणत्वाच्च नान्यं छिन्दन्तं पचन्तं वाऽनुमन्येत; तत् एव न स्वयं क्रीणीयाद् नाऽपि क्रायेयेदन्यैः न चापरं
क्रीणन्तमनुमन्येत, क्षुत्पीडितोऽपि न नवकोटिशुद्धिवाधां विषत्त इतिभाव इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ किञ्च—

कालीपवंगसंकासे, किसे घमणिसंतए । मायन्ने असणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥

१ पयः समा नास्ति जरा, दारिद्र्यसमस्य परिभयो नास्ति । मरणसमं नास्ति भयं, क्षुधासमा वेदना नास्ति ॥ १ ॥

द्वितीयं
परीपहा-
ध्ययनम् ।

॥ १७ ॥

व्याख्या—“कालीपतंगमंगसे” चि प्रातृत्यान् ‘कालीपर्धसंकाशाङ्गः’ तपःकर्षिततया कारुजङ्गपर्वसदृशयाहु-
 उन्नायङ्गः, अत एव ‘पृशः’ कृततनुः, ‘धमनीसन्तवः’ शिराव्याप्तः, एवंविधावस्थोऽपि ‘मात्रज्ञः’ परिमाणवेदी
 नाटिल्यादधिरूपभोगी, कस्य ? इति आह—अशनम्—ओदनादि पानं—सौवीरादि तयोः समाहारेऽशनपानं तस्य
 ‘अदीनमनाः’ अनातुलचित्तः ‘चरेत्’ संयममार्गे यायात् । इदमुक्तं भवति—अतिवाधितोऽपि क्षुधा नवकोटीशुद्ध-
 मत्पाणारगपाप्य न लौक्यतोऽतिमात्रोपभोगी तदप्राप्तौ वा न दैन्यवानित्येवं क्षुत्परीपहः सोढो भवतीति सूत्रार्थः ॥३॥

उदाहरणमत्र—तेनं फलेनं तेनं समणं उज्जोणीए नयरीए हत्थिमित्तो नाम गाहावई । तस्सऽचंतवह्हा भज्जा
 अचंटे पेय फाळं गया । तओ सो ‘अहो ! असारया संसारस्स, अणिचया जीवलोयरस्स, खणभंगुरत्तणं पियसं-
 जोगत्त, धम्मो सेवेत्य सरणं’ ति चेरगमुवगओ हत्थिभूइनामेण दारणेण सह पवइओ । ते य अन्नया कयाद्
 उज्जोणीओ साइहिं समं भोगकळं नयं पयिया । अडविमज्जे य वचंती सो रंतो पायतले विद्धो रयक्काए,
 पेयणाए न सकेइ पयं पि गंतु, भणिया य तेण साहुणो—वचइ तुब्भे, नित्थरइ कंतां, अहयं महादुक्खेण
 अभिगूओ न तरामि गंतुं, पयक्कामि एत्थेव भत्तं । साइहिं भणियं—वहिस्सामो वारएण तुमं अन्है, मा करेसु
 वित्तायं ति, गिलाणवेयावचमेवेत्य पवयणे सार्द, “ओ गिलाणं जाणइ सो मं दंसणेणं पडिचज्जइ” ति भगवंतवय-
 णाओ । तेण भणियं—‘एवमेयं, तहावि कालपत्तो चेव अहं, ता मा तुब्भे निरत्थयं मम, घहणेण परिकिलिस्सह,
 मा मणसंतावमुघइह’ ति भणिऊण रामिऊण य साहुणो कयमणसणं । लगिगऊण निवंचेण न जुत्तमेत्य बहुसाव-
 याइउवहवपउरे अरत्ते चिरमवत्थाणं ति पेसिया सवे साहुणो । ठिओ, अप्पणा एगाए गिरिकंदराए । पडिया
 साहुणो । एइओ रंतयमोहेण निच्छइ गंतुं । सो तेहिं वळा नीओ । जाहे दूरं गओ ताहे वीसंभेऊण साहुणो सवे

एगोनित्तो आगओ गंतयसगांसं । रंतगेण भणियं—हा ! न सोहणं कयं जं तुममेत्थमागओ, मरिहिसि तुमं पि तुहा-
इपरयसो । नुइगेण भणियं—जं होइ तं होउ, मए तुह सयासे विट्ठियवं । सो वि थेरो तदिवसं चैव वेयणट्ठो पंचत-
मोयारपरो समाहीए कालगओ । खुइओ न चेय जाणइ कालगयं । सो देवलोए उवंक्वो । पच्छा तेण ओही पडत्तो—
नि गया दत्तं या चिन्नं या तथाइ ? जाव सरीरं पेच्छइ खुइयं च । सो खुइगंस्त अणुंणए तं चैव सरीरमणुपविसित्ता
नुइगेण मए उल्लवेद, भणियं च—पुच ! चव भिक्खाए । सो भणइ—कहिं ? । तेण भणइ—एएसु धवतगोहाइपायवेसु
तन्निवासिणो जणा तव भिररं द्रुहिति । ‘तह’ त्ति भणितं सो गओ धम्मलाभेइ रुक्खहेइसु । तओ सालंकारो
हट्ठो तिग्गन्ठितं भिक्खं देइ । एवं विवसे विवसे भिक्खं गिण्हंतो अच्छिओ, जाव ते साहुणो तस्मि देसे दुट्ठिमक्खे
जाए पुणो नि उज्जणिदेसमागच्छंता तेणेव समणे आगया बीए संबच्छरे, जाव ते तं खुइगं पेच्छंति । पुच्छिओ वत्तं
मणइ, गंतो वि अच्छइ । कहिओ य भिक्खालाभो, गया साहुणो, जाव सुकं सरीरं पेच्छंति, तां—देवेण होइऊण
अणुंण कयहिंया होहि त्ति—रंतगेण अहियासिओ परीसहो न खुइण । अहवा खुइगेण वि अहियासिओ, जओ न
तस्स एं भारो—उहा हं न उहिस्समि भिररं, तओ फलाइं गिण्हस्सं । पच्छा सो साहहिं खुइओ नीओ । यथा च
ताभ्यामयं परीपहः मोदलया साम्प्रतं मुनिभिरपि सोढव्य इति तात्पर्यार्थः । उक्तः क्षुत्परीपहः ॥ एनं च विपहमतस्य
न्यूनश्रुतितया ण्णपीयाऽऽहारार्थं पर्यटतः श्रमादेः पिपासा स्यात् सा च सम्यक् सोढव्येति तत्परीपहमाह—

तओ पुट्ठो पिवासाण, दोगुंछी लज्जसंजण । सीओदगं न सेवेज्जा, चियडस्सेसणं चरे ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘तत’ क्षुत्परीपहात् ‘सुट्ठः’ अभिदुतः पिपासया ‘जुगुप्सी’ सामर्थ्यादनाचारस्य जुगुप्सकः लज्जायां-
नयने सच्यए यतते लज्जासंयतः ‘दीतोदकं’ स्वरूपस्य जलं ‘न सेवेत’ न पानादिना यजेत, किन्तु “वियडस्स” त्ति विकृतस्य

बह्यादिना विकारं प्रापितस्य 'एषणाम्' एषणासमिति 'चरेत्' पुनः पुनः सेवेत । किमुक्तं भवति ?—एकवारमेपणाया अगुदायसि न विपासातिरेकतोऽनेपणीयं गृहंस्त्रायुहद्वयेदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ किञ्च—

छिन्नाचाएसु पंथेसु, आउरे सुयियासिए । परिसुक्कसुहदीणे, तं तितिकखे परीसहं ॥ ५ ॥

व्याख्या—'छिन्नाचातेसु' अपगतजनसञ्चारेषु 'पथिषु' मार्गेषु गच्छन्निति गम्यते, 'आतुरः' अत्यन्ताकुलतनुः, किमिति ? यतः सुप्तु—अतिशयेन पिपासितः—दुवितः सुपिपासितः, परिशुष्कमुखः—विगतनिष्टीयनतयाऽनार्द्रबदनः स चासावदीनश्च परिशुष्कमुखादीनः, 'सं' वृद्धपरीपहं 'वितिक्षेत्' सहेत । अयमर्थः—विविक्तेदेशस्थोऽप्यत्यन्तपिपासातोऽत्यास्थ्यगुणगतोऽपि च नोपविधिसुहद्वयेत् ततः पिपासापरीपहोऽध्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

दृष्टान्तमाह—उज्जेणी नयरी, तत्थ धणमित्तो नाम वानियओ, तस्स पुत्तो धणसम्मो नाम । सो धणमित्तो पुत्तेण सद्द पयइओ । अक्षया य ते साहू विहरता मज्झण्हसमए एलगच्छपुरपदे पट्टिया । सो वि खुट्ठओ तिसाए अभिभूओ सणियं सणियमेइ । सो वि से रंतओ सिणेहाणुराणेण पच्छओ एइ । साहुणो वि पुरओ वंभंति । अन्तरं न नईं समायविया । रंतण्ण भणियं—एहि पुत्त !, पियसु पाणियं, नित्थरेसु आवइ, पच्छा आलोएज्जासि । सो न इएउइ । तंतो नईं उत्तिओ, थितेइ य—'ओसरामि मणागं जायेस तुहुंओ पाणियं पियइ, मा ममाऽऽसंकाए न पाहि' ति एगंते पडिच्छइ, जाव खुट्ठो पत्तो नईं । दढघयाए सत्तसारयाए ण भीयं । अन्ने भणंति—'अईव वाहिओ हं तं पियामि पाणियं, पच्छा गुरुमूले पायच्छित्तं पडिवज्जिसामि' ति उविरत्तो जलंजली । अहं से थिता जाया—वद्धमेए हलाहलए जीवे पियामि ? । जओ—एकम्म उवगधिदुग्गि, जे जीवाःजिणवरेहि पअत्ता । ते पारेवयेमेत्ता,

१ एरुम्मिसुदकदिन्दी, ये जीया त्रिनवरेः प्रज्ञाः । ते पारपवमात्रा, जम्बूदीपे न मायेयुः ॥ १ ॥

जंघुरीये ण माएज्जा ॥ १ ॥ जत्थं जलं तत्थ वणं, जत्थ वणं तत्थ निच्छिओ वेऊ । तेऊ वाउसाहगओ, तसा य पयमया चैय ॥ २ ॥ ता हंतूण परप्पणे, अप्पणं जो करेइ सप्पणं । अप्पणं दिवसाणं, कण्ण नासेइ सप्पणं ॥ ३ ॥ अइसंविणेण न पीयं, उत्तिओ नइं, आसाए छिन्नाए नमोक्कारं क्षायंतो सुहपरिणामो कालगओ देवेसु चयवओ । ओही पउत्तो जाय खुइगसरीरं पासइ, तहिमणुपविट्ठो यंतमणुगच्छइ । खंतो वि 'एइ' ति पत्थिओ । पच्छा देवेण अणुकंपाए साहूण नोकुळमि विउयियाणि । साहू वि तासु वइगासु तक्काईणि निण्हंति । एवं वइयापरंपरण जणवयं पत्ता । पच्छिमाए वइयाए देवेण विट्ठिया पैन्हुसाविद्या जाणायणमिचित्तं । एगो य साहू नियत्तो तयवत्थं पेच्छइ विट्ठियं, नत्थि वइया । आगंतूण सादियं तेण । पच्छा नायं तेहि 'साविधं' ति, एत्थंतेरे देवेण साहू वंदिया, खंतो न वंदिओ । तेहि पुच्छिओ—किमेयं न वंदसि ? । तमो सधं परिकहेइ नियवइयरं, भणइ य—अहं एणण परिचत्तो, ययलोवेण रोगाईए भायणं फओ आसि 'तुममेयं पाणियं पियादि' ति जंपतेण । जइ तं पाणियं पियंतो तो संसारं भमंतो । देवो पडिगओ । एवमहिवासियधं ॥ उऊः विपासापरीपहः । क्षुत्तिपासासहनकद्विचतनोर्नितरां शीतकाले शीतसंभय इति तत्परीपहमाह—

चरंतं विरयं छहं, सीतं कुसइ एगया । नाइवेलं झुणी गच्छे, सोचा णं जिणसासणं ॥ ४ ॥

व्याख्या—'चरन्ते' मामानुभ्रामं मुक्तिपथे वा ब्रजन्तं 'विरतं' सावधयोगाद् निवृत्तं "छहं" ति ज्ञानस्त्रिगधभोजनादि-

१ यत्र जलं तत्र यत्न, यत्र वणं तत्र निश्चितं तेजः । तेजो वायुसहगतं, त्रसाद्य प्रत्यक्षका एव ॥ २ ॥

२ तस्माद्वैशा परमाणान्, आत्मानं यः करोति समाणम् । अरणानो दिवसानां, कृते नामयति स्वात्मानम् ॥ ३ ॥

३ विस्मरिता । ४ देवका अनुग्रह—साक्षिणम् ।

परिहारेण रुध्रं 'दीप्तं' किं 'द्युसति' अमित्रयति 'एकदा' शीतकालायो । ततः किम् ? 'न' नैव 'अतिवेलं' चेलां-
स्याप्यावारिसमयात्मिकमतिग्रम्य 'दृतिनाभिभूतोऽहम्' इति 'मुनिः' साधुः 'गच्छेत्' स्थानान्तरमभिसर्पेत्, ध्रुवा
"जग्नि"ति वाक्यालङ्कारे 'जिनसासनं' जिनागमं 'अन्यो जीवोऽन्यस्य देहः, तीक्ष्णतराश्च नरकादियु शीतवेदनाः प्राणि-
निष्ठुभूतपूर्वाः' इत्यादिकमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यथा—

न मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्झइ । अहं तु अग्निं सेवामि, इइ भिक्खू न चिंतए ॥७॥
न्याख्या—न 'मे' मम 'निवारणं' शीतयातादेर्निवारकं सौधावि 'अस्ति' विद्यते, 'छवित्ताणं' त्वक्त्राणं वक्त्र-
कण्ठलादि न विद्यते, अतोऽहं 'तु' पुनरर्थः, तन्नायना चेयं—येषां निवारणं छवित्राणं वा समस्ति ते किमित्यग्निं
सेवेयुः ? अहं तु तदभावावद्व्याणस्तत् किमन्यत् करोमि ? इत्यग्निं सेवे इति मिथुः 'न चिन्तयेत्' न ध्यायेत् । चिन्ता-
निवेपेन तेव न दूरपक्षमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

उदाहरणमाह—रायगिहे नयरे चत्तारि वयंसा वाणियगा सहवट्ठिया । ते भइवाहुस्त अत्तिए धम्मं सुवा पवइया ।
ते सुयं यट्ठयं अहिजित्ता दठसत्ता एगल्लविहारपडिगं पडियन्ना । ते य समावत्तीए विहरंता पुणो वि रायगिहं नयरं संपत्ता ।
हेमंतो य तथा यट्ठइ । जो य केरिस्सो ?—दाइंति दंतवीणं, दरिइणो जत्थ कंप्पिरसरीरा । सव्वसिलीभूयजला, जायंति सरा
वि रयणीसु ॥ १ ॥ जेत्य अइसीयमारुयनिहया सउणाइणो विणस्संति । पुण्णफलदलसमिद्धा, मुक्कंति दुमा वि सहस त्ति
॥ २ ॥ ते य भिक्कयापरियं काउं तइयाए पोरिस्सीए पडिनियत्ता । तेसिं च वेवभारगिरित्तेण गंतव्वं । तत्थेगस्स गिरिगुहादारे

१ पादपयन्ति दग्धवीणा, दरिद्रिणो यत्र कम्पयरीराः । सर्वशिलीभूतप्रलानि, जायन्ते सरांस्यपि रजनीषु ॥ १ ॥

२ यत्राऽनिर्णीतमारणमिहताः वकुलादिका विनश्यन्ति । पुष्पफलदलसमृद्धाः, शुष्यन्ति दुमा अपि सहसेति ॥ २ ॥

चरिमा पोरिसी ओगाढा । सो तथेव ठिओ । वीयस्स णयरुज्जाणे, तइयस्स उज्जाणसमीचे, चउत्थस्स नयरब्भासे चेव, ते तथेव ठिया । तेसिं कप्पो एस—ज्जत्थ चरिमा पोरिसी ओगाढइ तथेव पडिमाए ठाइयद्धं । तत्थ जो गिरिगुहब्भासे तस्स निरायं सीयं । सो गिरिमारुण चेविरसरीरो वि मंदरो ध मणसा निष्पक्कपो सम्मं सहंतो रयणीए पढमे चेव जामे कालगओ । उज्जाणत्थो वीए, उज्जाणसमीवत्थो तइए, जो नगरब्भासे तस्स नगरुण्हाए न तहा सीयं, तेण स चउत्थे जामे कालगओ । सध्वे वि देवलोगे उवयन्ना । एवमन्नेहिं वि सम्ममहिंयासेयद्धं, जहा तेहिं अहियासियं ॥ इदानीं शीत-
विपक्षमुष्णमिति यदि वा शीतकाले शीतं तदनन्तरं प्रीप्ते उष्णमिति तत्परीपहमाह—

उसिणप्परियावेणं, परिदाहेण तज्जिए । धिंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ८ ॥

व्याख्या—उष्णम्—उष्णस्पर्शवद् भूरेणुशिलादि तत्परितायेन तथा ‘परिदाहेन’ दहिःस्वेदमलाभ्यां वह्निना वा अन्तश्च तृष्णाजनितदाघस्वरूपेण ‘तर्जितः’ अत्यन्तपीडितः तथा प्रीप्ते वाशब्द्यात् शरदि वा ‘परितायेन’ रविकिर-
णादिजनितेन तर्जित इति योज्यम्, ‘सातं’ सुखं प्रतीति शेषः, ‘नो परिदेवेत्’ ‘हा! कदा शीतकालः शीतांशुकरकलापा-
दयो वा मम सुतोत्पादकाः संपत्स्यन्ते?’ इति न प्रलपेदिति सूतार्थः ॥ ८ ॥ उपदेशान्तरमाह—

उण्हह्वितत्तो मेहावी, सिणाणं नो वि पत्थए । गायं नो परिसिंचिज्जा, ण चीएज्जा य अप्पयं ॥ ९ ॥

व्याख्या—उष्णाभितप्तः ‘मेधावी’ मर्यादावर्त्ती ‘ज्ञानं’ जलभियेकं “नो वि पत्थए” त्ति ‘नो’ नैव ‘प्रार्थयेदपि’ अभिलषेदपि । किं पुनः कुर्यात्?, अयेः मित्रकृतत्वात् तथा ‘गात्रं’ देहं ‘नो परिपिञ्चेत्’ न सूक्ष्मोदकविन्दुभिराद्री-
कुर्यात्, न वीजयेच्च तालवृन्तादिना, अल्पकमपि किं पुनर्वहु? सार्थे क इति सूतार्थः ॥ ९ ॥

अरहन्नो ? । एवं विलयंती रुयंती अं किञ्चि दृष्टुं 'एस अरहन्नउ' ति हरिसमुद्भवंती दिद्वा अत्रया तेण ओल्लोयण-
गएण अरहन्नएण पच्चभिक्षाया । तयवत्थं पेच्छिळण संवेगमुत्तगओ । वित्तिं च गेण—अहो मे अहसया ! अहो मे अक-
जकारित्तणं ! तं एरिसम्मि वसणे पाहिया जणणी, वयलोवेणं संसारमायणं कओ अप्पा ! किञ्च—द्वियेए जिणाण आप्पा,
चरियं यम एरिसं अहन्नस्स । एवं आलप्पलं, अब्बो दूरं विसंवरयइ ॥ ३ ॥ तदेव ओयरित्ता पाएसु पड्डिओ, धाहोहओ-
यणेणं सगगयक्खरं भणियं—अब्बे ! एस अहं कुल्लुसुणो मायाए लवेयकारओ दुप्पुत्तो तुह अरहन्नगो ति । पेच्छिळण
जाया समासत्थप्पित्ता । पुच्छिळओ वइयरं । निवेइओ तेण जहट्ठिओ । तीए भणियं—पुत्त ! पद्ययाट्ठि पुणो, मा लंठियवओ
संसारं भमिहिसि । सो मणइ—अब्ब ! पावकम्मो अहं न तरामि संजमं काळं, जइ परमणसणं करेमि । ताए भन्नइ—एवं
करेहि । मा असंजओ दोळ सुच्छविसयसुद्धेवमणंतं दुक्खसंघायमावज्जसु । किञ्च—यं प्रवेपुं ज्वलितं तुवाशनं, न
चापि भयं चिरसंचितं व्रतम् । यं हि मृत्युः सुविशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्मलितस्य जीवितम् ॥ ३ ॥ पच्छा सो
सखं सावज्जं जोगं पच्चित्तत्ता कयदुक्खदगग्गिहो खामियसयलसत्तो कयचउसरणगमणो वोसिरियसवसंगो पुणो पुणो कय-
पंचनमोकारो काज्जमणसणं सुहन्नाणेयगओ तत्तसिलाए पाओवगमणेणं ठिओ सुद्धेण सुकुमालसरीसे नवणीयविद्धो
व उण्णेण विलीणो गओ सुरलोयं । पुबि तेण नाहियासियं । पच्छा अहियासियं । एवमग्गेहि अहियासियं ॥ उण्णं
प्रीम्मे तवन्तरं वर्षा, तत्र च ईशमरुतसंभव इति तत्परीपहमाह—

पुडो य दंसमसएहि, समरेव महासुणी । नागो संगमसीसे वा, सरो अभिहणे परं ॥ १० ॥
व्याख्या—'सृष्टः' अभिद्रुतः चः पूरणे, 'दंसमसकैः' उपलक्षणत्वाद् यूकादिभिश्च, "समरेव" ति सम एव उपकार्य-

॥ २१ ॥

ः इदमे जिगामाज्ञा, चरित्रं ममेवामधन्यल । एतद्वाल्वाल्महो दूरं विसंवदते ॥ २ ॥

पदाणि तुन्यविभ पञ्च प्राण्यलक्षणत्वाद् विसर्जनीयस्य रेफः, महासुनिः । किम् ? इत्याह—‘नाग इव’ फरीव याशब्दस्य
इकार्यन्त्रात् गन्धयान्, ‘संप्रामादिरसि’ रणमस्तके ‘शूरः’ पराक्रमवान् ‘अमिहन्त्यात्’ जयेत् ‘परं’ शत्रुम् । अयमभि-
प्रायः—यथा शूरः फरी शरैरुत्तमानोऽपि तदगणनया रणशिरसि शत्रुं जयति एवमयमपि दंशादिभिरुपद्रयमाणोऽपि
भाषमाणं नोत्तरिकं जयेदिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ कथं जयेद् भावशत्रुम् ? इत्याह—

न संतसे न चारिज्ञा, मणं पि ण पओसाण । उयेहे न हणी पाणे, भुंजंते मंस-सोणिंयं ॥ ११ ॥

व्याख्या—‘न संतसेत्’ नोद्धिजेद् दंशादिभ्य इति गम्यते । न ‘चारयेत्’ निषेधेत् दंशादीन्ब तुवतो मा भूवन्तराय
इति । ‘मनः’ चित्तं तदपि आत्मां यचनादि ‘न प्रदूषयेत्’ न प्रदुष्टं कुर्यात् किन्तु ‘उयेहे’ति ‘उपेक्षेत’ औदासीन्येन पश्येद्
अथ एष न हन्यात् ‘प्राजान्’ प्राणिनः ‘मुखानान्’ आहारयतो मांसशोणितम् । अपि चासंक्षिप्त एते आहारार्थिनश्च
भोग्यनैवेगा मच्छरीरं यदुसाधारणं यरि भक्षयन्ति किमत्र प्रद्वेषेण ? इति विचिन्तयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

उदाहरणम्—चंपाप नयरीण जियसतुस्त रओ पुत्तो समणभदो जुवराया धम्मघोसस्त अंतिए धम्मं सोचा
भित्तिमकामभोगो पयइओ । अहिज्जियसुत्तो दवसत्तयाए एण्हविहारपडिमं पडिवओ । अत्रया द्विद्वाम्भूमीए विहरतो
सरराले अठवीण पडिमं ठिओ रत्तीण मसयहिं सज्जइ । अउला वेयणा जाया । सो ते ण पमज्जइ चित्तेइ य—केवइ-
यमेयं दुस्सं ? पत्तोऽजंतगुणं नरण्णु होज्जा । तथाहि—गुणाल्लघूरूपेअ, चित्रकाऽऽकारधारकैः । आक्षेपत्रोटित-
त्रागुणंश्च्यन्ते अभिरोधिताः ॥ १ ॥ अरूपैः कोलरूपेअ, नारका भयविहलाः । तण्हशः प्रविलुप्यन्ते, क्रन्दन्तः शवला-
रिभिः ॥ २ ॥ वाक्कगुधारिरूपेअ, ओहत्तुण्हेर्धलाग्नित्तैः । विनिकुट्टाक्षिणिहाभा, विचेष्टन्ते महीतले ॥ ३ ॥ प्राणोपनमसं-

अरहन्तओ ? । एवं विलंबंती रुयंती जं किन्नि दंहुं 'एस अरहन्त' ति हरिसमुद्यहंती दिद्वा अन्नया तेण ओलोयण-
गण अरहन्तएण पचमिन्नाया । तयवयं पेच्छिऊण संवेगमुवगओ । धितियं च गेण—अहो मे अहन्ना ! अहो मे अक-
ज्जाकरित्तणं ! जं एरिसम्मि वसणे पाहिया जणणीं, वयलोवेणं संसारमायणं कओ अप्पा ! किञ्च—दियेए जिणाण आणा,
चरियं मम एरिसं अहन्नस । एवं आलणालं, अब्बो दूरं विसंवायइ ॥ ३ ॥ तदेव ओयरित्ता पाएसु पडिओ, वाहोसुलो-
यणेणं सगगयक्खरं भणियं—अवे ! एस अहं कुलकुंसणो मायाए उबेयकारओ दुप्पुत्तो तुह अरहन्नगो ति । पेच्छिऊण
जाया समासत्थचित्ता । पुच्छिओ वइयरं । निवेइओ तेण जहडिओ । तीए भणियं—पुच ! पद्ययाहि पुणो, मा लंडिययओ
संसारं भमिहिस्सि । सो भणइ—अव ! पावक्कमो अहं न वटामि संजमं काउं, जइ परमणसणं करेमि । ताए भन्नइ—एवं
करेहि । मा असंजओ होउ पुच्छविसयसुहइउमणंतं दुक्खसंधायमावज्जसु । किञ्च—यरं प्रवेपुं ज्वलितं हुवाशनं, न
चापि भमं चिरसचित्तं व्रतम् । यरं हि वृत्तुः सुविशुद्धकर्मणो, न चापि शीलस्तरलितस्य जीवितम् ॥ ३ ॥ पच्छा सो
सवं सावज्जं जोगं पचक्खिरत्ता कयहुकडगहिहो लामियसयलसत्तो कयचउत्तरणगमणो योसिरियसद्यसंगो पुणो पुणो कय-
पचनमोकारो काऊणमणसणं सुहइआणोयगओ तत्तसिए पाओयगमणेणं ठिओ सुहुत्तेण सुकुमालसरीरे नवगीचपिंडो
व उण्णेण विलीणो गओ सुरलोयं । पुवं तेण नाहियासियं । पच्छा अहियासियं । एवमन्नेहि अहियासियद्यं ॥ उण्णं
मीप्पे तदनन्तरं वर्षा, तत्र च दंशमशकसंभव इति तत्परीपहमाह—

पुडो य दंसमसएहिं, समरेव महामुणी । नागो संगमसीसे वा, सरो अभिहणे परं ॥ १० ॥
व्याख्या—'स्पष्टः' अभिदुतः चः पूरणे, 'दंसमशकैः' उपलक्षणत्वाद् यूकादिभिश्च, "समरेव" ति सम एव उपकार्ये-

! हृदये जितानामाज्ञा, धरित्रं ममेवमधन्यस्य । एतदालजालमहो दूरं विसंवदते ॥ ३ ॥

पद्मणिषु तुल्यस्मिन् एव प्राकृतलक्षणत्वाद् विसर्जनीयस्य रैफः, महायुनिः । किम् ? इत्याह—‘नाग इव’ करीय वामान्वृत्य
इषार्पण्मात्र मण्यन्यात्, ‘सामामशिरसि’ रणमस्त्रके ‘शूरः’ पराक्रमवान् ‘अभिहन्त्यात्’ जयेत् ‘परं’ शत्रुम् । अयमभि-
प्रायाः—यथा गुरः हरी शैरेरुपमानोऽपि तदगणनया रणशिरसि शत्रुं जयति एवमयमपि दंशादिभिरुपद्रवमाणोऽपि
भाषयन्तु श्लोकार्थं जयेदिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ कथं जयेद् भाषयन्तुम् ? इत्याह—

न संतसे न वारिजा, मणं पि ण पओसए । उवेहे न हणे पाणे, मुंजंते मंस-सोणिंयं ॥ ११ ॥

व्याख्या—‘न संतसेत्’ नौद्विजेद् दंशादिभ्य इति गम्यते । न ‘वारयेत्’ निषेधेन दंशादीनेव तुदतो मा भूवन्तराय
इति । ‘मनः’ चित्तं तदपि आक्षां पचनानि ‘न प्रदूषयेत्’ न प्रदुष्टं कुर्यात् किन्तु “उवेहे”ति ‘उपेक्षेत’ औदासीन्येन पश्येद्
अत एव न हन्यात् ‘मणान्’ प्राणिनः ‘मुखानान्’ आहारयतो मांसशोणितम् । अपि चासंक्षिप्त एते आहारार्थिनश्च
भोग्यमेतेषां मच्छरीरं बहुमाधारणं यदि भक्षयन्ति किमत्र प्रवेयेण ? इति विचिन्तयेदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

उदाहरणम्—चंपाप नयरीणं जियसत्तुस्त रत्तो पुत्तो समंणभद्दो जुवपया धम्मघोसस्त अतिए धम्मं सोचा
निगिप्रफामभोगो पपइओ । अहिजियमुत्तो ददसत्तयाए एगल्लविहारपडिभं पडिबक्को । अन्नया हिट्ठाभूमीए विहरंतो
सरयणाले अढवीण पडिभं ठिओ रत्तीण मसएहि रत्तइ । अउला वेयणा जाया । सो ते ण पमज्जइ चित्तेइ य—केबइ-
रमेयं पुसगं ? पत्तोऽणंतगुणं नराणु होजा । तथाहि—उत्तालट्टकसूरीश्च, चित्रकाऽऽकारधारकैः । आक्षेपत्रोटित-
त्रायुर्भक्ष्यन्ते रुधिरोद्धिताः ॥ १ ॥ शूलैः कोलरूपैश्च, नारका भयविह्वलाः । सण्डशः प्रविष्टुष्यन्ते, क्रन्दन्तः शवला-
मिश्रिः ॥ २ ॥ साकगृध्रादिरूपैश्च, छेदतुण्डैर्वलान्वितैः । विनिकृष्टाक्षिजिह्वाश्च, विचेष्टन्ते महीतले ॥ ३ ॥ प्राणोपक्रमेण-

घोरं दुःखं तैरेव विहरति । आयुष्यक्षयिते नैव, म्रियन्ते दुःखमागिनः ॥ ४ ॥ तथा—अन्नं इमं सरीरं, अन्नो जीवो स्ति एव कयबुद्धी । दुस्तरकरं जीव ! तुमं, छिद ममत्तं सरीरमि ॥ ५ ॥ इमं भावितो सम्मं सहइ चि पीयसोणिओ, रति चेव कालगलो । एवमहिंयासियधं ॥ इति दंशमशकपरीपहः ॥ अधुनाऽचेलः सन् तुयमानो दंशमशकैर्वखाद्यन्वेपणपरो न स्वादित्यचेलपरीपहमाह—

परिजुनेहिं वत्थेहिं, होक्खामि स्ति अचेलए । अधुवां सचेलए होक्खं, इति भिक्खू न चिंतए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘परिजीर्णः’ दुर्बलैः ‘वद्वैः’ कल्पादिभिः “होक्खामि” स्ति भविष्यामि ‘अचेलकः’ चेलकविकलः अल्पदिन-भावित्वादेवाम्, इतिशब्दस्यात्र सम्बन्धात् ‘इति’ एतद् भिक्षुर्न चिन्तयेद् इति योगः । अथवा सचेलको भविष्यामि, परिजीर्णवत्त्वं हि मां दृष्ट्वा कश्चिच्छूद्रः सुन्दरतराणि वखाणि दास्यति इति भिक्षुर्न चिन्तयेत् । इदमुक्तं भवति—न जीर्ण-चेलोऽन्यचेललाभासंभावनाया दैन्यं लाभसंभावनया वा प्रमोदं गच्छेदिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्थं स्वविरक्तस्विकमा-श्रित्याचेलकपरीपह उक्तः ॥ सम्प्रति सामान्यतस्त्वमेवाह—

एगया अचेलए होइ, सचेले यावि एगया । एयं धम्महिंयं नचा, नाणी णो परिदेवए ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘एकदा’ जिनकल्पिकाद्यवस्थायां सर्वथा चेलाभावेन जीर्णोदिवस्तया वा अचेलको भवति सचेलश्च ‘एकदा’ स्वविरक्तस्विकाद्यवस्थायाम् । ततः किम् ? इत्याह—‘एतत्’ इत्यवस्थौचित्येन सचेलत्वमचेलत्वं च ‘धर्महितं’ साधु-धर्मोपकारकं ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य, तत्राचेलकत्वस्य धर्महितत्वमल्पप्रत्युपेक्षणादिभिः । यथोक्तम्—पंचहिं ठाणेहिं पुरिम-

१ भग्न्यादिदं शरीरमन्यो जीव इत्येवकृतबुद्धिः । दुःखकरं जीव ! त्वं छिद ममत्वं शरीरे ॥ ५ ॥

परिउनां नरदंगानं मगयंताणं अचेष्टए पसत्थे भवइ । तंजहा—‘अप्पा पढिलेहो वेत्तासिए रूये चवे अणुमए छापवे पगत्थे विउठे इरियणिगदे’ ति ॥ सचेष्टइत्यस्य तु धर्म्यद्विषयस्य ध्याचारम्भनिवारकत्वेन संयमफलत्वात् । ज्ञानी ‘नो परिप्रेषणं’ अचेष्टस्य सताः फलितशक्तीं शीतारिक्तीद्वितम्य मम ग्रहणम् ? इति न दैन्यमालम्बेत इति सूतार्थः ॥ १३ ॥

उदारदण्डनाह—तेनं फालेनं तेणं समएणं जीयंतस्सामिपडिमावइयेरेण सयुष्पन्नं अत्थि दसपुरं नाम नयरं । तत्थ मोमदेयो माइओ, गस्स रुइसोया भारिया, तीसे पुत्तो रक्खिओ, तस्साणुओ फगुरक्खिओ । सो य रक्खिओ जं रिया से जानइ पं वरयेप अदिज्जिउं पन्ना ‘घरे न तीरइ पढिउं’ ति गतो पाडलिपुत्तं । तत्थ चत्तारि वेए संगोयंगे अपीउ ममपपादावणो सागगारओ जाओ । किं यटुणा ? चोइस विज्जत्ताणणि गहियणि तेण । ताहे आगओ दसपुरं । ते य रापज्जुउयेपणा नजंति रायगुळे, ठेण सविदियं रओ कयं, जहा—एमि । ताहे ऊसियपडागं नगरं कयं । राया सयमेव अग्गोमइयाए निगओ, रिहो सफारिओ अग्गाहारो य से दिओ । एवं सो नगरेण सत्थेण अमिणंदिज्जंतो इत्थिधलंधपरगओ अप्पणो नरं पत्तो । तत्थ रि पाहिरन्धंतरिया परित्ता आढाइ पच्छा घरं गओ । तं पि पंदणकलसाइसोहियं । तत्थ पाहिरि-याए उपढाणतालाए ठिओ छोयस्स अणं पडिन्टइ । ताहे वयंसगे थंधू य सत्थे आगए पेच्छइ । दिहो परियेण जणेण अग्गेण पूहओ, नरं ए से तुप्पयवउप्पयहिरअनुवन्नाइणा भरियं । ताहे चितेइ—अम्मं न पेच्छामि । ताहे घरं अइगओ गारगभिपाणइ । ताए भअइ—सागयं पुत्त ! ति । पुणरवि मज्झत्या चैव अच्छइ । सो भणइ—किं न अम्मो ! गुग्गं गुढी ? जेण मए सयं नयरं विग्गइयं चोइसाणं विज्जाठाणणं आगमे नए । सा भणइ—कहं पुत्त ! मम गुढी भरिसइ ? जेण तुगं वट्ठणं सत्ताणं वट्ठपरणं अहिज्जिउमागओ, जेण संसारो वट्ठिज्जइ, तेण कहं तुस्सामि ? किं तुगं विट्ठियायं पडिउमागओ ? । पन्ना सो चितेइ—कित्तिओ सो होही ? तं पि अहिज्जामि जेण माउतुडी भवइ,

किं मम लोकेणं तोसिएणं ? । ताहे भणइ—अम्हो ! कहिं सो दिट्ठिवाओ ? । सा भणइ—साहूणं दिट्ठिवाओ । ताहे सो नामरस अक्खरत्थं चित्तिउमारद्धो दृष्टीनां वादो दृष्टिवादः । ताहे चित्तेइ—नामं चेव सुंदरं, जइ कोइ अज्झावेइ तो अज्झामि, माया वि तोसिया भवइ । ताहे भणइ—कहिं ते दिट्ठिवायजाणंतगा ? सा भणइ—अम्हं उच्छुघरे तोसलिपुत्ता नामाऽऽयरिया । सो भणइ—कलं अज्झामि मा तुब्भे उस्सुगा होइ । ताहे सो दिट्ठिवायनामत्थं चेव चित्तितो न सुत्तो रत्ति । विइयदिवसे अप्पमाए चेव पट्ठिओ । तस्स य पियमित्तो वंभणो उवनगरगामे परियसइ । तेण 'हिज्जो न दिट्ठो अज्ज पेच्छामि णं' ति उच्छुल्लुट्ठीओ गहाय नव पडिपुणाओ एगं त्व खंडं सम्मुहमेइ । इमो य नीइ, सो पत्तो पुच्छइ—को तुमं ? । एसो भणइ—अज्जरक्खिओ हं । ताहे सो तुट्ठो उवयूहइ—सागयं ? अहं तुब्भे धट्ठुमागओ । ताहे सो भणइ—अईहि, अहं सरीरचित्ताए जामि, एयाओ उच्छुल्लुट्ठीओ अयाए पणामिजासि, भणेज्जासु य—विट्ठो मए अज्जरक्खिओ, अहमेव पढमं दिट्ठो । तेण तहेव सिट्ठं । सा तुट्ठा चित्तेइ—मम पुत्तेण सुंदरं मंगलं विट्ठं, नव पुट्ठा पेत्तघा रांडं व । सो चित्तेइ—मए दिट्ठिवायस्स नव अंगाणि अज्झयणाणि वा पेत्तघाणि वसमं न सबं । ताहे गओ उच्छुघरं । तत्थ चित्तेइ—'किइ एमेव अतीमि मोहो जहा अयाणंतो ? जो एएसिं सावगो भविस्सइ तेण समं पविस्सामि' ति एगपासे अच्छइ पलीणो । तत्थ य ट्ठुरो नाम सावओ, सो सरीरचित्तं काऊण पडिस्सयं ववइ । ताहे तेण दूरट्ठिएण तिन्नि निसिहियाओ कयाओ । एवं सो इरियाइ ट्ठुरेण सरेण करेइ । सो पुण मेहावी तं अवघारेइ । सो वि तेणेय कमेण उवगओ । सर्वेसिं साहूणं वंदणं कयं, सो सावगो न वंविओ । ताहे आयरिएहिं णायं—एस नव सट्ठो । पच्छा पुच्छइ—कज्जो घम्मागमो ? । तेण भणियं—एयस्स सावगस्स मूलाओ । साहहिं य कहियं—जेहेस सट्ठीए सुओ, जो सो कलं हत्थिखंघेण अइणीओ । कहां ति ? । ताहे सवं सादेइ—अहं दिट्ठिवायं अज्झाइवं तुब्भं

पागमागजो । आयरिया भणंति—अम्हदिक्खाअब्भुवग्गेण अज्झाइज्झइ । मणइ—पद्ययाभि । सो वि परिवारीण अज्झाइ-
 ज्झइ । त्वं होउ चि परिवारीण अज्झाभि, किंतु मम एतय न जीइ पद्यइउ । अमत्थ वच्चाभो, एस् रायो ममाणुरत्तो, अओ
 य ठोगो पच्छा ममं यला वि नेजा, तम्हा अन्नहि वच्चाभो । ताहे तं गहाय अन्नत्थ गया । एस् पढमा सेहनिप्फेहििया ।
 एवं तेण अचिरेण कलेण एकारस अंगानि अहिज्जियाणि । जो दिट्ठिवाओ तोसलिपुत्ताणं आयरियाणं सो अणेण
 गहिओ । तत्थ य अजावइरा सुवंति जुगप्पहाणा, तैसि दिट्ठिवाओ यहुओ अत्थि । ताहे सो तत्थ यद्यइ उज्जेणि-
 मग्गेणं । तत्थ य मद्दगुत्ताणं धेराणं अत्थियं वच्चाओ । तेहिं अणुयूहिओ—धओ कयत्थो सि, अन्नं च अहं संलिहि-
 यत्तरीरो, नरिय मम निज्जामओ होहि । तेण 'वह' सि पडियन्नं । तेहिं काळं करंतेहिं भन्नइ—मा यइरसा-
 मिजा ममं अच्छेज्जासि, वीगुं पडिस्सए ठिजो पडेज्जासि, जो तेहिं समं एगमवि रत्ति संवत्तइ सो तेण सहं मरइ ।
 तेण पडिस्सुयं । पाळगए गओ यइरसामिसगासं पाहि ठिओ । ते वि सुविणयं सिच्छंति—जहा किर मम खीरपडिगहो
 भरिओ जांगतुएण वीओ समासासिओ य, अवसिठं च येयखीरं । पभाए साहूणं सादित्ति । ते अन्नमन्नाणि घागेरंति ।
 गुरु भणंति—न याणइ तुब्भे, अन्ना मम पाडिच्छओ एदित्ति सो किच्चूणं सुत्तं अहिज्जिहित्ति । पभाए आगओ अज्जर-
 कित्तओ पुन्निट्ठओ—फत्तो ? । तोसलिपुत्ताणं सयासाओ । अज्जरविस्वओ ? । आमं । साहु सागयं, कहिं ठिओ ? ।
 पाहि । ताहे आयरिया भणंति—यहिट्ठियाणं किं लायइ अज्झाइउं ? । किं तुमं न याणसि ? । ताहे सो भणइ—एतमासमणेहि
 अहं भद्दगुत्तेहिं धेरेहिं भणिओ पाहि अएज्जासि । ताहे उवउत्ता जाणत्ति—सुंदरं, न निक्कारेण भणंति आयरिया, अच्छइ ।
 ताहे अज्झाइउं पवत्तो । अचिरेण कालेण नव पुष्पा अहीया, दसमं जाढत्तो वेहुं । ताहे अज्जावइरा भणंति—जवियं ति
 करेहिं, एवं परिकम्मं एयस्स । तादं पि सुहुमानि चउधीसं जवियाणि गहियाणि अणेण, सो वि ताव अज्झाइ । इओ य

से मायापियरो सोगेण गहिया 'उल्लोयं करिस्सामि' अंधकारतरं कयं । ताहे ताणि अप्पाहिति तह वि न एइ । तओ उहरओ से भाया फग्गुरक्खिओ सो पट्ठविओ । एहि सद्याण वि पवयंति जइ आवह । सो तस्स ण पत्तियइ । जइ ताणि पवयंति तो तुमं पवयाहि । सो पवइओ अज्झाइओ य । अज्जरक्खिओ जविणसु अईव घोळिओ पुच्छइ—भयवं ! दसमस्स पुवस्स किं सेसं ? । तत्थ विंदुसमुद-सरिसवमंदरेहिं दिट्ठं करेति—विंदुमेत्तं गहियं ते, समुहो अच्छइ । जाहे सो विसायमावन्नो 'कत्तो मे सत्ती एयस्स पारं गंतुं ?' ताहे आपुच्छइ—भयवं ! अहं ववामि, एस मम भाया आगओ । ते भणंति—अज्झाहि ताव एयं सो निचमेय आपुच्छइ । तओ अज्जवइरा उवउत्ता—किं ममाओ चेव वोच्छिजंतं ? ताहे नाणेणं नायं—जहा मम थोवमांडं, न य पुणो एस एहिंति । अओ ममाहितो वोच्छिजिहिति दसमपुवं । तओ तेण विसज्जिओ दसपुरं गओ । तत्थ सवो सयणवगो पवाविओ माया भाया भगिणी । जो सो तस्स रंतओ सो वि तेसिं अणुरागेणं तेहिं समं चेव अच्छइ । न पुण लिंगं गिण्हइ लज्जाए । किह समणउ पवइस्सं ? एत्थ मम धूपाओ सुण्हाओ नउईओ, तासिं पुरओ न तरामि नमाओ अच्छइ । सो तत्थ अच्छइ । बहुसो आयरिया भणंति ताहे सो भणइ—जइ ममं जुवलएणं कुंडियाए छत्तएणं उवाहणाहिं जन्नोवइएण य समं पवावेह तो पवयामि । पवाविओ । सो पुण चरणकरणसज्जायं अणुयवतेहिं गिण्हावियवो, ताहे ते भणंति—अच्छइ तुम्हे कडिपट्टएणं । सो वि थेरो भणइ—छत्तएण विणा न तरामि । ताहे ते भणंति—अच्छउ एयं पि । करगेण विणा दुक्कं उचारपासवणं वोसिरिं, तहा वंभमुत्तगं वंभणविंचं अच्छउ त्ति । अवसेसं सवं परिहरइ । अत्रया चेइयाणं चंदया गया आयरिया चेहरुवाणि गाहिजंति, भणइ—सव्हे साहुणो वंदामो एयं छत्तइत्ठं मोत्तुं । एवं भणिओ ताहे सो जाणेइ—इमे मम पुत्ता ननुया य वंदिजंति अहं कीस न वंदिजामि ? । ताहे भणइ—किमहमपवइउ ? त्ति । ताणि भणंति—किं

पपरगणं उगाहणकरगंभमुत्तलत्तगाईणि भवंति ? । ताहे सो जाणइ—एयाणि गं पडिचोइंति ता छट्टेमि । ताहे
 पुत्तं भणइ—अलाहि पुत्तगा ! छत्तेण । ताहे ते भणंति—अलाहि, जाहे उण्हं होहिइ ताहे कण्णो उवारिं करिहि त्ति ।
 एवं तानि 'मोत्तुं करइहं' तत्थ से पुत्तो भणइ—मत्तएण चेव सन्नाभूमिं गम्मइ । एवं जज्जोवइयं वि मुयइ ताहे
 आयरिया भणंति—सो वा अग्गे न याणइ जहा यंभणा ? । एवं तेण तानि मुक्काणि । पच्छा तानि पुणो भणंति—सधे
 पंशमो मोत्तूण कडिपट्टइहं । ताहे सो रुडो भणइ—सह अज्जयपज्जयहिं मा बदेह, अन्ने वंदिहिति मंमं, एवं कडिपट्टयं
 न छट्टेमि । अन्नया तत्थ साह भत्तं पथक्खाइत्ता कालगओ ताहे तस्स निमित्तं कडिपट्टयवोस्तिरणट्टयाए आयरिया
 भणंति—एवं मदाफलं भवइ-जो साहुं यहइ । तत्थ य पठमपट्टइया सन्निया—तुम्हे भणेज्जाह, अग्गे एयं बहामो ! एवं ते
 उपट्टिया । तत्थाऽऽयरिया भणंति—अहं सयणयगो मा निज्जरं पावउ, जं तुम्हे चेव सधे भणह, अग्गे चेव बहामो !
 ताहे सो धेरो भणइ—किं पुत्ता ! एत्थ पट्टुतरिया निज्जरा ? । आयरिया भणंति—बाढं, किमेत्थ भणियच्चं ? । ताहे सो
 भणइ—तो रंदाइ अहं पि यहामि । आयरिया भणंति—एत्थ उवसग्गा उप्पज्जंति, चेडरूखाणि लग्गंति, जइ तरसि अहिया-
 तेनं तो यहहि, अह नाहियासेसि ताहे अग्गे न सुंदरं भवइ । एवं सो धिरो कओ । ताहे सो उक्खित्तो । साह पुरओ
 यणंति, पच्छओ संजईओ ठियाओ । ताहे सुट्टयहिं भणियपुवेहिं कडिपट्टओ तस्स कड्डिओ । सो तं मयगं लज्जाए मोत्तु-
 मारडो, ताहे अन्नेहिं भणिओ—मा मोचिहिसि । तत्थ से अन्नेण कडिपट्टओ काऊण पुरओ दोरेण बद्धो । ताहे सो
 छत्तिओ तं यहति—मग्गओ मं पेच्छंति सुण्हाओ । एवं तेण वि 'उवसग्गो उट्ठिउ' त्ति काऊण वूढं । पच्छा आगओ
 तदेर । ताहे आयरिया भणंति—किं अज्ज रंता ! इमं ? । ताहे सो भणइ—सो एस अज्ज पुत्त ! उवसग्गो उट्ठिओ ।

‘आणेह साढयं’ ति सूरिणा भणिण सो भणइ—किमित्थ साढणं^१, जं दट्ठवं तं दिहं, चोलपट्टओ चेव मे भवउ । एवं ता सो चोलपट्टयं गिण्हाविओ । तेण पुद्धिं अचेलपरीसहो नाऽहियासिओ, पच्छा अहियासिउ चि ॥ अचेलस्य चाप्रति-
वद्धविहारिणः शीतादिभिरभिद्रयमाणत्वेनारतिरप्युत्पद्येत अतस्तपरीपहमाह—

गामाणुगामं रीयंतं, अणगारं अकिंचणं । अरई अणुप्पविसे, तं तित्तिक्खे परीसहं ॥ १४ ॥

व्याख्या—ग्रामः—प्रसिद्धः, स च जिगमिपितः, अनुग्रामश्च—तन्मार्गानुक्कलो ग्रामानुग्रामस्तम्, नगराद्युपलक्षणमेतद्, “रीयंतं” रीयमाणं—विहरमाणं ‘अनगारं’ मुनिं ‘अकिञ्चनं’ निःपरिग्रहं, ‘अरतिः’ संयमाधृतिः ‘अनुप्रविशेत्’ मनसि लब्धास्पदा भवेत्, ‘तं’ अतरिरूपं ‘तितिक्षेत्’ सहेत्, परीपहमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तत्सहनोपायमाह—

अरइं पिट्ठओ किचा, विरओ आयरक्खिण । धम्मारामे निरारंभे, उवसंते सुणी चरे ॥ १५ ॥

व्याख्या—अरतिं ‘पृष्ठतः कृत्वा’ धर्म्मविघ्नहेतुरियमिति तिरस्कृत्य ‘विरतः’ उपरतो हिंसादिभ्यः आत्मा रक्षितो दुर्गतिहेतोरपध्यानादेरेनाऽऽत्मरक्षितः । धर्म्म—श्रुतधर्म्मोदौ आरमते धर्म्मारामः, ‘निरारम्भः’ असत्क्रियानिवृत्तः, ‘उपशान्तः’ क्रोधाद्युपशमवान् मुनिः ‘चरेत्’ “न मे चिरं दुक्खमिणं भविस्सइ, असासया भोगपिवास जंतुणो । न मे सरीरेण इनेण वेसई, अवेसई जीवियपज्जवेण मे ॥ १ ॥” इति विचिन्तयन् संयमं परिपालयेत्, न पुनरुत्पन्नारति-
रप्यवधावनानुप्रेक्षी भवेत् । इह च विरतादिविक्षेपणान्यरतितिरस्करणफलतया नेयानीति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

उदाहरणमत्र—अचलपुरं नाम पइट्ठाणं, तत्थ जियसच्चू राया, तस्स पुत्तो अपराजिओ जुवराया । सो य राहा-

“१ न मे चिरं दुःखमिदं भविष्यति, अशाश्वता भोगपिपासा जन्तोः । न मे शरीरेणानेनापेय्यति, अपेय्यति जीवितपयंवेण मे ॥ १ ॥”

परियाणं अथिण पयइओ । अन्नया विहरंतो गओ तगरं नगरं सूरी । राहायरियरस सज्जंतेवासी अज्जराहा नाम आय-
 रिना उज्जेणीए विहरंति, तेसि सयासाओ साहुणो तगरं गया राहायरियसमीवं । ते पुच्छिया 'भिरुवसगां' ति भणंति—
 पुत्तेइएणुत्तो रायपुत्तो य वाहिति । तस्स य जुवरायपधइयगस्स सो य रायपुत्तो भत्तिज्जओ 'मा संसारं भमिहि' ति
 पुत्तिउऊण आयरिए गओ उज्जेणिं । कयमुचियकरणिज्जं । भिक्खावेलाए उगाहेऊण पट्टिओ । आयरिएहि भणिओ—
 अण्णइहि । नो भणइ—न अच्छासि, नवरं तं दाएए पढणीयपरं । चेह्मणो भणिओ यच्च, वाण्हिं । तेण दाइयं । सो तत्थ
 गओ वीगत्यो य पयिट्ठो । तत्थ य रायपरियाणो सत्संभमो तं पेच्छिऊण भणइ—'नीहरसु लहुं साहू', मा कुमारा खलीगरी-
 दिहि । तेण नि महात्तरेण धम्मलामियं । तेहिं सुयं, भणंति—अहो ! लहं पधइयगो अण्णत्तेणमागओ, वंदामो ति ।
 भणंति—आगरिया ! तुन्ने नचिउं जाणह ? । तेण भन्नइ—आमं जाणामो, तुन्ने वाएह । ते वाइलमाढत्ता जाव न याणंति ।
 तेण भन्नइ—एरिसगा पेय तुन्ने कोलिया न मिचि जाणह ? । ते रुद्धा उद्धाइया । तेण चेत्तुं तेसि निजुद्धजाणएण सवे
 मंभी मोइया पढमं ताप पिट्ठिया । ते हम्मंता राडिं करंति । परियाणो जाणइ—सो एस पधइओ हम्मंतो राडिं
 करेइ । नो वि गओ । पच्छा विट्ठा न वि जीवंति न वि मरंति, नवरं निरिक्खंति एक्खमेक्खं दिट्ठीए । पच्छा रत्तो सिट्ठं पुरो
 दियरस य, जहा—को वि पधइयगो, तेण दो वि जणा वि संसलेऊण मुक्का । पच्छा राया सववलेणं आगओ पधइयगाण
 नूत्तं । नो नि साहू एक्खपासे अच्छइ परियट्ठंतो । राया आयरियाण पाएसु पडिओ—पसायमावज्जह । आयरिओ भणइ—
 अहं न यानानि मक्षराय !, एतय एणो साहू आगओ पाहुणगो, जइ परं तेण कयं होज्जा । राया तस्स मूलमागओ पच्चमिन्नाओ
 य । तओ तेण साहुणा भणियं—धिरत्यु ते रायत्तणस्स, जो तुमं अत्तणो पुत्तमंढाणऽवि निगहं न करेसि । पच्छा
 राया भन्नइ—पसायं फरेह । भणइ—जइ परं पधयंति तो दोणहं मोक्खतो, अन्नहा नत्थि । राइणा पुरोहिणएण य भन्नइ—

एवं होउ, पद्यंतु । पुच्छिया भणंति—पद्यामो । पुवं लोओ कओ, पच्छा मुक्का पवइया । सो रायपुत्तो नित्संकिओ
चेव धम्मं करेइ । पुरोहिउपुत्तस्स पुण जाइमओ गुरुपओसो य—अन्हं मइए पवविआ । एवं ते दोउवि कालं काऊण
देवलोने उववआ । इओ य कोसंवीए णयीए तावसो नाग सेट्ठी । सो मरिऊण निययचरे सुयरो जाओ जाइस्सरो ।
सो य तस्स येव दिवसे पुत्तेहि मारिओ । पच्छा तहिं चेव चरे उरगो जाओ, तहिं मि जाइस्सरो जाओ । तस्य वि अंतोघरे
'मा राहि' ति मारिओ । पच्छा पुत्तस्स पुत्तो जाओ । तस्य वि जाइसरणमावन्नो चित्तेइ—'कहमं अप्पणो सुणं अंचं
वाहरीहामि ? पुत्तं वा तायं ?' ति सूयत्तणं करेइ । अहंनेहिं अम्मापिईहिं कया उवाया तहा वि न जंपइ । अन्नया चउनाणी
थेरा तस्य समोसढा । आभोयंतेहिं णायं जहा—मूयगो संबुद्धिही । साहू भणिआ—अमुगचरे गंतूण भूयगस्स पुरओ
इमं पवह—'तावत्त ! किमिणा मूयवण्ण पडिबज जाणिउं वम्मं । मरिऊण सूयरोरण, जाओ पुत्तस्स पुत्तो ति ॥ १ ॥'
तेहिं गंतुं पडियं । सो तं सोउं विद्धिओ 'कहमेए इमं जाणंति ?' पणमिऊण पुच्छिया—'फहं तुज्जे जाणइ ? । तेहिं
भणियं—अन्हं गुरु जाणइ । सो कहिं ? । उजाणे । सो गओ, तस्य वंदिया गुरु, निमुओ धम्मो, जाओ सावगो । तस्स
य 'असोगदत्तो' ति पुबनमं पच्छा 'मूयगो' ति जायं । इओ य सो धिज्जाइयेदो महाविदेहे सित्थयरं पुच्छइ—
किमहं सुलहयेहिओ ? दुलहयेहिओ ? ति । तओ सामिणा भणिओ—'दुलहयेहिओ सि । पुणो पुच्छइ—कत्थाहं उव-
वज्जिउकामो ? । भगवया भन्नइ—'कोसंवीए मूयस्स भाया भविस्ससि, सो य मूयओ पवइस्सइ । सो देवो भययंतं
वंदिऊण गओ मूयगस्स सगासं । तस्स बहुयं सो दवजायं दाऊण भणइ—अहं तुह माऊए उयरे उववज्जिस्सामि, तीसे य
दोइओ अंचपहिं भविस्सइ, अमुगे य पवए अंचगो माए सयापुणफलो कओ, ता तुमं ताए पुरओ अक्खरे लिउरि-

'१ तापत्त ! किमनेन मूकयत्तेव ! प्रतिपद्यस्व ज्ञात्वा धर्मम् । मृत्वा दूकर उरगो जातः पुत्रस्य पुत्र इति ॥ १ ॥'

नमि, नर—गुप्त पुनो ममिमद, नर तं ममं देसि ता आणेमि अंवपल्लणि ति, तओ ममं जायं संतं ताए कने-
 तल्लि नरा एन्ने मंगुल्लणि ति । तेण वडियधे गओ देवो । अन्नया कइवयदियसेसु पइऊण तीए गच्छे उववओ ।
 अगो अररोह्लो जाओ । गो मगो अमररे लिहइ—जइ ममं गच्छं देसि ता आणेमि अंवाणि । ताए भणइ—दिण्णो ।
 तेण अररोह्लो जाओ । अरणीओ दोह्लो । कालेण दारगो जाओ । सो तं मुहुगं होतं साहूणं पाएसु पाडेइ ।
 सो भाइओ करेइ, न व वंद । पच्छा संतपरित्तो मूयगो पइओ । सामलं काऊण देवलोगं गओ । तेण ओही
 एणो नार देण गो रिहो । पच्छा अणेण तस्स जलोयरं फयं, जेण न सकेइ उट्टेउं । सवविज्जेहि पयक्कलाओ ।
 गो देवो तपरत्तं पाऊण पोसंतो पोसंतो हिंइ—अहं विज्जो सधवाही उवसमेमि । सो भणइ—मज्झ पोहं
 मज्झेइ । तेण भन्न—गुल्लं असग्गो पाही, जइ परं तुमं ममं चेव ओल्लगसि तो ते सज्जवेसि । सो भणइ—यचामि ।
 तेण गमसिओ । गओ तेण सद्धि । तेण तस्स सत्यकोत्थलओ अहविओ । सो ताए देवमायाए अईवभारिओ, जाव
 एएणा एगिण पपते पंगि । विज्जेण भन्न—जइ पययसि ता मुयामि । सो तेण मारेण अईवपरिताविज्जंतो चित्तेइ—
 वरं ने पयइ । भन्न—पायामि । पयइओ । देवे गए नाइचिरस्स उप्पवइओ । तेण देवेण ओहिणा पेच्छिऊण सो चेव
 पाही कओ । गो तेजेय कमेण पुणो पयाविओ । एयमेवसि दो तिन्नि घाराउ पयाविओ, तइयवाराए गच्छइ देवो
 न तेजेय ममं, तनभारगं गहाय पलित्तं गमं पविसइ । तेण भन्न—किं तणभारणं पलित्तं पविससि ? । तेण भन्न—
 इदं गुवं कोट्ठगानमागलोभसंपलित्तं मिहयासं पविससि ? । तहा वि न संबुज्झइ । पच्छा दो वि गच्छंति । नवरं देवो
 अरणीए इग्गेण मंगट्ठिओ । तेण भन्न—कहमेत्तो पंथं मोत्तूण अडवि पविससि ? । देवेण भन्नइ—कहं तुमं मोक्ख-
 तं मोत्तूण मंगमादयि पविससि ? । तहा मि न संबुज्झइ । पुणो वि एगमि देवकुले वाणमंतरो अचिओ अचिओ

देष्टाहुतो पडइ । सो भणइ—अहो ! बाणमंतरो अहओ अपुनो य, जो उवरिहुतो कओ अचिओ य हेष्टाहुतो पडइ । देवेण भन्नइ—तुमं पि अहओ जो उवरिहुतो ठवियो अचणित्वे य ठणे पुणो पुणो उणवयसि । तेण भन्नइ—को सि तुमं ? । तेण य मूयगरुवं दंसियं, पुवभवो से कहियो । सो भणइ—को पचओ जहा हं देवो आसि ? । पच्छा सो देवो तं गहाव गओ वेयडूपवयं सिद्धायणकूडं च । तत्थ तेण पुवं चेव संगारो कण्डओ, जहा—जइ हं न संजुजेजा तो एयं ममच्चं कुंडलजुयलं नामकिंयं सिद्धायणपुक्खरिणीए दरिसिज्जासि । तेण से दंसियं । सो तं कुंडलं सनामंके पेच्छिऊण जाईसरो जाओ । संयमे य से रई जाया । पुवं अरई से आसि, पच्छा रई से जाया ॥ उत्पन्नसंयमारतेअ श्रीभिरुपनिमज्जमाणस्य तदभिलाषः प्रादुष्यादवस्तत्परीपदमाह—

॥ २७ ॥

संगो एस मणूसाणं, जाओ लोगम्मि इत्थिओ । जस्स एया परिआया सुकडं तस्स सामण्णं ॥ १६ ॥

व्याख्या—सङ्गः 'एयः' वक्ष्यमाणो मनुष्याणां मक्षिकाणामिव श्लेष्मा, तमेवाह—याः काश्चन मनुष्याद्याः 'लोके' जगति 'स्त्रियः' नार्य एताश्च दाषभावादिभिरत्यन्तमासक्तिहेतवो मनुष्याणामिलेवसुकम्, अन्यया गीताद्यापि संगहेतुः । मनुष्यप्रदणं च तेषामेव मैथुनसंज्ञातिरेकात् । ततः किम् ? । इत्याह—'यस्य' यतेः 'एताः' स्त्रियः 'परिआताः' ह्यपरि-
ज्ञया इह परत्र च महानर्थहेतुतया विविधाः । तथा चाऽऽगमः—“विभूसा इत्थिसंसग्गी, पणीयं रसमोयणं । नरस्सऽ-
त्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ १ ॥ तथा—महिला आलकुलहं, महिला लोयम्मि दुब्रियखेचं । महिला दुग्गइ-

“१ विभूसा स्त्रीसंसर्गः प्रणीतं रसभोजनम् । नरस्ताऽऽगमवेपिणो, विचं तालपुटं यथा ॥ १ ॥

२ महिला आलकुलगृहं, महिला खेके दुब्रियत्रयेभ्रम् । महिला दुर्गतिद्वारं, महिला योनिरनर्थानाम् ॥ २ ॥”

दारे, मरिचि जेनी जाल्यां ॥ २ ॥” प्रत्यान्यानपरिस्त्रया च प्रत्याख्याताः । ‘सुखं’ सुप्रनुष्ठितं “तस्स” त्ति विभ-
 णिन्प्रत्ययान्तेन ‘धामण्यं’ प्रतम् तदयमेव हि प्रायः सावयप्रवृत्तिरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ अतः किं विचेयम्? इत्याह—
 भिन्नेऽस्तगवेसए ॥ १७ ॥

पुष्यमात्राय मेदार्थी, पंरुभूयाउ इतिथिओ । नो ताहिं विणिहन्नेजा, चरेज्जस्तगवेसए ॥ १७ ॥
 व्याख्या—‘एवं’ अनन्तरं बह्व्यमाणं ‘अदाय’ बुद्ध्या शुद्धित्वा मेधावी, तदेवाह—पङ्कः—कर्दमस्तद्भूता एव
 मुष्टिरयमवृत्तानो विपण्यकृतेन भालिन्यहेतुत्वेन च तदुपमा एव । “तुः” अवधारणे । ‘नो’ नैव ‘ताभिः’ स्त्रीभिः
 ‘मिहन्ना’ संयमजीविनोपपातेनाविपात्रेण आत्मानमिति गम्यते । कृत्यमाह—‘चरेत्’ धर्मानुष्ठानं सेवेत ‘आत्मगवेषकः’
 इयं मयाऽद्वया संसारमिच्छारणीय इत्यभिप्रायवानिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

उदाहरणमाह—पुतिं रिद्वप्पइट्ठियं नगरमासी । तस्स वल्लुम्भि खीणे चणगपुदं निविडं । तओ वसभपुदं ।
 तओ कुसगपुदं । तओ रायगिहं । तओ चंपा । तओ पाडलिपुत्तं । तत्थडिथि नंदवंसे नवमो नव-
 रात्ता । एत्ताडिथि फण्णगवंसंगूओ बुप्पसियाइचउविहवुद्धिसमिद्धो सगडालो मंती । तस्स दुवे पुत्ता थूलभदो
 सिट्ठि ति । इओ य पररुई नाम भट्टपुत्तो । सो अणुविवसं युणइ रायाणं अउवेहिं अहुत्तरसयपमाणेहिं
 पाइत्तित्तोरोहिं । तस्सए राया । पत्तोपइ सगडालमुहं । न य सो पसंसए । तओ न देइ किं पि राया ।
 तओ पररुहणा अयगपरमत्तेणं सगडालभजा ओलगिया, जाव भणियं—पुमं सगडालं भणसु जेण पसंसइ
 मम पट्ठियं । इयए पि इक्किमन्नपवध्राए भणियो सगडालो । तेण वि ‘अनुत्तमेयं’ ति तद्धा वि उवरोहमावन्नेण
 पट्ठियं, भणियं च—मुमासियं ति । निन्ना य करच्छोडिया । ताहे दिअं रत्ता दीणाराणमट्टसयं । पच्छा दिणं दिणं

पदिओ । सगडालो चित्तेइ—निट्ठिओ रायकोसो चि । नंदं भणइ—भट्टारगा ! किं एयस्स तुल्ले देह ? । तुमे पसंसिउ
त्ति । भणइ—अहं पसंसामि लोइयकवाणि अविणट्ठाणि पढइ । राया भणइ—कहं लोइयकवाणि ? । सगडालो
भणइ—मम धूयाओ जक्खां—जक्खंदिन्ना—भूयां—भूयंदिन्ना—सेणा—सेणा—रेणांभिहाणाओ सत्त वि पढति, किमंग
पुण अन्नो, लोओ ? । तासि च पढमा एक्कसिं सुयं गिण्हइ, वीया दोहिं, तइया तीहिं, जाव सत्तमा सत्तहिं वाराहिं । तांओ
अन्नम्मि दिणे राइणा आणावियाओ अंतरेदं ठवियाओ जचणियंतरियाओ । आगओ वररुइ । पढियाणि चाइणि ।
पच्छा जक्खाए राइणो आएसेण पढियाणि । वीयाए दोन्नि वारा सुयाणि, तइयाए तिन्नि वारा, पढियाणि य । एवं
सत्तहिं वि । राइणा पत्तीयं । वररुइस्स दाणं, धारियं । इयरो वि तमेव दीणारट्टसयं पोट्टिलियं जंतं विउच्चिय गंगामज्जे
ठयेइ—मिल फणगमयइत्येण गंगा पयच्छइ । एवंविहेण विहाणेण पयडेइ अट्टसयं । जाव लोओ तं तारिसं पेच्छिय
आउटो । ‘गंगा वि से देइ’ चि सुया य राइणा यत्ता । कहियं मंतिणो । ‘जंतपओगेण जणमज्जे अलियंपसिद्धि करेइ’ न्ति
नाऊण भणियं मंतिणा—जइ अन्ह पक्करं देइ तो पत्तियामो । तओ संझाए पेसिओ पचइगो पुरिसो पच्छन्नं मंतिणा
गंगं । वररुइणा वि गंगं थुणिऊण विसायलोगं काऊण ठविया जंते पोट्टिलिया । गओ सट्ठाणं । इयरेण वि अवहरिऊण
समप्पिया मंतिस्स । पमाए मंसिहिओ सपुरंजणवओ गओ गंगं राया । वररुइणो वि संथुया गंगा, आहयं हत्थेहिं
पाएहिं य जंतं, नं किंचि ल्हइ, विलंक्खीभूओ रायपुरओ ‘दंमगो चि निच्चमत्थिओ राइणा । दंसिया मंतिणा पोट्टिलिया ।
कहिओ संझावइयो’ हीलिओ लोगेहिं । पओसमावन्नो मंतिस्स वररुइं छिइणि मगइ । पुणरवि ओलगिउमा-
रद्धो नंदं कहेइ छिइणि । न पढिवज्जए राया । अत्रया सिरियस्स वीवाहे रओ आओगो सज्जिज्जइ । वररुइणा तस्स
दासी ओलगिगया । तीए कहियं—रओ, मत्तं सज्जिज्जइ आओगो य । ताहे तेण चितियं—एयं छिइं । डिमरूयाणि मोयणे

माता इमं पादेर—‘राय नंदु न नि याणइ, जं सगडालु करेसइ । राय थंडु मोरेत्ता, सिरियं रजि ठवेसइ ॥१॥’ ताई
 पंनि । राइणा गुयं, गवेसावियं, दिट्ठा आओगसामगी । कुविओ राया । जओ जओ सगडालो पाएसु पढइ तओ तओ राया
 पटाट्ठो दाइ । नायं य सगडालेणं—अईव अनियन्तिओचट्ठाविओ कोवो देवस्स, ता एयं एत्थ पत्तयालं—मम एगस्स बहे
 अगच्छइ कुडुक्कहो । एतं चित्थिय गओ समयणं । राइणो अंगरक्खो नियपुत्तो भणिओ सिरियओ—भो सिरियय !
 ईरओ नुत्तं तो सा एत्थ एयं पत्तयालं—मम राइणो पायवडियस्स सिरं छिदिज्जाइ । एवंभणिओ अकंदिउभाडत्तो
 सिरियओ—हा ताय ! किमइ कुलक्खयं करो उण्णओ जेण ईइसं आइससि ममं ? ता किं वहुणा ?—ममं चेव तरस्स पुरओ
 पायाणइ, देइ थळि कुलोवसगरस्स । मंतिणा भणियं—न कुलक्खयं करो तुमं किंतु कुलक्खयंतकरो, न य ममं मतियमंतरेण
 गुट्ठस्सयंको हयइ तो कुणइ गयं । कुमारेण भणियं—ताय ! जं होउ तं होउ, नाउइं गुरुवहं करोमि । मंतिणा भणियं—
 अइं गयमेव जत्ताणयं तालउढविसम्भयहारेण वावाइस्सं, तुमं वावन्नस्स रागं वाहेज्जसु, अलंघणीया गुरुवो भवंति
 ता संपादेयं एयं, न एस अवसरो अकंदिक्खस्स, उदरइ कुलं अइवसपूक्खाओ, अवणेइ मज्झ अयसपंकं । एयं सुणि-
 ऊज—‘अहो ! उंकइं समावडियं’ ति एगत्तो गुरुवयणलंघणं अन्नत्तो गुरुसरीरपहरणं ता न याणामो किं पि कहामो,
 अइया पायागमि अत्ताणयं किंतु धावाइय अत्थइ कुलक्खओ अयसो य तदेहिओ चेव, जओ भणिस्संति लोया—फलियं
 से पावं वि, एवं उभयपासरज्जु । इमं चित्तं तो ‘गुरुवयणमलंघणीयं’ ति भणिय पडिवज्जाविओ सिरिओ तं सधं । तओ गओ
 सिरिओ रायसमीवं पिट्ठओ सगडालो । तं च दट्ठण अन्नाभिमुहो ठिओ राया । आसीणो सगडालो । भणियाइं दो तिञ्चि
 पयणाइं जहोचियाइं । न जंषियं राइणा । तओ निपडिओ रायचलणेसु । रोसेण य अन्नओहुत्तो जाओ राया । तओ अट्ठम-

पदरित्यतलवदस्त छिन्नं सीसं सिरिणं । आओ हाहारवो । रंयणा भणियं—किमेवं भो ! ? । सिरिण भणियं—देव !
शुद्ध सासणाऽऽकम्पकारी पंस, तेण देवो न पायवडियस्स वि पसीयद्दं चि, ता किं एड्ढणा दुरायारेण ? , अहं खु देवस्स
सरीररक्खणो, का जो देवस्स आणं अइक्कमद्द तेण पिउणा वि न कज्जं, एत्थ द्वियस्स ममं चेव अवसरो नऽअस्स, जज्जो
एयंतिहे चेव पर पिउतो हं देवेण । भणियं च—‘भोत्तुण सयणकज्जं, सामियंकज्जं करंति चरमिष्ठा । अन्नह वंचलमेह्या,
जाराहिजंति कइ पड्डणो ? ॥२॥’ राहणा चितियं—एवं पि निपिहाणं लोळो अन्नहा भंतेद्द, ता नूणं वरुण्डेयडत्तो हंभो पस्सो
सि, ता अकज्जकारी अहं, जो एवंविहदुवेकयतो ठिउ सि, का संपय परिसंठेवेमि एयं । तज्जो भणियं—कुमार ! लं अन्नं
युत्तयकलमेरिसं जायं तत्थ मा विसायं गच्छसि, अहं ते सयं संपाठेमि । एवमासासिय सयमेव महाविभूईय अगिगम्मि
मक्कारिजो सगडालो । भणिजो सिरिओ—कुमाराऽयवत्तणं तिण्हसु । सो भणद्द—मम भाया जेहो थूलभहो, तस्स
पारतं धरिसं गणियापरं पविट्ठस्स तस्स पिज्जउ । सो सहाविउ राइणा भणिओ य—पडिबज्जसु कमागयममचपयं । सो
भणद्द—विसेमि । एत्थ एसोगवणिपाद विसेमि । सो तत्थ अइगको चित्तिवमांडचो—‘हेरिसं भोगकज्जं रज्जकज्जवकिस्सत्तणं ?
पडुसायज्यानारकारणं अमरुत्तणं परिपालिस्स नराणं जांदयवद्द-दोही, पद य परिणामदुस्सहा विसया, को एयकारणे
दुमदं नुत्तं उदुं शरेद्द ? , भणियं च—‘वहुविहज्जम्भकुंडंगदणि संसारवणि, उद्धइ माणुत्तंस्सि रस्मि तप्पत्तणमरणि ।
जे विवेइज्जनिदिउ इंदियसुहु महहि, ते इह उद्धी कोटि वराडिय हारवहि ॥ ३ ॥’ तम्हा विसयसुहनिंयंथणपियज्जणाओ
परमत्थओ न किंचि सुहं, अवि य—‘इंदयालु वीसं सु नाइ जुयहियउ रमतं, माणहिउ दुयवहसमाणु विसससु पव-

‘१ वहुविषज्जम्भकुंडंगदणे संसारवने, उच्छे मनुच्चजन्मनि रत्थे तत्थप्पमरणे । ये विवेकिज्जनिदिउते इन्दिउसुखं कोषन्ते, ते इह
हन्थी कोटि वराडिकया हारवन्ति ॥ ३ ॥’

२ ‘इन्दुगणं इयमानमिव सुवहृदये रमतं, मानार्थिनां दुतवहसमाचः विपत्तमः प्रपसताम् । अन्यासक्तानां विषमं चक्ष्ये ज्वरो

संततं । अन्नासत्तदं विसम ससु जरु घोर विमुक्कहं, पिउ घडिया केहिं वि दलेहिं जाणेवि न सक्कहं ॥ ४ ॥ इय विसम-
 सहायद यहहइ, जो रागाउर रइ करहिं । सुहपसइहिं कारणि मूढमइ, दुरियरावि सो उरि धरइ ॥ ५ ॥ तथा—अज्ज
 न रिद्धं अज्ज रुहु सन्भाउ न बोहइ, पवसिउ अज्ज न रमिउं अज्ज अणुरत्तु न चहइ । अज्ज विरत्तउ अवरु अज्ज
 नज्जइ अधिगणं, इय यहहिं युहु गरुयचित्तसंताविहिं लगणं ॥ ६ ॥ इय सुणिवि न रज्जइ जो कहवि, न य जो
 विमपहिं आरमइ । मुकयत्थु विययरणु सो सुहिउ, तसु समाहि पर परिणमइ ॥ ७ ॥ ताः सच्चहा उज्झिऊण भोगसंगं
 छिदिऊण मोहपासं—जाव न जरुइपूयणि सवंगिउ गसइ, जाव न रोगमुयंगु उगु निइउ डसइ । ताव धम्मि मणु
 रिउउ बिज्जउ अप्पहिउ, अज्जु कि फलु पयाणउ जिउ निषप्पहिउ ॥ ८ ॥ एवं चितिय पंचसुद्धियं लोयं काऊण पांडयं
 कंदलरयणं, तमेव छिदिता रयहरणं करेत्ता रत्तो पसमागओ—धम्मेण वड्ढाहि, एयं चितियं । रायां भणइ—सुचितियं ।
 निगओ । पेच्छइ कवउत्तणेण गणियापरं पविसइ न य ? ति । आगासतले गओ पेच्छइ—मयकलेवरस्स जणो अव-
 सरइ मुहाणि य ठपइ, सो भयवं तदेव जाइ । राया भणइ—निघिण्णकामभोगो भगवं ति । सिरिओ ठविओ । सो
 संभूइविजयसूरिस्स पासे पघइओ । सिरिओ वि किरि भायनेहेण कोसाए गणियाए घरमछियइ । सा य अणुरत्ता

पोते सिगुच्छतां, मित्रो पटितः कैरपि दलैः शागुं न शक्यते ॥ ४ ॥ इति विषमस्वभावे यद्युभे, यो रागातुरो रतिं करोति । सुखप्रसूतेः
 कारणेन मूढमतिः, दुरिततारां स उरसि धरति ॥ ५ ॥ अथ न द्योऽयं रथः सन्नावं न मूढे, प्रोपितोऽयं न रमितोऽद्याऽदुरच्छो न चल्ति ।
 अथ विरघोऽपर आर्धः शायते उद्भिः, इति यद्युभे मुहुर्गुणचिन्तासन्तोषे लभे ॥ ६ ॥ इति श्रुत्वा न रज्यते यः कथमपि, न च यः
 विषयेषु भारमते । गुह्यार्थो विपश्चनः स मुलितहस्य समाधिः परा परिणमते ॥ ७ ॥ यावन्न जराकटपूतना सर्वाद्भुसुसते, यावन्न रोग-
 युञ्ज उभो निर्दय उत्सति । तावदेव मनो दीपतो क्षिपतामात्महितमथ किं वा कल्पे प्रयाणं जीवो नित्यपथिकः ॥ ८ ॥

धूलभट्टे अत्रं मणुस्सं नेच्छइ । तीसे कोसाए डहरिया भगिणी उवकोसा तीए सह वररुई परिवसइ । सो सिरिओ वररुइस्स छिइणि मयाइ । सो माउज्जायंगूले भणइ—एयस्स निमित्तेण अम्हे पिउमरणं भाइविओगं च पत्ता, तुज्ज वि विओगो जाओ, एयं मुरं पाएहि । तीए भगिणी भणियां—तुमं सुपमत्तिआ एस अमत्तओ, जं वा तं वा भणिहिसि, एयं पि पाएहि । सा पाएइ । सो नेच्छइ । सा भणइ—अंलाहि मज्झ तुमे । ताहे सो तीए अविओगं मगंतो चंदप्पभं मुरं पियइ । लोरो जणइ—खीरे ति । कोसाए सिरियस्स कहियं । अन्नाया राया भणइ सिरियं—एरिसो मम हिओ तव पिया आसि । सिरिओ भणइ—सखं सामि ! परमेयं मत्तवालएण अम्हकयं ? राया भणइ—किं मज्जं पियइ वररुई ? आनं । प्हं ? पेच्छइ । सो राउलं आगओ । ततो तेणुपलं मयणफलेण भावियं मणुस्सइत्ये दिन्नं । एयं वररुइस्स देज्जाहि, इमानि अन्नेसिं । तेणं आत्थानीए समागयस्स तं वररुइस्स दिन्नं । तेण अस्सिपियं भिण्णरेण आगयं । निच्छूदो पिसिओ चाउ-येजेण पायच्छित्तं से दिन्नं । वत्तउयं पिज्जाविओ भओ । धूलभट्टसामी वि संभूयविजयाणं सयासे घोरागारं तवं करेइ । चिहरंतो पाडलिपुत्तंमागओ । सिन्नि अणगारा अभिगहे गिण्हंति । एगो तीहगुहाए, तं येच्छंतो सीहो उवसंतो । अन्नो सप्पवसहीए, सोऽवि विट्ठीविसो उवसंतो । अन्नो यं कूवफलए, धूलभट्टो कोसाए घरे, सा बुद्धा । ‘परीसइपरालिओ आगओ’ ति भणियं—किं करेमि ? उज्जाणगिहे ठाणयं देहि, दिन्नं । रत्तिं सद्वालंकारविभूसियां आगया । चाडुं पुकया । सो मंदरो इय निपं,पो न सफइ रोगेवं । ताहे सट्ठमावेणं पज्जुवासइ । भगवया वि पडिवोहिया । कहं ?—‘सरिलम्भेहिं समुद्धो, वट्ठहिं कट्ठाऽस्तणेहिं जइ जलणो । तोसिज्जइ ता जीवो, विसएहिं अतित्तपुद्धो त्ति ॥९॥ सुइरं वसिओ सह वंधवेहिं रमिऊण हियइहेहिं । सुइरं चं सरीरं लालियं पि छेदेवि गंतव्वं ॥१०॥ इट्ठजणं धणपन्नं, विसया पंचंगवहं देइ । एक्कएए मोत्तधं, वट्ठा वि दीहाऽऽसजीवाणं ॥११॥’ एवमाइ सोऊग साविगा आया । भणइ—जइ रायवसेणं अन्नेणं समं वसेज्जा । इरहा

वंभचारिणी । पुत्रे य अभिगच्छे तादे सीहगुहाओ साह आगओ चत्तारि मासे उववासं काऊण । आयरिएहि 'इत्ति' ति
 अचुद्धिओ, भनियं—सागयं दुफरफारयस्स ति । एवं सप्पइत्तो वि, कुवफलगइत्तो वि । थूलभइसामी वि तत्येव
 गनियारे पइत्तिं मपममगुणियमाहारं गेण्हति । सो वि चउसु मासेसु पुत्रेसु आगओ । आयरिया संभमेण अचुद्धिया,
 भनियो य—सागयं ते जइदुफरअइदुफरफारयस्स । ते मणंति तिन्नि वि—पेच्छह आयरिया रागं करेति 'अमच्चपुत्तो' ति
 राउं, एव पिछोइओ यवहारो, एस सुहंसुहेण तत्थइओ तो वि पसंसिजइ । वीए वरिसे सीहगुहाखमणो 'गणिया-
 पर यत्तामि' ति अभिगहं गिण्हइ । आयरिया उवउत्ता । वारिओ । अप्पडिसुणंतो गओ । वसही मगिया । दिन्ना । सा
 महाणेण ओराळियसरीरा पिभूसिया अविभूसिया पा धम्मं सुणेइ । तीसे सरीरे सो अज्झोवन्नो ओभासइ । सा नेच्छइ ।
 पडिबोहणत्तं भणइ—जइ पिंयि नवारि देसि । किं देमि ? सयसहस्सं । सो मग्गिउमारद्धो । नेपालविसए सावगो राया ।
 नो तहि जाइ तस्म सयसहरसमोहं कंचलगं देइ । सो तहि गओ । दिन्नो राणएण । वंसदंडविवरे छोदूण एति ।
 एणत्थ दोरेहि पंदो घद्धो । सउणो पासइ—सयसहस्सं एइ । सो योरसेणावई जाणइ । नवरं एजंतं संजयं पेच्छइ ।
 योनीणे पुणो वि पासइ—सयसहस्सं गयं । तेण सेणावइणा गंतूण पलोइओ पुच्छिओ य । अभए दिन्ने कहियं—अरिय
 कंचलओ, गणियाए नेमि । सुणो, गओ, तओ तीसे दिन्नो । ताए चंदेणियाए छुढो । सो वारेइ—मा विणासेहि । सा भणइ—
 'तुमं, एणं सोयसि, अप्पयं न सोयसि, तुमं पि एरिसो चेवु होइसि' ति उवसामिओ । कहां ?—'क्षीलु सुनिम्मलु दीह-

१ गुरत्तोतसि । २ "दील मुनिमंल दीवकाळं तरणरे पाठित, प्यानाउप्ययनाभ्यां पापपद्धः तपश्चरणाभ्यां क्षालितः । इति
 द्वादशविमलसती विरयाऽन्तां निराय, उज्जलवर्णं सुवर्णं ध्यातं मा पृच्छतेन हारय ॥ १ ॥ अस्म्यस्त पीर ! त्वया ज्ञानं चर आवर्जितो
 मुनिगुणानो गयः । एकाए संवति उपचमे घर मनः, आपतितं त्वरितं जरामरणम् ॥ २ ॥"

फालु तरुणतणि पालिउ, क्षाणञ्जयणिहिं पावपंऊ तवचरणिहिं रगलिउ । इय हाहाहलविससरिच्छ विसयाऽऽस निवारहिं, उज्जलवन्नु सुयन्नु यम्मिउ म पुंऊइ हारहिं ॥ १ ॥ अब्भसिउ घीर' पइं नाण वरु, आवज्जिउ मुणिगुणहं गणु । ता सपइ उयसमि धरहि मणु, आवइउ तुरियं जरमणु ॥ २ ॥" एवमाइ अणुसासिओ सवेगमावन्नो अत्ताणं निंदंतो—'पेच्छह अहं परमनिगुणाण वि पससणपियत्तं, अहवा—“संतगुणकित्तेणवि, पुरिसा लज्जंति जे महासत्ता । इयरा पुण अलियपससणे वि हियए न मायंति ॥ ३ ॥" ता कि कयाइ समो वि वन्नेण वगो कलहंसचरियाइं अणुगरेइ?, कि खज्जोओ तुलेइ तरणिमडलं?' ति पससतो थूलभइमहासुणि 'इच्छामि अणुसाहिं' ति भणिऊण गओ गुरुमूलं । आलोइय-पडिफ्तो विहरइ । आयरिएहिं वि—यग्यो वा सणो वा, सरिरीपीढाकरा मुणेयद्धा । नाणं व दंसणं वा, चरणं व न पयला भेत्तुं ॥ ४ ॥ भयव पि थूलभइो, तिवखे चंकम्मिओ न पुण छिन्नो । अगिसिहाए बुच्छो, चाउम्मासे न पुण दइो ॥ ५ ॥ एवं दुक्खदुक्खकारओ थूलभइो । 'पुढं परिचिया उक्खडरागा आसि इयाणि सट्ठी जाया, अदिट्ठगेसा य तुमे पत्थिय' चि उवालदो । एवं ते विहरंति । सा य गणिया जहा रहगारस्स दिण्णा, जहा य थूलभइस्स गुणे पसंसेइ तथा कहाणयं आवस्सए दड्ढं । जहा थूलभइेणिरथीपरीसहो अहियासिओ तहा अहियासियवो । न उण जहा तेण नाहियासिउ चि ॥ अयं चैकन घसतत्तयाविधखीजनसंसर्गतो मन्दसत्त्वस्य भवति अतो नैकस्थानस्थितेन भाव्यम्, किन्तु चर्यापरीपहः सोढव्य इति तमाह—

एग एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे । गामे वा नगरे वावि, निगमे वा रायहाणिए ॥ १८ ॥
व्याख्या—'एक एव' रागद्वेषविरहितः 'चरेत्' अत्रतिवद्विहारेण विहरेत्, लढयति—आत्मानं प्राप्तुकैपणीयाहारेण चापयतीति लाढः 'अभिभूय' निर्जित्य 'परीपहान्' क्षुदादीन्, क चरेत्? ग्रामे वा नगरे वा 'अपिः' पूरणे 'निगमे

‘योगिप्रियासे’ ‘राजधान्यां’ वा प्रसिद्धायाम् । उभयत्र वाशब्दाऽनुवृत्तेर्मंडम्बाद्युपलक्षणमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

पुनः प्रस्तुतमेवाह—

असमाणो चरे भिक्खू, नेव कुज्जा परिग्गहं । असंसत्तो गिहत्थेहिं, अणिओ परिघण ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘असमानः’ गृहिभिराध्यामूर्च्छितत्वेनाऽन्यतीर्थिकेभ्यऽनियतविद्यारादिना असदृशः ‘चरेत्’ बिहरेत्
‘भिक्खू’ यतिः, कथमेतत्स्याद् ? इत्याह—‘नेव कुर्यात्’ ‘परिग्रहं’ ग्रामादिषु समत्वबुद्ध्यात्मकम् । आह च—“ग्रामे कुले वा
नगरे व वैसे समत्तभावं न कहिंवि कुज्जा ॥” इदमपि कथं स्याद् ? इत्याह—‘असंसक्तः’ असम्बद्धः ‘गृहस्थैः’ गृहिभिः
‘अनिकेतः’ गृहरहितः ‘परिग्रजेत्’ सर्वतो बिहरेद्, गृहिसम्बन्धादेरेव समत्वं स्यादिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥

हृष्टान्तमाह—कोल्लइरे नगरे बत्थवा संगमथेरा बहुसुया उल्लयविहारिणो आणाऽऽराहणुज्जया जइद्वियउत्सग्गा-
यवायनिउणा आयरिया । दुब्भक्खे तेहिं संजया विसज्जिया सव्वे । अप्पणा वि तं नयरं नेवभागे काऊण बिहरंति ।
भंडिलां परिवत्तंति भावओ अनिययविहारलं । भणियं च—“कालाहोसओ पुण, न दवओ एस होइ नियमेण । भावेण
होइ धिय, संथारगवच्चयाईहिं ॥ १ ॥” नगरदेवया य तेसिं गुणेहिं आवज्जिया । अन्नया तेसिं सीसो दत्तो नाम आदि-
डओ चिरेण उदंतवाइओ आगओ । भवियधयावसेण परिवाडीए ते तन्मि उवरसए विट्ठा । अओ ‘नीययासि’ त्ति तेसिं
उवस्सए न पविट्ठो, ठिओ अदूरासन्नवत्तिणि कुडीए । बंदिया भत्तिवहुमाणवज्जं । पुच्छिओ तेहिं साहूण सुहविद्याराइ-
पवत्ती । फहिया अवन्नाए । भिक्खावेलाए उग्गाहिऊण पत्तयं लग्गो गुरूणं पिट्ठओ । ते य निस्संगा अडंति उच्चनीयकुलाहं ।
कालदोसेण य अंतपंसाइं पायंति । सो संकिलिस्सइ—कुंठो सट्ठकुलाइं न दंसेइ । तेहिं उच्छुडंकिंयमुहत्तणओ ररदिट्ठि-

१ “ग्रामे कुले वा नगरे वा देते समत्वभावं न कथयित् कुर्यात् ॥” २ स्वयं क्षीणजन्मावलयात् । ३ मूलैः ।

तणओ नाओ संकिलिट्ठो । संकिलेसरक्खणट्ठा पविट्ठो ईसरसेट्ठिकुले । रेवईया—गहिओ तत्थ दारओ । छम्मासा रोवंतस्स अईया । आयरिएहिं चण्डिया कया ‘मा रोव’ ति । तेसि तं वयणं सोऊण नट्ठा वाणमंतरी । ठिओ रोवंतो । तेहिं वुट्ठेहिं पडिलामिया परमन्नभोग्याईहिं । तं दावं विसब्बिओ । सो ‘चिरस्स दावियं ममेगं कुलं, अप्पणा विसिट्ठतरेसु जाहि’ ति चित्तंतो गओ उवस्सयं । आयरिया सुइरं हिंढिऊण अंतं पंतं महाय आगया, समुदिट्ठा । आवस्सए ‘आलोएहि’ भणिओ । तुब्भेहिं चेव समं हिंढिओ, किमालोणमि ? । धाईपिडो तुमे मुत्तो । भणइ—‘अइसुहुमाइं पि परच्छिइइं पेच्छसि’ ति पवट्ठो । भणियं च तेण—अहो ! अवितहमेयं—“एक्कं पि नत्थि लोयस्स लोयणं जेण नियइ नियदोसे । परदोसपेच्छणे पुण, लोयणलक्खाइं जायंति ॥२॥” नियकुडीरंगं गओ । ‘एस्स गुरुं हीलइ’ ति रुट्ठाए देवयाए सिक्खावणनिमित्तं अट्ठुरसे वासं अंधयारं च विडब्बियं । सककरो रेणू खरमारुयवसेण तस्सोवरिं निवडइ । मीओ आयरिए बाहरइ । तेहिं भणिओ—इओ एहिं । सो भणइ—न पेच्छामि अंधयारो ति । तेहिं आमुसिऊण अंगुली दाइया । दीवयसिइ व्व सा पज्जलि-उमाढत्ता । ‘दीवओ विं इमेसिं अत्थि’ ति चित्तंतो देवयाए भणिओ—‘हा ! पावदुइसेहा ! विणट्ठो सि तुमं अज्ज ममाहितो, दंसेमि गुरुपण्णीयत्तणफलं’ ति जंपतीए तज्जिओ निट्ठुरं देवयाए । भयमीओ निवडिओ चळणसु आयरियाणं मुज्जो मुज्जो खामेति । मिच्छामि दुक्कडं करेइ । ‘न पुणो काहं’ ति सरणं ते चेव पडिवज्जइ । सूरीहिं ‘मा भायसु’ ति धीरविओ । उवसंता देवया । आयरिया नवविभागेहिं अप्पणो विहारं कहंयति । तथा—निम्मम निरहंकारा, उज्जुत्ता संजमे तवे चरणे । एगक्खेत्ते वि ठिया, सवंति पोरणयं कम्मं ॥ ३ ॥ एवमाइणा पन्नविंति । ततत्थ यथा महात्मभिरमीमिः संगमस्यविरः चर्यापरीपहः सोढस्तथाऽन्यैरपि सोढव्य इति ॥ यथा चायं ग्रामादिष्वप्रतिवद्वेनाऽतिसहते, एवं नैपेधिकीपरीपहोऽपि शरीरादिष्वप्रतिवद्वेनाधिसहनीय इति तमाह—

सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले व एगओ । अकुक्खओ निसीएज्जा, ण य वित्तासए परं ॥२०॥
 व्याख्या—‘सदाने’ पितृवने ‘अन्यागारे वा’ शून्यगृहे वा ‘वृक्षमूले वा’ वृक्षाधोभूभागे ‘एककः’ उक्तरूपः ‘अकुक्खः’
 अग्निद्वेष्टारहितो निपीदेत् ‘न च’ नैव विद्यासयेत् ‘परं’ अन्यम् । किमुक्तं भवति ?—“पंडिमं पडिवजिया मसाने, नो
 भायए भयभेरयाइं दिरस । विविहगुणतपोरए य निचं, न सरीरं चाअगिकंसए स भिक्खू ॥ १ ॥” इत्यागममनुसरन्
 स्मशानादौ एककोऽप्यनेकमयानकोपलम्भेऽपि न स्वयं विमीयात् । न च विकृतस्वरसुखविकारादिभिरन्येषां भयमुत्पाद-
 येदिति सूतार्थः ॥ २० ॥ तत्र तिष्ठतः कदाचिदुपसर्गोत्पत्तौ किं कृत्यम् ? इत्याह—

तत्थ से चिट्ठमाणस्स, उवसग्गाभिघारए । संकाभीओ ण गच्छेज्जा, उट्ठेत्ता अन्नमासणं ॥२१॥
 व्याख्या—‘तत्र’ स्मशानादौ ‘से’ तस्य तिष्ठतः ‘उपसर्गोः’ दिव्यायाः सोपस्कारत्वात् सूत्राणां संभवेयुः तान्
 ‘अभिघारयेत्’ किं ममैतेऽविचलचेतसः करिष्यन्ति ? इति चितयेत् । ‘शङ्काभीतः’ तत्कृतापकारशङ्कातस्वस्तः ‘न गच्छेत्’
 न यायात् ‘उत्थाय’ तत्स्थानमपहाय ‘अन्यत्’ परं ‘आसनं’ स्थानमिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

उदाहरणमाह—दृतिथणाउरे कुरुदत्तसुओ नाम इत्थमुत्तो । तहारुखणं थेरणं अंतिए पच्चइओ । बहुत्सुओ
 समणो कयाइ एगहविहारपडिमं पडिवन्नो । सो साएयस्स नयरस्स अदूरसामंते चरिमा ओगाढा पोरिसी, तत्थेव पडिमं
 ठिओ पघरे । तत्थ य एगाओ गामाओ हरियाओ तेण ओगासेण नीयाओ । जाव मग्गमाणा कुट्टिया
 आगया । दिट्ठो साहू । तत्थ दुवे पंथा । ते न जाणंति—कयरेण मग्गेण नीयाओ ? । ते साहुं पुच्छंति । सो भयवं न

१ “प्रतिमो प्रतिपद्य स्मराने, न विन्नीयात् मयैरुत्पत्तेरतश्च नित्यं, न शरीरं चाभिकान्छते सर्वभिक्षुः ॥१॥”

२ हृत्पदवैपदाः ।

वाहरइ । तेहिं पउढेहिं तत्त सीसे मट्टियाए पालि वंघेऊण चियगाओ अंगारा घेतूण सीसे छूढा, गया ॥ सो भयं
सम्मं सहइ, चितेइ य—सह कलेवर ! खेदमचिन्तयन्, स्ववशता हि पुनस्तव दुर्लभा । बहुतरश्च सहिष्यसि जीव ! हे,
परवशो न च तत्र गुणोऽस्ति ते ॥ १ ॥ तेन यथा सम्यक् सोढो नैपेधिकीपरीपहस्ताऽन्यैरपि सोढव्य इति ॥
नैपेधिकीतश्च स्वाध्यायादि कृत्वा शय्यामागच्छेत्, तत्परीपहमाह—

उद्याययाहिं सेज्जाहिं, तवस्सी भिक्खु धामवं । नाइवेलं विहन्नेज्जा, पायदिट्ठी विहन्नइ ॥ २२ ॥

व्याख्या—उद्याः—शीताऽऽतपनिवारकत्वादिभिर्गुणैरुत्कृष्टाः तद्विपरीतास्तु अयचाः, द्वन्द्वे च उद्यावचास्ताभिः
'शय्याभिः' वसतिभिः 'तपस्वी' तपाकर्त्ता भिक्षुः 'स्यामवान्' शीताऽऽतपादिसहनं प्रति सामर्थ्यवान् 'न' नैव 'अतिवेलां'
अन्यसमयातिशयिनीं मर्यादां समतारूपां, उद्यां शय्यामवाप्या—'अहो ! सभाग्योऽहं यस्येदृशी सर्वसुसुलोत्पादिनी मम
शय्या' इति; अयचाऽद्यासौ धा—'अहो ! मम मन्दभाग्यता येन शय्यामपि शीतादिनिवारिकां न लभे' इति हर्षविपा-
दाविना 'विहन्यात्' लब्धयेत् । किमिलेवमुपदिश्यते ? इत्याह—'पापदष्टिः' दुर्युद्धिः 'विहन्यते' इति प्राकृतत्वात् विहन्ति
इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—

पइरिक्खमुवस्सयं लद्धं, कल्लाणं अदुव पावगं । किमेगरायं करिस्सइ, एवं तत्थऽहियासए ॥ २३ ॥

व्याख्या—“पइरिक्खं” ति कथादिविरहितं 'उपाश्रयं' वसतिं लब्ध्वा 'कल्याणं' शोभनं “अदुव” ति अथवा 'पापकं'
अशोभनं 'किं' न किंचित्सुखं दुःखं वा इति गम्यते, 'एकरात्रं' एकां रात्रिं 'करिष्यति' विधास्यति कल्याणः पापको चोपाश्रय
इति प्रक्रमः । कोऽभिप्रायः ?—केचित्सुकृतिनो मणिमयसाम्मासु सौवर्णादिभित्तिषु विचित्रचित्रासु, तदन्ये तु जीर्णतृणपर्णा-
दिमयीषु कोलोटुरादिधूलीकलितासु यावज्जीवं वसतिषु वसन्ति, मम तु अद्यैव इयमीदृशी श्रोऽन्या भविष्यति, किमत्र

द्वयेन विपक्षेन वा ? मया हि समभाषार्थमेव प्रतमाहृतम् । 'एवं' अमुना प्रकारेण 'तत्र' कल्याणे यायके वा उपाधये 'अप्यासीत्' मूलं दुःखं वा सहेतु । निनकल्पिकापेक्षं चैकपत्रमिति, इतरापेक्षया तु कतिपयरात्रोरिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥

उदाहरणम्—कोसंदीर्घ नवरीण जन्मदत्तो नाम धिजाइओ । तस्म दो पुत्ता, सोमदत्तो सोमदेवो य । ते दो नि निविप्रकामभोगा पयइया सोमभूइअणगरस्स अंतिण । धहुसुया जाया । ते अन्नया सन्नायपह्लिमागया । तेहि च तियरो उल्लेखिं गण्डुया । तहि च विसण धिजाइणीओ वियइंमावियंति । ताहि तेहि वियइं अन्नेण दवेणं नेलेऊण दिन्नं । के नि भगंति—वियइं चेय अयणंताण दिन्नं । तेहि ते विससमयाणंतेहि वीयं । पच्छा वियइत्ता जाया ते व्हित्ति—अग्देहि अनुत्तं फयं, पमाओ एस, यरं भत्तं पबक्कावं ति । ते एगाए नदीए तीरे कट्ठाणमुवरि पाओयगया । तत्थ अकाले परिस जायं, नइपूरो आगओ । हरिया धुज्जमाणा य उदणेण समुदं नीया । ते य लहरीपेहणं पूराडवहरिय-कट्ठादभिषायं दुइजळयरगसणं सम्मं सइति । अहाइयं पालियं । सेज्जापरीसहो अहियासिओ समविसमाहिं सेज्जाहिं । एवमहियासियो ति ॥ शय्यास्थितस्य कदाचित्तथाविधशय्यातरोऽन्यो वा कञ्चिदाक्रोशेद् अतस्तत्परीपहमाह—

अप्पोसेज्ज परो भियखुं, ण तेसिं पइ संजले । सरिसो होइ बालाणं, तम्हा भिवखू न संजले ॥ २४ ॥

व्याख्या—'आक्रोशेत्' तिरस्कर्यात् 'परः' अन्यो भिक्षुं यथा 'धिग् मुण्ड !, किमिह त्वनागतोऽसीति ?' न 'तेहि' ति मुनो कथनस्य च व्यत्ययात् तस्मै प्रति 'संज्यलेत्' निर्यातनार्थ आक्रोशदानादिभिर्दीप्येत, भावयेच्च—आकुप्टेन मतिमता, शरयार्थोऽलोचने मतिः कार्या । यदि सत्यं कः कोपः ? स्वादनृतं किं तु कोपेन ? ॥ १ ॥ किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—'मट्ठो भमति' तुल्यो ज्ञायते संज्यलन् 'बालाणं' अज्ञानानाम्, तथैविक्षपकवत्—यथा कश्चित् क्षपको देवतया

गुणैरावर्जितया सततमभिवन्द्यते, उच्यते च—मम कार्यमावेदनीयम् । अन्यदैकेन धिगज्ञातिना सह योदुमारब्धः । तेन च बलवता धुत्क्षामशरीरो भुवि पातितस्त्राडितश्च । रात्रौ देवता वन्दितुमायाता । क्षुपकस्तूष्णीमास्ते । ततश्चाऽसौ देवतयाऽभिहितः—भगवन् ! किं मयाऽपराद्धम् ? । स ग्राह—न त्वया दुरात्मनो ममाऽपकारिणः किञ्चित् कृतम् । साऽधादीन्—न मया विशेषः कोऽप्युपलब्धो यथाऽयं श्रमणोऽयञ्च धिग्ज्ञातिरिति, यतः कोपाविष्टो द्वावपि समानौ संपन्नाविति । ततः ‘सती प्रेरणा’ इति प्रतिपन्नं क्षुपकेणेति । उक्त्मेवार्यं निगमयितुमाह—“तम्ह” ति यस्मात् सदृशो भवति बालानां तस्मान्न प्रतिसज्वलेदिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ कृत्लोपदेशमाह—

सोचा णं फरुसा भासा, वारुणा गामकंटगा । तुसिणीओ उवेहेज्जा, ण ताओ मणसी करे ॥२५॥

व्याख्या—‘धृत्वा’ आकर्ण्य “णमि”ति वाक्याऽलङ्कारे, ‘परुपाः’ कर्कशाः ‘भापाः’ गिरः, वारयन्ति मन्दसत्त्वानां संयमविषयां धृतिमिति वारुणाः ताः, ग्रामः—इन्द्रियग्रामः तस्य कण्टका इव ग्रामकण्टकाः—अतिदुःखोत्पादकत्वेन । तथा चाऽऽगमः—“सुहृत्तदुक्त्वाओ भवन्ति कंटगा, अओमया ते वि तओ सुखदरा । वाया दुरुत्तानि दुरुद्धराणि, वेराणुवंधीणि महाभयाणि स्ति ॥ १ ॥” “तुसिणीड” ति तूष्णींशीलो न कोपात् परुपभापी, एवंविधश्च—“जो सहइ हु गामकंटए, अक्कोस पहाट तज्जणाओ च ॥” इत्यागमं परिभावयन् ‘उपेक्षेत’ अवधीरयेत् प्रक्रमात् परुपभाया एव । कथम् ? इत्याह—न ता मनसि कुर्यात्, तद्भाषिणि द्वेषाकरणेनेति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

उदाहरणमाह—रायनिहे नयरे अज्जुणओ नाम मालागारो परिवसइ । तस्स भज्जा खंदसिरी नाम । तस्स

१ “सुहृत्तदुक्त्वा भवन्ति कण्टका, अओमयास्तेऽपि ततः सुहृदराः । वाचा दुरुक्कानि दुरुद्धराणि, वेरानुबन्धीनि महाभयाणि इति ॥१॥”

२ “यः सहने खलु ग्रामकण्टकान्, आक्कोसान् प्रहारान् तज्जनाञ्च ॥”

रायगिरम् नगरम् षड्विधा मोगरपाणी जक्त्तो । अञ्जुणयत्स कुलदेवया तरसंवियाऽऽरामस्स पंधे चैव । अन्नया
 नंदसिरी गत्तं भत्तारम् दाउं गया । अगाइं कुमुमाइं घेउं घरं गच्छइ । मोगरपाणिघरे ठिपहिं दुल्ललियगोद्विसंतिपहिं
 एहिं जेहिं दिट्ठा । ते भणंति—एमा अञ्जुणस्स भज्जा पडिरूवा, गेण्हामो णं । तेहिं सा गहिया । छ वि जणा तरस
 जक्त्तो पुरओ गुंजंति । सो वि मालागारो निचमेव अगोहिं घरेहिं पुफेहिं जक्खमचेइ । तदिवसं च अचेउकामो तत्थ
 आगच्छइ । ताए भणियं—एसो मालागारो आगच्छइ तो तुम्हे ममं किं विसल्लिहइ ? । तेहिं नायं—एयाए इमं पियं । तेहिं
 भणियं—मालागारं पंधामो । तेहिं सो वढ्ठो । अवहोइएण जक्खस्सेव पुरओ वंधेऊण पुरओ चैव से भारियं गुंजंति । सा
 न तस्स भत्तारम् मोद्धुप्पाययाइं इत्थिसइइ करेइ । पच्छा सो मालागारो चित्तेइ—एयमहं जक्खं निचमेव अगोहिं
 घरेहिं पुफेहिं जेयमि तद्वा वि अवहेयस्स पुरओ एवं कीरामि, जइ इत्थ जक्खो कोइ हुंतो तो अहं एवं न कीरंतो
 वंधिऊण । गुप्पयं एवं—एत्थि इत्थ कोइ जक्खो । ताहे सो जक्खो अणुकंपंतो मालागारस्स सरीरमणुपविट्ठो । तओ सो
 तट्ठगट्ठम् पंधे ऐत्थूण लोहमयं पलसहस्सनिपन्नं मोगारं गहाय अच्चाइहो समानो ते छ वि इत्थिसत्तमे पुरिसे घापइ । एवं
 रिणे रिणे छ इत्थिसत्तमे पुरिसे पाण्माणो विहरइ । जणवओ वि रायगिहाओ ताव न निगच्छइ जाव सत्त न पाइया ।

तेनं फालेणं तेनं समणं समणे भगवं महावीरे समोसरिए । न कोइ भएण वंदणवडियाए निगच्छइ । सुदंसणो
 सेढी भययओ गरुडभत्तिराण्ण ‘अं होइ तं होउ’ त्ति पत्थिओ वंदणत्थं । दिट्ठो अञ्जुणगेण । धाविओ उगगामियमोगरो ।
 सुदंसणो वि—‘अरइता सिद्धा साहू केवल्लिपन्नत्तो धम्मो य मे सरणं, गुणगुरुमहावीरो य गइ’ त्ति भणिऊण—“जइ मे
 दूज्ज पमाओ, इमस्स देहस्सिमाए वेलाए । आहारुबुद्धिदेहं, सधं तिविहेण वोसरियं ॥ १ ॥” ति काऊण साधारमण-
 मत्तं डिओ पंचनमोफारं चित्तिवो काउसगं । न तरइ अक्कमिउं । परिपेत्तेहिं ममिचा परिसंत्तो अञ्जुणओ सुदंसण-

मणिमिताए दिट्ठीए पलोएइ । जस्तो बि सोमरं गहाय पडिगओ । पडिओ अज्जुणओ, उट्ठिओ तं पुच्छइ—कहिं अहं ठिओ ? किं मए एयं कयं ? का मय अवत्था ? न जाणामि नियसरुयं, ता मो ! कदेसु तुमं सुदंसणा ! । कहिओ णेण पुदवइयरो—‘अहो ! महापावबम्मकारी अहं’ ति गओ वेरगं । पुणो वि पुच्छिओ—कहिं तुमं पत्थिओ ? । भणइ—सामि वंदिइ । सो वि गओ । वंदिओ भयवं । निसुओ धम्मो । अभिवंदिऊण य भणियं—भयवं ! कहं मम विसोही भवइ ? । भयवया भणियं—तवचरणओ । जओ—‘हुयासणेण तत्तस्त, कणगत्ता जहा मलो । विद्धंसइ तथा पायं, तवेण खलु जंतुणो ॥ २ ॥’ इमं सोऊण गहिआ भयवओ समीचे दिक्खा । रायगिहे चैव विहरंतो ‘सयणमारतो वेरिइ’ ति अफोसिज्जइ लोगेहिं । सो वि सम्मं सहइ । अवि य—अकोस-हुण-भारण-धम्मधमंसाण थालमुलभाणं । छानं मन्नइ धीरो, जहुणरणं अभायमि ॥ ३ ॥’ सुहपरिणमेण केवलनाणमुपन्नं ति । एवमन्यैरपि साधुभिराक्रोशपरीपहः सोढव्यः ॥ कश्चिदाऽऽक्रोशमात्रेणातुल्यलक्षणाधर्मो वषमपि विदध्यादिति वधपरीपहमाह—

हओ न संजळे भिक्खू, मणं पि न पओसए । तितिकखं परमं णचा, भिक्खुधम्मं विचिंतए ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘हतः’ यस्यादिभिः ताडितः ‘न संज्वलेत्’ कायतः कम्पनप्रत्याह्वननादिना वषनतश्च प्रत्याक्रोशदाना-विना भृशं ज्वलन्तमिवात्मानं नोपदर्शयेद् भिक्षुः ‘मनः’ चित्तं तवपि ‘न प्रदूषयेत्’ न कोपतो विकृतं कुर्वीत । किन्तु ‘सितिक्षां’ क्षमाम्—‘धर्मस्य दया मूलं, न चाश्रमावान् दयां समादत्ते । तस्माद् यः क्षान्तिपरः, स साधयत्युत्तमं धर्मम् ॥ १ ॥’ इत्यादिवचनतः ‘परमां’ धर्मसाधनं प्रति प्रकर्षयतीं ‘ज्ञात्या’ अवगम्य ‘भिक्षुधर्मं’ यतिधर्मं यद्वा ‘भिक्षुधम्मं’ क्षान्त्यादिकं वस्तुस्वरूपं वा ‘विविन्तयेत्’ भावयेद्, यथा—क्षमामूल एव धर्मः, यथास्मिन्निमित्तं अयं कर्म उपचिनोत्यस्म-देष एवाऽयम्, अतो नैनं प्रति कोप उचित इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ अमुमेव प्रकारान्तरेणाह—

समर्णं मंजयं दंतं, हृणोज्जा कोइ कत्यई । नत्थि जीवस्स नासो त्ति, एवं पेहेज्ज संजाए ॥ २७ ॥
 प्याल्या—‘धम्मज्ज’ तपस्सिनं ‘संयतं’ शुचिञ्चादिद्वन्द्वनिवृत्तं, एतच्च लम्भाद्यर्थं बालवृत्तयैव संभवेद्, अत आह—
 ‘दानं’ इन्द्रियनोदन्दिपदमेव ‘हन्त्यान्’ ताडयेत् ‘कोइपि’ इति तथाविधानार्थः ‘कुत्रापि’ ग्रामादी, तत्र किं विधेयम् ?
 नानि ‘नीयन्’ आत्मन उपयोगरूपस्य ‘नाशः’ अभावः शरीरस्यैव नाशत्, ‘इतिः’ पूरणे । ‘एवं’ स्वरूपार्थे । ‘प्रेक्षेत’
 विनयेत् ‘संयतः’ साधुरिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

उदाहरणम्—सायदधीन नयरीए जियसत्तू राया, धारिणी देवी, तीसे पुत्तो खंदओ नाम कुमारो । तस्स भणिणी
 पुरंदरनासा । ना कुंभकारकडे नयरे दंडकी नाम राया तस्स दिवा । तस्स य दंडगिस्स रओ पालगो नाम मठओ
 पुरोहिओ । जप्पया सायदधीन मुणिसुपयसामी समोसढो । परिसा निगया । खंदओ वि निगओ । धम्मं सोबा
 सावगो जओ । अन्नया सो पालगमन्ओ दूयत्ताए आगओ सायत्थि नगरि, अत्थाणमज्जे साहूणमवन्नं वयमाणो
 नंदएनं निप्पट्टपत्तिपागरणो फओ, पओसमावन्नो बिहरइ, जाय खंदओ पंचहिं जणसएहिं कुमारोल्लगएहिं सद्धि
 मुणिसुपयसामिसगाते पयइओ यट्ठसुओ जाओ । ताणि चेव पंचसयाणि सीसत्ताए अयुत्तायाणि । अन्नया खंदओ
 ताकि आपुण्ड—ययासि मगिगिसयासं ? । सामिणा भणियं—उवसग्गो भारणंतिओ । भणइ—आराहगा विराहगा ?
 सामिणा भणियं—सधे आराहगा तुमं मोत्तुं । सो भणइ—एट्ठं जइ एत्तिया आराहगा । गओ कुंभकारकडं । मरुएण
 उट्ठि उज्जाणे ठिओ तहिं आउटाणि नूमियाणि । राया बुग्गाहिओ, जहा—एस कुमारो परीसहपरंजिओ एएण उवाएण
 तुमं मारेणा रत्तं निण्हित्ति, जइ ते न पयओ ता उज्जाणं पळोएहि । आउटाणि पळोइयाणि । ते धंधेऊण तस्स

चेव पुरोहितस्तु समर्पिष्या । तेण सवे दिन्नाऽऽलोथणा सामिसवसत्ता आऊरियसुहब्बणा पुरिसज्जेण पीलिया । तेहिं सम्ममहियासियं, तेसि केवलनाणमुण्णं, सिद्धा य । खंदओ वि पासे धरिओ । लोहियचिरिक्काहिं भरिज्जंतो सद्यपच्छिमं खुद्दगमुदिसिय भणियं खंदगेण—इमं वालमणुंकेपणिज्जं न सकुणोमि पीलिज्जंतं पेच्छिं ता पढमं मं पीलेह । तेण च तस्तु गुरुतरदुह्प्यायत्थं पेच्छंतसेव सो खुद्दुगो पीलिओ सिद्धो य । खंदगो आसुरुत्तो पच्छा जंतो पीलिओ नियणं काऊणं अगिगुमारसु उववन्नो । तं पि से रयहरणं रहिरलित्तं 'पुरिसहत्थो' सि कां गिद्धेहिं पुरंदरजसाए पुरओ पाडियं । सा वि तदिवसमधिहं करेह—जहा साहू न वीसंति । तं चऽणाए दिट्ठं, पचमिन्नयं कंवल्लं, निसिज्जाहिं छिन्नो, ताए चेव दिन्नो । ताए नायं—जहा ते मारिया । ताए रिसिओ राया—पाव ! विण्ढोऽस्सि । ताए चितियं—पद्यमि । पेवेहिं मुणिसुवयसगासं नीया । तेण वि देवेण नगरं दहूं सज्जणवयं, अज्जवि 'दंडगारन्नं' ति भन्नइ । एत्थ तेहिं साहूहिं चहूपरीसहो अहियासिओ सम्मं । एवमहियासियं । न जहा खंदएण नाहियासियं ॥ पुरेमिहत्तस्य च तथा-विधौपधावि प्रतिदिवसोपयोगि यथोक्तितमेव भवति इति याज्ञापरीपहमाह—

दुधरं खलु भो ! निबं, अणगारस्तु भिक्खुणो । सधं से जाइयं होइ, नत्थि किंचि अजाइयं ॥ २८ ॥
व्याख्या—दुःखेन क्रियत इति 'दुधरं' दुरुमुष्ठानं, 'खलुः' विशेषेण निरुपकारिण इति विशेषं द्योतयति । 'भो' इति आमन्त्रणे 'नित्यं' सर्वकालं यावज्जीवमित्यर्थः, 'अणगारस्तु भिक्षोः' किं तव दुष्करम् ? इत्याह—यत् 'सर्वम्' आहारोपकरणादि, 'से' तस्य याचित भवति, नास्ति 'किञ्चित्' दन्तशोधनाद्यपि अयाचितमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ ततश्च—
गोयरगगपविट्ठस्त पाणी णो सुप्पसारए । सेओ आगारवासो त्ति इति भिक्खु न चिंतए ॥ २९ ॥

व्याख्या—गोचरः—भिक्षाचर्यां तस्यामं—गोचराश्रमम्, एषणाशुद्धग्राहितया प्रधानगोचर इत्यर्थः, तत्प्रविष्टस्य 'पाणिः'

भाया वसुदेवस्स जरादेवीए जाओ जरकुमारो नाम, एयाओ ते मच्चू भविस्सइ । ततो जायवाणं जरकुमारम्मि सयिसाया सोएण निवडिया दिट्ठी । जरकुमारेण चितियं—‘अहो ! कट्ठं कट्ठयरं ति, कट्ठमहं वसुदेवपुत्तो होइऊण सयमेव कणीयसं भायरं पिणायेंहामि ? , अहो !!! महापावं ति चितिऊण आपुच्छिऊण पणमिऊणं च जायवजणं जणहुण- रस्मत्तयं जरकुमारो गओ वणवासं । तओ गए जरकुमारे हरिपयुहा जायवा सुन्नमिव मन्नंति अप्पाणं । तओ पणमिऊण भययंतं रिट्ठनेमिं संघे वि जायवा संसारस्स चिंतताडणिच्चयं विसेसओ चारवईए जायवकुलस्स य पविट्ठा पुरिं । पविसि- ऊणं च नयरे पोसत्तियं वासुदेवेण—जहा सिग्गं सुराइयं मल्लं कायंववणगुहाए नीणेह । भगवया रिट्ठनेमिसामिणा पहियं—जहा मज्झपसंगेण कुमारा दीचायणरिसिं रालियारिहंति, सो कुविलो चारवईं विणासेहि ति । तओ जहा- णत्तं किंरोहिं फयं सधं । असेससुराइजायं कायंववणे सिलकुंडेसु पस्सित्तं कयंववणसंच्छन्नं ति सेण कायंवरी- गुहा । सुरा वि कायंवरी तेग भन्नइ । एवं च वट्टमाणे काले बलदेवस्स भाया सिद्धत्थो नाम, सिणेहेण य तस्सेव सारही महुरं भणिउमाडत्तो—जहा भयवया कहियं—जम्मजरामरणारो एस संसारो गणपरिणामो य विसेसओ अग्घाणं ति, ता विमज्जेह भगवओ समीवे सामन्नमणुचरामि ति । बलदेवेण य निच्छयं नाऊण भणियं—एवं ति, किंतु पत्तणे कइंचि अहं तए पडियोहियवो ति । ‘एवं’ ति सिद्धत्थो भणिऊणं आपुच्छिऊण य सयणवग्गं गंतूणं च भगवओ समीये पघज्जमत्तुवगओ । काऊणं च महातवक्खरणं छम्मासमेत्तेण गओ देवलोगं । इओ य कायंवरीगुहाए सिलकुंडे सुरा सा हेमंताइणा छम्मासेण सुट्ठुपक्करसा जाया । सच्छा साउरसा पवरा हिययसुहकरा कक्केयणसमप्पभा । इओ य संवकुमारसतिओ लोद्धयपुरिसो हिंडतो गओ, तत्थ पेच्छए य तं सुरं । तुट्ठो य आसाइइं पयत्तो । जाव अइसा- उरत्त ति अंजलीहिं धुंटिया तेण । पलोइया मयगणा । जाव ते वि तेण सीयलसच्छुसायमज्जरसेण मत्ता निब्भया

क्षीयन्ति । तत्रो तेन संचकुमारस्म निवेदयं । तत्रो गत्रो संवकुमारो । दिद्धा य तेण वारुणी । पाऊणं च संवेण चित्तिं—
 हि मे पुणं उं पुनारोहिं विणा क्विचि मुहं अणुहनिच्चइ ? , ता मुए आणेमि कुमारे । आणिया तेणं दुइंतकुमारा कायं वरी-
 गुहागनीपं । दिद्धा य तेहिं गुंदरा मुए, दिद्धा य तेहिं किकराण आणत्ती—जहा एयं आणेह वारुणं । आणीया य तेहिं ।
 गगा य निदिहत्तरुमुमाऽऽमोचमोहिं रमणिज्जुज्जणं । भणियं च संवेण—भो भो कुमार ! कह कह वि छम्मासेण
 एसा गुए आगरइया ता जदिच्छं पियह ति । पीया य तेहिं । तत्रो तीए मएण गायंति नचंति परोप्परमालिंगंति ।
 दीलंत्ता य गगा गिरिपदेसं । तत्थ परिसफंतेहिं दिद्धो तवमुचरंतो दीवायणो रिसी । तत्रो भणित्तमारुद्धा—अहो !
 एम मो दुरत्ता जो भगवयाऽरिट्टुनेमित्तमिणा जिणिदेण चारवइविणासगो समाइहो, तत्रो इमं पायं निक्कारणवेरियं
 कि न नायेगो ? । तत्रो ते रोसेण दंतदद्धाधरोद्धा पायतलमुट्टिचवेडापायहिं निरवराहं दीवायणारिसिं घाइउमारुद्धा
 गग जग शिच्छणगोवगओ पडिओ धरणीयले । पाएऊणं च गया चारवइ । वासुदेवस्त वीसंभणीयनियपुरिसेहिं जहा-
 यत्तं मत्तं कहियं । कण्ठेण चित्तिं—अहो ! दुइंतया कुमारणं, अहो ! अदीहनिरुवित्तणं जोवणरस्त, ता किमंग ! जीवि-
 पभूयाग इमाग कीरइ ? ति । गत्रो चलदेवसहिओ अणुणेउं दीवायणमुणिं । दिद्धो य दीवायणो कोवेण फुरियाहरोद्धो ।
 चउओचिण्णं प मग्मागेणं सम्माणिऊण भणिओ—भो भो महातायसरिसि ! कोहो सच्चगुणविणासो, अत्रो महासत्ता
 इनेरया न कोहस्म यममुविसि, महा अन्नाणमज्जप्पमत्तवालाधराहं न महासत्ता गणिसि, ता अम्हाण समसु कुमार-
 दुणेट्ठियं ति । इय भणिए वि दीवायणो जाहे रोसं न मुंचइ ताहे चलदेवेण संलत्तं—भो नराहिव ! अलं पयत्तेणं, जं
 इमिना चित्तिं किं सि तं करेउ, किमन्नहा होइ जिनिंदमासियं ? । तत्रो दीवायणेण पलत्तं—भो नरीसर ! तालिज्जमाणेण
 मग महंती पइया कया, जहा दो तुच्छे मोत्तुण सुणयस्स वि चारवइविणासे ण मोक्ससंभवो अत्थि, ता न जिण-

वयणमलियं, नावि मम पदत्रा अन्नह चि, ता गच्छह किं वो विचारिणं ? । तत्रो महासोयसंतत्ता विमणसा वासुदेव-
वल्देवा गया नयारि । दीवायणवयणं च सयलाए नयरीए वित्थारिउमारद्धं । वीयदिवसे य घोसावियं—भो भो नय-
रीजणा ! तत्रोयवासनिरया वलिपुष्पंगंधयूहत्या जिणवंदनमंसंजरया होह, नयरीए परिणामो एरिसो भयवया
कदिओ त्ति । एत्थंतरे य भयवं पुणरवि अरिट्टुनेमिसामी विहरंतो आगओ रेवयम्मि समोसदो । जायवा गंतूण
भयवंतं वंदिरुण नियएसु ठाणेसु सन्निविद्धा । धम्मकहाडवसाणे य अणिक्कयाए संसारस्स संवेगमावन्ना पज्जुन्न-निसद्ध-
सुय-सारण-संचपमुहा कुमारा भयवओ सयासे पद्यइया । रुप्पिणी वि पुष्पकम्मभउच्चिग्गा वासुदेवं भणिउमा-
रत्ता—महानरिद ! एरिसी संसारपरिणई वित्सेसओ जायवकुलस्स, ता विसज्जेह भमं पद्यमि त्ति । तत्रो कन्हेण
याहसमुत्पुन्ननयणजुरलेण कहकहवि किच्छेण रुप्पिणी विसज्जिया, अवराहिं पवररायदुद्धियाहिं सह पद्यइया । जायवा
वंदिरुण रिट्टुनेमिं सामि महासोयगहिया पविद्धा चारवइं । वासुदेवो वि रुप्पिणिविरहें विगयसिहिं विव मन्नइ अप्पाणं ।
भयनं पि सपन्नू गओ भवियविबोहत्थं अन्नत्थ । यसुदेववंदणेण वि वीयवारं पि घोसावियं नयरीए, जहा—भो
जायना ! भो पुरजणा ! मुहलालिया ! महंतं दीवायणभयं समुट्ठियं ता वित्सेसेण धम्मनिरया होह, पैणाइचाय-मुत्ता-
पाय-परदयहरण-पैग्गारसंग-पैरिगहे जहसत्तिओ विवज्जेह, आयंविज्जचउत्थछह-उद्धमदसमदुवालसाइतवमणुद्धह, पयत्तेण
य देयसाडुपूयापरायणा होह । तेहिं वि 'वह' त्ति पडिवन्नं हरिवयणं । दीवायणो वि दुम्मई अईवदुक्कं चालतवमणु-
परिऊण चारवइविणासे कयनियाणो मरिऊण समुप्पनो भवणवासी देवो अग्गिकुमारसु । संभरियं च जायववइरं ।
जागओ य चारवइविणासणनिमित्तं जाव न सो पद्यइ । जओ सव्वो चेव जणवओ तत्रोवहाणनिरओ देवयावंवण-
उग्गणपरो मंतजावपरायणो न परिभविउं चाइज्जइ । एवं दीवायणो छिद्देसी अंतरट्ठिओ अच्छइ ताव जाव गयाइ

वारस वरिसाई । तओ लोएण धितियं—अहो ! निजिओ निप्पहो पढिहयतवो दीवायणो कओ ? ति । निच्चओ वार-
 यईजणो पुणरवि कीलितमाढत्तो । कायं वरीपाणमत्तो रइपरायणो जाओ । तओ सो अगिगुमाराहमो छिइं लहिऊण
 विगासेउमारदो । उप्पाया य बहुरूवा समुप्पन्ना । तओ सो अगिगुमारो संवच्चयवायं विवच्चिऊण जुयंतसरिसं कट्ठवण-
 पत्तसंयाए पलायंतजणवए य महारवं करिते पुरीए अन्निमत्तरे पक्खिवइ । पज्जालिओ महंतो भीसणो जलणो । पुणो पुणो
 देवाहमो जज्जागेहिंतो तरककट्ठलावसितणाईणि पक्खिवइ । घरंघराओ घूमगिणा भीसणेणं गंतुं न तीरए । सद्यपएसेसु य
 पुती दीवायणखित्तपायएणमणाहा उड्ढए । समंता पासाया नाणामगिरयणकणयसोहिया य फुटंता तडन्ति विसट्ठंति
 महीयले । भैस-गय-वसह-तुरय-खरोट्टपसुपक्खिगणणं च अगिणा डब्बमाणाणं महंतो दारुणो सद्धो संभूओ । जायव-
 जणा य पिययमायाहुसमालिनिया डब्बंति । हाहारवं सुदारुणं कुणंति रोयंतीओ तयंगणाओ । तओ वलदेव-वासुदेवा
 बद्धं डब्बमाणि वारवइं अकंदकयरवा पिउणो धरमुवागया । सिग्घं च रोहिणिं देवइं पियरं च रहं समारोवेज्ज
 जया तुरयवसमा जुत्ता हुयासणेण परिडब्बमाणा न सक्कंति रहवरं समाकरिसिउं, तया सयमेवाऽयड्डिउं पयत्ता ।
 एत्थंतरे 'हा महाराय कण्ह ! हा राम ! हा पुत्त ! हा वच्छ ! हा नाह ! हा नाह !' ति पयत्ता सद्यघरेसु करुणा समुल्लावा । तओ
 प्रलदेव-कण्हेहिं तुरियतुरियं गोपुरदरं जाव नीया दो वि रहा इंदकीलेणं च संरुद्धा । तओ तम्मिंदकीलं पाएण
 वलदंवो जाव चुत्तेइ ताव जलणेणं तं दुवारं जलितमाढत्तं । एत्थंतरे दीवायणेण संलत्तं—भो ! मया पुद्यमेव
 भणियं—'जहा दो तुव्भे मोत्तूण अन्नस्स मोक्खो नत्थि' ति मे पइन्ना । तओ वासुदेवेण पायतलाहयं कवाढमेकं धरणी-
 यले निवाडियं धीयं च जालावलीपलितं रामेण । तओ वसुदेवेण रोहिणीए देवईए य मणिया—पुत्तया ! तुव्भेहिं
 जीयमाणेहिं जायवकुलस्स पुणरवि समुन्नई भविस्सइ, ता तुरियं तुरियं निगच्छह ति । तओ मायापिउवयणेण कलुणं

रुयंता विनिगया जायवुत्तमा । वाहिरियाए भग्गुज्जाणे ठिया पेच्छंति वारवइयं डब्बमाणं पुरवर्हि । दीवायणेण वि सयलाइं दुयाराइं देवसत्तीए घट्टेऊण विसेसेण पज्जालिया नयरी । एत्थंतरम्मि रामस्स पाणवहो पुत्तो कुज्जवारओ नाम वालुकमारो चरिमदेहधरो, सो य निययभयणुत्तमगे समारुहिऊण मणइ—मो मो सुणंतु समासन्नदेवयज्जा ! रिट्ठनेमिस्सामिणो जिणंदस्स सीसो हं समणो निम्ममो दंतो सवभूयदयावरो, तं भयवओ जइ सभं वयणं—‘जहा हुमं चरिमदेहो मोम्मं गमिस्सत्ति’ त्ति, ता किमेयं ? ति भणिए उवट्ठिया जंभया देवा । तेहिं उक्खित्तो जलंतभवणाओ नीओ य पैलहयदेसं जिणसमीवग्गि । कण्हस्स य सोलसदेवीसहस्सेहिं कयं समभावेण अणसणं तथा । तहा सव्वासिमेव जायवमहिलणं जलणभएण धम्मपरायणाण भत्तपक्खराणमासी । एवं सट्ठि थावत्तारिं च कुलकोडीओ दीवायणेण नयरीए दद्वाओ । एवं किल उम्मासेहिं दद्वा तेण वारवइं । पुणो वि पच्छिमसमुदम्मि परिष्पाविया । इयरे दो वि बलदेव-यासुदेया महासोयसमाउलमणा डब्बंति वारवइं पुरिं पिच्छंता परोप्परं । वाहपप्पुयच्छा पलोयंता पितंति य—अहो ! असारया संसारस्स, अणिक्कया जीयलोयस्स, दारुणया विहिपरिणामस्स, अवि य—धारिज्जइ इंतो सायरो वि फ्फोलमिप्रउलसेलो । न हु अन्नजन्मनियकम्मनिम्मिओ दिवपरिणामो ॥ १ ॥ विहिणो वसेण कज्जं, जयम्मि तं किं पि दारुणं पडइ । जं न कहिं न सहिं, न चेव पच्छाइवं तरइ ॥ २ ॥ बुद्धीए पुरिसयारेण मंतंतंतेहिं देवसंघेहिं । न य केणइ इहं सुवणे, वारिज्जइ दिवपरिणामो ॥ ३ ॥ तओ कण्हेण भणियं—कत्थउम्हे सोयाउरा सववंधवसयणदारविप्पमुक्का मया इव भयणुणलोयणा गच्छामो ? । रामेण भणियं—अम्ह वंधवा सइसव्वविक्रमघणा पंडुसुया अत्थि, ताण दक्खिणसमुह-सठियं महुरापुटिं गच्छामो । कण्हेण भणियं—ते मया दोवइसमाणयणकाले महागंगासमुत्तरणे अग्गओ गएहिं ‘रहो न

; धनार्थदेतं ।

पेसिओ' ति रोसेण सधस्सहरणा काऊण निद्धाडिया, ता कहमियाणि ताण पुरिं गच्छामो ? । बलदेवेण भणियं—हे महापुरिस्सा अग्धाणमेव कुले समुप्पन्ना परमबंधवा न ते परिभववुद्धीए पलोएहिंति, न नीयकम्मो वि घरे समागयाण निट्ठरं समायरइ । तओ कण्हेण 'एवं' ति पडिवन्नं । पत्थिया ते पाएहिं चेव पुघविसिंमीकाऊण गूहमाणा सरीरकंतिं । गुरद्धादेसं च समुत्तरिऊणं सोइता वारवइं धंधवज्जणं च पत्ता हत्थिकप्पपुरवरस्स वाहिं । भणिओ य कण्हेण बलदेवो—जहा तण्हाच्छुहाओ मसं वाहिंति । तओ बलदेवेण भणियं—एस गच्छामि तुरियं तुह भत्तपाणनिमित्तं, तुमे वि अप्पमत्तेण इह अच्छियद्धं, जइ मम गयस्स कोइ अवाओ होज्ज एयम्मि पुरे ता महासदं सोऊण तए आगं-तयं । एवं भणिऊण गओ बलदेवो हियएण समुघहंतो वासुदेवं, पत्तो य हरियकप्पं नयरं । तत्थ य धयरट्ठुत्तो अच्छदंतो नाम राया परिवसइ । पविट्ठो बलो सिरिवच्छं नियवत्थेण समोच्छाइऊणं । जाओ य तत्थ लोयवाओ—जहा उप्पायगिणा वारवइं सबलदेव-केसवबंधजणा समंतओ वड्ढा । तओ बलदेवं पमाणेणाहियं सुल्लवं च वड्ढूणं जणो परं विन्दिच्चमुवगओ भणइ—अहो ! पमाणं, अहो ! रुवसंपया, अहो ! मयलंछणस्स विय कंतिसोमया । एवं सल्लहिजंतो बलो गओ पूइयावणं । अंगुलेयगं दाऊण गहियं पहाणभक्कं, हत्थकडयं च दाऊण गहिया पंसन्ना । तओ निगांतु पयट्ठो । गओ सो पुरइरं । इओ य धाराविखयपुरिसेहिं निवेइयं रत्तो—जहा को वि बलदेवाणु-कारी पुरिसो चोरो च परधणवियण्हो दाऊण कडयं अंगुलेयं च भक्खपाणं गहेऊण निग्गच्छइ ति । तओ अच्छदंतेण राइणा तुरियतुरियं ससंकेण नियवलं पेसिं जुद्धिदं च रामेण सममारद्धं । कया रामेण कण्हस्स महा-सरूया जुद्धसन्ना । भक्खपाणं च मोत्तूण समासन्नहत्थि समावहिऊणाऽच्छदंतवलं चुण्णेजमारद्धो । ताव य जणइणो

वि त्वत्ति समागओ । मंजिऊणं च गोपुरकवाढां गिणिहऊण महाफलहं तं अच्छदंतवलं चुन्नेऊण कओ अच्छदंतो
पसे । भणियं च गेहिं—अरे दुरायार ! किमग्धाण वाहुवलं पि गयं ? ता मुंजसु निहुओ सरलं ति परिवत्तो अग्हेहिं ।
'एस पदयो' ति भणिऊण गया वणसंडमडियमुल्लानं । तत्थ य समागलंतमुपपुयलोयणा 'नमो जिणाणं' ति भणिऊण
समासाइउमारद्धा तमत्रपाणं । वितियं च गेहिं—अहो ! तहनाम मुंजिऊण एवं पि परिमुंजिइ च्चि, परं दुद्धराओ
पुहापियासाओ, अहवा किमित्त्य सोएण ? जओ वजियं भगवया चेव—भवम्मि सवभावाणमणिच्चत्तणं । तओ किंचि
निमिऊण कयायमणकम्मा दक्खिणामिसुहं गंतुं पयत्ता । पत्ता य कौसुंवारश्चं नाम वणं । तओ मल्लपाणाओ सलवण-
भगाओ गिग्धनालाओ महासेयसंभवाओ महासोयाइसयाओ पुत्रकरयाओ य वासुदेवो महातण्हाए गहिओ । भणियं
प गेण—भाय ! भाइवच्छल ! तण्हाए मम मुहं परिसुसइ, न समत्थो सीचलवणं जाव गंतुं । तओ वलदेवेण भणियं—
अइपाणवह ! तुमं ताव पायवच्छायाए वीसममाणो इह चिट्ठ जाव अहं तुह निमित्तं जलमाणेमि । तओ कोसेयवत्थेण
अपणं समोच्छाइऊण जणहुणो पायं च जाणुवरि काऊण सोविउमारद्धो । भणियं च वलदेवेण—हियववह ! अप्प-
मत्तेण तुने अरिउपायं । भणियाओ य वणदेवयाओ—'एस मे भाया सयलजणवल्लहो, वित्सेसओ मम दुहियहिययस्स,
ता रत्तिगययो तुग्धानं सरणात्ताओ' ति भणिऊण गओ सलिलनिमित्तं हली । एत्थंवेरे य वाहवेसाणुकारी धणुवावडहत्थो
दीहरपलंतं दुग्धपरो वग्गयममपाउओ मयमारणनिमित्तं तमुदेसमागओ जरकुमारो । तेणं च समारोविऊण धणुवरं
समायादुऊण नितियचाणं दूरओ चेव 'हरिणजुवा एस चिट्ठति' ति पायतले मम्मपप्से विद्धो जणहुणो वेणेणं च समुद्धि-
ऊणमिणं भणिउमारद्धो—केण भो ! विणाज्जराहेण पायतले एवमहं विद्धो ? न मए अविज्जायवंसो को वि हयपुवो

१ कोसेय० कोसेय- रेसमीवख ।

पुरितो त्ति, ता सिग्घयेव गोत्तमप्पणो कहेउ । तओ जरकुमारेण कुडंगतरट्टिएणं चित्थियं—न एस हरिणो, पुरिसवि-
 सेसो कोइ एसो गोत्तं च महं पुच्छइ, ता कहेमि से नियगोत्तं । तओ भणियं कुमारेण—भो ! अहं हरिवंससंभवो
 वसुदेवस्स जराए देवीए पुत्तो पुहवीए एकवीरस्स हरिणो जेहो भाया जरकुमारो नाम, भयवओ रिट्ठनेमिजिण-
 दाओ सोऊण 'जणद्वणस्स जराकुमाराओ मधु' त्ति वयणमहं बंधुवगं परिषएऊण वणंवेण परिहिंडामि, गयाइं च
 धारस्स वरिसाइं त्ति, तं तुब्भे वि परिकहेह के तुब्भे ? त्ति । तओ कण्हेण भणियं—एहि एहि पियसहोयर ! सो हं
 जणद्वणो भाया तुह चलदेवस्स य वासुदेवो कणीयसो, तुमं च मह पाणसंरक्खणत्थमिहमागओ जाव निफलो एस
 परिससमो जाओ, ता इरियमागच्छ । तओ जराकुमारो जणद्वणं समासंकतो समागओ । विट्ठो तद्वाविहो कण्हो ।
 तओ नो असुसमुफुन्नलोयणो जरकुमारो हाहारवं करंतो—हा हउ त्ति, धी दुएप्पा हं, कुओ तमिह पुरिससहूल ! आगओ
 त्ति ? कि दीवायणेण दड्ढा वारवई ? नहा न व त्ति जायवज्जणा ? । तओ कण्हेण सयलं जहादिट्ठसुयं से कहियं । ततो
 जरकुमारो पलावे काडमारद्धो—अहो ! मए पावेण कयं कण्हस्स आतिथकरणिज्जं, वं कत्थ गच्छामि ? , कत्थ गओ
 मुगओ भविस्सामि ? , भायघाययं को मं पेच्छिउं पि सकेहिति ? जाव एत्त लोगो घरइ नामं च तुह केसव ! ताव महं
 पायकारिणो गरहा सुट्ठु होहिति त्ति वणवासो अब्भुवगओ जाव मए निग्घिणेण विवरीयं सभायरियं, कत्थ ते राइणो ?
 कत्थ चा ताइं विटासिणिसहस्साइं ? कहिं वा जणद्वण ! ते कुमारसमूहा ? । तओ कण्हेण भणियं—भो नरिंद !
 जरांदण ! कहियमेव भगवया रिट्ठनेमिसामिणा जिणिदेण—जहा संसारे सघाणं सत्ताणं नियकम्मदोसेण सुलहाइं चेव
 वसणसहस्साइं, अवि य—जं जेण किं पि विहियं, सुहं च दुक्खं च पुव्वजम्ममि । तं सो पावइ जीवो, यचइ दीवंतरं
 जइ पि ॥ १ ॥ जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे इहमवे व सुहमसुहं । तं तेण पावियवं, निमित्तमित्तं परो होइ ॥ २ ॥ ता

मा कुण उवेयं, न तुममेत्यमवरज्जसि, कम्भं चेवाऽवरज्जह, न य भवइ अन्नहा जिणभासियं ति, ता तुमं कोत्थुममाणं मह
वच्छत्थलसंठियं गहेऊण गच्छ पंडवसयासं, साहेयवो तए एस्स वुत्तं, भणियवा य मम वयणेण—जहा दोवइसमाण-
यणकाले अगाओ समागएहिं, मह सामत्यपरिक्खणनिमित्तं रहो न पेसिओ चि मए सव्वस्सहरणा काऊण निद्धाडिया
तं समियवो मनावराहो, रमापहाणा हि सुपुरिसा इवंति विसेसओ वंधवज्जण चि । तओ सुहु गंतुं न ईहए जरकु-
मारो । तओ कण्हेण भणियं पुणो—महाभाग ! गच्छ सिग्घं, जाणासि चेव ममोवरि सिणेहपरयणं वलदेवं, मम तण्हा-
पुच्छेयनिमित्तं सलिलमन्नेसितं गतो, आगतो य मं पेच्छिऊण मरणावत्यं तुमं वाचाएहि ति, ता गच्छ गच्छ तेहिं चेव
पएहिं तुरियं तुरियं । तओ पायतलाओ धाणमुद्धरिऊण गतो जरकुमारो । चासुदेवो वि वेयणासमुत्थायं गतो नमोक्कारं
करेउमारद्धो—नमो परमपूयाऽरहाणं अरहंताणं, नमो सुहसमिद्धाणं सिद्धाणं, नमो पंचविहाराभारंताणं आयरियाणं,
नमो सन्नायग्गारयाणं उवज्झायाणं, नमो भोक्कत्ताहयाणं साहूणं, नमो रिदुनेमिणो जिणिंदस्स, जो सयलसंगप-
रिषयणं काऊण निक्खंतो महापुणी । तओ तणसंधारं रइऊण समोच्छाडूऊण बत्थेण सरिरमप्पणो वीरसयणिज्जमुवागओ
जित्तिउमारद्धो—पप्पा ते संव-पज्जुन्न-निरुद्ध-सारणपमुहा कुमारा जायवज्जणा य रुप्पिणिपमुहाओ देवीओ, जे
सपसंगपरियायं काऊण भगवओ समीवे निक्खंता, अहं पुण दुक्खभागी अफयतवचरणो मरामि ति । आउयपज्जवसाणे य
विमुमारियमुहभावो—‘अहो ! अकारणवेरिणा दीवायणेण नयरीए जायवकुलस्स य एक्कपए चिय खओ कओ ति, ता महा-
पावो तु सो निहंतवो’ ति अमुहपरिणामपरिणयो कालं काऊण वरिससहस्समेगं जीविऊण गओ तइयाए पुडवीए नारओ
समुप्पण्णो । वलदेवो वि वेगेण सलिलं नलिणीपत्तुदए गहिऊण विवरीयसउणपक्खत्तलिज्जंतो कण्हसमीवमागओ । ठविऊण

१ कामारत्ते पोड्ढाग्गमि विप्पो, पदपप्पावन्मग्गच्छिसे जये तु । वपोण्यट्ठाओ नवाग्गुः दत्तामि, विंशान्युच्चैरदं चक्रित्त्वकाटे ॥१॥

मलिलं पितेह—‘पमुतो एतो’ त्ति सुयउ ताव एस मे हियनंदणो, पच्छा सुहविबुद्धस्स पयच्छिस्सामो से जल। नेहेण
 समाडमणो न गाणइ मओ त्ति। तओ किंचि काल पडिवालिकण वलदेवो समासन्नो नियच्छए कण्हं कसिणमणिल-
 याहि परिणयं। ददूणं च भीओ हली मुहाओ वत्थमवणेइ। तओ ‘हा’ मओ’ त्ति मुच्छए पडिओ घस त्ति धरणीयलम्मि।
 पद्दागयचेयणेण य महत्तो सीहनाओ कओ तहा जहा सावयकुलं वणं च कपिउमारद्ध। सलविऊणं चाऽऽरद्धो—जेण मे एस
 भाया हियययइहो पुहईए एकपीरो निग्गिणेण दुरप्पणा थावाइओ सो मे जइ सब सुहडो तो देउ वसणं। कहं वा सुत्ते
 एमत्ते वाडले वा पद्धरिज्जइ ? ता नूणं सो पुरिसाहमो न सप्पुरिसो। एवमुच्चसदेणं भणतो वलो वणं समंतओ हिंडेऊण
 पुणो पि गोविंदपासमुयागओ। समागतूणं च ववसदेण रोविउं पयत्तो—हा मह भाउय ! हा जणइण ! हा सुहड !
 हा महारह ! हरियद ! किं कि ते रोयामि ? कि सोहणं ? कि वा धीरत्तणं वलं वलं रुब वा ? भणसि य पिओ
 मे वलो भाया ता किमेय विषरीयत्तणं ? जेण मे वायं पि न देसि, किं वा तए विरिडिओ एमागी करेमि मंदभग्गो ?
 ता कत्थ गच्छामि ? कत्थ चिडामि ? वस्स कहेमि ? कं पुच्छामि ? कं सरणमुवेमि ? कमुयलभामि ? कस्स रुत्तामि ?
 सधहा समत्तो मे नियलोओ, भो भो वणदेवयाओ ! कि तुम्हाण समप्पिइ जणइणो एवमुवेक्खित्तमुचियं ? ए ! एहि
 जणइण ! किमककहुय करेसि ? कि मे तुहाऽवरद्ध ? भयवईओ ! देवयाओ एह ममोवरि कुवियं पसाएह कारुणयाए
 वसुदेवनदणं, सहोपर ! एस दिवसयरो अत्थसेलं समुवगच्छइ ता समुदेहिं सक्षीवासणवेला समुट्टिया, उत्तमपुरिस्ता
 न सोवति सहाए। एणमेत्ते य गए मणइ—रयणी य वल्लंघयारा समागया, कूरसत्ता परिभमंति समंतओ,
 सिवा य भेरवे सरे करेमाणी वियरति। एवं च पलवंतस्स पभाया रयणी। पुणो भणइ—भाउय ! समुदेहि, सूरौ

मनुगओ । जादे न उद्देह ताहे नेहयोहियमणो चलदेवो मयणं अत्तणो संघे समारोविय पयट्ठो गिरिकाणेषु हिडिडं ।
ता न य समातओ से वरिसयाओ । एत्थंतरम्मि सो सिद्धत्थो सारही देवत्तं पत्तो ओहिनाणेण वलं पेच्छिज्जण महंतदु-
क्कमायत्तो चित्तिउमारद्धो—अहो ! नेहणुराएण कण्हं कंहं चलदेवो वोढुमाहत्तो ? , ता वोहेमि णं माउवन्ललं वलदेव्यं ।
नओ देवेणं पद्ययम्मि रहयरं समुत्तारितो पुरिसो विठद्धिओ । सो य रहो असमंजसं अमिसरंतो न पद्ययम्मि भगगो भूमीए
नमाए सयसिद्धं गओ सो संघेउमाहत्तो । चलदेवेण भणियं—सो मुद्धपुरिस ! जो एस रहो गिरियडे न भगगो चुण्णिओ
य समे पद्यम्मि, तं कंहं तुमं रांडातरंङ्गयमियाणि संघेउमिच्छसि ? । देवेण भणियं—जो एस कण्हो अणेगेसु जुब्बस-
यमहस्सेसु जुब्बमाणो न निचाइओ, सो य इयाणि जुद्धं विणा वि मओ, जया जीविस्सइ तथा रहो वि पुणन्नवो भविस्सइ ।
पुणरपि य पुरिसो सिलापट्टेसु पडमिणीओ रोविउमारद्धो । वळेण मणिओ—सिलापट्टेसु रोविया कंहं पडमिणीओ रोहंति ? ।
देवेण भणियं—जया एयं तुह रांधट्टियं महयं जीविस्सइ तथा पडमिणीओ रोहिस्संति । तओ थोवंतरं गओ गोवं
गारिकोडीणं हरियवणाइं दंतं पेच्छइ । भणियं च चलदेवेण—अट्ठिभूया इमा गावी कया हरिएण पुणो जीविस्सति ? ।
देवेण भणियं—जया एत कण्हो तुह भाया जीविस्सइ । तओ लद्धसन्नेण वळेण चितियं—किं मे भाया अपराइयपुव्वो
मओ ? ति, जेण वणंतरट्ठिओ ममं को वि एवमुल्लवइ । तओ देवेण सिद्धत्थरूवं काऊण भणियं—अहं सो महाभाग !
सिद्धत्थो जो तुह पुद्यभवे सारही आसि, रिद्धनेमिसाभिणो पसायाओ देवो समुणत्तो, भणियं च तुमे पुद्यमासि—
जदा हं आनइसु पडिनेहणीओ तुमे ति, तओ हं तुह पडिवोहणत्थमागओ, ता परिखय सोयं अवलंवेहि धीरयं,
जओ—तुग्हारिसा वि पुरिसा, जद विहुरिजंति दडुसोएणं । ता कत्थ थिरं होही, धीरत्तमणिदियं भुवणे ? ॥ २ ॥
किंच—अनिवारियप्पसरो मयू, जओ—गुरुरपक्कमऽहरियनरनाइवलकेसय !, संहरियचक्कवट्ठिचलवंतलंखिय !,

जययंधव अतुल्यल निणवरिंद हयचिहिं विहंडिय । सुंरु दाणडु सयरिंदु गडु, चंडु दिणिंडु न सुकु । दुडकयंतद केसरहि,
 विदुयणि कोइ न चुकु ॥ ३ ॥ अवि य—सो नत्थि चिय सुवणम्मि को वि जो खलइ तस्स माहप्पं । सच्छंदचारिणो
 सध्वेरिणो इयकयंतस्स ॥ ४ ॥ सीर्यंति सध्वसत्थाइं, नत्थ न कम्मंति मंतंतंताइं । अदिडपहरयम्मी, तम्मि उ को पोरुसं
 कुणइ ॥ ५ ॥ ता संठवेसु अप्पयं । अन्नं च जं सामिणा पुब्बमेव भणियं—जहा जरकुमाराओ जणइणस्स मरणं तं तह
 चेव जायं । वलेण भणियं—कया उण जरकुमारेण कण्हो विणिचाइओ ? । तजो वेवेण जरकुमारवइयरो सध्वो से
 परिकहिओ ताव जाय पेसिओ जरकुमारो पंडवाणं समीवम्मि । तओ वलेण भणियं नेहेण सिद्धत्थमाल्लिगिऊण—भो !
 किमियाणि फायव्वं ? ति । देवेण भणियं—सध्वसंगपरिचायं काऊण सामन्नमणुचिहसु, संभरेसु अरिडुनेमिजिणिंदवयणाइं
 ति । तओ वलेण भणियं—सुडु मे पडिवन्नं जं तुमे भणियं, संभरियाइं च भयवओ वयणाइं, ता कत्थमेयं हरिणो
 कलेवरं करिस्सामि ? ति । देवेण भणियं—दोण्हं नईण मज्झे पुलिणम्मि झामेसो, तित्थयर-चक्कि-वलदेव-चासुदेवा
 य पूयमरिहंति ति पूयं करेसो । तओ तेहिं नईसंगमपुलिणम्मि ठवियं हरिकलेवरं, कया पुप्फगंधधूवाइणा पूया दड्डं
 च । एत्थंतरम्मि भगवया अरिडुनेमिसामिणा नाऊण वलदेवस्स पच्चज्जासमयं विज्जाहरसमणो पेसिओ । तम्मूले च
 रामो पच्चज्जं सम्मं पडिवन्नो, उगं च तवच्चरणं तुंगियागिरिसिहरे करेउमारद्धो । सिद्धत्थो वि पुब्बनेहेण रक्खणं करेतो
 तम्मि चेव चिहइ । इयरो वि जरकुमारो दक्खिणमहुरं संपत्तो, दिट्ठा पंडवा, समप्पिओ कोत्थुभमणी । वारवइविणा-
 साइ सधं पंडवाण कहियं ताव जाव इहं संपत्तो ति । पंडवा वि महाअक्कंदं काऊण वरिसमेत्तं पेयकरणिज्जं काऊण जर-
 कुमारस्स रज्जं दाऊण भयवओ समीवे पत्थिया । एत्थंतरे भयवया समणपरिवुडो चउनाणी धम्मघोसो नाम अण-

गातो पंढराण निक्वत्समण्यं पेत्तिओ, पद्माविद्या य । पंढवा पयद्वा भयवओ समीचं, छट्ट-उट्टम-दसम-दुधालस-उल्लासास-
मास-छन्मासाइयाइं खमणाइं करेता ताव गया जाव भगवं चारसहिं जोयेणेहिं चिह्णइ चि । चितियं च णेहिं—
कडं रिट्ठनेमिसासि पेच्छिस्सामो त्ति, तत्थेव रयणी गमिया । पमायाए रयणीए तेहिं जणवयाओ निसुयं—जहा
भयवं उज्जितपधयन्मि मोयरां गओ त्ति । ता ते महंतदुक्खमुवगया पुंडरीयपधयन्मि पाओवगमणं काऊण
मोक्खं गय त्ति । आइए य नवदसारा समुदुविजयाइ भयवओ जणणी गयसुकुमालपधज्जाकाले पधज्जं काऊण
देयलोगं गया । रुप्पिणीपमुहाओ मोक्खं गयाओ । दोवइं चि रायमईसयासे पधज्जं काऊण अञ्जुयकप्पं गया ।
चारदइबाहे वंसुदेवो रोहिणी देवइं य देवलोगं गयाइं । इओ भगवं वलदेवरिसी तुंगियागिरिसिहरे महाकडं
तयवरणं करेतो विहरइ । तयं च सत्तसत्तमियारूवं । तत्थ सत्तसत्तमिया पडिमा इमा—पढमे सत्तए एकेकं दत्तिं
भोयणस्स पडिगाहेइ, एकेकं पाणगस्स । दोबे सत्तए दो दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, दो पाणगस्स । तथे सत्तए
तिप्पि दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, तिप्पि पाणगस्स । जाव सत्तमे सत्तए सत्त दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, सत्त
पाणगस्स । एवं एसा सत्तसत्तमिया भिक्खुपडिमा एणूपपन्नासाए राइंदिएहिं एक्केण य छन्नउणं भिक्खसासणं अद्दासुत्तं
आराहिया इयइ ॥ इयानि अट्ठमिया भिक्खुपडिमा—पढमे अट्ठए एकेकं दत्तिं भोयणस्स पडिगाहेइ, इकेकं पाणगस्स ।
वीयए अट्ठए दो दत्तीओ भोयणस्स जाव अट्ठमे अट्ठए अट्ठ दत्तीओ भोयणस्स पडिगाहेइ, अट्ठ पाणगस्स । एवं
एसा अट्ठमिया भिक्खुपडिमा चउत्तटीए राइंदिएहिं दोहि य अट्ठासिएहिं भिक्खसासणं आराहिया भवइ ॥ एवं एएण
कमेण नयनवसियाओ दसदममियाओ करेइ ॥ एवं पाएण पक्खाओ मासाओ तणकट्टहारएहिं वणाछिंदएहिं च दिन्नं

१ वसुदेवो देवकी च रोहिणी चाय ते त्रयः । मनस्स सच्चिओ नेमेअकिरेऽनन्तं तदग ॥ ३ ॥

पामुयं एसणियं च पारेइ । तेहि च कट्टहारएहि जणवयस्स राईणं च कहियं—जहा कोइ महासत्तो दिवखूवो पुरिसो
 तयं करैतो वणे चिट्ठइ । तओ ते नराहिया संखुद्धा चितंति—कोइ अग्धाणयुवरि तयं करेइ विजं वा साहेइ रजकंखी,
 ता गंतूण तं चिद्धंसेमो । तओ सच्चद्धवलकबया नाणाविहगहियपहरणा विविहजाणवाहणसमारूढा गया रामरिसिसमा-
 त्तमं । इओ य तेण सिद्धरथदेवेण भगवओ रामरिसिणो पायमूले महाकरालमुद्दा बीभत्थदंसणा तिवखनहरगदारुणसमु-
 ज्जया विहुयकेत्तरसुत्तुप्पाया विउबिया सीहसंभाया । तओ ते नरिंदा दूराओ चेव सीया पणमिऊण महण्णभायं बलदेवरिसि
 दुयं पडिनियत्ता गया नियनियथामाई । ‘लोए नरसीहो’ सि र्दाइं गओ बलदेवो ति । एवं सो भगवं अनुदियहं उवस-
 मरओ तयं करेइ । तस्त य सज्जायज्जाणधम्मकदाहिं अक्खित्तचित्ता बग्घ-सीह-चित्तय-सस-सरह-संवर-हरिणाइणो यहवे
 उवसमं गया । के वि सावयत्तणं पत्ता, केइ भइया जाया, केइ अणसणं पडिवन्ना, केइ काउस्सगणेण ट्टियं उवविट्ठं वा
 पासपरिवस्तिणो परिचत्तमंसाहारा रामरिसिं पज्जुवासंति । तत्थ य हरिणजुवाणो एगो भगवओ राममुणिणो पुद्यभव-
 संबद्धो जाईसरो य अईयसंवेगमायन्नो जत्थ भगवं राममुणी भिक्खाइकजे विहरइ तत्थ तत्थ मगओ पद्दावइ । अन्नया
 बलदेवो वि मासपारणए भिक्खट्ठा एगम्मि नगरे पविसंतो एगाए तरुणीए कूबतडट्टियाए कूबजलं कट्ठिउकामाए दिट्ठि-
 गोयरं गओ । तओ तीए बलदेवरूवाइसयत्तिचहिययाए तगयचित्तणओ कुडयकंठंतीए नियफडियलुत्तारियपुत्तस्स
 कंठे पात्तो दिन्नो, तओ ओवारिओ कूवे । एवं च बलदेवेण दिट्ठं, तओ संवेगमुवगओ—‘अहो ! मे देहो वि अणट्ठेऊ
 पाणिणं’ ति चित्तिय तं च चालयमणुंरुंणए मोयावेऊण ता ‘संपयं जइ तत्थट्ठिओ इत्थियाहिं अदिस्समाणो भिक्खं लभिस्सामि
 ता मिण्हस्सं न अन्नहा’ एवमभिगाहं मिण्हय इओ चेव नियत्तिय तं चेव धणं गओ । अन्नया य पहाणदारुनिमित्तं रह-
 यारा तत्थ वणे आगया रुक्खे छिंदंति । बलदेवो वि मासपारणए मोयणुल्लणसु वेसु भिक्खट्ठा गओ । हरिणओ वि मग-

मण्डलमो गओ । तओ वलदेवं वद्धुं रह्यारसामिणा चितियं—अहो ! अहं पुणोदओ जं भरुयलीए वि कप्पपायवो पत्तो, अहो ! से रुवोवसमेयाइसंपयाओ, ता कयत्थो पुजमणोरहो अहं जेण मे रिसी भिक्खानिमित्तमायओ, ता करे-
मि एयस्स भिक्खावणेण विगयधुलुसम्पणं ति भित्तिऊण सिरम्मि कयकरंजलिउहो घरणियलनिहित्तजणुजुयलं पणमिऊण भत्तपणं गहेऊण समुट्ठिओ । मुणिणा वि 'द्वय-खेत्त-काल-भावपरिसुद्धं' ति नाऊण पडिगाहियं । ततो तेण दाणफलेण देवलो-
याइयमणुयद्धं रद्दगारेण । हरिणओ वि गरुयमुणिभत्तिनिगयवाहसमुपुन्नलोयणजुयलो वणाछिदए मुणिम्मि य पुणो पुणो पत्तमंथरनिवद्धदिट्ठो चित्तिउमारद्धो—अहो ! अओ कयत्थो एस्स यणाछिदओ, मुलद्धमेयस्स माणुसत्तं जेण एस्स मुणि-
यतो पडिलाभिओ त्ति, अहं पुण मंदभागी कम्मदोसेण तिरियजाईए जाओ, असमत्थो एरिसं मदाववत्तिस पडिलाभेउं, ता धिरत्थु मे जाईए ! । एत्थंतरे महावायविहुओ अद्धच्छिन्नपायवो वणाछिद-वलदेव-हरिणाणमुवरि निचडिओ । विमु-
क्कणा य तिमि वि ते वंभलोयकप्पम्मि पडमुत्तरे विमाणे वेवा समुप्पन्ना । वलदेवो वि वरिससयसामन्नाणुपालेणे विसिद्धतररुवसंपयाभोयसमुदओ जाओ । तओ वलदेवो ओहिणा कण्हं नेहेण पलोइउमारद्धो—जाय वदयाए नरयपुढ-
वीए समुप्पन्नो महादुक्कतमणुहवंतो दिट्ठो । सिग्गं वेउवियसरीरं काऊण गओ कण्हसमीवं । तत्थ विधमणिप्पभासमुज्जोयं काऊण विट्ठो जणहुणो, भणियं च वलेण—अइ भाउवच्छल ! कण्ह ! किमियाणि करेमि ते ? । कणहेण भणियं—पुघ-
कम्मदोसतनुब्भयं दुक्कनं अणुभवामो, न एत्थ कोइ पडियारं करेउं समत्थो । तओ वलेण दोहि वि वाहाहिं समुप्पा-
डिओ कण्हो, समुद्धरिजमाणो य नवणीयमिवायवेण विलिज्जए । तओ कणहेण भणियं—मुंच मुंच मम मुदुयरं दुक्कनं समु-
प्पज्जइ, ता गच्छ तुमं भरहवासं, तत्थ गंतूण गया-खगा-चक्क-संखारिणं पीयवासपरिहाणं गरुलद्धयं ममं अप्पाणं च हल्लमुसलधारिणं नीलंअपरिहाणं तालच्चिं सवलोए उवदंसेसु । तओ वलेण 'तह' ति पडिचनं । आगंतूणं च विधवि-

माणारूढो तस्य दामोदर-चलदेवरूपं विउघिऊण लोयम्मि दँसेइ, विसेसओ वइरियाण पुरओ । भणियं च चलदेवेण—
जहा तिय-चउक्क-चराइसु अन्हरूवं करेइ, अन्हे सग-संहारकारिणो देवलोयाओ समागच्छामो, पुणो गच्छामो,
नाणापगारेहिं वीलामो, चारवई अन्हदेहिं निम्भिया, पुणो अन्हदेहिं चेव संहरिया समुदे पक्खत्ता, ता अन्हदेत्थ कारण-
पुरिसा । तओ लोएण ससंभमेण 'तह' ति पडिवन्नं, कयं च सघं समाइहं । तओ परंपरण एसा पसिद्धी जाया ।
चलदेवो वि एयं काउं गओ देवलोकं । तओ चुओ वारसमअममतित्थयरकण्हजीयत्तिथे सिज्झिहिइ । नयरइसु समिद्ध-
कुलेसु न तहा दुक्कं भिक्खाजायणं जहा रत्ते कट्ठणहारयाइसु । अओ इमेण जहा अहियासिओ तहा अहियासियवो
जायणापरीसहो ति ॥ याच्चाप्रवृत्तञ्च कदाचिद् लाभान्तरायदोपान्न लभेत इति तत्परीपमाह—

परेसु घासमेसेज्जा, भोयणे परिनिट्ठिए । लद्धे पिंढे अलद्धे वा, नाणुतप्पेज्ज संजए ॥ ३० ॥

व्याख्या—'परेसु' गृहस्थेषु 'प्रासं' कवलम्, अनेन मधुकरवृत्तिमाह, 'एपयेत्' गवेपयेत् 'भोजने' ओदनादौ 'परि-
निट्ठित्ते' सिद्धे मा भूत् प्रथमगमने तदर्थं पाकादिप्रवृत्तिः, ततश्च 'लब्धे' प्राप्ते स्वल्पेऽनिष्टे वा इत्युपस्कारः, अलब्धे वा
नाऽनुत्पद्येत संयतः, यथा—अहो ! ममाधन्यता यदहं न किञ्चिद् लभे इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ किमालम्ब्यनमालम्ब्य
नाऽनुत्पद्येत इत्याह—

अज्जेवाहं न लब्भामि, अवि लाभो सुए सिया । जो एवं पडिसंचिक्खे, अलाभो तं न तज्जए ॥ ३१ ॥

व्याख्या—'अज्जेव' अस्मिन्नेवाऽहनि अहं 'न लभे' न प्राप्नोमि, 'अभिः' सम्भावने किं सम्भाव्यते, एतत् ? 'लाभः'
प्राप्तिः "सुए" 'ध्वः' आगामिनि दिने 'स्यात्' भवेद्, उपलक्षणत्वादनेद्युरन्यतरेद्युर्वा, मा वा भूत्, यः 'एवम्' उक्तप्रकारेण
'पडिसंचिक्खे' ति 'प्रतिसमीक्षते' अदीनमनाः सन् अलाभमाश्रित्याऽल्लोचयति, 'अलाभः' अलाभपरीपहः तं 'न

तर्जयेत्' नाऽभिभवेद्, अन्यथाभूतश्चाभिभूयत इति भावः । जहा कोहपिसाएण वासुदेवो पसंतप्पा न जिओ । दारुगाइ अप्पसंता जिय त्ति । तथा हि लौकिकमुदाहरणम्—वासुदेव-बलदेव-सच्चग-दारुगा अस्सावहिया अडवीए नग्गेहपायवस्स अहे रात्तिं यासोवगया जामगहणं करेति । दारुगस्स पढमे जामे कोहो पिसायरूवं काऊणं आगओ दारुगं भणइ—आहारत्थी हं उवागओ, एए सुत्ते भक्त्तयामि जुद्धं वा देहि । दारुगेण भणियं—वाढं । तेण सह संप-
ल्लगो । दारुगो य तं पिसायं जहा जहा न सक्केइ निहणितं तथा तथा से कोहो बडुइ । एवं सो दारुगो किच्छप्पाणो तं जामगं निघावेइ, पच्छा सच्चगं उट्ठावेइ । सच्चगो वि तहेव पिसाएण किच्छप्पाणो कओ । तइए जामे बलदेवं उट्ठवेइ । एवं बलदेवो वि चउत्थे जामे वासुदेवं उट्ठवेइ । वासुदेवो वि तेण पिसाएण तहेव भणिओ । वासुदेवो वि भणइ—ममं अग्निज्जिणितं कहं मम सहाए राहिसि ? । जुद्धं संपल्लगं । जहा जहा जुञ्झए पिसाओ तथा तथा वासुदेवो 'अहो बलसंपन्नो अयं मल्लो' इति तुस्सए । जहा जहा तुस्सए तथा तथा पिसाओ परिहायति त्ति । सो तेण एवं रविओ जेण घेतुं ओयंघूए छुओ । पभाए पस्सए ते भिन्नजाणुकोप्परे । 'केणेयं तुम्ह कयं ?' ति पुट्ठा भणंति—पिसाएण । वासुदेवो भणइ—स एस्स कोवो पिसायरूवधारी मया पसंतयाए जिओ, ओयंघूयाए कडेऊण दरिसिओ इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥

उदाहरणम्—एगम्मि गामे एगो पारासरो नाम गाहावई । तम्मि य अन्ने वि पारासरा अत्थि । सो पुण किस्सिए उस्सलो, तेण किसिपारासरो । सो य तम्मि गामे निउत्तओ राउलियं चरिं वाहावेइ । अन्नया भोयणवेलाए मत्ते वि आणिए वसभे मोएउकामे भणइ—करिसए एक्कं हलचंभं देह, ममावि चरी होउ त्ति, ता पच्छा गुंजह । तेसिं छहिं वि हलस-
एहिं बहुयं वाहियं, तेण तहिं बहुयमंतरादयं वद्धं । मरिऊण य सो संसारं भमिऊण अन्नेण सुकयविसेसेण वासुदेवस्स

१ अपकृष्टा पाठसे घसीटके ।

पुतो जाओ 'ढंढो' ति नमेणं । सो य पत्तलोघणो मुणिकण चउमहइइयं समणधम्मं परिचइय उदारे कामभोगे संसार-
 विरलो भगवओ अरिदुनेमिस्स सगासे निक्खंतो । ता गहियदुविहसिक्खतो विहरए भगवया समं । अन्नया उइयं तं
 पुतोवज्जियमंतइयं कम्मं । समिद्धेसु गामनगरेसु हिंढतो न लहइ कहिचि भिक्खं, जया वि लहइ तथा वि जं वा तं
 वा, अन्नस्स पि साहुत्त सद्धि उवहणइ । तओ तेण सामी पुच्छओ, तेहि कहियं जहावत्तं । पच्छा तेण अभिग्गहो
 गहिओ—जहा परस्स लामो न नए निण्हियवो । आगओ भयं चारवइ । गओ वासुदेवो वंदणत्थं । पुच्छइ तित्थ-
 यरे—एयासि अट्टारसण्हं समणसा हस्सीणं को दुक्करकारओ ? । भयवया भणियं—जहा ढंढणो अणगारो । कैण पुण
 कारेण ? । भगवया अलाभपरीसहो कहिओ । सो कहिं ? । सामी भणइ—नयरिं पविसंतो पेच्छहिस्सि । विट्ठो य
 मुट्ठो निम्मंसमरीरो पसत्तप्पा अप्पजलियसत्तो अलाभपरीसहेण ढंढो अणगारो नयरिं पविसतेणं । तओ भत्तिनिम्भरम-
 नेण ओवरिज्ज कयिदराओ वंदिओ सविययं, पम्बिया सहत्थेण बलणा, पुच्छिओ य पंजलिउडेण सुहविहारं । सो एकेण
 इच्छत्तेहिणा विट्ठो, चित्तिं य—जहा सहप्पा एस कोइ तवरसी, जो वासुदेवेण वि एवं सम्माणिज्जइ । सो य भवि-
 यप्पयाप्पसेण तस्सेव परं पविट्ठो । तेण परमाए सद्धाए मोयोगेहिं पडिळाभिओ । आगओ सामिस्स दावइ पुच्छइ य—जहा
 मम लामंतइयं खीणं ? । पच्छा सामिणा भणइ—त खीणं, एस वासुदेवस्स लामो ति । कहं ? । कहिओ सेट्ठिभत्ति-
 करणवइयो । तओ 'त परलामं उवजीवामि, न वा अन्नस्स देमि' ति अमुच्छियस्स परिदुवंतस्स अक्खलियपरिणामस्स
 सुहभावणोवगयरस अपुट्ठकरणत्थयगसेटीकमेण तस्स केवलनाणं समुपन्नं, अंतगडो जाओ । एवमहिंयासियवो अलाभ-
 परीसहो जहा ढंढेण अणगारेण ॥ अलमाच्चान्वाप्रान्ताशिनं कदाचिद् रोगाः समुत्पयेरन् इति रोगपरीपद्माह—
 नचा उत्पपइयं दुक्खं, वेयणाए दुहट्ठिइ । अदीणो ठावए पन्नं, पुट्ठो तत्थजहियासए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘ज्ञात्या’ अधिगम्य ‘उत्पत्ति’ उद्भूतं दुःखयतीति दुःखः—ज्वरादिरोगः तं ‘वेदनया’ स्फोटकपृष्ठमहायनु-
भयरूपया दुःखेन आर्तः क्रियते-स दुःखार्चितः ‘अदीनः’ अविष्टवः ‘स्वापयेत्’ दुःखार्चितत्वेन चलन्तीं स्थिरिकुर्यात्
‘प्रज्ञां’ ‘स्वकर्मफलमेव एतत्’ इति तत्त्ववधियम्, अपेक्षेप्रत्वाद् यदा पुष्ट्यर्थोधिभिः ‘सृष्टोऽपि’ न्यातोऽपि राजमन्दादिभिः ।
‘तत्र’ प्रज्ञासापने ‘अध्यासीत’ अधिसहेत, प्रकमाद् रोगजं दुःखमिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ स्यादेतत् चिकित्सया किं न
तदपनोदः क्रियते ? इत्याह—

तिगिच्छं नाभिणंदेज्जा, संचिक्खत्तगवेसए । एयं खु तहस सामणं, जं ण कुज्जा ण कारवे ॥ ३३ ॥
व्याख्या—‘चिकित्सा’ रोगप्रतीकाररूपां ‘नाशितन्देत्’ नाशुमन्येत, अनुमतिनिषेधाच्च दूरपास्ते करणकारणे ।
“संचिक्खत्त” इति प्राकृतत्वादेकारलोपे ‘संचिक्खेत’ समाधिना तिष्ठेत, न कूजितवर्कस्यैवापि कुर्यात् । आरमातं—चारित्र्या-
त्मानं गवेषयति—तदपायरक्षणेन मार्गयतीति आत्मगवेषकः । किमित्येवम् ? अत आह—‘एतत्’ अनन्तरमभिधास्यमानं “खु”
इति यस्मादर्थे ततो यस्मादेतत् ‘तस्य’ श्रमणस्य ‘श्रामण्यं’ श्रमणभावो यत्र कुर्यात् न कारयेद् उपलक्ष्यत्वात् । अनुमन्येत
प्रक्रमामिक्खित्ताम्, जिनकल्पिकापेक्षं चैतत्, स्वविरकल्पिकास्तु अपवादे पुष्टालम्बिनो यतनया कारयन्त्यपि । यदुक्तम्—
“काहं अछितं अदुवा अहीहं, तवोवहाणेसु य उज्जमित्तं । गणं च नीदं वि सारवित्तं, सांख्यसेवी समुवेइ मोक्खं
॥ १ ॥ तथा—आ कुणठ जइ तिमिच्छं, अहियासेज्जण जइ तरइ सम्मं । अहियासित्तस पुणो, जइ से जोगा
न हायंति ॥ २ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥

१ “करित्येऽस्तिमयवाऽधेव्ये तपःपफानेसु चोपंसे । गणं च नीत्वाऽपि सारयित्वे सालम्बसेवी समुपेति मोक्षम् ॥ १ ॥”

२ “मा कतेनु यदि चिकित्सां, अथासित्तं यदि शम्भोति सम्मं । अथासमानस्य पुनर्देदि तस्य योगा न हीयन्ते ॥ २ ॥”

उदाहरणम्—महुराए जियसत्तुणा रत्ता काला नाम वेसा ‘पडिरूव’ चि काळं ओरोहे छूळा । तीसे पुत्तो ‘कालनेसिउ’ चि कुमारो । सो तहारूवाणं थेराणं अंतिए घम्भं सोऊण पवइओ, एगल्लविहारपडिमं पडिवन्नो गओ मुग्गसेलपुं । वडि तस्स भगिणी हयसत्तुस्स रत्तो महिला । तस्स साहुस्स अरिसियाओ । तओ तीए भिक्खवाए सह ओसहं दिअं । सो य ‘अहिगरणं’ ति भत्तं पक्कखाइ । तेण य कुमारेत्ते सियालाणं सहं सोऊण पुच्छिया ओलगाया—केसि एस सहो सुवत्ति ? । ते भणंति—एए सियाला अडविवासिणो । तेण भन्नइ—एए ममं वंधेऊण अणेह । तेहि सियालो वंधेऊण आणिओ । सो तं हणइ । सो हम्मंतो खिलेइ । तओ सो रइं विवइ । सो सियालो हम्मंतो नओ अकामनिज्जराए चाणमंतरो जाओ । तेण चाणमंतरेण सो भत्तपक्कखाओ दिट्ठो ओहिणा आभोइओ । ‘इमो सो’ चि आगंतुं सपिहियं सियालिं विडविऊण विखियंतो खाइ । राया तं साहुं ‘भत्तं पक्कखाययं’ ति काउं रक्कावेइ ‘मा को वि से उवसगं करेस्सइ’ ति । जाव ते पुरिसा वं थाणं रक्खंति ताव सा सियाली न खाइ । जाहे ते पुरिसा ओसरिया होति ताहे सहं करेती खाइ । जाहे आगया ताहे न दीसइ । सो वि उवसगं सम्मं सहइ समइ य । एयमहिवासियवं ॥ रोगपरीतस्य शयनाविपु दुस्तहतरः वृणस्पर्श इत्येतदनन्तरं तत्परीपहमाह—

अचेलगरस तूहस्स, संजयस्स तवसिणो । तणेसु सुयमाणस्स, होज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥

व्याख्या—अचेलकस्य रूक्षस्य सयतस्य तपस्विनः ‘वृणेपु’ दर्मादिषु शयानस्य भवेत् ‘गात्रविराधना’ शरीरविदारणा । अचेलनत्वादीनि तु तपस्विनिशेषणानि । मा भूत् सचेलस्य वृणस्पर्शोऽसम्भवेन अरूक्षस्य तत्सम्भवेऽपि स्निग्धत्वेन असंयतस्य शुषिरहरितवृणेपादनेन तथाविधगात्रविराधनाया असम्भव इति ॥ ३४ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

आययस्स निवाएणं, अतुला हवइ वेयणा । एयं णच्चा ण सेवंति, तंतुजं तणतज्जिया ॥ ३५ ॥

व्याख्या—‘आतपस्य’ घर्मस्य ‘निपतेन’ सम्पतेन ‘अतुला’ महती भवति वैदना । एवं च किम् ? इत्याह—
‘एतत्’ अनन्तरोक्तं ज्ञात्वा ‘न सेवन्ते’ न मजन्ते ‘तन्तुजं’ वस्त्रं केवलं वा ‘तृणतर्विताः’ तृणरुद्धविताः । किमुक्तं
भवति ?—यद्यपि तृणैरत्यन्तविलिखितशरीरस्याऽऽतपसमुत्पन्नस्वेदवशतः क्षतधारनिक्षेपरूपेण पीडा भवति तथापि कर्मक्ष-
यार्थिभिर्मुनिभिर्वस्त्राद्यवृद्धिद्वारात्तप्यानमकुर्वाणैः सम्यक् सहनीया । जिनकल्पिकपक्षे चैतत् । स्वविरकल्पिकास्तु सापेक्ष-
संयमत्वाद् वस्त्रादि सेवन्तेऽपीति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

उदाहरणम्—साद्यत्थीनयरीनिवासिनो जियसत्तुस्त रओ पुत्तो भद्दो नाम । सो लुहुकम्मयाए—“माणुसजन्नु
दुलंभउ पुणरवि एत्थ जणा !, जिणवरधम्म पयत्तिहि लग्गह एकमणा । पुत्तकलत्तपसत्तदं विसयहिं भोलियहं,
होसिहिं फुहुऽच्छ दंत मुहु पोळउ जोळणि वोलियहं ॥ १ ॥” एमाइयम्मोवएसं सोऊण निविण्णकामभोगो तवाल-
याणं थेराणं अंतिए पवइओ, गहियकिरियाकलावो वहुसुओ जाओ, कालेण एगइविहारपडिसं पडिबन्नो । अन्नया
विहरतो वेरल्ले ‘चारिउ’ ति काऊण गहियो रायपुरिसेहिं पुच्छिओ—को तुमं ? केण वा चारियत्ते निउत्तो ? । सो
भयवं न जंपइ । पइरुहेहिं य अणल्लेहिं वंधावेऊण सुरेण वच्छियदब्भेहिं देढिऊण मुक्को । सो दब्भेहिं विलिहिजंतमसो
तं सम्मं सहइ वैयणं, वित्तेइ य—अदीप्ताङ्गारपूणेंपु, वमकुण्डेष्वसन्धियु । कूजन्तः करुणं केव्दिइ दल्लन्ते नरकामिना ॥ १ ॥
अभिभीताः प्रयावन्तो, गत्वा वैतरणीं नदीम् । शीततोयामिमां ज्ञात्वा, क्षाराम्मसि पतन्ति ते ॥ २ ॥ क्षारदग्धशरी-
राश्च, मृगवेगोलिताः पुनः । असिपत्रवनं यागन्ति, छायायां कृतबुद्धयः ॥ ३ ॥ शक्याष्टिमासकुन्तंश्च, खड्ग तोमरपट्टिशैः ।

१ “मातुपगम्म दुलंभं पुनरप्यत्र जन्तः !, जिनवरधर्मे प्रयत्नैः कर्तव्यमनसः । पुत्रकलत्रप्रसक्तानां विषयैर्यश्चित्तानां, भविष्यति सुदं-
भक्षिणी दन्ता मुखं मुषिराणि यौवने गते ॥ १ ॥”

तिगन्ते कृष्णास्तन, पतद्विर्वातकम्पितैः ॥ ४ ॥ इत्यादिका यौद्रतरा नरकेषु परवशेन मयाऽनुभूता वेदनाः, तत् किमृतीयम् ? भूयांश्च लाभः स्ववदास्य सम्पत् सद्ने । भणियं च—“असासए सरीरम्भि, विआए जिणसासणे । कम्मे वेइज्जमाणम्भि, लाभो दुक्खराड्हियासणे ॥ ५ ॥” एवमन्येदपि सोढव्यस्वर्णपरीपहः । वृणानि मलिनान्यपि कानिचित् द्युरिति तत्संपर्कत्वेन जडसम्भव इति तत्परीपहमाह—

“फिलिन्नगातो मेहायी, पंकेणु व रएण वा । विंसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवण ॥ ३६ ॥

व्याख्या—‘फिलिन्नगाताः’ व्यास्रदेहः ‘मेहायी’ “योहिजो चा अरोगी वा, सिणणं जो उ पत्थए । योक्कतो होइ आयारो, जजो हवइ संजमो ॥ १ ॥” इत्यागमवेदितया अस्नानरूपमर्यादावर्त्तो ‘पंकेन वा’ स्वेदार्द्रमलरूपेण ‘रजसा वा’ पांशुना प्रीप्ते याशब्दात् शरदि ‘परितायेन’ हेतुभूतेन, किमुक्तं भवति ?—परितापात् स्वेदः, स्वेदाच्च पङ्कजसी, ततः छिन्नगात्रता भवति । ‘सातं’ दुग्धम् आब्रियेति शेषः ‘नो परिदेवेयेत्’ ‘कथं कदा वा मे मलस्यात्यापगमो भविष्यति ?’ इति न प्रलभेति सूतार्थः ॥ ३६ ॥ किं तर्हि कुर्यात् ? इत्याह—

वेइज्ज निज्जरापेही, आरियं धम्मऽणुत्तरं । जाव सरीरभेओ त्ति, जहलं काएण धारए ॥ ३७ ॥

व्याख्या—‘वेदेयेत्’ सहेत प्रक्रमत् जहजनिवं दुःखं ‘निजरापेही’ आत्यन्तिककर्मक्षयामिलापी ‘आर्यं धर्मं’ धृत-चारिरूपम् ‘अणुत्तरं’ सर्वोत्तमं प्रपन्न इति गम्यते । सामर्थ्योक्तमप्यर्थमादरत्वापनाय पुनराह—‘धावत्त’ इति मर्यादायाम्, ‘शरीरभेदः’ वेदविनाशः तं मर्यादीकृत्य ‘जहलं’ मलं कायेन धारयेत् । इत्यन्ते हि केचिद् द्रवदग्धस्याणुवद् विच्छाद्यकृष्ण-

१ “प्यापितो याऽरोगी वा, छानं षण्णु मार्थयेत् । व्युत्क्रान्तो भवत्याचरः शक्नो भवति संवमः ॥ १ ॥”

श्रेयः शीतपाताऽऽनपादिमिरुपहृन्त्यमाना रजोवगुण्ठिता मलाविलकलेष्वप्यकामनिर्जरास्तत्र न किञ्चित् तेषां गुणः, मम तु मय्यहं सदमानस्य महान् गुण इति मत्वा न मलापनोदनाय स्नानादि कुर्यात् । यतः—न शक्यं निर्मलीकृतुं, गात्रं स्नानमत्रैरपि । अधान्तमेव स्नोतीभि—ऋद्विरत्नवभिर्मलम् ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥

उदाहरणम्—चंपार नयरीण सुनंदो नाम यागियगो सावगो । अवन्नाए जो जं मगइ सांहू तस्स तं देह ओसह-
भेगन्नाइयं सत्तुगाइयं च । सधमंडिओ सो । तस्स अन्नया गिन्हासु साहुणो जल्लपरिदिदंगा आवणं आगया, तेसिं
गंधो जहास्स तां ओसहाणं गंधमभिर्मविज्ज उक्कइ । तेण सुयंधदधभाविण्ण धितियं—सधं लट्ठं साहुणं जइ नुम
जइसुपट्ठिण तो सुंदरं होतं । एवं सो तस्स अणालोइयपडिक्खंतो फालगओ, देवलोए उववन्नो । तओ चुओ क्रोसुंवीए
नयरीण इच्चमुल्ले पुत्ताए आगओ । निधित्तकामभोगो धम्मं सोऊण पघइओ । तरस तं कम्ममुइन्नं, दुरमिगंधो,
जाओ, जओ जओ ययइ तओ उदाहो । पच्छा साह्हिं भणिओ—मा तुमं निगच्छ, उदाहो, पडिस्सए
अच्छाहि । रत्तिं देवयाण सो काउस्सगं करेइ । पच्छा देवयाए सुगंधो कओ, से जहानामए कोट्टपुढाण वा अन्नेसिं
या पिसिट्ठइद्याण जुरिस्सो गंधो जाओ ॥ पुणो विच्छाहो, पुणो वि देवयाराहणं । सामावियगंधो जाओ ।
तेण नाहियासिओ जल्लपरीसहो । एवं रेपसायुस्सिं करणीयम् ॥ जल्लोपलिसिं शुचीन्, सत्तिकयमाणान् पुरस्सिकय-
मानांथापरानुपलब्ध सत्कारपुरस्साराभ्यां सुहयेद् अतस्तत्परीपहमाह—

अभियायणमभुट्ठाणं, सामी कुब्जा निमंतणं । जे ताइं पडिसेवंति, ण तेसिं पीहए मुणी ॥ ३८ ॥
व्याख्या—‘अभियादनं’ शिरोमनचरणस्पर्शनादिपूर्वमभियादये इत्यादियचनम्, ‘अभ्युत्थानं’ ससम्भ्रममासजमोच-
नम्, ‘सामी’ राजादिः ‘कुब्जा’ विदर्भात् ‘निमन्त्रणम्’ अथ भवद्विर्भक्षा मदीयगृहे गृहीतव्या इत्यादिरूपम् । ‘जे’ इति

स्वपूज्याः परतीर्थिना वा 'तानि' अभिवादनादीनि. 'प्रतिसेवन्ते' आंगमनिषिद्धान्यपि भजन्ते न तेभ्यः स्पृश्येत्—यथा
 सुलङ्घ्यजन्मानोऽपी ये एवंविधेरभिवादानादिभिः सत्कृत्यन्त इति । 'मुनिः' अनगर इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ किञ्च—
 'अणुमसार्हं अटिपच्छे', अन्नाणसी अलोलुपः । रसेषु नाणुगिज्ज्ञेज्वा, नाणुतप्पेज्ज पन्नवं. ॥ ३९ ॥
 व्याख्या—'अणुरूपावी' अल्परूपावी, कोऽर्थः?—सत्कारादिकमकुर्वते न कुर्वति, तत्संपत्तौ वा नाऽहंकारवान् भवति ।
 यत उक्तम्—“वेल्लिमथ महे वियाणिया, जा वि ये वंदणं पूयणा इह । मुहुमे सहे दुवद्धरे, इह संलाय मुणी न भज्जइ
 ॥ १ ॥” न वा तदर्थमातापतरदि 'छेप' कुरते, न च तत्र गृहि विधत्ते । अत एव 'अल्पेच्छः' धर्मोपकरणप्राप्तिमात्राभिलाषी,
 न सत्काराद्यावांक्षी । यत उक्तम्—“सिगोरमेत्त संपय सयल, नवी न वेरी इत्थ तहि । इय जाणिवि जिय ! संतोसु करि,
 पावइ अप्पा सोप्पस जहि ॥ १ ॥” अत एव अज्ञातो जातिश्रुतादिभिः एयति—उच्छति पिण्डादि इति अज्ञातेपी, कुलाः
 पुनरेपम् ? यतः 'अलोलुपः' सरसौदनादिषु न लग्नपट्यवान् । एवंविधोऽपि सरसादारभोजिनो वीक्ष्य परान् फवनि-
 वन्थ्यां त्साद् अत आह—'रसेषु' मधुरादिषु 'नाऽनुगृच्छेत्' नाऽभिक्षाङ्गं कुर्वति, रसगृह्विजनेनोपवेशश्च तद्भुञ्जित एव
 बालिशानामभिवादानादिरुद्दासम्भवात् । तथा 'नाऽनुत्पेवेत्' तीर्थान्तरीयान् द्रुपत्यादिभिः सत्कृत्यमाणानवेक्ष्य 'किमहमेपां
 मध्ये न प्रमजितः ? किं मया कतिपयजनपूरया इतरजनस्यापि परिभयनीयाः श्वेतभिक्षवोऽङ्गीकृताः ?' इति न पञ्चात्तापं
 विधत्ते 'प्राप्तवान्' हेयोपादेयविवेचननिपुणबुद्धिमान् । अनेन सत्कारे प्रमोदं न्यक्कारे च विषादमकुर्वताऽयं परीपहोऽ-
 ध्यासितव्य इत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥

१ “मित्र महद् विजानीयावु, याऽपि च बन्दना पूजनेह । सुंमं शब्दं दुरुद्धरमिति संख्याय मुनिर्न माधति ॥ १ ॥”

२ “शृंगारमार्गं सम्भत् सकलम्, नाऽपि न वैरी अत्र गत्र । इति ज्ञात्वा जीव ! सन्तोषं कुरु, प्राप्तोति आत्मा सौख्यं यत्र ॥ २ ॥”

उदाहरणम्—चिरयात्परिद्वियाप महाराप नयरीय इंददत्तेणं पुरोहिणं पासायगणं हेहा साहुस्स वच्चंतस्स प्राओ ओलविओ 'सीसे कउ' चि वाउं । सो साणण सेट्टिणा दिट्ठो, तस्साभरिओ जाओ—विट्ठं भो ! एण पावेणं साहुस्स उवरि पाओ कओ ति । तेण पइआ कया—अवस्स मए एयस्स पाओ छिदियवो । तस्स छिट्ठणि मग्गइ । अलभमाणो अन्नया आयरियाण सगासं गंतूण वंदिचा परिकहेइ । तेहिं भन्नइ—अहियासियवो सक्कारपुर-
फारपरिसवो । तेण भणियं—मए पइआ कएहिआ । आयरिएहिं भन्नइ—एयस्स पुरोहियस्स किं चरे वट्ठइ ? । तेण भन्नइ—एयस्स पुरोहियस्स पासाओ कएइओ तस्स पवेसणे भत्तं रत्तो फीरहि चि । तेहिं भन्नइ—जाहे राया तं पवि-
मइ पासायं ताहे तुलं रायं हरथेण गहिअण अवसरिआसि, जहा हं पासायं विजाए पाडिस्सं । तेण वटा पयं । सेट्टिणा राया भणिओ—एण तुवमे मारेउमाढत्ता । आसुखेण रआ पुरोहिओ सामगह्ल अव्विओ । तेण वस्स इंदरीले पाओ पवेसिओ । पच्छा छिम एय कावं लोदुमओ काऊण सो छिओ । इयरो विसज्जिओ । तेण गहियासिओ सक्कारपुरफारपरिसवो चि । यथा तेन थाद्वेनासो न सोवो न तथा विधेयं किन्तु साधुयत् सोढव्यः ॥ इह पूर्वन् च धावरपरिपहाभिधानमाधनययमतेन भायनीयम् । उक्कच्च—“तिण्हं पि नेगमनओ, परीसहो जाय उल्लुल्लु-
चाउ” चि ॥ तिण्हं पि-त्रयाणां सर्वविरतदेवविरताविरतानामिति । साम्प्रतमनन्तरोक्तपरिपहान् जयतोऽपि कुल्लुचिद्-
शानापरणीयलोदयात् प्रज्ञाया अपकर्षे स्वपगमे वा तदुत्कर्षे वैठव्योत्सेकसम्भव इति प्रज्ञापरिपहमाह—
से नूनं मए पुवं, कम्माऽणाणफला कडा । जेणाहं नाभिजाणामि, पुट्ठो केणाइ कणहुइ ॥ ४० ॥
अह पच्छा उदिज्जंति, कम्माऽणाणफला कडा । एवमासासि अप्पाणं, पाचा कम्मविवागगं ॥ ४१ ॥
व्याख्या—‘से’ शब्दोऽथवाच्य उपन्यासे, ‘नूनं’ निश्चिनं मया ‘पुं’ प्राग् कर्मणि ‘अज्ञानफलानि’ ज्ञानावरण-

रूपाणि 'कृतानि' ज्ञाननिन्दादिभिः उपार्जितानि । यदुक्तम्—“ज्ञानस्य ज्ञानिनां वाऽपि, निन्दाग्रहेषमत्सरैः । उपघातैश्च विभ्रेष्ठ, ज्ञानघ्नं कर्म वध्यते ॥ १ ॥” मया इत्यभिधानश्च स्वयमकृतस्योपभोगासम्भवात् । उक्तञ्च—“शुभाऽशुभाणि कर्माणि, दायं कुर्मन्ति देहिनः । स्वयमेवोपभुज्यन्ते, दुःखानि च सुखानि च ॥ २ ॥” कुत एवमेतद् ? इत्याह—‘येन’ हेतुना अहं ‘नाभिजानामि’ नाययुज्ये, दृष्टः ‘केनचित्’ स्वयमजानता जानता वा ‘कण्डूद्’ चि ‘कस्मिंश्चित्’ जीवादौ वस्तुनि सुगमेऽपि ॥

आह—यदि पूर्वं कृतानि कर्माणि किं न तदैव वेदितानि ? उच्यते—

अथ' इति षष्ठ्यान्तरोपन्यासे, 'पश्चात्' अवाधोचरकालम् 'उदीर्यन्ते' विपच्यन्ते कर्माणि अज्ञानफलानि कृतानि, द्रव्यादिसाचिव्यादेव तेषां विपाकदानात्, ततस्तद्विधातायैव यत्रो विधेयो न तु विपादः, 'एवं' अमुना प्रकारेण 'आश्वासय' स्वस्तीकृत आत्मानं मां वैकुण्ठ्यं कृया इत्यर्थः । उक्तमेव हेतुं निगमयति—ज्ञात्वा 'कर्मविपाकं' कर्मणां कुत्सि-
तविपाकमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४०-४१ ॥ उपलक्षणत्वाच्च अस्य ज्ञानावरणक्षयोपशमानात् प्रज्ञोत्कर्षे नोत्सेको विधेय इत्यपि दृश्यम् । यतः—पूर्वपुरुषसिद्धानां, विद्वानाऽतिशयसागरानन्त्यम् । श्रुत्वा साम्प्रतपुरुषाः, कथं स्वयुद्ध्या भद्रं यान्ति ॥ १ ॥

उदाहरणम्—उज्जैणीए अज्जकालगा आयरिया उज्जयविहारिणो चरणकरणाऽऽराहणतप्परा बहुसुया समागया । तेसि सीसा कम्मवसतो मंदसद्धा सुत्तथे नाहिज्जति, साहुसामायारीए वि अलसायंति । सारिजंता वि मिउवाणीए वि न सम्मं पयट्ठंति । कहिंचि निब्भत्थिया कलुसयं वहंति । तवो सूरिणा 'पुणो पुणो इमेसि सारणाए सुत्तथहाणी कम्मवंधो य हवइ' ति साहिंरुण सेज्जायरस्स परमतं राईए निग्गया नयरओ । गया य सुवज्जभूमीए विहरमाणस्स बहुगच्छपरिवारस्स निययनंनुयसीस्सस्स बहुसुत्तथस्स सागरस्समणस्स सथासं । अपरियाणंतेण य न अब्भुट्ठिया तेण ।

उपविष्टा तयंति । पुच्छिया य कुओ खंता ! तुमं ? ति । तेहि कहियं—उज्जेणीओ । सागररत्नणो य अणुओगं फाउ-
मारद्धो । भणइ य—खंता ! गबो तुह एस सुयवखंधो ? । तेहि भन्नइ—गओ सि । तो सुयपत्रागारेवेण सुणावेउं
पयत्तो । ते य सीसा पहाए आयरियमपेच्छंता संभंता चिलिया सेज्जारं पुच्छंति । तेण साणुसयं भणिया—ईइसा
पमत्तचित्ता अकयन्नुया दुधिणीया तुब्भे नियगुरुं पि न याणह । कहिं रि गयं, किमहं जाणामि ? । निच्छंयै य कए 'न
पुणो काहामो' ति पडियेने साहियं । ते सुवद्यभूमिं जत्तो चलिया । लोगो पुच्छइ—को एस आयरिओ गच्छइ ? । तेण
भन्नइ—कालगायरिया । तं जणपरंपराए सागररत्नणेण सुयं, पुच्छइ—किं रंता ! सयं मम पियामहो आगच्छइ ? ।
तेण भणियं—न जाणे, मया बि सुयं । आगया य साहुणो, सागररत्नणो अचमुट्ठिओ । सो तेहिं साहूहिं भन्नइ—
रत्नासमणा केइ इहागया ? । पच्छा सो संकिओ भणइ—रंतो परं एणो आगओ, न उण जाणामि । रत्नासमणा दाइया
तेण । 'आयरिया एस खंतो' ति ते वंदंति रत्नंति । पच्छा सो वि संभंतो वंदित्ता भणइ—मिच्छामि दुण्डं जं च मए
अयाणंतेण आसाइया । पुणो पुणो रामेइ । पच्छा पुच्छिया—रत्नासमणा ! केरिसमहं यस्तराणेमि ? । तेहिं भन्नइ—
लहं, परं मा गबं करेहि, को जाणइ ? कस्स को आगमो ति ? । पच्छा धूलिनाएण चिसिरलपिडेण य आहरणं करेइ
भणइ य—मा बहउ कोइ गबं, एत्थ जए पंडिओ अहं चेव । आसवधुमयाओ, तरतमजोएण मइविमया ॥ १ ॥
न तहा कायधं जहा सागररत्नणेण कयं । अज्जकालगाणं च समीवं गंतुं सको निओयजीवे पुच्छइ । जहा अज्जर-
विखयाणं तदेव जाव सादिक्करणं । इदं च प्रज्ञासद्भावमङ्गीकृत्योदाहरणमुक्तम् । तदभावे तु स्वयमभ्यूहमिति ॥ इदानीं
प्रज्ञाया ज्ञानविशेषरूपत्वाद् विपक्षभूतत्वाच्चाज्ञानस्य तत्परीपहमाह, सोऽप्यज्ञानभावाभावाभ्यां द्विधैव भवति । तत्र
भावपक्षमधिकृत्याह—

निरट्टगमि विरओ, मेष्टुणाओ सुसंवुडो । जो सक्कं णाभिजाणामि, घम्मं कट्ठाण पावगं ॥४२॥

“निरट्टगमि” सि अयं:-प्रयोजनं तदभासो निरयं तदेव निरयकं तस्मिन् सति ‘विरतः’ निवृत्तः ‘मेष्टुनात्’ अत्रक्षणः, दिग्मायाप्रयान्तरविरागपि अम्येवोपादानं गृद्धिहेतुतया दुस्त्यजत्वात्, उक्तं हि—“अर्कलाणऽसणी कम्भाण मोहणी तह वयान पंभं च । गुणीण य मणगुची, चउरो दुक्खेण जिप्पंति ॥ १ ॥” ‘सुसंवृतः’ इन्द्रियनोदन्द्रियसंवरणेन यः ‘साक्षात्’ परिरुद्धं नाऽभिजानाति ‘धर्मं’ यत्पुण्यभायं ‘कल्याणं’ शुभम्, चिन्दुल्लेखोऽत्र द्रष्टव्यः ‘प्रापकं च तद्विपरीतम्, चकारत्य गम्यमानत्वात् । अयमाशयः—यदि विरता कश्चिदर्थः सिद्धयेऽर्थं ममाऽज्ञानं भवेत्, कदाचित् सामान्यचर्ययेव न फलाऽप्राप्तिः, अत आह—

तयोवहाणमादाय, पडिमं पडियज्जओ । एवं पि विहरओ मे, छउमं न नियट्ठई ॥ ४३ ॥

व्याख्या—तपः-भद्रमहाभद्रादि उपधानम्-आगमोपचाररूपमाचाम्लादि ‘आदाय’ चरित्वा, ‘प्रतिमां’ मासिक्या-
त्रिफणो ‘प्रतिपगमानस्य’ अभ्युपगच्छतः, ‘एवमपि’ विशेषचर्याया ‘विहरतः’ निःप्रतिबन्धत्वेनाऽनियतं विचरतः मम ‘छउमं’ ज्ञानायरणारिकर्म ‘न निवर्त्तते’ नाऽपैतीति न चिन्तयेद् इत्युत्तरेण संबन्ध इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४२-४३ ॥ इत्थं ज्ञानाऽभाये न पिबुयता कार्या, ज्ञानभावे च नोत्सेको विषेय इत्यप्युपलक्षणत्वादवसेयम् । यतः-“ज्ञानं मददर्पहरं, नाशति यत्नेन तस्य को घेयः ? । अमृतं यस्य विषायति तस्य चिकित्सा कथं क्रियते ? ॥ १ ॥”

उदाहरणम्—गंगाफूले दो भायरो पघइया । तथेगो बहुसुओ, एगो अप्पसुओ । जो बहुसुओ सो आयरिओ । मो सीतेहिं मुत्तल्याणं निमित्तसुवसप्पतेहिं दिवसओ विस्समं न लभइ । रत्तिं पि परिपुच्छणाईहिं सुविउं न लहइ ।

१ “अश्रानान्तानी पर्येणं मोहनी तथा प्रतानां प्रह च । गुहीनां च मनोगुप्तिश्चरारो दुःखेन जीयन्ते ॥ १ ॥”

जो सो अप्सुओ सो दिवसओ रचीए य सेच्छाए अच्छइ । अन्नया सो आयरिओ निदापरिखेइओ चितेइ—अहो ! मे भाया पुन्नवंतो जो सुहं जेमेऊण सुहेण सुयइ, अहं पुण संदुप्राणं रत्तं पि निदा नत्थि, ता सुहु केणइ भणियं—“मूर्खत्वं हि सखे ! ममाऽपि क्वचितं तस्मिन् यदष्टौ गुणा, निश्चिन्तो बहुभोजनोऽप्रमना नक्तंदिवा शायकः । कार्याकार्यविचारणान्धवधिरा मानाऽप्रमाने समः, प्रायेणाऽऽमयचर्चितो दृढवपुर्मूर्खः सुप्तं जीवति ॥ १ ॥” न पुनर्भाय-यति यथा—“नानाशास्त्रमुभाषिताऽदृतरसैः श्रोत्रोत्सवं कुर्वतां, येषां यान्ति दिनानि पण्डितजनव्यायामरितन्त्रात्मनाम् । तेषां जन्म च जीवितं च सफलं तैरेव भूयुषिता, श्रेयैः किं पशुवद्विवेकरहितैर्भूभारभूतैर्नरैः ॥ २ ॥” एवं च नाणपओ-सओ तेण नाणावरणिज्जं कम्मं यद्धं । सो तस्स ठाणस्स अपणलोइयपट्ठिक्खो कालमासे कालं किञ्चा द्वेयलोणसु उववन्नो । तओ पुओ इहेव भारदे वासे आहीरघरे दारओ जाओ । कमेण यद्धिओ जोधणत्थो जाओ विवाहिओ य । दारिया जाया अतीवरुयवई । सा य भइकन्नया । कयाइ ताणि पियापुत्तानि अत्रेहि आमीरेहिं समं सगहं ययस्स भरेऊणं तगरं विक्किण्णहं पट्टियाणि । सा य कन्नया सारहिचं सगढस्स करेइ । ततो ते गोवदारया तीए रुवेणऽक्खित्ता तीसे सगढस्स अब्भासगयाइं सगढाइं उप्पहेण रेडंति तं पलोइंता । ताइं सद्याइं सगढाइं उप्पहेणं भग्गाइं । तओ तीए नामकं कयं ‘असगढ’ ति, इयरस्स ‘असगढपिय’ ति । तस्स तं चेव वेरगं जायं । तं दारियं परिणावेडं सव्वं च घरसारं दाऊण पघइओ । तेण तित्ति उत्तरज्झयाणि ज्ञाव अहीयाणि ताव असंखे उदिट्ठे तं नाणावरणं कम्ममुइन्नं । गया दो वि दिवसा आयंनिलछट्ठेण, न एगो वि आलावगो पइ । आयरियहिं भन्नइ—जइ न उट्ठेइ ता एयमज्झयणसंस्तरयमणुणविज्जइ । सो भणइ—एयस्स केरिसो जोगो ? । आयरिया भणंति—जाव न उट्ठेइ ताव आयंनिलं । सो भणइ—अलाहि मे अणुव्वाए णं । एवं तेण अधियाणेण आयंनिलाहारेणं वारसहिं संवच्छरेहिमहिज्जि-

यममयजमसुंगयं । निम्नरियं च तं कम्मं । तओ सेसमुयं लिप्पं चेव अहिज्जियं । केवलनाणं समुप्पन्नं । एवमज्ञान-
परिग्रहः गोवर्ज्यः ॥

ब्रह्मिपद्ये च उदाहरणम्—धूलभदो आयरिओ पउइसपुधी कयाइ गओ एगस्स पुद्यषियनिचस्स घरं महिलं
पुच्छेइ—ओ अमुगो फहि गओ ? ति । सा भणइ—घाणिज्जेणं । तं च घरं पुधिं लहं आसि, पच्छा सडिय-
पडियं जायं । वरस्स पुधिल्लगहि एगस्स रांभगस्स देहा दधं निहिहयं । तं सो आयरिओ भाणेण जाणइ । पच्छा तत्तोहुत्तं
इत्थं काऊण भणइ—“इमं च गरिसं तं च, तारिसं पेच्छ केरिसं जायं ? । इय भणइ धूलभदो, सन्नायघरं गओ संतो
॥१॥ इमं च गरिसं दधजायं, सो अन्नाणेण भमइ । एवं च भणमाणे जणो जाणइ, जहा—घरमेव पुधिं लहं, इयाणिं
तु सडियपडियं इहुं अमिचयापरुणत्थं भययं निदंतेइ । सो आगओ । महिलाए सिहं—जहा धूलभदो आगओ
आसि । सो भणइ—धूलभदेण किंचि भवियं ? । न किंचि, नवरं खंभुत्तं इत्थं दावितो भणियाइओ—“इमं च
गरिसगित्थादि” । तेण पंठिण्ण नायं—जहा एत्थ अयस्सं किंचि अत्थि । तेण रणियं जाव नाणापगाराण रयणाण भरियं
फलमं पेच्छइ । तेण नाणपरीसहो नाहियासिओ । नैवं शेपसाधुभिः कर्त्तव्यम् । साम्प्रतमक्षानाद् दर्शनेऽपि संशयीत
कश्चिदिति तत्परीग्रहमाह—

नरिय नूणं परे लोए, इही वा वि तवस्सिणो । अदुवा वंचिओ मि त्ति, इति भिक्खू न चिन्तए ॥४४॥

व्याख्या—‘नासि’ न विद्यते ‘नूनं’ निश्चितं ‘परलोकः’ जन्मान्तरम्, भूतचतुष्टयात्मकत्वात् शरीरस्य, यस्य चेहैव पाताद्,
आत्मनश्च प्रत्यक्षतोऽनुपलभ्यमानत्वात् । ‘श्रद्धिर्वा’ तपोमाहात्म्यरूपा ‘अपि’ पूरणे, तपस्विनः सा चाऽऽमर्योपध्यादिः,
‘पादरजसा प्रशमनं, सर्वरुजां साधवः क्षणात् कुर्युः । त्रिभुवनविस्मयजननान्, वयुः कामांस्तृणाग्नाद्वा ॥ १ ॥ धर्माद्रन्नो-

न्मिश्रितकाश्चनवर्णविसर्गसामर्थ्यम् । अद्भुतमीमोरुशिलासहस्रसम्पातशक्तिश्च ॥ २ ॥” इत्यादिका च, तस्या अप्यनुपल-
भ्यमानत्वादिति भावः । “अदुव” चि अथवा किं बहुना ? वञ्चितोऽस्मि भोगानामिति गम्यते । ‘इति’ अमुना शिरस्तु-
ण्डमुण्डनोपवासादिना यातनात्मकेन घर्मानुष्ठानेन, उक्तञ्च—“तपांसि यातनाश्चित्राः, संयमो भोगवञ्चना” इत्यादि,
‘इति’ एतद् भिक्षुर्न चिन्तयेत् । यतः—आत्मा आत्मीयः स्वप्रत्यक्ष एव चैतन्यादितद्गुणानामनुभवात्, केवलानां तु सर्वे-
ष्व्यात्मानः प्रत्यक्षाः । ऋद्धयोऽप्यत्र कालानुभावेन न सन्ति, महाविदेहेषु सन्त्येव सर्वदा । चञ्चनाकल्पनमप्ययुक्तम्,
भोगानां दुःखरूपकत्वात् । उक्तञ्च—“आपातमात्रमधुरा, विपाकटवो विषोपमा विषयाः । अविवेकिजनाचरिता,
विवेकिजनवर्जिताः पापाः ॥ ३ ॥” तपोऽपि न यातना, दुःखनियन्धनकर्मक्षयहेतुत्वाद् यथाशक्तिविधानाच्च । भणियं च—
“सो ह तवो कायवो, जेण मणो मंगुलं न चित्तेह । जेण न इदियहाणी, जेण य जोगा न हायंति ॥ ४ ॥”
इति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ तथा—

अन् जिणा अत्थि जिणा, अदुवा वि भविस्सई । मुसं ते एवमाहंसु, इति भिक्खू न चिंतए ॥ ४५ ॥

व्याख्या—‘अभूवन्’ आसन् ‘जिनाः’ केवलिनः “अस्थि” चि निपातः, ततश्च विद्यन्ते जिना विदेहेषु, अथवा
भविष्यन्ति जिनाः ‘मृषा’ अलीकं ‘ते’ जिनास्तित्ववादिनः ‘एवम्’ अनन्तरोक्तन्यायेन ‘आहुः’ ब्रुवते इति मिथुनं
चिन्तयेत् । अनुमानादिप्रमाणसिद्धत्वात् सर्वज्ञस्येति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥

उदाहरणम्—अत्थि वच्छाभूमीए अज्जासाढा नाम आयरिया बहुसुया बहुसीसपरियारा य । तत्थ य गच्छे
जो जो कालं करेइ तं तं निज्जाविति ते भत्तपच्चक्खाणाइणा । भणंति य—देवत्तं पत्तो दंसणं देज्जासु ममं ति । न
य केणइ दिन्नं । वहवे य निज्जामिया । अन्नया य एगो, वईववहुमओ अप्पणओ, सीसो, “आयरतरएणमच्चभत्थिओ—

मित्रमेव देवयोगो आगतूँ दंसणं दायदं न पमाइयधं । सो वि नागओ वक्खित्तत्तणओ सुरकिंकेसु । आयरिओ
 पितेइ—नूनं नत्थि परलोगो जेण न को वि आगओ, पडिवल्लिऊण य गया वहवे, ता निप्फला एसा कट्ठा
 पयपरिण । पंचिओ मि एसियं फालं भोगणं ति मिच्छं पडिवन्नो । सल्लिगो चेव गच्छं परिचइऊण ओहाविउकामो
 पदविओ, एयंतरे तेण सीसेण देवलोगं गणण आमोइओ । पेच्छइ ओहावंतं । तप्पडिवोदणत्थं पदे गामो
 रिउपिओ । नइपेच्छा य रमणीयतरा । तत्थ छम्मासे पेच्छंतो अच्छिओ । न दुहं न तण्हं न परिस्समं न य फालं
 दिप्पप्पमावेण जाणइ । पच्छा तं साहरियं । अडवीए गच्छंतस्स संजमज्झवसायपरिक्खणत्थं छज्जीवनिकायनामए
 मपाळंठारविभूतिण छदार विउपइ । दिट्ठो पढमं पुढविक्कायदारगो । गिण्हामि एयस्स आभरणणि वरं सुहेण
 जीयामि सि । भणिओ दारगो—समप्पेनु आभरणणि । सो न समप्पेइ । पच्छा तेण कोट्टाप गहिओ । सो भयमीओ
 भणइ—भयवं ! एत्थ मीसणाए अडवीए अहं तुह सरणमागओ, ता रक्खेहि मं । जओ—“विहलं जो अवलंबइ,
 आपइपडियं च जो समुदरइ । सरणागयं च रक्खइ, तिसु तेसु अलंक्रिया पुहवी ॥ १ ॥” ता मुंच ममं । सो लग्नो
 गलमायलिउं । पुणो भणियं दारगेण—भगवं ! एगं ताव मे अक्खाणयं सुणेहि पच्छा जं जाणिसि तं करेज्जसु ।
 भणइ—गुणेमि, दारगेण भणियं—एगो कुंभकारो सो मट्ठियं रणंतो तडीए अकंतो । लोगो भणइ—किमेयं ? । पच्छा
 सो भणइ—जेण भिस्सं थलि देमि, जेण पोसेमि नायए । सा मं मही अक्कमइ, जायं सरणओ भयं ॥ २ ॥ ‘जेण’ ति
 प्राशस्तयाइ ययो । एयं तुमं मि मम सरणागयस्स पहरसि । तेण भणइ—अइपंडिओ सि । बला य घेत्तुण आभर-
 णाणि पडिगगेह्णइ । येवंतरे वीओ आउक्कायदारगो सो वि तेहेव अक्खाणयं कहेइ—जहा कोइ, तालायरो
 विचिक्कइइइइओ गाहापाठओ च पाडलो नाम । सो अत्रया गंगं उत्तरंतो उवरिउट्ठोदण हीरइ । तं पासिय जणो

भणइ—यद्दुसुयं चित्तकहं, गंगा वहइ पाडलं । बुद्धभाणग ! भहं ते, लव ता किंचि सुभासियं ॥ ३ ॥ तेण भन्नइ—
जेण रोहंति वीयाणि, जेण जीवंति कासगा । तस्स मज्झे विवज्जामि, जायं सरणओ भयं ॥ ४ ॥ तस्स वि तहेव
गिण्हइ ॥ पुणो, वि तइओ तेउकायदारओ तहेव अक्खाणयं कहेइ—एगस्स तावसस्स अग्गिणा उडवो दट्ठो । पच्छा
सो भणइ—जमहं दिया य राओ य, तप्पेसि महुसप्पिसा । तेण मे उडवो दट्ठो, जायं सरणओ भयं ॥ ५ ॥ अथवा—
वग्यस्स मए मीएण, पावओ सरणं कओ । तेण अंगं महं दट्ठं, जायं सरणओ भयं ॥ ६ ॥ तस्स वि तहेव गिण्हइ ॥
पुणो चउत्थो वालकायदारो तहेव अक्खाणयं कहेइ—जहा एगो जुवाणो घणमिचियसरीरो, सो पच्छा वाएण
गहिओ । अन्नेण भन्नइ—लंघणपवणसमत्थो, पुघि होऊण सपयं कीस ? । दंढइयग्गहत्थो, दयंस ! किं णामज्जो
वाही ? ॥ ७ ॥ सो भणइ—जैट्ठासाढेसु मासेसु, जो सुहो वाइ मारुओ । तेण मे भज्जए अंगं, जायं सरणओ भयं
॥ ८ ॥ तस्स वि तहेव गिण्हइ ॥ पुणो घणस्सइकाइओ पंचमो तहेव अक्खाणयं कहेइ—जहा एगम्मि रुक्खे
केसिं पि सउणागमावासो । तहिं च ताणं चेह्मगणि जायाणि । पच्छा रुक्खच्चमासाओ वही उट्ठिया रुक्खं वेढेउं उवारिं
विलग्गा फलसमिद्धा जाया । तदणुसारेण सप्पेण विलग्गिऊण ते चिह्मगा तइया । पच्छा सेसगा भणंति—जाव वुत्थं
सुहं वुत्थं, पायवे निरुवदवे । मूलाओ उट्ठिया वही, जायं सरणओ भयं ॥ ९ ॥ तस्स वि तहेव गिण्हइ ॥ पुणो वि छट्ठो
तसकायदारओ तहेव अक्खाणयं कहेइ—जहा एगं नगरं परचक्केण रोहियं । तस्स वाहिरियाए मायंगा भएण अट्ठिम-
तरमणुप्पविट्ठा । अट्ठिमतरएहिं नीणिजंति वाहिं, परचक्केण घेप्पंति । पच्छा केणइ भन्नइ—अट्ठिमतरया खुहिया, पेहंति
वाहिरा जणा । दिसं भयह मायंगा !, जायं सरणओ भयं ॥ १० ॥ तथा वि न गुंवइ एसो । इयरो वि वीयमक्खवाणयं

१ गच्छसीति गम्यते । २ उदयं ते ।

पदेर—एतत्त नयरे मयमेव राया चोरो, पुरोहिओ भंडेइ । तओ दो वि हरंति । लोगो इमं जाणेत्ता भणेइ, जहा—
 जय राया मयं चोरो, भंडिओ य पुरोहिओ । वण भयह नगरया !, जाय सरणओ भयं ॥ ११ ॥ अमुंचंतो पुणो
 मयं पदेइ—एतत्त पिज्जाइयस्स धूया, सा य जोघगत्था अइयट्सणिज्जा । सो वि धिज्जाइओ तं पासिऊण अल्लो-
 वयसो । तीणे पण अइयट्सणीइओ । यमणीण पुच्छिओ—निग्घे कए कहियं । ताए भन्नइ—मा अधिइं करेसु,
 तदा करेसि जहा वेणइ पओण सपत्ती हयइ । पच्छा धूयं भगइ—अम्ह पुघ दारियं जक्खा मुंजति, पच्छा वरस्स
 रिज्जाइ, ना गुह फालपत्तउइमीण लक्खो एही, मा तं विमाणेसु, मा य वत्थ उल्लोयं काहिसि । तीए वि जक्ख
 पोइल्लेण दीयओ मगंण ठवेऊण नीओ । जक्खहरं भट्टो आगओ । सो तं परिमुंजिऊण रइकिलंतो पमुत्तो । इमाए
 गोउंगेण मगयं नेहियं, नयर पेच्छइ वियर । विसेइ य—जणीए माया कय त्ति, ता सपय होउ एसेव दइओ, किं
 नज्जाए ? । किंच—सेवेसि निधित्तकं, इण्हि जणयं वि किं वियपेण ? । एगम्मि नथियाए, अलाहि अंगुट्टिकरणेणं
 ॥ १२ ॥ पच्छा ताइं रइल्लताइं उगए वि सूरे न पडियुज्जंति । पच्छा धंभणी मागहियं भणइ—‘अइरुगयए वि
 मुरिण, वेइयमूमणए य यायते । भित्तीण य आयवे, सहि ! सुहिओ हु जणो न युज्झइ ॥ १३ ॥’ सा तीए धूया
 तं मुमिस्ता पडिभणइ—तुममेय य अत्र हे ! लवे, मा हु विमाणय जक्खमागयं । जक्खाहए हु तायए, अण्णं दाणि
 नवेस तागयं ॥ १४ ॥ पच्छा धिज्जाइणी भणइ—नवमासा कुच्छीइ धारिया, पासवणे पुलिसे य मदिए । धूया ! मे
 नेदिए एउे, मल्लेणए अत्तलणए मे जायण ॥ १५ ॥ पुणो वि अत्रं कदेइ—एणेण धिज्जाइण तलागं रणावियं । तत्थेय
 पालीए देयउडमारामो य यओ । तत्थ तेण जन्नो पवत्तिओ छगलया जत्थ मारिजंति । अत्रया कयाइ सो धिज्जाइओ
 मरिऊण छगलगो चेय जाओ । सो य घेत्तुण अप्पणिजेहिं पुत्तेहिं तस्स चेव तलाए मारिज्जितं जन्ने निज्जइ । सो य

जादस्सरो निजमाणो अप्पणिज्जियाए भासाए तुब्बुयइ । अप्पणा चेव सोयंतो, जहा—माए चेव, पवत्तिं । एवं सो वेवमाणो साहुणा अतिसयनाणिणा एगेण दीसइ । तेण भन्नइ—सयमेव य लुक्क लोविया, अप्पणिया य विर्यंदि राणिआ । ओवाइयलद्धओ य सि, कि छेला ! वेवें ति वाससे ॥ १६ ॥ तो सो 'छंगल'गो तेण पटिण्ण तुण्हको ठिओ । तेण धिज्जाइएण चित्तिं—किं पि पद्यइयेणेण पटियं, तेण एस तुण्हको ठिओ । वओ सो तं तवस्स भणइ—किं भयवं ! एस छगल'गो तुब्बेहिं पटियमेसे चेव तुण्हको ठिओ ? । तेण साहुणा तस्स कहियं—जहा एस तव पिया । किमभिन्नाणं ? । तेण भणियं—अहं पि जाणामि, किं पुणो एसो चेव कहिहिंति ? । तेण छगल'गेण पुद्यभवे पुत्तेण समं निहाणगं निहियं । तं गंतूण पाएहिं सरवडेइ, एयमभिन्नाणं । पच्छा तेण मुको, साहुसमीचे धम्मं सोऊण भत्तं पद्यक्क'आइऊण देयलोगं गओ । एवं तेण सरणमिति काडं तढागारामे जओ पवत्तिओ तमेव असरणयं जायं । अइपंढिओ सि । लगो सिराहरं मोडेवं । सो भणइ—सुणसु लोइयं सुद्धासियमेगं—नेयणहीणहं दीणवयणहं कर-चरणपरिवज्जियहं, थालुवुहुपहुलंतिवंतहं वेसासियहं याहियहं । रमणि समणवणि सरणपत्तहं दुहियहं दीणहं दुस्थियहं, निइयं जे पहरंति ते सत्त वि कुल सत्तमइ फुडं पायालहिं नेति ॥ १७ ॥ अइवायालो सि चि तस्स वि गहियाणि ॥ गंतुं च पयत्तो । चित्तिं च देवेण—'अवगओ ताव चरणपरिणामो एयस्स, ता सम्मत्तं परिक्क'ामि' चि विवधिया आवन्नसत्ता मंडियटिक्किद्विभूसिया एगा साहुणी । सो तं दहूण भणइ—कडए ते कुंडले य ते, अंजियच्छि ! तिलए य ते कए । पवयणस्स उद्धाकारिए !, दुद्धा सेहि ! कतो सि आगया ॥ १८ ॥ तीए रूसिऊण भणइ—राईस-

१ तट्टागिका । २ "नयनदीनेम्यो दीनवचुनेम्यः करचरणपरिवर्जितेभ्यः, थालवुद्धप्रमुक्कान्तिमदम्यो वैश्वासिकेम्यो व्याधितेभ्यः । रमणे ध्रमणवने शरणप्राप्तेभ्यः, दु-क्षितेभ्यो दीनेम्यो दुस्थितेभ्यः । निर्दयं ये ग्रहरन्ति ते सप्तपि कुलाणि सप्तमे स्फुटं पाताले नयन्ति ॥ १७ ॥"

रिसरनेमानि, परचिन्तुनि वेच्छते । अप्पणो विहुमेत्तानि, पिच्छंते वि न पिच्छसे ॥ १९ ॥ तथा—एतमणो सि य
संजओ ७ सि, वंमगादी समलेदुपण्णो । चेहोरिययाओ य ते, जेद्वत्ता ! कि ते पडिगाहे ? ॥ २० ॥ एवं ताए सो
उड्ढिओ समानो नित्तिओ अगओ मच्छइ, ताए पेच्छइ वेगधियरांधारमागच्छंतं । सो तस्स नियट्ठमाणो
इदियस्योय रंयददुपओ गओ । तेण हत्थिरांधाओ ओरुहत्ता वंरिओ, भणिओ य—अहो ! मम परममंगलं जं साहू
मए अज्ज रिट्ठो, ता भयं ! ममाणुगादत्तं कायुपसणिज्जं इमं मोयगाइसंबलं चेप्पड । सो नेच्छइ । नाहं अज्ज
मुत्तिस्सामि । मारणे आमरणगणि छूढानि मा दीसिदित्ति । तेण वंविण्ण थलामोडिए पडिगाहो गहिओ, जा मोयगे
पुभइ, मा पेच्छइ आभरणगणि । पण्ठा आसुरत्तेण मिउडिं फाऊण सरंदिओ—हा अणज्ज ! मम पुत्तगणं इमानि आभ-
रणगणि, गुणे ते पापाइया, ता कथं यच्चसि संपयं तुमं ? ति । सो भयमीओ न किंचि जंपइ । एत्थंत्ते उवसंहरिऊण
मायाजालं पयसीदुओ देवो । संकोदिओ एसो—हा ! न जुज्जइ तुहं विसिद्धागमधरणं एवंविहपरिणामो, मज्झं च अणा-
ममणं परमाणंनित्थरा ण याणति देवलोए देवा फालमइणमंतं, तुमं पि ठिओ देवपेच्छणएण अबहरियहियओ
उड्ढाणेण छग्माये । अन्नं च—जाणंति चेय भयंत्तो, जहा—संकतदियपेमा, विसयपसत्ताऽसमसत्तत्तथा । अणहीण-
माणुपक्खा, नरभयममुदं न इत्ति सुरा ॥ २१ ॥ पच्छा अज्जासाटसूरी चेरगमुवगओ निदिउमाढत्तो अत्ताणयं, जहा—
“हेउ तुहं उत्तिउ हियय ! नाणु इउ तु-स नरत्तणु । हय तुहं माइ इउ पुरिसयाक इउ तुहं धीरत्तणु ॥ २१ ॥ हय निहज्जिम

१ छत्तिमः । २ सम्पुर्णः ।

३ “इते न ॥ सारकं हृदय ! ज्ञानं हतं तथ मरत्यम् । हलो तव मतिः हतः सुखकारो हतं तव वीर्यम् ॥ १ ॥ हा ! निर्देज्जलं पाप !
तय हा हा ! तव एएयम् । जानतोऽसि त्रिनालो पचनं यदेतद् दुब्बेएयम् ॥ २ ॥ किं रे मागसे ! त्वे धत्तितं ? किं या सच्चिपातेन आपू-
रितम् ? किं या पाप ! भयमयस्य तुल्य यज्जानदसि मार्गाद् भ्रष्टम् ॥ ३ ॥ विपवेर्भ्रष्टम् इदम् ! किं परमार्थं ज्ञानम् । उत्तमगुणत्थानाए भ्रष्टं
जाम्माये निरएएयम् ॥ ४ ॥ सत्यति दान्तं मूढा सुखं सुखकर्मसंयद्वरं । निर्मलं संयमं तपो विविष्टं बालमम्यन्तरम् ॥ ५ ॥”

पाव ! तुल्य हय हय तुह घिटिम । जाणंतह वि जिणण वयणु जं एह दुचिटिम ॥२॥ किं रे माणस ! तुहुं घत्तूरिउ ? किं वा सन्नियाइं आऊरिउ ? । किं वा पाव ! अभवह तुहउ जं जाणंतु वि मगाहं मुहउ ॥३॥ विसएहिं मुहउ हियय ! काइं परमत्थु सुणंतउ ? । उत्तयणुणठाणह पभट्ठु जणभज्झि विगुत्तउ ॥४॥ संपह संतउ होवि करहि गुरुकम्मखयंकउ । निम्मलु संजमु तवु विसिट्ठु वाहिरु अठिभतउ ॥५॥ तओ 'इच्छामो अणुसंठे, सम्मं चोयण' ति भणिऊण अभिनिंदिऊण य देयं गओ सट्ठाणं सूरी । पणमिऊण य तं सुरो गओ सुरलोयं । आलोइयपडिक्कंतो विहरइ सूरी । तेण पुधिं दंसणपरीसहो नाहि-
वासिओ पच्छाडहियासिओ । एवं शेपसाधुभिरपि सहनीय इति ॥ इत्युक्त्वा द्वाविंशतिपरीपहाः । नन्वेते कस्मिन् कर्मणि अयतरन्ति ? उच्यते—दंसणमोहे दंसणपरीसहो पन्ननाण पढमन्मि । चरिमेऽलाभपरीसह सत्तेव चरित्तमोहम्मि ॥ १ ॥
अक्कोस-अरइ-इत्थी-निसीहिया-ऽच्चेल-जायणा चेव । सक्कारपुरकारो, इक्कारस वेयणिज्जम्मि ॥ २ ॥ पंचेव आणुपुवी, चरिया सेज्जा तदेव जहे य । बह-दोग-त्तणप्फासा, सेसेसुं नत्थि अवयारो ॥ ३ ॥ सांप्रतमध्ययनोपसंस्कारार्थमाह—

एए परीसहा सवे, फासवेण पवेइया । जे भिवखू ण विहवेज्जा, पुट्ठो केणइ कणहुइ ॥४६॥ ति वेमि ॥
व्याख्या—एते परीपहाः सर्वे काश्यपेन प्रवेदिताः, यान् ज्ञात्वा इति शेषः, भिक्षुर्न 'विहन्त्येत' पराजयेत, 'स्पृष्टः' वाधितः 'केनाऽपि' द्वाविंशतेरेकतरेणाऽपि 'कस्मिंश्चित्' देशे काले वा इति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ 'इतिः' परित्समाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इत्युत्तराध्ययनदीकायां परीपहाख्यं द्वितीयमध्ययनम् ॥

अथ तृतीयं चतुरह्वीयाध्ययनम् ।

मङ्गलं वरीपहायनम्, मङ्गलं चतुरह्वीयाध्ययने परीपहायनम्—इहाऽनन्तराऽध्ययने परीपहायनम्, इत्यनेन
'तत्र विमानाद्यनुरीष्टा कर्तव्यम्' इति प्रथमसम्भवे मानुषत्वादिचतुरह्वीयाध्ययनम्, अनेनोच्यते, इत्यनेन
मङ्गलानेनाऽऽपराधान्तराऽप्येवमादिष्यम्—

नरादिरिदमंगाणि, दुष्टाह्वीयाध्ययनं । मानुसत्वं सुई सद्धा, संजमम्भि य वीरियं ॥ १ ॥
व्याख्या—'नरादि' चतुरह्वीयाध्ययनं 'परमानां' प्रधानकारणानि प्रक्रमाद् धर्मस्य 'दुर्लभानि' दुःप्राप्यानि 'इह'
मङ्गले 'जन्तोः' देहिनाः । तान्येपाद्—'मानुषत्वं' नरजन्म । उक्तं हि—'क्षेमवराभरणजले, नाणाविहवाहिजलयरा-
मंसे । भवमारे अपारे, दुष्टं गतु मानुसं जन्म ॥ १ ॥' 'धृतिः' श्रवणं धर्मस्य इति गम्यते । यतः—'आलस्ये'
मोहऽप्येता धर्मो 'कोदा' र्माय किमिगता । भव सोयो अङ्गणा, वैकलेव कोऽह्वीया रमणा ॥ १ ॥ एष हि कारणे हि,
तन्मूल मुद्रुदं हि मानुसं । न लहृदं मुद्रुदं हियकरि, संसारुत्तारणि जीवो ॥ २ ॥' 'श्रद्धा' श्रद्धानं धर्मस्यैव । तथा हि—
भूयोहमिच्छादिनिवेशयोगजो, गुस्तथपासं विविमोहिया जणा । न सवहते जिज्जनाहदेसियं, चइति कोहि पुण के वि-
पारियं ॥ १ ॥ 'संजमे' पिरतो 'चः' समुच्चये 'वीर्यं' सामर्थ्यम् इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

१ "जन्म-जग-मरणजले, नाणाविहवाहिजलयराऽकीर्णं । भवमारे अपारे, दुष्टं गतु मानुसं जन्म ॥ १ ॥"

२ "आलस्ये मोहान्तरा अपराधाः स्वभावाद् कोपाय प्रमादात् कृपणत्वात् । भवत् सोकाद् अमानाद्, व्यासेपाद् कुतूहलात्
रमणा ॥ १ ॥ एतेषां कारणेनैव मुद्रुदं भवति मानुष्यम् । न लभते धृतिं हितकरीं, संसारोच्चारिणि जीवः ॥ २ ॥"

३ "भूयोहमिच्छादिनिवेशयोगजः, गुस्तथपासं विविमोहिया जनाः । न सवहते जिज्जनाहदेसियं, त्यजन्ति योधिं पुनः केऽपि प्राप्ताम् ॥ १ ॥"

मानुषत्वादीनां च दुर्लभत्वमुपदर्शयता चोदकादयो दृष्टान्ताः सूचिताः । ते चाऽमी—*चोदङ्ग पासग धैत्रे, जूरे रयेणे य सुमिण चके य । चम्मा जुए परंभाणू दस निहंता मणुयलंभे ॥ १ ॥

तस्य 'चोदङ्गो' भोजनं, तदुपलब्धितमुदाहरणम्—अथि कंयिहं नाम नयरं । सय वंभो रया, तस्स चुलणी-भारिया, ठेसि पुत्तो वारसमो षष्ठी वंभदत्तो । सो कुमारस्से वट्टमाणो वंभराए उवरए परोप्परदढासत्तचुलणी-दीहूरायमएणं वरयणुमिचसहिओ पलाणो । सो पुहदमंठले मयंत्तो विसिङ्गाणिइ चि काऊण यहुयाडु आयईसु अवत्थासु समदुक्कलसुहवणं कुणंतेण विणएण आराहिओ एणेण धिज्जाइयकप्पडिएणं । चितियं च कुमारेण—अहो ! ममावइसहाओ एस्स, ता सवहा परमोवयारारिहो । जओ—“दो पुरिसे घरल वरा, अहवा दोहिं पि धारिया घरणी । उवयोरे जरत्त मई, उवयरियं जो न पण्डुसइ ॥ १ ॥” भणिओ न सो—वंभदत्तं रत्ते निविट्ठं सुणिऊणागतं । कालेण च महाराया जाओ वंभदत्तो । फओ वारसवरिसिओ रत्ताभित्तेओ । सो धिज्जाइयो तं सोऊणागओ । न छमइ अहिवाचं पि रायउले । वओ अणेण उवाओ चित्तिओ । उवाहणाओ धए पभूयाओ वंधिऊण धयवादेहिं समं पहा-विओ । दिट्ठो राहणा, पुच्छिओ य पभासअपरियणो—ओ ! कस्सेस धओ ? । तेण भणियं—देव ! ण याणासो । राहणा याहराविओ, समागओ, पबभित्राओ—इमो सो वराओ मम सुहदुक्कलसहायतो । ओवरिऊण करिवराओ सत्तिणेह-सवगइलो, पुच्छिओ कुसलवत्तं, भणिओ य—मग्गसु जहिच्छियं । देव ! नियमारियं पुच्छिय मग्गामि । गओ सगामं । पुच्छिया भज्जा—हुट्ठो राया देदजं मगियं, किं मग्गामि ? । तीए वि 'एस्स महिद्धिसुवगओ मं न आढाइस्सइ' चि चित्तिऊण भणिओ—किं वट्ठुणा परिग्गहेण ? चोह्माकरं सवभरहे मग्गाहि दीणाजुयलं च दमिच्छणाए । 'आमं' ति गओ रायसगसं ।

* “चोदङ्गं पासगो धान्यं, धूर्तं त्वं च स्वसङ्कर्षं ॥ । चर्म युगं परमाणुर्वच दृष्टान्ता मनुजलोके ॥ १ ॥” २ आश्रयणमपि ।

यणो तर्हि समं संलब्ध, आयरं च करेइ । सा एगागिणी अवगीया अच्छइ । अद्विती य जाया । घरं आगया । दिट्ठा य ससोगा चाणकेण, पुच्छिया सोगकारणं । न जंपए, केवलं अंसुधाराहिं सिंचंती कवोले नीससइ दीहं । ताहे निव्वंधेण लग्गो । कहियं सगगयवाणीए जहट्टियं । चितियं च तेण—अहो ! अवमाणणाहेउ निद्वणत्तणं लेण माइघरे वि एवं परिभवो ?, अहया—अलियं पि जणो घणइत्तयस्स सयणत्तणं पयासेइ । परमत्थयंधवेण वि, लज्जिजइ हीणविहवेण ॥ १ ॥ तद्वा—कच्चेण विणा नेहो, अत्थविट्ठूणाण गउरवं लोए । पडियन्ने निव्वहणं, कुणंति जे ते जए विरला ॥ २ ॥ ता घणं उपजिणामि केणइ उवाएण, नंदो पाडल्लिपुत्ते विचार्येणं घणं वेई तत्थ ववामि । तओ गंतूण कच्चियपुत्रिमाए पुग्गप्रत्ये आसणे पढमे निसन्नो । तं च तत्स पहीवइत्स राउलस्स सया ठवज्जइ । सिद्धपुत्तो य नंदेण समं तत्थ आगओ भणइ—एस घंभणो नंदवंसरस छांयं अक्कमिज्जण द्विओ । भणिओ दासीए—भयवं ! वीए आसणे निवेसाहि । ‘एवं होउ’ विइए आसणे कुंडियं ठवेइ, एवं तइए वंडयं, चउत्थे गणेत्तियं, पंचमे जन्नोवइयं । ‘घट्ठो’ ति निच्छट्ठो । पयोसमायन्नो भणइ—कोदोन्न मृत्येअ नियदमूलं, पुत्रेअ मित्रेअ विट्ठुदशाखम् । उत्पाअ्य नंदं परिवर्त्तयामि, महाहुमं पापुरियोपवेगः ॥ १ ॥ निग्गओ भग्गइ पुरिसं । सुयं च गेण—विंवत्तरिओ राया होहामि चि । नंदस्स मोरपोसगा तेसि गामे गओ परिवायगल्लिगेण । तेसि च मयहरधूयाए चंदपियणम्मि दोहलो । सो संसुयानित्तो गओ । पुच्छंति । सो भणइ—मम दारगं देह तो णं पाएमि चंदं । पडिसुणंति । पडमंडयो कओ, तद्विसं पुत्रिमा, मज्जे छिड्डुं कयं, मन्सण्दगाए चदे सघरसात्थहिं दत्तेहिं संजोइत्ता खीरस्स थालं भरियं । सदाविया पेच्छइ भिवइ य । उवरि पुरिसो उच्छाडेइ । अवणीए डोहले कालकमेण पुत्तो जाओ । चंदगुत्तो से नागं कयं । सो वि ताव संवड्डइ । चाणक्को वि धाउ-

१ भिशममन् ।

रिञ्जलि मगाइ । सो च दारण्हि सगं रमइ । रायनीइए विभासा । चाणको य पडिपइ । पेच्छइ । तेण वि मगिओ—
 अइ रि रिन्त । भणइ—गावीओ लण्हि । मा मारिजा कोइ ? । भणइ—धीरभोजा पुहई । नायं—जहा विभाजं पि
 ते अथि । पुच्छिओ—यस्त ? चि । दारगेहि कहियं—परिघायगुत्तो एत्त । अहं सो परिघायगो, जासु जा ते रायाणं
 करेमि । मो तेन सगं पडाइओ । लोगो भेलिओ । पाडलिपुत्तं रोहियं । नंदेण भगो परिघायगो पलाणो । अस्सेहिं
 पणुओ हागा पुरिमा । चंदगुत्तं पडमिणीसंडे छुभेत्ता रयओ जाओ चाणको । नंदसंतिएण जच्चवल्हीगकिसोरग-
 णमागवारेण पुच्छिओ—कहिं चंदगुत्तो ? । भणइ—एत्त पडमसरे पविट्ठो चिट्ठइ । सो आसयारेण दिट्ठो । तओ नेण
 पोहो चाणकल अत्पिओ, रगं मुकं । जाव निगुडिओ जलोयरण्डयाए कंयुगं मेहइ ताव नेण रगं वेत्तूण दुहा कओ ।
 पण चंदगुत्तो हप्पारिय पटाविओ । पुणो पलाणो । पुच्छिओ नेण चंदगुत्तो—जं वेलं सि सिट्ठो तं वेलं किं चितियं
 तए ? । तेण मणियं—हंरि ! एवं चेय सोहणं भवइ, अज्जो चेय जाणइ चि । तओ नेण जाणियं—जोगो, न एत्त
 विचरिणगइ । पछा चंदउत्तो छुदाइओ । चाणको तं उवेत्ता भत्तस्स अइगओ, धीहइ—मा एत्थ नज्जेजामो । डोडरस
 पाटि निगयत्त योहं फाडियं इहिफूरं गहाय गओ । जिमिओ दारगो । अन्नत्थ समुयाणितो गामे परिभमइ । एतम्मि
 मिदे धेरीण पुत्तभंडाणं विलेनी पयडिया । एणेण हत्थो मग्गे छूढो । सो दढ्ढो रोवइ । ताए भन्नइ—चाणकमंगल ! मोत्तुं पि
 न यानति । तेण पुच्छिया भणइ—पासाणि पडमं घेप्पंति । तं परिभाविय गओ हिमवंतकूडं । तत्थ पव्वयओ राया
 तेण मगं मेत्ती कया । भणइ—नंदरजं सगं समेण विभज्यामो । पडिवन्नं च तेण । ओयविउमाडत्ता । एगत्थ नयरं
 न पढइ । पयिट्ठो निंदी यत्थुणि जोएइ । इंदुमारियाओ दिट्ठाओ । तासिं तेएण न पडइ । मायाए नीणावियाओ ।

गहियं नयरं । पाडलिपुत्तं तजो रोहियं । नंदो धम्मदारं मगाइ । एणेण रवेण जं तरसि तं नीणेहि । दो भलाओ एणा कया दयं प नीणेइ । कया निगच्छंती पुणो पुणो चंदगुत्तं पलोएइ । नंदेण भणियं—जाहिं सि । गया । ताए विलगंतीए चंदगुत्तरहे नव अरगा भगा । ‘अमंगलं’ ति निवारिया तेण । सिदंढी भणइ—मा निवारोहि । नव पुरिसजुगलि मुग्ग वंसो होही । पडिवन्नं । राउलमाइगया । दो भागा कयं रलं । तत्थ एणा विसकमा आसि, तत्थ पधयगस्स इच्छा जाया । सा तस्स दिन्ना । जग्गिपरियंचणेण विसपरिगजो मरिउमारदो । भणइ—वयंस ! मरिजाइ । चंदगुत्तो ‘हुंभामि’ ति ववसिओ । चाणकेण मिज्झी कया इमं नीतिं संतेण—‘तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं, मर्मज्ञं व्यवसायिनम् । अर्धराज्यहरं मूलं, यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १ ॥’ ठिओ चंदगुत्तो । दो वि रल्लानि तस्स जायानि । नंद-मणुस्सा य चोरियाए जीवति । देसं अभिदयंति । चाणको अन्नं उगतारं चोरगाहं मगाइ । गजो नयरवाहिरियं । दिट्ठो तत्थ नलदामो दुयिदो । पुत्तयढसणमरिसिओ एणिऊण विळं जलणपल्लालेण मूलाओ उच्छायंतो मणोढपु । तजो ‘सोहणो एस्स चोरगाहो’ ति वाहराविओ । सम्माणिऊण य दिण्णं तस्साऽऽरक्कं । तेण चोरा भत्तदाणा-इणा फजोवयारा वीसरया सवे सजुहुंवा वायाइया । जायं निक्कटयं रलं । कोसनिमिचं च चाणकेण महिदुयकोहुंवि-पहिं सद्धिं जाढत्तं मज्जपणं । वायावेइ होळं । उट्ठिऊण य तेसिं उप्पेसणत्थं गाणइ इमं पणयंतो गीहयं—दो मज्झाउत्ताइं, कंचणहुंडिया तिदंढं च । राया वि मे वसवत्ती, पय वि ता मे होळं वापहि ॥ १ ॥ इमं सोऊण अजो असहमाणो कस्सइ अपयडियपुधं नियरिद्धिं पयढंतो नच्चिउमारदो । जजो—कुवियस्स आउरस्स य, वसणं पत्तस्स रागरत्तस्स । भत्तस्स मरंतस्स य, सच्चयावा पायडा होति ॥ २ ॥ पडियं च तेण—गयपोययस्स भत्तस्स, उप्प-

१ भमिस्सर्पानेन ।

२ मयोल्लवनायमं ।

तृतीयं
चतुरङ्गीया-
ऽध्ययनम् ।

पाशकै
दृष्टान्तः ।

॥ ५८ ॥

रत्न न जोगनदत्तं । पद पद मयमदत्तं, एत वि ता मे होलं वापदि ॥ ३ ॥ अओ भणइ—तिलआडयस्स
 पुण्ण, निअअग्ग पटुग्गदयस्स । तिळे विले सयसहस्सं, एत वि ता मे होलं वापदि ॥ ४ ॥ अओ भणइ—जवपाउसम्भि
 पुआइ, तिरित्तिवत्त सिग्गमेगाए । एगाइमहिअमेत्तेण, नवणीएण पाळिं वंघामि एत वि ता मे होलं वापदि ॥ ५ ॥
 अओ भणइ—उण्ण नवभित्तोराज, वरियतेण जायमेत्ताज । फेसेहि नमं छाएमि, एत वि ता मे होलं वापदि ॥ ६ ॥
 अओ भणइ—दो मन्स अत्ति रवणाइं, सालिपसूइं य गरमीया य । छिआ छिआ वि रहंति, एत वि ता मे होलं
 वापदि ॥ ७ ॥ अओ भणइ—सय सुविल निअमुयंओ, भज अणुवय णत्ति पयासो । निरणो य दुपंचसओ, एत वि
 ता मे होलं वापदि ॥ ८ ॥ एवं नाऊण दवं मणिअं जहोचियं । कोट्टरा भरिया सालीणं, ताओ छिआ छिआ पुणो
 जायंति । आत्ता एगारियमजाया मणिआ । एगदेवसियं नवणीवं । सुवन्नुप्पायणत्थं च चाणकेण जंवपासया कया ।
 चेइं भजंति—परदिअया । तओ एगो दयलो पुरिसो सिक्खाविओ । दीणारयाळं भरियं । सो भणइ—जइ ममं
 दोइ जिणइ, सो पाळं निण्डउ । अए अहं जिणमि तो एगं दीणारं निण्डामि । तस्स इच्छाए पासा पढंति । अओ
 न तीएद जिनिउं । जइ सो न जिणइ एवं माणुसलंओ वि । अवि नाम सो जिण्णेज्जा, न य माणुसाओ भइस्स
 पुणो माणुसणं ॥ २ ॥

‘धत्ते’ इति तत्प—पद्माइं पउगीसं, जय-गोहुम-सालि-वीहि-सट्टिका । कोइव-अणुया-कंगू-रालग-तिल-मुग्ग-मासा
 ॥ १ ॥ अयसि-हरिमंय-तिउंडग-निअव-सिउंडि-द-रायमासा य । उच्छ-मसूर-नुथरी-कुलत्थ तह धन्नग-कलाया ॥ २ ॥
 एयाणि नत्तिआणि भरदे यआणि ताणि सद्याणि विडियाणि, तत्थ पत्थो सरिसवाणं दूढो, वाणि सद्याणि करंवि-

याणि, तत्थेगा जुअथेरी सुप्पं गहाय ते किं वीणेज्जा ? , पुणो वि पत्थं पूरिज्जा ? । अवि सा देवयापसाएण पूरेज्जा ण य माणुसत्तणं ॥ ३ ॥

‘जूप’ जहा—एगो राया, तस्स सभा अट्ठोत्तरसयलंभसन्निविद्धा जत्थ अत्थानियं देइ । एक्केको य रांभो अट्ठ-सयंसिओ [सर्वांशाः ११६६४] । तस्स रओ पुत्तो रज्जकंखी चित्तेइ—थेरो राया, मारेऊण रज्जं गिण्हासि । तं पामणेण नायं । तेण रओ सिट्ठं । तओ राया भणइ—अहो ! नत्थि लोभमहागहगहियणं किंचि अकरणिज्जं । भणियं च—“नावेक्खइ कुल्लज्जाई, पेमं सुकयं च गणइ ण य अयसं । छुट्ठो कुणइ अकज्जं, मारइ पडुयंयुमित्तं पि ॥ १ ॥” एमाइ परिचित्तिऊण राया तं पुत्तं भणइ—अन्हं जो न सहइ अणुकमं सो जूयं खेहइ, जइ जिणइ रज्जं से दिज्जइ, कइं पुण जिणियधं ?—तुअं एगो आओ, अवसेसा मज्झं आया, जइ तुममेणेण आएण अट्ठस-यस्स रांभणं इकेकं असियं अट्ठसयवारा जिणसि तो तुअ रज्जं । अवि देवयाविभासा ॥ ४ ॥

‘रयणे’ जहा—एगो वाणियगो बुट्ठो, रयणाणि से अत्थि । तत्थ य महे अन्ने वाणियगा कोडिपडाया जहिंभति । सो न उब्भेइ । तस्स पुणेहिं थेरे पउत्थे ताणि रयणाणि देसीवणिगण हत्थे विक्कीयाणि । ‘वरं अन्हे वि कोडिपडागाओ उब्भ-वेमो’ । ते वि वाणियगा समंतओ पडिगया पारसकूलाईणि । थेरो आगओ, सुयं—जहा विक्कीयाणि । ते अंयाडेइ—छुं रयणाणि आणेह । ताहे ते सबओ हिंदिउमाढत्ता । किं ते सवरयणाणि पिंहेज्जा ? । अवि य देवयप्पभावेण विभासा ॥ ५ ॥

संपयं ‘सुविणे’ चि—अत्थि उज्जेणी नयरी । तीए य असेसकलकुसलो अणेगविन्नाणनिउणो उदारचित्तो कयन्नू पडि-यन्नसूरो गुणाणुराई पियंवओ दक्खतो रूव-छावन्न-वारुअकल्लिओ मूलदेवो नाम रायपुत्तो पाडलिपुत्ताओ जूयवसणा-सत्तो जणगायमाणेण पुहविपरिच्यमंतो समागओ । तत्थ गुलियापओणेण परावचित्तियवेसो यामणयागारो विम्हावेइ

विचित्ररूपद्वि गंधपारुष्यद्वि पाप्मनोऽप्येहि य पापरजनं । पसिद्धो जाओ । अस्ति य तस्य रूपलाघत्रविभ्राणगधिया
 देवदत्ता नान पदानगधिया । सुखं च तेन—न रंजितर एमा केणइ मामन्नपुरिसेण अत्तगधिया । तओ कोउगेण तीए
 मोहनं पदुमगनए आमन्नयेन आउत्तं सुमदुरत्तं चहुमंगियोलिरकंठं अन्नप्रघन्नसंवेहरमणिजं गंधं । सुयं च तं
 देवदत्ताए, विनियं च—अहो ! अत्रा पाणी, ता दियो एस्स कोइ, न मणुस्समेत्तो । गवेसाविओ चेहीहिं । गविद्धो,
 दिट्ठो मूलदेवो पामनरूओ । गविंयं जहद्वियमेइए । पेसिया तीए तस्म याहरणत्थं माहवाभिहाणा सुज्जेवेही । गंतूण विण-
 मणुयं भनिओ तीए—भो महासत्ता ! अहं सामिणी देवदत्ता विन्नवेइ—कुणइ पसायं, एह अम्ह घरं । तेण वियहुयाए
 मणियं—न पओपनं मे गनियान्नमंगेण, निवारिओ विसिद्धाण वेसासंजोगो । भणियं च—या विचित्रविट्ठकोटिनिपुट्टा,
 मणमांगभित्ताऽभिविपुट्टा । कोमला पचस्ति चेत्तस्ति पुट्टा, तां भजन्ति गणिकां न विसिद्धाः ॥ १ ॥ योपतापत्तपराऽग्नि-
 निग्नेए, पिप्पमोहनरी मदरेय । देहदारणकरी धुरिकेय, गहिता हि गणिका सलिकेय ॥ २ ॥ अओ नत्थि मे गमणा-
 भित्तगो । तीए नि अगेगाहिं भेजिइभंगीहिं आरादिकूण चित्तं महानिन्देणेण करे पेचूण नीओ घरं । घचंतेण य सा खुज्जा
 कयारोगसेन य निम्मापओगेण य अणालिकूण कया पड्या । बिग्घयकिंरत्तमणए पयेसिओ सो भवणे । दिट्ठो देवदत्ताए
 पामनरूओ अत्तलायन्नपारी । विदिद्याए, देवदत्ताए दवायियमासणं । निसन्नो य सो । दिन्नो तंबोलो । दंसियं च
 माएयीए अपगो रूयं, कहिओ य यइयो । सुदुयं विन्दिद्या । पारद्धो आलाबो मदुराहिं वियहुमणिईहिं । आग-
 भिरियं च तेण तीए दिव्यं । भणियं च—अणुणयकुसलं परिहासेपेसलं लवहवाणिदुद्धलियं । आलवणं पि हु छेया-
 ण कम्मणं हि च मूलीदि ? ॥ १ ॥ एत्थंतरे आगओ तत्थेगो वीणावायगो । चाइया तेण वीणा । रंजिया देवदत्ता ।

भणियं च—साहु भो वीणावायग ! साहु सोहणा ते कला । मूलदेवेण भणियं—अहो ! अइनिउणो उज्जेणीज्जो जाणइ सुंदरासुंदरविसेसं । देवदत्ताए भणियं—भो ! किमेत्य खणं ? । तेण भणियं—वंसो चैव असुद्धो, सगळभा य तंती । तीए भणियं—कहं जाणिज्जइ ? । दंसेमि अहं । समप्पिया वीणां । कट्ठिओ वंसाओ पाहणगो । तंतीए वालो मगरिऊण याइउं पयत्तो । कया पराहीणमाणसा सपरियणा देवदत्तो । पञ्चासन्नं करेणुया सया रवणसीला आसि, मा पि ठिया पुम्मंती ओळंघियकका । अईव विन्धिया देवदत्ता वीणावायगो य । चितियं च—अहो ! पच्छन्नवेत्तो विरमफम्मा एस । पृइऊण तीए पेसिओ वीणावायगो । आगया भोयणवेला । भणियं देवदत्ताए—वाहरह अंगमइयं नेण दो वि अन्दे मज्जामो । मूलदेवेण भणियं—अणुमन्नह, अहं चैव करेमि तुम्ह अन्नमंगणकम्मं । किमेयं पि जागसि ? । न याणामि सम्मं परं ठिओ जाणगाण सयासे । आपियं चंपगतेहं । आढत्तो अन्नमंगिहं । कया पराहीण-मणा । चितियं च जाए—अहो ! विन्नाणाइसओ, अहो ! अउवो करयलफासो, ता भवियवं केणइ इमिणा सिद्धपुरिसेण पच्छन्नत्तेण, न पयइए एवरुत्त इमो पगरिसो स्ति, ता पयडीकरावेमि रुवं । निवडिया चळणेषु, भणियो, य—भो महाभुभान ! असरिसगुणेहिं चैव नाओ उत्तमपुरिसो पडियन्नवच्छलो इक्खितन्नपहाणो य तुमं, ता दंसेहि मे अत्ताणयं, पाठं उक्कंठियं तुह इंसणत्त मे हियं ति । मूलदेवेण पुणो पुणो निव्वंघे फए ईसि इस्सिऊण अवणीया चैसंपरंवत्तिणी गुलिया । जाओ सहावत्थो । दिट्ठो दिण्णाहो ध दिप्पंतवेओ अणंगो ध मोहयंतो रुवेणं सयलज्जणं नवजोघणलावन्न-संपुन्नदेहो । हरिसयसुत्तिभन्नरोमंचा पुणो निवडिया चळणेषु, भणियं च—महापसाओ स्ति अन्नमंगिओ सहत्थेहिं । मज्जियादं दो वि जिमियादं महाविमूइए, परिहाविओ देवदूसे, !ठियादं विसिद्धगोहीए । भणियं च—वीए—महा-भाग ! तुमं भोत्तूण ण केणइ अणुराजियं मे अवरपुरिसेण माणसं, ता सचमेयं—नयणेहिं को न दीसइ ?, केण समाणं

न होति उदावा ? । हिययाणंदं जं पुण, जणेइ तं माणुसं विरलं ॥ १ ॥ ता ममाणुरोहेण. एत्थ घरे निचमेवांग-
तयं । मूलदेवेण भणियं—गुणराइणि ! अन्नदेसिप्पसु निद्वेजेसु यं अम्हारिसेसु न रेहए पडिबंघो, न यं थिरीहवइ,
पाएण सद्यस्स वि कज्जवसेण चेव नेहो । भणियं च—युद्धं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः, पुष्पं
पयुं पितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं धनान्तं मृगाः । निर्द्वयं पुरुषं त्यजन्ति गणिका अष्टं नृपं सेवकाः, सर्वः कार्यवशा-
ज्जनोऽभिरमते कः कस्य को बह्वभः ? ॥ १ ॥ तीए भणियं—सदेसो परदेसो वा अकारणं सप्पुरिस्ताणं । भणियं च—
जलद्विसंघडिण वि, निवसिज्जइ हरसिरम्मि चंदेण । जत्थ गया तत्थ गया, गुणिजो सीसेण तुज्झंति ॥ २ ॥ अत्थो वि
असारो, न तम्मि वियकरणाण बहुमाणो, अवि य गुणेसु चेवाणुराओ हवइ चि । किञ्च—याया सहरसमइया,
सिणेइनिग्गाइयं सयसहरसं । सत्भावो सज्जणमाणुसस्स कोटिं विसेसेइ ॥ ३ ॥ ता सच्चहा पडिबज्ज इमं पत्थणं ति ।
पडियन्नं तेण । जाओ तेसि नेहनिम्भरो संजोगो । अन्नया रायपुरओ पणबिया देवदत्ता । याइओ मूलदेवेण पडहो ।
तुद्धो तीए राया । दिन्नो वरो । नासीकओ तीए । सो य आईवजूयपसंगी निवसणमेत्तं पि न रेहए । भणिओ य साणुणयं तीए
पियवाणीए—पिययम ! को तुह इमं मयंकस्सेव हरिणपडिबंघं ? तुह सयलगुणालयाण कलंकं चेव जूअवसणं, बहुदो-
सविहाणं च एयं । तहा हि—“कुलंकलंकणु सच्चपडिवक्खु गुरुल्लासोयहरु धम्मविग्गु अत्थह पणासणु । जं दाणभोगिहि
रहिउ पुत्त-दार-पिइ-माइमोसणु । जहिं न गणिज्जइ देउ गुरु जहिं नवि कज्जु अकज्जु । तणुसंतावणु कुगइपहु तहिं पिय ? जूय

१ जलयेः पृथग्भूतेनापि । २

२ “कुलंकलङ्कनं सत्यप्रतिपक्षं गुरुल्लासाक्षोकगृहं धर्मविधिं अर्थस्य प्रणयनम् । यद् दानभोगाभ्यां रहितं पुत्र-द्वारा-पितृ-मात्रादिभो-
पणम् । यत्र न, गणयेते देवगुरु यत्र नापि कार्यमकार्यम् । तनुसन्तापनं कुगतिपथः तत्र प्रिय ! द्यूते मा रुज्यताम् ॥ १ ॥”

म रज्जु ॥१॥” ता सक्कहा परिबयसु इमं । अइरसेण ये न सक्कए मूलदेवो परिहरिउं । अत्थि य देवदत्ताए गाढानुरत्तो मूलिहो मित्तसेणो अयलनामा सत्यवाहपुत्तो । देइ सो जंमगियं । संपाडेइ चत्ताभरणाईयं । वहइ य सो मूलदेवोवरि पयोसं, मग्गइ य छिद्रणि । तस्स संकारे न गच्छइ मूलदेवो तीए घरं अवसरंतेरेण । भणिआ य देवदत्ता जणणी-ए—पुत्ति ! परिबय मूलदेवं; न किंचि निद्रणेण पओयणेण, सो महाणुभावो दाया अयलो पेसेइ पुणो पुणो यहुयं दयजायं, ता तं चेव अंगीकरेसु सबप्पणयाए, न एकस्मि-पडियारे दोन्नि करवालाइं मायंति, न य अलोणियं सिउं फो वि चेट्ठइ, ता सुंय जूयारियमिं ति । तीए भणियं—नाहं अंव ! एंतेण धणाणुरागिणी, गुणेसु चेव मे पडिबंयो । जणणीए भणियं—फेरित्ता तस्स जूयारगस्स गुणा ? । तीए भणियं—अंव ! केवलगुणमओ खु सो । जओ ‘धीरो उदारचरिओ, दक्खित्तमहोयही कलानिज्जो । पियभासी य कयन्नू, गुणाणुरागी विसेसण्णू ॥ १ ॥’ अओ न परिबयामि एयं । तओ सा अणेगेहिं दिट्ठेहिं आढत्ता पडिवोहेउं—अलत्तए मग्गिए नीरसं पेणामेइ, उच्छुब्बंहे, पत्थिए छोइयं पणामेइ, कुसुमेहिं जाइणहिं विटमिताइं पणामेइ । चोइया य पडिभणति—आरिसमेयं तारिसो एस ते मिययमो, तहावि तुमं न परिबयसि । देवदत्ताए चितियं—मूढा एसा तेणंबविहे दिट्ठते देइ । तओ अन्नया भणिआ जणणी—अम्मो ! मग्गेहिं अयलं उच्छुं । कहियं च तीए तस्स । तेण वि सगढं भरेऊणं पेसियं । तीए भणियं—किमहं करेणुया जेण एवंविहं सप्पडाळं उच्छुं पभूयं पेसिज्जइ । तीए भणियं—पुत्ति ! उदारो खु सो तेण एयं पेसियं ति, चितियं च जेण—अत्राणं पि सा दाहि ति । अवरदियहे देवदत्ताए भणिआ माहवी—हला ! भणाहि मूलदेवं जहा उच्छूणनुपरि सद्धा, ता पेसेहि मे । तीए वि गंतूण कहियं । तेण गहियाओ दुन्नि उच्छुलहीओ, निच्छोलिऊण

१ भणयति ।

कथाओ दुयंगुलमणाओ गंडियाओ, चाँउजाएण य अवचुन्नियाओ, कणूरेण य मणागं वासियाओ, सूलाहि य मणागं
 सिद्धाओ, गहियाइं अभिणवमहाइं, मरिऊण य ताणि टक्किऊणं पेसियाणि । दोइयाइं च गंतूण माहवीए । दंसियातां
 तीए पि जणणीए । भगिया य—पेच्छ अम्मो ! पुरिसाणमंतरं ति, ता अहं एएसि गुणाणमणुरत्ता । जणणीए चितियं—
 ‘अण्वमोदिया एसा न परिचयइ अत्तणा इमं, ता करेमि किं पि उवायं जेण एसो कासुओ गच्छइ विदेसं, तओ सुत्थं
 हवइ’ ति चित्तिज्ज भगिओ तीए अयलो—कहसु एईए पुरओ अलियगामंतरगमणं, पच्छा पविट्ठे माणुस्ससामग्गीए
 आगच्छेज्जइ विमाणेज्जइ य तं, जेण विमाणिओ संतो देसच्छायं करेइ, ता संजुत्ता विट्ठेज्जइ, अहं ते वचं दाहामि । पडिंबन्नं
 च तेण । अन्नस्मि दिणे फयं तहैव तेण । निग्गओ अलियगामंतरगमणमिसेण । निग्गएण पविट्ठो य मूलदेवो । जाणा-
 विओ जणणीए अयलो आगओ महासामग्गीए । विट्ठो य पविसमाणो देवदत्ताए, भगिओ य मूलदेवो—इइसो
 चेय अवसरो, पडिच्छियं च जणणीए एयं पेसियं दधं, ता तुमं पडिंकेइओ मुहुत्तगं चिट्ठइ । ताव ठिओ सो पडिंकेइओ
 लक्खिओ अयलेणं । निसन्नो य पडिंके अयलो, भगिया य सा तेण—करेइ न्हाणसामग्गि । देवदत्ताए भणियं—एवं ति,
 ता उट्ठइ निर्यसइ पोत्ति जेण अब्भंगिज्जइ । अयलेण भणियं—मए विट्ठो अज्ज सुमिणओ, जहा—‘नियरियओ चेय
 अब्भंगियगत्तो एत्थ पडिंके आरुढो ण्हाओ’ सि, तो सचं सुमिणयं करेसु । देवदत्ताए भणियं—नणु विणासिज्जए महगं
 तूलिगंडुयमाईयं । तेण भणियं—अन्नं ते विसिट्ठतरं दाहामि । जणणीए भणियं—एवं ति । तओ तत्थट्ठिओ चेव
 अब्भंगिचट्ठिओ उण्हरलउदगेहि य मज्जिओ । भरिओ तेण हेइट्ठिओ मूलदेवो । गहियाउहा पविट्ठा पुरिसा ।
 सन्निओ जणणीए अयलो । गहियो तेण मूलदेवो वालेहिं, भगिओ य—रे ! संपयं निरुवेहि जइ कोइ अत्थि ते

सरणं । मूलदेवेण निरुक्त्यादं पासादं, जाव दिदं निसियाऽसिहत्थेहि वेडियमत्ताणयं मणूसेहि । चितियं च—‘नाहमे-
पसि उययमि, कायधं च मए वयरनिज्जायणं, निराज्जो संपयं, ता न पोरसस्सावसरो त्ति’ चितिय भणियं—जं ते रोयइ
तं करेहि । अयलेण चितियं—उत्तमपुरिसो कोई एतो आगिईए चेव नब्बइ, सुलभाणि य संसारे महापुरिसाण वसणाइं ।
भणियं च—‘को एत्थ सया मुदिओ?, कस्स व लच्छी थिराइं पेम्माइं? । कस्स व न होइ सलियं?, भण को वि ण संहिओ
विहिणा? ॥ १ ॥’ भणिओ मूलदेवो—भो ! एवंविधावत्थागओ मुक्को संपयं तुमं, ममं पि विहिवसेण कयाइ वसण-
पत्तरस एयं चेव करेज्जइ । तओ विमणदुम्मणो निगओ नयराओ मूलदेवो ‘वेच्छ, कइं एएण छल्लिओ?’ ति चितियं ।
तो ण्हाओ सरोयरे, कया पाणवत्ती, चितियं च—गच्छामो विदेसं, तत्थ गंतूण करेमि किं पि इमस्स पडिबिप्पिडयायं ।
पडिओ वेद्धानायडस्स सम्मुहं । गामनगराइमग्गेण वधंतो पत्तो दुवालसजोयणपमाणाए अडवीए मुहं । चितियं च तत्थ—जइ
फोइ वयंतो चायासाहेजो वि दुइओ लब्भइ ता सुहं चेव छिज्जए अडवी । जाव येववेलाए आगओ विसिद्धाकारदंस-
णीओ संपलथइयासणाहो टक्कंभणो, पुच्छिओ य सो—भट्ट ! के दूरे गंतवं? । तेण भणियं—अत्थि अडवीए परओ
यीरनिहाणं नाम यामं, तं गमिस्सामि, तुमं पुण कत्थ पत्थिओ? । इयरेण भणियं—वेस्सायडं । भट्टेण भणियं—
ता पइ गच्छम्ह । तओ पयट्ठा दो वि । मज्झण्हसमए वधंतेहि दिदं सरोवरं । टक्केण भणियं—भो ! वीसमामो सण-
मैगं ति । गया इदगसमीवं । घोया हत्थपाया । गओ मूलदेवो पालिसंठियरुक्खच्छायं । टक्केण छोडिया संबलथइया,
गहिया पट्टयम्मि सत्तुया । ते जेलेण ओलिच्चा लग्गओ साइं । मूलदेवेण चितियं—एरिसा चेव वंभणजाईं मुक्खा-
पहाणा हयइ, ता पन्ना मे दाही । भट्टो वि मुज्जित्ता वंधिज्जण यइयं पयट्ठो । मूलदेवो वि ‘नूनं अवरण्हे दाहि’ ति
चित्तितो अनुपयट्ठो । तत्थ वि तदेव मुत्तं, न दिज्जं तस्स । ‘कइं दाहि’ ति आसाए गच्छइ एतो । वधंताण य आगया

रयणी । तओ वट्टओ ओसरिऊण वडपायवद्देठओ पसुत्ता । पञ्चसे पुणो पत्थिया, मज्झण्हे तद्देव थप्पा, तद्देव भुत्तं
 टक्केण, न विंमं एयस्सं । जाव तइयदियद्दे चितियं मूलदेवेण—नित्थिन्नप्पाया अडवी, तां अज्ज अवस्सं ममं दाही
 एस । जाव तत्थ वि न विंमं । नित्थिन्ना य तेहिं अडवी । जायाओ दोण्ह वि अन्नवट्टाओ । तओ मट्टेण भणियं—भो !
 तुग्ग एसा वट्टा ममं पुण एसा, ता वथ तुमं एयाए । मूलदेवेण भणियं—भो भट्ट ! आगओ अहं तुज्ज लपभवेणं,
 ता मग्ग मूलदेवो नामं, जह कयाइ कि पि पओयणं मे सिज्जइ ता आगच्छेज्ज वेन्नायडे, किं च तुज्ज नामं ? । टक्केण भणि-
 यं—सद्धडो, जणकयावडकेण य निगियणसम्मो नाम । तओ पत्थियो भट्टो सग्गामं । मूलदेवो वि चिन्नायडसग्गुहं ति ।
 अंतराले य विहं वसिमं । तत्थ पविट्टो मिक्खानिमित्तं । हिडियं असेसं गामं । लद्धा कुम्मासा, न किपि अन्नं । गओ
 जलासयाभिसुहं । एत्थंतरम्मि य तयसुसियद्देहो महाणुभावो महातवस्सी मासोपवासपारणयनिमित्तं विट्टो पविसमाणो । तं
 च पेच्छिय हरिसवसुब्भिन्नपुलएण चितियं च मूलदेवेण—अहो ! धम्मो कयत्थो अहं, जस्स इमम्मि काले एस महातवस्सी
 दंसणपहमागओ, ता अयस्सं भविषां मम कट्ठाणेण । अवि य—मख्खलीए जह कप्परुक्खतो, दरिद्दगेहे जह हेमवुडो ।
 मायंगगेहे जह हत्थिराया, सुणी महप्पा तह एत्थ एसो ॥ १ ॥ किञ्च—दंसणत्ताणविसुहं, पंचमहवयसमाहियं धीरं ।
 संती-महव-अज्जव-भुत्तं मुत्तिप्पहाणं च ॥ २ ॥ सज्जायग्गणतवोवहाणनिरयं विसुद्धलेसागं । पंचसमियं तिगुत्तं, अकिं-
 ण्यं चत्तगिहिसंगं ॥ ३ ॥ सुपत्तं एस साहू । ता—एरिसपत्तसुखित्तं, विसुद्धसद्दाजलेण संसित्तं । निहियं तु द्दसस्सं,
 इहपरलोए अणंतफलं ॥ ४ ॥ ता एत्थ कालोचिया देमि एयस्स चेव कुम्मासा, जओ अदायगो एस गामो, एसो
 य महप्पा कइययरेसु दरिसावं दाऊण पडिनियत्तइ, अहं पुण दो तिन्नि वारे हिंढामि तो पुणो लभिस्सं, आसन्नो अवरो
 वित्थो गामो ता पयच्छामि सवे इमे ति । पणमिऊण तओ समप्पिया भगवओ कुम्मासा । साहुणा वि तस्स परि-

णामपरिसंश्रुतेण दद्यादसुद्धिं च विद्याणिऊण—‘धम्मसील ! योवे देज्जह’ चि भणिऊण धरियं पत्तणं । दिन्ना य तेण पवहु-
माणाऽऽसएण, भणियं च तेण—‘धन्नाणं सु नराणं, कुम्मासा होति साहुपारणए ।’ पत्त्यंतरम्मि गयणंतरगयाए रिसिभत्ताए
मूलदेवमच्चिरंजियाए भणियं देवयाए—पुत्त ! मूलदेव ! सुंदरमणुचिद्वियं तुमे, ता एयाए गाहाए पच्छदेण मग्गह जं
रोएए जेण संपाडेमि सयं । मूलदेवेण भणियं—‘भणियं च देवदत्तं, दंतिसहस्सं च रज्जं च ॥१॥’ देवयाए भणियं—पुत्त !
निश्चितो विहरसु, अयस्सं रिसिचलणानुभावेण अदरेण वेव संपज्जिस्सइ एवं । मूलदेवेण भणियं—भयवइ ! एवमेवंचं ति ।
धओ यंदिय रिसि पडिनियत्तो । रिसी वि गओ उज्जाणं । लद्धा अयए भिक्खा मूलदेवेण । जेमिओ पत्थिओ य विन्नाय-
डसग्गुहं । पत्तो य कमेजं, तत्थ । पमुत्तो रयणीए पाहिं पहियसालाए । विट्ठो य धरिमज्जामे सुमिणओ—‘पडिपुन्नमंडलो
निम्मलपहो मयंको उयरम्मि पविट्ठो’ । अग्नेण वि कप्पडिएण सो चेव विट्ठो । कहिओ तेण कप्पडियाणं । तत्थेणेण भणियं—
लभिदिसि तुमं अत्त पयगुलसंपुजं महतं रोट्ठणं । ‘ण याणंति एए सुमिणस्स परमत्थं’ ति न कहिंयं मूलदेवेण । लद्धो
कप्पडिएण भिररागएण परछयणियाए जहोवद्वो रोट्ठो । तुट्ठो य एत्तो । निवेइओ य कप्पडियाणं । मूलदेवो वि गओ
एगमारामं । आवज्जिओ तत्थ एसुमोवयसाहजेण मालागारो । दिन्नाइं तेण पुक्कफलाइं । ताइं चेत्तुं सुइभूओ गओ सुमि-
णयसत्थपाटगस्स गेहं । फओ तस्स पणामो । पुच्छिया खेमारोगवत्ता । तेण वि संभासिओ सवहुमाणं, पुच्छिओ पओ-
पणं । मूलदेवेण जोदिक्कण करजुयलं कहिओ सुविणगवइयरो । उवज्जाएण वि भणियं सहरिसेणं—कहिस्सामि सुहसुहुत्ते
सुविणयपलं, अज्ज ताव अविही होसु अग्गणं । पडिवन्नं च मूलदेवेण । ण्हाओ जिमिओ य विभूइए ॥ सुत्तरे
य मणिओ उवज्जाएण—पुत्त ! पत्तवरा मे एसा कन्नगो, तां पंरिणेषु मम्मोवरोहेण, एवं तुमं ति । मूलदेवेण भणियं—
ताय ! कइं अन्नायडुलंसीलं जामावयं करेसि ? । उवज्जाएण भणियं—पुत्त ! आवारेण चेव गज्जइ अकहियं पि कुलं ।

भणियं च—आचारः कुलमाल्याति, देसमाल्याति जल्पितम् । सम्भ्रमः श्लेहमाल्याति, वपुराल्याति भोजनम् ॥ १ ॥
 तद्वा—को कुवलेयाण गंगं, करेइ मंदुरत्तणं च उच्छृणं ? वरहरथीण य लीलं, विणयं च कुलपसूयाणं ? ॥ २ ॥ अहवा—
 जइ हुति गुणा ता किं, कुलेण ? गुणेणो कुलेण न हुं कज्जं । कुलमेकलंकं गुणवोजियाण गरुयं चिय कलंकं ॥ ३ ॥ एवमाइ-
 भणिईहि पडिबजाविय सुइसुहुत्तेण परिणाविओ । कहियं सुविणगफलं—सत्तदिणअंतरे राया होहिसि । तं च सोऊण
 जाओ पइदमणो, अच्छइ य तत्थ सुहेणं । पचमे य दिक्खे गओ नयरघाहिं, मिसओ चंपगच्छायाए । इओ य—तीए
 नयरीए अपुत्तो राया फालगओ । तत्थ अहियासियाणि पंच दिघाणि । तानि आहिंदिय नयरमज्जे निगयाणि वाहिं पत्ताणि
 मूलदेवसयासं । विट्ठो य सो अपरियत्तमाणच्छायाए विट्ठओ । तं पेच्छिय गुल्लुगुल्लियं हरियणा, हेसियं सुरेणेण,
 अहिसित्तो भिगारेणं, वीइओ चामरेहिं, ठियसुचरि पुंडरियं । तओ कओ लोएहिं जयजयारवो । चढाविओ गएण रंघे
 पइसारिओ य नयदिं । अभिसित्तो य मंसित्तामंतेहिं । भणियं च गयणतलगयाए देवयाए—भो ! भो ! एत महापुभावो असे-
 सकलापारगओ देवयाहिंदियत्तरीरो विकमराओ नाम राया, ता एयस्स सासणे जो न बट्टइ तस्स नाहं खमाभि.त्ति ।
 तओ सओ सामंत-मति-पुरोहियाइओ परियणो आणाविहेओ जाओ । तओ उवारं विसयसुइमणुइवंतो चिद्धइ । आठत्तो
 उज्जेणिसामिणा वियारधवलेण सह संवयहारो, जाव जाया परोप्परं निरंतरा धीई । इओ य देवदत्ता तारिसं पिडं-
 वणं मूलदेवत्ता पेच्छिय विरत्ता अईव अयलोवरि । ततो निम्भच्छिओ अयलो—‘भो ! अहं वेसा, न उण अहं तुग्ग
 कुलधरिणी, तद्वा वि मज्झ गेहत्थो एवंविहं ववहरसि, ता ममिच्छाए ण पुणो रिखियधं’ ति भणिय गया राइणो सयासं ।
 भणिओ य निवडिय चलणेसु राया—सामि ! तेण वरेण कीरउ पसाओ । राइणा भणियं—भण, कओ चेव तुज्झ पसा-
 ओ ? किमवरं भणीयइ ? । देवदत्ताए भणियं—ता सामि ! मूलदेवं वल्लिय ण अन्नो पुरिसो मम आणावेयवो, एसो

अयलो मम परामणे नियारेयवो । राइणा भणियं—एवं, जहा तुब्ब रोयए, परं कहेह को पुण एस वुत्ततो ? । तओ फहिओ माहवीए । रटो राया अयलोवरि । भणियं च—भो ! मम एईए नयरीए एयाइं दोन्नि रयणाइं ताहं पि सलीफरेइ ? । एसो तओ हकारिय अंवाडिओ भणिओ—रे ! तुमं एत्थ रायाजेण एवंविहं ववहरसि ? ता निरुवेहिं संपयं सरणं, फरेमि तुह पाणविणासं । देवदत्ताए भणियं—सामि ! किमेइणा सुणहपाएण पंडितखेणं ? ति, ता मुंचह एयं । राइणा भणिओ—रे ! एईए महाणुभायाए वयणेणं छुटो संपयं, सुद्धी डण तेणेवेह आणिएणं भविस्सई । तओ चलणेसु निवडिऊण निगओ रायड्डाओ । आढत्तो गबेसिचं विसोदितं । तहावि न लट्ठो । तओ तीए चेव ऊणिमाए भरिऊण भंडत्स यहणाइं पत्थिओ पारसवळं । इओ य मूलदेवेण पेसिओ लेहो कोसलियाइं च देवदत्ताए तत्स राइणो य । भणिओ य राया—मम पर्यईए देवदत्ताए उवरि माहतो पडियंघो, ता जइ एईए अभितवियं तुम्ह वा रोयए ता छुणह पमायं, पेसेह एयं । ततो राइणा भणिया रायदोवारिणा—भो ! किमेयमेवविहं लिहियं विक्रमराएणं ? किं अम्हणं तत्स य कोह अत्थि विसेसो ? रत्तं पि सबं तत्सेयं किं पुण देवदत्ता ? परं इच्छउ सा । तओ हकारिया देवदत्ता फदिओ वुत्ततो—वा जइ तुम्ह रोयए ताहे गम्मउ तत्स सगासं । तीए भणियं—महापसाओ, तुम्हाऽणुन्नायाण मणोरहा एए अण्हं । तओ महाविभवेणं पूइऊण पेसिया गया य । तेण वि महाविभूईए चेव पवेसिया । जायं च परोप्परमेगरत्तं । अचएण मूलदेयो तीए सह विसयसुहमणुहवंतो जिणभयणविवकरणपूयणतप्परो ति । इओ य सो अयलो पारसउले विटविय यहयइयं पवरं भंडं भरेऊण आगओ विन्नायडं । आवासिओ य बाहिं । पुच्छिओ लेगो—किं नामाभिहाणो एत्थ राया ? । कहियं च—विक्रमराओ ति । तओ हिरत्तसुवन्नमोत्तियाण थालं भरेऊण गओ राइणो पेक्खगो । दवा-

१ मतेन । २ कोसलिकागि-उपहराः ।

विर्यं राइणा आसणं, निसम्नो पबमिन्नाओ य । अयलेण य न नाओ एसो । रत्ता पुच्छिओ—कुओ सेही ! आगओ ? ।
 तेण भणियं—पारसउलाओ । रत्ता पूइण अयलेण भणियं—सामि ! येसेह उवरिगो जो भंडं निरुवेइ । तओ राइणा
 भणियं—अहं सयमेवागच्छामि । तओ पंचउलसहिओ गओ राया । दंसियं वहेणसु संख-फोफ्फल-वंदणा-उगरु-मंजिडाइयं
 भणियं—देव ! एत्तियं चैव इमं ? । तेण भणियं—देव ! एत्तियं चैव इमं ? । तेण भणियं—देव ! एत्तियं चैव इमं ? ।
 भंडं । पुच्छियं पंचउलसमक्खं राइणा—भो सेट्ठि ! एत्तियं चैव इमं ? । तेण भणियं—देव ! एत्तियं चैव इमं ? ।
 वं—करेह सेट्ठिस्स अद्धदाणं परं मम समक्खं तोलेह चोहेइ । तोलियाइं पंचउलेण । भारेण य पायप्पहारेण य वंसवेहेण
 य छक्किरयं मंजिहमाइमज्झगयं सारभंडं । राइणा उक्केहावियाइं चोलयाइं निरुवियाइं समंतओ, जाव विहं फत्थइ सुवन्नं फत्थइ
 रुप्पयं फत्थइ मणि-मोत्तिय-पयालाइ महगयं भंडं । तं य वड्ढूण रुहेण नियपुरिसाण विओ आपसो—अरे ! वंधह पबक्खं
 चोरं इमं ति । वढ्ढो य थगथगंतदियओ तेहि । वाऊण रक्खवाले जाणिसु गओ राया भवणं । सो वि आनिओ आरक्खि-
 तेण रायसमीयं । गाढं बळं च वड्ढूण भणियं राइणा—दे ! छोडेह छोडेह । छोडिओ अणेहि । पुच्छिओ । राइणा—परिया-
 नेसि ममं ? । तेण भणियं—देव ! सयलपुहविविक्खाए महाणरिदे को न याणइ ? । राइणा भणियं—अलं उवयारभास-
 नेहि, कुडं साहसु जइ जाणसि । अयलेण भणियं—देव ! न थाणामि सन्मं । तओ राइणा थाहराविया देवदत्ता ।
 आगया परच्छर व सधंगभूसणघरा विन्नाया अयलेण । लज्जिओ मणम्मि बाढं । भणियं च तीए—भो ! एस सो मूलदेवो
 जो तुमे भणिओ तम्मि काले—ममावि कयाइ विहिजोगेण वसणं पत्तस्स उवयारं करेअह, ता एस सो अवसरो, सुको य तुमं
 अत्थसतीरसंसयमावन्नो वि पणयदीणजणवच्छलेण राइणा संपयं । इमं च सोऊण विलस्समणसो 'महापत्ताओ' ति
 मणिऊण निवडिओ राइणो देवदत्ताए य च्छलेणसु । भणियं च—कयं मए जं तया सयलजणनिवुइकरस्स मीसेसक-

लासोद्दियस्त देवस्त निम्मलसहावस्त पुनिमाचंदसेव राहुणा कथयणं ता तं समउ मम सामी, तुम्ह कयत्यणामरिसेण महाराओ वि न देइ मे उज्जेणीए पवेसं । मूलदेवेण भणियं—रामियं चेव मए जस्त तुह देवीए कओ पसाओ । तओ सो पुणो वि निवहिओ दोण्ह वि चळणेसु । परमायरेण पहाविओ जेमाविओ य देवदत्ताए परिहाविओ महग्गवत्थे । राइणा सुखं दाणं । पेत्तिओ उज्जेणिं । मूलदेवराइणो अब्भत्थणाए रामियं वियारघवलेण । निग्घिणसम्मो वि रजे निविहं सोऊण मूलदेवं आगओ विन्नायडं । दिहो राया । दिओ सो चेव अदिट्ठसेवाए गामो तस्स रजा । पणमिळण 'महापसाओ' ति भणिऊण य सो गओ गामं । इओ य तेण कप्पडिएण सुयं—जहा मूलदेवेण वि एरिसो सुमिणो दिहो जारिसो मए, परं सो आएसपलेण राया जओ । सो चित्तेइ—वच्चामि जत्थ गोरसो, तं पिक्किता सुवामि जाय तं सुविणं पुणो पेच्छामि । अवि सो तं पुण पेच्छेल । न य माणुसाओ विभासा ॥

'चकिं' ति दारं—इंदपुरं नगरं, इंददत्तो राया । तस्स इद्धानं वराणं देवीणं यावीसं पुत्ता । अन्ने भणंति—एक्काए चेव देवीए ते पुत्ता राइणो पाणसमा । अन्ना य अमवधूया, सा परं पेरिण्तेण दिट्ठिहिया । सा अन्नया कयाए रिउण्हाया समाणी अच्छद । राइणा दिहा, 'करस एस ?' ति पुद्दा आसन्नवस्मिणो मुरिसा । तेहिं भणियं—तुम्ह देवी एसा । ताहे सो ताए समं एकरसिं वसिओ । सा य रिउण्हाया । तीसे गळो लग्गो । सा य अमवेण भणिहिया—जया तुह गळ्मो आहूओ होइ वया मंस सादेज्जसु । ताए तस्स कहियं दिवसो सुहुत्तो जं च राएण उल्लवियं । सामिन्नाणं तं तेण पत्तए लिहियं । सो तं सारवेद । गवण्हं मासाणं दारगो जाओ । चउरो य दासचेदालि तदिवसं जायति । तंजहा—अंगियओ पत्तइओ चहुलिओ सांगरओ य । सुदिदत्तो ति कयं तस्स नामं । अट्टवरिसो य सो अमवेण कलायरियस्त

१ परिगणत्ता—बाहर निकलवे ।

उपणीओ । तेण लेहाइयाओ गणियपराणाओ सलणकयपज्जवसाणाओ कलाओ गाहिओ । जाहे तं गाहेइ आयरिओ ताहे ताणि कट्टति विजहिंति । पुधपरिचरण ताणि रोलंति । तेण ताणि न चेव गणियाणि । गहिआओ कलाओ । ते अमे वावीसं कुमारा गाहिजंता आयरियं पिट्ठति अवयणाणि य भणंति । जइ सो आयरिओ पिट्ठइ ताहे गंवूणं माऊणं साहेति । ताहे साओ आयरियं खिसंति—कीस आहणसि ? , न सुलभाणि पुत्तभंडगणि । अओ ते न सिक्खिया ॥

इओ य मधुराए जियसन्नु राया, तरस सुया निछुई नाम दारियां । सा रण्णो अलंकिया उवणीया । राया भणइ— नेण्ड जो ते रोयइ भत्तारो । तो ताए भन्नइ—जो सरो पीरो राहं च बिचइ सो मम भत्ता होउ, से पुण रज्जं दिज्जा । ताहे सा पिउवयेण महात्तामगियाए गया इंदपुरं सोउं इंददत्तस बहवे पुत्ते । इंददत्तो ठुठो बितेइ— नूणं अन्नराईहिंते लट्टयरो अहं । आवाहिया य तेण सवे रायाणो । महाविभूई य आगया । तओ तेण वसिय-पडागं नयरं फारियं । रंगमंडवो वाहिं कओ । तथेकम्मि अक्खे अट्ठ चक्काणमुवरिं ठविया धीउल्लिया सा अरिछम्मि विधेयघा । तओ इंददत्तो राया सन्नद्धो निगओ सह पुत्तेहिं । सा वि कम्मा सवालंकारविभूसिया आगया । उयविट्ठो मंचेसु सघो नरिंदपमुहो निवजणो । तारिसो य सयंवरो जाओ जारिसो दोवईए । तत्थ एआ जेठो पुत्तो सिरिमाली नाम पढमं सहरिसं भणिओ—पुत्त ! एसा दारिया रज्जं च घेत्तयं, अओ विधे एवं पुत्तलियं वामे अच्छिम्मि । ताहे सो अकयन्भासो तस्स समूहस्स मज्जे घणुं चेव न गिण्हउं तरइ । कह कहवि अणेण गहियं कंपतेण । ‘जओ वच्चउ तओ वच्चउ’ त्ति मुक्को सरो । सो वक्केण अन्मिडिऊण भग्गो । एवं कस्सइ एगं अरगतंरं बोलीणो, कस्सइ दोन्नि, कस्सइ तिन्नि, अन्नेसिं वाहिरेणं चेव नीई । ताहे राया अधिइं पकओ—अहो ! अह-मेयहिं धरिसिओ त्ति । तओ अमचेण मणियं—कीस अधिइं करेसि ? । राया भणइ—एएहिं अहमप्पहाणो कओ ।

अमघो भणइ—अस्ति अन्नो तुम्ह पुचो मम धूयाए तणओ सुरिंदत्तो नाम सो समत्थो विधिउं। अहिण्णाणाणि य से कहियाणि । कहिं सो ? । दरिसिओ । तओ राइणा अवगूहिओ भणिओ य—सेयं तव पुत्ता ! अट्ट रहचके भेत्तुण पुत्तलियं अच्छिम्मि विधित्ता रजं सुकलत्तं निवुइदारियं संपाविचए । ततो कुमारो ‘जहा आणवेहि’ ति भणिऊण य ठाणं ठाइऊण धणुं गेणइ । ताणि य दासरूवाणि चउद्धिसि ठियाणि रोहंति । अन्ने य उभयपासे गहियलग्गा दो जणा भयं दाइंति—जइ कहवि लक्खस्स चुक्खसि तो सीसं छिंदियद्धं ति । सो वि य से लवज्जाओ पसे ठियो भयं वेइ—मारिज्जसि जइ चुक्खसि । ते य दावीसं पि कुमारो ‘मा एस विधिस्सइ’ ति उल्लवयणा विग्घाणि करेति । तओ ताणि चत्तारि ते य दो पुरिसे दावीसं च कुमारे अगणितो ताणं अट्टण्हं रहचक्काणं अंतरं जाणिऊणं तस्मि लक्खे निरुद्धाए दिहीए अन्नमइं अकुणमाणेण सा धीउद्धिया यामे अच्छिम्मि विद्धा । तओ लोगेण उल्लङ्घिनायकलयलमिस्सो साहुकारो कओ । जहा तं चक्कं दुक्खं भेत्तुं एवं माणुसत्तणं ति ॥

‘घग्गे’ ति—एगो इहो जोयणसहस्सविधिओ सेयालवम्मोवणद्धो । एणं से मज्झे छिइं जत्थ कच्छभस्स गीवा मायइ । तत्थ कच्छभो दाससए दाससए गीवं पसारेइ । तेण कहवि गीवा पसारिया । जाव तेण छिदेण गीवा निग्गया । तेण जोइसचक्कं दिट्ठं कोमुइए पुक्कफलाणि य । सो गओ ‘सयणिज्जगाणं दावेमि’ । आणित्ता ताणि सव्वओ पलोएइ तं ठिइं न पेच्छइ । अवि सो लभेज्ज विमासा ॥ १ ॥

‘जुगे’ ति—‘पुवंते होज्ज जुगं, अवरंते तस्स होज्ज समिलओ । जुगछिइम्मि पवेसो, इय संसइओ मणुयलंभो ॥ १ ॥ जह समित्ता पट्ठमहा सागरसलिले अणोरपारम्मि । पविसिज्जा जुगछिइं, कह वि भमंती भमंतम्मि ॥ २ ॥

१ इयं पत्तिकलमिश्रः ।

सा चंडयायवीईपणोद्विया अवि लभेज्ज जुगछिई । न य माणुसाओ भट्ठो, जीवो पडिमाणुसं लहइ ॥ ३ ॥”

इद्विगाथाओ युगोदाहरणमवसेयम् ॥

इयाणि ‘परमाणू’ जहा—एगो संभो महप्पमाणो । सो देवेणं चुन्नेऊणं अविभागिमाणि खंडाणि काऊण नलि-
याए पक्खित्तो । पच्छा मंदरचूलियाए ठिएण फूमिओ सो । सवओ पण्हो सो यंमचुओ । अत्थि को वि वेहिं चेव
पुगलेहिं वमेव तंभं निदत्तेज्जा ? । नो इण्हे समहे । एस अभावो । एवं भट्ठो माणुसाओ न पुणो लभेज्ज तं ॥

अहवा—सभा एगा अणेगलंभसयसन्निविद्धा । सा कालंतरे झामिया पडिया । अत्थि पुणो को वि वेहिं चेव
पोगलेहिं करेज्जा ? । नो इण्हे समहे । एवं माणुसत्तं दुल्लहं ॥ तत्र यथा मानुपत्वं दुर्लभं तथा दर्शयितुमाह—

समावत्ता ण संसारे, णाणागुत्तासु जाइसु । कम्मा णाणाविहा कहु, पुढो विस्संभिया पया ॥ २ ॥

व्याख्या—‘समापन्नाः’ समन्तान् प्राप्ताः प्रजा इति योगः । “ण” इति याक्यालङ्कारे । क ? इत्याह—
संसारे । तथाऽपि क ? ‘नानागोत्रासु’ अनेकभिधानासु ‘जातिषु’ क्षत्रियादिजातिषु । अत्र हेतुमाह—‘कर्मणि’ ज्ञाना-
वर्णीयादीनि ‘नानाविधानि’ अनेकप्रकाराणि ‘कृत्वा’ निर्वर्त्य, ‘पुढो’ त्वि ‘पृथक्’ भवेन एकैकश इत्यर्थः, “विस्संभिय”
त्वि प्राकृतत्वाद् अनुस्वारः ‘विश्वश्रुतः’ जगत्पूरका यत्तन्त इति गम्यते, कचित् कदाचिद् उत्पत्त्या सर्वजगद्व्यापनात् ।
उक्तञ्च—“नेत्थि किर सो पएसो, लोए बालगकोडिभेत्तो वि । जम्मणमरणाबाहा, जत्थ जिएहिं न संपत्ता
॥ १ ॥” इदमुक्तं भवति—अवाप्यापि मानुपं जन्म स्मृतविचित्रकर्मोनुभावतोऽन्यान्यगतिभगिन्स्य एव भवन्ति
‘प्रजाः’ जनसमूहरूपा इति । अतो दुर्लभं मानुपत्वमिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अनुमेवार्थं प्रकटयन्नाह—

१ कूटुतः । - २ “नाल्लि किल स प्रदेसो, लोके बालाप्रकोटिमात्रोऽपि । जन्ममरणाबाधा, यन्न जीवेन सम्प्राप्ता ॥ १ ॥”

एगया देवल्लोएसु, नरंएसुं वि एगयां । एगयां आसुरं कायं, अहाकम्ममेहिं गच्छइ ॥ ३ ॥
 व्याख्या—‘एकदा’ एकस्मिन् काले ‘देवल्लोकेषु’ सोधमादिषु, उपरितनैवोपलक्षणमेतत् । ‘नरकेषु’ रत्नप्रभादिषु
 ‘अपि!’ चार्थे, एकदा । एकदा ‘आसुरे’ असुरसर्वान्विनं ‘कायं’ निकायम्; आधस्त्यदेवोपलक्षणमेतत् । “अहाकम्ममेहिं” ति
 ‘ययाकर्मभिः’ तत्तद्गत्यतुरुपेक्षितैः सरागस्यसमिहारस्यवालवपःप्रयुक्तैः “गच्छइ” ति वचनन्यत्ययाद् गच्छन्ति प्राणिन
 इत्युत्तरेण योगः । तथाहि—“देवालयं निबधइ, सरागतवसेज्जम् । अणुघयघरो दंतो, संतो वालतयस्मिं ये ॥ १ ॥
 जीवपायरज्जे कूरो, मंहारंअपरिगंहो । मिच्छदिद्वो महांपोवो, वधए नरयाडयं ॥ २ ॥ वालतवे पंडिचद्धा, उक्कडरोत्तां
 तवेणं गारवियां । वेरेणं य पंडिचद्धां, मरिज्जे जंति असुरेसुं ॥ ३ ॥ रज्जुगहणे विसमंक्खणे ये जल्ले ये जलपवेसे ये ।
 तण्हद्धिहाकिलंतां, मरिज्जे हुंति वंतरिया ॥ ४ ॥” इत्यादि सूत्राद्यैः ॥ ३ ॥ तथा—

एगयां त्वत्तिओ होइ, तओ चंडाल दौकसो । तओ कीड पयगो य, तओ कुयू पिपीलिया ॥४॥
 व्याख्या—‘एकदा’ ‘क्षत्रियः’ राजा भवति प्राणी, सूत्रवैचित्र्याच्च बहुवचनप्रक्रमेऽप्येकवचनम् । ‘ततः’ तदनन्तर
 ‘चाण्डालः’ मातङ्गः यदि वा शूद्रेण ब्राह्मण्यां जातश्चाण्डालः । ‘दौकसः’ वर्णान्तरजन्मा । तथा च द्यूदोः—‘धम्मेणेणं सुदीए
 जाओ निसाओ सि, पम्हेणेण वेसीए जाओ अयद्धो ति बुधइ, तथ निसाएणं अयद्धोए जाओ जो सो दोफसो भद्रइ । इह च

१ “देवायुक्तं निबध्नाति, सरागतपःसंयमः । अणुमतर्धतो दान्तो, सच्छो वाल्लक्षणसिं च ॥ १ ॥ जीवपायरतः कूरो, मंहारंअपरिग्रहः ।
 मिय्याहदिमहापणे, यप्पाति नरकायुक्कम् ॥ २ ॥ अज्ञानतपसि प्रतिवद्धा, उक्कटरोपासपसा गोरविताः । वेरेण च प्रतिवद्धा, मूत्ता
 यान्ति असुरेसुं ॥ ३ ॥ रज्जुगहणे विपभक्षणे च ज्वलने च जलप्रवेसे च । दृणासुक्कान्ताः, मूत्ता भवन्ति स्यन्तरकाः ॥ ४ ॥”
 २ ब्राह्मणेन शूद्रो जातो निपाद इति, ब्राह्मणेन वैश्यायो जातोऽयध इति उच्यते । सत्र निपादेन अयधो जातो यः स दोकसो भवत्येते ।

वृत्तये
चतुरङ्गीया-
ऽव्ययनम् ।
मनुष्यज-
न्मनो दुर्ल-
भता ।

॥ ६७ ॥

क्षत्रियमहणाद् उत्तमजातयः चाण्डालग्रहणात् नीचजातयो वोक्तसंग्रहणात् सङ्कीर्णजातय उपलक्षितोः । ततः 'कीटः' प्रतीतः 'पतङ्गः' शूलमः 'चैः' समुच्चये । ततः कुन्धुः पिपीलिका च । पक्षारस्य लुप्तत्वाद् भवतीति योज्यम् । अशेषतिर्यग्भेदो-
पलक्षणमेतदिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ आह—किमित्यं पर्यटन्तस्ते निर्विघ्नन्ते ने वा ? इत्याह—

एवमावद्वजोणीसु, पाणिणौ कम्मकिब्बिसा । न निर्विज्जंति संसारे, संघट्टेसु व खत्तिर्या ॥ ५ ॥
कम्मसंगोहि सम्मूढा, दुक्खिर्या बह्वेयणा । अमानुसांसु जोणीसु, विणिहंमंति पाणिणो ॥ ६ ॥
व्याख्यौ—'एवम्' असुना न्ययेन आरत्तैः—परिपत्तैः तत्त्वधाना योनयः—चतुरशीतिलक्षप्रमाणानि जीवोत्पत्तिस्था-
नानि आधत्तयोनयस्तासु 'पाणिनः' जन्तव्यैः 'कम्मकिब्बिसा' ति प्राकृतत्वात् किस्त्रिपकर्मणः—अधमकर्मणः 'न निर्वि-
घ्नन्ते' कदाप्यन्त्युक्तिः इति नोद्दिजन्ते । क तां आवर्त्तनयोनयः ? संसारे । कस्त्रिब के ? सर्वे च ते अर्थोच्च—धनकनकादयः
तेद्विब्वे 'क्षत्रियाः' राजानः । किमुक्तं भवति ?—ययो मनोहान् शब्दादीन् भुञ्जानां तेषां तयो वद्धतैः एवं तासु तासु
योनिषु पुनः पुनरुत्पत्तिमनुभवेतामपि भवामिनेन्दिताम् । कथमन्यथा न तत्रतिघातार्थमुद्यच्छेयुः ? इति भावः । अनिर्वि-
घ्नमानसमेव स्याद् अत आह—'बहुवेदनाः' प्रचुरशरीरव्यथाः । 'अमानुसीषु' नरकतिर्यगाऽऽभियोग्यादिदेवदुर्गतिस्त्व-
न्यिनीषु योनिषु 'विनिहन्त्यन्ते' विशेषेण निपात्यन्ते अर्थात् कम्मोभिः । कोऽर्थः—ने तत उत्तारं लभन्ते प्राणिनः । तदनेन
सत्यप्यावत्तं निर्वेदाभावाद् दुःखंव्याकुलनरकादिगत्यनुत्तरेण जन्तवो मनुजत्वं न लभन्ते इत्युक्तम् । इति सूत्रद्वयार्थः
॥ ५ ॥ ६ ॥ कथं तर्हि तदवोक्तिः ? इत्याह—

कम्ममाणं तु पहाणाए, आणुपुवी कयाह उ । जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आयणंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥

श्रीउत्तरा-
द्ययनस्रवे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः

॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘कर्मणां’ मनुजगतिविवन्धकानाम् अनन्तानुबन्ध्यादीनां ‘तुः’ पूर्वस्माद्विशेषोक्तकः “पहाणाए” ति प्रहाण्या-अपगमेन, कथं प्रहाणिः ? इत्याह—‘आनुपूर्व्यां’ क्रमेण न तु झगित्येव । तयापि “कयाइ उ” ति तुशब्द एवकारार्थे कदाचिदेव न सर्वदा ‘जीवाः’ प्राणिनः ‘शुद्धिः’ छिष्टकर्मनिगमात्मिकाम् ‘अनुप्राप्ताः’ सम्प्राप्ताः ‘आददते’ स्वीकुर्वन्ति ‘मनुष्यतां’ मनुजत्वम्, विशिष्टशुद्धिनिबन्धनैः तनुकपायत्वादिभिरेव तदायुर्वन्थात् । उक्तञ्च—“पर्यईए तणुफसाओ, दाणरओ सीलसंजमविहूणो । मज्झिमगुणैहिं जुत्तो, मणुयाउं वंघए जीयो ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवं मानुष्यं दुर्लभमुक्तं । साम्प्रतं श्रुतिदुर्लभतामाह—

माणुस्सं विग्गहं लहुं, सुई घम्मस्स दुल्लहा । जं सोचा पडिवज्जंति, तवं त्वंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥

व्याख्या—“माणुस्सं” ति सूत्रत्वात् मानुष्यकं-मनुष्यसम्बन्धिनं ‘विग्रहं’ औदारिकशरीरं लब्ध्वाऽपि, अपेर्गेन्यमान-त्वात्, ‘दृतिः’ श्रवणं ‘धर्मस्य’—‘दुर्गतिप्रसूतान् जीवान्, यस्माद्धारयते ततः । धत्ते चैतान् शुभे स्थाने, तस्माद्धर्म इति स्मृतः ॥ १ ॥’ इत्यन्वर्थनाम्नः ‘दुर्लभा’ दुःप्राप्ता प्रागुक्ताऽऽलस्यादिहेतुतः । स च—‘सृष्टी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, भक्तं मण्ये पानकं चापराहे । द्राक्षा खण्डं शर्करा चार्द्धरात्रे, मोक्षध्वान्ते शाक्यपुत्रेण दष्टः ॥ १ ॥’ इत्यादिः सुगतादिकल्पितोऽपि स्याद् अतस्तदपोहायाऽऽह—‘धं’ धर्मं श्रुत्वा ‘प्रतिपद्यन्ते’ अङ्गीकुर्वन्ति ‘तपः’ अनशनान्दि द्व्यदशविधं, ‘क्षान्ति’ क्रोध-जयलक्षणां मानादिजयोपलक्षणं चैषा, ‘अहिंसताम्’ अहिंसनशीलताम्, अनेन प्रथमव्रतमुक्तम् । शेषव्रतोपलक्षणमेतत्, एतद्वृत्तिरुत्थानि हि शेषव्रतानि । एवं च तपसः क्षान्त्यादिचतुष्टयस्य महाव्रतपञ्चकस्य चाभिधानाद् दशविधस्यापि धर्म-स्याभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ श्रुत्यवाप्तावपि श्रद्धादुर्लभतामाह—

१ “प्रकृता वतुक्कपायो, दानततः शीलसंयमविहीनः । गच्छमणुणैर्युंको, मनुजानुवृद्धाति जीयः ॥ १ ॥”

तृतीयं
चतुरङ्गीया-
ऽध्ययनम् ।

श्रुतेर्दुर्लभ-
भत्वम् ।

॥ ६८ ॥

आह च सचणं लक्षुं, सद्धा परमदुल्लहा । सोचा नेयाउयं मगं, बहवे परिभस्सई ॥ ९ ॥

व्याख्या—“आहचे”ति कदाचित् ‘श्रवणं’ प्रक्रमाद् धर्मस्याऽऽकर्णनम्, उपलक्षणत्वाद् मनुष्यत्वं च, अपिशब्दस्य गम्यमानत्वात् ‘लब्ध्वाऽपि’ अवाप्यापि ‘श्रद्धा’ रुचिरूपा प्रक्रमाद् धर्मविषयैव ‘परमदुर्लभा’ अतिशयदुरापा । कुतः परमदुर्लभत्वमस्याः ? इत्याह—‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य ‘नैयायिकं’ न्यायोपपन्नं ‘मार्गं’ सम्यग्दर्शनाद्यात्मकं सुक्तिपथं ‘बहवः’ नैक एव, “परिभस्सई” ति ‘परिश्रयन्ति’ ज्यवन्ते प्रक्रमात् नैयायिकमार्गादेव । यथा जमालिप्रभृतयः । यच्च प्राप्तमप्य-
पैति तच्चिन्तामणिवत् परमदुर्लभमेव इति भावः ॥ ९ ॥

के च ते जमालिप्रभृतयः ? तद्वक्तव्यतामेयाह—बहुरय जमालिप्रभवा, जीवपएत्ता य तीसंगुत्ताओ । अद्यत्ताऽऽ-
सौदाओ, सामुच्छेयाऽऽस्तमित्ताओ ॥ १ ॥ गंगोओ दो किरिया, छुल्लुगा तेरासियाणमुप्पत्ती । थेरा य गोह्मिमाहिल,
पुट्टमयद्धं परूवंति ॥ २ ॥

तत्थ जमाली चोइसहिं वासेहिं सामिणो नाणुप्पत्तीए पढमनिह्वो जाओ ॥

तंजहा—तेणं कालेणं तेणं समएणं कुंडपुरं नयरं । तत्थ सामिस्स जेह्वा भगिणी सुदंसणा नाम । तीए पुत्तो जमाली । सो सामिस्स मूले पवइओ पंचहिं सएहिं समं । तस्स य भज्जा सामिणो धूया अणुजंगी नाम, धीयं नामं पियदंसणा । सा वि तमणुपवइया सहस्सपरिचारा । तद्वा भणियबं जद्वा पन्नत्तीए । एक्कारस्स अंगा अहीया । सामिणा अणुण्णाओ सावत्थिं गओ पंचसयपरिचारो । तत्थ तेदुगे उज्जाणे कोट्टुगे चेइए समोसडो । तत्थ से अंतपंतेहिं दाहज्जरो उप्पओ, न तरइ वइडओ अच्छिवं । ताहे सो समणे भणइ—मम संधारगं करेह । तेहिं काउमारद्धो । पुणो भणइ—कओ

कज्जद वा ? (ते भणंति—न कज्जो, अब्बं वि कज्जदं । ताहे तस्स चित्तां जोग्या—जणं समणे भगवं एवमाइक्खेइ—
“चलमाणे चल्लिए जोग निज्जरिज्जमाणे निज्जिजे” तन्नं मिच्छां, पुण्णो इमं पबक्खमेव दीसइ—सेज्जासंयारणे कज्जमाणे
अकट्ठे, सय्येरिज्जमाणे असंयारिए, जग्गो ण एव तेह्दां चल्लमाणे वि अवल्लिए तावं निज्जरिज्जमाणे वि जणिज्जिजे । एवं
संपेहेइ; एवं संपेहत्तां निगगथि सइविंद; सइविंत्तो एवं वय्यासी—जणं समणे महावीरे एवमाइक्खेइ—“चलमाणे
चल्लिए जोग निज्जरिज्जमाणे निज्जरिए” तं णं मिच्छां, इमं पबक्खमेव दीसइ—सेज्जासंयारणे कज्जमाणे अकट्ठे जोग
अणिज्जिजे । तए णं जमालिस्स एवमाइक्खमाणस्स जाव परुवेमाणस्स अत्थेगइया निगगथा एयमट्ठं सइहंति अत्थेगइया
नो सइहंति । जे णं सइहंति ते णं जमालिं चेव जणगारं उवसंपज्जित्ताणं विहरंति । तत्थ णं जे न सइहंति ते ते
हेवविट्ठेहिं, पडिचोहंति । जाहे न ठाइ ताहे निगगथा जमालिस्स अत्तियाओ जहा पन्नत्तीए जाव सामि उयसं-
पज्जित्ताणं विहरंति । सा वि यं णं पियदंसणा ठकस्स कुंभगरस्स घरे ठियां सा आगया वरिया । ताहे तं पि पन्नवेइ ।
सा वि विपडियन्ना तस्स नेहाणुरागेण । पच्छां आगया अब्बाणं पारिकेइ । तं च ठकं भणइ । सो जाणइ—जहा एस
विपडियन्ना नाहत्तेण । ताहे सो भणइ—अहं न याणेसि एयं विसेसं । तओ तीसे जमया कयाइ सज्जायपोरिसि
करितीदं तेणं भायणाणि उवसत्तेणं ततोइत्तो इगालो इहो, जहां तीसे संधाडी एगवेसस्सिं दइ । सा भणइ—इमा
अज्ज ! संधाडीं दइ । ताहे सो भणइ—तुम्हे चेव पन्नवेइ—जहां इज्जमाणे अट्ठजे, केणं तुमं संधाडीं दइ ? जओ
उज्जुणययमाओ वीरिज्जिनिदवयणावलींणं जुज्जो ‘उज्जमाणं दइ’ वोत्तुं न तुब्बं ति । तओ ‘ताहं’ चि पडिसुणेइ—
इच्छामो अज्जो ! सम्मं पडिचोयणां । ताहे सो गत्तूण जमालिं पन्नवेइ । सो जाहे न गिण्हइ ताहे सहस्सपरिवारा
सेसां सांहु य सांदि उवसंपज्जित्ताणं विहरंति । इमो वि उट्ठुं चेव गेओ चेपं नयारि । समिस्स अट्ठस्सामे ठियां सामि

मण्ड—जहां न देवाणुपियाणे वाहवे संमणां निगंथां भवितां छउमत्थाऽवकमणेणं अवकतां, नो खलु अहं तथा छउम
 भवितां छउमत्थावकमणेणं अवकते, अहंने उप्पन्नानंदसणंअरे अरहा जिणे केवलीं भवितां केवलिअवकमणेणं अ
 वते । तत्र भयं गोयमंतामी जमालि एवं वयासी—नो खलु जमाली ! केवलस्स नाणे वा दसणे वा सेलसि
 जांब कट्टसि वा ओवीरंजइ; जइ न तुम जमाली ! उप्पन्नानंदसणंपरे नो न इमीइ दो काण्णंइ योगेहि
 सासं छेए असासए ? ६ ससिए जिवे असासए ? २ । तए न से जमाली भयंवा गोयमेणं एव बुत्ते संमणे स
 कलिं जांब नो सचांइ भयंवाओ गोयमंस्स किंचि वि पमोक्खमंक्खाइत्तए सि तुसिणीए संधिइ । तओ स
 मगंयं महावीर जमालि एवं वयासी—अधिं न जमाली ! ममं घइवे अतेवासी छउमत्था जे न पइ एयं वागे
 पांगरित्तए जहां न अहं; नो वेये न एयंपंगर भोसं भासित्तए जहां न तुम; सासए लोए जमाली !; जइ क
 तासी न कयाइ न भयेति न कयाइ न भविस्सइ; मुं व भवइ यं भविस्सइ यं घुवे जांब निबे; असासए ह
 जमाली !; जइ उस्तपिणीं भवितां ओसपिणीं भवइ ओसपिणीं भवितां उस्तपिणीं भवइ; सासए जीवे जमाली
 जइ कयाइ नासी जांब निबे; असासए, जे न नेरइए भवितां तिरिक्खजोणीए भवइ तिरिक्खजोणीए भवितां मणु
 भवइ; मणुस्सजोणीए भवितां देवे भवइ । तए न से जमाली साभिस्स एवमाइक्खमणस्स एयमइ न सइइ, अ
 इहत्ते सामिस्स अतिपाओ अवकमंइ, अवकमितां वहुहि अस्सिमावुब्भवाणांहि मिच्छतांभिनिवेसेहि यं अप्पाणं च परं
 तुगाहेमाणे पुप्पांमाणे वहुहि वासाइ सामंनपरियांग पाउणइ, वहुहि छट्ट-डट्टमांइहि अप्पाणं भवेइ, भावितां अद
 सियां सल्लहणाए अप्पाणे सोसेइ; दोसित्तां तीसं भत्ताइ अणसणयाए छेदेइ, छेदेत्ता तस्सा ठाणस्स अणालोइयपडिक्

कालमासे कालं किञ्चालं कल्पे तेरससागरोर्वेमठिणसु देवकिञ्चिसिणसु देवसु देवत्ताए उववन्ने । एवं जहा पन्न-
त्तीए । जाव अंतं काहिइ । गतः प्रथमनिह्ववः ॥ १ ॥

साम्प्रतं द्वितीयमाह—वीओ सामिणो सोलस वासाइं उप्पाडियंस्स नाणस्स उप्पन्नो । तेणं कालेणं तेणं समणं
रायणिहे नयेरे गुणसिलए चेइए वसू नाम भयवंतो आयरिया चोइसपुवी समोसडा । तस्स सीसो तीसगुत्तो
नाम । सो आयप्पवायपुव्वे इममालायगं अब्बाएइ—एणे अंते ! जीवप्पएसे जीवे ति वत्तवं सिया ? , नो इण्णहे समहे ।
एवं दो जीवप्पएसा तिन्नि संखेज्जा असंखेज्जा वा जाव एगपएसूणे वि य णं जीवे ति वत्तवं सिया ? । जन्हा कस्सिणे
पडिपुन्ने लोगागासएससुहपएसे जीवे ति वत्तवमित्थादि । एत्थ सो विपडियन्नो । जइ सवे जीवपएसा एगपएसहीणा
जीवधवएसं न लहंति, तो णं से चेव एणे सव्वंतिमे जीवपएसे जीवि ति, तद्भावभावित्वात् जीवधवएसस्स । थेरेहिं पन्न-
विओ जाहे न ठाइ ताहे काउस्सगो से कओ । एवं सो यहहिं असब्भावुब्भावणाहिं मिच्छत्तामिनिवेसेहि य अप्पणं
परं च दुग्गाहेमाणो गओ आमलकप्पं नयरिं । तत्थ अंवसालवणे ठिओ । तत्थ मित्तसिरी नाम समणोवासओ
अन्नेहिं सावएहिं सहिओ गओ तमुज्जाणं 'आगया साहुणो' ति । सो वि जाणइ—जहा एए निण्हग ति । तहावि माइ-
ट्ठाणेण वंदिय धम्मं सुणेइ । सो ते ण विरोहेइ पन्नवेहामि णं । एवं सो कं पडिच्छइ । जाव तस्स संखडी विउला
वित्थिन्ना जाया ताहे ते निमंतिया—तुब्भे चेव भम घरे पायाकमणं करेह । ते आगया । ताहे तस्स निविट्ठस्स तं
विपुलं रत्तजगइ णीणियं । ताहे सो एक्केकाओ खंडं रांडं देइ कूरस्स कुसणस्स वत्थस्स । ते जाणंति—एस पुण पच्छा
दाहि ति । पच्छा पाएसु पडिओ । सयणं च भणइ—वंदेह, साहू पडिलाभिया, अहो ! हं घन्नो जं तुब्भे चेव भम
परमागया । ताहे भणंति—किह धरिसिया अम्हे ? । ताहे सो भणइ—किह धरिसिया तुब्भे ? नणु तुब्भं सिद्धंतो

तृतीयं
चतुरङ्गीया-
ऽध्ययनम् ।

द्वितीयनि-
ह्ववः, अ-
न्तिमप्रदेशे
जीवसत्ता
इतिमत्प्रव-
र्त्तकः तिप्य-
गुप्ताचार्यः ।

॥ ७० ॥

कङ्कगेहिं य आणिएहिं भणंति—अम्हे जाणोमो जहां तुमं सावओ, परमेत्तिए संजए विणासेहिं । सो भणइ—तुम्हे
त्य के विं चोरा पु चारिणो पुं अंभिसरां पुं । ते भणंति—अम्हे समणा निर्गयां । सो भणइ—किह तुम्हे समणां ?
तुम्हे अंधत्ती, तो तुम्हे समणा वां न वो ? को जाणइ ? तहाँ अहं पि समणोवासओ वां न वां ? जइ उणं न एवं
ता पडिबज्जहं वंयहारनंयं । तजो ते संबुद्धा लज्जियां पडिबज्जा—निस्सकिंयं समणा निर्गयां मो तिं । ताहं अंवाडियां
सरेहिं य मजएहिं य । एएं तुम्हं संबोहणंदाएं कर्यं । मुक्कां योमियां यं ॥ ३ ॥

चतुर्थेमाह—सामिस्स दो चाससयाणि वीसुत्तराणि सिद्धिं गयंस्सं तो चउत्थो उप्पन्नो—मिहिलो नयेरी,
लच्छिघरं चेइयं, महागिरी आयरियां । तत्थं तेसिं सौसो कोहिन्नो । तस्सं वि आसमेत्तो सीसो । सो पुणं
अणुप्पचाए पुब्बे नेउणिययंथुं अहिज्जति । तत्थं विच्छिन्नं चैयणयवत्तयाएं आलोवओ । जहाँ—संवे पडुप्पन्न-
नेरइया वोच्छिज्जिस्संति, एवं जाष वेमणिय तिं । एवं तस्सं वित्तिगिच्छा जायां—जहाँ संवे संजया वोच्छि-
ज्जिस्संति, एवं सबेसिं समुच्छेओ भविस्सइ । ताहं तस्संउत्थिरं वित्तं जायं । ताहं 'थेरेहिं पन्नविओ वि न ठाइ ताहं
काउत्सगेणं निण्हवो ति नाऊण लप्पाडिओ । सो समुच्छेयणवयं वोगारितो हिंइइ—जहाँ सुन्नो लोगो भवि-
स्सइ । असवभावभावणाहिं भावितो दुग्गाहिंयसीससमेओ रायगिहं गओ । तत्थं खंडक्खा आरक्खित्तो सम-
णोवासयां, ते य सुक्कपाळा । तेहिं आगंमियछियां । तेहिं मारिउमारद्धां । ताहं ते मीया भणंति—अम्हेहिं
सुयं—जहा तुम्हे सट्ठा, तहावि एत्तिए संजए मारेइ । ते भणंति—जे ते पवइया ते वोच्छिण्णा, तुम्हे अत्रे चोरा
वा चारिया वा, सयमेव य विणस्सिद्धिहं, को तुम्हे विणासेइ ? अम्हे वि अत्रे तुवमं चेव सिद्धंतेण; जइ परं

१ गुह्या पर्यायरूपेणैवेदमुक्तं न तु द्रव्यरूपेणाप्युच्छिच्छि । २ शुक्लपाळाः ।

पञ्चमनि-
द्वयः, एकस-
मये क्रिया-
द्वयवादी
गङ्गादेवा-
ऽऽचार्यः ।

मात्रिण्य सिद्धिर्न हे देव गुह्ये तेहि नैव अहोहि विणासेज्जहं, जओ तं चेव वल्लु कालाइसामागि पंप्प पढमत्तम-
दुत्तेण वोत्तिज्जहं दुग्गमरुत्तेण उप्पज्जहं, दुग्गमरुत्तेण वोत्तिज्जहं तिसमयगत्तेण उप्पज्जहं, एवमाइ, एवं पढमत्तम-
यनेरएवा वोत्तिज्जहं वीवरसमया उप्पज्जति, वीवरसमया वोत्तिज्जति तिसमया उप्पज्जति । एवंमाइसणिगंगाए पन्नविण
हे मंजुषा भणंति—इत्थामो अज्जो ! सम्मं पडिचोयणा, ण्वमेयं तह सि । एवं तेहि संबोहिया गुणा रांमिया य ॥४॥

पंचममाह—सागिसा अट्ठावीसाइं दोयाससयाइं सिद्धि गयस्स तो पंचमो उप्पज्जो—उल्लुगा नाम नई, तीसे
हीरे उल्लुगतीरे नगर । वीए तीरे सेउत्तममं । तत्थ महागिरीजं आयरियाणं सीसो धणंगुत्तो नाम, तस्स सीसो
मंगदेयो नाम आयरिओ, सो पुच्चिं तडे उल्लुगतीरे चिद्धइ । आयरिया से अवरिमें तडे । ताहे सो सरयकाले आय-
रियंरज्जो उप्पज्जिओ । सो य एहीओ । तस्स उल्लुगं नई उत्तरंतस्स सा एही उण्हेण उज्जहं, देहा य सीयलेण
रियंरज्जो उप्पज्जिओ । ताहे मो गित्तेइ—जहा मुत्ते भणियं—एगा फिरिया वेइज्जइ—सीया उप्पिणा या, अहं दो किरि-
पाणिण सीयं । ताहे मो गित्तेइ—जहा मुत्ते भणियं—एगा फिरिया वेइज्जइ । ताहे आयरियाण साहेइ । तेहिं भणियं—अज्जो !
गाओ रेणमि, तओ दो वि फिरियाओ एणेण समण वेइज्जति । ताहे अंतग्गभावणाए अप्पेणं परं उमेयं च बुग्गा-
मा पन्नवेदि, नत्थ एणेण समण दो फिरियाओ वेइज्जति । तमसइदतो अंतग्गभावणाए अप्पेणं परं उमेयं च बुग्गा-
देइ । ताहुजो पन्नवेइ । परंपरेण सुयं आयरिण्हि । धारिओ । जाहे न ठाह ताहे उप्पज्जिओ । सो हिंढतो रायंगिहं
गओ महातयोतीरप्पमे पांसयणे । तत्थ मणिनागो नाम नागो । तस्स चेइए ठाह सो । तत्थ परिसामंज्जे कहेइ—
जहा एवं एल्लु लीया एल्लसमएण दो फिरियाओ वेयंति । ताहे तेण नागेण तीसे चेव परिसाए मज्जे भोगरमुग्गा-
मिज्जण भणिओ—मा एवं पन्नवणं पन्नवेदि, न एसा पन्नवणा सुहु दुद्धसेहा ! अहमेचिर कालं वज्जमाणसामिस्स
गुले गुणमि—जहा एगा फिरिया वेइज्जइ, हुमं विसिद्धवराओ जाओ ? ता छेइसु इमं वायं, मा ते दोसे न सेहामि,

एवं ते ण सुंदरं, भयवया एतथ चेव समोसरिणं वागरियं । एवं सो पंन्नविओ अब्भुवगओ उवट्ठिओ मिच्छामि दुक्कडं ॥५॥

पष्ठमाह—पंचसया चोयाला सिद्धिं गयस्त धीरस्त धीरस्य तो तेरासियदिही उपपन्ना । अंतरंजिया नाम नयरी, तत्थ भूयगुहं नामं चेदयं । तत्थ सिरिगुत्ता नाम आयरिया ठिया । तत्थ वलसिरी नाम राया । तेसं पुण सिरिगुत्ताणं सद्धीअरो रोहगुत्तो नाम । सो पुण अन्नगामे ठियहओ पच्छा तत्तो एइ । तत्थ य एगो परिघायगो पोहं लोहपट्टेण वंधिऊण जंतुसाहं च गिण्हिय हिंडइ । पुच्छिओ भणइ—नाणेणं पोहं फुट्टइ तो लोहपट्टेण यंढं, जंतुसाहा य जहा एतथ जंतुदीवे नत्थि मम पडियाई । ताहे तेण पडहओ नीणाविओ—जहा सुन्ना परप्पवाया । तस्स य लोणेणं पोह-
सालो नामं कयं । पच्छा तेण रोहगुत्तेण वारियं—मा वाएह पडहयं, अहं से वायं देमि । एवं सो पडिसेहेत्ता आगओ आयरियसगासं आलोणइ—एवं मे पडहगो खोभिओ । आयरिया भणंति—दुदु कयं, सो विज्जावलिओ वाए पराजिओ विज्जाहिं उट्टेइ । आह च—विच्छुय सप्पे मूसग, मिई वराही य काइ पोयाई । एयाहिं विज्जाहिं, सो य परिघायओ कुसलो ॥ १ ॥ सो भणइ—किं सक्का एत्ताहे निलुक्किडं ? । ताहे तस्स आयरिया इमाओ विज्जाओ सिद्धि-
हियाओ देति तासिं पडिवक्खा—मोरी नउलि विराली, वग्घी सीही य उलुगि ओवाई । एयाओ विज्जाओ, गिण्ह परिघायमहणीओ ॥ २ ॥ रयहरणं च से अभिमंतिऊण दिन्नं—जइ अन्नं पि उट्टेइ तो रयहरणं भममाडिय तेण चेव
इणेज्जह, अज्जओ होहिसि, इदेणावि न सक्का जेउं । तओ एयाओ विज्जाओ गहाय गओ सभं, भणियं च णेणं—एस किं जाणेइ ? एयस्सेव पुत्तपक्खो होउ । परिघायगो चित्तेइ—एए निउणा, अओ एयाण चेव सिद्धंतं गिण्हमि । ताहे
भणइ—मम दो रासी—जीवरासी अजीवरासी य । ताहे इयरेण चितियं—एएण मम सिद्धंतो गहिओ । तेण तस्स
वुद्धिं परिभूय तित्ति रासी ठविया—जीवा अजीया नोजीवा य, जीवा—संसारत्थाई, अजीवा—घटाई, नोजीवा—

परोक्षप्रियुताई, रिदंतो दंडो—जहा दंडम जाई मन्सो अंतं च, एवं सगभाया वि तिविहा । एवं सो
 निन्दुमसिगन्नागानो दंडो । तादे सो परिचायगो रदो निन्दुम मुण्ड । इयरो पडिमले मोरे मुण्ड । तेहि विन्दुमहि
 एहि पन्ना मने मुण्ड । तेहि नउले । तादे मुंडरे, तेसि मन्जारे । तादे मिण, तेसि यणे । तादे सूये, तेसि
 सीदे । तादे पाणे, तेहि उडुले । तादे पोयागी मडलिया, तीसे उवाई ओलावि ति चुतं भवइ । एवं जाहे
 न तण तादे गरनी मुण । तेण य सा रयदरेण आहया । तादे परिचायगस्स उवरि छेरित्ता गया । ताहे
 सो परिचायगो दीक्षितं नो निन्दुम । एवं सो तेनं परिचायगो पराजिओ । तादे आगओ आयरियसगासे आलोण्ड ।
 तादे आरिण्णिं भनियं—भीम ते उडिण्ण न भनियं ?—नत्थि तिमि रासी, एयस्स चेय दुद्धि परिभूय मए
 पम्पिया, ता इगानि वि गंजु भणादि । मो नेउइ 'मा ओहावणा होदि' ति । पुणो पुणो भणिओ भणइ—को
 य त्थ ऐतो ?, कि य जायं उइ तिमि रासी भणिया ?, अत्थि चेव तिमि रासी । अज्जो ! असब्बायो तित्थ-
 पणा न आमापणा । तहावि न पडियज्जइ । एवं सो आयरिण्णिं समं संपलंगो ताहे आयरिया राउलं गया
 भन्ति—ते न मम मीमेण अवमिदंतो भणिओ, अहं दो चेव रासी, इयाणि सो विप्पडिवप्पो, ता दुब्भे
 भदं चानं गुणेज्जइ । ते पडिमुण्ठि । तत्थ रायसभाण मज्जे रसो पुरओ आबडियं तस्स गुरुहिं सह । एवं जहा
 प्पारिपणं तहा उग्गामा गया । ताहे राया भणइ—मम रत्तं सीयइ । आयरिण्णिं भनियं—सिच्छा मए एथिरं कालं
 परिओ, इणादे पं पागह, एतं दियसे आगए समाणे निगहामि । तादे पमाण भणइ—कुत्तियावणे परिक्खिरज्जउ, तत्थ
 मादणानि अति । ताहे गया ते गुत्तियाणं । मगिया राइणो सममत्तं देवया—आणेह जीवे अजीवे नो जीये । ताहे

१ पोपसि-दाइसीमे नयव फलेमदी विधा । २ उल्लववी-पोपकी नामक विधा की प्रतिपक्षभूतविधा । ३ इयेनी विधा ।

श्रीउत्तरा-
प्ययनयने
श्रीनिमि-
न्नीयरचिः

॥ ७३ ॥

तृतीयं

चतुरङ्गीया-
ऽभ्ययनम् ।

सप्तमि-

हवो

जीवप्रदे-

शरबद्धक-

मवादी

गोष्ठामा-

हिलः ।

॥ ७३ ॥

देवयान जीवा अजीवा य दिव्या, 'नोवीये णत्थि' चि भणइ । अजीवे वा पुणो देइ । एवमाइमाणं चोयालसएण पुच्छाणं तिग्गहिओ सो । णयरे य योसियं—जयइ महावीरवज्रमाणसमि ति । आयरिणहिं रुहेहिं भूइखेलमहो सिरे पक्खित्तो । तेण स येय भूई अंगीज्या । सो य निधिसओ कओ । पच्छा 'निण्ढवो' चि काऊण उग्याहिओ । छट्ठओ एसो । तेण यइसे-
सियमुत्ता फया । छउत्तगो य गोसेणं, तेण छलुगो चि जाओ । चोयालसयं पुण पुच्छाण आवस्सयाओ मुणेयव ॥ ६ ॥

सप्तममाह—पचसया पुलसीया, तदया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । अपदिद्याण विही, दसपुरणयरे ससुप्पन्ना ॥ १ ॥ देविदेवरिया रक्खियज्जा दसपुरं गया । महुएण य अकिरियचाई उट्ठिओ । जहा—'णत्थि माया णत्थि पिया' ममीये साट्ठणो पेसिया । ते य आगया । तेसिं साहिंति । ते य मइहा । ताहे तेहिं गोठ्टामाहिलो पयट्ठिओ । तस्स य वाय-
लढी अहिय । सो गज्जो । तेण सो चाण पराजिओ । सो यि गाव तत्थ सट्ठेहिं आभट्ठो वरिसारने ठिओ । इओ य आय-
रिया मनिस्संति—फो गणहरो हविज्जा ? । वितियं य—वूढो गणहरसरो, गोयमसाईहिं धीरपुरिसेहिं । जो तं ठवइ अपत्ते, जाणंतो मो मइहाणवो ॥ २ ॥ ताहे दुग्गलियापूसमिच्छो समिक्खित्तओ । जो पुण तेसिं सयणवग्गो सो यहुओ, तरस य गोठ्टामाहिलो या फगुरक्खिओ या अणुमओ । गोठ्टामाहिलो आयरियाण माडलओ । तत्थ आयरिया सघे सदा-
विया विट्ठं करेति निष्पायपुडो ठेहइओ पयकुडो य—से पुण हेइहाहुत्ता फया निष्फावा सघे निति, तेहमवि नेति तत्थ पुण अवयवा लगति, ययरुडे वहुं चैव लागइ; एवमेवाहमत्तो ! दुग्गलियापुस्समिच्छं पइ सुत्तयतदुभणमु निपायपुडसमाणो जाओ, फगुरक्खियं पइ तेहपुडसमाणो, गोठ्टामाहिलं पइ पयकुडसमाणो, एवमेव सुत्तेण अत्येण १ निगइ ।

१ निगइ ।

आयरिया । तेहिं भणियं—जं तुमं परवेसि तं सचं, जं गोठामाहिलो पन्नवेइ तं मिच्छा । तेण गंतूण सिद्धं, एत्थियं भणियमायरिणिं । एवं पुणरवि सो संलीणो अच्छइ । समप्पउ पुणो वि सोभेहाभि । अन्नया णवमे पुवे पक्खलाणे साहूणं 'जावजीयाए तिविहं तिविहेणं पाणाइवायं पक्खसामि' एवं पक्खराणं वज्जिइ, ताहे सो भणइ—अवसिद्धतो दोइ एवं । कइं पुण कायधं ? । सुणेह—सधं पक्खलाभि पाणाइवायं अपरिमाणाए तिविहं तिविहेण, किंनिमित्तं परिमाणं न कीरइ ? । जो सो आसंसादोसो सो णियत्तिओ भवइ, जावजीवाए पुण भणंतेण परिमाणेण परओ अच्छुवागयं भयइ, जहा—हं हगिस्सामि पाणे, तन्निमित्तं अपरिमाणाए कायधं । एवं भणंतो विंझेण आगमजुत्तीहिं पडिवोहितो न पडियुगइ । सधे वि भणंति—जहा एत्थियं भणियमायरिणिं । जे वि अन्ने थेरा बहुत्सुया अन्नगच्छेहा ते वि पुच्छिया एत्थियं येय भणंति । ताहे भणइ—तुम्हे किं जाणह ? तित्थयेरेहिं एत्थियं भणियं । तेहिं भणियं—तुमं न जाणसि । जाहे न ठाइ ताहे संचसमयाओ कओ । देवयाए काउत्सगो कओ । जा सद्धिया सा आगया, भणइ—संविस्सह त्ति । ताहे भणिया—यथ तित्थयरं पुच्छ—किं जं गोठामाहिलो भणइ तं सचं ? उयाहु तुव्वलियापुस्समिच्चपमुहो संपो जं भणइ तं सचं ? । ताहे सा भणइ—भम अणुवलं देह । काउत्सगो दिन्नो । ताहे सा गया, तित्थयरो पुच्छिओ । तेहिं यागरियं—जहा संघो सम्मावाइ, इयरो मिच्छावाइ, निण्हवो एस सत्तमो । ताहे आगया, भणि-यं—उरसारेइ काउत्सगं, संपो सम्मावाइ, एस मिच्छावाइ निण्हवो । ताहे सो भणइ—अप्पिद्धिया वराइ, का एयाए सत्ती गंतूण ? । तीसे वि न सदइ । ताहे पुस्समिच्चा भणंति—जहा अज्जो ! पडिवज्ज, मा उग्घाडिज्जिहिं । निच्छइ । ताहे संचेण यज्जिओ चारसविहेणं संघोएणं, तंजहा—उव्हि सुय भत्तपाणे, अज्जलीपगहे इ य । दायणा य निक्काए य, अत्थमुट्ठाने त्ति आपरे ॥ १ ॥ किइकम्मस्स य करणे, वेयावच्चरणे इ य । संमोसरणसन्निसेज्जा, केहाए

न निमंने ॥ ३ ॥ मम पारगविशो मन्तरभेओ जहा पंचकण्ये इति । उक्ता अत्यन्तरविस्मयान्नो निष्कयाः ॥ ७ ॥
 मन्त्रिं प्रगच्छत एव पटुतरविमंथारिण चोटिकमाह—उद्याससगृहि नयोचरेहि तइया सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो योडि-
 दान रिही, रहवीरपुरे मनुष्यत्ता ॥ १ ॥ तेणं चलेणं तेणं समणं रहवीरपुरं नाम कन्वडं । तत्थ दीचगं णाम उज्जाणं ।
 तत्थ अन्नरुग्हा आवरिया ममोमउ । तत्थ एणो सियभूई नाम साहस्समहो । सो रायाणं उवगओ 'तुमं ओलगगामि'
 नि । एता भनियं—परिक्कगति ताव । रायाण अन्नया भणिओ—यय माइयरे सुसाणे कण्हचउइसीण वलि देहि । सुरा
 पगुओ य रिणो । अन्ने य पुरिसा भनिया—एयं वीहावेज्जह । सो गंतूण माइवलि दाऊण 'छुहिओ मि' स्ति तत्थेव
 गुगाने नं पगुं पट्टेता ग्गाद । ते य गोहां सियातावेहि भेरवं रवं करेति । तस्स रोमुम्भेओ वि न कज्जइ । ताहे उद्धट्टिओ
 गओ । वेहि सिद्धं । विभी रिक्का । अण्णया सो राया जोहे आणवेइ—जहा महुंरं गेण्हइ । ते सबबलेण उदाइया । तओ
 अट्टगामेणं गं एण भनंति—अग्गेहि न पुट्टियं—कयरं महुंरं वगामो ? । राया अविन्नवणिज्जो । गुंगुयंता अच्छंति ।
 मियभूई आगओ भणइ—किं भो ! अच्छइ ? । तेहि सिद्धं । सो भणइ—दो वि गिण्हामो समयं येय । ते भणंति—
 न मक्का ये भागिण्हि पेणुं, एण्णएण य दहू कालो लगगइ । सो भणइ—जं दुज्जयं तं ममं वेह । भणिओ—जाणिज्जाहि
 भणइ—'दोरे तातिणि विदुणि य, यस्सति जनः स च जनाहुणी भवति । गुणवति धनं धनाच्छीः श्रीमत्याशा ततो
 रागम् ॥ १ ॥' एयं भनिता पहाविओ पंडुमहुंरं । तत्थ पयंताणि ताविज्जामाखो दुगो ठिओ । एवं ताव जाव नगरसेसं
 जारं । पण्ठा नगरमपि गहियं ओवइत्ता । तओ निवेइयं तेण रओ । तुट्टेण भणियं—किं देमि ? । सो चित्तिउं भणइ—
 नं मए गहियं तं गुगहियं, उद्धिन्तओ भविस्सामि स्ति । एवं होउ चि । एवं सो वाहि हिंडतो अडुरत्ते आगच्छइ वा न

या । तस्मै भज्या ताव न जेमेइ सुणइ वा जाव नागबो भवति । सा निविज्जा । अज्जया मायरं सा चइइ—तुम्ह पुत्तो दियदे दियदे अदुरचे एइ, अह जम्माभि छुहाइया य अच्छामि । ताहे ताए भणइ—मा दारं देजाहि, अहमज्ज जग्गामि । सो दारं भगइ । इयरीए अंथादिको भणिको य—जत्थ इमाए वेलाए उग्गाडियाणि दाराणि तत्थ वच्च । भवियघपाए तेण मग्गतेण उग्गाडिको साहुपडिस्सओ दिट्ठो । तत्थ गबो । वंदइ साहु । भणइ य—पब्बावेह ममं । नेच्छंति । समयेव लोओ फओ । ताहे से लिंगं दिअं । ते सिहरिया । पुणो वि आगयाणं रत्ता कंबलरयणं से दिअं । आयरिए-णावि 'किमेण जईअं ? किं गहिअं ?' ति मणिकुण तस्स य अणापुच्छाए फालियं, णिसिज्जाओ कयाओ । तओ कसा-इओ । अन्नया निणफप्पिया यच्चिजंति, जहा—“जिणफप्पिया य दुविहा, पाणीपाया पडिगाइधरा य । पाउरणमपाउरणा, पणेषा ते भवे दुविहा ॥ १ ॥” इत्यादि । सो भणइ—किं एस्स एवं न कीरइ ? । तेहिं भणियं—एस्स योच्छिओ । तेण भणियं—ममं न योच्छिज्जइ ति सो चेय परलोसत्थिणा कायओ ॥ तत्रापि सर्वथा निःपरिमहत्त्वेनेव श्रेयः । सूरिभिरुत्तम—धर्मोपकरणमेव तत् न तु परिग्रहः । तथा हि—जन्तवो ग्रहवः सन्ति, दुर्दर्शो मोक्षचक्षुषाम् । तेभ्यः स्मृतं वयाधं तु, तलोदरणधारणम् ॥ १ ॥ आसने शयने स्थाने, निक्षेपे ग्रहणे तथा । गात्रसङ्कोचने चेष्टं, तेन पूर्वं प्रमार्ज-नम् ॥ २ ॥ तथा च—सन्ति सम्पातिमाः सस्याः, सूक्ष्माश्च व्यापिनोऽपरे । तेषां रक्षानिमित्तं च, विज्ञेया मुखवस्त्रिका ॥ ३ ॥ किञ्च—भवन्ति जन्तवो यस्माद्भक्षणानेषु केपुचित् । तस्मात्तेषां परीक्षार्थं, पात्रग्रहणमिष्यते ॥ ४ ॥ अपरञ्च—सम्यक्त्वज्ञानशीलानि, तपश्चेतीह सिद्धये । तेषामुपग्रहार्थीदं, स्मृतं चीवरधारणम् ॥ ५ ॥ शीतवातातपेर्दंशे—मर्शकश्चापि सेदितः । सा सम्यक्त्वादेषु ध्यानं, न सम्यक् संविधासति ॥ ६ ॥ तस्य त्वग्रहणे यत्स्यात्, क्षुद्रप्राणिविनाशनम् । ज्ञान-ध्यानोपपातो वा, महान् दोषसंदेय तत् ॥ ७ ॥ यः पुनरसि स हि ण्युतयेतदन्वरेणापि न धर्मवाधकतस्य नैतदस्ति । तथा

प—य एतत् यत्तरेोरान्, धर्मोपरणादौ । तस्य तत्प्रहणं युक्तं, यः स्वाप्तिर इव प्रयुः ॥ ८ ॥ स च प्रथमसंहनन
एव, न धेयानी नदनि । इत्यादिगया गुणया उच्यमानोऽप्यसौ कर्मदोसेण वीर्याशयं छद्मेता गओ । तस्स उत्तरा भगिणी ।
इत्यनेन द्विरग्नयं परिग्राह्यम् । तं च ददून् तीव्रं वि वीर्याशयं सद्यं छद्मियं । तादे भिक्त्वाए पविट्ठा । गणियाए दिट्ठा । 'मा
अग्ने होनो विगर्गन्नि' नि तरे ने वीर्यं यदा । सा नेच्छेत् । तेण भणियं—अच्छेत् एसा तव देवधाए दिक्का । तेण
अग्ने होनो विगर्गन्नि' नि तरे ने वीर्यं यदा । सा नेच्छेत् । तेण भणियं—अच्छेत् एसा तव देवधाए दिक्का । तेण
अग्ने होनो विगर्गन्नि' नि तरे ने वीर्यं यदा । सा नेच्छेत् । तेण भणियं—अच्छेत् एसा तव देवधाए दिक्का । तेण

न दो रीमा पत्तायिमा—फोडिक्को कोट्टीरीरो य । तओ सीसाण परंपरफासो जाओ । एवं केऽपि लब्ध्यामपि घोधि
मिप्पान्त्तोरयान् नान्गन्तीति म्त्तायः ॥ ९ ॥ एतत्प्रयासायपि संयमवीर्यदुर्लभत्वमाह—
सुइं च लज्जुं सद्धं न, वीरियं पुण दुल्लहं । महवे रोयमाणा वि, नो य णं पडिवज्जाए ॥ १० ॥
इत्याहया—युतिं यदाग्राण् मागुगत्वं 'उल्लया' प्राय श्रद्धां च 'वीर्य' प्रक्रमाह संयमविषयं पुनःशब्दस्य विशेष-
नोपपत्त्या विक्षेपेण दुर्लभं, यतो यहयः 'रोयमाना अपि' श्रद्धयाना अपि "नो य णं" ति सूत्रत्वात् नो पत्तं—धर्मं
'अभिरुच्यते' पारिप्रमोदनीरुक्मोदयतः सत्यकि-श्रेणिकादिवत् कर्तुं नाभ्युपगच्छन्तीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति

इन्धेभ्यमान्य एगुरज्जस्य फलमाह—
माणुसत्ताग्निमा आगाओ, जो धम्मं सुच सद्धे । तवस्सी वीरियं लज्जुं, संबुडो णिज्जुणे रयं ॥ ११ ॥
इत्याहया—माणुगते आयातो यो धम्मं धुत्वा श्रद्धते, 'तपस्वी' निदानादिरहिततया प्रशस्यतपोऽन्वितः 'वीर्य' संय-
मोयोगं लब्ध्या 'संगतः' सगिताश्रयः, स मिम् ? इत्याह—'निर्दुनोति' निवरागमनयति 'रजः' वद्ध-वध्यमानकर्मरूपम्,
तदपनगनाय गुप्तिमाग्रीतीति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इत्यमाशुष्मिकं फलमुक्तम् । इदानीमैहिकं फलमाह—
सोही उज्जुगभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठइ । निवाणं परमं जाइ, ययसिस्सि व पावए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘शुद्धिः’ कपायकालुष्यापराधो भवतीति गम्यते, ‘ऋजुभूतस्य’ चतुरङ्गप्राप्त्या युक्तिं प्रति प्रगुणीभूतस्य । तथा च ‘धर्मः’ क्षान्त्यादिः शुद्धस्य ‘सिद्धि’ अविचलिततयाऽऽख्ये, अशुद्धस्य तु कदाचित् कपायोदयादसौ विचलत्यपि । तदवस्थितौ च ‘निर्वाणं’ जीवन्मुक्तिं ‘परमं’ प्रकृष्टं ‘याति’ गच्छति । उक्तञ्च—“निर्जितमदमदनानां, वाकायमनो-
विकाररहितानाम् । विनिवृत्तपरशाना-मिहैव मोक्षः सुविहितानाम् ॥ १ ॥” अत्यन्तप्रसन्नसुखानुभावात् । तथा हि—
“देणसंथारनियन्तो, वि मुणिवरो भट्टरायमयमोहो । जं पावद मुत्तिसुहं, कतो तं चकवट्ठी वि ॥ २ ॥” कथम्भूतः
सन् ? ‘धृतसिद्धः पायक इव’ तपस्तेजोज्वलितत्वेन धृतवर्षिताभिसमान इति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्यमामुष्मिकमैहिकं च
फलमुपदिश्य शिष्योपदेशमाह—

विगिंच कम्मुणो हेउं, जसं संचिणु खंतिए । पाढवं सरिरं हिवा, उढं पक्कमई दिसं ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘वेविधि’ पृथक् कुरु ‘कर्मणः’ प्रस्तावात् मानुषत्वादिविवन्धकस्य ‘हेतुम्’ उपादानकारणं सिध्यात्वाविर-
त्याविकम् । तथा यशोहेतुत्वात् ‘यशः’ संयमो विनयो वा । यदुक्तम्—“एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मोक्खो ।
जेण कित्तिं सुयं सिग्घं, निस्सेसं चाभिगच्छइ ॥ १ ॥” तत् ‘सच्चित्तु’ उपचितं कुरु, कया ?—क्षान्त्या, उपलक्षणत्वात्
मार्गवादिभिश्च । एवं कुर्यतः किं स्यात् ? इत्याह—‘पार्थिवं’ परप्रसिद्ध्या पृथिवीविकारं ‘शरीरं’ तनुं ‘हित्वा’ मुक्त्वा
ऊर्यां दिशमिति सम्बन्धः, ‘प्रक्रामति’ प्रकपेण गच्छतीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इत्थं येषां तद्भव एव मुक्त्यवाप्तिः तान्
प्रत्युक्तम् । येषां तु न तथा तान् प्रत्याह—

- १ “गृणसंस्कारनिपन्नोऽपि मुनिवरो अष्टरागमदमोहः । यत् प्राप्नोति मुक्तिसुखं, कुतस्तत् चक्रवर्त्यपि ? ॥ २ ॥”
- २ “एवं धर्मस्य विनयो, मूलं परमोऽसौ मोक्षः । येन कीर्त्तिं युतं लीलं, नि.येयसं चाभिगच्छति ॥ ३ ॥”

चतुरङ्गीया-
ऽध्ययनम् ।

दुर्लभस्य
चतुरङ्गस्य
फलम् ।

॥ ७६ ॥

विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तरउत्तरा । महासुक्खा व दिप्पंता, मन्नंतां अपुणच्चवं ॥ १४ ॥
अरिपया देवकामाणं, कामरूचविउधिणो । उहं कप्पे चिट्ठंति, पुष्पा वाससया वह् ॥ १५ ॥

व्याख्या—“विसालिसेहिं” ति मागधदेशीयभाषया विसदृशैः—विभिन्नैः—शीलैः’ त्रतपालनात्मकैः अनुष्ठानविशेषैः
‘यक्खा’ देवा ऊङ्गं यत्पेपु तिष्ठन्तीति उत्तरेण सम्बन्धः । ‘उत्तरोत्तराः’ ययोत्तरप्रधानाः ‘महाशुद्धाः’ अतिशयोज्ज्वलतया
पन्द्रारिण्यादयः ते इव ‘दीप्यमानाः’ प्रकाशमानाः, ‘मन्यमानाः’ मनसि अवधारयन्तो विशिष्टकामावाप्तिस्तुल्यन्न-
रतिमागरागद्वयतया ‘अपुनश्चयवं’ अपुनश्चयनम् । अर्पिता इव ‘अर्पिताः’ दौकित्याः प्रकृमात् प्रारु सुकृतेन ‘देवकामानां’
दिव्याङ्गनामपार्शदीनाम् । ‘रामरूपविकरणाः’ यथेष्टरूपादिनिर्वर्त्तनशक्तिसमन्विताः ‘ऊर्द्ध्वम्’ उपरि ‘कल्पेपु’ सौधमूर्तिविपु-
त्रपलक्षणत्वाद् मैवेयकलुत्तरेषु च ‘तिष्ठन्ति’ आयुःस्थितिमनुभवन्ति । ‘पूर्वाणि’ वर्षसप्ततिकोटिलक्षपद्पञ्चाशत्कोटिसहस्र-
परिमितानि ‘वर्षदशानि’ प्रतीतानि ‘यहूनि’ असंख्येयानि, पूर्व-वर्षदशतायुषमेव चरणयोग्यत्वेन विशेषतो देशनौचित्यम्
इति व्यापनार्थमित्यमुपन्यास इति सूत्रार्थः ॥ १४-१५ ॥ तद्विस्मयेण एतावदेव फलम् ? इत्याऽऽशङ्क्याऽऽह—

तत्थ णिया जहाठाणं, जक्खा आउक्खए खुया । उव्वेति माणुसं जोणिं, से दसंगेऽभिजायइ ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘तत्र’ तेषु कल्पेषु ‘स्थित्वा’ आसित्वा ‘यथास्थानं’ यद् यस्य स्थानुष्ठानानुरूपं इन्द्रादिपदं तस्मिन् यक्षाः
‘आयुःक्षये’ स्वजीवितावसाने ‘च्युताः’ भ्रष्टाः ‘उपयान्ति’ गच्छन्ति मानुषीं योनिम् । तत्र च ‘से’ इति सः—सावशेषकुशल-
कर्मा जन्तुः दशान्नानि भोगोपकरणानि वक्ष्यमाणानि अस्येति दशान्नः अभिजायते । एकवचननिर्देशस्तु विसदृशशीलतया
कश्चिद् दशान्नः यश्चित् नवान्नानि जायत इति वैचित्र्यसूचनार्थं इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ कानि पुनर्वशाद्गानि ? इत्याह—

खेत्तं वत्थुं हिरण्यं च, पसवो दासपौरुसं । चत्तारि कामखंधाणि, तत्थ से उववज्जइ ॥ १७ ॥
मिस्सवं नाइवं होइ, उचागोत्ते य वत्तवं । अप्पायंके महापन्ने, अभिजाए जसो थले ॥ १८ ॥
व्याख्या—‘क्षेत्र’ ग्रामाऽऽरामादि^१ सेतुकेतूभयात्मकं वा, ‘वास्तु’ स्वातोच्छित्तोभयात्मकम् ‘हिरण्यं’ सुवर्णम्, उपल-
क्षणत्वाद् रूपादि च, ‘पशवः’ गोमहिष्यादयः, दासाश्च-प्रेष्यरूपाः ‘पौरुस’ ति प्राकृतत्वात् पौरुषेयं च-पदातिसमूहः
दासपौरुषेयं, ‘चत्वारः’ चतुःसख्याः । अत्र हि क्षेत्रवास्त्विति चैकः, हिरण्यमिति द्वितीयः, पशव इति तृतीयः,
दासपौरुषेयमिति चतुर्यः । एते कामाः—मनोश्शब्दादयः तद्धेतवः स्वंधाः—तत्तत्पुद्गलसमूहाः कामस्कन्धा यत्र भवन्तीति
गम्यन्ते । प्राकृतत्वाच्च नपुंसकनिर्देशः । ‘तत्र’ तेषु कुलेषु सः ‘उपपद्यते’ जायते । अनेन च एकं अङ्गमुक्तम् । शेषाणि तु
नवाङ्गान्याह—‘मित्रवान्’ वयस्यवान्, ‘ज्ञातिमान्’ वन्धुमान् भवति, ‘वैद्यगोत्रः’ उत्तमकुलः, ‘चः’ समुच्चये, ‘वर्णवान्’
प्रशस्तशरीरच्छविः, ‘अल्पपातङ्कः’ आतङ्कविरहितो नीरोग इत्यर्थः, ‘महाप्राज्ञः’ पण्डितः, ‘अभिजातः’ विनीतः, स हि सर्वज-
नाभिरामनीयो भवति, ततश्च विशिष्टविभूतिमान्, ‘यशस्वी’ ख्यातिमान्, ‘वैली’ कार्यकरणं प्रति सामर्थ्यवान्, उभयत्र सूत्र-
त्वात् मत्पर्यवर्त्य इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७—१८ ॥ तत् किं एवंविधगुणसम्पत्समन्वितं मानुषत्वमेव तत्फलम् ? इत्याह—

‘भोचा माणुस्सए भोग, अप्पडिरूवे अहाउयं। पुढं विसुद्धसद्धम्ममे, केवलं बोहि वुज्झिया ॥ १९ ॥
व्याख्या—‘भुक्त्वा’ आसेव्य ‘माणुषकान्’ मनुष्यसम्बन्धिनः ‘भोगान्’ मनोश्शब्दादीन् ‘अप्रतिरूपान्’ अन-

१ “सत्यास्पतिभूमि क्षेत्र, तच्च सेतुनेचुगयमेदाण त्रिविधम्, तत्र सेतुक्षेत्रम्-अरहट्टादिसेव्यम्, केतुक्षेत्रं पुन -आकाशपतितोद-
कनिष्पाद्यम्, उभयक्षेत्रं तु-उभयनिष्पाद्यम् । २ वास्तु-अगार, तदपि त्रिविधम्, स्वातम्, उच्छ्रितम्, स्वातोच्छ्रितम् । तत्र स्वातम्-
भूमिपृष्ठकादि, उच्छ्रितम्-प्रासादादि, स्वातोच्छ्रितम्-भूमिपृष्ठस्योपरि प्रासादः ।

न्यनुन्यान् 'यथायुः' आयुषः अनतिप्रमेण 'पूर्व' पूर्वजन्मेषु 'विशुद्धसद्धर्मा' निदानादिपटितत्वेन शुद्धलोभनधर्मः,
 'केवलाम्' अयच्छास्त्रं 'कोषि' जिनप्रणीतधर्मप्रासिद्धिणां 'बुद्धा' अनुभूय प्राप्तेति यावत् ॥ १९ ॥ ततोऽपि किम् ? इत्याह—
 चउरंगं बुद्धद्वं मया, संजमं पडिवज्जिया । तवसा धुतकम्मंसे, सिद्धे भवति सासए ॥ २० ॥ त्ति वेमि ॥
 व्याख्या—'ननुद्वीम्' अभिहितस्वरूपां दुःप्रापां 'मत्वा' ज्ञात्वा 'संयमं' सर्वसावयविरतिरूपं 'प्रतिपद्य' आसेव्य
 'नयमा' धार्येनाऽऽन्तरेण च 'धुतकम्मांशः' अपनीतसर्पकर्मभागः सिद्धो भवति 'शाश्वतः' शश्वद्भवनात् । शश्वद्भवनं च
 पुनर्भवनियन्धनफर्मवीजाऽऽत्यन्तिकोच्छेदात् । तथा चाह—“वृग्ने वीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मवीजे
 तथा इग्ने, न रोहति भयाङ्कुरः ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ प्रवीमीति प्राग्वत् ॥

॥ इति उत्तराध्ययनटीकायां चतुरङ्गीयाख्यं तृतीयमध्ययनम् ॥

अथ चतुर्थं असंस्कृताख्यमध्ययनम् ।

उक्तं वृत्तीयमध्ययनम् । अधुना चतुर्थार्थसरः । तस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने ज्ञेयारि भातुपत्वादीनि अज्ञानि दुर्लेभानीत्युक्तम् । इह 'तत्प्राप्तावपि महते दोषाय प्रमादः, महते च शुणाय अप्रमादः' इति मन्यमानः प्रमादा-प्रमादौ द्वेयोषाद्वेयतयाऽऽह, इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽधातत्वात् प्रमादाऽप्रमादनाम इदं आदित्सूत्रम्—

असंख्यं जीविय मा पमायण, जरोचणीयस्त ह णस्थि ताणं ।

एयं वियाणाहि जणे पमत्ते, कञ्चु विहिंसा अजया गहिंति ॥ १ ॥

व्याख्या—'असंस्कृतं' असंस्करणीयं 'जीवितं' प्राणधारणम् यत्रशतैरपि सतो यद्वैयितुं श्रुतितस्य च कर्णपाशयद् अस्या सन्धातुमशयत्वात् । एत उक्तम्—“धासादं दो व विधि य, वाहिज्जइ जरपरं वि सीडेवि । सा का वि नरिय नीई, सीडिज्जइ जीवियं जीए ॥ १ ॥” मङ्गलैः कौतुकैर्योगैर्विद्यामन्त्रैस्तथोपधेः । न शक्वा मरणान् प्रातुं, सेन्द्रा देयगणा अपि ॥ २ ॥ ततः किम् ? इत्याह—‘मा प्रमादीः’ किमुक्तं भवति ?—यदीदं कथञ्चित्संस्कृतं शस्यं स्यात् चतुरङ्गा-प्राप्तावपि न प्रमादो दोषाय, यदा तु नैवं तदा चतुरङ्गी प्रमादिनां नष्टा पुनर्दुर्लेभेति मा प्रमादं कृथाः । स्यादेतत्—यदीदं धर्मं विधास्यामि, इत्याशादगाह—उपां तु उपनीतः—प्राप्तितो सम्यग्पानत्पान् स्वरुमभिर्जरोपनीतः तस्य नास्ति

३ “वर्षाणि द्वे वा ग्रीणि च, वाहते जीर्णमृदमपि सीविराग । सा कापि नास्ति नीतिः, सीम्यते जीवितं यथा ॥ १ ॥”

प्राणं देनासौ अपनीयते, पुनश्च योवन्तमानीयते, न तच्छरणमस्ति । यदुक्तम्—“जेया य रुवलायणं, सोहगं च विनामए । जरा विहंयए देहं, तथा को सरणं भवे ? ॥ ३ ॥ रसायणं निसेवंति, मंसं मज्जरसं तह्य । मुंजंति सरसा-
दारे, जरा सहवि न नस्सए ॥ ४ ॥” ततो यावदसौ नासादयति तावद्धर्मे मा प्रमादीः । उक्तं च—तथावदिन्द्रि-
यपलं, जराया रोनेनं याध्यते प्रसभं । तावच्छरीरमुच्छो, त्यक्त्वा धर्मे कुरुष्व मतिं ॥ ५ ॥ जरोपनीतस्य च प्राणं
नास्तीत्यत्राहुनो दृष्टान्तः । तत्र च सम्प्रदायः—

इज्जेणी णयरी । जियसत्तू राया । तस्स अट्टणो मल्लो सव्वज्जेसु अजेओ । इओ य समुहहडे सोपारयं नाम नयरं ।
तत्प सीहगिरी राया । सो य महणं लो जिणइ तस्स वहुं दधं देइ । सो अट्टणो तत्प गंतूण वरिसे वरिसे पडागं हरइ ।
राया गितेइ—एस्स अन्नाओ रज्जाओ आगंतूण पडागं हरइ, एसा ममं ओदावण चि पढिमलं मगइ । तेण मच्छिओ
एलो रिहो वसं पिंयतो, घलं च से विन्नासियं, ‘जोणे’ चि नाऊण पेसिओ, महाजुद्ध च सिक्खाविओ । पुणरवि अट्टणो
आगओ, सो य किर ‘मल्लजुद्धं’ होहि चि अणाए चैव सगाओ नयराओ अप्पणो पत्थयणस्स बइलं भरिऊण अद्यायाहेणं
एइ, संपत्तो सोपारयं । जुद्धे पराजिओ मच्छियमहेणं । गओ सयं आयासं वितेइ—एयस्स बलवुड्डी तरुणस्स, मम
हाणी, अन्नं महं मगइ, मुणेइ य—सुरट्ठाए अत्थि चि । एवं तेणं भरुकच्छहरणीगामे दूरज्जकवियाए करिसो दिहो ।
एणेणं हरयेणं हलं पादेति, एकेणं फंटीहीओ उप्पादेइ । तं च दट्ठण ठिओ ‘पेच्छामि ताव आहारं’ ति । औचल्ला मुक्का । भज्जा
य से भचं गहाय आगया । पट्ठियया । कूरस्स उग्गिभज्जिय घटओ पेच्छइ । जिमिओ सन्नाभूमिगओ । तत्प परिकल्पइ सव्वं

३ “यद्ग च रूपलापण्यं, सांभाव्यञ्च विनामयति । जरा विटम्बयति देह, तदा कः धारणं भवेत् ? ॥ ३ ॥ रसायनं निषेवन्ते,
मांसं मपरसं तथा । मुमन्त्रित सरसाहारं, जरा तथापि न नश्यति ॥ ४ ॥” २ कपोसाय । ३ बलीबर्ह ।

संघट्टियं । वेयालियम्मि वसहिं तस्स घरे मग्गइ । दिन्ना । इओ य संकहाईहिं संपुच्छइ—का जीविगा ? । तेण कहिए भणइ—अहं अट्ठणो तुमं ईसरं करेमि ति । तीसे महिलाए कप्पासमोहं दिन्नं । सा य उवहा सवल्लिहा उज्जेणिं गया । तेण वि वमणविरैयणाणि कयाणि । पोसिओ । निजुद्धं सिक्खाविओ । पुणरवि महिमाकाले तेणेव विहिणा आगंओ । पढमदिवसे फलहियमहो मच्छियमहो य जुद्धे एको अजिओ एको अपराजिओ । राया वि 'धीयदिवसे होहिइ' ति अइगओ । इमे वि सए सए आलए गया । अट्ठणेण फलहियमहो भणिओ—कहेहि पुत्ता ! जं ते दुक्खावियं । तेण कहियं । तेण य मइओ, सेएणं पुणन्नवीकओ । मच्छियस्स वि रत्ता सम्मदगा विसज्जिया । भणइ—अहं तस्स पिउणो वि न धीदेमि, सो को धराओ ? । धीयदिवसे समजुद्धा । तइयदिवसे अप्पहाराे नीसंहो वंइसाहटाण ठिओ मच्छिओ । अट्ठणेण भणिओ—फलहि ति । तेण फलहग्गहेण कइओ, सीसे कुंडिगागाहेण । तओ रत्ता सक्कारिओ, गओ उज्जेणिं । अट्ठणो तत्थ य विमुक्कजुब्बवावारो अच्छइ । सो य 'महहो' ति काउं परिभूयए सयणवग्गेणं । जहा—एस संपयं न फस्स वि फज्जस्स खमो वि । पच्छा सो माणेण तेसिं अणापुच्छाए कोसंविं नगारिं गओ । तत्थ वरिसमेत्तं उवरेगं गओ रत्तायणं उवजीवेति । सो बलिट्ठो जाओ । जुद्धमहे पयत्ते रायमहो निरंगणो नाम तं निहणइ । पच्छा राया मनुइओ—मम महो आगंतुएण विणिहओ ति न पसंसइ । रायाणे अपसंसंते सवो रंगो तुण्हको अच्छइ । इओ य अट्ठणेण राइणो जाणनिमित्तं भन्नइ—साहह वण ! सउणाणं, साहह भो सउणा ! सउणाणं । निहओ निरंगणो अट्ठणेण निक्खित्तसत्थेणं ॥ १ ॥ एवं भणियमेत्तेण राइणा 'एस अट्ठणो' ति काउं तुट्ठेण पूइओ, दधं च से पज्जत्तं आमरणंतियं दिन्नं । सयणवग्गो य से तं सोउं तस्स सयासमुवगओ । पायपढणमाईहिं पत्तियविउं दधलोहेण

अऱ्यानीओ । पच्छा सो विंतेइ—मम एए दवल्लोभेण अहियावेति, पुणो वि ममं परिहविस्संति, जरापरिगओ य अहं न पुणो सुमहत्तेयावि पयत्तेण सफित्तसं जुवणं काउं । ताहे 'दियय'!—चर्बेडु जीविउ अधिक अत्थु तणु सयणु अमारउ, फादि धम्मो छेइवि भोहु परवासह केरउ । जरडाहणिजजरियदेहु अच्छिसि डुहनडियउ, शंखंतउ एक्कहु चेव तरसिक्कहि पडियउ ॥ १ ॥ अवि य—लंयमाणवलीचम्भो, झीणदिट्ठी गयस्सुई । गयदंतो कुरुवो य, रुक्खलोम-णहच्छयी ॥ १ ॥ असुणइदलही य, सासरासाउलाणणो । गलंतमुहलालोहो, चार्यतो चिट्ठए जर ॥ २ ॥ अपिओ पंधपणं वि, परिभूओ सुग्हि वि । भज्जाए वि अवज्जाओ, भासंतो असुहंकरो ॥ ३ ॥ किच्छेण गमए कालं, अट्टज्झाण-मुपागओ । धम्मयफामरहिओ, जरालिउतणू नरो ॥ ४ ॥ तं जायज्जवि सचेहो ताव पवयमि' सि संपहारिरुण तादात्तवानं धेराणं अतिग पधइओ ॥

एणं जरोपनीतम्याट्टनस्येव न त्राणं भवति । 'एवम्' अनन्तरोक्तमर्थं 'विजानीहि' विशेषेणावबुद्धस्य, तथा एतच्च पदपरमाणं जानीहि—'जनाः' लोकाः 'पमत्ताः' प्रमादपरा, उभयत्र सूत्रत्वाद् एकवचनम्, किम् ? अर्थप्रक्रमत् त्राणं, 'यु' इति पितृकं, 'विहिताः' पितृयहितसन्शीलाः, तथा—'अयताः' कृत्यापस्थानेभ्योऽनुपरताः, 'गहिंति' सि 'प्रही-प्यन्ति' स्वीकरीष्यन्ति । किमुक्तं भवति ?—एते प्रमत्तादिविशेषणान्विताः स्वदुश्चेष्टितैर्नैरकादिकमेव यातनास्थानं प्रही-प्यन्तीति नास्ति त्राणमिति सूचार्यः ॥ १ ॥ तत्र चाऽसंस्कृतं जीवितं, जरोपनीतस्य च न त्राणम्, अतो 'मा प्रमादीः' इत्युक्ते अप्यस्यापि पुरुषार्थतया सकलैहिकामुष्मिकफलनिवन्धनतया च तदुपार्जनं प्रति अप्रमादो विधेय इति केषाञ्चित्

१ 'गच्छलं जीवितं अस्मिन् अर्थः अनुत्पन्नो भवति, कुरु धर्मं त्यक्त्वा मोहं शृङ्खलस्य सकम् ॥

जरादाकिनीनैरित्येह आसिष्यते तु तनयिकः, विछपत् एकाक्येव जराप्रमादकार्यो पतितः ॥ १ ॥

कदाशयः । यत आहुः—घनेर्दुःखलीनाः कुलीनाः क्रियन्ते, घनेरेव पापात्पुनर्निस्तान्ते । घनेभ्यो विशिष्टो न लोकेऽस्ति फञ्चि-द्वनान्यजंयध्वं धनान्यजंयध्वम् ॥ १ ॥ इति तन्मतमपाकर्तुमाह—

जे पावकम्मेहि घणं मणुस्सा, समाययंती अमहं गहाय ।

पहाय ते पासपयट्टिए णरे, चेराणुवद्धा नरयं उव्वेति ॥ २ ॥

व्याख्या—‘दे’ केचन ‘पापकर्मभिः’ छुपिपाणिग्यादिभिः अनुष्ठानैः ‘घनं’ द्रव्यं ‘मनुज्याः’ मनुजाः, तेपामेव प्रायस्त्रयोर्योपायप्रयत्नताद् इत्यसुक्तम्, ‘समाददेते’ स्वीकुर्वन्ति ‘अमति’ कुमतिम् उक्तरूपां ‘गृहीत्वा’ सम्प्रधार्य ‘प्रहाय’ प्रकर्षेण हित्वा घनमेव प्रकृतं, ‘ते’ धनैरकरसिकाः पासा इव पाशाः—वन्धनहेतुत्वात् रुयादयः । उक्तञ्च—“धारी गयाण जालं, विमीण हरिणाण यगुरा चेव । पासा य सउणयाणं, णराण वंधस्यमित्थीओ ॥ १ ॥ उन्नयमाणा अक्ख-
लिय-परक्कमा पंडिया कहं जे य । महिलाहि अंगुलीए, नमबिज्जंति ते वि नरा ॥ २ ॥” तेषु पाशेषु “पयट्टिय” स्ति आपत्त्यात् प्रवृत्ताः पादाप्रवृत्ताः ‘नराः’ पुरुषाः, पुनरुपादानं आदरव्यापनार्थं, ‘धैरानुवद्धाः’ पापेन सततमनुगताः ‘नरकं’ रत्नप्रभादिक्कम् ‘उपयान्ति’ गच्छन्ति । ते हि द्रव्यमुपाज्य रुयादिष्वभिरामन्ते, तदभिरत्या च नरकादिगतिभाज एव भयन्तीति भायः । तस्माद् इहेव वन्ध-वध-मारणहेतुतया परत्र च नरकप्रापकत्वेन तत्त्वतः पुरुषार्थं एव न भवति अर्थ इति तदभिलापेण धम्मं प्रति मा प्रमादीः इत्युक्तं भवति । इहेवेहिकामुष्मिकापायदर्शकमुदाहरणम् । तत्र च धृद्धसम्प्रदायः—
एगाम्मि नगरे एगो चोरो, सो रत्ति विभवसंपत्तेसु घरेसु खत्तं राणिवं गुवहुं दव्वजायं चेत्तुं अप्पणो घरे-

१ “यदि गङ्गानां जालं, विमीनां हरिणानां वागुरा चेव । पादाब्ध दकुनकानां, नराणां वन्धार्थं खियः ॥ १ ॥

उन्नयमाना भस्मगटितपराक्रमाः पण्डिताः कनयो ये च । महिलाभिरङ्गुल्या, नरयन्ते तेऽपि नराः ॥ २ ॥”

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।
अर्याभि-
लापेण धर्मं
प्रति मा
प्रमादीः,
अत्र चौर-
दृष्टान्तः ।
॥ ८० ॥

गदेसे कृतं सयमेव रणिता तस्य दधजायं पक्वितवद् । जहिच्छियं सुवन्नं दाऊण कन्नगं विवाहेलं पसूयं संति उद्वेत्ता
तथेवागदे पक्वितवद् 'भा मे भज्जा चेडरूवाणि य परुडपण्याणि होऊण रयणाणि परस्स पगासिस्संति' । एवं कालो
पयद् । अन्नया तेनेगा कन्नगा विवाहिया अर्हव रूविणी । सा पसूया संती तेण न मारिया । दारगो य से अट्टव-
रिसो जाओ । तेण चितियं—अइचिरं धारिया, एयं पुबं उद्वेउं पच्छा दारयं उद्विस्सामि । तेण सा उद्वेउं अगडे
पक्वितत्ता । तेण य दारणेण निगाच्छिऊण घाहा कया । लोगो मिलिओ । तेण भन्नइ—एएण मन माया
मारिय स्ति । रायपुरिसेहिं सुयं । तेहिं गहिओ । विट्ठो कूवो दधमरिओ, अट्टियाणि सुवहूणि । सो वंचेऊण रायसमं
समुयणीओ जायणापगारेहिं । सधं दधं दवावेऊण कुमारेण मारिओ ॥

पदमन्येऽपि 'धनं प्रधानमि'ति तदर्थं प्रवर्त्तमानाः तदपहायैव अनर्थोवासितो नरकमुपयान्तीति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
इदानीं कर्मणोऽधन्यताम् अभिदधत् प्रकृतमेयार्थं द्रढयितुमाह—

तेणे जहा संधिसुहे गहीए, सकम्मुणा किच्चइ पावकारी ।

एयं पया पेच इहं च लोए, कडाण कम्माण न मोक्खवु अत्थि ॥ ३ ॥

व्याख्या—'स्तेनः' चोरः 'यथे'ति दृष्टान्तोपन्यासे, 'संधिसुहे' ध्वजद्वारे 'गृहीतः' आतः 'स्वकर्मणा' आत्मीया-
नुष्ठानेन 'कृत्यते' छियते 'पापकारी' पापकर्त्ता । कयं पुनरसौ कृत्यते ? इति अत्र सम्प्रदायः—

एगम्मि नगरे एगो चोरो । तेण अभेज्जओ घरगस्स फलगच्चियस्स पागारकविसीसगसंठियं खत्तं खयं । खत्ताणि
य अणेगागराणि—कलसागिई णंदावत्तसंठियं पडमागिई पुरिसागिई च । सो य तं कविसीसयसंठियं खणंती घर-
सामिण्ण चेइओ । उओ तेण अट्टपविट्ठो पाप्सु गहिओ 'भा पविट्ठो संतो पदरेण पहरिस्सइ' स्ति । पच्छा चोरेण

वि यादित्येण हृष्ये गहियो । सो तेहिं दोहिं वि यलवंतेहिं उभयहा कट्टिज्जमाणो सयं कियपागारकविसीसंगेहिं पालिज्जमाणो अत्ताणो विलवइ ॥

‘एयम्’ अमुनैव उदाहरणदर्शितन्यायेन ‘प्रजाः’ प्राणिनः कृत्यन्ते इति सम्वन्धः । ‘प्रेत्य’ परलोके ‘इह च’ इहलोके । किमिति प्रेत्य इत्युच्यते ? यावदेवैव कृतगिहैवापगतम्, अत आह—यतः कृतानां कर्मणां न मोक्षोऽस्ति । उक्तञ्च—“यदिह क्रियते कर्म, तत् परजोपमुज्यते । मूलसिक्केषु घृसेषु, फलं शालासु जायते ॥ १ ॥” एवं मत्वा पापकर्म न विधेयम् । यदुक्तम्—“धर्माहम्बह फलु पेच्छंतह, जम्ममरणवाहिज्जरंतह । भवियहं सह संसारि सरंतह, केम सुहत्थी पाउ परंतह ॥ १ ॥” आत्तां पापकर्मं सदभिलापोऽपि न कार्यः, तस्यापि अनर्थहेतुत्वान् । तथा च वृद्धाः—

एगम्मि नगरे एणेण चोरेण रत्तिं दुरारोहे पासाए आरोहुं रत्तं खयं, सुवहुयं दवजायं नीणियं । पहायाए रयणीए ण्हायसमालवसुदपासो तय गओ ‘को किं भासइ ?’ त्ति जाणत्थं ‘जइ तावज्ज लो गो मं न यणिस्सइ ता पुणो वि पुण्डिइए चोरिस्सामि’ त्ति संपहारिक्कण तम्मि य रत्तट्ठाणे गओ । तत्थ लो गो बहू मिलिओ संलवइ—‘कहं दुरारोहे पासाए आरोहुं विमगेण रत्तं रयं ?’, कहं य सुइलणं रत्तदुवारेणं पविट्ठो पुणो दधेण सह निगओ ? त्ति । सो मुणेउं हरिसिओ चित्तेइ—‘सच्चमेयं, किह हं एण निगओ ?’ त्ति अप्पणो उयरं चं कडिं च पलोएउं रत्तमुहं पलोणइ । सो य रायनिउत्तेहिं पुरिसेहिं कुसलेहिं जाणिओ, राइणो उवणीओ, सासिओ य ॥

एयं पापकर्मणामभिलषणमपि सदोषम् इति न विदधीत इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ इह च कृतानां कर्मणामवन्ध्यत्वमुक्तम्, तत्र च कदाचित् स्वजनत एव तन्मुक्तिर्भवति, अमुक्ती वा विभज्येवामी धनदिवद् भोक्ष्यन्त इति कश्चित् मन्येत अत आह—

१ “धर्मापर्मयोः फलं प्रेक्षमाणस्य जन्ममरणव्यापिज्जरतश्चल । भन्धस्य सदा संसारे सरतः, कथं सुरार्थी पापं कुर्यात् ? ॥ १ ॥”

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

अर्थोभि-
लापेण धर्मं
प्रति मा
प्रमादीः,
अत्र चौर-
दृष्टान्तः ।

॥ ८१ ॥

संसारमावन्न परस्स अट्ठा, साहारणं जं च करेइ कम्मं ।
कम्मरस ते तस्स उ वेयकाले, ण बंधवा बंधवयं उवेत्ति ॥ ४ ॥

व्याख्या—संसारणं संसारः—वेपु तेषु उच्चावचेषु कुलेषु पर्यटनं तम् 'आपन्नः' प्राप्तः 'परस्य' आत्मन्यतिरिक्तस्य पुत्रकलनादेः 'अर्थोत्' इति अर्थ-प्रयोजनमाश्रित्य, 'साहारणं जं च' 'सि चस्य वाशब्दार्थत्वाद् भिन्नकर्मत्वाच्च साधारणं वा यद् 'आत्मनोऽन्येषां चेतद् भविष्यति' इति अभिसन्धिपूर्वकं 'करोति' निर्वर्त्तयति भवान् 'कर्म' कृत्याद्यनुष्ठानम् । 'कर्मणः' तस्यैव कृत्यादेः 'ते' तच्च कर्मकर्तुः 'तस्यापि' परार्थस्य साधारणस्य वा, तुशब्दोऽपिशब्दार्थः, आस्तामन्यनिमित्तस्य इत्यभिप्रायः, 'वेदकाले' विषाककाले 'न' नैव 'यान्धवाः' स्वजनाः यदर्थं कर्म कृतवान् ते 'यान्धवतां' धन्युतां तद्विभज-
नापनयनाविना "उदिति" 'सि उपयान्ति ॥ उक्तञ्च—'बंधवा सुहिणो सद्ये, पी-माई पुत्त-भारिया । पैयवणाओ नियसंति,
याऊण सलिलंजलि ॥ १ ॥ अम्बुक्खंति य तं गेहं, पियम्मि वि मए जणे । हिट्ठा तेणऽज्जियं दब्बं, तहेव विलसंति य
॥ २ ॥ अत्थोयज्जणेइज्झिं, पावकम्मेहि पेरेओ । एक्कओ चेव सो जाइ, दुग्गई दुहभायणं ॥ ३ ॥' यतश्चैवम् अतस्त-
दुपरि प्रेमादिपरिहारतो धर्मं एवावहितेन भान्यम् । तथाविधाऽमीरीवञ्चक्यणिगवत् । तथा च वृद्धाः—

एगम्मि नयरे एगो याणियगो अंतरावणे ययहरइ । एगा आमीरी उज्जुगा दौ रूवगे घेत्तूण कप्पासनिमित्तमुवट्ठिया ।
कप्पासो य तथा समहग्घो य वट्ठइ । तेण याणियगेण एगस्स रूवगस्स दो वारे तोलेउं कप्पासो दिन्नो । सो जाणइ 'दोण्ह

१ "यान्धवाः सुहृदः सर्वे, पितृमामृपुत्रभार्याः । प्रेतवनाद् निवर्त्तन्ते, दत्त्वा सलिलाञ्जलिम् ॥ १ ॥ धाम्युक्षन्ति च तद् गृहं, प्रियेऽपि
मृते जने । हृष्टास्तेनान्जितं द्रव्यं, तथैव विहसन्ति च ॥ २ ॥ अर्थोपाज्जनहेतुभिः, पापकर्मभिः प्रेरितः । एककक्षैव स याति, दुर्गतिं
दुःखमाजनाम् ॥ ३ ॥"

चतुर्थे
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।
परार्थद्वयं
कर्म आ-
त्मनैव
भोक्तव्यम्,
अत्रामीरी-
वच्चकवणिः-
गृहयान्तः ।
॥ ८२ ॥

वि रूपगण दिन्नो' चि सा पोट्टल्यं बंधेचं गया । पच्छा सो वाणियगो चित्तेइ—एस् रुवगो मुहा लद्धो, तओ अहं एयं उवमुंजामि । तेण तस्स रुवगस्स समियं धयं गुलो य किणिउं घरे विसज्जियं । भज्जा संलत्ता—धयपुत्रे करेज्जासि त्ति । ताए कया पयपुत्ता । एत्थंतरे ऊसुगो जामाजगो से सवयंसगो आगओ । सो ते य धयपूरे भुंजिउं गओ । वाणियगो ण्हाओ भोयणत्थयुवगओ । ताए साभावियं भच्चं परिवेसियं । तेण भन्नइ—किं न कया धयपूरया ? । ताए भन्नइ—कया, परं जामाजगेण सवयंसेण राइया । सो चित्तेइ—पेच्छ, जारिस् कयं मया, सा बराई आभीरी वंचेउं परनिमित्तं अप्पा अपु-
न्नेण संजोइओ । सो य सच्चित्तो सरिरच्चित्ताए निग्गओ । निन्हो, य तथा यट्टइ । सो य मज्झण्वेलाए कयसरीराच्चित्तो एगस्स रक्खस्स हेइहा वीसमइ । साहू य तेणोगासेण मिक्खनिमित्तं जाइ । तेण सो भन्नइ—भयवं ! एत्थ रक्खच्छा-
याए वीसमह मया समाणं ति । साहुणा भणियं—तुरियं मए निययक्खेण गंतवं । वणिएण भणियं—किं भयवं ! को वि परक्खेणावि गच्छइ ? । साहुणा भणियं—जहा तुमं चिय भज्जाइनिमित्तं किलिस्ससि । स मर्मणीव स्पुट्टः तेणेव एक्खवणेण संबुद्धो भणइ—भयवं ! तुब्भे कत्थ अच्छइ ? । तेण भन्नइ—उज्जाणे । तओ तं साहुं कयपज्जसियं नाऊण तस्स सगासं गओ । धम्मं सोउं भणइ—पच्चयामि जाव सयणं आपुच्छामि । गओ निययं धरं । यंधवे भजं च भणइ—
जहा आवणे ववहरंतस्स तुच्छो लाभगो ता दिसावाणिज्जं करेमि, दो य सत्थवाहा, तत्थेगो मुल्लभंडं दाऊण सुहेण इह-
पुरं पावेइ, तत्थ य विदत्तं न किंचि निण्हइ, धीओ न किंचि भंडमुल्लं देइ पुवविदत्तं च लुंयेइ, तं कयरेण सत्थेण सह वच्चामि ? । सयणेण भणियं—पढमएण सह वचसु । तेहिं सो समणुत्ताओ वंधुसंगओ गओ उज्जाणं । तेहिं भन्नइ—
कयरो सत्थवाहो ? । तेण भन्नइ—नणु परलोगसत्थवाहो एस् साहू असोगच्छायाए उवविट्ठो नियणं भंडेणं ववह-
रावेइ, एएण सह निघाणपट्टणं जामि त्ति । एवं सो पवइओ ॥

यथा पायं वणिक् स्वजनस्वतत्त्वमालोचयन् प्रव्रज्यां प्रत्यादितः तथान्यैरपि विवेकिभिर्यतितन्वयम् । तथा च वाचकः—
 “रोगमाप्नातो दुःसा-ऽर्वितस्तथा स्वजनपरिप्लुतोऽपीव । कण्ठि करुणं सवाष्पं, रुजं निहन्तुं न शक्नोऽसौ ॥ १ ॥ माता भ्राता
 भगिनी, भार्या पुत्रास्तथा च मित्राणि । न प्रन्वि तेषु यदि रुजं, स्वजनत्वत्वं किं दृष्टा वहसि ? ॥ २ ॥ रोगहरणेऽप्यशक्ताः,
 प्रप्लुत धर्मस्य तेषु विप्रकराः । मरणाच्च न रथन्ति, स्वजनपराभ्यां किमभ्यधिकम् ? ॥ ३ ॥ तस्मात् स्वजनस्वार्थे,
 यद्विहाणायं करोषि निर्लेज ! । भोक्तव्यं तस्य फलं, परलोकागतेन ते मृढ ! ॥ ४ ॥ तस्मात् स्वजनस्योपरि, सन्नं परिहाय
 निर्युतो भूत्वा । परं कुरुष्व यन्ना-यत् परलोकस्य पच्यदनम् ॥ ५ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं तावत् स्वकृतकर्मभ्यः
 स्वजनान्न मुक्तिः इत्युक्तम् । अधुना तु द्रव्यमेव पश्यन्त्ये भविष्यतीति कस्याविदाशयः स्याद् अत आह—

वित्तेन ताणं न लभे पमत्तो, इमम्मि लोए अदुवा परत्था ।
 दीवप्पणहे व अणंतमोहे, पेयाउयं वेहुमददुमेव ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘वित्तेन’ द्रमिणेन ‘ताणं’ स्वकृतकर्मणो रक्षणं, ‘न लभते’ न प्राप्नोति । कीदृक् ? ‘प्रमत्तः’ मयादिप्रमाद-
 वशागतः । क ? इत्याह—“इमम्मि” इति अस्मिन् अनुभूयमानतया प्रत्यक्ष एव ‘लोके’ जन्मनि “अदुवे” इति अथवा ‘परत्त्रे’
 इति परमवे । फयं पुनरिहापि जन्मनि न त्राणाय ? अत्रोच्यते बुद्धसम्प्रदायः—

एगो किल राया ईदमहार्हण कम्हि कसवे अंतरे निगच्छंते घोसणं घोसावेइ—जहा सवे पुरिस्ता णयरओ
 किगच्छंनु । तत्प पुरोहिणपुत्तो रायवहो वैसायरमणुपविट्ठो घोसिण वि न निग्गओ । सो रायपुरिसिद्धिं गहिओ ।
 तेण वल्लमेण न तेसिं किंचि दाऊण अप्पा विमोइओ । दण्णयमाणो विवयंतो रायसगासमुवणीओ । राइणा वि वज्जो
 आणवो । पच्छा पुरोहिओ एवहिओ भणइ—सवस्सं पि य देमि, मा भारिज्ज । तो वि न मुक्खो । खुट्ठाए भिक्षो ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीयवृत्तिः
॥ ८३ ॥

एवमन्येऽपि न वित्तेन त्राणमिहैव तावदंशुवन्ति, आत्माभन्यजन्मनि । तन्मूर्च्छावतः पुनस्तस्याऽधिकतरं दोषमाह—
“क्षीये”ति वृत्तार्थम् । प्राकृतत्वात् ‘प्रणष्टदीप इव’ विगतप्रकाशदीप इव इति दृष्टान्तः । अत्र सम्प्रदायः—
जहा केई धाउवाइया सदीवगा अगिं इधणं च गहाय विलमणुपविद्धा । तेसिं पमाण् दीवो अग्गी वि विज्झाओ ।
तओ विज्झायदीवगिगया गुहातममोहिया इओ तओ सबओ परिभमंति । परिभमंता यं अप्पडियारमहाविसेहिं
सप्पेहिं डक्का, दुरुत्तरे अहेठाने पडिया, तत्थेव निहणमुवगया ॥

• एवं अनन्तः—अपर्यवसितः तद्वै एव श्रयस्तस्याऽनपगमात् मोहः—अज्ञानमोहनीयरूपोऽस्य इति अनन्तमोहः, किम् ।
इत्याह—निश्चित आयः—लाभः, न्यायः—सुक्तिरित्यर्थः, स प्रयोजनमस्य इति नैयायिकः तं सम्यग्दर्शनादिकं सुक्तिमार्ग-
मिति गन्त्यते, “वहुं”ति अन्तर्गूतापिशब्दार्थत्वात् ‘दृष्ट्वाऽपि’ उपलभ्यापि “अवहुमेव”ति प्राकृतत्वाद् अद्रष्टव्यं भवतीति ।
इदमाकृतम्—यथैव गुहान्तर्गतः प्रमादान् प्रणष्टदीपः प्रथममुपलब्धवस्तुतस्योऽपि दीपाभावेन तदद्रष्टव्यं जायते, तथा
अयमपि जन्तुः कथञ्चित् कर्मक्षयोपशमादेः सुक्तिमार्गं भावप्रकाशदीपात् शुतज्ञानात्मकाद् दृष्ट्वाऽपि वित्ताविन्यासकितः
तदावरणोपयाद् अद्रष्टव्यं भवति, मोहादिहेतुत्वाद् वित्तादीनाम् । यत्तुक्तम्—“मोहाययणं मयका-मवद्धणो जणियचित्त-
संतापो । आरम्भकलहदेऊ, दुक्खान परिगहो मूलं ॥ १ ॥” तथा च—न केवलं सतत्त्वाणाय वित्तं न भवति, किंतु कथ-
ञ्चित् त्राणहेतुं सम्यग्दर्शनादिकमयाप्तमुपहन्तीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ एवं धनादिकं न त्राणाय इत्युपदर्श्य यत्कृत्यं तदाह—

सुत्तेसु आवी पडिबुद्धजीवी, ण वीससे पंडिय आसुपन्ने ।
घोरा सुहुत्ता अबलं सरीरं, भारुंडपक्खी व चरऽप्पमत्तो ॥ ६ ॥

• १ मोहापत्तनं मदकामवर्द्धनो जमितचित्तसन्तापः । आरम्भकलहहेतुर्दुःखानां परिग्रहो मूलम् ॥ १ ॥

चतुर्थं
असंस्कृता-
ल्यमध्यय-
नम् ।
प्रमादवश-
ज्जतस्य ध-
नादिकं न
त्राणाय ।

॥ ८३ ॥

‘व्याख्या—‘मुतेषु’ द्रव्यतः शयानेषु, भावतस्तु घर्म्मं प्रति अजाग्रतसु, ‘चः’ पादपूर्णे; ‘अपिः’ सम्भावने, ततो-
 ऽयमर्थः—‘मुतेष्वपि आत्मां जाग्रतसु प्रतिबुद्धः—द्विधाऽपि प्रतिबोधवान् जीवत्येवंशीलः प्रतिबुद्धजीवी, कोऽभिप्रायः ?—
 द्विधा प्रमुतेष्वप्यविचेक्षितुः न गतानुगतिश्चतया न्यपिति प्रतिबुद्ध एव यावज्जीवमास्ते । तत्र द्रव्यनिद्राप्रतिषेधे अगड-
 दत्त उदाहरणम् । तत्र च दृढवाद्—

अथि जग मुपसिद्धं, संखडरं पुरवरं गुणसमिद्धं । तस्मि य राया जणजणि-यतोसओ सुंदरो नाम ॥ १ ॥
 तस्स कुलरुत्तरसी, समगजणजणियलयोयणांदा । अंतउरस्स पढमा, सुलसा णामेण थरभज्जा ॥ २ ॥ तीए कुळि-
 पसूओ, पुत्तो नामेण अगडदत्तो ति । अणुदियहं सो पवरं, वहुंतो जोधणं पत्तो ॥ ३ ॥ सो य केरिसो ?—
 धम्मत्तयदयारहिओ, गुरुविणयविवज्जिओ अलियवाई । पररमणिरमणफासो, निस्संको माणसोडीरो ॥ ४ ॥ मज्जे
 पिण्ह जूयं, रमेइ विसियं महुं च भक्खेइ । नडपेडयवेसावि-दपरिगओ भमइ पुरनज्जे ॥ ५ ॥ अन्नम्मि दिणे
 रत्तो, पुरयरलोएण यइयो सिद्धो । जह कुमरेण नराहिब !, नयरे असमंजसं विहियं ॥ ६ ॥ सुणिऊण पडरययणं,
 राया गुरुकोवजायरत्तच्छओ । कुडभिडडिभासुरसिरो, एवं भणिउं समाढत्तो ॥ ७ ॥ रे ! रे ! भणह कुमारं, सिग्वं
 चिय यज्जिऊण मह विसयं । अन्नत्त यणसु गमण, मा भणसु य जं न कहियं ति ॥ ८ ॥ नाऊण वइयरं सो,
 कुमरो चइऊण नियपुरं रम्मं । खगसहाओ चलिओ, गुरुमाणपवड्डियामरिसो ॥ ९ ॥ लंघित्ता गिरि-सरि-का-णणाइं
 पुर-गोह-गामयंदाइं । नियनयराओ दूरे, पत्तो वाणारसिं नयरि ॥ १० ॥ तियचच्चरमाईसुं, असहाओ भमइ नय-
 रिमज्झम्मि । चित्ते अमरिसजुत्तो, करि च जूहाड परिभट्ठो ॥ ११ ॥ हिंदतेणं च तथा, पुरीए मग्गेसु रायतणएणं ।
 बहुतरुणनरस्सेओ, एक्को कलजाणओ दिट्ठो ॥ १२ ॥ सो य केरिसो ?—सत्येयकलाकुसलो, विउसो भावन्नुओ सुगं-

मीरो । निरजो परोक्षयौरे, क्वालुओ रूवगुणनिलओ ॥ १३ ॥ नामेण पवेणचंडो, चंडो चार्हण न उण सीसाणं ।
संदणनय-इयसिक्खं, साहितो निवसुयाण तहिं ॥ १४ ॥ तस्स समीचम्मि-गओ, चरणंजुयं पणमिडं समासीणो ।
फत्तो सि तुमं सुंदर ! ? अह भणिओ पवणचंडेणं ॥ १५ ॥ एगंते गंतूणं, संखउराओ जहा विणिक्खंतो । कहिओ
तह वुत्तंतो, कुमरेणं पवणचंडस्स ॥ १६ ॥ चंडेण तओ भणिओ, अच्छसु एत्थं कलाउ सिक्खंतो । परमत्तणो य
गुब्बं, फस्स वि मा सुयणु ! पयडेसु ॥ १७ ॥ चंडेइं उज्जाओ, पत्तो गेहम्मि रायसुयंसहिओ । साहेइ महिलियाए, एत्तो
मह भाउयसुओ चि ॥ १८ ॥ ण्हविकुणं कुमरवं, दाऊणं पवरयत्थमाभरणं । तो भोयणावसाने, भणियमिणं पवणचं-
डेण ॥ १९ ॥ भवण धणं परिवारो, संदणतुरयाइं संतियं मज्जा । सघं तुज्जायत्तं, विलससु हियइच्छियं कुमर ! ॥ २० ॥
एवं सो किल संतु-ट्टमाणसो मुक्कूरववसाओ । चिट्ठइ तस्सेव घरे, सघाओ कलाओ सिक्खंतो ॥ २१ ॥ गुरुयणगु-
रुविणयपय-नमाणसो सयलजममाणदो । वावत्तहिं कलाओ, गिण्हइ थोवेण कालेण ॥ २२ ॥ एवं सो कुमरवरो,
नायकलो परिसमं कुणेमाणो । भवणुज्जाणे चिट्ठइ, अनुदियहं तप्परो धणियं ॥ २३ ॥ उज्जाणस्स समीवे, पहाणसे-
ट्ठिस्स संतियं भवणं । धायायणरणीयं, उतुंगमईववित्थिन्नं ॥ २४ ॥ तत्थइत्थि सेट्ठिधूया, मणोहरा मयणमंजरी
णाम । सा घटसिरमारूढा, अनुदियहं पेच्छए कुमरं ॥ २५ ॥ अह तम्मि साणुराया, अणवरयपलोयणं कुणेमाणी ।
विक्खितवइ कुसुमफलप-त्तेट्ठए किं वि चितंती ॥ २६ ॥ हिययत्थं पि हु वालं, कुमरो न निरिक्खए कलारसिओ ।
आसंकाए गुरुणं, विज्जाए गहणलोभेणं ॥ २७ ॥ अन्नदिणम्मि तीए, वम्महगुरुपसरविट्ठुरियमणाए । गहणे कलाण
सत्तो, पइओ हु असोगगुच्छेणं ॥ २८ ॥ कुमरेण तम्मि दियहे. सा वाला पलोइया य सचिसेसं । कंकेहिपल्लवंतरि-
यवणुलया संभमुवमंता ॥ २९ ॥ चितियं च—किं एसा अमरविलासिणी ? अह होज्ज नागकन्ना वा ? । कमल व किन्नु

एता, सरस्सई किन्तु पयक्ला ॥ ३० ॥ अहवा पुच्छामि इमं, कज्जेणं केण चिट्ठई एत्थं ? । इय चित्तिज्ज हियए,
 कुमरो पयइ इमं भणई ॥ ३१ ॥ का सि तुमं वरवाले ! ? , इंसि पयडेसि कीस अप्पाणं ? , विज्जागहणासत्तं, कीस
 ममं सुयणु ! सोभेसि ? ॥ ३२ ॥ मुणिउं कुमारवयणं, वियसियदिट्ठीए वियसियसुहीए । पयडतवंतकिरणा-डवलीए तीए
 इमं भणियं ॥ ३३ ॥ नयरपहाणस्त अहं, धूयां सेट्ठिस्त वंधुदत्तस्त । णामेण मयणामंजरी, इहं वेय विवाहिया
 णयटे ॥ ३४ ॥ जट्ठिबत्ताओ दिट्ठो, सुंदर ! तं कुसुमचावसारिच्छो । तदियहाओ सज्जं, असुहतरु वट्ठिओ हियए
 ॥ ३५ ॥ निरा सि हु नडा लो यणाण देहम्मि वट्ठिओ दाहो ! असणं सि नेय रुक्खइ, गुरुवियणा उत्तमंगस्सि ॥ ३६ ॥
 यतः—ताव विय होइ सुहं, जाव न कीरइ पिओ जणो को वि । पियसंगो जेण फओ, दुक्खान समप्पिओ अप्पा
 ॥ ३७ ॥ पेरेज्जंतो वि पुरा, कएहि कम्मेहि केहि वि वराओ । सुहमिच्छतो दुक्खइ-जणाणुराए जणो पडइ ॥ ३८ ॥
 ॥ जइ मए समानं, संगं ण य कुणसि तरुणिभणहरण ! । होही सुह तियवज्झा, फुडं जओ गत्थि मे जीय ॥ ३९ ॥
 ॥ ३९ ॥ सो निसुणिऊण ययणं, तीए वालाए चितए हियए । मरइ फुडं विय एसा, मयणमहाजलणदडुंगा ॥ ४० ॥
 निसुणिज्जइ पयडमिणं, भारह-रामायणेषु सत्येषु । जह दस कामावत्था, होति फुडं कामयजणणं ॥ ४१ ॥ अवि य—
 उडमा जणेइ चितं, धीयाए महइ संगमसुह ति । दीहुण्हा नीसासा, हवति तइयाए वत्थाए ॥ ४२ ॥ जरयं
 तणइ चउत्थी, पंचमवत्थाए डव्वाए अंगं । न य भोयणं च रुक्खइ, छट्ठावत्थाए कामिस्स ॥ ४३ ॥ सत्तमियाए सुच्छा,
 नट्टमवत्थाए होइ उडमाओ । पाणाण य ५ सदेहो, नवमावत्थाए पत्तस्स ॥ ४४ ॥ दसमावत्थाए गओ, कामी
 णिवेण सुयए नूणं । ता एसा मह विरहे, पाणाण वि संस्रयं काही ॥ ४५ ॥ परिभात्रिऊणं हियए, रायकुमारेण भाव-
 सलेणं । मणिया सिणेहसारं, सा वाला महुरवयणेग ॥ ४६ ॥ सुंदरि ! सुंदरंजो, सुंदरुरियस्स विउलकि-

त्तिस्स । नमोऽगदत्तं, पढमसुयं मं वियाणाहि ॥ ४७ ॥ कलयायारियसमीवं, कलगाहृत्यं समागओ पत्य ।
पवसिस्सं जम्मि दिणे, तए वि घेत्तुं गमिस्सामि ॥ ४८ ॥ कह कहवि सा मयच्छी, वम्महसंपसरसद्धियसरीरा । एमा-
इवहुपयां, भगिऊण कया समासत्था ॥ ४९ ॥ सो रायसुओ तत्तो, तीए गुणरुवरंजियमणौ हु । नियनिए संपत्तो,
चिंततो संगमोयायं ॥ ५० ॥ अन्नम्मि दिणे सो रायनंदणो बीहियाए मग्गेणं । तुरयास्सो वबइ, ता णयेरे कलयलो
जाओ ॥ ५१ ॥ अवि य—किं चलिउ व ससुहो ? , किं या जलिओ हुयासणो घोरो ? । किं पत्तं रिउसेन्नं ? , तडि-
दंढो नियडिओ किं वा ? ॥ ५२ ॥ एत्थंतरम्मि सहसा, दिट्ठो कुमरेण विग्गियमणेण । मयवारणो उमत्तो, गियाहि-
यालाणवरत्तंमो ॥ ५३ ॥ मिट्ठेण वि परिचत्तो, मारितो सुंडगोयं पत्तो । सबडमुहं बलतो, काळो व अकारणे कुट्ठो
॥ ५४ ॥ तुट्ठपयंवरब्बू, संघुन्नियमयणहट्ठदेवउलो । खणमेत्तेण पयंडो, सो पत्तो कुमरपुरउ त्ति ॥ ५५ ॥ तं तारि-
सरुवयं, कुमरं वट्ठूण नायरजणेहिं । गहिरसरेणं भणियं, ओसर ओसर करिपहाओ ॥ ५६ ॥ कुमरेण वि गियतुरयं,
परिचइऊणं सुदक्कसाइगमणं । हक्कारिओ गइंदो, इंदगइदस्स सारिच्छो ॥ ५७ ॥ सुणिउं कुमारसदं, दंती पञ्जरियम-
यजलपयाहो । तुरियं पहाविओ सो, कुट्ठो काळो व कुमरस्स ॥ ५८ ॥ कुमरेण य पाउरणं, संविहेऊण विट्ठ-
वित्तेणं । धावंतवारणस्सा, सुंडापुरवो उ पक्खिस्सत्तं ॥ ५९ ॥ कोवेण धमधमंतो, दंतच्छोहे य देइ सो तम्मि । कुमरो
वि पिट्ठिमाप, पहणइ वट्ठमुट्ठिपहरेणं ॥ ६० ॥ ता उद्धावइ धावइ, बलइ खलइ परिणओ तहा होइ । परिभमइ
चक्कममणं, रोसेणं धमधमंतो सो ॥ ६१ ॥ अइव मंहंतं वेळं, खेदावेऊण तं गयं पपरं । निययवसे काऊणं,
आरुढो ताव संघम्मि ॥ ६२ ॥ अह तं गइंदेइदं, गणोहरं सयलनवरलोयस्स । अंतैरसरिसेणं, पलोइयं नरव-
रिदेणं ॥ ६३ ॥ दंहुं कुमरं गयस्सुंय-संठियं, सुरवरं व सो राया । पुच्छइ नियमिक्खणं, को एवो गुणणिही वालो ?

॥ ६४ ॥ तैलं अहिमयो, सोमत्तणएण तह. य णिसिणाहो । सधकलागमकुसलो, चाई सूरौ सुल्लो य ॥ ६५ ॥
 एणेण तओ मणियं, कलयायरियस्स मंदिरे एसो । कलपरिसमं कुणतो, विट्ठो मे तत्थ नरनाह ! ॥ ६६ ॥ तो सो
 फट्ठयायरिओ, णटवइणा पुच्छिओ हरिसिणं । को एसो वरपुरिसो, गयवरसिक्खाए अइकुसलो ? ॥ ६७ ॥ अभयं
 परिमगेइं, कलयायरिणए कुमवुत्तंतो । सविसेसं परिकहिओ, नरयइणो बहुजणजुयस्स ॥ ६८ ॥ तं सुणिऊणं राधा,
 नियदियए गढयतोसमायओ । संपेसइ पडिहारं, कुमरं आणेह सन पासं ॥ ६९ ॥ गयरंधपरिद्वियओ, अह सो
 मणिओ य वारवालेणं । हफारइ नरनाहो, आगच्छसु कुमर ! रायडलं ॥ ७० ॥ रायाएसेण तओ, इत्थिक्खंभम्मि
 आगलेऊणं । कुमरो ससंफहियओ, पत्तो णरणाइपासम्मि ॥ ७१ ॥ जाणूकरुत्तमंगे, महीए विनिहिदु गरुअविणएणं ।
 जाव न कुगइ पणामं, अयगूढो ताव सो रत्ता ॥ ७२ ॥ तंयोलासणसम्मा-णदाणपूयाए यूइओ अहियं । कुमरो पसन्न-
 हियओ, उवविट्ठो रायपासम्मि ॥ ७३ ॥ तओ चित्तिं राइणा—उत्तमपुरिसो एसो । जओ—विणओ मूलं पुरिसत्त-
 णस्स मूलं सिरीए वयसाओ । धम्मो सुदाण मूलं, दप्पो मूलं विणासस्स ॥ ७४ ॥ अच्चं च—को चित्तेइ मऊरं ? गइं
 च को कुगइ रायइसाणं ? । को कुवलयाण गंधं ? , विजयं च कुलप्पसूयाणं ? ॥ ७५ ॥ अवि य—साली भरेण
 तोए-ण जलहरा फलभरेण तरुत्तिहरा । विणएण य सप्पुरिसा, नमंति न तु कस्स वि भएण ॥ ७६ ॥ तो विणयरंजि-
 एणं, कुत्तलपवत्ती उ पुच्छिओ कुमरो । रत्ता, कलाण गहणं, सबिसेसं तह य पुट्ठं ति ॥ ७७ ॥ नियगुणगहणं पयडेइ
 नेय लज्जाए जाय सो ताव । उग्गाएणं भणियं, पट्टु ! निजो एस सब्बत्थ ॥ ७८ ॥ परं महाराय !—नियगरुयपया-
 वपसं-सणेण लज्जंति जे महासत्ता । इयरा पुण अलियपसं-सणे वि जंजे न मायंति ॥ ७९ ॥ एवं च तस्स रत्तो, कुमार-

श्रीउत्तरा-
प्यनन्दे
श्रीनिच-
न्रीपशुतिः
॥ ८६ ॥

चरियमि मित्रचित्तस । ता सयलो पुरलोओ, समागओ रायपासमि ॥ ८० ॥ वररयणअंवरइं, सुयंधकुसुमाइं
फउसणाहाइं । मुफाइं रायपुरओ, पउरेणं परिहवणं ॥ ८१ ॥ तं पुरजणकोसलं, नरवइणा अपियं कुमारस्स ।
अह ते कयपणियाया, विव्रत्तिं काउमारदा ॥ ८२ ॥ तंजहा—देव ! इमं तुह णयरं, कुनेरपुरिविहवअहियधणनिवहं ।
कइवयदिणणा मज्जे, रोस्स व मंदिरं जायं ॥ ८३ ॥ केणावि तकरेणं, दुट्ठेणं सत्तचारणिउणेणं । मुट्ठं नरवर ! नयरं,
एण्ह रपरेसु किं यहुणा ? ॥ ८४ ॥ कइवयणेहि भणिओ, रत्ता आरक्खिओ पुरवरस्स । रे ! रे ! रे ! रे ! रे ! रे ! रे ! रे ! रे ! रे ! रे !
मुट्ठं सघं पि तुह नयरं ॥ ८५ ॥ अह विव्रत्तं तेणं, देव ! अणेगणि अन्ह दियहाणि । जोयंताणं चोरं, तह वि हु
कत्थइ ण सो दिट्ठो ॥ ८६ ॥ एयंतरमि राया, विव्रत्तो अगडदत्तकुमरेणं । पहु ! देहि ममाएसं, छेहि मि पुर-
तणरं सिगं ॥ ८७ ॥ मज्जे सत्तदिणणं, पुरचोरं नो ल्हामि जइ नाह ! तो जलियजलणजाला-ऽऽवलीसु जालेमि निय-
देहं ॥ ८८ ॥ एवं कुमारवयणं, नरयइणा निसुणिऊण सपइअं । अणुमन्निऊण भणिओ, सिज्जेउ समीहियं तुज्झ
॥ ८९ ॥ अह सो गहियपइओ, रायाणं यणमिउं अनुघिगो । परिभमइ नयरिमज्जे, जोयंतो तक्करनियासे ॥ ९० ॥
अवि य—वेसाण मंदिरं, पाणागारेसु जूयणेसु । उट्ठरियाऽऽवणेसु य, उज्जाणनिवाणसालासु ॥ ९१ ॥ मढसुन्न-
देउलेसुं, पयर-पउहट्ट-हट्ट-सालासु । तक्करयमं नियंतो, हिंडइ एक्कहओ कुमरो ॥ ९२ ॥ ता जा छट्ठो दियहो, बोलीणो
नेय तपरो दिट्ठो । मत्तमदिणमि कुमरो, गहिओ धिवाए सविसेसं ॥ ९३ ॥ किं वच्चामि विदेसं ? किं वा तायस्स अंतियं
जामि ? । हरिऊण तं मयहिंठ, किं वा रत्तमि गच्छामि ? ॥ ९४ ॥ किंतु न जुत्तं एवं, निम्मलकुलसंभवाण पुरिसाणं । जं
रिर नियजीहाए, पडियअं अन्नहा होइ ॥ ९५ ॥ जेण—छिज्जउ सीसं अह होउ वंधणं चयउ सवहा लच्छी । पडि-

१ निवानपाउ—पनुओ को पानी पीलने का स्थान ।

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८६ ॥

वनपालने सुपुरिसाण जं होइ तं होइ ॥ १५६ ॥ नेयं महघयं खलु, नरद्विगुहाए जं समुबहणं । पदिवधपालनं चिय,
 महघयं धीरपुरिसाणं ॥ १७ ॥ एवं च बहुवियप्ये, नियमणे भाविऊण सो कुमरो । अवरणहयवेलाए, पुरस्त
 पादिग्गि संपत्तो ॥ १८ ॥ एगस्त पवरकिसलयसमूहगुविलस्त सीयछायस्त । वतुंगवियडसाहा-डडउलरस सहयारर-
 कतरस्त ॥ १९ ॥ उबविट्ठो धिट्ठर हिट्ठयम्मि चिंताभरेण सुदियंगो । जोयंतो विसिचकं, विज्जाभट्ठो च खयारिंदो ॥ २० ॥
 एत्थंतदम्मि एगो, सहसा परिचायगो समणुपत्तो । कयधाउवत्थवेसो, मुंडियसिर-मुच्च-सचूलो ॥ २०१ ॥ दंडसिय-कुंडि-च-
 मर-संगओ तह गणैत्थियाहत्थो । किं किं पि गुणसुणितो, संपत्तो कुमरपुरड सि ॥ २०२ ॥ करिसुंडासुयदंडो, विसा-
 लयच्छत्थलो फरसकेसो । णयजोघणो रउदो, रत्तच्छो दीहजंथो य ॥ २०३ ॥ निज्जाइऊण अह सो, सासंको चितए
 मणो कुमरो । एवंविहरूवेणं, हवेज एसो फुडं चोरो ॥ २०४ ॥ एत्थंतरम्मि टेणं, भणिओ कुमरो विपदि वयणेहिं ।
 कत्तो सि तुनं गुपुरित ! ? , केण व कलेण चिट्ठेसि ? ॥ २०५ ॥ नाऊण तस्त भावं, भणियं कुमरेण बुद्धिनिउणेणं ।
 वालिरेणडकंतो, भमामि णयरीइ सुममणो ॥ २०६ ॥ मा सोयसु पुत्त ! तुमं, अज्ज च्छिदासि तुज्ज वालिइं । देमि
 समीहियददं, भणियं परिवावणेणं सि ॥ २०७ ॥ कुमरेणं संलत्तं, तुग्हाणं चेव पयपसाएणं । नासइ मह दालिइं,
 संपज्जइ ईहियं कज्जं ॥ २०८ ॥ एवं जंपताणं, नयणपहं वज्जिऊण दिवसयरो । अइंसणमावन्नो, दोसमएणं य सप्पु-
 रिसो ॥ २०९ ॥ ससुज्जोयम्मि गए, पयडीहूयम्मि रयणितमनियरे । कट्ठेवं कोसाओ, करवालं दारुणायारं ॥ २१० ॥
 गुरियगई संचलिओ, णो कुमरं मणइ एहि मह पिहं । जेण समीहियकज्जं, सबं पि करेसि किं बहुणा ? ॥ २११ ॥
 ताव य दोमि वि सिगं, संपत्ता णयरिसज्झयारम्मि । परिभमिऊणं थोवं, उबविट्ठा एगदेसम्मि ॥ २१२ ॥ परिचाय-
 नेण ताव य, ईसरवणियस्त मंदिरे तुंगे । सुहभेयभित्तिभाए, खत्तं आलेहियं तेणं ॥ २१३ ॥ जोणवि भित्तिसंधिं,

चरियम्मित्तचित्तस्स । वा सयलो पुरलोओ, समागओ रायपासम्मि ॥ ८० ॥ वररयणअंवरइं, सुयंधकुसुमाइं
फलसणाहाइं । मुक्काइं रायपुरओ, पडरेणं परिहवगणं ॥ ८१ ॥ तं पुरजणकोसलं, नरवइणा अप्पियं कुमारस्स ।
अह ते कयपणियाया, विन्नत्तिं काउमारद्धा ॥ ८२ ॥ तंजहा—देव ! इमं तुह णयरं, कुवेरपुरिविहवअहियधणनिवहं ।
कइययदिणाण मज्झे, रोरस्स व मंदिहं जायं ॥ ८३ ॥ केणावि तक्करेणं, दुट्ठेणं खत्तचारणिउणेणं । मुट्ठं नरवर ! नयरं,
एण्ह रक्खेरेसु किं यहुणा ? ॥ ८४ ॥ कइययणेहि भणिओ, रत्ता आरक्खिओ पुरवरस्स । रे ! रे ! पेच्छंतस्स वि,
मुट्ठं सधं पि तुह नयरं ॥ ८५ ॥ अह विन्नत्तं तेणं, देव ! अणेगाणि अम्ह दियहाणि । जोयंताणं चोरं, तह वि हु
कथइ ण सो दिट्ठो ॥ ८६ ॥ एत्थंतरम्मि राया, विन्नत्तो अगडदत्तकुमरेणं । पडु ! देहि ममाएसं, लहेमि पुर-
तक्करं सिग्यं ॥ ८७ ॥ मज्झे सत्तदिणाणं, पुरचोरं नो लहामि जइ नाह ! । तो जलियजलणजाला-ऽऽवलीसु जालेमि निय-
देहं ॥ ८८ ॥ एवं कुमारवयणं, नरवइणा निसुणिऊण सपइन्नं । अणुमन्निऊण भणिओ, सिज्जेउ समीहियं तुज्झ
॥ ८९ ॥ अह सो गहियपइन्नो, रायाणं पणमिउं अणुधिगो । परिभमइ नयरिमज्झे, जोयंतो तक्करनिवासे ॥ ९० ॥
अवि य—वेसाण मंदिरेसुं, पाणागारेसु जूयठाणेसु । उद्धरियाऽऽवणेसु य, उज्जाणनियाणसालासु ॥ ९१ ॥ मढसुन्न-
देउलेसुं, चयर-चउहट्ट-हट्ट-सालासु । तक्करगमं नियंतो, हिंडइ एक्कलओ कुमरो ॥ ९२ ॥ ता जा उट्ठो दियहो, बोलीणो
नेय तक्को दिट्ठो । सत्तमदिणम्मि कुमरो, गहिओ धिताए सविसेसं ॥ ९३ ॥ किं वच्चामि विदेसं ? किं वा तायस्स अंतियं
जामि ? । हरिऊण तं मयन्धि, किं वा रत्तम्मि गच्छामि ? ॥ ९४ ॥ किंतु न जुत्तं एयं, निम्मलकुलसंभवाण पुरिसाणं । जं
किर नियजीहाए, पडिवन्नं अन्नहा होइ ॥ ९५ ॥ जेण—छिज्जउ सीसं अह होउ वंधणं चयउ सवहा लच्छी । पडि-

धनपालणे मुपुरिस्ताण जं होइ तं होउ ॥ ९६ ॥ नेयं महद्यं रल्ल, नरद्विमुद्गाए जं समुवहणं । पडिवन्नपालणं चिय,
 महद्यं धीरपुरिस्ताणं ॥ ९७ ॥ एवं च बहुवियप्पे, नियमणे भाविऊण सो कुमरो । अवरण्हयवेलाए, पुरस्स
 वाहिम्मि संपत्तो ॥ ९८ ॥ एगस्स पवरकिसलयसमूहगुविलस्स सीयच्छायस्स । उतुंगवियडसाहा-SSउलस्स सहयाररु-
 फरस्स ॥ ९९ ॥ उवविट्ठो चिट्ठइ हिट्ठयम्मि चिंताभरेण सुदियंगो । जोयंतो दिसिचक्कं, विज्जाभट्ठो व खयारिंदो ॥ १०० ॥
 एत्थंतरम्मि एगो, सहसा परिवायगो समणुपत्तो । कयधाउवत्यवेसो, मुंडियसिर-कुब-समूलो ॥ १०१ ॥ दंडत्तिय-कुंडि-च-
 मर-संगओ तह गणेत्तियाहत्थो । किं किं पि मुणमुणितो, सपत्तो कुमरपुरड ति ॥ १०२ ॥ करिसुंडाभुयदंडो, विसा-
 छर-उज्जलो फरसकेसो । णयजोच्चणो रउरो, रत्तच्छो दीहजंचो य ॥ १०३ ॥ निज्झाइऊण अह सो, सासंको चितए
 मणे पुमरो । एयविहरुव्वेणं, हवेज एसो फुडं चोरो ॥ १०४ ॥ एत्थंतरम्मि तेणं, भणिओ कुमरो पिएहि वयणेहि ।
 फत्तो सि तुमं मुपुरिस्स !?, केण व कजेण चिट्ठेस्ति ? ॥ १०५ ॥ नाऊण तस्स भायं, भणियं कुमरेण बुद्धिनिउणेणं ।
 दालिइणऽफ्फंतो, भमामि णयरीइ सुन्नमणो ॥ १०६ ॥ मा सोयसु पुत्त ! तुमं, अल्ल च्छिदामि तुज्झ दालिदं । देमि
 समीहियदधं, भणियं परिवायगेणं ति ॥ १०७ ॥ कुमरेणं संलत्तं, तुग्घाणं वेव पयपसाएणं । नासइ मह दालिदं,
 संपज्जइ ईहियं कज्जं ॥ १०८ ॥ एवं जंपताणं, नयणपहं वज्जिऊण दिवसयरो । अइंसणमावन्नो, दोलभएणं व सप्पु-
 रिसो ॥ १०९ ॥ संयुज्जीयम्मि गए, पयडीह्यम्मि रयणितमनियरे । कट्टुउं कोसाओ, करयालं दारुणायां ॥ ११० ॥
 तुरियगई संचलिओ, सो कुमरं भणइ एहि मह पिट्ठं । जेण समीहियकज्जं, सधं पि करेमि किं बहुणा ? ॥ १११ ॥
 ताव य दोन्नि वि सिग्घं, संपत्ता णयरिमज्जयारम्मि । परिभमिऊणं थोवं, उवविट्ठा एगदेसम्मि ॥ ११२ ॥ परिवाय-
 नेण ताव य, ईसरवणियस्स मंदिरे तुंगे । सुहभेयभित्तिभाए, सचं आलेहियं तेणं ॥ ११३ ॥ जोएवि भित्तिसंधिं,

राण्यं गतं सुतिक्तरस्त्येणं । सिरिवच्छसच्छहं सुप्पवेसनिगमणमइहूढं ॥ ११४ ॥ निञ्जाइऊण सुइरं, निहुयपयं पविसिऊण सो धुत्तो । कडुइ महघमंडं, पभूयपेडाओ तत्येव ॥ ११५ ॥ ठवियं कुमरं आणिय, देवउलाओ दरिइए पुरिसे । ते गिण्हाविय ताओ, णयरीए निगमाया इत्ति ॥ ११६ ॥ तओ कुमरेण चितियं—आयड्डिऊण खगं, छलेण पहणांमि कि इयं दुढं ? । अहव न जुत्तं अम्हं, छलयाओ कुलप्पसूयाणं ॥ ११७ ॥ एयनिवासं गंतुं, दधं पेच्छामि किस्सियं हरियं ? । कस्स का अणवरयं, सुसइ इमं नयरिज्जणनिक्कं ? ॥ ११८ ॥ एवं ते दोन्नि वि गहिय-मोसया पुर-यरीओ निक्करंता । गुरुमारेण किंलंता, णयरुज्जाणम्मि संपत्ता ॥ ११९ ॥ परिवायगेण भणिओ, कुमरो छलघायमा-रणनिमित्तं । सुपुरिस्स ! गत्तया रयणी, अच्छामो एत्थ उज्जाणे ॥ १२० ॥ पडिक्कमे कुमरेणं, तत्थुज्जाणम्मि ते समा-सीणा । किंल निदं सेवेमो, चित्तेणं दो वि सासंका ॥ १२१ ॥ खणमेत्तेणं दोन्नि वि, दाहिणवामेसु वच्छमूलस्स । अण्णोण्णपायणिरया, अलीयनिहाए सुत्त ति ॥ १२२ ॥ ते वाहिचयपुरिसा, सुत्ता वीसत्थमाणसा सबे । कुमरो वि मात्थराओ, उट्ठित्ता सणियमयकंतो ॥ १२३ ॥ काउं करम्मि रत्तां, अन्नरस महातरुस्स मूलम्मि । पेच्छंतो संचिद्धइ, अपमत्तो तस्स चरियाइ ॥ १२४ ॥ सुत्त ति मुणेज्जं, तेणं विणिवाइया उ ते पुरिसा । सयणे तमपेच्छंतो, जा जोयइ तत्थ सो कुमरं ॥ १२५ ॥ ता हक्किऊण दुढं, कुमरो आयड्डिऊण करवालं । पहणइ जंचासन्नं, भयरहिओ मीमयलजुत्तो ॥ १२६ ॥ एगेण पहारेणं, पडियं जंचाण जुयलयं तस्स । चक्काहओ व रुक्खो, णिवाडिओ इत्ति घर-णीए ॥ १२७ ॥ गंतुं असमत्थेणं, जीवियसेसेण तेण सो भणिओ । आसि अहं सुपसिद्धो, नामेण भुयंगमो चोरो ॥ १२८ ॥ तह अत्थि इह मसाणे, गेहं भूमीए मज्झयारम्मि । तत्थइत्थि मज्झ भइणी, वीरमई नाम जुवइ ति ॥ १२९ ॥ यदपायवस्स मूले, गंतूणं कुणसु तीए वाहरणं । जेणं भूमिघरस्सा, दारं उघाढए तुरियं ॥ १३० ॥ तं परि-

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

द्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्ध-
जीवि-
अगदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८७ ॥

गिऊण सुंदर !, गेण्हसु सधं पि दविणजायं ति । चिट्ठसु तत्थ सुहेणं, अहवा वसिसम्मि गच्छेसु ॥ १३१ ॥ एवं
 जंपंतो सो, कुमरेणासासिओ राणं एकं । गहिऊण तस्स रागं, पत्तो ता पेयभूमिप ॥ १३२ ॥ गंतूण कओ सहो,
 यडस्स मूलम्मि तीए जुवईए । आगंतूण तीए वि, घरस्स उग्घाडियं दारं ॥ १३३ ॥ निज्झाइऊण सुइरं, रुवं घालाए
 विग्घिओ सहसा । चित्ठइ नियहियणं, एसा मयणस्स सवत्सं ॥ १३४ ॥ पुट्ठो य तीए सुंदर !, कत्तो कजेण केण
 याऽऽयाओ ? । फहिया तेण पडत्ती, तं सोढं दूमिया हियए ॥ १३५ ॥ भणिऊण महुरवयणं, नीओ पायालमंदिरे
 कुमरो । गुरुगडरवेण तीए, विन्नं पवरासणं तत्थ ॥ १३६ ॥ सप्पणयं चिय भणिओ, अहयं एवं च विउलथणनियहं ।
 तुम्हाऽऽयत्तं सयं, सुंदर ! विलसेसु सच्छंदं ॥ १३७ ॥ पयडेढं घासहरं, भणिओ वीसमसु एत्थ सयणिल्ले । अहयं
 पुण गंतूणं, आगेमि विलेयणं तुज्झ ॥ १३८ ॥ एवं भणिऊणं सा, वासहराओ विणिगया सहसा । कुमरो वि नीइ-
 सारयं, चित्ठइ अह अप्पणो हियए ॥ १३९ ॥ माया अलियं लोहो, मूढत्तं साहसं असोयत्तं । निस्संसया तह चिय,
 महिलाण सहायया दोसा ॥ १४० ॥ अन्नं च—णं य चेप्पइ सुसिणेहि, न विज्झं ण य गुणेहि । न य लज्झइ
 न य माणिण, न य चाडुयसएहि ॥ १४१ ॥ णं य खरकोमलवयणि, न विहवि न जोघणेण । दुगिगज्झं मणु
 महिल्लं, चित्तिहि आयेरेण ॥ १४२ ॥ अओ—ओ जाइ जुवइवगो, सव्भावं मयणमोहिओ पुरित्तो । दुत्तरदुक्ख-
 समुरे, निवडइ सो नत्थि संदेहो ॥ १४३ ॥ एवं च भाविऊणं, सयणतलं वज्जिऊण सो कुमरो । लुक्को अन्नपएसे,
 ठविऊणं तत्थ पडिरुवं ॥ १४४ ॥ सयणिज्जस्स य उवरिं, जंतपओगेण जा सिला ठविया । सा इत्ति तीए मुक्का,

१ न य मृक्षते सुखेहं, न विपया न च गुणैः । न च लब्धया न च मातेन, न च चादुकुशलेः ॥ २ न च खरकोमलवचनेन
 विभवेन न योवतेन । दुर्मोक्षं मनो महिलानां, चिन्तय आदरेण ॥

पडिया पढंऊवरिम्मि ॥ १४५ ॥ णाऊण चुन्नियं तं, पहिहदियया य भासई पावा । मह भाउयं बहंतो, किं जाणसि
अत्तणो हियए ? ॥ १४६ ॥ सुणिऊण इमं वयणं, कुमरो वि पहाविओ तंयाहुत्तं । गहिउं केसकलावे, भणिया सा एरिसं
वयणं ॥ १४७ ॥ हा पावे ! को सफइ, मं मारेउं सुवुद्धिविह्वेणं । जो जगइ परछाहिं, सो नियलहीए किं सुयइ ?
॥ १४८ ॥ गहिऊण य तं चालं, वसुमइभवणाओ निगओ कुमरो । रत्तो वि अइविरत्तो, तीए अइहूरचरिएहिं
॥ १४९ ॥ गंतुं रायसमीवे, रयणिपउत्ती य साहिया तेण । चोरो रग्गेण हओ, तस्सेसा आणिया भणिणी ॥ १५० ॥
तं चिय पायालहं, धीयदिणे दंसियं णवरस्स । रित्तं तं णरवइणा, समप्पियं नयरलोयस्स ॥ १५१ ॥ तुहेणं नर-
वइणा, दिन्ना कुमरस्स निययधूय त्ति । नामेण कमलसेणा, कमला इव सयलज्जणवइया ॥ १५२ ॥ वरगामाण
सहरत्तं, सयं गइंदण विउलभंढारं । पाइक्काण य लक्खं, तुरयाणं दससहस्साइं ॥ १५३ ॥ एवं सो लद्धजसो, जण-
मणयणाण पुन्निमायंदो । अलियं मुणेइ सघं, रहिओ विरदिहवालाए ॥ १५४ ॥ जओ—ता लज्जा ता माणो, ताव
य परलोयचित्ते दुद्धी । जा न विवेयजियहरा, मयणस्स सता पटुप्पंति ॥ १५५ ॥ एवं मयणायत्तो, सो चिट्ठइ
जाव निययभयणम्मि । ता एगा वरविलया, समागया कुमरपासम्मि ॥ १५६ ॥ दिन्नासणोवविह्वा, भणिया कुमरेण
केण कन्नेण । तं आगया सि सुंदरि !, साहसु निययं अभिप्पायं ॥ १५७ ॥ भणियं तीए णिसुणसु, अवहियहि-
यओ शुमार ! होऊणं । अदयं तुम्ह समीवे, पट्टविया मयणमंजरिए ॥ १५८ ॥ एवं तुह संदिहं, सुंदर ! गुरुविरह-
जलणववियाए । जा गच्छइ न य जीयं, ता सिंचसु संगमजलेणं ॥ १५९ ॥ अन्नं च णिसुणिऊणं, गयवेइं तक्क-
रस्स यदणं च । दुट्ठित्थीपरिहरणं, णरवइपमुहेण य जणेणं ॥ १६० ॥ साहुक्कारं तुज्झं, कीरंतं अहियविग्घियमणा स ।
जीयं सि हु तुह इंसण-समुसुया धरइ किच्छेणं ॥ १६१ ॥ सुणिऊण तीइ वयणं, दाउं हत्थदियं च तंवोळं । भणिया

सा दूइत्थी, सिणेहसारेहि वयणेहि ॥ १६२ ॥ कुसले ! पयणसु गंतुं, मा होसु समुसुया दिने कहवि । पत्थायं हां
 ऊगं, सघं सुत्थं करिस्तासि ॥ १६३ ॥ अन्नम्मि दिने सहसा, करहारुढा समागया पुरिसा । भयणम्मि पविस्समाण
 दिद्वा कुमरेण दिट्ठमणा ॥ १६४ ॥ आलंनिउं सहसिं, अम्मापियरस्स कुसलपडिवत्ती । ससिणेहं परिपुट्ठा, पमुक्कघ-
 अंमुनिवहेणं ॥ १६५ ॥ ता तेहि इमं भणियं, अम्मापियरस्स कुमर ! कुसलं ति । सहवि डु तुह विरहमहा-गहे
 गहियाई चिद्धंति ॥ १६६ ॥ कहवइदिणाण मज्झे, जइ गंतूणं न दंसणं कुणसि । ता कुमर ! निच्छणं, विमुक्कजीव-
 वबिहिसि ॥ १६७ ॥ एवं निसामिऊणं सज्जावेऊण निययरंधारं । पत्तो रायसमीवे, जंपइ सो एरिस्सं चय
 ॥ १६८ ॥ तायस्स समीयाओ, उस्सुय करहारुढा हुवे पुरिसा । पडु ! मज्झ आणत्थं, समागया कहसु जं जो-
 ॥ १६९ ॥ णरवइणा तो भणियं, वचसु तं कुमर ! तायपासम्मि । नियपरिवारसमेओ, गंतूण पुणो नियत्ते-
 ॥ १७० ॥ दाऊणमलंकारं, सम्माणेऊण महुरवयणेहि । नियघूयाए समेओ, णरवइणा पेसिओ कुमरो ॥ १७१
 पाऊणं संजत्ति, दावावेउं पयाणयं सिविरे । एरदेणं कुमरो, सयं ठिओ नयरिमज्झम्मि ॥ १७२ ॥ जामिणिपट
 पहरं, दूईए संगमीइ पासम्मि । कुमरेण निययपुरिसो, पट्टविओ जाणणट्ठाए ॥ १७३ ॥ गंतूण तेण भणियं, सिं
 अन्हाण पवसियं मग्गे । एगागी रायसुओ, चिट्ठइ तुम्हाण कजेण ॥ १७४ ॥ ता सुंदरि ! गंतूणं, आणसु
 मयणमंजरिं तत्थ !, जेण समीहियकजं, संपज्जइ अज्ज तुम्हाणं ॥ १७५ ॥ सुणिऊण तस्स वयणं, गंतूणं संग-
 तुरियतुरियं । नियसामिणीइ साहइ, जं भणियं कुमरपुरिसेण ॥ १७६ ॥ आयन्निऊण सहसा, रहससमुच्छलि
 बहलरोमंभा । संचहिया रणेणं, सुसहिसहाया नियचराओ ॥ १७७ ॥ पत्ता कुमरसमीवं, आरुढा मयणमंज-
 जणे । आरुहसु सुयणु ! सिग्घं, इय भणिआ रायतणएणं ॥ १७८ ॥ अह चोइऊण तुरए, रज्जुं गहिऊण व

हृत्प्रेणं । णीहरिओ नयरीए; संपत्तो निययकडयम्मि ॥ १७९ ॥ तुरियं पयाणढका, दवाविआ तेण पत्तमित्तेणं । काऊण सुसंजत्तिं, चलियं सेअं समत्थं पि ॥ १८० ॥ अणवरयपयाणेहिं, विसयं उंघेवि सुवणपालस्स । पत्तो महा-
अरत्ते, साययतरुसंखुले मीमे ॥ १८१ ॥ अइविसममहादुमसं-कुलम्मि मयाम्मि वधभाणस्स । सधजणाणंदयरो,
पाउसकाओ समणुपत्तो ॥ १८२ ॥ तम्मि य मणहरकाले, वधइ कुमरो वणस्स जा मज्जे । सहस त्ति भिहसामी, ता
पडिओ तस्स सिचिरम्मि ॥ १८३ ॥ तस्स धलेणं वलद-प्पिएण सहसा कुमारखंधारं । पवणेण व वणवंदं, पक्खित्तं
चउणु पि विसासु ॥ १८४ ॥ एणेण संदणेणं, सहिओ नियपणइणीए रायसुओ । रणमज्जे सो एको, हरि व मायंग-
जइस्स ॥ १८५ ॥ ता याणावलिपहयं, भगं भिहाण तं धलं सबं । अन्नन्नदिसि पलाणं, गंधगयस्सेव करिज्जूहं ॥ १८६ ॥
वं पुण पलायमाणं, भिहवइ पेच्छऊण नियसेअं । निदुरमकोसंतो, सहसा सबडंसुहो चलिओ ॥ १८७ ॥ अणवरयं
ते वेत्ति वि, अओअं पक्खिरवन्ति सरणिघहे । एको वि न वि छलिज्जइ, निउणत्तणओ धणुवेए ॥ १८८ ॥ तत्तो चित्तिं
कुमरेण—दुद्धीणं पयंवेण य, छलेण तह मंतंतजोएण । पहणिज्जइ पडिवक्खो, जस्स न नीइए संकेज्जा ॥ १८९ ॥
ता एत्तो भिहवइ, धणुगुणसत्थेसु लद्धमाहप्पो । ण य सका पहणेअं, तेण उवायं विवित्तेसि ॥ १९० ॥ एवं च चित्ति-
ऊणं, भगिआ कुमरेण सा नियमज्जा । कुणसु पिए ! सिंगारं, उवविससु रहस्स तुंडम्मि ॥ १९१ ॥ उवविट्ठाए
तीणं, इदूणं रुत्तसंपयं पवरं । दिट्ठं तत्थ निवेसइ, पहओ मयणस्स वाणेहिं ॥ १९२ ॥ नीलुप्पलपत्तसरि-च्छएण
आरामुहेण वाणेण । वच्छत्थलम्मि सहसा, तो पहओ रायतणएणं ॥ १९३ ॥ मम्मपएसम्मि हओ, पडिओ भूमीए
भिह्नरजाहो । ईसिवियासियणयो, जंपइ सो एरिसं वयणं ॥ १९४ ॥ अवि य—नाहं तुह सरपहओ, पहओ
कुसुमाउहस्स वाणेण । अहया किमेत्य चोज्जं, मयणेणं को वि न इ छलिओ ? ॥ १९५ ॥ एवं पयंपिऊणं, कालगओ

चतुर्थ
असंस्कृता-
ख्यमध्य य-
नम् ।

ब्रव्यसुतेषु
प्रतिबुद्धि-
जीवि-
अगडदत्त-
दृष्टान्तः ।

॥ ८९ ॥

भिहसामिओ क्षत्ति । एत्थंतरम्मि कुमरो, नियपरिवारं पलोएइ ॥ १९६ ॥ जाव न रद्दे न तुरए, सेवयपुरिसे य णेय
 धरसुहडे । एगरेहेणं कुमरो, संचलिओ नियपुराहुचं ॥ १९७ ॥ कह कहवि तं अरन्नं, सो कुमरो लंघिऊण भयर-
 द्विओ । गोउलमेयं पत्तो, गावीनिवहेण रमणीयं ॥ १९८ ॥ एत्थंतरम्मि कुमरं, दद्धं गोउलाव दो पुरिसां । पत्ता कुमर-
 समीवं, भणंति महुरेहि वयणेहि ॥ १९९ ॥ कत्तो सि तुम नरवर ! ? , कत्थ व वधिहिसि कहसु अम्हाणं ? । संखउरे
 यचामो, भगिया ते रायतणएणं ॥ २०० ॥ तो तेहि पुणो भगियं, सुपुरिस ! अम्हे वि तुज्झ सत्थेणं । संखउरे
 यचामो, जइ सुपत्ताओ तुमं होसि ॥ २०१ ॥ एवं ति होउ पडिव-ल्लिऊण जोणइ जा रहे तुरए । ता सत्थेहयपु-
 रिसा, भणंति एतारिस वयणं ॥ २०२ ॥ एएणं मग्गेणं, अत्थि महंतं अईव कंतारं । तस्स य मज्झे चिट्ठइ, चोरो
 दुज्जोहणो चंडो ॥ २०३ ॥ मयमत्तो गलगल्लि, कुणमाणो करिवरो य अइविसमो । दिट्ठीविसो य सप्पो, वग्घो
 तह दारुणो अत्थि ॥ २०४ ॥ अग्गे वि सावयगणा, कूरा मंसासिणो य दुप्पेच्छा । एवं नाऊण मणे, यच्चसु एएण
 मग्गेण ॥ २०५ ॥ कुमरेण तओ भगिया, मा कुणह मयं पयट्ठह प्हम्मि । कुसलेणं संखउरे, संपत्तावेमि किं यहुणा ?
 ॥ २०६ ॥ एवं निसामिऊणं, अण्णे सत्थेहया णरा यहवे । रायतणएण समयं, संचलिया मुक्कभयपत्तरा ॥ २०७ ॥
 एत्थंतरम्मि एगो, दीहज्जमउडमूसियसरीरो । भस्समुद्धलियगत्तो, तिसूलचक्केण य सणाहो ॥ २०८ ॥ परिचारय-
 परियरिओ, पिच्छियल्लिगेण यावडकरगो । तेयस्सी सुपसिद्धो, महयइओ तत्थ संपत्तो ॥ २०९ ॥ तेण य भणिओ
 कुमरो, तुम्ह सुसत्थेण पुत्त ! अहयं पि । संखउरे वचामी, तित्थाणं दंसणनिमित्तं ॥ २१० ॥ अन्नं च मह समीवे,
 कहवि हु चिट्ठंति पुत्त ! दीणारा । वलिपूयत्थं दिग्धा, देवाणं धम्मियणरेहि ॥ २११ ॥ ते गेण्हेसु महायस !, वचामो
 तेण निम्भया अम्हे । एवं बहु भणिऊणं, समप्पिओ दविणनिवहो सि ॥ २१२ ॥ तादे सो परिउट्ठो, आसीसं देइ

नरवरयुयस्त । सत्थिल्लएहि सद्धिं, संचलिओ कवडक्यवेसो ॥ २१३ ॥ मुणिउं तस्स सत्त्वं, कुमरो चित्तेइ हियय-
मज्झमि । एएण समं गमणं, न सुंदरं होइ परिणामे ॥ २१४ ॥ एवं हियए परिभा-विऊण कुमरेण चोइया तुरया ।
मग्गे रहो पयट्ठो, संपत्तो गहणदेसमि ॥ २१५ ॥ तेण महव्वङ्गणं, भणिया सत्थेहया इम वयणं । अज्ज अहं तुम्हाणं,
पाहुन्नं सव्वा काहं ॥ २१६ ॥ अत्थि इह रत्नमज्जे, गोउलमेगं पट्टयघणनिवहं । तत्थ मए वरिसालो, आवंतेणं
कओ आसि ॥ २१७ ॥ तम्मि मए गोउलिया, सब्बे आवज्जिया नियगुणेहिं । वरिहिति अज्ज भोज्जं, ता तुम्हे पाहुणा
मज्झ ॥ २१८ ॥ एवं निमंतिऊणं, गंतूण समागओ महावइओ पायसचयदहियाणं, भरिऊणं मंडए गरुए ॥ २१९ ॥
आंगंतूण य तेगं, भणिओ कुमरो वि महुवरयणेहिं । पुत्तय ! अज्जउद्दणं, हियइच्छियनिबुइ कुणसु ॥ २२० ॥ कुम-
रेण तओ भणियं, गुरुवियणा मज्झ उत्तमंगमि । वट्टइ अन्नं च जइ-एण भोयणं कप्पए जेय ॥ २२१ ॥ सत्थेहया
य सव्वे, भणिया कुमरेण दिट्ठिसन्नाए । ण हु एयं भोत्तव्वं, एएण समाणियं भत्तं ॥ २२२ ॥ अवगंघ्रिऊण कुमरं, मुत्तं
तं भोयणं विसविमिस्सं । मुंजियमेत्ता सब्बे, सहसा निबियणा जाया ॥ २२३ ॥ जममंदिरं पवन्ने, सब्बे ते जाणिउं
महायइओ । मेहंतो सरनिवहं, पहाविओ कुमरवहणत्थं ॥ २२४ ॥ कुमरेण सक्कोवेणं, सरनिवहं वंचिऊण वेएण ।
मम्मपण्णसे पइओ, एणेणं अद्वयंदेणं ॥ २२५ ॥ अह सो महीए पडिओ, जीवियसेसो पयंपए एयं । पुत्त ! अहं
सो दुजेओ, चोरो दुजोहणो नाम ॥ २२६ ॥ निव्वभयचित्तेण तए, मह चित्तं रंजियं महाभाग ! । जीवियसेसो अहयं,
सपत्तो धाणपाएण ॥ २२७ ॥ आयत्तसु मह वयणं, एयस्स गिरिस्स धामपासमि । सरियाण दोण्ह मज्जे, देवउलं
अत्थि रमणीयं ॥ २२८ ॥ तस्स य पच्छिमभाए, तलिणसिला सज्जिया सुजत्तेणं । तं पेड्डिऊण धामे, भूमिघरं तत्थ

पविसेसु ॥ २२९ ॥ तस्सऽत्थि मज्झभाए, मम महिला पवररुत्वगुणकलिया । णवजोघणा विणीया, नामेणं जयसिरी
 सरला ॥ २३० ॥ 'रित्यं अईव महंतं, चिट्ठइ मज्झमि तस्स भवणस्स । ता तं सवं सुपुरिस्स !, अप्पायत्तं करेज्जासु
 ॥ २३१ ॥ मह पुण वट्ठइ अंतो, गयम्मि जीयम्मि देसु कट्ठाणि । एवं सो भणमाणो, पंचत्तं पाविओ सहसा ॥ २३२ ॥ दोसरि-
 दावसमूहे मेलिय, दिन्नो कुमारेण हुयवहो तस्स । आरुहिउं पवररुहं, ताव गओ कहियदेसम्मि ॥ २३३ ॥ दोसरि-
 याणं मज्झे, देवउले जोइया सिला तेणं । उग्घाडिऊण वारं, कळो य सओ जहाभणिओ ॥ २३४ ॥ भणइ तओ-
 सा रमणी, सहसाऽऽगंतूण दारदेसम्मि । कोइलमहुरसरें, मज्झे आगच्छ भवणस्स ॥ २३५ ॥ पेच्छेवि तीए
 रुवं, साणंदं जा पलोयए कुमरो । मयमंजरीइ ताव य, अवहत्थेणं हलो सहसा ॥ २३६ ॥ भणियं च—यंयुपि-
 यासहियाओ, नयरं गेहं च तुज्झ कजेणं । चत्त मए अलल्लिर !, तुमं च अन्न पसत्तो सि ॥ २३७ ॥ णिसुणेवि
 तीइ वयणं, कुमरो वल्लेवि तं घणं सहसा । संदणवरमारुहिओ, संचलिओ अगओ ताहे ॥ २३८ ॥ लंघइ
 जाव सुहेणं, केत्तियमेत्तं पि भीसणं रत्तं । सहस ति ताव पिच्छइ, णासंतं सवरसंघायं ॥ २३९ ॥ अह पेच्छिऊण
 पुमरो, भयत्तिए वणयरण संपाए । चितइ नियचित्तेणं, होयघं एत्थ मयकरिणा ॥ २४० ॥ सासंफो हियएणं,
 जाव पलोएइ तदिसाहुत्तं । ससि-संख-कुंदधवलं, पेच्छइ ता करिवरं एक्कं ॥ २४१ ॥ पज्जरियमयपवाहं, मोडंतं
 तटवरे मदाए । मयमंजरी खणेणं, उघिगा हियमज्झम्मि ॥ २४२ ॥ कुमारेण तओ भणियं, मा घीहसु मुद्धि !
 रत्तकलहाओ । गरुयाण संपया आवया य न हु इयपुरिसाणं ॥ २४३ ॥ एवं भणिऊण पियं, अवयरिओ रहवराड
 सो तुरियं । गंतूणसुत्तरीयं, पक्खित्तं इत्ति पुरउ चि ॥ २४४ ॥ ताव च सो मायंगो, छोहं जा देइ उत्तरि-

जन्मि । ता कुमरो वि सुदक्खो, झड त्ति आरुहइ खंधम्मि ॥ २४५ ॥ खणमेत्तेणं सो मन्तकुरिखरो भेगवणयरकयंतो । सचसो कुमरेण कओ, अहि व मणिमंतजोएण ॥ २४६ ॥ नियदइयाए पुरओ, अवइण्णो गयवरस्स'संधाओ । पुण-
रवि रइम्मि रुढो, संचलिओ नियपुणहुत्तं ॥ २४७ ॥ जा केत्तियं पणसं, कुमरो लघेइ नियपियासाहिओ । ता पेच्छइ
सो वग्यं, अट्ठाणतडम्मि चवविट्ठं ॥ २४८ ॥ अद्धुसियकेसरसडं, अफ्फालियवसुहदीहलगूलं । तं पेच्छिऊण कुमरो,
हसिऊणं धाविओ समुहं ॥ २४९ ॥ सज्जेइ रोदकम्म, वग्घो जा देइ नियकरपहारं । विटियवत्थो हत्थो, दूढो कुम-
रेण वयणम्मि ॥ २५० ॥ दाहिणहत्येण पुणो, पहओ असिचेणुयाए खंधम्मि । गाढपहारेण हओ, धस त्ति महिमंडले
पडिओ ॥ २५१ ॥ निज्जिणिऊणं वग्घं, जाव य लंघेइ थोवयं गहणं । पेच्छइ ताव भुयगं, अट्ठाणे संठियं कुमरो ॥ २५२ ॥

केरिसं ?—अलिउलकज्जलवन्नं, फणिमणिकिरणोहभासुरसरीरं । दो जीहं रत्तच्छं, धमणी व पमुकपुक्कारं ॥ २५३ ॥
सवडंसुहं उर्वेतं, वडूणं मयणमंजरी सयं । गुरुभयकंपिरदेहा, लमा कुमरस्स कंठम्मि ॥ २५४ ॥ मा वीहेसु भणंतो,
उत्तिओ संदणाउ सो सुहडो । आवंतस्स य फणिणो, सहसा विहिओ गर्इयंभो ॥ २५५ ॥ तो कुणिउ सुहयंभं, खेहा-
वेऊण छडिओ भुयगो । आरुहिऊण रहवरं, तुरियं संजोइया तुरया ॥ २५६ ॥ किच्छेण लंघिऊणं, गहणं तं कहवि
णरयसारिच्छं । संपत्तो संखडरं, संतोसियणयरिजणनियदो ॥ २५७ ॥ वरविहियवत्थसोहा-डउलम्मि नयरम्मि सुंद-
रनियरस्स । जणमणनयणाणंदो, दाणं दित्तो पविट्ठो सो ॥ २५८ ॥ नियमंदिरम्मि पत्तो, जणणीजणएण गरुयेणेहेणं ।
आलिगिओ सहरिसं, लोएणं पणमिओ ताहे ॥ २५९ ॥ सो भोयणावसाणे, पुट्ठो देसंतएण वुत्तंतं । तेण समगं कहियं,
जा पत्तो निययभवणम्मि ॥ २६० ॥ एवं ताणं सुहसं-गमेण संजायपरमतोसाणं । वचइ सुहेण कालो, रज्जसुहं मुंज-
माणणं ॥ २६१ ॥ अह अन्नया वसंते, कासुयलोयाण हिययआणदे । बहुपउरपरियरजुओ, सज्जाणं उवगओ राया

॥ २६२ ॥ अह सो वि तओ कुमरो, सुहिजणपरिवारिओ पियासहिओ । पुत्तारिपलोइयरू-वसंपओ तत्थ संपत्तो
 ॥ २६३ ॥ बहुहासतोसवीणा-विणोयवरगेयणट्टकवेहि । कीलइ पमुइयचिचो, मयमंजरियाइ सह कुमरो ॥ २६४ ॥ अव-
 रण्ढे सद्यजो, रमिऊणं पुरवरे गओ सिग्यं । राया वि सयलपरिवा-रसंगओ भवणमणुपत्तो ॥ २६५ ॥ कुमरो वि
 विसज्जियसय-लपरियणो जाव रहवरं पत्तो । ता सा मयमंजरिया, डक्का उरणेण उग्गेण ॥ २६६ ॥ हाहारवं कुणंती,
 हफा डक्का ति तह य विलयंती । कंपंतसद्यगत्ता, पडिया कुमरस्स उच्छंणे ॥ २६७ ॥ कुमरेण तओ भणिया, सा मा
 वीदेहि हुवल्लयदलच्छि ! । विसहरविसमप्पभावं, निसेसमेत्तेण काहामि ॥ २६८ ॥ एवं भणमाणस्स य, सुहुत्तमेत्तेण
 सा पिया तस्स । विसमविसपीडियंगा, खणेण निशेयणा जाया ॥ २६९ ॥ जीवियमुक्का ति विया-गिऊण कुमरो वि
 मोहमायनो । विलवइ करुणसरेणं, हाहाकारं विमुंचंतो ॥ २७० ॥ कह कहवि हु किच्छेणं, अत्ताणं संवरेवि कुमरेणं ।
 रइऊण चियं ताहे, ठविया उयरम्मि सा भज्जा ॥ २७१ ॥ पज्जालिऊण जलणं, अत्ताणं जा खिवेइ सो कुमरो । सहस
 ति ताव पत्तं, गयणाओ लयरजुयलं ति ॥ २७२ ॥ संपत्तमेत्तएण य, भणिओ कुमरो सुक्कोमलं वयणं । किम-
 कारेण सुपुरिस्स !, अत्ताणं खियसि जलणम्मि ? ॥ २७३ ॥ अहयं खणमेत्तेण वि, सत्थसरीरं करेमि तुह भज्जं । एवं
 पजंपिऊणं, पइया अमिमंतियजलेण ॥ २७४ ॥ निहाखए ब बुद्धा, अत्ताणं संवरेवि पसयच्छी । कयरो इमो पएसो,
 पुच्छंती वड्डिया झत्ति ? ॥ २७५ ॥ तं लयरणं जुयलं, उट्ठावेऊण पणइणिं तस्स । जंपिय कुमरेण समं, उप्पइयं गय-
 णमग्गम्मि ॥ २७६ ॥ कुमरो वि पियासहिओ, रयणीए अइतमंथपउराए । पचासन्ने देवय-उलम्मि सहस चिय गओ
 ति ॥ २७७ ॥ कुमरेण एत्थ समए, भणिया दइया पसन्नवयणेणं । आणेमि जाव जलणं, ताव तुमं चिट्ठ खणमेगं
 ॥ २७८ ॥ एवं भणिऊण गओ, जलणं गहिऊण पुणरवि णियतो । ता पेच्छइ देवउले, उज्जीयं मणचमकारं ॥ २७९ ॥

संपत्तेर्गं तेनं, भणियं सासंकमाणसेणेचं । अज्जे ! दीवुज्जोओ, दिट्ठो मे आसि देवउल्ले ॥ २८० ॥ तीए वि य पडिभ-
णियं, पिय ! तुह हत्थद्वियस्स जलणस्स । जलियस्स समुज्जोओ, संकंते सो तुमे दिट्ठो ॥ २८१ ॥ ग्गत्थंतरम्मि रग्गं,
भज्जाए समण्डिऊण सो कुमरो । महिनिहियजाणुजुयलो, अहोमुहो घमइ जा जलणं ॥ २८२ ॥ ता सहस सिय तीए,
खगं हत्थाओ कोसपरिहीणं । अइगरुयनिहाणणं, पडियं देवउल्लेवट्ठे ॥ २८३ ॥ संभंतो ता पुच्छइ, नियइइयं सो हु
सरलसब्बभवो । किं कोसविप्पमुक्कं, खग पडियं महियलम्मि ? ॥ २८४ ॥ तीए वि तओ भणियं, मह मणमोहो अईव
उच्छल्लिओ । तेणं परइसाए, करवाले नवरि पडियं ति ॥ २८५ ॥ जालेवि तओ जलणं, देवउल्ले चोलिऊण तं रयणिं ।
गोसम्मि निययभयणे, गयाई साणंदहिययाई ॥ २८६ ॥ धंघवसुहिसुयणाणं, रयणिपडत्ती य निविसेसा सा । पियसहिणं
कहिंया, हरिसयसुहिसियहियणं ॥ २८७ ॥ एवं च ताण दोण्ह वि, हिययसमीहियविलाससत्ताणं । यइइ सुदेण कालो,
विसयसुहं सेवमाणं ॥ २८८ ॥ अह अन्नया कयाई, सप्पुरितो रायनंदणो कुमरो । विवरीयसिक्खतुरयं, परिव्याहइ
याहियालीए ॥ २८९ ॥ तो तेण दुइहरिणा, उवाहरिऊण लोयपक्कसं । जवणीओ सो रत्ते, अइयिसने तायसनिवासे
॥ २९० ॥ परिभममाणेण तओ, पत्तं कुमरेण निणहरं एक्कं । चारणसमणो एगो, दिट्ठो बहुमुणिगणाइत्तो ॥ २९१ ॥
सो य केरितो ?—गहनउल्लत्ताणं सस-दरो छ रयणाण कोत्थुभमणि छ । कप्पटुभो छ तरुणं, देवाण सहस्सनयणो
छ ॥ २९२ ॥ चंदो छ सोमयाए, महि छ खंतीइ दित्तिण मित्तो । रुवेण यम्महो इव, निम्मलचउनाणसंपन्नो ॥ २९३ ॥
नामेण साहसगई, विजावसदिट्ठविस्सववहारो । वोहिंते भवियजणे, निम्मलघम्मोवप्सेणं ॥ २९४ ॥ गंतूणं कुमरेणं,
महत्ता तो एणमियं चलणकमलं । लद्धासीसो य तहा, उवविट्ठो तस्स पासम्मि ॥ २९५ ॥ ल्हिऊण अयसरं तो,

सूर्यः ।

भक्तिं पुनरेन विन्यनुत्तेन । मुह्युक्त ! साहसु मञ्चं, सकोडो किं वि पुच्छामि ॥ २९६ ॥ के पट्ट ! इमे सुपुरिता,
जोतनन्दात्मस्वरुपदिहत्या । चेतगमगायडिया, पंच वि इच्छंति वयगहनं ? ॥ २९७ ॥ तओ भणियं नाणिणा—

नति इह विसयमग्गे, चमरी नामेण विसमपत्तिं चि । तं गुंजइ बलवंतो, धरणिधरो नाम भिहो त्ति
॥ २९८ ॥ अह अमया फयाई, हय-गय-रह-जोह-मुहडपरियरिओ । एगो नरवइकुमरो, समागओ तरस भूमीए
॥ २९९ ॥ ता तेण तरस त्तिविं, हयविहयं तकरणेण फाऊणं । आढत्तो संगामो, बलवइणा तेण सरिसो त्ति
॥ ३०० ॥ भिडिया महइ पेलं, जाय न एगो वि तीरए छलिउं । तो तेण निययजाया, फयसिंगारा फया पुरजो ॥ ३०१ ॥
ता सीए इतरि निहो, यम्महहरिण पेसिया जाय । छिइं लहिऊण तओ, कुमरेणं सो हजो मम्मे ॥ ३०२ ॥ बहिऊण
भिदनाहं, गो कुमरो पत्तिसिओ पियासहिओ । एए पुण पंच वि त-स्स भायरो आगया तुरियं ॥ ३०३ ॥ जीयविमुक्कं
इहं, दानपदारेण भायरं जेहं । रदममेणं चलिया, अमरिसवसफुरफुत्तोहा ॥ ३०४ ॥ संखडरग्गि गणहिं, विहो कुमरो
कुमारपरियरिओ । चिहंति कथ पंच वि, जोयंता मारणे छिइं ॥ ३०५ ॥ अह अन्नदिणे कुमरो, उज्जाणे मुक्कसयलपरि-
पातो । नियजायाए समेओ, विहो सो तेहि एगगी ॥ ३०६ ॥ जा चितंति इमं ते, वहणेवायं किलिहपरिणामा । सहस
नि तरस जाया, दहा बुढेण सुयगेणं ॥ ३०७ ॥ गयजीयं नाऊणं, अप्पाणं जा खिवेइ जलणम्मि । ता विज्जाह-
रापुयलं, पत्तं सत्थीमया तेजं ॥ ३०८ ॥ चइऊण तमुज्जाणं, पथासन्ने गयाइं देवउले । मोत्तूण तं मयच्छि, जलणस्स
तओ गओ कुमरो ॥ ३०९ ॥ एवं पंच वि पुरिसा, लद्धलला गरुयतोसमावन्ना । वहणकरणुज्जयमणा, पच्छन्ना तत्थ
चिहंति ॥ ३१० ॥ गयण वणिट्ठेणं, चिरगोवियदीवओ समुग्गाओ । पयडीकओ य सहसा, सुमंदिमज्झयारग्गि
॥ ३११ ॥ दीपुन्नेण तओ, विहो घालाए ताण लहु भाया । अइनेहनिम्भराए, पलोइओ सोमदिहोए ॥ ३१२ ॥ ता

बुद्धो सो तीए, होसु तुमं सुयणु ! मज्झ मत्तारो ! जइ तं अज्जं ज्ञायसि, ता से नासेमि जीयं पि ॥ ३१३ ॥ तेण पुणो सा भगिया, सुद्धं ! इच्छामासुं तुमं किंतु । तुह भत्ता जइ जाणइ, न सबहा अत्थि से जीयं ॥ ३१४ ॥ तजो तीए भगियं—सुहय ! अहं नियदइयं, चावाइस्सामि तुज्ज पक्कलं ! एवं पजंपिऊणं, पईवजो झंषिओ झत्ति ॥ ३१५ ॥ पत्त्यंतरम्मि कुमरो, वण्हिं पेत्तूण झत्ति संपत्तो । संपत्तेणं भगियं, उज्जोओ इह मए दिट्ठो ॥ ३१६ ॥ तीए तजो भगियमिणं, तुह करगदियस्स जलियजलणस्स । देवज्जे संकतो, पिय ! उज्जोओ तए विट्ठो ॥ ३१७ ॥ लग्गं समप्पिऊणं, जा सो दीवेइ हुयवहं कुमरो । ता कट्ठिय करयालं, गीवाए मुंचए पहरं ॥ ३१८ ॥ एएण करुणमइणा, अवहइयेऊण पाढियं लग्गं । सिद्धं सहोयराणं, चरियं इत्थीए सुविचित्तं ॥ ३१९ ॥ नाऊण तपं तीए, विलसियमइवारुणं निरावेक्खं । वेरयासमायन्ना, समागया मह समीवम्मि ॥ ३२० ॥ आयाश्रिय नियचरियं, संमतो माणसम्मि सो कुमरो । परिभाषइ पेच्छ ओहो !, महिलानं दारुणं चरियं ॥ ३२१ ॥ सो सचमेयं—गंगाए वालुयं सा-यरे जलं हिमपओ य परिमाणं । जाणंति युद्धिमंता, महिलादिययं न याणंति ॥ ३२२ ॥ तथा—रोषंति हयावंति य, अलियं जंपंति पत्तियायंति । कयडेण य खंति विसं, मरंति- न य जंति सत्त्मावं ॥ ३२३ ॥ महिला हु रत्तमिणा, उच्छुक्कलं य सक्करा सेव ॥ स खिय विरचमेत्ता, निक्कूरे विसेसेइ ॥ ३२४ ॥ अणुरजंति रणेणं, जुयईउ रणेण पुण विरजंति । अन्नश्ररागणिरया, हरिरागो व चलेप्पेमा ॥ ३२५ ॥ दिययम्मि निट्ठराओ, तणुजं- पियया पण्हिं रम्भाओ । जुयईउ सारिच्छाओ, सुवअविच्छुरियछुरियाओ ॥ ३२६ ॥ ता ओहो ! मे अहम्मत्तणं, जं मए एयाए कारणे महलियं कुलं, अंगीकओ अयसो । अहवा—“ताव पुण्ड वेरएणु चिचि, कुललज वि सावहि ।

१ “तावत्तफुराति वेराग्यं चित्ते, कुललजाऽपि सावह । तावदकार्यस्य सत्ता काष्टा, पुरुषनश्यं तावत् ॥ १ ॥ तावदिन्द्रियाणि बद्धवानि, यद्यस्तः श्रीर्भोति साचर । रमणीयु मनोमोहनीषु, पुरुषो यस्तीभवति न यावत् ॥ २ ॥”

ताव प्रकटम् तनिय संक, मुठपजयड तावहिं ॥ ३२७ ॥ ताविदियहं वसाह, जसह तिरि हायह तावहिं । रमनिहिं मनमोहनिहिं, पुरियु वसि होह न जावहिं ॥ ३२८ ॥” ता थिरत्यु संसारस्त, नत्थि एत्थ किं पि सुहकारणं । धणियं च—रगविट्ठनद्धयिदने, रणपरियट्ठतविविदमुहकुक्खे । रणसंजोगविज्जोते, संसारे रे ! मुहं कत्तो ? ॥ ३२९ ॥ एवमाह भाविंते संदेगसुयगजो । निवडिऊण य भयवजो बलणेसु मणियं—भयवं ! मम संतिर्यं वरियमेयं, जहं एत्थि भावपायणो, उयिग्गो य अहं संसारवासाजो, ता करेह वयपायणेण अणुगहं । दिक्खिज्जो भयवया । जाओ दुरयुवरतामन्नपरिपाळणुमाउ चि ॥ लहा सो अगउदत्तो उज्जाले रयणीय प्रविदुद्धजीवी सुखभागी जातः, एवमन्येऽपि अनमत्ता इहेव कत्थणभगिन्नो भयन्ति इति । वचो द्रव्यसुतेषु प्रतिदुद्धजीविदृष्टान्तः ॥

भावसुतेषु तु तपस्विनः प्रतिदुद्धजीविनः, ते हि निध्यात्वादिभावसुतेष्वपि जनेषु सम्यग्ज्ञानश्रद्धानभावप्रबोधोपवन्तः, संयमजीविनं धारयन्तीति । एवमपि च किं कुर्याद् ? इत्याह—न विद्यस्यात्, प्रमादेतिवति गम्यते । किमुक्तं भवति ?—षट्पुञ्जनमृत्तिरसनात् नैतेऽन्यथादिन इति न विभ्रमयान् भवेत् । ‘पण्डितः’ विद्वान्, आशु—शीघ्रम् उचितकृतेषु प्रवर्तित-व्यतिरिक्ता प्रज्ञा यस्य स आशुप्रज्ञः । किमिति आशुप्रज्ञः ? यतः ‘घोराः’ शैत्राः सततमपि प्राणिनां प्राणापहारित्वान् ‘मुहूर्त्ताः’ कालत्रिदोषाः, दिवसागुपलक्षणमेतन् । उच्छृञ्च—“अणुदियहं वसंता, इमाहं मूढो जणो न लक्खेह । जीयस्स जौवणस्स य, दिवमनिसातंउरंढाहं ॥ १ ॥ सुहा हुंसि मणुस्सा, इंदमहो आगजो ति रयणीओ । न य जाणंति वराया, पडिया संनउरसुत्ताण ॥ २ ॥” कदाचित् शरीरबलाद् घोरा अपि अमी न प्रभविष्यन्ति, अत आह—‘अचलं’ बलरहितं

१ “अणुदियहं वसंताः, इमान् मूढो जणो न लक्षयति । जीवस्य यौवनस्य च, विवसनिशासण्डसंज्ञान् ॥ १ ॥

दुष्ट मयदिश मनुष्या, इन्द्रमह आगव इति रमणीयः । न च जानन्ति वराकाः, पतिता सर्वस्वरचक्षुका ॥ २ ॥”

शरीरम्, उक्तञ्च—“सत्य-ऽग्नी-जल-सावय-विसृज्या-वाहि-अहिवसाईहिं । जर्जरमिणं शरीरं, उपक्रमेहिं बहुविहेहिं ॥ १ ॥
जे असासायत्तं, देहं जीवस्स कयलितंभसमं । जरडाइणिआवासं, का कीरउ तत्थ दीहासा ? ॥ २ ॥” एवं तर्हि किं
कृत्यम् ? इत्याह—‘भारुण्डपक्षीव चराऽप्रमत्तः’ यथा भारुण्डपक्षी अप्रमत्तश्चरति तथा त्वमपि प्रमादरहितः चर-विहि-
तानुष्ठानमासेवस्व, अन्यथा हि यथा भारुण्डपक्षिणः पक्ष्यन्तरेण सहान्तर्वर्तिसाधारणचरणसम्भवात् स्वल्पमपि प्रमा-
दतोऽवश्यमेव मृत्युः । उक्तञ्च—एकोदराः पृथग्गीया, अन्यान्यफलमक्षिणः । प्रमत्ता हि विनश्यन्ति, भारुण्डा इव
पक्षिणः ॥ १ ॥ तथा तवापि संयमजीवितभ्रंश एव प्रमादत इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अमुमेवार्थं स्पष्टयन् आह—
चरे पयाइं परिसंकमाणो, जं किंचि पासं इह मन्नमाणो ।
लाभन्तरे जीविय बूहइत्ता, पच्छा परिन्नाय मलावधंसी ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘चरेत्’ गच्छेत् शुमिरिति गम्यते, ‘पदानि’ पदनिलेखरूपानि ‘परिशङ्कमानः’ संयमविराधनाभीरुतया
तदुपायं विगणयन्, किमित्येवम् ? अत आह—यत् किञ्चिद् दुश्चिन्तिताद्यपि प्रमादपदं पाशमिव ‘पाशं’ वन्यदेहेतुतया
‘मन्यमानः’ जानानः । अयमभिप्रायः—यथा भारुण्डपक्षी पदानि परिशङ्कमानश्चरति यत्किञ्चिद् दवरकादिकमपि पाशं
मन्यमानः, तथा साधुरपि अप्रमत्तश्चरेत् । ननु यदि परिशङ्कमानश्चरेत् तर्हि सर्वथा जीवितनिरपेक्षेणैव प्रयत्नितव्यम्,
तत्सापेक्षतायां हि कदाचिदुक्तोपसम्भव इत्याशङ्क्याह—‘लाभान्तरे’ अपूर्वार्थप्राप्तिविशेषे सति, किमुक्तं भवति ?—
यावद् विशिष्टतरसम्यग्दर्शनज्ञानावाप्तिः अतः सम्भवति तावद् इदं ‘जीवितं’ प्राणधारणारूपं ‘बृंहयित्वा’ अकालोपक्रम-

१ “दाखा-ऽग्नि-जल-धापन्-विसृच्चिका-भ्यामि-अहिविपादिभिः । जर्जरमिदं शरीरं, उपक्रमेर्वदुक्त्रिधेः ॥ १ ॥
यदुत्तुहासायत्तं, देहं जीवस्स कदलितंभसमम् । जराडाग्निन्यावासं, का किण्ठतां तत्र दीर्घांशा ? ॥ २ ॥”

रश्मिनेन अन्नगनोपयोगारिभिश्च शृद्धिं नीत्वा, तदभावे तदपायसम्भवात्, 'पञ्चात' लाभविशेषप्राप्त्युत्तरकालं 'परिक्षाय' नामप्रसारः अग्रमुद्रा-यथेद नेगनीं प्राग्वद् गुणविशेषार्जनक्षमं, न च तथा अतो निर्जरा; न हि जरया व्याधिना योऽभिनूतं ता मयारिरथर्माऽऽधानं प्रति ममर्थम् । उक्तं हि—“जरा जाय न पीलेद्, वाही जाय न वद्धुई । जागविंदिया न हारयि, नाय धम्मा गमारये ॥ १ ॥” एवं ह्यपरिक्षया ज्ञात्वा ततः प्रत्याख्यानपरिक्षया भक्तं प्रत्याख्याय सर्वथा जीवित-वित्तप्रेक्षो भूत्वा इति भावः । 'मत्ताऽप्यधमी' कर्ममलविनाशी स्यादिति शेषः । ततो यावद्दामं देहधारणमपि गुणार्थैव इति भावः । इह च यावत्ताभधारणे मण्डिकचोर उदाहरणम् । तत्र सम्प्रदायः—

पिप्तायडे नयरे मंडिओ नाम तुनाओ परदधहरणनिरओ आसी । सो य 'दुड्ढगडो' स्ति जणे पगासंतो जाणुदेसे णिमेय अदापलेयलित्तो पळयणपट्टो रायमग्गे तुन्नागसिप्पमुयजीचइ । पंढमंतो य दंढधारिणं पाएण किलम्मंतो कहंचि पंढमइ । रत्ति तत्त रणिङ्गण दद्यजाय चेत्तूण नगरसन्निहिण उज्जाणेगदेसे भूमिपर तत्थ निक्खिबइ । तत्थ य से भणिणी कम्मणा रिद्धइ । तत्त भूमिपरस मज्जे दूगो । जं च सो चोरो दधेण पलोभेउं सहायं दध्वोढारमाणेइ तं सा से भणिणी अगढगमीने पुत्तत्तयात्तणे निवेसेउं पायसोयलरणेण पाए गिण्हिऊण तस्मि फूवे पक्खिबइ । तओ सो तत्थेव विषज्जइ । त्वं पाओ ययइ नगरं मुसतस्स । चोरगगाहा न सकंति तं गिण्हिउं । तओ णयरे बहू खो जाओ । तत्थ य मूलदेवो राया पुत्तभणिगविद्दालेण जाओ । पहिओ य तस्स पउरेहिं तफरयइयरो । जहा—एत्थ नयरे पभूयकालो मुसतस्स पट्टइ परमइ तफरसइ, ण य तीरइ वेणइ गिण्हिउं, ता करेउ देवो कि पि उवायं । ताहे सो अन्न नयरारक्खियं ठवेइ । गो रि न मपइ चोर गिण्हिउं । ताहे मूलदेवो सयं नीलपढं पाउणिऊण रत्ति निगाओ । सो य अगजंतो एगाए

१ “जरा यायध पीडयति, व्याधिपांवल्ल बध्ते । यावदिन्द्रियाणि न हीयन्ते, तावद्धर्मं समाचरेत् ॥ १ ॥”

सभाए निवन्नो अच्छइ । जाव सो मंडियचोरो आंगंतुं भणइ—को इत्य अच्छइ ? । मूलदेवेण भणियं—अहं कण्ठ-
डिओ । तेण भन्नइ—एहि मणुस्सं करेमि । मूलदेवो जडिओ । एगम्मि ईसरघरे खत्तं खयं । सुवहुं दधजायं नीणेऊण
मूलदेवस्स उवरिं चडावियं । पट्टिया य णयरवाहिरियं । मूलदेवो पुरओ, चोरो असिणा कट्ठिएण पिट्ठओ एइ । संपत्ता
भूमिघरं । चोरो तं दधं णिहणिउमारओ, भणिया य णेण भगिणी—एयस्स पाहुणगस्स पायसोय देहि । ताए कूवतडसन्नि-
विट्ठे आसणे निवेसिंओ । तीए पायसोयलक्खेण पाओ गहिओ ‘कूए दुइहमि’ ति जाव अईव सुहुमारा पाया । ताए
नायं—जहेस कोइ अणुभूयपुधरओ विहलियंगो । तीए अणुकंण जाया । तओ तीए पायतले सन्निओ—जहा ‘नरिस’ ति,
मा मारिज्झिहिसि । पच्छा सो पलाओ । साए बोलो कओ ‘नहो नहो’ ति । सो असि कट्ठिऊण मगओ लग्गो । मूल-
देवो रायमगे अइसन्निफिट्ठं नाऊण चखरसिवंतरीओ ठिओ । चोरो तं ‘सियलिंगं एस पुरिसो’ ति काउं कंकमएण असिणा
हुदा काउं पडिनियत्तो गओ भूमिघरं । तस्य वसिऊण पहायाए रयणीए तओ निगंतूण गओ दाहिं । अंतरावणे तुआगतं
करेइ । राइणा पुरिसेहिं सदाविओ । तेण चितियं—जहा सो पुरिसो नूणं न मारिओ, अवस्सं च एस राया भवि-
स्सइ ति । तेहिं पुरिसेहिं आनिओ । राइणा अम्भुह्माणेण पूइओ, आसणे निवेसाविओ, सुवहुं च पियं आभासितं
संलत्तो—मम भगिणि देहि ति । तेण दिआ, वियाहिया य । राइणा य से भोगसंपया दिआ । कइसु वि दिणेसु गएसु
राइणा मंडिओ भणिओ—दधेण कजं ति । तेण सुवहुं दधजायं दिन्नं । राइणा संपूइओ । अत्रया पुणो मग्गिओ । पुणो
वि दिन्नं । तस्स य चोरस्स अईव सकारं सम्माणं पउंजइ । एएण पगारेण सधं दधं दवावियं । भगिणी से पुच्छइ ।
ताए भन्नइ—एत्तिंयं चेव वित्तं । तओ पुद्वावेइयलक्खयाणुसारेण सधं दवावेऊण मंडिओ सुएण आरोविउ ति ॥

अयमिहोपनयः—यथाऽयम् अकार्यकारी अपि मण्डिको यावह्यमं मूलदेवनृपतिना धारितः तथा धम्मार्थिनाऽपि

संयमोपहतिहेतुरुमपि शरीरं निर्जालाभमभिलपता तल्लभं यावद्धार्यमिति ॥ न च तद्वारणे संयमोपरोध एव, यथाऽऽजमं हि प्रवृत्तस्य तत् तदुपपन्नमकमेवेति माननीयम् इत्यलं प्रसङ्गनेति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

सम्प्रति यदुक्तं 'जीवितं बृंहयित्वा मलाप वंसी स्यादिति तर्किक स्वातक्यत एव उताऽन्यथा ? इत्याह—

छंदं निरोहेण उवेइ मोवखं, आसे जहा सिखियचम्मधारी ।

पुवाइ वासाई चरऽप्पमत्तो, तम्हा सुणी खिप्पमुवेइ मोवखं ॥ ८ ॥

व्याख्या—'छन्दोनिरोधेन' स्वच्छन्दतानिषेधेन उपैति 'मोक्षं' मुक्तिम्, किमुक्तं भवति ?—गुरुपारतन्त्र्येण स्वाप्रहविट्करणेन तत्र तत्र प्रवर्त्तमानोऽपि सच्छ्रेयविकल इति न कर्मव्यवहारभाक्, किन्त्यविकलचरणतया निर्जरणमेव प्राप्नोति । अमनर्त्तमानोऽपि आहारादि'याऽऽप्रहपरतया अनन्तससारितायानर्थभाक् भवति । उक्तञ्च—“छेष्ट-ऽष्टम-दसमं दुवा लसेहि मास-ऽद्धमा-समणेहि । अवरंतो गुरुवयणं, अणंतससारिओ होइ ॥ १ ॥” तत् सर्वथा तत्परतन्त्र्येण सुसुप्पुणा भाव्यम् । उक्तञ्च—“नौ'रस होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए, गुरुकुलवासं न मुंचति ॥ २ ॥” अत्र दृष्टान्तमाह—“अश्वः” तुरगो यथा शिक्षितः—यत्नानोल्लवनाद्यवनादिशिक्षां प्राहितो यस्मिन्धारी—तत्तुराणधारी, पदद्वयस्य कर्मधा यः । अनेन शिक्षकतन्त्रतयाऽस्य स्वातक्या रोहमाह । ततोऽयमर्थः—यथा अश्व स्वातक्यविरहान् प्रवर्त्तमानः समरशिरसि न वैरिभिरुपहन्यत इति तन्मुक्तिमाप्नोति, स्वतन्त्रस्तु प्रथममशिक्षितो रणमात्रः तैरुपहन्यते । अत्र च सम्प्रदायः—

१ उपपात । २ “पश्चादष्टम दशम द्वादशीमासा-ऽर्धमाससंक्षपणे । अङ्गुवाणो गुरुचर्चनं, अनन्तससारिका भवति ॥ ३ ॥”

३ “शान्त्य भवति भागी, स्थिरस्वरको दर्शने चारित्ते च । धन्या यावत्कथं, गुरुकुलवासं न मुञ्चन्ति ॥ २ ॥”

एतेण राइणा दोण्हं कुलपुत्ताणं दो आसा दिन्ना सिक्खावणपोसणत्थं । तत्थेगो कालोचिणं जवसजोगासणेणं संरक्खत्तमाणो धावियन्ललिय-वग्गियाइयाओ कलाओ सिक्खावेइ । वीओ य 'को एयस्स इद्वजवसजोगासणं दाहिंति ?' चि घरटे बोहेइण तुसे रावावेइ, 'सेसं'अण्णा मुंजइ । संगामकाले उवट्टिए ते रत्ता बुत्ता—जहा तेसु आसेसु आरोहुं झत्ति आगच्छइ । संपत्ता । भणिया य राइणा—पविसइ संगामं । तत्थ पढमो सिक्खगुणत्तणओ सारहिमणुयत्तमाणो संगमपारओ जाओ । दुइओ विसिद्धसिक्खाभावेण असन्भावभावणाभोवियत्तणओ गोधूमजतगजुत्त इय तत्थेय भमि-उमाढत्तो । ते च परा उवलक्खेउं ह्यसाराहिं काउं गृहीतवन्तः ॥

अयमुपनयः—यथाऽसौ अन्धः तथा धर्मोर्ध्वेपि स्वातङ्ग्यविरहितो मुक्तिमवाप्नोतीति ॥ अत एव च 'पूर्वाणि' उक्त-परिमाणानि 'वर्षाणि' वत्सराणि 'चर' सततमागमोक्तक्रियां सेवस्व, 'अप्रमत्तः' प्रमादपरिहर्त्ता "तन्द्" चि 'तस्मात्' अप्रमादाऽऽचरणादेव मुनिः 'क्षिप्रं' क्षीघ्रम् उपैति मोक्षम् । पूर्वाणि वर्षाणीति च एतावदायुषमेव चारित्र्यपरिणतिरिति दर्शनार्थमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

ननु यदि छन्दोनिरोधेन मुक्तिः तर्ह्यन्तकाल एवास्यं विधीयताम् इत्याशङ्क्याऽऽह—

स पुबमेवं न लभेज्ज पच्छा, एसोवमा सासयवाइयाणं ।

विसीयई सिढिले आउयम्मि, कालोवणीए सरीरस्स भेए ॥ ९ ॥

व्याख्या—'सः' इति यत्तदोर्नित्याऽभिसम्बन्धाद् यः प्रथममेवाऽप्रमत्ततया भावितमतिर्न स्यात् स तदात्मकं छन्दो-निरोधं "पुबमेव" इति एवंशब्दस्योपमार्थत्वात् पूर्वमिव अन्यकालादौ अभावितमतित्वात् 'न लभेत्' न प्राप्नुयात् 'पश्चात्' अन्यकालेऽपि 'एपोपमा' इयं सम्यग्धारणा यदुत पश्चाद्धर्मं करिष्याम इति 'शाश्वतवादिनां' निरूपकमायुषां, ये

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

मुमुक्षुणा
गुरुपारत-
न्येणैव
भाष्यम् ।

॥ ९६ ॥

निरुपक्रमायुष्मन्तया शायतमिय आत्मानं मन्यन्ते तेषामियं युज्येतापि, न ॥ जलबुद्धुदसमानाऽऽयुषाम्, तथा चासौ उत्तरका-
लमपि छन्दोनिरोधमप्राप्तुयन् 'विपीदति' 'कथमहं अकृतमुकृतः सम्प्रति अनर्वाकारं भवान्भोधि भ्राम्यन् तरिष्यामि ?' इत्येवं
देकुब्जं-विह्वलत्वमनुभवति, 'दिथिले' आत्मप्रदेष्टान् मुञ्चति आयुषि, कालेन-मृत्युना उपनीते-उपलौकिते शरीरस्य
'भेदे' सर्वपरिशातः पृथग्भावे । उक्तञ्च—“एकं पि जस्स सुकयं, नत्थि तु तव-नियम-संजमाईणं । को नाम दढफारो,
मरणंते तस्स मणुयस्स ? ॥ १॥” तस्माद् आदित एव न प्रमादवद्भिर्भाव्यम् । तथा चाह—“ने य नज्जइ सो दियहो, मरि-
यत्तं चिय अवस्स सघेण । जाणंता मा अच्छइ, निधिंता अलियजासाहि ॥ १ ॥” येन न विपादो भवति अन्यसमये ।
भणियं च—“कैत्तो धिता सुचरिय-तवस्स गुणमुद्धियस्स साहुस्स । सोमइगमपरिहृदो, जो अच्छइ नियमभरियभरो
॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

किं पुनः पूर्वमिव पञ्चादपि छन्दोनिरोधं न लभते ? इत्याह—

खिप्पं ण सकेइ विवेगमेउं, तम्हा समुट्ठाय पहाय कामे ।
समेच लोगं समया महेसी, अप्पाणरक्खी चरमप्पमत्तो ॥ १० ॥

व्याख्या—‘क्षिप्रं’ तत्क्षण एव न शक्नोति ‘विवेकं’ द्रव्यतो यद्भिः सङ्गपरित्यागरूपं भावतः कपायपरिहाररत्नकम्
'एतु' गन्तुम्, कृतपरिकर्मा हि क्षणिति तत्परित्यागं कर्तुमलम् । अत्रोदहरणं ब्राह्मणी—

- १ “एकमपि यस्य सुकृतं, नास्ति खलु शेषो नियम-संयमादीनाम् । को नाम दढकारो, मरणांते तस्य मनुजस्य ? ॥ १ ॥”
- २ “न च ज्ञापते सर्वं विवक्षो, मतेभ्यमेवाऽऽवश्यं सर्वेण । जानन्तो मा तिष्ठत, निश्चिन्ता अलीकाऽऽशाभिः ॥ २ ॥”
- ३ “कुतश्चिन्ता सुचरितवपसो गुणमुत्थिषस्व साधोः ? । सुगतिगमप्रतिदृष्टो, य आल्ले नियममृतभरः ॥ ३ ॥”

एषो मरुओ परदेसं गंतूण साहापारओ होऊण सविसयमागओ । तस्सऽन्नेण मरुएण 'खट्वादाणिउ' त्ति कांडं दारिणा दिन्ना । सो य लोए दक्खिण्णओ लहइ । परे विभवे वट्टइ । तेण तीसे भारियाए सुबहुं अलंकारजायं दिन्नं । सा निचमंडिया अच्छइ । तेण भन्नइ—'एस्' पबंतगामो तो तुमं एयाणि आभरणगणि तिहिपच्चणीसु आविधाहि, कहिचि चोरा आगच्छेत्ता तो सुहं गोविज्जंति । सा भणइ—अहं ताए वेलाए सिग्घमेवावणिस्सं ति । अन्नया तत्थ चोरा पडिया । ते तमेव निचमंडियागिहमणुपविट्ठा । सा तेहिं सालंकारा गहिया । सा य पणीयभोगणत्ताओ मंसोवच्चि-
यपाणिपाया न सकइ फडाईणि अवणेळं । तयो चोरेहिं तीसे हत्थे पाए छेत्तूण अवणीयाणि, गिण्हिउं च अवफंत्ता ॥

एवमन्योऽपि प्रागकृतपरिकर्मा न तत्काल एव विवेकमेतुं शक्नोति । न च मरुदेव्युदाहरणमत्राभिधेयम्, आश्चर्य-
रूपत्वादल्य । यत एवं तस्मात् 'समुत्थाय' पञ्चाद्धर्मं करिष्याम इत्यालस्यलागेनोद्यमं विधाय, परित्यज्य 'कामान्' इच्छामदनात्मकान्, 'समेत्य' ज्ञात्वा 'लोकं' प्राणिसमूहम्, 'समतया' समशत्रुमित्रतया महर्षिः सन् 'आत्मरक्षी' कुग-
तिगमनादिभ्योऽप्यायेभ्यः आत्मरक्षकः चर 'अप्रमत्तः' प्रमादरहितः । इह च प्रमादपरिहाराऽपरिहारयोरैहिकमुदाहरणं वणिगमहिला । तत्र च सम्प्रदायः—

एषा वाणियमहिला पठत्ययइया सरीरमुत्सूसापरा दासभयगकम्मकरए नियनियनियोगेसु न वाचारेइ, न य तेसिं कालोववन्नं जहिच्छियमाहारं भिइं वा देइ । ते सबे नट्ठा । कम्मंतपरिहाणीए विहवपरिहाणी जाया । आगओ वाणियगो, एवंविहं पासिऊण पच्छा तेण वि निच्छट्ठा । अन्नं सुपुक्खलेण 'सुंकेण कन्नं वरेइ । लट्ठा य णेण । तेण तीसे णियगा भन्ति—जइ अप्पणं रक्खेइ ता परिणेमि त्ति । ताए य मुणियपरमत्थाए दुग्गयकन्नगाए सोउं नियगा
; शुल्केन-मूलेन ।

भ्रंति—रक्षितस्समहं अप्ययं । सा तेषां विवाहिया । गञ्जो वाणिज्येण । सा वि दास-भयम-कम्मगराईणं आदेसं दाउं तेसिं पुछण्हिकाइकाले भोयणं देइ, महुराहिं च वायसहिं उच्छाहेइ, मिदं च तेसिं अकालपरिहीणं देइ, न य नियगसरीर-गुस्सूसापरा । एवमप्याणं रक्खंतीए भत्ता उवागओ । सो एवंविहं दद्वूण तुहो । तेण सव्वसामिणी कया ॥

इत्थं तावदिहैय गुणायाऽप्रमादो दोषाय च प्रमाद आस्तामन्यजन्मनि इत्यभिप्रायेण चात्रैहिकोदारणाभिधानम् इति परिभाषनीयमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ प्रमादमूलं च रागद्वेषाविति सोपायं तत्परिहारमाह—

सुहं सुहं मोहगुणे जयंतं, अणेगरूवा समणं चरंतं ।
फासा फुसंती असमंजसं च, न तेसु भिक्खु मणसा पउरसे ॥ ११ ॥

मंदा य फासा बहुलोहणिज्जा, तहप्पगारेसु मणं न कुज्जा ।
रक्खेज्ज कोहं विणएज्ज माणं, मायं न सेवेज्ज पहेज्ज लोहं ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘सुहंसुहः’ वारं वारं ‘मोहगुणाः’ तदुपकारित्वात् शब्दादयः तान् ‘जयन्तम्’ अभिभवन्तम्, किमुक्तं भवति ?—अविच्छेदतत्ताजयप्रवृत्तम्, ‘अनेकरूपाः’ अनेकविधपरुपविषयसंस्थानादिरूपाः, ‘श्रमणं’ मुनिं ‘चरन्तं’ संय-माध्यनि गच्छन्तम्, स्पृशन्ति—स्थानि स्थानि इन्द्रियाणि गृह्यमाणतया इति ‘स्पर्शाः’ शब्दादयः ते ‘स्पृशन्ति’ गृह्यमाण-तयैव सम्यग्नन्ति । ‘असमञ्जसमेव’ अननुकूलमेव यथा भवति । चशब्दोऽवधारणे । न ‘तेषु’ स्वर्शेषु ‘भिक्खुः’ मुनिः मनसाऽपि आस्तां वाचा कायेन, अपेक्षुप्तस्य दर्शनात्, ‘ग्रह्णिप्यात्’ किमुक्तं भवति ?—अमनोज्ञशब्दादिषु कथञ्चिदिन्द्रि-यमापत्तिषु ‘अहो ! अनिष्टत्वम्’ इति न चिन्तयेत्, न वा वदेत् परिहरेद्वा तान् । तथा मन्दयन्ति—विवेकिनमपि जनमन्यतां

श्रीउत्तरा-
स्ययनद्वये
श्रीनैमिच-
न्द्रीया सु-
खयोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ९८ ॥

नयन्तीति मन्दाः । अथवा मन्दबुद्धित्वात् मन्दगमनत्वाद्वा 'मन्दाः' स्त्रियः ता एव स्पर्शप्रधानत्वात् स्पर्शाः । ततश्च मन्दाश्च स्पर्शाः बहूनां-कामिनां लोभनीयाः-गृह्णिजनकाः । 'चः' समुच्चये । स्पर्शाः प्राग्वद् बहून् लोभयन्ति-विमोहयन्ति बहुलोभनीयाः । अनेनात्याक्षेपकत्वमुक्तम् । अपेर्गेन्यमानत्वात् 'तथाप्रकारेण्यपि' बहुलोभनीयेष्वपि मृदुस्पर्शमधुररसादिषु 'मनः' चित्तं 'न कुर्यात्' न निवेशयेत् । एवं च पूर्वसूत्रेण द्वेषस्य परिहार उक्तः, अनेन च रागस्य । स तु कथं भवति ? अत आह—'रक्षयेत्' निचारयेत् 'क्रोधं' रोपम्, 'विनयेत्' अपनयेत् 'मानम्' अहङ्कारम्, 'मायां' परवञ्चनयुद्धिरूपां 'न सेवेत्' न कुर्यात्, 'प्रजह्यात्' परित्यजेत् 'लोभम्' अभिष्वङ्गस्वभावम्, तथा च क्रोधमानयोर्द्वेषात्मकत्वात् मायालोभयोश्च रागरूपत्वात् तन्निग्रह एव तत्परिहृतिरिति भावनीयमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ सम्प्रति यदुक्तम्—'तन्हा समुद्राय पहाय कामे' इत्यादि, तत् कदाचित् चरकादिष्वपि भवेत् इत्याह—

जे संख्या तुच्छ परम्पवाई, ते पित्रदोसाणुगया परज्झा ।

एए अहम्मु त्ति दुगुंछमाणो, कंखे गुणे जाव सरीरभेए ॥ १३ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'जे' इति अभिर्दिष्टस्वरूपाः, 'संस्कृताः' इति न तात्त्विकशुद्धिमन्तः, किन्तु पचितवृत्तयः, अत एव 'तुच्छाः' यदृच्छाभिधायितया निस्साराः 'परप्रवादिनः' परतीर्थिकाः, ते किम् ? इत्याह—'प्रेमद्वेषानुगताः । तथाहि—सर्वथा संवादनि भगवद्वचसि स्वकदाग्रहकरणं न रागद्वेषाभ्यां विनेति भावनीयम् । अत एव "परज्झा" 'परवञ्चाः' रागद्वेषप्रसूतया तत्तन्नाः । यदि त एवंविधाः ततः किम् ? इत्याह—एते अधर्महित्वात् अधर्मः 'इति' अमुनोद्धेलेन 'जुगुप्समानः' चन्मार्गाययिनोऽपि इति तत्स्वरूपमवधारयन् न तु निन्दन्, निन्दायाः सर्वत्र निषेधात् ।

चतुर्थं
असंस्कृता-
ख्यमध्यय-
नम् ।

विषय-क्र-
पायानां
परिहारः ।

॥ ९८ ॥

सुक्तम्—“मुहु वि उज्जमगाणं, पंचेव करेति रिषयं समणं । अप्पथुई परनिदा, जिहोवत्था कसाया य ॥ १ ॥”
संतेहि असंतेहि, परस्स किं जंषिणहि दोसेहि ? । अत्थो जसो न लब्भइ, सो ॥ अमित्तो कज्जो होइ ॥ २ ॥”
एवंविधश्च किं बुधात् ? इत्याह—“काहेत्” अमित्तयेत् ‘गुणान्’ सम्यग्दर्शनचारित्र्यात्मकां भगवद्गममाभिहितान्,
क्रियन्तं कालम् ? इत्याह—“यावच्छरीरभेवः” देहपृथग्भावः भरणमिति यावत् । अनेन ईदृश समुत्थानं कामप्रहाणादि
य तत्त्वतः, अन्यत्र तु संवृत्तिमात्रमित्युक्तम् इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ-भवीमीति पूर्ण्यत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां सुखयोधायां उत्तराध्ययनस्तोत्र-
लघुटीकायां असंस्कृताख्यं चतुर्थमध्ययनं समाप्तम् ॥

१ “मुहुवि उज्जमगाणं, पंचेव कुर्वन्ति रिषकं अमणम् । आत्मस्तुतिः परमिन्द, जिहोपस्था कपायाश्च ॥ १ ॥ सन्निरतस्त्रिंश परस्व
किं जहियत्तैद्वेः ? । अथो यदो ॥ लब्धते ॥ चामित्रं कृतो भवति ॥ २ ॥” २ कैनेत्येव ।

अथ अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनम् ।

एकं चतुर्थमध्ययनम् । साम्प्रतम् अकाममरणीयाख्यं पञ्चममारभ्यते । तस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अन्तन्तराध्ययने
“काङ्क्षेद् गुणान् यावच्छरीरभेदः” इत्यभिदधता मरणं यावदप्रमादो वर्णितः, ततो मरणकालेऽप्यप्रमादो विधेयः । स च
मरणविभागपरिज्ञानत एव भवति । ततो हि बालमरणादि देयं हीयते, पण्डितमरणादि चोपादेयमुपादीयते । तथा
चाऽप्रमत्तता जायते’ इति अनेन सम्बन्धेनाऽऽयातमिदमिति, अतोऽस्य प्रारम्भे मरणविभागो नियुक्तिकृताऽभिहितः
सङ्क्षेपतत्त्वावदुच्यते । तत्र सप्तदश मरणानि भवन्ति, अतस्तान्याह—

“आवीर ओहि अंतिय, वळायमरणं वसैदमरणं च । अंतोसिंहं तैवभव, बोलं तह पंडियं मीसं ॥ १ ॥
छुंमत्यमरण केयलि चेहोयस गिंदेपिट्टमरणं च । मरणं मंतपपरिज्ञा, इंगिणी पैओवगमणं च ॥ २ ॥
सत्तरस विहाणाई, मरणे गुरुणो कंहति गुणकलिया । तेसि नामविभत्ति, वोच्छामि अहाणुपुदीए ॥ ३ ॥”

व्याख्या—तत्र अवीचिमरणम्—वीचिः—विच्छेदः तदभावाद् अवीचिः—नारकतिर्यंग्रामरणास्तुत्पत्तिसमयात्
प्रवृत्ति निजनिजायुष्कर्मदलिकानामनुसमयभुगवनात् विचटनम् १ ।

अवधिमरणम्—मर्यादामरणम्, यानि नारकादिभवनिवन्धनतयाऽऽयुष्कर्मदलिकानि अनुभूय प्रियते, मृतो वा
यदि पुनस्तान्येवाऽनुभूय मरिष्यति तदा तद् द्रव्याऽवधिमरणम् । सम्भवति हि गृहीतोऽङ्घ्रितानामपि कर्मदलिकानां ग्रहणं
परिणामवैचित्र्यात्, एवं क्षेत्रादिष्वपि भावनीयम् २ ।

अन्तिकमरणम्—यानि नरकाद्यायुज्ज्वला कर्मदलिकान्यनुभूय श्रियते, मृतो चां न पुनस्तान्यनुभूय मरिष्यति । एवं क्षेत्रादिष्वपि वाच्यम् ३ ।

चलन्मरणमाह—संजमजोगविसञ्जा, मरन्ति जे तं बलायमरणं तु । भग्नवपपरिणतीनां व्रतिनामेवैतत् ४ ।

यशार्त्तमाह—इंदियविसयवसगया मरंति जे तं वसटं तु । दीपशियाबलोकनाकुलितपतद्भवत् ५ ।

अन्तःशल्यमाह—“हेजाए गारवेण य, बहुसुयमएण या वि दुखरियं । जे न कहंति गुरुणं, न हु ते आराहगा हुंति ॥ १ ॥ गारवंपकनिबुद्धा अइआरं जे परस्स न कहंति । दसणनाणचरित्ते, ससहमरणं भवे तेसि ॥ २ ॥” पुनर्गौरवाभिधानम् अस्यैवाऽतिदुष्टतात्प्यापनार्थम् । परस्येति आचार्योदेः । एतस्यैव फलमाह—“एयं ससहमरणं, मरिऊण महब्भए तह दुरंते । सुइरं भमंति जीवा, दीहे ससारकंतारे ॥ १ ॥” ६ ।

तद्भवमरणमाह—“भोतुं अकम्मभूमिय, नरतिरिए सुरगणे य नेरइए । सेसाणं जीवाणं, तब्भवमरणं तु कैसिचि ॥ १ ॥” तुशब्दस्तेषामपि सख्येयधर्पायुषामेवेति विशेषख्यापकः ७ ।

घाल-पण्डित-मिश्रमरणान्याह—“अंविश्यमरणं घालं, मरणं विरयाण पंडियं होइ । जाणाहि घाल-पंडियमरणं पुण वेसविरयाणं ॥ १ ॥” ८-९-१० ।

१ “एज्जया गौरवेण च, बहुदुष्टतमदेन यापि दुखरितम् । ये न कथयन्ति गुरुभ्यो, न खलु ते आराधका भवन्ति ॥ १ ॥ गौरवपण्डितमग्ना, अतिचार दे परल्ल न कथयन्ति । दर्शन-ज्ञान-धारिन्ने, सदास्यमरणं मयेव तेषाम् ॥ २ ॥”

२ “एतत् सशल्यमरणं, मृत्वा महाभये तथा दुरन्ते । सुचिर भ्रमन्ति जीवा, दीर्घे संसारकान्तारे ॥ १ ॥”

३ “सुन्दराऽकर्मभूमिजान्, नरतिरश्चश्च सुरगणांश्च नैरयिकान् । दोषाणां जीवानां, तद्भवमरणं तु केषाञ्चित् ॥ १ ॥”

४ “अचिरंतमरण घालं, मरण विरतानां पण्डितं भवति । जानीहि घाल-पण्डितमरणं पुनर्देसविरतानाम् ॥ १ ॥”

श्रीउचरा-
व्ययनस्रवे
श्रीनीमिच-
न्नीया सु-
स्त्रयोधा-
रुपा लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०० ॥

एवं चरणद्वारेण घालादिमरणत्रयमभिधाय ज्ञानद्वारेण छद्मस्थमरण-केवलमरणे आह—“मरणपञ्चवोहिनाणी, सुय-मइणाणी मरंति जे समणा । छउमत्थमरणयेयं, केवलमरणं तु केवलिनो ॥ १ ॥” ११-१२ ।

चैद्यायस-गृध्रपृथुमरणे अभिधातुमाह—“गिद्धादभक्तरां गि-द्विष्ट उव्यंयणाइ चेहासं । एए दोन्नि वि मरणा, फारणजाए अणुत्राया ॥ १ ॥” न तु निष्कारणे, बतो भणितम्—“भैवियज्जिणवयणां ममत्तरहियाण नरिय हू विसेसो । अरण्यन्मि परम्म य, तो वळे पीडमुभओ वि ॥ १ ॥” अत एव च भक्तपरिहादियु पीडापरिहाराय संलेखनाविधिरुक्ताः । उक्तञ्च—“बेत्तारि विचिसाइं, विगइनिज्जहियाइं चत्तारि । संवच्छरे य तुन्नि वि, एगंतरियं च आयामं ॥ १ ॥” इत्यादि । अनुज्ञाकारणं त्वनयोर्वेत्संनमालिन्यपरिहारदि, उदायिन्नाऽनुसृततथाविधाऽऽचार्यवत् १३-१४ ।

साम्प्रतमन्यमरणत्रयमाह—“भेत्तपरिआ इंगिणि, पाउवगमणं च तिन्नि मरणाइं । कन्नस-मज्झिम-जेट्ठा, धिइ-संपयणेणं उ विसिद्धा ॥ १ ॥” ‘कन्नस’ स्ति कनिष्ठम् । “भेत्तपरिआमरणं, चउविहाऽऽहारचायनिप्पन्नं । नियमा सप्पडिकम्मं, सद्धत्थ वि विगयसंगस्स ॥ १ ॥” “इंगियदेसम्मि ठिओ, चउविहाऽऽहारवज्जिओ धीमं । उवत्तणाइ कारइ, नऽन्नेण उ इंगिणीमरणं ॥ १ ॥”

१ “मनःपर्यव-जवधिज्जामिना, शुतमतिज्ञामिनो मरन्ति ये अमणाः । छद्मस्थमरणमेतत्, केवलमरणं तु केवलिनः ॥ १ ॥” २ “शू-नात्ति खलु विदोयः । आत्मनि पर्यवस्य, एते द्वे अपि मरणे, कारणव्रतेऽनुवाते ॥ १ ॥” ३ “मात्मिनिनवचनानां, ममत्तरहितानां संवत्सरे च द्वे अपि, पृथगन्तरितं च आचान्द्र्यम् ॥ १ ॥” ४ “चत्वारि विविघ्राणि, निर्युद्धविकृतीनि चाव्वारि । न्येछानि, एति-संहननाभ्यां तु मिसिणानि ॥ १ ॥” ५ “मत्तपरिआमरणं, चउविहाऽऽहारस्वागनिप्पन्नम् । नियमात् सप्रतिकर्मं, सर्वत्रापि विगतसङ्गस्य ॥ १ ॥” ७ “इद्विषवेसे स्थितः, चउविहाऽऽहारवज्जितो धीमान् । उहत्तंनधि कारयति, नाऽन्येन तु इद्विनीमरणम् ॥ १ ॥”

पञ्चमं
अकामम-
रणीयाख्य-
मध्ययनम् ।
सप्तदशधा
मरणविधि-
विभागाः ।

॥ १०० ॥

“निधंल निष्पडिकम्मो, निक्खिणवणं जं जहिं जहा अंगं । एवं पाओवगमं, नीहारिं वा अनीहारिं ॥ १ ॥ पाओवगमं भणियं, सम विसमो पायवो ध जह पडिओ । नवरं परप्पओगा, कं पेज जहा फलतरुं धं ॥ २ ॥” यद्यपि त्रितयमप्येतत्—
“धीरेण वि मरियं, कावरिसेण वि अवस्स मरियं । तग्हा अवस्समरणे, वरं खु धीरत्तणे मरिडं ॥ १ ॥ संसारंग-
मग्गे, धीवलसन्नद्धवद्धकच्छाओ । हंतूण मोहमहं, हरमि आराहणपडांगं ॥ २ ॥” इति शुभाऽऽशयवानेय प्रतिपद्यते,
फलमपि च वैमानिकता-शुक्लक्षणं समानम्, तथा चोक्तम्—“दैयं पक्खलाणं, अणुपालेऊण सुविहिओ सम्मं । वैमा-
निओ य देवो, हविज्ज अहवा वि सिग्गेज्जा ॥ १ ॥” तथापि विशिष्ट-विशिष्टर-विशिष्टमधृतिगतामेव च तत्प्राप्ति-
रिति कनिष्ठत्वाद्विज्ञेय उच्यते । तथा हि—भक्तपरिश्रामरणमार्थिकादीनामप्यस्ति । यत् उक्तम्—“सैधा वि य
अज्जाओ, तद्धे वि य पढमसंययणयज्जा । सद्धे वि देसविरत्ता, पक्खलाणेण उ मरंति ॥ १ ॥” अत्र हि प्रत्याख्यानं भक्त-
परिक्षेपोक्ता । इंगिनीमरणं तु विशिष्टरधृतिगतामेव सम्भवतीत्यार्थिकानिपेधत एवाऽध्यसीयते । पादपोपगमनं तु नाग्नैव
विशिष्टमधृतिगतामेव, ततश्च वज्रश्रुपभनाराचसंहननिनामेवैतत् । उक्तं हि—“पैढमम्मि य संयणे, वट्ठंते सेलकुट्टसा-
माणे । तेसं पि य वोच्छेओ, चोहसपुधीण वोच्छेए ॥ १ ॥” १५-१६-१७ । इत्युक्तो मरणविधिविभागः ।

१ “निश्चलो निप्लतिकर्मा निक्षिपति यद्यत्र यथाऽहम् । एतत्पादपोपगमनं निर्धारं धाऽनिर्हारम् ॥ १ ॥ पादपोपगमनं भणितं, समो
विपनो या पादप इव यथा पतितः । नवरं परप्रयोमाय, कम्मेत यथा फलतरुवत् ॥ २ ॥” २ “धीरेणापि मर्त्तव्यं, कापुरुषेणाप्यचर्ये
मर्त्तव्यम् । तस्मादवश्यंमरणे, वरमेव धीरत्वेन मर्त्तुम् ॥ १ ॥ संसाररङ्गमध्ये धृतिवलसद्यद्वदकक्षः । हत्वा मोहमहं, हराम्याराधना-
पणाकाम् ॥ २ ॥” ३ “पुतपलाययानमनुपाल्य सुविहितः सम्यक् । वैमानिको वा देवो, मयेदयवाऽपि सिध्येत् ॥ १ ॥” ४ “सर्वो
अपि बाऽऽर्योः, सर्वेऽपि च प्रथमसंहननवर्जाः । सर्वेऽपि देसविरत्ताः, प्रत्याख्यानैव श्रियन्ते ॥ १ ॥” ५ “प्रथमे च संहनने, चर्त्तमाने
दीलकुट्टपसमाने । तस्यापि च व्युच्छेदश्चतुर्दशपूर्विणां ध्युच्छेदे ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
स्पपनश्ले
श्रीनीमिच-
न्त्रीया गु-
नरोया-
स्यात्ता-
नृतिः ।
॥ १०१ ॥

विशेषार्थं तु बृहद्गीतातोऽसेयः । “एतत् पुन अधिगते, नायद्यो होइ मणुयमरणेणं । मोतुं अकाममरणं, सकाममरणेण मरियणं ॥ १ ॥” साम्प्रतं सूत्रमनुगम्यते—

अन्नचम्पि महोदग्मि, एगे तिन्ने दुरुत्तरं । तत्थ एगे महापन्ने, इमं पणहुमुदाहरे ॥ १ ॥

व्याख्या—अणंय इय अणंयः—अष्टपरपरारतया भव एव तस्मिन्, महान् ओघः—प्रवाहो भवपरम्परात्मको यस्मिन् न मदीयः तत्र, ‘एकः’ रागद्वेयविसहभावरहितः, तीर्णं इव ‘तीर्णः’ तीरप्राप्त इत्यर्थः, “दुरुत्तरं” ति विभक्तिव्यत्यात् ‘दुरागरे’ दुःशोचारे । तत्र ‘एकः’ तयविषयीयं करनामकमोदयादनुत्तरावाप्तविभूतितया अद्वितीयः, स हि एकदा एक एव भगते सम्भवति । मद्गीता—निरावरणतया अपरिमाणा प्रज्ञा—केवलज्ञानात्मिका सवित् विद्यतेऽस्य स तथा ‘इमम्’ अनन्यरूपस्यमाणं ‘प्रभं’ प्रष्टव्याथंरूपम् “उदाहरे” उदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यदुदाहृतवांस्तदाह—

संतिमे अ दुये ठाणा, अयग्याया मारणंति या । अकाममरणं चेव, सकाममरणं तद्दा ॥ २ ॥

व्याख्या—“सती”ति यचनव्यत्येन साः—विद्यते ‘इमे’ प्रत्यक्षे, ‘चः’ पूरणे, ‘द्वे’ द्विसंख्ये, तिष्ठन्त्यनयोर्जन्तय इति स्थाने ‘आगतौ’ पुरातनतीर्थंछद्मिरपि कथिते, मरणमेयान्तः—निजनिजायुषः पर्यन्तो मरणान्तस्तस्मिन् भवे मारणान्तिके । ते एव नामन उपरसंयति—‘अकाममरणं’ यदयमागस्वरूपं, ‘चः’ समुच्चये, ‘एवे’ति पूरणे, ‘सकाममरणं’ यदयमाग-
नरूपमेव वयंति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ केषां पुनरिमे ? कियद्वारा या ? इत्यत आह—

यालाणं अतामं तु, मरणं असइं भवे । पंडियाणं सकामं तु, उक्कोसेण सइं भवे ॥ ३ ॥

१ “अत्र दुर्गपिच्छगते, नातव्यो भवति मनुजमलेन । मुखात्सकाममरण, सकाममरणेन मर्त्यव्यम् ॥ ३ ॥”

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
अकाम-स-
कामाख्ये द्वे
मरणस्थाने ।

॥ १०१ ॥

व्याख्या—बाला इव बालाः सदसद्विवेकविकलतया तेषाम् “तु” ति तुदाब्दस्यैवकारार्थत्वाद् अकाममेव मरणम् ‘असृजत्’ वारंवारं भवेत्, ते हि विषयामिष्वङ्गतो मरणमनिच्छन्त एव श्रियन्ते, तत एव च भवाटवीमटन्ति । ‘पण्डितानां’ चारित्र्यवतां सह कामेन-अभिलाषेण वर्तन्त इति ‘सकामं’ सकाममिव सकामं, मरणं प्रति असञ्जस्तत्वात् तदसञ्जस्तत-यैवोत्सवभूतत्वात् तादृशं मरणस्य । तथा च वाचकः—“सञ्चिततपोधनानां, नित्यं व्रतनियमसंयमरतानाम् । उत्सवभूतं मन्ये, मरणमनपरार्थवृत्तीनाम् ॥१॥” न तु परमार्थतत्त्वेण सकामत्वम्, मरणाभिलाषस्यापि निषिद्धत्वात् । उक्तं हि—“मा मा दु विचिंतिजा, जीवामि चिरं मरामि य लङ् तु ति । जइ इच्छसि तरिउं जे, संसारमहोयहिमपारं ॥१॥” ति । ‘तु’ पूर्वपक्षेया विशेषद्योतकः । तत्र ‘उत्कर्षेण’ इत्युत्कर्षोपलक्षितं केवलिसम्बन्धीत्यर्थः । अकेवलिनो हि संयमजीवितं दीर्घमिच्छेयुरपि, मुत्तयवाप्तिः इतः स्यादिति । केवलिनस्तु तदपि नेच्छन्ति, आस्तां भवजीवितमिति तन्मरणस्योत्कर्षेण सकामता, ‘सकृत्’ एकवारमेव भवेत् । अन्येन तु शेषचारित्रिणः सप्ताष्ट वा वारान् भवेदित्याकृतमिति सूत्रार्थः ॥३॥

यदुक्तं—‘इमे द्वे स्थाने’ तत्राऽऽद्यं तावदाह—

तत्थिमं पढमं ठाणं, महावीरेण देसियं । कामगिद्धे जहा बाले, भिसं कूराइं कुवइ ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘तत्रे’ति तयोः अकाममरण-सकाममरणाख्ययोः स्थानयोर्मध्ये ‘इदम्’ अनन्तरमभिधास्यमानरूपं ‘प्रथमम्’ आद्यं स्थानं ‘महावीरेण’ति चरमतीर्थकृता, ‘तत्रैको महाप्रज्ञः’ इति शुक्लितोक्तेरभिव्यक्तार्थमेतत्, ‘देशितं’ प्ररूपितम् । किं तत् ? इत्याह—कामेपु-इच्छामदनात्मकेषु गृद्धः—अमिकाङ्गवान् कामगृद्धः, ‘यथे’ति उपदर्शनार्थः, ‘बालः’ उत्तररूपः ‘भृशम्’ अत्यर्थं ‘कूराणि’ रौद्राणि कर्माणीति गम्यते, तानि च प्राणव्यपरोपणादीनि “कुवइ” ति ‘करोति’

१ “मा मेव विचिन्तयेः, जीवामि चिरं श्रिये च लघु इति । यदीच्छसि तरीतुं, संसारमहोदधिमपारम् ॥१॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया सु-
खबोध्या-
स्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०२ ॥

क्रिया अभिनिर्वर्तयति, शक्यवशक्तावपि कृतया तन्दुलमत्यवद् मनसा कृत्वा च तानि प्रकमाद् अकाम एव श्रियते इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इदमेव ग्रहणवाक्यं प्रपञ्चयितुमाह—

जे निन्दे कामभोगेसु, एगे कूडाय गच्छइ । ण मे दिट्ठे परे लोए, चक्खुदिट्ठा इमा रई ॥५॥
व्याख्या—‘यः’ इति अनिर्दिष्टस्वरूपः गृह्यः ‘कामभोगेषु’ कामौ च-शब्दरूपाख्यौ भोगाश्च-स्पर्शरसगन्धाद्यास्तेषु, ‘एकः’ कश्चिदिति करुणो सः ‘कूडाय गच्छति’ कूटं-द्रव्यतो मृगादिवन्धनं भावतो मिथ्याभाषणादि तस्मै गच्छति-अनेकार्थत्वात् प्रवर्तते । न हि मांसादिलोलुपतया मृगादिवन्धनान्यारभते, मिथ्याभाषणादीनि वा सेवते, प्रेरितश्च कैश्चिद् वदति—‘न मे’ इति न मया ‘दृष्टा’ अवलोकितः ‘परलोकः’ मृतभाविजन्मात्मकः । कदाचिद्विपरतिरत्येवंविधेव स्याद् अत आह—(प्रथ ४०००) ‘चक्षुर्दृष्टा’ चक्षुषा दृष्टा ‘इयम्’ एषा ‘रतिः’ कामासेवनजनिता चित्तप्रसृतिः । तस्यायमाशयः—कथं दृष्टपरित्यागतोऽदृष्टपरिकल्पनयाऽऽत्मानं विप्रलम्भेयम् ? इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

पुनस्तदाशयेव व्यञ्जयितुमाह—

इत्थागया इमे कामा, कालिया जे अणागया । को जाणइ परे लोए?, अत्थि वा नत्थिं वा पुणो ॥६॥
व्याख्या—‘इत्थागताः’ हस्तप्राप्ताः स्वाधीनतया ‘इमे’ म्रत्यक्षोपलभ्यमानाः ‘कामाः’ शब्दादयः । ‘कालिकाः’ अनिश्चितफालान्तरप्राप्तयः ‘ये’ ‘अनागताः’ भाविजन्मसम्बन्धिनः । कथं पुनरमी अनिश्चितप्राप्तयः ? इत्याह—पुनःशब्दस्य व्यवहितसम्बन्धात् कः पुनर्जानाति ? नेव कश्चिद्, यथा—परलोकोऽस्ति नास्ति वा ? । अयं चास्याऽऽशयः—सन्दिग्धे हि परलोके क इव हस्तगतान् कामान् अपहाय कालिककामार्थं यतेतेति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यस्तु कथञ्चिदुत्पादितपरलोकप्रत्ययोऽपि कामान् परिहर्तुमशक्तुवन्निदमाह—

पञ्चमं
अकामम-
रणीयात्य-
मध्ययनम् ।
अकाममर-
णस्वरूपम् ।

॥ १०२ ॥

जणेण सद्धिं होक्खामि, इति घाले पगम्भइ । कामभोगाणुरागेणं, केसं संपडिच्चज्जइ ॥ ७ ॥
व्याख्या—‘जनेन’ लोकेन ‘सद्धे’ सह भविष्यामि । किमुकं भवति ?—बहुर्जनेन भोगाऽऽसङ्गी तदहमपि तद्वर्ति
गमिष्यामि, न हि इयान् जनोऽस्त इति । ‘घालः’ अद्भ्यः ‘प्रगल्भते’ घार्ष्ट्यमवलम्बते, अलीकवाचालतया च स्वयं नष्टः परानपि
नाशयति, न विवेचयति—यथा किमुन्मार्गेप्रस्थितेनाविवेकिना जनेन बहुनाऽपि प्रमाणीकृतेन विवेकिनः ? स्वकृतकर्मफल-
मुजो हि जन्तयः । स चैवं कामभोगानुरागेण ‘कुशम्’ इह परत्र च विविधबाधात्मकं ‘सम्प्रतिपद्यते’, प्राप्नोतीति ।
उच्यते—‘यैरि विसु भुंजिउ मं विसय, एकसि विसिण मरंति । नर विसयाऽऽसिसमोहिद्या, बहुसो नरइ पडंति ॥ १ ॥’
इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ यथा च कामभोगानुरागेण कुशं सम्प्रतिपद्यते तथा यत्कुमाह—

ततो से वडं समारभइ, तसेसु थावरेसु य । अट्टाए य अणट्टाए, भूयग्गामं विहिंसइ ॥ ८ ॥
व्याख्या—‘ततः’ कामानुरागात् ‘सः’ घार्ष्ट्यवान् ‘वडं’ मनोदण्डादि ‘समारभते’ प्रवर्त्तयति ‘असेसु’ द्वीन्द्रियादिषु
‘थावरेषु च’ पृथिव्यादिषु । अर्थः—प्रयोजनं विज्ञावास्यादिः तदर्थम्—अर्थाय, चस्य व्यवहितसम्बन्धाद् अनर्थाय च—
यदात्मनः सुहृदादेर्वो नोपयुज्यते । ननु किमित्यमपि कश्चिदण्डं समारभते ? आरभत एव तयाविधपशुपालवत् ।
तत्र च सम्प्रदायः—

यथैकः पशुपालः प्रतिदिनं मध्याह्नगते रवौ अजासु महान्यमोघतरुसमाश्रितासु तत्पुत्ताणञ्चो निवञ्चो धणुहियावलेण
अजोद्रीर्णगोलासिभिस्तस्य पत्राणि छिद्रीकुर्वन्तिष्ठति । एवं तेन स वटपादपः प्रायः स छिद्रपत्रीकृतः । अत्रया तत्थेगो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनैमिच-
न्द्रीया
मुखनोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०३ ॥

रायपुत्तो दाइयघाडिओ तत्यागओ । पेच्छए तस्स वडस्स सद्धानि पत्तानि छिड्डियाणि । तेण सो पसुपालओ पुच्छिओ—
केणेयानि छिदीकयाणि ? । तेण भन्नइ—मया एयानि क्रीडापूर्वं छिदीकृतानि । तेण सो बहुणा दवजाएण विलोभेउं
भन्नइ—सक्केसि जस्स हं भणामि तस्स अच्छीणि छिड्डेउं ? । तेण भन्नइ—जइ अच्चासत्यो होइ तो सक्केमि । तेण स
नयरं नीओ । रायमगासन्निविट्ठे घरे ठविओ । तस्स रायपुत्तस्स माया राया । सो तेण मग्गेण अस्सवाहणियाए निज्जाइ ।
तेण भन्नइ—एयस्स अच्छीणि पाडेहि त्ति । तेण गोळियधणुहएण तस्स निगच्छमाणस्स दो वि अच्छीणि पाडियाणि ।
पच्छा सो रायपुत्तो राया जाओ । तेण सो पसुपालो भन्नइ—इहि, वरं किं ते प्रयच्छामि ? । तेण भन्नइ—मज्झ
तमेव गामं देहि । तेण सो दिन्नो । पच्छा तेणं तम्मि पचंतगामे उच्छू रोविओ तुवीओ य । निप्पझेसु तुंयएसु गुडसख्यं
तुनयं भुक्त्वा गायति स्म—“अट्टमट्ठं पि सिक्खिरज्जा, सिक्खिरयं न निरत्थयं । अट्टमट्ठप्पसाएण, खल्लए गुल्लतुंयं ॥ १ ॥” तेण
तानि वडपत्तानि अणट्ठाए छिड्डियाणि, अच्छीणि पुण अट्ठाए पाडियाणि । ‘दण्डं समारभते’ इत्युक्तम् तत्किमसौ आरम्भ-
मान एवावतिष्ठते ? इत्याह—“भूयगामं” ति भूताः—प्राणिनस्तेषां प्रायः—समूहस्तं विविधैः प्रकारैः दिनस्ति—व्यापादयति ।
अनेन दण्डत्रयव्यापार उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किमसौ कामभोगानुरागेणैतावदेव दुरुते उताऽन्यदपि ? इत्याह—

हिंसे घाले सुसावाई, माइल्ले पिसुणे सठे । सुंजमाणे सुरं मंसं, सेयमेयं ति मन्नइ ॥ ९ ॥
व्याख्या—हिंसनशीलः ‘हिंस्रः’ अनन्तरोक्तेनीत्या, तथैवंविधः सन्नसौ ‘घालः’ उक्तरूपः, ‘शृपावादी’ इति अलीक-
भाषणशीलः, “माइल्ल” ति ‘मायी’ परवञ्चनोपायचित्तत्वात्, ‘पिसुनः’ परदोषोदाटकः, ‘शठः’ तत्तन्नेपथ्यादिकरणतोऽन्य-
थाभूतमात्मानमन्यया दर्शयति मण्डिकचौरवत्, अत एव च मुञ्चानः ‘सुरं’ मयं ‘मांसं’ पिशितं ‘श्रेयः’ प्रशस्त्यम्

१ “अट्टमट्ठमपि सिद्धेत शिक्षितं न निरर्थकम् । अट्टमट्ठप्रसादेन खाणते गुडतुल्यकम् ॥ १ ॥”

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
अकाममर-
णस्वरूपम् ।

॥ १०३ ॥

एतदिति मन्यते । उपलक्षणत्वाद्भाष्ये च—‘न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने ।’ इत्यादि । तदनेन मनसा वचसा
कायेन वा सत्त्वबलस्योक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—

क्वायसा वयसा मत्ते, वित्ते गिद्धे य इत्थिसु । दुहओ मलं संचिणइ, सिसुणागो व मट्ठियं ॥ १० ॥
इत्याख्या—“क्वायस” इति सूत्रत्वात् ‘कायेन’ शरीरेण ‘वचसा’ वाचा उपलक्षणत्वात् मनसा च ‘मत्तः’ दध्नः । तत्र
कायेन मत्तः मदान्धगजवत्, यतस्ततः प्रवृत्तिमान् यद्वा ‘अहो ! अहं बलवान् रूपचांश्च’ इति चिन्तयन् । वचसा स्वगुणान्
ख्यापयन् ‘अहो ! अहं सुस्वरः’ इत्यादि वा चिन्तयन् । मनसा च मदाभ्यासवेत्ताः ‘अहोऽहमवधारणाशक्तिमान्’ इति वा
मन्यातः । ‘वित्ते’ द्रविणे ‘गृद्धः’ गृद्धिमान् । चशब्दः भिन्नकर्मः, ततः स्त्रीषु च गृद्धः । तत्र ‘वित्ते गृद्धः’ इति अवत्तादानपरि-
ग्रहोपलक्षणम्, तद्भावभावित्वात् तयोः । ‘स्त्रीषु गृद्धः’ इत्यनेन मैथुनाऽऽसेवित्वमुक्तम्, स हि ‘क्रियः संसारस्वभावभूताः’
इति मन्यते । तथा च तद्वचः—‘सत्यं वच्मि हितं वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे संसारे, सारं सारङ्ग-
लोचनाः ॥ १ ॥’ तदभिरतिमांश्च मैथुनासेवी एव भवति । स एवंविधः किम् ? इत्याह—“दुहओ” इति द्विधा—द्वार्यां
रागद्वेषात्मकाभ्यां घहिरन्तः प्रवृत्त्यात्मकाभ्यां वा प्रकाराभ्यां ‘मलम्’ अष्टप्रकारं कर्म ‘सञ्चिनोति’ वध्नाति । क इव किम् ?
इत्याह—‘शिशुनागः’ गण्डूपदः—अलस इत्यर्थः, स इव श्रुतिकाम् । स हि क्रिग्धतनुतया बही रेणुभिरेव गुण्डह्यते,
तानेय चाभीते इति यहिरन्तश्च द्विधाऽपि मलमुपचिनोति तथाऽयमपि । एतद्दृष्टान्ताभिधाने स्वयमभिप्रायः—यथाऽसौ
यहिरन्तश्च उपचितमलः सरस्तरदिवाकृत्करनिकरसंस्पर्शतः शुष्यन्निहैव छिद्रयति विनाशं चाऽऽप्नोति तथाऽयमप्युचितमल
आशुभारिकर्मचशत इहैव जन्मनि छिद्रयति विनश्यति चेति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ अगुमेवार्थं व्यक्तीकर्तुमाह—

तओ पुट्ठो आयंकेणं, गिलाणो परितप्पइ । पमीओ परलोयस्स, कम्माणुप्पेही अप्पणो ॥ ११ ॥

व्याख्या—“तथो” त्ति तक्कः ‘ततो वा’ दण्डारम्भणाद्युपाचितमलतः स्पष्टः, केन ? ‘आतेकून’ आद्युचातिना
शूलविसृचिकादिरोगेण, ‘प्लानः’ मन्दः ‘परितप्यते’ वहिरन्तश्च स्थिते । ‘ग्रमीतः’ इति प्रकरेण व्रस्तः, कुतः ?
“परलोयस्स” त्ति परलोकात् सुख्यत्ययेन पञ्चम्यर्थे पठ्यो । किमिति ? क्रियत इति कर्म-क्रिया तदनुपेक्षत इत्येवंशीलः
कर्मोनुपेक्षी, यत इति गम्यते । कस्य ? आत्मनः, स हिंसाऽलीकभाषणादियमात्मचेष्टां चिन्तयन् ‘न किञ्चित् मया
शुभमाचरितं किन्तु सदैवजरामरयत् चेष्टितम्’ इति चिन्तयन् चेत्तसि आतङ्कगतः स्थिते । भवति हि विषयाकुलितचेत-
सोऽपि प्रायः प्राणोपरमसमयेऽनुतापः । तथा चाहुः—‘कीरंति जाइं जोब-णमएण अवियारिऊण कजाइं । वयपरिणामे
सरियाइं ताइं हियए लुङ्कुंति ॥ १ ॥’^१ ॥ असुमेवार्थं व्यक्तीकर्तुमाह—

सुया मे णरए ठाणा, असीलाणं च जा गई । बालाणं कूरकम्माणं, पगाढा जत्थ वेयणा ॥ १२ ॥
व्याख्या—‘धृतानि’ आकर्णितानि ‘मे’ मया नरके ‘स्थानानि’ कुम्भीवैवरण्यसिपन्नवनादीनि । तत्किमियताऽपि
परितप्यते ? इत्याह—‘अशीलानाम्’ असदाचाराणां या ‘गतिः’ नरकादिका सा च धृता, कीदृशानाम् ? ‘बालानाम्’
अज्ञानां ‘कूरकर्मणां’ हिंस्र-शृपाभाषकादीनां ‘प्रगाढाः’ प्रकर्षवत्यः ‘यत्र’ यस्यां गतो ‘वेदनाः’ शीतोष्णशाल्मल्यास्त्रेपणा-
दयः । तद्वयमस्याशयः—ममैवंविधानुष्ठानस्य एवंविधैव गतिरिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥

तत्थोववाइयं ठाणं, जहा मे तमणुस्सुयं । आहाकम्मेहि गच्छंतो, सो पच्छा परितप्पइ ॥ १३ ॥
व्याख्या—‘तत्रे’ति नरकेषु उपपत्ते भवं औपपातिकं ‘स्थानं’ स्थितिः ‘यथा’ येन प्रकारेण भवतीति शेषः, ‘मे’
मया ‘तत्’ इत्यनन्तरोक्तपरामर्शे ‘अनुष्ठतम्’ अवधारितं गुरुमिच्छ्यमानमिति शेषः । औपपातिकमिति च सुवतोऽस्याऽ-

^१ “क्रियन्ते यानि पौवन-मदेनाविचार्यं कार्याणि । वय परिणामे स्पृहानि, तानि हृदये लटकुर्वन्ति ॥ १ ॥”

इति शेषः, 'वालः' रागाद्याकुलितचित्तः 'संक्रसति' समुद्विजते विभेतीति यावत् । कुतः ? 'भयात्' नरकगतिगमन-
साध्यतात्, अनेनाकामत्वमुक्तम् । स च किमेवं विभ्यन् मरणाद् विमुच्यते उत न ? इत्याह—अकामस्य-अनिच्छतो
मरणम् अकाममरणं तेन, सूत्रे चाऽऽर्पत्वात् द्वितीया, 'प्रियते' प्राणान् त्यजति, नरकं चाऽसौ गच्छति, तत्र च शोचति ।
फ इय कीदृशः सन् ? 'धूर्ते इव' द्यूतकार इव, वाशब्दस्योपमार्थत्वात्, 'कलिना' एकेन प्रक्रमाद् दायेन जितः । यथा हि
अयमेकेन दायेन जितः सम्राज्यां शोचति तथा असावपि इत्वरैर्विपाककदुभिः सङ्कुशबहुलैर्मनुजभोगैर्विव्यसुखं हारितः
शोचति दुःखी सन्निति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयितुमाह—

पृथं अकाममरणं, वालाणं तु पयेइयं । इत्तो सकाममरणं, पंडियाणं सुणेह मे ॥ १७ ॥

व्याख्या—'एतत्' अनन्तरमेव दुष्कृतकर्मणां परलोकाद्विभ्यतां यन्मरणमुक्तं तद् अकाममरणं वालानामेव, तुशब्द-
संयकारार्थत्वात्, 'प्रवेदितं' प्रकर्षेण प्रतिपादितं तीर्थकरणधरादिभिरिति गम्यते । पण्डितमरणप्रस्तावनार्थमाह—'इत्तो'
सि 'इतः' अकाममरणादनन्तरं 'सकाममरणं' पण्डितानां सम्बन्धि 'शृणुते' आकर्णयत 'मे' मम कथयत इत्युपस्कार
इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

मरणं पि सपुन्नाणं, जहा मे तमणुस्सुयं । विप्पसन्नमणाघायं, संजयाणं बुसीमओ ॥ १८ ॥

व्याख्या—'मरणमपि' आत्मां जीवितमिलापिशब्दार्थः, भवतीति गम्यते, 'सपुण्यानां' पुण्यवतां, किं सर्वमपि ? न
इत्याह—'यया' येन प्रकारेण 'मे' मम कथयत इति गम्यते, 'तदि'ति उपक्षेपसूत्रोपात्तम् 'अनुद्युतम्' अवधारितं भव-
न्निरिति शेषः । विविधैर्भावनादिभिः प्रकारैः प्रसन्नाः—मरणेऽपि अपगतमोहतया अनाकुलचेतसो विप्रसन्नाः तत्सम्बन्धि
मरणमपि विप्रसन्नम् । न विद्यते आपातः तथाविधयतनयाऽन्यप्राणिनामात्मनश्च विधियत्संलिखितक्षरीरतया यस्मिंस्तद्

अनापातम् । केषां पुनरिदम् ? उच्यते—‘संयतानां’ सम्यक्पापोपरतानां चारित्रिणामित्यर्थः, “वुसीमत्तु” इति आपर्त्यत्वाद्
‘वश्ययतां’ वश्यानि-आयत्तानि प्रक्रम्याद् इन्द्रियाणि विद्यन्ते येषां ते वश्यवन्तः तेषाम्, एतद्यार्थान् पण्डितमरणमेव ।
ततोऽयमर्थः—यथैतत् संयतानां वश्ययतां विप्रसन्नमनायातं च भवति तथा नाऽन्यप्राणिनाम् । उक्तञ्च—काले सुपत्तदानं,
सम्पत्तविमुद्धी वोदिलाभं च । अन्ते समाहिमरणं, अभवजीवा न पावंति ॥ १ ॥ विशिष्टयोग्यतावतामेव तत्प्राप्तिरिति

सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ तथा चाह—

न इमं सवेसु भिवखसु, न इमं सवेसु गारिसु । नाणासीला य गारत्था, विसमसीला य भिवखुणो ॥
व्याख्या—‘न’ नैव ‘इदं’ पण्डितमरणं सर्वेषु ‘मिधुपु’ परदत्तोपजीविषु प्रतिष्वित्यर्थः; नेदं सर्वेषु ‘अगारिपु’
गृहिषु, सर्वचारित्रिणामेव तत्सम्भवात्, तथात्वे च तेषामपि तत्त्वतो यत्त्वात् । यथा चैतदेवं तथोपपत्ति आह—
‘नानाशीलाः’ अनेकविधग्रता अगारस्थाः, तेषां हि वैशैकरूपं शीलम्, देशरूपस्य तस्यानेकधाऽभिधानात् । ‘विपमशीलाश्च’
विसदृशशीलाश्च भिक्षवः, नहि सर्वेऽप्यनिदानिनोऽविकलचारित्रिणो वा तत्कालं म्रियन्ते जिनमतप्रतिपन्ना अपि, तीर्थान्त-
रीयास्तु दूरोत्सारिता एव । तेषु हि गृहिणस्तावद् अत्यन्तनानाशीला एव, यतः केचित् ‘गृहाश्रमप्रतिपालनमेव सदाव्रतमि’ति
प्रतिपन्नाः, “गृहाश्रमपरो धर्मो, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नराः दूराः, क्षीबाः पाखण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥” इति-
वचनात् । अन्ये तु ‘सप्त शिक्षापदशतानि गृहिणां व्रतम्’ इत्याद्यनेकथैव ब्रुवते । भिक्षवोऽप्यत्यन्तविपमशीला एव, यतस्तेषु
केपाञ्चित् पञ्चयसनियमात्मकं व्रतमिति दर्शनम्, अपरेषां कन्दमूलफलाशितैव इति विसदृशशीलता । न च तेषु कचिद-
विकलचारित्र्यसम्भय इति सर्वत्र पण्डितमरणाभाव इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ विपमशीलतामेव भिक्षूणां समर्थयितुमाह—

१ “काले सुपात्रदानं, सम्यक्त्वं विमुद्धिबोधिभामद्य । अन्ते समाधिमरण, अभव्यजीवा न प्राप्नुवन्ति ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्त्रीया
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १०६ ॥

संति पगेहि भिक्खूहिं, गारत्था संजमुत्तरा । गारत्थेहि य सवेहिं, साहवो संजमुत्तरा ॥ २० ॥
व्याख्या—‘सन्ति’ विद्यन्ते ‘एकेभ्यः’ कुप्रवचनेभ्यः मिश्रुभ्यः ‘गारत्थ’ ति सूत्रत्वाद् अगारस्थाः संयमेन-देश-
विरत्यात्मकेन ‘उत्तराः’ प्रथानाः संयमोत्तराः । कुप्रवचनमिक्षवो हि जीवास्तिव्यादपि चहिष्कृताः सर्वथा अपारित्रिण-
श्चेति कथं न सम्यग्दशो देशचारित्रिणो गृहिणः तेभ्यः संयमोत्तराः सन्तु ? । एवं सति अगारस्थेऽप्येव तदस्तु इत्यत
आह—‘अगारस्थेभ्यश्च सर्वेभ्यः’ इति अनुमतित्वज्जसर्वोत्तमदेशविरतिप्राप्तेभ्योऽपि साधवः संयमोत्तराः परिपूर्णसंयमत्वात्
तेषाम् । अत्र दृढसम्प्रदायः—

एगो सावगो साहुं पुच्छइ—सावगाणं साहुणं किमंतरं ? । साहुणा भग्नइ—सरिसव-भंदंतरं । तओ सो आबली-
हूओ पुणो पुच्छइ—हुळिंनि-सावगाणं किमंतरं ? । तेण भग्नइ—तमेव सरिसव-भंदरं ति । तओ समासासिओ । जओ
भणियं—‘देसिकेदेसविरया, समणणं सावगा सुविदियाणं । जेसिं परपासंढा, सइमं पि फळं न अगंथि ॥ १ ॥’ तदनेन
तेषां चारित्राभावदर्शनेन पण्डितमरणाभाव एव समर्थित इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ नतु कुप्रवचनमिक्षवोऽपि विचित्रलिङ्ग-
धारिण एवेति कथं तेभ्योऽगारस्थाः संयमोत्तराः ? अत आह—
चीराऽज्जिणं निगिणिणं, जडी संघाडि मुंडिणं । एयाणि वि न तायंति, दुस्सीलं परियागयं ॥ २१ ॥

व्याख्या—चीराणि च-चीवराणि अजिनं च-शृगादिचर्मं चीराजिनम्, ‘निगिणिणं’ ति सूत्रत्वात् नाट्यं ‘जडि’ ति
भावप्रधानत्वाद् निर्देशस्य जटित्वम्, ‘सदादी’ वस्त्रसंहतिजनिता, ‘मुंडिणं’ ति यत्र शिखाऽपि स्वसमयतः छिद्यते तत् प्राग्वत्
मुण्डित्वम् । ‘एतान्यपी’ ति निजनिजप्रक्रियाविरचितविवेपरूपाणि लिङ्गान्यपि, किं पुनर्गार्हस्थ्यम् इत्यपिशब्दार्थः, किम् ?
१ “देशिकदेवविरताः, ग्रमणानां श्रान्तकाः सुनिहितानाश्च । तेषां परपापघटाः, शतवमामसि कलां नार्पयिष्य ॥ १ ॥”

॥ १०६ ॥

पञ्चमं

अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।

सकाममर-
णस्वरूपम् ।

इत्याह—नैव प्रायन्ते भयात् दुष्टतकर्मणो वेति गम्यते । कीदृशम् ? 'दुःशीलं' दुराचारं "परियागयं" ति 'पर्यायगतं' प्रव्र-
ज्यापर्यायप्राप्तम्, आर्यत्वाच्च यकारस्यैकस्य छोपः । न हि कपायकलुपचेतसो बहिर्वेकवृत्तिरतिकष्टहेतुरपि नरकादिकुगतिनिवार-
णायाऽलम् । ततो न लिङ्गपारणं चेशिष्यहेतुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ आह—कथं गृहाद्यभावेऽप्यमीपां दुर्गतिः ? इत्युच्यते—
'पिंडोलए ष दुहसीलो, णरगाओ ण मुचइ । भिवखाए चा गिहत्थे वा, सुवए कमई दिवं ॥ २२ ॥
क्याख्या—याशब्दोऽपिशब्दार्थः, ततश्च 'पिण्डावलगकोऽपि' स्वकीयाहाराभावतो भेदयसेन्यपि, आस्तां गृहादिमान्,
दुःशीलः 'नरकात्' स्वकर्मोपस्थापितान् सीमन्तकादेर्न मुच्यते । अत्र चोदाहरणं तयाविधद्रमकः । तत्र च सम्प्रदायः—
रायगिहे नयरे एगो पिंडोलओ उज्जाणियाए विणिगाए जणे सिक्खं हिंइइ । न य तस्स किप्पि केणइ विन्नं । ततो
पउट्ठयित्तो सो तेसिं वेभारपघयकडगसन्निविह्वाणं पत्तओवरिं चडिऊण मइइमहालियं सिलं चालेइ । 'एएसिं उवरि पाडेसि'
सि रोहग्गाई विच्छुट्ठिऊण तओ सिलाओ त्रिवडिओ सिलातले संचुन्नियसवकाओ य मरिऊण अप्पइट्ठाणे नरण समुप्पन्नो ।
तर्हि किमन. तत्त्वतः सुगतिहेतुः ? इत्याह—“भिवखाए ष” ति भिव्खामसि—भक्षयति भिक्षादः, वा विकल्पे, अनेन
यतिरुक्तः, गृहे तिष्ठति गृहस्थः स वा, शोभनं निरतिचारतया सम्यग्भावाऽनुगततया च व्रतं—शीलं व्रतपालनात्मकम-
स्येति सुव्रतः 'क्रामति' गच्छति 'दिवं' देवलोकम् । मुख्यतो मुक्तिहेतुत्वेऽपि व्रतपरिपालनस्य दिवं कामतीत्यभिधानं जघन्य-
तोऽपि देवलोकप्राप्तिरिति ख्यापनार्थम् । उक्तं हि—“अचिराहियसामण्ण-स्स साहुणो सावगस्स य जहण्णो । उववाओ
सोहन्से, भणिओ तेलुफइंसीहिं ॥ १ ॥” अनेन व्रतपालनमेव तत्त्वतः सुगतिहेतुरित्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

चद्रतयोगाद् गृहस्थोऽपि दिवं क्रामति तद्वक्तुमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्वयनयने
श्रीनीमिन-
न्नीया
मुखयोधा-
ख्या लघु-
गृत्तिः ।
॥ १०७ ॥

अगारिसामाहयंगाई, सद्धी काएण फासए । पोसहं दुहओ पक्खं, एगराईं न हावए ॥ २३ ॥
न्याख्या—अगारिणः—गृहिणः सामायिकं—सम्यक्त्व-श्रुत-देवाविरतिरूपं तस्याद्धानि—निःशङ्कता-कालाध्ययना-ऽणु-
प्रतारिरूपणि अगारिसामायिकाद्धानि “सद्धि” चि सूत्रत्वात् श्रद्धा—रुचिरस्याऽस्तीति श्रद्धावान् कायेनेतुपलक्षणत्वात्
मनसा याचा च ‘एशति’ सेवते । ‘पौपघम्’ आहारपौपघादि “दुहओ पक्खं” ति प्राकृतत्वाद् द्वयोरपि सितेतररूपयोः
पक्षयोः चतुर्दशीवैर्णमाल्यादियु विधिषु “एगराईं” ति अपेर्गम्यमानत्वाद् एकरात्रिमपि, उपलक्षणत्वाच्च एकदिनमपि, “न
हावए” स्ति न हावयति । रात्रिमहणं च दिवा व्याकुलतया कर्तुमशक्नुवन् रात्रावपि पौपघं कुर्यात् । इह च देशविरतिसामा-
यिकात्रत्वेनैव सिद्धे यदस्य भेदेनोपादानं तदादरख्यापनार्थमदुष्टमेवेति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ प्रस्तुतमेवार्थमुपसंहर्तुमाह—
एवं सिक्ख्यासमावन्ने, निहयासे वि सुयए । सुचइ छविपवाओ, गच्छे जक्खसलोगयं ॥ २४ ॥
न्याख्या—‘एक्कम्’ अमुनोक्तेन न्यायेन शिक्षया—श्रुताऽऽसेवनात्मिकया समापन्नः शिक्षासमापन्नः गृहवासेऽपि आस्तां
प्रयज्यापर्याय इत्यपि दादार्थः, ‘सुव्रतः’ शोभनव्रततो मुच्यते । कुतः ? छविञ्च—त्वक् पद्माणि च—जालुकुर्परादीनि छविपर्व
तयोगाद् औदारिकशरीरमपि छविपर्व ततः । तदनन्तरं च ‘गच्छेत्’ यायाद् यक्षाः—देवाः, समानो लोकोऽस्येति सलोकस्त-
द्भानः सलोकता, यक्षैः सलोकता यक्षसलोकता ताम्, इयं च देवगतावेष्ट भवति इत्यर्थाद् देवगतिमिति । अनेन च पण्डित-
मरणावसरे प्रसङ्गतो बालपण्डितमरणमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ साम्प्रतं प्रस्तुतमेव पण्डितमरणं फलोपदर्शनद्वारेणाह—
अह जे संयुडे भिक्खू, दोण्हमन्नयरे सिया । सधदुक्खप्पहीणे वा, देवे वा वि महिद्धिए ॥ २५ ॥
न्याख्या—‘अये’ति उपप्रदर्शने, ‘यः’ इत्यनिर्दिष्टनिर्देशे, ‘संवृतः’ इति विहितसमस्ताऽऽश्रयद्वारः ‘भिक्खु’रिति भाव-
मिश्रुः स च द्वयोः ‘अन्यतरः’ एकतरः स्यात् । तदोऽहं—सर्वाणि—अशेषाणि यानि दुःखानि—क्षुरिपपासेष्टवियोगाऽनिए-

पञ्चमं
अकाममर-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।
सकाममर-
णस्वरूपम् ।

॥ १०७ ॥

संयोगादीनि तेः प्रकर्षेण—पुनरनुत्पत्त्यात्मकेन हीनः—रहितः सर्वदुःखप्रहीणः स्यादिति सम्बन्धः, स च सिद्ध एव । ततः स या स्याद् देवो वा, 'अपिः' सम्भावने, सम्भवति हि संहननादिवैकल्यतो युक्सनवामो देवोऽपि स्यादिति, कीदृक् ?—महर्षिक इति सूतार्थः ॥ २५ ॥ यत्र चातो देवो भवति तत्र कीदृशा आवासाः ? कीदृशाश्च देवाः ? इत्याह—

उत्तराहं विमोहाहं, जुहमंताणुपुषसो । समाह्नाहं जवखोहं, आवासाहं जसंस्तिणो ॥ २६ ॥
वीक्षाडया इह्मिंता, समिद्धा कामरूविणो । अहुणोववन्नसंकासा, मुज्जो अचिमालिप्पभा ॥ २७ ॥
व्याख्या—'उत्तराः' उपरिर्वर्तिनोऽनुत्तरविमानाख्याः, 'विमोहा इव 'विमोहाः' अल्पवैदाविमोहनीयोदयतया, 'मुतिमन्तः' दीप्तिमन्तः, 'अणुपुषसो' ति अनुपूर्वतः क्रमेण विमोहादिविशेषणविशिष्टाः, सौधर्म्यादियु ह्यनुत्तरविमानाऽ-वसानेषु पूर्वपूर्वापेक्षया प्रकर्षवन्त्येव विमोहत्वादीनि । 'समाकीर्णोः' व्यासाः 'यक्षैः' देवैः आवासाः, प्राकृतत्वात् ननुसंकलिङ्गता । देवास्तु तत्र 'यशस्विनः' श्लाघान्विताः, 'वीर्घायुषः' चिरजीविनः, 'अद्विमन्तः' सम्पदुपेताः, 'समृद्धाः' अतिवीक्षाः, 'कामरूविणः' अभिलाषानुरूपरूपविधायिनः, अनुत्तरेष्वपि तच्छक्तियुक्त्वात् । 'अधुनोपपन्नसङ्काशाः' प्रथमोत्पन्नदेवतुल्याः, अनुत्तरेषु हि वर्णधुत्यादि असुखसुखमेव भवति । 'भूयोऽर्चिमालिप्रभाः' प्रभूताऽऽदित्यदीप्तयो न ह्येकस्यैवादित्यस्य तादृशी द्युतिरस्तीति सूत्रार्थः ॥ २६-२७ ॥ उपसंहर्तुमाह—

ताणि ठाणाणि गच्छंति, सिक्खित्ता संजमं तवं । भिक्खाए वा गिहत्थे वा, जे संतिपरिनिबुडा ॥ २८ ॥
व्याख्या—'तानि' अभिहितस्वरूपाणि 'स्थानानि' आवासान् 'गच्छन्ति' यान्ति 'शिषित्वा' अभ्यस्य 'संयमं' सप्त-

१ अथवा मोहो द्विधा—इच्छतोऽन्धकारो मावच्छ मिथ्यादर्शनादिः, स द्विविधोऽपि सत्तरत्नोद्योतित्वेन समग्रदृशंस्यैव च तत्र सम्मयेन विरातो येषु ते विमोहाः ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसू-
त्रीनिमिच-
न्नीया
मुत्तपोया-
र्या लघु-
युतिः ।
॥ १०८ ॥

दशभेदं 'वपः' द्वादशविधं मिह्यादौ वा गृहस्था वा, प्राकृतत्वाद् वचनव्यत्ययः । ये शान्त्या-उपशमेन परिनिर्मुक्ताः-विध्यात्-
कपायानलाः शान्तिपरिनिर्मुक्ता इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ एतच्चाकर्ण्य मरणेऽपि यथाभूता महात्मानो भवन्ति तथा चाऽऽह-
तेसिं सोचा सपुञ्जाणं, संजयाणं युसीमओ । ण संतसंति मरणंते, सीलमंता चहुस्सुया ॥ २९ ॥
व्याख्या-“तेषाम्” अनन्तराभिहितस्वरूपाणां यतीनां ‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य उक्तरूपस्थानावाप्तिमिति शेषः, ‘सत्पूज्यानां’
सत्तां पूजाहोणां ‘संयतानां’ संयमवतां वश्यवतां प्राग्वत्, ‘न संव्रस्यन्ति’ न उद्विजन्ते, क ?-मरणान्ते, ‘शीलवन्तः’
चारित्रिणः ‘बहुश्रुताः’ आगमश्रवणावदातीकृतमन्त्रयः । इदमुक्तं भवति-य एवाविदितघात्मिकगतयोऽनुपार्जितधर्म्मोऽपि
त एव मरणाद् उद्विजन्ते, यथा-कास्माभिर्यत्वा गन्तव्यम् ? । उपार्जितधर्म्मणस्तु धर्म्मफलमवगच्छन्तो नोद्विजन्ते ।
यदुक्तम्-“चरितो निरुपछिष्टो, धर्म्मो हि मयेति निर्मुक्तः स्वस्थः । मरणादपि नोद्विजते, कृतकलोऽस्मीति धर्म्मात्मा
॥ १ ॥” “मुग्धहियवपत्ययाणा, विसुद्धसम्मत्त-नाण-चारित्ता । मरणं ऊसवभूयं, मञ्जंति समाहियप्पाणो ॥ २ ॥” इति
सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ इत्थं सकामाऽकाममरणस्वरूपमभिधाय शिष्योपदेशमाह-

तुलिया विसेसमादाप, दयाधम्मस्स खंतिए । विप्पसीएज्ज मेहावी, तहाभूएण अप्पणा ॥ ३० ॥
व्याख्या-“तोलयित्वा” परीक्ष्य घालपाणिद्वयमरणे, ततश्च विशेषं तयोरेव ‘आदाय’ गृहीत्वा ‘दयाधर्म्मस्य च’ यति-
धर्म्मस्य, यस्य गम्यमानत्वात्, ‘विशेष’ शेषधर्म्म्यतिशायित्वलक्षणम् आदाय ‘क्षान्त्या’ क्षमया करणभूतया ‘विप्पसीदेत्’
प्रसन्नतां भजेत् न तु कृत्रिमादश्ववर्षसलेखनतथाविधतपस्वित् निजाहुलिभञ्जदिना कपायितामवलम्बेत् ‘मेधावी’
मर्यादावर्ती, ‘तयामूतेन’ यथैव मरणकालात् प्राग् अनाकुलत्वेनाऽभूत् मरणकालेऽपि तथावस्थितेन आत्मना उपलक्षित
इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ विप्रसन्नश्च यत्कुर्यात् तदाह-

१ “मुग्घीणप.पच्यदना, विसुद्धसम्पत्त-ज्ञान-चारित्र्या । मरणमुत्सवभूत्, मन्यन्ते समाहितत्वात्मानः ॥ २ ॥”

पञ्चमं
अकामम-
रणीयाख्य-
मध्ययनम् ।
सकाममर-
णस्वरूपं
शिष्योपदे-
शश्च ।

॥ १०८ ॥

ततो काले अभिषेकः, सद्दी तालीसमंतिष्टु । विणपुञ्ज लोमहरिसं, भेदं देहस्त कंखण ॥ ३१ ॥
व्याख्या—‘ततः’ कपायोपदानान्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘अभिषेके’ अभिरुचिते, कदा च मरणमभिषेकम् ? यदा
योगा नोत्सर्षन्ति ‘सद्दी’ स्ति श्रद्धावान् ‘तादृशं’ भयोत्थं ‘अन्तिके’ समीपे गुरुणामिति गम्यते, ‘विनयेत्’ अपनयेत्
‘रोमहृयं’ रोमाञ्चं ‘हा ! मम मरणं भविष्यति’ इत्यभिप्रायज्ञं, किञ्च ‘भेदं’ विनाशं देहस्य काङ्क्षेत्, त्यक्तपरिकर्मतया न तु
मरणाऽऽशंसया, वर्जनीयत्वात् इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निगमयितुमाह—

अह कालमिम संपत्ते, आघायाय समुत्सयं । सकाममरणं भरह, तिणहमणयं सुणी ॥ ३२ ॥ स्ति वेमि ॥
व्याख्या—‘अयं’ मरणाभिप्रायान्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘सम्प्राप्ते’ ‘निर्फादया य सीसा, सडणी जह अंडयं पय-
तेनं । याससंयच्छरियं, अह संलेहं ततो फरह ॥ १ ॥’ इत्यादिना क्रमेण समायाते, ‘आघायाय’ स्ति ‘आघाताय’
संलेपनाविक्रमेण विनाशाय, सुखव्यत्ययात् ‘समुच्छूयस्य’ अन्तः-कार्मणशरीरस्य वह्नियौदारिकस्य, किं कुर्यात् ? इत्याह—
सकामस्य—सामिलापस्य मरणं सकाममरणं तेन क्रियते, ‘त्रयाणां’ भक्तपरिज्ञेद्विनीपादपोषगमनानामन्यतरेण, सूत्रत्वात्
सर्वत्र विभक्तव्यत्ययः, ‘मुनिः’ तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तिः, ब्रवीमीति पूर्वपत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रस्वरिविनिर्मितायां सुखबोध्यायां उत्तराध्ययनसूत्रलघु-
टीकायां अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

दशमेदं 'तपः' द्वादशविधं शिक्षादौ वा गृहस्था वा, प्राकृतत्वाद् वचनव्यत्ययः । ये शान्त्या-उपशमेन परिनिर्वृताः-विध्यात-
कपायानलाः शान्तिपरिनिर्वृता इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ एतदाकर्ण्य मरणेऽपि यथाभूता महात्मानो भवन्ति तथा चाऽऽह—
तेसिं सोचा सपुष्पाणं, संजयाणं वुसीमओ । ण संतसंति मरणंते, सीलमंता बहुस्सुया ॥ २९ ॥
व्याख्या—'तेषाम्' अनन्तराभिहितस्वरूपाणां यतीनां 'श्रुत्या' आकर्ण्य उत्तरूपस्थानावाप्तिमिति शेषः, 'सत्पूज्यानां'
सतां पूजार्होणां 'संयतानां' संयमयतां वश्यवतां प्राग्वत्, 'न सप्रत्यन्ति' न उद्विजन्ते, क ?-मरणान्ते, 'शीलवन्तः'
चारित्र्यः 'पटुश्रुताः' आगमश्रयणावदातीकृतमतयः । इदमुक्तं भवति—य एवाविदितधार्मिकगतयोऽनुपार्जितधर्मोऽपि
त एव मरणाद् उद्विजन्ते, यथा—कास्माभिर्युत्वा गन्तव्यम् ? । उपार्जितधर्मोऽस्तु धर्मफलमवगच्छन्तो नोद्विजन्ते ।
यदुपम्—“चरितो निरुपछिष्टो, धम्मो हि मयेति निर्वृतः स्वस्थः । मरणादपि नोद्विजते, कृतकृत्योऽस्मीति धर्मात्मा
॥ १ ॥” “मुगहियतपपत्थयणा, विमुदसम्भत्त-नाण-चारित्ता । मरणं ऊत्तवभूयं, मन्त्रंति समाहियप्पणो ॥ २ ॥” इति
सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ इत्थं सकामाऽकाममरणस्वरूपमभिधाय शिष्योपदेशमाह—

तुलिया विसेसमादाय, दयाधम्मस्स खंतिए । विप्पसीएज्ज मेहावी, तहाभूएण अप्पणा ॥ ३० ॥
व्याख्या—'तोलयित्वा' परीक्ष्य धालपण्डितमरणे, ततश्च विशेषं तयोरेव 'आदाय' गृहीत्वा 'दयाधर्मस्य च' यति-
धर्मस्य, यस्य गम्यमानत्वात्, 'विशेष' शेषधर्मातिशयित्वलक्षणम् आदाय 'क्षान्त्या' क्षमया करणभूतया 'विप्पसीदेत्'
प्रसन्नतां भजेत् न तु कृतद्वन्द्वशेषसंश्लेषनतथाविधतयस्त्वित् निजाद्गुलिभङ्गादिना कपायितामवलम्बेत 'मेधावी'
मर्यादावर्त्ता, 'तथाभूतेन' यथैव मरणकालात् प्राग् अनाकुलचेता अमृत मरणकालेऽपि तथावस्थितेन आत्मना उपलक्षित
इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ विप्रसन्नश्च यत्कुर्यात् तदाह—

१ “युगुहीवतप गप्पदना, विमुदसम्भत्त-ज्ञान-चारित्राद । मरणमुत्सवभूत, मन्यन्ते समाहितारमान. ॥ २ ॥”

नञो फाल्गुने अविष्येण, सद्दी तालीसमंतिनं । विण्णञ्ज लोमहरिसं, भेदं देहस्स कंखाए ॥ ३१ ॥
व्याख्या—‘नञः’ कययोपदानानन्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘अभिप्रेते’ अभिकल्पिते, कदा च मरणमभिप्रेतम् ? यदा
योगा योगसंज्ञि ‘नञ्’ चि धत्वायात् ‘वाटनं’ मयोल्यं ‘अन्तिके’ समीपे गुरुणामिति गम्यते, ‘विनयेत्’ अपनयेत्
‘मेघदलं’ रोमाग्रं ‘शु ! नम मरणं भविष्यति’ इत्यभिप्रायज्ञं, किञ्च ‘भेदं’ विनाशं देहस्य फाट्टुत्, त्यक्तपरिकर्मतया न तु
मान्नाऽऽत्मन्या, पञ्जनीयतादम्या इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निगमयितुमाह—

अहं फाल्गुमि संपत्ते, आभायाय समुस्सयं । सकाममरणं मरइ, तिण्हमणयंरं मुणी ॥ ३२ ॥ सति चेमि ॥
व्याख्या—‘अयं’ मरणाभिप्रायानन्तरं ‘काले’ मरणकाले ‘सम्प्राप्ते’ “निर्वाणइया य सीसा, सउणी सह अंडयं पय-
मेनं । पारमंसंपत्तरियं, अहं मंलेहं ततो फरइ ॥ १ ॥” इत्यादिना क्रमेण समायाते, “आचायाय” इति ‘आपाताय’
गतेगतादिभ्येन विनाशाय, सुपूव्यत्ययात् ‘समुच्छ्रयस्य’ अन्त्यः कर्मणस्तरीरस्य बहिरीदारिकस्य, किं कुर्यात् ? इत्याह—
मरायस्य-गाभिल्लाय मरणं सराममरणं तेन प्रियते, ‘त्रयाणां’ भक्तपरिहृतिनीपादपोषणमनानामन्यतरेण, सूत्रत्यात्
तर्पय शिष्यभित्तयः, ‘मुनिः’ तपस्वी इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, प्रवीमीति पूर्वपत् ॥

इति श्रीनेमिन्द्रसूरिविनिर्मितायां सुवयोधायां उत्तराध्ययनसूत्रलघु-
टीकायां अकाममरणीयाख्यं पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १०९ ॥

अथ षष्ठे शुद्धकनिर्ग्रन्थीयमध्ययनम् ।

षष्ठे
शुद्धकनि-
र्ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
यत्कथ्यता ।

॥ १०९ ॥

उक्तं पञ्चममध्ययनम् । साम्प्रतं शुद्धकनिर्ग्रन्थीयाख्यं षष्ठमारभ्यते । अस्व चायमभिसम्बन्धः—‘अन्तर्ग्राह्ययने मरणविभक्तिरुक्ता । तत्रापि चानन्तरं पण्डितमरणम्, तच्च “विरयाणं पण्डियं वेंति” इति वचनान् विरतानामेव । न चेते विद्याचरणविकला इति तत्स्वरूपमनेनोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयतसिद्धम् । विद्याचरणे च निर्ग्रन्थगुणाविति निर्ग्रन्थस्वरूपं तावत् किञ्चिदुच्यते—“पुलाग-यक्षुस्-कुसीला, नियंठ-सिणायगा य नायद्या । एणसि पंचणह वि, होइ विभासा इमा कमसो ॥ १ ॥ होइ पुलाओ दुविहो, लडिपुलाओ तहेव इयरो य । लडिपुलाओ संघाइकले इयरो उ पंचविहो ॥ २ ॥ ‘लडिपुलाओ’ जस्स देवदेविद्विसरिसा रिद्धी, सो सिंगणाइकले समुप्पजे चक्कवट्ठि पि सबलवाहणं चुन्नेउं समत्थो । ‘इयरो’ इति ‘आसेयणापुलाओ’ पुलागो नाम असारो, जहा धम्मसु पलंजी । सो पंचविहो—नाणे दंसण चरणे, लिंगे अहमुद्धमए य नायवो । नाणे दंसण चरणे, तेसि तु विराहण असारो ॥ ३ ॥ लिंगपुलाओ अन्नं, निष्कारणओ करेइ सो लिंगं । मणसा अकप्पियाई निसेयओ होइ अहमुद्धमो ॥ ४ ॥” शरीरोपकरणविभूपाऽनुवर्त्तिनः ऋद्धियशस्फामाः सातगौरवाश्रिताः अविविक्तपरिवाराः छेद-शवलचारित्र्युक्ताः निर्ग्रन्थाः ‘वडसा’ भञ्जति । यदुक्तम्—“सेरीरे उवगरणे

१ “पुलाक-यदुदा-कुसीला, निर्ग्रन्थ-खातकी च ज्ञातव्याः । एतेषां पञ्चानामपि, भवति विभाषा इयं क्रमशः ॥ १ ॥ भवति पुलाओ-दिमिओ, लडिपुलाओस्येव इतरत्र । लडिपुलाकः सद्गुणिकार्ये इतरस्तु पञ्चविधः ॥ २ ॥ लडिपुलाकः—यस्य देवेन्द्रादितदशीः ऋद्धिः, स द्यौर्नादितकोटौ समुत्पन्ने धम्मवर्त्तिनमसि सबलवाहने चूरमितुं समर्थः । इतर इति—आसेयणापुलाकः, पुलाओ नाम-असारः, यथा पान्येषु प्रकाशो । स पञ्चविधः—ज्ञाने दर्शने चरणे, लिङ्गे यथासुद्धमश्च ज्ञातव्यः । ज्ञाने दर्शने चरणे, तेषां तु विराधना असारः ॥ ३ ॥ लिङ्गपुलाओऽन्यं, निष्कारणतः करोति स लिङ्गं । मणसा अकप्पिकादिनिषेवको भवति यथासुद्धमः ॥ ४ ॥” २ “शरीरे उपकरणे च, यातुशिकत्वं

श्रीउत्तरा-
व्ययनय-
श्रीनेमिच-
न्नीया
मुखयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ११० ॥

लिङ्गो । मोहजिज्ञासादयाइचकम्मावगओ सिणाओ भन्नइ । पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः दोसु सामाइय-छेदोवट्ठाव-
नियसंजमेतु होज्जा । कसायकुसीलो-दोसु परिहारविमुद्धि-सुहुमसंपराइएसु इति सम्प्रदायः ।

प्रज्ञासिस्त्वाह—“कसायकुसीले णं पुच्छा, सामाइयसंजमे होज्जा जाव सुहुमसंपरायसंजमे वा होज्जा, नो अह-
कसायसंजमे हुज्जा । नियंठा सिणायगा य एए हो वि अहक्सायसंजमे” । पुलाग-यउस-पडिसेवणाकुसीला उकोसेण
अभिन्नवत्सपुपयरा । कपायकुशील-निर्ग्रन्थो चतुईशपूर्वधरो । जघन्येन पुलाकस्य श्रुतम् आचारवस्तु नवमपूर्वे, बकुश-
कुशील-निर्ग्रन्थानां तु अष्टौ प्रवचनमातरः । स्नातकः श्रुतापगतः केवली । प्रतिसेवना तु प्रज्ञप्त्यभिप्रायेण—“पुलाए
णं पुच्छा, जाव मूलगुणे पडिसेवमाणे पंचण्हं आसवाणं अन्नयरं पडिसेवेज्जा, उत्तरगुणे पडिसेवेज्जमाणे दत्तविहत्स
पयपरराणस्त अन्नयरं पडिसेवेज्जा” । “धैउसे णं पुच्छा, जाव नो मूलगुणपडिसेवए होज्जा, उत्तरगुणपडिसेवए होज्जा ।”
“पडिसेवणाकुसीले जहा पुलाए” । कपायकुशील निर्ग्रन्थ-स्नातकानां प्रतिसेवना नास्तीति विलारत्त्वेयां बृहद्दीक्षातोऽवसेय
इति ॥ साग्रतं सूत्रमनुस्मियते—

जायंतऽविज्जा पुरिसा, सवे ते दुक्खसंभवा । लुपंति बहुसो मूढा, संसारम्मि अणंतए ॥ १ ॥

परिहारविमुद्धि सूहमसंपरायिकयोः इति सम्प्रदायः । १ “कपायकुशीलः पृच्छा, सामायिकसंयमे भवेत् यावत् सूहमसंपरायसंयमे वा
भवेत् न यथाहपातसंयमे भवेत् । निर्ग्रन्थाः स्नातकाश्च पूर्वो द्वावपि यथाख्यातसंयमे” । पुलाक-बकुश-प्रतिसेवनाकुशीलाः उक्तेने
अभिन्नवत्सपुपरा । २ “पुलाकः पृच्छा, यावत् मूलगुणान् प्रतिसेवमानः पञ्चानां आधवाणां अन्यतरं प्रतिसेवेत्, उत्तरगुणान् प्रति-
सेवमानः दत्तविषय प्रत्याह्यानस्य अन्यतरं प्रतिसेवेत्” । ३ “बकुशः पृच्छा, यावत् न मूलगुणप्रतिसेवकः भवेत्, उत्तरगुणप्रति-
सेवकः भवेत्” । ४ “प्रतिसेवनाकुशीलः यथा पुलाकः” ।

पष्टं
क्षुल्लकनि-
ग्रन्थीयम-
व्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

॥ ११० ॥

द्वयाख्या—‘यान्तः’ यत्परिमाणः न वियते विद्या-तत्त्वज्ञानात्मिका येषां तेऽविद्याः ‘पुरुषाः’ नराः ‘सर्वे’ अखिलाः
ते, दुःसम्पत्तयः—उत्पत्तिर्येषु ते दुःसम्पत्तयः सन्तः त्रिम् ? इत्याह—‘लुप्यन्ते’ दारिद्र्यादिभिर्विर्वाध्यन्ते ।
‘युग्मः’ अनेकराः ‘युगाः’ द्विगाऽद्वितिविचनं प्रति असमर्याः ‘संसारं’ भवे ‘अनन्तकं’ अवियमानान्ते । अनेन निर्मन्थ-
गन्तव्यज्ञानार्थं तद्विषय इह इति भावनीयमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह पाऽयमुदाहरणसम्प्रदायः—

एगो गोदो अमगासेहरो अईवचोगेण याहिओ । किसिकम्माई करेतस्त वि तस्त न किंचि फलइ । ततो वेरगेण
निगओ नेदाओ लमो पुहई दिदिउं । पुणइ अणेगयणोयल्लणोवाए परं न किंचि संपल्लइ । भणियं च—‘धम्मविहूणु
जाउ जदि भायइ, मपत्तय वि पर पेक्कइ आवइ । धम्मवंतु नर जदि जदि गच्छइ, तदि सदि सुंदर सोक्खइ पेच्छइ
॥१॥ पाइइ एउ दिदायइ गइउ, करइ कुकुनु सया वि स वइउ । सेव करइ वाणिज्जि पयइइ, धम्मविहूणु तहा वि न
छइ ॥ २ ॥’ तओ सो निरत्थयपरेब्भमणेण निविओ पुणरवि घरं जओ नियत्तो । एगम्मि गामे देवकुलियाए रत्ति
पागोयगओ । जाय पेच्छइ ताव देवउलियाए एगो पुरिसो निगओ चित्तघडहत्थगओ । सो एगपासे ठाइऊण
तं पियपइं पूइऊण मणइ—‘एहुं मे परमत्तमणिजं दासहरं सज्जेहि । तेण तवत्तणमेव कयं । एवं सयणा-ऽऽसण-धण-
पप्प-परियण-मोगमाहणाए पारिओ । एवं जं जं भणइ तं तं करेइ चित्तघडो, जाव रमणीहि सद्धि भोगे’मुंजइ, जाव
पक्षाए पटिताहरइ । तेण गोदेण सो दिट्ठो । पच्छा सो चित्तेइ—‘किं मत्तं बहुएण परिममिण्ण ? एवं चेव ओल्लमामि ।
गो तेण ओल्लमिण्णो । विण्णणं आराहिओ मणइ—‘किं करेमि ? । तेण भन्नइ—‘अहं मंदभगो दोगेण कयत्थिओ

१ “धर्मविहीनो यानु यम भाषयति, सर्वथापि परां प्रेक्षते आपदम् । धर्मवान् नरो यत्र यत्र गच्छति, तत्र तत्र सुन्दराणि सीलयानि
प्रेक्षते ॥ १ ॥ भारयति हलं दिग्दशति तत्रतं, कतेति कुम्भं सदापि स महत् । सेवकरोति वासिज्ये प्रयतते, धर्मविहीनस्तथापि न हृष्टमपि ॥ २ ॥”

श्रीउचरा-
ध्ययनसुखं
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखयोधा-
स्या लघु-
दृष्टिः ।
॥ १११ ॥

पष्टं
क्षुल्लकनि-
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

॥ १११ ॥

तुम्ह सरणमागओ, ता तुम्ह पसाण अहं पि एवं चेव भोगे मुंजामि । सिद्धपुरिसेणं चितियं—अहो ! एस वराओ अइय दारिद्रदुदयंतो, दुहियाणाहंवच्छला य हवंति महापुरिसा । भणियं च—“दयालुत्वमनौद्धत्यं, दाक्षिण्यं प्रियभाणम् । परोपकारधारित्वं, मण्डनानि महात्मनाम् ॥ १ ॥” अन्नं च—“संयत्तिं पावेदं, कायवो सखसत्तज्जवारो । अत्तोववारलिच्छ, उयरं पूरेद काओ वि ॥ १ ॥” ता करेमि इसस उबारं ति । तओ तेण भन्नइ—किं विज्जं देमि ? उयादु विज्जामितियउत्तं ? । तेण विज्जासाहणपुरस्सरणीरुणा मंदबुद्धिणा भोगतिसिएण य भणियं—विज्जाहिमंतियं पडं देहि । तेण विज्जो । सो तं गहाय ददुदुमणो गओ सगामं । चितियं च तेण—“किं तीए सिरीए, पीवराए ? जा दौइ अन्नदेसम्मि । जा य न मित्तेहि समं, जं चामेत्ता न पेच्छंति ॥ १ ॥” तत्थ वंधूहि मेत्तेहिं य समं जह्मामिदइयं भयणं विउघिऊण भोगे मुंजंतो अच्छइ । कम्मता सीदिउमारद्धा, गवाइओ य असंगोविज्जमाणा पळईभूया । सो कालंतरेण अइतरेण पडं रंघे षाऊण ‘एयस्स पहावेण अहं घंधुमज्जे पमोयामि’ आसवयीओ पणविओ । तस्स पमाएण सो पडो भग्गो । सो विज्जाऊओ उवभोगो न्हो । पच्छा ते प्रलयीभूतविमवाः परपेसाईहिं दुक्खाणि अनुभवन्ति । जइ पुण सा विज्जा गहिया हुंता तओ भग्गो वि घडे पुणो कारंतो । एवं अवियातरा दुःखसम्भूता व्याप्ताः छिश्यन्तीति सूतार्यः ॥ १ ॥ यत्तत्रैवं ततो यत् कृतं तदाह—

समिकव्य पंडितं तम्हा, पासजाईपहे यद्दु । अप्पणा सवमेसेज्जा, मेत्ति भूएसु कप्पइ ॥ २ ॥
व्याख्या—‘समीक्ष्य’ आलोच्य ‘पण्डितः’ विहिताविहितविनेकवान्, “तम्ह” ति यस्मादेवमविद्यावन्तो लुप्यन्ते तेन्मान्, किं तत् समीक्ष्य ? इत्याह—पाशाः—अत्यन्तपारवश्यदेहतवः कलत्रादिसम्बन्धाः, यदुक्तम्—“भार्यया निगाडं दत्त्वा,
१ “मायन्ति प्राप्य, कर्तव्यः संप्रसावोपकारः । आत्मोपकारलिप्सुः, उदरं पूरयति काकोऽपि ॥ १ ॥”

न सन्तुष्टः प्रजापतिः । भूयोऽप्यपत्यदानेन, ददाति गलच्छलाम् ॥ १ ॥” त एव तीव्रमोहोदयादिहेतुतया ज्ञातीनाम्-
एकेन्द्रियादिजातीनां पन्थानः-तत्प्रापकत्वात् मार्गाः पाशजातिपथालान् ‘बहून्’ प्रभूतान् अविद्यानां विभ्रुतिहेतून् ।
किम् ? इत्याह—‘आत्मना’ स्वयं न तु परोपरोधादिना सद्भावः-जीवेभ्यो हितः ‘सत्यः’ संयमः तं एषयेत् । एषयंश्च सत्यं
किं तु कुर्याद् ? इत्याह—‘मैत्री’ मित्रभावं ‘भूतेषु’ दृष्टिव्यादिजन्तुषु ‘कल्पयेत्’ कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अपरञ्च—

माया यिया पट्टसा भाता, भज्जा पुत्ता य ओरसा । नालं ते मम ताणाय, लुप्पंतस्स सकम्मुणा ॥ ३ ॥
एयमट्ठं सपेहाए, पासे समितदंसणे । छिंद नेहिं सिणेहं च, ण कंखे पुद्दसंधवं ॥ ४ ॥

व्याख्या—तत्राऽऽद्यसूत्रपूर्वार्द्धं स्पष्टम् । नवरं ‘क्षुपा’ वधूः, पुत्राश्च ‘ओरसाः’ उरसि भवाः-स्वयमुत्पादिताः
‘नाडलं’ न समर्थाः ‘ते’ मात्रादयो मम ‘त्राणाय’ रक्षणाय ‘लुप्यमानस्य’ छिद्यमानस्य स्वकर्मणा । भगियं च—“पिइ-माइ-
भाइ-भगिणी-भज्जा-पुत्ताण जं कए कुणइ । पावं तस्स विद्याणं, मुंजइ इक्कहओ दुक्खी ॥ १ ॥” ‘एतम्’ असुं पूर्वोक्तमर्थं
‘स्वमेक्षया’ स्वबुद्ध्या ‘पइयेत्’ अवधारयेत् । शमितम्-उपशमितं दर्शनं-प्रस्तावन्मिथ्यात्वात्कं येन सः ‘शमितदर्शनः’
सन्त्यगृष्टिः सन् “छिंद” त्ति सूत्रत्वात् छिन्यात् ‘गृद्धि’ विपयाऽभिकाङ्क्षां ‘जेहं च’ स्वजनदिषु प्रेम ‘न’ नेव ‘काहेत्’
अभिलषेत्, ‘पूर्वसत्तवं’ पूर्वपरिचयम् एकग्रामोपित इत्यादिकम्, यतो न कश्चिदिह परत्र वा त्राणाय दुःससम्भवै धर्म्मं
विनेति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३-४ ॥ अमुमेवार्थं विशेषतोऽनूयाऽस्यैव फलमाह—

गयासं मणिकुण्डलं, पसवो दासपोरुसं । सबमेयं चइत्ता णं, कामख्वी भविस्ससि ॥ ५ ॥
व्याख्या—गावश्चाधाश्च गवांश्च, तथा मणयश्च-मरकतादयः कुण्डलानि च प्रतीतानि मणिकुण्डलं, उपलक्षणमेतत्

श्रीउपरा-
ध्ययनयुगे
श्रीनेमिन-
न्नीया
गुरतबोधा-
ल्या लु-
श्रुतिः ।
॥ ११२ ॥

शेषालङ्काराणां स्वर्णादीनां च । 'पद्मवः' अजेहकादयः । दासाश्च-गृहजातादयः पोरुसं ति सूत्रत्वात् पौरुषेयं च-पुरुषसमूहो
दागपौरुषेयम् । सर्वमेव 'एतत्' अनन्तरोक्तं 'स्यक्त्या' हित्वा संयमं परिपालयेत्यभिप्रायः कामरूपी भविष्यति, इहेव
वैश्वरूपरणागुनेकलब्धियोगात् परत्र च देवमवाऽवाप्तेरिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पुनः सत्यास्वरूपमेव विशेषत आह—

धावरं जंगमं चैव, घणं घणं उवक्खरं । पचमाणस्स कम्ममेहिं, नालं दुक्खाउ मोयणे ॥ ६ ॥

व्याख्या—मुगमा । नवरं 'स्थारं' गृह्वारमादि, 'जङ्गमं' मनुष्यगवादि, 'उपक्खरं' गृहोपकरणं, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ६

अजसत्थं सवओ सव्वं, दिस्स पाणे पाणिणो पाणे, भयवेराओ उवरए ॥ ७ ॥

व्याख्या—"अजसत्थं" ति सूत्रत्वात् 'अध्यात्मस्थम्' अध्यात्मं-चित्तं तस्मिंस्तिष्ठतीत्यध्यात्मस्थं, तच्चेह प्रस्तावात् सुखादि

'सर्पतः' इष्टसंयोगाऽनिष्टविप्रयोगादिहेतुभ्यो जातमिति गम्यते । 'सर्वं' निरवशेषं 'दृष्ट्वा' प्रियत्वादित्स्वरूपेणाऽवधार्य,

पस्त गम्यमानत्वात् 'प्राणांश्च' प्राणिनश्च 'प्रियात्मकान्' प्रिय आत्मा येषां तान्, बहुहिरण्यकोटिमूलेनाऽभयकुमारा-

लक्षयपमाग्रफलेयदृष्टान्तेन दृष्ट्वा न हन्यात् प्राणिनः 'प्राणान्' इन्द्रियादीन्, प्राणिन इति जातो एकवचनम् । कीदृशः

मन् ? इत्याह—भयं च प्रतीतं वैरं च-द्रेष्टवो भयवैरं तस्मात् 'उपरतः' नियुक्तः सन्निति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

इत्थं प्रागाविपातलक्षणाश्रवनिरोधमभिप्राय शेषाश्रवनिरोधमाह—

आदाणं णरयं दिस्स, नायइल्ल तणामवि । दोगुंछी अप्पणो पाते, दिन्नं मुंजेल्ल भोयणं ॥ ८ ॥

व्याख्या—आदीयत इति 'आदानं' धनधान्यादि, नरफलेतुत्वात् नरकं दृष्ट्वा 'नाऽऽददीत' न गृहीत-न स्वीकुर्यात्,

"तणामवि" ति नृणामपि आत्मां हिरण्यारिकं, कथं तर्हि प्राणधारणम् ? इत्याह—जुगुप्सते आत्मानमाहारमन्तरेण

धर्मपुरारणाश्रममित्येवंशीलो जुगुप्सी, आत्मनः सम्बन्धित्वेन 'पात्रे' भाजने दत्तं गृहस्थैरिति गम्यते, 'मुञ्जीत' भोज-

पष्टं
बुद्धकनि-
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

॥ ११२ ॥

नम्' आहारं न तु गृहस्थपात्रे बहुदोषसम्भवात् । यदुक्तम्—“पञ्च्छाकम् पुरेकम्, सिया तथ ण कप्पइ । एय-
मढं न सुंजति, निगंथा गिहिभायणे ॥ १ ॥” अनेन परिग्रहात्मकाऽऽश्रयनिरोध उक्तः, तदेवं “तन्मध्यपतितः तद्ग्रहणेन
गृह्यते” इति न्यायात्, मृषावादाऽदत्तादानमैथुनात्मकाऽऽश्रयत्रयनिरोध उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ एवं पञ्चाश्रयविरम-
णात्मके संयम उक्ते यथा परे विप्रतिपद्यन्ते तथा दर्शयितुमाह—

इहमेगे उ मज्जंति, अप्पच्चक्खाय पावगं । आयारियं विदित्ता णं, सधदुक्खा विमुच्चइ ॥ ९ ॥
व्याख्या—‘इह’ जगति ‘एके’ केचन कुतीर्थिकाः ‘तु’ पुनरर्थे, ‘मन्यन्ते’ अभ्युपगच्छन्ति यथा ‘अप्रत्याख्याय’
अनिराकृत्य ‘पापकं’ प्राणातिपाताविवरतिम् अकृतैव “आयारियं” ति ‘आचारिकं’ निजनिजाऽऽचारमवमनुष्ठानमेव तत्
‘विदित्वा’ यथावत् ज्ञात्वा ‘सर्वदुःखात्’ क्षारीरमानसाद् विमुच्यते । एवं सर्वत्र ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गम्, न चैतचारु, नहि
रोगिण इधौषधादिपरिज्ञानतो भावरोगेभ्यः ज्ञानवरणादिकर्मभ्यो महाव्रतात्मकपञ्चाङ्गोपलक्षितक्रियामननुष्ठाय मुक्तिः ।
ते चैवमनालोचयन्तो भवदुःखाऽऽकुलिता याचालतयेयाऽऽत्मानं स्वस्ययन्ति । तथा चाह—

भणंता अकरंता य, वंधमोक्खपइन्निणो । वायाविरियमेत्तेणं, समासासंति अप्पयं ॥ १० ॥
व्याख्या—‘भणन्तः’ प्रतिपादयन्तः प्रकृमात् ज्ञानमेव मुक्त्यङ्गमिति, अकुर्वन्तश्च मुक्त्युपायमनुष्ठानम्, बन्धमोक्षयोः
प्रतिष्ठा-अभ्युपगमो बन्धमोक्षप्रतिष्ठा तद्वन्तः अस्ति बन्धः अस्ति मोक्ष इत्येवं वादिन एव केवलं न तु तथाऽनुष्ठा-
यिनः, वाग्वीर्यम्-वचनशक्तिः याचालतेति यावत् तदेवाऽनुष्ठानशून्यं वाग्वीर्यमात्रं तेन ‘समाश्वासयन्ति’ ज्ञानादेव वयं
मुक्तियायिन इति स्वस्ययन्त्यात्मानमिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ यथैतत् न चारु तथा स्वत एवाह—

ण चित्ता तायाग भासा, कुओ विज्ञानुसासणं । विसन्ना पावकम्मोहिं, वाला पंडियमाणिणो ११
व्याख्या—‘न’ नैव ‘चित्रा’ प्राकृतसंस्कृतादिरूपा, ‘त्रायते’ रक्षति पापेभ्य इति गम्यते, ‘भाषा’ वचनात्मिका ।
स्यादेतत् ‘अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रोपधीनां प्रभावः’ इत्येवोपादिमन्त्रात्मिका वाक् त्राणाय भविष्यतीत्याह—कुतो विद्या-
विधिप्रमन्त्रात्मिका सस्या अनुशासनं—शिक्षणं विद्याऽनुशासनं त्रायते पापात् ? न कुतोऽपि, तन्मात्रादेव मुक्तौ शेषानुशा-
नार्थमर्थग्रसद्वादिति भावः । अत एव ये त्राणाय इति वदन्ति ते यादृशाः तदाह—विविधं सन्नाः—मन्त्रा विपण्णाः ‘पाप-
फर्मसु’ हिंसायनुष्ठानेषु सततकारित्वेति भावः । कुतस्त एवंविधाः ? इत्याह—‘वालाः’ रागद्वेषाकुलिताः ‘पण्डितमा-
निनः’ आत्मानं पण्डितं मन्यमाना इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ साम्प्रतं सामान्येनैव शुक्तिपरिपन्थिनां दोषदर्शनायाऽऽह—
जे केइ सरीरे सत्ता, वने रूवे य सवसो । मणसा काय वक्केणं, संबे ते हुक्खसंभवा ॥ १२ ॥

व्याख्या—ये केचित् शरीरे ‘सत्ता’ आलनाऽभ्यञ्जनोद्वर्तनक्षानादितत्परिचेष्टायां वद्धाग्रहा न तु इदमनुस्मरन्ति—
“तर्ह तह लालिउ निगकाउ जोडिउ रुयंतइ, रलु विंय थफइ चलिवि वंठ जं जीवि चलंतइ । दहुसरीरह तासु रे सिजण !
पाउ न मिन्तइ, पडहइ जीविउ जाइ चित्तु परलोयह दिज्जउ ॥ १ ॥” अन्नं च—“मुहुं वि लहं पुहं, वेहं जीएण वज्जिय-
नवरसं । होही छारुमुहुं, किमिपुंजं साणभकरं च ॥ १ ॥” तथा ‘वणे’ गौरत्वादिके, ‘रूवे च’ सौन्दर्ये, चशब्दात्
रमार्गादिषु सत्ताः, “सवसो” त्ति सूत्रत्वात् ‘सर्वथा’ संयंकरणकारणादिभिः सर्वैः प्रकारैः, ‘मनसा’ कथं वयमुपचित-

१ “तथा तथा लालितं निलकण्ठं योजितं रोचमाने, रल इव तिष्ठति चलिता वण्ट यद् जीवै चलिता । दग्धशरीरस्य तल्ल [कृते]
रे मुन्न ! पापं मा त्रियता, पञ्चपड जीमितं याति चित्तं परलोभाय दीयताम् ॥ १ ॥”
२ गुण भवि कथं पुहं, देहं जीयेन यन्तिमवदयम् । भविष्यति क्षातावकरं कृमिपुञ्जं क्षातमहं च ॥ १ ॥”

शरीर वर्णादिमन्त्रा भविष्यामः ? 'कायेन' रसायनाद्युपयोगेन, 'वाक्येन' वचसा रसायनादिप्रभ्रात्मकेन, 'सर्वे' निरव-
शेषाः 'ते' ज्ञानादेव मुक्तिरित्यादिवादिनः 'दुःससम्भवाः' इहान्यजन्मनि च दुःखभाज इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ यथैवते
दुःसमाजनं तथा दर्शयन्नुपदेशसर्धस्वमाह—

आचरणा दीहमद्वाणं, संसारम्मि अणंतए । तग्हा सबदिसं पस्स, अप्पमत्तो परिचए ॥ १३ ॥
व्याख्या—'आपन्नाः' प्राप्ताः 'दीर्घम्' अनाद्यनन्तं अध्यानमिव 'अध्यानम्' उत्पत्तिप्रलयरूपम् एकरावस्थितेरभावात् ।
'ससारं' चतुर्गतिके 'अनन्तके' अपर्यवसाने "तग्हा" ति यस्मादेवमेते मुक्तिपरिपन्थिनो दुःससम्भवाः तस्मात्, "सब-
दिस" ति सर्वदिशः—प्रस्तावाद् अशेषभावदिशः, ताश्च पृथिव्याद्यष्टादशभेदाः । उक्तञ्च—“पुंढवि-जल-जलण-बाया,
मूला लंध-ग्ग-पोरवीया य । वित्तिचउपणिदितिरिया, नारया देयसघाया ॥ १ ॥ सम्मुच्छिम-कम्मा-डरुम्म-भूमिगनरा
तंहंतरदीवा । भावदिता दिस्सइ जं, ससारी नियमेयाहिं ॥ २ ॥” पश्यन् 'अप्रमत्तः' प्रमादरहितो यथेतेपानेकेन्द्रि-
यादीना विराधना न भवति तथा 'परिब्रजेः' सयमाध्वनि यायाः मुशिष्य ! इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ यथा चाऽप्रमत्तेन
प्रमत्तित्वं तथा दर्शयितुमाह—

यहिया उहुमादाय, नाऽवकंखे कयाइ वि । पुवकम्मवस्वयट्ठाए, इमं देहं समुद्धरे ॥ १४ ॥
व्याख्या—“वहिय” ति 'वहिः' वहिर्भूतं भवादिति गम्यते, 'ऊद्धेम' सर्वोपरिस्थितम् अर्थात् मोक्षम् 'आदाय'
गृहीत्वा मर्येतदर्थं यतितव्यमिति निश्चित्य 'नावकाद्धेतु' विषयादिक नाऽभिलषेत् 'कदाचिदपि' तपसर्गपरीपट्टाऽऽकुलित-

१ “पृथिमी जल उवहन वाता, मूला स्वग्घा ऽग्र-रव्वदी-पनि च । द्वि त्रि चतु पञ्चेद्वियतियंघाय नारका देवसद्धाता ॥ १ ॥ सम्मू-
हिंम-कर्माः कर्मभूमिगनरास्तथाऽऽन्तरदीपा । भावदिन दिस्सते यए, ससारी नियतमेवाभि ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनपुरे
श्रीनेमिन-
न्दीया
गुग्गुलोपा-
ख्या लुग-
शुचिः ।
॥ ११४ ॥

तयाऽपि आन्तामन्यदा, एवं सति शरीरधारणमप्युक्तम्, तद्वारणे सति आकाङ्क्षासम्भवात्, अत आह—पूर्वं-पूर्वकालभावि-
यत् कर्म तदश्रयायं इत्वं 'देहं' शरीरं 'समुद्धरेत्' उचिताऽऽहारादिभोगतः परिपालयेत्, तद्वारणस्य शुद्धिहेतुत्वात् । यदु-
क्तम्—“सपत्य संजमं सं-जमाउ अप्पाणमेव रक्खित्वा । मुञ्चइ अइवायाओ, पुणो पि सोही न याविरई ॥ १ ॥” ततः
शरीरोद्धरणमपि निरभिष्यद्गतयेव विधेयमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ यथा च देहपालनेऽपि नाभिष्वङ्गः तथा दर्शयितुमाह—
विधिय कम्मपुणो हेउं, कालकंसी परिघण । मातं पिंडस्स पाणस्स, कडं लद्धूण भक्खए ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘विचित्र’ शृणुत्य ‘कर्मणः’ ज्ञानावरणादेः ‘हेतुम्’ उपादानकारणं सिध्यात्वाविरत्यादि, कालम्-अनु-
ष्ठानप्रणापं कान्त्येयंशीलः कालगह्वी परित्रजेदिति पूर्ववत् ‘मात्रां’ यावत्या संयमनिर्वाहत्वावती ज्ञात्वेति गम्यते,
‘विणुत्स’ ओदनादेः ‘पानस्य च’ आयामादेः, स्वाद्यत्याद्यानुपादानं यतः प्रायस्तत्परिभोगासम्भवात् । ‘कृतम्’ आत्मा-
यमेव निर्वर्ततं गृह्णितिरिति गम्यते । प्रक्रमान् पिण्डादिक्रमेव ‘लब्ध्या’ प्राप्य ‘भक्षयेत्’ अभ्यवहरेदिति सूत्रार्थः
॥ १५ ॥ कदाचिद् मुक्तयेवं धारयितुमभिन्नज्ञसम्भवः स्यादित्याह—
सन्निहिं च ण कुपेज्जा, लेयमायाए संजए । पक्खी पत्तं समादाय, निरवेक्खो परिघए ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘सन्निधिम्’ अन्यदिनभोजनायं भक्षादिस्थापनं न कुर्वीत । ‘चः’ पूर्वापेक्षया समुचये । ‘लेयमात्रया’ यावता
पात्रमुपलिप्यते तावत्परिमाणमपि सन्निधिं न उर्वीत आस्तां यद्दु, ‘संयतः’ यतिः । किमेवं पात्राद्युपकरणसन्निधिरपि न

१ “तत्रैव संयमं संप्रसादात्पानमेव रक्षेत् । मुष्पतेऽतिपातात्, पुनरपि शोधिर्न चाविरतिः ॥ १३ ॥”
२ “ईषदप्ये द्विवायोगे, मर्षाद्यायो परिणुदे । परिमिती धने चेति, सायासाब्दः प्रदीप्तिवः ॥ १४ ॥”

पष्टं
क्षुल्लकनि-
ग्रन्थीयम-
ध्ययनम् ।
पञ्चनिर्ग्रन्थ-
वक्तव्यता ।

॥ ११४ ॥

कर्तव्यः ? इत्याह—पक्षीय पक्षी, “पक्ष” चि “पात्रं” पतङ्गहाविभाजनम् उपलक्षणत्वात्, शेषोपकरणं च, “समादाय” गृहीत्वा परिग्रजेदिति सम्बन्धः । यया पक्षी पक्षसञ्चयं गृहीत्वा गच्छति एवमसावपि इत्यर्थः, “निरपेक्षः” निरभिलाषः तथा च प्रतिदिनं संयमपलिमन्थमीरुतया पात्रादिसन्निधिकरणे न दोष इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यदुक्तं निरपेक्षः परिग्रजेदिति तद् अमिव्यक्तोक्तुमाह—

दृसणासमिष्ट लज्जु, गामे अणियओ चरे । अप्पमत्तो पमत्तेहिं, पिंढपायं गवेसए ॥ १७ ॥

व्याख्या—एषणायाम्—उत्पादनमहणमासविषयायां समितः—उपयुक्तः एषणासमितः, अनेन निरपेक्षत्वमुक्तम् । “लज्जु” ति लज्जा—संयमस्तद्वान् प्रामे उपलक्षणत्वाद् नगरादौ च ‘अनियतः’ अनियतवृत्तिः ‘चरेत्’ विहरेत्, अनेनापि निरपेक्षता एवोक्ता । चरंश्च किं कुर्यात् ? इत्याह—अप्रमत्तः ‘प्रमत्तेभ्यः’ गृहस्थेभ्यः, ते हि विषयाविप्रमादसेवनात् प्रमत्ता उच्यन्ते, ‘पिण्डपातं’ भिक्षां गवेपयेदिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं प्रसक्तानुप्रसक्त्या संयमस्वरूपमुक्तम्, तदुक्तौ च निर्मन्थस्वरूपम्, सम्प्रत्यैवाऽऽदरोत्पादनार्थमाह—

एवं से उवाहु अणुत्तरनाणी, अणुत्तरदंसी अणुत्तरनाणदंसणधरे ।
अरहा नायपुत्ते भगवं, चेसालीए वियाहिए ॥ १८ ॥ चि वेमि ॥

व्याख्या—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण “से” इति ‘सः’ भगवान् “उवाहु” चि उवाहृतवान् । ‘अनुत्तररानी’ सर्वोत्कृष्ट-
दृशानवान्, गौरववद् मतवर्धीयः, अन्यथा बहुव्रीहिरेव स्यादत्र । तथा अनुत्तरं—सर्वोत्कृष्टं पश्यतीत्यनुत्तरदर्शी,
सामान्यविशेषमाहितया च दर्शनज्ञानयोर्भेदः । यत उक्तम्—“जे” सामान्यग्राहणं, दंसणमेयं विसेशियं नाणं” ति ।

१ पदस्यं प्राप्त इति पत्रं पक्षसप्तयः । २ “यत्सामान्यग्रहणं दर्शनमेतत् विशेषितं ज्ञानम् ।”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्नीया
मुक्तपोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११५ ॥

अनुत्तरे ज्ञानदर्शने युगपदुपयोगाभावेऽपि लब्धिरूपतया धारयतीत्यनुत्तरज्ञानदर्शनघटः, पूर्वविशेषणाभ्यामुपयोगस्य ज्ञानदर्शनयोर्मित्रकालता तत्ता, ततश्च सा गृह्युपयोगवद् लब्धिद्वयभाषि मित्रकालभावीति ज्योमोह इत्युपदिश्यते अनुत्तरज्ञानदर्शनपर इति न पौनरुक्त्याम् । 'अहंन' तीर्यकृत्, ज्ञातः-हृदारश्चत्रियः स चेद् सिद्धार्थस्त्युत्रः-घर्त्तमानतीर्थाधिपतिः, 'भगवान्' सम्यैश्वर्योदिमान्, विमालाः-सिप्या यशःप्रभृतयो वा गुणा विद्यन्ते यस्य स वैशालिकः "वियाहिय" ति 'व्याख्याता' सदेवमनुजायां पर्येदि घर्मस्य क्ययिक्ता, इति त्रयीमीति पूर्ववत् ॥ १९ ॥

पष्टं
क्षुल्लकनि
ग्रन्थीयम्-
ध्ययनम्
पञ्चनिग्रन्थ-
वक्ययता ।

॥ ११५ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रत्वरिविरचितायां सुखबोधार्थां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां क्षुल्लकनिर्ग्रन्थीयं पष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ औरभीयाख्यं सप्तममध्ययनम् ।

व्याख्यातं धुहकनिर्ग्रन्थीयं पष्ठमध्ययनम् । साम्प्रतमौरभीयं सप्तममारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने निर्ग्रन्थत्वमुक्तम्, तच्च रसगुह्यपरिहारदेयं जायते, स च विपक्षेऽप्यायदर्शनात्, तच्च दृष्टान्तोपन्यासद्वारेणैव परिशुद्धं भवतीति रसगुह्योपदर्शकोरभ्रादिदृष्टान्तप्रतिपादकमिदमारभ्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽद्यावन्मिदमध्ययनम् । अत्र चोरभ्रादिदृष्टान्तपञ्चकमभिधेयम् । यदाह निर्युक्तिकृत्—“ओरब्धे कागिणी अंबए य वबहारे सायरे चैव । पंचेप विदंता, ओरब्धीयन्मि अज्झयणे ॥ १ ॥” तत्रोरब्धदृष्टान्ताभिधायकमिहादिसूत्रम्—

जहाऽऽएसं समुद्धिस्त, कोइ पोसेज्ज एलयं । ओयणं जवसं देज्जा, पोसिज्जा वि संयंगणे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘यथे’त्युदाहरणोपन्यासे, आदिश्यते—आज्ञाप्यते विविधव्यापारेषु परिजनोऽस्मिन्नायाते इत्यादेशः—अभ्यर्हितः प्रायुर्गलं ‘समुद्दिश्य’ आश्रित्य—यथाऽसौ समेप्यति समागतश्चैनं भोक्ष्यते इति ‘कश्चित्’ परलोकापायनिरपेक्षः ‘क्षोपयेत्’ पुष्टं कुर्यात् ‘एलकम्’ ऊरणकम्, कथम् ? इत्याह—‘ओदनं’ भक्तम्, तद्योग्यशेषाग्नौपलक्षणमेतत्, ‘यवसं’ मुद्रमापादि ‘दद्यात्’ तदप्रतो ढोकयेत्, तत एव पोपयेत् । पुनर्वचनमादरख्यापनाय, ‘अपिः’ सम्भावने, सम्भाव्यते एवंविधः गुरुकर्मैति । ‘स्वकाङ्गणे’ स्वकीयगृहप्राङ्गणे, अन्यत्र नियुक्तकाः कदाचिन्नौदनादि दास्यन्तीति स्वकाङ्गण इत्युक्तम् । इहोदाहरणं सम्प्रदायादवसेयम्—

१ “उरभ्रः ककिनी भात्रकं च स्यवहारः सागरश्चैव । पक्षेते दृष्टान्ता, औरब्धीये अभ्ययने ॥ १ ॥”

भीउत्तरा-
रूपयनय-
भीनेमिच-
न्द्रीया
मुख्योषा-
स्या लघु-
द्वयः ।
॥ ११६ ॥

जदेतो ऊरणतो पादुणनिमित्तं पोसिज्जइ । सो य पीणियसरीरो सुण्हाओ हरिदादिकयंगपाओ कयकन्नचूलओ । कुमारता
वि य नं नाणाविदेहिं कीढाविसेसेहिं कीढाविति । तं च वच्छओ एवंलालिज्जमाणं दट्ठण माऊए नेहेण गोविंयं दोहएण
य वण्णुकंणाए मुक्कमवि खीरं न पिबइ रोसेण । ताए पुच्छिओ भणइ—अस्सो ! एस नंदियगो सवेहिं एणहिं अम्ह
सामिसालेहिं इहेहिं जयसज्जोमात्सणेहिं तट्ठबओगेहिं य अलंकारविसेसेहिं अलंकारिओ पुच इव परिपालिज्जइ, अहं तु
मंदमग्गो सुक्काणि त्ताणि कयाइ लभामि, तणि वि न पव्वत्तगणि, एवं पाणिंयं पि, न य मं कोइ लालेइ । ताए भन्नइ—
पुत्त ! “ओउरविआइं एयाइं, जाइं परइ नंदिओ । मुक्कतेणेहिं लगाहिं, एयं दीहाउलक्खणं ॥ १ ॥” जहा जाउरो
मरितकामो जं मगाइ पत्थं वा अपत्थं वा तं से दिज्जइ, एवं सो नंदिओ मारिज्जिहिइ जया यया पेच्छिहिसि इति
सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततोऽसौ कीदृशो जातः ? किं च कुरुते ? इत्याह—

तज्जो से पुठे परिचूठे, जायमेए महोदरे । पीणिए विउले देहे, आपसं परिकंखए ॥ २ ॥
व्याख्या—‘वतः’ इत्योदनादिदानाद् देवो पञ्चमी, ‘सः’ इत्युरधः ‘पुष्टः’ उपचितमांसतया पुष्टिमाद्, ‘परिचूटः’ प्रभुः
समर्थ इति यावत्, ‘जावमेवा’ उपचितचतुर्थघातुः अत एव ‘महोदरः’ बृहज्जठरः, ‘प्रीणितः’ तर्पितः यथासमयमुप-
नीक्याऽऽहारविभिरेव च हेतुभिः ‘विपुले’ विशाले ‘देहे’ शरीरे सति आवेशं परिकाङ्क्षवीव ‘परिकाङ्क्षति’ इच्छतीति
सूत्रार्थः ॥ २ ॥ स किमेवं चिरस्थायी स्यात् ? इत्याह—

जाव ण पइ आपसे, ताव जीवइ से दुही । अह पत्तम्मि आपसे, सीसं छेत्तूण मुज्जइ ॥ ३ ॥
व्याख्या—‘यावदि’ति फालावधारणम्, ‘ने’ति न आयाति आदेशस्त्वावत् ‘जीवति’ प्राणान् धारयति ‘सः’ उत्तमः

१ “भापुपरिहामि पल्लभि, पामि ज्ञाति मन्धिकः । ब्रह्मकृत्येयंपनीये, एतए दीर्घमुत्कृष्टमाय ॥ १ ॥”

सप्तम
औरश्रीयम-
व्ययनम् ।
उरभट्टा-
न्तः ।

॥ ११६ ॥

“दुहि” त्ति वच्यमण्डनमिवाऽस्यौदनदानादीनि संस्वतो दुःखमेव तदस्यास्तीति दुःखी । “अह पत्तम्मि आपसे” ‘अथ’ अनन्तरं ‘प्राप्ते’ आगते आवेशे ‘शिरः’ मखाकं तत् ‘छित्त्वा’ द्विधाविधाय सुञ्ज्यते, तेनैव स्वाभिना प्राहुणकसहितेनेति शेषः ।

‘सम्प्रति सम्प्रदायशेषमनुस्मियते—वतो सो वच्छगो तं नंदियं पाहुणएसु आगएसु वहिज्जमाणं दहुं तिसिओ वि मारूप धणं नाभिलसइ भएण । ताए भग्गइ—किं पुत्त ! मयमीओ सि ? नेहेण पण्डुयं पि मं न पियसि । तेण भग्गइ—अम्म ! कओ मे धणाभिलासो ? नणु सो बराओ नंदियओ अब्ब केहिं पि पाहुणगेहिं आगणहिं ममं अग्गओ विनिगय-जीहो विलोलनयणो विस्सरं रत्ततो अत्ताणो अत्तरणो मारिओ, तन्मया कओ मे पावमिच्छा ? । तओ ताए भग्गइ—पुत्त ! नणु तथा चेय ते कहियं, जहा—“आवरचिन्नाइं एयाइं ।” एस तेसिं विवागो अणुप्पत्तो । एस दिहंतो इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ इत्थं दृष्टान्तमभिधाय तमेवानुवदन् दार्ष्टान्तिकमाह—

जहा खल्ल से उरब्भे, आएसाए समीहिए । एवं बाले अहम्मिडे, ईहई णरयाउयं ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण ‘खल्लु’ निम्नये ‘सः’ इति प्रागुक्त्युप उरभ्रः ‘आदेशाय’ आवेशार्थं ‘समीहितः’ कल्पितः सन् यथाऽयमस्मै भविष्यत्यादेशं परिकाङ्क्षतीत्यनुवर्त्तते । ‘एवम्’ अमुनैव न्यायेन ‘बालः’ अज्ञः ‘अचर्मिष्ठः’ अतिशयेनाधर्म्यः ‘ईहते’ बाञ्छति तदनुकूलाऽऽचारतया ‘नरकायुक्तं’ नरकजीवितमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ उक्तमेवार्थं प्रपञ्चयन्नाह—

हिंसे बाले मुसावाई, अद्धाणम्मि विलोचए । अन्नऽदत्तहरे तेणे, माई कलुहरे सढे ॥ ५ ॥

इत्थीविसयगिद्धे य, महारंभपरिगहे । सुंजमाणे सुरं मंसं, परिवूढे परंदमे ॥ ६ ॥
अयककारभोई य, तुंदिल्ले चियलोहिए । आउयं नरए कंखे, जहाऽएसं व एलए ॥ ७ ॥

श्रीउत्तरा-
प्यनपने
श्रीनेमिच-
न्नीया
शुलनेपा-
स्या लपु-
द्विः ।
॥ ११७ ॥

व्याख्या—'हितः' स्वभावत एव प्राणिव्यपरोपपन्न, 'वालः' अङ्गः, 'मृषावादी' जलीकभाषकः, 'अध्वनि' भागे
'विज्रोपदः' मोषकः—पथि गच्छतो जनान् सर्वस्वहरणतो छुण्ठति, अन्यैरदत्तं हरति 'अन्यादत्तहरः' ग्रामनगरादिषु चौर्य-
कृत्, 'क्षेत्रः' चोरोपेयोपकल्पितवृत्तिः, 'मायी' यद्वैकचित्तः, 'कतुहरः' कस्यार्थं नु इति वितर्के हरिष्यामीत्यध्यवसायी,
'दण्डः' वनाचारः ॥ ५ ॥ 'श्रीविषयशुद्धः' स्त्रीषु विषयेषु च अभिकाङ्क्षान्, 'बः' समुच्चये, महान्—अपरिमितः
आरम्भः—अनेकजन्तून् एवातङ्गं व्यापारः परिमहद्—धान्यादिसिद्धयो यस्य स सयोकः, 'शुभ्रानः' अभ्यवदन् 'सुरा'
मरिराम्, 'मांसं' भिक्षित्वम्, 'परिशुद्धः' उपचितमांसशोणिततया तत्तत्क्रियासमर्थः, अत एव 'परिदग्धः' अन्येषां वमयिता
॥ ६ ॥ किञ्च—अजस्र—छागस्य कर्णरं—यत् चनकबद् मध्यमाणं कर्कशवते तबेह प्रस्त्रावादतिपकं मांसं तद्गोजी, अत एव
'तुम्बिलः' जावदृष्टज्वरः 'वितलोहितः' उपचिखसोणितः, शेषचातुपलक्षणमेतत्, 'आयुः' जीवितं 'नरके' सीमन्तकादौ
कादृति तयोप्यकर्माऽऽरम्भितया । कस्मिन् क इव ? इत्याह—“जहऽऽणसं व क्लृण्व” चि आवेसमिव यथा एहकः—उक्त-
रूपः । इह च 'हिते' सादिना सार्द्धमेकेनाऽऽरम्भ उक्तः, 'शुभ्रमाणे' सादिना चाद्धेद्वयेन गृद्धिः, 'आयुरि' सादिना चाद्धेन
दुर्लभिगमनं प्रत्ययारूपमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ७ ॥ इदानीं साक्षादैहिकापायप्रदर्शनायाऽह—

आसणं सपणं जाणं, वित्तं कामाणि धुंजिया ।
तओ फम्मगुरु जंतू, पधुप्पवपरापणे ।
अए ण आगयाएसे, मरणंतम्मि सो घइ ॥ ८ ॥

व्याख्या—आसनं दणनं यानं मुक्त्वा इति सम्बन्धनीयम् । 'वित्तं' द्रव्यं 'कामाव' शब्दादीन् 'भुक्त्वा' उपभुज्य ।
दुःखेन संदिश्यते—भीत्यते स्म दुःखं संहृतं 'पणं' द्रव्यम्, उक्तञ्च—“अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे । नाशे दुःखं व्यये
दुःखं, विगमं दुःखमाजनम् ॥ १ ॥” 'हित्वा' सूत्रायसम्बन्धेन लब्धत्वा, यदुक्तम्—“यत्नेन मयेन पणान्नभामिक्षोयेन भूयेन

सप्तमं
औरश्रीयम-
ध्ययनम् ।
दाष्टान्तिक-
योजना ।

॥ ११७ ॥

हृताशनेन । मलिन्दुचेनांऽदाहरेण नाशं, नीयेत वित्तं क धने स्थिरत्यम् ॥ १ ॥” ‘बहु’ प्रभृतं ‘सञ्चित्य’ उपाज्यं ‘रजः’
अष्टप्रकारं कर्म ‘ततः’ तदनन्तरं ‘कर्मगुरुः’ कर्मभारितः ‘जन्तुः’ प्राणी प्रत्युत्पन्नं—वर्त्तमानं तस्मिन् परायणः—
तन्निष्ठः प्रत्युत्पन्नपरायणः “एवायानेय लोकोऽयं, यावानिन्द्रियगोचरः ।” इति नास्तिकमतानुसारितया परलोकनिरपेक्ष-
इति यावत् । “अथ द्व” इति अजः—पशुः स चेह प्रक्रमादुरधस्तद्वत्, “आगयाएसे” इति प्राकृतत्वाद् ‘आगते’ प्राप्ते आदेशे—
प्रागुक्तं, एतेन प्रपञ्चितशयिनेयाऽनुग्रहायोत्तमेय उरभ्रदृष्टान्तं स्मारयति । किम् ? इत्याह—‘मरणान्ते’ प्राणपरित्यागा-
त्मनि अयसाने शोचति । किमुक्तं भवति—यथाऽऽदेशे आगते उरभ्र उक्तनीत्या शोचति तथाऽयमपि ‘धिग् मां विपयव्या-
मोहत उपार्जितगुरुकर्मणं, हा ! केदानीं मया गन्तव्यम् ?’ इत्यादि प्रलापतः स्त्रियते, अत्यन्तनास्तिकस्यापि प्रायस्तादा-

शोरसम्भवादिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८ ॥ ९ ॥ अनेनैहि कोऽप्य उक्तः । सम्प्रति पारमविक्रमाह—
तजो आउ परियलीणे, चुता देहा विहिंसगा । आसुरीयं दिसं बाला, गच्छंति अवसा तमं ॥ १० ॥
इत्याख्या—‘वतः’ शोचनानन्तरम् उपार्जितगुरुकर्मणः “आउ” इति आयुषि तद्भवसम्बन्धिति जीयते ‘परिक्लीणे’
सर्पया क्षयं गते, कथञ्चिदायुःक्षयस्याऽऽवीचीमरणेन प्रागपि सम्भवादिवमुच्यते, ‘च्युताः’ भ्रष्टाः ‘देहात्’ शरीरात्
‘विहिंसगाः’ विविधप्रकारैः प्राणिपातकाः “आसुरीयं” इति असुराः—रौद्रकर्मकारिण उच्यन्ते, तेषामियमासुरीया तां ‘दिसं’
भावदिसं नरकगतिमित्यर्थः, ‘बालाः’ अज्ञाः ‘गच्छन्ति’ गच्छन्ति ‘अवसाः’ कर्मपरवशाः, सर्वत्र बहुवचननिर्देशो व्याप्तिव्याप-
नार्थः, यथा नैक एवंप्रियः किन्तु बहव इति । तमोयुक्त्वात् तमः । उक्तं हि—“निबन्धयारतमसा, बवगयगह-चंद-सूर-
नकरत्ता । नरया अणंतवियणा, अणिटसदाइवसय्यो य ॥ ११ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति काकिण्यामृदृष्टान्तद्वयमाह—

१ निराम्पकारप्रमत्तो, स्वपगतग्रह-चन्द्र-सूर्य-नक्षत्राः । नरका अनन्तवेदनाः, अनिष्टशब्दादिवशागाश्च ॥ १ ॥

जहा कागिणीए हेउं, सहस्सं हारए नरो । अपत्थं अंबयं भोचा, राया रब्बं तु हारए ॥११॥
व्याख्या—‘यथे’लुदाहरणोपन्यासार्यः, ‘काकिण्याः’ रूपकाशीतितमभागरूपायाः “हेउं” ति ‘हेतोः’ कारणात्
‘सहस्रं’ दशशतात्मकं कार्योपणानामिति गम्यते ‘हारयेत्’ नाशयेत् ‘नरः’ पुरुषः । अत्रोदाहरणसम्प्रदायः—

एतो इमगो । तेण विसि करिण सहस्सं काहावणाण अज्जियं । सो तं गहाय सत्थेण समं सगिहं पत्थिओ । तेण भोय-
णनिमित्तं रुवगो कागिणीदि मिओ । दिणे दिणे कागिणीए मुंजइ । तस्स य अवसेसा एगा कागिणी सा विस्सारिया । सत्थे
पदायिप सो चित्तेइ—‘मा मे रुवगो भिदियदो होहि’ स्ति नवल्लगं एगत्य गोवेदं कागिणीनिमित्तं नियत्तो । सा वि कागिणी
अग्नेण दवा । सो वि नवल्लओ अग्नेण विहो ठविल्लंतो, सो वं चेत्तण नहो । पच्छा सो षं गजो सोचइ । एस विहंतो ॥

यया अपप्यमाम्रफळं ‘मुक्त्वा’ अभ्यवहृत्य ‘राजा’ नृपतिः ‘राज्यं’ पृथिवीपतित्वं ‘तुः’ अवधारणे भिन्नक्रमश्च,
तेन हारयेदेष, सम्भवत्येष अस्याऽपप्यमोजिनो राज्यहारणमित्यस्मरार्यः । भावार्थस्तु दृढसम्प्रदायावयसेयः । स चायम्—

जहा फस्सइ रओ अंयानिणेण विसूइया जाया । सा तस्स वेत्तेहिं सहया किच्छेण विविकिच्छिया । मणिओ य—
जइ पुणो अंयानि रायसि वो विणस्सिसि । तस्स य पियाणि अईव अंवाणि । तेण सदेसे सधे उच्छाइया अंबया ।
अमया आसयाहगियाए निगजो सह अमभेण अस्तेण अवहरिओ । अस्सो दूरं गन्तूण परित्तंतो ठिओ । एगम्मि
मणसंठे पूयच्छायाए अमभेण वारिल्लमाणो वि निविहो । तस्स य हेहे अंवाणि पडियणि । सो याणि परामुसइ, पच्छा
अग्गाइ, पच्छा पफिररवं निहुइइ । अमभो नारेइ । पच्छा भक्खेउं गजो । इति सुव्रगमार्थः ॥ ११ ॥ इत्थं दृष्टान्त-
मभियाय राष्टान्तिकमाह—

एवं माणुरसगा कामा, देवकामाणमंतिए । सहस्सगुणिया सुज्जो, आउं कामा य दिविया ॥१२॥

ससमं
औरग्रीयम-
व्ययनम् ।
काकिणी-
आम्रदृष्टान्त-
द्वयम् ।

॥ ११८ ॥

व्याख्या—‘एवमि’ति काकिण्याभ्रसदृशा मनुष्याणाममी मानुष्यकाः ‘कामाः’ विषयाः देवकामानाम् ‘अन्तिके’ समीपे । किमित्येवम् ? अत आह—‘सहस्रगुणिताः’ सहस्रैस्ताडिता दिव्यकाः कामा इति सम्वन्धः, ‘भूयः’ बहून् धारान्, मनुष्यायुःकामाऽपेक्षया इति प्रक्रमः । अनेनैषामतिभूयस्त्वं सूचयन् कार्शोपणसदृशराज्यतुल्यतामाह । ‘आयुः’ जीवितं ‘कामाश्च’ शब्दादयः द्विवि भवा दिव्यास्त एव दिव्यकाः, इह चादौ ‘देवकामाणमन्ति’” सि काममात्रोपादानेऽपि “आडं कामा य विविच्य” सि आयुपोऽप्युपादानं तत्रत्यायुरादीनामपि तदपेक्षयैवंविधत्वव्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ मनुष्य-
कामानामेव काकिण्याभ्रफलोपमत्वं भावयितुमाह—

अणेगवासाणउया, जा सा पन्नवओ ठिई । जाणि जीयंति दुम्मेहा, ऊणे वाससयाउए ॥ १३ ॥
व्याख्या—वर्षाणां—वत्सराणां नयुतानि—संख्याविशेषा वर्धनयुतानि, प्राकृतत्वात् सकारस्याकारः । नयुताऽऽनय-
नोपायत्वपम्—चतुरशीतिवर्षलक्षाः पूर्वोक्तम्, तच्च पूर्वोक्तेन गुणितं पूर्वम्, पूर्वं चतुरशीतिलक्षाह्वं नयुताङ्गम्, नयुताङ्गं
चतुरशीतिलक्षाह्वं नयुतमिति । अनेकानि च तानि वर्धनयुतानि च अनेकवर्धनयुतानि, प्राकृतत्वात् पुंस्त्वम् । का एव-
मुच्यते ? इत्याह—‘या से’ति प्रक्षापकः शिष्यान् प्रत्याह—या सा भवतामस्माकं च प्रतीवा, प्रज्ञानं प्रक्षा—प्रकृष्टज्ञानं
तद्वत्, न च क्रियाविकलं ज्ञानं प्रकृष्टं भवति, ‘तच्छानमेव न भवति, यस्मिन् रागादयः प्रकाशन्ते” इतिवचनात् ।
ततश्च प्रज्ञावतः—ज्ञानक्रियावतः ‘स्थितिः’ देवभवायूरूपा, अधिकृतत्वात् दिव्यकामाश्च । तानि च कीदृशानि ?
इत्याह—‘यानि’ अनेकवर्धनयुतानि दिव्यस्थितोर्दिव्यकामानां च विषययुतानि ‘जीयन्ते’ हार्यन्ते तद्वेत्तुभूतानुष्ठानाऽना-
सेवनेनेति भावः, ‘दुर्मेपसः’ दुर्बुद्धयो विषयैर्निर्जितौ जन्तव इति गम्यते । कदा पुनर्दुर्मेपसो विषयैर्जीयन्ते ? इत्याह—

१ यद्वाऽनेकानि वर्धनयुतानि चेपु सान्यनेकवर्धनयुतानि उभयत्रार्थताः पश्योपमसागतोपमाणीति यावत् ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनश्रु-
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुक्तबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ११९ ॥

ऊने वर्षशताऽऽयुषि, प्रभूते ह्यायुषि प्रमादेनैकदा हारितान्यपि पुनर्जीयेरन्, अस्मिन्तु सङ्क्षिप्तायुषि एकदा हारितानि हारितान्येव, भगवतश्च वीरस्य तीर्थे प्रायो न्यूनवर्षशतायुष एव जन्तव इत्यर्थमुपन्यासः । अयं चात्र भावार्थः—अल्पं मनुष्याणामायुः विषयाञ्चेति काकिण्याप्रफलोपमाः देवायुर्वेवकासाश्चातिप्रभूततया कार्पापणसहस्रान्यतुल्याः; ततो यथा द्रमको राजा च काकिण्याप्रफलकृते कार्पापणसहस्रं राज्यं च हारितवान्, एवमेतेऽपि दुर्मेघसोऽल्पतरमनुष्यायुःकार्पापे प्रभूतान् देवायुःकामान् हारयन्तीति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ सम्प्रति व्यवहारोदाहरणमाह—

जहा य तिमिनि वणिग्या, मूलं घेत्तूण निगग्या । एगोऽत्थ लहइ लाहं, एगो मूलेण आगओ ॥ १४ ॥
व्याख्या—‘यथे’ति प्राग्वत्, प्रतिपादितदृष्टान्तापेक्षया ‘चः’ समुच्चये, त्रयः ‘वणिजः’ प्रतीताः ‘मूलं’ राशिं नीवीमिति यावत्, गृहीत्वा ‘निर्गताः’ स्वस्थानान् स्थानान्तरं प्रति प्रस्थिताः प्राप्ताश्च समीहितस्थानम् । तत्र च गतानाम् ‘एकः’ पणिषलाकुगलः ‘अत्र’ एतेषु मध्ये ‘लभते’ प्राप्नोति ‘लभं’ विशिष्टद्रव्योपचयलक्षणम्, ‘एकः’ तेष्वेवान्यतरः यस्याया नातिनिपुणो नाप्यत्यन्तानिपुणः सः “मूलेण” त्ति मूलघनेन यावद् गृहाद् नीतं तावतैवोपलक्षितः ‘आगतः’ स्वस्थानं प्राप्त इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ तथा—

एगो मूलं पि हारित्ता, आगओ तत्थ वाणिओ । ववहारे उवमा एसा, एवं घम्मे वियाणह ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘एकः’ अन्यतरः प्रमादपरो दूतमद्यादिषु अत्यन्तमासक्तचेताः ‘मूलमपि’ उक्तरूपं ‘हारयित्वा’ नाशयित्वा ‘आगतः’ प्राप्तः स्वस्थानमित्युपस्कारः । एवं सर्वत्रोदाहरणसूत्राणां सोपस्कारता द्रष्टव्या । ‘तत्र’ तेषु मध्ये वणिगेव वाणिजः । अत्र च सम्प्रदायः—

जहा एगस्स इन्मवाणियगस्स तिन्नि पुत्ता । तेण तेसिं बुद्धि-वयसाय-पुन्न-पठरिसपरिक्खणत्थं सहस्सं सहस्सं

सप्तमं
औरग्रीयम-
ध्ययनम् ।

व्यवहार-
दृष्टान्तः ।

॥ ११९ ॥

फाहायणां विभ्रं, भगिया य—एणं ववहरिऊण एत्तिण कालेण एब्बह । ते सं मूलं घेत्तूणि निग्गया नयराओ पिह-
स्सिपेसु पट्टेणु ठिया । तत्थेणेण चित्थियं—परिक्खणत्थं अम्हे ताएण पेसिया, ता माए पभूयवधोवज्जेण ताओ
आवज्जीओ, असाहियपुरिसत्थो य पुरिसो वंचासमाणो चेव, ता नियनियकाले साधेयवा नरेण पुरिसत्था, अम्हं
पुण अत्थोवज्जणस्स संपइ अवसरो । उक्तथा—“प्रथमे नार्जिता विद्या, द्वितीये नार्जितं धनम् । तृतीये न तपस्सतं,
चतुर्थे किं करिष्यति ? ॥ १ ॥” एवं सो चित्थिय छायाणभोएणमेत्तवओ जूयमज्जवेसाइवसणयज्जिओ विहीए ववहरमाणो
विठ्ठलाभसंपन्नो जाओ । धीएण चित्थियं—अत्थि अम्ह परे पभूयं दधं, परं तमणुवज्जियमेव भुज्जमाणं अइरा निहिज्जइ,
ता मूलं रस्सेरयदं ति । सो लाहयं भोएणच्छायणमल्लालंकाराइसु उवमुंजइ, मूलं रस्सवंतो न य अचायरेण ववहरइ ।
तइओ पितेइ—आसत्तमकुलाओ अत्थि पज्जत्तमम्हं दधं, परं तुट्ठसहावयाए अत्थिविलसणभएण अम्हे विदेसभागिणो
कया ताएणं, ता सचमेप—पंचासा बोलीणा, छट्ठाणा नूण जंति पुरिसस्स । रुवाऽऽणा वयसाओ, हिदि सत्तोदारया
वेव ॥ १ ॥ ता किं अत्थोवज्जणकिलेसेण ? । सो न किंचि ववहरइ, केवलं जूय-मज्ज-मंस-वेस-गंध-मल्ल-तंबोल-सरीर-
किरियासु अप्पेणैव कालेण तं दधं निट्ठविं । ते जहामिहियकालम्मि सपुरमागया । तत्थ ओ सो छिन्नमूलो सो सबस्स
असामी जाओ कम्मयरो व उवचरिज्जइ । वीओ घरवावारे निठ्ठो भत्तपोत्तसंतुट्ठो न दायवभोयवेसु ववसायति ।
तइओ परवित्थरस्स सामी जाओ ॥ केई पुण भणंति—तिन्नि वागियागा पत्तेयं ववहरंति । तत्थेणो छिन्नमूलो पेत्तत्तमु-
यगओ, केण वा संववहारं करेउ ? । अट्ठिन्नमूलो पुणरवि वाणिज्जाए भवइ । इयरो वन्धुसहिओ मोयए । एस दिट्ठो ॥
सम्प्रति सूत्रमनुस्रियते—‘व्यवहारे’ व्यवहारविषया ‘उपमा’ दृष्टान्तः ‘एपा’ अनन्तरोपा ‘एवं’ दृश्यमाणन्यायेन
‘धम्मो’ धर्मविषयानेनामेवोपमां ‘विजानीव’ अवबुध्यध्वमिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ कथम् ? इत्याह—

श्रीउपरा-
स्यनसूते
श्रीनेमिन-
न्त्रीया
गुगरोया-
र्या लुग-
धृतिः ।
॥ १२० ॥

माणुसत्तं भवे मूलं, लाभो देवगई भवे । मूलच्छेपण जीवाणं, णरगतिरिक्खत्तणं धुवं ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘माणुपत्तं’ मनुजत्वं ‘भवेत्’ स्यात् मूलमिव ‘मूलं’ स्वर्गपवर्गात्मकतदुत्तरोत्तरलाभहेतुतया, तथा लाभ
इव ‘लाभः’ मनुजगत्यपेक्षया विषयसुखादिभिर्विशिष्टत्वात् ‘देवगतिः’ देवत्वावाप्तिर्भवेत् । एवं च स्थिते किम् ? इत्याह—
‘मूलच्छेदेन’ मनुष्यगतिहान्यात्मकेन ‘जीवानां’ प्राणिनां ‘नरकतिर्यक्त्वं’ नरकत्वं तिर्यक्त्वं च तद्रत्यात्मकं ‘धुवं’ निश्चि-
त्तम् । इहापि सम्प्रदायः—

विमि संसारिणो सत्ता माणुस्सेसु भवेसु आगया । तत्थेगो संजमेण लद्धमइवज्जाचाइगुणसंपन्नो मज्झिमारंभपरिग-
एजुओ काळं फाऊण फाहावणसहस्समूलयाणीयं तमेव माणुसत्तं पडिलभइ । धीओ पुण सम्मइंसणचरित्तगुणपरिसु-
द्धिओ सरागसंजमेण लद्धलाभयणिओ च देवेसु एववन्नो । तइओ पुण ‘हिंसे बाले सुसावाई’ इत्थेहिं पुव्वभणिपहिं
सावन्नजोगेहिं चट्टिउं छिन्नमूलयणिय इय नरगेसु तिरिएसु वा एववज्जइ चि सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यथा मूलच्छेदेन
नारकतिर्यक्त्यप्राप्तिस्तथा स्वयं सूत्रकृदाह—

दुहओ गती पालस्स, आवई वहमूलिया । देवत्तं माणुसत्तं च, जं जिए लोलया सढे ॥ १७ ॥
व्याख्या—“दुहओ” ति ‘द्विषा’ द्विषकारा ‘गतिः’ सा च प्रक्रमात् नरकगतिः तिर्यग्गतिश्च ‘पालस्य’ रागद्वेया-
भ्यामाकुलितस्य भयतीति गम्यते । तत्र च गतस्य “आवई” ति आपत्, सा च कीदृशी ? वयः—विनाशो वा ताडनं
मूलम्—आरिर्यत्साः सा तथा, मूलप्रहणात् छेदभेदाविभारापेक्षादिपरिग्रहः । अनुभवन्ति हि नरकतिर्येक्षु जन्तवो विविधा
पयापापः । उक्तञ्च—“छिंजंति विक्खससयेहिं, ढञ्जंते परमग्गिणा । सीउण्ढेहिं विलिजंति, निप्पीलिजंति जंतए ॥ १ ॥

१ “छिपन्ते सीरान्तादेः, दृक्पन्ते परमग्गिणा । क्षीणोऽप्येर्विहीयन्ते, निपीत्यन्ते यत्तके ॥ १ ॥

सप्तमं
औरश्रीयम्-
व्ययनम् ।
धर्मविषया
उपमा ।

॥ १२० ॥

गौरया णरए घोरै, पापकम्माण कारया । अंछिमीलणमेत्तं पि, जत्थ सोक्खं ण विज्जए ॥ २ ॥ छिंदणं भिंदणं घोरं, याहणं भारभंजणं । दमणंफणं च दाहं च, परोप्परविषायणं ॥ ३ ॥ सीउण्हखुप्पिवासाओ, ताडणावाहणाणि य । सहंते पावकम्मा ३, तिरिक्खा वेयणा वहु ॥ ४ ॥” किमित्थेचम् ? अत आह—‘देवत्वं’ देवभवं ‘मानुषत्वं’ च’ नरभवं ‘यद्’ यस्मात् ‘जितः’ हारितः “लोलयासदे” ति लोलता-पिशितादिलाम्पट्ठं तद्व्याप्तत्वात् सोऽपि लोलतेत्युक्तः, शठः—विश्वलज्जनवञ्चकः । इह च लोलता पञ्चेन्द्रियवधायुपलक्षणम्, ततश्च नरकहेत्वभिधानमेतद् । यत उक्तम्—“महारभयाए मद्दापरिगहयाए झुणिमाहारेणं पंचिदियवहेणं जीवा निरयाउयं कम्मं नियच्छंति ॥” शठ इत्यनेन तु शाठ्यमुक्तम्, तच्च तिर्यग्गतिहेतुः । उक्तञ्च—“मायातिर्यग्योनस्से”ति । अयमत्राशयः—यतोऽयं थालो लोलतया शाठ्येन च देवत्वं मनुजत्वं च हारितः अतोऽस्य द्विधैव गतिरिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ पुनर्मूलच्छेदमेव समर्थयितुमाह—
तओ जिए सई होइ, दुविहं दुगगं गए । दुल्लभा तस्स उम्मग्गा, अद्धाए सुइराद्वि ॥ १८ ॥
व्याख्या—‘ततः’ देवत्वमनुजत्वजयात् ‘जिय” ति व्यवच्छेदफलत्वाद्वाक्यस्य जिव एव “सह” ति सदा भवति ‘द्विविधां’ द्विभेदां ‘दुगंति’ दुष्टगतिं ‘गतः’ प्राप्तः । सदा नितत्वमेव व्यनक्ति—दुर्लभा ‘तस्य’ वालस्य “उम्मग्गा” ति सूत्रत्वात् ‘उम्मग्गा’ नारकतिर्यग्गतिनिर्गमनात्मिका, ‘अद्धायां’ काले—आगामिन्यां ‘सुचिरादपि’ अद्धा-शब्देनैव कालाभिधानात् सुचिरशब्दः प्रभूतत्वमेवाह, ततोऽयमर्थः—अनागतायामद्धायां प्रभूतायामपि, बाहुल्यात् चेत्य-
३ नारका नरके घोरै, पापकर्मणां कारकाः । अक्षिमीलनमात्रमपि, यत्र सोख्यं न विद्यते ॥ २ ॥ छेदनं भेदनं घोरं, चहनं भारभञ्जनम् । सहंते पापकर्मणास्तु तिर्यग्यो वेदना बद्धोः ॥ ३ ॥
४ “महाऽऽरभतया साहापरिमहतया मांसाहारेण पञ्चेन्द्रियवधेन जीवा नरकादुक्तं कर्म नियच्छन्ति ॥”

गुणम्, अन्यथा हि केचिद् एकमेवैव तत उच्यते मुक्तिमपि अवाप्नुवन्त्येवेति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ इत्थं पञ्चानुपूर्व्येति व्याख्यामिति पञ्चादुक्तेषु मूलहारिणि प्रथममुपनयमुपदर्शयं मूलप्रवेशिन्यभिधातुमाह—
एवं जिअं सपेहाप, तुलिया वालं च पंडियं । मूलियं ते पवेसंति, माणुसं जोणिमिति जे ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तरीत्या ‘जितं’ देवत्वमनुजत्वे द्वारितं वालमिति प्रक्रमः, ‘सपेहाप’ चि ‘सम्प्रेक्ष्य’ सम्बन्ध-
गालोच्य तथा ‘मोलवित्वा’ गुणदोषवत्तया परिमान्य वालं पण्डितं च, यस्य मित्रक्रमत्वात् ‘मौलिकं’ मूलधनं ते प्रवेश-
यन्ति, मूलप्रवेशकृत्त्वमिति सट्टायाः त इत्यभिप्रायः । ये मानुषी योनिं ‘आयान्ति’ आगच्छन्ति वालत्वापरिहारेण तदुचित-
पण्डितत्वमालेपमाना इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यथा मानुषी योनिमाशान्ति तथाऽऽह—
येमापाहिं सिक्खाहिं, जे नरा गिहिसुधया । उवेंति माणुसं जोणिं, कम्मसच्चा हु पाणिणो ॥ २० ॥

व्याख्या—‘विमात्राभिः’ विविधपरिमाणभिः ‘क्षिप्ताभिः’ प्रकृतिभद्रकत्वाद्यभ्यासरूपाभिः, उक्तञ्च—“इदं हि ज्ञणेहिं पुरुराः गृहिणश्च ते सुप्रसाध्य-वृत्तसत्पुरुषव्रता गृहिसुन्ताः, सत्पुरुषव्रतं च—सदाचाराबुद्धनादि । लौकिका अप्याहुः—
“विपमुषैः स्वेयं पदमनुविषेयं हि महतां, त्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुमद्रेऽप्यमुकरम् । असन्तो नाभ्यर्ध्याः सुहृदपि न पाठ्यस्तनुयनः, सतां केनोरिष्टं, विपममसिधारात्रमिदम् ॥ १ ॥” आगमविहितव्रतपारणं त्वमीपासम्भवि,
देवगतिर्देवतयेव तदभिधानात् । यत्तदोर्निलाभिसम्बन्धात् ते किम् ? इत्याह—उपयान्ति मानुषी योनिम्, किमिदमेवम् ?
अत आह—“कम्मसच्चा हु पाणिणो” चि ‘हुः’ यस्मात् सत्यानि-अवन्व्यक्तानि कम्मोणि-ज्ञानावरणीयादीनि येषां ते
सत्यकर्मणः प्राणिन इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ सम्प्रति लब्धमालोपोपनयमाह—
१ “कमुमिं। एतान्त्रोषा मत्तुकापुर्वेभतिव, एवमा—प्रकृतिप्रदत्तया मट्टमिबिनीकत्वाया एतानुगेतत्वाया अस्मत्परितयेति” १

जेसि तु विडला सिक्त्वा, मूलियं ते अइच्छिया । सीलवंता सविसेसा, अदीणा जंति देवयं ॥ २१ ॥
व्याख्या—‘येपां तु’ येषां पुनः ‘विपुला’ निःशङ्कितत्वादिदर्शनाचारादिविषयत्वेन विस्तीर्णा ‘शिक्षा’ ग्रहणाऽऽसेव-
नात्मिका अस्तीति गम्यते, ‘मौलिकं’ मूलधनभूतं मानुषत्वं ते “अइच्छिय” स्ति ‘अतिक्रम्य’ उल्लङ्घ्य ‘शीलघन्तः’
सदाचारवन्तः अविरतसम्यग्दृष्ट्यपेक्षया, महाव्रताऽणुव्रतादिमन्त्रश्च विरतिमदपेक्षया, तथा सह विशेषेण—उत्तरोत्तरगुण-
प्रतिपत्तिबलक्षणेन वर्त्तन्त इति सविशेषाः, अत एव ‘अदीनाः’ ‘कयं ययममुग्र मविष्यामः ?’ इति वेङ्कय्यरहिता यान्ति देवस्य
भावो देवता सैव देवतं तत्, साम्प्रतं विशिष्टसंहननाभावतो मुक्तिगतेरत्र व्ययच्छिन्नत्वाद् देवत्वमेव लाभ उक्तः । यत
उक्तम्—“मैत्र परमोहिपुलाए, आहारग लवग उवसमे कल्पे । संजमतिथ केवलि सिज्जणा य जंनुम्मि वोच्छिन्ना ॥ १ ॥”
इति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ प्रस्तुतमेवार्थं निगमयन्नुपदेसमाह—

एवमदीणवं भिक्खुं, अगारिं च विजाणिया । कहं तु जिचमेलिक्खं, जिचमाणो ण संविदे ॥ २२ ॥
व्याख्या—‘एवम्’ अमुना प्रकारेण लाभान्वितम् ‘अदैन्यवन्तं’ ‘भिक्खुं’ यतिम् ‘अगारिणं च’ गृहस्थं ‘विज्ञाय’
विशेषेण—सधाविधिशिक्षावशाद् देवमनुजगतिगामित्वबलक्षणेन ज्ञात्वा, ‘कयं’ केन प्रकारेण, न कयश्चिदित्यर्थः, ‘तु’ इति
वितर्कं, “जिचं” ति सूत्रत्वात् ‘जेयं’ जेतव्यम् इन्द्रियादिभिः, “एलिक्खं” ति ‘इदं’ देवत्वमनुजत्वबलक्षणं ‘जीयमानः’
हार्यमाणाः “न संविदे” स्ति प्राकृतत्वात् ‘न संवित्ते’ न जानीते ? अपि तु संवित् एव, संविदानश्च यथा न जीयेत तथा
यदेत इत्यभिप्राय इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ समुद्रदृष्टान्तमाह—

जहा कुसग्गे उदगं, समुदेण समं मिणे । एवं माणुस्सगा कामा, देवकामाण अंतिए ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘पये’ति दृष्टान्तोपन्यासे, ‘कुशाग्रे’ दर्भकोटौ ‘वृद्धकं’ जलं ‘समुद्रेण’ समुद्रजलेन ‘समं’ तुल्यं ‘निनुयान्’ परिच्छिन्यात्, एवं मानुष्यकाः कामा देवकामानाम् ‘अन्तिके’ समीपे । किमुक्तं भवति ?—यथा अद्भ्यः कश्चित् कुशाग्रे जलचिन्दुमालोक्य समुद्रवत् मन्यते एवं मूढाश्चक्रवर्त्योदियजुष्यकामान् दिव्यभोगोपमान् अध्ववस्यन्ति, तत्त्वतस्तु पुराप्रजलचिन्दुसमुद्रवत् मनुष्यदेवकामानां महदन्तरमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ उक्तेमेवार्थं निगमयन्नपेक्षमाह—
कुलसगमेत्ता इमे कामा, सन्निरुद्धमि आउण । कस्स हेउं पुराकाउं, जोगक्खेमं न संविदे ॥ २४ ॥
व्याख्या—‘पुराप्रजल’ दर्भप्रान्तगतान्मुच्यद् अल्पा ‘इमे’ प्रत्यक्षाः ‘कामाः’ मनुष्यसम्यन्विनः, तेऽपि न पत्न्यो-
पमादिपरिमितौ द्राघीयसि आयुषि किन्तु ‘सन्निरुद्धे’ सन्निप्ते आयुषि, ततः “कस्स हेउं” ति प्राकृतत्वात् ‘कं हेतुं’ किं
कारणं ‘पुररुद्ध’ आश्रित्य, अलब्धस्य लाभो योगः, लब्धस्य पालनं क्षेमः, अनयोः समाहारे योगक्षेमम्, कोऽर्थः ?—
अप्राप्तयिदृष्टिधर्मप्राप्तिं प्राप्तस्य च पालनम्, ‘न संविदे’ न जानीते जन इति शेषः । तदसंविदौ हि विषयाभिप्यङ्ग एव
हेतुः । मनुष्यविषयाश्च परं प्राप्य दिव्यभोगोपेक्षयंत्रायाः, ततस्तत्प्राप्तौ विषयाभिलाषिणाऽपि धर्म्म एव यतितव्यमिति
सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ इत्थं दृष्टान्तपञ्चकुसुम् । तत्र च प्रथममुरश्चदृष्टान्तेन भोगानामप्यत्ता अपावबहुत्वमभिहितम् ।
आपत्तौ पापाय बहुलमपि यत्र तुच्छं न तत् परिहर्तुं शक्यत इति काकिण्याश्चफलदृष्टान्ततः तत्तुच्छत्वम् । तुच्छमपि च लाभ-
च्छेदात्मकज्यवहारसतयाऽऽद्यव्ययतोलनावुशल एव हातुं शक्य इति वणिच्चवहारोदाहरणम् । आयव्ययतोलनाऽपि च
कथं कर्तव्येति समुद्रदृष्टान्तः । तत्र हि दिव्यकामानां समुद्रजलोपमात्वमुक्तम्, तथा च तदुपार्जनं महान् आयः अनुपार्जनं
तु मद्यान् व्यय इति तत्त्वतो दर्शितमेव भवति । इह च योगक्षेमासवेदने कामानिवृत्त एव भवतीति तस्य दोषमाह—
इह कामाणियदस्स, अत्तदे अवरज्झइ । सोचा पेयाउयं मग्गं, जं सुज्जो परिभस्सइ ॥ २५ ॥

व्याख्या—‘इहे’ति मनुष्यत्वे जैनशासने वा प्राप्ते इति शेषः, कामेभ्यः अनिवृत्तः—अनुपस्तः कामानिवृत्तस्तस्य आत्मनोऽर्थः ‘आत्मार्यः’ अर्ध्यमानतया स्वर्गादिः ‘अपराध्यति’ अनेकार्थत्वाद् घातूनां नश्यति, दुर्गतिगमनेनेति भावः । आह—विषयवाञ्छानिरोधिनि जिनागमे सति कथं कामानिवृत्तिसम्भवः ? उच्यते—‘श्रुत्वा’ उपलक्षणत्वात् प्रतिपद्य च ‘नेयार्थिकं’ न्यायोपपन्नं ‘मार्गं’ सम्यग्दर्शनादिकं मुक्तिपथं ‘यत्’ यस्यात् ‘भूयः’ पुनः परिधरयति, कामानिवृत्तित इति शेषः । कोऽभिप्रायः ?—यो जिनागमश्रवणात् कामनिवृत्तिं प्रतिपन्नोऽपि गुरुकर्मफलान् प्रतिपसति, ये तु श्रुत्वाऽपि न प्रतिपन्नाः, श्रवणं वा येषां नास्ति ते कामानिवृत्ता एवेति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ यस्तु कामेभ्यो निवृत्तस्तस्य गुणमाह—

इह कामनियद्वत्स, अत्तद्वे नायरज्जति । पूतिदेहनिरोहेणं, भवे देवे त्ति मे सुतं ॥ २६ ॥
व्याख्या—इह कामेभ्यो निवृत्तः कामनिवृत्तस्तस्य ‘आत्मार्यः’ स्वर्गादिः ‘न अपराध्यति’ न भ्रष्यति, किं पुनरेवम् ? यतः पूतिः—कुपितो देहः—अर्थोत् औदारिकशरीरं तस्य निरोधः—अभावः पूतिदेहनिरोधस्तेन ‘भवेत्’ स्यात् प्राकृतत्वात् कामनिवृत्तः ‘देवः’ सौधर्मादितिवसी सुरः, उपलक्षणत्वात् सिद्धो वा, ‘इति’ एवम् मया ‘श्रुतम्’ आकर्णितं परमगुरुभ्य इति गम्यते । अनेन स्वर्गाद्यवसिरात्मार्यन्यत्वादे निमित्तमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ ततश्च यवसौ आप्नोति षड्राह—

इद्वी जुती जसो वज्जो, आउं सुहमणुत्तरं । सुज्जो जत्थ मणुस्सेसु, तत्थं से उयवज्जइ ॥ २७ ॥
व्याख्या—‘अद्विः’ कनकादिसमुदायः, ‘श्रुतिः’ शरीरकान्तिः, ‘यज्ञाः’ पराक्रमकृता प्रसिद्धिः, ‘घर्णाः’ गाम्भीर्या-
दिगुणैः श्लाघा गौरवत्वादि वा, ‘आयुः’ जीवितम्, ‘सुखं’ यथेच्छविषयायाप्तौ आह्लादः, न विद्यते उत्तरं—प्रधानम्
अस्मादित्यनुत्तरम्, इदं सर्वं योज्यते, ‘भूयः’ पुनः उत्तराण्येव तानि अत्र सम्भवन्ति ‘यत्र’ केषु मनुष्येषु ‘तत्र’ तेषु
सः ‘उत्पद्यते’ जायत इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ एवं कामानिवृत्त्या यस्य आत्मार्योऽपराध्यति स चाह इतरस्तु पण्डित-
इत्यर्थोदुक्तम् । सम्प्रति पुनरनयोरेव साक्षात् स्वरूपं फलं चोपदर्शयन्नुपवेशमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १२३ ॥

बालस्स पस्स बालत्तं, अहम्मं पडिवज्जिया । चिचां धम्मं अहम्मिद्वे, णरए उववज्जइ ॥ २८ ॥
धीरस्स पस्स धीरत्तं, सघघम्माणुवत्तिणो । चिचा अहम्मं घम्मिद्वे, देवेषु उववज्जइ ॥ २९ ॥
तुलियाण बालभावं, अबालं चैव पंडिए । चइज्जंण बालभावं, अबालं सेवए मुणी ॥ ३० ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—‘बालस्य’ अज्ञस्य ‘पश्य’ अवधारय ‘बालत्वम्’ अज्ञत्वम् । किं तत् ? इत्याह—‘अधर्म’ घर्मविपक्षं विपयासत्किरूपं ‘प्रतिपद्य’ अभ्युपगम्य ‘त्यक्त्वा’ हित्वा ‘धर्म’ विपयनिवृत्तिरूपं सदाचारं “अहम्मिद्वे” त्ति प्राग्वत् ‘नरके’ सीमन्तकादौ उपलक्षणत्वादन्वय वा दुर्गतौ उत्पद्यते ॥ तथा धीः—बुद्धिस्तया राज्ञत इति धीरः—बुद्धिमान् परी-
पहाद्यक्षोभ्यो वा धीरस्तस्य ‘पश्य’ प्रेक्षस्य ‘धीरत्वं’ धीरभावम्, सर्वं धर्म—क्षान्त्यादिरूपम् अनुवर्त्तते—तदनुकूलाचार-
तया स्वीकुरुत इत्येवंशीलो यस्तस्य सर्वधर्मानुवर्त्तिनः, धीरत्वमाह—‘त्यक्त्वा’ हित्वा ‘अधर्म’ विपयामिरतिरूपमसदा-
चारम्, “धम्मिद्वे” त्ति इष्टधर्मां देवेषु उपपद्यत इति । यतश्चैवमतो यद्विधेयं तदाह—‘सोलयित्वे’ति प्राग्वत् ‘बालभावं’
बालत्वम् “अबालं” ति भावप्रणयनत्वात् निर्देशस्य अबालत्वं ‘वः’ समुच्चये, “एवे”ति प्राकृतत्वाद् अनुस्वारलोपे
‘एवम्’ अनन्तरोक्तप्रकारेण ‘पण्डितः’ बुद्धिमान् त्यक्त्वा ‘बालभावं’ बालत्वं “अबालं” ति अबालत्वं ‘सेवते’ अनुतिष्ठति
‘मुनिः’ यतिरिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २८-२९-३० ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ऋषीमीति पूर्ववत् ॥ ७ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रस्तरिविरचितायां सुखबोधायां उत्तराध्ययनलघु-
टीकायासुरश्रीयं सप्तममध्ययनं समाप्तम् ॥

सप्तमं
औरश्रीयम-
ध्ययनम् ।
बाल-पण्डि-
तयोः स्वरूपं
फलं च ।

॥ १२३ ॥

अथाष्टमं कापिलीयमध्ययनम् ।

न्याल्याकमुरध्रीयं सप्तममध्ययनम् । सम्प्रति कपिलमुनिप्रणीततया कापिलीयाख्यमष्टममारभ्यते । अस्य चायमभि-
सम्बन्धः—“अनन्तराध्ययने रसयुद्धेरपायबहुलत्वमभिधाय सत्याग उक्तः । स च निर्लोभस्यैव भवतीति इह निर्लोभत्व-
मुच्यते” इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याध्यायनस्य प्रस्तावनाय कपिलर्विचरित्तमुच्यते । तत्र सम्प्रदायः—

तेनं कालेनं तेनं समएणं कौसंबी नाम नयरी । जियसत्तू राया । कासवो वंमणो वोइसविज्जाठणपारणो राइणो
बहुमओ । वित्ती से उवकप्पिया । तस्स जसा नाम भारिया । तेसं पुत्तो कविलो नाम । कासवो तम्मि कविले सुइलए
वेव कालगओ । ताहे तम्मि मए तं पयं राइणा अन्नस्स मरुयगस्स विन्नं । सो य आसेण छत्तेण य धरिज्जमाणेण
वसइ । तं दइण जसा परन्ना । कविलेण पुच्छिया । ताए सिद्धं—जहा पिया ते एवंविहाए इड्डीए निग्गच्छियाइओ,
जेण सो विजासंपन्नो । सो भणइ—अहं पि अहिज्जामि । सा भणइ—इह तुमं मच्छरेण न कोइ सिक्खावेइ, वस
सायरीय नयरीए पियमित्तो इंदत्तो नाम माहणो सो तुमं सिक्खावेही । सो गवो सावत्थी, पत्तो य तस्समीवं,
निवडिओ चरणेसु । पुच्छिओ—कओ सि तुमं ? । तेण जहावत्तं कहियं, विणयपुव्वयं च पंजलिउडेण भणियं—भयवं !
अहं विज्जत्थी तुम्हं तायनिव्विसेसाणं पायमूलभागओ, ता करेइ मे विज्जाए अज्जावणेण पसाओ । उवज्जाएण वि पुत्तय-
सिणेइमुव्वहंतेण भणियं—वच्छ ! जुत्तो ते विज्जागइणुज्जमो, विज्जाविहीणो पुरिसो पसुणो निव्विसेसो होइ, इइपरलोए
य विज्जा कण्णहेऊ, उक्कञ्च—“विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं, विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या

गुरुणां गुरुः । विद्या चन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं देवता, विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥१॥”
ता अहिज्जसु विज्जं, साहीणाणि य तुह सद्याणि विज्जासाहणाणि, परं भोयणं मम घरे निष्परिगहत्तणओ नत्थि, तमंतरेण न
संपज्जए पढणं । यत उक्तम्—“आरोय-युद्धि-विनयोद्यम-शास्त्ररागाः, पञ्चाऽऽन्तराः पठनसिद्धिगुणा भवन्ति । आचार्य-
पुस्तक-निवास-सहाय-वल्गाः, बाह्यास्तु पञ्च पठनं परिवर्द्धयन्ति ॥ १ ॥” तेण भणियं—भिक्षुगामित्तेण वि संपज्जइ भोयणं ।
उयग्गाएण भणियं—न भिक्षुवाचित्तीहिं पढियं सक्किजए, ता आगच्छ पत्येमो किंचि इत्थं तुह भोयणनिमित्तं । गया ते
दो वि तन्निवासिणो सालिभइइत्थस्स सयासं । “ॐ भूर्भुवः स्वस्ति तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवाः स्वधीमहे” इवाइ कया
उवसत्थी । पुच्छिओ इत्थेण पओयणं । उवग्गाएण भणियं—एस मे मित्तस्स पुत्तो कोसंवीओ विज्जत्थी आगओ,
तुज्ज भोयणनिरसाए अहिज्जइ विज्जं मम सयासे, तुज्ज महंतं पुत्रं विज्जोवगहकरेण । सहरिसं च पडिवन्नं तेण । सो
तत्थ जिमिडं जिमिडं अहिज्जइ । दासचेडी य तस्स परिवेसेइ । सो य सभायेण हसणसीलो, विगारवहुलयाए जोव्वणस्स
तुज्जयत्तणओ कामस्स तीए अणुरत्तो, सा वि य तम्मि । भणिओ य तीए—तुमं चेव ममं पिओ, परं न तुह किंचि
अत्थि, ता मा रुसेज्जसु, पोत्तमोहनिमित्तं अहं अन्नेहिं समं अच्छामि । पडिवन्नं तेण । अन्नया दासीण महो आगओ ।
सा य तेण समं निधिज्जा उव्विणा अच्छइ । तेण पुच्छिया—कओ ते अरई ? । तीए भन्नइ—दासीमहो उव्विओ,
ममं पत्तुग्गाण मोहं नत्थि, सहीण मज्जे विगुप्पिस्सं । ताहे सो अधिइं पगओ । तीए भन्नइ—मा अधिइं करेहि, एत्थ
धणो नाम सेट्ठी, अप्पहाए चेव जो णं पढमं वद्धावेइ सो तस्स दो सुवन्नमासए देइ, तत्थ तुमं गंतूण चद्धावेहि ।
‘आमं’ ति तेण भणिए तीए ‘लोभेण अन्नो गच्छिहि’ ति अइप्पमाए पेसिओ । वंभतो य आरम्भिययुरिसेहिं गहिओ वद्धो
य । तओ पभाए पसेणइस्स सो उवणीओ । राइणा पुच्छिओ । तेण सब्भावो कहिओ । राइणा भणियं—जं मग्गसि

तं देमि । सो भणइ—चित्तिउं मग्गामि । राइणा 'तद्ध' चि भणिण् असोगवणियाण चित्तेउमारद्धो—रोहिं मासेहि वत्था-
भरणानि न भविरसंति ता सुवन्नसयं मग्गामि, तेण वि भवणजाणवाहणाइं न भविरसंति ता सहस्सं मग्गामि, इमेण
वि डिभरूवाण परिणयणाइयओ न पूरेइ लब्बं मग्गामि, एसो वि सुहिसयणवंधुसम्माणदीणणाहाइदाणविसिद्ध-
भोगोवभोगाण ण पज्जत्तो ता कोटि फोडिसयं फोडिसहस्सं धा मग्गामि । एवमाइ चित्ततो सुहक्कमोदएण तक्कणमेव सुह-
परिणममुवगओ संबेगमावओ लग्गो परिमाविउं—अहो ! ओभस्स विलसियं, दोण्ह सुयन्नमासाण कज्जेणागधो ज्झाभ-
मुवडियं दइण कोडीहिं पि न उवरमइ भणोरहो, अन्नं च विज्जापण्हत्थं विदेसमागओ जाव ताव अबहीरिऊण जणारिं,
अवरणिऊण उवग्गायहियज्जवएसं, अवमणिऊण फुलं, एइए इयररमणीए जाणमाणो विमोहिओ, ता अवितहमेयं—
“ताव फुए वेरगु चित्ति कुललज्ज वि तावहिं, ताव अफज्जह तणिय संक गुरुयणभउ तावहिं । ताविदियह वसाइ जसह
सिरि हायइ तावहिं, रमणिहिं मणमोहनिहिं पुरिसु वसु होइ न जावहिं ॥ १ ॥ सो सुफयकम्मु सो निउणमइ, सिवह
मग्गि सो संपडिउ । परमोवणओसहिसरिसियहं, जो वालियहं पिडि नवि पडिओ ॥ २ ॥” ता अलं सुवन्नेण, अलं
विसयसंगेण, अलं संसारपडियंवेण । एवमाइ भावेमाणो जाइ सरिऊण जाओ सयंयुओ । सयमेव लोचं काऊण देवयावि-
दिअगहियायारभंडगो आगओ राइसगासं । राइणा भणियं—किं चितियं ? । तेण य नियमणोरहविस्थरो कहिओ ।
पडियं च—“जहा लामो तहा लोमो, लामा लोमो पयडूइ । दोभासकयं कज्जं, कोडीए पि न निडियं ॥ १ ॥” राया

१ “तावत् रज्जुवति वेदमं चित्ते कुललज्जाऽपि तावत्, तावदकार्यस्य सत्त्वा गद्वा गुरुजनमस्तत्तावत् । तावदिच्छियाणि वशानि यथासः
धो राजते तावत्, रमणीभिर्मनोमोहिनीभिः पुरतो वतः भवति न यावत् ॥ १ ॥ स सुकृतकर्मो य निपुणमतिः, शिवस्य मार्गे ॥ सप्रदितः ।
परमोहनौपयसदृशीनां, यो वालिकां पीडयति न पतितः ॥ २ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनध्वने
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखवोधा-
ख्यालयु-
वृत्तिः ।
॥ १२५ ॥

पहट्टमणो भणइ—कोहि पि देमि, निण्हसु अंजो ! । इयरेण भणियं—पज्जत्तं अत्येण, परिचत्तो मए घरवासो, ता तुब्भे वि—“अत्थु असारउ अधिरु धंघु तणु रोगकिलंतउ, आवइ जर वैरग्गु घरह जमु एइ तुरंतउ । णत्थि सोक्खु संसारि किं सि जिणपम्मि पयट्ठइ, पंचइ दिवसइ रेसि राय ! मं पाविहिं वट्ठइ ॥ १ ॥” एवमाइ उवइसिऊणं घम्मलाभिऊण निग्गओ, विहरइ पंचसमिओ तिगुत्तो घोरतवो उग्गयंभचेरवासी निम्ममो निरहंकारो अक्खलियपंचमहद्वयघरो । छम्मासपरि-
यायस्स य उप्पन्नं केवलं नाणं । इओ य रायगिहस्स णयरस्स अंतरा अट्टारसजोयणाए अट्ठीए वल्लभइपामोक्खा
इण्हदासा नाम पंचचोरसया अच्छंति । नाणेण जाणियं—जहा ते संवुत्तिस्संति । तओ पट्ठिओ संपत्तो य तं पएसं ।
साहिण्ण य विट्ठो ‘को वि एइ’ ति । आसन्नीहूओ नाओ जहा—समणगो ति, अन्हे परिभवितं आगच्छइ । रोसेण गहिओ
सेणावइसमीयं नीओ । तेण भणियं—खेद्धामो एणं ति । तेहिं भन्नइ—नच्चसु समणग ति । सो भणइ—वायंतओ
नत्थि । तादे ताणि पंच वि चोरसयाणि तालं कुट्ठंति । सो वि गायइ धुवगं—अधुवे असासयस्मी, संसारस्मी दुक्ख-
पउराए । किं नाम हुल्ल तं कम्मयं ? जेणाहं दुग्गहं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥” एवं सवत्थ सिलोगंतरे धुवगं गायइ
‘अधुवे’त्यादि । तत्थ केइ पढमसिलोगे संवुद्धा, केइ वीए, एवं जाव पंच वि सया संवुद्धा पवइय ति । इत्यमिहितः
सम्प्रदायः ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्मियते—

अधुवे असासयस्मी, संसारस्मी दुक्खपउराए ।

किं नाम होल्ल तं कम्मयं, जेणाहं दोग्गहं न गच्छेज्जा ॥ १ ॥

१ “अप्योऽसारोऽस्थितो वन्नुस्तु रोगकुलं, आयाति जरा वैराग्यं घरं जम आयाति त्वरितम् । नाद्धि सुतं संसारे किमपि
त्रिनयने प्रयतंस, पट्ठम्यो दिवसेभ्यः रेसि राजन् ! मा पार्ष्ण्यु वतंस ॥ १ ॥”

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलमुनेः
केवलोल-
त्तिः ।

॥ १२५ ॥

स्वयंबुद्धेन
कपिलकेव-
लिना चौर-
समूहस्य
सम्योध-
करणम् ॥

व्याख्या—स हि भगवान् कपिलनामा स्वयंबुद्धश्चौरसङ्घातसम्योधनायेमं ध्रुवंकं सङ्गीतवान् । तत्र श्रुतः—य एका-
स्पदप्रतिपदो न तथा अश्रुतः तस्मिन्, संसार इति सम्बन्धः । भ्रमन्ति ह्यत्र सर्वेपु स्थानेषु जन्तवः । उक्तञ्च—“रङ्ग-
भूमिर्न सा कचि-च्छुद्धा जगति विद्यते । विचित्रैः कर्मनिपथ्यै-र्यत्र सत्त्वं नान्वितम् ॥ १ ॥” इति । ‘अशाश्वते’ अनित्ये
अशाश्वतं हि सकलमिह राज्यादि । तथा च हारिलवाचकः—“चलं राज्यैश्वर्यं घनकनकसारः परिजनो, नृपाद्या घासभ्यं
चलममरसौख्यं च विपुलम् । चलं रूपाऽऽरोग्यं चलमिह धरं जीवितमिदं, जनो दृष्टो यो वै जनयति सुखं सोऽपि चपलः
॥ १ ॥” ‘संसारो’ भवे प्रचुराण्येव प्रचुराणि—प्रभूतानि दुःखानि शरीरमानसानि यत्र स रुपा, प्राकृतत्वाच्चैवं निर्देसाः
सूते । ‘किमिति प्रश्ने, ‘नामे’ति वाक्यालङ्कारे, ‘भवेत्’ स्यात् तत् कर्मैव ‘कर्मकम्’ अनुष्ठानं ‘ध्येत’ कर्मणा हेतुभूतेन
‘अहमिति आत्मनिर्देशः ‘दुर्गतिं’ नरकादिकां न ‘गच्छेज्ज’ चि ‘न गच्छेयम्’ न चायाम् । अत्र तस्य भगवतः संशया-
भावेऽपि दुर्गतिगमनाभावेऽपि च प्रतियोग्यपूर्वसङ्गतिकापेक्षमित्यमभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ एवं च भगवतोद्गीते
तेऽव्येनमेव ध्रुवंकं गायन्ति, तालञ्च कुट्टयन्ति, तैश्च प्रत्युद्गीते भगवानाह—

विजहिस्तु पुद्गसंजोयं, ण सिणेहं कहिंचि कुवेज्जा ।

असिणेह सिणेहकरेहिं, दोसपओसेहिं सुचए भिक्खु ॥ २ ॥

व्याख्या—‘विहाय’ परित्यज्य पूर्वं—पूर्वपरिचितैर्मौल्यभिन्नादिभिः उपलक्षणत्वादन्यैश्च स्वजनपनादिभिः संयोगः—
सम्बन्धः पूर्वसंयोगस्तं न ‘जेहम्’ अमिष्वङ्गं ‘कचित्’ बाह्येऽभ्यन्तरे वा वस्तुनि ‘कुर्वीत’ कुर्यात् । तथा च को गुणः ?
इत्याह—‘अजेहः’ प्रतिबन्धरहितः प्राकृतत्वाद् विसर्जनीयलोपः, ‘स्नेहकरेष्वपि’ स्नेहकरणशीलेष्वपि पुत्रकलत्रादिषु आस्ता-

१ ध्रुवकलक्षणत्रोदम्—यद्गीयते पूर्वमेव, पुनः पुनः सर्वकाल्यबन्धेषु । ध्रुवकमिति तदिह ध्रुविचं, पदपदं चातुषपदं द्विपदं च ॥ १ ॥

मन्येषु, अपिच्चाऽऽ लुप्तो द्रष्टव्यः, दोषाः—इहेव मनस्तापादयः प्रदोषाः—परत्र नरकगत्यादयस्ते; 'विमुच्यते' त्यज्यते मिश्रुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ पुनर्यदसौ कृतवांस्तदाह—

तो नाणदंसणसमग्गो, हियनिस्सेसाय सव्वजीवाणं ।

तेसिं विमोक्खणट्ठाए, भासती मुणिवरो विगयमोहो ॥ ३ ॥

व्याख्या—“तो” स्ति ‘ततः’ अनन्तरं भाषते मुनिवर इति सम्बन्धः । स च कीदृक् ? ज्ञानदर्शनाभ्यां—प्रस्तावात् केवलाभ्यां समग्रः—समन्वितः, किमर्थं भाषते ? इत्याह—“हियनिस्सेसाय” स्ति सूत्रत्वात् हितः—पृथगो निरुपमसुखहेतुत्वात् निःश्रेयसः—मोक्षः, हितश्चासौ निःश्रेयसश्च हितनिःश्रेयसः तस्मै—तदर्थम्, केपाम् ? ‘सर्वजीवानाम्’ अशेषप्राणिनाम्, चत्स्य गन्धमानत्वात्, ‘केपाम्’ पञ्चशतसंख्यानां पौराणां ‘विमोक्षणार्थम्’ अष्टविधकर्मविमोचनार्थं भाषते, वर्तमाननिर्देशः तत्कालविवक्षया, मुनिवरो विगतमोहः । ननु “हियनिस्सेसाय सव्वजीवाणं” तीत्युक्ते “क्षेसिं विमोक्खणट्ठाए” इत्यतिरिच्यते, न, तानेयोदिश्य भगवतः प्रवृत्तिरिति प्रधानत्वात् पुनस्तद्विमोक्षणार्थमित्यभिधानमदुष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ यदसौ भाषते तदाह—सयं गंधं कलहं च, विप्पजहे तहाविहं भिक्खू । सवेसु कामजाएसु, पासमाणो न लिप्पती ताहं ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘सर्वम्’ अशेषं ‘प्रन्धं’ वाहं धनादि आन्तरं मिथ्यात्वादि, कलहहेतुत्वात् ‘कलहः’ क्रोधस्तं, चशब्दात् मानादीन्, अभ्यन्तरप्रन्धरूपत्वेऽपि चैषां पृथगुपादानं बहुदोषताख्यापनार्थम् । “विप्पजहे” स्ति ‘विप्रजह्यात्’ विलजेत्, ‘तयाविधं’ कर्मबन्धहेतुं न तु घर्मोपकरणमपीत्यभिप्रायः, ‘भिक्खुः’ यतिः । ततश्च किं स्यात् ? इत्याह—सर्वेषु ‘कामजातेषु’ कामप्रकारेषु “पासमाणो” स्ति ‘पश्यन्’ प्रेक्षमाणोऽत्यन्तकटुकं तद्विषयं दोषमिति गम्यते, ‘न लिप्यते’ न सज्यते प्रायते—रक्षति आत्मानं दुर्गतेरिति ज्ञातीति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ इत्थं ग्रन्थत्यागिनो गुणमभिधाय व्यतिरेके दोषमाह—

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
स्वयंबुद्धेन
कपिलदेव-
लिना चौर-
समूहस्य
सन्मोघ-
करणम् ।

॥ १२६ ॥

स्वयं बुद्धेन
कपिलकेव-
लिना चौर-
समूहस्य
संशोध-
करणम् ।

भोगमिसदोसविसन्ने, हिअणिसेयसबुद्धिचोच्चत्थे ।
वाले य मंदिए मूढे, वज्झति मच्छिंया व खेलम्मि ॥ ५ ॥

व्याख्या—भोगा एव गृद्धिहेतुत्वाद् आसिपं भोगमिपं तदेव दोषः आत्मद्रूपणाद् भोगमिपदोपस्तस्मिन् विपण्णः—
विविधं संप्रद-निमग्नः, हिते निःश्रेयसे—मोक्षे बुद्धिः—तत्प्राप्त्युपायविषया मतिः विपर्यस्ता—विपर्ययवती यस्य स हित-
निःश्रेयसबुद्धिविपर्यस्ताः, 'बालञ्च' अज्ञः "मंदिए" ति सूत्रत्वात् 'मन्दः' धर्मकार्यकरणं प्रति अनुवतः 'मूढः' मोहाकुलि-
तमानसः 'वज्झते' क्षिप्यते अर्थाद् ज्ञानावरणादिकर्मणा मश्चिकेव 'खेले' श्रेयसि रजसेति गम्यते । इदमुक्तं भवति—
ययाऽसौ तद्वन्धादिभिराकृत्यमाणा खेले मज्जति, मग्ना च रेण्यादिना च्यते, एवं जन्तुरपि भोगमिपमग्नः कर्मणेति
सुत्रार्थः ॥ ५ ॥ ननु यद्येवमस्मी भोगाः कर्मबन्धकारणं किं नैतान् सर्वजन्तवस्त्यजन्ति ? इत्याह—

दुपरिचया इमे कामा, णो सुजहा अधीरपुरिसेहिं ।

अह संति सुधया साह, जे तरंति अतरं वणिगा व ॥ ६ ॥

व्याख्या—'दुःपरिलजाः' दुःपरिहार्याः 'इमे' प्रत्यक्षत उपलभ्यमानाः कामाः 'नो' नैव "सुजहा" ति सूत्रत्वात्
'सुहानाः' सुलजा विपत्तमृक्मधुराश्रयवत् । कैः ? 'अधीरपुरपैः' असात्त्विकनरैः । यथेह 'दुःपरिलजाः' इत्युक्त्वा पुनः
'न सुजहाः' इत्युक्तं तदलान्तदुस्त्यजत्वख्यापकम् । अधीरग्रहणेन तु धीरैः सुलजा एव इत्युच्यते, अत एवाह—'अथे'त्युपन्यासे,
'सन्ति' विद्यन्ते 'सुप्रताः' निष्कलङ्कप्रताः 'साधवः' मुनयः, ये किम् ? इत्याह—ये 'तरन्ति' परम्परया अतिक्रामन्ति
'अतरं' तरीतुमर्हक्यं भवमित्यर्थः, वणिज इव, वाशब्दस्येवार्थत्वात् ; यथा हि वणिजोऽतरं नीरधि यानपात्रादिना तरन्ति

श्रीउचरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुरवयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १२७ ॥

एवमेतेऽपि धीरा व्रतादिनोपायेन तरन्ति भवमिति । उक्तञ्च—“विपयगणः कापुरुषं, करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषम् । यथाति मशकमेव हि, लूतातन्तुर्न मातङ्गम् ॥१॥” इति सूत्रार्थः ॥६॥ किं सर्वेऽपि साध्वोऽतर तरन्ति उत न ? इत्याह—

समणा सु एगे वदमाणा, पाणवहं मिया अयाणंता ।

मंदा निरयं गच्छंति, बाला पावियाहिं दिट्ठीहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘श्रमणाः’ साधवः—मुनयः ‘स्मः’ इत्यात्मनिर्देशार्थत्वाद् वयमिति ‘एके’ केचन तीर्थान्तरीयाः ‘वदमानाः’ स्वाभिप्रायमुदीरयन्तः ‘पाणवध’ प्राणघात मृगा इव ‘मृगाः’ प्रागवद्, ‘अज्ञाः’ अजानन्त इति ‘के’ प्राणिनः ? के वा तेषां प्राणाः ? कयं वधः ? इत्यनवबुध्यमानाः, अनेन च प्रयमप्रतमपि न विदन्ति आस्तां शेषाणीत्युक्तं भवति । अत एव मन्दा इव ‘मन्दाः’ मिथ्यात्वमहारोगप्रस्तया ‘निरय’ नरकं ‘गच्छन्ति’ यान्ति बाला इव ‘बालाः’ विशिष्टविवेक-
विफलत्वात्, ‘पापिकाभिः’ पापहेतुभिः ‘दृष्टिभिः’ दर्शनाभिप्रायरूपाभिः “ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभेत, इन्द्राय क्षत्रं, मरुद्भ्यो वैश्यं, तपसे शूद्रम् ।” तथा च—“यस्य बुद्धिर्न लिप्येत, हत्वा सर्वमिदं जगत् । आकाशमिव पङ्केत, नासौ पापेन लिप्यते ॥ १ ॥” इत्यादिकाभिर्दयादमवहिष्कृताभिः, तद्बहिष्कृतानां च विविधवल्कलवेपाधारिणामपि न केनचित् पापप-
रित्नाणम् । तथा च वाचकः—“चर्मवल्कलचीराणि, कूर्चमुण्डशिलाजटाः । न न्यपोहन्ति पापानि, शोधकौ तु दयादमौ ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ अत एवाह सूत्रकृत्—

न तु पाणवहं अणुजाणे, मुचेज्ज कयाह सवहुक्खाणं ।

एवमारिणिं अक्खायं, जेहिं इमो साहुधम्मो पन्नत्तो ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘न तु’ नैव पाणवधं मृपावादाद्युपलक्षणं चैतत्, “अणुजाणे” ति अपेर्लुप्तस्य दर्शनाद् अनुजानन्नपि आस्तां

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १२७ ॥

कुर्वन् कारयन् 'मुच्येत' तज्येत 'कदाचित्' कस्मिंश्चिदपि काले "सत्त्वदुःखलाणं" ति सुख्यसयात् 'सर्वदुःखैः' नरकादि-
गतिमाधिमिः शरीरमानतैः दुःखैः । ततः प्राणविपातादिनिवृत्ता एव श्रमणाः, त एवाऽऽरं तरन्ति नत्वितर इत्युक्तं भवति ।
किमेतत् त्वयेदोच्यते ? इत्याह—'एवम्' उक्तप्रकारेण 'आर्यैः' तीर्थकरादिभिः 'आख्यातम्' कथितम्, ये कीदृशाः ?
इत्याह—'यैः' आर्यैः अयं 'साधुवर्मः' हिंसानिवृत्त्यादिः 'भ्रतः' प्रत्यपितः । 'अयमि'त्यनेन चालमनि वर्तमानं प्रति-
बोधययीतानां प्रत्यक्षं साधुवर्मं निर्दिशतीति सूचार्थः ॥ ८ ॥ यदेवं ततः किं कृत्यम् ? इत्याह—

पाणे य नाइवापज्जा, से समिण्णं ति बुच्चई ताई ।
तज्जो से पावयं कम्मं, निज्जाह उदगं व थलाओ ॥ ९ ॥

इत्याह—'पाणे य नाइवापज्जा' वक्षन्दो व्यवहितसम्बन्धः, ततश्च प्राणात् नातिपातयेत्, वक्षत्वाद् सूपावादा-
विनिवृत्तिमाह । किमिति प्राणात् नातिपातयेत् ? इत्याह—'से' ति यः प्राणात् नातिपातयिता सः 'समितः' समिति-
मानिति 'उच्यते' अभिधीयते, किंभूतः सन् ? इत्याह—'त्रायी' अवश्यं प्राणिनात्ता, समितत्वेऽपि को गुणः ? उच्यते—
'ततः' समित्वात् 'से' इति अयं 'पापकम्' अशुभं कर्म 'निर्योसि' निर्णेच्छति, उदकमिव 'स्वलात्' इत्युभतप्रवैशादिति
सूचार्थः ॥ ९ ॥ बहुलं प्राणाभाऽतिपातयेदिति तदेव स्पष्टयितुमाह—

जगणिससएदिं मूणहिं, तसनामेहिं पावरेहिं च । नो तेसिमारमे दंडं, मणसा वयस कायसा चैव १०
इत्याह—'जगज्जिहितेषु' लोकाज्जितेषु 'भूतेषु' जन्तुषु 'तसनामसु' तसामिधानेषु द्विन्द्रियादिषु 'स्वावरेषु' पृथि-
व्यादिषु 'चः' समुच्चये 'नो' नैव 'वेसिं' ति 'तेषु' रक्षणीयत्वेन प्रतीतेषु 'आरमेव' कुर्यात् 'दण्डं' वयात्मकं "मणसा
चैव १०

श्रीउत्तरा-
स्पयनघ्ने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
धृतिः ।
॥ १२८ ॥

वयस कायसा चेव" ति आर्पत्वात् मनसा वचसा कायेन, चैवशब्दः समुच्चये। इदमत्र तात्पर्यम्—“सर्वे वि दुक्तरभीरू, सर्वे वि सुहाभिलासिणो सत्ता । सर्वे वि जीवणपिया, सर्वे मरणाउ वीहति ॥ १ ॥ वरमन्नभोगदाणं, घणधन्नहिरन्नरज्जदाणं च । न कुणइ तं मणहरिसं, जायइ जो अभयदाणाओ ॥ २ ॥ एहु धम्मपरमत्थु कहिज्जइ, जेण पीडनं परह न किज्जइ । जो परपीड करइ निश्चित्ठ, सो भवि ममइ दुक्तरसंतत्त ॥ ३ ॥” इति मत्वा न कस्यापि जीवस्य हिंसां कुर्यादिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ उक्त मूलगुणाः सम्प्रत्युत्तरगुणा वाच्याः । तेष्वपि एषणासमितिः प्रधानेति तामाह—

सुद्धेसणा उ गद्या णं, तत्थ ठविज्ज भिक्खू अप्पाणं ।

जायाए घासमेसेज्जा, रसगिद्धे ण सिया भिक्खाए ॥ ११ ॥

न्याख्या—शुद्धाः—शुद्धिमलो दोषरहिता इत्यर्थः ताश्च सा एषणाश्च—उद्गमेषणाद्याः शुद्धेषणास्ताः ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य ‘तत्र’ तासु ‘स्थापयेत्’ निवेशयेत् ‘भिक्खुः’ यतिः आत्मानम् । किमुक्तं भवति ?—अनेपणीचपरिहारेण शुद्धमेव गृहीयात्, तदपि किमर्थम् ? इत्याह—“जायाए” इति ‘यात्रार्थे’ संयमनिर्वाहणनिमित्तं “घासं” इति प्राप्तम् ‘एषयेत्’ गवेषयेत् । उक्तं हि—“जैह सगडक्खोवंगो, कीरइ भरवहणकारणा नवरं । तह गुणभरवहणत्थं, आहारो वंभयारीणं ॥ १॥” इति । एषणाशुद्धमप्यादाय कथं भोक्तव्यम् ? इति प्राप्तैषणामाह—रसेषु—स्निग्धमधुरादिषु गृह्यः—गृद्धिमान् रसगृह्यः ‘न स्यात्’

१ “सर्वेऽपि दुःखभीरवः, सर्वेऽपि सुखाभिलाषिणः सत्त्वाः । सर्वेऽपि जीवनप्रियाः, सर्वे मरणाद् विम्यति ॥ १ ॥ वरमन्नभोगदानं, घनधान्यहिरण्यराज्यदानं च । न करोति तं मनोहरं, जायते योऽभयदानात् ॥ २ ॥ एष धर्मपरमार्थः कथ्यते, येन पीडा खलु परल न क्रियते । यः परपीडां करोति तिश्चिन्तः, स भवे अमति दुःखसन्तप्तः ॥ ३ ॥

२ “यथा नाकटाक्षोपाह्नः, क्रियते सारवहनकारणात् नवरम् । तथा गुणसारवहनार्थमौहस्तो ब्रह्मचारिणाम् ॥ १ ॥”

अष्टमं-
कापिलीय-
मध्ययनेम् ।

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १२८ ॥

न भवेत् मिश्रदः । अनेन रागपरिहार उक्तः, द्वेषपरिहारोपलक्षणं चैतत्, ततश्च रागद्वेषरहितो शुद्धीत इत्युक्तं भवति ।
यदुक्तम्—“रागद्वेषविमुक्तो गुंलिज्जा निज्जरापेहि” त्ति सूत्रगमार्थः ॥ ११ ॥ अगृह्य रसेषु यत् कुर्यात् तदाह—

पंताणि चैव सेवेज्जा, सीर्यपिंडं पुराणकुम्मासं ।

अदु युक्कसं पुलगं वा, जवणट्ठाए निसेवए मंथुं ॥ १२ ॥

व्याख्या—“पंताणि चैव” त्ति ‘ग्रान्तान्येव’ नीरसान्येव ‘सेवेव’ शुद्धीत न तु स्निग्धमधुराणि, तेषां मोहोदयहेतुत्वात् ।
पानि पुनलानि ? इत्याह—‘शीतपिण्डं’ शीताऽऽहारं, शीतोऽपि शाल्यादिपिण्डः सरस एव स्यादत आह—‘पुराणाः’
प्रभूतवर्षधृताः ‘कुल्मापाः’ राजमापाः, एते हि पुराणा अत्यन्तपूतयो नीरसाश्च भवन्तीति तद्ग्रहणम्, उपलक्षणं चैतत् पुराण-
मुद्गादीनाम् । “अदु” इत्यथवा “युक्कसं” मुद्रमापादिनखिकानिष्पन्नमन्नम् ‘पुलाकम्’ असारं वल्लचनकादि, ‘वा’ समुच्चये,
“जवणट्ठाए” त्ति ‘यापनार्थं’ शरीरनिर्वाहार्थं ‘नियेवेव’ उपशुद्धीत । ‘यापनार्थम्’ इत्यनेनैतत् सूचितम्—यदि शरीरयापना
भवति अनेन तत्तदेव नियेवेत, यदि तु अतियातोद्रेकादिना तथापनैय न स्यात् ततो न नियेवेतऽपि, गच्छगतापेक्षमेतत्,
तन्निर्गतश्चैतान्येव नियेवेत, तस्य तथाविधानामेव ग्रहणावुशानात् । “मंथुं च” वदरादिचूर्णम्, चस्य गम्यमानत्वात्,
अतिरुक्षतया चास्य ग्रान्तत्वम् । पुनः क्रियाभिधानं च न सकृदेव आप्तान्यमूनि सेवेत किन्त्वनेकधाऽपि इति ख्यापनार्थमिति
सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ यदुक्तं शुद्धैपणास्वात्मानं स्थापयेदिति तद्विषयये बाधकमाह—

जे लक्खणं च सुविणं च, अंगविज्जं च जे पउंजंति ।

ण ह्रु ते समणा वुचंति, एवमायरिएहिमक्खायं ॥ १३ ॥

श्रीउत्तरा-
म्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुत्तमोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १२९ ॥

व्याख्या—ये 'लक्षणं' च' शुभाऽशुभसूचकं पुरुषलक्षणादि । तद्यथा—अशिष्वर्याः सुखं मांसे, त्वचि भोगाः स्त्रियोऽक्षिपु । गतौ यानं सरे चाऽऽज्ञा, सर्वं सत्त्वे प्रतिष्ठितम् ॥१॥ तथा—पद्म-वशा-ऽऽकुश-न्तुत्र-शङ्ख-मत्स्यादयस्तले । पाणि-पादेषु दृश्यन्ते, यस्याऽस्तौ श्रीपतिः पुमान् ॥ २ ॥ उद्युद्धाः पृथुलास्तोत्राः, क्षिगघा दर्पणसन्निभाः । नरा भवन्ति धन्यानां, धनभोगसुखप्रदाः ॥३॥ सितैः श्रमणता श्वेया, रूक्षपुष्पितकैः पुनः । जायते किल दुःशीलो, नलैल्लोकैऽत्र मानवः ॥४॥ शुद्धाः समाः शिल्परिणो, दन्ताः क्षिगघयताः शुभाः । विपरीताः पुनर्हेया, नराणां दुःखहेतवः ॥५॥ द्वात्रिंशद्दशानो राजा, भोगी स्यादेकहीनकः । त्रिंशता मध्यमो ज्ञेयस्ततोऽथस्त्रात्र सुन्दरः ॥ ६ ॥ सौकदन्ताऽतिदन्ता ये, श्यामदन्ताश्च ये नराः । मूपकैः समदन्ताश्च, ते पापाः परिकीर्तिताः ॥ ७ ॥ अद्भुतयवैराख्याः, सुतवन्तोऽद्भुतमूलजैश्च यवैः । ऊर्द्धो-फारा रेखा, पाणितले भवति धनदेतुः ॥८॥ वामावर्त्तो भवेद्यस्य, वामायां विसि मस्तके । निर्लक्षणाः क्षुधाक्षामो, मिक्षाम-कात् स रूक्षिकाप् ॥९॥ दक्षिणो दक्षिणे भागे, यस्याऽऽवर्त्तोऽस्ति मस्तके । तस्य नित्यं प्रजायेत, कमला करवर्त्तिनी ॥१०॥ यदि स्यादक्षिणे वामो, दक्षिणो वामपार्श्वके । पञ्चात्काले सतस्तस्य, भोगा नास्त्यत्र संशयः ॥११॥ उरोमुत्तरललाटानि, पृथूनि सुत्तरभागिनाम् । गम्भीराणि पुनर्भीणि, नाभिः सत्त्वं स्वरक्षया ॥१२॥ कैश-दन्त-नराः सूक्ष्मा, भयन्ति सुखहेतवः । फण्डः पृष्ठं तथा जङ्घे, ह्रस्वं लिङ्गञ्च पूजितम् ॥१३॥ रक्षा जिह्वा भवेदन्या, पाणिपादतलानि च । पृथुलाः पाणिपादाश्च, धन्यानां दीर्घजीविनाम् ॥१४॥ क्षिगघदन्तः शुभाऽऽधारः, सुमगः क्षिगघलोचनः । नरोऽतिह्रस्वदीर्घश्च, स्थूलाः कृष्णाश्च निन्दिताः ॥१५॥ पञ्चभिः सतमुदितं, चतुर्भिर्नवतिस्तया । त्रिभिः पष्टिः सगुदिष्टा, लेखाद्भिर्भौलवर्त्तिभिः ॥१६॥ चत्वारिंशत्तुनः श्लेष्मं, वर्षाणि नरजीवितम् । वाभ्यां द्वाभ्यां तथैकेन, त्रिशद्वर्षाणि जायते ॥१७॥ कुशीलाः श्यामलोलाक्षी, रोम-जहा च मर्षुदा । महिलोन्नतोचरोष्ठी, नित्यश्च कलहप्रिया ॥१८॥ इत्यादि ॥ 'ह्रस्वं च' शुभाऽशुभफलसूचकम् । तद्यथा—

अष्टमं
क्रापिलीय-
मध्ययनम् ।
पाणिलोक-
लिना साधु-
धर्मकयनम् ।

॥१२९॥

‘अणुहूय-दिष्ट-चितियवियजियं सधमेव जं सुमिणं। जायइ अवितहफलं, सत्यसरीरेहि जं दिहं ॥ १ ॥ पढमम्मि वासफलया, वीए जामम्मि होति छम्मासा । तइयम्मि त्रिमासफला, चरिमे सज्जफला होति ॥ २ ॥ आरोहणं गो-विस-पुंजेरेसुं, पासाय-सेलगा-महादुमेसु । विद्याणुलेवो रुइयं मयं च, अगम्मगम्मां सुविणेसु घनं ॥ ३ ॥ तुरगारुहणे पंथो, करह खरे सेरिमे हवइ मच्च । सिरछेयम्मि य रज्जं, सिरप्पहारे धणं लहइ ॥ ४ ॥ दहि-च्छत्त-सुमण-चामर-वत्थ-ऽन्न-फलं च दीव-त्तबोळं । संल सुवन्नं मंतज्जओ य लद्धो धणं वेइ ॥ ५ ॥ गय-वत्सह-अल्लमंसाणं दंसणे होइ सोक्खघणलामो । रत्तघटतमणयाणं, मरणं पुण दंसणे होइ ॥ ६ ॥ करह तुरंगे रिच्छम्मि वायसे देवहसियकं पे य । मरणं महाभयं था, सुविणे विडे वियाणाहि ॥ ७ ॥ गायंतं नघंतं, हसमाणं चोप्पडं, च अप्पाणं । कुंकुमलितं दद्धं, चित्तसु उवट्ठियं, असुहं ॥ ८ ॥ दाहिणकरम्मि सेया-ऽहिभक्खणे होइ रज्जघणलामो । नइ-सरतरणं सुरलीरपाणयं-हवइ, सुहदेज्ज ॥ ९ ॥ सिरे सयसहत्सं-तु, सहत्सं चाहुभक्खणे । पाए पंचसओ लामो, माणुस्ससित्तमक्खणे ॥ १० ॥ दारगल-सेज्जा-सालभंजणे भारिया विणत्सेज्जा । पिइ-माइ-पुत्तमरणं, अंगच्छेए वियाणेज्जा ॥ ११ ॥ सिंगीणं दाढीणं, उवइवो कुणइ नूण रायभयं ।

१ ‘अणुभूत इष्ट चिन्तितविधर्जितं सर्वमेव यत् स्वप्नम् । जायते अवितथफलदं स्वस्थसरीरयंद इष्टम् ॥ १ ॥ प्रथमे’ परंपरालदाः, द्वितीये यामे भवन्ति पम्मासाः । तृतीये त्रिमासफलदाः, चरिमे सद्योफलं भवन्ति ॥ २ ॥ आरोहणं गो-वृष-कुशरेषु, प्रासाद-शैलाग्र-महाद्रुमेषु ॥ विद्याजुलेपो रुदितं मृतं च, भगव्यगंगं स्वप्नेषु धन्यम् ॥ ३ ॥ तुरगारोहणे पन्थाः, करमे खरे सेरिमे भवति मृत्युः । शिरच्छेदे च राजपंथः शिराग्रहारे धनं लभते ॥ ४ ॥ दधि-च्छन्नं स्वप्ने चामर वत्सऽन्न-फलं च दीप-तगोष्ठम् । गच्छः सुवर्णं मग्नच्वनञ्च लब्धो धनं ददाति ॥ ५ ॥ गज-चूपभा-ऽऽर्द्धमांसानां दर्शने भवति सौख्य-घनलामः । रक्षतक्षपणकानां, मरणं पुनर्वर्जने भवति ॥ ६ ॥ करमे पुराणे रिच्छे, वायसे देवहसितकमे च । मरणं महाभयं वा, स्वप्ने इष्टे विजानीहि ॥ ७ ॥ गायन्तं-नृत्यन्तं, हसन्तं अक्षन्तं चामानम् । कुटुमलितं इष्ट्वा, चिन्तय उपस्थितमशुभम् ॥ ८ ॥ दक्षिणकरे श्रेष्ठाहिभक्षणे भवति राज्यघनलामः । नदी-सरस्वराणं सुरक्षीरपाणकं भवति सुलहेषु ॥ ९ ॥

श्रीउत्तरा-
मयनयने
थीनेमिच-
न्नीया
मुतमोथा-
रुपा लघु-
पुष्टिः ।

॥ १३० ॥

पुत्तो य पदढा चा, नियलयुपापासवंधेषु ॥ १२ ॥ आसणे सयणे जाणे, सरीरे वाहणे गिहे । अलमाणे वि तुब्हेजा, सिरी तस्स समंततो ॥ १३ ॥ आरोगं घणलामो चा, चंदसुराण दंसणे । रत्नं समुद्रपियणे, सुरस्स गहणे तहा ॥ १४ ॥ इत्यादि ॥ 'अहविषां च' शिरःप्रथत्यङ्गकुरणतः शुयाऽधुमसूचिकाम् । तवथा—

शिरकुरणे फिर रत्नं, पियमेलो होइ वाहुकुरणमि । अच्छिफुरणमि य पियं, अहरे पियसंगमो होइ ॥ १ ॥ गंडेसु धीलामो, फनेसु य सोहणं मुणइ सइ । नेत्तंते घणलामो, उठे विजयं वियाणाहि ॥ २ ॥ सिद्धे पराजको वि हु, भोगो जंसे वदेव कंठे य । इत्ये लामो विजको, बच्छे नासाए पीई य ॥ ३ ॥ लामो थनेसु हियए, हाणी अंतासु कोसपरि-
डुढी । नागीए याणमंसो, छिगे पुण इत्थिलामो य ॥ ४ ॥ कुछेसु सुउपपत्ती, ऊरुहिं वंधुणो अणिहं तु । पासेसु पद्धहत्तं, याहणलामो फिजे भगियो ॥ ५ ॥ पायतले पुरणेणं, इचइ सलामं नरस्स अट्ठाणं । उवरिं च थाणलामो, जंपाहिं

कितति नतसहरयं तु, सहरयं वाहुमक्षणे । पादे पयनातं लामो, मानुपापियमक्षणे ॥ १० ॥ दाराराल-साट्या-आलभअने भायो विनइयेत् । विपु-भाद-दुयमरगं, अट्ठलेदे विजानीयात् ॥ ११ ॥ शृङ्गिणां दंष्ट्रिणां, उपदवः कतेति नूनं राजभयम् । पुत्रो वा श्रतिष्ठा वा, सिगाड-
मुयापातावधेयु ॥ १२ ॥ आसने सयने धाने, शरीरे काहणे गृहे । ज्वलति अपि कठोव, श्रीस्वत्स समन्ततः ॥ १३ ॥ आरोम्यं चकलभो वा, कण्डसुपयोर्दंतीने । राग्यं समुद्रपाने, सुर्वस्य ग्रहणे तथा ॥ १४ ॥

१ "शिर एुरणे किल राग्यं, विषमैलो भवति पाहुस्सुरणे । अक्षिस्फुरणे च प्रियं, अचरे पियसङ्गमो भवति ॥ १ ॥ गण्डयोः छीलामः, कर्णेणु य शोमयं श्रुतीति दाम्दम् । नेत्राग्ने यन्मलामः, भोष्ठे विजयं विजानीहि ॥ २ ॥ गृहे पराजयोऽपि खलु, भोगोत्ते तपेव कण्ठे च । इत्ये लामो विजको, यक्षति नासायां श्रुतिश्च ॥ ३ ॥ लभः स्तनयोर्हृदये, हासिराक्षसु कोपपरिवृद्धिः । नाभौ स्थानभ्रंनो, छिन्ने पुनः धीलामस्य ॥ ४ ॥ नितम्बयोः सुतोत्पक्षिः, ज्वर्योः पाथ्योर्वहुयत्वं, वाहनलामो बुध्दिक्कायां भगितः ॥ ५ ॥ पादतले एुरणेन, भवति सलामो नारत्याग्नाः । उपरि च स्थानलामो, जलधोस्त्वोक्तमप्यनम् ॥ ६ ॥ पुरयांतमद्विलायाः, पुरुषस्य दक्षिणा यथोक्त-
पलाः । मद्विलांगपुरपरमद्विलयोः भवन्ति वामा यथोक्तफलाः ॥ ७ ॥

अष्टमं
कापिलीय-
मन्ययनम् ।
कपिलकैव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १३० ॥

थोयमद्धानं ॥ ६ ॥ पुरिसंसयमहिलाए, पुरिसस्स य दाहिणा जहुत्तफला । महिलंसपुरिसमहिलाण होति वामा जहुत्त-
फला ॥ ७ ॥ इत्यादि ॥ चः सर्वत्र वाशब्दार्थः, ये प्रयुञ्जते, कोऽर्थः ?—तदभिधायकानि शास्त्राणि व्यापारयन्ति । पुनः
'ये' इत्युपादानं लक्षणादिभिः पृथक्सम्बन्धसूचनार्थम् । ततश्च प्रत्येकमपि लक्षणादीनि ये प्रयुञ्जते न तु समस्तान्येव,
ते किम् ? इत्याह—'न हु' नैव 'ते' एवंविधाः श्रमणाः साधवः 'उच्यन्ते' अभिधीयन्ते । इह च पुष्टाऽऽलम्बनं विनैत-
द्वापारणे एवमुच्यत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ ते चैवंविधा यद्वामुवन्ति तदाह—

इह जीवियं अणियमेत्ता, पवभट्ठा समाहिजोएहिं । ते कामभोगरसगिद्धा, उववज्जंति आसुरे काए १४
व्याख्या—'इह' जन्मनि 'जीवितम्' असंयमजीवितम् 'अनियम्य' द्वादशविधतपोविधानादिनाऽनियङ्ग्य 'प्रभ्रष्टाः'
च्युताः समाधिः—चित्तस्वार्थं तत्प्रधाना योगाः—शुभमनोवाक्कायव्यापाराः समाधियोगस्तेभ्यः, अनियञ्जितात्मनां हि पदे
पदे तद्वंशसम्भव इति, 'ते' अतन्तरमुक्ताः कामभोगेषु—अभिहितस्वरूपेषु रसेषु च—मधुरादिविषु गृह्णाः—अभिकाङ्क्षावन्तः
कामभोगरसगृह्णाः, भोगान्तर्गतत्वेऽपि रसानां पृथगुपादानमतिगृह्णिविषयताव्यापनार्थम्, 'उपपद्यन्ते' जायन्ते 'आसुरे'
आसुरसंवन्धिते काये । इदमुक्तं भवति—एवंविधाः किञ्चित्कादाचित्कमनुष्ठानं कुर्वन्तोऽप्यसुरेष्वेवोत्पद्यन्ते इति सूत्रार्थः
॥ १४ ॥ ततोऽपि च्युतास्ते किमवामुवन्ति ? इत्याह—

तत्तोऽवि य उवट्ठित्ता, संसारं बहुं अणुपरियत्तंति ।

बहुकम्मलेवलित्ताणं, वोही होइ सुदुल्लभा तेसिं ॥ १५ ॥

व्याख्या—ततोऽपि चासुरनिकायाद् 'उद्धृत्य' निःसृत्य 'संसारं' चतुर्गतिरूपं 'बहुं' विपुलं "अणुपरियत्तंति"
'अनुपरियन्ति' . सातत्येनं पर्यटन्ति । किञ्च बहुकम्मलेपलिप्तानां 'वोधिः' प्रेलजिनधर्मावासिर्भवति सुदुर्लभा 'तेषाम्'

कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनयूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १३१ ॥

ये लक्षणादि प्रयुञ्जते । यतश्चैवमुत्तरगुणविराघनायां दोषस्तत्सदाघने यतितव्यमिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ आह—
किमसी द्रव्यभ्रमणा जानन्तोऽप्येवं लक्षणादि प्रयुञ्जते ? उच्यते—लोभतः, अत एव तदकुलितस्यात्मनो दुष्पूतामाह—
कसिपिं पि जो इमं लोयं, पडिपुन्नं दलित्वा एगस्स । तेणावि सें ण संतुस्से, इति दुष्पूरए इमे आयो ॥ १६ ॥
व्याख्या—‘कृत्स्नमपि’ परिपूर्णमपि ‘यः’ सुरेन्द्रादिः इमं ‘लोकं’ जगत् ‘प्रतिपूर्ण’ घनधान्यहिरण्यदिभृतं
“दलित्वा” ति दद्यात्, किं बहुभ्यः ? इत्याह—“एगस्स” स्ति एकस्मै कस्मैचित् कथञ्चिदाराधितवत्, ‘तेनाऽपि’ घन-
धान्यादिरुतसमस्तलोकादायकेन; हेतौ तृतीया । “से” इति सः ‘न सन्तुष्येत्’ न हृष्येत् । किमुक्तं भवति ?—ममैताव-
द्दत्ताग्नेन परिपूर्णता श्रुतेति न तुष्टिमाप्नुयात् । उक्तं हि—“न बहिरुष्णकोष्ठेषु, नदीभिर्वा महोदधिः । न चैवात्माऽर्ध-
सारेण, शस्यस्तर्पयितुं क्षतिम् ॥ १ ॥ यदि स्याद्रूपपूर्णोऽपि, जम्बूद्वीपः कथञ्चन । अपर्योक्तः ग्रहर्षणः लोभार्तस्य जिनैः
स्रुतः ॥ २ ॥” ‘इतिः’ एवमर्थः, एवम्—अमुनोक्तन्यायेन, दुःखेन—कृच्छ्रेण पूरयितुं शक्यो दुष्पूरो दुष्पूर एव दुष्पूरकः ।
“इमे” स्ति अयं प्रत्यक्षः ‘आत्मा’ जीवः, एतदिच्छायाः परिपूरयितुमशक्यत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ किमिति न
सन्तुष्यति ? इति स्वसंविदितं हेतुमाह—

जहा लोभो तहा लोभो, लोभा लोभो पवहुइ । दोमासकयं कज्जं, कोडीए वि न निट्ठियं ॥ १७ ॥
व्याख्या—‘यथा’ येन प्रकारेण ‘लोभः’ अर्थोऽवाम्निः ‘तथा’ तेन प्रकारेण ‘लोभः’ । किमेवम् ? इत्याह—लोभा-
लोभः ‘प्रवर्द्धते’ वृद्धिं याति; इह च ‘लोभाहोभः’ प्रवर्द्धते’ इति वचनात् यथा तथेतन्न ‘वीप्सा’ गम्यते; ततश्च यथा यथा
लोभसत्तया तथा लोभो भवतीत्युक्तं भवति । लोभाहोभः प्रवर्द्धते’ इत्यपि कुतः ? इत्याह—द्वोभ्यां मापाभ्यां कृतं द्विमापः
कृतं ‘कार्यं’ प्रयोजनम् तथेह दास्याः पुष्पतामूलमूलरूपं ‘कोट्याऽपि’ सुवर्णशतलक्षात्मिकयाऽपि ‘न निष्ठितं’ न निष्पन्नम्,

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १३१ ॥

तदुत्तरोत्तरविशेषवाञ्छात इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ सम्प्रति, यदुक्तम्—‘द्विमापकृतं कार्यं कोट्याऽपि न निश्चितमि’ति तत्र तदनिश्चितिः स्वीकृत्य तत्परिहार्यतां उपदर्शनायाह—

नो रक्खसीसु गेज्जेज्जा, गंडवच्छासु गेगचित्तासु ।
जातो पुरिसं पलोभित्ता, खेल्लंति जहा च दासेहिं ॥ १८ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव राक्षस इव राक्षसः स्त्रियस्तासु, यथा हि राक्षस्यो रक्तसर्वस्वमपकर्षन्ति जीवितं च प्राणि-
नामपहरन्ति एवमेता अपि, तत्त्वतो हि ज्ञानादीन्येव जीवितं च अर्थश्च तान्येताभिरपद्रियन्त एव । तथा चोक्तम्—
‘धातोद्धतो दहति हुतसुगु’ देहमेकं नराणां, मत्तो नागः कुषितसुगजश्चैकदेहं निहन्ति । ज्ञानं शीलं विनयविभवौदार्य-
विज्ञानवेदान्, सर्वार्थान् दहति धमिताऽऽमुष्मिकानैहिकांश्च ॥ १ ॥” “गिज्जेज्ज” चि ‘गृह्येत्’ अभिकाङ्क्षवान् भवेत्,
किदृशीपु ?—“गंडवच्छासु” चि गण्डं—गडु, इह चोपचितपिशितपिण्डरूपतया गण्डे कुचावुक्तौ, ते वक्षसि यासां ता-
स्तयामूतास्तासु, वैराग्योत्पादनार्थं चेत्यसुफम् । तथाऽनेकानि—अनेकसङ्ख्यानि चञ्चलतया चित्तानि—मनांसि यासां ता अ-
नेकचित्ताः तासु, आह च—“हृद्यन्यद्वाच्यन्यत्, कार्येऽन्यन्यत्परोऽथ प्रप्रेऽन्यत् । अन्यत्तव मम चान्यत्; स्त्रीणां सर्वं किम-
न्यन्यत् ॥ १॥” तथा “जाओ” चि याः ‘पुरुषं’ मनुजं कुलीनमपीति गम्यते, ‘प्रलोभ्य’ त्वमेव मम शरणं त्वमेव च
प्रीतिश्रुत् इत्यादिकाभिर्बाग्भिर्प्रतार्यं क्रीडन्ति । “जहा च” चि वाशब्दस्यैवकारार्थत्वाद् यथैव ‘दासेः’ एहि गच्छ मा
या त्वं यासीरित्यादिवितथोक्तिप्रभृतिभिः क्रीडाभिर्विलसन्तीति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ पुनस्तासामेवाऽतिहेयतां दर्शयन्नाह—

नारीसु णो पगेज्जेज्जा, इत्थी विप्पजहे अणगारे ।

धम्मं च पेसलं गच्चा, तत्थ ठवेज्ज भिक्खू अप्पाणं ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘नारीसु’ स्त्रीषु ‘नो’ नैव ‘प्रगृह्येत्’ प्रशब्द आदिकर्मणि, ततो गृद्धिमारभेताऽपि न, किं पुनः कुर्यात् ? इति

भावः । “इत्थि” स्ति स्त्रियः “विष्णवहे” स्ति विप्रजहात् । पूर्वत्र नारीग्रहणाद् मनुष्यस्त्रिय एवोक्ताः, इह पुनर्देवतिर्यक्सम्यन्धि-
न्योऽपि त्याज्यतया उच्यन्ते इति न पौनरुक्त्यम्, उपदेशत्वाद्वा । ‘अनगारः’ ग्रावत्, किं पुनः कुर्यात् ? इत्याह—‘धर्म-
मेवं’ ऋद्धचर्यादिरूपम्, चस्यावधारणार्थत्वात्, ‘पेशलम्’ इह परत्र चैकान्तहितत्वेनाऽतिमनोहं ‘झात्वा’ अवबुध्य ‘तत्रे’ ति
धर्मे ‘स्यापयेत्’ निवेशयेत् ‘भिष्टुः’ यतिः आत्मानं विषयामिळपनिषेधादिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अध्ययनार्थोपसंहारमाह—

इह एस धर्मे अक्खाए, कविलेणं च विसुद्धपट्ठेणं ।

तरिहिंति जे उ काहिंति, तेहिं आराहिया दुवे लोगु ॥ २० ॥ सि वेमि ॥

व्याख्या—‘इती’त्यनेन प्रकारेण ‘एषः’ अनन्तरोक्तरूपः ‘धर्मः’ यतिधर्मः ‘आख्यातः’ कथितः । केन ? इत्याह—
‘कपिलेन’ इत्यात्मानमेव निर्दिशति, पूर्वसङ्गतिकत्वाद् अमी मद्बचनतः प्रतिपद्यन्तां धर्ममिति । ‘चः’ पूरणे । ‘विसुद्ध-
पट्ठेन’ निर्मलावयोचेन, अतोऽर्थसिद्धिमाह—“तरिहिंति” स्ति तरिष्यन्ति भवाम्मोधिमिति शेषः । ‘जे’ इत्यविशेषाभिधाने,
‘दुः’ पूरणे, ततोऽविशेषत एव तरिष्यन्ति ये ‘करिष्यन्ति’ अनुष्ठास्यन्ति प्रक्रमादमुं धर्मम् । अन्यच्च तैः ‘आराधितौ’
सफलीकृतौ ‘द्वौ’ द्विसंख्यौ ‘लोकौ’ इहपरलोकवित्तर्यः, इह महाजनपूज्यतया परत्र च निःश्रेयसाऽभ्युदयप्राप्त्येति
सूत्रार्थः ॥ २० ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ब्रवीमीति ग्रावदिति ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनलघुटीकायां सुख-
बोधायाम् कापिलीयाख्यं अष्टममध्ययनं समाप्तम् ॥

अष्टमं
कापिलीय-
मध्ययनम् ।
कपिलकेव-
लिना साधु-
धर्मकथनम् ।

॥ १३२ ॥

अथ नमिप्रव्रज्याख्यं नवममध्ययनम् ।

उक्तमष्टममध्ययनम् । साम्प्रतं नमिबकच्यतानिबद्धं नमिप्रव्रज्याख्यं नवममारभ्यते । अस्य चायमभिसग्यन्धः—
'अनन्तराभ्ययने निर्लोभत्वमुक्तम्, इह तु तदनुतिष्ठत इहैव देवेन्द्रादिपूजोपजायते इति दर्शयते' इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽ-
यातस्यात्पादयनस्य प्रस्तावनार्थं नमिचरितं तावदुच्यते । इह च यद्यपि नमिप्रव्रज्यैव प्रक्रान्ता तथापि यथाऽयं
प्रत्येकपुद्गलाऽप्येव करकण्डुद्वयस्य एतत्समकालमुरलोकचयन-प्रव्रज्याग्रहण-केवलज्ञाने-स्पृष्टि-सिद्धिगतिमाज इति
प्रसङ्गतो विनैयवैराग्योत्पादनार्थं तद्वदव्यताऽप्यभिधीयते । तद्यथा—करकण्डु कलिंगेष्टुं, पंचालेष्टु य दुग्मुहो । नैमी
राया विदेहेष्टुं, गंधारेष्टु य नैगाई ॥ १ ॥ बसहे य इंदकेऊ, बलए अंवे य पुल्किए वोही । करकण्डु दुग्मुहरसा, नमिस्त
गंधाररओ य ॥ २ ॥ तस्य करकण्डु—

चंपाए नयरीए दहिवाहणो राया, तस्त य चेडगस्त घूया पउमावई देवी । अब्रया य तीसे दोहलो जाओ—
किह्वाइं रायनेवत्थेण नेवत्थिया महारायधरियच्छत्ता उज्जाणकाणणि इत्थिलंघवरगया बिहरिज्जा' । सा ओलुग्गा
जाया । राइणा पुच्छिया । कहिओ सन्भावो । ताहे राया य सा य जयहत्थिम्मि आरुढाईं । राया छत्तं धरेइ ।
गया उज्जाणं । पढमपाउसो य तया बट्टइ । सीयलएणं सुरभिमतियागंधेण अब्भाहओ वणं संभरेइ । करी वि पयट्ठो
वणाभिमुहो पयाओ । जणो न तरइ पिट्ठओ ओलुगिउं । दो वि अहविं पवेसियाईं । राया बडरुत्तं पेकरइ, देवि
भणइ—एयस्स बट्टस्स हेट्ठेण जाहि त्ति, तवो तुमं साहं गिण्हिज्जासि । ताए पडिसुयं, न तरइ गिण्हिउं । राया
दक्खो, तेण साहा गहिया । सो वत्तिओ निराणंदो किंकायवयामूढो गओ चंपं । सा य पउमावई नीया निम्माणुसि

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुख्योपा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १३३ ॥

अडविं । जाव तिसाइओ पेच्छइ तलागं महइमहालयं । इत्थी तत्य ओइओ अभिरमइ । इमा वि सणियं सणियं ओइओ
करिणो उत्तिओ तलागाओ दिसाओ न जाणइ भयमीया समंतओ तं वणं पलोएइ । तओ—अहो ! कम्माण परिणइ जेण
अप्पत्तिकियेव एसिं धंसणमहं पत्ता, ता किं करेमि ? कत्थ गच्छामि ? का मे गइ ? ति । सा य परवसा रोविउं पयत्ता ।
रणमेत्तेण य काऊण धीरियं चितियं तीए—न नजइ बहुदुइसावयसंकुले एयम्मि भीसणे वणे किं पि हवइ, ता अप्पमत्ता
हयामि । तओ कयं चउसरणमणं, गरहियाइं दुबेरियाइं, खामिओ सयलजीवरसी, कयं सागारं भत्तपज्जकलाणं—
जइ मे होल पमाओ, इमस्स देहस्सिमाइ वेलाए । आहारसुगहिदेहं, चरिमे समयम्मि योसिरियं ॥ १ ॥ तहा पंचनमोकारो
मे सरणं, जओ सो चेव इहलोगपरलोगेसु कल्लाणावहो । भणियं य—“वाहि-जल-जलण-तक्कर-हरि-क्करि-संगाम-विस-
हरभयाइं । नासंति तक्करणेणं, नवकारपहाणमंतेणं ॥ १ ॥ न य किंचि तस्स पहवइ, डाइणि-वेयाल-रक्कत-मारिभयं ।
नवकारपहावेणं, नासंति य सयलदुरियाइं ॥ २ ॥ तहा—हिययगुहाए नवकारकेसरी जाण संठिओ निधं । कम्मदुगंठि-
दोपट्टचट्टयं ताण परित्ठं ॥ ३ ॥” तओ नवकारमणुसरंती पट्टिया एगदिसाए । जाव दूरं गया ताव दिट्ठो एगो तावसो,
तस्स मूलं गया, अभियाइओ । सा पुच्छिया तेण—फओ सि अम्मो इहागया ? । ताहे कहेइ—अहं चेडयस्स धूया
जाव हत्थिणा आणीया । सो य तावसो चेडस्स नियहओ । तेण आसासिया ‘मा वीहेहि’ त्ति, भणिया य—मा सोयं
करेहि, ईइतो चेव एस संजोगवियोगेऊ जम्भण-मरण-रोय-सोयपडरो असारो संसारो, वणफलेहि अणिच्छंती वि
काराविया पाणवित्तिं, नीया य वसिमं । भणिया य—एत्तो परेण हलकिट्ठा भूमी, न अक्कमामो अम्हे, एसो दंतपुरस्स
विसओ, दंतवक्को य राया, ता तुमं निम्भया गच्छ एयम्मि नयरे, पुणो सुसत्थेण गच्छेज्जसु चंपं ति । नियतो तावसो ।
इयरा वि पविट्ठा दंतपुरं । गया य पुच्छंती साहुणीमूलं, वंदिया पवत्तिणी । पुच्छिया—कुओ साविगा ? । कहियं तीए जह-

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।
करकण्डु-
चरित्रम् ।

॥ १३३ ॥

द्वियं । परन्ना मन्तारं । संतविया य पवत्तिणीए—महाणुभावे ! मा कुणसु चित्तलेयं, अलंघणीओ विहिपरिणामो । जओ—
“विहडापइ पडियं पि डु, विहडियमवि किंचि संवडावेइ । अइत्तिजो एस विही, जंतण सुहासुहकरणे ॥ १ ॥” किञ्च—
“एणविहणविहवे, रणपरियटंतविहसुहडुखले । रणसंजोगविओगे, संसारे नत्थि किं पि सुहं ॥ १ ॥ जेणं चिय
“एणविहणविहवे, रणपरियटंतविहसुहडुखले ॥ २ ॥” एवमाइ अणुसासिया
संसारी, बहुविहडुक्खलाण एस भंडारो । तेणं चिय इह धीरा, अपयगपहं पवजंति ॥ २ ॥” एवमाइ अणुसासिया
संदेगमुवगया ताण चेव मूले पवइया । पुच्छिया वि दिक्खाए अदाणभएण गब्भो न अवखाओ । पच्छा नाए
मयइरियाए सबभावो कहिओ । पच्छन्नं धरिया । पस्या समानी सहनाममुदाए कंवलरयेण य सुसाणे छेइइ ।
पच्छा सुसाणपालगेण गहिओ, भज्जाए अपिओ । ‘अवकन्तिओ’ ति नामं कयं । सा य अज्जा तीए पाणीए समं मिति
करोइ ति । सा अज्जा ताहि संजईहि पुच्छिया—कहिं गब्भो ? । भणइ—मयगे जाओ तो मे वज्झिओ । सो तत्थ संवडुइ ।
ताहि वारगुरुवेहि समं रमइ । सो ताणि डिंभरूपाणि भणइ—अहं तुब्भं राया ममं करं देइ । सो लुक्करकच्छूए गहिओ ।
ताणि भणइ—मनं वंडुयइ । ताहे से ‘करकण्डु’ ति नामं कयं । सो य ताए संजईए अणुरतो । सा य से मोयए देइ ।
जं या भिकलं लहं लहेइ । संवडुओ सो सुसाणं रक्सइ । तत्थ दो संजया तं मसाणं केणइ कारणेण अइगया जाव
एगत्थ वंसकुंडगे दंडं पेच्छंति । तत्थ एगो वंडलक्खणं जाणइ, जहा—“एगपवें पसंसंति, दुपवा कलहकारिया । तिपधा
लाभसंपत्ता, चउपधा मारणंसिया ॥ १ ॥ पंचपधा व जा लही, पंधे कलहनिवारिणी । छपधा य आयंको, सत्तपधा
अरोगिया ॥ २ ॥ चउपधा जसकारिया । दसपधा व जा लही, सत्तगयनिवारिणी ॥ ३ ॥ अट्टपधा
असंपत्ती, नवपधा जसकारिया । दसपधा व जा लही, तदियं सवसंपया ॥ ४ ॥ वंका कीडक्खइया, चित्तलया पोहडा
य दट्ठा य । लही य उब्भसुक्का, वज्जेयवा पयत्तेणं ॥ ५ ॥ घणवद्धमाणपधा, निद्धा वज्जेण एगवच्चा य । एमाइलक्खण-

श्रीउत्तरा-
व्ययनखे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवैधा-
र्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १३४ ॥

जुआ, पसत्यलही मुनेयबा ॥ ६ ॥" तओ तेण मणियं—जो एयं दंडं गिण्हिस्सइ सो राया होहिस्ति, किंतु पडिच्छि-
यद्यं तओ जाव अन्नाणि चचारि अंगुलाइं बहुइ ताहे जोगु ति । तं तेणं मायंगचेइएणं सुयं, एकेण य धिजाइएण ।
ताहे सो धिजाइओ अप्पसागारियं तस्स चउंगुलं राणिऊणं छिदेइ । तेण चेइणेण दिट्ठो । सो उदालिओ । सो तेण
धिजाइएण कारणियं नीओ । मणइ—देहि दंडगं । सो मणइ—मम मसाने एस वड्डिओ, अओ न देमि । धिजाइओ
मणइ—अन्नं गिण्ह । सो नेच्छइ, मणइ य—एएण मम कज्जं ति । सो दारगो न वेइ । तेहिं सो दारगो पुच्छिओ
किं न देस्ति ? । मणइ य—अहं एयस्स दंडगस्स पभावेणं राया होहामि ति । ताहे कारणिया हसिऊणं भणंति—जया
तुमं राया होजासि तथा तुमं एयस्स गामं देज्जासि । पडियन्नं तेण । धिजाइएण वि अन्ने धिजाइया भणिया, जहा—
एयं मारेत्ता दंडगं हरामो । तं तस्स पिळ्णा सुयं । ताणि तिन्नि वि नट्ठानि जाव कंचणापुरं गयाणि । तत्थ अपुत्तो
राया मओ । आत्तो अहिघासिओ । तस्स वाहिं सुयंतस्स मूलमागओ, पयाहिणीकाऊण ठिओ । जाव आयेण
नायरा पेच्छति लक्खणजुत्तं । जयसरो कओ । नंदीतूरमाहयं । इमो वि जंभवो वड्डिओ, वीसत्थो आसं चिल्लगो
पवेसिज्जइ । 'मायगो' ति धिजाइया न दिति पवेसं । ताहे तेण दंडरयणं गहियं, तं जल्लिउमाढत्तं । ते भीया ठिया ।
ताहे तेण याइहाणगा हरिण्सा धिजाइया कया । उक्कच्च—“दधिवाहनपुत्रेण, राक्षा तु करकण्डुना । याटधा-
नकयास्त्वव्याघ्राण्डाला ब्राह्मणीकृताः ॥ १ ॥” तस्स य घरनामं 'अवकिन्नगो' ति अवहीरिऊण तेहिं तं चेव
चेइगकयं नामं पइट्ठियं 'करकंडु' ति । ताहे सो धिजाइओ आगओ—देहि मे गामं । मणइ—जो ते रुचइ तं गिण्ह ।
सो मणइ—मम चंपाए घरं तो तीए विसए देहि । ताहे दहिवाहणस्स लेहं वेइ—देहि ममं गामं एयं, अहं तुभं
जं रुचइ गामं वा नगरं वा तं देमि । सो रुट्ठो—दुट्ठमायंगो अप्पणं न याणइ ति । दूएण पडियागएण कहियं ।

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।
करकण्डु-
चरित्रम् ।

॥ १३४ ॥

करकण्डु कुविजो । चंपा रोदिया । जुद्धं च वदद् । ताए संजईए सुयं । 'मा जणक्खओ होहि' त्ति मयहरि आपुच्छि-
ऊण गया सं नयरि । करकण्डु उस्सारित्ता रहस्सं भिदद्—एस तव पिय त्ति । तेण ताणि अम्मापियरो पुच्छियाणि ।
तेहि सन्भावो कहिओ । माणेजं न ओसरद् । तादे सा चंपं अइगया, रओ घरं अईद्, नाया, पायवडियाओ दासीओ
पव्वाओ । रायाए वि सुयं । सो वि आगओ । बंदिता आसणं दाऊण तं गल्लं पुच्छद् । सा भणद्—एस सो
जेण रोदियं नयरं । तुहो निगओ मिलिओ । हो वि रत्ताणि तस्स दाऊण दहिवाहणो पव्वाओ । करकण्डु य
महासासणो जाओ । सो य किर गोउलपिओ । अणेगणि तरस गोउलानि जायानि । जाय सरयफाले एगं गोवच्छगं
धोरगतं सेयं पिच्छद् । भणद्—एयस्स मायरं मा दुहिज्झाहा, जया बह्निओ होज्जा तया अण्णणं गावीणं पुद्धं पावेज्जाह ।
ते गोवाला पडिसुणंति । सो उव्वतविसाणो गंधयसहो जाओ । राइणा दिहो । सो जुद्धिक्खओ जाओ । पुणो कालेण राया
आगओ । वेच्छद् महाकायं जुन्नयसमं पइएहि परिपट्ठितं । गोवे पुच्छेद्—कहिं सो बसहो त्ति ? तेहिं सो दाहओ
तययत्थो । भणियं च—गोहंणस्स मण्णे, ढक्कियसरेण जस्स भज्जंति । दिता वि दरियवसभा, सुतिक्खसिगा समत्था
वि ॥ १ ॥ पोराणयगयदप्पो, गलंतनयणो पलंतविसमोहो । सो चेव इमो वसभो, पइयपरिपट्ठणं सहद् ॥ २ ॥ तं
तारितं वेच्छिप गओ विसायं चितेद् अण्णियं—अहो ! तारिसो होऊण संपद् एयारिसो जाओ एस वसभो, ता सव्वे
अचिरा संसारे पयत्था । तथा हि—जो ताव भोगोवभोगनिर्वघणं महामोहदेऊ य अत्थो सो अघुओ । भणियं च—
“चघलं सुरचावं य, विज्जुलेहं व चंचलं । पाओवलगापंसु घ, धणं अयिरधम्मयं ॥ १ ॥ अत्थं चोरा विज्जुपंति, उदाळंति
नरेसरा । वंतरा य निगूहंति, गिण्हंति अह दाइया ॥ २ ॥ दुयासणो उहे सधं, जलुणीलो विणासए । सधस्स हरणं
या वि, करेद् कुविओ जमो ॥ ३ ॥” तथा परमाणंदेऊ इहजणसंगमो वि अणिचो । कदं ?—जद्दा संक्षाए कक्करम्मि,

मिलंति विहगा चहू । पंथिया पहियावासे, जहा देसंतरागया ॥ १ ॥ पहाए जंति सधे वि, अन्नमन्नदिसंतरं । एवं कुंडु-
ववासे वि, संगया वहवो जिया ॥ २ ॥ नरामरतिरिक्ताइ-जोणीसुं कम्मसंजुया । मञ्जुपहायकालम्मि, सधे जंति दिसो-
दिसिं ॥ ३ ॥ तहा—“जेणुम्मत्तपमत्त द्दिहइ पुरिपहिहिं, मोडावडि करंतउ वेडिउ वहुनरहिं । तं जोयणु अदरेण जण !
खणमंगुरउ, जरोगिहिं सोसिज्जइ रक्खंतह एरउ ॥ १ ॥” तहा—“गब्भे जम्भे वाल-त्तणम्मि तरुणत्तणम्मि धेरसे ।
मट्टियमंडं व जिया, सधावत्थासु विहडंति ॥ १ ॥” एसाइ चित्तो पडियुद्धो पतेययुद्धो जाओ, काऊण पंचमुट्टियं
छोयं देवयाविइन्नल्लिगो विहरइ । भणियं च—“सेयं सुजायं सुविभत्तसिगं, जो पासिया वसमं गोहमज्जे । रिद्धि
अरिद्धिं समुपेहियाणं, कलिंगराया वि समेकए धम्मं ॥ १ ॥” संपइ दुग्गमुहचरियं—

अथि इहेय भारहे वासे कं पिहं नाम पुरं । तथ हरिकुलवंसुब्भवो जओ नाम राया, तत्स गुणमाला नाम
भारिया । सो य राया तीए सह रज्जसिरिमणुहवंतो गमेइ कालं । अत्रया अत्याणमंडवट्टिएण पुच्छिओ दूओ—किं
नत्थि ममं जं अन्नराईणमत्थि । दूएण भणियं—देव ! चित्तसमा तुम्ह नत्थि । तओ राइणा आणत्ता थवइणो, जहा—
लहुं चित्तसमं फरेइ । आएसणंतरं समाट्ठा । तथ धरणीए एअमणीए कम्मकरेहिं पंचमदिणे सवयरणमओ जल्लो व
तेयसा जल्लो विट्ठो महामउडो, सहरिसेहिं सिट्ठो जयराइणो । तेण वि परितुट्टमणेणं णंदीतूररवपुच्चं उत्तारिउ भूमि-
विवराओ पूइया थवइमाइणो जहारिहं वत्थमाईहिं । थेवकालेण निम्माया उतुंगसिहरा चित्तसभा । सोहणदिणे य
कओ चित्तसभाए पवेसो । आरोविओ मंगलतूरसेइण अप्पणो उत्तमंगे मउडो । तप्पभावेण दोचयणो सो राया जाओ ।

१ येनोन्मत्तप्रमत्तो हिण्ढति पुरीपविष्वहमहमिकां कुर्वन् वेष्टितो घटुनरः । तद् शोबनमस्तिरेण जन ! क्षणमद्वरं जरातोमेः
मुप्यते रक्षतः क्षरितम् ॥ १ ॥

लोएण य तरस 'दोमुह' ति नामं कयं । अइखंतो कोइ कालो । तस्स य राइणो सत्त तणया जायां । 'दुहिया मे णत्थि' ति गुणमाला अट्ठितं करेइ । मयणाभिहाणस्स जक्खस्स इच्छइ उवाइयं । अन्नया पारियायमंजरीउवलंभसुविणयसूइया जाया तीसे दुहिया । कयं च वद्धावणयं, दिन्नं जक्खस्स ओवाइयं, कयं च तीए नामं मयणमंजरि ति । कमेण जाया जोघणत्था । इओ य उज्जेणीए चंडपज्जोओ राया । तस्स दूएण साहियं—जहा दुम्मुहो राया जाओ । पज्जोएण भणियं—कहं ? । दूएण भणियं—तरस एरिसो मउडो अत्थि तम्मि आरोविए दोमुहाणि हयंति । मउडस्सुवरि पज्जोयस्स लोभो जाओ । दूअं दुम्मुहराइणो पेसइ—एयं मउडरयणं मम पेसेहि, अह न पेससि तो जुअसज्जो होहि । दोमुहराइणा दूओ भणिओ पज्जोयसंतिओ—अइ मम जंमगियं देह तो अहमवि मउडं देमि । दूएण भणियं—किं मग्गह ? । राइणा भणियं—देह अनलगिरिहत्थी, अगिगीभीरू तहा रहवरो य । जाया य सिवादेवी, लेहायरिय-लोहजंयो य ॥ १ ॥ एयं च पज्जोयस्स रज्जसारं । पडिगओ दूओ उज्जेणिं । साहियं पज्जोयस्स दोमुहसंतियं पडिवयणं । कुद्धो अईय पज्जोओ चलिओ चतुरंगबलेण । दोन्नि लक्खा मयगालाणं, दोन्नि सयसहस्सा रहानं, पंचअजुयाणि हयागं, सत्त-फोडीओ पयाइज्जणाणं । अणवरयपयणेहि संपत्तो पंचालजणवयसंधि । इथरो वि दोमुहराया चउंगवलसमगो नीइरिओ नयरओ । गओ पडिसम्मुहं पज्जोयस्स पंचालविसयसंधीए । रइओ गरुडघूहो पज्जोएण, सायरद्धूहो दोमुहेण । तओ फमेण संपलगं दोण्ह वि वलाण जुअं । सो मउडरयणप्पभावेण अजेओ दोमुहराया । भगं पज्जोयस्स वलं । धंधिऊण पज्जोओ पेवेसिओ नयरं । दिन्नं चलणे कइयं । सुहेण तत्थ पज्जोयराइणो वच्चइ कालो । अन्नया दिट्ठा तेण मयणमंजरी । जाओ गाढो अणुराओ । तओ कामगिणणा डब्बमाणस्स चित्तसंतावयस्स वोलीणा कह वि राई । पच्चूसे स गओ अत्थाणं । दिट्ठो परिमिलाणमुहसरीरो दोमुहराइणा, पुच्छिओ सरीरपज्जति । न देइ पडिवयणं । सासंकेण य गाढयरं

पुटो । तजो दीहं नीससिऊण जंषियं पज्जोएण—मयणवसगस्स नरवर !, वाहिदिवत्थस्स तह य मत्तस्स । कुवियस्स मरंतस्स य, लज्जा दूरुद्धिया होइ ॥ १ ॥ ता—उइ इच्छसि मम कुसलं, पयच्छ तो मयणमंजरि एयं । नियधूयं मे नरवर !, न देसि पविसामि जलणं वि ॥ २ ॥ तजो दोमुहेण निच्छयं नाऊण दिन्ना, सोहणदिणमुदुत्ते कयं पाणिगा-
हणं । कइवयदिणेहिं पूइऊण विसज्जिजो गजो उज्जेणिं पज्जोओ । अन्नया आगओ इंदमहूसयो । दोमुहराइणा आइहा नायरज्जणा—उबभेह इंदकेउं । तजो मंगलनंदीमहारवेण घवलघयवडाडोयटिरिणीजालांकिओ अवलंबियवरमह्मदामो मणिरयणमालामूसिओ नाणविहपलंयमाणफलनिवहचिंचइओ उन्निमओ इंदकेऊ । तजो नचंति नट्टियाओ, निज्जंति सुकइरइया कइवंधा, नचंति नरसंधाया, दंसंति दिट्ठिमोहणाइं इंदयालाइं इंदियालिणो, दिज्जंति तंयोला, खिप्पंति कुंहुमक-
पूरजलच्छुडा, दिज्जंति महादाणाइं, वज्जंति सुइगाइआज्जाइं । एवं महापमोएण गया सत्त यासरा । आगया पुब्बिमा । पूइओ महाविच्छइेण कुसुमवत्थाईहिं दोमुहराइणा इंदकेऊ महातूरवेण । अन्नम्मि दिणे पढिओ मेइणीए । दिट्ठो राइणा अमेग्गमुत्तुगंगे नियडिओ । जणेण परिउप्पमाणो य ददूण चितियं—घिरत्तु विज्जुरेह द्य चंचलाणं परिणामविरसाणं रिद्धीणं । एयं चितयंतो संदुडो पणेयवुद्धो जाओ । पंचमुट्टियं लोयं काऊण पवइओ । उक्तञ्च—“जो इंदकेउं सुयलंफियं तं, वहुं पढंतं पविलुप्पमाणं । रिद्धि अरिद्धिं समुपेहियाणं, पंचालराया वि समेक्ख धम्मं ॥ १ ॥” संपयं नमिचरिअं—
अत्थि इइेव भारहे घासे अवंतीजणवए सुदंसणं नाम पुरं । मणिरहो नाम राया । तस्स सद्योयो जुगवाहू जुवरया । तस्स य निरुवमरूवलावन्ना मयणरेहा नाम भारिया । सा य अचंतपरमसाविया—तीए पुत्तो सद्यगुण-
संपन्नो चंदजसो नाम । धन्नया मणिरहो मयणरेहं, वदूण अज्जोववओ चित्तिउं पयत्तो—इहं पुण एयाए सह ममं संजोओ मविरसइ १, अहवा ताव पढमं पीदं करेम्मि, पच्छा चित्तमावं नाऊण जहाजोमां जइस्सामि । एवं मंतेऊण

नवमं
नमित्रव-
ज्याख्य-
मख्ययनम् ।

नमि-
चरित्रम् ।

॥ १३६ ॥

तीए सह पीईं पडेइ । पुष्क कुंहुम-तंवोल-यत्था-उलंकारादयं पैसेइ । न य तीए कोइ अन्नो दुट्ठभावो हियए । एवं कालो वचइ । अमया मणिरहेण मयणरेहा भणिया—सुंदरि ! जइ ममं पुरिसं पडिवज्जसि ता सयलरज्जसामिणिं करेमि । तीए भणियं—नपुंसिस्थिभावेण वज्जियस्स पुरिसत्तं तुब्ब पुव्वरुम्मेणेव जायं, मया अप्पडिवन्ने वि जं पुण रज्जसामित्तं तं पि को हरिउं तरइ तुह भाइजुवरायपरिणीसइं वढ्तीए ममं ? ति, अन्नं च जे सपुणरिसा हवति ते मरणवत्तणं बहुमन्नंति न उण इहलोय-परलोयविरुद्धं आयरंति, जओ—“जीवाणं हिंसाए, अलिएणं तह परस्स हरणेणं । परइत्थि-कामणेजं, जीवा नरयम्मि पचंति ॥ १ ॥” ता महाराय ! एवं ववत्थिए मुत्तूण दुट्ठभायमायारं पडियज्जसु । एवं च सोऊण तुण्हिक्को ठिओ । चित्थियं च तेण—न एसा जुगवाहुम्मि जीवमाणे अन्नं पुरिससिच्छेइ, ता एवं विस्संभेण घापमो, तओ वलक्कारेण निण्हिस्सामि, न अन्नो को वि उवाओ अत्थि चि । एवं कालो वचइ । अन्नया मयणरेहा धंदं सुमिणे वट्ठूण मत्तुणो सादेइ । तेण भणिया—सुंदरि ! सयलपुहविमंडलनहयलस्स मयंकगूओ सुओ ते भविस्सइ । तओ तीए गम्भसंभयो संवुत्तो । तइए य मासे दोहलो जाओ—जइ जिणाणं सुणीणं च पूयं करेमि, सययं च तित्थयराणं संत्थियाओ कहाओ निसुणेमि । तओ जइच्छाए संपूरियडोहला गम्भं सुहेणुइइ । अन्नया वसंतमासे जुगवाहू मयण-रेहाए सह उज्जाणे कीडयमुवागओ । खज्जभोयणपाणतित्तस्स अत्थगिरीओ बोलीणो अहेसरो । उच्छाइओ तमनियरेण सुवणाभोओ । तओ जुगवाहू तम्मि बेव उज्जाणे ठिओ । मणिरहेण चित्थियं—सोहणो एस अवसरो, एगं ताव जुगवाहू नयरवाहिरुज्जाणे ठिओ, वीयं थोधसहाओ, तइयं रयणी, चउत्थं विभिरनियरेण अंधारियं वणं, ता गंतूण मारेमो, तादे मयणरेहाए सह निस्सकं रमिस्सामि । एवं च चित्तिऊण मण्डलगं गहाय गओ उज्जाणं । जुगवाहू वि काऊण रङ्गीलं पसुत्तो कयलीहरे । पुरिसा चउसु वि पासेसु निवन्ना । भणिया य ते मणिरहेण—कत्थ जुगवाहू ? । साहिओ

य तेहिं । 'मा इत्थ कोइ सत्त रयणीए अभिभवित्सइ ति अधिईए आगओ अहं' ति मणिऊण पविट्ठो कयलीहरए । ससंभम्ममुट्ठिओ जुगवाह, कओ पणामो । मणिओ मणिरहेण—उट्ठेहि, नयरं पविस्सामो, अलमेत्थ यासेणं । तओ उट्ठिउमाढतो जुगवाह । एत्थंतरे अवियारिऊण कज्जाऊजं अगणिऊण जणाववायं उज्झिऊण परलोगभयं वीसत्थ-
हियओ आहओ दढ निसियसग्गेण कंधराए मणिरहेण । गुरुप्पहारवेयणानिमीलियच्छो निवडिओ धरणिवट्ठे । धाहावियं मयणरेहाए—अहो ! अऊजं कयं ति । तओ पद्दाविया उज्जयसग्गा पुरिसा । भणियं—किमेयं ? ति । संलत्तं मणि-
रहेण—मम हत्थाओ पमाण खगं निवडियं, अलं सुंदरि ! भएण । तओ पुरिसेहिं नाऊण मणिरहचिडियं घला नीओ नयरं मणिरहो, साहिओ चंदजसत्त जुगवाहुवुत्ततो । अईवक्कुणं कंदंतो विज्जनियरं गिणिहऊणागओ उज्जाणं, कयं वेजेहिं यणऊम्मं, थोवंतरेण पण्डा वाया, निमीलियं लोयणजुयलं, निधिडिहूआइं अंगाइं, रुहिरनिवहनिगमेण
धयलीहूयं सरीरं । तओ मयणरेहा नाऊण मरणावत्थं जुगवाहुऊन्नमूले ठाइऊण भत्तुणो महुरं निउणं मणिउं पयत्ता—
महाणुभाव ! करेसु मणसमाहिं, मा करेसु कस्सइ उवरिं पओसं, भावेसु सवसत्तेसु मेत्तिं, पडिबज्जसु चउसरणगमणं,
गरिहेसु दुयरियं, सम्ममहियासेसु सकम्भवसेण समागयमिमं वसणं । भणियं च—“जं जेण कयं कम्मं, अन्नभवे
इदभवे यत्तेणं । तं तेण वेइयधं, निमित्तमेत्तं परो होइ ॥ १ ॥” ता नेण्हसु परलोयपाहेयं । अवि य—“मडिबज्जसु
सपटुं, देवं सदहसु परमतत्ताइं । जां जीवं गुणनिहिणो, पडिबज्जसु साहुणो गुरुणो ॥ १ ॥ पाणिधद्दा-डलिय-परधण-
मेहुअ-परिगहाण वेरमणं । तिविदं तिविहेण तद्दा, कुणसु तुमं जावजीवाए ॥ २ ॥ अट्टारसण्ह सम्मं, पावट्टाणाण तद्द
य पडिक्कमसु । भावेसु भवसरूवं, अणुसरसु मणे नमोक्कारं ॥ ३ ॥” जओ—“पंचनमुक्कारसमा, अंतं वंचंति जस्स
दम्पणा । सो जइ न जाइ भोक्कं, अवस्स वेमाणिओ होइ ॥ १ ॥” तद्दा वोसिरसु सवसंगं । जओ—“न पिया

न चेय माया, न सुया न य भायरो न सुहि वंधू । न य धयनिचया सरणं, संसारे दुक्खपडरम्मि ॥ १ ॥ एको
चिय इह सरणं, जम्मण-जर-मरण-दुप्पतवियाणं । सत्ताण सुहनिहाणं, जिणिंदपरिभासिओ घम्मो ॥ २ ॥ एवं च
सद्यं जुगवाहुणा उत्तमंगविरइयकरमवल्लिणा पडिच्छियं । थेववेलाए सुहज्जवसाणोवगओ पचत्तमुवगओ । तओ अकं-
विउमाळतो चंदजसो । मयणरैहाए वितियं—यिरत्थु मज्झ रुनस्स पदंविहाणत्थमूलस्स, संपइ एस पावकारी अणि-
ज्जमाणीए वि मे अवस्स सीलभगं करिस्सइ । एवं मतिज्जण सोगावलहिययाण चंदजसाईण अट्टरत्तसमए गुरुदुक्ख-
अट्ठा पुत्तस्स वि एस्स पाओ विणासं करिस्सइ । पत्ता महाडइं । बोलीणा जामिणी । वचतीए मज्झणहे पावियं पडम-
सत्तत्तमणा नीहरिया उज्जाणाओ गया पुद्वाभिमुही । पत्ता महाडइं । पत्ता महाडइं । आगया रयणी । तीए
सरं । वणफलेहिं कया पाणविती । अद्धलेयलिज्जा पत्तुत्ता सागारं मत्तं पक्खसाइत्ता कयलीहरे । आगया रयणी । तीए
पुव्वंति घग्घा, गुंजंति सीहा, पुरुपुरंति घराहा, फेक्कंति भेरवं असुयाओ । एवं अणेगसावयसदवित्तत्थाए नमोष्मा-
रचित्तणपराए अट्टरत्ते जाया उदरे अईववेयणा । किच्छेण पसूया सत्तलक्खणसंपन्नं दारगं । पहाए य कंवलरयणेण
वेढित्ता जुगवाहुनामंकिं सुदारयणं उलंविज्जण कंधराए गया सरवरं । पक्खालिज्जण अंवरं अवइज्जा मज्जनत्थं । एत्थ-
तरे जलमज्जाओ कयंतो घ समुब्बाइओ अईवजवेण जलवरी । गहिया तेण सुंढाए । पक्खित्ता नहयले । भवियघयानिओ-
णेण विद्धा नंदीसरवीपत्थिणण विज्जाहरजुयाणेणं । ‘रूववइ’ ति काज्जण गहिया निवडमाणी करुणं रुयमाणी । नीया वेयहु-
पव्वं । भणिओ य सो रुयमाणीए—भो महात्त ! अज्जाहं रयणीए वणमज्जे पसूया, दारगं तं च कयलीहरे सुत्तूण सर-
मवइज्जा, जलगणण उक्खित्ता तुमए गहिया, ता सो वालो केणइ वणयरेण नावाइज्जस्सइ अहवा आहारत्रिरहिओ सयं
चेव विवज्जेज्जा, ता महापुरिस ! अवस्सदाणेण पसायं क्काज्जण मा-विवस्सेवं करेहि, दारयमाणेहिं ममं वा तत्थ नेहि ति ।

श्रीउचरा-
प्ययनये
भीनिमिच-
न्नीया
गुरवोया-
त्या लु-
युतिः ।
॥ १३८ ॥

विज्ञाहरजुवाणण भणियं—जइ मं भत्तारं पडिबज्जसि ता तुब्ब आएसकारी भवामि । अञ्चं च—गंधारजणवए रयणा-
वहे नयरे मणिचूडो नाम विज्ञाहराया, कमलावई भारिया, तेसिं पुत्तो मणिप्पहो अहयं च मणिचूडो, दोण्ह
वि सेटीण आदेवचं पालेऊण निविन्नकामभोगो ममं रज्जे ठाविऊण चारणसमणसमीवे दिक्खं पडियन्नो, सो य अणु-
ब्बमेण विहरंतो आईयवासरे आगओ आसि इहं, संपइ चेइयवंदणत्यं नंदीसरं गओ, तत्स समीवे वचंतेण मए तुमं
दिट्ठा, ता सुंदरि ! सयलविज्ञाहरीण सामित्ते ठवेमि तुमं, पडिबज्जसु ममं नायगं ति, अञ्चं च सो तुब्ब तणओ आसाव-
हरिण मिहिउादियइणा अढविं वियरंतेण दिट्ठो महादेवीए दिन्नो, सा पुत्तं च पालेइ, एयं मए पन्नत्तीए महाविज्ञाए
आमोएऊण नायं, न एयमन्नहा, ता सुयणु ! मुंचसु उवेयं, अवलंवेसु धीरयं, झुणसु पसन्नं मणं, माणेतु मए समाणं
जोपणसिारं । एयं सोऊण धितियं मयणरेहाए—अहो ! मे कन्ऱपरिणई जेण अन्नन्नवसणभागिणी भवामि, ता किमे-
त्प कायपं ? मयणपरयो य पाणी न गणेइ कज्जाकज्जं, न वियारेइ गुणदोसं, न मुणेइ परलोयविरुद्धं, नावेक्खइ
छोयाययारं, ता एवं यययिए ‘सीलं रक्खितयद्यं मए केणइ विक्खेयेणं’ ति चित्तिऊण भणिओ खयरो—सुपुरिस !
नंदीमएरदीनं नेद्धिं मं, सत्थायत्तं तुह पिंयं करिस्सामि । तओ मुइयमणेण विउधियं यरविमाणं तम्मि आरोविऊण
मयणरेहं गओ नदीमरदीनं । तम्मि य वायन्नजिणिंदभवणाइं । भणियं च—“अंजणगिरीसु चउसु, सोलससु
इदिमुदेसु सेलेसु । पत्तीस रक्खेसु, नंदीसरदीवमज्झम्मि ॥ १ ॥ जोयणसयदीहाइं, पन्नासं वित्थडाइं विमलाइं । वाय-
एल्लसियाइं, पायन्नं हुंति जिणभयणा ॥ २ ॥” तओ अययरिऊण विमाणाओ मणिप्पभेण मयणरेहाए य काऊण
पूरं पंदियाओ उसम-उद्धमाण-चंदाणण-चारिसेणामिहाणाओ जिणंदपडिमाओ, वंदिओ मणिचूडचारणमुणी,
उययिद्धां उयंतिए । सो मययं चउजानी, तेण आमोएऊण मयणरेहावइयरं घम्मकहाएउययं उवसामिओ मणिप्पभो ।

नवमं
नमित्र-
ज्याख्य-
मध्ययनम् ।

नमि-
चरित्रम् ।

॥ १३८ ॥

स्वामिया तेन मयणरेहा । भगिया य—अज्जप्पमिइं भगिणी हुमं, भणसु इहिं किं कटेमि ? । तीए भणियं—कयं सधं चेव
 ठए नंदीसरतित्थइंसणेणं । मुट्ठो य सुणी—अयवं ! साहसु मम सुयस्स पवत्तिं । सुणिणा भणियं—सुणसु, जंबुहीवस्स
 पुट्ठविदेहे पुक्खलावईविजये मणितीरयां नाम नयरं । तत्थ य अभियज्जसो नाम चप्पी आसि । तस्स पुप्फवईभा-
 रियाए दो पुत्ता अपसि पुप्फसीहो रयणसीहो य । ते य चउरासीपुव्वलक्खा रज्जं काऊण संसारदुक्खभीया प्यारण-
 समनसमीवे पव्वइया । खोलसपुव्वलक्खा लहोइयं पव्वजं काऊण आउक्खएण असुए कले इंदसामानिया बाबीस-
 सागरोव्वमाऊ देवा उव्वत्ता । तत्थ य अमरसुहसुवमुंजिऊण पुया समाना धाइयसंडभारहछे हरिसेणऽद्वचक्खविट्ठो
 समुद्वत्ताए देवीए पुत्ता जाया, यगत्स सागरदेवो वीयस्स सागरदत्तो य नामं । ते य असारं रज्जसिदिं नाऊण
 मयवओ बारसमतिखोयगुरुणो ददसुव्वयस्स तित्थे बहुवोलीणे सुगुरुसमीवे निक्खंता, तइयवात्तरे विज्जुपाएण पायाइया
 संता, महासुक्के उव्वत्ता । सत्तरससागरोव्वमाऊ तत्थ देवसुहं निसेवमाना गमिति फाळं । अन्नया य बाबीसइमस्स
 तित्थयरत्स अयवओ केयलिमहिमाए गया, तत्थ य तेहिं मुट्ठो अयवं—कत्थऽग्गे पुया समाना उव्वजिस्सामो ? ।
 भयपया भणियं—इदेव भारहे मिहिलाए पुरीए जयसेणएणो दुम्भिको पुत्तो भविस्सइ, वीओ उण सुदंसणपुरे
 जुगवाहुएणो मयणरेहाए मारियाए पुत्तो भविस्सइ, परमत्थओ पियापुत्ता भविस्सइ त्ति । एवं सोऊण गया कल्पं ।
 तत्थिको पुओ पढमं विदेहाजणवए महिलाए पुरीए जयसेणएणो वणमालाए देवीए गन्धे उव्वत्तो । जाओ
 फाळकमेणं । कयं तस्स नामं पउमरहो त्ति । जोव्वणत्थस्स य जणओ रज्जं दाऊण पव्वजं पडिवत्तो । सो य पउमरहो
 महारायाहिओ जाओ । पुप्फमाला नाम घरिणी । तस्स य रज्जं अणुपालंत्तस्स वच्चइ फालो । वीयदेवो चइऊण
 आउक्खएण तुक्ख सणओ जाओ । सो य पउमरहो विवरीयत्तिक्खासेण अवहरिऊण अलविं पवेसिओ । तत्थ य

श्रीउत्तरा-
ध्ययनशुभे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुरारयोया-
स्या लुप-
तृचिः ।
॥ १३९ ॥

अन्तः पमाए परिभ्रमंतेण दिट्ठो तुज्झ तणओ, पुव्वभवऽब्भत्थसिणेहाओ अईवपमुइयहियएण गहिओ । एत्थंतरे य पयाणु-
मगेण समागयं सेणं । तओ कुंजरमारुहिऊण गओ सनयरं । समप्पिओ पुप्फमालाए दारओ । कयं वच्चावणयं ।
तत्थ सिणेहेणं परियडुइ । जावेयं सो भयव्वे वज्जेरेइ तावागयं मणिमयखंभं पळंविद्यमुत्ताहलमालं दारनिहियतारानियरं
फलिइमणिमयसिहरं सिग्गिणीजालरवमुहलं चूरववहिदियदियंतरे अमरबहुदुहजयजयरवं विमाणमेगं । नीहरिओ तओ
यररयणमउडपाती चळंतमणिकुंडलजुयलो रुइरहारविराइयवच्छो एगो सुरो । सो तिपयाहिणीकाऊण निवडिओ मयणरे-
हाए चळणेसु । पच्छा मुणिणो चळणजुयलं नमेऊण उवविट्ठो घरणिवट्ठे । तओ विज्जाहरेण जइणो अविणयमेयं दहुं
भणियं—अमरेहि नरवरेहि य, परुषिया हुंति रायनीईओ । लुपंति जत्थ ते चिय, को दोसो तत्थ इयरणं ? ॥ १ ॥
कोदाइदोमरहियं, पंचेदियसूटणं पणट्टमयं । वरनाणदंसणधरं, तवसंजमसंजुयं धीरं ॥ २ ॥ मुच्चण समणमेयं, दंसणमेत्तेण
नासियतमोहं । पणओ सि कीस पढमं, इमाइ तं विवुह ! रमणीए ? ॥ ३ ॥ अमरेण भणियं—रायरेसर ! अचित्तहमेयं
नं तुमे भणियं, नवरं कारणमित्थ निमुणेसु—आसि सुंदसणपुरे मणिरहो राया । तस्स सहीयरो जुगवाह, सो य
पुणमयवेरेण केणइ वसंतमासे उज्जाणं गओ आहओ असिणा कंधराए नियभाउणा मणिरहेण । कंठगयप्पणो इमीए
मयणरेहाए जिणधम्मकहापुघयं उवसामिओ वेराणुवंषाओ । सम्मत्ताइपरिणाममुवगओ कालगओ उववच्चो पंचमे
रूपे इत्तसागरोवमाऊ इंदसामाणिओ देवो, सो य अहं ति । एसा मज्झ धम्मायरिओ, जओ ग्याए सम्मत्तमूलं
जिणपम्मं गाहिओ । उक्कय—“तो जेण सुद्धधम्ममि ठाविओ संजएण गिहिणा वा । सो चेव तस्स जायइ, धम्मगुरु
धम्मदाणाओ ॥ १ ॥” अओ एसा पढमं वंदिया । भणियं च—“सम्मत्तदायगाणं, दुप्पडियारं भवेसु चहुएसु ।
सापगुणमेलियाहि वि, उवचारसहस्सकोडीहि ॥ १ ॥” एवं च सोऊण रायरेण चितियं—अहो ! जिणधम्मसामत्थं ।

नवमं
नभिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
नभि-
चरित्रम् ।

॥ १३९ ॥

अवि य—“संसारमि अणंते जीवा प्राविंति ताव दुक्खसाइं । जाव न करंति धम्मं, जिणवरमणिं पयस्सेणं ॥ १ ॥”
 तियसेण भगिन्ना मयणरेहा—साहम्मिणि ! भणसु जं ते पियं सुहं करेमि । तीए भणियं—न तुम्हे परमत्थेण पियं सुहं
 काउं समत्था, जम्म-जरा-मरण-रोग-सोय-मधुराहियं मोक्खसोक्खं चेव मे पियं, तहा वि तियसवर ! नेहि मं मिहिलाए,
 तत्थ पुत्तस्स सुहं दहूण परलोकहियं करिस्सामि । तजो अमरेण तक्खणमेव नीया मिहिलाए । सा य मड्डिनाहस्स
 नमिनाहस्स य तिलोयगुत्तणो जम्मण-निक्खमण-नाणभूमी । अजो अवयरियाइं तित्थभत्तीए पढमं जिणिदमवणे ।
 पंदियाइं चेइयाइं । दिट्ठा य उवत्सए साहुणीओ, गंतूण वंदियाओ, निसन्नाइं पुरजो । उवइट्ठो ताहिं धम्मो—‘लब्धूण
 माणुसत्तं, धम्माधम्मफलं च सोऊणं । सयलसुहसाहणम्मी, जत्तो धम्मम्मि कायधो ॥ १ ॥’ एमाइ धम्मकहावसाणे
 भगिन्ना मयणरेहा सुरेण—धम्मो रायभयणम्मि, दंसेमि तणयं । तीए भणियं—अलं संसारवद्धणेणं सिणेहेणं । अवि
 य—सये जाया सयणा, सवे जीवा य परजणा जाया । एगेगस्स लियस्स च, को मोदो एत्थ दंघूसु ? ॥ १ ॥ पवज्जं
 सिण्हिस्सामि अहं, ता दुमं करेसु जहाकचियं । सो वि साहुणीओ मयणरेहं च पणमिऊण गजो नियकप्पं । तीए तासिं
 साहुणीण समीचे गहिया दिक्का । कयसुव्वयनामा तवसंजमं कुणमाणी विहरइ । इओ य सो बालो पउमरहराइनो
 निकेयणे सुदेणं चिट्ठइ । पडियक्करायाणो तस्स राइनो नमिया । तओ राइणा गुणनिप्पन्नं बालस्स नामं कयं नमि
 सि । तजो पंचपाईपरिवुडो सुहेण संवड्ढइ । अट्ठवासेण अखिलो कलासत्थत्थवित्थरो दावियमिच्चो गहिओ । कमेण य
 जोषणत्थो जाओ । इक्खलागकुलुब्भवाणं अमरवहुविणिजियत्थसोद्दाणं कन्नाणं अहुत्तरसहस्सं पाणि गहिओ अमरवई
 विव ताहिं सहिओ विसयसुहसुवमुंजमाणो गंमेइ कालं । पउमरहराया वि सुणिऊण असारत्तं जीवलोयस्स नमिक्कुमारं
 विदेहजणवयस्स सामिचे ताविऊण संजमसिं पिाविऊण वरनाणंदसणलमं च लडुं तिलोयमत्थयं गजो ति । नमि-

भीउत्तरा-
प्ययनघने
भीनेमिच-
न्त्रीया
मुसवोषा-
स्या लपु-
इति ।

॥ १४० ॥

उया रत्नसिंहि पाठेभाषो गयेह कालं । इवो य सो मणिरहो तीए धेव रणीए मणिना दडो कालाओ षडह्यीए पुढीए नेदरओ छवबन्नो धि । तवो चंदजसो सामतेहि मंवीहि व रावा ठमिओ । ते थ भावरो दो बि सकारिवा । चंदजसो रत्नसिंहि पलेह ।

अत्र वा य नमिसंस्थिओ सबलरत्नपहाणो धवलहृत्वी आत्मस्वयं मंजिऊय विज्जाडईए सम्मुहं पत्थिओ । सो य सुंदरस्यपुरस्स समीवेण बबह । चंदजसराहणो सुरयचट्टियालीए गयस्स विट्ठो मणुस्सेहिं, कहिओ राहणो । ठेण गहिम्म नयरं प्रवेसिओ, तत्थ चिट्ठह । चायुरिसेहिं नाऊय नमिराहणो साहियं—जहा धवलहृत्वी चंदजसेण गहिओ चिट्ठह, देवो पमाणं सि । नमिराहणा चंदजसस्स दूओ पेसिओ इमेणत्थेण—जदेस धवलहृत्वी मम संसिओ, एवं पेसह । चंदजसस्स दूएण गंतूय साहियं नमिबयणं । चंदजसेण मणियं—न कस्सह रत्नणामि अक्खरलिहियणि, ओ चेव बलेण छहिओ भवइ तत्सेव मवसि । अवि य—“को देइ ? कस्स दिज्जइ ? कमागया कस्स कस्स व निबट्ठा ? । विक्कमत्वारोहि जए, सुज्जइ यमुहा नरिदिहि ॥ १ ॥” तओ असम्मणियपूइओ आगओ दूओ मिहिं । साहियं नरिदस्स चंदजसवयणं । कुविओ सवयलेण चलिओ नमी चंदजसोवरि । इओ य चंदजसो नमिरावं आगच्छमाणं नाऊय बलसमगो गीहंतो सम्मुहं अवसत्थेण निवारिओ । तओ मंतीहिं मणिओ चंदजसो—ताव गोदरां सिद्धिऊय चिट्ठसु, पुणो फालोइवं नाऊय चिट्ठिस्सामो । तओ गंतीहिं मणिओ चंदजसो—ताव बांगतूण रोदियं चरदिंति नयरं । लोगपांरपओ निसुयं सुबयज्जाए, चित्थियं व—मा जणवयक्खयं काऊय अहराहं बबंहु, मा दो बि गंतूण उवसमादेमि । गणिणीए अणुत्राया साहुणिसहिया गया सुंदरसणपुरं । दिट्ठो य अज्जाए नमि-उया । दिअं पत्थमासणं । वंदिऊय नमी उवविट्ठो धरणीए । साहिओ अज्जाए असेससुहकारओ जिणिदप्पणीओ

नवमं
नमिप्रव-
ऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
नमि-
चरित्रम् ।

॥ १४० ॥

धम्मो ! धम्मकहावत्ताणे भणियं—महाराय ! अत्ताया रत्तसिरी, विवागदारुणं विषयसुहं, आह्नुक्खपउरेसु विरुद्धपाय-
यापीयं निबन्धेण नरएसु निवासो हवइ, तो एवंठिए नियत्तसु इमाओ संगामाओ, अणं च केरिसो जेहमाउणा सह
संगामो ? ! नमिणा भणियं—कइं मम एसो जेहमाया ? । साहिओ जहट्टिओ अज्जाए निययवुत्तंतो सपयओ, तथा वि-
भाणेण न हवइएह ! तओ अज्जा खडकियाए नयरं पविट्ठा, गया रायगेहं । पविसमाणी सभाया परियेजेणं । चंदज-
सपयणा वंदिया । विभं परममायणं । उवविट्ठो राया धरणीबले । निसुयं ज्जेठिरियाजेणेण, मगलंतअसुधापनयणो
निबिडिओ वळ्ळोसु आगंतूण सो वि अज्जाए । उवविट्ठो धरणीए । मभियं चंदजसेण—अज्जे ! किमेयं अहहुद्धरं
वयगहणं ? । साहिओ अज्जाए निययवुत्तंतो ; चंदजसेण भणियं—कत्त सो संपयं सहोयरो ? ति । अज्जाए भणियं—
जेण तुमं रोहिओ ति । तओ हरिषमहम्मंतहियओ नीहरिओ नयरओ । नमी वि सहोयरमागच्छमाणं वुट्ठण पडि-
दागओ सग्गुहं निबिडिओ धळ्ळोसु जेहमाओ, महापमोपण पवेसिओ नयरं । अहिसित्तो चंदजसेण नमी रत्तजुपाए
'सयलअवंचीजणवयत्त सग्गि' ति । चंदजसो वि समणत्तणं पडिबज्जिक्कण चहासुहं विहरए ति । इओ य नमि-
राया अहचंदसात्तणो दोणहं वि विसयाणं सामित्तं नएण पालेइ । बोलीणो थुओ कालो । अज्जा य नभिराइणो सरीरे
छम्मासे जाव दापो जाओ, विजेहिं पयवत्ताओ । आलेवमिसित्तं च देवीओ बलयाळंकिरनाहाओ घसंति चंदणं । बल-
यसइअण्णएणएवेण आपूरिज्जइ भवणं । राया भणइ—कमायाओ मे होइ । देवीहिं एकेक्कए अवणंतीहिं सत्ताणि बलयाणि
अवणीयाणि । एकेकं ठियं । राया मुच्छइ—किं बलयाणि न सलहलेंति ? । साहियं—जहाऽवणीयाणि । सो वेण दुक्खेण
अब्भाइओ परलोगाभिमुहो चित्तेइ—बहुयाण दोसो न एगत्त । इरुक्ख—“यथा यथा महत्तअं, परिकरअ यथा यथा ।
तथा तथा महदुःखं, सुखं न च तथा दया ॥ १ ॥” ता जह एवाओ रोगाओ मुक्खाणि दो पय्यामि । यथा कच्चियमु-

अस्मा वदद् । सो एवं चिंततो पसुतो । पमायाए रयणीए सुमिणं पासइ—मंदरोवरि सेयं नागरायं, तं च अत्ताणं आरूढं । नंदियोत्तरेण पडियोद्विओ निरामओ द्दुत्तुद्वो चित्तेइ—अहो ! पद्दणो सुमिणो दिट्ठो त्ति । पुणो चित्तेइ—कहं मया एवंगुणजाइओ पद्दओ दिट्ठपुव्वो ? त्ति चित्तयेतेण जाई संमरिया—पुवं माणुसभवे सामन्नं काऊण पुप्फुत्तरे विमाणे उव्वओ आसि, तत्थ देवत्ते मंदरो जिणमहिमाइसु आगएण दिट्ठपुव्वो त्ति संवुद्धो पव्वइओ । बहुयाण सद्दयं सोच्चा, एगस्स य असद्दयं । वलयाण नमीराया, निक्खंतो मिहिलाद्वियो ॥ १ ॥ नगइचरियं पुण—

अत्थि इद्वेय भारद्दे वासे गंधारज्जणवए पुंडवद्धणं नाम नयरं । तम्मि सीहरहो नाम राया । तस्सऽअया उत्तराव-
हाओ दो तुंगमा ज्यायेणेण समागया । तेसिं परिवाहणनिमित्तं आरूढो एगम्मि राया । वीए रायपुत्तो । तओ सव्ववलेण
नीहरिओ नयराओ पत्तो वाहियाळि । आढत्तो राया वाहिउं । सो य विवरीयसिक्खो जाव राया कडुइ ताव द्दुत्तरं
पयइ । कडुमाणस्स य जवेण धावमाणो गओ वारस जोयणाइं, पविट्ठो मद्दाडइं । निविन्नेण य मुक्का वग्गा । ठिओ
तेसु चेत्त पणसु । 'तुंगमो विवरीयसिक्खो' त्ति नायं राइणा । अवयरिओ तुंगमाओ । एगम्मि पायवे तं वंधिऊण लग्गो
परिममिउं । कया फलेहिं पाणविस्ती । आरूढो य रयणिवासनिमित्तं एगम्मि गिरिसिहरे, जाव पेच्छइ तत्थ सत्तभूमियं
पासायं, पविट्ठो तम्मि, दिट्ठा नवजोवणरुव्वलावग्गा जुवई । तीए य ससंभमं उट्ठेऊण दिन्नमासणं राइणो । निसत्तो राया ।
जाओ परोप्परं द्ददाणुराओ । पुच्छिया य राइणा—भद्दे ! कासि तुमं ? किं वा एगागिणी रत्ते चिट्ठसि ? । भगियं
तीए धीरत्तणमवलंकिऊण—इत्थ भयणे वेइयाए विवादेहि मं, पच्छा सवित्थरं नियवइयरं साहिस्सामि । पडिद्वमणो य
पविट्ठो तम्मि भयणे राया । पेच्छइ तत्थ जिणभयणं । तस्सऽअगओ वेइं पूइऊण पणमिऊण य जिणं कओ गंधवविवाहो ।

पमुत्ताई वासभयणे । बोलीणा रयणी । पभाए कयं दोहिं वि जिणवंदणं । उवविट्ठो राया सीहासणे । सा वि निविट्ठा अद्यासणे । भणियं च तीए—निमुणेसु पिययम ! मे चइयरं ।

अत्थि इहेय भारहे वासे खिइपइद्धियं नाम नयरं । तत्थ जियसत्तू राया । अन्नया पारंभिया चित्ततभा राइणा । तमवियया चित्तपरसेणीए सम्भगोहिं । चित्तंति चित्तयरा अणेगे । एगो य चित्तंगओ नाम बुद्धचित्तयरो चित्तेइ । अइकंतो बहुओ फालो । तत्स य जोघणत्था कणयमंजरी नाम धूया भत्तमाणेइ । अन्नया पत्थिया गहियभोयणा पिउसमीयं, जायागच्छइ जणसंछुले रायपहे ताव एइ जववियुक्केण आसेण एगो आसवारो । सा भीया पलाणा । पच्छा तम्मि योलिए पिउसगासमागया । चित्तंगओ भत्तमागयं वद्धुण सरीरचित्तं गओ । कणयमंजरीए तत्थ कोट्टिमतले कोउगेण धन्नपाहिं लिहियं जहासरुवं सिहियिच्छं । एत्थंतरे जियसत्तू राया चित्तसमगओ । चित्तमवलोयंतेण विट्ठं कोट्टिमतले सिहियिच्छं, 'मुंदरं' ति फाउं गहणनिमित्तं करो वाहिओ, भग्गाओ नहसुत्तीओ, विळक्खो दिसाओ पलोएइ । कणयमंजरीए हात्सपुवयं भणियं—तिहिं पाएहिं आसंदओ न ठाइ ति चउत्थं मुक्खपुरिसं मगंतीए अज्ज तुमं चउत्थो पाओ लद्धो । राइणा भणियं—कहं ? साहेसु परमत्थं । तीए हसिऊण भणियं—अहं जणयस्स भत्तमाणेसि जाव रायमग्गे एगो पुरित्तो आसं अइवेणेण वाहेइ, न से योवा वि चिणा अत्थि, जओ रायमग्गेण बुद्धो वालो इत्थी अज्जो को वि असमत्थो पचइ सो पिह्जिइ, ता एगो आसत्ताओ महामुक्खो आसंदयस्स पाओ । बीओ पाओ राया, जेण चित्तयराणं सभा सम्भगोहिं निरिक्का, एक्केके कुडुवे वडुया चित्तयरा, मम पिया एगं अपुत्तो वीयं बुद्धो तइयं तुग्गओ एवंविहस्स वि समो भागो कओ । तइओ पाओ एस मम पिया, जेण एएण चित्तसमं चित्तंतेण पुवविट्तं खइयं, संपयं जं वा तं वा आहा-रमाणेमि तम्मि आगए सरीरचित्ताए गच्छइ, सो सीयलो केरिसो होइ ? । राया भणइ—कहमहं चउत्थो पाओ ? ।

भीउत्तरा-
न्ययनघने
भीनिमिच-
न्द्रीया
मुसबोवा-
रुया लघु-
शुचिः ।
॥ १४२ ॥

इयरीए भणियं—सबो वि ताव ज्ञाणइ कुब्बो एत्थ ताव सिदीणभागभो ? कइ वि आणीवं होआ तो वि ताव दिट्ठीए निट्ठिसिआ । राइणा भणियं—सबं सुक्खो अहं चउत्थो पाओ आसंदवत्स । रावा दीए ववणविआसं सोऊण देइकावणं च सिच्छिऊणाऽऽपुरो । कणयमंजरी वि जणवं मुंजाविचा गया सगिहं । सुतुत्ताभिदणमंतिमुहेण मग्गिओ चिसंगओ कणयमंजरी राइणा । तेण भणियं—अन्हे दसिदिणो, कइं विवाहमंगलं रओ य पूवं करेभो ? । कहियमेयं राइणो । तेणादि धणयअहिरत्ताईय अरावियं चिसंगवत्स भवणं । पसत्ये सिद्धिमुत्ते महाविभूईए विवाहिया कणयमंजरी । विइओ तीए शासाओ मंहलो दासीवगो य । तत्स य राइणो अणेगाओ महादेवीओ, एगेगा बारएण रयणीए राइणो वासभवणे आगच्छइ । वग्गि य दिग्गेह कणयमंजरी आणणा । गया अलंकियविभूसिया मयणियाए दासचेटीए सभं । उवविट्ठा आसणे । इत्वंतरे आगओ राया । कयमव्युहाणाइयं विजयकम्मं । निसओ सेज्जाए राया । इओ य पुबमेव कणयमंजरीए मयविया भविया आसि—राइणो निवत्तस अहं एए अक्खाणयं पुच्छेयवा जहा राया सुणेइ । अओ मयणियाए एत्तावत्तरे भणियं—सामिणि ! जाव राया पवइइ ताव कइदि किंचि अक्खाणयं । इयरीए भणियं—मयणिए ! ताव राया निराए सुवत्त वओ कहित्सं । राइणा चिसियं—केरिसं पुण इमा अक्खाणयं कइइ ? अहं पि सुणेसि चि अलिय-पसुपं इयं । मयणियाए भणियं—सामिणि ! पसुत्तो राया, कइसु अक्खाणयं । इयरीए भणियं—सुणसु, वसंतपुरं नपरं । वल्लो सेट्ठी । तेण एगअंढयाहाणमया देउलिया काराविया हत्यणमणा । तीए चउत्थो देवयाविसेसो कओ । मयणिवाए भणियं—सामिणि ! कइं एगइत्त्वणमाणाए देउलियाए चउत्थो देवो माउ ? सि । इयरीए भणियं—निहाइया संपयं, कइं कहित्सं । ‘एवं होल’ पि मग्गिण निगया मयणिया गया सगिहं । राइणो कोउहसं जायं—किमेयमेरिसं ? सि, निवत्ता य मग्ग । जाव भीयमिणे चि तीए वेव भारओ आणवो । जाव वोवेव मयणियाए भणिया—सामिणि !

नवमं
नमिप्रव-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
नगसि-
चरित्रम् ।

॥ १४२ ॥

ते अचरुद्विपे वरुणयं ग्राहेसु । इवरीप मणियं—हले ! सो धेवो वरुमुञ्चो न एण सरीरस्स वं एमाणं, एत्थियं चेव अरुत्तन्नयं । मयणियाप मणियं—ज्जं फहेसु । कणयमंजरीप मणियं—हले ! अत्थिय मंहवा जववी, तीए वित्थरिय-साएणारो मंहवो एणतोपपायवो, तस्स य एया नत्थि । मयणियाप मणियं—कहमेरिसस्स वि तरुवरस्स छाया मत्थि ! । तीप मणियं—कहं कदिरुं, संपइ निहापरवसा । तइयदिणे वि कोवणेण छा चेव समाणत्ता, तदेव मयणियाए पुट्टा । कदिरं—तस्स पायवरस्स अहोच्छाया न एण उपरिच्छाया । ज्जं य पुट्टा फहेइ—

एगग्गि सन्निवेसे एगो मयइरो, तस्स मंहवो फरहो, सो य सच्छंदं चरइ । ज्जया तेण चरंतेण पणपुक्कफलसमिद्धो एगो वल्लपायवो रिहो । तस्स य सग्गुई मीयं पसारइ न य पावइ, तस्स कजे सो सुहं परितप्पइ । तओ सुहुअं वररिणि कंधं पसारइ । जाहे कह वि न पावेइ साहे तस्स ऐसो आगओ । तेण तस्सोवरिं मुत्तं पुपीसं च बोसिरियं । मयणियाप मणियं—फहं मुत्तपुपीसं बोसिरइ तस्सोवरिं जं वयणेणं वि पावेचं न वरइ ? । इवरीए मणियं—कहं वादिरुं । तदेव य कहियं वीयदिवसे, जहा—सो वल्लूपायवो अंगकूवत्तइमज्जे तेण स्वाइउं न वरइ । एवं कण-वर्मजरीए सो एया कोइइलमूएहिं एरिसक्खाणयहिं छम्मासे जाव विमोहिओ । पच्छा तीए उवरि अइव छाणु-एओ जाओ । तीए वेव समं एगंवरइएसवो गोमेइ फाठं । तवरं सवकीओ तीए उवरि पट्टाओ छिद्दणि मगंति, सुंलंबंति य—अहो ! एयाए एया वसीकरेण वसीकओ जेण उच्चमकुलपसूयाओ वि वेवीओ परिचत्ताओ, इनीए सिस्सियदुदिमाप वणुरत्तो न वियारेइ गुणदोखे, नावेक्खइ रत्तकज्जाइ, न गणेइ दवं विणासिज्जं इमीए मावाविप्पेहिं । इओ य कणयमंजरी नियणंसाओवरए सच्छण्हवेलाए पविस्सिक्ख दिणे दिणे एगाणिणी वत्थाभर-णाणि रावसंविपारं मुयइ, साइं पिइसंसियाइं चीवरपइं तउय-सीसया-उलंकारं च गेण्हइ, अप्पणो जीवं च संबोदेइ—

श्रीउत्तरा-
न्ययनघ्ने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुसबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १४२ ॥

इयरीए भगिबं—सखो वि ताव जाणइ कुब्जो एत्थ ताव सिदीणमागमो ? कइ वि आणीवं होजा तो वि ताव सिद्दीए निरविस्सजा । राइणा भगियं—सबं सुक्खो अहं चउत्थो याओ आसंदवत्स । रावा वीए ववणविआसं सोऊण देहवावणं च विच्छिऊजाअुरत्तो । कणयमंजरी वि जणवं मुंजाविता गया सगिहं । सुगुत्ताभिहाणमंतिमुहेण मगिओ चिसंगओ कणयमंजरी राइणा । तेण भगियं—अन्हे दसिदिणो, कइं विवाहमंगलं रओ य पूवं करेमो ? कहिमेयं राइणो । देणावि घणधअहिरत्ताईय अरावियं चिसंगवत्स भवणं । पसत्ये सिहियुहुचे महाविभूईए विवाहिया कणयमंजरी । विइओ तीए पासाओ मंहलो दासीवगो य । तस्स य राइणो अणेगाओ महादेवीओ, एगेगा वारएण रयणीए राइणो वासभवणे आगच्छइ । तस्मि य वियेहे कणयमंजरी आपणा । गया अलंकियविभूसिया मयणियाए दासचेटीए समं । उवविट्ठा बासणे । इत्वंतरे आगओ रावा । कयमन्मुहाणाइयं विणयकम्मं । निसओ सेज्जाए रावा । इओ य पुद्यमेव कणयमंजरीए मयच्चिया भगिया आसि—राइणो निवत्तस्स अहं तए अक्खाणयं पुच्छेयथा जहा रावा सुणेइ । अओ मयणियाए एत्तावत्तरे भगियं—सामिणि ! जाव रावा यवहुइ ताव कहेदि किंवि अक्खाणयं । इयरीए भगियं—मयणिए ! ताव रावा निराए सुवत्त वओ कहिस्सं । राइणा निसियं—केरिस्सं पुण इमा अक्खाणयं कहेइ ? अहं वि सुणेमि सि अखिय-पसुत्तं कयं । मयणियाए भगियं—सामिणि ! पसुत्तो रावा, कहेसु अक्खाणयं । इयरीए भगियं—सुणसु, वसंतपुरं नयरं । वल्लओ सेट्ठी । तेण एगळंडपाहाणवथा देउलिया काराविया हत्यणमणा । तीए चउत्थो देवयाविसेसो कओ । मयणियाए भगियं—सामिणि ! कइं एगहत्त्वणयाणाए देउलियाए चउत्थो देवो माउ ? सि । इयरीए भगियं—निशाइया संपयं, कइं कहिस्सं । ‘इवं होए’ वि भगिऊण निगय्या मयणिया गया सगिहं । राइणो कोउहलं जायं—किमेयमेरिस्सं ? सि, निवत्ता य यत्ता । जाव बीयमिणे वि तीए वेव बारओ आपणो । जाव वडेइ मयणियाए भगिया—आमिणि !

नवमं
नमिअप्र-
ज्याऽऽख्य-
मन्ययनम् ।
नगसि-
चरित्रम् ।

॥ १४२ ॥

न अदृष्टं दृष्टं नारेणु । इदं प्रियं—हले ! सो देवो बलमुजो न उण सरीरस्त खं पमाणं, पसियं चेव
अदृष्टं । मयणिमाए मयियं—अन्नं कहेसु । कणयमंजरीए मयियं—हले ! अत्थि महंता अठवी, तीए वित्थरिय-
ताएपगारो मरिहो एतालोयपाययो, तस्स य छाया नत्थि । मयणिमाए मयियं—कहेमेरिस्सस्स वि वरुवरस्स छाया
मयि । तीए मयियं—कहं कहिरुं, सुंयइ निरापरवत्ता । तइयविणे वि कोलणेण सा चेव समाणत्ता, तदेव मयणिमाए
मुत्ता । कहियं—तस्स पायवरस्स अहोच्छाया न उण उपरिच्छाया । अन्नं य पुद्दा फदेइ—

एगमि तप्रिचे एगो मयहरो, तस्स महंलो फरुहो, सो य सच्छंदं चरइ । अन्नया तेण चरंतेण पत्तपुण्णकलसमिस्सो
दलो बद्धपायवो रिद्धो । तस्स य सग्गुहं गीयं पसारइ न य पावइ, तस्स कजे सो मुहं परितप्पइ । तज्जो सुहुअरं
वरुदिमि कं परं पसारइ । जाहे कह वि न पावेइ ताहे तस्स रोसो आगजो । तेण तस्सोवरिं मुचं पुरीसं य बोसिरियं ।
मयणिमाए मयिं—कहं मुणपुरीसं वोसिरइ तस्सोवरिं लं पयणेणं वि पावेउं न तरइ ? । इयदीए मयियं—कहं
हादिरुं । तदेव य कहियं वीवरियसे, जहा—सो धम्मूलपायवो अयकूवरइमज्जे तेण स्थाइउं न तरइ । एवं कण-
वमंजरीए सो एता बोद्धमूणदि यरिस्सकगणयहिं छम्मासे जाव विमोदिल्लो । पच्छा तीए उवरि अइव स्थाणु-
एजो जाम्भो । तीए वेव तमं एगंवरइपत्तो गमेइ कालं । नवरं सबब्बीओ तीए उवरि पउद्दाओ छिद्दणि ममंति,
एउदंति इ—अहो ! एताए एता वसीकरणेण वसीकओ जेण उत्तमकुलपत्तयाओ वि देवीओ परिचत्ताओ,
इदीए तिलियदुदियाए उपुरत्तो न वियायेए गुणवोसे, नावेक्काइ एत्थकज्जाइ, न गणेइ दधं विणासिज्जं इमीए
वाचारिचेदि । इत्थो य कणवमंजरी नियमांसाओयरए मच्छणद्वेवाए भविसिक्खण दिणे दिणे एगागिणी वत्थाभर-
त्तानि एयउंठियाइं मुणइ, ताइं पिरुंठियाइं चीवरइं तउय-सीसया-उलंकारं य गेणइइ, उण्णो ज्जीवं च सुंवेहेइ—

मा जीव ! करोसु इडिगारवं, मा वचसु मयं, मा विमुमरोसु अप्ययं, रजो संतिया इमा रिद्धी, तुज्झ संतियाइं एयादं
डंडिखंडां इमं चाहरणं, ता उवसंतमणो भव, जेण सुइरं इमीए सिरीए आमागीभवसि, अब्रह्मा राया कंधराए घेत्तू
नीणेही । इमं च चिट्ठियं पइदिणसुवलक्खेऊण सवचीहिं राया भणिओ—जइ वि तुमं अग्ग्हाण उवोरि निन्नेहो तहा
वि अग्ग्हे तुम्ह अकुसलं रक्खेमो, जओ भत्तारदेवयाओ हवंति नारीओ, जा तुह एसा हिययदइया सा किं पि
कम्मणं सुइरमंतं चा साहेइ, इमं पि जणत्थं न याणेसि एईए वसीकओ । राइणा भणियं—कहं ? । ताहिं भणियं—
एसा मज्झण्डे उवरयगया दारं पिहिऊण किं पि मुणमुजंती चिट्ठइ विणे विणे किंचि वेलं, जइ न पत्तियसि ता निरुवेहि
केणइ अत्तवगेण । इमं सोऊण राया सयमेव गओ उवरगपविट्ठाए कणयमंजरीए निरुवणत्थं । दारदेसट्ठिण्ण दिट्ठं तं
पुषवन्नियं चिट्ठियं । सुयं च अत्तणो अणुसासणं । परितुहो य चित्तेण—अहो ! इमीए बुद्धिकोसलं, अहो ! गघपरिआओ,
अहो ! विवेओ, ता सव्वहा सयलगुणनिहाणमेसा, मच्छरिणीओ य एयाओ सवत्तिउणओ जाओ गुणं पि दोसं
पेच्छंति । तुहेण य रत्ता सधरत्तसामिणी कया । पट्ठो य बद्धो । एवं वच्चइ कालो । अन्नया विमलचंदाऽऽययियसमीये
राइणा कणयमंजरीए य पडिवओ सावगधम्मो । कालेण य कणयमंजरी देवीहोउं चुया समाणा उप्पन्ना वेयहे
पघए तोरणउरे णयरे दट्ठसत्तिविज्जाहरइणो दुहिया । कयं नामं ‘कणयमाले’ति । कमेण यत्ता नवलोघणं । अन्नया
त्वरित्तदियणवहरिया वासवाभिहाणेण रायरेण । इमम्मि पघए पासायं विउच्चिऊण ठविया । रइया इमा वेइया—
फिलेत्थ विवाहेमि । एत्थंतरे कणयमालाए जेट्ठमाया कणयतेओ समागओ । ते दो वि रोसानलपज्जलिया जुज्झंता
परोप्परपायहिं मज्झुवगया । कणयमाला वि भाइसोणेण सुवहुयं अकंदिऊण विमणहुम्मणा इमम्मि पासाए चिट्ठइ ।
अन्नया आगओ एत्थ चाणमंतरो नाम एगो सुरो । तेण सा भणिया ससिणेहं—वच्छे ! मज्झ तुमं दुहिया । जावेत्तियं

जंरद मो गुरो गा ददमत्तिविनाहरो पुत्त-दुहियाअन्नेसणत्थमागओ । वंतरेणं मायाए कणयमाला अन्नारिसखा
चना । पुत्त-दुहिया-याममरीरादं मयगरूयादं धरणीए निवडियादं दंसियादं । तादं दह्ण चितियं ददसत्तिणा—इमो
मम त्तओ यामनेण विनाहरो, यासवो वि कणयतेएण, वावाइज्जमाणेण य वासवेण कणयमाला विणासिया, ता
पुत्तु संत्तरस पट्टुत्तरपत्तरस, 'को सयओ प्यम्मि रइं करेति ?' ति वेरगमुवगओ पवत्तमन्धुवगओ । वंतरेण
य यमगंधरिया माया । पंरिओ कणयमालाए मुरेण य । साहुणा भणियं—किमेरिसं ? । साहिओ य कणयमालाए
भाहुरंगो । साहुणा भणियं—मए तित्ति य मयगसरीरादं दिहाइं । मुरेण भणियं—मए माया कया । किमत्यं ? ।
गुरेण भणियं—गुणगु कारणं ।

सिइपदद्विए नरे अत्ति नियसपू नाम राया । वेण चित्तंगयस्स पित्तपरस्स दुहिया परिणीया कणयमंजरी
नाग । सा पि मायिया जाया । सो वि चित्तंगओ तीए पंचनमोकारेण निज्जामिओ मरिऊण वंतरो नाम सुरो जाओ,
मो य अदं ति । अन्नया इदमागओ, जायेसा कणयमाला सोयविहुरा दिहा । जाओ इमीए उवरि अईचसिणेहो,
भियं य—किमेसा मे पुवभविओ वंधुविसेसो अत्ति ? ति ओहीपत्तो । नायं—कणयमंजरी मम दुहिया एस ति
मरिऊण रगएदुहिया जाया । एत्थंतरे तुममागओ । मया चितियं—एसा पिउणा सह गमिस्सइ ति विरहभीरुणा
अन्नारिता कया तुगए मोहणत्थं, मयगं च दंसियं एईए देहं । पवओ य तुमं पवज्जं ति । तओ 'अहो ! मए एस महाणु-
भागो एयं वंचित' ति जाओ हं सरेओ, ता रमियधं तुगए दुचिद्धियमिमं । साहू वि 'धम्मपडिचत्तिहेउत्तेणेण उवयारी
तुमं' ति जंषिऊण उप्पइओ विहरइ जहासमाहियं । कणयमालाए वि मुरसाहियवुत्तं चितयंतीए जायं जाईसरणं,
नाओ पुत्तभयो—जहा हं सा कणयमंजरी ति, एसो य मम भिया सुरो जाओ । तओ संजायददसिणेहाए भणिओ

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥१४४॥

सुरो—वाय ! मञ्जु को करो होही ? । सुरेण ओहिणा आभोएऊण भणियं—बच्छे ! सो तुह पुबभवभचा जियसत्तू राया देवो होउं दढसोहंराहो पुत्तो जाओ सीहरहो नाम, सो तुह भत्ता होही । तीए भणियं—कहं तत्स संजोओ ? । सुरेण भणियं—सो य विवरीयसिक्खसासेणावहरिओ एत्थागमिस्सह, ता निधुया सुरेण चिह्णसु, मा उब्वेयं करेसु, अहं तुहाएससंपायगो चिट्ठाभि । ठिओ य एत्थेव पासाए सो सुरो । कणयमाला वि सुरलोणण सह सुरेण गमेइ कालं, सा य अज्जवच्च ! अहं ति । कसं सो सुरो चेइयाण वंदणत्थं मेरुम्मि गओ, जाव तुमवरण्हे पत्तो सि । अइउकंठियाए य सो वि ताओ आगच्छमाओ न मए पडिवालिओ, सयमेव अप्पा विषाहाविउ ति । एस साहिओ नियवुत्तंओ मए जो वए पुहो ति ।

सीहरहस्त वि तं वुत्तंतं सोऊण जाईसरणमुप्पन्नं । इत्थंतरे समागओ सुरंगणासहिओ सो सुरो । पणमिओ राइणा । अहिर्निओ सहरिसेण सुरेण । साहिओ कणयमालाए नियविवाहवश्यते सुरस्स । पमुइओ सो । उचियसमुहोवेण समागओ मज्झण्हो । सुत्तो विवमाहारं समारिओ राया । एवं ठिओ मासमेगं तत्थ । भणिया य राइणा कणयमाला—पिए ! पडिक्खबगो उवरविस्सइ मे रज्जं ता वच्चामि अहं, अनुमन्नसु तुमं । तीए भणियं—पिययम ! जं तुममाणवेत्ति ति, परं तुह दूरे नयरं, ता कहं पायचारेण गमिस्सह ? , ता गिण्हसु पत्रात्तिं विज्जं ममारिहो । गहिया य रत्ता । साहियां य ज्जुत्तुविहाणिम् । आपुच्छिऊण कणयमालं गओ सनयरं । कओ महुसवो नयरे । पुच्छिओ राया पजत्तिं सामंता-ईदि । कहिया जहावत्ता । विम्भिया सवे वि । भणियं च तेहिं—यबइ जत्थ सउओ, वि एसमववि समुइमज्जे वा । नंदइ वदि वदि चिय, वा भो ! पुत्तं समच्चिण्ह ॥ १ ॥ एवं यबइ कालो । राया य पंपमपंचमणिस्स वम्मि नगे बबइ । चिह्णइ कणयमालाए समं कइवि दिणे । ओगो य जंपुइ—नगे अईइ राया । यओ काटेण जम्हा नगे अईइ वम्हा । चिह्णइ एत्त' ति पइट्ठियं नामं लोणण राइणो । अन्नया गओ नगे नग्गाई राया । भणिओ वाणमंतरेण—सुहरं ठिओ इत्थाहं

नयमं
नभिप्रत्र-
ज्याऽऽल्य-
मध्ययनम् ।
नगति-
चरित्रम् ।

॥ १४४ ॥

मन्यं मामिमांस्तो जागओ नो अपरसं चायतो, कालस्तेनो तत्थ धदू भवित्सइ, एसा य कणयमाला मम
सिरे अज्झि करिस्सइ, वा जहा इच्छाया ने भवइ तदा पायधं-ति जंषिऊण गओ सुरो ! राइणा वि 'न अओ
इराओ इनीए मन्निपुईए' ति फारायियं तम्मि नगे नयरं रमणीयं, उवलोहेऊणागियाओ अणेगाओ पयाओ, फारियाइं
सिंभपनारं, वरदायियाओ तेमु तप्पउमाओ ! जत्तामहूसवं च तत्थ कुगंतस्स नाएण रजं परिपालयंतस्स अइकंतो कोइ
काओ ! अत्ता अणुजत्तं निगओ पेच्छइ शुमुमियं पूयं ! राइणा एगा मंजरी गहिया ! पच्छा सधेण रंधांवारेण
मयंतेन मंजरीपत्तपयाउपुल्लइयाइयं वट्ठावसेसो फओ ! पडिनियत्तो पुच्छइ—कहिं सो चूरुक्खो ? ! अमचेण दंसिओ !
विइ एयावत्तो ? ! भणइ—मुग्गेहि एगा मंजरी गहिया, पच्छा सधेण रंधांवारेण गिण्हतेण एवं फओ ! सो
भित्ते—'नूनं जाव रिद्धी ताव वेव सोहा, रिद्धीओ पुण सद्याओ चंचल' ति चित्तयंतो संबुद्धो जाओ—जो
पूतत्तारं गुग्गणानिरामं, मर्मजरीपहपुल्लफित्तं ! रिद्धि अरिद्धिं समुपेहियाणं, गंधारराया वि समेक्ख धम्मं ॥ १ ॥
"समेग्ग" ति आर्पत्वा 'समीक्षते' अङ्गीकृते । एतानि च चरितानि यथा पूर्वप्रबन्धेषु दृष्टानि तथा लिखितानि ।

पश्चारि वि ते विहरता सिङ्गुप्पइट्ठिए नयेरे गया । तत्थ चउदारे देवउले पुधेण करकंडू पविट्ठो । तुग्गमुहो वक्खि-
जेण । 'सिइ साट्ठस्स अन्नओ मुहो चिट्ठामि ?' ति तेण वाणमंतरेण वक्खिजेण वि मुहं कयं । नमी अयरेण पविट्ठो,
तओ ति मुहं कयं । नग्गइ उत्तरेण, तओ वि मुहं कयं । करकंडुस्स वाउत्तणाओ सा कंडू अस्थि चेव, तेण कंइयणं
गदाग गतिणं फओ कंडूइओ । तं तेण गगत्थ संगोवियं तं तुग्गमुहो पेच्छइ, सो भणइ—जया रजं च रट्ठं च, पुरं अंतेउरं
तदा । मात्तेयं परिगन्, संचयं किं करोसिमं ? ॥ १ ॥ जाव करकंडू पडिवयणं न देइ ताव नमी भणइ—जया ते पेइए रज्जे,
कया फिक्कटा मद्दु । तेत्ते किं परिगन्, अज्झक्खिकरो भवं ॥ १ ॥ पैवट्ठे-पितुरागते राज्ञे कृताः कृत्यकराः—नियोगिनो

ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखचोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १४५ ॥

बहवः, तदेव कृतकत्वं कर्तुं तवोचितमित्युपस्कारः, तेषां कृत्यं परापरपक्षपरिभाषनादिकं कर्तव्यं परित्यज्य आर्यकृत्यकरः-
नियुक्तकोऽन्यदोषचिन्तको भवान् किमिति ज्ञात इति शेषः । ताहे गंधारो भणइ—जया सखं परिचिज्ज, मोक्खाय घडसी
भवं । परं गरदसी कीस ? अत्तनीसेसकारए ॥ १ ॥ ताहे करकंडू भणइ—मोक्खमगं पवन्नेसु, साहूसु वंभयारिसु ।
अहियत्थं निवारित्तो, न दोसं वत्तुमरिहसि ॥ १ ॥ सुब्बयत्थादद्धितार्थोञ्चिवारयन्तं न 'दोषं' मतुलोपाद् दोषवन्तं वक्तु-
मर्हसि । तथा चार्यम्—“रुसक वा परो मा वा, विसं वा परियत्तड । भासियद्वा हिया भासा, सपक्खगुणकारिया ॥ १ ॥”
इमामनुशास्ति करकण्डुकतां ते प्रतिपन्नाः । कालेन चत्वारोऽपि मोक्षं गता इति ॥ साम्प्रतं सूत्रमनुस्रियते—
चइऊण देवलोगा, उववन्नो माणुसम्मि लोगम्मि । उवसंतमोहणिज्जो, सरइय पोरणिगं जाइं ॥ १ ॥

व्याख्या—च्युत्वा देवलोकान् उत्पन्नो मानुष्यके लोके उपशान्तमोहनीयः स्मरति पुण्यामेव 'पौराणिकं' चिरन्तनी
'जातिं' जन्म । वर्तमाननिर्देषः सर्वत्र तत्कालविवक्ष्येति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ततः किम् ? इत्याह—
जाइं सरितु भगवं, सहसंबुद्धो अणुत्तरे धम्मो । पुत्तं ठवेत्तु रज्जे, अभिनिक्खम्मई णमी राया ॥ २ ॥

व्याख्या—जातिं स्थत्वा 'धैर्य-सौभाग्य-माहात्म्य-यशो-उर्क-श्रुत-धी-श्रियः । तपो-ऽर्थोपस्य-पुण्येश-प्रयत्न-तनवो
भगाः ॥ १ ॥' इति यचनादनेकार्थोऽपि भगवन्बोऽत्र घटमाने धैर्यादावर्थे प्रवर्त्तते । ततश्च 'भगवान्' धैर्योदिमान्,
“सह” ति 'स्वयम्' आत्मर्तये सम्बुद्धः सहसम्बुद्धो नान्येन प्रतिबोधितः । क ? इत्याह—“अनुत्तरे” प्रधाने 'धम्मो' चारि-
त्र्यर्मे पुनं स्थापयित्वा राज्ये 'अभिनिष्कामति' यत्रय्यां गृह्णाति 'नमिः' नमिनामा 'राजा' पृथ्वीपतिरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
किं कृत्वाऽभिनिष्कामति ? इत्याह—

सो देवलोगसरिसे, अंतेउरवरगतो वरे भोए । सुंजिसु णमी रांया, बुद्धो भोगे परिचयइ ॥ ३ ॥

नवमं
नमिप्रत्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।

प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।

नमिराजर्षेः
सौत्री-

वक्तव्यतां ।

॥ १४५ ॥

प्रलेक्युद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नभिराज्येः
सौम्री-
वक्तव्यवा ।

[illegible]

1

अतिरिक्तजरीया अप्यनुमासा एवेति प्राप्तायनिति स्यायः ॥ ३ ॥ एतन्महिद्रिओ भयवं ॥४॥

मिथिगं माएणपयं, थलमोरोहं न परियणं सयं। चेचा अभिननयता, हत्साविपतुहं 'अयरोपं च'

प्राग्व्या—'मिथिनां' मिथिलानां ग्री पुती 'तपुरजनवधं' पुरजनपदसमता 'एकान्वम्' द्रव्यतः—विजनम्
 ब्रजःपुरं 'परिवर्तनं' परिवर्तनं 'सर्वं' निरयनेपं 'लक्ष्मणा' अपहृत्य 'अभिनिष्क्रान्तः' प्रप्रजितः । 'एकान्वम्' द्रव्यतः—विजनम्
 पदानादि, भाषाया—'एकोऽहं' न हि मे कश्चिन्माहमन्यस्य फलपिता । न तं पश्यामि यस्याहं, नाऽसौ दृश्योऽस्ति यो

— दशमस्कन्धः —

कोलाहलगन्मूयं, आसीं मिहिलाए पपयंतन्मि । तइया रायारासात्म, णामात्मजं । स भूतः—जातो यस्मिन् तत्
 व्याख्या—भोलाहलः—विटपिताऽऽक्रन्तितादिकलकलः, कोलाहल एव कोलाहलकः स भूतः—जातो यस्मिन् तत्
 भोगलहलकमूलम् 'आसीण' अमूर् निधियायां सयं गृहविद्यादीति गन्वते । 'प्रव्रजति' प्रव्रज्यामाददाने 'तदा' तस्मिन्
 कठे, राजा पागो रागयाऽवस्थामाभिल ऋषिश्च तदाहलपेक्षया राजर्षिः तस्मिन् नमो 'अभिनिष्क्रामति' गृहाभिरंगच्छदीति
 गमयति ॥ ५ ॥ पुनरात्रान्तरे यदमृषदाह—

गुरुर्यः ॥ ५ ॥ पुनरप्यान्तरे यदमृषाह—
अन्मुष्टियं रायरिसि, पपञ्जाठाणमुत्तमं सको । माहणरूपेण इमं, तदा हि वयणमन्ववी ॥ ६ ॥
व्याख्या—‘अन्मुष्टिताम्’ अभ्युद्यतं राजर्षि प्रयत्नेय स्थानम्—आश्रयः ज्ञानादिगुणानां प्रवर्ज्यास्थानं तस्मिन्, ‘उत्तमे’

• * • * • * • * • * • * • * • * • *

प्रधाने, प्राकृतत्वात् सुब्यत्ययः, 'शक्रः' इन्द्रः 'माहनरूपेण' ब्राह्मणवेयेण आगतेति शेषः, 'तदा हि' तस्मिन् महात्मनि प्रव्रज्यां प्रहीतुमनसि तदाशयं परीक्षितुकामः स्वयमिन्द्र आजगाम । ततः सः 'इदं' वक्ष्यमाणं वचनं 'अत्रवीत्' उक्तवानिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ यदुक्त्वांस्तदाह—

किं नु भो अज्ज मिहिलाए, कोलाहलगसंकुला । सुवंति दारुणा सद्दा, पासाणसु निहेसु य ॥ ७ ॥
व्याख्या—'किमिति प्रश्ने, 'नु' इति वितर्के, 'भोः' इत्यामबणे, अद्य 'मिथिलया' नगर्यां कोलाहलकेन-यहलकल-कलात्मनेन सङ्कुलाः कोलाहलकसङ्कुलाः श्रूयन्ते 'दारुणाः' हृदयोद्वेगजनकाः 'शब्दाः' विलपिताः कन्दितादयः, 'पासादेसु' देवतानरेन्द्रभवनेषु 'गृहेषु' तदितरेषु च शब्दात् त्रिकचतुष्कचत्वरविषु चेति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ ततश्च—

एतमहं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । ततो नमी रायरिसी, देविदं इणमव्ववी ॥ ८ ॥

व्याख्या—'एतम्' अनन्तरोक्तमर्थं निश्चय्य हेतुः—पञ्चावयववाक्यरूपः कारणं च—अन्ययाऽनुपपत्तिमात्रं ताभ्यां चोदितः—प्रेरितो हेतुकारणचोदितः, 'कोलाहलकसङ्कुलाः शब्दाः श्रूयन्ते' इत्यनेन हि उभयमेतत् सूचितम् । तथाहि—अनुचितमिदं भवतोऽभिनिष्क्रमणमिति प्रतिज्ञा । आक्रन्द्यादिदारुणशब्दहेतुत्वादिति हेतुः । प्राणव्यपरोपणवदिति दृष्टान्तः । यद् यद् आक्रन्द्यादिदारुणशब्दहेतु तत् तद् धर्मार्थिनोऽनुचितम्, यथा प्राणव्यपरोपणादि, तथा चेदं भवतो निष्क्रमणमित्युपनयः । तस्मादाक्रन्द्यादिदारुणशब्दहेतुत्वादनुचितं भवतोऽभिनिष्क्रमणमिति निगमनमिति । पञ्चावयववाक्यमिदं हेतुः । शेषावयवविवक्षारहितं तु आक्रन्द्यादिदारुणशब्दहेतुत्वं भवदभिनिष्क्रमणानुचितत्वं विनानुपपन्नमित्येतावन्मात्रं कारणम् । अनयोस्तु पृथगुपादानं प्रतिपाद्यभेदतः साधनवाक्यवैचित्र्यसूचनार्थम् । 'ततः' प्रेरणानन्तरं नमी राजार्य-देवेन्द्रमिदमव्ववीदिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ किं तदुक्तवान् ? इत्याह—

नवं

नमिप्रव्र-

ज्याऽऽल्य-

मध्ययनम् ।

प्रत्येकचुद्ध-

चतुष्टयस्य

मोक्षगम-

नम् ।

नमिराजैः

सौत्री-

वक्तव्यता ।

॥ १४६ ॥

प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराज्यैः
सौत्री-
वक्तव्यता ।

मिहिलाए चेहए वच्छे, सीयच्छाए मणोरमे । पत्तपुप्फफलोवेए, बहूणं बहुगुणे सया ॥ ९ ॥
 व्याख्या—‘मिथिलायां’ पुरि, चितिः—इह प्रस्तावात् पत्रपुष्पाद्युपचयस्तत्र साधु चित्तं चित्तमेव चैत्यं—उद्यानं तस्मिन्,
 “वच्छे” त्ति सूत्रत्वाद् हिलोपे वृक्षैः ‘शीतच्छाये’ शीतलच्छाये ‘मनोरमे’ मनोरमाभिधाने, पत्रपुष्पफलोपेते ‘बहूनां’
 प्रभवात् रत्नादीनां ‘बहुगुणे’ फलादिभिः प्रचुरोपकारकारिणि ‘सदा’ सर्वकालमिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ ततः किम् ? इत्याह—
 चाएण हीरमाणम्मि, चेहयम्मि मणोरमे । दुहिया असरणा अत्ता, एए कंदंति भो ! खगा ॥ १० ॥
 व्याख्या—‘वातेन’ वायुना ‘द्वियमाणे’ इतस्ततः क्षिप्यमाणे, वातश्च तदा शक्येव कृत इति सम्प्रदायः । चितिः—
 इष्टेष्टकादिचयस्तत्र साधुः—योग्यश्चित्तः स एव चैत्यस्तस्मिन्, किमुक्तं भवति ?—अथोपबद्धपीठिके उपरि चोच्छिन्नतपताके
 ‘मनोरमे’ मनोमिरतिहेतौ वृक्षे इति शेषः । दुःखं सज्जातं येषां ते दुःखिताः, ‘अशरणाः’ द्राणरहिताः अत एव
 ‘आर्चाः’ पीठिताः ‘एते’ प्रत्यक्षाः ‘क्रन्दन्ति’ आक्रन्दशब्दं कुर्वन्ति । ‘भोः’ इत्यामन्त्रणे, ‘खगाः’ पक्षिणः । इह च
 किमय मिथिलायां दारुणाः शब्दाः श्रूयन्ते ? इति यत् खजनाक्रन्दनमुक्तं तत् खगान्क्रन्दनप्रायम्, आत्मा च दृष्टकल्पः,
 तत्त्वतो हि नियतकालमेव सहावस्थितत्वेनोत्तरकाळं च स्वगतिगमितया द्रुमाश्रितस्वगोपमा एवामी खजनादयः । उक्तं
 हि—“यद्बद्धं दुमे महति पक्षिगणा विचित्राः, कृत्वाऽऽश्रय हि निशि यान्ति पुनः प्रभाते । तद्वज्जगत्सकृदेककुटुम्बजीवाः,
 सर्वे समेत्य पुनरेव दिशो भजन्ति ॥ १ ॥” ततश्चाक्रन्दादिदारुणशब्दानामभिनिष्क्रमणहेतुत्वमसिद्धं स्वप्रयोजनहेतुकत्वा-
 सेपाम् । आह च—“आत्मार्यं सीदमानं खजनपरिजनो रैति हा हाऽऽरवात्तो, भार्या चात्मीयभोगं गृहविभवसुखं स्वं
 वयस्याश्च कार्यम् । क्रन्दत्यन्योऽन्यमन्यस्त्विह हि बहुजनो लोकयात्रानिमित्तं, यो वा यस्माच्च कश्चिन्मृगयति हि गुणं
 रोदितीष्टः स तस्मै ॥ १ ॥” तथा च सति भवदुक्ते हेतुकारणे असिद्धे एवेत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १४७ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमव्ववी ॥ ११ ॥
व्याख्या—एतमर्थं निश्चय्य हेतुकारणयोः—अन्तरसूत्रसूचितयोः चोदितः—असिद्धोऽयं भवदभिहितो हेतुः कारणं
च इत्यनुपपत्त्या प्रेरितो हेतुकारणचोदितः । ततो नमिं राजार्थं देवेन्द्र इदमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

एस अग्गी य वाऊ य, एयं डज्झइ मंदिरं । भगवं अंतेउरंतेणं, कीस णं नावपेक्खह ॥ १२ ॥
व्याख्या—‘एषः’ प्रत्यक्षोऽग्निश्च वायुश्च, ‘एतत्’ प्रत्यक्षं दहते ‘मन्दिरं’ वेदम भवत्सम्यगधीति शेषः । भगवन् !
“अंतेउरंतेणं” ति अन्तःपुरमिमुखं, “कीस” ति कस्मात् ? “णं” वाक्यालङ्कारे, ‘नावपेक्खसे’ नावलोकसे इति
सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ ततश्च—

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमव्ववी ॥ १३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरं हेतुकारणचर्चा बृहद्दीकातोऽवसेया । एवमुत्तरत्राऽपि ॥ १३ ॥ किमब्रवीत् ? इत्याह—
सुहं वसामो जीवामो, जेसिं मो नत्थि किंचणं । मिहिलाए डज्झमाणीए, न मे डज्झइ किंचणं ॥ १४ ॥
व्याख्या—मुखं यथाभवत्येवं ‘वसामः’ विष्टामः ‘जीवामः’ प्राणान् धारयामः । येषां “मो” इत्यस्माकं नास्ति
‘किञ्चन’ वस्तुजातं, यतः—“एकोऽहं न मे कश्चित्, स्वः परो वाऽपि विद्यते । यदेको जायते जन्मुग्निंयते एक एव हि
॥ १ ॥” इति न किञ्चिदन्तःपुरादि मत्सत्त्वम्, अतो मिथिलायां दह्यमानायां न मे दहते ‘किञ्चन’ स्वल्पमपि, तत्त्वतो
सकर्मफलमुजो जन्तव इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एतदेव भावयितुमाह—
चत्तुत्तकलत्तस्स, निधावारस्स भिक्खुणो । पियं ण विज्झई किंचि, अप्पियं पि ण विज्झई ॥ १५ ॥
बहुं खु मुणिणो भदं, अणगारस्स भिक्खुणो । सबओ विप्पमुक्कस्स, एगंतमणुपस्सओ ॥ १६ ॥

✽

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्याऽऽख्य-
मव्ययनम् ।
प्रत्येकदुःख-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराजर्षेः
सौश्री-
यकव्यता ।
॥ १४७ ॥

प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षमार्ग-
नम् ।
नभिराजर्षेः
सौमि-
वक्तव्यता ।

दयाल्या—त्यक्तपुत्रकलत्रस्य 'निर्व्यापारस्य' परिहृतकृपिपाशुपात्यादिक्रियस्य मिश्रोः 'प्रियम्' इष्ट न विद्यते 'किञ्चित्' अल्पमपि 'अप्रियमपि' अनिष्टमपि न विद्यते । एतेन यदुक्त 'नास्ति किञ्चिन्ने'ति तत् समर्थितम् । एवमपि कथं सुतेन दसनं जीवनं च ? इत्याह—'यद्' विपुल 'सुः' अवधारणे, वहेय 'मुनेः' त्रिकालवेदिनः 'भद्रं' सुखम् अन-
गारस्य मिश्रोः 'सर्वतः' व्याख्यान्तराद्य परिग्रहादिति गम्यते, विप्रमुक्तस्य 'एकान्तम्' एकत्वभावनात्मकम् 'अनुपदयतः'
पर्यालोचयत इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १५-१६ ॥

एयमदं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्ववी ॥ १७ ॥
पागारं फारइत्ता णं, गोपुरदालगाणि य । उस्तूलग सयगीओ, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ १८ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । 'भाकार' साल फारयित्वा 'गोपुराट्टालकानि च' सत्र गोपुराणि—प्रतौलीद्वाराणि, गोपुरम्-
इणम् अर्गलकपाटोपलक्षणम्, अट्टालकानि—प्राकारकोष्ठकोपरिवर्त्तानि आयोधनस्थानानि । "उस्तूलग" ति लाविका,
"सयगीड" ति 'क्षत्रियः' यन्नरूपाः, तत एव सर्वं निराङ्गुलीकृत्य 'गच्छसी'ति तिब्व्यत्ययाद् गच्छ क्षत्रिय । इति
सूत्रार्थः ॥ १७-१८ ॥

एयमदं निसामित्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्ववी ॥ १९ ॥
सदं नगरं किचा, तवसंवरमगलं । खत्तिं निउण पागारं, तिगुत्तं दुप्पहंसगं ॥ २० ॥
धणुं परक्कमं किचा, जीवं च इरियं सदा । धियं च केयणं किचा, सच्चेण पलिमंथए ॥ २१ ॥
तवनारायजुत्तेण, भैत्तूणं कम्मकंचुयं । मुणीं विगयसंगामो, भवाओ परिसुच्चइ ॥ २२ ॥
व्याख्या—'श्रद्धा' तत्परवचिरूपम् अशेषगुणाधारतया नगरं 'कृत्वा' विधाय, अनेन च प्रशमसवेगादीनि गोपुराणि

कृत्वेषुपलक्ष्यते । तपः—अनशनादि बाह्यां तत्प्रधानः संवरस्ताम् अमर्गलमित्युपलक्षणत्वादंगलाकपाटं कृत्वा । ‘क्षान्ति’ क्षमां
‘निपुणं’ सर्वपरिपूर्णं प्राकारं कृत्वा, तिसृभिः—अट्टालकोच्छ्रूलकशतत्रीसंस्थानीयाभिर्मनोगुन्यादिगुप्तिभिर्गुप्तं ‘दुःप्रथयं’
परैर्दुरभिभवं, प्राकारविशेषणे एते । इत्थं यदुक्तं ‘प्राकारादीन् कारयित्वे’ति तत्प्रतिवचनमुक्तम् । सम्प्रति तु प्राकारा-
ट्टालकेष्ववश्यमेव योद्धव्यम्, तच्च सत्सु ग्रहरणादिषु सति च वैरिणि सम्भवत्यत आह—‘धनुः’ कोदण्डं ‘परारुमं’
जीषवीर्योन्नासरूपसुसत्साहं कृत्वा, ‘जीवां च’ प्रत्यक्षां चेर्यासमितिम् उपलक्षणत्याच्छेषसमितीञ्च ‘सदा’ सर्वकालम्,
‘धृतिं च’ धर्म्मोभिरतिरूपां ‘केतनं’ शृङ्गमयधनुर्मेध्ये काष्ठमयमुष्टात्मकम् । ननु तदुपरि स्थायुता यध्यते इदं तु केन
बन्धनीयम् ? इत्याह—‘सत्येन’ मनःसत्यादिना “पलिमंथए” ति वद्रीयात् । ततः किम् ? इत्याह—तपः—पङ्क्तिभ्रमान्तरं
तवैव नाराचः—अयोमयो वाणस्तथुक्तेन प्रक्रमालुनुपा ‘भित्त्वा’ विदार्य कर्मकक्षुरुक्तम्, कर्मग्रहणेन चात्मैवोद्धतो
वैरीत्युक्तं भवति । वदयति च—“अप्या मित्तममितं च, दुष्पट्टियसुपट्टिए” ति । ‘मुनिः’ यतिः कर्मभेदे ज्ञेयस्य
जितत्वाद् विगतः सद्गामो यस्य स विगतसङ्क्रामः ‘भवात्’ संसारात् परियुच्यते । एतेन सूत्रत्रयेण यदुक्तं ‘प्राकारं
कारयित्वे’त्यादि तस्य सिद्धसाधनता उक्तेति सूत्रत्रयार्थः ॥ २०—२१—२२ ॥

एयमहं निसामेत्ता, हेज्जकारणचोहओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्ववी ॥ २३ ॥

पासाण कारइत्ता णं, वद्धमाणणिहणि य । वालगगपोत्तियाओ य, तओ गच्छसि खंत्तिया । ॥ २४ ॥

न्याख्या—प्रासादान् कारयित्वा ‘वद्धमानगृह्णाणि च’ अनेकधा वास्तुविद्याभिहितानि “वालगगपोइयाओ य” ति
देशीयपदं वलमीवाचकं, ततो वलमीञ्च कारयित्वा ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥

एयमहं निसामेत्ता, हेज्जकारणचोहओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्ववी ॥ २५ ॥

नवमं
नभिप्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।

प्रत्येकबुद्ध-

चतुष्टयस्य

, मोक्षगम-

‘नम्’ ।

नभिराजैः,

सौत्री-

यत्कथ्यता ।

॥ १४८ ॥

प्रत्येकपुद्ग-
पुद्गलस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नभिरालर्पेः
सौम्री-
वचन्यता !

संसर्गं गच्छ मो कुरुण, लो मग्गे कुणर्ई घरं । जत्थेव गंतुमिच्छेज्जा, तत्थ कुपेज्ज सासयं ॥ २६ ॥
व्याख्या—'मंतायः' सन्नेहः 'घटुः' एवकारार्थे, तत्रात्र संशयमेव स कुरुते, यथा—कदाचित्मम गमनं न
भविष्यतीति, नो मार्गे दुल्लो गृहम्, गमननिश्चये तत्तरणायोगात् । किमिति गमननिश्चये मार्गे गृहं न क्रियते ? इत्याह—
'घटे' निश्चिन्नेरे 'गन्तु' यां इच्छेत् 'तत्थे' ति अवधारणफलत्वाद् वाक्यस्य तत्रैव कुर्वीत स्वस्य-आत्मनः आश्रयः
नामगन्तम् । ततोऽयमर्थः—इदं तापदिहान्त्यानं मार्गावस्थानप्राप्येव, यत्र तु जिगमिषितमस्माभिः तद् मुच्छिषदम्,
तत्तापनिर्गतं च प्राप्ता एव ययमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

एवमटं निसामेत्ता, हेऊरारणनोइओ । तओ नमि रायरिसिं, देविंदो इणमब्बवी ॥ २७ ॥
आमोमे लोमहारे ग, गंठिमेण य तप्परे । णगरस्स खेमं काऊण, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ २८ ॥
व्याख्या—आ-ममन्ताद् गुण्यन्ति-सैन्यं दुर्मन्तीत्यामोपासान्, लोमहाराः—ये निस्संशयया आत्मविधावाऽऽशङ्कया
च प्राप्तान् दिदनेन गवंमगपहरन्ति । तथा च वृद्धाः—लोमाहाराः प्राणहारा इति, तांश्च, प्रस्थितेवाः—ये पुर्धुरक-
निर्निकारिणा मन्थि भिदन्ति तांश्च, 'गच्छन्' भिन्नक्रमः, ततः 'तत्करांश्च' सर्वकालं चौर्यकारिणः, इह चोत्साचेति
गम्यते, नगरस्य क्षेमं कृत्वा ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥

एवमटं निसामेत्ता, हेऊरारणनोइओ । तओ नमी रायरिसिं, देविंदं इणमब्बवी ॥ २९ ॥
असदं उ मणुस्सेहिं, मिच्छावंडो पंउजाए । अकारिणोऽत्थ वज्झंति, मुचई कारओ जणो ॥ ३० ॥
व्याख्या—'असकट' अनेकथा 'तु' एवकारार्थे, तत्राऽऽसकटदेव 'मनुजैः' मनुजैः, मिथ्या-व्यलीकः, किमुक्तं
भयति ?—अनपराधिभ्यस्तानामिनिवेशादिभिः इण्डः—देसत्यागरीरनिग्रहादिः 'प्रयुज्यते' व्यापार्यते । कथमिदम् ?

श्रीउत्तरा-
व्ययनध्वने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
द्विचिः ।

॥ १४९ ॥

इत्याह—‘अकारिणः’ आमोपणाद्यविधायिनः ‘अत्रे’त्यस्मिन् लोके ‘वध्यन्ते’ निगडादिभिर्नियक्यन्ते, गुच्यते ‘कारकः’ विधायकः प्रकृतत्वादाभोपणादीनां ‘जनः’ लोकः । तदनेन यदुक्तं प्राग्—‘आमोपकादीनामुत्सादेन नगरस्य क्षेमं कृत्वा गच्छ’ इति, तत्र तेषां स्नातुमशक्यतया क्षेमकरणस्याप्यशक्यत्वमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देर्विंदो इणमब्बवी ॥ ३१ ॥
जे केइ पत्थिबा तुज्झं, न णमंति नराहिवा । वसे ते ठावइत्ता णं, तओ गच्छसि खत्तिया ! ॥ ३२ ॥

व्याख्या—ये केचित् ‘पार्थिवाः’ राजानः तुभ्यं ‘न नमन्ति’ न प्रह्वीमवन्ति, हे ‘नराधिप !’ नृपते ! ‘वक्षे’ आत्माऽऽयत्तौ ‘तान्’ अनमत्पार्थिवान् ‘स्थापयित्वा’ कृत्वेत्यर्थः, ततो गच्छ क्षत्रिय ! इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देर्विंदं इणमब्बवी ॥ ३३ ॥
जो सहस्सं सहस्साणं, संगामे दुज्जए जिणे । एणं जिणेज्ज अप्पाणं, एस से परमो जओ ॥ ३४ ॥
अप्पाणमेव जुज्झाहि, किं ते जुज्झेण वज्झओ ? । अप्पाणमेव अप्पाणं, जइत्ता सुहमेहए ॥ ३५ ॥
पंचिदियाणि कोहं, माणं मायं तहेव लोहं च । दुज्जयं चैव अप्पाणं, सधमप्पे जिए जियं ॥ ३६ ॥

व्याख्या—यः ‘सहस्रं सहस्राणां’ दशलक्षात्मकं प्रक्रमात् सुभटसम्यन्विनां सङ्घामे दुर्जये जयेत् ‘एकम्’ अद्वितीयं ‘जयेत्’ यदि कयश्चिद्वीर्योद्भासतोऽभिभवेत् आत्मानं दुराचारप्रवृत्तमिति गम्यते, ‘एषः’ अनन्तरोक्तः, ‘से’ इति तस्य जेतुः सुभटदशशतसहस्रजयान् ‘परमः’ प्रकटो जयः । तदनेनात्मन एवातिदुर्जयत्वमुक्तम् । तथा च “अप्पाणमेव” स्ति तृतीयार्ये द्वितीया, ततश्चात्मनैव सह गुच्यस्व, ‘किं ?’ न किञ्चिदित्यर्थः ‘ते’ तव युद्धेन ‘धाह्वतः’ इति बाह्यं पार्थिवादि आश्रित्य । एवं च “अप्पाणमेव” स्ति आत्मनैवात्मानं “जइत्ति” स्ति जित्वा ‘सुसम्’ ऐकान्तिकं मुक्तिमुत्पात्तकम् ‘एधते’

नवमं

नभिप्र-

ज्याऽऽख्य-

मध्ययनम् ।

प्रत्येकबुद्ध-

चतुष्टयस्य

मोक्षोपगम-

नम् ।

नभिराज्येः

सौत्री-

वक्तव्यता ।

॥ १४९ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १५० ॥

दानानि, धर्मोपकरणानि च । साधुभ्यः साधुयोग्यानि, देयानि विधित्वा दुधैः ॥ १ ॥” शेषाणि तु सुवर्णगोभूम्यादीनि प्राण्युपमर्देहेतुतया सावधान्येवेति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसिं, देविंदो इणमन्ववी ॥ ४१ ॥
व्याख्या—आगत ॥ ४१ ॥ नवरमित्यं जिनधर्मस्थिरतामवधार्य प्रब्रज्यां प्रति दृढतां परीक्षितुकाम इदमवादीत् सक्रः—
घोरासमं चइत्ता णं, अन्नं पत्थेसि आसमं । इहेव पोसहरतो, भवाहि मणुयाहिवा ! ॥ ४२ ॥
व्याख्या—घोरः—अत्यन्तदुर्नुचरः स चासावाश्रमश्च ‘घोराश्रमः’ गार्हस्थ्यम्, तस्यैवाऽस्यसत्त्वेदुर्गतरत्वात् ।
उक्तञ्च—“गृहाश्रमपरो घर्मो, न भूतो न भविष्यति । पालयन्ति नराः शूराः, स्त्रीयाः पाखण्डमाश्रिताः ॥ १ ॥” तं त्यक्त्वा अन्यं प्रार्थयसि ‘आश्रमं’ प्रब्रज्यालक्षणम्, नेदं स्त्रीवसत्वात्तुचरितं भवादृशमुचितम् । तर्हि किमुचितम् ? इत्याह—‘इह’ अस्मिन्नेव गृहाश्रमे स्थित इति गम्यते, पौपधः—अष्टम्यादितिथिषु व्रतविशेषः तत्र रतः पौपधरतो भव, अणुव्रताद्युपलक्षणमेतत्, अस्मैव चोपादानं पौपधदिनेष्ववश्यं भावतस्तपोऽनुष्ठानख्यापकम् । यत उक्तम्—
“सर्वेष्वपि तपोयोगः, प्रशस्तः कालपर्वसु । अष्टम्यां पञ्चदश्याञ्च, नियतं पौपधं वसेत् ॥ १ ॥” इति हे मनुजाधिप ! इति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥

एयमट्टं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमन्ववी ॥ ४३ ॥
मासे मासे उ जो चालो, कुसग्गेणं तु सुंजाए । ण सो सुवत्तातधम्मस्स, कलं अघइ, सोलसिं ॥ ४४ ॥
व्याख्या—मासे मासे एव न त्वर्द्धमासादौ ‘यः’ कश्चित् ‘वालः’ अविवेकः ‘कुशमेणैव’ दर्शमेणैव मुक्ते न तु कर्तव्यत्वादितिभिः, ‘ने’ति निषेधे, ‘सु’ एतविधः कथानुष्ठायी सुष्ठु-शोभनः सर्वसावयवविरूपित्वाद् आख्यातः—तीर्थकरा-

नवमं
नमिप्रव्र-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
प्रत्येकबुद्ध-
चतुष्टयस्य
मोक्षगम-
नम् ।
नमिराज्यैः
सौत्री-
वक्तव्यता ।
॥ १५० ॥

नैः ननुपनाः, छिद्र वामान् 'प्रार्थयमानाः' अपेर्गेभ्यमानत्यात् प्रार्थयमाना अरि 'अकामाः' इत्यभाणकामाभावाद्
यान्ति दुर्गतिमिति वयं तस्याग आश्रयम् ? असन्नो गप्रार्थनमपि यद् भवता सम्भावितं तदप्यसङ्गतम्, सुसुदूणा कचिद-
काशुता अगम्ययात् ! उक्तं हि—“भोक्षे भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिसत्तमः ।” इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ कथं

पुनः वामान् प्रार्थयमाना दुर्गतिं यान्ति ? अत्र आह—

अहं ययइ कोहेणं, माणेण अहमा गई । माया गइपडिग्घाओ, लोभाओ दुहओ भयं ॥५४॥
व्याख्या—‘अयः’ नरपगती प्रजति कोधेन, मानेन अधमा गतिः, “माय” ति सुवव्यलयात् मायया गतेः—प्रस्तावात्
मुनतेः प्रतिपातः—विनागो गतिप्रतिपातः, लोभाद् “दुहउ” ति ‘द्विधा’ द्विप्रकारं—ऐहिकं पारत्रिकं च ‘भयं’ अनेकदुःख-
सम्पत्ताशङ्कया सापन्नं भयतीति सर्वत्र गम्यते । कामेषु हि प्रार्थयमानेष्ववश्यंभाविनः कोधादयस्ते चेदृशा इति कथं

न गत्प्रार्थनवो दुर्गतिरिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ एवं बहुमिरप्युपायैस्तमिन्द्रः क्षोभयितुमशक्तः किमकरोत् ? इत्याह—
अयउज्झिऊण माहणरूपं विउरुधिऊण इंदत्तं । वंदइ अभित्थुणंतो, इमाहि मधुराहि वग्गूहिं ॥५५॥
अहो ते निज्झिओ कोहो, अहो माणो पराजिओ । अहो ते निरक्खिया माया, अहो लोभो वसीकओ ५६
अहो ते अज्झयं साहू !, अहो ते साहू ! महवं । अहो ते उत्तमा खंती, अहो ते मुत्ति उत्तमा ॥५७॥

व्याख्या—‘अपेक्ष’ त्यक्त्वा ब्राह्मणरूपं “विउरुधिऊण” ति विहृत्य ‘इन्द्रत्वम्’ उत्तरवैक्रियरूपं ‘चन्दते’ अनेका-
धृत्यान् प्रणमति ‘अभिपुवन’ स्तुतिं कुर्वन् ‘आभिः’ अनन्तरं चक्ष्यमाणाभिः ‘मधुराभिः’ श्रुतिमुखाभिः ‘धारिभिः’
वाणीभिः । तथा—‘अहो’ इति विस्मये, ‘हे’ त्वया निर्जितः क्रोधैः, यत्स्त्वमनमत्पार्थिववशीकरणप्रेरणायामपि न

१ यथा द्रव्यमन्त्रैरवलोक्यमानः द्युरन्तर्मणिकणाभूषित इति शोभन इव विभाव्यते, स्पर्शनादिमिरनुभूयमानश्च विनाशायैव भवति ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
न्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १५१ ॥

आकाशसमा, 'अनन्तिका' अन्तरहिता । उक्तञ्च—“न सहस्राद्भवेच्छुटिर्न लक्षान्न च कोटितः । न राज्यान्नैव देवत्या-
न्नेन्द्रत्वादपि देहिनाम् ॥ १ ॥” तथा 'पृथ्वी' मही 'शाल्यः' लोहितशाल्यादयः 'यवाः' प्रतीताः, 'चः' शेषधान्यसमुच्च-
यार्थः, 'एवः' अवधारणे स च भिन्नक्रमो योद्व्यते, 'हिरण्यं' सुवर्णं, ताम्रांशुपलक्षणमेतत्, 'पशुभिः' गवाश्वादिभिः सह
'प्रतिपूर्णं' समस्तं 'न' नैव 'अले' समर्थं प्रक्रमाद् इच्छापूर्वये एकस्य जन्तोरिति गम्यते । 'इति' एतत् पूर्वोक्तं "विज्ञः" चि
सूत्रत्वाद् विदित्वा 'तपः' द्वादशविधं चरेत्, तत्र एव निःस्पृहता इच्छापरिपूर्तिसम्भवादिति सूत्रार्थः ॥ ४८-४९ ॥
एयमहं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमिं रायरिसि, देविंदो इणमब्बवी ॥ ५० ॥
अच्छेरगमब्बुदए, भोए चयसि पत्थिवा ! । असंते कामे पत्थेसि, संकप्पेण विह्वन्नसि ॥ ५१ ॥
व्याख्या—“अच्छेरंगं” ति आश्चर्यं वर्तते यत् त्वमेवविधः 'अद्भुतान्' आश्चर्यरूपान् भोगान् लजसि हे पार्थिव !,
तत्त्यागतञ्च 'असतः' अविद्यमानान् कामान् प्रार्थयसि, तदप्याश्चर्यमिति सम्बन्धः, अथवा कस्तवात्र दोषः ?—'सङ्कल्पेन'
उचरोत्तराभ्राप्तभोगाभिलाषरूपेण विकल्पेन 'विह्वल्यसे' बाध्यसे, अपर्यवसितत्वाद् एवंविधसङ्कल्पस्य । उक्तं हि—“अमीपां
स्थूलसूक्ष्माणामिन्द्रियार्थविधायिनाम् । शक्रादयोऽपि नो वृष्टिं, विषयाणामुपागताः ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥
एयमहं निसामेत्ता, हेऊकारणचोइओ । तओ नमी रायरिसी, देविंदं इणमब्बवी ॥ ५२ ॥
सहं कामा विसं कामा, कामा आसीविसोवमा । कामे पत्थेमाणा, अकामा जंति डुग्गइं ॥ ५३ ॥
व्याख्या—शल्यमिव शल्यं कामाः, विषमिव विषं कामाः, कामाः 'आशीविषोपमाः' आशीविषः—

१ शल्यति—देशान्तश्चलतीति शल्यम्—शरीरान्तः प्रविष्टं तोमरादि, यथा शरं अन्तश्चलद्विषयवाधाविधायि स्रियतेऽपि ।
२ वेवेदि—व्यामोतीति त्रिषं—वाल्लपुटादिं भुज्यमानमधुरमिव ।

नयमं
नमिप्रव-
ज्याऽऽख्य-
मध्ययनम् ।
नमिरार्जोः
सौत्री-
यक्तव्यता ।

॥ १५१ ॥

मन्यः मनुजानाः, रिच्य शानान् 'प्राग्यमानाः' अपेर्गेभ्यमानत्यात् प्राथ्यमाना अपि "अफामाः" इत्यमानपमभाषायाद्
नाभि दुर्गभिदिदि नगं प्ररामाग आग्रयंम् ? अमन्नेगप्रायनमपि रंद् भवता सम्यावितं तद्व्यसद्गतम्, मुमुक्षुणां कचिदा-
वाहारा अगम्यमात् । उक्तं हि—“मोरो भवे च सर्वत्र, निःस्पृहो मुनिसत्तमः ।” इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ कथं
पुनः वामान प्राथ्यमाना पुर्गेति गन्ति ? अत आह—

अने पयद कोहेयं, मायेण अहमा गई । माया गइपडिग्याओ, लोभाओ दुहओ मयं ॥५४॥
इत्याद्या—‘अमः’ जरफगनो प्रजति कोपेन, मानेन अयमा गतिः, “माय” ति सुव्वयसयात् मायया गतेः—प्रस्तावात्
मुनेः प्रणिगतः—विनाशो गतिप्रतिपातः, लोभाद् “दुहउ” ति ‘द्विधा’ द्विप्रकारं—ऐहिकं पारत्रिकं च ‘भयं’ अनेकदुःख-
मग्नागच्छया गाम्यरं भयतीति मयं प्र गम्यते । कामेषु हि प्राथ्यमानेष्ववश्यंभाविनः कोपादयस्ते चेदृशा इति कथं

न वतनपनतो दुर्गतिरिति मूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ एवं बहुमिरप्युपायैस्त्वमिन्द्रः क्षोभयितुमशक्तः किमकरोत् ? इत्याह—
अरउमिअऊण माहणस्सयं विउकविऊण इंदत्तं । वंदइ अभित्युणंतो, इमाहि मधुराहि चग्गुहिं ॥५५॥
अहो ते निज्जिओ कोहो, अहो माणो पराजिओ । अहो ते निरकिया माया, अहो लोभो वसीकओ ५६
अहो ते अज्जयं साहु !, अहो ते साहु ! मइयं । अहो ते उत्तमा खंती, अहो ते मुत्ति उत्तमा ॥५७॥

प्याल्या—‘अपोश’ तमत्वा ब्राह्मणरूपं “विउरुहिऊण” ति विकृत्य ‘इन्द्रत्वम्’ उत्तरवैक्रियरूपं ‘यन्दते’ अनेका-
पंत्या वननरि ‘अभिपुयन्’ स्तुतिं कुर्वन् ‘आभिः’ अनन्तरं वदयमाणाभिः ‘मधुराभिः’ श्रुतिसुखाभिः ‘घाग्भिः’
घान्नीभिः । वपया—‘अहो’ इति विसये, ‘हे’ त्वया निर्जितः क्रोधैः, यतस्त्वमनमत्पार्थिववशीकरणप्रेरणायामपि न

। वया अयमनैराहोरेणमानः एतुरम्रमिषण्णाभूषित इति शोभन इव विभाष्यते, स्पृशेनादिसिरजुभूयमानश्च विनाशायैव भवति ।

श्रुभितः । तथा अहो ! ते मानः पराजितः, यत्त्वं 'मन्दिरं दहते' इत्याद्युक्तेऽपि 'कथं मयि जीवतीदम् ?' इति नाहङ्कृतिं कृतवान् । अहो ! ते निराकृता माया, यत्त्वं पुरस्तादेषु प्राकारादालोकोच्छ्लकादिषु मायानिवन्धनेषु न मनो निहितवान् । तथा अहो ! ते लोभो वशीकृतः, यत्त्वं 'हिरण्यादि वर्द्धयित्वा गच्छे'त्यभिहितोऽपि इच्छया आकाशसमत्वमेवोदाहृतवान् । अत एव अहो ! 'ते' तव आर्जवं 'साधु' ज्ञोभनम्, अहो ! ते साधु मर्दवं, अहो ! ते उत्तमा क्षान्तिः, अहो ! ते मुक्तिरुत्तमेति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५५-५६-५७ ॥ इत्थं गुणोपवर्णनद्वारेणाऽभिप्रेत्य सम्प्रति फलोपदर्शनद्वारेण सुवन्नाह—
इहं सि उत्तमो भन्ते !, पेचा होहिसि उत्तमो । लोगुत्तममुत्तमं ठाणं, सिद्धिं गच्छसि नीरओ ॥ ५८ ॥
व्याख्या—'इह' अस्मिन् जन्मनि 'असि' भवसि उत्तमः, उत्तमगुणान्वितत्वात् । 'भदन्त !' इति पूज्याभिधानं; 'नेल' परलोके भविष्यसि उत्तमः । किम् ? इत्याह—“लोगुत्तममुत्तमं”ति मकारोऽलाक्षणीकः, ततो लोकस्य उत्तमोत्तमम्—
अतिशयप्रधानं लोकोत्तमोत्तमं स्थानम्, किं तत् ? इत्याह—'सिद्धिं' मुक्तिं "गच्छसि" ति सूत्रत्याद् गमिष्यसि 'नीरजाः' निःकमेति सूत्रार्थः ॥ ५८ ॥ उपसंहारमाह—
एवं अभित्युणंती, रागरिसिं उत्तमाए सद्धाए । पायाहिणं करंती, पुणो पुणो वंदइं सक्को ॥ ५९ ॥

व्याख्या—'एयम्' उक्त्यायेन अभिप्रेतवन् राजर्षिमुत्तमया श्रद्धया प्रदक्षिणां कुर्वन् पुनः पुनः 'वन्दते' प्रणमति शक इति सूत्रार्थः ॥ ५९ ॥ अनन्तरं यत् कृतवांस्तदाह—
तो वंदिऊण पाए, चक्कुसलक्खणे मुणिवरस्स । आगासेणुप्पइओ, ललियचवलकुंडलतिरीडी ॥ ६० ॥

व्याख्या—'ततः' तदनन्तरं वन्दित्वा पादौ, चक्राङ्गुशौ प्रतीतौ तत्राधानानि लक्षणानि ययोस्तौ तथा, मुनिवरस्य आकाशेनोत्पतितः, ललिते च ते सर्वैर्लसतया चपले च चञ्चलतया ललितचपले तथाविधे कुण्डले यस्य स ललित-

नपटकुण्डः न पासौ किरीटी च-सुबुटवान् ललितचपलकुण्डलकिरीटीति सूत्रार्थः ॥ ६० ॥ या शक्रेणैवमभिपूयमानः
भिमुक्तं कृणवान् उत न ? इत्याह—

नमी नमेइ अप्पाणं, सक्खं संकेण चोइओ । चइऊण मेहं वइदेही, सामने पज्जुवट्ठिओ ॥ ६१ ॥
व्याख्या—नमिः 'नमयति' स्वतत्त्वभावनाया ग्रहं करोति, कम् ? आत्मानं न तु उत्सेकं नयति । उक्तञ्च—“संत-
गुणस्त्रिपणेन वि, पुरिसा लज्जंति ते महासत्ता । इयरे पुण अलियपसंसणे वि अंगे न मायंति ॥ १ ॥” किम्भूतः सन् ?
'गाम्भान्' प्रत्यक्षीभूय शक्रेण 'योदितः' प्रेरितः तस्मात् मेहं 'वइदेहि' त्ति सूत्रत्वात् 'विदेही' विदेहजनपदाधिपः ग्रामण्ये
'पुंयपन्नः' उच्यते, न तु तत्प्रेरणतोऽपि धम्मं प्रति विष्णुतोऽभूदिति सूत्रार्थः ॥ ६१ ॥ किमेव एवैवविध उत
अन्योऽपि ? इत्याह—
एवं फरेति संबुद्धा, पंडिया पवियपखणा । विणियदंति भोगेसु, जहा से णमी रायरिसि ॥ ६२ ॥
त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'एवमि'ति यथैतेन तस्मिन् निश्चल्यं कृतं तथाऽन्येऽपि कुर्वन्ति । कीदृशाः ?—'सम्बुद्धाः' अवगतजी-
याऽऽप्यादितस्याः 'पण्डिताः' मुनिश्चितशास्त्रार्थाः 'प्रविचक्षणाः' अभ्यासातिशयात् क्रियां प्रति प्रावीण्यवन्तः, तथाविधाश्च
सन्तः किं कुर्वन्ति ? 'वितिवर्तन्ते' उपरमन्ति "भोगेसु" त्ति भोगेभ्यः, यथा स नमी राजर्विस्तेभ्यो निवृत्तः, इति
परीनीति पूर्वपरिति सूत्रार्थः ॥ ६२ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्भितायां उत्तराध्ययनलघुटीकायां सुखबोधायां
नमिप्रव्रज्याख्यं नवममध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १५३ ॥

अथ द्रुमपत्रकं दशममध्ययनम् ।

व्याख्यातं नवममध्ययनम् । अधुना दशमं द्रुमपत्राख्यमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने धर्म-
चरणं प्रति निष्कम्पत्वमुक्तम्, तच्चानुशासनादेव भवतीति अनुशासनाभिधायकमिदमध्ययनम्’ अनेन सम्बन्धेनाऽऽया-
तस्यास्याध्ययनस्य प्रस्तावतार्यं गौतममुद्दिश्येदं श्रीमन्महावीरेणाभिहितमिति गौतमवक्तव्यता तावदुच्यते—

तेषां फालेणं तेषां समरणं पिट्टिचंपा नयरी । तस्य सालो नाम राया । महासालो नाम जुवराया । तेषां साल-महासालाणं
भगिणी जसवई । तीसे पिढरो भत्तारो । जसवईए अत्तओ पिढरपुत्तो गागली नाम कुमारो । अन्नया णं समणे
सगणं सवरयणामरणं धम्मचक्केण आगासगणं फालियामणं सीहासणेणं आगासगणं छत्तेणं आगा-
चामराहि पुरओ पफड्डिज्जमाणेणं धम्मज्झाणेणं समंता मगओ विष्फुरंतेण य भामंडलेणं अणेगदेवकोडिसंपरिबुडे, चउ-
इसीहिं समणसाइसीहिं छत्तीसाए अज्जियासाइसीहिं अनुगम्भमाणे, भवियकमलपडिवोइदिवायरे, भवजलहिपरमजा-
णवत्ते, लोयचिंतामणी, चोत्तीसाविसयसंपडचे, चंदो व सोमलेसे, सूरु व तवतेयसिरीए, मंदरो व निप्पकंये, कुंजरो इव
सोंढीरे, सीहो इव दुप्पघरित्ते, गयणमिव निरुवलेवे, संखो इव निरज्जे, वायुरिव अप्पडिवद्धे, अट्टसहस्सपुरिसलत्तर-
णघरे, पुव्वानुपुवि चरमाणे, गामाणुगामं दूइज्जमाणे, सुरविट्ठइहिं हेममएहिं नवहिं पउमेहिं चलणकमले ठवित्तो, अवि-
य—मगिगलं मगिगलं, पयाहिणाए उ ठाइ पयठाणे । दोहिं पउमेहिं पाया, मग्गेण य होति सत्तज्जे ॥१॥ जेणेव पिट्टिचंपा
तेणेव उवागए उज्जाणम्मि समोत्तडे । सालो महासालसहिज्जो महाविभूईए विग्गओ भयमओ वंदणवडियाए, तिक्खुओ

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
गौतमस्वामि-
वक्तव्यता ।

॥ १५३ ॥

पुनर्निर्वाह्यं वरिष्ठो भव्यं, उपविष्टो परमियले । कृदिओ भगवया जीवदयाइओ धन्यो । वधिया भणुत्तपाइया
पुत्ता पमगादगगामगी । पत्तिया निन्ताइया वम्यंधरेऊ । उपइहति महारंभाइयाणि पटयगइकारणाणि ।
पत्तिओ उन्मादुकरपटो सगारो । परवियं कोइइकसायाणं भवभमणहेउत्तणं । पयडिओ सम्मइंसणाइओ गोवत्त-
मणो । इमं प होऊण रावेगपुक्कओ साओ भणइ—जं नवरं महासलें रत्ते ठावेमि ताव तुम्ह पाययूले गिण्हामि
एतत्तं । पटिहो नयटि, भनिओ महामालो—हुमं नेह रत्तं, जहं पययामि । तेण भणियं—अलं मे महारंभनिबंधणेण
महागोइइज्जा निरेपपिक्कणेण योगासहस्तदायेणं अभिमाणमेत्तमुहेणं रत्तेणं, अहं पि संसारभउधिगो भीओ
उन्मज्जरमएणां, ता ताग तुम्हे मम इहं मेढी पमानं सह पयइयस वि । ताहे गागलें कं पिहाओ सदावेऊण तस
कटो पटो, अभित्तो च राया जाओ । सो पुण वेसि पो सियियाओ कोरेइ । जाव ते पयइया, हा भगिणी समणोवा-
सिना जाया । एए पं ते समणा होतगा एकारस अगाइं अहिज्जिया । तएणं समणे भगवं महावीरे घट्टियाजणययविहा-
रेणं विहरइ । वेणं एलेणं तेणं समणं रायगिहं णाम नयरे । तत्थं सामी समोसदो । पटिबोहिऊण भयसत्ते ततो निगओ
सुपं उओ विहरिओ । ताहे साल-महासाला सामि आपुच्छंति—अन्दे पिट्ठिचंपं यचामो जइ नाम ताण कोइ बुद्धेज्जा
गमतां पा कभेज्जा । सामी पि जाणइ—जहा ताणि संयुद्धिहिति । ताहे सामिणा वेसि गोयमसामी विहज्जओ विन्नो ।
गोयमसामी पिट्ठिचंपं गओ । तत्थं समोसरणं । गागली पिठो जसवई य निमायाणि । भगवं धम्मकहं कवेइ ।
तंजहा—भो भो भावता ! मा विहइ विसयसत्ता; अण्येदुइसववारुणो संसारप्पयंधो, मा कोरेइ एयन्मि पटिबंधो;
किट्ठेण भणुत्तपाइतामगी पाविज्जइ, अकयधम्माणं सा निप्फला संपज्जइ; चोइमाइदिट्ठेण पुणो दुक्कहा यज्जिज्जइ,
उओ अहन्नेण धीयो उज्जेणीसु भाभिज्जइ; असारमणियं वित्तं, मा तम्मि मुज्झावह वित्तं; विरसावसाणा कामभोगा,

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १५४ ॥

तत्पसत्ता ति एए एए वसणसोणा; संशब्दरागासरिसं जोधणं, मा करेह तम्मि उम्मत्तं मणं; राणदिट्ठन्हे
इट्ठजणसंगो, मा करेह तम्मि गरुओ मणरंगो; कुसगजलविंदुचंचलमाऊ, उज्जमह त्तिणिदपन्नत्तं धम्मं फाउं; त्तिणि-
दपन्नत्तो धम्मो चेवेत्थ सरणं, जो रत्तइ जम्मजरामरणं; देइ सयलसोकरं, अइरेण पावेइ मोक्खं; वियरइ सुराड-
सुररिद्धिं, करेइ सयलसमीहियसिद्धिं; आवईओ निवारेइ, संसारसायमुचारेइ; ता सव्वा पयट्ठह धम्मे, मा रम्मह
पावकम्मे । एवं च सोऊण ताणि पडिबुद्धाणि । ताहे गागली भणइ—जं नवरं अम्मापियरो आपुच्छामि जेट्ठपुत्तं च
रत्ते ठवेमि ताव तुम्ह पायमूले गेहेमि पवज्जं । ताणि आपुच्छियाणि भणंति—जइ तुमं संसारभञ्जिगो परिशयसि
वरवासं तो अन्हे वि । ताहे सो पुत्तं रत्ते ठविता अम्मापिईहिं समं पवइओ । गोयमसामी ताणि धेत्तूण चंपं ववइ ।
तेसिं साल-महासालाणं पंथं वयंताणं हरिसो जाओ—जहा इमाइं संसारं उचारियाणि । एवं तेसिं सुहेण अस्सवसा-
णेण केवलनाणं उप्पन्नं । इयरेसिं पि चिंता जाया—जहा एएहिं अन्हे रत्ते ठवियाणि, पुणो संसाराओ य मोइयाणि ।
एवं चितंताणं सुहेणं अज्झवसाणेणं तिण्हं पि केवलनाणमुप्पन्नं । एवं ताणि उप्पन्ननाणाणि चंपं गयाणि, सामि
पयाहिणीकरेमाणाणि तित्थं पणमिऊण केवलपरिसं पहावियाणि । गोयमसामी वि भगवं यंदिऊणं तिव्वुत्तो पाएसु
पडिओ, उट्ठिओ भणइ—कहिं ववइ ? एह तित्थयरं वंदइ । ताहे सामी भणइ—मा गोयमा ! केवली आसाएहिं ।
ताहे आउटो खामेइ, सवेगं च गओ । तत्थ गोयमसामिस्स सम्मत्तमोहणीयरुम्मोदयवसेण चिंता जाया 'मा णं न
सेज्जेज्जामि' ति । इओ य देवाण संलायो वट्ठइ—अज्ज भयवया वागरियं—जो अट्ठावयम्मि विलग्गइ चेइयाणि य वंदइ
घरणिगोयोरो ससत्तीए सो तेण भवमाहेणं सिब्बइ । ताहे सामी तस्स चित्तं जाणइ—तावसाण य संबोहणयं, एयस्स
थिरया भविस्सइ ति दो वि कयाणि भविसंसंति । सो वि सामि आपुच्छइ—अट्ठावयं जामि ? ति । तओ भगवया

दशमं द्रुम-
पत्राल्य-
मन्थयनम् ।
गीतमस्वामि-
वक्यता ।

॥ १५४ ॥

भणिओ,—यच्च अट्ठावयं चेद्वयाण वंदओ । तए णं भगवं हट्ठुट्ठो वंदित्ता गओ । तत्थ य अट्ठावए जणवायं सोऊण तिन्नि तावसा पंचपंचसपरिवारा पत्तेयं पत्तेयं ते 'अट्ठावयं विलगामो' ति तत्थ किलिस्संति कोडिन्नो दिन्नो सेवाली । जो सो कोडिन्नो सो चउत्तं चउत्तं काऊण मूलकंदाणि आहारेइ सच्चित्ताणि, सो पढममेहलं विलगो । दिन्नो छट्ठं छट्ठं काऊण परिसडियपंजुपचाणि आहारेइ, सो वीयं मेहलं विलगो । सेवाली अट्ठमं अट्ठमं काऊण जो सेवालो मइहओ तं आहारेइ, सो तइयं मेहलं विलगो । एवं ते वि ताव किलिस्संति । भययं च गोयमो ओरालसरीतो हुयवहत्तडियतरुणरविसरिस्सतेए । तं एरिसं एज्जवं पेच्छित्ता ते भणंति—एस किर एत्थ युहओ समणो विलगिगहिति, जं भन्हे महातवस्सी सुक्का भुक्त्ता न तरामो विलगिगडं । भययं च गोयमो जंघाचारणलल्लीए छयातंतु-पुडगं पि नीसाए उप्पयइ, जाव ते पलोयंति 'एस आगओ ति, एसो अइसणं गओ' ति तादे ते विम्बिया जाया पसंसंति, अचंछंति य पलोयंता—'जइ उयरइ तो वयं एयस्स सीसा' एयं ते षडिचंछंता अचंछंति । गोयमसामी वि पत्तो नियनिय-वत्तप्पमाणजुत्ताहिं भरहचक्किणा कारावियाहिं चउमीसाए उत्तभाइजिणिदपडिभाहिं समच्छासियं अट्ठावयगिरिसिहर-संठियमाययणं । आगमभणियविहाणेण वंदियाइं चेइयाइं, कया य संयुइ—'पढमपयासियनीइं, पढमजिणो धम्मसारही पढमो । पढमो य महापुरित्तो, अट्ठावयसंठिओ जगइ ॥ १ ॥ पणमामि विमलनाणं, सम-दम-खम-सच्च-दयगुणपहाणं । अयगयकम्मफलकं, उत्तमजिणं तिहुयणमयंकं ॥ २ ॥ जौ तुह नाह ! नियच्छइ निम्मलु कमकमलु, नासइ तसु नीसेसु महतु वि पावमलु । भत्तिभरेण नमंसइ जौ वि य संयुणइ, सो तिरित्तसभकरट्ठिउ सिद्धत्तणु कुणइ ॥ ३ ॥

१ यस्तत्र ताव ! पश्यति निर्मलं क्रमकमलं, वश्यति तस्य निश्चयो महावपि पापमलः ।

२ भक्तिभरेण नमस्यति योऽपि च संश्रुति, स श्रीऋषभकरस्थितं सिद्धत्वं करोति ॥ ३ ॥

श्रीउचरा-
ध्यपनद्ये
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखपोषा-
स्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १५५ ॥

जगचिंतामणि ! जगनाह ! जगगुरु ! जगरक्तण ! जगवंधव ! जगभावविकथण ! अट्टावयसंठवि-
यरुवकम्महुक्किवासण !, चटवीसं पि जिणवर ! जवंतु अप्पडिहयसासण ! ॥ ४ ॥ तओ—सासयमउलमणंतं, जम्भण-
जर-भरण-रोय-त्तममुक्कं । मह नाह ! मोक्ससोक्कं, संपज्जउ तुह पमावेणं ॥ ५ ॥ ति काऊणं पणिदाणं गंतुत्तर-
पुरत्थिमे विसीभागे पुडविसिलापट्टए असोगवरपायवत्स अहे तं रयाणि वासाए उवागओ । इओ य सक्कस्स लोगपालो
येसमणो, सो वि अट्टावयवेइयवंदओ आगओ । सो चेइयाणि चंदिता गोयमसामिं वंदइ । भयवं पि धम्मं
कइइ—धम्मो अत्थो कामो, पुरिसत्था तिन्नि होति लोगम्मि । धम्माओ जेण इयेरे, तम्हा धम्मो पहाणो उ ॥ १ ॥
धम्मो पि एत्थ सिज्जइ, देवाण जईण भत्तिराएण । सा तम्मि चेव पढं, पयट्टियन्वं विसेसेणं ॥ २ ॥ देवो पुण
एत्थ सो चेव जो सधम्मू सधदंसी अट्टारसवोसेहि य वज्जिओ । जओ भणियं—“अन्नाण कोह मय साण, लोह
माया रई य जरई य । निहा सोय अलियवयण, चोरिया मच्छर भया य ॥ १ ॥ पाणिवह पेम कीडापसंग हासा
य जस्स इय वोसा । अट्टारस वि पणढा, नमामि देवाहिदेवं तं ॥ २ ॥” एवंविहो य भयवं तित्थयरो अरहओ, तत्स
चेव भत्ती कायधा । सा य मूढावंदणार्हं इवइ । पूयं पि पुक्का-ऽऽमित्त-धुइ-पडिवत्तिणेण चउविहं पि जहासत्तीए
ऊत्ता । जओ—“उत्तमगुणयहुमाणो, पयमुत्तमसत्तमज्झयारम्मि । उत्तमधम्मपसिद्धी, पूयाए जिणवरिदानं ॥ १ ॥”
वंदणं पि कायदं तिसंखं, तं पि य विहिणा आगमभणिण । भणियं च—तिन्नि निसीही तिन्नि उ, पयाहिणा तिन्नि चेव
य पणामा । तिन्निहा पूयो य तहा, अवत्थितियभावणं चेव ॥ १ ॥ तिदिसिनिक्खरणविरई, पयमूत्तिपमज्जणं च तिव्वुत्तो ।
यन्नाइतियं सुरातियं च तिन्निदं च पणिहणं ॥ २ ॥ तिन्निहा पूया—पुक्काभिसयोचेहि । अवत्थितियभावणा—छउमत्थ-
केवल्लि-सित्तत्तमावणा । यन्नाइतियं च—यओ अत्थो आलंवनं च ॥ तहा जइणो पुण ते चेव जे समससुभित्ता समलेहु-

॥ १५५ ॥

दशमं द्रुम-
पत्रारुय-
मध्ययनम् ।
गौतमस्याभि-
वक्तव्यता ।

कंचणा पंचसमिया तिगुत्ता अममा अमच्छरा जिईविया जियकसाया निम्मलवंभवेरा सञ्जायब्बाणुज्जाया दुब्वरतवच्चरणराया अन्ताहारा पन्ताहारा सुक्करा भुक्करा निम्मंससोणिया किसियंगा निरगिसरणा कुक्खिसंबला अनिययमिवत्तावित्तिणो ति । तेसिं अत्तुट्ठाण-अंजलिपग्गह-आसणदाणा-अभिग्गह-कियकम्म-सुत्तसत्तणा-अणुगच्छण-पडिलाहण-कुसलमण-कुसलवइययत्तणाईहिं कायवा भत्ती । एत्थंतरे वेसमणो चित्तेइ—एस भयचं परिसे साहुगुणे वत्तेइ, अप्पणो य से इमा सरीरसुक्कुमारया जारिसा देवाण वि नत्थि, ता अन्ताहारा पन्ताहारा इत्थाइपरूवणाए विसंयाइणि चेहं इमस्स सरीरागिई सूएइ । तं च तत्ताकूयं ताणेण नाऊण भयचं 'मा अणेण अकुसलपरिणामेण एस दुल्लहवोहिओ हवउ' ति अणुसासणनिमित्तं सद्यसत्तहियरओ पुंडरियं नामज्झयणं परूवेइ—जहा पोक्खलावईविजए पुंडरिणिणी नयरी । नलिणीगुम्मसुज्जाणं । तत्थ 'णं महापउमे नाम राया होत्था । पउमावई देवी । ताणं दो पुत्ता पुंडणए कंडरिए य सुकुमारा जाव पडिरूवा ।

पुंडरिए जुवराया वि होत्था ।

तेणं कालेणं तेणं समएणं थेरा भगवंतो जाव नलिणिवणे उज्जाणे समोसढा, महापउमे निग्गए धम्मं सोचा भणइ—जं नवरं देवाणुप्पिया ! पुंडरियं कुमारं रज्जे ठवेसि ताव वयगहणेणं सफ्लीकरेमि मणुयत्तणं । अहासुहं मा पडिवयं करेहि । एवं जाव पुंडरिए राया जाए जाव विहरइ, तते णं से कंडणए कुमारे जुवराया जाए । तते णं से पउमे राया पुंडरियं रायं आपुच्छइ । तते णं से पुंडरिए सिवियं नीणेइ । जाव पद्यइए णवरं बोइस पुद्दाइं अहिज्झइ । बहूहिं छट्ट-उट्टममहातवोवहाणेहिं यहूणि वासाणि सामणसणुपलेऊण सासियाए संलेहणाए सट्ठिं भत्ताइं शोसेत्ता जाव सिद्धो । अन्नया ते थेए पुद्दाणुपुद्दिं जाव पुंडरिणिणीए समोसढा । परिसा निग्गया । तए णं से पुंडरिए कंडरिएणं जुवरणा सट्ठिं इमीसे कहाए लद्धे समणे जाव गए धम्मकहाए जाव से पुंडरिए सावगधम्मं पडिवत्ते जाव पंडिगए ।

तए नं से कंडरिए जुवराया थेराणं धम्मं सोचा हट्ठे जाव जहेयं तुब्भे वय्ह, जं नवरं देवाणुप्पियं पुंडरियं रायं आपुच्छामि, तते नं जाव पव्वयामि । अहासुहं पव्वयह । तए नं से कंडरिए जाव थेरे नमंसइ, नमंसित्ता अंतियाओ पडि-
नियरमइ, पडिनिक्खमिच्चा तमेव चाउघटं आसरहं दुखइ जाव पचोरुइह, पचोरुहिच्चा जेणेव पुंडरिए राया तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं मत्थए अंजलिं कट्ठु जाव पुंडरियं रायं एवं वयासी—एवं खलु मए देवाणुप्पिया !
थेराणं अंतिए जाव धम्मो निसंते, से य धम्मो अभिरुहए, तए नं अहं देवाणुप्पिया ! संसारभउव्विग्गो भीए जंमणमरणं
इच्छामि णं तुब्भेहि अणुन्नाए समाणे थेराणमंतिए जाव पव्वइत्तए । तए नं से पुंडरिए राया एवं वयासी—मा णं तुमं
देवाणुप्पिया ! इयानिं थेराणमंतिए जाव पव्वयाहि, अहं णं तुमं महया रायामिसेणं अभिसिंचामि । तए णं
कंडरिए पुंडरियस्स रत्तो एयमहं नो आढाइ नो परिजाणइ तुसिणीए संविट्ठइ । तते णं से कंडरिए पुंडरियं रायं
दोघं पि तथं पि एवं वयासी—इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! जाव पव्वइत्तए त्ति । तए णं से पुंडरिए राया कंडरीयं कुमारं
जादे नो संचापइ विसयाणुलोमाहिं दहूहिं आघयणाहिं जाव आघवित्तए वा ताहे विसयपडिक्कूलाहिं संजमभउव्वेगकरीहिं
पन्नवेमाणो पन्नवेमाणो एवं वयासी—एवं खलु जाया ! निगंथे पावयणे सत्थे अणुत्तरे सत्थदुक्खणं अंतकरे किंतु एयस्मि
लोहमया इव जवा चावेयघा, वालुयाकवले इव भक्खियव्वे, गंगा इव महानई पडिसोयं गंतवा, महासमुदे इव भुयाहिं
तरियव्वे, तिक्खलरगगधाराए व चंकमियव्वं, जत्थो असिधारं वयं चरेयव्वं, नो खलु कप्पइ जाया ! समणं निगंथाणं पाणा-
इवाए वा जाव मिच्छादंसणसत्थे वा आहाकस्से वा जाव वीयमोयेणे वा मोत्तए वा पायए वा, तुमं च णं जाया ! मुहसमुच्चिए
नो चेव णं दुहसमुच्चिए, नालं सीयं, नालं उण्हं, नालं सुहा, नालं पिवासा, नालं चोरा, नालं दंसा, नालं मसगा,
नालं यातिय-वित्तिय-विमिय-सज्जिवाइयविविदे रोगायकं, उच्चावपू गामकंटए, वावीसं परीसहोवसग्गे आइण्णे सम्ममहि-

यासित्तए त्ति । तन्नो रलु जाया ! अन्हे इच्छामो तुब्भं खणमवि विप्पओगं, तं अच्छाहि ताव जाया ! अणुमवाहि रल्लसिंरिं पच्छा पवइहिसि । तए णं से कंडरीए एवं वयासी—तदेव णं तं देवाणुप्पिया ! जं णं तुब्भे वयह, किं पुण देवाणुप्पिया ! निमग्गे पावयणे कीवाणं कायरणं कापुरिसाणं इहलोयपडिबद्धाणं परलोयपरम्मुहाणं विसयतिसियाणं दुरणुचरे धीरजणस्स निच्छियस्स नो खलु एत्थं किंचि दुक्करं करणाए, तं इच्छामि णं देवाणुप्पिया ! जाव पवइत्तए त्ति । तए णं कंडरियं पुंडरिए राया जाहे नो संचाएइ पट्टहिं आपवणाहि य आचवित्तए वा साहे अकामए चेव निक्खम्मणं अणुमत्तिथा । तए णं से पुंडरिए कोडुवियपुरिस्से सइवेइ, सइवेत्ता एवं वयासी—जइा महग्गं महरिहं निक्खम्मणमहिमं करेइ जाव पवइओ । ततो सामाइयमाइयाइं एक्कारस्स अंगाइं अहिजइ, बह्हिं चउत्थ-उट्ठ-उट्ठमाइंहिं तवोविहणेहिं जाव विहरइ । अन्नया तस्स कंडरीयस्स अंतैहिं पंतैहिं य जाव रोगायंके पाउम्भूए जाव दाहयकंतीए यावि विहरइ । तए णं से थेरा भगवंतो अन्नया कयाइ पुद्याणुपुडिं चरमाणा गमाणुगमं विहरमाणा पुंडरिणिणीए नयरीए नल्लिणिवणे समोसइ । तए णं से पुंडरीए राया इमीस्से कहाए लब्बडे समणे जाव पज्जुवात्तइ । पत्थुया धम्मकइा भयवया । तए णं से पुंडरिए राया धम्मं सोचा जेणेव कंडरिए रायरिस्सी तेणेव उवागच्छइ, कंडरीयं वंदइ नमंसइ, कंडरीयस्स सरिं सइवावाहं सत्तयं पासइ २ जेणेव थेरा तेणेव उवागच्छइ, थेरे वंदइ, एवं वयासी—अहंनं भंते ! कंडरीयस्स अणगारस्स अहापयत्तेहिं तिमिच्छिण्हिं कासुएसणिज्जेहिं ओसहभेसज्जभत्तपाणेहिं तिगिच्छं आउट्टामि, तुब्भे णं भंते ! मम जाणसालासु समव-सरइ । तए णं थेरा पुंडरीयस्स रज्जो एयमट्ठं पडियुर्णति २ जाव जाणसालासु विहरंति । तए णं से पुंडरीए कंडरी-यस्स तिगिच्छं आवट्टेइ । तते णं तं मणुन्नं असणं ४ आहारंतस्स समाणस्स से रोगायंके खिप्पामेव उवसंते हट्ठे जाए आरोगे वलियसरीरे । तते णं से थेरा रायाणमापुच्छिन्ता अब्भुज्यविहारेण विहरंति । से रोगायंकाओ विप्पमुक्के वि समणे

तसि मणुत्रंसि असणे ४ मुच्छिए जाव अब्बोववन्ने विविहे य पाणंगंसि नो संचाएइ वहिया अब्बुज्जणं विहारेणं विहरित्तए त्ति । तते णं से पुंडरिए इमीसे कहाए लद्धहे समणे जेणेव कंडरीए तेणेव उवागच्छइ २ कंडरीयं तिव्वुत्तो आयाहिणं पयाहिणं करेइ २ वंदइ २ एवं वयासी—घन्ने सि णं तुमं देवाणुप्पिया ! एवं सपुन्ने सि णं कयत्थे कयलक्खणे मुलद्धे णं तव देवाणुप्पिया ! माणुत्सए जम्मे जीवियफले, जन्नं तुमं रत्तं च जाव अंतेशर च विच्छइत्ता जाव पवइए । अहन्नं अहन्ने अकयपुन्ने, जणं माणुत्से भवे अणेगजाइ-जरा-मरण-रोग-सोग-सारीरमाणसकामदुक्खवसणसयाभिभूए अधुने अणीइए असासए संश्रद्धभरागसरित्से जल्लुब्धुयसमाणे कुसग्गजलविंदुसन्निभे सुविणगदंसणेवमे विज्जुलयाचंचले पुच्चिं वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियेव, तहा माणुत्सए सरीरगे दुक्खाययणे विविहवाहिसयसन्निक्केए अट्टियक्कुट्टिए सिराण्हारुजालसपिण्ढे मट्टियभंडो ध दुव्यले असुइसकिलिहे अणिट्टवियसक्कालसंठप्पए जराधुणिए जलारघरे ध सडणपडणविंदंसणधम्मए पुच्चिं वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियेव, कामभोगेसु य माणुत्सएसु असासएसु वंतासवेसु एवं पित्त-रोल्ल-सुक्क-सोणियासवेसु उधारपासवणल्लेसिधाणगविलीणेसु सुक्कसोणियसमुन्भवेसु अवुहजणनित्सेविएसु साहुगरह-गिज्जेसु अणंतंसारवहुणेसु कडुयवियागेसु अमुच्चमाणचुडलि ध दुक्खाणुबंधेसु सिद्धिगमणविग्घेसु पुच्चिं वा पच्छा वा अयरसं विप्पजहियेव, तहा रज्जे हिरन्ने सुवन्ने य जाव सावएल्ले अग्गिसाहिए रायसाहिए मच्चुसाहिए दाइयसाहिए अयुवे अग्गिषिए असासए पुच्चिं वा पच्छा वा अवस्सं विप्पजहियेव, गिद्धो मुच्छिओ अहं नो संचाएमि जाव पवइत्तए, तं घन्ने सि णं तुमं जाव सुलद्धे णं मणुयजम्मे जन्नं पवइए । तते णं से कंडरीए पुंडरिएणं एवं वुत्ते तुसिणीए संचिद्धइ । तए णं पुंडरिए दोचं पि तच्चं पि एवं वयासी—घन्ने सि णं तुमं, अहं अहन्ने । तए णं से दोचं पि तच्चं पि एवं वुत्ते समणे अकामए अयसवत्से लज्जाए गारेवेण य पुंडरीयं रायं आपुच्छइ, येरेहिं सद्धिं वहियाजणवयविहारं विहरइ ।

तते णं से कंडरीए धेरेहिं सद्धि किंचि कालं उगं उगोणं बिहरेत्ता तओ पच्छा समणत्तणविधिणो समणत्तणनिम्भत्थिए समणगुणमुक्कोणे धेराणमंतिआओ सणियं सणियं पओसक्कइ । जेणे व पुंडरिगिणी नयरी जेणेव पुंडरीयस्स रओ भवणे जेणेव असोगवणिया जेणेव असोगवरपायवे जेणेव पुढविसिलापट्टए तेणेव उवागच्छइ २ जाव सिलापट्टयं दुरुहइ २ ओहयमणसंकप्पे जाव क्षियायइ । तए णं पुंडरीयस्स अम्मधार्हं तत्थागच्छइ, जाव तं तहा पासइ २ पुंडरीयस्स साहइ । से वि य णं अंतेउपरिवणसंपरिवुडे तत्थ गच्छइ २ तिक्खुचो आयाहिणपयाहिणं करेइ । जाव धन्ने सि णं सधं जाव तुसिणीए । तए णं पुंडरीए एवं वयासि—अट्टो मंते ! भोगेहिं ? । हंता अट्टो । तए णं कोडुंविद्यपुरिसे सदावेइ २ कलिकलुसेण व अहिसित्तो रायाभिसेणं जाव रज्जं पसासेमाणे बिहरइ । तए णं से पुंडरीए सयमेव पंचमुट्टियं लोयं करेइ २ चाउज्जामं धम्मं पडिवज्जइ २ कंडरीयस्स आयारभंडगं सधं सुहसमुदयं यिव गेण्हइ २ इमं च अभिगहं गेण्हइ—कप्पइ मे धेराणं अंतिए धम्मं पडिवज्जेत्ता पच्छा आहारं आहरेत्तए त्ति कट्टु थेराभिमुदे तिग्गए । कंडरीएण य तम्मि विणे सुबहुपणीए आहारे अइकंखाए आहारिए । तए णं तस्स तं पणीयं पाणभोयणं आहारियस्स नो सम्मं परिणयं, वेयणा पाउब्भूया उज्जला बिउला दुरहियासा । तते णं से मंतिसामंतेहिं अवहीरिए अकयपडियारे रज्जे य जांव अंतेउरे य मुच्छिए अज्झोषयणे अट्टरुइज्जाणवसमुवगए अकामए कालं किञ्चा सत्तमपुढवीए तेत्तीससागरोवमट्टिइए नेरइए जाए । पुंडरीए वि य णं धेरे पप्प तेसिं अंतिए दोच्चं पि चाउज्जामे धम्मो पडिवज्जइ । अट्टमत्त्वमणपारणंगंसि अदीणे जाव आहारेइ, तेण य कालाइकंतसीयलुक्खवरस्सविस्सेण अपरिणएण वेयणा दुरहियासा जाया । तते णं से आधार-णिज्जमिति कट्टु करयलपरिगहियं जाव अंजलिं कट्टु नमोत्थु णं अरहंताणं भगवंताणं जाव संपत्ताणं, नमोउत्थु णं धेराणं भगवंताणं आयरियाणं धम्मोवप्पसायाणं, पुर्धि पि य णं मए थेराणं अंतिए सधे पाणाइवाए पच्चक्खाए जावज्जीवाए

श्रीउत्तरा-
स्वयनध्वरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोगा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ १५८ ॥

जान सवे अकरणिजें जोगे पक्कत्ताए, इयाणि पि य णं तेसिं चैवभगवंताणं अंतिए सधं पाणाइयायं जाव सधं अकरणिजं जोगं पक्कत्तामि, जं पि य मे इमं सरीरं जाव एयं पि चरिमेहिं ऊसासत्तीसासेहिं चोसिरामि चि । एवं आलोइयपडि-
पंते समादिपत्ते फालमासे कालं किंवा सवट्टसिंदे वेत्तीससागरोवमाऊ देवे जाए । ततो चदत्ता महाविदेहे सिद्धिहि ति ।

तं मा तुमं दुब्बलत्ते चलयत्तं वा निण्हाहि, जज्जो सो कंठरीओ दुब्बलो वि अट्टदुहट्टवसट्टो सत्तमाए पुढवीप उववओ, पुंठरिओ पट्टियुअगलकबोलो सवट्टसिंदे उववओ, एवं देवाणुल्लिया ! पलिओ वा दुब्बलो वा अकारणं, एत्थ साणनिगहो कायओ, साणनिगहो परमं पमाणं । तत्थ चैसमणे 'अहो ! भगवया आकूवं नाचं' ति अईय संवेगनावन्नो बंदिता पडिगओ । तत्थ वेसमणस्स एगो सामानिओ वैवो, तेण पुंठरीयज्झयणसुगाहिंयं पंचस-
याणि सम्मत्तं च पडियओ सि । केई भणंति—जंभगो सो । ताहे भगवं कलं चेइयाइं वंदिता पओरुहइ । ते तावत्ता भणंति—तुम्हे अग्गणं आयरिया, अग्गे तुम्ह सीसा । सामी भणइ—तुम्ह य अम्ह य तिलोयगुरु आयरिया । ते भणंति—तुवम वि अओ आयरिओ ? । ताहे सामी भगवओ गुणसंघणं करेइ—जहा सबन्नू सबदंसी रूपसंपयाए अहरीकयमुवणो किंकीकयसयलसुरासुरो सुरविइयरणमयसिंहासणोचविट्ठो सुररचालिज्जमाणचामरजुयलो उवरि-
धरिययलच्छत्तओ रयण-कणय-कल्लोयमयपायारतियपरिक्खइओ समणो भगवं महावीरो भवत्तत्ताण धम्मं वागरेतो संपयं चंपाप विहरइ सो अम्ह गुरु । इमं च सोऊण जाओ ताण मद्धो परिओसो, विरिओ फम्मरांसी, पाविं सम्मदंसणं, ताओ चरणपरिणामो, गदिया गीयमसमीवे पवज्जा । देवयाए णियाणि उवणीयाणि । ताहे भगवया सद्धिं वणंति, भिक्खावेला य जाया । भगवं भणइ—किं तुम्हे अपिज्जइ ? । ते भणंति—पायसो । भगवं सवट्टसिंदेसंपन्नो पडिगाइं पयमहुसंजुत्तस्स पायसस्स भरेत्ता आगओ । ताहे भणइ—परिवाडीए ठाह । ते ठिया । भगवं च अम्होण-

॥ १५८ ॥

दशमं दुम-
पत्राल्य-
मध्ययनम् ।
गीतमस्त्रामि-
यक्तव्यता ।

महापतिगो । वे धाया, सुदुयरं आवट्टा । तादे सयमाहारेइ । तादे पुणरवि पट्टिया । तेसि च सेवालभस्वमाणं जेमंताणं
 चेप जाओ सुहपरिणामो, चित्तिं च पवत्ता—अहो ! अहं कुसलकम्भोदओ जं जाओ अणम्मबुद्धिसरिसो समत्थ-
 सुयमहोयहिणा अपुरत्तदुपनिदिणा सिद्धिपुरिसत्थवाहेण गोयमसामिणा सद्धिं समागमो, संपत्ता सयंमुरमणपडियरणं
 प सुदुदहा संसारसायदत्तारणी जिणपम्भवोही, पत्तो सिद्धयणचित्तामणी सयलज्जयीवच्चछवो मययं महावीरसामी,
 तो मिथियो अग्देहिं जम्म-जरा-मरण-रोय-सोयजलकोलमालिओ मयजलही । एवमाइसंवैगमायणोवगयाण अपुवक-
 रणाइकमेण अउमुत्ते चेप तेसि उप्पन्नं केवलणाणं । दिअस्स वगो भगवओ समीवे पत्तस्स छत्ताइछत्तं पेच्छमाणस्स
 पुदयप्रियसुहपरिणामेणं उववन्नं केवलं । कोडिअस्स वगो सामि वट्ठुण उप्पन्नं । गोयमसामी पुरओ पकडुमाणो सामि
 पयाहिणीकरेइ । ते वि केवलपिरिसं पहाविया । गोयमसामी भणइ—एहं सामि वंदइ । सामी भणइ—गोयसा ! मा
 केवली आसापहिं । गोयमसामी आउटो मिच्छादुक्कं करेइ । तओ गोयमसामिस्स सुदुयरं अद्धिं जाया तादे सामी
 गोयमं भणइ—देणं वयणं निक्कं ? उवाहु जिणं ? । गोयमो भणइ—जिणवराणं । तो कीस अद्धिं करेसि ? ।
 तादे सामी पत्तारि कडे पन्नवेइ, तंजहा—सुंक्कडे, विदलकडे, चम्मकडे, कंवलकडे । ता तुमं गोयसा ! मभोवदिं
 कंवलकडत्तमाणसिगेहाणुरागो, जओ—चिरसंसिद्धोसि मे गोयसा !, चिरपरिचिओ सि मे गोयसा !, रागो पुण
 पत्तयेसु वि अहक्कायपरित्तलमं पडिहणइ, न य अहक्काययंतरेण केवलपुणज्जइ, केवले सरागसंजमाणं साहूणं
 पत्तत्यरागो अपत्तत्यरागनियारात्तेण वीयरगोदेउत्तणेण य अणुमओ । जओ—“अरहत्तेसु य रागो, रागो साहूसु
 धंभयारीसु । एस पत्तथो रागो, अब्ब ! सरागाण साहूणं ॥ १ ॥” तो मा विसायं गच्छसु, अइरेण चेव तुह खीण-
 रागस्स उप्पजिस्सइ केवलं, दो वि य अंते सुहा भविस्सामो । तादे सामी दुमपत्तयं नासमज्झयणं पन्नवेइ—

इओ तुंववणसत्रिवेसे धणगिरी नाम गाहावई, सो य पवइउकामो । तस्स य मायापियरो वारिंति । पच्छा सो जत्थ जत्थ वारिंति तत्थ तत्थ विपरिणामेइ जहा अहं पवइउकामो । तस्स य तयणुरुवस्स गाहावइस्स घूया सुनंदा नाम । सा भणइ—ममं देह । ताहे सा दिन्ना । तीसे य भाया अज्जसमिओ नाम पुव- पवइओ । तीसे य सुनंदाए कुच्छिउसि सो वेसमज्जसामणिओ देवो चइऊण देवलोगाओ पुत्तत्ताए उववओ । ताहे भणइ धणगिरी—एस ते गब्भो बिइज्जओ होहिइ । सो सीहगिरिस्स पासे पवइओ । इमो वि नवणं मासाणं वारगो जाओ । इत्थादि भगवद्दैस्समिक्खा आवइयकचूर्णितोऽवसेया । साम्भतं सूत्रमनुसियते—

द्रुमपत्तए पंडुयए जहा, निवडइ राहगणाण अचए ।

एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १ ॥

व्याख्या—द्रुमः—द्रुमस्तस्य पत्रं—पर्णं तदेव द्रुमपत्रकं “पंडुयए” इति आपर्त्तत्वात् पाण्डुरकं कालपरिणामतः तथा- वियरोगादेर्वा प्राप्नोत्यस्य भागं ‘यथा’ येन प्रकारेण ‘निपतति’ शिथिलदृन्तबन्धनत्वाद् भ्रश्यति प्रक्रमद् द्रुमात्, रात्रिगणानाम् उपलक्षणत्वात् रात्रिन्द्रिवसमूहानाम् ‘अत्ये’ अतिक्रमे, ‘एवम्’ इत्येवंप्रकारं मनुष्याणां जीवितम् अशेष- जीवोपलक्षणं चैतत्, तदपि हि रात्रिन्द्रिवगणानामतिक्रमे यथास्थित्या अध्यवसायाविजनितेन उपक्रमेण वा भ्रश्यतीत्येव- मुच्यते । उक्तञ्च—“शब्दं व्याधिविपं च ज्वलनजलभयव्यालवेतालशोकाः, शीतोष्णक्षुत्पिपासागलविवरमरुन्मृत्रविष्टा- निरोधाः । नानासुदोषघाताः प्रचुरमुजिरुजः श्रान्तिगात्राभिधावाः, विद्वान्येतानि सद्यश्चिरमपि घटिव जीवितं सहरन्ति ॥ १ ॥” यतश्चैवमतः समयमपि आस्तामावलिकादि, अपेर्गम्यमानत्वात्, हे ‘गौतम !’ इति इन्द्रभूतेरागब्रणम्, ‘मा प्रमादीः’ मा प्रमादं कृथाः । शेषश्लेषोपलक्षणं च गौतममहणम् । अत्र च पाण्डुरकपदाक्षितं यौवनस्याप्यनित्यत्वमावि-

अचिरं पुनरुच्यते निर्युक्तिरुक्तं गाथात्रयम्—“परिर्यद्विद्यलयाजं, चलंतसंधिं सुयंतविंटागं । पतं च वसणपत्तं, कालपत्तं भणइ गाहं ॥ १ ॥ जह तुन्मे तह अग्हे, तुन्मे वि य होहिहा जहा अग्हे । अणाहेइ पंडतं, पंडुयपत्तं किसलयाणं ॥ २ ॥” विन्नेवं पाण्डुपत्रकिसलयानतमुहापः सम्भवति ? येनेदमुच्यते, अत आह—“नैवि अस्थि नवि य होही, उल्लावो किसलयं बुमत्ताणं । उवमा रगुल एस कया, भवियजणविबोहण्डाए ॥ ३ ॥” भणितं चागमविन्निः—“चैरियं च कप्पियं चा, आहरणं दुविहमेव नायधं । अस्थस्स साहण्डा, इंधणमिय ओयण्डाए ॥ १ ॥” यथेह किसलयानि पाण्डुपत्रेणानु- शिष्यन्ते तथाऽन्योऽपि यौवनगर्वितोऽनुशासनीयः । उक्तञ्च—“परिभवसि किमिति लोकं, जरसा परिजर्जरीकृतशरीरम् । अचिरात् त्वमपि भविष्यसि, यौवनगर्वं किमुद्वहसि ? ॥ १ ॥” तदेवं जीवितयौवनयोरनित्यत्वमवगम्य न प्रमादो विवेच्य इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ पुनरायुषोऽनित्यत्वं ख्यापयितुमाह—

कुसग्गे जह ओसविंदुए, थोवं चिट्ठइ लंबमाणए ।

एवं मणुयाण जीवियं, समयं गोयम । मा पमायए ॥ २ ॥

व्याख्या—कुशाग्रे यथा ‘अवश्यायविन्दुकः’ शरत्कालभाविऋग्णवर्षविन्दुः, स्वार्थे कप्रत्ययः, ‘स्तोकम्’ अल्पकाल-

१ “परिवर्तितत्वावर्ण्यं, चलंतसन्धिं सुयंतविंटागम् । पत्रं च वसणपत्रं, कालपत्रं भणति मायाम् ॥ १ ॥

यथा युयं तथा वयं, यूयमपि च भविष्यथ यथा वयम् । समिदं गति पतत् पाण्डुपत्रं किसलयानाम् ॥ २ ॥”

२ “नाप्यस्ति नापि च भविष्यायुहापः किसलय-पाण्डुपत्रणाम् । उपमा सत्त्वेपा कृता, भविकजनविबोधनार्थम् ॥ ३ ॥”

३ “घरितं च कल्पितं वा उदाहरणं द्विविधमेव ज्ञातव्यम् । अर्थस्य साधनार्थं इन्धनमिवौदस्यार्थम् ॥ १ ॥”

श्रीउचरा-
प्यनद्ये
धीनेमिच-
न्नीया
सुखबोधा-
ल्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १६० ॥

मिति गम्यते, तिष्ठति लम्बमानकः । एवं मनुजानां जीवितम्, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
अमुमेवार्थमुपसहरन्नुपदेशमाह—

इह इत्तरियम्मि आउए, जीवियए बहुपच्चवायए ।
विट्ठणाहि रयं पुरेकडं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३ ॥

न्यास्या—‘इति’ उक्त्यायेन ‘इत्तरे’ सत्पकालभाविनि एति—उपक्रमहेतुभिः अनपवर्च्यतया यदास्थित्येवानु-
भवनीयतां गच्छतीति आद्युः, तथैवं निरुपक्रममेव तस्मिन्, तथाऽनुकम्पितं जीवितकं, यश्चब्दस्य गम्यमानत्वात् तस्मिन्
अर्थात् सोपक्रमायुषि, यद्भवः—प्रभूताः प्रत्यगायाः—उपपातदेतवोऽप्यवसाननिमित्तादयो यस्मिन्सत्तया, अनेन चानुकम्पि-
वादेदुराविच्छतः । एवं चोपरूपमुपगम्योदाहरणतः कुस्यामजलविन्दूदाहरणतश्च मनुजानुनिरुपक्रमं सोपक्रमं च तुच्छमिति,
त्वमवोऽस्यानिलतां मत्वा ‘विधुनीहि’ जीवात् पृथक् कृत्वा ‘रजः’ कर्म “पुरेकडं” ति पुरा—पूर्वं तत्कालापेक्षया कृतं—
विहितं । तद्विधुवनोपायमाह—समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ स्यात्—पुनर्भनुज्यभयावाप्तौ उच्यस्याम
इत्याह—

दुलहे खलु माणुसे भवे, चिरकालेण वि सबपाणिणं ।
गाढा य विवाग कम्मणो, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘दुर्लभः’ दुर्वापः ‘खलुः’ विशेषणे, अकृतमुकृतानामिति विशेषणं द्योतयति, ‘माणुपः’ मनुज्यसम्बन्धी
‘भवः’ जन्म ‘चिरकालेनापि’ प्रभूतकालेनापि आत्मात्मल्पाकालेन इत्यपिशब्दार्थः, ‘सर्वपाणिनां’ सर्वेषामपि जीवानाम्,
किमिति दुर्लभः मनुष्यभवः ? इत्याह—‘गाढाः’ विनाशयितुमशक्यतया दृढाः, ‘च’ इति यस्मात्, ‘विवाग कम्मणो’ ति

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादार्थं
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

॥ १६० ॥

‘विपाकाः’ उदयाः ‘कर्मेणां’ मनुष्यगतिविधातिप्रकृतिरूपाणाम् । यत एवमतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कयं पुनर्दुर्लभं मनुजत्वम् ? इत्याह—
 पुटवीकायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संत्वाइयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ५ ॥
 आउक्कायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संत्वाइयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ६ ॥
 तेउक्कायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संत्वाइयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ७ ॥
 वाउक्कायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संत्वाइयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ८ ॥
 वणस्सइकायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालमणंतं दुरंतं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ९ ॥
 बेइंदियकायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए १०
 तेइंदियकायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए ११
 चउरिंदियकायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । कालं संखिज्जसन्नियं, समयं गोयम ! मा पमायए १२
 पंचेइंदियकायमहगओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । सत्तट्ठभवग्गहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १३ ॥
 देवे णरए य गओ, उक्कोसं जीवो उ संवसे । इक्केक्कभवग्गहणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १४ ॥
 व्याख्या—पृथ्वीकायमतिगतः “उक्कोसं” ति उत्कर्षेण जीवः ‘दुः’ पूरणे, ‘संवसेत्’ तद्वत्तयैव अवतिष्ठेत् ‘कालं’ सञ्चयातीतम्, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति ॥ १ ॥ एवमज्जायन्तेजस्काय-वायुकायसूत्रत्रयं व्याख्येयम्, तथा वनस्पतिसूत्रं च । नवरं कालमनन्तं, अनन्तकायिकापेक्षमेतत् । दुष्टोऽन्तोऽस्येति दुरन्तस्त्वम्, इदमपि साधारणपेक्षयैव,
 १ अतिसारेण मृदा वा मृत्वा षडुपसिद्धक्षणेन गतः—प्राप्तः ।

श्रीउचरा-
न्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच
न्द्रीय
मुक्तबोध-
रूपा लघु-
नृत्तिः ।
॥ १६१ ॥

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादाथ
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

ते क्षतन्तात्सवोभयतया तत उद्धृता अपि न प्रायो विशिष्टं मानुषादिभयमाप्नुवन्ति । इह च सङ्ख्यातीतग्रहणे असङ्ख्याता अनन्तग्रहणे पाऽनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्योऽवगन्तव्याः । यत आगमः—“असंख्योसपिण्डसत्पिणीड पार्गदियाण उ चउण्हं । ता चैव ऊ अणंता, वणस्संदए उ बोधया ॥ १ ॥” तथा द्वीन्द्रियकायमतिगतः उत्कर्षतो जीवः संवसेत् फालं ‘सद्ध्येयसंक्षिते’ सङ्ख्यातवर्षसहस्रात्यकम्, अतः समयमपीति पूर्ववत् ॥ एवं त्रीन्द्रिय-चतुरिन्द्रियसूत्रे । पञ्चेन्द्रिया उत्तरतः देयनारकयोरभिधानात् मानुषत्वस्य तु दुर्लभत्वेन प्रकान्तत्वात् तिर्येच्च एव गृह्यन्ते, तत्कायमतिगतः उत्कर्षतो जीवः संवसेत् सप्त वा अष्ट वा सप्ताष्टानि भयग्रहणानि, अतः समयमपीति पूर्ववत् ॥ देवान् नैरयिकांश्च अतिगत उत्कर्षतो जीवः संवसेत् एकैकभवग्रहणम्, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रदशकार्यः ॥ उक्तमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

एवं भयसंसारे, संसरति सुभासुमेहि कम्मेहि । जीवो पमायबहुलो, समयं गोयम ! मा पमायए १५
व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण भवा एव—तिर्येगादिजन्मान्येव संसारो भवसंसारः तस्मिन् ‘संसरति’ पर्यटति शुभाशुभैः कर्मभिर्जीवः प्रमादबहुलः, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ एवं मनुजभवबुलं भवमुक्तम् । इदानीं तदवभावावप्युत्तरोत्तरगुणावाप्तिरिदुरापैव इत्याह—

लद्धूणऽवि मानुसत्तणं, आयरियत्तं पुणरावि दुल्लभं ।
यहवे दसुया मिळेक्खुया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १६ ॥
लद्धूणऽवि आयरियत्तणं, अहीणपंचिदिया हु दुल्लहा ।
विगल्लिदियाया हु वीसई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १७ ॥

॥ १६१ ॥

अहीनपंचिदित्तं पि से लहे, उत्तमधम्मसुई हु दुल्लहा ।
कुत्तिथिनिसेवए जणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १८ ॥
लद्धुणऽवि उत्तमं सुई, सवहणा पुणरावि दुल्लभा ।
मिच्छत्तनिसेवए जणे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ १९ ॥
धम्मं पि हु सवहंतया, दुल्लभया काएण फासया ।

इह कामगुणेहि सुच्छिया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २० ॥

न्याख्या—लब्ध्वाऽपि मानुषत्वम् ‘आर्यत्वं’ मगधाचार्यदेशोत्पत्तिक्षणं ‘पुनरपि’ भूयोऽपि दुर्लभम्, किमिति ? आह—
बहवः ‘दस्यवः’ देशप्रत्यन्तयासिनश्चौराः, “मिलेक्खुय” ति ‘म्लेच्छाः’ अन्यकथाचो न यदुक्तामर्यैवधार्यते, ते च शक्यवन्ता-
दिवेशोक्त्याः । उक्तञ्च—सगजवणसथरधम्मरकायमुळ्ढोइगोदुपक्कणिया । अरयागहोणरोमसपारसखसखासिया चैव ॥ १॥
दुंविजयललसवोक्कसमिहंधपुलिंदकुंधमररुया । कुंचायवीणचंचुयमालवदमिला कुलगयाया ॥ २॥ केकयकिपायपरसुहगयमुह
तह तुरगमिढगमुहा य । हयकन्ना गयकन्ना, अन्ने य अणारिया दहवे ॥ ३॥ पावा पयंडदंडा, निरणुतावा य निग्घिणा कूरा ।
धम्मे परंगमेयरमाई जेतुं न बवहारो ॥ ४॥ मनुजखमवाप्याऽपि बहयस्तेषु जन्तव उत्पद्यन्ते । अतः समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीः । इत्थमार्यत्वमपि दुर्लभम्, तदपि लब्ध्वाऽपि आर्यत्वं अहीनपञ्चेन्द्रियता, ‘हु’रखधारणे, दुर्लभैव । इहैव हेतुमाह—
विकलानि—रोगादिभिरुपहताणि इन्द्रियाणि येषां ते तथा तद्भावो विकलेन्द्रियता, ‘हु’रिति निपातोऽनेकार्थतया बाहुल्यबा-
चकः, ततश्च यतो बाहुल्येन विकलेन्द्रियता दृश्यते, ततोऽहीनपञ्चेन्द्रियता दुर्लभैव । तथा च समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीः । तथा कथञ्चिदहीनपञ्चेन्द्रियतामपि ‘सः’ जन्तुर्लभेत् तथापि ‘उत्तमधर्मश्रुतिः’ तच्छ्रवणात्मिका ‘हु’रखधारणे

श्रीउत्ता-
प्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखपोषा-
ल्याल्लु-
पृष्टिः ।

॥ १६२ ॥

भिन्नक्रमश्च, ततो दुर्लभैव, किमिति ? यतः 'कुतीर्थिनिषेधकः' शाक्यौलूक्यादिकुपाखण्डिपयुपासकः 'जनः' लोकः, शुक्तीर्थिनो हि लाभार्थिर्नो यदेव प्राणिनां प्रियं तदेवोपदिशन्ति तचीर्यकृतमाप्येवंविधत्वात् । उक्तं हि—“सत्कारयशो-
लाभार्थिभिश्च मूढैरिहान्यतीर्यकैः । अवसादितं जगदिदं, प्रियाण्यपथ्यान्पुनरिदं ॥१॥” इति ॥ सुकैरेव तेषां सेवा,
तत्सेविनां च पुनरुत्तमधर्ममृष्टिः ? अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । किञ्च—लब्ध्वाऽपि लभसां 'श्रुतिम्'
उत्तमधर्ममश्रवणात्मिकां श्रद्धानं पुनरपि दुर्लभम्, इह हेतुमाह—मिथ्यात्वनिषेधकः जनः, जनादिमवाभ्यासतया
गुरुकर्मवत्या च सत्रैव प्रायः प्रवृत्तेः, अतः समयमपीति पूर्ववत् ॥ अन्यच्च 'धर्ममपि' प्रक्रमान् सर्वज्ञप्रणीतम्
'अपिः' भिन्नक्रमः 'दुः' वाक्यालङ्कारे, ततः 'श्रद्धयतोऽपि' कर्तुमभिलषतोऽपि दुर्लभकाः 'कायेन' शरीरेण 'स्पर्शकाः'
अनुष्ठावारः, कारणमाह—'इह' अस्मिन् जगति 'कामगुणेषु' शब्दादिषु 'मूर्च्छिताः' गृह्या जन्तव इति शेषः ।
प्रायेणाऽपथ्येष्वभिष्वङ्गः प्राणिनाम् । यत उक्तम्—“प्रायेण हि यदपथ्यं, तदेव चाऽऽतुरजनप्रियं भवति । विपया-
तुरत्य जगतो, यथातुच्छलाः प्रिया विपयाः ॥ १ ॥” यतश्चैवमतो दुरपामिनां सामग्रीमवाप्य समयमपि गौतम ! मा
प्रमादीरिति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ अन्यच्च सति शरीरसामर्थ्ये धर्मस्पर्शनेति तदभिलषताभिधानद्वारेणाप्रमादोपदेशमाह—

परिजूरह ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।

से सोययले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २१ ॥

परिजूरह ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।

से चक्खुबले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २२ ॥

॥ १६२ ॥

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादार्थ-
वीर्यभोस्तु-
शासनम् ।

परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से घाणवले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २३ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से जिन्भवले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २४ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से फासवले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २५ ॥
परिजूरइ ते सरीरयं, केसा पंडुरया हवंति ते ।
से सववले य हायई, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २६ ॥

व्याख्या—‘परिजीर्यति’ सर्वप्रकारं वयोहानिमनुभवति ‘ते’ तव शरीरमेव जरादिभिरभिभूयमानतया अनुकम्प-
नीयमिति शरीरकं, यतः ‘केशाः’ शिरसिजाः पाण्डुरा एव पाण्डुरकाः पूर्वं जवनयनमनोहारिणोऽत्यन्तकृष्णाः सन्तः
शुद्धीभवन्ति ते, पुनः ते—शब्दोपादानं मित्रवाक्यत्वात् । तथा ‘से’ इति तद् यत् पूर्वमासीत् श्रोत्रयोः—कर्णयोः घले-
दूरादिशब्दश्रवणसामर्थ्यं श्रोत्रघले ‘वः’ समुच्चये ‘हीयते’ जरातः क्षयमपैति, अतः शरीरसामर्थ्यस्यास्थिरत्वात् समयमपि
गौतम ! मा प्रमादीः । एवं सूत्रपञ्चकमपि ज्ञातव्यम् । तथा ‘सर्वबलमि’ति सर्वेषां करचरणाद्यवयवानां स्वसामर्थ्यम् ।
उक्तञ्च—“भात्रं सङ्कुचितं गतिर्विगलिता दन्ताश्च नाशं गता, दृष्टिर्भ्रंश्यति रूपमेव ऋसते वक्त्रं च लालयते । वाक्यं
नैव करोति वान्धवजनः पत्नी न शुश्रूषते, धिक्कटं जरयाऽभिभूतपुरुषं पुत्रोऽप्यवज्ञायते ॥ १ ॥” इति सूत्रपदार्थः ॥
२१-२२-२३-२४-२५-२६ ॥ जरातः शरीराशक्तिरुक्ता, सम्प्रति रोगतस्तामाह—

अरई गंडं विसूईया, आयंका विविहा फुसंति ते ।

विहडइ विदंसइ ते सरीरयं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २७ ॥

व्याख्या—‘अरतिः’ यातादिजनितश्चित्तोद्वेगः ‘गंडं’ गडुः, ‘विसूचिका’ अजीर्णविशेषः ‘आतङ्काः’ सद्यो घातिनो रोगविशेषाः ‘विविधाः’ अनेकप्रकाराः स्पृशन्ति ‘ते’ तव शरीरकमिति गम्यते । यदुक्तम्—“सासे रासे जरे डाहे, कुच्छिसूले भगंदरे । अरिसा अजीरए दिट्ठी-मुहसूले अरोयए ॥ १ ॥ अच्छिवेयण फंदू य, कन्नावाहा जलोयरे । कोढे एमादणो रोगा, पीळयंति सरीरिणं ॥ २ ॥” ततश्च “विहडइ” चि ‘विपतति’ विशेषेणाधः पतति—बलोपचयावपैति, ‘विध्यस्यते’ जीवविमुक्तमधः पतति ते शरीरकम्, अतो यायजारा रोगाश्च शरीरं न जर्जरयन्ति तावत् समयमपीति पूर्ववत् । अन्येषामपि अयमुपदेशः । उक्तम्—“यावत् स्वस्थमिदं कलेवरगृहं यावच्च दूरे जरा, यावचेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयो-
नायुषः । आत्मभेयसि त्वादेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्, सन्दीप्ते भवने हि कूपलननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ? ॥ १ ॥”
केशपाण्डुरत्वादिति च यद्यपि गौतमे न सम्भवति तथापि तन्निश्चया शेषशिष्यप्रतिषेधनार्थत्वाददुष्टमिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥
यथा अप्रमादो विधेयतया चाऽऽह—

वोच्छिद सिणेहमण्णो, कुमुदं सारइयं व पाणिंयं ।

से सवसिणेहयज्जिए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २८ ॥

व्याख्या—‘व्युच्छिन्दि’ अपनय ‘स्नेहम्’ अमिष्वह्नं, कस्य सम्बन्धिनम् ? आत्मनः, कुमुदमिव “सारइयं” ति सूत्रत्वात् शरदि भयं शारदम् ‘धा’ उपमार्यो भिन्नक्रमश्च प्राग् योजितः, ‘फानीयं’ जलम्, यथा तत् प्रथमं जलमप्यपि जलमपहाय वर्तते तथा त्वमपि चिरसंसृष्टत्वादिभिर्मद्विषयलोहयस्रगोऽपि तमपनय, अपनीय च “से” इति ‘अथ’

अनन्तरं सर्वत्रेहयजितः सन् समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । इह जलमपहायैतावति सिद्धे यत् शारदपदोपादानं तत् शारदजलस्येव ज्ञेहस्याऽपि अतिमनोरमत्वख्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ किञ्च—

चेद्या णं धणं च भारियं, पवइओ हि सि अणगारियं ।

मा वंतं पुणो वि आइए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ २९ ॥

व्याख्या—‘त्यक्त्वा’ परिहृत्य ‘णं’ वाक्यालङ्कारे, ‘धनं’ चतुष्पदादि, चशब्दो भिन्नक्रमः, ततः भार्यां च त्यक्त्वा ‘प्रव्रजितः’ प्रतिपन्नः, ‘हिः’ यस्मात् ‘सी’ति सूत्रत्वेन अकारलोपात् ‘असि’ भवसि ‘अनगारितां’ यतिताम्, अतो मा ‘दानम्’ उद्गीर्णं पुनरपि “आइए” सि आपिब, किन्तु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ कथञ्च वान्ताऽऽपानं न भवति ? इत्याह—

अवउज्झिय मित्तवंधवं, विउलं चेव धणोहसंचयं ।

मा तं वितियं गवेसए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘अपौष्ट’ त्यक्त्वा मित्राणि च बान्धवाश्च मित्रयान्धवम्, विपुलं चैव ‘धनौघसंचयं’ कनकादिद्रव्यसमूह-सञ्चयम् मा ‘तदि’ति मित्रादिकं ‘द्वितीयं’ पुनर्महणार्थमिति गम्यते, ‘गवेसय’ अन्वेषय, तदभिज्वङ्गवान् मा भूः, त्यक्तं हि तद् बान्तोपमम्, तदभिज्वङ्गश्च वान्ताऽऽपानप्राय इत्यभिप्रायः । किन्तु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ इत्थं प्रतिबन्धनिराकरणार्थमभिधाय दर्शनविशुद्ध्यर्थमाह—

णं हुं जिणे अज्ज दिस्सइ, बहुमए दिस्सइ मग्गदेसिए ।

संपइ जेयाउए पहे, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘न दु’ नैव ‘जिनः’ तीर्थं कृत् ‘अण’ अस्मिन् काले दृश्यते, तथापि ‘वहुमए’ ति पन्थाः, स च द्रव्यतो नगरदिमार्गः, भावतस्तु सातिशयज्ञानदर्शनचरित्रात्मको भ्रुतिमार्गः, स एवात्र परिगृह्यते, स दृश्यते, ‘मग्गदेसिय’ ति मार्ग्यमाणत्वाद् मार्गः—मोक्षस्तस्य ‘देसिए’ चि सूत्रत्वात् देशकः—प्रापको मार्गदेशकः, न चैवंविधोऽय-
नतीन्द्रियार्यदर्शिनं जिनं विना सम्भवति इत्यसन्दिग्धचेतसो भाविनोऽपि भव्या न प्रमादं विधास्यन्तीति, अतः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीः । इत्थं व्याख्या सूचकत्वात् सूत्रस्येति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ अत्रैवार्थे पुनरुपविशन्नाह—

अवसोहिय कंटगापहं, ओइहोऽसि पंहं महालयं ।
गच्छसि मगं विसोहिया, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘अवशोध्य’ परिहृत्य ‘कटगापह’ ति आकारोऽलाक्षणिकः, कण्टकाश्च—भावतः चरकादिकुक्षुत्तयः तैराकुलः पन्थाः कण्टकपयस्त, ततः ‘अवतीर्णोऽसि’ अतुप्रविष्टः ‘असि’ भवसि ‘पन्थानं’ प्रक्रमत्त सम्यग्दर्शनादिकं भावमार्गं ‘महालय’ ति महान्तम्, कञ्चिवतीर्णोऽपि मार्गं न गच्छेद् अत आह—‘गच्छसि’ यासि मार्गं, न पुनरयस्थित एवाऽसि, सम्यग्दर्शनाद्युत्सर्पणेन मुक्तिमार्गगमनप्रवृत्तत्वाद्भवतः । तथाप्यनिश्चये प्रायोऽप्राप्तिरेव स्यादित्याह—‘विशोध्य’ विनिश्चित्य । तदेव प्रवृत्तः सन् समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ अनन्तर मार्गप्रतिपत्तिरुक्ता, तत्प्रतिपत्तौ च कस्यचिदनुतापसम्भव इति तत्रिराचिकीर्षयाऽऽह—

अयले जह भारवाइए, मा मग्गे विसमेऽवगाहिया ।
पच्छा पच्छाणुतावए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३३ ॥

दशमं दुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादाय
वीरप्रभोस्तु-
शासनम् ।

॥ १६४ ॥

व्याख्या—‘अवलः’ अविद्यमानशरीरसामर्थ्यः ‘द्ये’ति औपम्ये, भारं वहतीति भारवाहकः, ‘मा’ निषेधे “मग्ने”ति मार्गे “विसर्गे” चि विपक्षे मन्दसत्त्वैर्वेत्तार “अवगाहिय” चि ‘अवगाह्य’ प्रविश्य लज्जाङ्गीकृतभारः सन्निति गम्यते, ‘पञ्चात्’ तत्कालानन्तरं ‘पञ्चादनुतापकः’ पञ्चाचापकृत्, मूरिति शेषः । इदमुक्तं भवति—यथा कश्चिद् देशान्तरगतो बहुमिरुपायैः स्वर्णादिफुसुपुण्यं स्पृष्ट्वाभिगुल्लमागच्छन्नतिमीरुतया अन्यवस्त्वन्तर्हितं स्वर्णविकं स्वशिरस्यारोप्य कतिचिद् विनानि सन्यगृह्णति, अनन्तरं च कचितुपलादिसङ्कुले पथि ‘अहो ! अहमनेन भारेणाऽऽकान्तः’ इति तमुत्सृज्य स्वगृह-मागतोऽत्यन्तनिर्धनतयाऽयुतप्यते—किं मया मन्दभागेन तत् परित्यक्तमिति ? । एवं त्वमपि प्रमादपरतया लक्षसंयमभारः सन्नेवंविधो मा भूः, किंतु समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ बद्धिदमद्यापि निस्तरणीयमल्पं च निस्तीर्णमित्यभिसन्धिन्नेत्साहमज्ञोऽपि स्वाविति तदपनोदयाह—

तिन्नो हु सि अन्नवं महं, किं पुण चिट्ठसि तीरमागओ ? ।

अभितुर पारं गमित्तए, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३४ ॥

व्याख्या—“तिन्नो हु सि” चि तीर्णं एवाऽसि, अर्णवमिवाऽर्णवं “महं”ति ‘महान्तं’ गुरुम्, ‘किमि’ति प्रभे, ‘पुनरि’ति वाक्योपन्यासे, ततः किं पुनस्तिष्ठसि ‘तीरं’ पार ‘आगतः’ प्राप्तः ? । किमुक्तं भवति ?—संसारः भवः कर्म वा भावतोऽर्णव उच्यते, स च द्विविधोऽपि त्वयोचीर्णप्राय एवेति केन हेतुना तीरप्राप्तोऽप्यौदासीन्यं भजसे ? नेवेदं तवोचितमित्याशयः । किन्तु “अभितुर” चि अमि-आमिमुल्लेखेन त्वरस्-शीघ्रो भव ‘पारं’ परतीरं भावतो मुक्तिपदं “गमित्तइ” चि गन्तुम्, अतश्च समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ अथापि स्यात्—मम पारप्राप्तिर्योग्यतैव न समस्ति अत आह—

अकलेवरसेणिमुसियां, सिद्धिं गोयम ! लोय गच्छसि ।

खेमं च सिवं अणुत्तरं, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३६ ॥

व्याख्या—अविद्यमानं कडेवर-शरीरमेपामकडेवराः-सिद्धास्तेषां श्रेणिरकडेवरश्रेणिः, यया उत्तरोत्तरशुभपरिणामप्राप्ति-
रूपया ते सिद्धिपदमारोहन्ति क्षपकश्रेणिरित्यर्थः, तां 'उच्छिद्य' उत्तरोत्तरसंयमस्थानावाप्त्योच्छ्रितामिव कृत्वा 'सिद्धि' सिद्धिना-
मानं लोकं गौतम ! 'गच्छसि' सुख्यत्ययाद् गमिष्यसि । 'खेमं' परचक्राद्युपद्रवरहितं, 'चः' समुच्चये निम्नक्रमश्च, 'शिव-
मनुत्तरं च' तत्र शिवम्-अक्षेपदुरितोपशमन, अनुत्तरं-सर्वोत्कृष्टम्, ततः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥
सम्प्रति निगमयितुमुपवेशसर्वस्यमाह—

बुद्धे परिनिबुद्धे चरे, गाम गए नगरे च संजाए । संतिमगं च बूहते, समयं गोयम ! मा पमायए ॥ ३६ ॥

व्याख्या—'बुद्धः' अयगतदेयादिविभागः 'परिनिर्वृतः' कपायाप्त्युपशमतः शीतीभूतः 'चरेः' आसेवस्व, संयममिति
शेषः । "गाम" ति विभक्तिलोपाद् प्राप्ते 'गतः' स्थितो नगरे वा, उपलक्षणत्वाद् अरण्यादिषु वा, किमुक्तं भवति ?—
सर्वस्मिन् अनभिव्यङ्ग्यान्, 'संयतः' सम्यक् पापस्थानेभ्य उपरतः 'शान्तिमार्गं' मुक्तिमार्गं, चक्षुदो मित्रंक्रमः, ततः
'बूहयेच्च' भव्यजनप्ररूपणया वृद्धिं नयेत्, ततः समयमपि गौतम ! मा प्रमादीरिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं भगवदुक्तं-
निवृत्ताकर्ण्य गौतमो यत् कृतवांस्तदाह—

बुद्धस्स निसम्म भासियं, सुकहितमट्टपदोवसोहिंयं ।

रागं दोसं च छिदिया, सिद्धिगदं गए गोयमे ॥ ३७ ॥ त्ति वेमि ॥

दशमं द्रुम-
पत्राख्य-
मध्ययनम् ।
अप्रमादाय
वीरप्रभोरनु-
शासनम् ।

॥ १६५ ॥

व्याख्या—‘बुद्धस्य’ केवलविलोकितासमस्तवस्तुतत्त्वस्य प्रक्रमात् श्रीमन्महावीरस्य ‘निश्चय’ आकर्ष्य ‘भावितम्’
 उक्तं, सुप्तु-शोभनेन उपमादर्शनादिना प्रकारेण कथितं-प्रवन्धेन प्रतिपादितं सुकथितम्, अत एवार्थप्रधानानि पदानि
 अर्थपदानि तैरुपशोभितं, रागं द्वयं छित्त्वा सिद्धिगतिं गतो गौतमो भगवात् प्रथमगणधर इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ ‘इतिः’
 परित्तमाप्तौ, प्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां सुखबोधायां उत्तराध्ययनसूत्र-
 लघुटीकायां द्वादशमध्यायनं समाप्तम् ॥

श्रीउचरा-
भ्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १६६ ॥

अथ बहुश्रुतपूजाल्यमेकादशमध्ययनम् ।

उक्तं दशममध्ययनम् । साम्प्रतं बहुश्रुतपूजाल्यमेकादशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इदानीन्तराध्ययनेऽप्र-
मादार्थ्यमनुशासनमुक्तम्, तत्र विवेकिनेव भावयितुं शक्यम्, विवेकश्च बहुश्रुतपूजात उपजायते, इति बहुश्रुतपूजोच्यते’
इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयतस्यास्याध्ययनस्य आदिसूत्रम्—

संजोगा विष्पमुक्तस्स, अणगारस्स भिक्खुणो । आयारं पाउकरिस्सामि, आणुणुविं सुणेह मे ॥१॥
व्याख्या—संयोगाद् विप्रमुक्तस्य अनगास्य भिक्षोः ‘आचारम्’ उचितक्रियां बहुश्रुतपूजात्मिकां प्रादुष्कारिव्याम्यानुपूर्व्या
शृणुत मे कथयत इति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ इह बहुश्रुतपूजा प्रकृत्या, सा च बहुश्रुतस्वरूपरिज्ञानं एव कर्तुं शक्या,
बहुश्रुतश्च अबहुश्रुतविपर्ययेण भवति अतोऽबहुश्रुतस्वरूपं तावदाह—

जे यावि होइ निविज्जे, धद्धे लुद्धे अणिग्गहे । अभिक्खणं उल्लवती, अविणीए अचहुस्सुए ॥ २ ॥
व्याख्या—‘यः’ कश्चित् चापिशब्दो मिश्रकमातुत्तरत्र योक्ष्यते, ‘भवति’ जायते, निर्गतो विद्यायाः—सम्यक्शाखा,
वगमरूपायाः निर्विघ्नः, अपिशब्दसम्बन्धात् सविद्योऽपि यः ‘स्तब्धः’ अहङ्कारी ‘लुब्धः’ रसादिदृष्टिमान्, न विचिन्तते
निग्रहः—इन्द्रियनियमनात्मकोऽस्येति अनिग्रहः, ‘अमीक्ष्णं’ पुनः पुनः उत—प्रावत्येनासम्बद्धभाषितादिरूपेण लपति—वक्ति
उल्लपति ‘अविनीतश्च’ विनयरहितः, “अबहुस्सुए” पितृ यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् सोऽबवहुश्रुत उच्यते इति शेषः ।
सविद्यास्याप्यबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतफलाभावादिति भावनीयम्, एतद्विपरीतश्च अर्थोत् बहुश्रुत इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ कुतः
पुनरीष्टदशमबहुश्रुतत्वं बहुश्रुतत्वं च लभ्यते ? इत्याह—

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाल्य-
मध्ययनम् ।
सविष-
बहुश्रुत-
स्वरूपम् ।

॥ १६६ ॥

अहं पंचाहिं ठाणेहिं, जेहिं सिक्खा न लब्धइ । थंभा कोहा पमाणं, रोगेणं आलसेण म ॥ ३ ॥
 अहं अट्टहिं ठाणेहिं, सिक्खासीले छि चुचइ । अहस्सिरे सया दंते, ण य मम्ममुदाहरे ॥ ४ ॥
 अहं अट्टहिं ठाणेहिं, सिक्खासीले छि चुचइ ॥ ५ ॥
 णासीले ण विसीले, ण सिया अइलोल्लए । अक्कोहणे सचरए, सिक्खासीले छि चुचइ ॥ ६ ॥
 व्याख्या—‘अथ’ इत्युपन्यासाय, पद्याभिः ‘स्थानैः’ प्रकारैर्येवक्यमाणा ‘शिक्षा’ ग्रहणाऽऽसेवनात्मिका न लभ्यते
 तैरीदृशमयधुतत्वमयाप्यत इति शेषः । कैः पुनः सा न लभ्यते इति प्रक्रमः । ‘चः’ समुच्चये ।
 मयविपयादिना ‘रोगेण’ गलत्कुप्रादिना, ‘आलसेन’ अनुस्ताहात्मना शिक्षा न लभ्यत इति प्रक्रमः । ‘चः’ समुच्चये ।
 इत्यमयधुतत्ववैतूनभिधाय पदुधुतत्वदेवनाह—‘अहस्सिरे’ इति अहसनशीलो न सदेतुकमर्हत्तुं कं या हसन्नेवास्ते, ‘सदा’ सदैवकालं
 तीर्पकरादिभिरिति गम्यते । तान्येवाह—‘अहस्सिरे’ इति अहसनशीलो न सदेतुकमर्हत्तुं कं या हसन्नेवास्ते, ‘सदा’ सदैवकालं
 ‘दान्तः’ इन्द्रिय-नोद्भिन्नयदमवान्, न च ‘मर्म’ परपञ्चाननाकारि ‘उदाहरेत्’ उद्धृत्येत, ‘न’ नैव ‘अशीलः’ सर्वथा
 ‘शीलविकलः’, न ‘विशीलः’ विरूपशीलोऽतीचारकलुपितव्रत इत्यर्थः, ‘न स्थात्’ न भवेत् ‘अतिलोल्लुपः’ अतीवसरलम्पटः,
 ‘अक्रोधनः’ अपराधिन्यपि क्षमावान्, ‘सत्यतः’ अवितथभाषणसक्त इति । निगमयितुमाह—‘शिक्षाशीलः’ इति अनन्त-
 रोकगुणभाण् उच्यते, स च बहुश्रुत एव भवतीति भावः । विशेषाभिधावित्वाय कञ्चित् केषाञ्चिदन्तर्भावसम्भवेऽपि
 एवगुणदानमिति सूत्रप्रयार्थः ॥ ३-४-५ ॥ किञ्च—अवदुधुतत्वे धदुधुतत्वे वाऽविनयो विनयश्च मूलकारणं । न च
 अविनीतविनीतयोः ‘स्वरूपमविज्ञाय तौ हातुं शक्याविति धैः स्थानैरविनीतो धैश्च विनीत उच्यते तान्यभिधातुमाह—
 अहं चोदसहिं ठाणेहिं, वृद्धमाणो उ संजए । अविणीए चुचई सो उ, णिवाणं च ण गच्छइ ॥ ६ ॥
 अभिक्खणं कोही भवइ, पवंचं च पकुवइ । मित्तिजमाणो वमइ, सुयं लद्धुण मज्जइ ॥ ७ ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनमन्त्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुतबोधो-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १६७ ॥

अवि पावपरिवेष्टी, अवि मित्तेशु कुप्पइ । सुप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे भासइ पावगं ॥ ८ ॥
पइण्णवाइ दुहिले, थद्धे लुद्धे अनिग्गहे । असंविभागी अचियत्ते, अविणीए त्ति बुच्चइ ॥ ९ ॥
अह पत्तरसहिं ठाणेहिं, सुविणीए त्ति बुच्चइ । नीयावित्ती अचवले, अमाई अकुऊहले ॥ १० ॥
अप्पं च अहिकिखवइ, पयंघं च ण कुवइ । मित्तिल्लमाणो भजति, सुयं लब्धुं न मज्जइ ॥ ११ ॥
न य पावपरिवेष्टी, न य मित्तेशु कुप्पइ । अप्पियस्सावि मित्तस्स, रहे कल्लाण भासइ ॥ १२ ॥
कलहइडमरवज्जए, दुद्धे य अभिआइए । हिरिमं पडिसंलीणो, सुविणीए त्ति बुच्चइ ॥ १३ ॥
'अथे'ति प्राग्वत् । चतुर्दशसु स्थानेषु, सूत्रे तु सप्तम्यर्थे कृतीया, 'वर्तमानः' तिष्ठन् 'दुः' पूरणे, 'संयतः' तपस्वी
अविनीत उच्यते । 'स तु' इत्यविनीतः पुनः किम् ? इत्याह—'निर्वाणं' मोक्षं चशब्दादिद्वैव ज्ञानादींश्च 'न गच्छति' न
प्राप्नोति ॥ कालि पुनश्चतुर्दशस्थानानि ? इत्याह—अमीक्ष्यं 'क्रोधी' क्रोधिनो भवति । 'प्रयन्धं च' प्रकृतत्वात् कोपसौवा-
विच्छेदात्मकं "पकुवइ" त्ति प्रकुरुते, प्रकुरपितः सन् मृदुवचनादिभिरपि नोपशैत्यति । तथा "मित्तिल्लमाणो" त्ति 'मित्रीय-
माणोऽपि' मित्रं समायममस्त्वित्तीयमाणोऽपि अपेक्षुप्रस्य दर्शनात् 'वमति' त्यजति, प्रस्ताधाद् मैत्री, किमुक्तं भवति ?—यदि
क्राश्चिद्धार्मिकतया वक्ति—यथा त्वं न वेत्सीत्यहं तव पात्रं लेपयामि, ततोऽसौ प्रत्युपकारमीरुतया प्रतिवक्ति—ममालमेतेन,
कृतमपि कृतप्रतया वा न मन्यत इति वमतीत्युच्यते । तथा "सुयं" ति अपेर्गाम्यमानत्वात्, 'धुतमपि' आगममपि लब्ध्वा
भायति दर्पं याति—गवं विदधाति, कोऽर्थः—धुतं हि मदापहारहेतुकम्, स तु तेन दृष्यति । तथा 'अपिः' सम्भावनायां
सम्भाव्यत एतत् यथाऽसौ पापैः—कथञ्चित् समित्यादिषु स्पलितलक्षणैः परिक्षिपति—तिरस्करुत इत्येवंशीलः पापैपरिक्षेपी
आचार्योदीनामिति गम्यते । तथा 'अपिः' मित्रकमः, ततः 'मित्रेभ्योऽपि' सुहृद्भ्योऽपि आस्तामन्येभ्यः 'कुप्यति' क्रुध्यति,

॥ १६७ ॥

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।
सविपक्ष-
बहुश्रुत-
स्वरूपम् ।

सूत्रे चतुर्थ्यर्थे सप्तमी । तथा 'सुप्रियस्यापि' अतिबहुभस्यापि मित्रस्य 'रहसि' एकान्ते 'भापते' वक्ति पापमेव पापकम्, किमुक्तं भवति ?—अप्रतः प्रियं वक्ति पृष्ठतस्तु प्रतिसेवकोऽयमित्यादिकमनाचारमेवाऽऽविष्करोति । तथा प्रतिज्ञया—इत्थ मेवेदमित्येकान्ताभ्युपगमरूपया चदनशीलः प्रतिज्ञावादी । तथा "दुहिल" चि द्रोहणशीलः द्रोघ्या न मित्रमप्यनभिद्रुहो आस्ते । तथा 'स्तब्धः' तपस्व्यहम् इत्याद्यहङ्कृतिमान् । तथा 'खुब्बः' अन्नादिष्वभिकाङ्क्षुर्वादीन् । तथा 'अनिप्रेहः' प्राग्बन् । तथा असविभजनशीलः असंविभागी, नाऽऽहारादिकमवाग्यातिगाढ्वर्तोऽन्यस्मै स्वल्पमपि प्रयच्छति, किन्त्वात्मानमेव पोषयति । तथा "अचियत्ते" चि 'अप्रीतिकरः' दृश्यमानः सम्भाष्यमाणो वा सर्वस्योप्रीतिमेवोत्पादयति, एवंविध-दोषान्वितोऽविनीत इत्युच्यत इति निगमनम् ॥ इत्थमविनीतस्थानान्यभिधाय विनीतस्थानान्याह—अथ पञ्चदशभिः स्थानैः सुषु-शोभनो विनीतः—विनयान्वितः सुविनीत इत्युच्यते । तान्येवाह—“नीयाविति” चि नीचम्—अनुद्धतं यथा भवत्येवं यत्नेत इत्येवंशीलः नीचवर्त्ती, गुरुषु न्यगृत्तिमान्, यथाऽह—“नीयं सेजं गहं ठाणं, नीयं च आसणाणि य । नीयं च पाए बंदिजा, नीयं कुज्जा य अंजलि ॥ १ ॥” तथा च न चपलः अचपलः गति-स्थान-भापा-भाषभेदतच्चतुर्द्धा । तत्र गतिचपलः—द्रुतचारी । स्थानचपलः—यस्तिष्ठन्नपि चलन्नेवास्ते हस्तादिभिः । भापाचपलः—सद-ऽसन्भाव्या-ऽसमीक्ष्या-ऽदर्शकालप्रलापिभेदाच्चतुर्द्धा, तत्र असत्-अविद्यमानम् असभ्यम्-खरपरुपादि असमीक्ष्य-अनालोच्य प्रलपन्तीत्येवंशीला असदसभ्याऽसमीक्ष्यप्रलौपिनस्यः, अदेशकालप्रलापी चतुर्थः, अतीते कार्ये यो वक्ति—यदिदं

१३ "नीचां शय्यां गतिं स्थान, नीचानि चासनानि च । नीचं च पादौ बन्देत्, नीचं च कुर्याच्चाक्षलिम् ॥ १५ ॥"

३ प्रलपिन्नद्वयं चतुर्णामभिसम्बन्धादसंख्यलापी १ असंख्यप्रलापी २ असमीक्ष्यप्रलापी ३ अदेशकालप्रलापीति ४ चतुर्दश
भाषाचपल उच्यते ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १६८ ॥

तत्र देशे काले वाऽकारिष्यत् ततः सुन्दरमभविष्यत् । भावचपलः—सूत्रेऽर्थे वाऽसमाप्त एव योऽन्यद् गृह्णाति । ‘अभायी’
न मनोहामहारादिकमवाप्य गुर्वोदिवच्चकः । ‘अकुतूहलः’ न कुतूहेन्द्रजालाद्यवलोकनपरः, ‘अल्पमेवाधिक्षिपेति’ अभाव-
वचनोऽल्पशब्दोऽत्र, ततश्च नैव कञ्चनाधिक्षिपति—नाऽऽक्रोशति । ‘प्रवच्यं च’ उक्तरूपं न करोति । ‘मित्रीयमाणः’
उक्तन्यायेन ‘भजते’ मित्रीयितारमुपकुरुते, प्रत्युपकारं वा प्रत्यसमर्थः कृतज्ञो न भवति । श्रुतं लब्ध्वा न माद्यति, किन्तु
मददोषपरिज्ञानतः सुतरामवनममति । ‘न च’ नैव ‘पार्षपरिक्षेपी’ उक्तरूपः । न च मित्रेभ्यः कृतज्ञतया कथञ्चिदपराधेऽपि
कुंयति । अप्रियस्याऽपि मित्रस्य रहसि “कक्षाण” ति कल्याणं भाषते, इदमुक्तं भवति—मित्रमिति यः प्रतिपन्नः—
अङ्गीकृतः स यथाप्यपकृतिशतानि विगते तथाऽप्येकमपि सुकृतमनुसरन् न रहस्यपि तदोषमुदीरयति । तथा चाह—
“एकमुकृतेन दुष्कृतशतानि ये नाशयन्ति ते धन्याः । नत्वेकदोषजनितो, येषां कोपः स च कृतघ्नः ॥ १ ॥” इति ।
फलदृष्ट-वाचिको विग्रहः दमरं च—प्राणिघातादिभिः तद्वर्जकः ‘बुद्धः’ बुद्धिमान्, एतच्च सर्वत्र अनुगम्यत एवेति न
प्रकृतसङ्ख्याविरोधः । “अभिर्जाहृ” ति अभिजातिः—कुलीनता तां गच्छति—उत्तिष्ठभारनिर्वहणादिनेत्यभिजातिगः ऋीः—
लज्जा सा विद्यतेऽस्य ऋीर्माण, कथञ्चित् कलुषाध्यवसायतायामप्यकार्यमाचरन् लज्जते । ‘प्रतिसंलीनः’ गुरुसकाशेऽन्यत्र
वा कार्यं विना न यत्तत्तत्क्षेपते । प्रस्तुतमुपसंहरन्नाह—‘सुविनीतः’ सुविनीतशब्दवाच्य इत्येवंविधगुणान्वित उच्यते इति
सूत्रार्थः ॥ ६-७-८-९-१०-११-१२-१३ ॥ यथैवं विनीतः स कीदृक् स्यात् ? इत्याह—

वसे गुरुकुले निचं, जोगवं उवहाणवं । पियंकरे पियंवाई, से सिक्खं लद्धुमरिहद ॥ १४ ॥
व्याख्या—‘वसेत्’ आसीत्, क ?—गुरुणाम्—आचार्यदीनां कुलम्—अन्वयो गच्छ इत्यर्थः गुरुकुलं तत्र, तदाक्षोप-
लक्षणं च कुलग्रहणं, ‘निलं’ संदा, किमुक्तं भवति ?—यावज्जीवमपि गुर्वोच्चायामेव तिष्ठेत् । उक्तञ्च—^{१५}गणस्स होइ

एकादशं
चतुष्टुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम्
सविपक्ष-
यष्टुत-
स्वरूपम् ।
॥ १६८ ॥

भागी” इत्यादि । योगः—व्यापारः स चेह प्रक्रमाद् धर्मगत एव तद्वान् । उपधानम्—अज्ञानज्ञाप्ययनादौ यथायोगमाचान्म्यादितपोविशेषः तद्वान्, यद् यत्सोपधानमुक्तं न तत् कृच्छ्रमीरुतयोत्सृज्यान्यथैवाऽधीते शृणोति वा । प्रियम्—अनुकूलं करोतीति प्रियद्वरः, फयश्चित् केनचिदपकृतोऽपि न तत्प्रतिकूलमाचरति, किन्तु भर्मेव कर्मणामयं दोष इत्यवधारयन् अप्रियकारिण्यपि प्रियमेव चेष्टते । इदं च भावयति—अपकारिणि कोपयेत्, कोपे कोपः कथं न ते ? । धर्मार्थकाममोक्षाणां, प्रसहपरिपन्थिनि ॥ १ ॥ अत एव च “पियंयाइ” ति केनचिदप्रियमुक्तोऽपि प्रियमेव वदतीत्येवंशीलः प्रियवादी । उक्तञ्च—“सिर्फरह पियाइं योचुं, सद्यो तूसइ पियं भणंताणं । किं कोइलाहि दिअं ?, किं व हिचं फस काणहिं ? ॥ १ ॥ करयलमलि-यस्त वि दमणयरस्त महमहइ पेसलो गंधो । कुवियस्त वि सज्जनमाणुसस्त महुरो समुहावो ॥ २ ॥ सुज्जो न याति विक्काति, परहितनिरतो विनाशफालेऽपि । छेदेऽपि चन्दनतरुः, सुरमयति सुखं कुठारस्य ॥ ३ ॥” तथाऽस्य को गुणः ? इत्यत आह—‘सः’ एवंगुणविशिष्टः ‘शिक्षां’ शास्त्रार्थग्रहणादिरूपां ‘लब्धुम्’ अवाप्तुम् ‘अर्हति’ योग्यो भवतीति । अनेनैव अविनीतस्त्वेतद्विपरीतः शिक्षां लब्धुं नार्हतीत्यर्थोऽपि भवति । तथा च यः शिक्षां लभते स बहुधृत इतरस्त्वयं बहुधृत इति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ एवं च सविपक्षं बहुधृतं प्रपञ्चतोऽभिधाय प्रतिज्ञातं तत्प्रतिपत्तिरूपमाचारं तस्यैवं स्तवद्वारेणाह—
जहा संखम्मि पयं निहियं, दुहओ वि विरायति । एवं बहुस्सुए भिक्खू, धम्मो किस्सी तथा सुयं ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘यधे’ति दृष्टान्तोपन्यासे, ‘शक्षे’ जलजे ‘पयः’ दुग्धं ‘निहितं’ न्यस्तं “दुहओ वि” ति द्विधाऽपि स्वस्वन्ध्या-ऽऽश्रयसम्बन्धिगुणद्वयलक्षणेन प्रकारद्वयेनाऽपीति अपिशब्दार्थः, ‘विराजते’ शोभते, तत्र हि तत् न कटुपीभवति, न

- १ “शिक्षां प्रियाणि वक्तुं, सर्वस्तुष्यति त्रिवं भणद्म्यः । किं कोकिलाभिदंतं ?, किं वा हतं कस्य कर्कः ? ॥ १ ॥
कारतलमृदितस्याऽपि दमनकस्य प्रसर्पति पेनलो गन्धः । कुपितस्याऽपि सज्जनमानुषस्य मधुरः समुहापः ॥ २ ॥”

चाम्बुनां भजते, नापि च परिस्रवति । 'एवम्' अनेन प्रकारेण बहुश्रुते "मिक्शु" ति आर्पत्वाद् 'मिक्षौ' तपस्विनि 'धर्मः' यतिधर्मः 'कीर्तिः' श्लाघा तथा 'श्रुतम्' आगमो विराजते इति संस्वधः । किमुक्तं, भवति ?—यद्यपि धर्म-कीर्ति-श्रुतानि निरुपलेपतादिगुणेन स्वयं शोभाभाञ्छि तथापि मिथ्यात्वादिकाल्पव्यविगमतो निर्मलतादिगुणेन शङ्खे इव बहुश्रुते स्थितान्याभ्यगुणेन विशेषतः शोभन्ते, तानि हि न तत्र मालिन्यम् अन्यथाभावं हानिं वा कदाचन प्रतिपद्यन्ते इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

पुनर्यदुश्रुतस्तथमाह—

जहा से कंयोयाणं, आइन्ने कंथए सिया । आसे जवेण पवरे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १६ ॥

'यया' येन प्रकारेण 'सः' इति प्रतीतः 'कम्योजेशोम्भयानां प्रक्रमादयानां मध्ये 'आकीर्णः' व्याप्तः शीलादिगुणैरिति गम्यते, 'कम्यकः' प्रयानोऽयं, यः किल दृपच्छकलभृत्कुपमिपतनध्यनेन सन्नस्यति, 'स्यात्' भवेत् 'अश्वः' गुरुरक्रमः 'जवेन' वेगेन 'प्रवरः' प्रधानः । 'एवम्' इत्युपनये, तत्र ईदृशो भवति बहुश्रुतः, सोऽप्यन्ययतीनां शीलादिभिर्गुणैः प्रवर इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ किं च—

जहाऽऽइन्नसमारूढो, सुरे दढपरक्कमे । उभओ णंदिघोसेणं, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ १७ ॥

व्याख्या—यया आकीर्ण-जात्यादिगुणोपेतं गुरुरक्रमं समारूढः-अध्यासितः आकीर्णसमारूढः 'शूरः' चारभटः 'दढपरक्रमः' गाढपराक्रमः "उभओ" ति 'उभयतः' यामतो दक्षिणतश्च 'नान्दीघोपेण' द्वादशतूर्यनिर्योपात्मकेन । एवं भवति बहुश्रुतः । किमुक्तं भवति ?—यदेवंविधः शूरो न केनचिदभिमुख्यते, न चान्यस्तदाश्रितः तथाऽयमपि निनप्रयचनगुरुराभितो दृप्यत्परवाददर्शनेऽपि चाप्रस्तः तद्विजयं च प्रति समर्थः उभयतश्च दिनरजन्योः स्वाध्याययोप-

रूपेण नान्दीयोपेणोपलक्षितः परतीर्थिमिरतीव मदावल्लिरपि नाभिभवितुं शक्यः, न चाऽत्र प्रतिपत्तिः तदाश्रितोऽन्योऽपि कथञ्चिज्जीयत इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥

जहा करेणुपरिकिञ्चे, कुंजरे सद्विहायणे । चलयंते अप्पडिहए, एवं हवइ बहुस्सए ॥ १८ ॥

व्याख्या—यथा करेणुपरिकीर्णः—हस्तिनीभिः परिवृतः ‘कुञ्जरः’ हस्ती, पण्डिहयानान्यत्वेति ‘पण्डिहायनः’ पण्डिपर्य-
प्रमाणः, तस्य हि एतावत्कालं यावत् प्रतिघर्षं यलोपचयः तत्तत्तदपचय इत्येवमुक्तम्, अत एव च “चलयंते” इति घलं-
शरीरसामर्थ्यमस्मास्तीति घलवान् सन् अप्रतिहतो भवति, कोऽर्थः ?—नाऽन्यैर्मदोत्कटरपि मतङ्गजैः पराङ्मुखीक्रियते ।
एवं भवति बहुभुतः । सोऽपि हि करेणुसदृशीभिः परप्रसरनितोधिनीमिरौत्पत्तिव्याविबुद्धिमिविद्याभिर्द्युतः विविधाभिर्द्युतः
पण्डिहायनतया चालन्तस्मिरमतिः, अत एव च घलवत्त्वेनाप्रतिहतो भवति, दर्शनोपहन्तभिर्न प्रतिहन्तुं शक्यत इति

सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ अन्यच्च—

जहा से तिकलसिंगे, जायक्खंधे विरायइ । वसहे जूहाहियई, एवं हवइ बहुस्सए ॥ १९ ॥

व्याख्या—यथा स तीक्ष्णे-निशिताग्रे शृङ्गे-विषाणे यस्य स तथा, जातः—अत्यन्यमुपचितीभूतः स्कन्धोऽत्येति
जातस्कन्धः, समस्तान्नोपाग्नोपचितयोपलक्षणं चैतन्, विराजते ‘दृषमः’ प्रतीतः, यूथस्य-गवां समूहस्य अधिपतिः—स्वामी
तथा, एवं भवति बहुभुतः । सोऽपि हि परपक्षभेत्तया तीक्ष्णाभ्यां स्वशास्त्रपरसाक्षाभ्यां शृङ्गपुल्याभ्यामुपलक्षितो
गच्छाविगुरुकार्यधुराधरणधारयेतया च जातस्कन्धः, अत एव यूथस्य—साध्यादिसमूहस्य अधिपतिः—आचार्योद्विपद्वी-
गतः सन् विराजते इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अन्यच्च—

जहा से तिकलदाढे, ओढगो दुप्पहंसए । सीहे भियाण पवरे, एवं हवइ बहुस्सए ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा स तीक्ष्णदंष्ट्रः 'उदग्रः' उल्टः अत एव "दुष्पहंसए" ति 'दुष्पघर्षकः' अन्यैर्दुरभिभवः 'सिंहः' केसरी 'भृगाणाम्' आरण्यप्राणिनां प्रवरौ भवति, एवं बहुश्रुतः । अयमपि हि परपक्षभेत्तृतया तीक्ष्णदंष्ट्रासर्पेणैवगमादिनयैः प्रतिभादिगुणोदप्रतया च दुरभिभव इत्यन्यतीर्थानां मृगस्थानीयानां प्रवर एवेति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अपरं च—

जहा से वासुदेवे, संलचकगवाधरे । अप्पडिहयचले जोहे, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २१ ॥

व्याख्या—यथा 'वासुदेवः' विष्णुः, शङ्खचक्रगदा धारयतीति शङ्खचक्रगदाधरः, 'अप्रतिहतबलः' अस्त्रालितसामर्थ्यः, किमुक्तं भवति ?—एकं सहजसामर्थ्यवान् अन्यच्च तथाविधायुधान्वित इति, 'योधः' सुभटः, भवत्येवं बहुश्रुतः । सोऽपि ह्येकं स्वाभाविकप्रतिभागलभ्यवान् अपरं शङ्खचक्रगदासदृशैः सन्त्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यरूपेण इति योध इव योधः कर्म-वैरिपरामर्शं प्रतीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ अपरं च—

जहा से चाउरंते, चक्कवटी महिहिए । चोदसरयणाहिवई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २२ ॥

व्याख्या—यथा स चतुर्भिः—हयगजयनरात्मकैः अन्तः—शत्रुविनाशालम्बको यस्य स तथा, 'चक्रवर्ती' पट्ट-पट्टभरताधिपः 'महर्षिकः' दिव्यालुकारिलक्ष्मीकः, चतुर्दश च तानि रत्नानि च चतुर्दशरत्नानि, तानि चामूनि—'सेनावह गार्हावह, पुरोहित गेय तुरय वहुदुग ईत्सी । ईकं छंत्तं चंम्मं, भंणि कोंगिणि बैंग दंडो य ॥ १ ॥' तेषामधिपति-श्चतुर्दशरत्नाधिपतिः, एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि हि चतुर्भिर्दानादिधर्मैरन्तः—स्वकर्मवैरिविनाशोऽस्येति चतुरन्तः, रुद्धयश्चामर्षोपध्यादयो महत्य एवासा भवन्ति, सम्भवन्ति चास्याऽपि चतुर्दशरत्नोपमानि पूर्वाणीति कथं न चक्रवर्ति-तुल्यतास्य ? इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

१ 'सेनापतिः गार्थापतिः पुरोहितो गेयसुरेणो धर्मिकः स्त्री । ईकं छंत्तं चंम्मं भंणिः कोंगिणि बैंगो दण्डश्च ॥ १ ॥'

जहा से सहस्सकले, चञ्जपाणी पुरंदरे । सके देवाहिर्वई, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २३ ॥
व्याख्या—यथा स सहस्रमक्ष्यामत्येति 'सहस्राक्षः' सहस्रलोचनः, अत्र सम्प्रदायः—'सहस्रकल' इति पञ्च मंति-
सयाइ देवानं इंदस्स, तस्स तेसिं सहस्समच्छीणं, तेसिं नीईए विक्कमाइ, अहवा जं सहस्सेणं अच्छीणं दीसइ तं सो
दोहिं अच्छीहिं अब्भहियतरागं पेच्छइ" इति । यजं—वज्राभिधानमायुषं पाणौ अत्येति वज्रपाणिः, लोकोक्त्या च पूर्वोरणात्
पुरन्दरः, क ईदृग् ? इत्याह—शक्रो देवाधिपतिः, एवं भवति बहुधुतः । सोऽपि हि भुक्तानेनाशेषातिशयद्वनिधानेन
लोचनसहस्रेणैव जानीते, यद्येवंविधः तस्य सप्तक्षणतया वज्रमपि लक्षणं पाणौ सम्भवतीति वज्रपाणिः, पूः शरीरमभ्यु-
च्यते, तद् विछुट्ठनोऽनुष्ठानेन दारयति कृशीकरणादिति पुरन्दरः । देवैरपि धर्मोऽलान्वनिश्चलतया पूज्यत इति सत्यति-
रप्युच्यते, तथा चाह—'देवा वि तं जमंसंति, जस्स धम्मे सया मणो' इति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ अपि च—

जहा से तिमिरविंदसे, उच्छिंदते विवायरे । जलंते इव तेएण, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २४ ॥
व्याख्या—यथा सः 'तिमिरविचवंसः' अन्यकारापहारकः 'उत्तिष्ठन्' वदच्छन् 'विवाकरः' सूर्यः, स हि ऊर्ध्व-
नभोभागमाकाशम् अतितेजस्वितां भजते अवतरंस्तु न तथेत्येवं विशिष्यते, 'ज्वलन्निव' ज्वालां युग्ममिव 'तेजसा'
महता, एवं भवति बहुधुतः । सोऽपि ह्यज्ञानतिमिरापहारकः संयमस्थानेषु विद्युद्विद्युद्वतराभ्यवसायत उत्सर्पन्
तपस्तेजसा ज्वलन्निव भवतीति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ अन्यच्च—

जहा से उडुवई चंदे, गक्खत्तापरिवारिए । पडिपुत्ते पुत्तमासीए, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २५ ॥
व्याख्या—यथा स उडूनां—नक्षत्राणां पतिः उडुपतिः 'चन्द्रः' नक्षत्री नक्षत्रैः—अश्विन्यादिभिरुपलक्षणत्वात् भद्रैस्ता-
रादिभिश्च परिवारितो नक्षत्रपरिवारितः, 'प्रतिपूर्णे' समस्तकलोपेतः, कदा ? इत्यत आह—'पौर्णमास्याम् । इह च पतिरपि

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।

॥ १७१ ॥

कश्चिदेकाव्येय भवति शृगपतिवदिति उडुपतिग्रहणेऽपि नक्षत्रपरिवारितं इत्युक्तम् । एवं भवति बहुश्रुतः । असावपि नक्षत्र-
सदृशानां साधूनामधिपतिः तथा तत्परिवारितः, सकलकलोपेतत्वेन प्रतिपूर्णश्च भवतीति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ अपरं च—
जहा से सामाङ्गाणं, कोट्टागारे सुरविखाए । पाणाघन्नपडिपुत्ते, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २६ ॥

व्याख्या—यथा सः “सामाहयाणं” ति समाजः—समूहत्वं समवयन्ति सामाजिकाः—समूहदृत्तयो लोकास्तेषां, ‘कोट्टा-
गारः’ धान्याश्रयः सुसु—श्राहरिक्पुरुषाविख्यापारादिना रक्षितः—पालितो इत्युमूपकादिभ्यः सुरक्षितः, नाना—अनेकप्रकाराणि
धान्यानि—शालिसुद्रादीनि तैः प्रतिपूर्णै नानाधान्यप्रतिपूर्णः । एवं भवति बहुश्रुतः । असावपि सामाजिकानामिष गच्छवा-
सिनां मुनीनामुपयोगिभिर्नानाधान्यसदृशैरङ्गोपाङ्गप्रकीर्णकादिभैवैः श्रुतज्ञानविशेषैः प्रतिपूर्ण एव भवति । सुरक्षितश्च प्रवच-
नाऽऽधारतया । यत उक्तम्—“जेणं कुलं आयत्तं, तं पुरिसं आयेरेण रक्खेह” इत्यादीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ अपि च—
जहा सा दुमाण पवरा, जंबू णाम सुदंसणा । अणाटियस्स देवस्स, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २७ ॥

व्याख्या—यथा सा दुमाणां प्रवरा जम्बूः ‘नाम्ना’ अभिधानेन, ‘सुदर्शना नाम’ सुदर्शना, न हि यथेयममृतोपमफला
देवाद्याश्रयश्च तथाऽन्यः कश्चिद् दुमोऽस्ति, द्रुमत्वं फलव्यवहारव्याख्याः सत्यतिरूपतयैव, वस्तुतः पार्थिवत्वेनोक्तत्वात् ।
सा च कस्य ? इत्याह—‘अनाटतस्य’ अनाटतनाम्नः ‘देवस्य’ जम्बूद्वीपाधिपतेर्व्यन्तरसुरस्य आश्रयत्वेन सम्यग्विनी ।
एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि ह्यमृतोपमफलकल्पश्रुतान्वितो देवादीनामपि च पूज्यतयाऽभिगमनीयः श्रेयद्रुमोपम-
साधुषु च प्रधान इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ अन्यच्च—

जहा सा नईण पवरा, सलिला सागरंगमा । सीया णीलवंतप्पवहा, एवं हवइ बहुस्सुए ॥ २८ ॥

१ “यस्मिन् कुलं आयत्तं तं पुरयमादरेण रक्षत” ।

एकादशं
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।

बहुश्रुत-
स्तवः ।

॥ १७१ ॥

व्याख्या—यथा सा नदीनां प्रवरा 'सलिला' नदी सागरं-समुद्रं गच्छतीति सागरज्जमा 'शीता' शीतानाम्नी, नीलयान्-मेरोरुत्तरस्यां विशि वर्यधरपर्वतस्ततः प्रवहति नीलवत्प्रवहा । एवं भवति बहुश्रुतः । सोऽपि हि सरित्समाना-
नामन्यसाधूनां प्रयानो विमलजलकल्पश्रुतज्ञानान्वितश्च; तथा सागरतुल्यां मुक्तिमेवासौ गच्छति, तदुचितानुष्ठान-
एवाऽस्य प्रवृत्तत्वात्; नीलवत्तुल्या च उच्छ्रितोच्छ्रितमहाकुलादेवाऽस्य प्रसूतिरिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ किञ्च—

जहा से गगाण पवरे, सुमहं मंदरे गिरी । गाणोसहिपज्जलिए, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ २९ ॥

व्याख्या—यथा सः 'नगानो' पर्वतानां प्रवरः 'सुमहान्' अतिशयगुरुः मन्दरो गिरिः नानौपधिभिः-अनेकविशिष्ट-
माहात्म्याभिर्यत्नस्त्विविशेषरूपाभिः प्रकर्षेण ज्वलितः-दीप्तो नानौपधिप्रज्ज्वलितः । एवं भवति बहुश्रुतः । श्रुतमाहात्म्येन
ह्यसौ अत्यन्तस्थिर इति शेषः, गिरिकल्पापरसाध्यपेक्षया प्रवर एव भवति, तथान्धकारेऽपि प्रकाशनराक्त्यन्विताऽऽ-
मयीपण्यादियुक्त एवेति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ किं बहुना—

जहा से सयंभूरमणे, उदही अक्खओदए । नाणारयणपडिपुन्ने, एवं हवइ बहुस्तुए ॥ ३० ॥

व्याख्या—यथा सः 'स्यम्भूरमणः' स्वयम्भूरमणाभिधानः 'उदधिः' समुद्रः अक्षयं-अविनाशि एवकं-जलं यस्मिन्
स तथा, नानारत्नैः-नानाप्रकारैर्मरकटादिभिः परिपूर्णो नानारत्नपरिपूर्णः । एवं भवति बहुश्रुतः, अयमपि ह्यक्षयसम्यग्ज्ञा-
नोदको नानाविशयरत्नयांश्च भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ साम्प्रतमुक्तगुणानुवादतः कलोपदर्शनतश्च तस्यैव माहात्म्यमाह—

समुद्वगंभीरसमा दुरासया, अचक्खिया केणइ दुप्पहंसिया ।

सुयस्स पुन्ना विउलस्स ताइणो, खविसु कम्मं गइसुत्तमं गया ॥ ३१ ॥

१ संतोऽऽतं धेर कुज्जेर, वसेह ईरी वासुदेव चक्खिदां । 'इति हेसि कोट्टेये जवू', सीयानेइ मेहे' चरुदेही ॥ १ ॥ इयं सप्तह-
माथा पद्ममन्दिरगणिभिः कृता ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १७२ ॥

व्याख्या—“समुद्रगंगीरसम्” चि आर्पत्वाद् गाम्भीर्येण—अलब्धमध्यात्मकेन गुणेन समा गाम्भीर्यसमाः समुद्रस्य गाम्भीर्यसमाः समुद्रगाम्भीर्यसमाः, “दुरासय” चि दुःखेनाऽऽश्रीयन्ते अभिभवबुद्ध्या केनापीति दुराश्रयाः, अत एव “अचक्षिय” चि ‘अचक्षिताः’ अत्रसिताः ‘केनचित्’ परप्रवादिना, तथा दुःखेन प्रघृष्यन्ते—परिभूयन्ते केनापीति दुःप्र-
र्पकाः । के एवंविधाः ? इत्याह—“सुयस्स पुञ्जा विवल्लस्स” चि सुख्यत्यात् ‘श्रुतेन’ आगमेन ‘पूर्णाः’ परिपूर्णाः ‘विपुलेन’ अक्काऽन्नद्वादिभेदतो विस्तीर्णेन, ‘आयिणः’ ज्ञातारः । तानेव फलवो विशेषयितुमाह—‘क्षपयित्वा’ विनाश्य ‘कर्म’ ज्ञानावरणादि गतिं ‘उत्तमां’ सुक्तिरूपां ‘गताः’ प्राप्ताः, उपलक्ष्यत्वाद् गच्छन्ति गमिष्यन्ति च । इह वैकवचनप्रक्रमेऽपि बहुवचननिर्देशो व्याप्तिप्रदर्शनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ इत्थं बहुश्रुतस्य गुणवर्णनादिकां पूजामभिधाय शिष्योपदेशमाह—
तम्हा सुयमहिट्टेज्जा, उत्तमट्ठगवेसए । जेणऽप्पाणं परं चेव, सिद्धिं संपाउणिज्जासि ॥ ३२ ॥ चि वैमि ॥

व्याख्या—यस्मादमी मुक्तिगमनावसाना बहुश्रुतगुणाः तस्मात् ‘श्रुतम्’ आगमम् ‘अधितिष्ठेत्’ अध्ययनश्रवणचिन्त-
नाविना श्रयेत् उत्तमः—प्रयानोऽर्थः स च मोक्ष एव तं ‘गवेपयति’ अन्वेपयति उत्तमार्थगवेपकः, येन किं स्यात् ? इत्याह—येन आत्मानं परं चैव ‘सिद्धिं’ मुक्तिं सम्प्रापयेदिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ ‘ब्रवीमी’ इति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखवो-
धायां बहुश्रुतपूजाख्यमेकादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

॥ १७२ ॥

एकादशे
बहुश्रुत-
पूजाख्य-
मध्ययनम् ।
बहुश्रुत-
माहात्म्यं
शिष्यो-
पदेशश्च ।

अथ हरिकेशीयाख्यं द्वादशमध्ययनम् ।

व्याख्यातमेकादशमध्ययनम् । अधुना हरिकेशमुनिवक्तव्यतानिवद्धं हरिकेशीयाख्यं द्वादशमारभ्यते । अस्य चायम-
भिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्ययने बहुश्रुतपूजोक्ता । इह तु बहुश्रुतेनाऽपि तपसि यत्नो विधेय इति ख्यापनार्थं तपःसमृद्धि-
रूपपर्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्याध्यायनस्य प्रस्तावनायं हरिकेशचरितं तावदुच्यते—

महुराप नयरीए संखो नाम राया, सो य तियगसारं जिणधम्माणुद्धानं परं जीवलोगसुहमणुभविऊण पच्छा
निधिण्णकामभोगो तद्दाविद्धानं थेराणमंतिए निखलंतो महाविभूईए, कालफंमेण य जाओ गीयत्थो । पुहइमंडलं च भनंतो
पत्तो हरिथणाउरं । तत्थ भिक्खानिमित्तं पविट्ठो, समुयार्णितो य पत्तो एगं रत्थं । सा य किर उण्हा जलंतमुम्भुरसमाणा,
उण्हएले न सक्इ कोइ ताए वोलेउं । जो तत्थ अयाणंतो पविसइ सो उल्लंइह विणस्सइ य । तीसे य पुण नामं चेव
हुयवहरत्था । तेण साहुणा आसन्नगवक्खसंठिओ पुच्छिओ सोमदेवाभिद्धानो पुरोहिओ—किमेण मग्गेण यच्चामि ? ।
तेण य ‘एण्ण हुयवहपहेण गच्छंतं डंभमाणं पेच्छिस्सामो’ स्ति चिन्तिऊण भणियं—यच्चसु । पइट्ठो मुणी इरिओवउत्तो ।
पुरोहिओ वि उयरितलाल्ढो अत्तुरियमुयउत्तं सणियं वोलेउं मुणि पेच्छिऊण गओ तेण मग्गेण, जाव हिमफास-
सरिसो जाओ पद्दो । तओ चितियमणेण—अहो ! मए पावकम्मेण असुहसंकप्पेण पावकम्भमणुद्धियं, दट्ठवो य एस
महप्पा, जस्स तवसत्तीए एसो अग्गिसंकासो हिमफरिससरिसो पद्दो जाओ । गओ से समीचं, पणमिओ भावसारं,
निवेइयं नियदुघरियं । मुणिणा वि दाइयं संसारसारत्तणं, पक्खिओ कसायविवागो, कद्दिओ जिणधम्माणुद्धानफलविसेसो,
पसंसियं निवाणमुहं, सव्वा वित्तरेण संसिओ सम्मत्तमूलो साहुयम्मो । तओ तक्कालाणुरुवनिवत्तियाऽसेसकायवो जाय-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवीधा-
ख्या लघु-
धृतिः ।
॥ १७३ ॥

संवेगादसञ्जो सोमदेवपुरोहिजो गतूण तस्स संभवं निचलंतो । गहिया सिक्खा, पालेइ सामंनं, परं 'वत्तमजाई अहं' ति यदेइ जाइगारवं, करेइ य रुवाइमवं, ण उण परिइयेइ—अहा णत्थि कि पि संसारे अवलेचकारणं, जञ्जो सुभा य असुभा य परिणामा सत्थे वि कम्मणुभावोण परवत्तभाणा चेवेत्थ जीवाणं । मणियं च—सुरो वि कुकुरो होइ, रंजो राया वि जायप । दिज्जो वि होइ मायंगो, संसारे कम्मयोसज्जो ॥ १ ॥ असं च—न सा जाई न सा जौणी, न तं ठाणं न तं कुलं । न जाया न दुया जत्थ, सत्थे जीवा जणंतसो ॥ २ ॥ किञ्च—उत्तमतं गुणेहि चैव पाविज्जई ण जाईप । उक्कञ्च—“गुणैरुत्तमतो याति, न तु जातिप्रभावतः । क्षीरोदधिसमुत्पन्नः, कालकूटः किमुत्तमः ? ॥ ३ ॥” अन्यथ—कीशेयं कुमितः सुवर्णमुपलब्धं दूर्वा च गोक्षोभतः, पट्टाक्षामरत्नं शशाङ्कमुदधेरीन्दीवरं गोमयात् । काष्ठदग्निरहैः फणादपि मणिर्गोपिततो दोचना, जाता लोकमहर्षता निजगुणैः प्राप्ताश्च किं जन्यता ? ॥ ४ ॥ एवमाइअभाषियपरमत्तो सो जाइमयाइयत्तो कालक्रमेण सञ्जो समाणो पत्तो सियसालवं । मुणिलो पुब्बभववुत्ततो, णिबत्तियतियसकायञ्जो य सह तियसरमाहिं भोगो भुंजिउं पयसो । एयं च भोगासत्तस्य घोलीणाणि नेगाणि पलिओवमाणि । डिइक्कण्ण य ततो बुओ संतो गंगाए तीरे वलकोट्टाभिहाणत्स हरिपत्ताहिवत्स गोरीय भारियाए कुट्टिंसि उववञ्जो । सा य कुसुमियं वसंतसिरिसमद्धासियं चूयं ददूण पडिदुळा । सुमिणपाढयाण सिहं । तेहिं वि समाइहो पद्दाणपुत्तज्जञ्जो । फमेण पसूया दारयं ति । अवि य—जाईमयावलेवा, मायंग-कुलन्मि एस उववञ्जो । सोइगारुयरहिजो, गियवंचूणं पि इसणिज्जो ॥ १ ॥ पडिदियं च से नामं वत्तो ति । वडुंतो सत्थत्थ मंडणरज्जो विसपायवो विव जाओ सत्थेसि उवैयकारी । अभाया पत्ते वसंतुत्तवे पाणभोयणवणपराण वंधूण मज्जाज्जो डिमरूवेहिं सह मंडणं करंतो निच्छूहो । पासट्ठिज्जो य ताणि पेच्छति कीलंताणि । येववेलाए य आगओ ताण मग्गेण विसहरो, 'सण्णो सण्णो' ति दाहरिज्जो तेहिं, यावाइज्जो य सो मायंगेहिं । पच्छा तह धिय आगज्जो दीवज्जो, सो

द्वादशं
हरिकेशी-
याह्यमस्य-
यनम् ।
हरिकेश-
वरित्रम् ।

॥ १७३ ॥

‘अदुष्टो’ स्ति न वावाइओ । तओ तं पेच्छिऊण चित्तिं वलेण—अहो ! निययदोसेहिं पाणिणो आवयाण मंदिरं भवंति,
जेणं ‘सुविस्सो’ स्ति निययमएण वावाइओ सप्पो, इयरो वि ‘निविस्सो’ चि मुद्धो । ‘नियगुणदोसेहिंतो, संपय-विययाओ होति
पुरिसाणं । ता उच्चिऊण दोसे, एण्हि वि गुणे पयासेमि ॥ १ ॥’ एवं भावेमाणो तक्खणसंजायजाइसंभरणो सुसरिय-
विमाणयासो जाइमयदारुणत्तणं च भावितो संविगो धम्मं सोऊण साहुमूलम्मि निविज्जभवपंचो मायंगमहरिस्सी जाओ ।
गहियसाहुकिरिओ छट्ट-उट्टम-दसम-दुबालसम-उत्तदमास-भास-चउमासखमणेहिं सोसियसरीरो कमेण विहरमाणो संपत्तो
पासजिणजन्मोवसोहिं तियसनयरिसच्छहं वाणारसिं । आवासिओ मुणिजणपसत्ये तिंडुगामिहाणे उज्जाणे । तत्थ य
गंडीतिंडुगो नाम जक्खो परिवसइ । सो य असरिसगुणावज्जिओ तं चेव महरिसिं पज्जुवासितो चिइइ । अन्नेण जक्खेण
आगतूण पुच्छिओ गंडीतिंडुगजक्खो—कीस ण दीससि ? । तेण भणियं—एस महप्पा मम उज्जाणे चिइइ, एयं
पज्जुवासितो चिइमि । सो वि पडिबुद्धो महसिचरिण । अवि य—दहुं मुणिरस्स चरियं, पडिबुद्धो सो वि तिंडुगं
भणइ । तं चिय मित्त ! कयत्थो, जस्स वणे वसइ तव एसो ॥ १ ॥ मज्झ वि वसंति मुणिणो, उज्जाणे तो एणंतरे एक्कं ।
गंतूण तेवि सहसा, वंदामो एव भणिऊणं ॥ २ ॥ ते तत्थ गया दिट्ठा, मुणिणो कइ वि हु पमायओ विफहं । कुणमाणा
तो गाढं, अणुरत्ता तम्मि ते जक्खा ॥ ३ ॥ एवं च भावसारं तिंडुगजक्खस्स महरिसिं थुणंतस्स जाइ कालो चि ।
अवि य—भावेण वंदमाणस्स महरिसिं तस्स पूयपावस्स । वचइ सुहेण कालो, हरिणो व ज्जिणं थुणंतस्स ॥ १ ॥
तत्थ य कोसलियराइणो धूया भद्वाऽमिहाणा नाणाविहपरियणगुणम्ममाणा राज्जभोज्जगंधमहविलेवणपडलधरीहिं चेडीहिं

१ ‘सो य रिसिगुणावज्जिओ’ इति पाठान्तरम् । स च यक्ष ऋषियुणावर्जित इत्यर्थः । असदशगुणैः—असमानगुणैरावर्जितः, अर्थात्तद्-
गुणसत्त्वा गुणा भान्धसिन् सौधैः, अतोऽसदशगुणैरावर्जित इत्यर्थः ।

श्रीउत्तरा-
प्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुत्तमोया-
स्या लघु-
वृत्तिः ।
। १७४ ॥

सह गया जक्ताययनं । पृष्ठेण य जक्तापटिमं पयाहिणं कुण्तीए दिट्ठो मलमइलियसङ्गो जुन्नमल्लिणोवगरणो पणहुरु-
चलायन्नो अइदूसहवसोसियसरीरो मुणी । तं च दट्ठण मूढत्तणओ निच्छट्ठमणाए । 'पावा एसा, जा महारिसिं निदेइ'
चित्तेण राइणा आहिराविया गागुडिया मोइयभट्टचट्टाइणो चि । अवि य—ओ वरहिं पि न याणइ, नरवइणा सो वि
तत्थ याहरिओ । नेहाल्लण अहवा, केत्तियमेत्तं तु पुरिसाणं ? ॥ १ ॥ तओ समादत्ता धन्नवरिविज्जमेहिं वेज्जेहिं चउ-
त्पगारा किरिया । न जाओ विसेसो । पुणो वि पउत्ता जंतंतरक्खामंडलाइणो । ते वि ऊसरभूमिनिहिय ध वीया जाया
साहू ॥ १ ॥ तो जइ णवरं तस्सेव देह मुंचामि नउज्झा मोक्खो । रत्ता वि जीयउ चि य, पडिवन्नं जक्ताययनं तु ॥ २ ॥
तओ समासत्थसरीरा सद्यालंकारविभूतिया गहियविवाहोयगरणा सहिसहिया महाविभूइए गया महारिसिणो समीवं,
पायवइणपयुट्ठियाए य विन्नत्तमणाए सह महइएहिं—महारिसि । गिण्हसु मज्झ सयंवराए करं करेणं ति । मुणिणा भणियं—
भदे ! अलं एयाए संकहाए तुहजणपरिनिदियाए । अवि य—इत्थीहिं समं वासं, पि जे न इच्छंति एगवसहीए । कह
ते निययफरेहिं, रमणीण करे गहिस्संति ? ॥ १ ॥ सिद्धिवटुवट्टाराणा, असुईपुत्रासु कह णु जुवईसु । रज्जंति महामुणिणो,
नेनेजययासिदेवे ध ? ॥ २ ॥ ततो संजायाऽमरिसेण जक्खेण पच्छाइऊण रिसिरुवं विउरुविऊण नाणाविहरूवाणि ओट्टूला,
वेलविया सधं पि रयणिं । पमायसमाए सुमिणमिव मन्नमाणा विमणदुम्भमाणा परियणाणुगम्ममाणा गया विउसमीवं ।
पविसंती मणिआ राइणो पुरओ उवलट्टुत्तेण रुद्धदेवपुरोहिण—देव ! इसिपत्ती एसा, तेण मुक्का वंभणण होइ ।
तओ 'इमं चेव एए पत्तयालं' ति मन्नमाणेण दिन्ना तस्सेव राइणा । अवि य—पावनिमित्तं काउं, वा रिसिणा उज्झिया

॥ १७४ ॥

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्यमध्य-
यनम् ।
हरिकेश-
चरित्रम् ।

णारिदमुया । स शिष्यं पुरोहिण्यं, गहिया सुहकारणं कांडं ॥ १ ॥ एवं च पुरोहि्यस्स तीए सह विसयसुहमणुहंवंतस्स वोलीणो कोइ कालो । वाहिं च रुद्धदेवेण ज्ञात्रं जयंतेण सा ज्ञप्तिपत्ती कया । तत्थ संपत्ता देसंतरेहिंतो चट्टमट्टाइणो । इओ य मासपारणए पंचसमिओ तिगुत्तो गोयरचरियाए भमंतो जन्नवाडम्मि पविट्ठो महरिसी भिक्खट्ठा इत्यादि । शेषकथानकं सूत्रादेवाऽवसेयम् । तत्त्वेदम्—

सोवागकुलसंभूओ, गुणुत्तरधरो सुणी । हरिएस बलो णाम, आसी भिक्खू जिइंदिओ ॥ १ ॥

व्याख्या—‘श्रपाककुलसंभूतः’ चाण्डालकुलोत्पन्नः, उत्तरान् गुणान्-ज्ञानादीन् धारयतीत्युत्तगुणधरः, सूत्रे तु पूर्वापरनिपातः प्राकृतत्वात्, ‘मुनिः’ प्रतीतः, श्रपाककुलोत्पन्नोऽपि च कदाचित् संयासादिना अन्यथैव प्रतीतः स्यात्, अत आह—‘हरिकेशः’ हरिकेशतया श्रपाकतवेत्यर्थः सर्वत्र प्रतीतः ‘धलो नाम’ बलमिधानः आसीत् भिक्षुर्जितेन्द्रिय इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥

हरिएसणभासाएउचारसमिइंसु य । जओ आयाणणिकखेवे, संजओ सुसमाहिओ ॥ २ ॥

व्याख्या—‘ईर्यां च एषणा च भाषा च एकारश्चाऽलाक्षणिकः, उच्चारश्च-सूचकत्वात् सूत्रस्य उच्चारप्रश्रयणादिपरिग्रापनम् ईर्येष्णाभायोच्चारः सट्विषयाः समितयत्तासु ‘यतः’ यत्नवान्, पूर्वचशब्दस्य भिन्नरुमत्वाद् ‘आदाननिक्षेपे च’ पीठफलकोर्देर्भ्रणस्थापने यत इति, किम्भूतः सन् ? ‘संयतः’ संयमान्वितः ‘सुसमाहितः’ सुप्तु समाधिवानिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ तथा—

मणगुत्तो वयगुत्तो, कायगुत्तो जिइंदिओ । भिक्खट्ठा वंभइज्जम्मि, जन्नवाडमुवट्ठिओ ॥ ३ ॥

‘१ भिनत्ति सदुषदनुष्ठानेन धुर्य-भ्रष्टविषं कर्मेति भिक्षुः ।

व्याख्या—मनोयुगसिरस्सेति मनोयुगः एवं वाङ्मयः कायगुणो जितेन्द्रियः, पुनरुपादानमतिशयव्यापनार्थम्, ‘मिक्षार्थं’
‘मिक्षानिमित्तं “वंमइज्जिम्मि” ति ब्रह्मणो—ब्राह्मणानाम् इत्या—यजनं यस्मिन् सोऽयं ब्रह्मेज्यस्तस्मिन्, “त्तववाहं” ति
‘यहापाटके’ सुख्यलययाद् यज्ञवाटे यज्ञपाटे वा ‘उपस्थितः’ ॥ ३ ॥ तं च तत्रायान्तमवलोक्य
सत्त्वलोका यत् क्षुत्तुल्यवाह—

तं पासिज्जणमेज्जंतं, तत्रेण परिसोसियं । पंतोवहिउवगरणं, उवहसंसति अणारिया ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘हं’ यजनमानं सुनि ‘पासिज्जणं’ ति दृष्ट्वा “एज्जंतं” ति ‘आयान्तम्’ आगच्छन्तं ‘तपसा’ पट्टाऽपमा-
विरूपेण ‘परिशोषितं’ क्षुत्तीक्ष्णं, तथा प्रान्तः—जीर्णमलिनस्यादिभिरसारः उपधिः—धर्षोकल्पादिरौघिकः उपकरणं च—
वण्डकायौषमदिकं यत्न स प्रान्तोपधुपकरणत्वं उपहसन्ति ‘अनार्याः’ असिष्टा इति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ कथं पुनरनार्याः ?
कथं च उपहसितवन्तः ? इत्याह—

जार्हमयपडियद्धा, हिंसगा अजितेन्द्रिया । अयंभचारिणो वाला, इमं वयणमव्यवी ॥ ५ ॥

फपरं आगच्छइ दित्तसुवे ? काले विगराले कोक्कनासे ।

ओमचेलय पंछुपिसायमूए, संकरवूसं परिहरिय कंटे ॥ ६ ॥

व्याख्या—आतिमदप्रतिवद्धा ‘हिंसकाः’ शण्डियातकाः अजितेन्द्रियाः ‘अत्रहचारिणः’ मैथुनसेविनः, वर्ण्यते हि
तन्मते मैथुनमपि धर्मोय—धर्मार्थं पुत्रकामस्य, स्वदारेण्यधिकारिणः । ऋतुकाले विधानेन, तत्र दोषो न विद्यते ॥ १ ॥
तथा—अपुत्रस्य गतिर्नास्ति, सगौ नैव च नैव च । अयं पुत्रयुक्तं दृष्ट्वा, पश्चात्स्वर्गं गमिष्यति ॥ २ ॥ अत एव वाला इव
वालाः, वालनीडितानुकारिष्वभिहोत्रादिषु प्रवृत्तत्वात् । उक्तं हि केनचित्—“अभिहोत्रादिकं कर्म, वालनीडेव लक्ष्यते” ।

‘इदं’ यक्ष्यमाणं वचनं “अव्ययि” चि ‘अधुवन्’ उक्तवन्तः ॥ किं तन् ? इत्याह—“क्यरे” चि कतरः, एकारस्तु प्राकृतत्वात्, आगच्छति ‘दीप्तरूपः’ वीभत्सरूपः, कालः वर्णतः, ‘विकरालः’ दन्तुर्त्वादिना भयानकः, “फोक्क” चि देशीयपदम्, ततश्च फोक्का-अये स्थूला उन्नता च नासाऽस्येति फोक्कनासः, ‘अवमचेल्’ निकृष्टचीवरः, पांशुना-रजसा पिशाचवद् भूतः-जातः पांशुपिशाचभूतः, पिशाचो हि लोकिकानां दीर्घश्मश्रुनखरोमा पांशुगुणितश्च इष्टः, ततः सोऽपि निव्यतिकर्मतया रजोविग्धदेहतया चैयमुच्यते । सङ्करः-कचवरः, स च प्रस्ताबाहुलुरुडिकारुपस्तत्र दूष्यं-घसं सङ्करदूष्यं, तत्र हि यदत्यन्तनिकृष्टं निरुपयोगि तदेव लोकैरुत्सृज्यते, ततस्तत्प्रायमन्यदपि तथोक्तम्, ‘परिवृल’ निक्षिप्य ‘कण्ठे’ गले, स हि अनिक्षिप्तोपकरणतया स्वमुपकरणमादायैव आभ्यतीत्येवमुक्त इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ५-६ ॥ इत्थं दूरावागच्छन् उक्तः । आत्मनं चैनं किमृचुः ? इत्याह—

कतरे तुमं इय अंधंसणिज्जे ? काए व आसाइहमागओ सि ।

ओमचेल्गा ! पंसुपिसायभूया ! गच्छ क्वलाहि किमिह द्विओ सि ? ॥ ७ ॥

इत्याख्या—कतरस्त्यम् ? पाठान्तरतश्च को रे त्वम् ? अधिक्षेपे रेशब्दः, ‘इति’ इति एवं ‘अदर्शनीयः’ अद्रष्टव्यः ‘क्या वा’ किं रूपया वा “आसाइहमागओऽसि” चि प्राकृतलक्षणाद् एकारलोपो मकारश्चाऽऽगमिकः, ततः ‘आशया’ याञ्छया ‘इह’ यद्वापाटके ‘आगतः’ प्राप्तः ‘असि’ भवसि ? अवमचेल्क ! पांशुपिशाचभूत !, पुनरनयोरुपादानमत्यन्ता-धिक्षेपदानार्थम्, ‘गच्छ’ ब्रज “क्वलाहि” चि देशीयपदम् ‘अपसर’ इत्यस्यार्थे वर्त्तते, ततोऽयमर्थः—अस्मद्वदृष्टिपथा-दपसर, किमिह स्थितोऽसि त्वम् ? नैवेह तया स्थातव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ एवमधिक्षेपे तस्मिन् मुनौ प्रश्नमपरतया किञ्चिदजल्पति तत्सान्निध्यकारी गण्डीतिन्दुकयक्षो यदचेष्टत तदाह—

जक्खो तहिं तिंदुरक्खवासी, अणुकंपओ तस्स महायुणित्स ।
पच्छापइत्ता णियगं सरीरं, इमाइं वयणाइं उदाहरित्था ॥ ८ ॥

व्याख्या—यद्यः ‘तस्मिन्’ अवसरे इति गम्यते, तिन्दुकृत्स्वासी, तथा च सम्प्रदायः—‘वत्स तिंदुगवणस्स मब्भो मब्भो तिंदुगवणस्सो तहिं सो वसइ, तस्सेव हेट्ठा चेइयं जत्थ सो साहू ठिओ चि । ‘अनुकम्पकः’ अनुकूलक्रिया-प्रवृत्तिः, कस्य ? इत्याह—‘तस्य’ हरिकेशवत्स महायुगेऽ, प्रच्छाप ‘निजकम्’ आत्मीयं शरीरम्, कोऽभिप्रायः ?—तपस्विशरीरे एव प्रविश्य स्वयमनुपलब्धः सन् ‘इमानि’ वक्ष्यमाणानि वचनानि “उदाहरित्था” उदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ कानि पुनस्तानि ? इत्याह—

समणो अहं संजओ बंभयारी, विरओ धणपयणपरिगहाओ ।
परप्पवित्तस्स उ भिक्खवाले, अन्नस्स अट्ठा इहमागओ मि ॥ ९ ॥
वियरिज्जइं खज्जइं भोज्जइं य, अन्नं पभूतं भवयाणमेयं ।

जाणाहि मे जायणजीविणो त्ति, सेसावसेसं लहऊ तवस्सी ॥ १० ॥

व्याख्या—‘श्रमणः’ मुनिरहम्, सम्यग् यतः ‘संयतः’ असत्त्वापारेभ्य उपरतः, अत एव ब्रह्मचारी, तथा ‘विरतः’ निवृत्तः पनभचनभरिमहात्, समाहारपदेकवचनम्, तत्र धनं—वतुण्यवादि, पचनम्—आहारपाकः, परिग्रहः—द्रव्यादि-मूर्च्छा, अत एव परस्मै प्रवृत्तं परमवृत्तं—परार्थं निष्पन्नं तस्य, ‘तुः’ अवधारणे, ततः परप्रवृत्तत्वेव न तु मदर्थं साधिवत्स्य, मिश्रवाले ‘अन्नस्य’ अन्नस्य “अट्ठा” त्ति सूत्रत्वादर्थोय ‘इह’ यज्जपाटे आगतोऽस्मि । एवमुक्ते च ते कदाचिदभिरप्युः—नेह किञ्चित् कलैचिद् दीयते, अत आह—‘वितीर्यते’ दीयते दीनादिभ्यः ‘रावते’ राण्डरायादि ‘भुज्यते च’

द्वादशं
हरिकेशी-
याव्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशयुगेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १७६ ॥

भक्तसूपादि 'अन्नम्' अन्नं 'प्रभूतं' बहु 'भवतां' युष्माकं सम्बन्धि 'एतत्' प्रत्यक्षम्, तथा 'जानीत' अवगच्छत 'मे' ति सूत्रवाद् मां याचनजीवनं-याचनेन जीवनशीलं द्वितीयार्थे पष्ठी, 'इति' अस्माद्धेतोः 'शेषाऽवशेषम्' उद्धरितस्याप्युद्धरितं लभतां 'तपस्वी' यतिः इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ९-१० ॥ एवं यक्षेणोक्ते ते प्राहुः—

उक्त्वखड्गं भोयण माहणाणं, अत्तट्टियं सिद्धमिहेगपक्खं ।

ण उ वयं एरिसमन्नपाणं, दाहामु तुब्भं किमिहं ठिओ सि ॥ ११ ॥

व्याख्या—'उपस्कृतं' संस्कृतं भोजनं 'माहनानां' ब्राह्मणानाम् आत्मार्थे भवमात्मार्थिकं ब्राह्मणैरप्यात्मनैव भोज्यं न त्वन्यस्मै देयम्, किमिति ? यतः 'सिद्धं' निष्पन्नं 'इह' यक्षे, एकः पक्षः—ब्राह्मणलक्षणो यस्य तदेकपक्षम्, किमुक्तं भवति ?—यदस्मिन्नुपदिश्यते न तद् ब्राह्मणव्यतिरिक्ताय दीयते, विशेषतस्तु शूद्राय । यत उक्तम्—“न शूद्राय मतिं दद्यान्नोच्छिष्टं न हविःकृतम् । न चाख्योपदिशेद्धर्मं, न चास्य व्रतमादिशेत् ॥ १ ॥” यतश्चैवमतो 'न तु' नैव वयं 'ईदृशम्' उक्तरूपम् अन्नपानं दास्यामस्तुभ्यम्, किम् इह स्थितोऽसि ? इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ यक्ष आह—

थलेसु वीयाइं ववेंति कासगा, तहेव निन्नेसु य आससाए ।

एयाए सद्धाए दलाह मज्झं, आराहए पुन्नमिणं खु खेत्तं ॥ १२ ॥

व्याख्या—'सलेषु' उचमूमागेषु 'बीजानि' युद्रादीनि वपन्ति 'कर्पकाः' कृषीवलाः, तथैव 'निन्नेषु च' नीचभागेषु च "आससाए" ति 'आशंसया' 'यदि अत्यन्तप्रवर्पणं भावि तदा सलेषु फलावाप्तिः, अथान्यथा तदा निन्नेषु' इत्येवमभिलाषालिकया 'एतया' उक्तरूपकर्पकाशंसानुल्यया श्रद्धया 'दलाहि' ति ददध्वं मह्यम् । किमुक्तं भवति ?—यद्यपि भवन्तो निम्नतुल्यमात्मानं मन्यन्ते मां च सलतुल्यं तथापि मह्यमपि दातुमुचितम् । अथ स्यात्—एवं दत्तेऽपि न

फलदायतिरित्याह—“आराधय पुजतिष्ठं तु” सुखञ्चसान्वारणार्थस्य भिन्नकृतत्वात् ‘आराधयेदेव’ साधयेदेव तात्र अन्यथाभावः, ‘पुज्यं’ शुभं ‘इदं’ दृश्यमानं ‘क्षेत्रं’ दानस्थानम्, पुण्यप्ररोहहेतुतया आत्मानमेवाऽऽहेति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ यश्च यत्नानन्तरं त इदमाहुः—

लिप्ताणि अहं विदिताणि लोप, जहिं पकिथा विरुहंति पुत्रा ।

जे माहणा जातिविज्जोववेया, तां तु खेसां सुपेसलाहं ॥ १३ ॥

व्याख्या—‘क्षेत्राणि’ दानक्षेत्राणि अस्माकं ‘विदिताणि’ ज्ञातानि वर्तन्त इति गम्यते, ‘लोके’ जगति “जहिं” ति यत्नव्यवस्थात् ‘येषु’ क्षेत्रेषु ‘प्रकीर्णानि’ पक्षानि वशनादीनीति शेषः, ‘विरोहन्ति’ जन्मान्तरोपस्थानतः प्रादुर्भवन्ति ‘पूणानि’ समस्तानि । स्यादेतद्—अहमपि तन्मध्यपर्येष इत्याशङ्क्याऽऽह—ये ब्राह्मणाः जातिश्च—ब्राह्मणजातिरूपा विषया य-चतुर्दशविधास्यानास्मिका ताभ्याम् “उववेय” ति उपेता—अन्यता जातिविद्योपेता, “सां तु” सि तान्येव क्षेत्राणि ‘सुपेसलानि’ शोभनानि न तु भयादृशानि शूद्रजातीनि, शूद्रत्वादेव वेदविद्यावहिष्कृतानीति । यत् उक्तम्—“सममभोत्रिदे दानं, द्विगुणं ब्राह्मणहृदे । सहस्रगुणमाचार्ये, अनन्तं वेदपारगे ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ यश्च उपाय—

कोहो य माणो य बहो य जेसिं, मोसं अदत्तं च परिगृहं च ।

ते माहणा जाइविज्जाविहणा, तां तु खेसां सुपावयाइं ॥ १४ ॥

व्याख्या—कोपश्च मानश्च वशब्दात् मायालोभौ च यश्च ‘येषां’ति प्रक्रमाद् भवतां ब्राह्मणानां “मोसं” ति ‘सुपा’ अलीकभाषणं “अदत्तं” वि अदत्तादानं वशब्दात् मैथुनं च ‘परिमहश्च’ गोभूम्यादिविहीकारः, ज्ञप्तीति सर्वत्र

द्वादशे
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशसुने-
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १७७ ॥

गम्यते, 'हे' इति क्रोधाशुपेता यूयं ब्राह्मणा जातिविद्याविहीनाः । क्रियाकर्मविभागेन चातुर्वर्ण्यव्यवस्था । यत उक्तम्—
“एकवर्णमिदं सर्वं, पूर्वमासीद्युधिष्ठिर ! । क्रियाकर्मविभागेन, चातुर्वर्ण्यं व्यवस्थितम् ॥ १ ॥ ब्राह्मणो ब्रह्मचर्येण, यथा
शिल्पेनशिल्पिकः । अन्यथा नाममात्रं स्याद्विन्द्रगोपकफीटवत् ॥ २ ॥” न चैवंविधक्रिया ब्रह्मचर्योत्पिका कोपाशुपेतेषु
वर्ततः सम्भवति, अतो न तावज्जातिसम्भवः । तथा विद्याऽपि संज्ञानात्मिका न सम्भवत्येव भवत्सु, अज्ञानसंसृचकेषु
बालक्रीडाप्रायेष्वभिहोनादिषु प्रवृत्तिदर्शनात् । ततः स्थितमेतत्—“सादं तु” इति ‘ह्य’ अवधारणे भिन्नक्रम एव, ततः
‘तानि’ भवद्विवितानि ब्राह्मणलक्षणानि ‘क्षेत्राणि’ सुपापकान्येव न तु सुपेशलानि, क्रोधाशुपेवत्वेनातिशयपापहेतुत्वविति
सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ कदाचित् ते वषेयुः—वेदविद्याविदो वयमत एव ब्राह्मणजातयः तत् कथं जातिविद्याहीनाः
इत्युक्तवानसि ? इत्याह—

तुभ्येत्थ भो ! भारहरा गिराणं, अहं न जाणाह अहिंज वेदे ।

उच्चावयाइं सुणिगो चरन्ति, ताइं तु खेत्ताइं सुपेसलाइं ॥ १५ ॥

व्याख्या—यूयं ‘अत्रे’ति लोके ‘भोः’ इत्यामन्प्रणे, भारं धरन्तीति भारहराः ‘गिरां’ वाचां प्रक्रमाद् वेदसम्बन्धि-
नीनाम्, इह च भारस्तासां भूयस्त्वमेव । किमिति भारहराः ? इति उच्यते—यतः ‘अर्यम्’ अभिधेयं न जानीय, ‘अहिंज’
सि अपेर्गम्यमानत्वाद् अधीत्यापि ‘वेदान्’ ऋग्वेदादीन्, तवस्तत्त्वतो वेदविद्याविदोऽपि भवन्तो न भवन्ति, तत् कथं
जातिविद्यासम्पन्नत्वेन क्षेत्रभूताः स्युः ? । कानि तर्हि भवदभिप्रायेण क्षेत्राणि ? इत्याह—“उच्चावयाइं” इति ‘उच्चावचानि’
उत्तमाऽधमानि मुनयः ‘चरन्ति’ भिक्षानिमित्तं पर्यटन्ति गृहाणि, ये इति गम्यते, न तु भवन्त इव पचनाद्यारम्भदुत्तयः,
तत एव परमार्थतो वेदार्थं विदन्ति, तत्रापि भिक्षावृत्तेरेव समर्थितत्वात् । तथा च वेदानुवादिनः—“चरेन्माधुकरि

श्रीउत्तरा-
भ्ययनध्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखनोषा-
ख्या लघु-
द्वयः ।

॥ १७८ ॥

युत्तिमपि म्लेच्छकुलादपि । एकाग्रं नैव सुञ्जीत, बृहस्पतिसमादपि ॥ १ ॥” तान्येव मुनिलक्षणानि क्षेत्राणि सुपेशलानीति प्राग्वदिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ इत्यभ्यापकं यक्षेण निर्मुखीकृतमवलोक्य तच्छात्राः प्राहुः—

अजज्ञावयाणं पडिक्कलभासी, पभाससे किञ्चु सगासे अमंहं ? ।

अवि एतं विणस्सउ अन्नपाणं, ण य णं दाहासु तुमं नियंठा ! ॥ १६ ॥

व्याख्या—‘अध्यापकानाम्’ उपाध्यायादीनां प्रतिष्कृतभाषी सन् त्वं ‘प्रभाससे’ प्रकर्षेण त्रूपे, ‘किमिति’ क्षेपे, ‘तुरित्’त्यस्तमायाम्, ततश्च विष् भवन्तं न वयं क्षमामहे यद् इत्थं भवान् त्रूते ‘सकाशे’ समीपे अस्माकम् । ‘अवि’ सम्भावने, ‘एतत्’ परितदयमानं ‘विनश्यतु’ कुशितादिभावमाप्नोतु अन्नपानम्, ‘न च’ नैव “णं” वाक्यालङ्कारे “दाहासु” चि दास्यामस्तव हे ‘निर्मन्य !’ निष्किञ्चन !, गुरुप्रत्यनीको हि भवानिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ यक्ष आह—

समितीहिं मज्झं सुसमाहियस्स, गुत्तीहि गुत्तस्स जित्तिदियस्स ।

जइ मे ण दाहित्थ अहेसणिज्जं, किमज्ज जन्नाण लभित्थ लाभं ? ॥ १७ ॥

व्याख्या—‘समितिभिः’ ईर्यासमित्यादिभिर्महं ‘सुसमाहिताय’ सुषु समाधिमते ‘गुप्तिभिः’ मनोगुल्यादिभिर्गुप्ताय जितेन्द्रियाय, चतुर्ध्वे सर्वत्र पट्टी, ‘यदी’त्यभ्युपगमे ‘मे’ महं “मज्झं” तीत्यस्य न्यवहितत्वात् पुनरुपादानमदृष्टमेव, न दास्याय, ‘अये’त्युपन्यासे ‘एपणीयम्’ एपणाविशुद्धमन्नादि ‘किं’ न किञ्चिदित्यर्थः अथ यज्ञानां लप्स्यथ ‘लाभं’ पुण्यप्राप्तिरूपम् । पात्रदानादेव हि विशिष्टपुण्यावाप्तिः, अन्यत्र तु तथाविधफलाभावेन दीयमानस्य हानिरेव । उक्तं हि—
दधिमधुघृतान्यपात्रे, क्षिप्तानि यथाऽऽशु नाशमुपयान्ति । एवमपात्रे दत्तानि केवलं नाशमुपयान्ति ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ इत्थं तेनोक्ते यदध्यापक आह तदुच्यते—

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १७८ ॥

के इत्थ खत्ता उवजोइया वा, अज्झावया वा ? सह खंडिएहिं ।

एयं तु दंडेण फलेण हंता, कंठम्मि वेत्तूण खलेज्ज जो णं ॥ १८ ॥

व्याख्या—के 'अत्रे'त्येतस्मिन् स्थाने 'क्षत्राः' क्षत्रियजातयः ? "उवजोइय" चि 'उपज्योतिषः' अग्निसमीपवर्तिनो महानसिकाः ? 'अध्यापकाः' पाठकाः ? उभयत्र वा विकल्पे, 'सहे'ति युक्ताः 'खण्डिकैः' छात्रैः ये, किम् ? इत्याह—'एतं' श्रमणकं 'दण्डेन' वंशयस्यादिना 'फलेन' यित्वादिना 'हन्ते'ति हत्वा—ताडयित्वा सतश्च 'कण्ठे' गले गृहीत्वा "खलेज्ज" चि 'खलयेयुः' निष्काशयेयुः । "जो" चि वचनव्यत्ययाद् ये, "णं" वाक्यालङ्कारे इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

अत्रान्तरे यत्तन्नामूत तदाह—

अज्झावयाणं घयणं सुणेत्ता, उद्धाइया तत्थ यह कुमारा ।

दंडेहि वेत्तिहि कसेहिं चैव, समागया तं इसिं तालयंति ॥ १९ ॥

व्याख्या—'अध्यापकानाम्' उपाध्यायानां वचनं श्रुत्वा 'उद्धाविताः' वेगेन धाविताः तत्र बहवः 'कुमाराः' छात्रा-
दिरूपाः, ते हि क्रीडनकपरा इति 'अहो ! क्रीडनकमागतम्' इति रमसतः 'दण्डैः' वंशदण्डादिभिः 'वेत्रैः' जलवंशरूपैः
'केशैश्चैव' वध्नैर्विकारैः 'समागताः' मिलिताः तं 'अग्निं' मुनिं ताडयन्ति इति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ अस्मिन्नावसरे—

रत्तो तहिं कोसलियस्स धूपा, भद्द चि नामेण अणिदिंयंगी ।

तं पासिता संजय हम्ममाणं, कुद्धे कुमारे परिणिघवेइ ॥ २० ॥

व्याख्या—'राक्षः' नृपतेः 'तत्र' यज्ञपाटके, कोशलायां भवः कौशलिकस्तस्य "धूय" चि दुहिता भद्रेति नाम्नी
'अनिन्दिताक्षी' कल्याणशरीरा 'तं' हरिकेशबलं "पासिय" चि दृष्ट्वा 'संयतं' तस्यामप्यवस्थायां हिसादेरुपरतं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखवीधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

१७९ ॥

‘इत्यमाने’ तादृशमानम्, सुद्वान् कुमारान् ‘परिनिर्वाणयति’ कोणामिविध्यापनेन शीतीकरोतीति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ सा च तान् निर्वाणयन्ती तस्य माहात्म्यमिति निःस्पृहतां चाह—

देवाभिओगेण निओहएण, दिन्ना मु रत्ता मणसा ण ज्ञाया ।
णरिंददेविंदअभिवंदिएणं, जेणामि वंता इसिणा स एसो ॥ २१ ॥
एसो हु सो उग्गतवो महप्पा, जित्तिदिओ संजओ बंभयारी ।
जो मे तया गेच्छई विज्जमाणी, पिडणा सयं कोसलिएण रत्ता ॥ २२ ॥
महाजसो एस महाणुभागो, धोरबओ धोरपरक्कमो अ ।
मा एयं हीलह अहीलगिज्जं, मा सवे तेएणा मे गिहहिज्जा ॥ २३ ॥

व्याख्या—देवस्य अभियोगः—पलात्कारो देवाभियोगस्तेन ‘नियोजितेन’ व्यापारितेन “दिन्ना मु” इति दत्ताऽस्मि अहं ‘राक्षा’ प्रक्रमान् कौशलिकेन, तथापि “मणस” इति अयैर्गन्धर्वान्मनस्त्वात् ‘मनसाऽपि’ चित्तेनाऽपि ‘न ध्याता’ नाभिलषिता येनेति सत्यभ्यते, चरेन्द्रदेवेन्द्रामियन्दितेन, अत एव येनाऽस्मि अहं ‘धान्ता’ त्यक्त्वा ‘ऋषिणा’ मुनिना, स एव युष्माभिः यः कर्द्धयितुमारब्धः, ततो न युक्तमेतदिति भावः ॥ पुनरिममेवार्थं समर्थयितुमाह—एष एव स व्रतपाः, अत एव महात्मा जितेन्द्रियः संयतो ब्रह्मचारी च, यः “क्षे” इति मां तदा नेच्छति दीयमानां ‘पित्रा’ जनकेन ‘स्वयम्’ आत्मना न त्यन्यमेपणादिना कौशलिकेन राक्षा । तदनेन निःस्पृहत्वमुक्तम् ॥ पुनस्तन्माहात्म्यमाह—‘महायशाः’ अपरिमितकीर्तिः ‘एषः’ मुनिः ‘महाणुभागः’ अतिशयाऽचिन्त्यशक्तिः ‘धोरव्रतः’ दुर्धरमहाव्रतः ‘धोरपरक्कमञ्च’ कपायादिरिपुजयं प्रति रौद्रसामर्थ्यः, यतोऽयमीदृक् ततो मा “एयं” ‘एनं’ यति ‘हीलयत’ अवधूतं पश्यत अहीलनीयम् । किमिति ?

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।
हरिकेशमुनेः
सौम्री
वक्तव्यता ।

॥ १७९ ॥

अत आह—मा सर्वान् 'क्षेत्रज्ञा' तपोमाहात्म्येन "भे" भवतः 'निर्घोषीति' भस्मासात्कार्णीत, अयं हि रूढो भस्मसादेव
कुर्यादिति भाव इति सूत्रव्यर्थः ॥ २१-२२-२३ ॥ अत्रान्तरे मा भूरेतस्या वचनं अन्ययेति यद् यक्षः कृतवांस्तदाह—

पृथाहं तीक्ष्णे वयणाहं सोचा, पृथीप भद्राहं सुभासियाहं ।

इसिस्तस्य वैषावडिअट्टयाए, जक्खा कुमारे विणिवारयंति ॥ २४ ॥

ते घोररूपा णिअ अंतलिक्खे, असुरा तहिं तं जणं तालयंति ।

ते भिन्नदेहे रुद्धिं वमंते, पासिसु भद्रा इणमाहु सुज्जो ॥ २५ ॥

व्याख्या—'एतानि' अतन्तरोक्तानि वचनानि 'तस्याः' श्रुत्या 'पठ्याः' भार्याया रुद्रदेवपुरोहितत्वेति गम्यते, भद्रायाः
'सुभासियाहं' सूक्तानि वचनानीति योज्यते, ऋषेर्वैषावट्ययं यक्षाः यक्षपरिवारस्य बहुत्वात् बहुवचनम्, कुमारान्
'विनिवारयन्ति' विशेषेणोपहृतिं कुर्वतो निराकुर्वन्ति ॥ तथा 'क्षे' यक्षाः 'घोररूपाः' रौद्राकारधारिणः "ठिय" स्त्रि स्थिताः
'अन्तरीक्षे' नमसि 'असुराः' असुरभावाग्नितत्वात्, 'तस्मिन्' यक्षपादे 'तं' उपद्रवकारिणं जनं तालयन्ति । वतः
'तान्' कुमारान् भिन्नदेवान् रुद्धिं वमतो दृष्ट्वा भद्रा 'इदं' वक्ष्यमाणं "आहु" स्त्रि वचनव्यत्ययेन 'आह' द्रुते 'भूयः'
पुनरिति सूत्रव्यर्थः ॥ २४-२५ ॥ किं तत् ? इत्याह—

निदिं नहेहिं खणह, अयं दंतेहिं स्वायह । जायतेयं पाएहिं हणह, जे भिक्खुं अवमन्नह ॥ २६ ॥

आसीविसो उगगतवो महेसी, घोरवतो घोरपरक्कमो य ।
अगणिं व पक्खंद पयंगसेणा, जे भिक्खुयं भत्तकाले चहेह ॥ २७ ॥

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखनोधा-
रन्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १८० ॥

सीसेण एयं सरणं उवेह, समागया सवजणेण तुम्हे ।

जइ इच्छह जीवियं वा धणं वा, लोगं पि एसो कुविओ उहेज्जा ॥ २८ ॥

व्याख्या—गिरि नरैः ‘एतत्थ’ विदारयथ, ‘अयः’ लोहं दन्तैः खादथ, ‘जातवेजसम्’ अग्निं पादैः ‘ह्य’ ताडयथ, सर्वत्र इवार्यो द्रष्टव्यः । ‘ये’ यूयं ‘मिष्ठुं’ प्रक्रमदेनं ‘अवसन्यध्वे’ अवधीरयथ, अनर्थफलत्वाद् मिश्रवपमानस्येति भावः ॥ कथमिदम् ? इत्याह—‘आशीविपः’ आशीविपलब्धिमान्-शापानुग्रहसमर्थ इत्यर्थः । कुतः पुनरयं एवंविधः ? यत् उपवपा महर्षिः घोरयतो घोरपरान्मथ । यतश्चैवमतः ‘अग्निं’ ज्वलनं ‘वा’ इवार्यो भिन्नक्रमश्च, ततः ‘प्रस्कन्दथेव’ आक्रामथेव । केव ? “पयंगसेण” त्ति उपमार्थस्य गम्यमानत्वात् ‘पतद्गसेनेव’ शलभसन्ततिरिव, यथा हस्तौ तत्र पतन्ती आशु पातमाप्नोति एवं भयनोऽपीति भावः । ‘ये’ यूयं मिष्ठुकं ‘भक्तकाले’ भोजनसमये, तत्र दीनादेरवश्यं देयमिति शिष्टसमयः, यूयं तु न केवलं न प्रयच्छत किन्तु तत्रापि “बहेह” त्ति ‘विध्य’ ताडयेयेति ॥ तेषां सन्माहात्म्यमावेद्य कृत्योपदेशमाह—‘शीर्षेण’ शिरसा ‘एनं’ मुनिं ‘शरणं’ श्रानम् ‘उपेव’ अभ्युपगच्छत, किमुक्तं भवति ?—शिरःप्रणामपूर्वकमयसेवासम्पादं शरणमिति प्रतिपद्यन्, ‘समागताः’ मिलिताः सर्वजनेन सह यूयम्, यदीच्छत जीवितं वा धनं वा, नाऽस्मिन् पुषिते जीवितादिरक्षाक्षमं अन्यत् शरणमस्ति । किमित्येवम् ? अत आह—‘लोकमपि’ भुवनमपि एष कुपितो दहेत् । तथा च वाचकः—“कल्पान्तोमानलवत्, प्रज्वलनं तेजसैकवस्तेषाम्” तथा लौकिका अप्याहुः—“न तद् दूरं यदयेषु, यस्मात्तौ यच्च मास्ते । विषे च रुधिरे प्राप्ते, साधौ च कृतनिश्चये ॥ १ ॥” इति सूत्रवार्थः ॥ २६-२७-२८ ॥ सम्प्रति तत्पतिस्तान् दृष्ट्वा यदचेष्टत वदाह—

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मव्ययनम् ।
हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १८० ॥

अवहेडियपिटिसउत्तमंगे, पसारियावाहुअकम्मचेट्टे ।
णिन्भेरियच्छे रुहिरं वमंते, उड्डुमुहे णिगयजीहणेत्ते ॥ २९ ॥
ते पासिया खंडिय कट्टभूए, विमणो विसन्नो अह माहणो सो ।
ईत्तिं पसाएइ सभारियाओ, हीलं च णिंदं च खमाह भंते ! ॥ ३० ॥

व्याख्या—अवहेडितानि—अधोनामितानि “पट्टि” ति पृष्ठं यावत् सन्निव—शोभनान्युत्तमाङ्गानि येषां ते अवहेडितपृष्ठ-
सदुत्तमाङ्गाः मध्यमपदलोपी समासस्तान्, प्रसारिता वाहवो येषां ते तथा, कर्माणि—अङ्गां समित्प्रक्षेपणादीनि तद्विषया
चेष्टा कर्मचेष्टा, अविद्यमाना कर्मचेष्टा येषां ते तथा, ततः कर्मधारये प्रसारितवाहुकर्मचेष्टास्तान्, “निन्भेरिय” ति प्रसारि-
तानि अक्षीणि—नयनानि येषां ते तथा तान्, रुधिरं वमतः “उड्डुमुहे” ति ऊर्ध्वमुत्थान्, निर्गतजिह्वानेत्रान् तान् दृष्ट्वा
“खंडिय” ति सुपो लोपात् ‘खण्डिकान्’ छात्रान् ‘काष्ठभूतान्’ अत्यन्तनिष्प्रेष्टतया काष्ठोपमान् ‘विमनाः’ विचित्तः ‘विपण्णः’
विपादं गतः, ‘अथे’ ति दर्शनानन्तरं ब्राह्मणः ‘सः’ इति रुद्रदेवनामा ऋषिं प्रसादयति ‘सभार्याकः’ भार्यायुक्तः, कथम् ?
इत्याह—‘हीलां च’ अवशां ‘निन्दां च’ दोषोन्मावनं क्षमस्व भदन्त ! इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ पुनः प्रसादनमेवाह—

चालेहिं मूढेहिं अयाणएहिं, जं हीलिया तंस्स खमाह भंते ! ।
महप्पसाया इसिणो हवंति, न हु मुणी कोवपरा हवंति ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘चालैः’ शिशुभिः ‘मूढैः’ कपायमोहनीयवद्भिर्यैः अत एव ‘अहैः’ हिताहितविवेकविकलैः यद् हीलिताः
“तस्स” ति सूत्रत्वात् तत् क्षमस्व भदन्त !, न हिं अज्ञानाद्युपहतानामुपरि महात्मनां कोपः, अनुकम्पनीया एवामी ।

उक्तञ्च केनचित्—“आत्मद्वहममर्यादं, गृहमुच्चितसत्यम् । सुतरामनुकम्पेत्, नरकार्षिणमदिन्यन्म् ॥ १ ॥” किञ्च—
महाप्रसादा ऋषयो भवन्ति, “न ह” चि न पुनर्मुनयः कोपपरा भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ गुनिराह—

पुष्टिं च इण्हि च अणागयं च, मणप्पदोसो ण मे अत्थि कोई ।

सकखा हु वेपावडियं करेति, तम्हा हु एते णिहता कुमार ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘पूर्वं च’ पुरा ‘इदानीं च’ अधुना “अणागयं च” चि ‘अनागते च’ भविष्यति काले मनःप्रद्वेषो न
मेऽस्ति उपलक्षणत्वाद् आसीद् भविष्यति च ‘कोऽपी’त्यल्पोऽपि । यक्षाः ‘दुरि’ति यस्माद् वैयाधृत्यं कुर्वन्ति “तन्हे” चि
तस्मात् ‘दुर’वधारणे, ततस्तस्मादेव हेतोरेते निहताः कुमारः, न तु मम मनःप्रद्वेषोऽत्र हेतुरिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥
सम्प्रति बहुणाशुचेतस उपाध्यायप्रमुखा इदमाहुः—

अत्थं च धम्मं च वियाणमाणा, तुब्भे ण वि कुप्पह भूतिपप्ता ।

तुब्भं तु पाए सरणं उवेमो, समागया सबज्जेण अन्हे ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘अर्थं च’ अभिषेयं दात्वाणामिति गम्यते, ‘धर्मं च’ यतिधर्मं क्षान्त्यादिकं ‘विजानन्तः’ अवगच्छन्तो
युयं ‘नाऽपि’ नैव कुप्यथ भूतिः—रक्षा प्राणिरक्षकत्वेन रक्षा—बुद्धिरेषामिति भूतिप्रज्ञाः, अतश्च “तुब्भं तु” चि युष्मा-
कमेव पादौ शरणम् ‘उपेयः’ उपगच्छामः, समागताः सर्वजनेन वयमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ किञ्च—

अयेसु ते महाभागा !, ण ते किंचि ण अचिमो । मुंजाहि सालिमं कूरं, पाणावज्जणसंजुयं ॥ ३४ ॥

व्याख्या—‘अर्चयामः’ पूजयामः ‘ते’ चि सुव्यवस्थायात् त्वां हे महाभाग !, ‘न’ नैव त्वत् ‘किञ्चित्’ चरणे-

एवादिकमपि नादर्शयामः । तथा मुञ्च 'सालिभं' शालिनिष्पन्नं 'धूरं' ओदनं नानाव्यञ्जनसंयुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ अन्यथा—

इमं च मे अत्थि पभूयमन्नं, तं मुञ्जसु अम्ह अणुगगहट्टा ।

यादं ति पडिच्छति भत्तपाणं, मासस्स ऊ पारणए महप्पा ॥ ३५ ॥

व्याख्या—'इदं च' प्रत्यक्षत एव परिदृश्यमानं 'मे' मम 'अत्थि' विद्यते 'पभूते' प्रचुरं 'अन्नं' मण्डकसण्डखाद्यादि समस्तं भोजनं तद् मुञ्च अस्माकमनुग्रहार्थम् । एवं च तेनोक्ते मुनिराह—'यादम्' एवं कुर्मः 'इति' एवं श्रुवाण इति शेषः, 'प्रतीच्छति' द्रव्यादितः शुद्धमिति गृह्णाति भक्तं पानं "मासस्स ऊ" ति मासादेव पारणके महात्मा इति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥

तथा च एत यदमूत् तदाह—

तहियं गंधोदयपुष्फवासं, दिवा तहिं वसुहारा य चुट्टा ।

पहताओ दुन्दुमीओ सुरेहिं, आगसे अहोदाणं च चुट्टं ॥ ३६ ॥

व्याख्या—'तहियं' ति 'तस्मिन्' यज्ञपाटे, गन्धोदकं च पुष्पाणि च तेषां वपं-वर्षणं गन्धोदकपुष्पवपं सुरैरिति सगन्धयात् कृतमिति गम्यते । 'दिव्या' अतिश्रेष्ठा "तहिं" ति तस्मिन्नेव वसु-द्रव्यं तस्य धारा-सततपातजनिता सन्वतिः वसुधारा सा य 'धृष्टे'ति पातिता सुरैरित्यत्रापि सम्बद्ध्यते । तथा प्रहताः 'दुन्दुभयः' देवानकाः सुरैः । तथा तैरेव आकाशे अहोदानं च 'चुट्टं' शब्दितमिति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ तेऽपि ब्राह्मणा विस्मितमनस इदमाहुः—

सक्खं खु दीसइ तवोविसेसो, ण दीसइ जाइविसेस कोई ।

सोवागपुत्तं हरिएससाहुं, जस्सेरिसा इहि महाणुभागा ॥ ३७ ॥

श्रीउत्तरा-
रयनयूरे
श्रीनेमिच-
न्नीया
सुखवीया-
र्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ १८२ ॥

व्याख्या—‘साक्षात्’ प्रत्यक्षं ‘सुरित्वधारणे, ततः साक्षादेव दृश्यते तपसो विशेषः—विशिष्टत्वं माहात्म्यमित्यर्थः तपोविशेषः, ‘न’ नैव दृश्यते ‘जातिविशेषः’ जातिमाहात्म्यं ‘कोऽपि’ स्वत्योऽपि । किमित्येवम् ? अत आह—यतः श्रुपाक-
पुत्रं हरिकेशसाधुं पश्यतेति शेषः, यस्य ‘ईदृशी’ दृश्यमानरूपा ‘ऋद्धिः’ देयसन्निधानात्मिका सम्पद् ‘महानुभागा’ सातिशयमाहात्म्येति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ साम्प्रतं स एव मुनिस्तानुपशान्तमिथ्यात्वमोहनीयोदयानिव पश्यन्निदमाह—

किं माहणा ! जोहसमारभता, उदपुण सोहिं बहिया विमगगहा ।

जं मगगहा बाहिरियं विसोहिं, न तं सुदिष्टं कुसला वयंति ॥ ३८ ॥

व्याख्या—‘किमिति’ क्षेपे, ततो न युक्तमिदं हे ‘माहनाः !’ ब्राह्मणाः ! ‘ज्योतिः’ अग्निं ‘समारभमाणाः’ प्रस्थावाद् यागकरणतः प्रवर्त्तमाना यागं कुर्वन्त इत्यर्थः, ‘उदकेन’ जलेन “सोहिं” ति ‘शुद्धिं’ निर्मलतां “बहिय” ति याज्ञां ‘विमार्गयय’ अन्येष्वप्यर्थः । किमेवमुपदिश्यते ? इत्याह—यद् यूयं मार्गयथ ‘बाह्यां’ बाह्यहेतुकां विशुद्धिं न तत् ‘सुदृष्टं’ सुदु प्रेक्षितं ‘कुसलाः’ तत्त्वविचारं प्रति निपुणाः ‘यदन्ति’ प्रतिपादयन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ यथा येतत् सुदृष्टं न भवति तथा स्वत एवाह—

कुसं च जूयं तणकटमग्निं, सायं च पायं उदगं कुसंता ।
पाणाइं भूयाइं विहेडयंता, सुज्जो वि मंदा ! पकरेह पावं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—‘कुसं च’ दग्धं ‘जूयं च’ प्रतीतमेव, तृणं च—वीरणादि काष्ठं च—समिदादि तृणकाष्ठम्, ‘अग्निं’ प्रतीतं सर्वत्र प्रतिगृह्यन्त इति शेषः । ‘सायं’ सन्ध्यायाम्, पशब्दो भिन्नरूपस्त्वतः “पायं” ति ‘प्रातश्च’ प्रभाते ‘उदकं’ जलं ‘सुदृशन्त’ आपमनादियु पश्यन्तश्चः “पाणाइं” ति ‘प्राणिनः’ द्वीन्द्रियादीन्, सम्भवन्ति हि जले पुतरकरूपास्त इति,

द्वादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १८२ ॥

“भूयाई” ति ‘भूतान्’ तरुन्, उक्तञ्च—“प्राणा द्वित्रिचतुः प्रोक्ताः, भूतास्तु तारवः स्मृताः । जीवाः पञ्चेन्द्रिया शेयाः, शेपाः सत्त्वाः प्रकीर्तिताः ॥ १ ॥” पृथिव्याद्युपलक्षणं चैतद् । ‘विहेतुमानाः’ विविचं वाधमानाः, किम् ? इत्याह—‘भूयोऽपि’ पुनरपि न केवलं पुरा किन्तु शुद्धिकालेऽपि जलानलादिजीवोपमर्दतः ‘मन्दाः’ जडाः ‘प्रक्रूर्य’ प्रकर्षेणोपचिनुथ ‘पापम्’ अशुभकर्म । अयमाशयः—कुशला हि कर्ममलविलयात्मिकां तात्त्विकीमेव शुद्धिं मन्यन्ते, भवदभिमतयाग-ज्ञाने च भूपादिपरिमहजलस्पर्शाविनाभावित्वेन भूतोपमर्देहेतुतया प्रत्युत कर्ममलोपचयनिबन्धने एव, नातः तत्सम्भव इति कथं तद्धेतुकशुद्धिमार्गेणं सुदृष्टं ते यवेयुः ? , तथा च याचकः—“शौचमाध्यात्मिकं त्यक्त्वा, भावशुद्ध्यात्मकं शुभम् । जलादिशौचं यत्रेदं, मूढविस्मापनं हि तत् ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ ३९ ॥ इत्थं तद्वचनतः समुत्पन्नशङ्कास्ते यागं प्रति तावदेवं पप्रच्छुः—

कहं चरे भिक्खु ! वयं जयामो ? , पावाइं कम्माइं पणुल्लयामो ।

अक्खाहि जे संजय ! जक्खपूइया ! , कहं सुजहं कुसला वयंति ? ॥ ४० ॥

व्याख्या—‘कथं’ केन प्रकारेण ‘चरे’ ति प्राकृतत्वात् ‘चरेमहि’ यागार्थं प्रवर्तेमहि हे मिश्रो ! वयम् ? तथा ‘यजामः’ यागं कुर्मः कथमितियोगः, ‘पापानि’ अशुभानि कर्माणि “पणुल्लयामो” ति ‘प्रणुदामः’ प्रेत्यामो येनेति गम्यते । ‘आल्ल्याहि’ कथय ‘नः’ अस्माकं हे ‘संयत !’ यक्षपूजित ! , किमुक्तं भवति ?—यो हि अस्मद्विदितः कर्मप्रणोदनोपायो यागरूपः स युष्माभिर्दूषितः इति भवन्त एवापरं यागमुपदिशन्तु, कथं ‘स्विष्टं’ शोभनं यजनं कुशला वदन्ति ? इति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥ मुनिराह—

छल्लीवकाए असमारभंता, मोसं अदत्तं च असेवमाणा ।

परिगहं इत्थीउ माण मायं, एयं परिन्नाय चरंति दंता ॥ ४१ ॥

श्रीउपरा-
भ्यपनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुसुतोभा-
ल्यालु-
दुपिः ।
॥ १८३ ॥

व्याख्या—यद्वीवकायान् 'असमारम्भाणाः' अनुपमर्दयन्तः, "भोसं" ति 'भृषा' अलीकभाषणम् 'अदत्तं च' अदत्तादानं च असेयमानाः, परिग्रहं स्त्रियो मानं मायां तत्सहचरितत्वात् कोप-लोभौ च, 'एतद्' अनन्तरोक्तं परिग्रहादि 'परि-
साय' क्षपरिक्षया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिक्षया प्रत्याख्याय 'चरन्ति' यागे प्रवर्तन्ते 'दान्ताः' इन्द्रिय-नोइन्द्रियदमेन यतय इति
गम्यते । यत एवमतो भवद्विरप्येवं चरितव्यमिति सूत्रार्थः ॥ ४१ ॥ प्रथमप्रभप्रतिवचनमुक्तम्, शेषप्रभनिर्वचनमाह—

सुसंतुडा पंचहिं संवरेहिं, इह जीवियं अणवकंसमाणा ।

बोसट्टकाए सुहचत्तदेहा, महाजयं जयई जन्नसिद्धं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—'सुसंतुताः' स्वगितसमस्ताश्रवद्वाराः, 'पञ्चभिः संवरेः' प्राणातिपातविरत्यादिप्रतैः 'इह' मनुज्यजन्मनि
उपलक्षणत्वात् परत्र च 'जीविते' प्रस्तावाद् असंयमजीवितम् 'अनवकाहुन्तः' अनभिलपन्तः अत एव 'व्युत्सृष्टकायाः'
परीपहोपसंगसदिप्पुतया त्यक्तकायाः, शुचयः-अकलुषितप्रतास्ते च ते त्यक्तदेहाश्च-अत्यन्तनिष्पतिकर्मतया ह्युचित्यक्त-
देहाः, महान् जयः-कर्मशुपराभयनलक्षणो यस्मिन् स महाजयस्तं "जयई" ति वचनव्यत्यायाद् यजन्ति सुनयः, ततो
भयन्तोऽप्येवं यजन्तां "जन्नसिद्धं" ति प्राकृतत्वात् श्रेष्ठयज्ञम् । श्रेष्ठवचनेन च एतद् यजनं स्विष्टं कुशला वदन्ति, एष एव
च कर्मप्रणोदनोपाय इत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ यत् ईदृगुणः श्रेष्ठयज्ञं यजते ततस्त्वमपि ईदृगुण एव, तथा
च तं यजमानस्य कति उपकरणानि ? को वा यजनविधिः ? इत्यभिप्रायेण ते एवमाहुः—

के ते जोई? के व ते जोइठाणा?, का ते सूया? किं व ते कारिसंगं? ।
एहा य ते कयरा संति? भिवख्! कयरेण होमेण हुणासि जोई? ॥ ४३ ॥

व्याख्या—'के' इति किं 'ते' त्व 'ज्योतिः' अभिः?, किं वा ते ज्योतिःस्थानम्? यत्र ज्योतिर्निधीयते, काः 'अयः'?

द्रादशं
हरिकेशी-
याख्य-
मव्ययनम् ।

हरिकेशमुनेः
सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १८३ ॥

घृतादिप्रशेषिका दूर्ग्यः ? 'किं च' इति किं वा करीयः—प्रतीतः च एवाङ्गम्—अष्ट्युदीपनकारणं करीपाङ्गं येनाग्निः सन्धु-
क्ष्यते, 'एयाश्च' समिधो यकाभिरग्निः प्रज्वाल्यते 'ते' तव 'कतराः' इति काः ? 'संति' इति चस्य गम्यमानत्वात्
'शान्तिश्च' दुरितोपशमहेतुः अध्ययनपद्धतिः कतरेति प्रक्रमः, 'भिक्षू !' इति भिक्षो ! कतरेण 'होमेण' हवनविधिना
'जुहोसि' आहुतिभिः प्रीणयसि किं तद् ज्योतिः ? यद्जीवनिकायसमारम्भनिषेधेन ह्यस्मदभिमतो होमः तदुपकरणानि च
पूर्वं निषिद्धानीति कथं भवतो यजनसम्भवः ? इति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ मुनिराह—

तयो जोई जीवो जोइठाणं, जोगा सुया सरीरं कारिसंगं ।
कम्मं एहा संजमजोग संती, होमं हुणामि इसिणं पसत्थं ॥ ४४ ॥

व्याख्या—'तपः' वाह्याभ्यन्तरभेदभिन्नं 'ज्योतिः' अग्निः, यथा हि ज्योतिरिन्धनानि भस्मीकरोति एवं तपोऽपि भावे-
न्धनानि—कर्माणि । 'जीवः' जन्तुः ज्योतिःस्थानम्, तपोज्योतिपक्त्वाश्रयत्वात् । 'योगाः' मनोवाक्कायाः शुभः, ते हि शुभ-
व्यापाराः श्रेष्ठस्थानीयाः तपोज्योतिषो ज्वलनहेतुभूताः तत्र संस्थाप्यन्त इति । सरीरं करीपाङ्गम्, तेनैव हि तपोज्योति-
रुदीप्यते, तद्भावभावित्वात् तस्य । 'कर्म' उक्तरूपम् एयाः, तस्यैव तपसा भस्मीभावनयनात् । "संजमजोग" इति 'संयम-
योगाः' संयमव्यापाराः शान्तिः, सर्वप्राण्युपद्रवपरिहारित्वात् वेपाम् । तथा 'होमं' इति होमेन जुहोमि तपोज्योति-
रिति गम्यते, 'अपीणां' मुनीनां सम्बन्धिना 'पसत्थं' इति प्रशस्तेन जीवोपघातरहितत्वेन विवेकिभिः श्लाघितेन
सम्यक् चारित्र्येणेति भावः । अनेन च कतरेण होमेन जुहोपि ज्योतिरिति प्रत्युक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ४४ ॥ एवं यज्ञस्वरूप-
मवधार्ये स्नानस्वरूपं निवृच्छिष्ठपवस्ते इदमाहुः—

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया,
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ १८४ ॥

के ते हरए? के य ते संतितित्ये?, कर्हिंसि ण्हाओ व रयं जहासि? ।
आयक्खणे संजय! जक्खपूहया!, इच्छामो णाउं भवओ सयासे ॥ ४५ ॥

व्याख्या—कः 'ते' तव 'हृदः' नदः?, 'के य ते संतितित्ये?' ति किं च ते शान्त्यै—पापोपशमनिमित्तं तीर्थं—पुण्यक्षेत्रं शान्तितीर्थम्? तथा च 'कर्हिंसि ण्हाओ व' ति वाशब्दस्य मित्ररूपत्वात् कसिन् वा 'ज्ञातः' शुचिभूतो राज इव स्थानम्? अन्यद्वा? इति न विद्म इति भावः । 'आचक्ष्व' व्यक्तं वद 'नः' अस्माकं संयत! यक्षपूजित!, 'इच्छामः' अभिलषामः 'ज्ञातुम्' अवगन्तुं 'भवतः' तव 'सकाक्षे' समीपे इति सूत्रार्थः ॥ ४५ ॥ मुनिराह—

धम्मं हरए धंभे संतितित्ये, अणाहले अत्तपसन्नलेसे ।
जर्हिंसि ण्हाओ विमलो विमुद्धो, सुसीतीमूतो पजहामि दोसं ॥ ४६ ॥

एयं सिणाणं कुसलेहि दिट्ठं, महासिणाणं इसिणं पसत्थं ।
जर्हिंसि ण्हाया विमला विमुद्धा, महारिसी उत्तमं ठाण पत्त ॥ ४७ ॥ त्ति वेमि ॥

व्याख्या—'धर्मः' अहिंसाधात्मकः हृदः, कर्मरजोषहन्तृत्वात् । 'ब्रह्मे'ति ब्रह्मचर्यं शान्तितीर्थम्, तदाऽऽसेवनेन हि सकलमलमूलरागद्वेषादुन्मूलितावेव भवतः, तदुन्मूलनाय न कदाचिद् मलस्य सम्भवोऽस्ति, सत्याद्युपलक्षणं चैतत् । तथा तीर्थानि प्राणुपमदेहेतुतया प्रत्युत मलोपचयनिमित्तानीति कुतस्तेषां शुद्धिहेतुता?, तथा चोक्तम्—“कुर्याद्वर्षसहस्रं तु, अहन्यहनि मज्जनम् । सागरेणाऽपि कुत्त्रेन, वधको नैव शुध्यति ॥ १ ॥” हृदशान्तितीर्थे एव विशिनष्टि—'अनाविले',

॥ १८४ ॥

ब्राह्मणं
हरिकेशी-
याख्य-
मध्ययनम् ।

हरिकेशमुनेः
सौत्री

वक्तव्यता ।

निष्पात्तगुणिराधनादिभिरकलुषे, अनाविलत्वात् । आत्मनः—जीवस्य प्रसन्ना—मनागप्यकलुषा पीतावन्यतरा लेशया यस्मिन्नात्मप्रमदलेश्यं तस्मिन् एवंविधे घर्मद्वन्द्वे प्रज्ञाख्यदान्तितीर्थे च । “जहिंसि” चि यस्मिन् ज्ञात इव ज्ञातः अत्यन्त-गुणिमयनार ‘विमलः’ भायमलरहितोऽत एव ‘विशुद्धः’ गतकलङ्कः “सुसीतीभूतो” चि ‘सुशीतीभूतः’ रगगद्युत्ताप-विरहितः सुदु दीलं प्राप्ताः ‘प्रजहामि’ प्रकर्षेण त्यजामि दूषयति—विशुद्धमव्यात्मानं विकृतिं नयतीति दोषः—कर्म तम् । एतेनैवदाह—ममपि हृदतीर्थे एव शुद्धिस्थानं परमेवंविधे एवेति ॥ निगमयितुमाह—‘एतदि’त्यनन्तरमुक्तं ‘ज्ञानं’ रजोहानं गुणलैरेष्टम्, इदमेव च महाज्ञानं न तु युष्मत्प्रतीतम्, अस्मैव सकलमलापहारित्वात् अत एव ऋषीणां ‘प्रशस्ते’ प्रशंसा-रादम्, न तु जलजानयत् सदोपतया निन्यम् । अस्मैव फलमाह—“जहिंसि” चि सुयुव्यत्तयाद् येन ज्ञाता विमला विशुद्धा इति प्राग्यत्, ‘महर्षयः’ महाशुनयः ‘उत्तमं स्थानं’ मुक्किलक्षणं ‘प्राप्ताः’ गता इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४६-४७ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्नो, ब्रवीमीति पूर्ववत् । एवं चोपसम्पन्नेषु द्विजेषु यक्षेण प्रगुणीकृतास्ते छात्राः तत्कालोचितधर्मदेशनया च ज्ञान् प्रतिबोध्य गतः स्वपिहारमसौ मुनिः ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां सुखबोध्यायां उत्तराध्ययनसूत्र-
लघुटीकायां हरिकेशीयाख्यं द्वादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ चित्रसम्भूतीयाख्यं त्रयोदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं द्वादशमध्ययनम् । अधुना त्रयोदशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—'इहानन्तराध्ययने तपसि यन्नो विधेय इत्युपम, तच्च कुर्वता निदानं परिहर्तव्यम्, इति दर्शयितुं यथा तद् महापायदेतुस्तथा चित्र-सम्भूतोदाहरणेन निर्दिश्यते' इत्यनेन सम्यग्वेनायातव्यास्य चित्रसम्भूतीयाख्यस्याध्ययनस्यानुगमनार्थं चित्र-सम्भूतवक्ष्यता ताव-
दुच्यते । सो वेयम्—

सागेप णयरे चंडवडिसयस्स रत्तो पुत्तो मुणिचंदो नाम आसि, सो य निविण्णकामभोगो सागरचंदस्स अतिप पपइओ । अत्रया उगं पव्वजं करेतो गुरुहिं सगं विहरतो देसंतदं पयट्ठो, भिक्खुद्धा गामं पविट्ठो सत्थेण मुक्को, पच्छा अटवीप पव्वट्ठो । तं पि तण्हद्धुहकिंलंतं पेच्छंति चत्तारि गोवालदारगा । तं पडियरिय तज्जो तदेसणाए पडियुद्धा पपजं पडिवज्जिया । दो दुरुंछं काज्ज देवलोगं गया । ततो दसपुरे णयरे संडिहस्स माहणस्स जसमईए दासीए दो वि पुत्ता जमलगा तेणैय वंभेण जाया, अइकंतवालभावा जोव्वणं पत्ता । अत्रया छेत्तरस्सट्ठा अडवि गया । तत्थ वड-
पायवस्स देहा रत्तिं पसुत्ता । वडकोट्टराओ निगंतूण ठक्को मुयंगमेण एगो दारगो । वीओ वि सण्णोवलंभनिमित्तं भमतो तेणेवाहिणा इट्ठो । तक्को अकयपडियारा दो वि मया संता कालिंजरनगे मिगीए जमलत्तेणेण जाया । पुव्वपीईसंवंधाओ आसमं चंत्ता वाहेण एगेण वेय सेरेण दो वि विणिवाइया । तज्जो मयंगंगातीरे दोवि हंसा एगाए रायहंसीए गंभम्मि उववन्ना, जाया कालफमेण, अइकंतवालभावा जोव्वणं पत्ता । अत्रया तहेव समं भमंता एगेण मच्छवंचेण एगाए पासियाए सत्ति गहिज्जण कंधरं वालिज्जण विणिवाइया । तज्जो वाणारसीए नयरीए महाघणसमिद्धस्स भूयदिन्ना-
मिहाणस्स पाणादिवदणो पुत्तत्ताए उववन्ना । तहेव अईवपीईसंजुत्तां चित्त-संभूयनमाणो य भायरो जाया ।

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्ष्यता ।

॥ १८५ ॥

इओ य तस्मि विसए वाणारसीए नयरीए संखो नाम राया । नमुई नसो य से मंती । अन्नया कहवि तहाविहे
गंओ जाए जणपच्छन्नं यददृयाए तस्स भूयदिन्नो पाणाहिवई आणत्तो राइणा । तेण वि पच्छन्नो विहिओ, भणिओ य—
रग्गमि तुमं जइ भूमिहरट्ठिओ मम गुत्ते पादेसि । जीवियत्थिणा पडिवन्नं तेण । तहाकरेतस्स अइकत्तो कोइ कालो । अन्नया
भूयदिन्नेण विआयं—जहा मम पत्ती एएण सह अच्छइ । मारेउमाढत्तो । चित्त-संभूएहिं 'उवगारि' त्ति काऊण नासाविओ ।
पच्छा हत्थिणाउरे नयरे सणंकुमारस्स चट्ठयट्ठिणो मंती जाओ । इओ य तेहिं वि चित्त-संभूयमायंगदारगेहिं
हनजोपणलायन्नट्ठगीयाइफलापगरिसपत्तेहिं विसरियवेणुवीणासणाहं गंधवं गायतेहिं सयलो वाणारसीजणो हयदियओ
कओ । अन्नया य मयण-महूसयो जाओ । पवत्तासु नाणाविहासु लोचचरीसु नचत्तेसु तरुणतरुणीगणेषु चित्त-संभूया-
इपाणां वि पैयरी निगया । तओ तेसिं साइसयं गीयं नट्टं च सोऊण पसूण वि चित्तदरं सवो णयरीलोगो विसेसओ
तरुणीजणो ताण समीयं गओ । तओ पडरचाउवेज्जलोएण ईसालुयाए रायाणं विभ्रवियं—जहा देव ! एएहिं सवो वि
लोगो विट्ठालिओ त्ति । निवारिओ ताणं नयरीए पवेसो । गओ को वि कालो । अन्नया य कोमुईमहूसवम्मि लोलं-
दियत्ताणओ कोइइलपरा विस्सारिऊण रायसात्तणं अगणिऊण नियमूमिगं पविट्ठा णगारिं । तओ पेच्छणयं पेच्छमाणानं
अइरसओ कोल्लुयाणं य अन्नकोल्लुगारसियं सोउं भंजेऊण धयणं निगयं गेयं । तओ वत्थायगुंठियमुहा गाइउं पवत्ता
णम्मि देसे । तओ तं समायन्निऊण सुइसुहं ताण गेयं समंतओ परियरिया सवलोएणं । भणियं च—केण एयं किन्न-
राणुमारिणा महुरगीणं अमयरसेणेव सवणसुक्कसुण्णाइयं ? । तओ कड्डिऊण उत्तरिज्जाइं पलोइयं मुहं जाव ते चेव एए
मायंगकुमार त्ति । तओ 'हुण हुण' त्ति भणंतेहिं पायप्पहारचवेडाईहिं हम्ममाणा निमाया नयरीओ, पत्ता वाहिरुज्जाणं ।

श्रीउचरा-
ध्ययनपत्रे
श्रीनिमिच-
न्नीया
सुखयोधा-
ख्या लघु-
प्रतिः ।

॥ १८६ ॥

तजो विमण्डुम्भणा चित्तिं पवंचा—धिरत्यु अम्हण रुवजोवणसोहमलवन्नकलाकोसहाइगुणकलावस्स जेण मायंग-
जाइकलंकमेत्तेण सवो सो वूसिओ, लोमपरिभूया य जाय त्ति गुहरेरंगं गया अकहिऊण वंधवाणं मरणकयनिच्छया
पयट्ठा वक्खित्तविसाभिसुहं । तजो दूरदेसंतरगएहिं दिट्ठो एगो गिरिवरो । तमारुहंतेहिं एगम्मि सिलायळे विकिहुतवसो-
सियंगो सुहब्बानोवगओ यग्घारियपाणी काउस्सग्गेण आयावेमाणो दिट्ठो यगो महासुणी । तं पेच्छिय जायहरिसा गया
तस्स समीचं । तजो भत्तियहुमाणपुब्बयं वंदिओ भयवं । तेण वि श्शणसमत्तीए घम्मलामपुब्बयं 'कुओ भवंतो समगय ।'
त्ति संभासिया । तेहिं वि पुब्बबुत्तंत्तकहणपुब्बयं साहिओ नियाभिप्पाओ—अह एत्थ गिरिवरे पढणं करेमो । तजो
महरिसिणा भगिया—ण सुत्तं तुम्हरिसाणं अणेगसत्थावयोहावदाययुद्धाणं पागयज्जणाचिट्ठियं ति, करेह सारीरमाण-
साणैयदुक्खरपीयभूयकम्मवणदहणसिहिं जिणिदप्पणीयं साधुधम्मं ति । तजो महावादिपीडिणहिं व आउरोहिं सुविज्जस्स
व निरसंकिंयं पडिच्छियं तस्स घयणं, भणियं य—भयवं ! देह अम्ह नियवयं । तेण वि 'जोगा' त्ति कलिऊण विन्ना ताण
दिक्खा । कलक्कमेण य जाया गीयत्था । तजो छट्ठ-उट्ठम-दत्तम-दुवाळस-उट्ठयास-मासादएहिं विचित्तवोक्कम्माहिं
अप्पाणं भावेमाणा गामाणुगामं विहरंता कालंतरेण पत्ता हत्थियाडरं । ठिया चाहिरुज्जाणे । अन्नया मासखमणपारणए
संभूयसाहू पविट्ठो नयरं । गेहाणुगेहं इरियासमिओ भमंतो रायमगावडिओ दिट्ठो नमुइमंतिणा, पच्चभिन्नाओ य—
'जहेसो सो मायंगदारओ, रज्जो अत्रेसिं व जाणावेसइ' त्ति अप्पमएण नियपुरिसे पट्टवेऊण जट्ठिमुट्ठिलउडपहारेहिं कय-
त्थिय निट्ठावाविओ । तजो तस्स निरवएहस्स हम्मंतस्स कोवकरालियस्स तेओलेसा तेसिं.इण्णनिमिचं मुहाओ निग्गया ।
तजो कसिणबमपडलेहिं व घूसनिवहेहिं समंता अंगारियं नयरं । तजो भयकोउहलेहिं आगया नागरया, वंदिय
सपरियाणा पसाइउं पवत्ता । सणंकुमारचक्कवदी वि तप्पसायणत्थं आगओ, पणमिऊण कयंजलिउडेण मणियं तेण—

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८६ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुत्तरोधा-
र्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १८७ ॥

पडिचोहिउकामेण भणिओ सो—भो ! उवरमसु एयाओ असुभञ्जवसाणाओ, जओ—असारा परिणामदारुणा संसार-
परिभमणहेऊ कामभोगा, निसेविजंता वि करेति अहियमुग्धाहयं, दुहरूवा य ते परमत्थओ, सुहाभिमाणो तेसु मोहवि-
लसियमेव । भणियं च—“जह कच्छुछो कच्छुं, कंडुयमाणो दुहं सुणइ सोकरं । मोहाउरा मणुस्सा, तह कामदुहं सुहं
विति ॥ १ ॥” किच—भोगनिबंधणं मणुस्सयं सरीरं केवलसुइरूवं चेव सबं, अओ न किचि तम्मि रागकारणं ।
जओ भणियं—“सुकसेणियसंभूयं, असुईरसविड्डियं । तय-रत्त-मंस-मेय-उट्ठि-मिज-सुकविणिग्गियं ॥ १ ॥ नवेगारस
सोएहिं, गलंतमसुईरसं । अमेज्जकोत्थलो देहं, छविमेत्तमणोहरं ॥ २ ॥ आढयं रहिरस्सेत्थ, वसाए अढैआढयं । कुंडवो
पित्तसिंभाणं, सुकस्स य तंददयं ॥ ३ ॥ सिरासैयांइ सत्तेय, नव ण्हारहेसया भवे । न सरीरम्मि एयम्मि, सुइत्तं किं पि
विज्जए ॥ ४ ॥ मणुक्रमसणं पाणं, एयाइमं साइमं वरं । सरीरसंगमावन्नं, सबं पि असुई भवे ॥ ५ ॥ वरं वरथं वरं
पुप्फं, वरं गंधविलेक्कणं । विणस्सए सरीरेण, वरं सयणमासणं ॥ ६ ॥ उही दंतेसु दुगंधा, मुहे वि असुईरसो ।
विलीणो नासिगाए वि, सिंभो वहइ निच्चसो ॥ ७ ॥ अच्छीसु दूसियाइं ति, कअेसु असुभो मलो । झरेइ रोमकूवेहिं,
सेओ दुरभिगंधओ ॥ ८ ॥ एयारिसे सरीरम्मि, सबरोगाण आलए । सुनिच्छियागमो होउं, मा मुज्झ मुणिपुंगवा !
॥ ९ ॥ एवमाइ अणुसासिओ वि न पडिबुद्धो एसो मोहस्स उक्कडयाए, कयं च नियणयं संभूइगा, जहा—जइ
इमस्स तवस्स अत्थि फलं तो जन्मंतरे चक्कयट्ठी होज्जाहं ति । सबवियमिमं तेण, जहा—अइविसमो मोहतारु, अणाइ-
भवभावणावियमूलो । दुक्कयं उम्मूलिज्जइ, अच्चंतं अप्पमचेहिं ॥ १ ॥ ततो मरिउं सोहम्मे कप्पे दो वि देवा जाया ।
तओ चित्तजीवो चुओ पुरिमताले इब्भस्स पुत्तो जाओ । संभूयजीवो वि तओ चुओ संतो कंप्पिहपुरे वंभो नाम राया,
तस्स चुलणी नाम देवी, तीए उदरे चोदसमहासुमिणसुइओ उप्पओ । जाओ य कमेणं । कयं च से नामं वंभदत्तो

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८७ ॥

ति । वदितो देहोन्मेषणं कलाकलावेण य । तस्त्वं य वंभराइणो उत्तमयंसंभूया महारायाणो चत्वारि मित्ता आसि ।
तं जहा—कासितिसयाद्विओ कडओ, गयउरवई कणेरुदत्तो, कोसलविसयाद्विई दीहो, चंपादिवई पुष्पचूलो सि ।
ते अयंतनेहेण परोररं विरहमणिच्छंता समुदया चैव संवच्छरयेकं परिवाडीए विविहकीलाविलासेहिं सरलेसु चिट्ठंति ।
अम्रया ते समुदया चैव वंभसमीवमागया । चिट्ठंताण य ताणं मरणपञ्चसाणयाए जीवलोयस्स वंभस्स मंतंतो-
ल्लहईणमसगो उण्णओ सिरे रोओ । तओ तेण याहराविया कडगाइणो मित्ता । ताणं य उच्छंते मुक्को वंभदत्तो,
मुक्का य ते—जहा तुम्हेहिं एस्स रज्जं फारेयवो ति । एवं रज्जं चितं काऊण कालगओ । कयं से वयंसेहिं पेयकिष्ठाइयं ।
उओ कडगाईहिं मणियं—‘जाय एसो कुमारो रज्जधुरावहणजोगो होइ ताव अम्हेहिं एवं रज्जं पालेयधं’ ति मंतिऊण
सदसम्मएण दीहं ठविकुण गया सरलेसु सेसा । गणसु य तेसु सो दीहो परिपालेइ सयलसामगियं रज्जं, पलोएइ
भंभारं, पवित्तइ अंतेउरं, मंतइ सनं चुलणीए । तओ दुअिवाएयाए इंदियाणं अगणिकुण वंभमित्तत्तणं अयमन्नि-
ऊण ययणीयं संपलंगो सनं चुलणीए । एवं पवभुमाणविसयमुहरसाणं गच्छंति विणा । ततो वंभराइणो यीयहियय-
भूण धणुनामेण मंतिणा अविताहं मुणियं, चितियं यणेण—जहा ‘जो एवंविहं पि अक्खमायरइ सो किं वंभदत्त-
कुमारस्स इदयं इच्छइ ?’ ति चित्तिऊण वरधणू नाम कुमारो एवंते भणिओ—जहा पुत्त ! एयस्स माया दुआरिणी
जाया, हो एयस्स रहस्सि जाणावेहिं एवं यइयरं कुमारस्स । तहा कयं तेण । तओ कुमारो माउदुअरियं मणस्ता
असहमानो तीए जागायणनिमित्तं कायकोइलासंगहणं चेतूणं अंतेउरमज्जे गंतुं—‘अओ वि जो एवं करिस्सइ
मत्साहं निमाहं काहामि’ ति मणइ । तओ अप्रविषे भदकरिणीए सह संकित्रायं चेतूण तहेवाणओ । तओ दीहेण
एयं मुनिय भणिआ चुलणी—अहं कागो तुमं कोइल ति । तीए संलचं—वाओ कुमारो जं वा तं वा उइयइ । ततो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १८८ ॥

तेण वुत्तं—न एयं अन्नहा, ता मारिज्जिउ कुमारो रइविग्घकरो, ममस्मि सादीणे बुह अन्ने सुया भविस्संति । तओ रइनेहपरध्वसाए एरिस्सं पि मणसा वि अचित्थणीयं पडिसुयमिमीए । जओ—“महिला आलकुलहरं, महिला लोयम्मि दुश्चरियेवत्तं । महिला दुग्गइदां, महिला जोणी अणत्थाणं ॥ १ ॥ मारइ पियभचारं, हणइ सुयं तह पणासाए अत्थं । नियगेहं पि पलीवइ, णारी रागाउरा पावा ॥ २ ॥” भणियं च तीए—जइ कह वि तेण उवाएण मारिज्जइ जहा जणा-
ववाओ रक्खिज्जइ । तेण वुत्तं—‘धेवमिमं कज्जं, कुमारस्स विवाहं करेमो तस्सामग्गीए सह अणेगरंभपइट्ठियं गढनि-
ग्गमपवेसं करेमो जउहरं, तत्थ विवाहाणंतं सुहपसुत्तस्स अग्गिदाहेण अलक्खियं कज्जं करिस्सामो’ ति मंतिऊण एगस्स
महाराइणो धूया परिया । पारद्धा य विवाहमिमित्तं सयलसामग्गी । इओ य धणुमंतिणा वंभदत्तस्स कज्जावहिएण विन्नत्तो
दीहराया—जहा एस मम पुत्तो वरधणू रज्जधुराचित्तणसमतथो वट्ठइ, अहं पुण परलोगाहियं करेमि ति । तओ
तेण कइयवेण भणिओ—अलं अन्नत्थ पउत्थेणं, इह ठिओ चेव दाणाइयम्मं करेह ति । इमं य पडिवज्जिऊण धणुणा
गंगातीरे महेइ पवा काराविया । तत्थ पंथियपरियायगाईण पकमं अन्नपाणं दिज्जिउं पवत्तं । दाणमाणोवयारगहिएहि
पहियपवइइयपुरिसेहिं दुगाउयप्पमाणा सुरंगा खणाविया जाव जउहरं पत्त ति । इओ य सा वहू विविहनेवत्थपरियण-
परिदुडा पुरघरं संपत्ता । पवेसिया महाविभूईए जाव वित्तं पाणिगहणं । तयणंतं विसज्जिऊण जणसमूहे पवेसिओ
कुमारो सह यहूए जउहरं । तओ तत्थ यहूसहियस्स आसणोवविट्ठवरधणुसहियस्स विसज्जियाउत्तेसपरियणस्स गयं
जामिणीजामदुगं । तओ समंता पलीवियं वासभवणं । उच्छलिओ द्वादारवो । ततो ‘किं कायवं ?’ ति मूढमाणसेण
पुरिच्छओ वरधणू—किमेयं ? ति । तेण भणियं—जहा सा रायधूया लेहपेसणेण विनिवारिया, एसा काइ अन्ना,
ता इमाए पडिंधो न कायवो चि, एत्थ जउहरे पण्हिपहारं देसु जेण निग्गच्छामो । तेण तहा कयं । तओ भेत्तण

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८८ ॥

तं सुरंगाए निगंतूण दुयारदेसे गया । इओ य धणुगंतिणा पुद्यमेव दो पयइयपुरिसा सुरंगदुयारे तुंगमारूढा धरिया ।
 ते य वरधणुत्त सकेयं नेलिय आसेसु य ते कुमारे आरोविय गया । कुमारा वि पयट्टा गंतुं, गया पन्नास जोयण-
 नेसं भूमिभागं । दीहद्वानरेदेणं निवडिया तुंगमा । पाएसु चेव गंतुं पवत्ता । पत्ता य कोट्टाभिहणं गामं । ततो
 दुमारेण वरधणू भणिओ—जहा छुहा वाइइ ति ददं परित्तो न्हि । तं तत्थ संठवेऊण सो पविट्ठो गामं, मंडयं
 चेणूगाओ । मुंढावियं कुमारस सीसं, पहिराविओ कासायपत्थो, चउंगुलण्णमाणपट्टयंधेण सिरिवच्छालंकिं छाइयं
 पच्छरयलं । वरधणुणा पि कओ वेसपत्तायत्तो । पविट्ठा गामऊमंतरं । ताव य एक्कदियवरमंदिराओ निगंतूण दासचेडएण
 मनिया ते—एह मुंजाइ ति । तओ गया तत्थ । रायाणुरूपपडियत्तिजुत्तं मुंजाविया ते । तद्वसाणे य एक्का पयरम-
 दिट्ठा धंयुमइसुरिस्स पुमारउत्तिमंगे अप्परए पवित्तयइ, भणइ य—एस इमाए कन्नगाए वरो ति । एयमायन्निऊण
 भणियं वरधणुणा—विन्नेयस्स मुप्परयडुयरस कए अप्पाणं खेएह । तओ घरसामिएण भणियं—सामि ! सुवड, पुधं
 नेमिषिएण सादियं अण्हं—जहा इमाए दालियाए जो पट्टाछाइयवच्छो समित्तो मुंजिही भोयणं सो भत्तारो होहि ति ।
 एवमादि भलिउं तम्मि दियेदे पाराविओ पाणिगाहणं कुमारो ति । धीयविणे भणिओ कुमारो वरधणुणा—दूरं गंतधं
 ति । वओ धंयुमईए सम्भायं कहिउं निगया । गच्छंता पत्ता दूरगामंतरं । तत्थ सलिलस्थी वरधणू पविट्ठो लहुमांतूण
 मनइ—‘जइ दीहद्वाना धंभदत्तस्स सयओ पंथा थंथाविय’ ति जणवाओ एत्थ मए सुओ, ता कुमार ! नस्सामो । तओ
 पयट्टा उम्मगेणं पत्ता महाडं । तओ पुमारं यडस्स देह्वा ठविउं तिसाभिभूयं गओ वरधणू जलट्ठा । ताव य दिणा-
 पत्ताणे रिट्ठो वरधणू जमभेहि य दीहनिउत्तनेहि हम्ममाणो दूरदेसमागओ । कुमारस्स सप्पा कया । पलणो
 धंभदत्तो, पडिओ य दुगामं फंतारं । वओ तण्हादुहापरिस्समकिंलंतो अइक्कमिऊण महाडं तइयदिणे पेच्छइ ताव-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
सुखबोधा-
न्द्रीया
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १८९ ॥

समेकं । देसणमेत्तेणेव जाया तस्स जीवियासा । पुच्छिओ य सो—भयवं ! कथं तुम्हाणमासमो ? । तेण वि कहिउं नीओ कुलवइसमीवं । पणमिओ कुलवई । भणिओ य तेण—बच्छ ! कहिं ते आगमणं बहुपञ्चवायमरत्नं ? । ततो तेण सधं जहावत्थियमवितहं साहियं । ततो सो भणिओ कुलवइणा—जहाहं तुह जणयस्स जुलभाव त्ति, तो नियं चेवास-मपयं तुम्ह जहासुहं चिट्ठह त्ति । मुणिऊण तस्स चित्तामिप्पायं अच्छिउं पयत्तो, ताव य समागओ जलयकालो । तत्थ सो अज्जएण सयलाओ घणुवेयाइयाओ महत्थविजाओ गुणाविओ । अन्नया सरयसमयम्मि फलकंदमूलकुसुमसामिबे-यनिमित्तं रत्नपरिसरे गच्छंतेसु तावसकुमारोसु सो वि कोऊलेण निरुंभंतो वि कुलवइणा गओ रत्नं । तत्थ सरसफलकुसुमसमिद्धां वणां पलोयंतेण दिट्ठो तेण महाकरी । कओ तेण गलगज्जियरवो । तओ अणुमगेण चलिओ करी तयमिमुहं । तओ तेण तस्स पुरओ विंटीकाऊण पक्खित्तमुत्तरीयं । तेणावि तक्करणं चेव सुंढाए गहिय खिचं गयणे । जाव कोहंधो जाओ ताव तेण छलिऊण दक्खत्तणओ गहियं । तओ तेण नाणाविहकीलाए परिस्समं नेऊण मुक्को करी । तओ पयट्ठो गंतुं पडिपहेणं मूढपुधावरदिसाभागो इओ तओ परिभयंतो पेच्छइ गिरिनइतडसभिदिहं पुराणपडियभयणखंडमिन्तिमेत्तोवलक्खियं जिअपुरवरं । तदंसणम्मि य जायकोऊह्लो विसिदिसिनिहित्तिदिट्ठी पलो-यंतो पेच्छइ पासपरिमुक्खेडयसगमेकं वियडवंसकुडंगं । तं च दइण कोउणेण खेत्तेण परिकखणत्थं चाहियं तम्मि वंसकुडंगे तं खगं । एकपहारेणेव निवडिया वंसकुडंगी, वंसतरालट्ठियं च निवडियं रुंडमेकं दरुत्तंतओट्टडं मणोह-रायारं सिरकमलं दइणं तेण तं ससंभतेण ‘हा धिरत्थु ! मे ववसियस्स’ त्ति णिदियमत्तणो याहुवलं । तओ पच्छातावप-रद्वेण पलोएतेण दिट्ठं उद्ववद्वचलणं धूमपाणलालसं कवंधं । समहियं से अद्धिती जाया । पुणो वि पलोएतेण दिट्ठं पवरमुज्जाणं । तत्थ य समंतओ असोगवरपायवपरिक्खित्तं सत्तभूमियं पासायभवनं दइण य तं अवलगो कमेण

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १८९ ॥

सत्तमभूमिगाए । दिदा य तत्त्व वियसियखुवलयवळच्छी विज्जाहरसुंदरि च परिगलियविज्जा एका पवरमहिला । पुच्छिया य सा तेण—सुंदरि ! का सि तुमं ? । तजो सा ससंभममेव जंषिउं पवत्ता—जहा महाभाग ! महंतो मईओ बइयरो ता तुमं चैय साहसु—को वा तुमं ? कहि वा पयट्ठो ? । तजो सोऊण तीसे कोइलालावमहुरं वयणविन्नासं समावज्जियभागसेण अवितहं भणियं तेण—सुंदरि ! अहं पंचालाहिवहणो बंभराइणो तणओ बंभदत्तो नाम । तजो तयणसवणाणंतरमेय आणंदयाहपरिपुन्ननयणा सहस विय अब्भुडिया, हरिसुफुल्लणयणा पडिया तस्स चलणेसु, रोविडं च पवत्ता । तजो कारुन्नगदियहियएण तेणुन्नामियं थयणं, 'आ रयसु' ति भणंतेण संठविया, पुच्छिया य—सुंदरि ! का सि तुमं ? ति । तजो फुसियणयणा भणितं पयत्ता—कुमार ! अहं तुह माळगस्स पुष्फचूलराइणो धूया तुम्ह. चैव विइन्ना विवाहवियहं पडिच्छमाणी गियघरुज्जाणदीहियापुलिणे कीलंती तुहविज्जाहरेण इहाणिया, जाव य बंधुविरहगि-संपडित्ता बिट्ठाभि अहं ताव तुमं अचितियहिरन्नपुट्टिसमो सहस विय आगओ, ता जाया मे जीवियासा जं तुमं विट्ठो सि ति । ततो तेण बुत्ता—कहि पुण सो मह सत्तू ? जेण से परिक्खेमि बलवित्सेसं । तीए भणियं—सामि ! दिन्ना मे तेण पडियसिद्धा संकरी नाम विज्जा, भणियं च—तुहेसा सुमरियमेत्ता सहिवासाइपरिवारा होउं आएसं काही, पणणीयं च तुयंसितियमितं निवारेदी, साहिस्सह य सा मम चेडियं तुह पुच्छिया संती । सुमरिया य सा मए, ता साहेमि—नट्टुम्मत्तो नाम एस विज्जाहरो जेणाणिया अहं, 'ण य सो मह पुन्नाहियाए तेयं सहितं सकइ' पि मं मोतुं विज्जा-निम्मियम्मि इमम्मि सियरत्तपडायामूसिए पासाए पेसितं मह बइयरजाणावणत्थं गियभगिणीणमंतिए जाणावणिं नाम विज्जं सयं गओ वंसकुडंगं, विज्जं साहिय निमाओ य मं परिणेहि ति, अज्जं च से किर विज्जासिद्धी भविस्सइ ।

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध्या-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९० ॥

तओ एयं सोऊण बंभदत्तेण पुण्णवईए सिद्धो तन्निहणवइयरो । सहसिं च भणियं तीए—अल्लउत्त ! सोहणं कयं जं सो दुरप्पा निहओ । तओ सा तेण गंधवविवादेण विवाहिया । ठिओ य किंचि कालं तीए समं । अत्रया णिसुओ तेण दिववलयण आलवो, पुच्छिया सा तेण—कस्स एस सद्दो ? । तीए तुत्तं—अल्लउत्त ! एयाओ तस्स तुह वेरिणो नट्टुम्मत्तस्स भगिणीओ खंड-विसाहनामाओ विब्बाहकुमारीओ तन्निमित्तं विवाहोवगरणं घेतुमागयाओ, ता तुब्भे ताय अवक्कमह लहुं, जाव एयासि भावं उवक्कमामि चि, जइ तुम्होवरि राओ भविस्सइ एयासि वो हं पासाओवरि रत्तं पढागं चालिस्सामि चि, अन्नहा सियं ति । तओ थेववेलाए धवलपढागं दहुं सणियमयक्कतो तप्पएसाओ पत्तो निरि- निंजमज्झम्मि, दिहं च महासरवरं, मल्लिओ जहाविहिं तम्मि । वसिओ य उत्तरपच्छिमतीरे, दिट्ठा य तत्थ एक्का घरक्क- जगा, चित्तियं च तेण—अहो ! मे पुअपरिणई जेणेसा दिट्ठिगोयरं पत्ता । तओ सो वि सिणेहनिम्भं पलोइओ तीए । तओ पलोयंतिया पत्थिया सा तप्पएसाओ, जाव थेववेलाए तीए चैव पेसियाए चेडीए समप्पियं वत्थयुयलं पुण्णतंयो- लाइयं च । भणियं च तीए—जा सा तुमे दिट्ठा महासरतीरे तीए पेसियसिं, तुत्ता य अहं तीए—हला वणलइए ! एयं महाणुभावं अम्हं तायमंतिणो मंदिरे सरिरट्ठिइं कारेह चि, ता एह तुम्हे । तओ कुमारो पसाहियालंकिओ गओ नागदेवामवमंदिं । तुत्तो य तीए मंती—एस तुम्ह तुम्ह सामिणो सिरिकंताए धूयाए पेसिओ ता सायरं दट्ठवो । मंतिणा तदेव कयं । वीरदिणे नीओ रायसमीवं । तेण अच्चुट्ठिऊण घुरे दिन्नमासणं । पुच्छिओ सो तुत्तं । सुउत्तरकाले य 'अम्हारिसेहिं तुम्ह न अन्नं विसिद्धं सागयकिञ्च कावं तीरइ' चि भणिय सायरं दिन्ना सिरिकंता कजगा । पद्दाणदिणे वित्तो विवाहो । अत्रया कुमारेण पुच्छिया पिया—किमत्थं मज्झ एणागिणो दिन्ना तुमं ? । तीए तुत्तं—अज्जउत्त ! एस अम्ह ताओ वलियदाइयेहिओ इमं विसमं पाँहं विससिओ, सो य नगरगामां हंत्तेण दुम्हो पविसइ चि । सिरि-

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्ष्यता ।

॥ १९० ॥

मद्रंग तापरस पधीए चउण्हं पुताणं उवरि अहं जाया, यहहा अईव विउणो । जोघणत्या य युता अहं रत्ना—पुत्ति !
सपे विउद्धा मम राशणो ता इहद्विया चेय जो तुह भणोहरो यरो सो कहेयघो ति । तओ अहं पलीओ निगंतूण महा-
सरयं गंतुं पुरिते पलोएमि जाय तुमं दिहो पुओहि ति एस परमत्यो ति । तओ सिरिकंताए समं विसयसुहमणुहंतस्स
गच्छंति विणा । अन्नया सो पडिनाहो निययवलसमेओ गओ विसयं हंतुं । सो वि य तेण समं गओ । ताव य दिहो
तेण तगामयाहिरासन्ने कमलसरतीरे सहस शिय वरथणू । सो वि तं पचभिजाणिऊण असंभावियदंसणं रोविडं पयत्तो,
संठविओ य तेण । सुहनिसन्नेण पुच्छिओ वरथणुणा कुमारो—मम परोक्खे किं तए अणुभूयं ? । तेण वि सधं सिद्धं ति ।
तेण वि पुच्छिएण पुत्तं—कुमार ! सुवव, तया हं नगोहरेहहा तुमं ठविय जलहा गओ, तओ दिहं मए एगं महासरं, तओ
पुहएण येसूण जलं जाय हुइतिए पयट्ठो ताव य सहस शिय सन्नदवद्धकयएहिं ताडिओ दीहभडेहिं 'रे रे वरथणु ! कहिं
यंभदत्तो ?' ति भणत्तिहिं । मए भणियं—न याणाभि । ततो तेहिं दढयरं ताडिजमाणेण भणियं मए—जहा वग्घेण भक्खिओ ।
तेहिं पुत्तं—दंसेहिं तं देसे । तओ हं इओ तओ भमतो कवडेण गओ तुह दंसणपहं, 'पलायसु' ति कया तुह सन्ना । मया
वि परियायगविन्ना सुहे कया गुलिया, तप्पभावेण य जाओ नियेयणो । तओ 'मओ' ति णाऊण गया ते । चिरेण य
कट्टिया मुहाओ मए गुडिया, ता तुमं गवेसिडं पवत्तो, न मए दिहो । गओ एगं गामं, तत्य दिहो एगो परिवायगो ।
हेण पुत्तं—तुह तापरस अहं भित्तो वसुभागो नाम । कहियं च तेण—जहा धणू पलओ, माया य ते मातंगपाडए
पक्खित्ता दीवेण । तओ एयं सोऊण महादुक्खेण अहं गहिओ गओ कंपिछपुरं, कावालियेवसें काऊण वंचिऊण
मायंगमयहरं अयहरिया माया । तओ एगम्मि गामे पिउमित्तस्स देवसम्मस्स माहणस्स घरे मोत्तूण मायरं तुममन्नेसंतो
इहागओ । एयं सुहदुक्कं मंतंता जाव अच्छंति ताव एक्को पुरिसो आगओ । तेण पुत्तं—जहा महाभाग ! न कहिंचि

श्रीउचरा-
प्यपनमू-
श्रीनेमिच-
न्त्रीपा-
सुखवोधा-
ख्या लघु-
नृत्तिः ।

॥ १९१ ॥

दिद्वियं, तुम्हें अज्ञेयत्वं दीहृनिउत्ता नरा इहागय त्ति । तओ दो वि लहुं वणगहणाओ निगंतुं भंमंता गया कोसंविं । तय णयरीयादिइज्जाणम्मि विट्ठं दोण्हं सेट्ठिसुयाणं सागरदत्त-बुद्धिलनामाणं पणीकाऊण सयसहसं संपलगं कुकुडजुद्धं । हओ य सागरदत्तस्स कुकुडेणं बुद्धिलकुकुडो । पुणो वि बुद्धिलकुकुडेणं हओ सागरदत्तस्स कुकुडो । सओ भगो सागरदत्तकुकुडो बुद्धिलकुकुडस्स सम्मुहं कीरमाणो वि नाहिलसइ जुब्बिउं ति । हारियं सागरदत्तेण उम्मतं । एतंवरम्मि य वरधणुणा भणिया सागरदत्त-बुद्धिला—ओ ! किमेसो सुजाई वि भगो कुकुडो वीयकुकुडाओ ? ता पेच्छामि जइ न कुप्पह तुम्हे । सागरदत्तो भणइ—ओ महाभाय ! पेच्छ पेच्छ, जओ नत्थेय कोइ मम दवल्लोभो किंतु अभिमाणसिद्धीए पओयणं । तओ पलोइओ वरधणुणा बुद्धिलकुकुडो । विट्ठाओ य तच्चलणनिवद्धाओ सुहुं लेणहाओ लोहमसईओ । लस्सिरओ य सो जोयंतो बुद्धिलेण । तओ समीवमाणंतुं ‘जइ न जंपसि सईवइयरं ता वाहं तुह लक्खद्धं’ ति निद्रुयं साहियं वरधणुणो । तेणवि ‘ओ ! निरुवियं मए परं न किंचि दीसइ’ ति जंपतेणेव जहा बुद्धिलो न लक्खइ तहा कदिंचि लोयणं गुलियसंचारप्पओगओ जाणाविओ सागरदत्तो । तेणवि कड्डिऊणा उलक्खं पिय सईओ भेडिओ नियकुकुडो । तेण य पराजिओ वीयकुकुडो ति हारियं बुद्धिलेण वि लक्खं । तओ जाया दोण्ह वि सैरिभरी । परितुट्ठो य सागरदत्तो पणुहवयणो ‘अज्जउत्ता ! गिहं गम्मत’ ति वोत्तुमारोविउं रहवरे दो वि गओ नियगेहं । कयउच्चियकिबो य निगं पेच्छइ पीईए । तन्नेहनिजंतियाण य तेसि तत्थेव ठियाणमन्नयरदिणे आगओ एगो दासचेडो, सदिउं चणेण वरधणू नीओ एगंते, तओ सईवइयरानंपणे जं ते सुक्कियमासि बुद्धिलेण अद्धलक्खं तन्निमित्तमेसो पेसिओ ‘चाली-ससहस्सो हारो’ ति वोत्तुं समप्पियं च हारकरंडियं । गओ दासचेडो । वरधणू वि तं चेत्तुणागओ वंभदत्तंतियं । साहिय-

१ पुरमाः । २ समानता ।

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९१ ॥

गरुडो य इरिसेइ से करंडियाओ कइउं । हारं पलोइतेण य कुमारेण तदेगदेसावलंविओ विट्ठो वंभदत्तनामंकिओ लेहो, पुण्डियं प—ययंस ! करसेसो लेहो ? । वरधणू भणइ—को जाणइ ? यहवे वंभदत्तनामगा पुरिसा संति किमत्थ चोअं ? । ततो अयदेरीपरे कुमारे वरधणुणा एगंते नेऊण विहाडिओ लेहो । दिट्ठा य तम्मज्झमि इमा गाहा—‘पत्थिज्जइ जइ विज्जए, जणेण संजोयजणियज्जेणं । तह वि तुमं चिय धणियं, रयणवई मणइ माणेउं ॥१॥’ चिंततस्स य ‘कहमवग-
रिउत्तनिमीए भायस्यं ?’ ति वरधणुणो धीयदिणे आगया एगा पद्याइया । सा य पक्खिरविऊणऽख्यइ सुभानि कुमारोत्त-
मी ‘पुत्थ ! पाससइस्साऊ भयसु’ ति भणंती वरधणुणेगंते नेइ मंतिऊण य तेण समं किं पि पडिगया । तओ पुच्छिओ कुमारेण वरधणू—किनेसा जंपइ ? । भणइ—एयाए इमं संलत्तं, जो सो तुम्हाणं बुद्धिलेण करंढम्मि हारो पेसिओ तेण समं जो लेहो समागओ तस्स पडिलेहं समयेइ । भया भणियं—एसो वंभदत्तरायनामंकिओ दीसइ, ता साहइ को एत्तो वंभदत्तो ? । तीए भणियं—युम्मउ, किंतु न तए फत्स वि साहियधं ।

अरिय इदेव नयरीए सेट्ठियूया रयणवई नाम कअगा । सा प वालभायाओ चेय अईव मम नेहाणुरत्ता जोधणम-
णुप्पत्ता, दिट्ठा य मए अन्नदिणम्मि सा किंचि ज्ञायमाणी । तओ हं गया तीए समीवं, भणिया य मया—पुत्ति रयण-
वइ ! किं विंतेसि ? । परियणेण भणियं—यहूणि दिवसाणि एयमेईए दुग्गमाए । तओ पुणो पुणो पुच्छिया वि मए जाव न किंचि जंपइ ताव भणियं तस्सहीए पियंगुलइयाए—भयवइ ! एसा लज्जंती न किं पि तुह साहिउं सकइ, तो अहं
कदेमि—इओ य गयम्मि कम्मि वि दिणे कीडत्यमुज्जाणे गयाए एयाए भाउगस्स बुद्धिलसेट्ठिणो लक्खपणेणं जुब्बा-
यितस्स पइ वि तप्पणसाऽआओ दिट्ठो अपुओ को वि वरकुमारो, तं च दट्ठण एसा एरिसी जाया । तं च मए सोऊण
उत्तरिओ तीए मयणविचारो, भणिया य ससिणेहं—पुत्ति ! साहसु सब्भावं । तओ कह कइ वि सब्भावमुवगया

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुख्योपा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ १९२ ॥

भणइ—भयवद् ! तुमं मम जणणी ता नत्थि किं पि तुम्हमकहणीयं, एयाए पियंगुलइयाए जो कहिओ सो वंभदत्त-
कुमारो जइ मे पई न होइ वा नूणं मरामि । ता एयमायन्निज्जण भणिया सा मए—वच्छे ! धीरा होहिं, तथा करिस्सं
जहा तुह सनीहियं संपज्जिस्सइ । तओ सा किंचि सत्था जाया । कञ्चदिणम्मि य हिययासासणत्थं भणिया सा मए—
वच्छे ! दिट्ठो सो मए वंभदत्तकुमारो । तीए वि सोउमेयं समूससियहिययाए भणियं—भयवद् ! तुम्ह पसाएण सव्वं सुंदरं
भविस्सइ स्सि, किंतु तस्स विस्सासनिमित्तं बुद्धिलववएसेण इमं हारयणं करंढए पक्खिविज्जण पेसेहि, वंभदत्तनामंकिंयं
चेमं लेहं । निरुविंयं य तं तथा कहं मए । ता महाभाग ! तुहेसो कहिओ लेहवइयरो, संपयं पडिलेहं देहि । मए वि
समस्सिओ तीए इमो पडिलेहो—वंभदत्तो वि गुरुगुणवरधणुकलिओ त्ति माणिउं मणइ । रयणवइं रयणिवइं बंदो इव
वंदणीजोगो ॥१॥ सोउं चेमं वरधणुसाहियमदिट्ठाए वि रयणवइंए जाओ कुमारो तम्मणो । तंइसणसमागमोवायमन्नेस-
माणस्स य गयाणि फइवयदिणाणि । अन्नम्मि य दिणे समागओ याहिराओ वरधणू संमंतो भणिउं पयत्तो, जहा—
'कुमार ! इह नयरिसामिणा कोसलाहिवेण अन्धाण गवेसणनिसिंसं पेसिया पच्चइयपुरिस्ता, पारद्वो य जयरिसामिणा
उयफफमो' स्सि सुम्मइ बहुसो पुणाहुणी । तओ नाउमेयं यइयरं सागरदत्तेण गोविया दो वि भूमिहरए । समागया रयणी ।
भणिओ कुमारेण सागरदत्तो—वहा कुणसु जहा अन्हे अवकमानो । एवं च आयन्निज्जण निगाओ य नयरीओ
सागरदत्तो । गया थेयं भूमिभागं । तओ अणिच्छमाणं पि कह कह वि नियत्तिज्जण सागरदत्तं पयट्ठा कुमार-वरधणू ।
गच्छतेहिं नयरीए वाहिं जक्कायणुज्जाणपायवंतरालपरिसंठिया पहरणसमन्नियरहरसमीवत्था दिट्ठा एक्का पवर-
महिला । तओ तीए सायरमच्चुट्टिज्जण भणियं—किमेत्तियाओ वेलाओ तुम्हे समागया ? । तं च सोउं कुमारो भणइ—
भरे ! के अन्हे ? । तीए भणियं—सामि ! तुज्जे वंभदत्त-वरधणुणो । कुमारो भणइ—कहमेयमवगयं ? । तीए

त्रयोदश
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।
चित्र-
सम्भूत-
यफल्यता ।

॥ १९२ ॥

वरधणु !' त्ति भणमाणो पढावे काउमाढत्तो, कह्द कह्वि संठविओ रयणवईए, तं भणइ—जहा सुंदरि ! न नज्जइ पुडं किं वरधणू मओ ? किं वा जीवइ ? ता अहं तयन्नेसणत्थं पच्छओ वच्चांमि । तीए भणियं—अज्जउत्त ! न एस अयसरो पच्छाचलियघस्स, कुओ ? । जेणाहमेगागिणी, चोरसावयाईहिं य मीममिमरञ्जं, अञ्जं च इह नियडवत्तिणा यसिमेण भविययं जेण परिमलिया कुसकंटया दीसंति । तओ तदेव पडिबल्लिऊण तीए सह पयट्ठो मगहविसयाभिमुहं कुमारो । पत्तो य तविसयसंभिसंठिपं एक्कं गामं । तत्थ य पविसमाणो गामसहामज्झट्टिएणं दिट्ठो गामठक्खुरेणं । दंसणाणंतरे-
मेय 'न एस सामन्नो' त्ति फलिऊण सोवयारकपडिवत्तिणा पूइओ, नीओ नियचराभिमुहं, विदिओ आवासो, सुहमिसन्नो य भणिओ तेण कुमारो—जहा भो महाभाग ! गाढमुद्धिम्मो विय लक्खियसि ? । कुमारेण भणियं—मज्झ भाया चोरेहिं सह भंडणं कुणंतो ण णज्जइ किमवत्थंतरं पत्तो ? ता मए तयन्नेसणनिमिच्चं तत्थ गंतवं । तेण भणियं—'अलं खेएण, जइ इहाइवीए भविस्सइ सो लमिस्सामो' त्ति भणिऊण पेसिया निययपुरिसा । गयपक्कागएहिं सिट्ठं तेहिं—जहा ण अन्हेहिं फोइ कहिंचि सयविओ, केवलं प्हारनियडिओ एस याणो पाविओ । तद्वयणायन्नणम्मि य 'नूणं विमियाइओ' त्ति परित-
त्वेऊण गुरुतोयाडलिञ्जंतमाणसस्स जाया रयणी । पसुणो रयणवईए सह कुमारो । एक्कजामावसेसाए रयणीए सहसा तम्मि गामे निवडिया चोरघाडी । सा य कुमारपपहारकडुयाविया भग्गा परम्मुहा । अहिणंदिओ कुमारो सयलगागाहिट्टिएण गामपट्टुणा । गोसग्गि य आउच्छिऊण गामठक्खुरं तत्तणयसाहाओ पत्थिओ, रायगिहं पत्तो जहाणुक्कमेणं । तत्थ णयर-
याहिरियाए एक्कग्गि परिवाययासमे ठविऊण रयणवई पयट्ठो णयरत्थंतरं । पविसमाणेण य दिट्ठं एक्कम्मि पएसे अणेगस्सं-
मसयसत्तिदिट्ठं विविहक्कम्मणिम्मवियं धवलहरं । तत्थ य दिट्ठाओ दो पवरक्काओ । ताओ य कुमारं दट्ठूण पयडियगुरु-
याणुपयाओ भणिउं पयत्ताओ—किं जुत्तं तुम्हारिसाण वि महापुरिसाण भत्तणुरत्तं जणमुज्झिय परिभमिउं ? । तेण जुत्तं—को

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९३ ॥

मो जन्तो जेजेयं मज्जह ? । ताहिं बुत्तं—पसाओ कीरउ आसणगहणेण । तओ निसन्नो । कओ मज्जणभोयणाइओ उवयारो । तदपसणे य भणिउं पयसाओ—अहा महासत्त ! अत्थि इहेव भारहे वासे वेयइगिरिदाहिणसेटीए सिवमंदिरें णयरं, जउणसिहो राया, तत्त य विजुसिहा नाम देवी, तीए अम्हे दुवे दुहियाओ, जेहो य अम्ह णट्टम्मत्तो भाया । अन्नया अम्ह पिया अग्गिसिहामिहाणेण भेत्तेण समं गोटीए चिट्ठइ जाव ताव पेक्कइ गयणे अट्टावयपवयाभिमुहं जिणवर-
वंइणनिमित्तं गच्छंतं सुतासुसमूहं । इदूण राया वि मित्तेण धूयाहि य सहिओ पयट्ठो, कमेण य पत्तो अट्टावयं । वंदि-
याओ निर्णिदपडिमाओ । कप्पूरागुरुधूपधुद्धारविंदमुट्ठिगंधेहिं य कओ उवयारो । तिययाहिणं काउं निगच्छत्तेण एगस्स जओगपायपरस रेहा दिहं चारणमुणिसुखलं, पणमिऊण य तं निसन्ना तयासन्ने । तओ तेहिं पत्थुया धम्मकहा—

जहा असारो संसारो, भंगुरं सरीरं, सरयब्भविट्ठमं जीवियं, तडिविलसियाणुगारि जौवणं, किपागफलोवमा भोगा, संसारपयत्तमं विसयसोमलं, कुसमालब्धिदुबंचला लच्छी, सुलहं दुक्कलं, दुल्लहं सुहं, अणिवारियप्पसरो मच्चू, ता एवं ठिण छिदिन्नउ मोहप्पसरो, कीरउ निर्णिदपणीए धम्मो मणं ति । एवं सुणिय लदस्सम्भत्ताइणो जहागयं पडिगया सुरा-
इणो । तओ लद्धावसरेण भणियं अग्गिसिहिणा भेत्तेण—जहा भययं ! एयाणं वालियाणं को भत्तारो भविस्सइ ? ति । तेहिं भणियं—एयाओ भाइइइगरस भज्जाओ भविस्सति । तओ एवं सुणिय साममुहो जाओ राया । एत्थावसरे बुत्तो धग्गेहिं—ताय ! संपयं चेय साहिंयं मुणीहिं संसारसरुवं, ता अलं अम्हाणमेवंविहावसाणेण विसयसुदेणं ति । पडिवन्नं च तं ताण्ण । एवं च यइइयाए माउणो चत्तणियेइइमुहकारणाओ तत्त चेव ण्हाणभोयणाइयं चितंतीओ चिट्ठम्ह ।
जाउअप्रदिणे अम्ह माउणा पुहविं भमतेण दिहा तुम्ह माउलगत्त धूया पुप्फवई कन्नगा । तं च रुवाइखित्तचित्तो हरिय आगओ, तदिदमसहंतो विन्नं साहिउं गओ । अओ उवरि तुब्भे नायबुत्ता । ता हे महाभाग ! तस्मि काले तुब्भंति-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९४ ॥

याओ आगंतूण पुष्फवईए सामेण वुत्ताओ अग्हे—साहिओ भाउवुत्तओ । तं सुणिय सोयनिब्बराओ रोविडं पवत्ताओ, संठवियाओ मधुरयणेहिं धम्मदेसणाए पुष्फवईए । अन्नं च संकरिविजासयासाओ विइयउद्धवुत्तंताए भणियं तीए—
सुमरिज्जड सुणियणं, मन्निज्जड वंभदत्तो भत्तं ति । तमायन्निय जायाणुरागाहिं मन्नियमग्हेहिं । तओ रहसपरवसत्तणओ पुष्फवईए चालियाए सियसंकेयपढायाए अन्नत्थ कत्थइ पत्तये तुमन्नि नाणाविहगामनगराईसु भमंतीहिं तुमं न जाहे फहिंचि दिट्ठो साहे विसन्नाओ इहागयाओ । ततो अप्पतक्कियहिरन्नवुद्धिविन्ममेत्थ तुह दंसणं जायं ति । ता हे ! महाभाग ! सुमरिऊण पुष्फवइयइयरं कीरउ अम्हाण समीहियं । एवं सुणिय सहरिसं मन्नियं कुमारेण । निव्वस्तिऊण गंधधवियाहं ठिओ रत्तीए ताहिं समं, गोसकाले य वुत्ताओ—गच्छह तुब्भे पुष्फवइसमीवं, तीए समं ताव अच्छियवं जाव मह रज्जलाभो होइ । ‘एवं फाहामो’ ति भणिय गयाओ । गयासु य तासुं जाव पलोएइ पासाइं ताव न तं धवलहरं न य सो परियणो । चितियं च तेण—एसा विज्जाहरी माया, अन्नहा कइमेयं इंदयालविन्ममं ताण विलसियं ? । तओ कुमारो सुमरिय रयणवईए तयन्नेसणनिमित्तं गओ आसमाभिमुहं । जाव ण तत्थ रयणवई ण य अन्नो कोइ । तओ ‘कं पुच्छामि ?’ ति कलिऊण पलोइयाहं पासाइं, ण य कोइ सच्चवियो । तओ तीए चेव यइयरं चितयंतरस्स खणंतरेणागओ एको कहाणामिई परिणओ पुरिसो । पुच्छिओ सो कुमारेण—भो महाभाय ! एवंविह्रुवनेवत्थविसेसा कल्लदिणे अज्ज वा न दिट्ठा का वि एत्थ दाला ? । तेण य भणियं—पुत्तय ! किं सो तुमं रयणवईए भत्ता ? । कुमारो भणइ—
एवं । तेण भणियं—कळे सा मए खंती दिट्ठा अवरण्हवेलाए, गओ य तीए समीवं, पुच्छिया य सा मए—पुत्ति ! का सि तुमं ? कओ वा समागया ? किं वा सोयकारणं ? कहिं वा गंतवं ? । तओ तीए किंचि कहियन्मि पच्चभिन्नाया, भणिया य—ममं चिय वोहित्ती तुमं होसि । सुणियवुत्तंतेण य मया तीए चुल्लपिट्ठो गंतूण सिद्धं । तेण वि जाणिय-

॥ १९४ ॥

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

विदिता सायं पवेसिया नियमंदिरं । अन्नेसिया सद्यो तुम्हे, ण य कहिंचि विद्वा । ता संपयं रि सुंदरमणुद्धियं जमा-
ग्या । एवं पाऽऽलविद्वा नीओ तेण कुमारो सत्थवाहमंदिरं । कयसद्योवयारस्स य रयणवईए सह वित्तं पाणिगहणं ।
तओ तीए सह विसयसुहमणुद्धयंतो चिद्धइ । अत्रया य 'वरधणुणो दिवसओ' त्ति पयंपिय भोज्जं भुंजंति वंभणाइणो, जाव
सयं येय वरधणू अणियवंभणवेसो भोयणनिमित्तमागओ, मणिं पयत्तो—जहा मो ! साहिज्जउ तस्स भोज्जाकारिणो जहा
जइ मन्हा भोयणं पपच्छइ, ता तस्स परल्लोयवत्तिणो वयणोयरस्मि उवणमइ । सिद्धं च तेहिं तमांगंतूण कुमारस्स ।
विनिगाओ कुमारो । सहरिं पलोइओ सो कुमारेण पचमिन्नाओ य, आलिंगिं पविट्ठो मंदिरं । निवत्तमज्जणभोयणा-
यसरस्मि य पुच्छिओ तेण वरधणू निययपवत्तिं साहिं पयत्तो—जहा तीए रयणीए निदावसमुवगयाण तुम्हाणं पिट्ठओ
धाविडण निविडकुडंगंतरद्वियत्तणुणा एकेण चोरपुरिसेण पइओ वाणेण, तओ पहारवेयणाए परायत्तत्तणओ निवडिओ
महियलस्मि, अयायमीरत्तणओ न साहियं तुम्हं, बोलीणो रहवरो तमंतरालं, अहमवि परिनिविडवअंतरालमज्जेण
सत्तियं सत्तियं अयक्कममाणो कइ कइवि संपत्तो तं गामं जत्थ तुम्हे नियसिया, साहिया य तगामाहिवइणा तुम्ह पउत्ती,
सत्तुणमहिययतोसो य पउणपहारो भोयणपत्थणावएसेण समागओ इहइ जाव दिद्वा तुम्हे । एवं च सहरिसमविरत्तचित्ताणं
जंति दियहा । अत्रया य मंतियं परोप्परं वंमदत्त-वरधणूहिं—जहा केत्तियं कालं सुक्कपुरिसगारेहिं अच्छपबं ? । एवं
च वित्तयंतानं निग्गमोपायसमुत्तुयाणं समागओ महुमासो । तस्मि य पयत्ते मयणमहूसवे निग्गए णयरिजणवए उज्जाणेसु
कोउद्धेलं गया दो वि कुमार-वरधणू । तओ पयत्ते निम्भरे कीलारसे कीढंतेसु विविहकीलहिं तरुणनरनारीसत्थेसु
अत्तपियं चेव मयपरत्तसो गालियमिठो निरकुसो वियरिओ रायहत्थी । समुच्छलिओ कलयलो । मग्गाओ कीलागो-
हीओ । एवं च पयत्ते हड्डोहलए एहा वालिया समुन्नयपओहरा वियडनियंचविवा मत्तकरिकरोरुभया वेविंगी पलायंती

सरणं विमग्गमाणा पडिया करिणो विट्ठिपहं । तओ उल्लसिओ हाहारवो । कूइयं से परियेणं । एत्थंतरे दूरगहियाए तीए पुरओ होऊण हक्किओ कुमारेण करी । मोयाविया एसा । सो वि करी तं वालियं भोत्तुण रोसवसवित्थारियलोयणो पसारिययोरफरो तयुवियकज्जो इत्ति तदमिमुहं पहाविओ । कुमारेणावि संपिडिय उवरिछं पक्खित्तं तदमिमुहं । तेणावि निम्भरामरिसपराहीणेण घेतुं तं पक्खित्तं गयणे निवडियं घरणीए । जाव किर तत्थ परिणमइ ताव दच्छत्तणओ समा- रुहिय कंथराए निवट्ठमासणं कुमारेण, ताडिओ तिक्खरं कुत्तेण, अप्फालिओ कुंभमाए, महुवरयणेहिं मेहाविओ मच्छरं करी । तओ समुच्छलिओ साधुक्कारो । ‘जयइ कुमारे’ ति पठियं वंदिणा । नीओ खंभट्ठाणं, आगओ तयुदेसं । गरवई दइण य तं अन्नससरिसं चिट्ठियं गओ विग्गहं, भणिउं पवत्तो—को उण एसो ? । तओ कुमारवइयराभिन्नेण साहिओ बुत्तंतो मंतिणा । तओ तुडेण राइणा नीओ नियभवणं, काराविओ मज्जणभोयणाइयमुच्चियकरणिज्जं । तओ भोयणावसाणे विन्नाओ अट्ठ धूयाओ कुमारस्स । सोइणदिणमुहुत्तेण वित्तं पाणिग्गहणं । जहासुहं ठिया तत्थ कइवयदिणे । अन्नया एगा महिळा आगंतूण कुमारसमीवं भणिउं पवत्ता—जहा कुमार ! अत्थि किंचि वत्तवं तुमए सह । तेण वुत्तं—भण । तीए वुत्तं—अरिय इदेव गयरीए वेसमणो नाम सत्थवाहो, तस्स धूया सिरिमई नाम, सा मए थालभावाओ आरुब्भ पालिया जा तुमए हरियसंभमाओ रक्खित्ताया, तीए हत्थिसंभसुवरियाए ‘ऊज्झिऊण भयं जीवियदायगो’ ति मुणिऊण तुमं साहिलासं पलोइओ, ‘अमंत्तसुंदरत्त्वलोघणलायन्नफलाकोसहाण पगरित्तो’ ति काउं समुप्पन्नो तीए तुज्जोवरिं दढमणु- राजो, तओ तप्पमिइं तं चेव पलोएमाणी थंमिय व लिहिय व कीलिय व टंकुकीरिय व निचलनिहित्तलोयणा खणमेकं ठिया, बोलीणे हत्थिसंभमे कइ कहवि परियेण नीया नियमंदिं, तत्थ वि न मज्जणभोयणाइयं देहट्ठियं करेति, केवलं मोणेण अच्छइ । ताहे मए वुत्ता—पुत्ति ! कीस तुमं अयडे थिय असन्माविणी जाया जेण मज्झ वि अव-

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्ष्यता ।

दीर्घेति पदम् । ताप सयिष्ठमलं हसित्वा भगिन्यं वीर्यं ! तुम्हाण वि अकहणिज्जमत्थि ? किंतु लज्जा
प्याइरगद, ता मुपड—तेणाहं हत्थिसममाओ रस्मिरया तेण सद्धि पाणिगहणं न होइ ता मे अवस्सं मरणं सरणं
ति । तओ एवमायत्थिऊण कहिओ पिउओ वीर्यं वुत्तओ । तेणावि तुह समीवे अहं पेसिया, तो पढिच्छुसु इमं वालियं ।
मत्थियं न तेण । पसत्थयियेह वि तो विगाहो । यरधणुओ वि सुवुद्धिनामेणामेण नंदभिहाणकजं दाऊण कयं विवाह-
मंगलं । एवं न दीण्ह वि पिसयसुहमणुहवत्ताणं अइफंता कहवयासरा । उच्छलिया सवओ तेसिं पउसी । तओ
तना पाणारसिं । तओ वंभदत्तं धाहिं ठविउं गओ यरधणू कडयसमीयं । हरिसिओ एसो सवलयाहणो निगगओ
सग्गुहो । तओ समरुठिऊणारोविउं हत्थियसंघे पेसिओ नियमणे । कमेण य विन्ना नियथूया कडयावई नाम अणेग-
गयहयरहमंठारसमेया । पसत्थयिणे वित्तो विवाहो । तीए समं विसयसुहमणुहवत्तस बरए कालो । तओ दूयसपेसणेण
तनागओ सवलयाहणो पुप्फचूलो राया, घणुमंती कणेरुवत्तो अमे य चंदसीह-भवदत्तादयो बहवे रायाणो । तेहिं
यरधणू सेणापई अभिसिचिऊण पेसिओ दीहराणो उयरि । पयत्तो अणवरयं गंतुं । एत्थंतरे पेसिओ दीहेण कडगाईण
दूओ । निम्भच्छिओ य सो तेहिं । अप्पणा वि अणवरयपयाणएहिं गच्छंता पत्ता कंप्पिहपुरं । तओ समंतओ निरुद्ध-
निगमपवेसं कयं तं । तओ सो दीहराया 'केत्थियं कालं विले पविट्ठेहिं अच्छियधं ?' ति साहसमवलंविऊण निगगओ
सग्गुहो । समायठियं महासमरं घोण्ह वि सेन्नाणं । तओ भगं गियसेन्नं दट्ठण दीहो काऊण पोरुसं 'अन्नहा वि
नत्थि मुत्तो' ति फलिऊण सग्गुहमुवट्ठिओ । तओ तं पेच्छिऊण वंभदत्तो संघुक्कियकोवानलो चलिओ तवभिमुहं ।
एगमाओहणं । तओ मंडीव-रग्ग-कुत्त-माया-भिठिमाळपुहेहिं पहरिऊण मुक्कं वंभदत्तेण चक्कं । तेण दीहराणो कवंधी-
कयं सरीरं । तओ 'जयइ पक्कयदी' ति उच्छलिओ कलयलो । सिद्धगंधेहिं मुक्का कुसुमबुट्ठी, वुत्तं च—जहेस वारसमो

श्रीउत्तरा-
भ्ययनयने
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखधोया-
रया लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९६ ॥

चक्षत्रद्वी उत्पन्नो । ततो पुरज्जणवण्ण नागरिगलोएण य अहिणंविज्जमाणो पविट्ठो णियंदिरे । कओ सयलसामंतेहिं
महाचफयट्टिरज्जाभिसेओ । पसाहियं चिरंतणचक्खवट्टिकमेण छक्खंढं पि भरहं । समागयं पुण्णवईपमुहं सयलमंतेजं ।
एवं चफयट्टित्तणं कुणंतस्स गच्छंति दिणा । अन्नया नटेण विन्नतो—जहा महापाय ! अज्ज महुयरीगीयं नाम
नट्टविहिं वंसइस्सामि त्ति । तेण जुत्तं—एवं होउ चि । तओ अवरण्हसमए पारट्ठो नच्चिइं । एतंतरे दासत्तेडीए
सयलकुलुनसमिइं वंभदत्तस्स कुसुमदागंगंबुवट्टवियं । वं पेच्छंतस्स महुयरीगीयं च सुणंतस्स वियप्पो जाओ—
पयंविहो नाडयविही दिट्ठपुडो मए । एवं चिंतंतस्स 'सोहन्ने पलमगुम्मे विमाणे दिट्ठपुडु' चि सुमरिओ पुबभवो,
गओ य मुच्छं, पडिओ य भूमीए । तओ पासपरिवत्तिणा सामंतलोएण सरसचंदणालिपेण समासत्थीकओ ।
तओ राइणा सुमरियपुधभवभाइवइयरेण तयभेसणत्थं रहस्सं गोविंतेण भणिओ नियहिययनिव्विसेसो वरधणू नाम
महामवो—जहा लंविऊण इमं 'आस्स दासो सुगो हंसो, मातङ्गावमरौ तथा ।' सिलोगढं घोसावेसु णारे तियचउक्कच-
येरसुं, जो एयस्स सिलोगस्स पच्छिमढं पूरेइ तत्स राया निययलज्जस्स अढं देइ चि । एवं च पइदिणं पयत्त-
मायेत्तणं । लंविओ पइसु पएसेसु पाओ । अत्रावसरे स पूर्वभवकिच्चित्राभिधानत्सहोदरजीवः पुरिमत्तालन-
गराद् इभ्यपुत्रो भूत्वा सखातजातिस्मरणो गृहीवन्नतस्तत्रैवागतः, समवदतो मनोरमाभिधाने कानने । तत्र यथाप्राप्तुके
भूमौ गे निक्षिप्य पात्राणुपकरणं स्थितो धर्मच्यानोपगतः ध्यायोस्सर्गेण । अत्रान्तरे आरपट्टेन पठ्यमानम् 'आस्स दासो
भूगो हंसो, मातङ्गावमरौ तथा ।' इदं श्लोकं निश्चम्य प्राह मुनिः—'एषा नौ पट्टिका जातिरन्योन्याभ्यां वियुक्तयोः
॥ १ ॥' ततोऽसाधारणपट्टिकस्ताच्छ्लोकं पत्रके लिपित्वा प्रफुल्लासपङ्कजो गतो राजकुलम्, पठितः प्रभोः पुरतः सम्पूर्णः
श्लोकः । ततः स्नेहातिरेकेण गतो राजा मूर्च्छाम् । ततः क्षुमिवा सभा । रोपवशातेन परिपल्लवेन 'एतद्वचनेन राजा

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९६ ॥

दृष्टमी दशं गतः' इति चपेटामिहन्तुमारब्धः । तेन हन्यमानेनोचे—'न मया पूरितः' इति विलपन्नसौ मोचितः कदर्य-
केभ्यः, शृष्ट्य—'दोऽस्य पूरकः' इति । स ग्राह—अरपट्टसमीपवर्ती मुनिरिति । ततो राज्ञा चन्दनरससेफादिभिर्लेब्ध-
चेतनोऽरगतमुनिचरागमपृत्तान्तः तद्भक्तिकेदाफुटचिचः सपरिकरो निर्ययी । दृष्टये च तेन मुनिरुद्याने, तुष्टचेतसा बन्धितः,
सविनयमुपविष्टस्तद्वित्तिके । मुनिनाऽप्यारब्धा धर्मदेसना—दर्शिता भवनिर्गुणता, वर्णिताः कर्मबन्धहेतवः, श्लाघितो मोक्ष-
मार्गः, ह्यापितः शिपसौत्यातिशयः । ततः संविप्रा परिपत्, न भावितो ब्रह्मदत्तः । ग्राह च—यथा स्वसङ्गमसुखे-
नाऽऽजगदिषा दयं तथाऽऽह्लादयतु भवान् राज्यस्वीकरणेन, पश्चात् तपः सममेव करिष्यावः, एतदेव वा तपसः फलम् ।
मुनिराह—युष्मिदं भवतानुपकारोद्यतानाम्, केवलं दुर्लभेयं मानुष्यावस्था, सततं यातुकमायुः, चञ्चला धीः, अनव-
स्थिता धर्मयुद्धिः, विपाकफटयो विषयाः, तदासक्तानां घृयो नरकपातः, दुर्लभं पुनर्मोक्षबीजम्, विशेषतो विरतिरत्नम्, न
परयागाद् दुस्तनरकपातहेतुरुकतिपयदिनभाविष्याश्रयमाह्लादयति चित्तं विदुषाम् । ततः परित्यज्य कदाशयं स्मर प्राग्भ-
वानुभूतदुःखानि, विषय जिनयचनामृतरसम्, सञ्चर तदुक्तमार्गेण, सफलीकुरु मनुजजन्मेति । स ग्राह—भगवन् ! उपनत-
मुत्तमागेन अष्टसुतयाब्ध्या अज्ञानतालक्षणम्, तन्मैयमादित, कुरु मत्समीहितम् । ततः पुनरुक्तमुक्तोऽपि यदा न प्रति-
शुष्यते तदा चिन्तितं मुनिना—आः ! ज्ञातं पूर्वभवे सनत्कुमारचक्रिलीरत्नाऽलकसंस्पर्शनवेदनाद् जाताभिलाषतिरेकेण
मया निवार्यमाणेनापि कृतं तत्प्राप्त्यर्थं सम्भूतेन सता निदानम्, तदिदं विजृम्भते । अतः कालदष्टवदसाध्योऽयं जिनव-
पनमश्रवत्राणामिति । गतो मुनिः, कालान्तरेण मोक्षं च प्राप्तः । राज्ञोऽपि चक्रिमुखमनुभवतोऽतीतः कश्चित् कालः ।
अन्यदैरेन द्विजातिनोक्तोऽसौ—भो नृपेश ! भवेदृशी वाञ्छा उत्पन्ना यदि चक्रिमोजनं मुञ्चे । राज्ञा उक्तम्—भो
द्विज ! न मामकमन्नं त्वं भोक्तुं क्षमः, यतो मां हित्वा एतदन्नमन्यस्य न सम्यक् परिणमति । ततो द्विजेनोक्तम्—धिगस्तु ते

श्रीउचरा-
धपनमूले
श्रीनेमिच-
न्नीया
सुखयोषा-
ल्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ १९७ ॥

राग्यलक्ष्मीमाहात्यं यदन्नमावदानेनाव्यालोचयसि । ततो राक्षा असूययाऽनुज्ञातम् । भोजितश्चासौ आहारदानेन स्वभायो-
पुत्र-श्रुपा-दुहितृ-पौत्रादिवान्यवधृन्दान्वितः । गतः स्वगृहम् । आगतायां निशीथिन्यां परिणमत्यग्नेऽत्यन्तजातोन्मादप्रसरः
अनपेक्षितमावृ-क्षुपा-भगिनीव्यतिकरो, गुरुमदनवेदनानष्टचित्तः प्रवृत्तोऽन्योऽन्यमकार्यमाचरितुं द्विजपरिजनः । परिणते
घाऽऽग्ने प्रत्यूषसि सज्जितो द्विजः परिजनश्च अन्योन्यमाख्यं दर्शयितुमपारयन् निर्गतो नगरात् । चिन्तितश्च द्विजेन—कथ-
मभिभिचैरिणा राक्षेत्यं विहन्वितोऽहम् ? ततोऽमर्षितेन तेन वनेऽवता दृष्ट एकोऽजापालकः स कर्करिकाभिरध्वत्थपत्राणि
फाणीकुर्वन् । चिन्तितं च तेन—‘मद्विचक्षितकार्यकरणयोग्योऽयम्’ इति कृत्वा उपचरितस्तेन दानमानादिभिः, कथितस्तेन
स्यामिमायस्तस्य रहसि । तेनापि प्रतिपन्नम् । अन्यथा गृहान्निर्गच्छतो ब्रह्मदत्तस्य कुट्यान्तरिततनुना अमोचवेध्यत्वेन रोलि-
कयैफकालमुत्पादिते लोपने । ततो राक्षा तद्वृत्तान्तमवेत्योत्पन्नकोपेन सपुत्रवान्ययोऽसौ घातितः पुरोहितः । अन्यानपि
द्विजान् घातयित्वा उक्तो मन्त्री—यथेपामक्षीणि स्थाले निक्षिप्य मम पुरतो निवेदि वेत्ताहं स्वहस्तमर्दनेन स्वसुखमुत्पादया-
मीति । मन्त्रिणाऽपि छिट्कर्मोदयवशां तस्यावगम्य शालोदकतरुफलानि स्थाले निक्षिप्य तत्पार्षितानि । सोऽपि रौद्राध्य-
पसायोपागतस्त्वानि अक्षिपुद्ध्वा मर्दयन् स्वं सुखाकुर्वन् दिनान्यतिवाहयति । एवं च विदधतोऽतीतानि कतिचिद् दिनानि ।
ततः सप्त वर्षशतानि पोट्योत्तराणि आतुरानुगत्य तत्क्षये प्रवर्द्धमानरौद्राध्यवसायो मृत्योत्पन्नः सप्तमनरकपृथिव्यां
प्रयत्नितस्तागरापुरनरक इति ॥ साम्प्रतं सूत्रमुत्क्रियते—

जाईपराइओ खलु, कासि गियाणं तु हत्थिणपुरम्मि । चुलणीइ धंभदत्तो, उववच्चो पउमगुम्माओ ?
व्याख्या—जात्या—प्रस्तावात् चाण्डालजात्या पराजितः—अभिमतो जातिपराजितः ‘खलुः’ वाक्यालङ्कारे ‘कासि’

सि अकार्षीत् ‘निदानं’ ‘चक्रवर्चिषदावाग्निर्भवेदि’ लेवमात्मकम्, ‘तुः’ पूरणे, हस्तिनागपुरे चुलन्यां ब्रह्मदत्त

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम्

चित्र-
सम्भूत-
वक्तव्यता ।

॥ १९७ ॥

उत्पन्नः 'पद्मगुल्मान्' नलिनीगुल्ममणिमानात् द्युतेति शेषः । इति सूत्राक्षरार्थः ॥ १ ॥ भावार्थः कथानकादयसेयः,
नव वसितम् । 'गुल्म्यां ब्रह्मदत्त उत्पन्नः' इत्युक्तम्, स च क ? इत्याह—

कंपिष्टे संमूओ, चित्तो पुण जाओ पुरिमतालम्मि । सिट्टिकुलम्मि विसाले, धम्मं सौज्ज पव्वइओ २
प्याख्या—'कम्पित्ये' काम्पित्यनाग्नि नगरे 'सम्भूतः' पूर्वजन्मनि सम्भूतनामा, चित्रस्य तु का वार्त्ता ?

इत्याह—चित्रः पुनर्जातः पुरिमतालपुरे भेष्टिदुले 'विशाले' पुत्रपौत्रादिभिर्विस्तीर्णे, प्राप्तवयाद्य तथाविधाचार्यसन्निधौ
परमं मुत्वा प्रव्रजित इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ ततः किम् ? इत्याह—

कंपिष्टमि य नयरे, समागया दो वि चित्त-संभूया । सुहपुक्खलफलविवारां, कहिति ते एकमेकस्स ३
प्याख्या—काम्पित्ये च नगरे 'समागतौ' मिलितौ द्वावपि चित्र-सम्भूतौ जन्मान्तरनामतः 'सुहदुःखफलविपाकं'

गुल्लदुल्लतकर्मभुमारूपं कथयतः तौ 'एकैकस्स' त्ति 'एकैकस्य' परस्परं सर्वत्र वर्तमाननिर्देशः तत्कालविवक्षया
इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ साग्रतं यदुक्तं गुरदुःखफलविपाकं तौ कथयामासतुरिति चक्रवर्त्ती यथा कथयामास तथा

नमग्यपुरस्सरमाह—

राक्खदी महिदीओ, पंभदत्तो महायसो । मायरं बहुमाणेण, इमं वयणमब्बवी ॥ ४ ॥

आसिमो भायरा दो वि, अन्नमन्नवसाणुगा । अन्नमन्नहिणसिणो ॥ ५ ॥

दासा दसत्ते आसी, मिया कालिजरे णगे । हंसा मयंगतीराए, सोवागा कासिभूमिए ॥ ६ ॥

देया य देवयोगम्मि, आसी अम्हे महिट्ठिया । इमा णो छंठिया जाई, अन्नमत्तेण जा विणा ॥ ७ ॥

प्याख्या—पञ्चमर्त्तो 'महद्विक्रः' दृढद्विभूतिः ब्रह्मदत्तो महायशः 'आवरं' जन्मान्तरसोदरं 'बहुमानेन' मानप्रति-

श्रीउत्तरा-
स्पयनसूत्रे
श्रीनेमिन्य-
न्त्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
पुष्टिः ।
॥ १९८ ॥

वन्देन 'इदं' यक्ष्यमाणलक्षणं 'वचनं' वाक्यम् 'अब्रवीत्' उक्तवान्—अर्थः "आसिमो" ति अभूवाऽऽत्रां भ्रातरौ द्वावपि अन्योऽन्यं—परस्परं "वसाणुग" ति वशम्—आयत्ततामनुगच्छन्तौ यौ वाक्योऽन्यवशानुगौ, तथा 'अन्योऽन्यमनुरक्तौ' अतीव श्रेहवन्तौ, तथा 'अन्योऽन्यद्वैपिणौ' परस्परशुभाभिलाषिणौ । पुनः पुनरन्योन्यग्रहणं च चित्ततुल्यतातिशयख्या-
पनार्यम्; मकारश्च सर्वगालाक्षगिकः । केपु पुनर्भवेत्त्वित्यभावात् अभूव ? इत्याह—दासौ 'दशार्णे' दशार्णदेशे "आसि" ति अभूव, मृगौ 'कालिञ्जराग्निं नगे, हंसौ मृतगङ्गातीरे, 'श्रवपाकौ' चाण्डालौ "कासिभूमिम्" ति 'काशीभूम्यो' काश्यपिधाने जनपदे, देवौ 'देवलोके' सौधर्ममिधाने अभूव 'अन्दे' ति आधां महर्द्धिकौ न तु किल्विपिकौ, "इमा णो" ति आययोः पष्ठिका जातिः, कीदृशी या ? इत्याह—"अन्नमन्नेणं" ति 'अन्योन्येन' परस्परेण 'या वित्ता' कोऽर्थः ?—परस्परसाहिल्यरहिता विद्युक्तयोर्यथा इति भावः इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ४-५-६-७ ॥ इत्थं चक्रमर्चिनोक्ते मुनिराह—

कम्मा गियाणप्पगडा, तुमे राय ! विचिंति या । तेसिं फलविवागेण, वित्थओगमुवागया ॥ ८ ॥
व्याख्या—'कर्मणि' ज्ञानावरणीयादीनि, निदानं—सामिप्पवन्नप्रार्थनारूपं तेन प्रकर्षेण कृतानि—विहितानि निदान-
प्रणेतानि निदानवशनिभद्धानीत्यर्थः त्वया राजन् ! विचिन्तितानीति, तद्वेतुभूताऽऽर्त्तध्यानमिध्यानतः कर्मोपयपि
तथोच्यन्ते, 'तेषाम्' एवंविधकर्मणां फलं चासौ विपाकश्च—शुभाऽशुभजनकत्वलक्षणः फलविपाकस्तेन 'विप्रयोगं' विप्रहृष्टम्
'उपागतौ' प्राप्ता । किमुक्तं भवति ?—यत् तदा त्वयाऽऽसन्निवारितेनापि निदानमनुष्ठितं तत्फलमेतद् यदाब्रूतेस्तथाभूत-
योरपि वियोग इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ इत्यमवगतवियोगहेतुश्चक्री पुनः प्रश्नयितुमाह—
सचसोयप्पगडा, कम्मा मए पुरा कडा । ते अज्ज परिसुंजामो, किं नु चित्ते वि से तहा ? ॥ ९ ॥

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सात्री
वैकन्यता ।

॥ १९८ ॥

व्याख्या—मंते-गुणमागमरिहाररूपं नीचम्-अमायमनुष्ठानं ताभ्यां प्रकटानि-दयावानि फर्माणि-अक्रमात्
गुणानुगमनमि नचा दुरा कृतानि यानिपि गम्यते, तानि 'अय' अस्मिन्नहनि, नेपथ्यकालोपलक्षणं चेत्तत्, "परिशुजा-
मो" पि 'रहिते' नदिपाठोपनतगरीरदारिपरिभोगदारेण वेदये । यथेति गम्यते, 'किमि'ति प्रभे, 'नु' इति वितर्के,
'विमो'पि चित्रनामाप्री, कोऽयं ?—भवानपि "से" इति वानि तथा परिशुद्धे ? नैव मुक्ते मिश्रकत्वाद् भवतः । तथा
च विमिपि एव यानि नयेन सक्षेपादितानि फर्माणि विफलानि जातानीत्यासय इति सूक्ष्मः ॥ ५ ॥ मुनिराह—

मयं सुचिरं सफलं गराणं, फडाण फम्माण ण मोक्खु अत्थि ।

अरथेहि फामेहि य उत्तमेहि, आया ममं पुत्तफलोववेओ ॥ १० ॥

जाणाहि संभूय ! मदाणुभागं, मद्विहियं पुत्तफलोववेयं ।

चित्तं पि जाणाहि तहेव रायं ! इही जुई तस्स वि अ प्पभूया ॥ ११ ॥

मद्वत्थरूपा वयणप्पभूया, गाहाऽणुगीया णरसंघमज्जे ।

'जं' निक्खणुणो सीलगुणोववेया, इह ज्जयंते समणो म्हि जाओ ॥ १२ ॥

व्याख्या—'रायं' निरयरोपं 'मुणीणं' दोभनमनुष्ठितं तपःप्रवृत्तीति गम्यते, सफलं नराणाम्, उपलक्षणत्वाच्च शेषप्रा-
प्तिनाम् । विमिपि ? यतः 'दृतेभ्यः' अर्थाद् अवश्ययेद्येभ्यः कर्मभ्यो न 'मोक्षः' मुक्तिरस्ति, ददति हि तानि निजफल-
मभ्यविति भागः । प्राकृतत्वान् मुच्यत्ययः । स्यादेतत्—स्वयेव व्यभिचार इत्याह—'अर्थैः' द्रव्यैः 'कामैश्च' प्रतीतैः
'गुणैः' प्रपानैरनुष्ठिततः सन्नत्तमा भम 'पुण्यफलोपेतः' चक्रवर्तित्वग्राह्यां शुभकर्मफलान्वित इति यथा त्वं जानासि ॥
दे सम्भूत ! 'मदानुभागं' दृढन्माहात्म्यं 'मद्विहिकं' साविश्रयविभूतियुक्तम् अत एव पुण्यफलोपेतं चित्रमपि जानीहि

श्रीरत्तरा-
ध्ययनश्लो
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ १९९ ॥

‘तथैव’ विशिष्टमेव है राजन् । किमिलेखम् ? अत आह—‘ऋद्धिः’ सम्पत् ‘श्रुतिः’ ‘तस्याऽपि’ जन्मान्तरनामतः चित्राभिधानस्य ममाऽपीति भावः, चशब्दो यस्मादर्थैः ततो यस्मात् ‘प्रभूता’ चह्नी, गृहस्थभावे ममाऽप्येवंविधत्वादेवेति भावः ॥ यदि तयाप्येवंविधा समृद्धिरासीत् तत् किमिति प्रवर्जितः ? इत्याह—‘महार्थरूपा’ अनन्तद्रव्यपर्यायात्मकतया बहुर्थस्वरूपा, वचनेन अप्रभूता-अल्पभूता वचनाल्पभूता स्तोकाक्षरेत्यर्थः, का असौ ? गीयते इति गाथा सा चेहार्थोद्घर्माभिधायिनी सूत्रपद्धतिः, अनुलोमं गीता-कथिता अनुगीता, अनेन श्रोत्रमुकुलैव देशना कार्येति ख्यापितं भवति । क ? इत्याह—नरसङ्घमध्ये, ‘पां’ गाथां श्रुतेति शेषः, ‘मिक्षवः’ मुनयः शीलं-चारित्रं गुणः-ज्ञानं ताभ्यामुपेताः ‘इह’ जिन-प्रवचने ‘यतन्ते’ यत्नयन्तो भवन्ति, सोपस्कारत्वात् सा मयाऽप्याकर्णिता, ततः श्रमणोऽस्त्यहं जातः, न तु दुःखदग्ध-त्वादिति भाव इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १०-११-१२ ॥ इत्थं मुनिनाऽमिहिते ब्रह्मदत्तः स्वसमुद्ध्या निमग्नयितुमाह—

उच्चोदए महु कक्के य धंभे, पवेइया आवसहा य रम्मा ।

इमं गिहं चित्तधणप्पभूयं, पसाहि पंचालगुणोचवेयं ॥ १३ ॥

णाट्टेहि गीएहि य वाइएहिं, णारीजणां परिवारयंतो ।

मुंजाहि भोगांइ इमांइ भिक्खू !, मम रोचइ पवज्जा तु दुक्खं ॥ १४ ॥

न्याख्या—उच्चोदयो मधुः कर्कः, चशब्दात् मध्यो ब्रह्मा च पञ्च प्रासादाः प्रधानाः प्रवेदिताः, मम वर्द्धकिपुरस्सरैः सुरैरुपनीता इत्यर्थः, ‘आवसयाश्च’ शेषभवनग्रन्थाराः ‘रम्याः’ रमणीयाः, एते तु यत्रैव चक्षिणे रोचते ‘तत्रैव भवन्ति इति श्रुत्याः । किञ्च—‘इदं’ प्रत्यक्षं ‘गृहम्’ अवस्थितप्रासादरूपम् प्रभूतं-बहु चित्रम्-अनेकप्रकारं धनं यस्मिन् तत् प्रभूत-चित्रयत्नं प्राकृतत्वाच्च पूर्वोपरनिपातः, ‘प्रसाधि’ प्रतिपालय पञ्चाला नाम जनपदस्त्वस्मिन् गुणाः-इन्द्रियोपकारिणो

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ १९९ ॥

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

स्वस्वराद्येन पञ्चादगुणोपेतम्, त्रिभुक्तं भवति ?—पञ्चादेषु यानि विशिष्टवस्तूनि तान्यस्मिन् गृहे सर्वाण्यपि सन्ति । पञ्चाग्नौ तदाऽऽदुर्दीप्तताया पञ्चादग्रहणम्, अन्यथा हि भस्तेऽपि यद् विशिष्टं वस्तु तत् तद्गृह एव तदाऽऽसीत् ॥ अत्र—“नदृष्टि” ति नृत्यैः गतिः, यस्य भिन्नकर्मत्वात् चादित्रैश्च नारीजनान् ‘परिवारयन्’ परिवारं कुर्वन् भुङ्क्ते भोगान् क्तिञ्च—“नदृष्टि” ति नृत्यैः गतिः, यस्य भिन्नकर्मत्वात् चादित्रैश्च नारीजनान् ‘परिवारयन्’ परिवारं कुर्वन् भुङ्क्ते भोगान् ‘इमान्’ परित्यज्यमानान्, सूत्रत्यात् सर्वत्र लिङ्गव्यत्ययः, हे मिश्रो ! इह तु यद् गजतुरङ्गादि अनभिधाय स्त्रीणामेवाभिधानं तत् स्त्रीलोटोपपत्त्यात् तस्य, तासामेव याऽस्त्यन्ताक्षेपकत्वव्यापनार्थम् ! किमित्येयम् ? अत आह—महं ‘रोचते’ प्रतिभाति प्रसंगा ‘हुः’ अथवालो भिन्नप्रमञ्च, दुःसमेय, न मनागपि सुखमिति भाव इति सूत्रहयार्थः ॥ १३-१४ ॥ इत्थं पञ्चोक्तं मुनिः किं कृतवान् ? इत्याह—

तं पुष्येनेहेण कयाणुरागं, णराहियं कामगुणेषु गिद्धं ।

धम्मस्सिओ तस्स हियाणुपेही, चित्तो इमं वयणमुदाहरित्था ॥ १५ ॥

प्याख्या—‘त’ ब्रह्मदत्तं पूर्वज्ञेदेन कृतानुरागं नराधिपं कामगुणेषु गृद्धं ‘धर्माऽऽश्रितः’ धर्म्मस्थितः ‘तस्ये’ति चक्रिणः ‘द्विगुप्रेक्षी’ हित्काङ्क्षी ‘चित्रः’ चित्रजीवयतिः इदं वाक्यमुदाहृतवानिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ किमुदाहृतवान् ? इत्याह—

सपं विलवियं गीयं, सपं नदं विडवियं । सपे आभरणा भारा, सपे कामा दुहावहा ॥ १६ ॥

यालाभिरामेषु दुहावहेसु, ण तं सुहं कामगुणेषु रायं ! !

विरत्तकामाण तवोघणाणं, जं भिक्खुणं सीलगुणे रयाणं ॥ १७ ॥

व्याख्या—सपं ‘विलपितं’ विलपितत्रायं निरयंकवया गीतम्, मत्तवालङ्कगीतवत् । सर्वं नृत्यं ‘विडम्बितं’ विडम्बना-
प्रायम्, यथाध्वितपीतमदायद्गविक्षेपयत् । सर्वोणि आभरणानि भाराः, तत्त्वतो भाररूपत्वात् तेषाम् । तथाहि—कस्यचित्

श्रीउत्तरा-
ध्ययनछन्दे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
मुखबोध-
रस्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ २०० ॥

श्रेष्ठिपुत्रस्य भार्यो प्रणयवती आसीत् । साऽन्यदा निजश्वश्र्वा शिलापुत्रकं गृहमध्यादानायिता । तयोक्तम्—न शक्नोम्यहमेन-
मतिभारिकमानयितुम् । तत्सद्वर्त्ता तच्छ्रुत्वा 'अहो ! एतस्याः शरीरस्यायासरक्षणायालीकवष्टोत्तरदानम्, तच्छिक्षयाम्येता-
मिति' चिन्तय मठयित्वाऽसौ शिलापुत्रकः सुवर्णेन समर्पितस्तस्याः । तया च कण्ठाभरणीकृतः । अन्यस्मिन्नहनि स्मारितं
तद्वयलेनेपत् स्मित्वा तस्याः । विलक्ष्मीभूताऽसाविति । तथा सर्वे कामा दुःखावहाः, मृगादीनामिव आयतौ दुःखहेतुत्वाद्
नरकहेतुत्वापेति ॥ तथा घालानाम् अभिरामाः—चित्ताभिरतिहेतवो ये तेषु दुःखावहेषु उक्तन्यायेन न तत् सुखं कामगुणेषु
राजन् !, "विरक्तकामाण" स्ति कामविरक्तानां तपोधनानां 'यत्' सुखमिति सम्यन्धः, मिक्षूणां शीलगुणे रतानामिति
सूत्रद्वयार्थः ॥ १६-१७ ॥ सम्प्रति धर्मफलोपदर्शनपुरस्सरपुद्गेशमाह—

नरिन्द जाई अहमा नराणं, सोवागजाई दुहओ गयाणं ।
जहिं धयं सबजनस्स वेसा, वसीय सोवागणिवेसणेसु ॥ १८ ॥

तीसे य जाईइ उ पावियाए, दुच्छा मु सोवागणिवेसणेसु ।
सधस्स लोगस्स दुगंछणिज्जा, इहं तु कम्माइं पुरेकडाइं ॥ १९ ॥
सो दाणिसिं राय महाणुभागो, महिहिओ पुत्रफलोववेओ ।
चइसु भोगाईं असासयाईं, आयाणहेउं अभिणिक्खमाहि ॥ २० ॥

व्याख्या—'भो नरेन्द्र ! चक्रवर्त्तिन् ! जातिः 'अधमा' निकृष्टा नराणां मध्ये श्रृपाकजातिः "दुहद" स्ति द्वयोरपि
गतयोः । किमुक्तं भवति ?—यदाऽऽवां श्रृपाकानुत्सन्नौ तदा सर्वजनगर्हिवा जातिरासीत् । कदाचित् तामव्यवाप्य अन्य-
त्रेभ्योपि स्तावामित्याह—यस्यां वयम्, श्राकृतत्वाद् बहुवचनम्, सर्वजनस्य 'द्वेष्ट्यौ' अश्रीतिकरौ "वसीय" स्ति 'अवसाव'

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ २०० ॥

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
घफव्यता ।

उपितो 'श्रुपासनिवेशनेषु' चाण्डालगृहेषु ॥ कदाचित् तत्राऽपि विद्वानविशेषादिना अहीलनीयावेव स्यातामित्याह—तस्यां च 'जातो' श्रुपाससम्यन्धिन्यां च, 'तुः' विशेषणे, ततश्च शेषजातिभ्यः कुत्सितत्वं विशिनष्टि, पापैव पापिका—कुत्सिता यस्यां 'युच्छे' ।" इति उपितो "मु" इत्यावां श्रुपासनिवेशनेषु सर्वस्य लोकस्य 'जुगुप्सनीयो' हीलनीयो । 'इहे'त्यस्मिन् जन्मनि 'तुः' पुनरर्थः तत इह पुनः 'कर्माणि' शुभानुष्ठानानि "पुरेकदाइं" पूर्वकृतानि विशिष्टजात्यादीनां निवन्धनमिति शेषः । ततः उत्पन्नमत्यर्थः पुनस्तदुपाजनायैव यत्नो विधेयो न तु विषयाभिष्वङ्गव्याकुलितमानसैरेव स्वेयमिति भावः ॥ यतश्चैव-महः 'सः' इति सम्भूतनामा अनगार आसीत् । "दाणिसि" इति देशीयभाषया इदानीं राजा महाबुभागो महर्द्धिकः पुण्यफलोपेक्षश्च सन् दृष्टफलत्वेनाभिनिक्रामेति सम्यन्धः । किं कृत्वा ? इत्याह—त्यक्त्वा भोगान् अशाश्वतान्, आदीयते—सन्निवेशेर्गृह्यते इति आदानः—चारित्रधर्मस्तद्धेतोः 'अभिनिक्राम' आभिमुख्येन प्रयोजितो भव, गृहस्थतायां हि न सर्व-विरतिरूपचारित्रसम्भव इति सूत्रपर्यायः ॥ १८-१९-२० ॥ क इव तदकरणे दोषः ? इत्याह—

इह जीविए राय ! असासयम्मि, धणियं तु पुन्नाइं अकुधमाणो ।

सो सोयई मयुमुहोवणीए, धम्मं अकाऊण परम्मि लोए ॥ २१ ॥

व्याख्या—इह 'जीविते' मनुष्यसम्यन्धिन्यायुपि राजन् ! 'अशाश्वते' अस्थिरे "धणियं तु" इति अतिशयेनैव न तु ध्वजपटप्रान्तादियन् चञ्चलतामात्रेण 'पुण्यानि' पुण्यहेतुभूतानि शुभानुष्ठानान्यङ्गुर्माणः 'सः' इति पुण्यानुपार्जकः 'शोचते' दुःशांतः पश्चात्तापं विधत्ते । मृत्युमुत्तं—मरणगोचरमुपनीतः तथाविधकर्मभिरुपढौकितः सन् धर्ममकृत्वा "परम्मि" इति पश्य गम्यमानत्तान् परस्मिन् 'लोके' जन्मान्तररूपे गत इति शेषः । नरकादिषु हासस्याऽसातवेदनादित्तशरीरः शशिनृप-

श्रीउत्तरा-
भ्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २०१ ॥

यत् 'किं न मया सर्वैव सदनुष्ठानमनुष्ठितमिति' लिखत एवाधर्मकारीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ स्यादेतत्—मृत्युमुत्तोप-
नीतस्य परत्र च दुःखाभिहतस्य सज्जनादयत्नाणाय भविष्यन्ति ततो न शोचिष्यन्ते इत्याशङ्क्याह—
जहेह सीहो व भियं गहाय, मच्चू णरं णेह हु अंतकाले ।

ण तस्स माया व पिया व भाया, कालम्मि तम्मिस्सहरा भवंति ॥ २२ ॥
ण तस्स दुक्खं विभयंति णायओ, ण भित्तवग्गा ण सुया ण बंधवा ।
एगो सयं पचणुहोइ दुक्खं, कत्तारमेवं अणुजाइ कम्मं ॥ २३ ॥

व्याख्या—'यथे'त्यौपन्ये 'इहे'ति लोके 'सिंहः' मृगपतिः 'बा' इति पूरणे, 'मृगं' कुत्तं गृहीत्वा प्रक्रमात् परलोकं
नयतीति सम्बन्धः । एवं 'मृत्युः' कृतान्तः 'नरं' पुरुषं नयति, 'दुः' अवधारणे, ततो नयत्येव, 'अन्तकाले' जीवितव्याव-
सानसमये । न 'तस्य' मृत्युना नीयमानस्य माता वा पिता वा "भाय" इति वाशब्दस्येह गम्यमानत्वात् भ्राता वा 'काले
तस्मिन्' जीवितान्तरूपे अंश-प्रक्रमात् जीवितभागं धारयन्ति-मृत्युना नीयमानं रक्षन्तीत्यंशधराः, उक्तं हि—“न पिता
भ्रातरः पुत्राः, न भार्या न च दास्यथाः । न शप्ता मरणात् त्रातुं, मन्नाः संसारसागरे ॥ १ ॥” इति ॥ स्यादेतत्—जीवि-
तारक्षणेऽपि दुःखांशधारिणो भविष्यन्ति अत आह—न 'तस्य' मृत्युना नीयमानस्य 'दुःखं' शरीरं मातसं वा 'विभजन्ति'
विभागीकुर्वन्ति 'ज्ञातयः' दूरवर्तिनः सज्जना न 'मित्रवर्गो' सुहृत्समूहा न 'सुताः' पुत्रा न 'बान्धवाः' निकटवर्तिनः
सज्जनाः, किन्तु 'एकः' अद्वितीयः 'स्वयम्' आत्मना 'प्रत्यनुभवति' वेदयते 'दुःखं' क्लेशम् । किमिति ? यतः 'कर्त्तारमेव'
उपाजयितारमेव 'अनुयाति' अनुगच्छति कर्मेति सूत्रद्वयार्थः ॥ २२-२३ ॥ इत्यमशरणत्वभावनामभिधायैकत्व-
भावनामाह—

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
वक्तव्यता ।

॥ २०१ ॥

चिच्चा दुपयं चउप्पयं च, खेत्तं गेहं धण-धन्नं च सर्वं ।
सकम्मयिइओ अवसो पयाइ, परं भवं सुंदर पावर्ग वा ॥ २४ ॥

तं इहगं तुच्छसरीरं से, चितीगयं डल्लिय पावगेणं ।
भज्जा य पुत्तो वि य पायओ य, दायारमन्नं अणुसंकमंति ॥ २५ ॥

न्याख्या—त्यक्त्वा 'द्विपवं च' भार्योदि 'चतुष्पदं च' इत्यादि 'क्षेत्रम्' इक्षुक्षेत्रादि 'गृहं' घवलगृहादि 'धनं' ति
'धनं' कनकादि 'धान्यं च' शाल्यादि सर्वम्, ततः किम् ? इत्याह—'स्वकर्मद्वितीयः' आत्मकर्मसहायः 'अवशः' अस्तब्रः
प्रयाति 'परम्' अन्यं 'भयं' जन्म "सुंदर" ति विन्दुलोपात् 'सुन्दरं' स्वर्गादि 'पापकं य' नरकादि, स्वकृतकर्मानुरूप-
मिति भावः ॥ स्वावेतत्—जीवेन त्यक्तस्य शरीरस्य का घातो ? इत्यत आह—'तद्' इति यत् तेन त्यक्तम् 'एकम्' अद्वितीयं
तुच्छम्—असारं शरीरकम्, अनयोस्तु विशेषणसमासः, 'से' 'तस्य' भवान्तरगतस्य सम्यन्धि 'चित्तिगतं' चित्ताप्राप्तं
वर्ध्वा 'तुः' पूरणे, 'पापकेन' अग्निना, भार्यो च पुत्रोऽपि च ज्ञातयश्च 'दातारम्' अभिलषितवस्तुसम्पादयितारमन्यम्
'अनुसङ्गामन्ति' उपसर्पन्ति । ते हि गृहमेनावरुद्धमास्त इति तद् बहिर्निष्कास्य जनलज्जादिना च भस्मसात्कृत्य कृत्या च
लौकिकश्रुत्यानि आकन्धा च कतिचिद् दिनानि पुनः स्वार्पेतत्परतया पूर्ववद् विलसन्ति न तद्घातार्चामपि पृच्छन्तीत्यभिप्राय
इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ किञ्च—

उवणिज्जई जीवियमप्पमायं, वन्नं जरा हरइ णरस्स रायं ! ।
पंचालराया ! वयणं सुणाहि, मा कासि कम्माइं महालयाइं ॥ २६ ॥
न्याख्या—'उपनीयते' ढोक्यते प्रकम्भाद् मूलवे तथाविधकर्मभिः 'जीवितम्' आयुः 'अप्रमादं' प्रमादं विनैव, आवी-

श्रीउचारा-
न्ययनयने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुत्तमोया-
ख्या लघु-
गृविः ।

॥ २०२ ॥

धीमरणतो नि न्तर मेल्यभिषायः । 'यणं' सुखिष्यच्छायात्मकं छरा हरति नरस्य हे राजन् । यतश्चैवमतः पञ्चालराज !
यचनं 'शृणु' आरुण्य, किं तत् ? मा कार्षीः कर्मणि "महालयाणि" चि अतिशयमहन्ति पञ्चेन्द्रियव्यपरोपण-
कुलिसमभक्षणादीनीति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ एवं मुनिनोके नृपतिराह—

अहं वि जाणासि जहेह साह !, जं मे तुमं साहसि चक्षमेयं ।

भोगा इमे संगकरा भवंति, जे दुज्जया जज्जो ! अमहारिसेहिं ॥ २७ ॥

व्याख्या—अहमपि जानामीति तथेति शेषः, 'यथा' येन प्रकारेण 'इह' अस्मिन् जगति साधो ! यद् 'मे' मम त्वं
'साधयसि' फययसि 'पाप्मम्' उपदेशरूपं वचः 'एतद्' अनन्तरोक्तम् । तत् कथं न विषयान् परित्यजसि ? अत आह—
भोगा इमे 'सङ्कराः' प्रतिबन्धोत्पादका भवन्ति ये यत्तदेर्नित्याभिसम्बन्धात् ते दुस्त्यजाः आर्य ! 'अस्माद्दुष्टो' गुरुकर्म-
निरिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ किञ्च—

इत्थिणपुरम्मि चित्ता !, दट्ठणं णरयइं महिहिपं । कामभोगेसु गिद्धेणं, णियाणमसुहं कडं ॥ २८ ॥
तरस मे अप्पडिफंतस्स, इमं पुंयारितं फलं । जाणमाणो वि जं धम्मं, कामभोगेसु सुच्छिओ ॥ २९ ॥

व्याख्या—हस्तिनागपुरे हे 'चित्र !' चित्रनामन् मुने ! दृष्ट्वा 'तरपतिं' सनत्कुमारनामानं चतुर्थ्यचक्रवर्तिनं मह-
द्विकं कामभोगेषु गृद्धेन निदानम् 'अशुभम्' अशुभाशुबन्धिं कृतमिति ॥ 'तस्स' चि सुवृध्यत्ययेन 'तस्माद्' निदानाद्
'मे' मम 'अप्रतिक्रान्तस्य' अग्रतिमिवृत्तस्य, तदा हि त्वया बहुधोच्यमानेऽपि न मन्वेतसः प्रत्यावृत्तिरभूदिति, 'इदमेता-
दृशम्' अनन्तरवक्ष्यमाणरूपं 'फलं' कार्यम्, यत् कीदृग् ? इत्याह—'जाणमाणो वि' चि प्राकृतत्वात् जानन्नपि यदहं

१ मत्पि य जीयते ।

त्रयोदश
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सोत्री
वक्तव्यता ।

॥ २०२ ॥

‘धर्म’ धृतधर्मादिकं कामभोगेषु ‘भ्रूच्छित्तः’ गृह्यः, तदेतत् कामभोगेषु मूर्च्छनं मम निदानकर्मणः फलमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २८-२९ ॥ पुनर्निदानफलमेवोदाहरणतो दर्शयितुमाह—

नागो जहा पंकजलावसन्नो, ददुं थलं णाभिसमेइ तीरं ।

एवं चयं कामगुणेषु गिह्वा, ण भिक्खुणो मग्गमणुवयामो ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘नागः’ हस्ती ‘यथे’त्युपन्यासे, पङ्कप्रधानं जलं पङ्कजलं तत्राऽवसन्नः—निमग्नः पङ्कजलावसन्नः सन् दृष्ट्वा स्थलं ‘न’ नैव ‘अभिसमेति’ प्राप्नोति ‘तीरं’ पारम् अपेर्गेम्यमानत्वान् तीरमपि आस्तां स्थलमिति भावः । एवं वयं काम-गुणेषु गृह्या न ‘भिक्षोः’ साधोः ‘मार्गे’ पन्थानं सदाचारलक्षणम् ‘अनुव्रजामः’ अनुसराम इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

पुनरनित्यतादर्शनाय मुनिराह—

अघेइ कालो तूरंति राईओ, ण यावि भोगा पुरिसाण णिचा ।

उवेच्च भोगा पुरिसं चयंति, दुमं जहा खीणफलं व पक्खी ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘अलेति’ अतिक्रामति ‘कालः’ यथायुष्मककालः, किमिति ? यतः ‘दधरन्ति’ क्षीप्रं गच्छन्ति ‘रात्रयः’ रत्नन्यः, विनोपलक्षणं चैतत्, ततोऽनेन जीवितस्याऽनित्यत्वमुक्तम् । उक्तं हि—“क्षण-धाम-दिवस-भासच्छलेन गच्छन्ति जीवितदलानि । इति विद्वानपि कथमिह, गच्छसि निद्रावशं रात्रौ ? ॥ १ ॥” न च भोगा अपि, अपेरत्र सम्वन्धात् पुरुषाणां ‘नित्याः’ शाश्वताः, यत उपेत्य स्वप्रवृत्त्या न तु पुरुषमिप्रायेण भोगाः पुरुषं त्यजन्ति, कमिव क इव ? इत्याह—
दुमं क्षीणफलं यथा ‘पक्षी’ विहग इव, फलोपमानि हि पुण्यानि, ततस्तदपगमे पुरुषं पक्षिवद् भोगा मुञ्चन्तीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ यत एवमतः—

जइ तं सि भोगे चइउं असत्तो, अज्जाइं कम्माइं करेहि रायं ! ।
धम्मे ठिओ सवपयाणुकंपी, तो होहिसि देवो इओ विउवी ॥ ३२ ॥

व्याख्या—यदि त्वमसि भोगान् लक्ष्मणशक्तः, ततः किम् ? इत्याह—‘आर्याणि’ शिष्टजनोचितानि ‘कर्माणि’ अनुष्ठा-
नानि कुरु राजन् ! ‘धर्मे’ प्रक्रमाद् गृहस्थधर्मे सम्यग्दृष्ट्यादिशिष्टानुचरिताचारलक्षणे स्थितः सन् ‘सर्वप्रजानुकम्पी’
समस्तप्राणिदयापरः । ततः किं फलम् ? इत्याह—‘ततः’ आर्यकर्मकरणाद् भविष्यसि ‘देवः’ वैमानिकः ‘इतः’ अस्माद्
मनुष्यभाषादनन्तरं “विउवी” त्ति वैक्रियशरीरयानिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ एवमुक्तोऽपि यदाऽसौ न किञ्चित् प्रतिपद्यते
तदा मुनिराह—

ण तुज्झ भोगे चइऊण बुद्धी, गिद्धो सि आरंभपरिगहेसु ।
मोहं कओ इत्तिउ विप्पलावो, गच्छामि रायं ! आमंतिओ सि ॥ ३३ ॥

व्याख्या—‘न’ प्रतिषेधे, तव भोगान् उपलक्षणत्वादनार्यकर्माणि वा त्वं बुद्धिः, किन्तु ‘गृद्धः’ मूर्च्छितः ‘असि’
भवसि आरम्भपरिग्रहेषु । ‘भोगं’ निष्फलं यथा भवत्येवं ‘कृतः’ विहित एतावान् ‘विप्रलापः’ विविधव्यर्थवचनोपन्यासा-
त्मकः । सम्प्रति तु गच्छामि राजन् ! ‘आमन्त्रितः’ अनेकार्थत्वाद् घातूनां गृष्टः ‘असि’ भवसि । अयमाश्रयः—अनेकधा
जीवितानित्यत्वादिर्दानद्वारेणाऽनुशिष्यमाणस्याऽपि तव न मनागपि विषयविरफिरित्यविनेयत्वादुपेक्षेव श्रेयस्करी । उक्तं
हि—“मैत्री-प्रमोद-न्यारुण्य-माध्यस्थ्यानि सत्त्वगुणाधिकङ्किदयमानाविनेयेषु” इति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ इत्थमुक्त्वा गते
मुनो ब्रह्मदत्तस्य यदभूत् तदाह—

त्रयोदशं
चित्रसम्भू-
तीयाख्य-
मध्ययनम् ।

चित्र-
सम्भूत-
मुन्योः सौत्री
यक्तव्यता ।

॥ २०३ ॥

पंचालराया वि य बंभदत्तो, साहुस्स तस्सा वयणं अकावं ।
अणुत्तरे सुंजिय कामभोए, अणुत्तरे सो नरए पविट्ठो ॥ ३४ ॥

व्याख्या—“पंचालराया वि य” छि ‘अभिः’ पुनरर्थे, ‘चः’ पूरणे, ततः पञ्चालराजः पुनर्ब्रह्मदत्तः साधोः तस्य वचनम् ‘अकृत्वा’ वञ्चतन्दुलवद् गरुकर्मतयाऽह्यन्तर्भुदत्वाद् अनुश्रुय ‘अनुत्तरान्’ सर्वोत्तमान् भुक्त्वा कामभोगान् “अनुत्तरे” सकलनरकज्येष्ठे अप्रतिष्ठान इत्यर्थः स ब्रह्मदत्तो नरके प्रविष्टः । तदनेन निदानस्य नरकपर्यवसानं फल-मुपदर्शितं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ सम्प्रति प्रसङ्गत एव चित्रवक्तव्यतोच्यते—

चित्तो वि कामेहि विरत्तकामो, उदत्तचारित्ततवो महेसी ।

अणुत्तरं संजम परलइत्ता, अणुत्तरं सिद्धिमइं गओ ॥ ३५ ॥ छि बेमि ॥

व्याख्या—“विप्रोऽपि” चित्रः पुनः कामेभ्यः ‘विरक्तकामः’ पराङ्मुखीभूतामिलापः उदात्तं—प्रधानं चारित्रं—सर्वविर-तिरूपं तपश्च—द्वादशविधं यस्य स तथा, महर्षिः अनुत्तरं ‘संयमं’ सप्तदशभेदं पालयित्वा ‘अनुत्तरं’ सर्वलोकाकाशोपरि-वर्तिनीं सिद्धिगतिं गत इति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्ति, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीभिमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुव-
बोधायां चित्रसम्भूतीयाख्यं त्रयोदशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ इपुकारीयाख्यं चतुर्दशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं त्रयोदशमध्ययनम् । अपुना इपुकारीयाख्यं चतुर्दशमारभ्यते, अख चायमभिसम्बन्धः—‘इहानन्तराध्ययने मुख्यतो निदानदोष उक्तः प्रसन्नतो निर्निदानवागुणश्च, अत्र तु मुख्यतः स एवोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याऽध्ययनस्य प्रस्तावनायं इपुकारवक्तव्यता तावदुच्यते । तत्र सम्प्रदायः—

जे ते दो वि गोवदारया चित्त-संभूयपुबभविता साहुअणुकंपए लद्धसम्मत्ता कालं काऊण देवल्लोगे उववन्ना । ते ततो चुया सिइपइट्टिए नयरे इब्भक्खले दो वि भायरो जाया । तत्थ तेसिं अन्ने वि चत्तारि इब्भदारगा वयंसया जाया । तत्थ वि भोगे भुंजिं तहारूवाणं थेराणमंतिए धम्मं सोऊण सब्बे पवइया । सुचिरकालं संजममणुपालेऊणं भत्तं पच्चत्ताडं कालं काऊण सोहग्गे कप्पे पडमगुग्गे विमाणे छ वि जणा चउपलिओवमठितिया देवा उववन्ना । तत्थ जे ते गोवयज्जा देवा ते चइऊण कुरुजणवए उसुयारे पुरे एगे उसुयारो नाम राया जाओ, बीओ तस्सेव महादेवी कमलावई नाम संवुत्ता, तइओ तस्स य चेव राइणो भिगू नाम पुरोहिओ संवुत्तो, चउत्थो तस्सेव पुरोहियस्स भारिया संवुत्ता दासिट्ठा गोत्तेण जसा नाम । सो य भिगू पुरोहिओ अणवक्खो गाढं तप्पए, अवचनिमित्तं उवायएइ देवयाणं, पुच्छइ नेमिप्तिए । ते य दो वि पुबभवगोवा देवभवे वट्टमाणा ओहिणा जाणिं जहा ‘अन्हे एयस्स भिगुस्स पुरोहियस्स पुत्ता भविस्सामो’ तओ सम्मणरूवं काऊणं उवागया भिगुसमीवं । भिगुणा सभारिणं वंदिया, सुहासणत्था य धम्मं कदिति । तेहिं दोहिं वि सावयवयाणि गहियाणि । पुरोहिण मन्नइ—भगवं ! अस्मं अवचं होज्जा न व त्ति ? ।

साह्रिं भन्नइ—‘भविसंति दुवे दारगा, तै य डहरगा चेव पवइस्संति, तेसिं तुब्भेहिं वापाओ न कायघो पवयंताणं, ते सुवहुं सवोहिस्सति’ ति भणिऊण पडिगया देवा । नाइचिरेण य चइऊण तस्स पुरोहिइस्स भारियाए वासिहिंए दुवे वि उयेरे पमायाया । तओ सो पुरोहिओ सभारिओ नयराओ निगंतुं पवंतगमे ठिओ । तत्येव सा माहणी पत्तूया । दारया जाया । तओ ‘सा पवइस्सति’ ति काउं मायावित्तेहिं दुग्गाहिया—जहा एए पवइयगा डिक्खस्वाणि घेतुं मारेति, पच्छा तेसिं मंसं खायंति, तं मा तुब्भे कयाइ एएसिं अहिइस्सह । अन्नया ते तम्मि गमे रमंता वाहिं निगया । इओ य अट्ठाणपडियन्नया साहू आगच्छंति । तओ ते दारया साहू वट्ठूण भयभीया पलायंता एगम्मि वडपायवे आरुढा । साहुणो समावत्तीए गहिबभत्तपाणा तम्मि चेव वडदेहे ठिया, सुहुत्तं च वीसमिऊणं भुंजितं पवत्ता । ते पडारुढा पासति सामाविचं भत्तपाणं, णत्थि मंसं ति । तओ चित्तिउं पवत्ता—‘कत्थ अन्हे एयारिस्ताणि रुवाणि दिट्ठपु-
द्यानि ?’ ति जाई संभरिया, संयुद्धा । साहुणो वंदिउं गया अम्मापिडसमीवं । मायावित्तं संवोहिऊण सह मायावित्तेहिं पवइया । देवीए राया संवोहिओ । ताणि पवइयाणि । एवं ताणि छावि केयलनाणं पाविऊण निघाणमुधगयाणि ॥ इह तु सूत्रोक्तत्वाप्यर्थस्याभिधानं प्रसङ्गत इत्यदोषः । सम्मति सूत्रमनुस्रियते—

देवा भवित्ता ण पुरेभवम्मी, केई सुया एगविमाणवासी ।
पुरे पुराणे उसुयारणामे, खाए समिद्धे सुरलोगरम्मे ॥ १ ॥
सकम्मसेसेण पुराकएणं, कुलेसुदग्गेसु य ते पत्तूया ।
णिविन्न संसारभया जहाय, जिणिदमगं सरणं पवत्ता ॥ २ ॥

पुमत्तमागम्म कुमार दो वि, पुरोहिओ तस्स जसा य पत्ती ।
विसालकित्ती य तहोसुयारो, रायऽत्थ देवी कमलावई य ॥ ३ ॥

व्याख्या—देवा भूत्वा ‘पुरेभवस्मि’ ति पूर्वभवे ‘केचिद्’ अनिर्दिष्टनामानः च्युताः, एकस्मिन्-पद्मगुल्मनाम्नि विमाने वसन्तीत्येवंशीला एकविमानवासिनः ‘पुरे’ नगरे ‘पुराणे’ चिरन्तने इणुकारनाम्नि ‘द्वयावे’ ग्रंथिते समृद्धे सुर-
लोकरन्त्ये, स्वम्-आत्मीयं कर्म-पुण्यप्रकृतिलक्षणं तस्य शेषः—इद्वरितं स्वकर्मशेषत्वेन पुराकृतेन कुलेषु वदन्नेषु ‘वः’ पूरणे,
‘हे’ इति ये देवा भूत्वा च्युताः ‘प्रसूताः’ उत्पन्नाः, ‘निर्विण्णः’ ति आर्पत्वात् ‘निर्विण्णाः’ उद्विष्टाः संसारभयात्,
‘जहाय’ ति परित्यज्य भोगादीनीति गम्यते, ‘जिनेन्द्रमार्ग’ तीर्थंशुपदिष्टं मुक्तिपथं ‘शरणम्’ अपायरक्षाक्षममाश्रयं
‘प्रपन्नाः’ अभ्युपगता इत्यध्ययनार्थसूचनम् ॥ कच्च किं रूपः सन् जिनेन्द्रमार्गं शरणं प्रपन्नः ? इत्याह—‘पुंस्त्वं’ पुरुषत्वम्
‘आगम्य’ प्राप्य ‘कुमार’ ति ‘कुमारो’ अकृतपाणिग्रहणौ द्वौ ‘अपिः’ पूरणे, सुलभबोधिकत्वेन प्राधान्यव्यापनार्थं चानयोः
पूर्वमुपाशनम्, पुरोहितः वृतीयः, तस्य ‘जसा च’ जसानाम्नी पत्नी चतुर्थः, ‘विशालकीर्त्तिश्च’ विस्तीर्णयशाश्च तथा इणु-
कारो नाम राजा पञ्चमः, ‘अत्र’ एतस्मिन् भवे ‘देवी’ इति प्रधानपत्नी प्रकृतात् तस्यैव राज्ञः कमलावती च नाम्ना
पठ इति सूत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ सम्यगति यथैतेषु जिनेन्द्रमार्गे प्रतिपत्तिः कुमारकयोर्जाता तथा दर्शयितुमाह—

जार्जजरामचुभयाभिभूया, योहिंविहाराभिणिविट्चित्ता ।
संसारचक्रस्स विमोक्खणट्ठा, दट्ठूण ते कामगुणे विरत्ता ॥ ४ ॥
पियपुत्तंगा दोन्नि वि माहणस्स, सकम्मसीलस्स पुरोहियस्स ।
सरिखु पोरानिय तत्थ जाई, तहा सुचिच्च तव संजम्म च ॥ ५ ॥

व्याख्या—जाति-जरा-मृत्युभयाभिमूढौ, बहिः संसारद्वन्द्वं विहारः—स्थानं बहिर्विहारः स चार्थोद् मोक्षस्तस्मिन्न-
भिनिविष्टं—बद्धाग्रहं चित्तं ययौस्तौ, तथा, संसारः चक्रमिव संसारचक्रं तस्य 'विमोक्षार्थं' परित्यागनिमित्तं दृष्ट्वा साधूनि
क्षेपः, 'तौ' अनन्तरोक्तौ 'कामगुणै' कामगुणविषये विरक्तौ प्रियौ—बलभौ तौ च तौ पुत्रावेव पुत्रकौ प्रियपुत्रकौ द्वावपि
साहनस्य 'स्वकर्मशीलस्य' यजनयजनादिस्वकीयानुष्ठाननिरतस्य 'पुरोहितस्य' शान्तिकर्तुः स्मृत्वा 'पौराणिय" चि सूत्रत्यात्
'पौराणिकौ' चिरन्तनी 'तत्र' सन्निवेशे जातिम्, तथा सुचीर्णं तपः संयमं च, अत्र कामगुणविरक्तिरेव जिनेन्द्रमार्गप्रति-
पत्तिरिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ ततस्तौ किमकार्षौम् ? इत्याह—

ते कामभोगेषु असज्जमाणा, माणुस्सएसुं जे यावि दिवा ।

मोक्खाभिकंखी अभिजायसद्धा, तातं उवागम्म इमं उदाहु ॥ ६ ॥

व्याख्या—'तौ' पुरोहितपुत्रौ 'कामभोगेषु' उक्तल्लेषु "असज्जमाण" चि 'असजन्तौ' सङ्गमकुर्वन्तौ 'माणुप्यकेषु'
मनुजसन्मन्धिषु ये चाऽपि 'विन्याः' देवसन्मन्धिषु कामभोगक्षेपे चेति प्रक्रमः, 'मोक्षभिकाङ्क्षिणौ' मुक्त्यभिलाषिणौ
'अभिजातश्रद्धौ' उत्पन्नतद्वरुचौ 'तातं' पितरमुपागम्य 'इदं' वक्ष्यमाणं "उदाहु" चि 'उदाहरताम्' उक्तवन्ताविति सूत्रार्थः
॥ ६ ॥ यत्र तावुक्त्वन्तौ तदाह—

असासयं ददु-इमं विहारं, बहुअंतरायं न य दीहमाउं ।

तम्हा गिहंसि ण रइं लभामो, आमंतयामु चरिस्सामि मोणं ॥ ७ ॥

व्याख्या—'अशाश्वतम्' अनित्यं दृष्ट्वा 'इमं' प्रत्यक्षं 'विहारं' मनुष्यत्वेनावस्थानम्, किमित्येयम् ? इत्याह—'बहुअन्त-
रायं' बहुव्याध्यादिविघ्नं 'न च' नैव दीर्घं 'आयुः' जीवितम्, सम्प्रति पत्योपमायुष्कताया अप्यभावात्, यत एवं तस्माद्

श्रीउत्तरा-
रूपयनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ २०६ ॥

गृहे, न रतिं लभामहे, अतश्च 'आमन्नयावहे' पृच्छाव आवां यथा चरित्यावः 'भानं' मुनिभावं संयममिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥
एवं च ताभ्यामुक्ते—

अहं तायगो तत्थ मुणीण तेसिं, तवस्स वाघायकरं वयासी ।
इमं वयं वेयविओ वदन्ति, जहा ण होई असुयाण लोगो ॥ ८ ॥
अहिज्ज वेदे परिविस्स चिप्पे, पुत्ते परिट्ठप्प गिंहसि जाया ! ।
भोद्या ण भोगे सह इत्थियाहिं, आरणणा होह मुणी पसस्था ॥ ९ ॥

व्याख्या—'अयं' अनन्तरं तात एव तातकः 'तत्र' तस्मिन्नवसरे 'मुन्योः' भावतः प्रतिपन्नमुनिभावयोः 'तयोः' कुमारयोः तपसः, उपलक्षणत्वाद्दोषमनुष्ठानस्य च व्याघातकरं वचनमिति शेषः, "वयासिं" चि अवादीत्, यद्वा-
दीत् तदाह—इमां वाचं वेदविदो वदन्ति, यथा—न भयति 'असुतानाम्' अपुत्राणां 'लोकः' परलोकः, तं विना पिण्ड-
प्रदानाद्यभाधान् । तथा च वेदवचः—“अनपत्यस्य लोका न भवन्ति ।” तथाऽपि अन्यैरप्युक्तम्—“पुत्रेण जायते लोकः,
इत्येषा वैदिकी श्रुतिः । अयं पुत्रस्य पुत्रेण, स्वर्गलोकं महीयते ॥ १ ॥” यत एवं तस्माद् अचीत्य चेदाम् 'परिवेज्य'
भोजयित्वा विप्रान् पुत्रान् परिस्थाप्य गृहे 'जातौ ! पुत्रौ !, तथा मुक्त्वा "ण" इति वाक्यालङ्कारे, भोगान् सह स्त्रीभिः
अरण्ये मयौ आरण्यौ तावेव 'आरण्यकौ' आरण्यकव्रतधारिणौ "होह" चि 'भवतां' सम्पदेयां युवां मुनी 'प्रशस्तौ'
स्नाप्याविति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८-९ ॥ इत्थं तेनोक्ते कुमारकौ यदकार्षौ तदाह—

सोयगिगणा आयगुणिघणेणं, मोहाणिता पज्जलणादिपुणं ।
संतत्तभावं परितप्पमाणं, लालप्पमाणं बहुहा बहं च ॥ १० ॥

चतुर्दशं
इपुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

पणाम्
इपुकार-
राजादीनां
वस्तुन्यता ।

॥ २०६ ॥

पुरोहिपं तं कमसोऽणुणंतं, निमंतयंतं च सुए घणेणं ।
जहक्कमं कामगुणेसु चैव, कुमारगा ते पसमिक्ख वक्कं ॥ ११ ॥
वेया अहीया ण भवंति ताणं, सुत्ता दिया णिंति तमंतमे णं ।
जाया य पुत्ता ण भवंति ताणं, को णाम ते अणुमन्निज एयं ॥ १२ ॥
खणमित्तसुक्खा बहुकालहुक्खा, पगामहुक्खा अणिकामसोक्खा ।
संसारमोक्खस्स विपक्खभूया, खाणी अणत्थाण उ कामभोगा ॥ १३ ॥
परिद्वयंते अणियत्तकामे, अहो य राजो परितप्पमाणे ।
अन्नप्पमत्ते घणमेसमाणे, पप्पोत्ति मञ्जु पुरिसे जरं च ॥ १४ ॥
इमं च मे अत्थि इमं च णत्थि, इमं च मे किच्चमिमं अकिच्चं ।
तं एवमेवं लालप्पमाणं, हरा हरंति त्ति कहं पमाओ ॥ १५ ॥

व्याख्या—शोकाग्निना, आत्मनो गुणाः—अनादिकालसहचरित्वेन रागादय आत्मगुणस्ते इन्धनम् उद्दीपकतया यत्न स तथा तेन, 'मोहानिलात्' अज्ञानपयनात् "पञ्जलणाहिणं" ति अधिकप्रज्वलनेन सन्तप्तमायं अत एव च 'परितप्पमानं' समन्ताद् दहमान 'लालप्यमानम्' अतिशयेन दीनवचांसि लपन्तं 'बहुधा' अनेकप्रकारं 'बहु च' प्रभूतं यथा भवति, पुरोहितं 'तमि'ति प्रकान्तम् "कमसो" त्ति क्रमेण 'अनुवयन्तं' प्रज्ञापयन्तं निमन्त्रयन्तं च सुखे धनेन यथाक्रमं कामगुणैश्चैव कुमारकौ 'तौ' अनन्तरप्रकान्तौ 'प्रसमीदय' प्रकर्षेण अज्ञानाच्छादितमतिमालोक्य 'वाक्यं' वच उत्तयन्ता-
विति गम्यते ॥ किं तत् ? इत्याह—वेदा अधीता न भवन्ति त्राणम्, उक्तं हि वेदविद्भिरपि—“शिल्पमध्ययनं नाम, दृत्तं

ब्राह्मणलक्षणम् । दृत्तत्वं ब्राह्मणं प्रादुर्गतरान् वेदजीवकान् ॥ १ ॥” तथा “भुक्त” ति भोजिता द्विजा नयन्ति तमसोऽपि यत् तमस्तस्मिन्-अतिरौद्रे रौरवादिनरके, “णमि”ति वाक्यालङ्कारे, ते हि भोजिताः पशुवधाद्यशुभव्यापार एव प्रवर्तन्ते । तथा जाताश्च पुत्रा न भवन्ति त्राणं नरकादिक्लृप्तौ निपततामिति गम्यते । उक्तं हि वेदमतानुसारिभिरपि—“यदि पुत्राद् भवेत् स्वर्गो, दानधर्मो न विद्यते । मुपितस्तत्र लोकोऽयं, दानधर्मो निरर्थकः ॥ १ ॥ बहुपुत्रा दुली गोधा, ताम्रचूडस्तथैव च । तेषां च प्रथमं स्वर्गः, पञ्चाहोको गमिष्यति ॥ २ ॥” यतश्चैवं ततः ‘को नाम’ न कश्चित् ‘ते’ तय ‘अनुमन्येत’ अनुजानीयात् सविचेक इति गम्यते ‘एतद्’ अनन्तरुक्तं वेदाध्ययनादित्रयम् ॥ तथा क्षणमात्रसौख्या बहुकालदुःखाः ‘प्रफामदुःखाः’ अतिशयदुःखाः ‘अनिकामसौख्याः’ अप्रकृष्टसुखाः संसारमोक्षस्य विपक्षभूताः किमिलेयंविधास्ते ? इत्याह—‘रमिः’ आकरोऽनर्थानाम्, तुल्योऽवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततः रमिरेव ‘कामभोगाः’ उक्तरूपाः ॥ अनर्थरमित्वमेव स्पष्टयितुमाह—‘परिमज्जन्’ विषयसुखलाभार्थमितस्ततो भ्राम्यन् ‘अनिवृत्तकामः’ अनुपरतेच्छः सन्, “अहो य राज्ञो” ति आर्पत्यात् यस्य भिन्नक्रमत्वाद् अहि राज्ञौ च ‘परितप्यमानः’ तदवाप्तौ समन्वात् चिन्ताप्रिना दह्यमानः, अन्ये-सुहृत्स्वजनादयः तदर्थं प्रमत्तः-तत्कृत्यासक्चेता अन्यप्रमत्तः ‘धनं’ वित्तम् ‘एषयन्’ विविधोपायैर्गवेषयमाणः “पप्नोति” प्राप्नोति मृत्युं पुरुषो जरां च ॥ इदं च मेऽस्ति धान्यादि, इदं च नास्ति राजतरूपादि, इदं च मे ‘कृत्यं’ गृहवर्गिण्डकादि, इदमकृत्यमारुह्यमपि वाणिज्यादि न कर्तुमुचितम्, ‘तं’ पुरुषम् ‘एवमेवं’ द्रुथैव ‘लालप्यमानम्’ अत्यर्थं व्यक्तवाचा वदन्तम्, हरन्यायुरिति ‘हराः’ दिनरजन्यादयः ‘हरन्ति’ भवान्तरं नयन्ति । ‘इती’ति अस्माद् हेतोः कथं प्रमादः प्रक्रमाद् धर्मे कर्तुमुचितः ? इति शेष इति सूत्रपट्यार्थः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ सम्प्रति धनादिभिः प्रलोभयितुं पुरोहितः ग्राह—

धनं पभूयं सह इतिथयार्हिं, सयणां तहा कामगुणा परामा !
नं सव साहीणमिहेव तुज्झं ॥ १६ ॥

तयं कए तप्पइ जरस लीओ, त सब साहोपाजइ न उ
 तयाइया—धनं प्रभूतं सह 'स्त्रीभिः' 'स्वजनाः' पितृ-पितृव्यादयः, तथा कामगुणाः "पक्कम" चि प्रकामाः 'तपः'
 कष्टानुष्ठानं 'कृते' निमित्तं 'तप्यते' अनुतिष्ठति 'यस्य' धनवैलोकः तत् सबं स्वाधीनम् 'इदंय' अस्मिन् गृहे "सुब्ब" ति
 युवयोरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तौ आहतुः—
 विमते? मयणेण वा कामगुणेहिं चेव ? ॥ १७ ॥

युक्त्वोरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तौ आहवुः—
ध्वनेन किं घम्मधुराहिगारे?, सयणेन वा कामगुणेहिं चेव? ।
समणा भविस्सामु गुणोहघारी, बहिंविहारा अभिगम्म भिक्खवं ॥ १७ ॥
इत्याख्या—धनेन किम्?, न किञ्चित् 'धर्मधुराधिकारे' तत्पक्षात्वे, सज्जेन वा कामगुणेर्ध्वेद, ततः श्रमणौ भविव्यावः
'गुणौचचारिणो' क्षमादिगुणसमूहधारकौ, बहिर्मागादिभ्यो विहारो यथोक्ती बहिर्विहारौ अप्रतिबद्धविहारावित्यर्थः 'अभि-
गम्य' आश्रित्य भिक्षामिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ आत्मास्त्रित्वमूलत्वात् सकलधर्मानुष्ठानस्य तन्निराकरणायाह पुरोहितः—
तन्निराकरणं तिलेसु ।

गन्ध' आश्रित्य भिक्षामिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ आत्माखलमूलनाय,
जहा य अग्गी अरणीउसंतो, खीरे घयं तिल्लमहा तिलेसु ।
एमेव जाया सरिरग्ग्मि सत्ता, सम्मुच्छई णासइ णावचिहं ॥ १८ ॥
व्याख्या—यथैव नस्याधारणार्थत्वात् 'अग्ग्मिः' 'अरणिउ' चि 'अरणितः' अग्ग्मिन्धनकायात् 'असन्' अविद्यमान
एव सम्मुच्छति, तथा क्षीरे घृतं तैलमय तिलेषु, एवमेव हे जातो ! क्षीरे सत्त्वाः "सम्मुच्छइ" चि 'सम्मुच्छन्ति'

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुललोथा-
ख्या लघु-
धृतिः ।
॥ २०८ ॥

पूर्वमसन्त एयोत्पद्यन्ते । तथा “नासह” ति नश्यन्ति “नावचिह्ति” न पुनरवतिष्ठन्ते शरीरान्ते तन्नाशात्, इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ कुमारकावाहलुः—

नो इन्दियगिगज्ज अमुत्तभावा, अमुत्तभावा वि य होइ णिचो ।
अज्झत्थहेउं निययस्स वंधो, संसारहेउं च वयंति वंधं ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव इन्द्रियग्राह्यः सत्त्व इति प्रक्रमः, अमूर्तभावात्, तथा अमूर्तभावादपि च भवति नित्यः, तथा हि—यद् द्रव्यत्वे सति अमूर्तं तद् नित्यम् आकाशवत् । न चैवममूर्तत्वादेव तस्य सम्बन्धासम्भवः, यतः “अज्झत्थ-
हेउं निययस्स वंधो” अध्यात्मशब्देन आत्मस्था मिथ्यात्वाद्य इहोच्यन्ते, ततस्सदेतुः—तन्निमित्तो नियतः—निश्चितो
वन्धः—कर्मभिः संश्लेषः, यथाऽमूर्तत्वाऽपि नैवसो मूर्तेरपि घटादिभिः सम्बन्ध एवमस्यापि कर्मभिर्मूर्तेरपि न विरुध्यते,
तथा संसारहेतुं च यदन्ति वन्धमिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ यत एवमस्ति आत्मा वन्धश्च तस्य इत्यतः—

जद्वा चयं धम्ममयाणमाणा, पावं पुरा कम्ममकासि मोहा ।
ओरुज्झमाणा परिरक्खियंता, तं नेव सुज्जो वि समायरामो ॥ २० ॥

व्याख्या—यथा वयं ‘धर्म’ सम्यग्दर्शनादिकम् अजानाताः ‘पापं’ पापहेतुं ‘पुरा’ पूर्वं ‘कर्म’ अनुष्ठानं “अकासि” ति
‘अकाम्’ कृतवन्तः ‘मोहात्’ अज्ञानात् ‘अवरुध्यमानाः’ निर्गमं गृहादलभमानाः ‘परिरुध्यमाणाः’ अनुजीविभिर्भित्तुपाह्य-
मानाः ‘तत्’ पापकर्म नैव ‘भूयोऽपि’ पुनरपि समाचरामः, यथावद् विदितवस्तुत्वादिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ अन्यच्च—
अब्भाहयम्मि लोयम्मि, सबओ परिवारिए । अमोहाहिं पडंतीहि, गिहंसि ण रहं लभे ॥ २१ ॥

१ भरुपं हि ययाऽऽकाणं, रूपिद्वय्यादिभाजनम् । तथा हरूपी जीवोऽपि, रूपिक्रमादिभाजनम् ॥ १ ॥

चतुर्दशं
शुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पण्णाम्
शुकार-
राजादीनां
यक्तव्यता ।

॥ २०८ ॥

व्याख्या—‘अभ्याहते’ पीडिते लोकं ‘सर्वतः’ सर्वोसु दिक्षु ‘परिवारिते’ परिवेष्टिते ‘अमोघामिः’ अवन्ध्यप्रहर-
णोपमाभिः ‘पतन्तीभिः’ आगच्छन्तीभिः ‘गृहे’ गृहवासे न रतिं लभामहे । यथा वागुरावेष्टितो मृगोऽमोघैश्च प्रहरणै-

न्याधेनाभ्याहतो न रतिं लभते, एवमावामपीति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ मृगुराह—

केण अमोघाहओ लोओ, केण वा परिवारिओ । का वा अमोहा वुत्ता, जाया ! चिंतावरो हुमि ॥ २२ ॥
व्याख्या—केन व्याधतुल्येन अभ्याहतो लोकः ? केन वा वागुरारूपेण परिवारितः ? का वा ‘अमोघा’ अमोघप्रहर-
णोपमा वृत्ता ? हे जातौ ! चिन्तापरः “हुमि” त्ति भवामि । ततो ममाऽऽवेद्यतामयमर्थं इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ तावाहदुः—
मधुणऽमोहाहओ लोओ, जराए परिवारिओ । अमोहा रयणी वुत्ता, एवं ताय ! विद्याणह ॥ २३ ॥

व्याख्या—मृत्युना अभ्याहतो लोकः, तस्य सर्वत्राप्रतिहतप्रसरत्वात् । उक्तञ्च—

‘तिथ्ययरा गणहारी, मुरवइणो चक्कि-कैसवा रामा । संहरिया हयविहिणा, सेसेसु नरेसु का गणणा ? ॥ ११ ॥’ जरया
परिवारितः, अमोघाश्च रजन्यः वृत्ताः, तत्पतने ह्यवश्यंभावी जनस्याभिघातः, एवं ताव ! विजानीत इति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥

जा जा वच्चइ रयणी, न सा पडिनियत्तई । अहम्मं कुणमाणस्स, अफला जंति राईओ ॥ २४ ॥
जा जा वच्चइ रयणी, न सा पडिनियत्तई । धम्मं च कुणमाणस्स, सफला जंति राईओ ॥ २५ ॥

व्याख्या—या या व्रजति रजनी न सा ‘प्रतिनिवर्त्तते’ न पुनरागच्छति, ताश्च अधर्मं कुर्वतो जन्तो रिति गम्यते
अफला यान्ति रात्रयः, अधर्मनिबन्धनं गृहस्थतेति ॥ तथा “जा जे”त्यादि पूर्ववत् । नवरं “धम्मं च” त्ति ‘चः’ पुनरर्थे

१ “तीर्थकरा गणधारिणः, सुरपत्यश्चक्रि-कैसवा रामाः । संहता हतविधिना, होषेषु नरेषु का गणणा ? ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
प्ययनयवे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
मुखत्रोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २०९ ॥

धर्मं पुनः कुर्मतः सफलाः, धर्मफलत्वात् जन्मनः । न च व्रतं विना धर्मं इत्यतः तत् प्रतिपत्त्याव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ इत्थं तद्वचनेन प्रतिबुद्धो भृगुराह—

गगओ संवसित्ता णं, दुहओ सम्मत्तसंजुया । पच्छा जाया ! गमिस्सामो, भिक्खमाणा कुले कुले ॥
व्याख्या—‘एकतः’ एकस्मिन् स्थाने ‘समुज्ज’ सहैवाऽऽसित्वा “दुहओ” चि ‘द्वये’ आवां युवां च सम्यक्स्वसंयुताः, उपलक्षणत्वाद् देशविरत्या च संयुताः ‘पञ्चान्’ यौवनोत्तरकालं हे जातो ! गमिष्यामो वयं ग्रामनगरादिषु मासकरूपादि-
क्रमेणेति शेषः, ‘भिक्षमाणाः’ याचमानाः पिण्डादिकमिति गम्यते ‘कुले कुले’ गृहे गृहे अज्ञातोच्छृण्वेत्यर्थः इति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुमारयाहनुः—

जस्सऽत्थि मघुणा सक्खं, जस्स वऽत्थि पलायणं ।

जो जाणइ न मरिस्सामि, सो हु कंखे सुए सिया ॥ २७ ॥

अज्जेव धम्मं पडिवज्जयामो, जहिं पवन्ना ण पुणब्भवामो ।

अणागयं णेव य अत्थि किंचि, सद्धाखमं ने विणइत्तु रागं ॥ २८ ॥

व्याख्या—यस्यास्ति मृत्युना सह ‘सख्यं’ मैत्री, यस्य वाऽस्ति ‘पलायनं’ नाशनं मृत्पूरिति प्रक्रमः, तथा यो जानीते ययाऽहं न मरिष्यामि “सो हु” स एव ‘काहुति’ प्रार्थयते ‘श्वः’ आगामिनि दिने स्याद् इदमिति गम्यते ॥ अतोऽद्यैव ‘धर्मं’ यतिधर्मं प्रतिपद्यामहे, “जहिं” सि आर्पत्वाद् यं धर्मं ‘प्रतिपन्नाः’ आश्रिताः “न पुणब्भवामो” चि ‘न पुनर्भविष्यामः’ न पुनर्जन्म प्राप्स्यामः, जन्मभरणायभावहेतुत्वाद् धर्मस्य । किं च—‘अनागतम्’ अप्राप्तं नैव चास्ति ‘किञ्चिद्’ अतिसुन्द-
रमपि वस्तु, सर्वभाषानामनन्तशः प्राप्तपूर्वत्वात् । उक्तञ्च—“का सा गतिर्जगति या शतशो न याता, किं तत् सुखं

चतुर्दशं
इषुकारी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
वक्तव्यता

॥ २०९ ॥

यदसकृन्न पुराऽनुभूतम् । कास्ताः श्रियो न खलु या बहुशोऽप्यवाप्ता-श्रेयस्तथाऽपि तव वर्द्धत एव वाञ्छा ॥ १ ॥”
अतः श्रद्धा-अभिलाषः तथा क्षमं-युक्तं श्रेय इत्यर्थः, अनुष्ठानं कर्तुमिति शेषः, “ने” ति ‘नः’ अस्माकं ‘विनीय’
अपनीय ‘रागं’ स्वजनाऽभिष्वन्नलक्षणमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २७-२८ ॥ इदं चाकर्ण्य पुरोहित उत्पन्नव्रतग्रहणपरिणामो

ब्राह्मणीमन्विदमाह—

पहीणपुत्तस्स हु णत्थि वासो, वासिद्धि ! भिक्खायरियाइ कालो ।

साहाहि रुक्खो लहए समाहिं, छिन्नाहिं साहाहिं तमेव खाणुं ॥ २९ ॥

पक्खाविट्ठणो व जहेह पक्खी, भिक्खिट्ठणो व रणे णरिंदो ।

विवन्नसारो वणिउ व पोए, पहीणपुत्तो मि तथा अहं पि ॥ ३० ॥

व्याख्या—प्राकृतत्वेन पुत्राभ्यां ग्रहीणः—त्यक्तो यस्तस्य ‘हुः’ पूरणे, नास्ति वासो मे गृहे इति गम्यते, ‘हे वासिद्धि !’
वसिष्ठगोत्रे ! भिक्षाचर्यायाः, उपलक्षणं चैतद् व्रतग्रहणस्य, कालो वर्त्तत इति शेषः । किमित्येवम् ? अत आह—शाखा-
मिर्दृक्षो लभते ‘समाधि’ स्वारथ्यम्, छिन्नाभिः शाखाभिः ‘तमेव’ दृष्टं ‘खाणुं’ ति खाणुं जनो व्यपदिशतीत्युपस्कारः,
यथा हि तास्तस्य शोमासंरक्षणादिना समाधिदेवतः एवं ममाऽप्येतौ सुतौ, अतस्तद्विरहितोऽहमपि खाणुकल्प एवेति ॥
किञ्च—पक्षविहीनो ‘वा’ दृष्टान्तान्तरसमुच्चये, यथा ‘इह’ लोके पक्षी, भृत्यविहीनो वा रणे नरेन्द्रः, ‘विपन्नसारः’
विनष्टहिरण्यादिद्रव्यो वणिग् वा ‘पोते’ ग्रवहणे भिन्ने इति गम्यते व्यसनभागितया विपीदति, पुत्रग्रहीणोऽस्मि
तथाऽहमपीति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ वासिष्ठ्याह—

मया कामगुणा इमे ते, संपिंडिया अग्नरसा पशूया ।

मुंजामु ता कामगुणे पकामं, पच्छा गमिस्सामु पहाणमग्गं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘मुत्तम्भुताः’ मुसु संस्कृताः कामगुणाः ‘इमे’ एते ‘ते’ तव, तथा ‘सम्पिण्डिताः’ पुञ्जीकृताः “अग्नरसः” त्ति चस्य गम्यमानत्वाद् अग्न्याः—प्रचराः रसाश्च—मधुरादयः प्रभूताः, कामगुणान्तर्गतत्वेऽपि रसानां पृथगुपादानम् अतिगृह्णित्वं, “मुंजामो” त्ति मुञ्जीमहि ‘तत्’ तस्मात् कामगुणान् ‘प्रकामम्’ अतिशयेन, ‘पश्चात्’ वृद्धावस्थायां गमिष्यामः ‘प्रधानमाग’ प्रव्रज्यारूपं मुष्टिपथमिति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ पुरोहितः प्राह—

मुत्ता रसा भोइ ! जहाति णो चओ, ण जीवियट्ठा पयहामि भोए ।

लाहं अलाहं च सुहं च दुक्खं, संचिक्खमाणो चरिस्सामि मोणं ॥ ३२ ॥

व्याख्या—‘मुक्ताः’ सेविता रसा उपलक्षणत्वात् शेषकामगुणाश्च, “भोइ” त्ति हे भवति ! आमन्नमेतत्, ‘जहाति’ त्यजति ‘नः’ अस्मान् ‘द्यः’ प्रक्रमाद् इष्टक्रियाकरणक्षमम्, उपलक्षणत्वात् जीवितं च, ततो यावद् नैतत् त्यजति तावत् प्रव्रजामः—जन्मान्तरभाविभोगार्थं दीक्षां प्रहीष्यामः । ते चात्रैव स्वाधीनाः किं प्रव्रज्यया ? इति प्रेरणायामाह—
न ‘जीवितार्थम्’ असंयमजीवितार्थं प्रजहामि भोगान् किन्तु लाभमन्नाभं च, सुखम् चस्य भिन्नक्रमत्वाद् दुःखं च “संचिक्खमाणो” त्ति ‘समतया ईक्षमाणः’ लाभालाभसुखदुःखजीवितमरणादिषु समतामेव भावयन् इत्यभिप्रायः, परिष्यामि ‘मौने’ मुनिभावम्, ततो मुत्तर्यमेव मम दीक्षाप्रतिपत्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ वासिष्ठ्याह—

मा ह्द तुमं सोदरियाण संभरे, जुन्नो व हंसो पडिसेयगामी ।
मुंजाहि भोगाहं मए समाणं, दुक्खं खु भिक्खायरिया विहारो ॥ ३३ ॥

चतुर्दशं
इंपुकारी-
याख्यम-
द्ययनम् ।
पण्णाम्
इपुकार-
राजादीनां
यक्ययता ।

॥ २१० ॥

व्याख्या—‘मा’ नियेधे, ‘हुः’ वाक्यालङ्कारे, त्वं ‘सोदर्याणां’ भ्रातृणाम्, उपलक्षणं शेषस्वजनानां भोगानां च ‘संभरे’
ति अस्मार्थीः, ‘जुन्नो वा हंस्तो’ ति जीर्णो हंस इव प्रविशोत्तोगामी सन्, किमुक्तं भवति?—यथाऽसौ नदीस्रोतसि
प्रतिवृल्लगमनम् अतिकष्टमारभ्याऽपि तत्राशक्तः पुनरनुस्रोत एव धावति । एवं भवानपि संयमभारं वोढुमसमर्थः पुनः
सोदरादीन् भोगांश्च स्मरिष्यसि, ततो भुङ्क्ष्व भोगान् मया ‘समानं’ सार्द्धम्, “दुक्खं खु” दुःखमेव भिक्षाचर्या ‘विहारः’
प्रमादिप्यप्रतिबद्धविहारः, उपलक्षणञ्चेतत् शिरोलोचादीनामिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुरोहित आह—

जहा य भोई ! तणुयं सुयंगो, निम्मोअणि हेच पलेइ मुत्ते ।

एमेए जाया पयहंति भोगे, ते हं कहं णाणुगमेस्समेक्खो ? ॥ ३४ ॥

छिंदित्तु जालं अवलं च रोहिया, मच्छा जहा कामगुणे पहाय ।

धोरेयसीला तवसा उदारा, धीरा हु भिक्खायरियं चरंति ॥ ३५ ॥

व्याख्या—यथा च हे भवति ! ‘तनुजां’ देहजातां भुजङ्गः ‘निर्मोचनी’ निर्मोक्तं हित्वा ‘पर्येति’ समन्ताद् गच्छति
‘मुक्तः’ निरपेक्षः “एमेए” ति एवमेतौ जाते ‘प्रजहीतः’ त्यजतो भोगान् । ततः किम् ? इत्याह—‘तौ’ जातौ अहं कथं न
‘अनुगमिष्यामि’ प्रव्रज्याग्रहणेनानुसरिष्यामि ‘एकः’ अद्वितीयः ? किं मम असहायस्य गृहवासेनेति भावः ॥ तथा
छित्त्वा जालम् ‘अवलमिव’ दुर्बलमिव बलीयोऽपीति गम्यते, ‘रोहितां’ रोहितजातीया मत्स्याश्चरन्तीति सम्बन्धः । ‘यथा’
इति दृष्टान्तोपन्यासे, तथेति गम्यते, ततस्तथा जालरूपान् कामगुणान् प्रहाय, धुरि वहन्ति धौरेयास्तेषामिव शीलम्—उत्क्षि-
प्तभारनिर्वहणलक्षणं येषां ते तथा, ‘तपसा’—अनश्ननादिना ‘उदाराः’ प्रधानाः ‘धीराः’ सात्त्विकाः ‘दुरि’ति यस्माद्

भिक्षाचर्यां चरन्ति, व्रतोपलक्षणमेतद्, अतोऽहमपीत्यं व्रतमेव प्रदीप्ये इति भाव इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३४-३५ ॥
इत्थं प्रतिबोधिता ब्राह्मण्याह—

णहेच कुंचा समइकमंता, तताइं जालाइं दलेसु हंसा ।

पलेंति पुत्ता य पई य मज्झं, ते हं कहं णाणुगमेस्समेक्का ? ॥ ३६ ॥

व्याख्या—नभसीय ब्रौह्माः ‘समतिक्रामन्तः’ तांस्तान् देशानुद्ब्रूयन्तः तत्त्वानि जालानि ‘दलित्वा’ भित्त्वा “हंस” इति चस्य गम्यमानत्वाद् हंसाश्च “पलेंति” इति ‘परियन्ति’ समन्ताद् गच्छन्ति, पुत्रौ च पतिश्च मम सम्य-
न्यनो गम्यमानत्वाद् ये एतद् जालोपमं विषयामिष्यङ्गं हित्वा नभःकल्पे निरुपलेपतया संशये तानि तानि संयमस्थानानि
अतिप्रामन्तस्तानहं कथं नाऽनुगमिष्याम्येका सती ? इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ इत्थं चतुर्णामपि व्रतप्रतिपत्तौ यदभूत्तदाह—

पुरोहितं तं ससुयं सदारं, सोचाऽभिणिवत्तम्म पहाय भोए ।

कुइंयसारं विउलुत्तमं तं, रायं अभिवत्तं समुवाय देवी ॥ ३७ ॥

यन्तासी पुरिसो रायं !, ण सो होइ पसंसिओ । माहणेण परिबत्तं, धणं आदाउमिच्छसि ॥ ३८ ॥
सवं जगं जइ तुहं, सवं चावि धणं भवे । सवं पि ते अपज्जत्तं, णेव ताणाय तं तव ॥ ३९ ॥

मरिहिसि रायं ! जया तथा वा, मणोरमे कामगुणे विहाय ।

इक्को हु धम्मो नरदेव ! ताणं, ण विज्जई अन्नमिहेह किंचि ॥ ४० ॥

व्याख्या—पुरोहितं ‘तं’ भृगुनामानं ससुयं सदारं द्रुत्वा ‘अभिनिष्यन्त्य’ गृहाद् निर्गम्य प्रहाय भोगान् प्रव्रजित-

दयगिगणा जहा रण्णे, दृञ्जमाणेषु जंतुसुं । अन्ने सत्ता पमोदंति, रागदोसवसं गया ॥ ४२ ॥
एवमेव वयं मूढा, कामभोगेषु मुच्छिया । दृञ्जमाणं न बुञ्जामो, रागदोसगिगणा जगं ॥ ४३ ॥
भोगे सुचा वमिक्ता य, लहुभूयविहारिणो । आमोयमाणा गच्छंति, दिया कामकमा इव ॥ ४४ ॥
इमे य वद्धा फंदंति, मम हत्थऽज्जमागया । वयं च सत्ता कामेसु, भविस्सामो जहा इमे ॥ ४५ ॥
सामिसं कुललं दिस्सा, वञ्जमाणं गिरामिसं । आमिसं सवमुज्झत्ता, विहरिस्सामो गिरामिसा ४६
निद्धोचमे उ पाचा णं, कामे संसारवहुणे । उरगो सुवत्तपासि व, संकमाणो तणुं चरे ॥ ४७ ॥
णागु व वंधणं छेत्ता, अप्पणो वसहिं वए । एवं पत्थं महाराय ! उसुयारि ति मे सुयं ॥ ४८ ॥

व्याख्या—नाऽहं ‘रत्ने’ रतिमवाप्नोमि “पक्खिणि पंजरे व” ति पक्खिणीव पञ्जरे, किमुक्कं भवति ?—यथासौ
हुग्लोत्पादिति पञ्जरे रतिं न लभते एवमहमपि जरामरणशुष्यद्रवविद्रुते भवपञ्जरे न रमे, अतः “संताणछिन्न” ति
‘छिन्नसन्ताना’ प्रक्रमाद् विनाशितलोहसन्ततिः चरिष्यामि ‘भौनं’ मुनिभावम् “अकिञ्चना” हिरण्यादिकिञ्चनरहिता,
अजु-मायारहितं छतम्-अनुष्ठितं यस्याः सा ऋजुकृता, तथा निष्क्रान्ता आमिपाद्-विषयादेः निरामिपा, “परिग्गहारभ-
नियत्तदोस” ति परिग्रहारम्भावेव जीवद्रूपणाद् दोषो ताभ्यां निवृत्ता परिग्रहारभदोपनिवृत्ता ॥ अपरञ्च—द्वामिना
यथाऽरण्ये वक्ष्यमानेषु जन्तुषु ‘अन्ये’ अपरे ‘सत्त्वाः’ अविवेकिनः प्रमोदन्ते, किंविधाः ? रागद्वेषद्वयं गताः ॥ एवमेव
वयं “मूढ” ति ‘मूढानि’ मोहवशगानि कामभोगेषु मूर्च्छितानि दृढमानं न बुध्यमाने रागद्वेषाग्निना ‘जगत्’ प्राणिसमू-
हम् । यो हि सविवेको रागादिमांश्च न भवति स दावानलेन. दृढमानान् अन्यसत्त्वानवलोक्य अहमप्येवमनेन दहनीय
इति तद्रक्षणोपायतत्पर एव भवति न तु प्रमोदते प्रमादवशगतः सन् । ततो वयमपि भोगापरित्यागादेर्विधान्येवेति ॥

ये तु एवंविधा न भवन्ति ते किं कुर्वन्ति ? इत्याह—भोगाच्च मुक्त्वा पुनरुत्तरकालं धान्त्वा च, लघुः—वायुस्तद्भूताः—
तदुपमाः सन्तो विहरन्तीत्येवंशीलाः लघुभूतविहारिणः—अप्रतिबद्धविहारिण इत्यर्थः ‘आमोदमानाः’ प्रमोदमनुभवन्तः
तथाविधानुष्ठानेनेति गम्यते, गच्छन्ति विवक्षितस्थानमिति शेषः । क इव ? ‘द्विजा इव’ विहगा इव ‘कामक्रमाः’ स्वेच्छा-
चारिणः । किमुक्तं भवति ?—यथा द्विजा यत्र यत्र रोचते तत्र तत्राऽऽमोदमाना भ्राम्यन्ति एवमेतेऽपि अभिष्वङ्गस्या-
भावाद् यत्र यत्र संयमनिर्वाहस्तत्र तत्र यान्तीति ॥ पुनरर्थो विष्वाशां निराकुर्वन्नाह—‘इमे’ प्रत्यक्षाः शब्ददायकः ‘चः’
समुच्चये ‘घट्टाः’ नियन्त्रिता अनेकोपायै रक्षिता इत्यर्थः, स्पन्दन्त इव स्पन्दन्ते अस्थितिधर्मतया । ये कीदृशाः ? इत्याह—
“मम हृत्पञ्चमगय” ति मम उपलक्षणत्वात् तत्र च हस्तं हे आर्ये ! आगताः स्वयंशा इत्यर्थः, आत्मनोऽज्ञातां दर्श-
यितुमाह—‘घयं च’ घयं पुनः सक्तानि कामभोगेषु, एवंविधेष्वपि चामीष्वभिष्वङ्गो मोहविलसितमिति भावः । यत
एवमतो भविष्यामो यथा ‘इमे’ पुरोहितादयः, किमुक्तं भवति ?—यथाऽमीभिश्चञ्चलत्वमवलोक्यते परित्यक्तास्तथा
ययमपि त्यक्ष्याम इति ॥ स्यादेतद्—अस्थिरत्वेऽपि मुरोहेतुत्वात् किमित्यमी त्यज्यन्ते ? इत्याह—‘सामिपं’ पिशितरूपा-
मिपयुक्तं ‘कुललं’ गृध्रं शकुनिनां वा दृष्ट्वा ‘वाच्यमानं’ पीड्यमानं विहगान्तरैरिति गम्यते, ‘निरामिपम्’ अन्यथाभूतं दृष्ट्वेति
गम्यते, ‘आमिपं’ धनधान्यादि सर्वमुञ्जित्वा ‘विहरिष्यामि’ अप्रतिबद्धविहारितया चरिष्यामि निरामिपा ॥ उक्ताऽनु-
वादेनोपदेष्टुमाह—गृद्धोपमान् उक्तन्यायेन ‘तुः’ पूरणे, ज्ञात्वा “अं” वाक्यालङ्कारे, ‘कामान्’ कामयन्ति—शब्दादीन-
भिलपन्तीति कामाः—विपयिणस्तान्, किंभूतान् ? संसारवर्धनान्, किम् ? इत्याह—“उरगो सुवन्नपासि ह्व” ति इवशब्दस्य
भिन्नरूपत्वाद् आर्पत्वाच्च उरग इव ‘सौपर्णेयपार्थे’ गरुडसमीपे ‘शङ्कमानः’ भयत्रस्तः ‘तनु’ स्तोकं यतनयेत्यर्थः, ‘चरेः’
क्रियामु प्रवर्त्तस्व । अस्यायमाशयः—यथा सौपर्णेयोपमैर्विषयैर्न वाध्यसे तथा यतस्व ॥ ततश्च किम् ? इत्याह—नाग इव

श्रीउचरा-
व्ययनसूदे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुसवोधा-
ख्या लघु-
श्रुचिः ।

॥ २१३ ॥

यन्यनं छित्त्वाऽऽत्मनो 'वसाति' विन्ध्याटवीं ब्रजति, एवं भवानपि कर्मबन्धनमुपहृत्वाऽऽत्मनः शुद्धजीवस्य वसतिम्-आश्रयं मुक्तिमित्यर्थः प्रजेः, अनेन दीक्षायाः प्रसङ्गतः फलमुक्तम् । एवं चोपदिश्य निगमयितुमाह—'एतद्' यन्मयोक्तं 'पथ्यं' हितं महाराज ! इषुकार ! 'इति' एतद् मया 'श्रुतम्' अवधारितं साधुसकाशादिति गम्यते इति सूत्राष्टकार्यः ॥ ४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८ ॥ एवं च तद्वचनात् प्रतिबुद्धो नृपः । ततश्च यत् तौ द्वावपि चक्रतुस्तदाह—
चइत्ता विउलं रज्जं, कामभोगे य इच्चए । निबिसया गिरामिसा, निन्नेहा निप्परिग्गहा ॥ ४९ ॥
सम्मं धम्मं वियाणित्ता, चिचा कामगुणे घरे । तवं पगिज्झऽहक्खायं, घोरं घोरपरक्कमा ॥ ५० ॥

व्याख्या—त्यक्त्वा विपुलं राज्यं कामभोगांश्च दुस्तजान् 'निर्विपयौ' विषयरहितौ अत एव निरामियौ 'निःक्षेहौ' निःप्रतिबन्धौ 'निष्परिग्रहौ' मूर्च्छोरहितौ सम्यक् 'धर्म' श्रुत-चारित्र्यात्मकं विज्ञाय त्यक्त्वा कामगुणान् वरान्, पूर्वविशेषणै-
र्गन्तार्थत्वेऽपि पुनरभिधानमतिशयव्यापकम् । 'तपः' अनशनादि 'प्रगृह्य' अभ्युपगम्य 'यथाख्यातं' येन प्रकारेण तीर्थ-
करादिभिः कथितं 'घोरं' दुरनुचरं, घोरपराक्रमौ तथैव कृतवन्ताविति शेष इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४९-५० ॥ सम्प्रति
समस्ताध्ययनोपसंहारमाह—

एवं ते कमत्तो बुद्धा, संवे भम्मपरायणा । जम्ममच्चुभउविग्गा, दुक्खस्संतगवेस्सिणो ॥ ५१ ॥
सासणे विगयमोहाणं, पुब्बि भावणभाविआ । अचिरेणेव कालेणं, दुक्खस्संतमुवागया ॥ ५२ ॥
राया सह देवीए, माहणो य पुरोहिओ । माहणी दारगा चेव, संवे ते परिणिबुडि ॥ ५३ ॥ स्ति वेस्मि ॥

व्याख्या—'एवम्' अगुना प्रकारेण 'वामि' अनन्तरमुक्तरूपाणि पडपि क्रमशो बुद्धानि सर्वाणि धर्मपरायणानि
जन्ममृत्युभयोद्विमानि दुःखस्यान्तगवेपकाणि ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—शासने 'विगतमोहानाम्' अर्हतां 'पूर्वम्' अन्य-

चतुर्दशं
इषुकारी-
याख्यम-
व्ययनम् ।

पण्णाम्
इषुकार-
राजादीनां
यक्तव्यता ।

॥ २१३ ॥

जन्मनि, भावनया-कुशलकर्मोऽभ्यासरूपया भावितानि-वासितानि भावनाभावितानि अत एव 'अचिरेणैव' स्वल्पेनैव कालेन दुःखस्य 'अन्त' मोक्षम् 'उपागतानि' प्राप्तानि, सर्वत्र प्राकृतत्वात् पुद्भिर्निर्देशः ॥ मन्दमतिस्मरणायाध्ययनार्थमुप-संहर्तुमाह-राजा सह देव्या ब्राह्मणश्च पुरोहितो ब्राह्मणी दारकौ चैव सर्वोणि तानि 'परिनिर्वृतानि' 'मुक्तिं गतानीति सूत्रार्थः ॥ ५१-५२-५३ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायाम्
इपुकारीयाख्यं चतुर्दशमध्ययनं समाप्तम् ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
रणा लघु-
वृत्तिः ।

॥ २१४ ॥

अथ सभिस्तुनामकं पञ्चदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं चतुर्दशमध्ययनम् । सम्यगिति सभिस्तुनामकं पञ्चदशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्तरा-
ध्ययने निर्निदानतागुण उक्तः, स च मुख्यतो भिक्षुरेव, भिक्षुश्च गुणत इति तद्वृणा अनेनोच्यन्ते’ इत्यनेन सम्बन्धेना-
यातस्यासाध्ययनस्याविसृष्टम्—

मोणं चरिस्सामि समेच धम्मं, सहिए उल्लुक्खे णियाणछिन्ने ।
संथवं जहेल्ल अकामकामे, अन्नायएसी परिवए स भिक्खु ॥ १ ॥

व्याख्या—‘मोणं’ ग्रामण्यं चरिष्यामि इत्यभिप्रायेणेत्युपस्कारः, ‘समेत्थ’ प्राप्य ‘धम्मं’ ध्रुतचारित्र्यभेदं ‘सहितः’
समेतोऽन्यसाधुभिरिति गम्यते, न त्वेकाकी, एकाकित्वस्यागमे निषिद्धत्वात् । यदुक्तम्—“एतत्तयस्स दोसा, दूरीं सणे
तदेव पढिणीए । भिक्खुविमोहिमद्वय, तम्हा सेविज्ज दोगमणं ॥ १ ॥” ‘अजुक्खतः’ अशठानुष्ठानः “नियाणछिन्न”
स्ति निदानं—विषयाऽभिष्वङ्गात्मकं तत् छिन्नम्—अपनीतं येन स छिन्ननिदानः ‘संस्तव’ मात्रादिभिः परिचयं ‘जहात्तु’
त्यजेत्, न कामकामः—कामाभिलाषी अकामकामः, अज्ञातः—तपआदिभिर्गुणैः अनवगत एष्यते प्रांसादिकम् अज्ञातवि-
‘परिचजेत्’ अनियतविहारितया विहरेत्, “स भिक्खु” इति य एवंविधः स भिक्षुः । अनेन सिंहतया निष्क्रम्य सिंहतयैव
विहरणं भिक्षुत्वनिवन्धनमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ तच्च सिंहतया विहरणं यथा स्यात् तथा विक्षेपत आह—

—१ “एकाकिनो दोषाः, स्त्री श्वानः तथैव प्रत्यनीकः । भिक्षाविशुद्धि-महाप्रवृत्त, तस्यात्सेवेव द्विगमनम् ॥ ३ ॥”

पञ्चदशं
सभिस्तु-
नामकम्-
ध्ययनम् ।
भिक्षुरेण-
वक्तव्यता ।

॥ २१४ ॥

राओवरयं चरेत् लाटे, विरए वेदविद्याऽऽपरविखाए ।

पन्ने अभिभूय सयदंसी, जे कम्हि वि ण मुच्छिअ स भिक्खू ॥ २ ॥

व्याख्या—“रागोवरयं” ति उपरतरागो यथा भवत्येवं ‘चरेत्’ विद्वेत् ‘लाटे’ ति ‘लट्’ सदनुष्ठानतया प्रधानः ‘विरतः’ असंयमाद् निवृत्तः ‘वेदवित्’ आगमवेदी “आयरविसय” ति रक्षितो दुर्गतेः तद्धेतुत्वसदनुष्ठानवर्जनैव आत्मा येन स रक्षितात्मा, परनिपातः सर्वत्र प्राकृतत्वात् । ‘प्रक्षः’ हेयोपादेयबुद्धिमान् अभिभूय परीपहोपसर्गानिति गम्यते, सर्व-गम्यमानत्वात् प्राणिगणं पश्यति-आत्मवत् प्रेक्षते सर्वदर्शी यः कस्मिंश्चित् सचित्तादिवस्तुनि न मूर्च्छितः स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ अन्यथा—

अक्षोसवहं विहत्तु धीरे, मुणी चरे लाटे णिचमायगुत्ते ।

अधगगमणे असंपहिटे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ३ ॥

व्याख्या—आक्रोशश्च यथश्च आक्रोशयं तद् ‘विदित्या’ स्वकृतकर्मफलमेतदिति मत्वा ‘धीरे’ आक्षेपोभ्यः मुनिश्चरेद् अप्रतिषद्धविहारेणेति गम्यते, “लाटि” ति प्राग्वत् ‘नित्यं’ सदा “आयगुत्ते” ति गुप्तः-रक्षितोऽसंयमस्यानेभ्य आत्मा येन स तथा, अव्यग्रम्-अनातुलम् असमञ्जसचिन्तोपरमतो मनो यस्य सोऽव्यग्रमनाः, “असम्प्रहृष्टः” आक्रोशदानादिषु न प्रहर्षवान् । यथा कश्चिदाह—“कश्चित्पुमान् क्षिपति मां परिरूक्षयाक्यैः, श्रीमत्क्षमाभरणंमेत्य मुदं ब्रजामि ।” इत्यादि । प्रकृतोपसहारमाह—यः ‘कृत्स्नं’ समस्तमाक्रोशयधम् ‘अध्यास्ते’ सहते स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ किञ्च—

पंतं सयणासणं भइत्ता, सीउण्हं विविहं च दंसमसगं ।

अधगगमणे असंपहिटे, जे कसिणं अहियासए स भिक्खू ॥ ४ ॥

व्याख्या—‘शब्दम्’ अयम् अयनासनात्, इत्युक्त्याद् भोजनाच्छब्दानादि च ‘शुक्ला’ मेखित्वा शीतोष्णं च गन्धानानन्वान् भवितुं च नानाप्रकारं द्रव्यमद्रकं प्राप्येति शेषः, सर्वत्र च ममाद्याद्वन्द्वः, अत्यप्रमत्ता, असम्प्रहृष्टो यः हृत्प्रमत्ताखे स मिथुरिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ अपरम्—

णो सक्रियमिच्छती न पूयं, णो वि य चंदणं कुओ पसंसं ? ।
से संजण सुवण तवस्सी, सदिण आयगयेसण स भिययू ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘नो’ नैव ‘मत्तुनं’ मत्कारम् अशुत्वानांनुगमादिरूपम् ‘इच्छति’ अभिलषति, न ‘पूजां’ यन्मादिमपर्याम्, ‘नोऽपि च’ नैव च ‘वन्दनकं’ द्वादशावर्षादिरूपम्, कुतः ‘प्रमत्तां’ निजगुणोत्तीर्चनरूपाम् ?, नैवेच्छतीत्यभिप्रायः । ‘सः’ एवंविधः मम्यन् यतते सः सुदानं प्रतीति संयतः ‘सुप्रतः’ शोयनप्रतः ‘तपस्वी’ प्रशम्यतपाः ‘मत्तिता’ पूर्ययन्, आत्मानं कर्मविगमात् शुद्धत्वं गयेष्यति—सुगति इति आत्मगोपको यः न भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ तथा—

जेण पुण जहाइ जीवियं, मोहं वा कसिणं णियच्छई ।

नरनारि पजहे सथा तवस्सी, ण म कोऊहलं उवेइ स भिययू ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘येन’ हेतुगूतेन पुनश्चब्दोऽस्य सर्वथा संयमपातित्वविशेषान्नोक्तकः ‘जहाति’ त्यजति ‘जीवितं’ संयम-जीवितं ‘मोहं वा’ मोहनीयं कपायनोरुपायादिरूपं ‘कृत्वा’ समस्तं ‘नियच्छति’ यज्जाति, तदेवंविधं नश्य नाति न नरनारि ‘प्रजहात्’ लजेद् यः सदा तपस्वी, न च ‘कुलहलं’ उपादिविषयगुणेति स मिथुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ सम्प्रति पिण्डविशुद्धिद्वारेण समिश्रित्वग्राह—

दिव	कासि	देव
मनु	राक्ष	मनु
देव	आसु	देव

छिन्नं सरं भोमं अंतलिवत्वं, सुमिणं लक्खण दंड वत्थुविजं ।
अंगवियारं सरस्सविजयं, जे विज्जाहिं ण जीवई स भिक्खू ॥ ७ ॥

व्याख्या—छेदनं छिन्नं वसनवक्षणादीनां, तद्विषयशुभाशुभनिरूपिका विद्याऽपि छिन्नमित्युक्ता, एवं सर्वत्र । छिन्ना-
दिकानि—“अलं नालं नालं नालं, मूसगभक्खित्तं अगिगिद्वे । तुन्निय-कुट्टिय-पल्लवलीढे, होइ विवागु सुहो असुहो
था ॥ १ ॥ देवेसु चत्तमो लाभो, माणुस्सेसु य मज्झिमो । आसुरेसु य गेलन्नं, मरण जाण रक्खसे ॥ २ ॥ इत्यादि ।
देविकादिभागव्यवस्था पुनः—“चत्तारि देवयाभागा, दो य भागा य माणुसा । आसुरा य दुवे भागा, मज्झे वत्थस्स
रक्खसो ॥ १ ॥” तथा “सर” ति स्वरस्वरूपाभिधानम्—“सैजं रवइ मज्जो, सुकुहो रिसहं सरं । हंसो रवइ गंधारं,
मज्झिमं तु गवेलप ॥ १ ॥ तथा—“सजेण लहइ वित्तिं, कयं च न विणस्सइ । गावो पुत्ता य मित्ता य, नारीणं होइ
वह्मो ॥ २ ॥ रिसदेण उ ईसरियं, सेणावचं घणाणि य ।” इत्यादि । तथा भूमौ भवं ‘भोमं’ भूकम्पादिलक्षणम्, यथा—
“शब्देन महता भूमिर्यदा रसति कम्पते । सेनापतिरमात्यश्च, राजा राष्ट्रं च पीडयते ॥ १ ॥” इत्यादि । तथा अन्तरिक्षम्—
आकाशं तत्र भवमान्तरिक्षं गन्धर्वनगरादिलक्षणम्, यथा—“कपिलं सत्यघाताय, मास्त्रिष्टं हरणं गयाम् । अव्यक्तवर्णं

१ “अज्ञान-लक्षण-कर्मफलिते, मूलकमक्षितेऽग्निविदग्धे । तूर्णित-कुट्टित-पर्यवलीढे, भवति विपाकः शुभोऽशुभो ॥ १ ॥ देवेसु
उत्तमो लाभो, माणुष्येषु च मध्यमः । आसुरेषु च ग्लान्यं, मरणं चानीदि राक्षसे ॥ २ ॥ २ चत्वारो देवताभागा, द्वौ च भागौ च
माणुष्यौ । आसुरीयौ च द्वौ भागौ, मध्ये वल्लस्य राक्षसः ॥ १ ॥” ३ “पहज रैति मयूर, कुंडं रूपं स्वरम् । हंसो रैति गान्धार,
मध्यमं तु गवेलपः ॥ १ ॥ पड्जेन लमते वृत्तिं, कुवं च न विनश्यति ॥ गावः पुत्राश्च मित्राणि च, नारीणां भवति वस्तुमः ॥ १ ॥
ऋषयेण विधायं, सेनापत्य घनानि च ।”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
रया लघु-
घृतिः ।
॥ २१६ ॥

रं न संशयः ॥१॥ गान्धर्वनगरं स्निग्धं, सप्राकारं सतोरणम् । सौम्यां दिशं समाश्रित्य, राक्षस्तद्वि-
जयद्वारम् ॥२॥” इत्यादि । तथा ‘स्वप्नं’ स्वप्नगतं शुभाऽशुभकथनम्, यथा—“भायने रोदनं द्रुयाद्, नर्त्तने वधवन्धनम् ।
हसने शोचनं द्रुयात्, पठने कलहं तथा ॥१॥” इत्यादि । तथा ‘लक्षणं’ स्त्रीपुरुषादीनाम्, यथा—“चंकुसुणिहे सुहिओ,
दंतसिणेहे य भोयणं मिट्ठं । तयणेहेण य सोक्खं, नहनेहे होइ परमधणं ॥१॥” इत्यादि । तथा “दंढ” ति ‘दण्डः’ यष्टिः,
तत्स्वरूपकथनम्—“एणपबं पसंसीती” इत्यादि । तथा ‘वास्तुविद्या’ प्रासादादिलक्षणाभिधायकं शास्त्रम् । तथा ‘अङ्गविकारः’
शिरःस्फुरणादिः, तच्छुभाशुभस्वरूपकथनम्, यथा—“सिरैस्फुरणे किर रज्जमि” इत्यादि । तथा स्वरस्य—दुर्गाशिवद्विरु-
रूपस्य विजयः—तत्सम्बन्धी शुभाशुभनिरूपणाभ्यासः, यथा—“सोमाम्-सारस-वायस-कोसिय-सियवत्त-रासह-सिवाओ ।
जंबुय-वसहा वामा, पत्थणे कज्जसिद्धिरा ॥ १ ॥” इत्यादि । ततो य एताभिर्विद्याभिर्न जीवति नेता एव जीविकाः
प्रकल्प्य प्राणान् धारयति स भिक्षुरिति सूतार्यः ॥ ७ ॥ तथा—

मंतं मूलं विविहं विज्जचित्तं, वमण-विरेयण-धूम-नेत्त-सिणाणं ।

आउरे सरणं तिगिच्छियं च, तं परिन्नाय परिवए स भिक्खू ॥ ८ ॥

व्याख्या—‘मन्त्रम्’ ऊँकारादिसाहापर्यन्तम् ‘मूलं’ मूलिका कोशमिहितं शरपुष्पामूलिकादि ‘विविधं’ नानाप्रकारं
‘वैद्यचित्तां’ वैद्यसम्बन्धिनीं पथ्यौपधादिव्यापारात्मिकां चिन्ताम्, यथा—“वर्जयेद् द्विदलं शूली, दुष्टी मांसं ज्वरी

१ “चक्षु-ज्वरे सुस्तितो, दन्तज्वरे च भोजनं मीष्टम् । त्वक्ज्वरेण च सौख्यं, नखज्वरे भवति परमधनम् ॥ १ ॥” २ “एकपदां
प्रशंसस्मि” । ३ “शिर-स्फुरणे किल राग्यम्” । ४ “इयामा-सारस-वायस-कोसिक-शतपत्र-रासम-शियाः । जम्बुक-दृपभा वामाः
प्रस्थाने कार्यसिद्धिकराः ॥ १ ॥”

पञ्चदशो
सभिन्नु-
नामकम-
ध्ययनम् ।
भिक्षोर्गुण-
वक्तव्यता ।

॥ २१६ ॥

घृतम् । नवमन्नमतीसारी, नेत्ररोगी च मैथुनम् ॥ १ ॥” इत्यादि । वमनम्—उद्विग्नम्, विरेचनं—कोष्ठशुद्धिरूपम्, धूमं—मनः-
शिलादिसंम्वन्धि, “नेत्रं” ति नेत्रशब्देन नेत्रसंस्कारकमिदं समीपान्नादि गृह्यते, स्नानम्—अपत्यार्थं मन्त्रोपधिसंस्कृत-
जलाभिषेचनम्, वमनदीनां च समाहारद्वन्द्वः । “आउरे सरणं” ति सुबुध्यतयाद् ‘आतुरस्य’ रोगपीडितस्य ‘सरणं’
‘हा तात ! हा मातः !’ इत्यादिरूपम्, ‘चिकित्सितं च’ आत्मनो रोगप्रतीकाररूपम्, ‘वद्’ इति यदनन्तरमुक्तं वमनादि
‘परिस्नाय’ ति ज्ञपरिहाया परिहाय प्रत्याख्यानपरिहाया च प्रत्याख्यान ‘परिब्रजेत्’ संयममार्गे परिगच्छेद् यः स
भिष्ठुरिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ अपरं च—

त्वसिय-गण-उग-रायपुत्ता, माहण भोइय विविहा य सिल्पिणो ।
नो तेसिं वयद् सिलोगपूयं, तं परिहाय परिषण स भिक्खू ॥ ९ ॥

व्याख्या—क्षत्रियाः—राजानः गणाः—मह्नादिसमूहाः उमाः—आरक्षिकादयः राजपुत्राः—नृपसुता एतेषां द्वन्द्वः ।
‘माहना’ ब्राह्मणाः ‘भोनिकाः’ विशिष्टनेपथ्यादिभोगवन्तोऽमात्यादयः, उभयत्र सुपो लुक् । विविधाश्च ‘सिल्पिनः’
स्वपत्यादयः इति शेषः । ‘नो’ नैव तेषां ‘वदति’ भापते श्लोकपूजे, यथा—शोभना एते, पूजयत चैतानिति, उभयत्र
पापानुमत्यादिदोषसम्भयात् । किन्तु ‘तत्’ श्लोकपूजादिकं द्विविधयाऽपि परिहाया परिहाय परिब्रजेद् यः स भिष्ठुरिति
सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ अन्यच्च—

गिहिणो जे पधइएण दिट्ठा, अप्पवइएण, व संयुया हवेज्जा ।
तेसिं इहलोइयप्पलट्ठा, जो संयवं न करेइ स भिक्खू ॥ १० ॥

व्याख्या—गृहिणो ये ग्रत्रजितेन दृष्टाः 'अग्रप्रजितेन वा' गृहस्थावस्थेन सह 'संस्तुताः' परिचिता भवेयुः, 'तोक्ष' ति तैः सह 'पेहलीकिकफलायं' चत्वादिलाभनिमित्तं यः 'सस्तवं' परिचयं न करोति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ तथा—

सयणासणपाणभोयणं, विविहं खाइम-साइमं परेसिं ।

अदए पडिसेहिण नियंठे, जे तत्थ ण पउस्सई स भिक्खू ॥ ११ ॥

व्याख्या—शयनासनपाणभोजनं विविधं खादिमत्वादिमं "परोक्षं" ति 'परेभ्यः' गृहस्थादिभ्यः "अदए" ति अददद्भ्यः 'प्रतिपिद्धः' क्वचित् कारणान्तरेण आचमानो निराकृतः 'निर्ग्रन्थः' ग्रन्थरहितो यः 'तत्र' अदाने 'न प्रदुष्यति' न प्रदूषेणं याति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ तथा—

जं किंचि आहारपाणं विविहं, खाइम-साइमं परेसिं लद्धुं ।

जो तं तिविहेण गाणुकंये, मणवयकायसुसंबुडे जे स भिक्खू ॥ १२ ॥

व्याख्या—'यत् किञ्चिद्' अल्पमपि आहारपाणं विविधं खादिमत्वादिमं च, यस्य गम्यमानत्वात् परेभ्यो लब्ध्वा यः "तं" ति सुव्यवहारात् तेनाहारपाणिना 'त्रिविधेन' मनोयाक्कायलक्षणेन प्रकाररूपेण 'न अनुकम्पते' बालगलानादीन् नोपगृह्ते न स भिक्षुरिति शेषः । यस्तु सुसंश्रुतमनोवाक्कायः सन् बालगलानादीननुकम्पत इति गम्यते, उक्तञ्च— "साद्वो तो यि जत्तेण, निर्मतेज जइकमं । जइ इत्थ वेइ इच्छेज्जा, तेहिं सद्धि तु भुंजए ॥ १ ॥" स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ किञ्च—

१ "साधवस्ततोऽपि यत्नेन निमग्नयेयुर्ययाकमम् । यद्यत्र केऽपि इच्छेयुः तैः सार्धं तु युज्यन् ॥ १ ॥"

पञ्चदशं
सभिक्षु-
नामकम-
व्ययनम् ।

भिक्षोर्युग-
वत्कथ्यता ।

॥ २१७ ॥

सेदः-संयमस्तेनाऽनुगतः 'चः' पूरणे, कोविदः-लब्धशास्त्रपरमार्थ आत्मा यस्य स कोविदात्मा, "पत्रे अभिमूय
सघटंसी उवसेते" चि प्राग्वत्, "अविहेठकः" न कस्यचिद् विवाधको यः स मिथुरिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ तथा—

असिप्पजीवी अगिहे अमित्ते, जिह्दिए सबओ विप्पमुक्के ।

अणुक्कसाई लहुअप्पभक्खी, चिचा गिहं एगयरे स भिक्खू ॥ १६ ॥ चि वेमि ॥

व्याख्या—'अशिल्पजीवी' चित्रादिविज्ञानजीविकाहितः 'अगृहः' अनगरः 'अमित्ते' चि उपलक्षणत्वाद्
अमित्रशत्रुः जितेन्द्रियः, तथा 'सर्वतः' बाह्याभ्यन्तराच्च ग्रन्थादिति गम्यते विप्रमुक्तः, तथा 'अणुक्कपायी' सत्पक्कपायः
"लहुअप्पभक्खि" चि अल्पानि-स्तोफानि लघूनि-निःसाराणि निष्पावादीनि भक्षितुं शीलमस्येत्यल्पलघुभक्षी त्यक्त्वा
'गृहं' द्रव्यभावभेदमिन्नम्, एकः-रागद्वेपरहितः चरलेकचरो यः स मिथुरिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ 'इतिः' परित्तमाप्तौ,
प्रवीनीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां

सुलबोधायां पञ्चदशं सभिधुनामकमध्ययनं समाप्तम् ॥

आयामगं चैव जवोदणं च, सीयं सोवीरजवोदणं च ।

णो हीलए पिंडं णीरसं तु, पंतकुलाहं परिधए स भिक्खू ॥ १३ ॥

व्याख्या—आयाममेव 'आयामकम्' अवश्रावणं 'च.' समुच्चये, 'एवः' पूरणे, 'यवोदणं च' यवमक्तं 'शीतं' शीतलं सोवीर च-छात्रिक यवोदकं च-यवयावनं सोवीरयवोदकम्, तच्च 'नो हीलयेत्' धिगिदं किमनेनानिष्टेन ? इति न निन्देत्, 'पिण्डम्' आयामकादि एव नीरसमपि, तुल्यस्य अप्यर्थत्वाद् अत एव प्राम्थकुलानि यः परिभ्रजेत् स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ अन्यथा—

सद्य विविहा भवंति लोए, दिघा माणुस्सया तद्दा तिरिच्छा ।

भीमा भयभैरवा उराला, जो सोचा ण विहेज्जई स भिक्खू ॥ १४ ॥

व्याख्या—शब्दाः 'विविधाः' विमर्शप्रद्वेषादिना विधीयमानतया नानाप्रकारा भवन्ति लोके 'दिघ्याः' देयसम्बन्धिनः 'माणुजकाः' मनुष्यसम्बन्धिनः, तथा 'तैरध्याः' तिर्यक्सम्बन्धिनः 'भीमाः' रौद्राः, भयेन भैरवाः—अत्यन्त-साध्यसोत्पादका भयभैरवाः 'उदाराः' महान्तः, यः क्षुत्वा प्रक्रमान् तानेव शब्दान् 'न व्यधते' धर्मप्यागतो न चलति स भिक्षुरिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ इत्येतावता सिंहविहारिताया निमित्तमुष्णम्, सम्प्रति समस्तधर्ममूलसम्यक्त्यर्थ्यमाह—

यायं विविहं समिच्च लोए, सहिए खेयाणुगए य कोवियप्पा ।

पन्ने अभिभूय सबदंसी, उवसंते अविहेडए स भिक्खू ॥ १५ ॥

व्याख्या—यादं 'विविधं' "मुण्डस्य भवति धर्मः, तथा जटाभिः सवाससां धर्मः । गृह्यसेऽपि च धर्मो, वनेऽपि य सता भवति धर्मः ॥ १ ॥" इत्यादिदर्शनान्तराभिप्रायरूपं 'समेत्य' ज्ञात्वा लोके सहितः प्रान्वत्, खेदयत्यनेन कर्मेति

श्रीउच्यते-
अन्यथा-
श्रीनिमित्त-
न्दीया-
सुखयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

पोढ्यं
प्रत्यक्ष-
समाधि-
नामक-
ध्यानम् ।
दश-
वर्गसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २१९ ॥

कपरे खलु ते धेरोहिं भगवन्तेहिं दस धंभचेरसमाहिठाणा पक्षता ? जे भिक्खु सोचा
णिसम्म संजमयहुले संवरयहुले समाहिपहुले गुत्ते गुत्तिदिष्ट गुत्तयंभयारी सया अप्प-
मत्ते विहरिजा । इमे खलु ते धेरोहिं भगवन्तेहिं दस धंभचेरसमाहिठाणा पक्षता, जे
भिक्खु सोचा निसम्म संजमयहुले संवरयहुले समाहिपहुले गुत्ते गुत्तिदिष्ट गुत्तयंभयारी
सया अप्पमत्ते विहरिजा, तंजहा—विबित्ताइं सयणासणाइं सेविज्जा से निगंगंथे, नो
इत्थीपसुपंडगसंस्तारं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निगंगंथे । तं कइं ? इति चेद्
आचार्य आह—निगंगंथस्स खलु इत्थीपसुपंडगसंस्तारं सयणासणाइं सेवमाणस्स
भयारिस्स धंभचेरे संका वा कंखा वा वित्तिगिब्बा या सयुप्पज्ज्जा, भेदं वा लभेज्जा,
उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवल्लिपक्षताओ धम्माओ वा
अंसिज्जा, तम्हा नो इत्थिपसुपंडगसंस्तारं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निगंगंथे ॥१॥

कवदार्णीलार्णि प्रभसूत्रम्, इमानीत्यादि निर्वचनसूत्रं प्राग्वत् । तान्येवाह—‘तपये’त्युपन्यासे, ‘विविक्तानि’
स्त्रीपशुपण्डकैरनातीर्णानि क्षयनासनानि उपलक्षणत्वात् स्थानानि च सेवेत यः स निर्मन्यो भवतीति शेषः । इत्य-
मन्ययेनाह—‘यानुत्पन्नविनेयानुप्रदायानुमेवानं व्यतिरेकत आह—‘नो’ नैव स्त्रीपशुपण्डकसंसक्तानि क्षयनासनानि

न भवति । ‘तदि’ ति अनन्तरोक्तं ‘कथं’ फेन प्रकारेण ? ‘इति चेद्’ एवं चरि मन्यसे कात्रो-

उल्लु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंसक्तानि क्षयनासनानि सेवमानस्य “धंभयारिस्त” स्ति अपेरेमन्यमा-
क्षयारिणोऽपि सतो महाचर्ये ‘आहु’ यां द्वाभ्यामेवास्मिन् मान्यते, ततः कदा भाट्टयेव किमेवविषयव्यापार-

नसेवी ब्रह्मचारी ? इत नैति ? अथवा शङ्का—ख्यादिभिरत्यन्ताऽपहृतचित्ततया विस्मृतसकलाप्नोपदेशस्य “सत्यं वच्मि हितं वच्मि, सारं वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे संसारे, सारं साख्जलोचना ॥ १ ॥” इत्यादिरागातुरवचः परिभाषयतो सिध्यात्वोदयतः कदाचित् ‘तदासेवने यो दोष उक्तवीर्यकुङ्किः स दोष एव न भवति’ इत्येवंरूपः संशय उत्पद्यते, ‘कदा या’ ख्याद्यभिलापरूपा, “प्रियादर्शनेनमेवाऽस्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः । प्राप्यते येन निर्वाणं, सरागेणाऽपि चेतसा ? ॥ १ ॥” इत्याद्यभियायिका नीलपदादिदर्शनाऽऽग्रहरूपा वा, ‘विचिकित्सा वा’ ‘किमेतावतः कष्टानुष्ठानस्य फलं भविष्यति न वा ? सद्ब्रमेतदासेयनेनमेवाऽस्तु’ इत्येवंरूपा ‘समुत्पद्येत’ जायेत, ‘भेदं वा’ विनाशं वा चारित्र्येति गम्यते लभेत, ‘उन्मादं वा’ कामग्रहात्मकं प्राप्नुयात्, ‘दीर्घकालिकं वा’ दीर्घकालभाविनं, रोगश्च—दाहज्वरादिः आवङ्क्य—आशुपाती शूलादिः रोगातङ्कं भवेत्, सम्भवति हि कयाद्यभिलापातिरेकतोऽरोचकत्वं ततश्च ज्वरादीनि, केवलप्रज्ञाभाद् वा ‘धर्मात्’ धृतचारित्ररूपात् समस्ताद् भ्रश्येत्, कस्याचिदतिक्लिष्टकर्मोदयाद् धर्मपरित्यागसम्भवात् । यत एवं ‘तस्मादित्यादिनिगमनयाक्यं सुगममिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ उक्तं प्रथमं समाधिस्थानम् । द्वितीयमाह—

णो इत्थीणं कथं कहेत्ता हवइ से निगंगे । तं कहमिति चेदायरियाऽह—निगंगंयस्स खलु इत्थीणं कहं कहेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुत्पजेज्जा, भेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं रोगायं कं वा हवेज्जा, केयलिपत्तंताओ वा धम्माओ भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थीणं कहं कहेज्जा ॥२॥ व्याख्या—नो स्त्रीणमेकाकिनीनामिति गम्यते, ‘कथां’ स्त्रीणां वा सम्बन्धिनीं कथां रूपनेषय्यादिविषयां कथयिता भवति स निर्मेयः, य एवंविधः स निर्मेयो न त्वन्य इत्यभिप्रायः । तत् कथमित्यादि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥२॥ तृतीयमाह—

कयरे खलु ते थेरोहिं भगवन्तेहिं दस बंभचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता ? जे भिक्खु सोचा
णिसम्म संजमयहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तबंभयारी सया अप्प-
मत्ते विहरिज्जा । इमे खलु ते थेरोहिं भगवन्तेहिं दस बंभचेरसमाहिठाणा पन्नत्ता, जे
भिक्खु सोचा निसम्म संजमयहुले संवरबहुले समाहिबहुले गुत्ते गुत्तिदिए गुत्तबंभयारी
सया अप्पमत्ते विहरेज्जा, तंजहा—विबित्ताइं सयणासणाइं सेविज्जा से निगंगंथे, नो
इत्थीपसुपुण्डगसंस्तत्ताइं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निगंगंथे ? इति चेद्
आचार्य आह—निगंगंथस्स खलु इत्थीपसुपुण्डगसंस्तत्ताइं सयणासणाइं सेवमाणस्स
बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जेज्जा, भेदं वा लभेज्जा,
उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ घम्माओ वा
भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थिपसुपुण्डगसंस्तत्ताइं सयणासणाइं सेवित्ता हवइ से निगंगंथे ॥१॥

कतराणीत्यादि ब्रह्मसूत्रम्, इमानीत्यादि निर्यचनसूत्रं प्राग्वत् । तान्येवाह—‘तद्यथे’त्युपन्यासे, ‘विविक्खानि’
स्त्रीपशुपण्डकैरनाकीर्णानि शयनासनानि उपलक्षणत्वात् स्थानानि च सेवेत यः स निर्यन्थो भवतीति शेषः । इत्थ-
मन्ययेनाऽभिधायाव्युत्पन्नविनेयानुग्राहायामुमेवार्थं व्यतिरेकत आह—‘नो’ नैव स्त्रीपशुपण्डकसंस्तकानि शयनासनानि
‘सेविता’ उपभोक्ता भवति । ‘तदि’ ति अनन्तरोक्तं ‘कथं’ केन प्रकारेण ? ‘इति चेद्’ एवं यदि मन्यसे अत्रो-
च्यते—निर्यन्थस्य खलु निश्चितं स्त्रीपशुपण्डकसंस्तकानि शयनासनानि सेवमानस्य “बंभयारिस्स” ति अपेर्गम्यमा-
नत्वाद् ब्रह्मचारिणोऽपि सतो ब्रह्मचर्ये ‘शङ्कू वा’ दहन्येयमिति गम्यते, ततः शङ्का बाऽन्येषां किमेवंविधशयनास-
न-

नसेवी ब्रह्मचारी ? उत नेति ? अथवा शङ्का-ख्यादिभिरत्यन्ताऽपहवचित्ततया विस्तृतसकलातोपदेशस्य “सत्यं वच्मि हितं वच्मि, सार वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे ससारे, सार साद्रलोचना ॥ १ ॥” इत्यादिरागातुरवचः परिभाषयतो मिथ्यात्वोदयतः कदाचित् ‘तदासेयने यो दोष उक्तस्तीर्यकृद्भिः स दोष एव न भवति’ इत्येवंरूपः संशय उत्पद्यते, ‘कदा वा’ ख्याद्यभिलापरूपा, “प्रियादर्शनेमेवाऽस्तु, किमन्यैर्दर्शनान्तरैः । प्राप्यते येन निर्वाणं, सारागेणाऽपि चेतसा ? ॥ १ ॥” इत्याद्यभिधायिका नीलपटादिदर्शनाऽऽप्तरूपा वा, ‘विचिकित्सा वा’ ‘किमेवावतः कष्टानुष्ठानस्य फलं भविष्यति न वा ? तद्वरमेतदासेयनेमेवाऽस्तु’ इत्येवंरूपा ‘समुत्पद्येत’ जायेत, ‘भेदं वा’ विनाशं वा धारित्रस्येति गम्यते लभेत्, ‘उन्मादं वा’ कामग्रहात्मकं प्राप्नुयात्, ‘दीर्घकालिकं वा’ दीर्घकालभाविनं, रोगञ्च-दाहज्वरादिः आतङ्कञ्च-आशुपाती शूलादिः रोगातङ्कं भवेत्, सम्भवति हि क्याद्यभिलाषातिरेकतोऽटोचकत्वं ततश्च ज्वरादीनि, केवलप्रज्ञासाद् वा ‘धर्मान्’ धृतचारित्ररूपात् समस्ताद् भ्रष्टेयत्, कस्याचिदतिक्लिष्टकर्मोदयाद् धर्मपरित्यागसम्भवात् । यत एवं ‘तस्मादित्यादिनिगमनवाक्यं दुर्गममिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ उक्तं प्रथमं समाधिस्थानम् । द्वितीयमाह—

गो इत्थीणं कथं कहेत्ता हवह से निगंथे । तं कहमिति चेदायरियाऽह—निगंथस्स खलु इत्थीणं कहं कहेमाणस्स बंभचरे संका वा कंखा वा वितिगिच्छा वा समुप्पज्जेज्जा, भेयं वा लभेज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं रोगायं कं वा हवेज्जा, केवलपन्नंताओ वा घम्माओ भंसिज्जा, तम्हा नो इत्थीणं कहं कहेज्जा ॥२॥ व्याख्या—तो स्त्रीणामेकाकिनीनामिति गम्यते, ‘कथा’ स्त्रीणां वा सम्बन्धिनीं कथां रूपनेपथ्यादिविषयां कथयिता भवति निर्मेयः, य एवंविधः स निर्मेयो न त्वन्य इत्यभिप्रायः । तत् कथमित्यादिपूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥२॥ तृतीयमाह—

णो इत्थीहिं सद्धिं सणिसिज्जागए विहरित्ता हवइ से निगंगे । तं कहमिति चेद्
आचार्य आह—णिगंगंयस्स खलु इत्थीहिं सद्धिं सणिसिज्जागयस्स बंभयारिस्स
बंभचेरे संका वा कंखा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं
वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ
भंसेज्जा, तम्हा खलु णो णिगंगे इत्थीहिं सद्धिं सणिसिज्जागए विहरेज्जा ॥ ३ ॥

व्याख्या—नो क्षीमिः सार्द्धं सन्निपद्या—पीठादासनं तद्रतः सन् 'विहत्तो' अवस्थाता भवति, कोऽर्थः ? तामिः
सद्धिंकासने नोपविशेत्, उत्थितास्त्रिणि तासु सुहृत्तं तत्र नोपवेष्टव्यमिति सम्प्रदायः, य एवंविधः स निर्प्रेत्यः । शेषं प्रश्न-
निर्यचनाभिधायि पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ चतुर्थमाह—

णो इत्थीणं इंदियाइं मणोरमाइं आलोएत्ता णिज्झाइत्ता हवइ से निगंगे ।
तं कहमिति चेद् आयरियाऽह—णिगंगंयस्स खलु इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं
मणोरमाइं आलोएत्ताणस्स निज्झाएत्ताणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंखा
वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीह-
कालियं वा रोगायकं हवेज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खलु
णो णिगंगे इत्थीणं इंदियाइं मणोहराइं मणोरमाइं आलोएत्ता णिज्झाइत्ता ॥ ४ ॥

व्याख्या—नो क्षीणाम् 'इन्द्रियाणि' नयनादीनि मनः—चित्तं हृत्स्वि-दृष्टमात्राणि आक्षिपन्तीति मनोहराणि, तथा

मनो रमयन्ति-दर्शनानन्तरमनुचिन्त्यमानान्याह्वयन्तीति मनोरमाणि 'आलोकिता' ईषद् दृष्टा 'निर्घोषा' प्रबन्धेन निरीक्षिता भवति यः स विमर्शः, अन्यत् प्रतीतमेवेति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ पञ्चमभाह—

णो इत्थीणं कुडुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसहं वा रुइयसहं वा गीयसहं वा हसियसहं वा थणियसहं वा कंदियसहं वा बिलवियसहं वा सुणिता भवह से निगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य आह—इत्थीणं कुडुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसहं वा रुइयसहं वा हसियसहं वा थणियसहं वा कंदियसहं वा बिलवियसहं वा सुणमाणस्स बंभयारिस्स बंभचैरे संका वा कंवा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिज्जा, भेयं वा लभिज्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खलु निगंथे णो इत्थीणं कुडुंतरंसि वा दूसंतरंसि वा भित्तिअंतरंसि वा कूइयसहं वा रुइयसहं वा गीयसहं वा हसियसहं वा थणियसहं वा कंदियसहं वा बिलवियसहं वा सुणमाणो विहरेज्जा ॥ ५ ॥

व्याख्या—नो स्त्रीणां कुडुं-लेष्टुकादिरचितं तेनाऽन्तरं-व्यवधानं कुडुयान्तरं तस्मिन् वा, दूयं-वस्त्रं यवनिकारूपं तदन्तरे वा भित्तिः-पक्षेष्टकादिरचिता तदन्तरे वा स्थित्वेति शेषः, 'कूजितशब्दं वा' रतसमये कोकिलादिविहगभापारूपं 'रुइयतशब्दं वा' रतिकलदादिकं 'गीतशब्दं वा' पञ्चमादिहुडुतिरूपं 'हसितशब्दं वा' वहकहादिकं 'स्तनितशब्दं वा'

रतिसमयकृतं 'ऋन्दितशब्दं वा' प्रोषितमर्तुकादिकृतं 'विलिपितशब्दं वा' प्रलापरूपं श्रोता यो भवति स निर्गन्धः ।
शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ पष्ठमाह—

नो निगन्धे पुष्परयं पुष्पकीलियं अणुसद्रित्ता भवद्, तं कहमिति चेद् आयरियाऽऽह—
निगन्धस्स खलु इत्थीणं पुष्परयं पुष्पकीलियं अणुसरमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे
संका वा कंत्वा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिञ्जा, भेयं वा लभिञ्जा, उम्मायं वा
पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं हविञ्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ
भंसेज्जा, तम्हा खलु निगन्धे नो इत्थीणं पुष्परयं पुष्पकीलियं अणुसरजेज्जा ॥ ६ ॥
व्याख्या—नो निर्गन्धः पूर्वतं 'पूर्वकीलितं वा' दुरोदरादिरमणात्मकं वाशब्दस्य गम्यमानत्वाद् अनुसर्त्ता
भवति । शेषं प्राग्वत् । इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ सप्तममाह—

णो पणीयं आहारं आहारेत्ता हवद् से निगन्धे । तं कहमिति चेदाचार्य आह—
निगन्धस्स खलु पणीयं पाणभोयणं आहारेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा
कंत्वा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जिञ्जा, भेयं वा लभिञ्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा,
दीहकालियं वा रोगायकं हविञ्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा तम्हा
खलु णो निगन्धे पणीयं आहारं आहारेज्जा ॥ ७ ॥

व्याख्या—नो 'प्रणीतं' गलद्धिन्दु, उपलक्षणत्वाद् अन्यमप्यत्यन्तं पातुर्देककारिणम् आहारम् आहारयिता भवति

यः स निर्गन्धः । शेषं प्राग्वत् । इति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ अष्टममाह—

नो अहमायाए पाणभोयणं आहारित्ता हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदाचार्य
आह—अहमायाए पाणभोयणं आहारेमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंत्वा
वा वित्तिगिच्छा वा समुत्पज्जिञ्जा, भेयं वा लभिञ्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीह-
कालियं वा रोगायकं हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खल्ल
णो निगंथे अहमायाए पाणभोयणं जुंजेज्जा ॥ ८ ॥

व्याख्या—नो 'अतिमात्रया' 'बन्धुसं किं कयला, आहारो कुच्छिपूरजो भणिओ । पुरिसस्स महिलियाए,
अट्ठावीसं भवे फट्ठला ॥ ९ ॥' इत्यागमोक्तमात्रातिक्रमेण पानभोजनमाहारयित्वा भवति यः स निर्धन्यः । शेषं तथैवेति
सुमार्थः ॥ ८ ॥ नवममाह—

णो विभूसानुवाई हवइ से निगंथे । तं कहमिति चेदू आयरियाऽऽह—विभूसाव-
त्तिए विभूसियसरीरे इत्थिजणस्स अभिलसणिज्जे हवइ । तओ णं तस्स इत्थिजणेणं
अभिलसिज्जमाणस्स बंभयारिस्स बंभचेरे संका वा कंत्वा वा वित्तिगिच्छा वा समु-
त्पज्जिञ्जा, भेयं वा लभिञ्जा, उम्मायं वा पाउणिज्जा, दीहकालियं वा रोगायकं
हविज्जा, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेज्जा, तम्हा खल्ल णो निगंथे विभूसा-
नुवाई सिया ॥ ९ ॥

व्याख्या—नो 'विभूयानुपाती' शरीरोपकरणसंस्कारकर्ता भवति यः स निर्धन्यः । शेषं सुगमम् । नवरं "विभूसा-

वर्त्ति" ति विभूषां वर्त्तयितुं-विधातुं शीलमस्येति विभूषावर्त्तिकः, अत एव 'विभूषितशरीरः'
ज्ञानाद्यलङ्कृततुरिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ दशममाह—

णो सद-रुव-रस-गंध-फासाणुवाई हवइ से निगंगे । तं कंहं ? इति चेद् आयरि-
याह—निगंगंथस्स खलु सद-रुव-रस-गंध-फासाणुवाइयस्स वंभयारिस्स वंभचेरे संका
वा कंत्वा वा वित्तिगिच्छा वा समुप्पज्जेआ, भेयं वा लभेआ, उम्मायं वा पाउणिआ,
दीहकालियं वा रोगायकं हवेआ, केवलपन्नत्ताओ वा धम्माओ भंसेआ, तम्हा
खलु णो निगंगे सद-रुव-रस-गंध-फासाणुवाई भवइ से निगंगे, दसमे वंभचेर-
समाहिट्ठाणे हवइ ॥ १० ॥

व्याख्या—नो शब्द-रूप-रस-गन्ध-स्पर्शाद् अनुपपत्ति-अनुयाति शब्दरूपरसगन्धस्पर्शानुपपत्ती भवति यः स
निर्मन्थः । शेषं प्राग्वत् । नवरं शब्दः—मन्मनभाषितादिरिति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

भवन्ति इत्यसिलोगा । तंजहा—

भवन्ति 'अत्र' उक्त एवार्थे 'श्लोकाः' पद्यरूपाः, तद्यथा—

जं विवित्तमणाहं, रहिअं धीजयेण य । वंभचेरस्स रक्खट्ठा, आलयं तु निसेवए ॥ १ ॥
मणपल्हायजणणिं, कामरागविचट्ठणिं । वंभचेरओ भिक्खू, धीकंहं तु विवज्जए ॥ २ ॥

व्याख्या—“जं” ति प्राकृतत्वाद् यः 'विविकः' रहस्यमृतः प्रकृमात् तत्रैव वास्तव्यख्यायभावात् 'अनाकीर्णः'
तत्प्रयोजनगतः स्याद्यसङ्कुलः, रहितः, अकालचारिणा भ्रन्दनादिनिमित्तागतेन स्त्रीजनेन, कालाकालचारित्वविभागास्तु

भ्रमणीराप्रिलाड्यम्—“अट्टमी-पक्खिए मोत्तुं, वायणाकालुमेव य । सेसकालमयंतीओ, नेयाओ अकालचारीओ ॥ १ ॥”
यदाद्यात् पण्डकादिभिर्ब्रह्मचर्यस्य रक्षणार्थमालयं तमिति गम्यते, ‘तुः’ पूरणे, निषेवते । तथा मतःप्रहादजन्तौ, काम-
रागः—विषयामिष्यद्भः तद्विवर्द्धनीम्, शेषं स्पष्टम् ॥ १-२ ॥

समं च संधवं धीहिं, संकहं च अभिक्खणं । वंभचेरओ भिक्खु, निचसो परिवज्जए ॥ ३ ॥
व्याख्या—‘समं च’ सह ‘संस्तवं’ परिचयं क्षीभिर्निष्ठा प्रकम्माद् एकासनभोगेनेति गम्यते, शेषं स्पष्टम् ॥ ३ ॥

अंग-पच्चंगसंठाणं, चारुद्धविययेहियं । वंभचेरओ धीणं, चक्खुगेज्झं विवज्जए ॥ ४ ॥

व्याख्या—अङ्गानां—शिरःप्रभृतीनां प्रत्यङ्गानां—कुचकक्षादीनां संस्थानम्—आकारः अङ्गप्रत्यङ्गसंस्थानं, चारु—शोभनम्
उद्धृष्टं प्रेक्षितं ब्रह्मचर्यरतः स्त्रीणां सम्यगन्य चक्षुर्ग्राह्यं सद् विवर्जयेत् । किमुक्तं भवति ?—चक्षुषि सति रूपग्रहण-
मयदयन्मभावि, परं तदर्थेनेऽपि तत्परिहार एव कर्तव्यो न तु रागवशतः पुनः पुनस्तदेव वीक्षणीयम् । उक्तं हि—
“असंस्कं रूपमरुद्धं, चक्खुगोवरमागयं । रागदोसे उ जे तत्थ, ते बुद्धो परिवज्जए ॥ १ ॥” ॥ ४ ॥

कूहयं रुहयं गीयं, हसियं धणिय कंदियं । वंभचेरओ धीणं, सोयगेज्झं विवज्जए ॥ ५ ॥

व्याख्या—सुगममेव, नवरं कृजितादि विवर्जयेत् । कुड्यान्तरादिष्विति शेषः ॥ ५ ॥

हासं लिद्धं रतिं दप्पं, सहसाऽवत्तासिधाणि य । वंभचेरओ धीणं, नाणुचिंते कयाइ चि ॥ ६ ॥
व्याख्या—हासं प्रतीतम्, ‘क्रीडां’ घृतरसणादिरूपाम्, ‘रतिं’ कान्ताऽङ्गसञ्चनितां प्रीतिम्, ‘दप्यं’ मानिनीमानद-

१ “भट्टमी-पक्खिए मुक्खा, वाचनाकालमेव च । शेषकालमाथान्त्यो, नेया अकालचार्यः ॥ १ ॥” “असंस्कं रूपमरुद्धं, चक्षुर्गो-
वरागतम् । रागदोषो तु यो तत्र, सो बुद्धो परिवर्जयेत् ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।

॥ २२३ ॥

छनोत्थं गर्वम्, 'सहसाऽवत्रासिताणि च' पराङ्मुखदयितादेः सपदि त्रासोत्पादकानि अक्षिप्तगनादीनि, शेषं स्पष्टम् ॥ ६ ॥
पणीयं भूतपापं तु, स्विप्पं मयविवहणं । वंभचेररओ भिवखू, णिच्चसो परिवज्जए ॥ ७ ॥
व्याख्या—सुगमम्, नवरं मदः—कामोद्रेकः ॥ ७ ॥

धम्मलद्धं मिअं काले, जत्तत्थं पणिहाणवं । नाहमत्तं तु भुंजेज्जा, वंभचेररओ सया ॥ ८ ॥
व्याख्या—धर्मेण हेतुना न तु कुण्डलादिकरणेन लब्धं धर्मलब्धं 'मितम्' "अद्धमसणस्स सव्वंजणस्स कुज्जा इवस्स दो भाए । पावपवियारणट्ठा, छट्ठभागं उणयं कुज्जा ॥ १ ॥" इत्याद्यागमोक्तमानान्वितमाहारमिति गम्यते । 'काले' प्रस्तावे 'यात्रार्थ' संयमनिर्वाहणार्थं न तु रूपाद्यर्थम्, 'प्रणिधानवान्' चित्तस्वास्थ्योपेतो न तु रागद्वेषवशागो भुञ्जीतेति सम्यच्यते, 'न तु' नैव तुल्यवत्सोत्तरस्यात्र सम्यन्धात् । 'अतिमात्रं' मात्रातिक्रान्तं भुञ्जीत ब्रह्मचर्ये रतः 'सदा' सर्वदा, कदाचित् कारणतोऽतिमात्रादहारस्याप्यदुष्टत्वात् । उक्तञ्च—“कैमखडखेतुओ वा, दुब्बल अच्चाण पविसमाणो वा । खीराइगहण दीहं, वहुं च उयमा अयकडिछे ॥ १ ॥" ॥ ८ ॥

विभूत्तं परिवजेज्जा, सरीरपरिमण्डणं । वंभचेररओ भिवखू, सिंगारत्थं न धारए ॥ ९ ॥
व्याख्या—'विभूषणम्' उपकरणगतां परिवर्जयेत्, 'शरीरपरिमण्डनं' केदारमधुसमारचनादिकं शृङ्गाराद्यं न धारये-
दिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥

सदे रूवे य गंधे य, रसे फासे तहेव य । पंचविहे कामगुणे, णिच्चसो परिवज्जए ॥ १० ॥

१ "अर्घ्यभक्षणस्य सच्यक्षनस्य कुर्वाद् द्रवस्य द्वौ भागौ । चातप्रविचारणार्थं षट्भागमूनं कुर्यात् ॥ १ ॥"

२ "रुक्षादिक्षेत्रच्युतो वा दुर्बलोऽन्ध्यान् प्रविशन् वा । क्षीरादिग्रहणे दीर्घो बहु च तपसा भय.कटिहेन ॥ १ ॥"

पोदश
ब्रह्मचर्य-
समाधि-
नामकम-
ध्ययनम् ।
दश ब्रह्म-
चर्यसमाधि-
स्थानानि ।

॥ २२३ ॥

प्याख्या—स्पष्टमेव, नवरं कामस्य गुणाः—उपकारकाः फलसगुणा इति सूत्रदशकार्यः ॥ १० ॥ सम्प्रति यत् प्राक्
प्रत्येकगुणं शब्दा वा भवेदित्यादि तद् दृष्टान्तवः स्पष्टयितुमाह—

आलओ धीजणादधो, धीकहा य मणोरमा । संधवो चैव णारीणं, तासि इंदियदरिसणं ॥ ११ ॥
इइयं रुदियं गीयं, हसियं भुत्तासियाणि य । पणीयं भत्तापाणं च, अतिमायं पाणभोयणं ॥ १२ ॥
गत्ताभूत्तणमिदं च, कामभोगा य दुज्जया । नरस्सत्तगवेसिस्स, विसं तालउडं जहा ॥ १३ ॥
प्याख्या—सूत्रप्रथमं प्रतीकम्, नवरं भुक्तासितानि च स्पष्टनीति शेषः, तत्र भुक्तानि—भोगरूपाणि आसितानि—
कृत्वा निरूप्य सदाऽप्यस्थितानि, दास्यानुपलक्ष्यमेतत्, गात्रभूषणमिदं चेति, चरन्त्योऽप्यर्थः, सत इष्टमप्यास्त्रां विहितम्,
धिं गालपुटं ‘यधे’ति यथा गालपुटविषं सद्योपातिवेन दातुणविषाकं तथा स्त्रीजनाकीर्णालयाद्यपि, शङ्काविकारणतया
संयमरूपभाषणीयित्वेतरस्य च नाशहेतुत्वादिति सूत्रार्थः ॥ ११-१२-१३ ॥ सम्प्रति निगमयितुमाह—

दुज्जए कामभोगे य, णियसो परियज्जए । संकाठाणाणि सधाणि, वज्जेज्जा पणिहाणवं ॥ १४ ॥
धम्मारामे चरे निक्खए, धिईमं धम्मसारही । धम्मारामारए दंतै, वंभचेरस्समाहिए ॥ १५ ॥
प्याख्या—दुज्जयात् कामभोगात् “निपत्तो” चि नित्यं परियज्येत्, ‘अद्भुतास्त्रानि च’ अन्तरोक्तानि, पूर्वत्र चत्थ
निमग्नमत्वात् ‘सर्वाणि’ दत्ताणि धर्मेयेत् ‘अभिधानवान्’ एकाग्रमनाः ॥ एतद्वज्जेज्ज किं कुर्याद् ? इत्याह—धर्मे आराम
एव दुःसतन्तापतन्नां निरुतिहेतुतया धर्मोत्तमस्मिन् चरेद् मिथुः धृतिमात्र, ‘धर्मेसारथिः’ अन्येषामपि धर्मप्रवर्त्त-
यिषा, धर्मे आरामन्ते धर्मोत्तमाः—सुसाधयस्तेषु रतो न त्वेकाकित्वे धर्मोत्तमस्तः, ‘दान्तः’ उपशान्तो ब्रह्मचर्यस-
मर्दिन इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ ब्रह्मचर्यविशुद्धारथोऽयं सर्वोऽव्युपक्रम इति तन्माहात्म्यमाह—

देव-दानव-नंघघा, जकख-रकखस-किन्नरा । बंभयारिं नमंसंति, दुष्करं जे करंति तं ॥ १६ ॥
व्याख्या—देव-दानव-नन्यर्थाः यक्ष-नाक्षस-किन्नराः, समस्तदेवजात्युपलक्षणमेतद्, एते सर्वेऽपि ब्रह्मचारिणं यति-
मिति शेषः, नमस्यन्ति 'दुष्करं' दुरनुचरं 'जे करोति' चि यः 'करोति' अनुविष्टति 'वदि'ति प्रक्रमाद् ब्रह्मचर्यमिति
सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ सकलाध्ययनोपसंहारार्थमाह—

एस धम्मं धुवे गियए, सासए जिगदेसिए । सिद्धा सिज्झंति चाणेणं, सिद्धिस्संति तद्दाचरे ॥ १७ ॥
न्ति वेमि ॥

व्याख्या—'एपः' अनन्तरोक्तः 'धर्मः' ब्रह्मचर्यलक्षणः 'धुवः' स्थिरः परप्रवादिसिद्धिप्रकल्प्यतया प्रमाणप्रतिष्ठित
इत्यर्थः, 'नित्यः' त्रिकालसम्भवात्, 'शाश्वतः' अनवरतभवनात्, एकार्थिकानि वा एतानि, जितदेदितः । अस्त्येव त्रिकालगोचरं
फलमाह—'सिद्धाः' पुरा अनन्तासु उत्सर्पिण्यवसर्पिणीषु, सिद्ध्यन्ति 'चः' समुच्चये विदेहेषु 'अनेन' ब्रह्मचर्यलक्षणेन
धर्मेण, सेत्थ्यन्ति तथा 'अपरे' अनन्तायामनागताद्यायमिति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ 'इतिः' परिसामाप्ती, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां दशब्रह्मचर्यसमाधिनामकं पोट्टशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं पोढशमध्ययनम् । अधुना पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘इहाऽनन्तराध्ययने ददा प्रज्ञाचर्यगुप्तय उक्ताः, ताश्च पापस्थानवर्जनादेवाऽऽसेचितुं शक्यन्ते, इति पापश्रमणस्वरूपाभिधानतस्तदेव काकोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्यादिसूत्रद्वयम्—

जे केइ उ पयइए णियंठे, धम्मं सुणेत्ता विणओववन्ने ।
सुडुल्लहं लहिं पोहिलाभं, विहरेल्ल पच्छा य जहासुहं तु ॥ १ ॥
सेल्ला ददा पाउरणं मि अत्थि, उप्पल्लई भोत्त तहं व पाउं ।

जाणामि जं वट्ठइ आउसु ! त्ति, किं नाम काहामि ? सुएण भंते ! ॥ २ ॥

व्याख्या—‘यः कश्चित्’ इत्यविवक्षितविशेषः ‘तुः’ पूरणे, ‘प्रव्रजितः’ निष्क्रान्तो निर्पन्थः प्राग्वत् । कथं पुनरयं प्रव्रजितः ? इत्याह—‘धम्मं’ धृतचारित्ररूपं ‘धृत्वा’ निशम्य विनयेन—ज्ञानाद्युपचारात्मकेनोपपन्नः—युक्तो विनयोपपन्नः सन् ‘सुडुल्लभम्’ अतिशयदुष्प्रापं ‘लभितुं’ ति लब्ध्वा ‘योधिलाभं’ जिनप्रणीतधर्मप्राप्तिरूपम्, अनेन भावप्रतिपत्त्याऽसौ प्रव्रजित इत्युक्तं भवति । स किम् ? इत्याह—‘विहरेत्’ चरेत् ‘पञ्चात्’ प्रव्रजितोत्तरकालं ‘चः’ पुनरर्थो विशेषयोक्तकः, ततश्च प्रथमं सिद्धत्वा प्रमज्ज्य पञ्चात्पुनः ‘यथासुखं’ यथा तथा निद्राविकथादिकरणलक्षणेन प्रकारेण सुखमात्मनोऽवभासते तुतान्दस एवसाराय्यत्वाद् यथासुखमेव शृगालवृत्त्येव विहरेदित्यर्थः ॥ स च गुरुणाऽन्येन वा हितैविणाऽध्ययनं प्रति प्रेरितो यद्वफि तदाह—‘शक्या’ यसतिः ‘टढा’ वातातपजलाक्षुपद्रवैरनभिभाव्या, तथा ‘प्रावरणं’ वर्षाकल्पादि ‘मे’

समाऽस्ति, किञ्च—‘उत्सद्यते’ जायते ‘भोक्तुं’ भोजनाय, तथैव ‘पातुं’ पानाय, यथाक्रममशनं पानं चेति शेषः, तथा ‘जानामि’ अवगच्छामि ‘वदन्ते’ यदिदानीमस्ति ‘आयुष्मन् !’ इति प्रेरयितुरामब्रणम् ‘इति’ एतस्माद् हेतोः ‘किं नाम ?’ न किञ्चिदित्यर्थः, “काहामि” त्ति करिष्यामि ‘श्रुतेन’ आगमेनाऽधीतेनेत्यध्याहारः, ‘भवन्ते’ति पूज्यामब्रणम्, इह च प्रक्रममादाक्षेपे किंराब्दः । अयं हि क्लिप्ताशयः—‘यथा ये भवन्तोऽधीयन्ते तेऽपि नातीन्द्रियं वस्तु किञ्च नाऽयबुध्यन्ते, तत् किं हृदयगलतालुशोपविधायिनाऽधीतेन ?’ इत्येवमध्यवसितो यः स पापश्रमण इत्युच्यते इतीहाऽपि सिद्धावलोकितन्यायेन सम्यध्यते इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १-२ ॥ किञ्च—

जे केह पवईए, णिहासीले पगामसो भोचा । पेचा सुहं सुयइ, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ३ ॥
व्याख्या—यः कश्चित् प्रव्रजितः ‘निद्राशीलः’ निद्रावान् ‘प्रकामशः’ बहुशः ‘सुक्त्वा’ दुर्बोदनादि ‘पीत्वा’ तक्रादि ‘सुखं’ यथाभवत्येवं सकलक्रियालुप्तान्निरपेक्ष एव ‘स्वपिति’ श्लेते स इत्यन्भूतः पापश्रमण इत्युच्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तथा—
आयरियउवज्झाएहिं, सुयं विणयं च गाहिए । ते चेव खिसई बाले, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ४ ॥
आपरियउवज्झायाणं, सम्मं नो पडितप्पई । अप्पडिपूयए धंढे, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ५ ॥
व्याख्या—आचार्योपाध्यायैः श्रुतं विनयं च ‘ग्राहितः’ शिक्षितो यैरिति गम्यते ‘तानेव’ आचार्यादीन् ‘तिससि’ निन्दति ‘बालः’ विवेकविकलो यः स पापश्रमण इत्युच्यत इति ॥ आचार्योपाध्यायानां ‘सम्यग्’ अवैपरीत्येन ‘न प्रति-
तप्यते’ न तत्तांति विधत्ते, तथा ‘अप्रतिपूजकः’ केनचित् साधुनोपकृतेऽपि न प्रत्युपकारकारी ‘स्तब्धः’ गर्वोध्मात् आत्मा-
नमेव बहुमन्यते यः स पापश्रमण इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ चारित्रविषयं तमाह—इत्थं विनयरहितं पापश्रमणम-
भिधाय चरणकरणविकलं समेवाह—

सम्मदमाणो पाणाणि, वीयाणि हरियाणि य । असंजए संजय मज्झमाणे, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ६ ॥
 संधारं फलगं पीढं, णिसिज्जं पायकंवलं । अप्पमल्लियमारुहई, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ७ ॥
 दयदवस्स संचरई, पमत्ते य अभिक्खणं । उल्लंघणे य चंढे य, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ८ ॥
 पडिलेहेइ पमत्ते, अवउज्झइ पायकंयलं । पडिलेहाअणाउत्तो, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ९ ॥
 पडिलेहेइ पमत्ते, से किंचि ह्नु णिसामिया । गुरुं परिभावए णिच्चं, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १० ॥
 बहुमाई पमुहरी, धद्धे लुद्धे अणिग्गहे । असंविभागी अचियत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ ११ ॥
 वियायं च उदीरेइ, अधम्मो अत्तपणहा । युग्गहे कलहे रत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १२ ॥
 अधिरासणे झुझुईए, जत्थ तत्थ णिसीयई । आसणम्मि अणाउत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १३ ॥
 सत्तरक्खपाओ सुयई, सेज्जं ण पडिलेहए । संधारए अणाउत्ते, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १४ ॥
 दुद्धदही विगईओ, आहारेइ अभिक्खणं । अरए य तवोकम्मो, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १५ ॥
 अत्थंतम्मि य सूरम्मि, आहारेइ अभिक्खणं । चोइओ पडिचोएह, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १६ ॥
 आयरियपरिचाई, परपासंदसेवए । गाणंगणिए दुब्भूए, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १७ ॥
 सयं गेहं परिचज्ज, परगेहंसि वावढे । णिमित्तेण य ववहरई, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १८ ॥
 सत्ताइपिंजेमेह, गेच्छई सामुयाणिंयं । मिहिणिसेज्जं च वाहेइ, पावसमणि त्ति बुच्चई ॥ १९ ॥

व्याख्या—सम्मदयन् 'प्राणानि'ति प्राणिनो द्वीन्द्रियादीन् 'धीजानि' शाल्यादीनि 'हरितानि च' दूर्वादीनि, सकले-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २२६ ॥

केन्द्रियोपलक्षणं चैतद्, अत एवाऽसंयतः, तथा “संज्ञय मन्त्रभाणे” त्ति कोऽर्थः ? संयतोऽहमिति मन्यमानः, अनेन च संचिप्रपाक्षिकत्वमप्यस्य नास्तीत्युक्तम्, शेषं प्राग्वत् ॥ ६ ॥ तथा ‘संस्कारकं’ कम्बलादि ‘फलकं’ दारुमयं ‘पीठम्’ आसनं ‘नियंदां’ स्वाध्यायभूमिं ‘पादकम्बलं’ पादपुच्छनम् ‘अग्रमृज्य’ रज्जोहरणादिना, उपलक्षणत्वाद् अप्रत्युपेक्ष्य च ‘आरोहति’ उपविशति यः स पापश्रमण इत्युच्यते ॥ ७ ॥ तथा ‘द्वयदवस्स’ त्ति ‘हुतं हुतं’ तथाविधालम्बनं विनाऽपि त्वरितं त्वरितं ‘सञ्चरति’ शिक्षार्थोदितेषु पर्यटति ‘प्रसक्तश्च’ प्रमादवाञ्छ भवति इति शेषः, ‘अभीक्ष्णं’ पुनः पुनः ‘वृद्धनश्च’ यत्सहिष्णुमा-
दीनामधःकर्त्ता, ‘चण्डश्च’ आरभटपृत्त्याऽऽश्रणयतः । चरमपादोऽत्रोत्तरत्र च प्राग्वत् ॥ ८ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रसक्तः सन्, ‘अपेक्षति’ यत्र तत्र निक्षिपति, किं तत् ? ‘पादकम्बलं’ पादपुच्छनम्, समस्तोपपुपलक्षणेनैतत्, स एवं ‘प्रति-
लेखनाऽनायुक्तः’ प्रत्युपेक्षाऽनुपयुक्तः ॥ ९ ॥ तथा प्रतिलेखयति प्रसक्तः स किञ्चिदपि ‘हुः’ अप्यर्थे विकयादीति गम्यते, ‘निशान्य’ आकर्ष्य तत्राक्षिप्तचित्ततेयेति भावः । गुरुन् परिभाषयति गुरुपरिभावको नित्यम्, किमुक्तं भवति ?—असम्य-
कप्रत्युपेक्षमाणः अन्यद्वा वितथमाचरन् गुरुमिच्छोदितस्तानेव अमिभवति, यथा—स्वयमेव प्रत्युपेक्ष्यम्, गुप्ताभिरेय
वयमित्थं शिक्षिताः ततो गुप्ताक्रमेणैव दोष इत्यादि ॥ १० ॥ किञ्च—‘यद्गुमार्थी’ प्रभूतवस्त्रनाप्रयोगवान् ‘प्रमुत्तरः’
प्रकर्षेण सुखरः सन्धः लुब्धः ‘अनिग्रहश्च’ अविद्यमानेन्द्रियमिग्रहः ‘असंविभर्गी’ गुरुल्लानादीनामुचितमशनादि न
यच्छति, “अभियत्ते” त्ति गुर्वोदिव्यप्यप्रीतिमान्, शेषं तथैव ॥ ११ ॥ तथा ‘विवादं’ वाक्बलं ‘चः’ पूरणे ‘वदीरयति’
कथञ्चिदुपशान्तमपि उत्प्रासनादिना प्रवृद्धिं नयति, ‘अधर्मः’ निर्धर्मः, आत्मा—सद्बोधरूपतया हितां प्रज्ञाम्—आत्मनोऽन्येषां
वा वृद्धिं कुतर्कन्याकुलीकरणतो हन्ति यः स आत्मप्रज्ञाहा, ‘व्युद्धरे’ दण्डादिचातजनिते विरोधे ‘कलहे’ चाचिके ‘रक्तः’
सक्तः, शेषं प्राग्वत् ॥ १२ ॥ तथा अस्त्रिपसतः शुक्लचः प्राग्वत् । ‘यत्र तत्र’ संसक्तसरजस्वरादावपीत्यर्थः निपीदयति

॥ २२६ ॥

*

सप्तदशं
पापश्रम-
णीयाख्य-
मध्ययनम् ।

पापस्थान-
चर्जन-
वकल्प्यता ।

सञ्ज्ञातिभिः—निजबन्धुभिः स्नेहाद् दीयते पिण्डः स स्वज्ञातिपिण्डस्तं 'जेमति' भुङ्क्ते, नेच्छति 'सामुदानिकं' भक्षम्, गृहिणां निपद्यां पर्यङ्कतृत्यादिकां शय्यां 'वाहयति' सुतशीलतया आरोहतीति सूत्रचतुर्दशकार्यः ॥ १९ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहरन् उक्तरूपदोषाऽऽसेवनपरिहारयोः फलमाह—

एयारिसे पंचकुसीलऽसंबुडे, रूवंधरे मुणिपवराण हेट्टिमे ।

अयंसि लोए विसमेव गरहिए, ण से इहं णेव परत्थ लोए ॥ २० ॥

जे बज्जए एते सदा उ दोसे, से सुवए होइ मुणीण मज्झे ।

अयंसि लोए अमयं व पूइए, आराहए लोगमिणं तथा परं ॥ २१ ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—'एतादृशः' इदृशः पञ्चकुशीलाः—पार्श्वस्थादयस्तद्वत्संयुतः 'रूपधरः' रजोहरणादिवेपथरः, प्राकृतत्वाच्च विन्दुनिर्देशः, 'मुनिप्रवराणां' प्रवरयतीनां "हेट्टिमे" त्ति 'अधोवर्त्ती' अतिजघन्यसंयमस्थानवर्त्तितया निष्ठुटः, एतत्फलमाह—“अयंसि लोए विसमेव गरहिए न से इहं नेव परत्थ लोए” त्ति अस्मिन् लोके 'विपमिव' गरल इव गर्हितः अत एव स न इह नैव परलोके अर्चयतीति शेष इति ॥ यो वर्जयति 'एतान्' उक्तरूपान् "सया उ" त्ति सर्वेव दोषान् सः 'सुव्रतः' प्रशस्यव्रतो भवति मुनीनां मध्ये तन्मध्ये गण्यत इत्यर्थः, तथा चास्मिन् लोके अस्मत्तमिव पूजितः आराधयति लोकमिमं तथा 'परं' परलोकमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ 'इतिः' परिसमाप्ती, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रस्वरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायां पापश्रमणीयाख्यं सप्तदशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ संयतीयाख्यमष्टादशमध्ययनम् ।

एकं सप्तदशमध्ययनम् । अधुना संयतीयाख्यमष्टादशमारभ्यते, अथ चायमसिम्बन्धः—‘इहाऽनन्तराध्ययने पाप-
क्षानयर्जनयुक्तम्, तत्र संयतस्यैव, स च भोगार्द्धिलागत एवेति स एव सञ्जयोदाहरणत इहोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेना-
यातस्यास्यादिसूत्रम्—

कंपिष्टे नगरे राया, उदिन्नयलयाहणो । णामेणं संजए णामं, मिगधं उवणिगए ॥ १ ॥
व्याख्या—काम्पित्ये नगरे राजा, उदीर्णम्—उदयप्राप्तं बलं—चतुर्जं बाहनं च—निक्षिपिष्यादिरूपं यस्य सः, तथा स
च नाम्ना सञ्जयः ‘नामे’ति प्राकाश्ये, ततः सञ्जय इति प्रसिद्धः, ‘मृगव्या’ मृगया, पाठान्तरेण मृगबधं वा प्रतीति शेषः,
‘उपनिर्गतः’ निर्यातः तत्र एव नगरादिति गम्यते इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ स च कीदृग् विनिर्गतः ? किं च कृतवान् ? इत्याह—

हयाणीए गयाणीए तहेव य । पायत्ताणीए महया, सधओ परिवारिए ॥ २ ॥
मिए छुभित्ता हयगओ, कंपिष्टुज्जाणकेसरे । भीए संते मिए तत्थ, बहेइ रसमुच्छिए ॥ ३ ॥
व्याख्या—सुख्यलयाद् हयानीवेन गजानीकेन रथानीकेन, तथैव च पदातीनां समूहः पादातं तदनीकेन महता
सर्वतः परिवारितः मृगान् ‘क्षित्वा’ प्रेरयित्वा ‘हयगतः’ अन्धारुढः, ‘कंपिष्टुज्जाणकेसरे’” त्ति काम्पित्यस्य सम्बन्धनि
फेदारनान्मुयाने ‘भीतान्’ उस्मान् ‘श्रान्तान्’ इतस्ततः प्रेरणेन खिन्नान् ‘मितान्’ परिमितान् ‘तत्र’ तेषु मृगेषु मध्ये
“बहेइ” त्ति हन्ति रसमुच्छित्त इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २-३ ॥ अत्रान्तरे यदभूत् तदाह—

अए केसरम्मि उज्जाणे, अणगारे तवोधणे । सञ्ज्ञायज्ञाणसंजुत्ते, धम्मज्झाणं क्षियायइ ॥ ४ ॥

अप्फोवमंडवम्मी, झायई ह्यविधासवे । तस्सागए मिगे पासं, वहेइ से णराहिवे ॥ ५ ॥

व्याख्या—‘अय’ अनन्तरं केसरे उद्याने अनगरः तपोवनः स्वाध्यायध्यानसंयुक्तः अत एव धर्मध्यानं ध्यायति ॥ “अप्फोवमंडवम्मी” चि अप्फोव इति—वृक्षाद्याकीर्णः स चासौ मण्डपश्च—नागवह्यादिसम्बन्धी अप्फोवमण्डपस्तस्मिन् ध्यायति धर्मध्यानमिति गम्यते, पुनरभिधानम् अतिशयव्यापकम्, “ह्यविद्य” चि ह्यविता आश्रवाः—हिसादयो येन स तथा, ‘तस्य’ अनगरस्य ‘आगताव’ मृगान् ‘पाथं’ समीपं हन्ति स नराधिप इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥

अह आसगओ राया, सिप्पमागम्म सो तहिं । हए मिगे उ पासित्ता, अणगारं तत्थ पासई ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘अय’ अनन्तरम् अश्वगतो राजा क्षिप्रमाऽऽगत्य सः ‘तस्मिन्’ मण्डपे हतान् ‘मिगे उ’ चि मृगानेव न पुनरनगरमित्यर्थः दृष्ट्वा अनगरं तत्र पश्यति च इति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ततः किमकार्षीत् ? इत्याह—

अह राया तत्थ संभंतो, अणगारो मणाऽऽहओ । मए उ मंदपुत्तेणं, रससिद्धेण घत्तुणा ॥ ७ ॥

आसं विसज्जइत्ता णं, अणगारसस सो णिवो । विणएणं बंदई पाए, भगवं ! एत्थ मे खमे ॥ ८ ॥

अह मोणेण सो भगवं, अणगारे ह्याणमस्सिए । रायाणं ण पडिमंतेइ, तओ राया भयहुओ ॥ ९ ॥

संजओ अहमस्सी ति, भगवं ! वाहराहि मे । कुब्बे तेएण अणगारे, वहेज्ज णरकोडिओ ॥ १० ॥

व्याख्या—अथ राजा ‘तत्रे’ति तद्दर्शने सति ‘सम्भ्रान्तः’ मीवो यथा अनगारो ‘भनाक्’ स्त्रोकेनैव आहतः, तदासन्न-मृगहननाद् इत्यभिप्रायः, मया ‘दुः’ पूरणे, मन्दपुत्तेन रसगृद्धेन “घत्तुण” चि ‘घालुकेन’ हननशीलेन ॥ ततश्च अश्वं ‘विसृज्य’ विमुच्य “णं” ग्रासवद् अनगारस्य सं नृपः विनयेन वन्दते पादौ, वक्ति च—यथा भगवन् ! ‘अत्र’ मृगवधे ममाऽपराधमिति शेषः क्षुमस्व ॥ अथ मौनेन स भगवान् अनगारो ध्यानम् ‘आश्रितः’ स्थितो राजानं ‘न प्रतिमन्त्रयते’

न प्रतियकि, यथा—अहं क्षमिष्ये न वेति, 'तवः' कारणाद् राजा 'भयद्रुतः' भयद्रुतः, यथा—न क्षायते किं किमेव क्रुद्धः
करिष्यति ? इति ॥ उक्तमात्रं—यथा सञ्जयनामा राजा अहमस्मि न दुर्नीच इत्यभिप्रायः, 'इति' अस्माद् हेतोर्भगवन् !
'व्याहृ' सम्भारय भि' इति माम् । स्थात्—किमेवं भवान् भयद्रुतः ? इत्याह—क्रुद्धः 'वेजसा' वेजोलेइयादिना
अन्तगो वदेद् नरकोटीः आस्तां शवं सहस्रं वेति, अतो भयद्रुतोऽहमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ७-८-९-१० ॥ इत्थं
तेनैके यन्मुनिरुक्तवान्—

अभयं पतिथवा ! तुभ्यं, अभयवाचा भवाहि य । अणिचे जीवलोगम्मि, किं हिंसाए पसज्जसि ? ॥ ११ ॥
जया सवं परिचज्ज, गंतवमवसस्स ते । अणिचे जीवलोगम्मि, किं रज्जम्मि पसज्जसि ? ॥ १२ ॥
जीवियं चैव रूपं च, विजुसंपायवंचलं । जत्थ तं मुज्झसि रायं !, पेच्चत्थं पावबुज्झसे ॥ १३ ॥
द्वाराणि य सुपा चैव, मित्ता य तह बंधवा । जीवंतमणुजीवंति, मयं नाणुधयंति य ॥ १४ ॥
पीहरंति मयं पुत्ता, पिपरं परमदुविलया । पियरो वि तहा पुत्ते, बंधू रायं ! तवं चरे ॥ १५ ॥
ततो तेणऽब्बिए दवे, दारे य परिरविसिए । कीलंतऽन्ने नरा रायं !, दट्टतुट्टमलंकिया ॥ १६ ॥
तेणावि जं फयं कम्मं, सुहं वा जइ वा दुहं । कम्मणा तेण संजुत्तो, गच्छइ उ परं भवं ॥ १७ ॥

व्याख्या—अभयं पतिथ ! तव । इत्थं समाश्रयोपदेशमाह—अभयदाता च भव, यथा भवतो मृत्युभयम् एवमन्ये-
यामपीति भावः, यद्यदो योजित एव । अनिले जीवलोकं किं हिंसायां प्रसजसि ? नरकहेतुरियं न कर्तुमुचितेति भावः ॥
अन्यथ—यदा 'सयं' कोशान्तःपुरादि परित्यज्य गन्तव्यं भवान्तरमिति शेषः 'अवशस्य' अस्मत्तत्रस्य 'ते' तव, ततोऽ-
नित्ये जीवलोकं किं राग्ये प्रसजसि ? ॥ जीवलोकानित्यत्वमेव भावयितुमाह—जीवितं चैव रूपं च विजुत्सम्पातः—विद्यु-

घलनं तद्वत् चञ्चलं 'यत्र' जीविते रूपे च त्वं मुह्यसि राजन् ! 'श्रेयार्थं' परलोकप्रयोजनं नावबुध्यसे ॥ तथा "दाराणि य" ति दाराश्च सुताश्चैव मित्राणि च तथा बान्धवा जीवन्तम् 'अनुजीवन्ति' तदुपाजितवित्ताद्युपभोगत उपजीवन्ति, मृतं नानुब्रजन्त्यपि, किं पुनः सह यात्यन्ति ? चक्षब्दस्य अप्यर्थत्वादिति, अतो दारादिष्वपि कृतघ्नेषु नाऽऽस्था विधेयेति भावः ॥ पुनस्तत्प्रतिबन्धनिराकरणायाह—“नीह्ररंति” ति निस्सारयन्ति मृतं पुत्राः पितरं 'परमदुःखिताः' अतिशयदुःखिता अपि, पितरोऽपि तथा पुत्रान्, "बंधु" ति बन्धवश्च बन्धूनिति शेषः, ततो राजन् ! तपः 'चरेः' आसेवस्व ॥ अपरश्च—'ततः' निःसारणादनन्तरं 'तेन' पित्रादिना अर्जिते द्रव्ये सति दोषेषु च परिरक्षितेषु क्रीडन्ति तेनैव विस्तेन दारैश्चेति गम्यते अन्ये नरा राजन् ! 'दृष्टदुष्टाऽलङ्कृताः' तत्र दृष्टाः—बहिःपुलकादिमन्तः तुष्टाः—आन्तरप्रीतिभाजः अलङ्कृताः—विभूषिताः, यत ईदृशी भवस्थितिस्ततो राजन् ! तपश्चरेरिति सम्यग्धः ॥ मृतस्य को वृत्तान्तः ? इत्याह—तेनाऽपि यत् कृतं कर्म शुभं वा 'यदि वा' इति अथवा अशुभं कर्मणा तेनैव न तु धनादिना संयुक्तो गच्छति, तुक्षब्दो योजित एव, 'परम्' अन्यं भवम्, यतश्च शुभाशुभयोरुपायिना ततः शुभहेतुं तपश्चरेरिति भाव इति सूत्रसप्तकार्यः ॥ ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७ ॥ ततस्तद्वचः श्रुत्वा राजा किमचेष्टत ? इत्याह—

सोज्ज्वल तस्स सो धम्मं, अणगारस्स अंतिए । महया संवेगणिवेगं, समावद्धो नराह्वो ॥ १८ ॥
संजओ चइदं रज्जं, णिवत्तं तो जिणसासणे । गह्भालिस्स भगवओ, अणगारस्स अंतिए ॥ १९ ॥

व्याख्या—सुगममेव । नवर "महय" ति महता आदरेणेति शेषः, सुबुव्यलयात् महत् 'संवेगनिवेदं' तत्र संवेगः—मोक्षाऽभिलाषः निवेदः—संसारोद्धिग्रता ॥ १८ ॥ १९ ॥ स चैवंगृहीतप्रब्रज्योऽवगतहेयोपादेयविभागो दशविधचक्र-
वालसामाचारीतश्च अनियतविहारितया विहरन् तथाविधसन्निवेशमाजगाम, तत्र च तस्य यदभूत् तदाह—

चेद्या रटं पद्मइओ, खतिए परिभासई । जहा ते दीसई ख्वं, पसन्नं ते तहा मणो ॥ २० ॥
किं गामे ? किं गोत्ते ? कस्सऽट्ठाए व माहणे ? कहं पडियरसी बुद्धे ? कहं विणीय त्ति बुच्चसी ? ॥ २१ ॥
व्याख्या—सकत्वा राष्ट्रं प्रव्रजितः ‘क्षत्रियः’ अनिर्दिष्टनामा परिभाषते सञ्जयमुनिमित्युपस्कारः, स हि पूर्वजन्मनि
वैमानिक आसीत्, ततश्चयुत्या क्षत्रियकुलेऽजनि, तत्र च कुलाधिक्यं तथाविधनिमित्ततः स्पृतापूर्वजन्मा, तत एव चोत्पन्न-
वैराग्यः प्रव्रज्यां गृहीतवान्, विहरंश्च सञ्जयमुनिं दृष्ट्वा तद्विभर्ग्यार्थमिवमुक्त्वान्—यथा ते दृश्यते ख्वं ‘असन्नं’ विकाररहितं
‘ते’ तव ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण प्रसन्नमिति प्रक्रमः ‘मनः’ चित्तम्, अन्तःकलुषितायां हि बहिरत्येवं प्रसन्नताऽसम्भवः ॥
तथा किं नामा ? किं गोत्रः ? “कस्सऽट्ठाए व” त्ति कस्मै वा अर्थाय ‘माहनः’ प्रव्रजितः ? ‘कथं’ केन प्रकारेण ‘प्रतिचरसि’
सेवसे ‘बुद्धान्’ आचार्योदीन् ? कथं विनीत इत्युच्यते ? इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ सञ्जयमुनिराह—

संजओ नाम नामेणं, तहा गोत्तेण गोयमे । गह्भाली ममायरिया, विज्जाचरणपारगा ॥ २२ ॥
व्याख्या—सञ्जयो नाम नाम्ना, तथा गोत्रेण गौतमोऽहमिति गम्यते । श्रेष्ठप्रभ्रयनिर्वचनमाह—गर्हभालयो
मम आचार्याः ‘विद्याचरणपारगाः’ धृतचारित्र्यपारगताः । एवं च वदतोऽयमाशयः—यतो गर्हभाल्यभिधानाचार्यैर्जवि-
घाताश्रिवर्तितोऽहम्, विद्याचरणपारगत्वाच्च तैस्तश्रिवृत्तौ मुक्तिलक्षणं फलमुक्तम्, ततस्तदर्थं माहनोऽस्मि । यथा च तदुपदे-
शस्तथा गुरुन् प्रतिचरामि, तदुपदेशासेवनाच्च विनीत इति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥ इत्थं विमृश्य तदुणाकृष्टचेता अप्रुष्टोऽपि
क्षत्रिय इदमाह—

किरियं अकिरियं विणयं, अद्याणं च महामुणी ! एतेहिं चउहिं ठाणेहिं, मेयन्ते किं पभासइ ? ॥ २३ ॥
व्याख्या—‘क्रिया’ अस्तीत्येवंरूपा, प्राकृतत्वाद् नपुंसकनिर्देशः, ‘अक्रिया’ तद्विपरीता, ‘विनयः’ चमस्करणादिः,

लिङ्गव्यत्ययः प्राग्वत्, तथा 'अज्ञानं' तत्त्वानवगमः, 'चः' समुच्चये, महासुते ! 'एतैः' क्रियादिमिश्रतुभिः स्थानैः
"मेयन्ने" ति मेयं-क्षेयं जीवादिवस्तु तज्ज्ञानन्तीति मेयज्ञाः क्रियादिभिः स्वस्वमिप्रायकल्पितैर्वस्तुतत्त्वपरिच्छेदिन इत्यर्थः,
'किमि'ति द्रुतिसतं "पद्मासह" ति प्रभापन्ते, विचारक्षमत्वात् । तथा हि—ये तावत् क्रियावादिनस्तेऽस्ति क्रिया-
विशिष्टमात्मानं मन्यमाना अपि विभुरविभुः कर्त्ता अकर्त्ता मूर्त्तोऽमूर्त्तोऽसौ इत्याद्येकान्तवादमभ्युपगताः, कुत्सितभाषणं
चेत्तत्, युक्त्या-ऽऽगमवाधितत्वात् । अक्रियावादिनस्तु अस्ति क्रियाविशिष्टमात्मानं नेच्छन्त्येव, एतच्चासङ्गततरम्, प्रत्यक्षा-
दिप्रमाणप्रसिद्धत्वात् तस्य । येनयिकवादिनस्तु सुर-नृपति-यति-करि-नुराग-गो-महिष्य-ऽज्ञा-ऽश्व-ऽशृगाल-काक-वक्र-
मकरादिनमरकरणात् क्लेशक्षयमभ्युपगताः, अयुक्तं चेत्तद्, लोकसमयवेवेषु गुणाधिकस्यैव विनयाद्वत्वेन प्रसिद्धत्वात्,
तद्वितरविनयस्य बाहुभफलत्वात् । अज्ञानवादिनस्तु किमात्मादिस्वरूपज्ञानेन ? अपवर्गं प्रत्यनुपयोगित्वात् ज्ञानस्य; केवलं
कष्टं तप एव कार्यम्, नहि कष्टं विनेष्टसिद्धिरिति प्रतिपन्नाः, इदं च दुर्भाषिततरम्, ज्ञानमन्तरेण हेयोपादेयनिवृत्तिप्रदुत्थ-
भावात् । अतः सर्वेऽप्यमी कुत्सितं प्रभापन्त इति स्थितमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ न चैतत् स्वाभिप्रायेणोच्यते किन्तु—

इह पाउकरे बुद्धे, नायए परिनिबुद्धे । विज्जाचरणसंपन्ने, सचे सच्चपरक्कमे ॥ २४ ॥

व्याख्या—'इती'देतत् क्रियादिवादिनः कुत्सितं प्रभापन्त इत्येवंरूपं "पाउकरे" ति 'प्रादुरकार्थीत्' प्रकटितवान्,
'बुद्धः' अयगततत्त्वः, ज्ञात एव 'ज्ञातकः' क्षत्रियः, स चेद् प्रस्तावाद् महावीरः । 'परिनिर्बुद्धः' कपायानलविध्यापनात्
शीतीभूतः विद्याचरणाभ्यां-क्षाधिकज्ञानचारित्र्याभ्यां सम्पन्नो यः स तथा, अत एव 'सत्यः' सत्यवाक्, तथा 'सत्य-
पराक्मः' सत्यवीर्य इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ तेषां च फलमाह—

पटंति नरए घोरं, जे णरा पावकारिणो । दिव्वं च गइं गच्छंति, चरित्ता धम्ममारियं ॥ २५ ॥

व्याख्या—एतन्नि नरके घोरे ये नराः पापं-प्रस्तावाद् असत्प्रकरणारूपं कर्तुं शीलमेपां ते पापकारिणः । ये तु एवंविधा न भवन्ति ते किम् ? इत्याह—दिव्यां पुनर्गतिं, 'चः' पुनरर्थे गच्छन्ति चरित्वा धर्मम् आर्यम् । तदयमभिप्रायः—

असत्प्रकरणपरिद्वारेण सत्प्रकरणपरेणैव भवता भाव्यमिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ कथं पुनरसी पापकारिणः ? इत्याह—

मायाबुद्ध्यमेयं तु, सुसाभासा निरतिथया । संजममाणो वि अहं, वसामि इरियामि य ॥ २६ ॥

व्याख्या—मायया-शाब्देन "बुद्ध्यं" ति उक्तं मायोक्तम् 'एतत्' यदनन्तरं क्रियादिवादिमिरुक्तम्, 'तुः' एवकारार्थः, स च मायोक्तमेव इत्यत्र योज्यः, अतश्चेतद् सृष्टाभाषा 'निरतिथिका' सम्यगभिधेयशून्या, तत् एव च 'संजममाणो वि' ति अपिरेवकारार्थः, ततः 'संयच्छन्नेव' उपरमन् एव तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः 'अहमि'ति आत्मनिर्देशो विशेषेण तस्मिन्ति अकिरणार्थम्, उक्तं हि—"ठिओ ठावए परं" ति 'वसामि' तिष्ठामि स्याश्रय इति शेषः, "इरियामि य" ति 'इरे च' गच्छामि गोचरादिष्विति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कुतः पुनस्तत् तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः संयच्छसि ? इत्याह—

सधे ते विदिता मज्झं, मिच्छादिही अणारिया । विज्जमाणे परे लोए, समं जाणामि अप्पगं ॥ २७ ॥

व्याख्या—सर्वे 'हे' क्रियादिवादिनो विदिता मम, यथाऽसी मिथ्यादृष्टयः तत् एव 'अनार्योः' अनार्यकर्मप्रवृत्ताः । कथं पुनस्ते एवंविधास्तव विदिताः ? इत्याह—विद्यमाने सति 'परलोके' अन्यस्मिन् जन्मनि सम्यग् जानामि आत्मानम्, ततः परलोकात्मनः सम्यग्वेदनाद् मम ते विदिताः, ततोऽहं तदुक्त्याकर्णनादिभ्यः संयच्छामीति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ कथं

पुनस्तत् महात्मन् ! आत्मानमन्यजन्मनि जानासि ? इत्याह—

अहमासी महापणे, जुहमं वरिससओवमे । जा सा पाली महापाली, दिवा वरिससओवमा ॥ २८ ॥

से जुण वंभलोगाओ, माणुस्सं भवमागए । अप्पणो य परेसिं च, आउं जाणे जहा तहा ॥ २९ ॥

भीतचरा-
ध्ययनसूत्रे
भीनेभिच-
न्द्रीया
सुखबीया-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।
॥ २३१ ॥

व्याख्या—“अहमासि” ति अहमभूवं ‘महाप्राणे’ ब्रह्मलोकविमाने श्रुतिमान्, “वाससयोवमे” ति वर्षशतजीविना उपमा यस्याऽसौ वर्षशतोपमाः, मध्यपदलोपी समासः, अयमर्थः—यथेह वर्षशतजीवी इदानीं परिपूर्णयुरुच्यते एवमहमपि तत्र परिपूर्णयुरभूयम् । तथाहि—या सा पालिरिव पालिः—जीवितधारणाद् भवस्थितिः सा चोत्तरत्र महाशब्दोपादानादिह पत्योपमप्रभाणा ‘महापाली’ सागरोपमप्रमाणा, तस्या एव महत्त्वात् । विवि भया दिव्या वर्षशतैः—केशो-
द्धारदेतुभिरुपमा अर्थोत् पत्यविपया यस्यां सा वर्षशतोपमा, तत्र मग्न महापाली दिव्या भवस्थितिरासीद् इत्युपस्कारः ।
अवब्राह्मं वर्षशतोपमायुरभूयमिति भावः ॥ ‘से’ इत्यय स्थितिपरिपालनानन्तरं व्युतो ब्रह्मलोकोकाद् मानुष्यं भवमागतः,
इत्यभात्मनो जातिस्मरणलक्षणमतिशयमाख्याय अतिशयान्तरमाह—आत्मनश्च परेषां च आयुर्जने ‘यथा’ येन प्रकारेण स्थितमिति गम्यते ‘तथा’ तेनैव प्रकारेण न त्वन्यथेत्यभिप्राय इति सूत्रद्वयार्थः ॥ २८-२९ ॥ इत्थं प्रसङ्गतोऽष्टमपि
स्मृत्यन्तवमावैद्योपदेष्टुमाह—

पाणा रुहं च छंदं च, परियज्ञेज्ज संजग । अण्ठा जे य सबत्था, इति विज्जामणुसंचरे ॥ ३० ॥

व्याख्या—‘भाना’ अनेकथा ‘रुहं च’ श्रद्धमात्र क्रियावाचाविमतविषयभूमिभाषं ‘छन्दश्च’ स्वमतिविकल्पितमभि-
प्रायम्, इहापि नातेति सम्यग्यादनेकविधं परिवर्जयेत् संयता, तथा ‘अनर्थाः’ निःप्रयोजना वे च व्यापारा इति गम्यते,
“सद्यत्था” इति आकारस्यालाक्षणीकत्वात् ‘सर्वत्र’ क्षेत्रादौ तान् परित्यज्येदिति सम्यग्भ्यः, ‘इति’ इत्येवंरूपां ‘विद्यां’
सम्यग्ज्ञानात्मिकां ‘अन्वि’ति लक्ष्मीकृत्य ‘सञ्चरेः’ सम्यक् संयमाच्च नि याया इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ अन्यच्च—
पट्टिकामामि पसिणाणं, परमंतेहिं वा पुणो । अहो उट्टिण अहोरायं, इति विज्जा तवं चरे ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘प्रतिक्रामामि’ प्रतिनिवर्त्ते “पसिणाणं” ति ‘प्रक्षेत्र्यः’ शुभाशुभसूचकेभ्यः बहुप्रभ्रादिभ्यः, तथा परे—

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सखाय-
राजर्षे-
र्दक्षक्यता ।

॥ २३१ ॥

गृहस्यास्तेषां मन्त्राः—तत्कार्यालोचनरूपास्तोभ्यः, 'चा' समुच्चये, 'पुनः' विशेषणे, अतिसाधद्यत्वं तेषां विशिनिष्टि । सोपस्कारत्वात् सूत्रस्य अमुनाऽभिप्रायेण यः संयमं प्रत्युत्थानवान् सः 'अहो' इति विसृजे 'उत्थितः' धर्मं प्रत्युद्यतः । कश्चिदेव हि महात्मा एवंविधः सम्भवति, 'अहोरात्रम्' अहर्निशम् 'इति' एतद् अनन्तरोक्तं 'विल्ल' सति 'विद्वान्' जानन् "तद्वं" ति गम्यमानत्वाद् अवधारणस्य तप एव न तु प्रभावि 'चरेः' आसेवसेति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ अत्रान्तरे "अप्यणो य परोसि चे"त्यादिना तस्यायुर्विज्ञतामवगम्य सञ्जयमुनिनोक्तम्—कथं भवानयुर्जानातीति पृष्टोऽसावाह—

जं च मे पुच्छसी काले, सम्मं सुद्वेण चेतसा । तां पाउकरे बुद्धे, तं णाणं जिणसासणे ॥ ३२ ॥
व्याख्या—यच्च 'मे' इति मां पृच्छसि 'काले' कालविषयं सम्यक् बुद्धेन चेतसा उपलक्षितः, "तां" ति सूक्ष्मत्वात् यत् 'प्रादुःकृतया' प्रकटीकृतवान्, 'बुद्धः' सर्वज्ञः अत एव तद् ज्ञानं जिनशासने, सावधारणत्वाद् वाक्यस्य जिन-शासन एव न त्वन्यस्मिन् सुगतादिशासने, अतो जिनशासन एव यत्नो विधेयो येन यथाऽहं जानामि तथा त्वमपि जानीये । पूर्वोक्तञ्च आयुर्विज्ञानविषयः सञ्जयमुनिना कृतः प्रश्नोऽस्मादेव प्रतियचनात् लक्ष्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥
पुनरुपवेदुमाह—

किरियं च रोयए धीरे, अकिरियं परिवज्जए । दिट्ठीए दिट्ठिसंपन्ने, धम्मं चर सुदुच्चरं ॥ ३३ ॥
व्याख्या—'क्रियां च' अस्तिजीव इत्यादिरूपां रोचयेत् 'धीरः' अक्षोभ्यः, तथा 'अक्रियां' नास्त्यात्मेत्यादिकां परिवर्जयेत्, ततश्च 'दृष्ट्या' सम्यग्दर्शनात्मिकया उपलक्षितो दृष्टिः—बुद्धिः सा चेह प्रस्तावात् सम्यग्ज्ञानात्मिका तथा सम्पन्नो दृष्टिसम्पन्नः, एवं च सम्यग्दर्शनज्ञानान्वितः सन् 'धर्मं' चारित्रधर्मं चर सुदुच्चरमिति सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनः क्षत्रियमुनिरेव सञ्जयमुनि महापुरुषोदाहरणैः स्त्रिरीकृतुमाह—

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वे
श्रीनेमिन्न-
न्द्रीया
सुखयोथा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ २३२ ॥

एयं पुत्रपयं सोचा, अत्यधम्मोवसोहिंयं । भरहो वि भारहं चासं, चेच्चा कामाहं पवए ॥ ३४ ॥
सगरो वि सागरंतं, भरहवासं णराहिवो । इस्सरियं केवलं हेच्चा, दयाए परिनिवुडे ॥ ३५ ॥
चइत्ता भारहं चासं, चक्कवदी महिहिओ । पवज्जमब्बुवगओ, मघवं णाम महाजसो ॥ ३६ ॥
सणकुमारो मणुस्सिंदो, चक्कवदी महिहिओ । पुत्तं रज्जे ठवेऊणं, सो वि राया तवं चरे ॥ ३७ ॥
चइत्ता भारहं चासं, चक्कवदी महिहिओ । संती संतिकरो लोए, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३८ ॥
इक्खागारायवसभो, कुंधू णाम णरेसरो । विक्खायकित्ती भगवं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ३९ ॥
सागरंतं चइत्ता णं, भरहं णरवरीसरो । अरो य अरयं पत्तो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४० ॥
चइत्ता भारहं चासं, चक्कवदी महिहिओ । चइत्ता उत्तमे भोगे, महापउमो तवं चरे ॥ ४१ ॥
एगच्छत्तं पसाहित्ता, महिं माणणिसूरणो । हरिसेणो मणुस्सिंदो, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४२ ॥
अन्निओ रायसइस्सेहिं, सुपरिबाई दमं चरे । जयणामो जिणक्खायं, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४३ ॥
दसन्नरज्जं मुइयं, चइत्ता णं मुणी चरे । दसन्नभदो निक्खंतो, सक्खं संकेण चोइओ ॥ ४४ ॥
नमी नमेइ अप्पाणं, पंचालेसु य दुम्भुहो । चइऊण गेहं वइदेही, सामन्ने पल्लुवट्ठिओ ॥ ४५ ॥
करकंहु कलिंगेसु, पंचालेसु य दुम्भुहो । णमी राया विदेहेसु, गंधारेसु य णग्गई ॥ ४६ ॥
एते णरिदवसभा, णिक्खंता जिणसासणे । पुत्ते रज्जे ठवेऊणं, सामन्ने पल्लुवट्ठिया ॥ ४७ ॥
सोवीरारायवसभो, चेच्चा रज्जं मुणी चरे । उदायणी पवइओ, पत्तो गइमणुत्तरं ॥ ४८ ॥
तहेव कासीराया वि, सेओसचपरकमो । कामभोगे परिचज्ज, पइणे कम्ममहावणं ॥ ४९ ॥

अष्टादशे
संयती-
याख्यम-
व्ययनम् ।

सङ्ख्य-
राज्ये-
र्वक्यता ।

॥ २३२ ॥

तद्देव विजओ राया, अणद्वाकित्तिपवण । रजं तु गुणसमिद्धं, पयहिं तु महायसो ॥ ५० ॥
तद्देवुगं तयं फिचा, अवक्खित्तेण चेयसा । महाबलो रायरिसी, आदाय सिरसा सिरिं ॥ ५१ ॥
ध्याख्या—‘एतद्’ अनन्तरोक्तं पुण्यहेतुत्वात् पुण्यं पद्यते—गम्यतेऽनेनार्थ इति पदं—क्रियादिवादिस्वरूपं नानावि-
परिवर्तनापादेयं शब्दसन्दर्भं युत्वा, अर्थः—अर्थ्यमानतया स्वर्गोपवर्गोदिः धर्मः—तदुपायभूतः शुभधर्मोदिः ताभ्यामुप-
शोभितमर्थमोपशोभितं ‘भरतोऽपि’ प्रथमचक्रवर्त्ती, अपिशब्द उत्तरापेक्षया समुच्चये, भारतं वर्षं त्यक्त्वा “कामाहं” ति
वत्स गम्यमानत्वात् कामांश्च “पद्ये” ति प्राग्राजीव ॥ तथाहि—

अरिथ अयज्झाए नयरीए सिरिउसहनाहपढमसुओ, पुधभवकयमुणिजणवेयावबडजियचकिमोओ भरहो नाम
पढमचक्रयट्ठी । तस्स य णयण्हं निदीणं चउदसण्हं रयणणं वत्तीसाए महाणरयइसहस्साणं चउसट्ठीए पयरावरोहजुवई-
सदरसीणं धायत्तरिपुरपरसहस्साणं छन्नउईगामकोडीणं बुलसीइयगयरहसयसहस्साणं छक्खंहरस भरहस्साहेवबं
करोतस्स यत्थाहारदणेण साहम्मियवच्छसं कुणमाणस्स उस्सभजिणनिघाणगमाणंतरे च सयंकारियअट्ठावयसिहरसंठिय-
पउमुओयणायामतिगधुरिसयएगजिणाययणमज्झपरिद्वियमणिपीढिओवरिदेवच्छंदयसिरपत्तेयसिंहासणपइट्ठावियाणं निय-
निययन्नपमाणोवयेयाणं उस्सभाइचढवीसजिणपडिमाणं वंदणउच्चणं समायरंतस्स अइकंता पंच पुब्बलक्खा । अस्सया महावि-
भूईए उयट्ठियमज्जियवेहो सद्यालंकारविभूतियसरीरो आयरिसभवणमइगओ । तत्थ य सच्चगिओ पुरिसो दीसइ । तत्थ
सदेहं पेच्छमाणस्स अंगुलेयगं पटियं, तं च तेण न नायं पढमाणं । पलोयंतस्स जाहे सा अंगुली दिट्ठिम्मि पडिया ताहे
असोदंठिया दिट्ठा । तओ कट्ठयं पि अबणेइ, एयमेकेकमवणितेण सबभाभरणमवणीयं । ताहे अप्पाणं उज्झियपउमं पउमसरं
य असोदंतं पेच्छिय सवेगमावओ, चित्तिउं च पवत्तो—अहो ! आंगंतुगदेवेहिं भूसियं चेव रेहइ सरीरं न सहावसुंदरमेयं,

सुंदरं पि यत्थुं विणस्सए इमस्स संगेणं । तथाहि—मणुअमसणं पाणं, खाइमं साइमं वरं । सरीरसंगमावअं, सधं पि असुइं भवे ॥१॥ वरं घत्थं वरं पुणं, वरं गंधचिलेवणं । विणस्सए सरीरेण, वरं सयणभासणं ॥२॥ निहाणं सघरोगाणं, कयघ-
मधिरं इमं । पंचासुहभूयमयं, अयकपरिकम्मणं ॥३॥ ता सवहा न जुत्तमेयस्स कारणे दुद्धं मणुस्सजम्भं लद्धं पावकम्मकर-
णेण हारवित्ताए । यत्त उक्तम्—“लोहाय नावं जलधौ भिनत्ति, सूत्राय वैद्यैर्यमणिं दृणाति । सचन्वंनं द्रोपति भस्मनेऽस्ती,
यो मातुपत्वं नयतीन्दित्र्यार्थे ॥१॥” एवमाइ चिंततस्स जाओ चरणपरिणामो । पचहुमाणसुहृद्भवसाणस्स य रवगसेट्ठि-
पयअस्स उप्पन्नं केवलं नाणं । सको देवराया समागओ भणइ—इबळिगं पडिबज्जह, जेण निक्खमणमहिमं करेमि । सओ
तेण पंचमुट्ठिओ लोओ कओ । देवयाए रजोहरणपडिगहाइयमुचरणमुचणीयं । वसहिं रायसहस्सेहिं समं पद्यइओ ।
सेसा णव चक्रिणो सहस्रपरिचारा निक्खरंता । सकेण वंविओ । विहरिओ य गामागरनगरेसुं भयवं । भवसत्ते पडिबोहंतो
पुद्यसयसहस्सं केवलपरियागं पाडणिच्चा परिनिबुडो य । आइच्चजसो य सकेण अहिसित्तो । एवं अट्टजुगाणि
अहिसित्ताणि त्ति ॥

“सगरो वि” सूत्रम् । ‘सर्गरः’ द्वितीयश्चक्रवर्ती सागरान्तं भारतं वर्षं सराधिप ऐश्वर्यं ‘केवलं’ परिपूर्णं हित्वा
‘द्वयया’ संयमेन ‘परिनिर्दृतः’ मुक्तः ।

१ राया भाइचेज्जे, महोज्जे भैइबळे य बेलभोइ । यल्लेविरिय किस्सिरीरिय, बेल्लेविरिय दंदेविरिय य ॥ १ ॥

राजा भादित्तयसा, महोयया भैत्तिबळअ बेलभद्रः । बेलवीर्यो कीत्तिवीर्यो, बेलवीर्यो दंदेवीर्यअ ॥ १ ॥

एएहिं भदभरहं, सयलं सुत्तं सिसेण धरीओ म । विणसंतिओ न मउडो, सेसेहिं न चादओ वोडुं ॥ २ ॥

पुत्तदंभरतं, सकलं सुत्तं शीरेण धरतअ । विनसत्तअ मुकुटः, शेपेनं शक्तः वोडुअ ॥ २ ॥

२ होही सैगरो मैधवं, सणकुमारो य रायसदुलो । संती कुंयू य ओरो, हवइ सुंभूमो य कीरव्वो ॥ १ ॥

नविप्पति सगरो मघवान्, सवलुमारअ राजादुल्लः । शान्तिा कुन्नुअ ओरो, भवति सुभूमअ कीरव्वः ॥ १ ॥

तथाहि—अत्यि अओज्झा नयरी, तीए इक्कागड्डुअवो जियसत्तू राया, तस्स सद्दोयरो सुमिच्चविजओ जुव-
राया । विजया-जसमईओ य इमाण भारियाओ । विजयाए चोदससुमिणसूइओ पुत्तो उववओ ‘अजिओ’ त्ति नामं
यीयत्तिथयो, जसमईए वि यीओ चक्कट्ठी सगरो उववओ । पत्ता ते जोद्धणं, परिणाविया उत्तमनरिददुहियाओ ।
जियसत्तूत्ता ठपिओ निरत्ते अजियकुमारो, सगरो जुवरत्ते । अप्पणा य ससद्दोयरेण दिक्खा गहिया । अजिय-
राया वि तित्थपयत्तणसमए ठयिऊण रत्ते सगरं निक्खंतो । सगरो वि उप्पन्नचोदसरयणो साहियछक्कंढभरहो पालेइ
रत्तं । जाया य तस्स सूदाणं धीराणं पुत्ताणं सद्दीसाइस्सा, तेसिं जेहो जणहुकुमारो । अन्नया तोसिओ जणहुकुमारेण
अदिचि सगरो । तेण भणिओ जणहुकुमारो—वरसु यं । तेण भणियं—त्ताय ! मम अत्थि अहिलासो जइ तुब्भेहिं
अणुमाओ चोइसरयणसमेओ भाइयंपुसंजुओ यसुमई परिब्भमामि । पडिक्कं राइणा । सबसाद्दोयरसमेओ सधवलेण य
पसत्थयुद्धे निगाओ । परिब्भमंतो य अण्णे जणवए पेच्छंतो गाम-नगरा-उगर-सरि-गिरि-सर-काणणाइं पत्तेयं
पत्तो अट्ठावयगिरिं । हेट्ठा सिधिरं निवेसिऊण आरुढो उवदिं, दिट्ठं भरहन्निदक्कारियं मणिरयणकणगमयं चउवीसजि-
णपडिमादिट्ठियं धूमसयसंगयं जिणाययणं । वंदिऊण य जिनिंदे पुच्छिओ मंती—केणेयं सुकयकम्मुणा अइसयरम-

मवओ य मेहापठमो, हरिस्सेणो चेव रायसद्दुलो । जेयनामो य नरवद्दं, चारसमो वंभेदत्तो य ॥ २ ॥
नबमध मद्दापघा; हरियेणधिय रावणादुल्लः । जयनामा च नरपत्तिः, द्वादसो ब्रह्मदत्तश्च ॥ २ ॥
अद्देव गया गुरुत्तं, कुट्टमो य वंभेदत्त सत्तमिपुर्वाव । मयैवं सेणकुमारो, सणकुमारं गया कप्पं ॥ ३ ॥
अग्गायेव गणा मोक्षं, सुग्गमध ब्रह्मदुक्काः सत्तमीष्टयिबीम् । मयवान् सनकुमाइ; सनकुमारं गतौ कल्पय ॥ ३ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनध्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुरयोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २३४ ॥

णीयं कारियं जिणभवनं ? । कहिओ तेण भरहवइयरो । तं सोऊण भणियं जणहुकुमारेण—निरुवेह अन्नं अट्ठावय-
सरिसं सेलं, जेण तत्थ चेइयहरं कारवेमो । निवत्तपुरिसेहि य समंतओ निरुविऊण साहियं—जहा णत्थि देव ! एसो
अन्नो निरी । तेण भणियं—जइ एयं ता करेमो एयस्सेव रक्खं, जओ—होहिंति कालेणं लुद्धा य सढा य नरा, अहि-
णवकारावणाओ य पुबक्यपरिपालनं वरं । तओ दंडरयणं गेण्हित्ता समंतओ महीहरस्स पासेसु ते लग्गा खणिडं । तं च
दंडरयणं सहस्सं जोयणाणि भिदिऊण पत्तं नागभवणेसु । भिन्नाइं ताइं । तं च अबब्बुयं पेच्छता मीया नागकुमारा
सरणं मग्गमाणा गया जलणप्पहणागरायस्स समीवं । साहिओ बइयरो । सो वि संभंतो उट्ठिओ, ओहिणा आमोइत्ता
आसुरुत्तो समागओ सगरसुयसगासं, भणियं च—भो ! भो ! किं तुब्भेहिं दंडरयेण महिं भिदिऊण कओ भवणभि-
दयेण उवइयो नायलोयस्स ? , ता अप्पवहाय तुब्भेहिं कयमेयं, जओ—“अप्पवहाए नूणं, होइ बलं उत्तुणाण
भुवणम्मि । गियपक्खबलेणं चिय, पइइ पयंगो पईवम्मि ॥ १ ॥” तओ तस्स उवसमणनिमित्तं भणियं जणहुणा—भो
नागराय ! करेसु पसायं, उयसंहरसु संरंभं, समसु अम्ह अवराहमेयं, न अम्हेहिं तुम्होवइवनिमित्तमेयं कयं, अट्ठा-
वयचेइयरक्खट्ठा फरिहा कया एस त्ति, न पुणो एवं काहामो । उवसंतकोवो गओ सट्ठाणं जलणप्पभो । तम्मि गए
भणियं जणहुकुमारेण—एसा फरिहा दुल्लंघा वि न सोहए जलविहिद्या ता पूरेसो नीरेणं ति । तओ दंडरयेण गंगं
भिदिऊण आणीयं जलं, भरिया फरिहा । पत्तं तं नायभवणेसु जलं । जलप्पवाहसंतत्थं नायनाइणीजणं पलायंतं पेच्छिय
पउत्तोवही कोवानलपलित्तमणो आसुरुत्तो जलणप्पहो भणितं पवत्तो—अहो ! महापावाणं जइ तेसिमणुकंपाए खमिओ
एक्कसिमवराहो मए, ता तेहिं अहिययरं उवइवो काउमाटत्तो अम्हं, अहवा दंडेण चेव नीयाणमुवसमो न सामेणं, ता
दंसेमि संपइ अविणयफलं ति । पेसिया उवइणत्थं नयणविसा महाघणिणो । तक्खणं चिय नीहरिऊण तेहिं जलंतणय-

अष्टादश
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सगर-
चक्रिणो
चकन्वता ।

॥ २३४ ॥

नेदि पछोरया समाना भासयसीगूया सवे वि सगरसुया । तं पेच्छिय जाओ दाहारावगन्मिणो गदाकंदो । सिबिरे विसु-
बरेपामो भगवदयाओ सोदियदालयाओ 'दा देय ! दा देव !' ति पळवंतीओ लोलति मदीवीटे अवरोहजुवईओ । एवं
विठवगानं संठवियं सेमं मंतिणा, जदा—ईइसो चेव एस असारो संसारो, अगिबारणिजो दिवपरिणामो, किमेत्य वहुणा
विठवनेजं ? इन्ने मनो दिज्जइ, ण सोयणिज्जा च इमारा, जओ बहुवित्त्यवंदणेणं इमस्स जिणालयस्स रक्खाकरणेणं
बट्टवगोवयारेण च इवज्जियसुएरुम्मा, तेण दिज्जउ सुरियमेव पयाणयं, गच्छामो महारायसमीवं । अनुमत्तियं च मंतिचयणं
संपेदि यि, निमं पयाणयं, कमेण पत्ता गियपुरिसमासन्नं । सामंवाउमबेदि य मंतियं तत्थ—कहमिं रायरायस्स फहिउं
परियर—अं इमारा सयै एक्कए पेच्छंताण चेव दट्ठा पयं च अक्खयदेहा समागया, लज्जाकरमेयं, वा पविसामो सधे
चेव चउंवनलणं । एवं वेदि मंताणं समागओ एगो विओ, भणियं च तेण—किमेवमावलीहूया ? मुंचह विसायं,
वजो—न संसारे किंचि सुहं असुहं पा अबन्नुयमत्थि, भणियं च—“फालमि अणाईए, जीवाणं विविदकम्मवस-
गानं । वं नत्थि सविदानं, जं संसारे न संभवइ ॥ १ ॥” अहं साहेमि राइणो इमं वइयं । पडिवन्नं वं सोदि । ततो
सो अणादमहं पेत्तूण 'दा ! सुहो सुहो' चि कलुणं बाहरंतो गओ रायदुवारं । निसुओ राइणा तस्स विळयणसदो, बाहरा-
रिओ 'हेण सुहो ति ?' पुच्छिओ युत्तंतो । तेण भणियं—देव ! एस एको चेव मे सुओ अहिणा दट्ठो च इमो जाओ
निबिडो, वा फाऊण करणं जीवावेह इमं । एसमि अवसरे पत्ता तत्थ मंतिसामंवा, पणमिऊण तवविट्ठा अत्थाणे ।
परिवेण च आणसो वेजो—पुण निधिसमेयं ! पेत्तेण गुणियणरिदसुयमरणेण भणियं—देव ! जम्मि गोत्ते छुले वा फोइ
न नओ जइ ताओ भूई आणिज्ज वा जीवावेमि तीए इमं । मगिया दिएण भूई । जाव सहस्ससो घरे घरे जायाइं
पंपुमरणाइं । यादियं—देव ! गत्थि वेजोवइदमूईए लंमो । राइणा भणियं—जइ एवं वा किं नियपुत्तं सोएसि, सधविट्ठ-

यणसाधारणमिमं मरणं, भणियं च—“किं अस्थि कोइ भुवणम्मि जस्स जायति नेय पावाइं ? । नियक्कम्मपरिणईए, जम्म-
णमरणाइं संसारं ॥ १ ॥” ता माहण ! मा ख्यसु, मुंच सोयं, कज्जं चित्तसु, कुणसु अप्पहियं, जाव तुमं पि एवं कव-
लिज्जसि मच्चुसीद्वेणं । विप्पेण भणियं—देव ! “जाणामि अहमेयं परं पुत्तमंतरेण संपइ चेव मे कुलक्खओ होइ, दुहियाऽणा-
इवच्छलो अप्पदिहयप्पयावो सयलपयापालणनिरओ य देवो, ता देव पुत्तजीवाषणेण माणुसमिक्खं । रत्ता भणियं—भइ !
असक्कपडियारं विहिविलसियमेयं, भणियं च—“सीयंति सबसत्थाइं एत्थ न कंमंति संततंताइं । अदिट्ठपहरणम्मि, विहिम्मि
किं पोरुसं हुणइ ? ॥ १ ॥” ता परिचयसु सोगं, करेसु परलोगहियं, मुक्खो चेव करेइ हिए ण्ठे मए वा सोगं । विप्पेण
भणियं—महाराय ! जइ सबमेयं ण कायवो एत्थ जाणएण सोगो, ता तुमं पि मा करेज्जसु सोगं, असंभावजिजं तुम्ह
सोयकारणं जायं । तओ संभंतेण रत्ता पुच्छियं—भो विप्प ! केरिसं सोयकारणं ? । विप्पेण भणियं—देव ! साहं पि तुह
सुयसइस्सा फालगया । सोऊण य इमं राया वज्जपहारइ च नट्ठचेयणो सिंहासणाओ मुच्छाविहलंघलो निवडिओ ।
मुच्छावसाणे य सोगाऊरियमाणो सुक्कंठं रोविकण पलावे कावमाढत्तो—हा पुत्ता ! हा हिययइया ! हा वंयुवसहा !
हा सुसहाया ! हा विणीया ! हा सयलगुणनिहाणा ! कत्थ मं अणाइं मोच्छण तुब्भे गया ? , देह मे तुम्हविरहदुहइस्स
इंसणं, हा निग्गिणपावविहि ! एकएए चेव सवे ते बालए संहंतेण किं तए अपुअं पूरियं ? हा निट्ठरहियय ! असज्ज-
सुयमरणदुक्खसंततं पि किं न वड्ढसि समयंढं ? । एवं च विलवमाणो भणिओ तेण विप्पेण—महाराय ! संपइ चेव ममो-
यइससि संसारासारयं, ता किमपणा गच्छसि सोयपरयसत्तं ? , अहवा—परवसणम्मि सुहेणं, संसारानिच्चयं कहइ
लोओ । गियवंधुयणविणासे, सबस्स वि चलइ धीरत्तं ॥ १ ॥ दुस्सहं च एगवंधुस्स वि नरिइ ! मरणं किं पुण सट्ठीए
पुत्तसइस्साणं ? , तहा वि—सप्पुरिस खिय वसणं, सहंति गरुयं पि साहसेकरसा । घरणि खिय सहइ जए, वज्जनिवायं

न उण संत् ॥ १ ॥ अओ अवलंयेसु घीरयं, अलमेत्य विलविणं, जओ—सोयंताणं पि नो ताणं, कम्मबंधो षड केवलो । सो पंडिया न सोयंति, जाणंता भवरूयं ॥ १ ॥ एमाइवयणवित्रासेण संठविओ राया विप्पेण । भणिया य तेण मंति-
सामंता—सादेह जहावत्तं राइणो । सादियं च तेहिं पगलंतवाहजलेहिं । समागया पहाणपत्ता, घीरविओ सवेहिं वि-
राया, कपमुचियकरणिजं । एत्थंतरे पत्ता अट्ठावयस्स आसन्नवासिणो जणा पणयसिरा वित्रविंति—जहा देव ! तुम्ह-
मुण्हिं अट्ठावयरक्करणहा आणीओ गंगाजलप्पवाहो, सो फरिहं भरेऊण आसन्नगामनगरे उवइवितो पसरइ ता तं निवा-
रेउ देवो, न अरिथ अन्नस्स तन्निवारणसत्ती । राइणा भणिओ नियपुत्तजणहुकुमारपुत्तो भगीरही नियपोत्तो—यच्छ ।
दंढरयेण नागरायमणुप्रविद्य नेसु उयहिस्मि गंगं । सो वि गओ अट्ठावयं । अहममत्तेणाराहिओ नागराया आगओ
कयमीसणमुयंगहारकेऊरो भणइ—किं संपाडेमि ? । भगीरहिणा भणियं पणामपुबयं—तुम्ह पसाएण नेमि गंगं समुदे,
उवइयो मंहंतो लोयस्स । नायराएण भणियं—विगयभओ करेसु समीदियं, निवारिस्सामि अहं भरहनिवासिणो नानि—त्ति
भणिऊण गओ नागराया । भगीरहिणा वि कया णागाणं बलिकुसुमार्दहिं पूया । तप्पमिइं च नागवलं कुणइ लोओ ।
रायसुओ वि गंगमागरिसंतो दंढरयेण भंजंतो य यइवे थलसेलवणे जणाबाहाए पत्तो पुवसमुहं । तत्थाडवयरिया निण्हंतो
अणेगाइं नइसहस्साइं गंगा । पुणो विदिया तत्थ बली नागाणं । जत्थ य सायरे मिलिया गंगा तं गंगासायरं तित्थं जायं ।
अत्त वि तं लोए विक्कायं । गंगा वि 'जणहुणा आणीय' त्ति जणहुवी जाया, 'भगीरहिणा विणीय' त्ति तेण भागीरहि-
त्ति । सो वि नागेहिं मिलिऊण पूइओ गओ अओज्झं । पूइओ य राइणा तुट्टेण ठविओ नियरज्जे । अप्पणा य
निक्कतंतो अजियजिनसयासे सिद्धो य । अन्नया पुच्छिओ भगीरहिराइणा अइसयणाणी—भगवं ! किं कारणं जणहु-
पसुहा ते सट्ठि पि कुमारसहस्सा सममरणा संजाया ? । भयवया भणियं—महाराय ! एगया मंहंतो संघो वेइयवंदणत्वं

श्रीउत्तरा-
ध्ययनधरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोगा-
ख्या लघु-
कृतिः ।

॥ २३६ ॥

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

संयव-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २३६ ॥

सम्मेयपत्रप परिधयो, पत्तो य अरण्यमुल्लिखिऊण अंसिमगामं । तन्निवासिणा सवज्जेण अणारिएणं अचंतुमुवदविओ
दुवयणमिदणेणं अंत्यअधणाऽऽहरणाइआच्छिदणेण य, तप्पकयं च बद्धमसुहं भहंतं कम्ममणेण । कुंभयारेण य एगेण
पयइभइएणं, आ उवदेवेद इमं वित्यनचागुंअंजणं, इयरजणस्स वि निरवपाहस्स परिकिलेसणं महापावेहेऊ किं पुण
परिस्सप्पस्मियज्जणस्स, वा जइ सागयपडिबत्तिइमस्स न सकेह क्काउं सा उवदयं पि ताव रक्खेह' ति भणिऊण निवारिओ
सो गामजणो । गओ य संघो । अन्नस्मि म् दिणे तन्निवासिणा एगेण नरेण रायसन्निवेसे चोरिया कया । तन्निमित्तेण
रायनिवत्तेहिं पुरिसेहिं दाएइं पिदेऊण सो गायो पलीबिओ । तथा य सो कुंभयारो सयणेहिं निमंसिओ गाममग्नं गओ
आसि । दट्ठा य तथ संहि जणसंहस्सा लक्खन्ना घोराडवीप अंसिमगामे माइयाहत्ताए । ते सवे 'कोइविच' ति जाओ
ओए भन्नति । फदिचि तत्थागाओ करी, सवलणेण य मरिया ते रओ पाणाविहासु दुस्सरपउरासु कुजोणीसु परिममिऊण
सुइरं अणंतरभवे किं पि फाऊण वहाविहं सुइकुम्मं इयवन्ना सगरसुयत्ताए संहि पि सहस्सा, तक्कम्मसेसेण य पत्ता इमं
मरणवसणं । सो वि कुंभयारो नियआवकुलए मरिऊण ज्ञाओ एतास्मि सन्निवेसे धणसमिद्धो चणिओ, समुणंतं, कय-
सुकयकम्मो संजाओ मरिऊण मरयई, सुहाणुबंधसुहकम्मोदएण य पडिबओ मुणिधम्मं, काऊण कालं गओ य सुरलोयं,
वत्तो पुओ जणहुसुओ जाओ सि तुमं सि । इमं च भगीरही सोऊण संवेगसुवगओ भयवंतं वंदिऊण, अभयणम्मि
गओ । इदं च भगीरधीपृच्छासंविधानकं प्रसङ्गतः कथितम् ॥ 'चइत्ता' सूत्रं सुगमम् । तच्चरितोदेशस्तु—

इदेव भारदे वासे सावत्थीए नयरीए समुद्विजयस्स रांइओ महाए देवीए चोदसमाहासुमिणसूइओ उववत्तो मधुवं
ताम तइयप्पक्वट्टी, जेघणत्थो य जणयविइमरब्बो पसादियभहरवासो जाओ महाणरिंदाहिबई । सुइरं च रत्नसुणुहवंतस्स
अन्नया चाओ भवविआओ, परिभोविउं पयत्तो—जे इत्य पडिबंधहेऊ रगणीया पयत्था ते सवे वि अधिपु अवि-

य—“दिपुच्छया उदारा, मुया विणीया मणोरमा भोगा । विउला लच्छी देहो, निरामजो दीहजी वित्तं ॥ १ ॥
भवपडिपनिमित्तं, एसाई पत्यु नयर सां पि । फइवइदिणावसाणे, सुमिणुवभोगु घ न इ क्विचि ॥ ३ ॥” ता
प्रमदने बज्रमसि, धम्मो चेष भयंतएणुगामी । एसाइ भाविऊण पुत्तनिहिस्तरज्जो पवइजो । फालेण य विविहववे
परिऊण गजो सणंकुमारकणं ति ॥ “सणंकुमार” सूत्रसुगमम् । चरितं चेदम्—

अथ इव भारदे वासे कुरुजंगले जणपए हरिथिणावरं जयरं, तस्य य कुरुवंसे आससेणो राया, सहदेवी
भारिया, साग पुत्तो पवइसमदासुमिणसूरजो चउत्थचवही सणंकुमारो नाम । सो सहंपुत्तुलीएण सूरकालिंदीत्तण-
एण महिंदसीहेण सह गदियफलाऊलावो जोषणमणुपत्तो । अमया प्रसंतमासे रायउत्तो नायरसहिओ गज्जो, कीलण-
एणुच्चणं । कीलिऊण य मत्थ विसिद्धकीलाहि आसपरियाहत्थं आरुढा तुरंगमेसु रायकुमार । सणंकुमारो बिज्जुहि-
कहोलाभिदाणं तुरंगममारुढो । मुक्ता समकालमासा । ततो विवरीयसियसत्तणओ पंचमथाएण लग्गो कुमारतुरंगो
अंसणीएवो प्रणमिचेण । लग्गो विभायवुत्तं तो राया सपरियणो मगावो । एत्थंतरस्मि लग्गो पंडमारुतो, तेण भग्गो
तुरपपयमग्गो । महिंदसीहेण विम्वत्तो राया—नियत्तइ सहाएओ, अहं कुमारसुद्धि लहिऊण यलिस्सं । नियत्तो पूया ।
महिंदसीहो वि लुंगो अणुमग्गेण कुमारस्स पविट्ठो भीसणं महाइहं, हिंइतस्स तीए अइगवं घरिसमेगं । एगदिवंसम्मि,
य गवो थेंयं गूमिभागं साव निसुतो सारसरयो, अंग्गाइओ अरविंदपरिमलो, पयट्ठो तयमिसुद्धं, दिहं च सरयं, निसुओ
मद्दुरं गीयवेणुरयो, हरिसुत्तुल्लोयणो जाव गच्छइ ताव पेच्छइ तवणीयणमज्झसंठियं सणंकुमारं, विन्ध्यमाणसो
चित्ते—“हिं मंणविन्धमो एसो ? किं था सचं चेव एस सणंकुमारो ?” विगप्यं तो जाव चिहइ ताव पटियं बंदिणा—जय

य दददद्याए य रणस्स अईव हहोहलीहूतो दूरदेसम्मि ददूण सत्तच्छयं पहावितो तयभिमुहं । पत्तो य तस्स च्छायाए उवविट्ठो पडितो डोयणे भंजिऊण धरणीए । एत्थंतरम्मि तप्पुन्नाणुभावेणं तन्निवासिणा जक्खेण आणिऊण सिसिरसी- यलं जलं सित्तो सद्दंगेसु, आसासितो । लद्धवेयणेण य पीयं सलिलं, पुच्छिओ तेण—को तुमं ? कत्तो वा एयमाणियं सलिलं ? ति । तेण भणियं—अहं जक्खो एत्थ निवासी, सलिलं च माणससरवरतो तुह निमित्तमाणियं । तओ कुमारेण भणियं—एस्स मह संतावो परं माणससरमज्जेण जइ अवगच्छइ ति । तं सोऊण भणियं—‘अहं सपाडेमि भवतो मणोरहो’ त्ति भणिऊण काऊण करयल्लसुडे नीतो माणससरं । मज्जितो विहिणा । तत्थ य ‘वसणावडियं’ ति काऊण कुद्वेण वेयडूवासिणा असियक्खजक्खेण सह जुद्धं संयुत्तं । तेण य पढमं गुरुसक्करोहनिम्भरो मोडियतरुवरो पवणो मुक्को । ततो नदयलं बहलधूलीए अंधारियं । तओ विमुक्कऽट्टहासा जलियजलणपिगलकेसा मुहणितजालाकराला पिसाया मुक्का । जादे तेहिं न भीतो तओ नयणमुक्कजालाफुल्लिगेहिं नागपासेहिं बद्धो । तओ जुन्नरज्जू इव तेण ते तोडिया । तओ दढकरचाएहिं लग्गो, ततो मुट्ठिप्पहारेण कुमारेण खंडासंढि कत्तो । पुणो वि रक्खसेण गुरुमच्छरेण घणलोहज- डियमोगरेण हओ वच्छत्थले कुमारो । तेणावि महाकायं चंदणतठं उम्भूलिऊण अच्छोडितो उड्डुं बडूतो ऊरुएसु च्छिन्नदुमो च पडितो भूमीए । ततो रक्खसेण दूरमुक्खिविऊण गिरिवरो कुमारस्सोवहिं मुक्को । तेण दढपीडियंगो निषेयणो जातो कुमारो, लद्धसन्नो य तेण समं धाहुजुद्वेण लग्गो । कुमारेण करमोगराहतो सयसिक्करो विव कओ ‘अमरो’ त्ति काठं न मत्तो, विरसमारहिऊण नट्ठो । कोउगदंसणत्यमागएहिं देवविज्जाहरेहि पुप्फवुट्ठी मुक्का ‘अहो ! जितो जक्खो कुमारेणं’ ति । ततो जिणिऊण रक्खसं पच्छिमदिसागए सूरें उवल्लिओ सरवरज्जो अज्जत्तो । गतो थोवभूमिभागं, विट्ठतो तत्थ नंदणवणस्स मज्झगयातो मणोरमाओ अट्ठ दिसाकुमारीतो च दिव्वतो भाणुवेगविज्जाहरधूयातो । पलोइतो

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुलबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २३८ ॥

ताहिं ससिणिद्धाए विट्ठीए सो । तेण वि चितियं—कातो पुण इमातो त्ति पुच्छामि । उवसप्पिऊणं गतो तासि समीवं,
पुच्छियं महुराणीए एणं कन्नगमुद्दिसिऊण—कातो तुब्बो ? किं निमित्तमिं सुन्नरअमलंकिं तुब्बेहिं ? । ताहिं
भणियं—‘महाभाग ! इओ ताइदूरस्मि पियसंगमाऽभिदाणा अम्हपुरी अत्थि, ता तुमं पि सत्थेय ताव वीसमसु’ त्ति
भणिऊण किंकरदरिसियमगो पयट्ठावितो अज्जउत्तो । अत्थमितो य रवी । पत्तो य नयरिं । नेयाविओ य ताहिं कंचुइणा
रायभवणं । विट्ठो य राइणा अब्बुट्ठितो य । कयमुच्चियकरणीयं । मणितो य भाणुवेग्गपइणा—अहा महाभाग !
मह इमातो अह कन्नगातो, एयासिं य तुमं पुदिं चेयाऽच्चिमालिणा मुणिणा यरो आइट्ठो, जहा—‘ओ असियक्खं जेक्खं
जिणिस्सइ सो एयासिं भत्त’ त्ति, ता परिणेषु इमीतो । अज्जउत्तेणावि ‘वट्ठ’ त्ति पडियज्जिऊण सधमणुट्ठियं । वत्तो यत्तो
वीवाहो । पद्धं कंकणं । सुत्तो य रइभवणं ताहिं सद्धिं चरपहंके, जाव निहाविरमस्मि भूसीए अप्पाणं पेच्छइ, वितियं य
तेण—किमेयं ? त्ति । पेच्छइ य करे ‘कंकणं’ त्ति, वओ अविसन्नमणो गंतुं पयत्तो । विट्ठं च रअमस्मि निरिवरसिहरे
मणिसयत्तंभपइट्ठियं दिधं भवणं । तेण वितियं—इमं पि इंदयाळप्पायं भविस्सइ त्ति । गओ य तयासन्ने इत्थीए करुणसरेणं
रयंतीए सइं निसामेइ । पविट्ठो य भवणं गयभळो, विट्ठा य सत्तमभूमियाए दिधा कन्नगा करुणेण सरेणं रयंती भणंती य ।
‘कुवकुलनइयलनियलंछण ! सणकुमार ! अन्नजम्भस्मि वि मइं तुमं चेव नाहो होज्जसु’ त्ति भणंती पुणो पुणो रोविट्ठ-
मारद्धा । ततो विस्सात्तणेण नियनामासंकिण पुच्छिया अज्जउत्तेण—किं तुमं तस्स सणकुमारस्स होसि जेण तए तस्स
सरणं पडिवन्नं ? । तीए गणियं—सो भत्ता मणोरइमेत्तेणं त्ति, जेण अहं साकेयपुरनरिण सुरप्पहेण पंदजसाजण-
णीए य इहा धूय त्ति काऊण दूयाणीयवदीयचित्तफलयरुवविमोहिंया तस्स पुद्धं उदयदाणेण दिग्गा, न य वत्तो विवाहो
त्ति, चाव य अहमेणेण विज्जाइत्कुमारेण कुट्टिमत्तलातो इहमाणिया, गतो य सो इमस्मि विज्जाविउविणं घवलहरे मं मोत्तणं

अष्टादशं
संयती-
याव्यम-
ध्ययनम् ।
सनलुमार-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २३८ ॥

कहिं पि । जाव एवं अंपद सा कन्नगा साव य तेण असणिवेगमुपवज्जवेगेण विज्जाहरामेण आंगत्वेण उक्खित्तो गयण-
मंडलं धम्मउत्तो । वो सा दाहारवं कुणमाणी मुच्छापरादीणा निवड्डिया घरगिवट्टे । ताव य सुट्ठिपुद्दारेण वायवइज्ज तं
दुद्धविज्जाहरं समागतो अस्सयसरीरो तीसे समीयमज्जउत्तो, समासासिया, साहितो निययुत्ततो, तेण वीवांहिया य । सा
य सुगंदाभिदाणा इत्थीरयणं मविस्सइ । येववेलाए य समागया वज्जवेगभिणी संझावली नाम, वावाइयं च दहूण
माह्वं कोयमुपगया, पुणो वि सुमरियं नेमिस्सियवयणं जहा—‘भाइयहगस्स भज्जा दोही’ अज्जउत्तं विवाहत्थमुवड्डिया ।
एा वि वस्साणुमईए वहेव विधाहिया । एत्थंतरे समागया अज्जउत्तसमीवं दुवे विज्जाहरा, पणामपुवं भणियं तेहिं—
रेप ! असणियेगो विज्जाहरवलेण जाणियपुत्तमरणयुत्ततो तुम्होवरि समागच्छइ, असो चंडवेग-भाणुवेगेहिं पेसिया
अग्गे हरिचंद-चंदसेणामिदाणा नियपुत्ता, रहो समाहो य पेसिओ, अम्ह पियरो वि तुम्ह चलणसेयानिमित्तं एए
उपप्ता येप सि । वयणंतरं च समागया चंडवेग-भाणुवेगा अज्जउत्तसाहेज्जनिमित्तं । संझावलीए विजा पन्न सी
विज्जा । वतो अज्जउत्तो चंडवेग-भाणुवेगा य नियविज्जाहरवत्तमेया असणिवेगवलेण य समं जुब्बिडं पवत्ता । ततो
भग्गेणु दोसु पि वलेसु अज्जउत्तस्स असणिवेगेण समं महाजुब्बो समावडिए तेण मुक्कं महोरगतं, तं च कुमारेण गरु-
एत्थेण विणिहयं । पुणो मुक्कं तेण अग्गेयत्थं, तं पि कुमारेण वारुणत्थेण पडिहयं । पुणो वि मुक्कं वायवं, तं पि सेल-
त्थेण पडिपेहियं । वतो गदियगंडीवो नाराए मुक्कतो पद्दावितो सो । कुमारेण निज्जीवं कयं तस्स चायं । पुणो कट्टियमंड-
एग्गे उट्ठिओ, कुमारेण तस्स करो छिन्नो । वतो पाहुजुद्धमिच्छंतो आगतो । कुमारेणावि चक्केण मुद्धविगलं सीसं कयं ।
वतो तस्सत्तमेयासणियेगविज्जाहररायलच्छी सयलविज्जाहरस्समेया सणकुमारं संकवा । वतो इत्थण असणिवेगं शुद्धंतो
चंदपेगपमुदेहिं वभातो ररेण विज्जाहरस्सहितो ओयरिओ पासायवडिस्सए । दिट्ठो य तत्थ हरिसियाहिं सुत्तंदा-संझाव-

लीहिं । वुत्तो य ताहिं—जहा अज्जउत्त ! सागयं ? ति । ततो लद्धजया गया वेयद्धं, अणेगविज्जाहरविज्जाहरीलोगपरि-
गया मंगलदूरवाज्जरिज्जमाणदियंता पविट्ठा नियमंदिरेसुं । कओ य सणकुमारस्स सयलविज्जाहरेहिं विज्जाहरमहा-
रायाभिसेतो । ततो सुहंसुदेणं अच्छंति । अत्रया य चंदवेगेण विन्नत्तो चक्की—जहा देव ! मज्झं सुणिणा अच्चिमालिणा
सिद्धं, जहा—तुह एवं कत्रासयं भाणुवेगस्स य अट्ट कत्राओ चक्की परिणेही, सो य सणकुमारनामो चउत्थो चक्कवट्ठी
जिणेहिं समाइहो, सो य इतो मासमेत्तेणं एही माणससरवरं ति, तत्थ ‘मज्जणुत्तिन्नं वसणावडियं’ ति नाऊण असि-
यक्खो नाम जप्फो पुद्गभववेरी दच्छिही । कंइ पुण सो पुद्गभववेरी ? । भन्नइ—

अथि कंचणउरं नाम नयरं, तत्थ विक्कमजसो नाम राया, तस्स पंच अंतेउरसयाइं । तत्थ नागदत्तो नाम सत्थ-
याहो, तस्स रुयलावणजोव्वणसोहग्गुणेहिं सुरसुंदरीण वि अम्महिंया विण्हुसिरी नाम भज्जा । सा विक्कमजसेण कइ वि-
दिट्ठा मयणाउरेण अंतेउरे छुट्ठा । ततो नागदत्तो तद्धिओए ‘हा पिए ! चंदणणे ! कत्थ गया ? देहि मे दंसणं’ ति एवं
विलंबतो डिंभपरिगतो जम्मत्तीभूतो कालं गमेइ । इतो य सो विक्कमजसो राया अवइत्थियरज्जकज्जो अगणियजणाव-
यातो अवमन्नियवरतरुणिपंचसयावरोहो तीए विण्हुसिरीए समं अंबतरइपसत्तो कालं नेइ । अत्रया ताहिं अंतेउरियाहिं
रत्ता परिभूयाहिं ईसापरघसाहिं कम्मणजोगेण विणिचाइया विण्हुसिरी । ततो राया तीए मरणेण अंबंतसोगाउरो अंसु-
जलभरियनयणो जहा नागदत्तो तहा उम्मत्तीभूतो विण्हुसिरीकलेवरं न दहिउं देइ । ततो मंतीहिं मंतिऊण रायाणं
बंचिय रत्ने कलेवरं नेऊण छडियं । राया तमपेच्छंतो परिहरियपाणभोग्यो ठितो तिज्जि दिणे । मंतीहिं ‘अदिट्ठे तस्मि
मरिइ’ ति कलिऊण नीतो रत्नं । दिट्ठं च तं राइणा गलंतपूइनिवहं सुलसुलंतकिमिजालं चायसायडियतयणजुयलं रत्तगंचड-
तुंडतंहियं दुरभिगंधं । तं पेच्छिय कलेवरं राया तक्कसणेण सज्झसपरव्वसो अप्पणं निदिबमाडत्तो । कंइ ?—जस्स कए

रे जीप ! बुडं सीडं जाई लसो छन्ना य परिन्ता वस्स एरिसी जवत्था जाया । ततो वेरयमगावडिओ रब्बं रडं पुर-
मंतरे च सयणयमारियं परिचय्य वणमिव सुघयायारियसमीचे निवर्ततो । ततो चउत्थ-छट्ट-उट्टगाईहिं विविचववोफम्भेहिं
अप्यानं भाविय सलेइयापुणं गतो सणंकुमारं कणं । आउवयए रयणपुरे सेट्टिसुतो जिणधम्मो नाम जातो । सो य
त्रिनयनभाषियमई सम्मत्तमूलं दुबालसविहं सावगधम्मं पालितो जिणिवपूयारतो कालं गमेइ । इतो य सो नागदत्तो
निगविरएडुविरओ नट्टचित्तो गुरुअट्टयाणेण परित्तवियसरितो मरिहं थट्टितिरियजोणीसु भमिऊण ततो सीहउरे नयरे
अग्गिसम्मो नाम धंभणमुओ जातो । कालेण य तिरिहियं धेसुं दोमासउमणाइतयोरत्तो रयणपुरमागओ । तत्थ य हरि-
यादणो नाम राया भगवभत्तो, सो तेण तत्थमाओ नाओ, जहा—एत्थ को वि महावत्सी आगतो । पारणयदिणे राइणा
निमंतितो परमागतो । एतंउरे जिणधम्मो सायगो तत्थ देयजेगेण आगतो । तं दट्ठं पुवजायवेरेण सुणिणा रोसारुणलोय-
नेय राया भणितो—जइ ममं थुंआयेसि सो इमस्स सेट्टिरस पट्टीए उण्डपायसपचीए मुंजावेइ । रत्ता भणितो—अन्नपुरि-
सपट्टीए थुंजायेसि । ततो सुणिणा वि जम्मंतरजणियवेराणुवंचेण चुतो राया—न अन्नहा जेमेसि । ततो रत्ता अणुरागेण
पडियं । सिट्ठी वि 'पुट्टिट्टियपत्तिदाहं पुघटुकयकम्मफळमेयमुयट्टियं' ति मममाणो सम्मं सहइ । ततो भुत्ते ससोणियण्डार-
मंस-यत्ता पट्टीतो वयरया पत्ती । ततो धरं गतो सम्माणिऊण सयणबगं खामेऊण य वेइयपूयं काऊण घेसूण समणदिक्खं
निगतो नयरतो । गतो गिरिसिहरे, तत्थ अणसणं काऊण पुघदिसदबभासं काउस्सगेण ठितो, एवं सेसासु वि दिसासु
अट्टमासं अट्टमासं । ततो पट्टीए गिड-काग-सिवाईहिं रज्ज्वतो तं पीढं सम्मं सहिय नमोकारपटो मरिहं सोहम्मो कप्पे इंदो
जावो । भगवो वि तस्सेय याहणं एरावणो जाओ तेण आमिओगिककमुणा । ततो एरावणो चुतो नरत्तिरिएसु हिंदिय
असियक्खो लस्सो जातो । सको वि तओ चुतो हत्थिणाउरे नयरे सणंकुमारचकी जातो । एयं वेरकारणं ति ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनक्षेत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखवोध-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।
॥ २४० ॥

ततो मुनिना एवं सिद्धे मए तुह अंतरवासनिमित्तं भाणुवेगं विसज्जिय पियसंगमपुरिनिवेसपुवं तुमं अह भाणुवे-
गकन्नातो विवादावितो । मुक्को य कारणेण तत्थेव 'कज्जसमचीए सेवं करेहामो' ति । मरिसेज्जह अवराहं जं मुक्को
वणम्मि, ता विन्नवेसि—यन्नद मे कन्नासयस्स पाणिगाहणं ति । ताओ वि तुम्हड्डवहूतो पेच्छंतु सामिणो मुहकमलं
ति । 'एवं होउ' ति मन्निए समागयाओ ताओ । महया विभूईए विवाहियं अज्जउत्तेण कन्नासयं । दसुत्तरेण देवी-
सण्ण सहितो भुंजए भोए । एवं च वचए कालो । अज्ज पुण अज्जउत्तेण एवं समाणत्तं—जहा गंतघमज्ज जत्थ
जक्खेण सह जुज्झियं तं सरं ति । ततो एत्थागयाणमज्ज तुम्हेहिं सह पेच्छणयावसरे दंसणं जायं ति । एत्थंत-
रम्मि उट्ठितो सुहसुत्तो रहरतो सणंकुमारो । गया य महया चहयरेण वेयहं । विन्नत्तो अवसरं लहिऊण
महिंदसीहेण—जहा कुमार ! दुक्खेण तुह जणजिजणया काळं गमित्ति, ता तंसणेणं कीरउ पसातो अम्हारिसजणस्स
त्ति । विन्नत्ताणंतरेव गया महया गयणट्ठियणाविहविमाणहयगयाइवाहणारूढविचित्रवेसाहरणभूसियविज्जाहरवंद-
सम्मदेणं हट्ठियणाउरं ति । आणंदिया जणजिजणया नायरज्जा य । ततो महया विभूईए रत्ता अरस्ससेणेण सणं-
कुमारं पयइसमग्गेण रज्जम्मि अहिसिचिऊण महिंदसीहं सेणावइं निउंजिय धम्मतित्थयरत्तित्थे तहाविहाणं थेराणं
अंतिए पव्वजाविहाणेणं सकज्जमणुट्ठियं ति । सणंकुमारो वि परिवट्ठमाणकोसयलसारो विक्कंतो रज्जमणुपालेइ । उत्पन्नाणि
य चक्करयणपमुहाणि चोदस वि रयणाणि नव निदीतो य, कया य तेसि पूया । तयणंतं चक्करयणदंसियमग्गो मागाह-
यरदाम-पभास-सिंधु-खंडप्पवायाइकमेण भरहं ओयविय वाससहस्सेणागतो गयपुरं । दिट्ठो ओदीए सक्केण 'पुधिं सुहम्भवइं
महसरितो आसि' ति वंधुनेहेण आणत्तो वेसमग्गो—करेह सणंकुमारस्स रज्जामिसेयं, इमं च हारं वणमालं छत्तं मत्तहं

१ 'मये'ति क्षणद्वयेन विधाधरेण ।

पामरजुयं दूतजुयं कुण्डलजुयं सीढासनं पात्रयाजुयं पायपीठं च पाहुण्डं दोणज्जह । वचधं च तए—जहा महाराय ! सको
मुग्ध पधं पुच्छइ । वेसमजो वि 'एवं होट' त्ति पाहुण्डं सक्कविद्धं घेत्तुण गतो गयपुरं । रंभ-तिलोत्तमातो वेसियातो सकेण
अन्तिसेयमहूसवयरत्नत्थं । समप्पिय पाहुण्डं विज्जतो वेसमणेण चकी—तुम्हाभिसेयनिच्चमग्हे सकेण वेसियातो, तं
अजुमग्गद बुग्गे । 'एवं' ति पडिग्गे चक्किणा विउविंयं जोयणपमाणं भणिपेणं, तस्सोवरिं रयणमयमहिसेयमंडवं, तस्स मज्झे
मणिपीडिया, तीए उवरि सिंहासनं, तत्थ निवेसिय खीरोयजलेण रयणकणकलसावज्जिएणं जयजयसइस्सम्मिसगीयरव-
मुदळं अदिसित्तो सुपेहिं । पणचियातो रंभातिलोत्तमातो । सच्चालंकारविभूसियं करेत्ता पवेसिज्जण महाविच्छेदुण गयउरं
गतो मुत्तलोयं पणयाइसुरज्जो । चकी वि भोए भुंजंतो गमेइ कालं । अन्नया य सोहम्मसभाए सिंहासनमस्थयत्थो
सोहम्मिदो सोयामणिनाढयं पेच्छंतो अच्छइ । एवग्गि अंतरे एगो ईसाणकप्पातो संगमाभिहाणो देवो सोहम्मिदपासे
आगतो, तस्स य देहप्पहाए सभाठियसधदेवाण तेओ णट्ठो, आइसोदए बंदगहा इव निप्पभा जाया सुए । गए य
वग्गि सुपेहिं विन्दिएहिं सोहम्मिदो पुच्छित्तो—जहा केण कारणेणं सामि ! इमस्स संगमदेवस्स चारसाइसोदयाहिओ
सेइ ? त्ति । ईदेण भणियं—इमेण पुवमवे आंयविलं बद्धमाणो नाम तवो कतो त्ति । तवो देवेहिं इंदो पुणो वि
पुच्छित्तो—जहा अग्गो वि कोइ एरिसतेयरुवसंपग्गो किं अत्थि ? त्ति भणिए ईदेण भणियं—जहा हत्थिणाउरे कुरुवंसे
अत्थि सणंकुमारो नाम चक्कयट्ठी, जस्स तेओ रुवं च देवानं पिं अहियमिति । तवो विजय-वेजयंतदेवा असइहंवा
वंमजरुवेण आगया । तवो पडिहारेण सुक्कदारा पइहा रायसमीवं, दिट्ठो य तेहिं राया गंधतेह्मभंगणकिंच कुणंतो,
विन्दिया सक्कपप्पिरुवसिसिरीओ अहिययं रुवाइसंपयं दट्ठुं । पुच्छिया य रत्ता—किमेत्थमागया ? । ते भणंति—जहा
मुग्ध रुवं तिट्ठथे पि वत्तिज्जइ तदंसणकोउग्गेणं त्ति । पुणो वि रत्ता आइरुवगविएण बुत्ता—भो मो विप्पा ! किं मज्झ रुवं

तुम्हेहिं दिष्टं?, धेयकालं पडिच्छह जाव अत्थाणमुवविसामि । ‘एवं’ ति जंपिय निगया दिया । चक्की वि लहुं मज्झिऊण मंडण-
विभूसणं सिंगारं च फाऊण उवविट्ठो सिद्धासणे । वाहरिया दिया । ते सरीरं दट्टुण विसन्ना, भणियं च तेहिं—अहो ! मणुयाणं
रुवजोवन्नजोवणणि खणदिट्ठनट्ठाणि । तं सोऊण भणियं चक्किणा—भो ! किमेवं तुम्हे विसायपरा मम सरीरं निंदह ? ।
तेहिं भणियं—महाराय ! देवाणं रुवजोवणतेया पढमसमयातो जाव छम्मासावगसेसं ताव अवट्टिया भवन्ति ततो
दीयन्ति, मणुयाणं पुण ते य वट्ठमाणा भवन्ति जाव जीवियमज्झो ततो परेण दीयन्ति, तुम्ह पुणो रुवजोवणसिरीए अच्छेरयं
दीसह, जओ संपह चेवेसा खलमेत्ति व नट्टा खणेण । रत्ता भणियं—कहं तुम्हे जाणह ? । तेहिं परमत्थो सक्कपसंसाइतो
सिद्धो । बिम्बिएण य केऊरभूसियं घाहुजुयलं पलोयंतेण विच्छायं दिट्ठं, वच्छत्थलं पि हाराइविभूसियं विवन्नमुवलविरयं ।
तं पेच्छिऊण चितियं—‘अहो ! अनिबया संसारस्स, असारया सरीरस्स, एत्तियमेत्तेण वि कालेण रुवजोवणतेया
पणट्ठा, ता अजुत्तो भवे पडिबंधो, अन्नाणं सरीरमोहो, सुक्खत्तणं रुवजोवणभिमणो, उग्गमाओ भोगासेचणं, गहो चेव
परिगाहगहो, ता उविसिऊणमेयं करेमि परलोयहिंयं’ ति चित्तिऊणमहिसित्तो रज्जे पुत्तो । “अणुयरियं धीर ! तुमे, चरियं
निययस्स पुबपुरिस्सत्स । भरहमदानवइणो, तिहुयणविक्खायकिच्चिस्स ॥१॥” इवाइ उववूहिऊण य गया देवा । चक्की वि
तक्खणमेव तणं व पढलमां उव्विऊण सबं परिगाहं राहायरियसमीवे पवइओ । ततो इत्थिरयणप्पमुहाणि सधरयणाणि
सेसरमणीओ य आभितोगियसुरा महानरिदा निहीतो सधहा किं बहुणा ? समत्थखंधाचारवासिणो वि जणा छम्मासे
जाव भग्गानुलगा भमिया । न सीहावलोइएणावि तेण सचविय ति । ततो छट्ठभत्तेण सिक्खानिमित्तं गोयरं पविट्ठरस
पढममेव चीणाकूरं छेलियातक्केण दिन्नं । तं भोत्तूण पुणो वि छट्ठोववासो कतो । तत्कालप्पमिइं तेणेव दोसेण कच्छ जरो
सासो सासो भत्तच्छंदो अविस्सदुक्खं पोट्टदुक्खं एयातो सत्तवार्हीतो दारुणातो समं वाससए सत्त अहियासिय उग्गतवे

तत्तत्तये महात्तये करेमाणस्स आमोसहि-रोलोसहि-विप्पोसहि-जहोसहि-सवोसहिपभिर्होतो तात् लब्धीतो उत्पन्नातो तो वि-
सरीरपट्टियारं न करेद । पुणो य सवोण पसंसितो—अहो ! सणकुमारस्स मुणिणो चीरया, वाहिकयत्थितो वि न करेद
तत्पट्टियारं । तमसरहंता ते चेय देवा सवरवेज्जरूवेण आगया, भणियं—भयवं ! तुह वाहिपसमं करेमो । भयवं तुण्हिको
अच्छद । जाहे पुणो पुणो भणति ताहे मुणिणा भणियं—तुम्हे किं सरीरवाहिं फेहद ? उयाहु कम्मवाहिं ? । तेहि
भणियं—सरीरयाहिं । कओ भययया निहुहणेण घसिऊण कणययभा कया अंगुली दंसिया, भणियं च—अहं सयमेव
इपरयाहिं फेहमि, तुम्हे जइ संसारवाहिस्स फेहणे समत्था तो फेहद । देया वि विम्हियमणा 'तुम्हे चेव संसारवाहि फेहण-
परमयेज्ज' ति पसंसिय सयसंतियइयरमावेइऊण देवरूवेण पणमिऊण गया सट्ठाणं । भयवं पि कुमारत्तं मंडलियत्तं च
पमात्तं पमात्तं घाससहरसाइं घासलत्तं चणवाहिं घासलत्तं च सामन्नमणुपलेऊण गतो सम् मेयसेहसिद्धं, तत्थ सिला-
यले आलोयणाविहाणेण मासिएण भत्तेण कालगतो सणकुमारो कप्पे उववत्तो । ततो तुतो महाविदेहे सिञ्चिहि ति ॥

“चइत्ता” सूत्रं सुगमम् । चरितं चेदम्—

अथि इदं जंयूदीवे वेयंहे पययरे उत्तराप सेदीए रहनेउरचक्कवालं नाम तयं, तत्थ राया अमियत्तेओ
परिबसइ, तस्स ॥ सुतारा नाम भणिणी, सा य पोयणाहिबइणो सिरिविजयस्स दिन्ना । अज्जया य अमियत्तेओ
पोयणपुरं सिरिविजय-सुतारादंसणत्थं गतो । पेच्छइ य पमुइयं ऊसियपयवहायं सव्वं पि पुरं, विसेसेण राउलं ति ।
ततो विग्गियउण्डुल्लोयणो उइओ गयणयलाओ रायभवंगणे । अब्भुद्धिओ य सिरिविजएणं, कयमुचियकरणिजं ।
उवविट्ठो सिहासणे । पुच्छियं अमियत्तेएणं उच्छवकारणं । ततो सिरिविजओ साहिउमाट्ठो—जहा इओ य अट्ठमे
दियते पट्टिहारनिवेइओ समागतो एगो नेमिचित्तो, दिन्नासणो उवविट्ठो । पुच्छिओ य मए—विमागमणपतोयणं ? । ततो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनश्लो
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखनोधा-
स्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २४२ ॥

तेण भणियं—महाराज ! मए निमित्तमवलोइयं—जहा पोयणाहिवइणो इओ सत्तमे दिवसे मज्झण्हसमए इंद्रासणी पडिस्सइ । तं च कन्नरुइयं सोऊण मंतिणा भणियं—तुअ पुण उवरिं किं पडिस्सइ ? । तेण भणियं—मा कुप्पह, मए जहा उवळढं निमित्तं तहा साहियं, न य मइ एतय कोइ भावदोसो, मज्झं च तस्मि दिवसे हिरन्नवुटो पडिस्सइ । एवं च तेण भणिए मए भणियं—कहिं तए एवंविहं निमित्तमागभियं ? । तेण भणियं—अहमयलसामिनिक्खमणकाले सह पिठणा पद्यइओ, तत्थ मए अहिज्जियं अट्टंणं पि निमित्तं, ततो अहं पत्तजोवणो पुव्वदत्तकन्नाभाउगेहिं उप्पव्वाविओ, फम्मपरिणइयसेण मए सा परिणीया, तओ मए सद्यन्नूपणीयनिमित्ताणुसारेण पलोइयं—जहा पोयणाहिवइणो विज्जुनियायउवइयो ति । एवं च तेण सिट्ठे एणेण मंतिणा भणियं—जहा राया समुदमज्झस्मि पयइणे कीरउ, तत्थ किल विज्जू न पइवइ । अन्नेण भणियं—न देवनिओगो अन्नहा कांठं तीरइ चि, जतो—“धारिज्जइ इंतो सायरो वि कळो-
लभिन्नइलसेलो । न हु अन्नजन्मनिस्मियसुहासुहो फम्मपरिणामो ॥१॥” अवरेण मंतिणा भणियं—‘पोयणाहिवइणो यहो समाइहो न ऊण सिरिविजयमहाराइणो, हा सत्तमदिवसे अवरो कोइ पोयणाहिवई परिकप्पिज्जउ’ चि मंतिऊण चेसमण-
जस्सो पट्ठिमारुवो मिलिऊण रत्ने अहिसित्तो । सत्तमे दिवसे मज्झण्हसमयस्मि समुप्पन्नो मेहो, फुरियं विज्जुलयाए, गज्जियं जलदरेण । ततो समंततो फुरिऊण विज्जुलयाए पडिऊण जक्खराहरे जक्खपडिमा विणासिया । अहं च पोसह-
सालाए सत्तरत्तोसिओ आगतो समवणं, अहिर्नंदिओ य पडरेहिं पुणो वि अहिसित्तो रत्ने, पूइतो निमित्तित्तो । ता एयं यद्वावणयकारणं ति । एवं च सोऊण भणियं अमियतेएणं—अविसंवाइ निमित्तं, सोइणो रक्खणोवातो । तयणंतरं च सिरिविजतो सुताराए सद्धिं गओ वाहिरुज्जाणं । तत्थ य कणयळविं पासिऊण मिअं भणियं सुताराए—जहा पिययम ! सोइणो एस मिओ, वा आणेहि एयं मे खेळणयनिमित्तं । ततो सयमेव पद्दाविओ राया । पळाणो य मतो थेवं

अष्टादश
संयती-
याल्यम-
ध्ययनम् ।

श्रीधान्ति-
नाथचक्रिणो
वक्तव्यता

॥ २४२ ॥

भूमिं, तयन्तमुत्पहतो । ताव य कूट्यं महादेवीए—जहाइहं देव ! कुहुडसप्येणं सइया ता परिचायउ मं देवो ति । एयं सोऊण तुरियं समागतो । ताव य सा पंचत्तमुवगया । राया य सोगपरवसो तीए सद्धि चियाए पविट्ठो । जलिउमाटत्तो जलणो । ताव य थेववेलाए समागया दुवे विज्जाहरा । तत्थ एणेण अमिमंतिऊण सलिलं सित्ता चिया । नट्टा वेयालिणी विज्जा अट्टहासं काऊण । समासत्थो राया जावो, भणियं च तेण—किमेयं ? ति । भणियं च विज्जाहरेहिं—जहा अन्हे पियावत्ता अमियतेयस्स परिग्गहे घट्टामो, जियबंधनमिचित्तं गया आसि, आगच्छंतेहि य निमुतो सुताराए असणि-पोसेण निज्जंतीए अकंसहो, अन्हे य सम्मोयावणत्थं जुब्बसज्जा जाया । ततो सुताराए भणिया—अलं जुग्गेण, जहा महाराओ वेयालिणीए विज्जाए वेळवितो जीचियं न परिचयइ तहा गंतूण उज्जाणे सिग्घं करेह । ततो अन्हे इहं आगय ति, विट्ठो य तुमं वेयालिणीविज्जाए समं चियारुट्ठो, अहिमंतियजलेण सित्ता चिया, नट्टा य सा दुट्ठविज्जा, एतो उट्ठित्तो तुमं ति । अयहरियं सुतारं नाऊण विसज्जो राया । भणिओ य तेहिं—‘वीसत्थो होहि, कहिं जाइ सो पावो ?’ ति संठविऊण गया विज्जाहरा । विज्जातो एस वइयो असिअतेएणं । गया य चमरचंचं नयरिं अमिय-तेय-सिरिविजया असणिघोसंतियं । पट्टवितो बाहिं ठिएहिं चेव असणिघोसस्स दूतो, पलणो य सो, पहाविया पिट्ठतो । विट्ठो य अंयलस्स उप्पन्नकेवलस्स समीवे असणिघोसो । आणिया सुतारा तत्थेव एणेण अमियतेयविज्जा-हरेण । ततो उवसतवेरा केवलिसमीवे धम्मं युणंति । लट्ठावसरेण य भणियं असणिघोसेण—जहा न मए दुट्ठभावेण अवहरिया सुतारा, किंतु विज्जं साहिऊण आगच्छंतेण मया दिट्ठा इयं, न सक्केमि य परिचइहं पुवसिणेहेण, ततो छलेण यामोहिऊण सिरिविजयं वेयालिणीए विज्जाए घेत्तूणं सुतारं समागतो अहं, ता खमियधं तुम्हेहिं अट्टभावस्स मंहं

ति । ततो एयमायभिरुण अमियतेण भणियं—भयवं ! किं पुण कारणं एयस्स इमीए सिणेहो ? चि । ततो केवली
फहिसुमादत्तो—

इदंय भारहे मगहाजणवए अचलगामे धरणिजढो नाम विप्पो, तस्स कविलामिहाणा दासचेही, तीए पुत्तो
कविलो नाम दासचेहओ । तेण य कन्नाहेइएण वेया सिक्खिया । गतो य देसंतरे रयणउरं नाम नयरं । तत्थ अज्झा-
ययस्स अहीणो । पुच्छित्तो षवज्झाएण—कत्तो आगतो सि ? । कविलेण भणियं—अचलगामातो धरणिजढविप्प-
सुतो कविलनामोऽहं विज्जस्थी समागओ पुन्ह सयासं । तेण वि घरितो सबहुमानं, नियधूया दिन्ना सच्चभामा । अन्नया
सो कविलो यासारत्ते पत्ते पओसे मंदप्पयासे वरिसंते य मेहे वत्थाणि कक्खाए काऊण समागतो । सच्चभामा य ‘तीमिय-
यत्थो’ चि अवराणि यत्थाणि चेतूण उट्टिया । तेण भणियं—अत्थि मह प्पभावो जेण न वत्थाणि तिम्मंति । तीए नायं—
नूणमवसणो एस्स आगतो । निऊणं च निरुवितो जाव तहेय जायं । ततो ‘न कुलीणमेयं जुज्झइ ता नूणमकुलीणो एस्सो’ चि
मंदसिण्हा जाया । अन्नया धरणिजढो वत्थागतो कविलस्स समीवं । सच्चभामाए पियपुत्ताणं विरुद्धमायारं पेच्छिऊण
परमत्थं पुच्छित्तो धरणिजढो । तेण जहडियमेय फहियं । तं च सोऊण उव्विग्गा सच्चभामा निध्विण्णा कामभोगाणं,
पयजागहणनिमित्तं पुच्छित्तो कविलो न सुयइ एसो । ततो गया तन्निवासिसिरिसेणरओ समीवं, भणियं च—मोया-
वेह मं कविलसगासातो जेण दिक्खं गिण्ढामि । भणितो सो रत्ता न सुयइ । ततो सा राहणा भणिया—चिट्ठसु जाव
कविलं मन्नावेसि । अन्नया सो पाया नियपुत्ते गणियानिमित्तं जुज्झंते पासिऊण वेरगेण विसं खाइऊण मत्तो । ततो सिहि-
नंदिया-अभिर्नंदियानामाओ तच्चज्जातो सच्चभामा य विसप्पजोगेण कालगयातो । चत्तारि वि जणाइं देवकुराए
जुगलत्तेण समुप्पन्नाइं । ततो सोहम्मे कप्पे गयाणि । चइऊण सिरिसेणजीवो अमियतेतो अहिर्नंदियाजीवो सिरिवि-

जतो सद्यभामा सुतारा समुत्पन्ना । सो य क्वचि लो तिरिएसु आहिडिय तद्वाविहं किंचि काऊणमण्डाणं असणिघोसो
समुत्पन्नो । तओ सुतारं च सद्यभामासाहणीजीवं पासिऊण पुबसिणेहेणं अबहरिऊण गतो चि । पुणो वि अमिअतेएण
पुच्छियं—भयवं ! किमहं भवितो न व ? ति । केवलिणा भणियं—भवितो तुमं, इओ य नवमे भवे तिथयरो भवि-
स्ससि, एसो पि सिरिविजतो तुह पढमणहरो भविस्सइ ति । तसो एयमायन्निय अमियतेय-सिरिविजया हरिसाऊरि-
यसरीरा वंदिऊण भयवंतं गया नियनियनयरं भुंजंति सोए । अज्जया य दोहिं वि जणेहिं उज्जाणगयहिं विउलमइ-मह्हा-
मइणो चारणसमणा विह्ता । तयंतिए धम्मं सोऊण आउयं परिपुच्छियं । चारणसमणेहिं ओहिणा आमोएऊण साहियं—
जहा छबीसइं दियेहे आउयं ति । ततो तेहिं समांगंतूण कया अट्ठाहिया सहिमा । अप्पण्णो पुत्तेसु रज्जधुरं संकामेऊण
अभिनंदण-जगनंदणसमीचे पातोबगमणघिहिणा कालं काऊण पाणए कल्पे वीत्तसागरोवमाऊ देवत्तेण उववन्ना । तत्थ
य अणुइविऊण रत्तसागरावगाढा सखाउयं इहेव जंबुद्वीवे वीचे पुबविदेहे रमणिजे विजए सीयाए महातईए दाहिण-
कूले सुभगाए नयतीए धिमियसागरस्स राइणो वसुंधरी-अणंगसुंदरीणं महादेवीणं गल्मे कम्पेण कुमारत्तणेण समु-
ववन्ना । अमियतेतो अपराजितो सिरिविजतो अणंतविरितो । तत्थ वि दमियारीविजाहरं पबिसजुं वावाइऊण
कम्पेण घलदेव-वासुदेवतं पत्ता । तेसिं च पिया पबज्जाविहाणेण मरिऊण असुरत्तणेण चमरो समुत्पन्नो । अणंतचिरितो
य आउयमणुपालिऊण निवद्धनिरयाउतो कालं काऊण गतो पढमपुढाविं । बायलीसं वाससहस्सा ठितो । तत्थ वि विद्यातो
वेयणाओ सहइ । तस्स य पुत्तसिणेहेण चमरो गंतूण वेयणोवसगं करइ । सो संविमो सम्मं अहियासेइ । अपराजितो
य घलदेवो भाउयविओए दुक्खिओ निक्खिस्सचपुत्तरज्जभरो जयहरगणहरसमीचे निक्खंतो, गमिऊण पधज्जाविहाणेण
आउयं अणुए इंदत्तणेण उववन्नो । इतो य अणंतविरितो उद्धटिऊण नगातो वेयदेव विज्जाहरत्तणेण उववन्नो । तत्थ

श्रीउत्तरा-
प्यपनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुसुतोया-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ २४४ ॥

य अच्युयसुरिदेणं योहितो पद्मं काङ्ग अच्युदेवत्तेण उववन्नो । अपराजितो देविदाउयमणुपालिऊण चुतो
समाणो इहेय जंजुदीवे दीवे पुवविदेहे सीयाए महामईए दाहिणे कूले मंगलावईविजए रयणसंचयपुरीए खेमंकरो
राया, तस्स भज्जा रयणमाला, तेस पुत्तो वज्जाउहामिहाणो जाओ त्ति । इओ य सिरिविजयजीवो देवाउयमणु-
पालिऊण तस्सेव य पुत्तत्तेण उववन्नो । पइट्ठावियं च से नामं 'सहस्राउहो' त्ति । अत्रया य पोसहसालाए ठिओ
वज्जाउहो देविदेण पसंसितो, जहा—यम्मातो न सक्को देवेहिं पि चालेउं वज्जाउहकुमारो त्ति । तओ एगो देवो तम-
सरहंतो समागतो । आगंतूण य विवरुधितो पारेवतो । सो य भयसंभतो वज्जाउहमल्लीणो माणुसभासाए 'सरणमागतो' त्ति
भणमाणो । वज्जाउहेण दिन्ने सरणे तयासन्ने ठितो । तयणंतरं च समागतो उलावगो, तेष्वापि भणियं—जहा महासत्त !
एस मए दुहाछिल्लेतेण पावित्तो ता मुंच एयं, अन्नहा नत्थि मम जीवियं ति । ततो तमायन्निकुण वज्जाउहेण भणियं—
न शुचं सरणागयसमत्पणं, तुब्ब वि न जुत्तमेयं, जतो—“दंतूण परप्पाणे, अप्पाणं जो करेइ सप्पाणं । अप्पाणं
दियसाणं, कएण नासेइ अप्पाणं ॥ १ ॥ जह जीवियं तुह पियं, निययं तह होइ सधजीवाणं । थियजीवियाण जीवाण
रस्त जीयं सजीयं च ॥ २ ॥ एणमेत्तं तुह सिची, इमस्स पुण चयइ जीवियं जीवो । तम्हा उ न जुत्तमिणं,
चट्ठफ्फटं वियाएउं ॥ ३ ॥ इय एयमणुसिहो, रत्ता मइरक्खरेहिं सो सउणो । पडिभणइ सुक्खित्तोऽहं, न सहं धम्मो
मणे ठाइ ॥ ४ ॥” ततो पुणरपि भणियं राइणा—भो महासत्त ! जह सुक्खित्तो तुमं ता अन्नं देमि तुह मंसं ।
पडिभणइ सउणो—निययावाइयमंसदुल्लित्तोऽहं, न य रोयए मज्झ परवावाइयं मंसं ति । राइणा भणियं—जेत्तिय-
मेत्तं पारावतो तुलेइ तेत्तियं देमि निययेद्दातो चक्कचिऊण मंसं, तुमं खाहि । ततो तुहो उलावओ, पडियन्नं च
राइणो थयणं । आणितो नाराओ, पक्खित्तो एकस्मि पासम्मि पारावतो, वीयपासे—“उक्कत्तिऊण देहं, राया जह जह

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
व्ययनम् ।
श्रीशान्ति-
नाथचक्रिणो
वक्त्रव्यता ।

॥ २४४ ॥

परित्विवद्व मंसं । तद् तद् य होइ सउणो, गरुयरो देवमायाए ॥१॥ ददूण तयं राया, हाहारवमुहलपरियणसमक्खं । आरुहइ
सयं चिय वरतुलाए नियजीयनिरवेक्खो ॥२॥ इय तुलियदेवमायं, रायं ददूण बिम्बितो देवो । दंसेइ नियं रूवं, मणिकुंडल-
भूसियसरीरं ॥३॥ अनुसासिऊण रायं, देवो सह संसिऊण नियमावं । हरिसाऊरियहियतो, बिम्बियमणसो गतो सहसा ॥४॥
अन्नाया य वज्जाउह-सहस्साउहा पियापुत्ता खेमंकरतित्ययरगणहरसमीवे जायवेरग्गा सहसाउहसुयं बल्लिं रत्ने अहि-
सिचिऊण पवइया । पवज्जापरियागं परियालिऊण पायबोवगमणविहिणा काऊण अणसणं ईसिपम्भारसिहरम्मि दो वि
ज्जा उयरिमउवरिमगेवेजे एगत्तीससागरोवमट्टिइया अहम्मिंदा देवा जाया । तो तं अहम्मिंदसोक्खमणुहविऊण चुया
समाणा इहेव जंबुदीवे दीवे पुबविदेहे पुक्खलागईविजए पुंडरिणिणीए नयरीए घणरहो नाम राया, तस्स दुवे
महादेवीओ पडमायई मणोरममई य, तासिं गम्भे जाया वज्जाउहो मेहरहो, सहस्साउहो दढरहो ति । वड्डिया
देहेणं, कयं फलागहणं । मेहरह-दढरहाण य पुबभयम्भासतो परिणओ जिणदेसितो धम्मो, जाया अहिगयजीयाइ-
पयत्था सुसावणा । अन्नाया य पिउतित्ययरसमीवे दो वि जणा नियपुत्तं रत्ने अहिसिचिऊण दाऊण य उरं परीसहाणं
पवइया । तस्य मेहरहेणं अहिजियसुत्तयेणं वीसाए अन्नयरएहिं ठाणेहिं समज्जियं तिस्थयरनामगोत्तं कम्मं । ततो संलेहणा-
संलिट्ठियदेवा विहिणा फालं काऊण अनुत्तरोववाइसु देवेसु उववन्ना । तस्य य अनुहविऊण सुरलोयसुहं मेहरहकुमारो
चइऊण सघट्टविमाणतो इहेव जंबुदीवे दीवे भारहे वासे हत्थिणाउरे नयरे वीससेणस्स राइणो अइरादेवीए
कुच्छिसि भइवयकिण्हसत्तमीए चउइसमहासुमिणसूतो पुत्तचाए उववन्नो । नवभासे साहिए उयरे धरिऊण तियसिंद-
नमंसियं तिहिं नाणेहिं सममां भयवंतं तित्ययरं जेट्टकिण्हवेरसीए अद्धरेत्ते सुहंसुहेण पसूया देवी । कयं छप्पन्नदिसा-
कुमारीहिं जायकम्मं । अचि य—अहलोग-उड्डुलोगा, पुद्वाइरुयगवासिणीतो य । अट्टउट्ट विदिसिमज्झिमरुयगातो एति

श्रीउत्तरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २४५ ॥

चउचउरो ॥ १ ॥ तासिं पुण कमेण कित्थं—संवट्ठमेह-आयंसया य भिंगार-तालियंटा य । चामर-जोई-रक्खं, करेति
एयं कुमारीतो ॥ २ ॥ “संवट्ठो” त्ति संवट्ठगवाऊ । कप्पिंति नालमुचियं, जिणं च जणिं च परमसद्धाए । मज्झिय
अलंकरेति, मज्झिमक्यगस्स कुमारीतो ॥ ३ ॥ मेरुम्भि य अहिसेतो सुरासुरिदेहि कतो । अवि य—“चलियासण-
सक्कागम, मंदरनयणं सुरिंदिसमवातो । सद्योदगाहमज्जण-माणयणं जणिपासम्भि ॥ १ ॥” कयं च वट्ठावणयं राइणा ।
‘उचियसमए य गब्भत्थेण य भयवया सबदेसेसु संती जाय’ त्ति काऊण ‘संति’ त्ति नामं पइट्ठियं अस्मापिदेहि ।
कमेण य सबकलाकुसलो पत्तो जीवणं विवाहितो पयरातो रायकन्नगातो । कालेण य रत्ने ठयिऊण संतिं गहियं सामन्नं
राइणा । संतिस्स चउइस रयणाइं समुप्पआइं, साहियं भरहं, जातो चक्कवट्ठी । उचियावसरे य सयंडुद्धो वि पडिबो-
हितो लोगतियसुरेहिं दाऊण य संवच्छरमहादाणं जेट्ठकिण्हचउइसीए तुसमुट्ठिं व चइऊण चकिमोगसमुदयं निकसंतो ।
उज्जयविहारेण विहरमाणत्स चउनाणसमगस्स पोसत्स सुद्धनवमीए उत्पन्नं केवलं नाणं । कयं देवेहिं समोसरणं ।
कया धम्मदेसणा भगवया । पवाविया गणहरा । पडिबुद्धा पाणिणो यहवे । कमेण य विहरिऊण गामागरनगरमंडियं
मेइणिं पडिबोहिऊण भवसत्ते सम्मेयसेलसिहरे खीणसद्यकम्मंसो जेट्ठस्स किण्हएगारसीए मोक्खं गतो त्ति । कुमारत्ते
मंडिलयत्ते चकित्ते परियाए य पणवीसं पणवीसं वाससहस्साइं, सधाउयं वासलक्खं एयस्स भगवतो जायं त्ति ॥
“इक्खाग” सूत्रं सुगमम् । तच्चरितोदेशस्तु—

हस्तिनागपुरे सूरराज्ञः श्रीदेव्याश्च भगवान् पुत्रत्वेनाऽजनि । जन्ममहोत्सवानन्तरं च स्वप्ने जनन्या रत्नस्तूपः कुस्यो
दृष्टः । शत्रवश्च गर्भस्थे भगवति लघुतया कुन्धुवद् दृष्टाः, ततः ‘कुन्धुरि’ति नाम कृतं पित्रा । प्राप्तायौवनश्च विवाहितो
राजकुमारिकाः । कालेन च राज्ञे व्यवस्थाप्य भगवन्तं दीक्षां जप्ताह सूरराजा । भगवांश्चोत्पन्नचक्रादिरत्नः प्रसाधित-

अष्टादश
संयती-
याख्यम-
व्ययनम् ।
श्रीकुन्धु-
नायचक्रिण-
वक्तव्यता

॥ २४५ ॥

भरतः चक्रयतिभोगानुत्तमाच्च बुभुजे, तीर्थप्रवर्त्तनसमये च निष्कम्य षोडश वर्षाणि च विहृत्योप्रविहारेण केवलज्ञान-
मुदपादयत् । देवाश्च समवसरणमकार्षुः । प्रव्राजिताश्च भगवता गणधराः । केवलिपर्यायेण च विहृत्य प्रभूतकालं
सम्मतेनगिरिशिलरे मोक्षमगमत् । कुमारत्वे मण्डलिकत्वे चक्रवर्त्तित्वे श्रामण्ये च त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि साक्षात्नि
च सप्तशतानि वर्षाणां प्रत्येकमभवत्तस्य तीर्थकृतः ॥

“सागर” सूत्र सुगमम् । नवर “अरय पत्तो” चि रत्नसः—कर्मणोऽभावोऽरजः सत्याप्तः प्राप्तो गतिमनु-
त्तराम् । तथाहि—

गजपुरे नगरे सुदर्शनस्य राज्ञो देव्याश्च राज्ञ्याः पुत्रत्वेनोत्पद्य सुरपतिनिर्वर्त्तितजनमहोत्सवो जननी स्वप्ने रत्ना-
रमपश्यदिति प्रतिष्ठितअरनामा क्रमेणासादिततारुण्यो वितीर्णपितुराज्यः सम्प्राप्तचक्रवर्त्तिलक्ष्मीकः प्रभूतकालोपमुक्ताऽनु-
त्तरकामभोगो धर्मचक्रवर्त्तित्वं विकीर्णुर्जरत्नमिव ‘महापरिग्रहारम्भहेतुर्भवाभोधिभ्रमणनिबन्धनं चेदस्मि’ति बुद्ध्या परि-
त्यज्य राज्यमङ्गीकृत्य श्रामण्य वर्षत्रयेण चोत्पाद्य केवलज्ञानं प्रवर्त्तिततीर्थो भव्यसत्त्वप्रतिबोधननिरतः प्रतिपालितकेवलि-
पर्यायः सम्मतेनगिरौ मोक्षमगच्छत् । कुमारत्वे मण्डलिकत्वे चक्रवर्त्तित्वे श्रामण्ये चैकविंशतिवर्षसहस्राण्यतिगतानि
अस्य भगवत् इति ॥

“चइत्ता” सूत्रं सुगमम् । चरितं चेदम्—

इहेव जंबुद्वीवे द्वीपे भारहे वासे कुरुक्षेत्रे हत्थिणाडरं नयरं । तत्थ य रिसहसामिवंस्पसूतो पउमुत्तरो नाम
राया, तत्स जाला नाम महादेवी साविद्या, तीए सीहसुमिणसूतो विणहुकुमारो नाम पुत्तो, तहा चोइसमहासुमिण-
सूतो वीओ महापउमो नाम । वड्डिया ते दो वि देहोवचएण कलाकलावेण य । स ‘जिगीत्सो’ ति पउमोत्तरेण कओ

जुवराजो महापदमो । इतो य अस्थि सञ्जणीए नयरीए सिरिधम्मो नाम राया, तस्स नमुई नाम मंती । अन्नया तत्थ समोसरितो मुणिसुव्वयसामिस्सीसो सुव्वतो नाम सूरि । तस्स य लोओ नियनियविभूईए वंदणत्थं गच्छमाणो पासाओवरिट्ठिएण दिट्ठो रत्ता, भणियं च तेण—जहा लोगो अकालजत्ताए, कहिं गच्छइ ? । ततो नमुइमंतिणा देव ! इत्थुज्जाणे समणा आगया, तेसिं च जो भत्तो सो गच्छइ' त्ति बुत्ते राया भणइ—अम्हे वि गच्छामो । नमुई भणइ—जइ एवं ता तए मज्झत्थेण अट्ठियव्वं जेणाहं ते वायं काऊण निरुत्तरे करेसि । गतो तत्थ राया । नमुई वि भणइ—भो पधइयणा ! जइ किंचि यम्मत्तत्तं जाणेइ तुब्भे वा साइइ अम्हं । मुणियो चि सव्वे 'बुद्धो' त्ति नाऊण मोणेण द्विया । ततो नमुई रहो सूरि भणइ—किमेस यइहो जाणइ ? । ततो सूरिदिं भणियं—भणामो किं पि जइ ते मुहं राज्जइ ! इमं च सोऊण एणेण वियक्खणचेहएण 'भयवं ! अहमेव इमं निरागरिस्सामि' त्ति बोत्तूण कओ सो निरुत्तरो वितंढा-वायं कुणंत्तो । गतो साहणसुवरिमईवपत्तोसं । ततो रत्तीए वेरुयुव्वहंतो मुणीणं बहत्थमागओ देवयाए थंमितो । पहाए य तमच्छरियं वट्ठूण राया लोगो य सुयधम्मो बहुतो समुव्वसंतो । नमुई य तहावमानितो विलक्खीहंतो गतो हत्थिणाउरं, महापदमस्स जुवरओ मंती जातो । इतो य पवंतवासी सिंहबलो नाम राया, सो य 'कोट्टादिवइ' त्ति महापदमस्स देसविणात्तं काइं पुणो दुगं पविसइ । ततो रत्ता रुहेण पुच्छितो नमुई—जाणसि किंचि उवायं सिंहबलगहणे ? । नमुई वि 'सुट्ठु जाणामि' त्ति बोत्तुं गतो, निव्वणोवाएण दुगं भंजित्ता सिंहबलं च घेत्तूणगतो । ततो तुट्ठेण रत्ता 'वरं वरेहि' त्ति भणिए नमुई भणइ—जया मग्गामि तया दिज्जसु । एवं च जुवरत्तमणुपालयंतम्मि महापदमे जालामायाए कारावितो जिणभवणे रहो । तहा अयरा वि मिच्छादिट्ठिणी जिणधम्मपट्ठिणीया सावकिया लच्छी नाम महापदममाया, तीए वि कारावितो वंभरहो । भणियो य पदमुत्तरो रायां—जहा एस वंभरहो पढमं परिभमढ नयरत्तग्गे, पच्छा

जिणरहो । इमं च निसामिज्ज जालाए गहिया पइआ नरवरसमक्खं—जहा जइ पढमं जिणरहो न भमिही तो अवरजम्मो आहारस्स मम । ततो राइणा निरुद्धा दो वि रहा । ततो महापडमो इगं पेच्छिय अईव अधिईए जणणि-
सोएण य सोयगहियचित्तो नीहरितो देसजत्ताए । पसुत्ते य जणे रयणीए न केणावि नातो । गच्छमाणो य महाइइं पविट्ठो ।
तत्थ य परिभममाणो पत्तो तावसालयं, कयसम्माणो य तेहिं अच्छिळं ययत्तो । इत्तो य चंपाए नयरीए जणमेजतो
राया परिवसइ । सो य कालनरिंदेणं पडिरुद्धो । जायमाओहणं । पलाणो य नायरजणो । अप्पपरीहूतो सयललोतो ।
नट्टं अंतेवटं । एवं च सजाए महाविच्चममे जणमेजयस्स राइणो भज्जा नागवई नाम सह मयणावलीए दुहियाए
पलायमाणा आगया तं तावसासमं । समासासिया कुलवइणा ठिया तत्थेव । जातो कुमारमयणावलीण परोप्परमणुरातो ।
लक्खियाइं कुलवइ-नागवईहिं । भणिया य नागवईए मयणावली—जहा पुत्ति ! किं न सरेसि निमित्तियवयणं ?
जहा 'वक्कयट्ठिस्स पढमपत्ती भवित्ससि' ता किं जत्थ तत्थाणुरागं करेसि ? । कुलवइणावि विसत्खिवकामेण कुमारो भणितो—
कुमार ! गच्छ तुमं जत्थ पयट्ठो । कुमारो वि 'नूणमिमीए समागमेणाइं समत्तभरहाहिवो होइण गामनगराईसु सबत्थ
जिणमवणाइं फराविस्सामि' ति मणोरहमालाउलो निगत्तो, भमंतो य पत्तो सिंधुतंदणं नाम नयरं । तत्थ य उज्जानि-
यामइसवे निगायाओ नयरनारीओ कीलंति मत्तातो विविहपयरोहिं । इतो य ताण सुणिज्जण केलिकलयलं उम्भूलियाला-
णतंभो महसेणनरवइणो पहाणहत्थी वावाइज्जण भिटं वेएण सपत्तो तम्मि नारीजणसमूहासंने । ताओ य तं दइण
भयमीयाओ पलाइवं असमत्थातो तत्थेव ठियातो धाहाविउं पयत्ताओ । ततो अदूरेसट्ठिण महापडमकुमारेण तमि-
त्थियायगं तेण करिणा कयत्थिज्जवंतं दइण करुणोववन्नहियएण पहाविज्जण अभिमुहं हकितो सो करी । सो वि देगेण
चलितो । कुमारामिमुहं धावंत दइण भणिउं पयत्तातो ताओ—'हाहा ! अहो ! अम्ह रक्खणत्थमिमो महाणुभावो समुज्जतो

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधो-
क्त्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २४७ ॥

फरिणा विणासिञ्जइ लग्गो' । 'एवं च भणंतीणं, पेच्छंताणं च ताणा जुवइणं । फरिणा दिन्नो विञ्जो, कुमारखेत्तम्मि उवरिद्धे ॥१॥ एयम्मि अंतरम्मी, मिलितो सब्बो वि नायरज्जोहो । सामंतमिच्चकलितो, सहितो महसेणराएणं ॥२॥ भणिंयं च नरिदिणं, मा मा मा कुमार ! दुक्कसु इमस्स । दुट्ठस्स महाकरिणो, रुट्ठस्स व इयकयंतस्स ॥३॥' कुमारेण भणिंयं—महाराय ! पेच्छ वीसत्थो, खणेण चेव वसीकरेमि इमं मत्तकरिं ति । ततो लग्गो कीलाविडं, सत्थभणिण्हिं करेण्हिं नीत्तो समं, आस्सो पिज्जुलित्तफरेण तम्मि मत्तगयवरे । 'एवं च महापउमो, काऊण वसम्मि तं वरगइदं । हत्थारोहस्स पुणो, समप्पिडं झत्ति अययरह ॥४॥ इय सो साहुक्कारेण पूइओ रायपमुहलोएण । देवोवमो कुमारो, जयठ इमो इय भणंतेहिं ॥५॥' ततो नरवइणा विभ्रायं—जइ एस्स कोइ महापुरित्तो पहाणकुलसमुब्भयो य, अन्नहा कइं एरिसं रूवं विन्नाणं च ? । ततो नेऊण सणिइं कयोवयारस्स दिन्नं फन्नाण सयमेगं । ताहि य समं विसयसुहमणुदवंतस्स महापउमकुमारस्स वचंति दियहा, किंतु तहावि तं मयणावलिं सरइ हियएण । अन्नया सयणीयातो रयणीए पसुत्तो अवहरिओ वेगवइए विज्जाहरीए । दिट्ठा य निहाखएण सा तेण, भणिा य दरिसिऊण मुट्ठियं—किं मं तुमभवहरसि ? । तीए भणिंयं—निसुणसु कुमार !, वेय्हे सुरोदयं नामऽस्थि नयरं, इंदधणू नाम तम्मि विज्जाहराहियइं परिवसइ, भज्जा य सिरिकंता, घूया य जयचंदा, सा य पुरिसवेसिणी न इच्छइ किं पि पवरं पि वरं, ततो नरवइभणियाए मए पट्ठियालिहिया दंसिया तीए सब्बे वि भरहनरवरिदा, न य तेसि कोई अभिरुइओ । अन्नया तुम्ह रूवं दंसियं, ततो तुम्ह रूवंदंसणांतरमेव गहिया कामा-वरथाए, भणिा य अहं तीए—जइ मम एस भत्तारो न संपज्जइ ता अवस्स मए मरियवं, अन्नस्स जावज्जीवं निव्विती पुरिसस्स । इमो य वइयरो मए साहितो तीए जणणिज्जयाणं । तेहिं अहं तुम्ह आणणनिमित्तं पउत्ता । ततो तीए अवीस-संतीए पुरत्तो इमा पइन्ना मए गहिया—'जइ तं नाणेमि अहं, रायकुमारं अइप्पियं तुज्झं । ता जाडिपणजलिए, जल्लणम्मि

अष्टादशं
संयत्ती-
यात्यम-
ध्ययनम् ।
महापद्म-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४७ ॥

धुवं पविस्तामि ॥१॥” संपर्यं च जइ तुम्ह पसाएण न मे मरणं संपजइ पइत्ता य निवइह ता कुमार! सवं सोहणं, न अन्नहा । तओ अणुणायाए तीए नीओ महापडमो सूरुदए नयरे, निवेइओ य खयराहियस्स । तेण य सन्माणिऊण पवर-
दियसे करावियो पाणिगहणं समं तीए कइगाए । पूइया य वेगवई जयचंदाए । इओ य जयचंदाए माउलगभाउगा
गंगाहर-महिहरा नाम विज्जाहरकुमारा अइपरंढा सुणिऊण इमं घइयरं मडचडयरसमेया समागया अन्नम्मि दिणे
संगामनिमित्तं सूरुदयपुरवरे । सोऊण महापडमकुमारो तेसिं आगमणं सह विज्जाहरमडेहिं नीहरिओ तेसिमभिमुहो ।
संपल्लगं रणं । अवि य—जुव्वाम्मि समावडिए, न संवणो कुंजरो तुरंगो वा । सुइहो व परवलम्मी, महपडमेणं न जो
विट्ठो ॥ १ ॥ एवं च भयविहलं जाणिऊण निययवलं भग्गा गंगाहर-महिहरा । महापडमो वि संपत्तजतो समु-
त्पन्नइत्थिरयणवज्जसधरयणो लढलवनिही चसीसनरीसरसहस्ससेविज्जमाणो परिणीएण्णचउसट्टिसहस्सतेउरो हय-नय-
रह-माइक-फोससंपन्नो पसरियपयावो जाओ नयमचक्कवट्टि ति । तहा वि—“छकटांडभरहरज्जं, मन्नइ सो नीरसं समिद्धं
पि । मयणायलीए रहियं, जणमेजयरायदुहियाए ॥१॥” अन्नया य आसमपयम्मि गयस्स तावसेहिं विहियसम्माणस्स पव-
एण्णकडाइपहिं सयधणुत्तेण दिन्ना जणमेजएण महापडमचक्कवट्टिणो मयणावली इत्थिरयणं । परिणीया ॥ महा-
पडमेणं । ततो य मद्दाविभूईए चक्कयट्टिरिद्धिस्समेओ गतो हत्थिणाउरं नयरं, पविट्ठो य थुधमाणो धंदियणेण । पणमिया
य तेण जणणिजणया । तेहि य समाइत्थिओ गुरुनेहेणं ति । इत्थंतरम्मि य तत्थेव समोसरितो मुणिसुवयसामिसीसो
सुवओ नाम सूरी । ततो निगतो सपरिवारो पडमोत्तरो राया, वंदिऊण य तं निसन्नो । भयवया वि कया रन्नो भवं-
निधेयजणणी धम्मदेसणा । राया वि तं सोऊण भणइ—भगवं! जाव रज्जसुत्थं करेमि ताव तुम्भंतिए पवइस्सामि ।
ततो ‘भा विट्ठं कुणसु’ ति भणितो सूरिणा । पुणो वि पणमिऊण गुरुं पविट्ठो राया नयरिं । ततो वाहरिआ संतिणो सह

पद्मानपरियणेण विण्हुकुमारो य । रत्ना भणियं च—भो ! भो ! निसुयं विय तुम्हेहिं संसारासारत्तणं ? वंचितो णत्तियं द्वाळ-
महं जं सामन्नं नाऽणुद्वियं, ता संपयं पि विण्हुकुमारं नियम्मि रत्ने अहिंसिचिक्खण्णेण पद्मं । ततो विण्हुकुमारोण
विन्नत्तं—ताय ! अलमिमेहिं किंपागफलोयमेहिं भोगेहिं, तुह चरियमेवाणुचरिस्सामो । ततो जाणिऊण विण्हुकुमारनिच्छयं
वाहरितो महापउमो, भणितो य—पुत्त ! पडिवज्जसु मम रत्नमिमं लेण पवयामो । महापउमेणापि अइविणीयत्तणतो
भणियं—ताय ! अहिंसिचसु नियरज्जम्मि विण्हुकुमारं, अहं पुण एयस्सेव आणापडिच्छगो भविस्सामि । राइणा
भणियं—वच्छ ! पुणरुत्तं भणितो वि न पडियज्जइ इमो जं मए सह पवइस्सइ । ततो सोहणम्मि दिणे महाविभूइए
य कतो महापउमए रज्जमिसेतो, पवइतो य सुधयसूरिसमीवे पउमुत्तरो सविण्हुकुमारो । जातो महापउमो चिरका-
लसासणो चक्कवट्ठि ति । ते य रइ इत्तियं कालं तइया । ततो महापउमचक्कवट्ठिणा भमाडितो नयरीए जणणीसंतितो
जिणिंदरहो, कया उन्नइं जिणपवयणरस । तप्पमितिं च धम्मज्जयमई वहुगो लोगो पवन्नो जिणसासणं । तेण य महा-
पउमेण चक्कवट्ठिणा सवम्मि भरहखेत्ते गामागतनगरनगुज्जाणाइंसु कारावियाइं अणेगकोडिलक्खप्पमाणाइं जिणभयणाइं ।

पउमुत्तरसुणीं वि पालियनिकलंकसामन्नो विसुग्गमाणेणऽग्गवसाएणं खविऊण कम्मजालं समुप्पन्नकेवलनाणो संपत्तो
निघाणं ति । विण्हुकुमारसाहुणो वि उगगतवोविहारनिरयस्स नाणदंसणचरणेहिं वड्डुमाणस्स उप्पन्नातो आगात्तगमण-वेवदि-
याइयात्तो नाणाविहातो लब्धीतो । अवि य—मेरु व तुंगेदेहो, ववइ गयणम्मि पवितरनाहो व । मयणो व रुववंतो, वहुल्लवो
होइ तियसो व ॥ १ ॥ इतो य ते वि सुधयायरिया बहुसीसपरिवारा वरिसारत्तविहारत्थमागया हत्थिणाउरं, ठिया उज्जाणे ।
उवलद्धा य ते पुव्वविरुद्धेणं नमुइणा, तवो तेण अवसरं नाऊण विन्नत्तो राया—जइया पुव्वपडिवन्नं वरं मे देहि । राइणा
वुत्तं—वरेसु । तेण भणियं—वेयमणिण्णेण विदिहणा जन्नं कावमिच्छामि अतो रज्जं देहि । रत्ना वुत्तं—एवं होउ, अहिंसितो सो

रत्ने । राया पि अंतेउरं पविसिय ठितो । तओ नमुई नगरओ निगच्छिय जागकम्मनिमित्तं जन्नवाडमागम्भ दिविलतो जातो
क्ययेण । तस्स य रत्ने अहिसित्तस्स सधाओ पयईतो वंभणज्जाईतो ॥ सेयभिक्षुवज्जियाओ वद्धावणयत्थमागयातो ।
ततो नमुइणा 'सबे लोणा लिगिणो य वद्धावया समागया न णण सेवइय' ति वोतुं पयासित्ता य तमेव छिदं सदाविया
सुययावरिया, भणिया य ते नमुइणा—'जो जया रत्नं पावइ सत्तिओ वंभणो वा सो पासंडिहिं आगंतुं दट्ठो' ति
लोगट्ठिई, जम्हा रायरक्खियाइं तवोवणाइं हयंति, तुन्दे पुण थद्धा सवपासंडूत्तगा निम्मज्जाया ममं च निंदइ अतो
मईयं रत्नं मोत्तण अस्तथ जहासुइं विदरइ, जो य सुम्हं मज्जे नयरे ममतो दीसिहिइ स मे वग्गो होही । "गुरुणा सो
संलत्तो, न अम्हं कप्पो ति तेण नोम्मत्ता । न य निदामो किं पि वि, समभावा हुंति जं मुणिणो ॥१॥ तो सो रुहो पभणइ,
जइ समणं सत्तदिणुवारिं पेच्छं । तो वंधयं पि तमहं, माराविस्सं न संदेहो ॥२॥" सोउं चेवमागया उज्जाणं, साहबो पुच्छिया य
सूरिणा—किमेत्थ कायधं ? । ततो भणियमेकेण—जहा सट्ठियाससयासेवियतवोविसेसो संपयं गंगमंदिरपडए चिइइ
विणहुकुमारो महासुणी, सो य महापडमभाय ति उवसमिस्सइ तवयणातो नमुई, जो य विज्जालद्धिसंपन्नो साहू सो
पडड तत्साणपणयं । ततो भणियमेकेण साहुणा—गगणेणाइं गंतुं समत्थो परमागंतुं ण संकेमि । गुरुणा भणियं—
विणहुकुमारो चिय आणेस्सइ । 'एवं' ति पडिवज्जिअण उप्पइओ आगासं, खणसेत्तेण य पत्तो । तं च दट्ठण चितियं
विणहुकुमारेण—अवो ! किंचि गुरुयं संपक्कं, तेणेस वासारत्तम्भि आगओ । ततो पणमिअण विणहुसाहुं सिट्ठिमागमण-
पओयणं । थेववेलाए तं घेत्तण साहुं पयहो आगासजाणेण सुणी पत्तो गयपुरे । वंदिया मुणिणो । ततो साहुसमेओ
गतो विणहुसाहू नमुइदंसणत्थं । तं च भोत्तूण वंदितो सवेहिं पि सो महानरिदाईहिं । सुहासणत्थेण य धम्मकहणाइपु-
धयं भणियं विणहुणा—वासारत्तं जाव चिइंतु मुणिणो । मंतिणा भणियं—किमेत्थ पुणरुत्तोवन्नासेण ? पंचदिवसा चिइंतु ।

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २४९ ॥

मुनिणा भणियं—जइ एवं ता पट्टणवाहिरुज्जाणे चिय द्वायंतु । ततो संजायामरिसेण भणियं नमुइणा—चिट्ठउ ताव नगरमुज्जाणं वा, मम रत्ने वि तुग्गेहिं सव्वापासंवाहमेहिं गयलज्जेहिं पिइमाइदूसगेहिं न ठाइयवं, ता तुरियं मम रत्नं मुयह जइ जीविएण फज्जं । ततो ससुप्पन्नकोधानलेण भणियं विण्हुसाहुणा—तहा वि तिण्हं पयाणं यामं देसु । ततो भणियं मंतिणा—दिअं, परं जं तिण्हं पयाणं आहिं पेच्छिस्सामि तगवस्सं लुयसीसं करिस्सामो । तओ ससुप्पन्नदारुणकोधानलो बड्डिइं पयत्तो । अवि य—“कयनाणाविहरूवो, बड्डुतो सो कमेण मेरुसमो । जातो जोयणलक्खो, अफालियफार-फुफारो ॥१॥ कमवहरं कुणंतो, गामगरनयरसायराइअं । कंपावइ महिवीढं, ढालइ सिहरीण सिहराइं ॥२॥ उच्छालइ जलनिदिणो, जोइसचक्कं पि दूरमोसारे । सोभेइ देवदाणवगणमेवं पलयकालो व ॥३॥” विहुयणसंखोभातो सक्केण नाज्ज मुणिबरं कुवियं पेसियातो गायणसुरसुंदरीतो गायंति ताओ—“सपरसंतावओ, धम्मवणविदावसू । दुग्गाइगमणहेऊ कोवो, ता वयसमं करेसु भयवं ! ॥१॥” ति एवमाइं कोहोयसमणाइं गेयाइं । एवं च सो भयवं पवहुमाणेहो नमुइमंति धरणीए छोटुं दिअपुद्यावरसइरणओ विआयुसंतेण महापउमचक्कवट्ठिणा भयवेविरेण मआविजंतो थुणिजंतो य तहा संतिनिमिचं सुरासुरनरेहिं संघेण य बहुविहमुवसामिजंतो कइ कइवि किवं काऊण नियत्तो । तप्पमितिं च विण्हुकुमार-मुणी ‘तिविक्रमो’ चि नामेण लोने पसिद्धिसुवगतो चि । समुवसंतकोवो य भयवं आलोइयपडिक्कंतमेचे चेव सुद्धप्पा विहरइ । भणियं च—“आयरिए गच्छमि य, कुल गण संघे य चेइयविणासे । आलोइयपडिक्कंतो, सुद्धो जं निज्जरा विवळा ॥१॥” निक्कलंकं सामन्नमणुपालिऊणं ससुप्पन्नकेवल्लो सिद्धिं गतो । महापउमचक्कवट्ठी वि कालेण संसारवासा-विरत्तो रत्नसुत्थं काऊण निक्खंतो । अहीयपभूयसुत्तथो दुक्कतवचरणरत्तो निरइयारजइधम्मपरिपालणुज्जतो होऊण उप्पाडियकेवलनाणो सिद्धिं गतो । वीसघणूसियदेहो तीसइवाससहस्साऊ य एस भयवं आसि चि । विण्हुकुमारचरियं

अष्टादशं
संयती-
याव्यम-
ध्ययनम् ।

महापद्म-
चक्रिणो
वक्तव्यता ।

॥ २४९ ॥

हरिपेण-
जयनाम्नोः
चक्रिणोर्व-
क्तव्यता ।

च पसंगतो भणियं । आसी य विद्वतो रिसिमंढलत्थयभणितो विणहुकुमारमुणी, सो वि एयारिसवत्तधओ चेव, नवरं चकवट्ठिहिंठिरिदियमहापउमरायभाया संतिसामिसीसो तवं च काउं सबट्ठसिद्धिं गतो च्चि ।

“पुगच्छत्तं” सूत्रं सुगमम् । नवरं “माणनिसुरणे” चि दप्पाऽऽरायहट्ठारदल्लो मनुब्बेन्द्रः प्राप्तो गतिमनु-

त्तराम् । तथाहि—

कंपिहो नयरे महाहरिस्स राइणो मेराए देवीए चोइसमहासुमिणसूइओ उववन्नो हरिसेणो नाम दसमचक्रयट्ठी । जोणं पत्तो ठाविओ पिउणा रत्ते । उप्पत्ताइं चउइस रयणाइं । पसाहियं भरहं । कयरत्तामिसेतो उवारे भोए मुंजंतो गमेइ कालं । अन्नया लहुक्कम्मयाए विरत्तो भववासातो चित्तिवं च पयत्तो—पुधकयसुहक्कम्मेण मए एरिसा रिद्धी वत्ता, ता पुणो वि परल्लोगहिंयं करेमि । भणियं च—“मासैरष्टमिरद्धा च, पूर्वेण वयसाऽऽयुषा । तत् कर्त्तव्यं मनुब्बेण, यस्मान्ते सुत्तमेधते ॥१॥” एवमाइ परिभावि य पुत्तं च रत्ते निवेसिय निक्कयंतो, उप्पन्नकेवलो य सिद्धो । पनरस धणूणि उवत्तं, धरिससहस्सा दस आउयमेयदस संजायं ति ॥

“अन्त्रितो” सूत्रम् । ‘अन्यत्तः’ युक्तः राजसहस्रैः, “सुपरिचाइ” चि सुसु-शोभनप्रकारेण राज्यादि त्यजतीत्येवं शीलः सुपरित्वागी दमं “चरे” चि अचरीत् ‘जयनामा’ एकादशचक्री जिनाख्यातं दममिति योज्यम्, चरित्था च प्राप्तो गतिमनुत्तराम् । तथाहि—

रायगिहे नयरे समुद्विजयस्स राइणो वण्णमाए देवीए चोइसमहासुमिणसूइओ जातो जत्तो नाम पुत्तो । क्रमेण य सिद्धभरहो जाओ स्वक्खी । रत्तसिरिमणुहुवंतो अन्नया विरत्तो भोगाणं, चित्तिं च—“सुचिरमपि चपित्वा स्यात् प्रियैर्विप्रयोगः, सुचिरमपि चरित्वा नास्ति भोगेषु रुतिः । सुचिरमपि सुपुष्टं याति नाशं क्षरीरं, सुचिरमपि

श्रीउचरा-
प्यनम्ये
श्रीनिमिच-
न्नीया
सुसंवापा-
स्या लघु-
शुचिः ।
॥ २५० ॥

विचिन्त्य प्राणमेको हि धर्मः ॥१॥" एवं संवेगमुपगतो अहिनिम्संतो जाव सिद्धो, चारसघणू देहमाणो तिवरिस-
सदस्साऊ य एम आसि त्ति ॥,

"दसन्न" सूत्रम् । 'दशार्णवसंज्ञं' दशार्णवनपदसम्बन्धि राज्यं 'पुरित्वं' प्रमोदवत् सत्त्वा 'णं' वाक्यालङ्कारे,
मुनिः "चरे" त्ति अचारीन् अप्रतिबद्धविहारितया विद्वतवानित्यर्थः, दशार्णभद्रो निष्क्रान्तः साक्षात् शक्रेण 'बोवितः'
अपिपितृतिशनेन धर्मं भ्रूति श्रेयस् इति । तथाहि—

अथ विराट्पिसए धन्तउरं नाम सन्निवेसो । तत्थेगो मयहरपुत्तो, तस्स भज्जा दुस्सीला पइस्मि परोक्खे दंढिय-
ससरक्खेण समं पोरियरमियं करेइ । अन्नया तत्थ नढपेक्खणं जायं । तस्मि य पणचित्तो एगो तरुणनढो इत्थि-
रूपेण । तांए य छिछंए 'पुरित्तो एत्तो' त्ति आतो नढे अणुराओ, पच्छन्नं च भणितो नढपेहयमयहरो—जइ इमिणा
पेसंण मए समं कीळइ इमो वडो अहं अट्ट सयं देमि । पढिवन्नं च तेण, भणिया य एसा—गच्छ तुमं, संपयं वेवा-
ऽऽगतो एस । पुरिउयं च परं । साहियमिमीए । गया एसा । रद्धा नढनिमित्तं खीरी । आगतो नियमेहरपेसितो नढो ।
कयं पट्टगत्तोयं । डवपिट्ठो भुंजिउं । भरिउं रीरीए भायणं दिन्नं गुलहियं । जाव न भुंजइ तावाऽऽगतो ससरक्खो । तीए
भणिओ य नढो—उट्ठेहि, विडोयरए पविस जावेयं बोलावेमि । पविट्ठो नढो । आगतो ससरक्खो । 'किमेसा खीरि ?'
त्ति पुरिउयमणेण । 'जेमेमि' त्ति साहियमिमीए । तेण भणियं—चिट्ठ ताव तुमं अहं जेमेमि त्ति । इयरीए भणियं—नेव,
भुविसया अहं त्ति । पळा उवपिट्ठो ससरक्खो । जाव न चेवं भुंजइ तावाऽऽगतो से पई । तीए भणियं—लट्ठुं उट्ठेहि, पविस
एय विडोयरए, न गंतयं दूतं, सण्णो चिट्ठइ त्ति । पविट्ठो ससरक्खो । आगतो से पई । भणियं च णेण—किमेयं ? त्ति ।
तांए भणियं—भुविसय त्ति जेमेमि । इयरेण भणियं—चिट्ठ ताव तुमं अहं जेमेमि । इयरीए भणियं—अज्ज अट्ठमी,

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

दशार्णमद्र-
' राजस्य
वक्रव्यता

॥ २५० ॥

कहमण्डतो जेमेसि ? । तेण भणियं—तुमं ण्हाय ? ति । इयरीए भणियं—मां एवं करेहि, न एस धम्मो सयाणं । बला य भुत्तो एसो । इतो य 'भुक्खित्तो' ति भक्खणनिमित्तं कूमिया तिला नडेण, 'सप्पो' ति पलाणो ससरक्खो, 'अवसरो' ति पिट्ठो नडो । दिट्ठा निगच्छमाणा मयहरपुत्तेण, 'किमेयं ?' ति पुच्छिया धरिणी । सनिच्चियं जंणियमिमीए—भणिओ मए, तुमं मा एवं करेहि, न एस धम्मो सयाणं ति, वसतं तुह घरे एयं उमा-महेसरं अज्ज अण्हाणभोयणधम्मभंगेण निगयं । 'हा ! दुट्ठ कयं' विसन्नो मयहरउत्तो । भणियं चाणेण—कोउवेत्थुगओ ? । तीए भणियं—नाएण द्दमज्जिणिय सच्चिद्दीए पूयं करेहि, ततो पविसइ एयं ति । गतो मयहरउत्तो दसन्नविसए । लगो वाडकम्मे । निक्कतीए विट्ठा दस गरियाणगा । 'अप्प' ति न तुहो चित्तेण, तह वि पयट्ठो नियदेसं, अडवीए पिप्पलमूले वीसमइ । इत्थंतरे अवहरितो आसेण समागतो तमुदेसं दसन्नभदो राया, विट्ठो मयहरपुत्तेण, दंसियमुदगं, उप्पहाणितो आसो, विस्सामितो राया, धेववेलाए समागतो परियणो । ततो 'उवगरि' ति पुच्छितो मयहरउत्तो रत्ता—को तुमं ? किं या ते कीरड ? । जहद्विय-मेय साहियं मयहरउत्तेण, भणितो य राया—ता सच्चिद्दीए पूआसंपायणत्थं करेउ किंचि देवो ति । राइणा चितियं—'उज्जुगो घरगो घत्तितो महिलाए, ता इममेत्थ पत्ताळं नेमि पट्ठगं, ततो जहाउत्तमणुचिट्ठिस्सामि' ति नीतो सनयरं, सपाडियं भोइणाइयं, पित्थियं च राइणा—अहो ! से ववसाओ, असंतगं पि विट्ठविय सच्चिद्दीए पूयं संपाडेइ । धम्म-पुरितो खु एसो ता किं इमस्स कीरड ? । इत्थंतरे निवेइयं राइणो पउत्तिकहगेहिं—जहा देव ! भगवं महावीरो समागतो । परिउट्ठो राया, वंदितो तत्तेव भावेण, दिन्नं पारितोसियं, चितियं चाणेण—जइ नाम एस मयहरपुत्तो विसिट्ठविषेयरहिओ पि नियदेवयाण सच्चिद्दीपूयासंपायणत्थमेवं परिकिलिस्सइ, ता अम्हारिसेहिं साससारविभागविया-णएहिं समगसामग्गिएहिं तिहुयणचित्तमणिस्स समणस्स भगवतो महावीरस्स विसेसेण सच्चिद्दीपूया काउं जुज्जइ ति,

ता ऋं सधिद्वीए तदा वंदित्सं भयवं जहान केणइ वंदियपुद्यो । वीयदिवसे पहायसमए य कयगोसक्किञ्चो, पहायविलित्ता-
लंकिर्यदेशो उदाररुक्वजोषणलायभनेवत्येण पंचसइकेणाऽवरोहेण साद्धं, मंडियालंक्रियाए चाउरंगिणीए सेणाए परिगजो,
पररजाणारुद्धेहिं चट्टहिं सामंत-मंति-सेट्टि-सत्यवाह-पउरजणसहस्सेहिं अण्णिज्जमाणो, भंभाभेरिमाइआउज्जरवबहिरिय-
द्विगंतरो, पढंतेहिं मागहेहिं गायंतेहिं गंधघिएहिं नंबंतीहिं विलासिणीहिं गओ भंगवतो वंदणत्थं । विसुज्झमाणभावेण वंदितो
भयवं, 'कयत्थो म्हि' चि हरिसिजो राया मयहरउत्तो य । इत्थंतरे सक्केण चितियं—महापुरितो दसण्णाभद्वो पडिबुद्धिसइ
इमिणा चइयेणे, अतो महाविभूइए वंदामि भयवंतं । विउरुद्धिया एरावए अट्ट वंता, इते वंते अट्ट पोक्खरणीतो, पुक्खरणीए
पुक्खरणीए अट्ट पउमा, पउमे पउमे अट्ट पत्ता, पत्ते पत्ते अट्ट वत्तीसवद्धा रासपेक्खणा । एवं विभूइए एरावणं पयाहि-
णेज्जण वंदितो भयवं देवदेणे । तं दहूण चितियं दसण्णभद्वेणं—अहो ! रल्लु तुच्छोऽहं जेण इमीए वि तुच्छाए सिरीए
गपो कजो, “अहवा अदिट्टभद्दा, धेवेण वि हुंति उतुणाणीया । णवइ उत्तालकरो, हु मूसगो वीहिमासज्ज ॥१॥” कजो अणेण
मुदयम्मो तेण एरिसा रिद्धी, ता अहं पि तं चेव करेमि, किमेत्थ विसाणं ? । उक्कच्च—“समसंख्यावयवः सन्, पुरुषः
पुरुषं किमन्यमभ्येति ? । पुण्यैरधिकतरध्वेन्ननु सोऽपि करोतु तान्येव ॥१॥” इवाइसवेगभावणाए पडिबुद्धो, खओवसम-
मुदयगं पारित्तमोहणीयं, भणिंयं च तेण—भयवं ! निव्विण्णोऽहं भवचारगातो, ता करेह मे वयप्पयणेणाऽणुगहं ति ।
विकिस्सतो य मयहरपुत्तेण समं भयवया । वंदितो सक्केण, पंसंसितो य—“धन्नो कयत्थो तुमं जेणेरिसा रिद्धी सहस चिय
परिचत्ता, सशविया य नियपइन्ना तुमे, जतो दधवंदणाए य भाववंदणा पहाण” चि पंसंसिज्जण गतो सुरलोगं सक्को चि ॥
“नमी नमेइ” सूत्रयं सुगमम् । नवरं ‘निष्कान्ताः’ प्राजिताः, निष्कम्य च ग्रामण्ये पर्युपस्थिताः श्रमणानुष्ठानं
प्रत्युद्यताः अभूवन्निति शेषः । एतच्चरितानि प्राक् कथितानि ॥

“सोदीरराय” सूत्रम् । सोदीरराजपुत्रः त्वत्त्वा राग्यमिति शेषः मुनिः “चरे” चि अचारीत् “उदायनो” चि उदायननामा प्रसूतः, परित्वा च किम् ? इत्याह—प्राप्तो गतिमनुवरात् । कथम् ? !

उदायननामा प्रसूतः, परित्वा च किम् ? इत्याह—प्राप्तो गतिमनुवरात् । कथम् ? !
तेनं फालेनं तेनं समरणं सिंधुसोदीरेषु जणवत्सु वीरभए नाम नगरे होत्था, उदायनो नाम राया, पभावती से देवी, तीसे जेटे पुते अभिती नामं जुपराया होत्था । नियए भायणिजे केसी नाम होत्था । से नं उदायणे राया सिंधुसोदीरपामोक्कणं सोलसणं जणवयाणं वीरभयपामोक्कणं तिणहं तेचट्टाणं नगरसयाणं महासिणपा- मोक्कणं दसणं रायाणं बद्धमउट्टाणं विणिज्जेयत्तचामरवायवीयणाणं अन्नसिं च राईसरवलवरपमिसीणं आदेवचं पुगमाणो विहरद । एवं च ताव एवं । इतो य—

तेनं फालेनं तेनं समरणं चंपाए नयरीए कुमारनंदी नाम सुयन्नकारो इत्थिलोलो परियसइ । सो जत्थ सुल्लं दारियं पासइ सुणं धा तत्थ पंचसया सुयण्णत्त दाऊणं अं परिणेइ । एवं च तेण पंचसया पिडिया । ताहे सो ईसालुतो एकलं- मपासायं करेता ताहिं समं छलइ । तत्तस य मित्तो नायल्लो नाम समणोवासगो । अत्रया य पंचसेलदीवत्थवातो वाणमं वरीतो मुरप्पइणियोणं नंदीसरपरदीयं जत्ताए पत्थियाओ । ताणं च भत्ता पिच्छुमाली नाम पंचसेलाहियई सो बुतो । धातो पितंति—अं पि बुगाहेमो जो अन्हं भत्ता भवइ । नवरं वचंतीहिं चंपाए कुमारनंदी पंचमहिलासयपरिवारो उवल्लंते दिट्ठो । ताहिं चितियं—एस इत्थिलोलो, एयं बुगाहेमो । पंचमलीभूया । ताहे सो भणइ—कातो सुण्हे ? । तातो मणंति—अण्हे हासप्पहासमिहणतो देवयातो । सो मुच्छित्तो तातो पेच्छइ । तातो मणंति—‘जइ अण्हेहिं कल्लं तो पंचसेलगं दीयं एत्ताहि’ चि भणिऊण उप्पइऊण गयातो । सो तासु मुच्छित्तो राउले सुबनं दाऊण पडहणं नीणेइ—कुमारनंदी जो पंचसेलगं नेद तत्त घणकोहिं सो देइ । घेरेण पडहतो वारितो, वट्ठणं कारियं, पत्थयणत्त मरियं । घेरो वं दधं पुत्ताण

दाऊण कुमारनंदिणा सह जाणयेत्तेण पत्थितो । जाहे दुरं सुमुदे गओ ताहे धेरेण भण्णइ—किंचि पेच्छसि ? । सो भणइ—
किं पि फालयं दीसइ । धेरो भणइ—एस वढो समुद्वल्ले पवयपाए जातो, एयस्स देहेणं एयं वहणं जाहिति तो
तुमं अमूढो वढे विलगंगेज्जासि, ताहे पंचसेलयातो भारुडपक्खीं पद्धिंति तेसिं जुगलस्स तिण्णि पाया, तवो तेसु सुत्तेसु
मज्झिंढे पाए सुलग्गो होज्जासि पढेणं अप्पाणं वंधिठं, तां वै पंचसेलयं नेहिति । अहं तं वडं न विलगसि तो एयं वहणं
यलयामुदे पयिसिंहि त्ति तस्य विणस्सिंहिसि । एवं सो विलगो नीवो पक्खीहि । ताहे ताहिं वाणमंतरीहिं दिट्ठो, रिद्धी
य से दाइया, सो पगहितो । ताहे ताहिं भणितो—न एएग सरिरेण सुंजामो, किंचि जलणपवेसाइ करेहि जहा पंचसे-
लाहिपई होज्जासि त्ति । ता भणइ—किह जामि ? । ताहे करयलपुडेण नीवो स उज्जाणे छड्डितो । ताहे लोगो आंगंतूण
पुच्छइ—किं तुमे वत्थ अच्छेरं दिट्ठं ? । सो भणइ—‘दिट्ठं सुयमणुभूयं, जं चित्तं पंचसेलए दीवे । पसयच्छि !
चंदपयणे !, हा हासे ! हा पहासे ! य ॥ १॥’ आढत्तं च तेण तयभिसंधिणा जलणासेवणं । वारितो य मित्तेण—भो मित्त !
न जुत्तं तुह काउरिसज्जोचियमेयं चेद्वियं, ता महाणुभाव !—‘दुलहं माणुसज्जम्, मा हारसु तुच्छभोगसुहहेडं ।
पेरलियमणीमुहेण कोइ किं किणइ कायमणिं ? ॥ १ ॥’ अन्नं च—जइ वि तुमं भोगत्थी तहा वि सद्धन्माणुद्धानं चेव
करेसु । जत्तो—‘धणतो धणस्थियाणं, कामत्थीणं च सब्बकामकरो । सम्गापवग्गसंगमहेऊ जिण्हेसिओ धम्मो ॥ १॥’
एवमादअणुत्तासणेण वारित्तो वि मित्तेण इंगिणीमरेण मतो पंचसेलाहिवई जातो । सद्धस्स निवेतो जातो—भोगाण
फने किं किलिस्सइ ? त्ति अग्गे जाणता कीस अच्छामो ? चि पवइतो, काळं काऊण अच्चुए उववन्नो, ओहिणा तं
पेच्छइ । अन्नया नंदीसरवरजचाए पलायंतस्स पवइतो गलए ओलइतो, ताहे वाइतो नंदीसरं गतो । सद्धो आगतो तं
पेच्छइ । सो वत्त तंयं असहमाणो पलायइ । सो तेयं साहरेत्ता भणइ—भो ! ममं ज्ञाणसि ? । सो भणइ—को सब्बा-

इए देवे न याणइ । ताहे रं सावगल्लवं दंसेइ, जाणावितो य । ताहे संवेगमावज्जो भणइ—संदिसह किसियाणि करेसि ? । भणइ—वद्धमाणसामिस्स पडिमं करेहिं ततो ते सम्मत्तवीयं होहि चि । भणियं च—“जो कारवेइ पडिमं, जिणान जियरागदोसमोहणं । सो पावइ अन्नभवे, सुहज्जणं धम्मवररणं ॥१॥” अन्नं च—दारिद्रं दोहगं, पडिमं, जिणान जियरागदोसमोहणं । सो पावइ अन्नभवे, सुहज्जणं धम्मवररणं ॥१॥” । ताहे महाहिमवंतातो गोसीस-
हुजाइ-कुसरीर-कुमइ-कुगईओ । अवमाण-रोय-सोया, न हुंति जिणविंबकारीणं ॥१॥” । ताहे महाहिमवंतातो गोसीस-
पंडणदाहं घेत्तूण तत्थ पडिमं, निघत्तेऊण कट्टसंपुडे छुमइ, पवहणं च पासइ समुदमज्जे उप्पाएण उम्मासे भसंतं, ताहे
अणेण तं उप्पायं उवसामिडं सज्जत्तियाण सा खोडी विन्ना, भणिया य—देवाहिदेवस्स एत्थ पडिमा बिट्ठइ ता तस्स
तामेण विहाडेयवा खोडी । ‘एवं’ ति पडिबज्जिय गया बाणिया । उत्तिन्ना समुदं । पत्ता वीइभयं । तत्थ उदायणो
राया तावसभत्तो । दंसिया खोडी तस्स । साहियं सुरवयणं । मिलितो ससरक्खमाहणार्इ पभूतो लोगो । रुह-गोविंदा-
इनामेण धादिंति परसुं । तथाहि केई भणंति—वंभो चेव देवाहिदेयो, जतो सो चेव चत्तमुहो सधजयसिद्धिकारओ,
देयाणं च पणेया । अन्ने—‘विण्हू पहाणो’ ति मणंति, जओ सो चेव सबगतो लोगोवदवकारए य दाणवे विणासेइ,
संहारकाले य उयरगयं जयं धारेइ । अवरं—‘महेसरो उत्तमदेवो’ ति भणंति, जतो सो चेव सिद्धिसंहारकारतो
अज्जोणिसभवो, तस्स चेव भागा वंभ-विण्हू । एसाइभियगप्पणाहि धाहिज्जमाणो उक्किडइ परसू । एत्थंतरे आगया एत्थ
उदायणस्स रत्तो महादेवी चेडगरायधूया समणोवासिया, पभावई । तीए काऊण पूयं भणियं—गयरगदोसमोहो,
सधन्न अट्टपादिदेरसंजुत्तो । देवाहिदेवरूवो, अरिहा मे, दंसणं देहिं ॥१॥ वाहावितो परसू, पढतस्स विघायस्स
विहडिया सोडी, जान विट्ठा संघंगपडिपुन्ना अमिलण्णभुद्धामांङ्किया वद्धमाणसामिपडिमा । अईव आणंदिआ
पभावती । जाया जिणधम्मपहावणा । यडियं च तीए—सुवन्न ! सोमदंसण !, अपुणुभव ! भविषज्जणमगाणंद ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुखयोग्या-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २५३ ॥

जयचित्तमणि ! जयगुरु ! जय जय जिणवीर ! अकलंक ! ॥१॥ अंतरे य चेयधरं कारियं । पभायइ ण्हाया तिसंघं पूएइ । अन्नया देवी नञ्जइ, राया वीणं वाएइ, सो देवीए सीसं न पेच्छइ, अद्धिइ से जाया, वीणावायणं हत्थाओ से भट्टं । देवी रुद्धा भणइ—किं दुहु नवियं ? न निव्वंवे से सिट्ठं । सा भणइ—किं मम जीविणं ? निक्कलंको सुत्तिरं सानयधम्मो पालितो । अन्नया देवी न्हाया चेहिं भणइ—पोत्ताणं आणेहिं । ताए रत्तगाणि आणियाणि । रुद्धा अहाएणं आइया ‘जिणपरं पविसंतीए रत्तगाणि देसि’ सि । मया चेदी । ताहे चित्तेइ—मए वयं रंढियं, ता किं जीविणं ? ति रायाणं पुच्छइ—भत्तं पबस्सामि । निव्वंवे ‘जइ परं बोहेसि’ । पडिस्सुयं । मत्तपक्खणेण मया देवी देवलोगं गया । जिणपडिभं देवदत्ता दासचेदी सुब्बा सुत्सुइ । देवो उदायणं संबोहेइ । न संयुज्जइ । सो तावसभत्तो । ताहे देवो तावसरूपं करेइ । अमियफलाणि गहाय आगतो । रज्जा आसाइयाणि, पुच्छित्तो—कहिं एयाणि फलाणि ? । भणइ—तेसि सरणमहीणो । ‘मा मीयसु’ सि समासासितो तेहिं । नियत्ता ते तावसा । अणुसासितो सो साहहिं—‘धम्मो चेवेत्थ सत्ताणं, सरणं भवसायरे । देवं धम्मं गुरुं चेव, धम्मत्थी य परिकखए ॥१॥ दसऽद्वदोसरहितो, देवो धम्मो व निरुणदयसहितो । सुगुरु य धंभयारी, आरंभपरिगहे विरत्तो ॥२॥’ एवमाइउयएसेण पडिबुद्धो, पडिबभ्रो जिणधम्मं । देवो अत्ताणं इरिसेइ । धम्मो य धिरीकाज्ज गतो सुरो । जाव अत्थाणीए चेव अप्पाणं पेच्छइ । एवं सहो जातो । इओ य गंधारातो सावत्तो सदातो जिणजम्माइमूसीतो वंरित्ता वेयहे कणगपडिमातो सुणित्ता उवचासेण ठित्तो ‘जइ या मतो दिट्ठातो वा देवयाए दंसियातो’ । तुट्ठा य सवकामियाण गुलियाण सयं देइ । ततो नियत्तो सुणेइ वीइभए नयरे जिणपडिभं गोसीसचंदणमइयं, तद्धंदतो एइ, वंदइ । तत्थ पडिळमो देवदत्ताए पडियरितो । बुट्टेण य से तातो गुलि-

यातो दिशतो, सो पद्यदत्तो । अन्त्या गुलियमेगं खाद 'भे कृणगसरिसो वधो होउ' चि । ततो जायपरमरूया धंतकणग-
सरिसवधा जाया, 'सुवन्नगुलिय' चि नामं तीए जायं । पुणो सा चित्तेइ—ओगे गुंजामि, एस राया ताव मम पिआ
अण्णे य गोहा । ताहे पज्जोयं रोएइ, तं मणसीकावं गुलियं खाइ । तस्स देवयाए कहियं 'एरिसी रूववइ' चि । तेण
सुवन्नगुलियाए दूतो पेसितो । तीए भणियं—पेच्छामि तां हुमं । सो नलगिरिणा रत्तिं आगतो । दिट्ठो ताए
अमिददत्तो य । सा भणइ—जइ पडिमं नेसि वो जामि । ताहे 'पडिमा नत्थि तट्ठाणट्ठावण जोग' चि रत्तिं वसिऊण
पडिगतो । अन्नं जिणपडिमरूवं फाऊण आगतो, तत्थ द्वाणे ठविता जियंतसामिं सुवन्नगुलियं च गहाय उज्जेणिं
गतो । तत्थ नलगिरिणा मुत्तपुरीसाणि मुक्कामि । तेण गंधेण हत्थी उम्मत्ता । तं च दिसं गंधो एइ, जाव पलोइयं
नलगिरिस्स पयं दिट्ठं । 'किं निमित्तमागतो ?' चि जाव चेडी न दीसइ । राया भणइ—चेडी नीया नाम, पडिमं
पलोएइ । 'नवरमच्छइ' चि निवेइयं । ततो राया अणवेलाए आगतो, पेच्छइ पडिमापुष्फाणि सिलाणाणि । ततो
नियणंतण नायं 'पडिरूवगं' चि हरिया पडिमा । ततो तेण पज्जोयस्स दूजो विसज्जिओ—न मम चेडीए कज्जं, पडिमं
विसज्जेहि । सो न वेइ । ताहे पदावित्तो जेट्टमासे दसहिं राईहिं समं । उत्तरंताण य मरं खंधाधारो तिसाए मरिउमारद्धो ।
रन्नो निवेइयं । ततो णेण पभावइं पितिया आगया । तीए तिन्नि पुक्कराणि कयाणि अग्निमस्स पच्छिमस्स मज्झिमस्स ।
ताहे आसत्थो गओ उज्जेणिं । भणितो रत्ता—किं छोएण म्मारिणं ? तुब्ब य मज्झ य जुज्जं भवउ आसेहिं रह-हत्थि-
पाएहिं या जेण रुचइ तव । पज्जोतो भणइ—रहेहिं छुब्बांगो । ताहे नलगिरिणा पडिकप्पिणाऽऽगओ, राया रहेण ।
तथो रत्ता भणितो—असवसंधो सि, तदावि ते नत्थि मोक्खो । ततो णेण रद्धो मंखलीए दिओ, हत्थी चेणेण पच्छतो
छत्तो । सो य कपी जं जं पायं उविसवइ तत्थ तत्थ उदायणो सरे छुमइ, जाव हत्थी पडिवो । उयरंतो वद्धो पज्जोतो,

निहाले य से अको कतो 'दासीपद' ति । उदायणराया य पच्छा निययनयं पहावितो । पडिमा नेच्छइ । अंतरा
यासेण ओरुद्धो ठितो । ताहे ओरुद्धयभण दस वि रायाणो धूलीपायारे करेत्ता ठिया । जं च राया जिमेइ तं च पज्जो-
यरस पि दिज्जइ । नवरं पज्जोसवणाए सएण पुच्छितो—किं अब्ब जेमिसि ? । सो वितइ—मारिजामि, ताहे पुच्छइ—
किं अब्ब पुच्छिज्जामि ? । सो भणइ—अब्ब पज्जोसवणा, राया उववासितो । सो भणइ—अहं पि उववासितो, मम वि
मायावित्तानि संजयानि, न याणियं मया जहा—अब्ब पज्जोसवणं ति । रज्जो कहियं । जाणामि जहा—सो धुत्तो, किं पुण
मम एयम्मि पदेहए पज्जोसवणा चेव न सुखइ । ताहे मुक्को रासितो य । पट्टो य सोवन्नो ताणऽक्खराण छायाण-
निमित्तं पट्टो । सो य से विसत्तो दिन्नो । तप्पमिहं पट्टवदया रायाणो जाया । पुवं मउडवद्धा आसि । वित्ते वासारत्ते गतो
राया । तत्थ ज्जो घणियवग्गो आगतो सो वहिं चेव हितो, ताहे तं दसपुरं जायं । तए णं से उदायणे राया अन्नया
फयाइ पोसहसालाए पोसहिए एणे अवीए पक्खियं पोसहं सम्मं पडिजागरमाणे विहरइ । ततो तस्स पुबत्तापरत्तकाले
जागरियं करेमाणस्स एयारूवे अब्बत्थिए समुपज्जित्या—घण्णा णं ते गामतगरा जल्य णं समणे भगवं महावीरे
विहरइ धम्मं फहेइ, धम्मा णं ते राईसरपभिईतो जे णं समणस्स महावीरस्स अंतिए केवलपन्नत्तं धम्मं निसा-
मंति, एवं पंचाणुयइयं सत्तसिक्खायइयं सावगधम्मं दुयालसविहं पडिवज्जंति, एवं मुंढे भवित्ता आगारातो अणगारियं
पयंपति, तं जइ णं समणे भगवं महावीरे पुद्धानुपुब्धिं दूइज्जमाणे इहेव वीईभए आगच्छेज्जा ता णं अहमवि भग-
यतो अंतिए मुंढे भवित्ता जाव पयएज्जा । तए णं भगवंतो उदायणस्स एयारूवं अब्बत्थियं जाणित्ता चंपातो पडिणि-
क्खामित्ता जेणेव वीईभए नगरे जेणेव मियवणे उज्जाने तेणेव विहरइ । ततो परिसा निगया उदायणो य । तए
णं उदायणे महावीरस्स अंतिए धम्मं सोचा हट्टुहे एवं वयासी—जं नवरं जेहपुत्तं रज्जे अहिंसिचामि, ततो णं

तुम्हें अतिथि पदवाप्ति । सामी भणइ—अहंखुहं, सा पठिबंघं करेहि । ततो उदायणे अभिसेगं हरिथरयणं उरुहिता
सप मिद्रे आगते । तओ उदायणस्स एयाहवे अचरिथए जाए—जइ णं अहं अभिदं कुमारं रत्ने उविता पवयामि
हो अभिइ रत्ने य रडे य जाव जणयए य माणुस्सए सु य काममाणेसु मुच्छिए अणाइयं अणवयगं संसारकंवारं
अणुपरियट्ठिस्सइ, तं सेयं खलु मे नियगं भाइणेज्जं केसिं कुमारं रत्ने उविता पवइत्तए । एवं संपेहिता
सोइणे तिहिएणमुट्ठते कोडुंविथपुरिसे सदावेत्ता एवं वयासी—खिप्पमेव केसिस्स कुमारस्स रायामिसेयं उवट्ठवेह ।
ततो सदिदूप अभिसित्ते केसीकुमारे राया जाए, जाव पसासेमाले विहरइ । तओ उदायणराया केसिं रायं
आपुच्छइ—अहं णं देवाणुत्पिया ! संसारमवधिणे पवयामि । तओ केसी राया कोडुंविथपुरिसे सदावेह, सदाविता
एवं वयासी—खिप्पमेव उदायणस्स रण्णे माहत्तं सहरिदं निक्खमणामिसेयं उवट्ठवेह । ततो महाविभूईप
आदिसिने सिधियाहंटे मगबतो समीवे गंतुण पवइए, जाव वह्णि चवत्थ-उट्ठ-उट्ठम-दसम-दुबालस-मासख-मासाईणि
तवोकम्माणि कुवमाणे विहरइ । अजया तस्स अंतपंताहारस्स याही जातो । सो वेजेहिं भणितो—इहिणा सुंजाहिं ।
सो किं भट्टारओ वइयाए अच्छितो । अजया बीईभयं गतो । तत्थ तस्स भागिणिज्जो केसी राया तेणं चेव
रत्ने उविता । केसीकुमारो अक्खोहिं भणितो—एस परिसइपरइतो रत्नं मगइ । सो भणइ—देमि । ते भणंति—
'न एस राययम्मो' दुग्गाहिंसि । विरेण पडिमुयं—किं कज्जइ ? । विसं से दिज्जव । एयाए पसुवालीए घरे पड्ढं—इहिणा
सइ देजाहिं चि । सा पदिजा । देवयाए अवहियं, भणितो य—महरिसि ! तुज्जा विसं दिज्जं, परिहराहिं वहिं । सो परि-
हरितो । रोगो वड्डिउमारस्सो । पुणो वि देवयाए अवहरियं । तइयथारं दिज्जं, तं पि अवहरियं । सा तस्स
पच्छतो परिहिया । अजया पसत्ताए देवयाए दिज्जं । पुणो उवठ्ठिऊण सुंजंतो निवारिओ देवयाए । ततो से उदायणे

श्रीउत्तरा-
ध्यायनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखवोधा-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥२५५॥

अणगारे धहूणि घासाणि सामरूपरियागं पाउणिता स्रष्टि भत्ताहं अणसणाए छेएत्ता जत्सइहाए कीरइ नगभावे मुंडभावे
समट्टं पत्ते जाव दुस्सत्तपदीणे सि । तस्स य सेज्जायरो कुंभयारो । तस्मि कालगते देवयाए पंसुवरिसं पाविंयं । सो य
अयहरितो 'अणवरतिह' सि कावं सिणवदीए । कुंभकारवेक्खो नाम पट्टणं तस्स नामेण कयं । तत्थ सो अवहरिकण
ठवितो । वीईभयं प सव पंसुणा पेहियं, अल्ल वि पंसुतो अच्छंति । तए णं अभीइकुमारस्स पुक्खरत्तावरत्तकालंसि एवं
अच्छत्थिए जाए—अहं उदायणस्स रत्तो जेहे पुत्ते पभायइअत्तए, मं रत्ते अट्ठवेत्ता केसिं रत्ते ठाविता पवइए ।
इमेणं माणसेण दुस्सलेण अभियूए समणे वीइभयातो निगच्छिता चंपाए कोणियं उवसंपज्जिता णं विमुलभोगस-
मणगाए यावि होत्था । से णं अभीइकुमारे समणोवात्सए अहिगयजीवाजीवे उदायणेणं रत्ता समणुवद्धवेरे यावि
होत्था । ततो अभीइकुमारे यहूइं वात्ताहं समणोवासगपरियागं पाउणिता अट्ठमासियाए संलेहणाए तीसं भत्ताहं
छेइत्ता तस्स द्वागत्ताऽणालोइयपट्ठिक्कते फालं किंवा असुरकुमारत्ताए उववण्णे, एगं पलितोबमं ठिती तस्स, महा-
विबेहे सिक्किहि सि ॥

“तद्देव” सूत्रम् । ‘तथैव’ तेनैव प्रकारेण ‘काशिराजः’ काशिमण्डलाभिपतिः नन्दनामिधातः सप्तमबलदेवः,
भेषसि-प्रशस्ते सत्ये-संयमे पराक्रमः-सामर्थ्यं यस्यासौ श्रेयःसत्यपराक्रमः, कामभोगात् परित्यज्य ‘पद्दणे’ सि
प्रवृत्तवान्, कर्म महाव्रतसिवाऽस्तिगहनतया कर्ममहावनम् । तथाहि—

धाराणस्यां नगर्यामग्निशिखो राजा, तस्य जयन्त्यमिधातादेवीकुक्षिसमुद्भूतः सप्तमबलदेवो नन्दनो नाम पुत्रः,
तस्यानुजो भ्राता शोपवतीसुतः दत्ताख्यो वासुदेवः, स च दत्तः भित्तिवर्तीर्णराज्यः साधितभरताद्धो नन्दनानुगतो
राज्यभियं स्वीतामनुवभूय । कालेन च पट्टपञ्चाशद्वर्षसहस्राण्यायुरतिघाट्वा मृत्वा दत्तः पञ्चमनरकपृथिव्यामुत्पन्नः ।

अष्टादशं
संयती-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
सप्तमबल-
देवस्य
नन्दननाम्नो
वक्तव्यता ।
॥२५५॥

द्वितीयबल-
देवस्य
विलयनाग्नौ
वक्तव्यता ।

महाबल-
राजस्य
वक्तव्यता ।

नन्दनोऽपि च गृहीतब्राम्हण्यः समुत्पादितकेवलज्ञानः पञ्चषष्टिर्पञ्चदशानि जीवितमनुपाल्य मोक्षं गतः । षड्विंशतिर्धनूंषि
चानयोर्वैदप्रमाणमासीदिति ॥

“तदेव” सूत्रम् । तथैव ‘विजयः’ द्वितीयबलदेवः “आण्टाकिसि” ति आनष्टा—समस्तफलद्विविकलतया सामत्वे-
नाऽपगता अकीर्त्तिः—अस्माया यस्य स आनष्टाकीर्त्तिः, प्राकृतत्वात् सिलोपः । “पद्मइ” ति प्राञ्जलीत्, राज्ञं गुणैः
समुद्धं—सम्पन्नं गुणसमुद्धम्, सुशब्दस्याऽपिशब्दार्पत्वाद् व्ययहितसम्बन्धाच्च गुणसमुद्धमपि, “पयहिपु” प्रहाय महा-
यथाः । तथाहि—

असौ द्वारकावत्यां ब्रह्मराजस्य सुभद्रायाश्च राज्ञ्याः पुत्रत्वेनोत्पद्योमापत्वाद्द्विपिष्टवासुदेवगयेष्टसोवयत्वेन सम्भूय
द्विसप्ततिर्यप्यशतसहस्राण्युष्कवासुदेवमरणानन्तरमङ्गीकृत्य ब्राम्हण्यमुत्पादितकेवलज्ञानः पञ्चसप्ततिवर्षशतसहस्रानि सर्वोयु-
रतिबाह्यं निर्युतः । सप्ततिर्धनूंषि देहमानमस्याऽजनीति । एतौ चायदयकनिर्युक्त्यमिदिव नामोल्लेखेनोत्प्रेक्ष्य व्याख्याता ।
अथाऽन्यौ कौचिदेतौ प्रतीतावागमज्ञानाम्, ततस्तावेव व्याख्येयो ॥

“तद्देवगुगं” सूत्रम् । तथैवोक्तं तपः कृत्वा अव्याक्षिप्तं चेतसा महाबलो राजर्षिः ‘आदाय’ गृहीत्वा शिरसेव
शिरसा शिरःप्रदानेनैव जीवितनिरपेक्षमित्यर्थः, ‘अियं’ भावभियं संयमरूपां दृतीयभने परिनिर्वृत इति शेषः । तथाहि—
तेजं कालेजं तेजं समणं हृत्पिण्डादेर नयरे होत्था । तत्तत्तं नं चले नामं राया । तत्तत्तं नं पभावती ताम महादेवी ।
अत्रया नं सा अद्वरत्तसमयंसि पवरसयणिज्जंसि उवगया ससिसंयसेयं वरालागिइं सीहं सुमिणे पासित्ता नं पडियुद्धा ।
तए नं सा हट्टुहा जेणेव वलस्स रओ सयणिजे तेणेव उवागच्छइ । तं सुमिणं सादेइ । तए नं से चले राया
तं सुमिणं सोया हट्टुदे एवं वयासी—कहाणे नं तुमे देवी ! सुमिणे विहे, अत्थलामो रज्जलामो भोगलामो देवाणु-

ष्ये !, तुम् नयणं मासाणं अदृष्टमाणा य राईदियाणं कुलपईवं कुलतिलयं सचलक्खणसंपुन्नं दारयं पयाहिसि । से वि
य नं जोघणमणुपत्ते सुरे चीरे विवळवलादणे राया भविस्सइ । तए नं सा पभावई एयमहं सोबा दृष्टतुद्धा तं चलस्स
रओ ययणं अहिणंदइ, जेणेव सए सयणिजे तेणेव उवागच्छइ, तप्पभित्तिं च नं सा सुहंसुहेणं गच्चमुव्वहमाणी पसत्थ-
दोइला पडिपुभ्रदोइला साहियाणं नवणं मासाणं सुकुमालपाणिपायं सवंगलम्हणोववेयं सुरूवं देवकुमारोवमं दारयं
पयाया । तए नं पभावईए देवीए पडिचारियातो वलं रायाणं जएणं विजएणं पुत्तजन्मेणं यद्धावेत्ति । तए नं बले राया
एयमहं सोबा दृष्टतुहे जाय कलंबुयपुप्फमिव समूससियरोमकूवे तासि अंगपडियारियाणं सवडवच्चं सरीराळंकारं इलेइ,
मत्थए धोवइ, विवळं पीईदाणं इलेइ । तए नं से बले राया कोडुवियपुरिसे सदावेइ, सदावेसा एवं ययासी—
यिप्पामेय भो देवाणुप्पिया ! हत्थिणाउरे नयरे चारगसोहणं माणुम्माणवड्डुणं करेइ, वद्धावणयं च घोसेइ । जाव ते
घेइय करेत्ति । जाव चारसाहे वत्स नं दारयस्स अम्मापियरो 'महावले' ति नामं करेत्ति । तए नं से महावले पंच-
पाईमरिगाहिए वट्टइ । जाय कलियकलाकलावे जोघणमणुपत्ते अत्तरिसरूवलावन्नजोघणगुणोववेयाणं अट्टणं रायवर-
कन्नगाणं एगविक्खेणं पाणिं गाहिसु । तए नं तस्स महावलस्स कुमारस्स अम्मापियरो मदइमहालयं अट्टपासाओवसो-
द्धियं भयणं करेत्ति, एयात्तवं च पीईदाणं इलयंति—अट्ट हिरन्नकोडीओ, अट्ट सुवन्नकोडीओ, अट्ट मउडे, अट्ट कुंढल-
जुयळे, अट्ट हारे, अट्ट उदहारे, जाव अट्ट कडगजोए; अट्ट चए वसगोसाहस्सिएणं वएणं, अट्ट हत्थी, जाव अट्ट जाणाइं;
अट्ट नाढगाइं यत्तीसइं वद्धाइं, अट्ट गामे दसकुलसाहस्सिएणं गामेणं, अट्ट दासे, जाव अट्ट मयहरे; अट्ट सोवन्नियथाले,
जहा विनाहपन्नचीए जाव जन्नं या सुबडुं हिरन्नं वा जाव सावएजं अलाहि आसत्तमाओ कुलवंसाओ पक्कमं दाउं परि-
भोत्तुं । तए नं से महबले पासायकरणए उदारे भोगे मुंजमाणे निदरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं विमलस्स अरुत्तो

पत्रपत्र धम्मघोसे नामं अणगारे पंचहिं अणगारसयहिं परिबुडे द्वाभणुगामं द्वाभणुगामे हत्थिणाउरमागए, जाव परिता निगया, महाबले वि कंचुइयसयासातो विनायवइयरे तस्स भयवतो वंदणत्थं निगाए, जाव धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए धम्मं सुणेइ । तए णं से महबले कुमारे धम्मघोसस्स अंतिए धम्मं सोचा इइबुडे तिवखुत्तो नमंसिता एवं वयासी—सइहामि णं भंते ! निगांयं पावयणं, जाव अब्बुडेमि णं भंते ! निगांयं पावयणं, एवमेयं भंते ! से जइयं सुग्गे वयइ जं णवर देवाणुप्पिया ! अन्मापियरो आपुच्छामि तए णं सुग्गं अंतिए पच्चयामि । अद्दासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिन्नं करेहि । तए णं से महबले धम्मघोसं अणगारं वंदिता इइबुडे रवं आरुहिता हत्थिणाउरं नयं मग्गं मज्जेणं जेणेव सए परे तेणेव उवागच्छइ, रहातो पबोरुइइ, पबोरुहिता जेणेव अन्मापियरो तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता एवं वयासी—अंवताय ! मए धम्मघोसस्स अणगारस्स अंतिए धम्मं विसंते, से वि य मे अभिरुइए । तए णं तं महबलं कुमारे अन्मापियरो एवं वयासी—धन्ने सि णं तुमं जाया !, कयत्थे सि णं तुमं जाया ! । तए णं से महबले कुमारे एवं वयासी—इच्छामि णं अन्मयातो ! तुम्हेहिं अचभुण्णाए समाणे संसारभउव्विगो मीए जन्मणमरणं धम्मघोसस्स अंतिए अहं पच्चइत्ताए । तए णं सा पहावई अणिहं अकंतं असुयपुवं गिरं सोचा रोमकूणगळंतसेव किलिणगता सोगं भरवेवियंगी निसेया दीणवयणा करयलभलिय घ कमलमाला खुणियवला पद्धउत्तरिज्जा विकिन्नकेसहत्था परसुनिकित्तं वंणगलया कुट्टिमत्तलंसि धस त्ति सवंगेहिं निवडिया । तते णं सा ससंभमखिचाए कंचणभिगारवारिथाराए उक्खेवगकाए य समासासिया समाणी रोयभाणी कंदभाणी महबलं एवं वयासी—तुमं सि णे जाया ! अम्हं एगे पुत्ते इहे कंते रयणभूए निदिभूए जीवियभूए उंवएणुपं व दुल्लभे, तन्नो खलु जाया ! अम्हे इच्छामो तुब्ब खणमवि विपत्तोगं, अच्छाहिं ताव जाया ! जाव अम्हे जीवामो, पच्छा अम्हेहिं कालगएहिं परिणयवए वड्डियकुलसंतोणे पच्चइहिसि । तए णं से महबले

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखमोघा-
ख्या लघु-
इतिः ।
॥ २५७ ॥

एवं वयासी—तदा नं तं अस्मयातो ! जं नं तुम्हे वयद 'तुमं एगे पुत्ते जाव पवइहिसि' परं माणुस्सए भवे जाइजर । म-
रणरोगसोगयसणसयाभिभूए अपुवे संक्षम्भययसरिसे सुविणगवंसणोवमे विद्धंसणघम्मे, एवं खलु केस नं जाणइ अस्म-
यातो ! के पुधि गच्छति ? के पच्छा गच्छति ? तं इच्छामि नं लहुं नेव पवइत्तए । तए नं सा पहावती एवं वयासी—इमे
ते जाया ! सरीरगं विसिद्धरूपलक्खणोववेयं विभाणवियक्खणं रोयरहिं सुहोइयं पढमजोवणत्थं, तं अणुहोहि ताव जाया !
सरीरजोपणगुणे पच्छा पवइहिसि । तए नं से महबले एवं वयासी—एवं खलु अस्मयातो ! माणुस्सगं सरीरं दुक्खा-
ययणं विविदधादियत्थं अट्टियकदुट्ठियं सिराण्ढारुसंयिणद्धं असुइनिहाणं मट्टियभंढं व दुक्खलं अणिट्टियसंठप्पं जराधुणिंयं,
तं इच्छामि नं पवइत्तए । तए नं सा पहावती एवं वयासी—इमाओ ते जाया ! सबकळाकुसलाओ महव-उज्जव-बमा-
विणयगुणजुसावो मियमहुरभासिणीओ हावभाववियक्खणातो विसुद्धलसीलसालिणीतो पगम्भवयाओ मणाणुक्खलातो
भावाणुरत्ताओ तुल्ल अट्ट भारियाओ, तं मुंजाहि ताव जाया ! एताहिं सद्धिं विबले कामभोगे पच्छा पवइहिसि । तए
नं से महबले एवं वयासी—इमे खलु माणुस्सगा कामभोगा उधार-पासवण-खेल-सिंघाण-वंत-पित्ताऽसवा सुक्क-सोणि-
यसमुग्गभा अप्पकालिया लहुसगा परिकिलेससग्गा कहुयविवागा दुक्खानुवंधिणो अबुहजणसेविया सिद्धिगमणविवागा, तं
इच्छामि नं पवइत्तए । तए नं तं अम्मापियरो एवं वयासी—इमे ते जाया ! अज्जय-पज्जय-पिइपज्जागए सुवहू हिरत्ते
सुवण्णे विबले धणधम्मे जाय सावएल्ले, तं अणुहोहि ताव जाया ! विबले माणुस्सए इट्ठिसक्कारे समुदए पच्छा पवइहिसि ।
तए नं से महबले एवं वयासी—इमे खलु हिरत्ते जाव सावएल्ले अग्गिसाहिए चोरसाहिए रायसाहिए दाइयसाहिए
मधुसाहिए अपुवे विज्जुलयाचंचले, तं इच्छामि पवइत्तए । तए नं अम्मापियरो जाहे नो संचाएति विसयपवत्तणीहिं
पन्नवणाहिं पन्नवित्तए ताहे संजमुधेयजणणीहिं पन्नवणाहिं पन्नवेमाणाएवं वयासी—इमे खलु जाया ! निग्गंये पावयणे

अष्टादश
संयती-
याक्यम-
ध्ययनम् ।
महाबल-
राजस्य
वक्तव्यता ।

॥ २५७ ॥

दुणुचरे, एतत् नं जहा सुदुकरं जवा लोहमया चावेद्य, गंगामहानर्दं पडिसोयं गमित्तए, महासमुदं सुयाहिं वरित्तए, रिचं वा अगिसिहं पिवित्तए, तदा दुणुचरं एयं असिधारासंवरणं व थयं चरित्तए; नो खलु कण्ह जाया ! निगं-
थाणं आहाकम्मिए वा जाव वीयमोयेणे वा सुत्तए वा, तुमं सि नं जाया ! सुकुमाले सुहोदए नालं खुहा-पिवासा-सी-
इण्हाइपरीसदोपसतो य चहणे भूमिसयणे केसलोवे अण्हाणे बंभचेरे सिक्खायरियं व अहियासित्तए, तं अच्छाहि
वाय जाया ! जावउद्धे जीवामो । तए नं से महबले एवं बयासी—इमे खलु निगंये पावयणे दुणुचरे कीवाणं
कायरणं इहलोपपट्टिबद्धाणं परलोपपरमुहाणं, धीरस्स निच्छियमइस्स नो खलु एत्थ किचि दुकरं, तं अणुजाणह ममं
पयइत्तए । तए नं महबलं कुमारं अम्मापियरो जाहे नो कुंचाएति पन्नविच्चए वाहे अकामाहं चेव अणुमण्णित्था ।
तए नं चले राया कोडुवियपुरिसेहिं हत्थिणाउरं नयरं सद्धिभतरवाहिरियं आसियसम्मज्जितोवलिचं कारवेइ जहा उवाइए ।
तए नं ते अम्मापियरो महबलं कुमारं सीहासनवरंसि पुरत्थामिमुदं निसीयावति । अट्टसएणं सोवन्नियाणं कलसाणं
जाव अट्टसएणं भोमेज्जाणं सविट्ठीए जाव रवेणं महया निक्खमणाभिसेएणं अमिसिंचति, कंजलिं सिरसि कट्टु एवं
बयासी—भण जाया ! कि देमो ? कि पियं करेमो ? के नं ते अट्टो ? तते नं से महबले एवं बयासी—इच्छामि
नं अम्मतातो ! कुत्तियावणाओ सयसहस्सेण एगेणं पडिगाहं एगेणं रयइरणं एगेणं कासवयं च सदावेवं । तए नं चले
राया कोडुवियपुरिसेहिं कुत्तियावणाओ रयइरणं पडिगाहं च सयसहस्सेणं पत्तेयमाणावेइ, कासवगं च सयसहस्सेणं
सदावेइ । तए नं से कासवे सुइमूए चलेण रजा अवमणुणाए समाने अट्टगुणाए पोत्तीए पिण्हमुहे चउरंगुलवज्जे केसे
कएइ । तए नं सा पभावती छिन्नमुत्तावल्लिप्पगासाहं अंसुयाहं विणिम्युमाणी हंसलक्खणेणं पटसादएणं ते पटिच्छइ ।

जाय ऊसीसगमूले उवेह । तए णं महब्वले सरसगोसीसचंदणाणुलिचे सव्वालंकारविभूतिए पुरिससहरसवाहिणीयं सिवियं
दुरुत्ते, एगाए घरतदणीए धरियायवत्ते, दोहिं घरतरुणीहिं चालिज्जमाणवरचामरे, अम्मापिईहिं सहिए, महया भवचढयेणं
'धम्रे णं कयत्ये णं सुलद्धजम्मे णं महब्वले कुमारे, जणं संसारभवविनो विसं घ अवहाय कामभोगे पढमवयत्ये चेव
पघयह' ति पसंसिज्जमाणे पलोइज्जमाणे अंगुलीहिं दाइज्जमाणे पुक्कफलाइं अंजलीहिं अवकिरिज्जमाणे पोत्तेहिं वीइज्जमाणे
दाणं दलमाणे हट्टियाणाउरं नयरं मज्झमज्जेणं निमाच्छित्ता जेणेव धम्मघोसे अणगारे तेणेव उवागच्छह, उवागच्छित्ता
सीयावो पयोक्कह । तए णं महब्वलकुमारं पुरतो काउं अन्मापियरो धम्मघोसमणगारं वंदित्ता नमंसित्ता एवं वयासी—
एत्त णं देवाणुप्पिया ! महब्वले कुमारे संसारभवविनो कामभोगविरत्ते तुम्हंसिए पघयह, तं एयअं देवाणुप्पियाणं सीस-
मिसरां दलयानो, पढिच्छंतु णं देवाणुप्पिया ! । तए णं धम्मघोसे अणगारे एवं वयासी—अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा
पढिबंघं करेहिं । तए णं से महब्वले धम्मघोससरिणा एवं बुत्ते समणे हट्टुटे धम्मघोसं अणगारं वंदित्ता नमंसित्ता
उत्तरपुरत्तिमं विसीभागमवकमह, अलंकारं ओमुयह । पभावती देवी थूलमुचावलिपगासाइं असूणि विणिग्गुयमाणी
उत्तरिज्जेणं तमलंकारं पढिच्छह, एवं वयासी—पढियबं जाया !, जइयबं जाया !, अरिस अट्टे नो पमाइयबं । तए णं
तत्तडम्मापियरो धम्मघोसमणगारं वंदित्ता नमंसित्ता जामेव विसिं पडिगया । तते णं से मह-
ब्वले सयमेय पंचमुट्ठियं छोयं करेह, जेणेव धम्मघोसे तेणेव उवागच्छह, वंदह, नमंसह, एवं वयासी—आलिच्चे
णं भंते ! छोए पळित्ते णं भंते ! छोए जराए मरणेण य, तं तुम्हे देवाणुप्पिया ! सयमेव संपवावेह, मुंडावेह, सिक्खा-
वेह । तए णं धम्मघोसे सूरी सयमेव पळावेह जाव सिक्खावेह । तए णं महब्वले अणगारे ज्ञाए पंचसमिप तिगुत्ते
चोइसपुधपरे यावि होत्था ! तए णं बहूहिं चउत्थ-उट्ट-उट्टमाइहिं विचिचेहिं तवोकम्मेहिं अप्पाणं भावेमाणे डुवालस

यासाहं सामन्नपरियागं पावणिता मासियाए सलेहणाए आलोइयपडिक्कंते समाहिपत्ते कालमासे कालं किंवा वंभलोए कृत्ये दससागतेयमठिइए देवे उववन्ने । ततो धुए सेट्टिक्कुलंसि वाणियगामे नगरे पुत्तत्ताए उववन्ने । तए णं से 'सुदंसण' ति कयनमे उम्मुक्कबालभावे समणस्स भगवतो महावीरस्स अंतिए पवइऊण सिद्धे । एए व्याख्याप्रज्ञसि- भगित्तो महाबलः परिकथितः । यदि वाऽन्यः कोऽपि विदितः समयज्ञानां ततः स एवात्र वाच्य इति सप्तदशसूत्रार्थः ॥ ३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१ ॥ इत्थं महापुरुषोदाहरणैर्ज्ञानपूर्वक- क्रियामाहात्म्यमभिधायोपदेष्टुमाह—

फहं धीरो अहेज्जहिं, उम्मसु व महिं चरे । एए विसेसमादाय, सूरा ददपरक्कमा ॥ ५२ ॥

व्याख्या—'फहं' केन प्रकारेण धीरः 'अहेतुभिः' क्रियावायादिपरिकल्पितकुहेतुभिः 'उन्मत्त इय' महगृहीत इव सान्निध्यकवस्त्वपलपनेनाऽऽलज्जालभाषितया 'मही' पृथिवी 'चरेत्' भ्रमेद् ? नैव चरेदित्यर्थः । किमिति ? यतः 'एते' अतन्तरोदिता भरतादयः 'विशेषं' विशिष्टतां गम्यमानत्वाद् मिथ्यादर्शनेभ्यो जितशासनस्य 'आदाय' गृहीत्वा शूरा ददपरक्कमा एतदेवाश्रितवन्त इति शेषः । अतो भवताऽपि विशेषज्ञेन धीरेण च सता अस्मिन्नेव निश्चितं चेतो विधेयमिति सूत्रार्थः ॥ ५२ ॥ किञ्च—

अचंतनियाणखमा, सचा मे भासिया चई । अतरिंसु तरितेगे, तरिस्संति अणागया ॥ ५३ ॥

व्याख्या—अत्यन्तम्—अतिशयेन निदानक्षमा—कर्ममलशोधनसमर्था, 'दैप् शोधने' इत्यस्य च निदानशब्दः सिद्धः, सत्या 'मे' मया भाषिता 'चाक्' जितशासनमेवाश्रयणीयमित्येवरूपा, अनयाऽङ्गीकृतया 'अतापुः' तीर्णवन्तः, तरन्ति

‘एके’ परे सम्प्रत्यपि, क्षेत्रान्तराऽपेक्षया इत्यभिमिधानम्, तथा तरिष्यन्ति ‘अनागताः’, भाविनो भवोदधिमिति श्लेष इति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ यतश्चैयमतः—

कष्टं धीरे अहेर्जुहिं, अत्ताणं परियावसे । सवसंगविणिम्मुक्के, सिद्धे हवइ नीरण ॥ ५४ ॥ त्ति वेमि ॥

ज्याख्या—कथं धीरोऽप्रेतुमिरात्मानं “परियावसि” त्ति पर्यावासयेत् ? कथमात्मानमहेत्यावासं कुर्यादित्यर्थः । किं पुनरात्मनोऽहेत्यनायासकरणे फलम् ? इत्याह—सर्वे सङ्गाः—द्रव्यतो द्रविणादयो भावतरतु मिथ्यारूपत्वाद् एत एव क्रियाविधादास्तेर्यिनिर्मुक्तः—विरहितः सर्वसङ्गविनिर्मुक्तः सन् सिद्धो भवति नीरजाः । तदनेनाऽहेतुपरिहारस्य सम्यग्ज्ञान-हेतुत्वेन सिद्धत्वं फलमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ५४ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्ती, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रस्ररिक्तायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखबोधायां संयतीयाख्यमष्टादशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ एकोनविंशं भृगापुत्रीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातमष्टादशमध्ययनम् । अधुना एकोनविंशमाचर्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अन्तराध्ययने भोगद्वित्याग उक्तः, तस्माच्च भामण्यमुपजायते, तच्चाऽप्रतिकर्मतया प्रसृत्यतरं भवतीत्यप्रतिकर्मतोच्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽऽ-

ध्ययनस्याऽऽविस्मयम्—

सुग्रीवे नयरे रम्भे, काणुज्जाणसोहिण् । राया बलभदौ तत्थ, मिगा तस्सऽज्जगमाहिस्सी ॥ १ ॥
तेसिं पुत्ते थलसिरी, मियापुत्ते ति विस्सुए । अम्मापिज्ज दइए, जुवराया दमीसरे ॥ २ ॥
नंवणे सो उ पात्ताए, कीलए सह इत्थिहिं । देवो दोगुंदुगो चेव, निचं सुहयमाणसो ॥ ३ ॥
मणिरयणकोटिमत्ते, पासायालोयणे ठिओ । आलोएइ नगरस्स, चउक्कतियचवरे ॥ ४ ॥
अह तत्थ अइच्छंतं, पासई समण संजयं । तबनियमसंजमधरं, सीलहं गुणआयरं ॥ ५ ॥
तं देहई मियापुत्ते, दिट्ठीए अणिमिसाए उ । कहिं मञ्जरिस्सं खवं, दिट्ठपुवं मए पुरा ॥ ६ ॥
साहुस्स दरिस्सणे तस्स, अज्झवसाणम्मि सोहणे । मोहं गयस्स संतस्स, जाईसरणं समुप्पन्नं ॥ ७ ॥
जाईसरणे समुप्पन्ने, मियापुत्ते महिहिण् । सरई पोरणिणयं जाई, सामन्नं च पुराकर्यं ॥ ८ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—‘काननोद्यानशोभितः’ इत्यत्र काननानि-बृहद्बृक्षाश्चाणि वनानि, उद्यानानि—आरामाः श्रीढावनानि वा ॥ “दमीसरि” ति दमिनाम्—उपशमिनामीश्वरो दमीश्वरः, भाविकालापेक्षं चैतत् ॥ “नंदणे सो उ” ति

‘नन्दने’ लक्षणोपेततया समृद्धिजनके ‘सः’ मृगापुत्रः ‘तुः’ पूरणे, “दोगुन्दुगो चेव” चि ‘चः’ पूरणे, दोगुन्दुग इव, दोगुन्दुगाश्च त्रायस्त्रिंश देवाः, ‘मितं भोगपरायणा दोगुन्दुगाः’ इति भण्यन्ति ॥ “भणिरयणकोट्टिमतेले” चि मणिरत्रै-
रुपलक्षितं कुट्टिमतलं यस्मिन् स तथा तस्मिन्, “पासायालोयणे” चि ‘पासादावलोकने’ प्रासादगवाक्षे ॥ “अह तत्य
अइच्छंतं” चि ‘अथ’ अनन्तरं ‘तत्र’ तेषु त्रिकादिषु अतिक्रामन्तं पश्यति भ्रमणं संयतं, भ्रमणस्य साक्यादेरपि सम्भ-
वात् तद्वत्पचच्छेदायं संयतग्रहणम् । तपश्च-अनशनादि नियमाश्च-द्रव्याद्यमिन्द्राः संयमश्च-प्रतीतस्तान् धारयतीति
तपोनियमसंयमधरस्तम्, अत एव शीलम्-अष्टादशशीलाङ्गसहस्ररूपं तेनाऽऽढ्यं शीलान्वयम्, तत एव गुणानां-ज्ञानादीनाम्
आकर इथाऽऽकरस्तम् ॥ तं ‘देहदह’ चि पश्यति दृष्ट्या “अणिमिसाए च” चि अनिमिषयेव, क ‘मन्ये’ जाने ईदृशं रूपं
‘दृष्टपूर्वं’ पूर्वमप्यवलोकितं मया ‘पुरा’ पूर्वजन्मनि ? ॥ शेषं प्रतीतमेवेति सूत्राष्टकार्यः ॥ १-२-३-४-५-६-७-८ ॥
सम्प्रति यदसौ उत्पन्नजातिसरणः कृतवांस्तदाह—

विसर्पहि अरज्जंतो, रज्जंतो संजमम्मि य । अम्मापियं उवागम्म, इमं वयणमद्ववी ॥ ९ ॥

व्याख्या—“विसर्पहि” ति विषयेषु ‘अरजन्’ अभिष्वङ्गमकुर्वन् ‘रजन्’ रागं कुर्वन् संयमे, ‘चः’ पुनरर्थे,
अम्मा-पितरौ उपागम्येदं वचनमब्रवीदिति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ किं तदब्रवीत् ? इत्याह—

सुयाणि मे पंच महवयाणि, नरएसु दुक्खं च तिरिक्खजोणिसु ।
निविण्णकामो भि महणवाओ, अणुजाणह पवइस्सामि अम्मो ! ॥ १० ॥

व्याख्या—श्रुतानि मे पञ्च महाव्रतानि, नरकेषु दुःखं च तिर्यग्योनिषु च, चस्य गम्यमानत्वाद् उपलक्षणं चेत्तद्
देवमनुष्यभयोः, ततः किम् ? इत्याह—‘निर्विण्णकामः’ निवृत्तामिलापोऽस्मि अहम्, कुतः ? महार्णव इव महार्णवस्तस्मात्,

एवं धम्मं अकाज्जं, जो गच्छह परं भवं । गच्छंते से दुही होह, वाहीरोगेहि पीडिए ॥ १९ ॥
अद्धाणं जो महंतं तु, सप्पाहेओ पवज्जई । गच्छंते से सुही होह, छुहातणहाविवज्जिओ ॥ २० ॥
एवं धम्मं पि काज्जं, जो गच्छई परं भवं । गच्छंते से सुही होह, अप्पकम्मे अवेयणे ॥ २१ ॥
जहा गेहे पलित्तम्मि, तस्स गेहस्स जो पट्ट । सारभंडाणि णीएह, असारं अवउज्झह ॥ २२ ॥
एवं लोए पलित्तम्मि, जराए मरणेण य । अप्पाणं तारइस्सामि, तुब्भेहिं अणुमण्णिओ ॥ २३ ॥
व्याख्या—सुदमेव । नवरम्—“अपाहेतो” ति ‘अपायेयः’ अशम्यलकः ॥ “अप्पकम्मे अवेयणे” ति अल्पपापकर्मो
अल्पासातवेदनश्च ॥ “अप्पाणं तारइस्सामि” ति आत्मानं सारभाण्डतुल्यं तारयिष्यामि धर्मकरणेनेति प्रक्रमः । असारं
तु कामभोगादि त्यक्त्यानीति भावः । शेषं गतायमेवेति सूत्रपट्ठावयवार्थः ॥ १८-१९-२०-२१-२२-२३ ॥ एवं च तेनोक्ते—
तं विंत्तम्ममापियरो, सामणं पुत्त ! दुक्कं । शुणाणं तु सहस्साइं, धारेयधाइं भिक्खुणो ॥ २४ ॥
समया सबभूएसु, सत्तुमित्तसु वा जए । पाणाइवायविरई, जावज्जीवाए दुक्कं ॥ २५ ॥
णिबकालप्पमत्तेणं, सुसावायविवज्जणं । भासियवं हियं सबं, निचाउत्तेण दुक्कं ॥ २६ ॥
दंतसोहणमाइस्स, अदत्तस्स विवज्जणं । अणवज्जेसणिज्जस्स, गेणहणा अवि दुक्कं ॥ २७ ॥
विरई अवंभचेरस्स, कामभोगरसणुणा । उगं महवयं वंभं, धारेयवं सुदुक्कं ॥ २८ ॥
धणघण्णपेसवगंसेसु, परिग्गहविवज्जणा । सवारंभपरिचाओ, निम्ममत्तं सुदुक्कं ॥ २९ ॥
चउविहे वि आहारे, राईभोयणवज्जणा । सत्तिहीसंचओ चेव, वज्जेयवो सुदुक्कं ॥ ३० ॥
छुहा तणहा य सीउण्हं, दंसमसगवेयणा । अक्कोसा दुक्खसेज्जा य, तणफासा जल्लमेव य ॥ ३१ ॥

ताटणा तत्रणा चैव, यहयंघपरीसहा । दुक्खं भिक्खायरिया, जायणा य अलाभया ॥ ३२ ॥
 फायोता जा इमा वित्ती, केसलोओ य वारुणो । दुक्खं घंभवयं घोरं, धारेउं अहमप्पणा ॥ ३३ ॥
 पुहोइओ तुमं पुत्ता !, सुकुमालो य सुमच्चिओ । नहु सी पन्न तुमं पुत्ता !, सामणमणुपालिया ॥
 जावम्भीयमविस्सामो, गुणाणं तु महम्मरो । गरुओ लोहमारुव, जो पुत्ता ! होइ दुवहो ॥ ३५ ॥
 आगासे गंगसोउ ष, पडिसोउ ष दुत्तरो । धाहारिं सागरो चैव, तरियवो गुणोयही ॥ ३६ ॥
 आगासे गंगसोउ ष, पडिसोउ ष दुत्तरो । धाहारिं सागरो चैव, दुक्करं चरिउं तवो ॥ ३७ ॥
 थालुयाफपलो चैय, निरस्साए उ सजमे । असिघारागमणं चैव, चावेयवा सुदुक्करं ॥ ३८ ॥
 अहीयेगंतदिट्ठीए, चरित्ते पुत्त ! दुररे । जवा लोहमया चैव, तारुणे समणत्तणं ॥ ३९ ॥
 जहा अग्गिसिहा दित्ता, पाउं होइ सुदुक्करं । तए दुक्करं करेउं जे, कीवाणं समणत्तणं ॥ ४० ॥
 जहा दुक्करं भरेउं जे, होइ यातरस कोत्थलो । तहा दुक्खं करेउं जे, दुक्करं समणत्तणं ॥ ४१ ॥
 जहा तुलाण तोलेउं, दुक्करं मंदरो गिरी । तहा निहुय नीसंकं, दुक्करं दमसागरो ॥ ४२ ॥
 जहा सुयाहि तरिउं, दुक्करं रयणागरो । तथा अणुवसंतेणं, दुत्तरो चरिस्ससि ॥ ४३ ॥
 मुंज माणुस्सए भोए, पंचलक्खणए तुमं । सुत्तभोगी तओ जाया !, जइधम्मं चरिस्ससि ॥ ४३ ॥
 व्याख्या—गुगमनेव । नपरम्—‘गुणाना’ भ्रमण्योपकारकाणा शीलारूपाणा, ‘दुः’ पूरणे ॥ तथा ‘समता’ रागद्वेष-
 पांशूरेण तुल्यता सर्वभूतेषु अनुभितेषु वा ‘जगति’ लोके, अनेन सामायिकमुक्तम् । तथा प्राणातिपातविरतिः ‘जावल्ली-
 याए’ सि यापनीव ‘दुग्धर’ दुरुचरनेवदिति शेषः ॥ ‘नित्यायुतेन’ सदोपयुक्तेन, यथान्वयव्यतिरेकाभ्यामेकस्याप्यर्थ-
 स्तान्निपान वत् स्पष्टार्थमदुष्टमेव ॥ “द्वत्सोहणमाइस्स” चि मकारोऽब्जाक्षगिकः, अपेक्ष गम्यमानत्वाद् दन्तशोधनादेरपि ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनंघ्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोया-
रुपा लघु-
वृत्तिः ।
॥ २६२ ॥

सर्वं ये आरम्भाः—द्रव्योत्पादन्यापारास्तत्परिणामाः ॥ सन्निधिः—धृतादेरुचितकालातिक्रमेण स्थापनं स चासौ सञ्चयश्च सन्निधिसञ्चयः ॥ 'ताडना' करणादिमिराहननम्, 'तर्जना' अङ्गुलिभ्रमणादिरूपा, 'वधः' लकुटादिप्रहारः ॥ कपोताः—पक्षिचक्षोपात्तेषामिदं कापोती इयं वृत्तिः, यथा हिते नित्यशङ्किताः कणकीटादिप्रहणे प्रवर्तन्ते एवं मिथुरपि एषणादोपशङ्कयैव भिक्षादौ प्रवर्तन्ते । यच्च इह ब्रह्मव्रतस्य पुनर्दुर्द्धरत्वाभिधानं तद् अस्यातिदुष्करत्वख्यापनार्थम् ॥ उपसंहारमाह—'सुखोचितः' सुखयोग्यः, 'न ह्यसि' नैव 'असि' भवसि 'प्रभुः' समर्थः, 'अणुपालिय' स्ति अनुपालयितुम् ॥ अप्रमुखमेवोदाहरणैः समर्थयितुमाह—'गुणानां' यतिगुणानां 'तु' पूरणे 'महाभरः' महासमूहो यो दुर्यहः स योढव्य इति शेषः ॥ आकाशे गङ्गास्रोतोवत् दुस्तर इति योज्यते, लोकरूढ्या चैतदुक्तम् । तथा 'प्रतिस्रोतोवत्' प्रतिस्रोत इव शेषनद्यादौ दुस्तरः, याहुभ्यां 'सगरौ चेव' स्ति सागरवच्च दुस्तरौ यः स तरितव्यो गुणोदधिः ॥ "वालुयाकवलो चेव" स्ति 'चः' पूरणे, 'इय' औपम्ये, एषमुत्तरत्राऽपि, 'निरास्वादः' नीरसः ॥ अहिरिव एकान्तः—निश्चयो यस्याः सा तथा, सा चासौ दृष्टिश्चैकान्तदृष्टितया, अहिपक्षे दृशा अन्यत्र तु बुद्ध्योपलक्षितं चारित्रं दुष्करम्, यदा लोहमया इव चर्वयितयाः, किमुक्तं भवति ?—लोहमयवचवर्णवत् सुदुष्करं चारित्रम् ॥ "निद्रयं निस्संकं" स्ति 'निद्रुतं' निश्चलं 'निःशङ्कं' शरीरादिनिरपेक्षम् ॥ यतश्चैयं तारुण्ये दुष्करा प्रव्रज्या अतो शुद्धेत्यादि इति विंशतिसूत्रार्थः ॥ २४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३ ॥ सम्प्रति तद्वचनानन्तरं यद् मृगापुत्र उक्तवांस्तदाह—सो विंशतस्मापियरो !, एवमेयं जहाफुडं । इह लोए निष्पिवासस्स, नत्थि किंचि वि दुक्करं ॥ ४४ ॥ सारिरमाणसा चेव, वेयणाओ अणंतसो । मए सोढाउ भीमाओ, असहं इक्खमयाणि य ॥ ४५ ॥ जरामरणकंतारे, चाउरंते मयागरे । मए सोढाणि भीमाणि, जम्मणि मरणाणि य ॥ ४६ ॥

एकोनविंशं
मृगापुत्री-
याख्यम-
व्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

॥ २६२ ॥

जहा इहं अगणी उण्हो, इत्तोऽणंतगुणो तहिं। नरएसु वेयणा उण्हा, अस्साया वेइया मए॥४७॥
जहा इमं इहं सीयं, एत्तोऽणंतगुणं तहिं। नरएसु वेयणा सीया, अस्साया वेइया मए॥४८॥
कंदंतो कंदुकुंभीसु, उद्धप्पाओ अहोसिरो। हुयासणे जलंतम्मि, पक्खुवो अणंतसो॥४९॥
महादयगिगसंकासे, मरुम्मि बहरवालुए। कलंबवालुयाए य, दह्हुपुवो अणंतसो॥५०॥
रसंतो कंदुकुंभीसु, उदं पद्धो अबंधवो। करवत्तकरकयाइहिं, छिण्णपुवो अणंतसो॥५१॥
अतितिक्खकंटाइण्णे, तुंगे सिंचलिपायवे। खेविं पासपद्धेणं, कडोकहुाहिं दुक्करं॥५२॥
महाजंतसु उच्छया, आरसंतो सुभेरवं। पीलिओ मि सकम्मैहिं, पावकम्मो अणंतसो॥५३॥
कूयंतो कोलसुणएहिं, सामेहिं सबलेहि य। पाडिओ फालिओ छिण्णो, विष्कुरंतो अणेगसो॥५४॥
असीहिं अयसिधण्णाहिं, भल्लीहिं पट्टिसेहि य। छिण्णो भिण्णो विभिण्णो य, ओइण्णो पावकम्भुणा
अयसो लोहरहे जुत्तो, जलंते समिलाजुए। चोइओ तोत्तजुत्तेहिं, रोज्झो वा जह पाडिओ॥५५॥
हुयासणे जलंतम्मि, चियासु महिसो विव। दह्हुो पक्खो य अयसो, पावकम्मैहिं पाविओ॥५७॥
थला संढासतुंढेहिं, लोहतुंढेहि पक्खिअहिं। विलुत्तो विलयंतोऽहं, ढंकिण्णिद्वेहिंऽणंतसो॥५८॥
तण्हगकिलंतो धावंतो, पत्तो वेयरणिं णदिं। जलं पाहंति चिंतंतो, खुरधारहिं विवाइओ॥५९॥
उण्हाभित्तो संपत्तो, असिपत्तं महावणं। असिपत्तेहिं पढंतेहिं, छिण्णपुवो अणेगसो॥६०॥
मोगरेहिं मुसंडीहि, सुलेहिं मुसलेहि य। गयासं भगगत्तेहिं, पत्तं दुक्खमणंतसो॥६१॥
खुरेहिं तिक्खधाराहिं, छुरियाहिं कप्पणीहि य। कप्पिओ फालियो छिण्णो, उक्कत्तो य अणेगसो॥६२॥

श्रीउत्तरा-
प्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुसपोथा-
ख्या लघु-
शिवः ।
॥२६३॥

पासेहिं कूडजालेहिं, मिओ वा अवसो अहं । वाहिओ वद्धरुद्धो य, बहुसो चेष विवाहओ ॥ ६३ ॥
गलेहिं मगरजालेहिं, मच्छो वा अवसो अहं । उद्धिओ फालिओ गहिओ, मारिओ य अणंतसो ॥ ६४ ॥
विदंसणहिं जालेहिं, लेप्पाहिं सउणो विव । गहिओ लगो य वद्धो य, मारिओ य अणंतसो ॥ ६५ ॥
कुहाड-परसुमाईहिं, बहुईहिं दुमो हव । कुट्टिओ फाडिओ छिणो, तच्छिओ य अणंतसो ॥ ६६ ॥
चवेडमुट्टिमार्इहिं, कुमारेहिं अयं पिव । ताडिओ कुट्टिओ भिणो, बुणिओ य अणंतसो ॥ ६७ ॥
तत्ताहं तंपलोहाइ, तउयाइं सीसगणि य । पाइओ कलकलंताइं, आरसंतो सुभेरवं ॥ ६८ ॥
तुहं पिया सुरा सीह, मेरओ य महुणि य । खाइओ मि समंसाइं, अगिवण्णाइं गेगसो ॥ ६९ ॥
निचमीण तत्थेण, दुहिण वहिण य । परमा दुहसंबद्धा, वेयणा वेइया मए ॥ ७० ॥
तिषचंढप्पगाढाओ, घोराओ अतिदुस्सहा । महम्मयाओ भीमाओ, नरएसु वेइया मए ॥ ७१ ॥
जारिसा माणुसे लोए, ताता । दीसंति वेयणा । एत्तो अणंतगुणिया, नरएसु दुक्खवेयणा ॥ ७२ ॥
सय भवेसु अस्साया-वेयणा वेइया मए । निमिसंतरमित्तं पि, जं साया नत्थि वेयणा ॥ ७३ ॥
व्याख्या—सुव्वाण्वेकविंशत् प्रतीवान्येव । नवरम्—स ऋते अम्बापितरौ । ‘एवमि’ति यथोक्तं भवद्भ्यां तथैव ‘एतत्’
प्रग्रन्थादुक्तत्वं ‘यथासुटं’ सत्यतामनतिक्रान्तं, तथापि इहलोके ‘निष्पिपासस्य नास्ति’ किञ्चिद् ‘अतिकष्टमपि शुभानुष्ठान-
मिति गम्यते, ‘अपिः’ सम्भावने दुष्करम् ॥ निःस्पृहताहेतुमाह—‘शारीरमानसाः’ ‘चैव’ पूरणे, वेदना अनन्तशो मया

१ नि.स्पृहस्य ।

सोढाः 'भीमा' रौद्राः, दुःखोत्पादकानि भयानि—राजविद्वरादिजनितानि दुःखभयानि, 'चः' समुच्चये ॥ जरामरणभ्या-
मतिगाहनतया कान्ता जरामरणकान्ता तस्मिन् चतुरन्ते भयाकरे भवे इति गम्यते, शरीरमानसो वेदना यत्रोल्लुष्टाः
सोढाः ॥ यथेत्यादिसूत्रैस्तदाह—यथा 'इह' मनुष्यलोके अभिरुण्योऽतोऽनन्तगुणः "वहि" ति तेषु नरकेषु येष्वहमुत्पन्न
इति भावः, तत्र च यादवरोमेरभावात् पृथिन्या एव तथाविधः स्पष्टो इति गम्यते, तावच्च वेदना उभ्याः, उभ्यानुभवात्मकत्वेन
च 'असाताः' दुःखरूपाः ॥ यथा 'इहम्' अनुभूयमानं माघादिसम्भवमिह शीतम् ॥ क्रन्दत्कण्डुकुम्भीषु भाजनविशेष-
रूपाः ॥ 'मरावि'ति मरुयालुकानिवहे इव तात्पर्यात् तद्व्यपदेशसम्भवादन्तर्भूतेयार्थत्वात् 'वज्रवालुके' वज्रवालुकानदी-
पुलिने 'फदम्बवालुकाया च' प्राग्वत् फदम्बवालुकानदीपुलिने च 'ऊर्द्धम्' उपरि दृक्षस्वात्वादौ बद्धो माऽयमितो न ह्वीदिति,
'क्रूरच' वरपत्रविशेष एव ॥ "लोविय" ति 'दिन्नं' खेदोऽनुभूतः "फट्टोकडूहि" ति कर्पणापकर्षणैः परमाधार्मिककृतैः
'दुष्पर' दुःसहमिदमिति शेषः ॥ "दूयतो" ति कूजन् "कोलमुणएहि" ति शूकरश्चरूपधारिभिः श्यामैः शयलैश्च
परमाधार्मिकविशेषैः पातितो मुवि, 'पाटितः' जीर्णवस्त्रवत्, 'छिन्नः' दृक्षवत् ॥ असिभिः 'अतसी'ति अतसीकुसुमं
तद्वर्णैः 'छिन्नः' द्विधाकृतः 'भिन्नः' विदारितः 'विभिन्नः' सूक्ष्मखण्डीकृतः अवतीर्णो नरक इति गम्यते 'पापकर्मणा'
हेतुभूतेन ॥ लोहरये 'जुत्तो' ति योजितो 'ज्वलति' दीप्यमाने, कदाचित् ततो दाहनीत्या नश्येदपीत्याह—समिलायुते,
"चोइतो" ति प्रेरितः 'तोत्रयोवन्त्रैः' प्राजनकवन्धनविशेषैः, 'रोज्जः' पशुविशेषः 'वा' समुच्चये भिन्नकमः, 'यथा' इत्यौ-
पम्ये, ततो रोज्जवत् पातितश्च लघुटादिषिट्टिनेनेति गम्यते ॥ हुताशने ज्वलति, फ ? इत्याह—चितासु महिष इव 'दग्धः'
भस्मसालुवः, 'पफः' भटिनीकृतः, अवशः पापकर्मभिः "पाविओ" ति 'प्राप्तः' व्याप्तः ॥ 'वलत्त' दृष्टात् सन्दंशाकृतीनि
तुण्डानि येषां ते सन्दंशतुण्डास्तैः, तथा लोहतुण्डैः पक्षिभिः दह्म-गृध्रैरिति योगः ॥ धुरधाराभिरिव 'धुरधाराभिः'

श्रीउत्तरा-
त्यपनस्ये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुलबोधा-
स्या लघु-
पृथिः ।

॥ २६४ ॥

चेतरिणीजलोभिभिरिति शेषः, 'विवाहो' ति व्यापादितः ॥ मुद्रादिभिः, गताः-नष्टा आशाः-मनोरथा यस्मिंस्तद् गतांशं यथा भवत्येवम्, 'भगवत्तेजो' ति भगवत्तेजो वस्तुवत् 'पातितः' ऊर्द्धं द्विधाकृतः, 'छिन्नः' तिर्यक् सण्ढितः, 'उत्कृतः' त्वगपनयनेन ॥ 'वाधितः' पीडितः 'वद्धरुद्धश्च' तत्र रुद्धः-वह्निःप्रचारनियेधनेन ॥ 'गले' वह्निः सर्करः-मकररूपेः परमाधार्मिकः जालश्च-प्रतीतैः अनयोर्द्वन्द्वः । 'सल्लितो' ति उल्लिखितः गलेः, पादितो मकरैः, गृहीतश्च जालैः, मारितश्च सर्वैरपि ॥ वीन् दृशन्तीति विदंशकाः तैः श्वेनादिभिः 'जालैः' तथाविध-पण्यनैः 'हेष्पादि' ति 'हेषैः' वयलेषादिभिर्गृहीतः, विदंशकैः 'लप्रश्च' श्लिष्टः, लेपैर्वद्धो जालैर्मारितश्च सर्वैरपि ॥ 'दुष्टितः' सूक्ष्मसण्ढीकृतः चपेटा-मुष्ट्यादिभिः 'कुमारैः' अयस्कारैरय इव घनादिभिरिति गम्यते, 'ताडितः' आहतः दुष्टितः छिन्नः 'भिन्नः' सण्ढीकृतः 'वूर्णितः' स्रक्षणीकृतः ॥ 'कलकलयन्ति' अतिकाथतः कलकलाशब्दं कुर्वन्ति ॥ तव प्रियाणि मांसानि 'सण्ढानि' सण्ढरूपाणि 'सोढगानि' भटित्रीकृतानीति स्मारयित्वेति शेषः ॥ 'सुरादीनि' मद्यविशेषाः, अत्रापि स्मारयित्वेति शेषः ॥ "निश्चि"त्यादि नरकवकव्यतोपसंहर्तुं सूत्रत्रयम् । अत्र च 'भीतेन' उत्पन्नसाध्वसेन 'प्रवेत्तेन' वद्विमेन 'दुःखितेन' जातविषिदुःखेन 'व्यथितेन च' कम्पमानसकलोपाङ्गतया चलितेन, तीव्राः-अनुभागतोऽत एव सण्ढाः-उत्कटाः प्रगाढाः-गुरुस्थितिकास्त एव 'घोराः' रौद्राः 'अतिदुःसहाः' अत्यन्तदुःस्थ्यासास्त एव महाभयाः 'भीमाः' भूयमाणा अपि भयप्रदाः, एकार्थिकानि चेतानि, इह च वेदना इति प्रक्रमः, कथं पुनस्तासां तीव्रादिरूपत्वम् ? इत्याह-—"जारिते"त्यादि ॥ न केवलं नरक एव दुःखवेदना मयाऽनुभूताः, किन्तु सर्वोत्सर्गि गतिषु इति । एतदेवाह-सर्वभवेषु असातावेदना वेदिता मया निमेषान्तरमात्रमपि यत् साता नास्ति वेदना, वैपथिकसुरस्यैर्योचनेकदुःखानुवि-द्वत्वेन अनुसरूपत्वात् । सर्वस्य चास्य प्रकरणस्याऽयमाशयः-येनैवं मया दुःखान्यनुभूतानि-सोऽहं कथं तत्स्वतः

॥ २६४ ॥

एकोनविंशं
मृगापुत्री-
यात्यम-
ध्ययनम् ।
सृगापुत्र-
वकव्यता ।

मुत्तेचितः सुहृमारो चेति शक्यते वक्तुम् ? । येन चैवंविधाः नरकादिवेदनाः सोढास्तस्य फलं दीक्षा, दुष्करा ? इति, अतो मया प्रतिपद्यया इत्येवमिति सूत्रार्थः ॥ तत्रैवमुक्त्वा उपरते—
तं पितृदम्भापिपरो, उदंष्ट्र युत्त ! पद्यया । नवरं पुण सामणो, दुर्बलं निष्पदिकम्मया ॥ ७५ ॥
न्याख्या—गुणमम् । नवरम्—वं मृगापुत्रं ब्रूतः अन्वाषितरो, 'छन्दसा' अभिप्रायेण स्वकीयेनेति गम्यते ॥

इत्थं जन्मनाभ्यामुक्ते—
सो पेतदम्भापिपरो !, एवमेयं जहाफुटं । पडिकम्मं को कुणइ, अरण्णे मियपवित्थणं ? ॥ ७६ ॥
एगम्भओ अरण्णे वा, जहा उ चरत्ती मिगो । एवं धम्मं चरिस्सामि, संजमेण तवेण य ॥ ७७ ॥
जया मियस्स आयंको, महारणम्मि जायइ । अच्छंतं रुक्खमूलम्मि, को णं ताहे तिगिच्छइ ? ॥ ७८ ॥
को वा से ओसहं देइ ? को वा से पुच्छइ सुहं ? को से भत्तं व पाणं वा, आहरितु पणामए ? ॥ ७९ ॥
जया य से सुही होइ, तथा गच्छइ गोयरं । भत्तपाणस्स अट्ठाए, बल्लराणि सराणि य ॥ ८० ॥
खाइत्ता पाणियं पाउं, बल्लरेहिं सरेहि वा । भिगचारियं चरित्ता णं, गच्छइ भिगचारियं ॥ ८१ ॥
एवं समुट्ठिं भिक्खू, एवमेव अणेगए । भिगचारियं चरित्ता णं, उहं पक्कमइ दिसं ॥ ८२ ॥

जहा भिए एग अणेगचारी, अणेगवासे धुयगोयेरे य ।

एवं मुणी गोयरियं पविट्ठो, णो हीलए णो वि य त्विसएज्जा ॥ ८३ ॥

न्याख्या—स ब्रूते—अन्वाषितरो ! एवम् 'एवत्' निष्पतिकर्मतायां यद् दुःसरूपत्वमुक्तं युवाभ्यां 'यथासुदृढम्' अविशयम्, परं परिभाष्यतामिदम्—परिकर्म कः करोति अरण्ये मृगपक्षिणाम् ? अथ चैतेऽपि जीवन्ति विचरन्ति च,

श्रीलचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखयोगा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ २६५ ॥

ततः किमस्या दुःखरूपत्वमिति भावः ॥ यद्वैश्ववमतः—“एते”त्यादि सर्वे सुगममेव । नवरम्—एकः—एककी भूतः—
संप्रत एकभूतोऽरण्ये, ‘चे’ति पूरणे, ‘जहा त’ ति यवैव चरति सुग एवं चरित्वाभि संयमेन तपसा च हेतुभूतेन ॥ “को
णं” ति क एतं “साहि” ति तदा ॥ ‘आह्वय’ आनीय ‘प्रणामयेत्’ अर्पयेत् ॥ कथं तर्हि तस्य निर्वहणम् ? इत्याह—
यदा च स सुखी भवति स्वत एव रोगभावतस्तदा गच्छति, गोरिव चरणं—भ्रमणं गोचरस्वम्, ‘वह्मरानि’ गहनानि ॥
ज्ञावित्वा निजभक्ष्यमिति गम्यते, पानीयं पीत्वा चक्षुरेणु सरस्सु च, तथा मृगाणां चर्या—इतश्चेतश्चोत्सुवनान्तरं चरणं
मृगचर्या तां ‘चरित्वा’ आसेव्य गच्छति मृगाणां चर्या—वेष्टा स्वातन्त्र्योपवेशनादिका यस्यां सा मृगचर्या—मृगाश्रयभूताम् ॥
इत्थं दृष्टान्तमुक्त्वा सूत्रद्वयेनोपसंहारमाह—“एवं” मृगवत् ‘समुत्थितः’ संयमानुष्ठानं प्रति उद्यतः तथाविधातद्धेतुत्वादि
न चिन्तित्वाभिदुस्त इति भाषः । ‘एवमेव’ मृगवदेव अनेकगः, यथा द्यौः तूक्ष्णमूले नैकस्मिन्नेवाऽऽस्ते, किन्तु कदाचित्
कचिद् पदम् एतेऽप्यनियतस्थानतया । स चैवं ‘मृगचर्या’ निःप्रतिकर्मतादिरूपां चरित्वा अपगताऽक्षेपकर्मांश ऊर्ज-
‘प्रकासति’ गच्छति दिशम्, किमुक्तं भवति ?—सर्वोपरिस्थानसितो भवति ॥ मृगचर्योमेव स्पष्टयितुमाह—यथा मृगः
“एत” ति ‘एकः’ अद्वितीयः ‘अनेकचारी’ अनियतचारी ‘अनेकवासः’ नैकत्रय वासः—अवस्थानमस्येतनेकवासः ‘भुव-
गोचरत्वं’ सदागोचरत्वं, सदा गोचरलब्धमेवाहाराभ्यायतीति । एवं मृगवद् एकत्वादिविशेषणविशिष्टो मुनिर्गोचर्यां प्रविष्टो
नो ‘दीर्घवेत्’ अयजानीयात् कदशनादीति गम्यते, नापि च ‘दिसयेत्’ निन्देद् आहाराप्राप्तौ स्वं परं चेति सूत्राष्टकार्थः ॥
७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३ ॥ एवं मृगचर्यालक्षणमुक्त्वा यत् तेनोक्तं यथा पितृभ्यां यथाऽसौ कृतवांस्तदाह—
मिगचारियं चरित्त्वासामि, एवं पुत्ता ! जहासुहं ! अम्मायिर्हिऽणुणाओ, जहाति उवर्हि तओ ॥ ८४ ॥
मिगचारियं चरित्त्वासामि, सपदुक्त्वविमोभूत्वणि । तुब्भेर्हि चा अपुण्णाओ, गच्छ पुत्त ! जहासुहं ८५

एकोनविंश-
मृगापुत्री-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
मृगापुत्र-
वक्तव्यता ।

॥ २६५ ॥

एवं सो अम्मापियरं, अणुमाणेत्ताणं बहुविहं । ममत्तं छिंदती ताहे, महानागो घ कञ्चुपं ॥ ८६ ॥
इद्दी वित्तं च मित्ते यं, पुत्त दारं च नायओ । रेणुयं व पढे लग्गं, निहुणित्ताण निगगओ ॥ ८७ ॥
व्याख्या—सष्टमेव । नवरम्—मृगस्येव चर्या मृगचर्या तां विःप्रतिकर्मतादिरूपां चरिष्यामीति कुमारणेोक्ते पितृभ्या-
मभगि—‘एवं’ यथा भयतोऽभिरुचिंतं तथा यथासुखं तेऽस्त्विति शेषः । एवं चानुज्ञातः ‘जहाति’ त्यजति ‘उपधि’
परिमहं वतः ॥ इष्टमेवार्थं सविस्तरमाह—मृगचर्यां चरिष्यामि सर्वदुःखविमोक्षणीं युवाभ्यामहम् अनुज्ञातः सन् ।
तायाहः—गच्छ मृगचर्येयेति प्रक्रमः, पुत्र ! ‘यथासुखं’ सुखानतिक्रमेण ॥ एवं सोऽम्बापितरौ ‘अनुमान्य’ अनुज्ञाप्य ॥
पूर्वमुपभिलाग उक्तः, अतस्तमेव विशेषत आह—‘इद्दी’त्यादि ‘ऋद्धि’ करितुरगादिसम्पदमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ८४-
८५-८६-८७ ॥ ततोऽसौ कीदृग् जातः ? इत्याह—

पंचमहधयजुत्तो, पंचहिं समिओ तिगुत्तिगुत्तो य । सद्धिंभतरयाहिरए, तवोकम्ममि उल्लुओ ॥ ८८ ॥
निम्ममो निरहंकारो, निस्संगो चत्तगारयो । समो य सवभएसु, तसेसु थावरेसु य ॥ ८९ ॥
लाभालाभे सुहे दुक्खे, जीविए मरणे तहा । समो निंदापसंसासु, तहा माणावमाणओ ॥ ९० ॥
मारवेसु फसाएसु, दंढसद्धभएसु य । नियत्तो हाससोगाओ, अणियाणो अवंधणो ॥ ९१ ॥
अणिस्सिओ इहं लोए, परलोए अणिस्सिओ । वासीचंदणकप्पो य, असणेऽणसणे तहा ॥ ९२ ॥
अपसत्थेहिं दारंहिं, सवओ पिहियासवे । अज्झप्पज्झाणजोगेहिं, पसत्थदमसासणे ॥ ९३ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—गौरवादीनि पदानि सुव्यवहारात् पञ्चम्यन्ततया व्याख्येयानि, ‘निवृत्तः’ इति सर्वत्र
सम्यग्यनीयम् । ‘अवन्धनः’ रागद्वेषबन्धनरहितः ॥ “वासीचंदणकप्पो य” इति सूचकत्वात् सूत्रस्य वासीचन्दनव्यापारकयोः

धीउचरा-
स्पयनद्ये
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखबोया-
ल्या लयु-
ष्टिचिः ।
॥ २६६ ॥

एकोनविंश-
मुगापुत्री-
याव्यम-
व्ययनम् ।
मुगापुत्र-
वक्यता ।

॥ २६६ ॥

कल्पः—तुल्यो यः । ‘अक्षते’ आक्षरे ‘अनक्षते’ अक्षनाभावे तथाकल्प इत्यत्राऽपि दृश्यः ॥ अप्रशस्तेभ्यः ‘द्वारेभ्यः’ कर्मोपार्जनोपायेभ्यो द्विसादिभ्यः ‘सर्वतः’ सर्वेभ्यो निवृत्त इति गम्यते, तत एव ‘पिहितासवः’ निरुद्धकर्मसङ्कलनः, कैः पुनरेवंविधोऽयम् ? आत्मन्यधि अध्यात्मं तत्र ध्यानयोगाः—शुभध्यानव्यापारा अध्यात्मध्यानयोगास्तैः, प्रशस्तो दमः—उपशमः शासनं च—सर्वसागमात्मकं यस्य स तथेति सूत्रप्रद्वार्यः ॥ ८८-८९-९०-९१-९२-९३ ॥ सम्प्रत्येतत्त्वैव भगवतः कलौपदर्शनायाह—

पुवं पाणेण चरणेण, दंसणेण तदेव य । आवणाहि य सुदर्गाहि, सम्मं भावेतु अप्पयं ॥ ९४ ॥
यद्दुपाणि य वासाणि, सामसमणुपालिया । मासिएण उ भत्तेणं, सिद्धिं पत्तो अणुत्तरं ॥ ९५ ॥
व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—“मासिएण उ भत्तेणं” मासे भवं मासिकं तेन, ‘दुः’ पूरणे ‘भक्तेन’ भोजनेन, मासोपलक्षणत्वादस्य मासोपपासेनेति भावः ॥ ९४-९५ ॥ सकलाध्ययनार्थोपसंहारद्वारेणोपदिशन्नाह—
पुवं करंति संयुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणिघट्टति भोगेसु, मियापुत्ते जहा मिसी ॥ ९६ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरं—“जहा मिसि” त्ति यथा ऋषिः, मकारोऽलाक्षणिकः ॥ इत्थमन्योक्त्या उपविश्य पुनर्भक्त्यन्तरेणोपदिशन्नाह—

महापभावस्स महाजसस्स, मियाए पुत्तस्स गिसम्म भासियं ।
तवप्पहाणं चरियं च उत्तमं, गहप्पहाणं च तिलोगविसुयं ॥ ९७ ॥
विपाणिया दुक्खविद्वणं घणं, ममत्तवंचं च महाभयावहं ।
सुहावंहं धम्मपुरं अणुत्तरं, घारेह निवाणशुणावंहं महं ॥ ९८ ॥ ति चेन्मि ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“गह्वरद्वारं च” इति प्रधानगतिं च ॥ मभत्वं बन्धे इव ममत्ववन्धस्तं महाभया-
चहम्, तत एव चौरादिर्यो भयावतोः । “निष्ठाणगुणावहं” इति निर्वाणगुणाः—अनन्तज्ञानादयस्तदावहमिति सूत्रद्वयार्थः
॥ ९७-९८ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, अवीमीति पूर्ववत् ॥

इति धीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायां
सृगापुत्रीयाख्यमेकोनविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ विंशतितमं महानिर्ग्रन्थीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातमेकोनविंशमध्ययनम् । अधुना महानिर्ग्रन्थीयं विंशतितममारभ्यते, अस्य पायमभिसम्बन्धः—‘अन्तन्तरा-
ध्ययने निःप्रतिकर्मतोष्ठा, इयं चानायात्यपरिभागेनैव पालयितुं शक्येति महानिर्ग्रन्थहितमभिधातुमनाथैवानेकधाऽनेनो-
च्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—

सिद्धाण नमोकिचा, संजताणं च भावओ । अत्थधम्मगइं तच्चं, अणुत्तट्ठिं सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘सिद्धेभ्यः’ तीर्थकरादिसिद्धेभ्यो नमस्कृत्य ‘संयतेभ्यश्च’ आचार्योपाध्यायसाधुभ्यः, ‘भावतः’ भक्त्या,
अर्च्यः—द्वितीयाभिः प्रार्थनीयः स चासौ धर्मश्च अर्च्यधर्मस्तस्य गतिः—ज्ञानं यस्यां सा अर्च्यधर्मगतित्वां, ‘तच्चं’ ति
‘तथ्याम्’ अपिपरीतार्याम् ‘अनुशिष्टिं’ शिक्षां शृणुत ‘मे’ मया कथ्यमानमिति शेषः । स्वविरचनसेतदिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥
सम्प्रति धर्मकयानुयोगत्यादस्य धर्मकथाकथनव्याजेन प्रतिज्ञातमुपक्रमितुमाह—

पहयरयणो राया, सेणिओ मगहाहिवो । विहारजत्तं णिज्जाओ, मंडिकुच्छिसि चेहए ॥ २ ॥
नाणाइमलयाइण्णं, नाणापक्खिनिसेवियं । नाणाकुसुमसंछन्नं, उज्जाणं नंदणोचमं ॥ ३ ॥
तत्थ सो पासई साहुं, संजयं सुसमाहियं । निसन्नं रुक्खमूलम्मि, सुकुमालं सुहोइयं ॥ ४ ॥
तत्तस रुवं तु पासित्ता, राहणो तम्मि संजए । अब्बंतपरमो आसी, अतुल्लो रुक्खिम्महओ ॥ ५ ॥
अहो ! वण्णो अहो ! रुवं, अहो ! अब्बत्तस सोमया । अहो ! खंती अहो ! मुत्ती, अहो ! भोगे असंगत्ता व

तस्स पाए उ वंदिता, काऊण थ पयाहिणं । णाहदूरमणासन्ने, पंजली पडिपुच्छई ॥ ७ ॥
तरुणो सि अज्जे पवइओ, भोगकालम्मि संजया । उवट्ठिओ सि सामन्ने, एयमट्ठं सुणेमि ता ॥ ८ ॥
न्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“विहारजत्तं” ति ‘विहारयात्रया’ क्रीडार्थाध्वाहनिकादिरूपया ‘निर्यातः’ निर्गतः
पुरादिति गम्यम् । “एयमट्ठं सुणेमि” ति एनम् ‘अर्थ’ निमित्तं येनार्थेन त्वमीदृश्यामवस्थायां प्रव्रजितः, शृणोमि “ता”
इति तावत्, पश्चाद् यत् त्वं भगिष्यसि तदपि श्रोष्यामीति भावः ॥ २-३-४-५-६-७-८ ॥ इत्थं राक्षोक्तं मुनिराह—
अणाहो मि महाराय !, णाहो मज्झ न विज्झई । अणुकंपगं सुहिं वा वि, कंची णाभिसमेमड्हं ॥ ९ ॥
न्याख्या—अनाथोऽस्म्यहं महाराज !, किमिति ? यतः ‘नाथः’ योगक्षेमविधाता मम न विद्यते, तथा ‘अनुकम्पकम्’
अनुकम्पाविधातारं सुहृदं वा कञ्चिद् ‘नाभिसमेमी’ति नामिसङ्गच्छाम्यहम् इति, अनेनार्थेन तारुण्येऽपि प्रव्रजित इति
भाव इति सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ एव मुनिनोक्ते—

तओ सो पवसिओ राया, सेणिओ मगहाहिओ । एवं ते इहिमंतस्स, कंहं णाहो न विज्झई ? ॥ १० ॥
होमि नाहो भयंताणं, भोगे भुंजाहि संजया ! । मित्तनाईपरिबुडो, माणुस्सं खल्लु दुल्लहं ॥ ११ ॥
न्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“एवमि”ति इदममानप्रकारेण ‘श्रद्धिमतः’ विस्मयनीयवर्णादिसम्पत्तिमतः ॥ १०-११ ॥

मुनिराह—
अप्पणावि अणाहो सि, सेणिआ ! मगहाहिवा ! । अप्पणा अणाहो संतो, कस्स णाहो भविस्ससि ? ॥

न्याख्या—सुगमम् ॥ एवं च मुनिनोक्ते—
एवं बुत्तो नरिंदो सो, सुसंभंतो सुविग्ग्हिओ । वयणं अस्सुयपुब्बं, साहुणा विग्ग्हयं निओ ॥ १३ ॥

अस्सा हृत्पी मणुस्सा , पुरं अंतेउरं च मे । मुंजामि माणुसे भोगे, आणाहस्सरियं च मे ॥ १४ ॥
एरिसे संपयग्गस्मि, सधकामसमप्पिए । कहं अणाहो भवई ? मा हु भंते ! मुसं वए ॥ १५ ॥
व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—आद्यस्य घटनैवम्—स श्रेणिकः ‘विसयान्वितः’ प्रागपि रूपादिविषयविसमयोपेतः
सन् ‘एवम्’ उच्यते । पचनमधुतत्पूर्वमुक्तः सुसम्भ्रान्तः सुविस्मितश्च मूलोक्तयानि वि शेषः ॥ यदुक्तं वांस्तदाह—
“आसे”त्यादि । इति इंद्रे ‘सम्पदमे’ सम्पत्प्रकर्षे “सधकामसमप्पिए”ति समर्पितसर्वकामे कथमन्नाथः “भवई” ति
पुढपन्मस्येन भयमि ? । “मा हु” ति ‘हुः’ यस्मादर्थे, यत् एवं यस्माद् मा भदन्व ! ‘मुयां’ अलीकं “वदे” ति घादीः
॥ ११-१४-१५ ॥ यतिकथाच—

न तुमं जाणे अणाहस्स, अतं पोटं थ पत्थिवा ! । जहा अणाहो हवई, सणाहो वा नराहिवा ! ॥ १६ ॥
सुणेह मे महारायं !, अधपिलसेण वेयसा । जहा अणाहो हवई, जहा मे य पवत्थियं ॥ १७ ॥
कोसंबी नाम नयरी, पुराणपुरमेयणी । तत्थ आसी पिया मज्झं, पभूयधणसंचओ ॥ १८ ॥
पढं थए महारायं !, अतुला मे अच्छेयणा । अहोत्था विउलो डाहो, सधंगेसु य पत्थिवा ! ॥ १९ ॥
सत्थं जहा परमत्थिक्खं, सरीरविवरंतरे । आबीलेज्ज अरी कुद्धो, एवं मे अच्छिधेयणा ॥ २० ॥
त्थियं मे अंतरिच्छं च, उत्तिमंगं च पीढई । इंदासणिसमा घोरा, वेयणा परमदारुणा ॥ २१ ॥
उयट्ठिया मे आपरिया, विज्झामंततिगिच्छणा । अईव सत्थिक्खसत्ता, मंतमूलविसारया ॥ २२ ॥
ते मे तिगिच्छं कुंधंति, चाउप्पायं जहाहियं । न य दुक्खा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २३ ॥
पिया मे सपसारं पि, दिज्झाहि मम कारणा । न य दुक्खा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २४ ॥

माया वि मे महाराय !, पुत्तसोगदुदृष्टिया। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २५ ॥
 भापरो मे महाराय !, सगा जेट्टकणिट्टगा। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २६ ॥
 भदणीओ मे महाराय !, सगा जेट्टकणिट्टिया। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ २७ ॥
 भारिया मे महाराय !, अणुरत्ता अणुवप्पा। अंसुपुण्णेहि नयणेहि, उरं मे परिसिचई ॥ २८ ॥
 अण्णं पाणं च पहाणं च, गंध मल्ल विसेवणं। मए णायमणायं या, सा घाला णोय सुंजई ॥ २९ ॥
 रणं पि मे महाराय !, पासओ वि न फिट्ठई। न य दुक्त्वा विमोयंति, एसा मज्झ अणाहया ॥ ३० ॥
 ततो हं एयमाहंसु, दुक्त्वमा हं पुणो। वेयणा अनुमविउं जे, संसारम्मि अणंतए ॥ ३१ ॥
 सहं च जइ सुधिज्जा, वेयणा विउला इओ। खंतो दंतो निरारंभो, पघइए अणगारियं ॥ ३२ ॥
 पयं च चित्तइत्ताणं, पासुत्तो मि नराहिया !। परियत्तंतीए राईए, वेयणा मे खयं गया ॥ ३३ ॥
 तओ फल्ले पभायम्मि, आपुच्छित्ताण वंधये। खंतो दंतो निरारंभो, पघइओ अणगारियं ॥ ३४ ॥
 तोडहं गाहो जाओ, अरप्पणो य परस्स य। सवेसिं चैव जीवाणं, तसाणं धावराण य ॥ ३५ ॥
 व्याख्या—गुगमान्येय । नयरम्—न त्वं जानीये ‘अनायस’ अनायशब्दस्य ‘अयम्’ अमिधेयं ‘प्रोत्यं वा’ प्रकर्षेण
 इत्याम्—उत्तरानं मूळोत्पत्तिम् ‘केनाऽभिप्रायेणाऽयं मयोक्तः’ इत्येवंरूपात् । अत एव यथाऽनाथो भवति सनाथो वा तथा
 न आनीये इति सम्बन्धः ॥ २८ ‘मे’ कथयत इति शेषः । किं तद् ? इत्याह—यथाऽनाथो भवतीत्यनाथशब्दस्याभिधेयः
 पुरो भवति । यथा ‘मे व’ इति मया च ‘प्रयचितं’ प्ररूपितमनाथत्वमिति प्रक्रमः । अनेनोत्थानमुक्तम् ॥ पुराणपुराणि
 भिन्निधि—स्वगुणैरसापात्नत्वाद् भेदेन व्यवस्थापयतीति पुराणपुरमेदिनी ॥ “अदोत्य” इति अभूत् ॥ “सरीरविबर्-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥२६९॥

तरे”ति शरीरविवराणि-कर्णरन्ध्रादीनि सेपाम् अन्तरं-मध्यं शरीरविवरान्तरं तस्मिन्, “आवीलेज्ज”ति ‘आपीडयेत्’ मातृसवगाहयेत् ॥ ‘त्रिकं’ कटियागं कर्मभूतं ‘अन्तरा’ मध्ये ‘इच्छां चा’ अभिमतवस्त्वमिलापं न केवलं बहिरिक्काद्ये वेति भावः, इन्द्राशनिः-इन्द्रवज्रं तत्समा अविदाहोत्पादकत्वादिति भावः, ‘घोरा’ अपरेपामपि मयजनिका ‘परम-दाक्षणा’ अतीवदुःखोत्पादिका ॥ उपश्लिता मे ‘आचार्याः’ इति प्राणाचार्या वैद्या इत्यर्थः, ‘विद्यामन्त्रचिकित्सकाः’ विद्या-मन्त्राभ्यां न्यायेः प्रतिकारकर्तारः ॥ “चातुष्पायं”ति ‘पतुष्पादां’ भिपभेषजातुप्रतिचारकात्मकचतुर्भागाचतुष्टया-त्मिकां ‘यथाहितं’ हिताऽनतिक्रमेण ॥ ‘पिता’ जनकः, विमोहंति”ति सुखव्यत्ययाद् विमोचयति ॥ “पासतो वि”ति पार्श्वतश्च । “किट्टइ”ति अपयति ॥ ‘ततः’ इति रोगप्रतिकार्यताऽनन्तरमहम् ‘एवं’ वक्ष्यमाणप्रकारेण “आहंसु”ति इच्छयान् यथा ‘दुःक्षमा’ दुःसहा ‘हुः’ एषकारार्थः, ततो दुःक्षमा एव पुनः पुनर्वेदना अनुभवितुम्, “जे” इति निपातः पूरणे ॥ यत्तत्रैवमतः “सइ च”ति सखुदसि यदि सुखेयमहमिति गम्यते, “वेरण”ति वेदनायाः “विडल”ति विपुलायाः ‘इतः’ अस्याः, ततः किम् ? इत्याह—क्षान्तो दान्तो निरात्मः “पच्चइए”ति ‘प्रव्रजेयं’ प्रतिपद्येयम् अन्त-गारितां वेन संसरोरिच्छित्तितो मूलत एव न वेदनासम्भवः स्यादिति भावः ॥ “एयं च चित्तइत्ताणं”ति एवं न केवलमुक्त्या चिन्तयित्वा च असुप्तोऽस्मि नराधिप !, ‘परिवर्त्तमानायाम्’ अतिक्रामन्त्यां रजन्यां वेदना मे क्षयं गता ॥ ‘ततः’ वेदनाऽपगमानन्तरं ‘कल्यः’ नीरोगः सन् ॥ ‘ततः’ प्रव्रज्याप्रतिपत्तेरिति विंशतिसूत्रार्थः ॥ १६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५ ॥ किमिति प्रव्रज्याप्रतिपत्त्यनन्तरमेव नाथस्त्वं जातः ? पुरा न ? इत्याह—

अप्पा नदी वेयरणी, अप्पा मे कुडसामली । अप्पा कामहुहा घेणु, अप्पा मे नेदणं चणं ॥ ३६ ॥

विंशतितमं
महानिर्ग-
न्धीयाख्य-
मध्ययनम् ।
अनाधि-
निर्मेन्यस्य
वक्ष्यता ।

॥ २६९ ॥

अप्पा कत्ता विकत्ता य, दुक्खाण य सुहाण य । अप्पा मित्तममित्तं च, दुप्पट्टियसुपट्ठिओ ॥ ३७ ॥
व्याख्या—‘आत्मे’ति व्यवच्छेदफलत्वाद् वाक्यस्य आत्मैव नदी ‘वैतरणी’ नरकसम्बन्धिनी, तद्वदुत्वात् । अत
एवात्मैव कूटमिव जन्मुयातनादेतुत्वात् शात्मली कूटशात्मली । तथा आत्मैव कामदुघा धेनुरिव धेनुः, इयं च रुडित
वक्ता, एतदुपमत्वं चाभिलषितस्वर्गोपवर्गावानिहेतुतया । आत्मैव मे नन्दनं धनम्, एतदौपम्यं चास्य निचत्तप्रहसिहेतु-
तया ॥ यथा चैतदेवं तथाऽऽह—आत्मैव कर्त्ता दुःखानां सुखानां चेति योगः । ‘विकरिता च’ विक्षेपकः आत्मैव तेषा-
मेव, अतश्चात्मैव मित्रममित्रं च, कीदृक् सन् ? दुःप्रस्थितः—दुःप्रवृत्तः सुप्रस्थितः—सुप्रवृत्तः, एतयोर्विशेषणसमासः ।
एवं च प्रप्रव्यायामेव सुप्रस्थितत्वेनाऽऽत्मनोऽन्येषां च योगक्षेमकरणसमर्थत्वाद् नाथत्वमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३६-३७ ॥
पुनरन्यथाऽनाथत्वमाह—

इमा हु अण्णा वि अण्णाहया णिवा !, तमेगचित्तो निहुओ सुणेहि मे ।
नियंठधम्मं लहियाण वी जहा, सीयंति एगे बह्मुकायरनरा ॥ ३८ ॥
जो पबइत्ताण महवयाहं, सम्मं च नो फासयई पमाया ।
अणिग्गहप्पा य रसेसु गिद्धे, न मूलओ छिंदइ बंधणं से ॥ ३९ ॥
आउत्तया जस्स य नत्थि काई, हरियाए भासाए तहेसणाए ।
आयाणनिक्खेव दुगंछणाए, न धीरजायं अणुजाइ मग्गं ॥ ४० ॥
चिरं पि से मुंडरुई भविता, अधिरवए तवनियमेहिं भट्टे ।
चिरं पि अप्पाण किलेसइत्ता, न पारए होइ हु संपराए ॥ ४१ ॥

पोष्टेच मुट्टी जह से असारें, अयंतिए कूडकहावणे वा ।
रादामणी चेरुलियप्पगासे, अमहघए होइ य जाणएसु ॥ ४२ ॥
कुसीललिङ्ग इह धारइत्ता, इसिउद्धयं जीविय वूहइत्ता ।
असंजए संजय लप्पमाणे, विणिघायमागच्छइ से चिरं पि ॥ ४३ ॥
विसं पिचिस्ता जह कालकूडं, हणाह सत्यं जह कुग्गहीयं ।
एसेच धम्मो विसओवयणो, हणाह वेयाल इवावियणो ॥ ४४ ॥
जे लक्खणं सुविण पउजमाणे, निमित्तकोज्जहलसंपगाढे ।
कुहेडविज्जासयदारजीवी, न गच्छई सरणं तम्मि काले ॥ ४५ ॥
तमंतमेणय ठ से असीले, सया दुही विप्परियासुवेइ ।
संधाचई नरगतिरिक्खजोणी, मोणं घिराहेसु असाहुखे ॥ ४६ ॥
उहेसियं कीयगढं नियागं, न मुंचती किंचि अणेसणिज्जं ।
अग्गी यिवा सवभवली भविता, हओ चुए गच्छइ कहू पावं ॥ ४७ ॥
न तं अरी कंठछेत्ता करेति, जं से करे अप्पणिया दुरप्पा ।
से नाहिती मचुमुहं तु पत्ते, पच्छाणुतावेण दयाविहूणे ॥ ४८ ॥
निरट्टिया णगरुई उ तस्स, जे उत्तिमट्टे विक्ख्जासमेति ।
इमे वि से नत्थि परे वि लोणे, दुहओ वि से झिज्झइ तत्थ लोए ॥ ४९ ॥

एमेवदहाच्छंदकुसीलरूचे, मग्नं विराहेत्तु निणोत्तमाणं ।
कुररी विवा भोगरसाणुगिद्धा, निरदुसोगा परिताचमेई ॥ ५० ॥

व्याख्या—‘इयं च’ वक्ष्यमाणा ‘दुः’ पूरणे, अन्याऽपि अनाथता नृप ! अस्तीति शेषः, ‘ताम्’ अनाथताम् एकचित्तः
‘निभृतः’ स्त्रियः शृणु, का पुनरसौ ? इत्याह—निर्ग्रन्थमं ‘लहियाण बि’ चि लब्ध्वाऽपि ‘यथे’द्युषप्रदर्शने ‘सीदन्ति’
सबनुष्ठानं प्रति शिथिलीभवन्ति ‘एके’ केचन बहवश्च ते फातरनराश्च बहुकातरनराः, सीदन्तश्च न आत्मानमन्यांश्च रक्षयितुं
क्षमा इति, इयं सदनलक्षणाऽपराऽनाथतेति भावः ॥ सदनस्यैवाऽनेकधास्वरूपानुवादतः फलदर्शनार्थमाह—“जो पढइत्त”
इत्यादि सुगममेव—नवरम्—‘न स्पृशति’ न सेवते, ‘बन्धनं’ रागद्वेषात्मकम् ॥ ‘आयुक्ता’ उपयुक्ता ‘काचिदि’ति स्वल्पाऽपि
“आपाणनिक्खेव” चि सुखलोपात् ‘आदत्तनिक्खेययोः’ उपकरणग्रहणन्यासयोः, तथा जुगुप्सनायाम्, इह चोद्यारादीनां
संप्रमाऽनुप्रयोगितया जुगुप्सनीयत्वेनैव परिष्ठापनात् परिष्ठापनैव जुगुप्सतोक्ता । स ईदृक् किम् ? इत्याह—न धीरैर्योतः—
गतौ धीर्यावत्ताम् अनुयाति ‘मार्ग’ सम्यग्दर्शनात्मकं मुक्तिपथम् ॥ तथा च विरमपि मुण्ड एव—मुण्डन एव निःशेषा-
नुष्ठानपराऽभ्युपगमना रुचिर्यस्यासौ मुण्डरुचिः, अस्मिन्नतः तपोनियमेभ्यो भ्रष्टः विरमप्यात्मानं ‘कुशयित्वा’ लोचाविना
प्राप्तयित्वा न पारगो भवति, ‘दुः’ वाक्यालङ्कारे, “संपराए” चि सुवृन्द्यत्वात् ‘सम्परायस्व’ संसारस्य ॥ स चैवंविधः
‘मोहैव’ अन्तः सुषिरैव न मनागपि निबिडा मुष्टिर्यथा असारा । “अयंतिए” चि अयन्त्रितः कूटकार्पोपण इव, यथा, ह्यसौ न
केनचित् दृष्टत्वेन नियज्यते तथैवोऽपि निर्गुणत्वादुपेक्षणीयः । ‘राढामणिः’ कांचमणिः वैदूर्यप्रकाशः अमहार्थको भवति,
‘दुः’ अवधारणे, द्वेषु ॥ ‘कुशीललिङ्गं’ पार्थस्यादिवेपम् ‘इइ’ अस्मिन् जन्मनि धारयित्वा ‘ऋषिचनं’ मुनिचिह्नं रजोहरणादि
“जीविय” चि आर्पत्वात् जीविकार्ये ‘इहयित्वा’ इदमेव प्रधानमिति ख्यापनेनोपपृष्ट्वा तत एवाऽसंयतः सन् “संजय

लप्पमाणे” त्ति सोपरकारत्वात् संयतम् आत्मानं लपन् ‘विनिघातं’ विविधाभिधातरूपमागच्छति, सुचिरमपि आस्ता-
मत्पफाळं नरकादाविति भावः ॥ इदं देतुमाह—विपं ‘तुः’ चार्थे, स च योक्ष्यते, पीतं यथा कालकूटं “हणाइ” त्ति
हन्ति शब्दं च यथा ‘कुट्टहीतं’ दुर्गुहीतं “एसेव” त्ति एष एव विपादिवत् ‘धर्मः’ यतिधर्मः ‘विषयोपपन्नः’ शब्दादि-
विषययुक्तो हन्ति दुर्गतिपातदेतुत्वेन द्रव्ययतिमिति शेषः, वेताल इव, चस्य गम्यमानत्वाद् वेताल इव च ‘अविपन्नः’
अप्राप्तविपत् मन्त्रादिभिरनियमित इत्यर्थः ॥ यो लक्षणं स्वप्नं च ‘प्रयुजानः’ न्यापारयन् निमित्तं च-भौमादि कौतुकं
च-अपत्याद्ययं क्लपनादि तयोः सम्प्रगाढः-सक्तो यः सः, तथा “कुहेडविज्ज” त्ति कुहेटकविद्याः-अलीकाश्चर्यविधायि-
मन्त्रतन्त्रज्ञानात्मिकास्ता एव कर्मयन्त्रदेतुत्वाद् आश्रयद्वाराणि तैर्जीवितुं शीलमस्येति कुहेटविद्याश्रयद्वाराजीवी ‘न गच्छति’
न प्राप्नोति शरणं ‘तस्मिन्’ फलोपभोगोपलक्षिते ‘काले’ समये ॥ अमुमेवार्थं भावयितुमाह—“तमंतमेणेव ह” त्ति
अतिमिथ्यात्वोपहततया ‘तमन्तमसैव’ प्रकृष्टाज्ञानैव, ‘तुः’ पूरणे, ‘सः’ द्रव्ययतिः अशीलः सदा ‘दुःखी’ विराधना-
जनितदुःखैर्नैव, “विप्परियासुवेइ” त्ति ‘विपर्यासं’ तत्त्वेषु वैपरीत्यमुपैति, ततश्च ‘सन्धावति’ सततं गच्छति नरक-
तिर्यग्योनीः ‘मौनं’ चारित्रं विराध्य ‘असाधुरूपः’ तत्त्वतोऽयत्तिलभावः सन् । अनेन च विराधनाया अनुबन्धयत् फल-
मुक्तम् ॥ कथं पुनर्मौनं विराध्य कथं वा नरकतिर्यगतीः सन्धावति ? इत्याह—“उदेसियमि”त्यादि “नियामं” नित्यपिण्डम्,
अभिरिय सर्वम्-अप्राप्तुकमपि भक्षयतीत्येवंशीलः सर्वभक्षी भूत्वा कृत्वा च पापमिति योगः, इतद्भुतो गच्छति
शुगतिमिति शेषः ॥ यतश्चैवं स्वदुश्चारितैरेव दुर्गतिप्राप्तिः अतः ‘न’ नैव ‘तमि’ति प्रस्तावाद् अन्तर्यम् अरिः कण्ठच्छेत्ता
करोति यं “से” तस्य करोत्यात्मीया ‘दुरात्मता’ दुष्टाचारप्रवृत्तिरूपा, न चैनामाचरन्नपि जन्मुर्मूढतया वेत्ति परं ‘सः’
दुरात्मताकर्त्ता भासति प्रक्रमाद् दुरात्मतां ‘मृत्युमुत्तं तु’ मरणसमयं पुनः प्राप्तः पश्चात् ‘अनुतापेन’ ह्रा ! दुष्टु

मयाऽनुष्ठितेयम्' इत्येवंरूपेण दया-संयमस्तद्विहीनः सन् ॥ इतस्तु सुद्युमुल्लस्यतीति न तां वेत्स्यति तस्य का वात्ता ? इत्याह—निरर्थिका, तुल्यदत्तस्यैव सम्यग्भावात् 'निरर्थिकेव' निष्फलैव नाग्नये—श्रामण्ये रुचिर्नास्ति इत्युच्यते यः "वसिष्ठमहि" स्ति सुदुर्व्यत्ययाद् अपेर्गम्यमानत्वात् 'वृत्तमार्थेऽपि' पर्यन्तसमयाराधनरूपे, आस्तां पूर्वम्, 'विपर्ययासं' दुरात्मतायामपि सुन्दरान्ततापरिधानरूपम् 'एति' गच्छति, इतरस्य तु कथञ्चित् स्यादपि किञ्चिन् फलमिति भावः ॥ किमेवम् ? उच्यते—यतः "इमे वि" स्ति 'अयमपि प्रत्यक्षो लोका इति सम्बन्धः "से" तस्य नास्ति, न केवलमयमेव 'परोऽपि' मयापत्तरूपः, तत्रैहलोकाभावः शरीरच्छेदे तु लोकाविसेवनात्, परलोकाभावश्च कुणतिगमनभावतः । तथा च "दुहतो वि" स्ति 'द्विधापि' ऐहिकपारत्रिकार्थाभावेन "से सिज्जह" स्ति स ऐहिकपारत्रिकार्थसम्पत्तिमतो जनानवलोक्य 'धिद्व' मामपुण्यभाजनमुभय-अष्टम्' इति चिन्तया क्षीयते 'तत्रै'त्युभयरूपे 'लोके' जगति ॥ यदुक्तम्—'स ह्यास्याति पञ्चावनुतापेन' इति तत्र यथासौ परितप्यते तत्रा दर्शयन् उपसंहारमाह—'एवमेव' उक्तरूपेणैव महाप्रतापदर्शनाविना प्रफारेण यथाच्छन्वाः—स्वदन्निचिर-चिताचाराः कुशीलाः—शुत्सितशीलास्तद्रूपाः—तत्त्वभावाः 'दुरीव' पक्षिणीव "निरदुसोय" स्ति निरर्थः—निःप्रयोजनः शोको यस्याः सा निरर्थशोका 'परितापं' पञ्चासापरूपमेति । यथा चैषाऽऽमिपगृद्धा पक्ष्यन्तरेभ्यो विपत्त्राप्तौ शोबते, न ततः कञ्चित् प्रतीकार इति, एवमसायपि भोगरसगृद्ध ऐहिकाऽऽमुष्मिकाऽपायप्राप्तौ; ततोऽस्य स्वपरपरित्राणाऽऽसमर्थत्वे-नाऽनाथत्वमिति भाव इति सूत्रत्रयोदशकार्यः ॥ एतत् कृत्वा यत् कृत्यं तदुपदेष्टुमाह—

सौचाण मेहावि ! सुभासियं इमं, अणुसासणं पाणगुणोववेयं ।

मग्गं कुसीलाण जहाय सबं, महाणियंठाण चए पहेणं ॥ ५१ ॥

व्याख्या—इत्या हे मेधाविन् ! सुसु-शोभनप्रकारेण भाषितं सुभाषितम् 'इदम्' अनन्तरोक्तम् 'अनुशासनं'

शिक्षणं ज्ञानेन युजेत च—प्रस्तावाद् विरतिरूपेणोपेतं मार्गं कुशीलानां हित्वा सर्वं महानिर्ग्रन्थानां “वयं” स्ति ब्रजेत्यं
“पदेणं” ति पथेति सूत्रार्थः ॥ ५१ ॥ ततः किं फलम् ? इत्याह—

चरित्तमायारगुणद्विष्ट तओ, अणुत्तरं संजम पालियाणं ।
निरासवे संखविअण कम्म, उवेइ ठाणं विउलुत्तमं धुवं ॥ ५२ ॥

व्याख्या—“चरित्तमायारगुणज्जिय” ति मकारोऽलाक्षणिकः, चारित्राचारः—चारित्रसेवनं गुणः—ज्ञानरूपस्ताभ्याम-
भियतचारित्राचारगुणान्वितः, ‘ततः’ महानिर्ग्रन्थमार्गमनात् ‘अणुत्तरं’ प्रधानं “संजम पालियाणं” ति ‘संयमं’ यया-
ख्यातचारित्रात्मकं पालयित्वा निराश्रयः ‘सहुपय्यं’ क्षवं नीत्वा कर्म उवैति स्थानम्, विपुलं च तद् अनन्तानामपि
सन्नावस्थितेः उत्तमं च प्रधानत्वाद् विपुलोत्तमं ‘धुवं’ नित्यं मुक्तिपदमित्यर्थ इति सूत्रार्थः ॥ ५२ ॥ सर्वोपसंहारमाह—

एवुगगदंते वि महातवोधणे, महासुणी महापइण्णे महायसे ।
महानियंठिज्जमिणं महासुअं, से काहए महया वित्थरेणं ॥ ५३ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण ‘से काहइ’ वि ‘सः’ मुनिः कथयतीति सम्बन्धः । उग्रः कर्मशत्रुं प्रति, उग्र-
ध्यासी दान्तश्च उग्रदान्तः, ‘अविः’ पूरणे, ‘महाप्रतिज्ञः’ दृढव्रताभ्युपगमः, अत एव महायशः, महानिर्ग्रन्थेभ्यो हितं
महानिर्ग्रन्धीयम्, ‘इदम्’ अनन्तरोक्तम्, दोषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ५३ ॥ ततश्च—

तुटो अ सेणिओ राया, इणमुदाहु कयंजली । अणाहतं जहाभूयं, सुट्टु मे उवदंसियं ॥ ५४ ॥
तुज्झं सुलद्धं खु मणुस्सजम्मं, लाभो सुलद्धा य तुमे महेसी ।
तुन्ने सणाहा य संयधवा य, जं मे ठिया मग्गि जिणुत्तमाणं ॥ ५५ ॥

तं सि णाहो अणाहाणं, सधन्वयाण संजया!! स्वामेभि ते महाभाग!, इच्छामि अणुसासिउं ॥५६॥
पुच्छिऊण मए तुब्भं, झाणविग्घो उ जो कओ। निमंतिया य भोगेहि, तं सबं मरिसेहि मे ॥५७॥
व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—तुष्टध्रेति 'चः' पुनर्ये मित्रकमश्च, ततः श्रेणिकः पुनरिदमाह—'यथाभूतं'
यथावस्थितम् ॥ "सुलद्धं तु" ति सुलब्धमेव 'लभाः' वर्णरूपाव्यतिरूपाः 'यत्' यस्मात् "भे" भवन्तः ॥ "तं सी" ति
पूर्वोद्धन पुनरुपपद्यता कृता, उत्तराद्धन तु क्षामणोपसन्नते दक्षिते । इह तु 'ते' ति स्वाप्, "अणुसासिउं" ति अनुशा-
सयितुमात्मानं भयतेति गम्यते ॥ पुनः क्षामणमेव विशेषत आह—"पुच्छिऊणे"त्यादि, इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥
५४-५५-५६-५७ ॥ सकलाध्ययनोपसंहारमाह—

एवं शुणित्ताण स रायसीहो, अणगारसीहं परमाए भत्तिए ।

सओरोहो य सपरियणो य, धम्माणुरत्तो विमलेण चैयसा ॥ ५८ ॥

ऊससियरोमकूवो, काऊण य पयाहिणं । अभिवंदिऊण सिरसा, अइयाओ नराहिवो ॥ ५९ ॥

इयरो वि गुणसमिद्धो, तिगुत्तिगुत्तो तिदंढविरओ य ।

विहरग इव विपपुक्को, विहरइ वसुहं विगयमोहो ॥ ६० ॥ त्ति वेस्मि ॥

व्याख्या—"सओरोहो" ति 'सायरोधः' सान्तःपुरः । "विमलेण" ति विगतमिध्यात्वमलेन चेतसा उपलक्षितः ॥
'अइयावो' ति 'अतियातः' गतः स्वस्थानमिति गम्यते ॥ 'इतरः' मुनिः सोऽपि । श्रेयं गतार्थमिति सूत्रत्रयार्थः ॥
५८-५९-६० ॥ 'इति' परिसमाप्नो, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायाम्
महानिर्घन्थीयाख्यं विंशतितममध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ एकविंशं समुद्रपालीयाख्यमध्ययनम् ।

प्यास्तावं पिशुतितममध्ययनम् । अधुनेकविंशं समुद्रपालीयनामकारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्त-
राध्ययने ज्ञापयत्तमेनेकपोष्टम्, इह तु वदालोचनाद् विविक्तचर्येणैव चरितव्यमित्यभिप्रायेण सैवोच्यते’ इत्यनेन सम्ब-
न्धेनाप्यास्ताऽऽरिसूयम्—

पंपाप पाळिणं नामं, सावए आसि घाणिणं । महार्वारस्त भगवओ, सीसे सो उ महप्पणो ॥ १ ॥
निगंगे पायणे, सावए से विकोविणं । पोण यवहरंते, पिटुं नगरमागए ॥ २ ॥
पिटुं पयहरंतरस्त, वाणिओ देह धूरं । तं ससत्तं पइगेज्झ, सदेसमह पत्थिओ ॥ ३ ॥
अह पाळिपस्त घरणी, समुद्धम्मि पसवई । अह दारए तहिं जाए, समुद्धपालि ति नामए ॥ ४ ॥
खेमेण आगए पंपं, सावए वाणिणं घरं । संवहुई घरे तस्त, दारए से सुहोइए ॥ ५ ॥
पावत्तरिं कलाओ अ, सिक्खिण नीइकोविणं । जोधणेण य संपझे, सुखे पियदंसणे ॥ ६ ॥
तस्त रूपयइं भज्जं, पिया आणेइ रुविणिं । पासाए कीलए रम्मे, देवो दोगुंदगो जहा ॥ ७ ॥
अह असया कयाई, पासापालोयणे ठिओ । वज्झमंडणसो भागं, वज्झं पासइ वज्झगं ॥ ८ ॥
तं पासिज्ज संविग्गो, समुद्धपालो इमं पवी । अहो ! असुहाण कम्माणं, निज्जाणं पावगं इमं ॥ ९ ॥
संमुट्ठो सो तहिं भयचं, परमं संवेगमागओ । आपुच्छडम्ममापियरो, पघए अणगारियं ॥ १० ॥
स्यास्या—गुगमान्येव । नयरम्—“सीसे सो उ” चि क्षिप्यः स पुनः ॥ “निगंगे” चि नेमन्त्ये “से विकोविणं” चि

‘सः’ पालितः ‘विशेषेण कोविदः ॥ “वाणिज्यो देह धूरः” ति तदुणाकृष्टचेताः कश्चित् वणिग् ददाति दुहितरम् ।
‘तं ससत्तं पद्मिङ्ग’ चि तां ‘ससत्तयां’ सगमां प्रतिगृह्य ॥ “जोद्येण य संपन्ने” चि यौवनेन च सम्पन्नो जात इति
गम्यते ॥ “आगेद रुविर्णि” ति ‘आनयति’ सथाविषदुलाद् आगतयति रूपिणीनामिकाम् ॥ वध्यमण्डनानि—रक्तचन्दन-
करवीरादीनि तेः शोभा यस्य स वध्यमण्डनशोभाकस्तं ‘वध्यं’ यथाहं कञ्चन सथाविधाकार्यकारिणं पश्यति, वध्यं गच्छति
वध्यगस्तम्, वध्यगन्धेन चोपचाराद् वध्यभूमिरुक्त ॥ “इमं यवि” चि ‘इदं’ पश्यमाणमब्रवीत् ॥ “निज्जाणं” ति
‘निर्याणम्’ अपसानम् ॥ एवं च परिभाषयन् सम्युद्धः सः ‘तहिं” ति तस्मिन्नेव प्रासादावलोकने । “आमुच्छडम्मा-
प्पित्ते” ति आमुज्ज्य मातापितरौ “पय्यए” चि ‘प्राजाजीत्’ प्रतिपन्नयान् अनगारितामिति सूत्रदशकार्थः ॥ १-२-३-४-

५-६-७-८-९-१० ॥ प्रप्रज्य च यथाऽसौ आत्मानमनुशासितवांस्तथाऽऽह—

जहिस्तु संगं थ महाकिलेसं, महेतमोहं कस्सिणं भयावहं ।
परियायधम्मं चऽभिरोगेयएज्जा, वयाणि सीलाणि परीसहे य ॥ ११ ॥
अहिंस सचं च अतेणगं च, तत्तो य वंभं अपरिगहं च ।
पडिवज्जिपा पंच महवयाणि, चरिज्ज धम्मं जिणदेसियं विज्ज ॥ १२ ॥
सधेहि भूणहिं दयाणुकंपी, खंतिक्खमे संजयवंभयारी ।
सावज्जजोगं परिवज्जयंतो, चरिज्ज भिक्खु सुसमाहिंदिए ॥ १३ ॥
कालेण कालं विहरिज्ज रहे, बलाचलं जाणिय अप्पणो उ ।
सीहो च सदेण न संतसेज्जा, वहजोग सुचा न असम्भमाहु ॥ १४ ॥

श्रीउत्तरा-
भ्यनयने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखयोधा-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।
॥ २७४ ॥

उवेहमाणो उ परिषण्णा, पियमप्पियं सव तितिव्वएज्जा ।
न सव सवत्थडभिरोयएज्जा, न यावि पूयं गरहं च संजाए ॥ १५ ॥
अणेग छंदा मिह माणवेहिं, जे भावओ संपकरेइ भिक्खू ।
अयभेरया तत्थ उइति भीमा, दिव्वा मणुस्सा अटुवा तिरिच्छा ॥ १६ ॥
परीसहा दुविसहा अणेगे, सीयंति जत्था बहुकायरा नरा ।
से तत्थ पत्ते न येहज्ज भिक्खू, संगामसीसे इव नागराया ॥ १७ ॥
सीओसिणा दंसमसा य फासा, आयंका विविहा फुसंति देहं ।
अक्कुओ तत्थडहियासएज्जा, रयाइं खेवेज्ज पुराकडाइं ॥ १८ ॥
पहाय रागं च तहेव दोसं, मोहं च भिक्खू सययं वियक्खणो ।
मेरु ष घाएण अकंपमाणो, परीसहे आययुत्ते सहेज्जा ॥ १९ ॥
अणुणए नायणए महेसी, न यावि पूयं गरहं च संजाए ।
से उज्जुभावं पडिवज्ज संजाए, निवाणमगं विरए उवेइ ॥ २० ॥
अरइरइसहे पहीणसंथवे, विरए आयहिए पहाणवं ।
परमट्टएहिं चिट्ठई, छिन्नसोए अममे अकिंचणे ॥ २१ ॥
विवित्तलयणाइं भएज्ज ताई, निरोवलेवाइं असंथडाइं ।
इसीहि विण्णाइं मद्दायसेहिं, काएण फासेज्ज परीसहाइं ॥ २२ ॥

एकविंशं
समुद्रपाली-
याख्य-
मध्यमनम् ।
समुद्रपालस्य
वक्तव्यता ।

॥ २७४ ॥

स नाण-नाणोद्यगए महेसी, अणुत्तरं चरितं धम्मसंचयं ।
अणुत्तरेणाणधरे जसंसी, ओभासई सूरिए वंतलिक्खे ॥ २३ ॥

व्याख्या—‘दित्वा’ ल्यत्वा “संगं य” चि ‘सङ्गं’ स्वजनादिसम्यन्धं ‘यः’ पूरणे निपातः, ‘महच्छेसं’ महादुःखं “महंतमोहं” ति महामोहं ‘कृत्वा’ समस्तं, महच्छेसरूपत्वादेव विवेकिनां भयावहम्, पर्यायः—प्रक्रमात् प्रव्रज्यापर्यायस्तत्र धर्मः पर्यायधर्मस्तं, ‘चः’ पूरणे, अभिरोचयेद् भवान् हे आत्मन् ! इति प्रक्रमः । पर्यायधर्ममेव विशेषत आह—‘व्रतानि’ महाव्रतानि, ‘शीलानि’ उत्तरगुणरूपाणि ‘परीपहानि’ति मीमन्यायेन परीपहसहनानि च ॥ एतदभिरुच्य अनन्तरं च यत् कृतं तदाह—अहिंसा सत्यमस्तेत्येकं च ततश्च ‘ब्रह्म’ ब्रह्मचर्यम् अपरिग्रहं च प्रतिपद्य एवं पञ्च महाव्रतान्येतानि ‘चरेत्’ सेवेत, नाऽप्रीकृत्यैव तिष्ठेदिति भावः, ‘धर्म’ श्रुत-चारित्ररूपं जिनदेशितं “विड” चि विद्वान् ॥ “सर्वेहि भूएहि” ति सर्वेषु भूतेषु वयया-रक्षणरूपया अनुकम्पनशीलो दयानुकम्पी, क्षान्त्या न त्वशक्त्या क्षमते—प्रत्यनीकोदीरितदुर्वचना-दिकं सहव इति क्षान्तिक्षमः, संयतते इति संयतः स चासौ ब्रह्मचारी च संयतब्रह्मचारी, पूर्वत्र ब्रह्मप्रतिपत्त्या गतत्वेऽपि ब्रह्मचारीत्यभिधानं ब्रह्मचर्यस्य दुरुचरत्वस्व्यापनार्थम् ॥ ‘कालेन’ पादोनगौरव्यादिना ‘कालमि’ति कालोचितं प्रत्युपेक्ष-णादिकृत्यं कुर्वन्निति शेषः चिदरेत् ‘राष्ट्रे’ मण्डले ‘यलाबलं’ सहिष्णुताऽसहिष्णुत्वलक्षणं ज्ञात्वा, आत्मनो यया यथा संप्रमयोगदानिर्न जायते तथा तथेत्यभिप्रायः । अन्यच्च सिंह इव ‘शब्देन’ प्रस्तावाद् भयोत्पादकेन ‘न सञ्जसेत्’ नैव सत्त्यात् घलेद् भवानिति सर्वत्र गम्यते, अत एव च ‘वाग्योगम्’ अर्थाद् दुःखोत्पादकं श्रुत्वा ‘न’ नैव असभ्यं “आहु” चि आर्पत्वाद् भूयात् ॥ तर्हि किं कुर्यात् ? इत्याह—‘उपेक्षमाणः’ तमवधीरयन् परिव्रजेत्, तथा प्रियमग्रियं “सद्य” चि सर्वं ‘तितिक्षेत्’ सहेत । किञ्च न “सद्य” चि ‘सर्वं’ यस्तु सर्वत्र स्थाने अभिरोचयेद्, यथादृष्टाऽभिलषुको मा भूदिति

गायः । न चाऽपि पूजां गहां च अभिरोचयेदिति सम्बन्धः । गहां चात्र परपरिवादरूपा ॥ ननु भिक्षोरपि किमन्यथाभावः
रम्भयति ? येनेत्यमित्यं चाऽऽत्मानुशासनमसौ कृतवानित्याह—“अणेग” चि अनेके ‘छन्दाः’ अभिप्रायाः सम्भवन्तीति
गम्यते, ‘इह’ जगति “भाणवेहि” चि मानवेषु ‘थे’ इति यान् छन्दान् ‘भावतः’ तत्त्ववृत्त्या ‘सम्प्रकरोति’ संविधत्ते
“मिक्खु” चि अपेगम्यमानत्याह ‘मिखुरभि’ अनगारोऽपि सन्, अत इत्यमित्यं चाऽऽत्मानुशासनमिति भावः, अपरं च
‘भयभेरणा’ भयोत्पादकत्वेन मीषणाः ‘तत्रे’ति व्रतपतिपत्तौ “उइति” चि उच्यन्ति, भयभैरवा इत्यनेनाऽपि गते ‘भीमाः’
इति पुनरभिधानम् अतिरिक्ताख्यापनयोक्तम् । दिव्या मानुष्यका अथवा तैरप्या उपसर्गा इति गम्यते ॥ तथा परीपहा
दुर्विपहा अनेके उच्यन्तीति सम्बन्धः । ‘सीइन्ति’ संयमं प्रति शिथिलीभवन्ति “जत्थ” चि ‘यत्र’ येषु उपसर्गेषु परीपहेषु
च सत्सु षट्कातरा नराः, ‘से’ इत्यथ ‘तत्र’ तेषु प्राप्तः ‘न व्ययेत’ न सत्त्वात् चलेत् भिक्षुः सङ्ग्रामशीर्ष इव नाग-
राजः ॥ शीतोष्णो दंशमशकाः, पशब्द उत्तरत्र योक्ष्यते, ‘स्पर्शाः’ रुणस्पर्शादयः आतङ्काश्च विविधाः ‘स्पृशन्ति’
उपवापयन्ति देहं भक्षत इति गम्यते, “अहुदुइ” चि आर्पेत्थात् कृतिसत् कूजति कूजो न तथा अकूजः ‘तत्र’
शीवादिस्पर्शने अधिसहेत । अनेन चानन्तरसूक्त एयाथो विस्पष्टार्थमन्ययेनोक्तः । एवंविधश्च ‘रजांसि’ जीवमालिन्य-
हेतुतया कर्माणि “क्षवेच्च” चि क्षपयेत् पुराकृतानि ॥ “पहाये”त्यादि स्पष्टम् । नवरम्—“आयगुत्ते” चि गुप्तात्मा
“सदेच्च” चि सहेत परीपहानिति गम्यते । अनेन परीपहसहनोपाय उक्तः ॥ किञ्च—अनुव्रतो नाऽवनतो महर्षिः, न
चाऽपि पूजां गहां च प्रतीति शेषः, “संजए” चि ‘सञ्जेत’ सङ्गं कुर्यात्, ‘से’ इति स एवात्मानुशासकः ‘ऋजुमाचम’
आर्जनं प्रतिपद्य संयतो निर्वाणमागं विरतः सन् ‘उपैति’ विद्येयेण प्राप्नोति, तत्कालापेक्षया च वर्त्तमाननिर्देश इति ॥
ततः स तदा कीदृशः किं करोति ? इत्याह—अरतिरती संयमाऽसंयमविषये सद्यते—वाभ्यां न वाध्यत इति अरतिरतिसहः,

“परीन्सयये” चि सद्यप्रदीपः, सखवश्च पूर्वपश्चात्सखरूपः, विरत आत्महितः, प्रधानः—सर्वसंयमो मुक्तिहेतुत्वात्
॥ दम्भाग्र्यतो प्रपातवान्, परमोऽयं परमार्थः—मोक्षस्तस्य पदानि—सम्यग्दर्शनादीनि तेषु तिष्ठति छिन्नशोकः अममः
अदिग्रन्तः । १६ च सयमस्थानता यादृत्यात् तदभिधायिना पदाना पुनः पुनर्वचनेऽपि न पौनरुच्यम् ॥ ‘विचिच्छलयनानि’
भ्यामिदिरिदितोपाभ्याः “भण्ड” चि भजति शायी ‘निरुपलेपानि’ वदयं नोपलिप्तानि ‘असत्त्वानि’ बीजादिभिरव्याप्तानि,
अत एव ऋषिभिः ‘वीणांनि’ सेवितानि महायतोभिः, शवेन “कासेज्ज” चि सुव्यवस्थायात् ‘रघुशति’ सहते परीपहान् ॥
ततः वीणागूरु ? इत्याह—‘सः’ समुद्रपालनामा मुनिर्ज्ञान-धुतज्ञानं सेन ज्ञानम्—अवगमः प्रक्रमाद् यथायत् क्रियाक-
लापस्य सेन उपगतः—युक्तो ज्ञानज्ञानोपगतो महर्षिर्बुद्धि चरित्वा ‘धर्मसङ्ख्यं’ क्षान्त्यादिधर्मसमूहं “अणुत्तरेणाणधरे” चि
पञ्चास्वादशाभिनिरत्वाद् अनुत्तरं ज्ञानं—येष्वलाल्य तद्वरो यशस्वी ‘अयभासते’ प्रकाशते सूर्यवद् अन्तरिक्षे इति सूत्रनयो-
दशकायः ॥ ११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३ ॥ अध्ययनार्थमुपसर्गस्तस्यैव फलमाह—

दुविहं स्ववेज्जण य पुण्णपायं, निरंगणे सवओ विप्पमुक्के ।

तरित्ता समुदं च महाभवीयं, समुदपाले अपुणागमं गए ॥ २४ ॥ चि वेमि ॥

‘द्विदिप’ पातिषर्न-भयोपमादिभेदेन द्विभेदं ‘पुण्यपायं’ शुभाऽशुभप्रकृतिरूपम् अर्थात् कर्म ‘निरङ्गनः’ प्रस्तावान्
शुभं प्रति निश्चयः श्लेशयवस्थाप्राप्त इत्यर्थः, अत एव ‘सर्वतः’ इति बाह्यादान्तराच्च प्रक्रमादभिप्यवद्देतोर्विप्रमुक्तः
हीन्सां समुद्रमिय ‘महाभवीय’ बृहन्मसन्तानं समुद्रपालः अपुनरागमा गतिं गत इति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ ‘इतिः’
परिसमाप्तो, प्रवीर्माति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूत्रिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायां
समुद्रपालीयाख्यमेकविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ द्वाविंशं रथनेमीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याप्यावमेकविंशमध्ययनम्, अधुना रथनेमीयं द्वाविंशमारभ्यते । अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अतन्तराध्ययने
वियिच्छय्यां दद्या, सा च धरणे धृतिमतेष शक्यते कर्तुम्, अतश्चरणे कथञ्चिदुत्पन्नविश्रोवसिकेनाऽपि धृतिरावेया
रथनेमिस्तु’ इत्यनेन सम्यग्नेनायातस्याऽऽदिसम्बन्धः—

सौरियपुरम्भि नयरे, आसि राया महिहिण् । वसुदेवे त्ति नामेणं, रायलक्खणसंजुण् ॥ १ ॥
तस्स भज्जा इवे आसि, रोहिणी देवकी तहा । तार्त्ति दोणहं पि वो पुत्ता, इहा राम-केसवा ॥ २ ॥
सौरियपुरम्भि नयरे, राया आसि महिहिण् । समुद्विजण् नामं, रायलक्खणसंजुण् ॥ ३ ॥
तस्स भज्जा सिया नाम, तीसे पुत्ते महायसे । भगवं अरिष्टनेमि त्ति, लोगनाहे दमीसरे ॥ ४ ॥
सोऽरिष्टनेमिनामो उ, लक्खणस्सरसंजुओ । अट्टसहस्सलक्खणधरो, गोयमो कालगच्छबी ॥ ५ ॥
वज्जरिस्सहसंघयणो, समचउरंसी हसोदरो । तस्स राईमहं कण्णं, भज्जं जायइ केसवो ॥ ६ ॥
अहं सा रायवरकण्णा, सुसीला चारुपेहिणी । सवलक्खणसंपुत्ता, विजुसोआमणिप्पहा ॥ ७ ॥
अहाह जणओ तीसे, वासुदेवं महिहियं । इहागच्छउ कुमारी, जा से कण्णं दलामि हं ॥ ८ ॥
सद्योसहीहि णहविओ, कयकोउयमंगलो । दिवजुयलपरिहिओ, आहरणेहिं विम्वसिओ ॥ ९ ॥
मत्तं च गंधहत्ति, वासुदेवस्स जेट्ठगं । आरुद्धो सोहण् अहियं, सिरे चूडामणी जहा ॥ १० ॥

अह ऊत्सिष्ण उत्सेण, चामराहि य सोहिओ । दसांरचक्केण य सो, सवओ परिवारिओ ॥ ११ ॥
 पउरंगिणीए सेणाए, रइयाए जहक्कमं । तुडियाण सन्निगाएणं, दिव्वेणं गयणं फुसे ॥ १२ ॥
 एपारिस्सीए इहीए, जुइए उत्तिमाण य । नियगाओ भवणाओ, निज्जाओ वणिहपुंगवो ॥ १३ ॥
 अह सो तत्थ निज्जंतो, दिस्स पाणे भयहुए । चाहेहि पंजरेहिं च, सन्निरुद्धे सुट्टुक्खिए ॥ १४ ॥
 जीयिपंतं तु संपत्तं, मंसट्ठा भक्खियए । पासित्ता से महापण्णे, सारहिं इणमब्बवी ॥ १५ ॥
 कत्त अट्ठा इमे पाणा, एए सधे सुहेसिणो । चाहेहि पंजरेहिं च, सन्निरुद्धा य अच्छहिं ? ॥ १६ ॥
 व्याख्या—सुगममेव । नयरम्—राजलक्षणाणि वक्रस्वस्त्रिकादीनि । पुनः सौर्यपुत्राभिधानं च सूत्रे समुद्रविजय-वसु-
 दंयगोरकप्राचस्थिदिशानार्थम् । 'समुद्रविजयसूत्रः अरिष्टनेमिरिति' च ध्रुवे अनेन भगवता कस्मिन् भवे तीर्थङ्करनाम-
 इमं निबद्धम् ? इति विनयेकानुक्रान्तेनादाय तस्मिन् लेखतो लिरयते—

एगाम्म सन्निवेरो गामादियस्स सुतो आसि धणनामो कुजुत्तओ । मावल्लुद्धिया धणवई तस्स भारिया । अन्नया
 त्तां निम्हण्णे मक्खण्णे गयाइं पओणवसेणमअं । दिट्ठो म तत्थ पंथपरिब्भट्ठो तण्हाल्लुहापरिस्समाहरेणेण निमी-
 छिपटोपणो किट्टुपाणो भूमितलमइगतो किससरीरो एणो मुणी । तं च दट्ठुण 'अहो ! महावधस्सी एस कोइ इममवत्थं
 एतो' पि संजायभत्तिरुणेहिं सिचो जलेण, वीइतो चेळंचलेण, संवाहियाणि य धणेण अंगाइं । जातो समासत्थो
 नीतो सग्गानं, पटियरिओ य पच्छाऽऽहाराईहिं । मुणिणा वि दिन्नो उचिओवएसो, जहा—इह दुइपउरे संसारे पर-
 जोगधिपं अयरसं जाणएण फायत्तं, ता तुम्हे वि ताव मंस-मज्ज-पारद्धिमाईणं करेह निधिंत्ति जइ सक्केह पालेउं, जतो
 पट्टोसणि पयानि, सहादि—“पंचिदियवहभूयं, मंसं दुगंधमसुइ वीभत्थं । रक्खपपरितुलियभक्खग-मामयजणयं

दुग्धमूलं ॥१॥ तदा—गुग्गुलु-निदान-परिहृत्-उवहास-रोस-भयहेतु । मज्जं दोग्धमूलं, हिरि-सिरि-मद्-धम्मना-
सकं ॥२॥ अवि य—मज्जे महुम्मि मंसे य, नवणीयम्मि चवत्थए । उपज्जंति असंखा, तवण्णा तत्थ जंतुणो ॥३॥
तदा—सपरोयपायजणया, इहेय तद् नरयतिरियगमूलं । दुग्धमारणसयहेतु, पारद्धी चेरुड्डिकरा ॥४॥” इमं च सोऊण
सवियोगिदि तेहि भणियं—भयं ! देहि अन्ध अपणयं धम्मं निहत्थावत्योचियं । तेणावि ‘सो धम्मो जत्थ दया, दसट्ट-
दोसा न जरस सो देवो । सो दु गुरु जो णाणी, आरंभपरिगहोवरतो ॥१॥’ इवाइ सवित्थरं कहिऊण विन्नो सम्मत्तमूलो
य साययधम्मो । परितुटाइ ताइ अनुससियाइ मुणिणा, जहा—“तत्थ वसेज्जा सट्ठो, जईहिं सह जत्थ होइ संजोगो ।
जत्थ य पेइयमयणं, अन्ने वि य जत्थ साहम्मि ॥१॥ देवगुरुण तिससं, करेज्ज तद् परमवंदणं विहिणा । तद् पुष्प-
पत्थमाईहिं पूयणं सयपालं पि ॥२॥ अन्नं च—अपुव्वनाणराहणं, पक्कत्ताणं सुधम्मसयणं च । कुज्जा सह जहसत्ति,
तयसग्गयाइ जोगं च ॥३॥ अन्नं च—भोयणसमए सयणे, वियोहणे पसवणे भए वसणे । पंचनमोक्कारं खलु, सुम-
रेन्ना सयफज्जेसु ॥४॥” एवमाइधम्मो धिरीकाऊण ताइ आपुच्छिऊण य गतो अहाविहारं साहू । ताइं वि कुणंति साहू-
परद्वमणुट्ठाणं, यदं च तेहि तयस्सिचच्छपचयं सुहाणुवंधि महंतं पुत्रं । अवि य—“वेयावचं कीरइ, समणाणं सुवि-
दियाण जं किंचि । पारंपरेण जायइ, मोकरसुहपसाहंगं तं पि ॥१॥” पडिवन्नो य तेहिं कालेण जइधम्मो । कालं काऊण
सोदग्गं सामाजितो जातो धणो, इयरा वि जातो तस्सेय मित्तो । तत्थ दिवं सुरसुहमणुभवित्तं चुतो संतो धणो उववन्नो
धेयट्ठे सुरतेयरादणो पुत्तो चित्तगइनामा विज्जाहराया । घणवई वि सुररायकज्जगा होऊण जाया तस्सेव भारिया
रयणवई नाम । आसेवियमुणिधम्मो माहिंदे धणो सामाजितो, इयरा य तस्मित्तो जातो । ततो चुतो धणो अव-
राजितो नाम राया जातो, सा वि पिइमई तस्स पत्ती । काऊण समणधम्मं गयाइं आरणके कल्पे । धणो सामाजितो

जाओ, इयरा पि तन्मिन्तो । ततो चुओ घणो संखराया जातो, सा वि जसमई तत्सेव कंता । तत्थ संखो पडिवन्नमुणि-
धम्मो अरहंतवच्छादेऊहिं निवट्ठितियरानाओ उववन्नो अवराइयविमाणे । जसमई वि साहुधम्मपहावेण तत्थेवो-
यवण्णा । ततो पविऊण धणो सोरियपुरे नयरे दसण्हं दसाराणं जेठस्स समुद्धविजयस्स राइणो सिवादेवीए भारि-
याए कुट्टित्ति चोदसमहासुमिणसूदतो कत्तियकिण्हवारसीए उववन्नो पुत्तत्ताए । उवियसमएण य सावणसुद्धपंच-
मीए पसूया सिवादेवी दारयं । दिसाकुमारिकयजयकम्मसुरासुरविहियजन्मामिसेयाणंतरे कयं राइणा बद्धावणयं ।
दिट्ठो रिट्ठरयणमतो नेमी सुस्सिणे गळभगए इमम्मि सिवाए त्ति 'अरिष्टनेमि' त्ति कयं पिउणा नामं । जातो अट्ठवरिसो ।
एत्थंतरे य हरिणा कंते विणिवाइए जीवजसावयणेण जाययाणमुवरि आसुरुत्तो जरासंधो महाराया । तयासंकाए
गया पच्छिमसमुदं ते जायवा । तत्थ कैसवाराहियेसमणकयाए सधकंचणमयाए बारसजोयणायामाए नवजोयणविथराए
मारयइए सुदेण चिट्ठति । कालेण य निहयजरासंधा राम-कैसवा भरहद्धाहियइणो राया जाया । अरिष्टनेमी य भयवं
जोघमणुपत्तो विसयपरम्मुहो विसिट्ठकीलाहिं कीलंतो सबजायवपिओ हिंडइ जहिच्छाए । अन्नया समणथय-वैसा-ड-
यारेहिं निक्कुमारेहिं सद्द रमंतो गवो हरिणो आवहसालाए, दिट्ठाइं देवयादिट्ठियाइं अणेगाइं आउहाइं । ततो विव्वं
कालवट्ठं गेण्हंतो पाएसु निवडिऊण भणितो आवहपलेण—कुमार ! किमणेण सयंभुरमणयाहतरणविभमेण असक्काणु-
ट्ठोणें?, न सल्ल महुमहणं वज्जिय सदेवमणुयासुरे वि लोए इमं आरोविउं कोइ सत्तो । ततो ईसिहसतेण तमवगणिऊणं
आरोविउं लीलाए, अप्फालिया जीवा । तीए रवेण य कंफिया मेइणी, थरहरिउमारद्धा गिरिणो, उत्तट्ठहियया इतो ततो
पलायंति जल-थल-सहचारिणो जंतुगणा । ततो अयंतविन्धियाणाऽऽरक्खियनराणं मोत्तूण कालवट्ठं पुणरुत्तं वारंताण वि
गहितो पंचयण्णो संसो, आऊरितो य कोउगेण । तस्स सदेण चहिरियं सबं पि भुयणं, आकंपियं सदेवमणुयासुरं पि

श्रीउत्तरा-
प्यपनपत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुत्तरोपा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ २७८ ॥

जयं, विसेसतो सा नयरी । तवो 'किमेस पलयकालसञ्ज्ञितो संखोहो ?' त्ति विगणपंत्तस्स हरिणो निवेइतो आउहपाळेहिं
अहट्ठितो यइयरो । विन्धितो हरी । ततो मुणियकुमारसामत्थेण भणितो वलदेवो हरिणा—जस्सेरिसं बालस्स वि सामत्थं
नेमिणो सो यइंतो रजं हरिस्सइ, तो पुणो यलं परिकल्पय रत्नरक्खणोपायं चित्तो । वलदेवेण भणियं—अलमेयाए
संक्खाए सि, 'जहांचलियदिण्णफलो, एसो पणइण कण्णरुक्खो व । सो कह नरिंद ! रज्जं, चेच्छइ कुमरो तुमाहितो ? ॥१॥'
जेण पुयं केवलिनिरिद्धो वप्पणो एस पायीसइमो नेमिचित्तयरो, तुमं पुण भरहुइसामी नवमदासुदेवो, ता एस
भयं अरुपरज्जो परित्तसयलसायज्जोगो पधज्जं काहिसि । अनुदियहं सि रज्जहरणसंकाए वारिज्जितेणावि हुरिणा
वज्जाणमुपगतो मणितो नेमी—कुमार ! नियनियवलपरिक्खणमिभितं याहुजुद्धेण जुब्बासो । नेमिणा भणियं—किमणेण
मुदज्जणानिद्विज्जेण इयरज्जणयदुमएणं याहुजुद्धययसाएणं ? विडसज्जणपसंसणिज्जेणं चायाजुब्बेण जुब्बासो, अण्णं च
माए बहरएण तुम्हाभिभूयस्स मइंठो अयसो । हरिणा पलत्तं—केलीए जुब्बंताण केरिसो अयसो ? । ततो पसारिया
यामा याहुलया नेमिणा—एयाए नाभियाए विभितो मि सि । अवि य—'उवहासं खलु अम्हा, जुग्गं गोविंद ! तेण
पादाए । पालियमिप्ताए पिय, विभितो हं नहिय सदेहो ॥१॥ अंदोलिया वि दूरं, नियसामत्थेण विण्णुणा बाहा ! थेवं
सि सा न पालिया, मणं प मयणस्स बाणेहिं ॥२॥' एवं च विनियत्तरज्जहरणसंक्खस वसारचक्रपरिवुडस्स हुरिणो
समइहंतो कोइ फाटो । अन्नया संपत्तजोएणं विसयसुहनिध्पिवासं नेमिं निएऊण भणितो समुद्विजयाइणा दसार-
पइण केसवो—वहा वययरसु कुमारं जहा इत्ति पयट्टए विसण्णु । तेण वि य भणियातो रुप्पिणि-सच्चभामापयुहातो
निययभारियाओ । ताहिं वि जहावसरं सपणयं भणितो एसो कुमरो—सधविहुयणाइहंतं तुह रुयं, निरुक्खमसोहंगा-
इगुणोयवेयं निरामयं देहं, सुसुंदरीण वि उम्मायजणणं वारुणं, ता अणुलुबदारसंगदेण करेसु सफलं दुइहलंभं मणुय-

द्राविशं
रथनेमी-
याल्यम-
प्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २७८ ॥

३

तां । ततो हसिञ्जण मणियं नेमिनाहेण—मुद्धातो ! असुररूपाणं बहुदोषालयाणं तुच्छसुहृद्विबन्धनाणं अधिरसंगमाणं रमणीयं संगेण न होइ सफलं नरत्तणं, अवि य एणवसुद्धाए निकलंछाए निरुवमसुहाए सासयसंजोगाए सिद्धिवहूए चैवो- यब्बजेण तस्स सफलत्तं । जतो—“माणुसत्ताइसामग्गी, तुच्छमोगाण कारणे । कोहिं बराडियाए ध, हारिंति अबुद्धा जणा ॥१॥” अहं सिद्धिचित्तमेव अहस्सं । साहित्तो ताहिं कुमायधिप्पावो हरिणो । तन्नो तेण सयं चिय भणितो नेमी—कुमार ! उसभाइणो वि तित्थयटा काऊण दारसंगहं जणिऊण तणए पूरिऊण पणइजणमणोरहे पच्छिमवयम्मि पवइया वहा वि संपत्ता मोक्खं, तो एस परमत्थो—दारसंगहेण पूरेसु दसारचक्कस्स मणोरहे । ततो निबंघं नाऊण भाविपरिणामं च वियणत्तेण पडियन्नं हरिवयणं नेमिणा । कहियं व तं दसारचक्कस्स हरिणा । तेण वि संजायहरिसा- हरेणेण भणितो हरी—बरेसु कुमाराणुरूपं रायकुमारियं । दिट्ठा गवैसंतेण उगमैणेण रायदुद्धिया रायमई कन्नगा । सा पुण धणवइजीवो अपराजियविमाणातो चविऊण य तत्थोववन्ना । ततो ‘सा चैवाणुरूप’ ति मग्गितो उग- सेणो । तेण वि सहारित्सेण ‘मणोरहाइरित्तो एस अणुगहो’ ति भणिऊण विम्रा । ततो कारावियं दोसु वि कुलेसु वद्धा- वणयं । अन्नवियहम्मि कारावित्तो धारेत्त्वमहूसवो । तन्नो निवत्तिएसु तवणुरूपेसु भत्तवत्थालंकाराईसु करणिजेसु पर- माणंदेण पत्तो यारिजियवासरो । जहाविहिं पडंखिया रायमई, कया सच्चालंकारसाट । कुमारो वि पसाहित्तो दिव- रमणीहिं समारुहो मत्तमारणं । समागया दसाट सह घलदेव-चासुदेवेहिं । समाहयाहं तूराहं, ऊसियं सियाववत्तं, आऊरिया जमलसंसा, पगाहयाहं मंगलाहं, जयजयावियं मागदेहिं । ततो थुंघतो नरदेवसंघेण अहिलसिज्जंतो सुरनर- रमणीहिं पेच्छिजंतो सघलोपणं मद्दाविच्छेदुण पत्तो विवाहमहवासन्नं । रायमई वि नेमिकुमारं ददूण आणंदपरवसा संजाया । अवि य—का हं ? किमेत्थ वट्टइ ? कथं व चिट्ठागि ? को इमो कालो ? । जिणदंसणुत्थपहरिस-हरियमणा

श्री
पुष्पनयनं
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुल्लूषा-
स्या लघु-
पुष्टिः ।
॥ २७९ ॥

चेयद् न किं वि ॥१॥ एतन्तरे कलुषरावे सोऽङ्ग जाणंतेण वि नेमिनाहेण पुच्छितो सारही—भो ! काण पुण मरण-
मीदयाणं च एस कलुणो सहो ? । वेण कहियं—देव ! एए हरिणाइणो सत्ता जुब्बा वारेज्जयपरमाणंदे वायाइय लोगो
भोयाविज्जितसद्द । वतो वत्ताऽऽहरणाणि पणामिङ्ग भग्निया लोग नेमिणा—‘भो ! भो ! केरिसो परमाणंदो जन्मि निर-
वराहाण दीनाण मीयाण एयाण यदो कीरइ ? , ता कि इमिणा संसारपरिभयणहेउणा वारिज्जणं ?’ ति मणिऊण बाला-
यिओ करी । सारहिणा वि भययओ अहिप्पायं नाऊण मोइया ते सत्ता । नेमिं च वलंतं विरक्खितं पेच्छिय अयंढ-
यप्पराताहिय च मुच्छायसेण विवडिया धरणीए रायमई ! ससंभयेण य सहीयणेण सित्ता सीयलजलेण, बीइता
तावाविटेण, लद्धयेणा पमणिडं पयत्ता—अहो ! मे मूढया जमप्पाणमयाणिऊण अवंतहुल्ले सुवणत्ताहे अणुरायं
पुणंतीए छट्टुंफत्तो अप्पा, कि कयाद् कायफंठिया परमभोत्तियहारसंगं पावइ ? । गरुयाणुराएण य मिणमुदिसिडं
पिलयइ—‘धी मे सुउल्लप्पत्ती, धी रुवं जौघणं च मे नाह ! । धी मे कलाहुसलया, पढियज्जिय जं तुमे चत्ता ॥१॥
नीदरइ जीयियं सिय, अंगाइ य नाह ! मइ विलिज्जंति । कुइइ च हिययमेयं, सहसुज्जणदुक्खसंखविं’ ॥२॥ हातो खार-
सरिच्चो, जठ-चंदण-चंदिया वि ताविति । तुइ विरहे मइ सामिय !, जलइ च संयत्तो सुवणं ॥३॥ किं संजाया
चक्खू ? उइयं किं मज्झ अमुइयं कम्मं ? । किं किं वि सुयं दिट्ठं, च विस्सियं ? जं ममं चयसि ॥४॥ दिट्ठि पि देसु
सामिय !, आलयणं पि द्दु करेसु सणमेणं । मा मे पेम्मपराए, भयादि एगंतनिरयेक्खो ॥५॥ अहवा सिद्धिचहुकंठियस्स
तुइ अमसुंदरीतो वि । न हरंति नाह ! हियं, भाणुसमेत्तेहि का गणणा ? ॥६॥ एवं च महासोयभरोत्थया विलंबंती
‘पियसद्धितो ! अलंघणिज्जो दिघपरिणामो, ता अयलंवेसु धीरयं, अलमेत्थ विलविणं, सत्तपहाणात्तो होति रायधूयाओ’ ति
मणिऊण संठपिया सा सहियणेण । मणियं च तीए—पियसद्धितो ! अलं चेष मे सुमिणए आगतो एरावणारुडो

द्वाविंश
रथनेमी-
यारुधम-
भयनम् ।
अरिहनेमि-
परित्रम् ॥

॥ २७९ ॥

घट्टदेवदाणवपरिवृद्धो दुवारदेसे एगो दिवपुरिसो, तक्कणं घं नियत्तिय सो समारूढो सुरसेलं, निसन्नो सीहासणे, अणेगे समागया जंतुणो, अहं पि तत्थेव गया, सो चवरो चवरो सारीरमाणसदुहपणासगाणि कप्पपायवफलाणि तेसिं । इतो मए भणिओ—भयवं ! मम वि देसु इमाणि, दिन्नाणि य तेण, तयणंतरं च पडिबुद्धा अहं । सहीहिं भणियं—पिय-सहि ! मुहकडुओ वि ते एत्त सुमिणतो झत्ति परिणामसुंदरो होहिं सि । इतो ततो नियत्तो नेमिनाहो । चलियास-नेहिं पडिबोहिओ ‘भयवं ! सवजगज्जीयहिंयं तितयं पवत्तेहिं’ सि भणत्तेहिं लोगंतियदेवेहिं गतो जणणि-जणयसयासे, विरइयकरकमलमडलेण य भणियं—अम्मो ! विरत्तं मे भवचारगाओ चित्तं, तं इच्छामि अहं तुम्हेहिं अणुणातो पवइउं । इमं च सोऊण सोयसंघट्टनिरुद्धहिया कंप्पिरसरीरा पुण्णियवल्या निवडिया महीयले । मिलियं तत्थ दसार-पक्कं । जलमिसेयाइणा लद्धसन्ना इमं भणिउमाटत्ता—फीस जाय ! पसरंतमणोरहवह्लिउम्मूलेण सोयसायरे खिबेसि अन्हे !, फीस या पडिवन्नपत्थणभंणेण जणेसि मणसंतायाइरेगं दसारचक्कस्स !, अन्नं च—जाय ! एवं कीरमाणे सयंमगियरायमइक्कगो हरी क्कं दाविस्सइ उगगसेणरायस्स मुहं ? कहं या भविस्सइ जीवंतमयगा वराई राय-मइं ?, ता अन्हेयोरोहेण चेय सीए करेसु पाणिगहणं, परिणयवतो य काहिसि-पवज्जं । ततो भणियं भयवया—अम्मो ! मा करेसु मणसंतायं, परिभावेसु अणिच्चत्तं सवभावाणं, चित्तेसु विवागदारुणत्तं अतित्तिजणत्तं च विसयाणं, तथा—अधिरत्तणं लोबणस्स, चंचलत्तं च रिद्धीणं, संत्तासमयसभागमेक्कतरुवासिसउणाणं च थोच संजोगत्तं पियपुत्ताइ-यंपुजणाणं, अयंढपहारित्तणं मच्चुस्स, जम्मजराभरणरोगाइदुक्खपवरत्तं च संसारस्स आलोएसु, ता अणुजाणसु मं इमातो भवपलीयणाओ नीहरंतं । एत्थंतरे दसारचक्केण विरइयकरंजलिणा भणितो नेमी—कुमार ! तए संपहं चेय परिचत्तस्स जायववग्गस्स अत्थमहं च जियलोओ, ता पडिच्छाहिं त्राव कंचि कालं । ततो उवरोह सीलयाए संबच्छ-

द्वाविंशं
रयनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि-
चरित्रम् ।

॥ २८० ॥

रियमदादागनिमित्तं च पटिपन्नं संवच्छरेत्तमवस्थानं । भयवया तप्पभित्तिं च आढत्तं किमिच्छित्तयं महादाणं । जंभगा
य देया भयवतो भयणे हिरण्यघनयत्याश्वासं वासितमाढत्ता । पटिपुण्णे य संवच्छरे आपुच्छिज्जण, अम्मापियरो
सावणसुद्धउट्ठीए संवयमणुयाए परिस्ताए परितुडो निगंतूण नयरीए सहसंबवणे उज्जाणे तित्ति वाससयाइं अगारवा-
समायसित्ता छट्ठेणं भत्तेणं पुरिससहस्सेण सद्धि निम्पत्ततो विहरइ तवसंजसरतो । इज्जो य भयवतो भाया रहनेमी
अणुरायपरो रायमइं उवयरइ, भगिया य तेण—सुयणु ! मा करेह विसायं, तुमं सोदगनिहिं को को न पत्थेइ ? भयवं
पुण बीयरतो न करेइ विसयाणुबंधं, सो पटिबज्जसु ममं, तुदाणाकारी सब्बकालमहं । तीए भणियं—जइ वि अहं नेमि-
नाहेणं चया सहा वि तमहं न परिसएभि जेण भयवओ चेव सित्तिस्सणी भविस्सामि, ता उज्जसु तुममेयमत्थाणुबंधं ।
ततो टित्तो फइ वि दिणं सो अवहेरीए । पुणो वि अन्नम्मि दिणे पत्थिया । ततो तीए तप्पडिबोदणत्थं तप्पबक्खमेव
पाऊण रत्तिं मयणफट्ठपाणेण वमिज्जण सोयणिणयक्कोले समुवणीयं रहनेमिणो, भणितो य—पियसु इमं । तेण भणियं—जइ
फइं पंतं पियासि ? । तीए भणियं—किमेयं जाणसे तुमं ? । तेण भणियं—बालो वि एयं वियाणइ । तीए भणियं—जइ
एयं हा बीस मं नेमिनाहेण वंतमपित्तमिच्छसि ? । इमं भणिओ सो उवरतो सद्धक्खवसाणातो । सा वि दिक्खामिमुद्धी
तयोपदाणेहिं सोसंती चिट्ठइ सरीरयं । एतंवरं चउत्पन्नं दिणाइं अन्नत्थ विहरित्ता आगतो रेवयगिरिसहसंबवणे
दिक्खदाणे उज्जाणे भययं । उत्पन्नं तत्थ सुद्धक्खवसाणात्त आसोयअमावसाए अट्टमभत्तंते केवलं ज्ञाणं । कयं देवेहिं
सनोसरणं । अवि य—चंतरसुरा कुणंति व, चाओदयरयणभूतिनिद्धति । पणवज्जविटसंठिय-कुसुमाणं पयरणं चेव ॥१॥
अन्निमवरमग्गसयदि, विमाण-जोइ-भयणाहिक्कयातो । पायारा तित्ति भवे, रयणे फणणे य रयए थ ॥२॥ मणिरयणहेम-
मइया, कचिर्सीसा सद्यरयणिया दारा । मणिउणगरयणचित्ता, य तोरणा घयवडाइत्ता ॥३॥ मज्जे असोणरुक्खतो, तदहो

श्रीउचरा-
ध्ययनप्रवे
श्रीनेमिच-
न्नीया
सुखबोधा-
ख्या लपु-
द्विविः ।
॥ २८० ॥

पीठं च घृत्य मुत्तुन्दो । तस्मिन् सीदासण-सुवर्णि छत्तादृष्टं च ॥१४॥ जयद्रुतये पोसे, सुचामरे पठसंस्थिं चक्रं ।
पठिरुचपरमतोराण-मार्गं य फरेति चंतरिया ॥१५॥ साधारणओसरणे, एवं जल्यिदं तु ओसरई । एको चिय तं सबं,
करेइ भयणा उ इयरेसि ॥१६॥ निदत्ते य तस्मि पुषदरेण दोहिं पठमेहिं पाए ठवंतो सत्तहिं य अणुगम्भमाणो पविट्टो
भयपं चेइयरुक्खं पयकिरणीकाऊण तित्थवणामं च काऊग उयविट्टो पुष्पामिमुहो सिंहासणे जावो चउमुहो । मिलिया
यउपिहा वि मुदसंणा । समागया समुद्विजय-केसवाइजायवगणा । परितुट्टमणा य रायमई वि पत्ता समोसरणं । तत्थ
भययं केइ पंदति, केइ धुणंति, केइ पूयंति, केइ जयजयावंति, केइ गायंति, केइ यज्जाइं वायंति, के वि नचंति, अंतरा य
गुरचारणा पंदति । अवि य—जुगुत्त निरुयग रुवसंपत्ति, जयपपरु सोइगु सुद्ध । तुग्ग पुण्णु लावणु उत्तमु, अइलडहु तारणु
पुट्ट ॥१॥ गुणह एसि सुद्धं सयलु सत्तमु॥ अज्जवि सुट्ठिं तरुणियण निचमरु तइं अणुरत्तु । तह वि डु सामिय ! मयणसरु,
मुह उरि संगु न पत्तु ॥२॥ देवदानवसयरत्तराय जा सोइह, मिडवयणकुडिलहासकुडिलावलोयण, मुणिवग्गो वि वसिकरइ
परमरूपलायन्नजोपण । सा पइं उज्झिय राइमई, निचभरनेहरुयंत । मयणमहफरु भग्गु इह, पइं पर सामि ! पसंत ॥३॥
एवमाइमहापमोएण निपित्ताए कंयलमहिमाए जहारिहं निविट्टासु परिसासुं । अवि य—“मुणि-वेमाणिनि-समणी, सम-
ण-यण-जोइवेविदेया य । वेमाणिन-नर-नारी, ठंठ-ग्गोयाइ विदिसासु ॥१॥ उद्धत्था समणीतो, नरित्थित्तो केइ सुरवहूओ

१ तव मिलमा रूपसम्पत्तिः, जगज्ज्वरं सोभागं तव । तव पुण्यं लावण्यमुत्तमं, अतिसुन्दरं चारुयं तव ॥ १ ॥ गुणानां सत्तिस्त्वय
तदुक्तः सत्तमः, अपासि क्षीयते तरुणीयनो मिभंरं स्वयि अतुरक्तः । तथापि खलु स्वामिन् ! मदनगरस्त्रगोरसि सङ्गं न प्राप्तः ॥२॥ देव-दानव-
घोर-नरराजान् या क्षोभयति, सुदुष्पन्नमुत्तुल्लहास्त्रकुडिलावलोचना, मुनिवर्गमपि चतीकरोति परमरूपलावण्ययोजना । सा स्वयां उरिगता
राजीवनी, निर्भयैरहरन्दनी । मदनाहम्बतो भग्न इह स्वमि परं स्वामिन् ! प्रशान्ता ॥ ३ ॥

श्रीउचरा-
प्ययनद्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुलबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ २८१ ॥

य । वीर्यमि द्रुति तिरिया, सह ए सांजतरे जाणा ॥२॥” कया य भयवया धम्मदेसणा—शृङ्गारादिरसैराढ्ये,
रागद्वेषोरुतुन्वके । गाढगदमिलाकारचतुर्गतिविराजिते ॥१॥ कपायप्रबलाऽश्रान्त-बलीवर्दसमायुते । सारथीभूतमि-
ध्यात्व-प्रमादा-ऽयमन्योगके ॥२॥ आयुःपरम्परावद्ध-घटीचक्रसमाकुले । मोहसीरपतिप्रपु-द्गास्यादिवहुकपके ॥३॥ विचित्र-
जन्मसन्तान-नुरुकेदारशोभिते । सदोप्तकर्मबीजौघ-मृत्युपानान्तिकाभिते ॥४॥ भीमे भवारघट्टेऽस्मि-न्नजसं कालकुल्यया ।
इतश्चेतश्च नोद्यन्ते, जलवज्रन्तयो हामी ॥५॥ एवं विज्ञाय भो भव्याः !, सर्वसौख्येकारणे । सर्वेष्टेऽहरे जैने, धर्मे
यन्नो विधीयताम् ॥६॥ एमाइ सोऊण गहवे पडियुद्धा पाणिणो । पद्माविया गणहरा । जातो चरविहो समजसंघो ।
रहनेमी वि संविगो पघइतो । रायमई वि घडुयाहिं रायकणगाहिं सह निक्खंता । ‘जो मे सुमिणे तया दिट्ठो विद्व-
पुरिसो सो एस भयं, कप्पपायवफलाणि य चउरो महबयाइ’ ति परिखुट्ठा सा । अण्णया भयवतो वंदणत्वं रेवयगिरिं
गच्छंती साहुणीहिं सह महावुट्ठीए अम्भाइयानु अइसंभभवसेण अण्णणगुहाइपसेसु निलीणासु सेससाहुणीसु रायमई
वि पविट्ठा एगाए सुण्णगुहाए । तत्थ य पासपरदो भवियदयावसेण रहनेमिसाहू वि पुषपविट्ठो आसि । अंधयारपसे
ठितो न दिट्ठो तीए, लमा चीवराइं विसारिइं । तीए निरावरणसरीरसोहं दहूण दुइंतयाए इंदियाणं अणाइभवब्भत्थ-
याए विसयाभिसंगस्स जाओ सो रायपरवसो । एत्थंतरे सो दिट्ठो तीए । ततो भयवेविरगत्ताए इत्ति पावरिय अप्पाणं
निविट्ठा धाहुसंगोपं काऊण । भगिया य तेण—सुयणु ! न सक्केमि तुहाणुरायवसेण अरइपरियायमिमं सरीरं धारेइं, ता
काऊणाणुगाहं पडिवज्जसु मए समं विसयसेवणं, पच्छा संजायमणसमाही अहं तुमं च तवनिम्माळं संजमं चरिस्सामो ।
तीए वि साहसमवलम्बिऊण पगळभवयणेहिं भणितो—भो ! महाकुलपसूतो तुमं, वा किं जुत्तं तुह सवाथाए पडिवज्जस्स
वयस्स भंजणं, अवि जीवियं चयंति सप्पुरिसा न उण पइण्णं लोवंति, ता महाभाग ! काऊण मणसमाहिं चित्तसु

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
अरिष्टनेमि
चरित्रम् ।

॥ २८१ ॥

विसयाण विवागदारुणतं, सीलहंढणस्स नरयाइयं फलं । अण्णं च—न विसयसेवणेण मणसमाही अवि य पभूयतरा
चेव अरई हयइ, जतो वहुइ चेव तस्सेवणेणं लद्धपसरस्स मणस्स इच्छा, भणिंयं च—“भुत्ता दिवा भोगा, सुरेसु
असुरेसु तद्द य मणुएसु । न य सजाया तिच्ची, अविचरंक्कस्स व जियस्स ॥१॥” एमाइअणुसासितो सबुद्धो एसो । ‘सम्मं
चोयण’ ति भणंतो अत्ताणं निदिऊण रायमइं च अभिनिंदिऊण गतो साहुमब्बो । सा वि अब्जियासमीवे । अरिट्टुनेमी
य भयवं मरगयसमवण्णदसयणूसियदेहो सरलंऊणो चळप्पण्णदिणूणइं सत्त वाससयाइं केवल्लिपरियाएण विहरिउं पड्डि-
योहिऊण अणेगे भद्दसत्ते पालिऊण वाससहस्समाउं रेवयगिरिम्मि आसाढसुद्धअट्टमीए मासिएण भत्तेणं छत्तीसएहिं
पंचटि सएहिं सह सिद्धि गतो । रहनेमी रायमई य सिद्धाइं । पनरस सयाइं समणणं तीसं च सयाइं समणीणं
भययतो अरिट्टुनेमिरस सिद्धाइं । चवणाईसु पंचसु फहाणगेसु चित्तानकरत्तमासि ति अरिट्टुनेमिचरियं सम्मत्तं ॥
सूत्रोक्तमपि यदन कथितं तत् कथानकप्रसङ्गेन श्रोतृजनानुग्रहार्थम् । सम्प्रति सूत्रं व्याख्यायते—

“लक्खणस्सरसजुओ” ति स्वरलक्षणानि—माधुर्यादीनि तैः सयुतो यः सः तथा । “गोयमो” ति गौतमसगोत्रः ॥
“विजुत्तोयामणिप्पह” ति “विशेषेण द्योतते विद्युत् मा चाऽसौ सौदामिनी च विद्युत्सौदामिनी तत्प्रभा—तद्दर्शो ।
“जा से” ति सुनूयत्ययाद् येन तस्मै कन्यां ददाम्यहम् ॥ ‘सर्वोपधयः’ जयाविजयर्द्धिदृष्ट्यादयः । ‘कृतकौतुकमङ्गलः’
इत्यत्र कौतुकानि—ललाटशुशलस्पर्शनादीनि, मङ्गलानि च—दध्यक्षतादीनि ॥ वासुदेवस्य सम्बन्धिनमिति गम्यते,
‘ज्येष्ठम्’ अतिशयप्रशस्त्यक्रमः ॥ ‘दिव्येन’ प्रधानेन, “गयणं फुसि” ति आर्पित्वाद् गगनस्पृशोपलक्षितः ॥ ‘धृष्णिपुङ्गवः’
यादयप्रधानतः ॥ अय सः ‘निर्येत्त’ अधिकं गच्छन् ‘दिस्स’ ति ‘दृष्ट्वा’ अवलोक्य ॥ ‘पासित्त’ ति दृष्ट्वा, कोऽर्थः ?
उक्तविशेषणविशिष्टान् हृदि निध्याय ‘सः’ इति भगवान् ॥ “कस्सऽट्ठ” ति कस्याऽर्थोत्त—हेतोरिमे प्राणा एते सर्वे ? ,

‘इमे’ इत्येतेनैव पं ३ ‘एते’ इति पुनरभिधानं सम्प्रमख्यापनार्थम्, सन्निरुद्धाश्च, ‘चः’ पूरणे इति पौढशब्दार्थः ॥
१-२-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४-१५-१६ ॥ एवं च भगवतोक्ते आह—
सारही तओ भणति, इमे भदा उ पाणिणो । तुळं विवाहकज्जम्मि, भोयावेउं बहं जणं ॥ १७ ॥
व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—इमे “भदा उ” ति ‘भद्रा एव’ कल्याणा एव न तु शृगालादिवत् कुत्सिताः ॥ १७ ॥

एतत् ध्रुत्वा यद् भगवान् विदित्वांस्तदाह—

सोऊण तस्स वयणं, यहुपाणिविणासणं । चित्तेइ से महापण्णे, साणुकोसे जिएहि उ ॥ १८ ॥
जइ मज्झ कारणा एए, हम्मंति सुयहू जिया । न मे एयं तु निस्सेसं, परलोणे भविस्सइ ॥ १९ ॥
सो कुंढलाण जुयलं, सुत्तगं च महायसो । आभरणाणि य सवाणि, सारहिस्स पणामए ॥ २० ॥
मणपरिणामे य कए, देवा य जहोइयं समोइण्णा । सविट्ठोए सपरिस्ता, निक्खमणं तस्स काउं जे ॥
देवमणुस्सपरियुढो, सीतारयणं तओ समारुढो । निक्खमिय वारगाओ, रेवयम्मि ठिओ भयवं ॥
उज्जाणं संपत्तो, ओइण्णो उत्तिमाउ सीयाओ । साहस्सीए परियुढो, अह निक्खमइ उ चित्ताहिं ॥
अह सो सुगंधगंधिण, तुरियं मउअकुंघिए । सयमेव लुंघइ केसे, पंचमुट्ठीहिं समाहिओ ॥ २४ ॥

व्याख्या—मरुटम् । नवरम्—‘साणुकोदः’ सकरुणो जीवेषु ‘तुः’ पूरणे ॥ “निस्सेसं” ति ‘निःशेषसं’ कल्याणं परलोके
भविष्यति । भवान्तरेषु परलोकेमीरुत्वस्याऽऽन्तमभ्यस्तया एवमभिधानम्, अन्यथा चरमदेहत्वाद् अतिशयज्ञानित्वाच्च
भगवतः कृत एवंविधा चिन्ता? इति ॥ एवं च विदितभगवदभिप्रायेण सारथिना मोचितेषु सत्त्वेषु परितोपाद् यदसौ
कृतवांस्तदाह—“सो” इत्यादि ‘सुवकं च’ कटीसूत्रम् ॥ मनःपरिणामे च कृते निष्कमणं प्रतीति गम्यते, ‘यथोचितम्’

ओचितानतिश्रेणे ॥ निष्क्रम्य 'द्वारकातः' द्वारकापुर्याः 'देवतके' उज्जयन्ते स्थितः ॥ सुगन्धगन्धिकान् त्वरितं मृदुक-
कुञ्चिकान् "समाहितो" चि समाधिमान् ॥ इह तु वन्दिकाचार्यः सत्त्वमोचनसमये सारस्वतादिप्रबोधन-भवनगमन-
विप्रनुज्ञापन-महादानानन्तरं निष्क्रमणाय पुरीनिर्गमनमुपवर्णितवान् । तथा कुतोऽपि सूरसूरिणाऽप्येतच्चरिते लिखितमिदम् ।
अत एवाऽत्रापि कथानके कथितमिति सूत्रसप्तकार्यः ॥ १८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ ॥ एवं च प्रव्रजिते भगवति—

वासुदेवो य षं भणह, लुत्तकेसं जिहंदिंयं । इच्छियमणोरहे तुरियं, पावसू तं दमीसरा ! ॥ २५ ॥
पाणेणं दंसणेणं च, चरित्तेणं तवेण य । तंतीए सुत्तीए, बहुमाणो भवाहि य ॥ २६ ॥
एवं ते राम-केसवा, दसारा य बहुजणा । अरिष्टनेमिं वंदित्ता, अहगया धारगापुरिं ॥ २७ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—वासुदेवश्च, चशब्दात् समुद्रविजयादयश्च ॥ २५-२६-२७ ॥ तथा च राजीमती
किमचेष्टन ? इत्याह—

सोज्जण रायवरकत्ता, पधजं सा जिणास्स उ । नीहासा य निराणंदा, सोणेण उ समुच्छया ॥ २८ ॥
राईमई विचिंतेह, धिरत्थु ! मम जीवियं । जाड्हं तेण परिबत्ता, सेयं पवइउं मम ॥ २९ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—'निर्होसा' निर्गतहासा, चशब्दो मित्रक्रमः, ततो निरानन्दा चेति ॥ इत्थं निष्क-
मणाभिमुखी तावदसौ स्थिता यावदन्यत्र विद्वत्य तत्रैव भगवान् आजगम ॥ २८-२९ ॥ तत उत्पन्नकेवलस्य भगवतो
निशम्य देशनां विशेषत उत्पन्नवैराग्या किं कृतवती ? इत्याह—

अह सा भमरसन्निभे, कुचफणगपसाहिण । समयमेव लुंचई केसे, धिहंमंता चवस्सिया ॥ ३० ॥

श्रीउचरा-
प्यनयं
धीनेमिच-
न्दीया
सुखयोथा-
ख्या लुपु-
दृष्टिः ।
॥ २८३ ॥

व्याख्या—सुचं—गूढकेशोन्मोचको घंशमयः फनकः—कटुतकः दाभ्यां प्रसाधिता ये तान्, व्यवसिता सती धर्मं फर्तुमिति शेषः, शेषं स्पष्टम् ॥ ३० ॥ ततश्च—

वासुदेवो य नं भणह, लुत्तकेसं जिह्दियं । संसारसाथरं घोरं, तर कण्णे ! लहुं लहुं ॥ ३१ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘लपु लपु’ त्वरितं त्वरितं सम्भ्रमे द्विवचनम् ॥ ३१ ॥ बहुत्तरवक्तव्यतामाह—

सा पवहया संती, पधावेसी तहिं बहं । सयणं परियणं चेव, सीलवंता बहुस्सुया ॥ ३२ ॥
मिदि रेवतयं जंती, घासेणोह्ता उ अंतरा । वासंते अंधयारम्मि, अंतो लयणस्स सा ठिया ॥ ३३ ॥
चीयरहं विसारंती, जहाजाय त्ति पासिया । रहनेमी भगचित्तो, पच्छा दिट्ठो य तीइ वि ॥ ३४ ॥
मीया य सा तहिं दट्ठं, एगंते संजयं तयं । पाहाहिं काउं संगोफं, वेवमाणी निस्सीयई ॥ ३५ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“पधावेसि” त्ति ‘प्राविशजत्’ प्रप्रजितवती ॥ “वासंते” त्ति वर्पति जलद् इति गम्यते, ‘अन्धकारे’ अपगतप्रकाशे, फस्मिन् ? ‘अन्तः’ मध्ये ‘लयनस्य’ गुहायाः ॥ तत्र च ‘यथाजाता’ जन्मावस्थोपमा ‘इति’ इत्येयरूपां “पासिय” त्ति दृष्ट्वा रथनेमिर्भगचित्तः समजनीति गम्यते, पश्चाद् दृष्ट्वा तया, ‘अपिः’ पुनरर्थः । प्रथमप्रविष्टिर्हि नाऽन्यकारे किञ्चिद् दृश्यते, अन्यथा हि धर्पणसम्भ्रमादन्यान्यगुहासु गतासु शेषसाध्वीषु एकाकिनी प्रविशेदपि न सत्रेयमिति भावः ॥ “पाहाहिं” त्ति यादुभ्यां कृत्वा ‘संगोफं’ पङ्कटीवन्धनरूपमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३२-३३-३४-३५ ॥ अत्रान्तरे—
अह सो वि रायपुत्तो, समुद्विजयंगओ । भीयं पवेइयं दट्ठं, इमं चक्खमुदाहरे ॥ ३६ ॥
रहनेमी अहं भेइ !, सुखे ! चारुभासिणि ! ममं भयाहि सुतणू !, न ते पीला भविस्सई ॥ ३७ ॥
एहि ता सुंजिमो भोए, माणुस्सं खु सुदुल्लहं । सुत्तभोगी पुणो पच्छा, जिणमगं चरिस्सिमो ॥ ३८ ॥

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
राजीमती-
रथनेमयो-
र्वर्णनम् ।

॥ २८३ ॥

व्याख्या—‘सोऽपि’ इति स पुनः ॥ ‘एहि’ आगच्छ, ‘ता’ इति तावत् । शेषं स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ३६-

३७-३८ ॥ ततो राजीमती किमचेष्टत ? इत्याह—

ददृण रहनेमि तं, भगुज्जोयपराहयं । राजीमती असंभंता, अप्पाणं संवरे तहिं ॥ ३९ ॥
अह सा रायवरकत्ता, सुट्टिया नियमवए । जाई कुलं च सीलं च, रक्खमाणी तयं वए ॥ ४० ॥
जइ सि रूवेण वेसमणो, लल्लिएण नलकूचरो । तहा वि ते न इच्छामि, जइ सि सक्खं पुरंदरो ॥ ४१ ॥
धिरत्थु ते जसो कामी !, जो तं जीवियकारणा । वंतं इच्छसि आवेउं, सेयं ते मरणं भवे ॥ ४२ ॥
अहं च भोगरायस्स, तं चसि अंधगवण्हणो । मा कुले गंधणा होमो, संजमं निहुओ चर ॥ ४३ ॥
जइ तं काहिसि भावं, जा जा दिच्छसि नारिओ । घायाविदु घ हडो, अट्टिअप्पा भविस्ससि ॥
गोवालो भंडवालो या, जहा तद्वद्वणिस्सरो । एवं अणिस्सरो तं पि, सामणस्स भविस्ससि ॥ ४५ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—“भगुज्जोयपराहयं” ति भग्नेयोगः—अपगतोत्साहः प्रलाभात् संयमे स चासौ परा-
जितश्च क्षीपीपहेण भग्नेयोगपरानजितस्त्वम् ॥ ‘छलितेन’ सखिलासचेष्टितेन ‘नलकूचरः’ देवविशेषः, ‘दे’ इति त्वाम् ॥
अपरश्च—धिगस्तु ते ‘यथाः’ महाकुलसम्भवोद्भूतं ‘कामिन् !’ भोगामिलापिन् ! यत्त्वं ‘जीवितकारणात्’ असंयमजी-
वितहेतोः यान्तमिच्छसि आपातुम्, अतः भ्रयो मरणं ते भवेत्, न तु यान्ताऽऽपानम्, अत्यन्तदुष्टत्वाद् अस्म्य । उक्तञ्च—
“विस्माय वलु निन्यं, त्यक्त्वा गृह्णन्ति किं कचित् पुरुषाः ? । यान्तं पुनरपि मुक्ते, नहि सर्वः सारसेयोऽपि ॥ १ ॥”
अहं च, ‘चः’ पूरणे, ‘भोगराजस्य’ समसेनस्य त्वं घासि अन्धकवृष्णिकुले जात इति श्लेषः, अतश्च मा कुले “गंधण”
ति ‘गन्धनानां’ सर्पविशेषाणां “होमो” चि भूव तचेष्टितकारितयेति भावः, ते हि यान्तमपि विषं मन्त्राकृष्टा मृत्युमीरु-

श्रीउत्तरा-
प्ययनसूत्रे
भ्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुलवोपा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ २८४ ॥

तथा पुनरपि यन्ति ननु अगन्धनाः । किं तर्हि कृत्यम् ? इत्याह—संयमं 'निभृतः' स्थिरश्चरः ॥ यदि त्वं करिष्यसि 'भावं' प्रक्रम्याद् भोगमिलापरूपं या या द्रव्यसि नारीच्छासु तामु इति गम्यते, ततः किम् ? इत्याह—वाताविद्धो दृढः—वन-
स्पतिविशेषः स इव अस्थितात्मा भविष्यति ॥ 'गोपालः' गवां पालयिता 'भाण्डपालः' यः परकीयभाण्डानि भाटका-
दिना पाटयति, तद्रव्यस्य—गवादेः अमीश्वरः—अप्रभुः, एवमनीश्वरस्त्वमपि आत्मण्यस्य भविष्यसि, भोगमिलापस्तत्फल-
स्वाप्तभावादिति सूत्रसप्तकार्यः ॥ ३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५ ॥ एवं तयोक्ते रथनेमिः किं कृतवान् ? इत्याह—
तीसे सो वयणं सोद्या, संजयाह सुभासियं । अंकुसेण जहा नागो, धर्मे संपडिवाहओ ॥ ४६ ॥
मण्युत्तो वयणुत्तो, कायगुत्तो जिह्दिओ । सामणं निचलं फासे, जावज्जीवं दृढवओ ॥ ४७ ॥

वयाख्या—अङ्कुशेन यथा नागो मार्गे इति शेषः 'धर्मे' चारित्र्यधर्मे "संपडिवाहतो" चि 'सम्प्रतिपतितः' स्थितस्त-
द्रथसौचेति गम्यते । अत्र च दृढसम्प्रदायः—“नेतरपंडियक्खणयं भणिकणं जाव रुहेणं राइणा देवी मिठो इत्थी य
तिन्ति वि छिन्नकदगे पढावियाणि, भणितो य मिठो—इत्थं घादेहिं हत्थि दोहि य पासेहिं वेळुगगाहा ठविया जाव
पणो पाओ आगासे ठवितो । जणो भणइ—एवाणि मारेयवाणि, को एयस्स तिरियजाइस्स दोसो ? । तहा वि राया
रोसं न मुंचइ । जाव तिमि पाया आगासे कया, एयेण ठितो । लोणेण अकंदो कतो—किमेयं हत्थिरयणं वायाइज्जइ ? ।
रणा मिठो भणिओ—तरसि नियत्तितं ? । भणइ—अइ दुण्हमग्गहाण वि अभयं देसि । विजं । ततो तेण अंकुसेण
नियत्तितो हत्थि” इति । इह चाऽयमभिप्रायः—यथाऽयमिदृशवत्सो द्विपोऽङ्कुशवशतः पथि संसितः, एवमयमपि उत्पन्न-
विभ्रोतसिकः तद्वचनेनाऽहितमवृत्तिनिवर्तकतया अङ्कुशप्रायेण धर्मे इति । शेषं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४६-४७ ॥
इत्ययोरन्युत्तरवचन्यवामाह—

द्वाविंशं
रथनेमी-
याख्यम्-
ध्ययनम् ।
राजीमती-
रथनेमयो-
वर्णनम् ।

॥ २८४ ॥

उग्नं त्वं चरित्ताणं, जाया दुग्णि वि केवली । सत्वं कम्मं खवित्ताणं, सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥४८॥
न्याख्या—मुगमम् ॥ ४८ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहर्तुमुपदेशमाह—

एवं करिति संयुद्धा, पंडिया पवियक्खणा । विणियदंति भोगेसु, जहा से पुरिसुत्तमो ॥४९॥त्ति वेमि ॥

न्याख्या—एवं कुर्वन्ति सम्युद्धाः पण्डिताः प्रविचक्षणाः, किम् ? इत्याह—विशेषेण कथञ्चिद् विभोतसि कोत्पत्ता-
यपि तन्नितोपलक्षणेन निवर्तन्ते भोगेभ्यो यथा स पुरुषोत्तमो रथनेमिरिति सूत्रार्थः ॥ ४९ ॥ 'इति' परिसमाप्तौ
प्रवीमिति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिरचितायां उत्तराष्ट्रपयनसूत्रलघुटीकायां सुख-
भोधायां रथनेमीयारूपं द्वाविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ त्रयोविंशं केशिगौतमीयाख्यमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं द्वाविंशमध्ययनम् । अधुना केशिगौतमीयं त्रयोविंशमारभ्यते, अस्या चायमग्निसम्बन्धः—‘इहाऽनन्त-
राध्ययने ऋग्विदुत्तरत्रयविशोत्तसिकेनाऽपि रयनेभिषद् धृतिश्चरणे विधेया इत्यभिहितम्, इह स्वपरेपामपि चित्तविभुति-
मुपलभ्य केशिगौतमवत् तदपनयनाय यतितव्यम्’ इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽऽध्ययनस्याऽऽदिसूत्रम्—
जिणे पासे सि णामेणं, अरहा लोगपूहए । संवुद्धप्पा य सवणणू, धम्मतिथयरे जिणे ॥ १ ॥

व्याख्या—‘जिनः’ परीषद्दोषसर्गजेता ‘पार्श्वः’ इति नाम्ना अभूदिति शेषः, अर्हन् लोकपूजितः, सम्बुद्धः—सत्त्वा-
यगमयान् आत्मा यस्य स तथा, ‘चः’ समुच्चये, स च छद्मस्थोऽपि स्यात्, अत आह—सर्वज्ञः, तथा धर्म एव भवा-
न्मोघितरणहेतुत्वेन तीर्थं सत्करणशीलो धर्मतीर्थकरः ‘जिनः’ जितसकलकर्मो सुकृत्यवस्थापेक्षमेतदिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥
अत्र च कतिचोऽयं तीर्थकरः, कस्मिन् वा भवे यद्धमनेन भगवता तीर्थकरनामकमेति सकौतुकश्रोतृवैराग्योत्पादनार्थमस्य
चरितं समासतो लिख्यते—

इदं जंयुद्दीये दीये भारहे वासे पोयणपुरे अरविंदो नाम राया । तस्स सावतो विस्सभूई नाम पुरोहितो,
तत्साणुद्धरी नाम भारिया, तीए दो पुत्ता कमठो मरुभूई य । तेसि कमेण भज्जातो वरुणा वसुंधरा य । तेसु य
कमठ-मरुभूईसु समत्थीहूएसु विस्सभूई सुयमुज्जवो कालं काऊण देवलोंगं गतो । अणुद्धरी वि पइविरहातो वय-
विसेससोत्तियसरीरा मया । कमठो वि कयपिटमावयेयम्भो पुरोहितो जातो । मरुभूई वि पाण वंभयारी धम्म-
किमुज्जतो संपन्नो, तस्स य वसुंधरं मज्जं मणोहरजोवणुब्भेयं दट्ठण कमठस्स चलयं चित्तं, पय्हो तीए सह सवियार-

मालवितं । सा वि कामनिरोहसहमाणी पासियचीबरे रंगो व संपलमा तेण सगं । तं च सारिसमणायारं पवट्माणं नाऊणं ईसावसविणडियाए वरुणाए साहितं मरुभूईस्स । सो वि तीए पडिउत्तरमकाडं 'गामंतरं गमिस्सामि' स्ति ताण पुरतो घोचूण निगतो नियमंदिराओ । ततो पतोससमयस्मि हाहाभूयकप्पडियरूवं काऊण सरभेएणं कमठं भणइ—मम निरादारस्स सीयपरिताणत्थं किंचि सिधायट्ठाणं देहि । कमठेण वि अविण्णायपरमत्तेणं दयाए भणियं—कप्पडिय-भट्ट ! इह वडरए सच्छंदं निवस्सु । ततो वत्थ टितो मरुभूई दट्ठुण तेसिं सधमणायारमसइमाणो वि लोयाववायभीरु-सणतो अकयपडियारो वेव निगंतुमागतो पभाए, ततो गंतुं साहियं जहावट्ठियं राइणो । रण्णा वि कुविणं समाइट्ठा नियपुरिसा । तेहि वि यजंतविरसडिंढिमो गलोखइयसरावमालो रासहारूढो काऊण फेरितो सबत्थ 'अकज्जकारि' स्ति लोयसमवट्टमुग्घोसणाए कमठो निधासितो नयराओ । ततो सो तहाविडंवितो संजायामरितो वि समुप्पन्नगरुयवेरगो गहि-यपरियायगळिमो समाढत्तो दुक्करं तवं चरिडं । तं च नाडं समुप्पन्नपच्छायावो मरुभूई खामणानिमित्तं गतो कमठसनीवं निवडितो तस्स चलणेतु । तेण वि सुमरियपुच्चविडंक्कणावेरणुमंवेणं पायवडियस्सेव मरुभूइणो सुंखाणोवरि विमुक्का समासन्नदेसट्ठिया घेचूण महासिळा । ततो मरुभूई तीए पहारेण आरडंतो कालं काऊण बहुजुहाडिवई समुप्पन्नो विज्जन्मि महाकरी । इतो य अरविंदराया कयाइ सरयकाले संतेउरो पासातोवरि संठितो कीलंतो सरयब्भं सुसणिद्धं पच्छाइय-नदयलं मणोहरं समुण्णयं पुणो तम्भणमेव वाउणा पडिइयं दट्ठुण तहेव खणमंगुरसबभावविषयस्सरूवो समुप्पन्नोहि-नाणो वारिजंतो वि परियणेणं दिन्ननियपुत्तरब्भो पवइतो । अन्नया य सो विहरंतो पयट्ठो सागरदत्तसत्त्ववाइेण सह सम्मेयसेलवंदनत्थं । पुच्छितो य पणमिऊणं सायरदत्तेणं—भयवं ! कहिं गमिस्सह ? । मुणिणा भणियं—तिट्ठयज्जाए । सत्त्ववाहो भणइ—केरितो उण तुब्ध धम्मो ? । मुणिणा कहितो तस्स दया-दाण-विणयमूलो सवित्थरो धम्मो । तं च

त्रयोविंश
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
ख्यनम् ।
पार्थनाथ-
चरित्रम् ।

॥ ८८६ ॥

सोऽं सत्पदाहो जाओ सायगो । वहमानो य सत्यो कमेण संपत्तो तं महादहं जत्य सो मरुभूई करी । दहूण य तत्य महासरोधरं समावसिओ तत्तीरे । एतंतरम्मि य तम्मि चिय सरोधरे बहुकरिणीपरिवारितो जलपाणत्यमागतो सो करी, पाऊण य सयिलासं जलं विलगो पालिसिहरं, पलोइयाहं पासाहं, तं दहूण य सत्यमावासियं धावितो तद्विणा सगतं । तं य तदहमागच्छंतं दहूण पलाणो सत्यजणो । मुणी वि नाऊणोहिणा सहाणे ठितो कावत्सगेण । तेण वि करिणा सपलं तं सत्यपएसं दरयलितेण दिट्ठो सो महामुणी, धाविओ वदभिमुहं । समासन्नपएसो य हं पलोएमाणो समुपसंतकोहो लेप्पमतो इय निबलो ठितो । तं य तदहकवं दहूण पडिबोहणत्थं मुणी संवरिय-काउत्सगो भणइ—भो भो मरुभूई ! किं न सुमरेसि मं अरविंदनरचइं अप्पणो वा पुबभवं ? । ततो सो तं सोऽं संजायजाईसरणो पडितो मुणिपल्लेसु । मुणिणा चि सयिसेसं देसणापुडयं कतो सो सावगो । ततो गतो सहाणं करी । एतंतरम्मि य दहूणमुपसंतं करिं सचोओ पुणो वि मिलितो सत्यजणो । पणियइऊण य मुणिपल्लेसु सपहुमाणं पडिबज्जइ दयाइमूलं सायगधम्मं । ततो कयकियो सत्थो मुणी य नियनियवाधारनिरया विहरिं पयत्तं त्ति ।

इतो य सो कमठपरियायगो मरुभूइविणासणेणापि अणियत्तवेराणुवंधो निययावयक्कए मरिऊणुप्पओ कुक्कुडसप्पो, तेण विज्झाढवीए परिन्ममंतेण दिट्ठो विक्खसङ्खुतो सो महाकरी, वसितो कुंभत्थळे । ततो सो करी तद्विसवेयणाभावितो य सम्मसदियासित्ता फालं फाऊण समुण्णो सहसारकप्पे सत्तरसागरो देवो । कुक्कुडसप्पो वि समयम्मि मरिऊणु-प्पओ सत्तरसागरोयमाऊ पंचमपुढवीए नेरइतो ।

इतो य सो कारिदेवो चुणो इइय जंबुदीवे दीवे पुघविदेहे सुकच्छविजए वेयहुपवए तिलयनयरीए विज्जुगइ-विज्जाहरस्स फणयतिलयाए देवीए किरणवेगो नाम पुत्तो जावो, सो य कमागंयं रत्तमणुपालित्ता सुरगुरुहरिसमीचे

श्रीउत्तरा-
ख्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ २८६ ॥

पद्मिनी जाता एकद्विविहारी चारणसमणो । अण्णया य आगासमणेणं गतो पुबखरवरदीवे । तत्थ च कणयगिरि-
सन्निवेशे काउसगं ठितो विचित्तं तवोकम्मं काउमाढत्तो । इतो य सो कुकुडसप्पनेरइतो ततो उवट्टित्ता तस्सेव कण-
यगिरिणो सन्निवेशस्मि जातो महोरगो । तेण य सो द्दहूण सुणी संजायकोवेणं द्दट्ठो सवंगाययेसु । सुणी विहिणा कालं
काऊण अच्चुयकप्पम्मि जंबुहुमावत्ते विमाणे जातो देवो । सो वि महोरगो कमेण कालं काऊण पुणो वि सत्तरसत्ताग-
रोषमाऊ जातो पंचमपुढविनेरइओ । किरणवेगदेवो वि तओ चविकुण इहेव जंबुदीवे दीवे अवरविदेहे सुगंधि-
विजए सुहंकराए नयरीए वज्जवीरियस्स रओ लच्छिमईए मारियाए समुप्पओ घञ्जनाभो नाम पुत्तो । सो वि कमागयं
रत्नं अणुपगलित्ता विन्नचक्काउहपुसरओ खेमंकरजिणसमीवे पद्यइओ । ततो विविहतयोविहाणेणं यहुलद्विसंपओ गओ
सुकच्छं नाम विजयं । तत्थ य अप्पडियद्वविहारेण विहरंतो संपत्तो जलणगिरिसमीवं । अत्यमिए य दिणयरे तत्थेव द्विओ
काउरसग्गेणं । इओ पहायाए रयणीए चलिओ सुणी । इओ य सो महोरगनेरइओ उवट्टिऊण कियंतं कालं संसारमाहिं-
डिऊण तस्सेव जलणगिरिस्स समीवे भीमाढवीए जाओ वंडालयणयरो, तेण य पारद्वित्तिमित्तं तिग्गच्छंतेण दिट्ठो
पढमं सो चेष सुणी । तओ पुध्मभववेरवसओ 'अवसउणो' त्ति मण्णमाणेणाऽऽयहुणं काऊण विट्ठो बाणेण । तेण य
विट्ठुरीकयदेहो विहिणा मरिऊण उप्पओ वज्जनाहसुणी मज्झिमगेवेज्जयन्मि ललियंगओ नाम देवो । सो वि वंडालव-
णयरो तं विवणं सुणि द्दहूण 'हो हो ! हं महाघणुधरो' त्ति मण्णमाणो परिओसमुवगओ कालेण य मरिऊणुप्पओ
सत्तमपुढवीए रोरवनए नेरइओ । इओ सो वज्जनाहदेवो तओ चइऊण इहेव जंबुदीवे दीवे पुद्यविदेहे पोराणपुरे
कुलिसवाहुस्स रण्णो सुदंसणाए देवीए समुप्पओ कणयप्पभो नाम पुत्तो । जाओ य सो कमेण चक्खवट्ठी ।
अण्णया य तेणं पासाओवरिसंठिएणं वंदणवित्तमागओ गयाऽऽगइयं नहम्मि कुणमाणो दिट्ठो देवसंघओ । तं च

ददूण विष्णायजगन्नाहवित्ययरामणो निम्गओ त्वंदणतयं । वंदिओ तित्ययरो । उवविट्ठस्स तस्स कया भगवया भव-
नितियजणणी देसणा । तओ वंदित्ता पविट्ठो नयरीए चक्खवट्ठी । भगवं णि विहरिओ जहाविहारेणं । अण्णया कणयप्पहो
चपवट्ठी भावितो तं तित्थयदेसणं जायजाईसरणो ददूण अबुयाईए पुवमवे विरत्तसंसारचित्तो पव्वइओ जगणाह-
वित्ययरपायमूले । संपत्तो ॥ कयाइ विहरमाणो खीरवणनामाए महाडवीए, ठिओ य तीए खीरमहागिरिन्मि सूरभि-
मुहो काउत्सगेणं । इओ य सो चंडालवणयरनेरइओ ततो उवट्ठित्ता जाओ तीए चेव खीरवणाडवीए खरपच्चयगुहाए
सीहो, सो वि भमतो फइ वि संपत्तो वं युणिपएसं । तओ ससुच्छलियपुव्वरेणं विणासिओ तेण सो सुणी समाहिणा
फालं फाऊणं नियद्वित्ययरनामो पाणयकप्पे महप्पभे विमाणे उववण्णो वीससागरोवमाऊ देवो । सो वि सीहो
मरिऊण पंकपभाए दससागरोवमाडं उवमुंलिऊण तओ उवट्ठित्ता बहुसंसारसाहिंदिऊण कम्मवसओ जाओ वंभणहुलन्मि
वंभणो । तत्थ य पावोदववसेणं जायमेत्तस्स चेव तस्स एयं गओ पिइ-माइ-भाइप्पमुहो सयलो वि सयणवग्गो ।
जीयाविओ य सो दयाए जणयएणं वंभणवालगो, संपत्तो य जोवणं । जणेण बहुदा तिसिज्जमाणो कइ कइ वि संपजमाण-
भोयणमेत्तचित्ती वैरग्गमुवगओ कंदमूलफलकयाहारो यणम्मि सो तावसो जाओ । कुणइ य तत्थ पंचगिपमुदं थहुप्प-
यारमन्नाणतवोवित्सेसं । इतो य सो कणयप्पभक्खिदेवो पाणयकपाओ चेत्तकिण्हचउत्थीए चविऊण इहेव जंबुद्वीवि
दीवे भारट्टे यासे कासीजणए दानारसीए नयरीए आससेणस्स रओ वम्माए देवीए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि
विसाहाहिं नक्खरत्तेणं तेवीसतिमवित्ययरत्ताए कुच्छिसि उववओ । सो य भगवं तिज्जाणोववेओ ‘चइस्सामि’ त्ति जाणइ
चयमाणो न जाणइ, ‘चुवो मि’ त्ति जाणइ । पासइ य तीए रयणीए गयवसहसीहाभिसेयदामससिसूअयकुंभपवमसर-
सागरविमाणरयणुच्चयसिहिंदंसणरूवे वम्मादेवी चतइस महासुमिणे । पत्तिट्ठमणाए गंतुणमतुरियाए गईए निवेइया ते

नियद्वयस्त । तेन वि अवधमाणंदमुद्यहतेण भगिन्या—पिए ! सखलवखणसंपन्नो सूरौ सखकलासु कुसलो ते पुत्तो भवि-
स्तइ । तं च सोऊण सुट्ठयरं परितुट्ठाए अभिनंदियं रायवयणं । पहाए य कयगोसकिण्णे अट्टणसालाए कयसत्थगुणणा-
इवायासेण प्हाएण सघालंकारिएण अत्थाणनिविट्ठेण वाहराविया पहाणपुरिसेहिंतो अट्ठं सुमिणपाटगा उवज्झाया । ते वि
सुइभूया समागया उवविट्ठा भद्दासणेसु, पूइया पुप्फफलवत्थाईहिं । ठविया जवणियंतरिया वग्गमादेवी । साहिऊण सुमिणए
पुच्छिया ते राट्ठणा तेसिसत्थं । तेहिं वि परोत्परं काऊण सत्थनिच्छयं भणियं—महाराय ! अग्घ सत्थेसु तीसं महा-
सुमिणा थायालीसं च सुमिणा भगिन्या, तत्थ य तित्थयराणं चक्कीणं च मायरो तेसु गन्नं वक्कममाणेसु गयाईणि
चोइस महासुमिणाणि पासंति, केसवाणं घलदेवाणं मंडलियाणं च जणणीओ कमेण सत्त चउरो एक्कं च महासुमिणं
पेच्छंति, ता धम्मादेवी सूरं वीरं कुलाधारं सधंगसुंदरं सधगुणोववेयं समत्थभरहाहिंवं चक्कयट्ठि तिहुयणनाहं वा जिणं
धम्मतित्थयरं साहियाणं नवण्हं मासाणं पसविही । इमं च सोऊणाऽऽणंदाइरेगेण पुलइयतणू सक्कारपुध्वयं विसज्जिऊण ते
उवज्झाए चिट्ठइ राया निधुयमणो । धग्गमादेवी सहरिसा सुहंसुहेण गवभमुच्चइइ । इओ य आओ सक्कस्त आसणकंपो,
चित्थियं च—‘किंमिच्चमासणचलणं ?’ ति सवियेक्केण पवत्तो ओही, दिट्ठो भगवं गन्नभुववन्नो । तओ ससंभमो हरिस-
निम्भरो उट्ठिओ सिंहासणाओ, सत्तऽट्ठपयाइं भयवओ अमिमुहमांगंतूण तिव्वुत्तो कयपणामो अंचियवमजाणू भूमि-
निहियदाहिणजाणू सिररइयकरंजली योउमाउत्तो—नमोऽट्ठु णं अरहंतस्स भगवंतस्स जाव सिद्धिगाइनामवेयं ठाणं
संपाविउकामस्स पासस्स णं पुरिसादानीयस्स देवीसइमतित्थयरस्स, वंदाभि भयवंतं अहं इहगाए तत्थट्ठियं, पासउ मं
भयवं । तयणंतरं च वाणारसीमांगंतूणं भयवओ जणणिं अहिणंदए—धन्ना कयउन्ना सुलद्धजम्मफला तिहुयणस्सावि
वंदणिज्जा देवाणुप्पिए ! वुमं, सुह गन्ने पुरिसुत्तमो जयचित्तामणी तेवीसइमजिणो उप्पन्नो । तओ जिणं जणणिं च

श्रीउचरा-
व्ययनयं
श्रीनिमिच-
न्नीया
सुखयोया-
ख्या लघु-
पुत्तिः ।
॥ २८८ ॥

यंदिता गओ सको सट्टाणं । वम्मादेवी य पट्टां अदसीय-अइण्णहाइदोसवज्जियहिं गम्भहियहिं असणाईहिं तं गम्भ-
मुययरमाणी सुहेण चिट्ठे । जण्णभिइं भयवं उववओ गम्भे तप्पभित्तिं सक्काएसेण तिरियजंभगा देवा गामनयराऽऽ-
म्माइनिहिताइं पोतणाइं पदीणसामियाइं म्हाणिहाणाइं भयवओ जम्भणभवणंसि साहरंति । तओ पसत्थडोहला सम्मा-
नियडोहला नवणं मासाणं अट्टमाण राइंदियाणं अद्धरत्तसमए पोसवहुलदसमीए पसूया सुहेण दारयं सा देवी,
जाओ तीए पगिट्ठो आणंदो । एत्थंतरे दिसाकुमारीमयहरीणं आसणाइं चलंति, तओ ओहिणा आभोइत्ता भयवंतं अहो-
लोगवत्पयाओ अट्ट दिसाकुमारिमयहरीओ चउसामाणियसाइस्सीओ सत्ताणीयाइपरिवारपरियुळाओ हरिसनिब्भराओ
'जीयमेयं' ति परिभावंतीओ सधिट्ठीए आगंतूण दिवविमाणगयाओ चैव तिपयाहिणीकुणंति, भयवओ जम्भणभवणं
उत्तरपुरच्छिमे दिस्सीभाए विमाणं भूमीए चउंगुलमप्पत्तं ठयिचा विमाणेहिंतो पच्चोरुमिप्ता भयवंतं समायरं तिपया-
हिणीकाउं सिरे अजळिं फट्टु ययंति—नमोत्थु ते रयणकुच्छिधारिए ! जयच्चित्तमणिपसविए ! अम्हे
अदोलोगयासिणीओ दिसाकुमारीमयहरीओ तित्थयरस्स जम्भणमहिंसं करेमो, तन्न तुमए भाइयवं' ति भणिय वेळविएणं
सुरमिगंघेणं याएणं जोयणपरिमंडलं सद्यओ जम्भणभवणत्स खेत्तं तणपत्तकट्टाइं आहुणिय आहुणिय परिसोहंति । तयणं-
तरे—'अत्थमिए नेमिसिणो, जगप्पईवे अणाहयं भरहं । सवजगुल्लोयगरे, पुणो सणाइं तुमे जायं ॥ १ ॥ धण्णसु-
ठण्णो एत्थं, सुलक्खणो आससेणाराया वि । वम्मा वि वंदणिजा, जेत्ति अंगुम्भवो भयवं ॥ २ ॥ अम्हे वि कयत्थाओ,
सुरनारित्तं वि यट्ठमयं अम्ह । जं जाओ अदिगारो, पढमं निणत्तम्ममहिमासुं ॥ ३ ॥' इच्चाइ अत्यनिवद्धाइं गेयाइं भगवओ
अदूरस्सामंते गावंतीओ चिट्ठंसि । एवं चट्ठुलोयाओ मंदरकुडवत्थवाओ अट्ट आराच्छंति गावंति य । नवरं अब्भवइळयं
विउपिचा गंधोदगयासं पुष्फवासं च वासंति । एवं पुरच्छिम-न्दाहिण-पच्चत्थियुत्तररुगवत्थवाओ अट्टऽट्टांगंतूण तदेव

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
व्ययनम् ।
पार्श्वनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २८८ ॥

गायन्ति । नवरमहमेण आयंसहत्याओ भिगारहत्याओ तालियंटहत्याओ चामरहत्याओ य चिह्ति । एवं विदि-
सिदयगवत्थद्याओ चउरो आगच्छंति, नवरं दीवियाहत्याओ भयवओ चउसु विदिसासु तहेव गायंतीओ चिह्ति ।
एवं मग्गिमरुचगवासिणीओ चत्तारि तहेवाऽऽगच्छंति जाव 'तुमए न भाइयवं' ति वइत्ता भयवओ चउंगुलवज्जं
नाहिं कपंति, वियरए निहंति, तं रयणाणं पूरेंति, उवरि हरियालियापीढं रइति । तओ तिरिसि तिणि कयलीहरणे
विउवंति, तेसि मज्झपएसे तिणि चाउसालए तम्मज्जे य तिणि सीहासणे विउवंति । तओ भयवंतं करयलउठेणं
मायं च वाहाहिं निष्दिच्चा दाहिणकयलीहरे चाउसाले सीहासणे निसीयावेंति । तओ चुहहिमवंताओ आभिओनियदेवे
सयपागसहस्सपागेहिं तेहेहिं अउभंगित्ता सुरहिणा उद्यट्टणेण उवट्टंति । तओ पुरत्थिमिहचाउसालसीहासणे निसी-
यायेत्ता गंधोदगेण पुण्णोदगेण सुद्धोदगेण य जिणं वम्ममादेवि च मज्जावेंति, सद्यालंकारविभूसियं करेंति । तओ
उत्तरिहचाउसालसीहासणे निसीयावेंति । तओ चुहहिमवंताओ आभिओनियदेवेहिंतो गोसीसचंदणकट्टाहं आणाविच्चा
अरणीए य अग्गि पाहेत्ता तेहिं कट्टेहिं अग्गि उज्जालेत्ता होमं कुणंति, भूइकम्मं करेंति, रक्खापोट्टलियं वंधेंति,
मणिरयणविसे दुवे पाहाणवट्टगे गहाय भगवओ कणमूठे टिटियाधिंति, धयंति य—भयउ भयवं पद्ययाउए २ ।
तओ वाहाहिं संगेष्णिच्चा जम्मणभयणसयणिजंति तित्थयरमायरं निसीयावेत्ता तीए पासे भयवंतं ठविच्चा गायंतीओ
चिह्ति । एतंतरे सहाए सुहम्माए सुहनिसण्णास्स सक्कस्स देविदस्स एरावणवाहणस्स वज्रपाणिस्स आसणे बलइ,
तओ ससंभमो सक्को ओहिं पठंजइ, तित्थयरं च पासइ, तओ हरिसवसविसपंवहियओ किरिड-कैऊर-कुंडल-हा-
राऽलंकारमूसियसरीरो तुरियं सीहासणाओ अब्भुट्टेति, रयणपाउया ओमुयइ, एगसाडियं उत्तरासंगं करेइ, सत्तऽट्ट-
पयाइं भगवओ अभिमुदमागच्छइ जाव 'पासउ मं भयवं' ति वंदिच्चा नमंसित्ता पुरत्थाभिमुहो सीहासणे निसीयइ ।

श्रीउत्तरा-
भ्यपनयने
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
पृथ्विः ।

॥ २८९ ॥

ततो 'जीयमेयं तीयपशुपण्णमगायाणं देविदाणं जं भयवंताणं जम्मणमहिमा कीरइ' ति चित्तिज्ज हरिणेगमेसिं पायत्ताणियाहिइयं देवं सहावेत्ता आणवेइ—मो देवाणुप्पिया ! रिप्पामेव सुहम्माए सभाए जोयणपरिमंडलं सुघोसं घंटं तिक्खुत्तो उद्धालिता सोहम्मवासी देवे देवीओ य तित्थयरमहिमं जाणावेहिं । एवं बुत्ते 'हरिणेगमेसी हट्ठबुद्धे तुरियमेव गंतूण समुच्चरं मेघनिग्घोसरं सुघोसं घंटं तिक्खुत्तो उद्धालेइ । तीए पडिसदेणं अण्णाइं सि एग्गण-यत्तीसविमाणसयसहस्सेसु समगं तावइयाइं घंटासयसहस्साइं कणकजरवं काठं पयत्ताइं । तए णं सोहम्मे कप्पे पडिसहसयसहस्सचहिरिए इय जाए । उवसेते य घंटारवे निबं विसयपसत्ताणं 'किमेयं' ति ससंभमविन्नकन्नाणं देवाणं जाणणाए महया सदेणं एवं वयासी—हंदि ! सुणंतु णं देवा ! देवीओ ! य, सक्को आणवेइ—भरहे तेवीसइमो जिणो उप्पन्नो एा तस्स जम्मणमहिमकल्ले सबिड्डीए समागच्छइ । ते वि तं सोचा हट्ठबुद्धा केइ तित्थयरभत्तीए केइ इंसण-कोउगेण केइ सकाणुयत्तीए केइ 'जीयमेयं' ति संपेइत्ता सबसमुवएणं सक्कस्संतियमागया । तओ सक्को पालयं आभि-ओगियं देवं सहावित्ता अणेगातंभसयसन्निविट्ठं सच्चरयणामयं चलंतयंटावलिसइमणहरं जोयणसयसहस्सवित्थिणं पंचजोयणसयमुघिद्धं विमाणं वेज्झियं कारावेइ, तस्स तिविसिं तिसोवाणए, तेसिं च पुरतो तोरणे, विमाणमज्झभाए वेग्गअरमंडयं, तस्मज्जे मज्झिपेठिया अट्ठ जोयणाइं आयामविक्खरंभेणं चत्तारि जोयणाइं याहल्लेणं, तस्मज्जे सीहा-सणं, तस्सायरुत्तरेणं उत्तरेणं उत्तरपुरच्चिच्छेमेणं सक्कस्स चउरासीईए सामाणियसहस्साणं तावइयाइं भदासणाइं रयावेइ । पुरत्थिमेणं अट्ठहं अग्गमदिसीणं, दाहिणपुरत्थिमेणं दुवालसण्हमढमंतरपरिसादेवसहस्साणं, दाहिणेणं चोइसण्हं मज्झिम-परिसादेवसहस्साणं, दाहिणपचत्थिमेणं सोलसण्हं दाहिरपरिसादेवसहस्साणं, पचत्थिमेणं सत्तण्हं अणियाहिवइणं । तए णं तस्सेव सीहासणस्स चउदिसिं चउठं चउरासीईणं आयरक्खरदेवसाहस्सीणं भदासणाइं कारवेइ । तए णं सक्को सवाल-

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
व्ययनम् ।
पार्धनाथ-
चरित्रम् ।

॥ २८९ ॥

धारविभूतिर्यं उत्तरवेदायं रूपं विजिघ्रिता अद्विष्टा अगमद्विषीहि सद्धि गंधवाणीएणं नट्टाणीएणं च सद्धि तं विमानं
पयादिर्णीरं तो पुषिद्वेणं तिसोयाणणं दुरुहिता पुरत्थामिमुदे सीहासणे निसीयइ । सामाणिया उत्तरेणं । अवसेसा सद्ये
दादिनिद्वेणं तिसोयाणणं दुरुहिता पुषम्रत्येसु भदासणेसु उवचिसंति । तए णं सकस्स अट्टउट्ट मंगलगा पुरओ संधिया ।
तएणं गंरं पुसकलसंधिमारलत्तपढागा धामरा य संधिया । जौयणसहस्ससियवइरामयलट्टीवट्टुपंचवणणकुड्डीसहसमंडिओ
सद्धिदग्गओ पत्थिजो । तओ पुरओ अळंफियविमूसिया पंच अनियाहिवइणो चडदिसिं चाभिओनिया देवा
देवीओ । तओ सोहम्मवासी देया देवीओ पत्थिया । तओ सधिट्ठो जाय सघरयेणं सोहम्मं कणं वीईवइत्ता उत्तरिहेणं
निज्जाणमण्णं उवट्ठाए गइए तिरियमसत्तेजे दीवसयुरे वीईवइत्ता णंदीसरयर्दीचे दाहिणपुरत्थिमिले रइकरपवए उवा-
गएइ । एजो तं विमानं पट्टिसादेरमाणे २ भयवओ जम्भणमयणमागए विमाणेणं चैव तिययाहिणीकरेइ । जम्भणमयणं-
वत्ता इयापुरत्थिमे दिसीभाए चउंगुलमसंयत्तं धरणीयले विमाणं ठवेइ, सपरिवारो पधोरुइइ, आलोइए चैव पणामं
करेइ, त्रिणिहं जिणमावर तिययाहिणीकरेइ, जहा दिसामुमारीओ चहेव अभिनंदइ जाय एवं थयइ—‘अहं देवानुत्पिइ !
संके देविदे भयवओ जम्भणमहिमं करिस्सामि, तन्न भाइययं तुण्हेहि’ ति यइत्ता सो ओसोयाणि दल्यइ, जिणपडिरुवंगं
विजिघ्रिता जिणमाउए पासं ठवेइ, पंचरुवे संके विजघइ—एणे भगवंतं करयलपुडे गेणइइ, एणे व्यायवत्तं धरेइ, हुवे
धामरुसंयत्तं परंति, एणे यज्जपाणी पुरओ गच्छइ, जाय सधसमुदणं मंदरे पवए पंडुगवणे अभिसेयसीहासणे पुरत्था-
भिमुदे करयलपत्थिक्खे तिसज्जे । ईसाणिदे पि यत्तमचाहेणं सुलपाणी वहेव समागए, इमं जाणंतं—महाघोसा घंटा,
उट्टपरफांमे पायत्ताणिपाहिइइ, पुफ्फओ विमानकाटि, दक्खिण निज्जाणभूमी, उत्तरपुरत्थिमिले रइकरपवए जाय मंदरे
समोसरिप । एवं तं दुदीवपणत्तिअणुसारेण वत्तीसं पि इंदा समागच्छंति । सक्काणं च सामाणियाइपरियारो भाणियवो ।

श्रीउचरा-
ध्ययनये
श्रीनेमिच-
न्त्रीया
सुखरोया-
स्या लपु-
शुचिः ।
॥ २९० ॥

तंजहा—चउरासीह असीहं, चावचरि सत्तरी य सट्टी य । पण्णा वत्तालीसा, तीसा वीसा दस सहस्सा ॥ १ ॥ चउसट्टी सट्टी रल्लु, एण सहस्सा उ असुरवज्जाणं । सामाणिया उ एए, चउगुणा आयरक्खा उ ॥ २ ॥ तहा—गंधव्व-नट्ट-दय-अरि-रह-भटअणिवा सुराहिवाण भवे । सत्तममणियं वसभा, महिसा उ अहोनिवासीणं ॥ ३ ॥ तओ णं अच्चुइंदेणं जम्मणमभिसेयत्थं भयवओ आभिओगियेदेवा आणत्ता समाणा अट्टसहस्सं सोवणियाणं कलसाणं, एवं रूपमयाणं मणिमयाणं सुण्णरूपमयाणं सुवण्णमणिमयाणं रूपमणिमयाणं सुवण्णरूपमणिमयाणं, एवं भोमेज्जाणं, एवं भिगाराणं धालीणं सुपइट्ठाणं रयणकरंडयाणं पुष्पचंगरीणं आयंसाणं, एवमाइ विउव्विचा खीरोयहिज्जलं पुक्खरोयहिज्जलं च, माग-हाइतित्थाणं गंगाइमहानहंणं पउमाइमहादहाणं जलाइं उप्पलाइं मट्ठियं च, सववेयइहिंत्तो सववासेहिंत्तो सबकुल-सेल्लहिंत्तो सयपुणरे सयपुण्णे सयगंघे सघोसहीओ सिद्धत्थे य, भइसालाइवणेहिंत्तो गोसीसचंदणं मल्लं च निणिहत्ता भयवओ मज्जणविहिं उवट्ठविति । तए णं अच्चुइंदे सामाणिय-त्तायत्तीसगदेवाइपरिचारपरिवुडे सामाविपहिं वेडविपहिं य घरफमलपइट्ठाणेहिं पउमपिहाणेहिं सुराहियारिभरिएहिं चंदणचविएहिं आविद्धकंठगुणेहिं कलसेहिं, तंजहा—अट्टस-हरसेणं सोयणियाणं जाव भोमेज्जाणं, सघोदगेहिं जाव सिद्धत्थएहिं, सविट्ठीए जाव सवरेणं भयवंतमभिसिंचंति । अभिसेगे य घट्टमाणे इंदाइया देया छत्त-यामर-कलस-भूयकडुच्छुयाइहरथा हट्टतुट्ठा जाव वज्ज-सूलपाणी पुरओ चिट्ठंति । एगे आसियसम्मज्जिओवलित्तं गंधवट्ठिभूयं तं भूमिभागं करेति, एगे हिरन्नवासं धासंति, एवं सुवण्ण-रयणाऽऽभरण-पुष्प-फल-गंध-वण्ण-चुण्णवासं धासंति, एगे एयाइं चेव विभाएंति, एगे तय-वित्तय-घण-सुसिरभेयं वज्जं धावंति, एगे गावंति, एगे नचंति, एगे अभिणयं करेति, एगे वगंति अप्फोडंति सीहनायाइयं हत्थिगुल्लगु-लाइचाइं च करेति, एगे जलंति गजंति विज्जुयायंति धासंति, एगे विगियभूयरूवेहिं नचंति, एगे—“इदं सयल्लुत्थिय-

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पार्थनाथ
वरित्रम् ।

॥ २९० ॥

सारथसादर, त्रिद्वयणपुरस्वरसुन्दरपायारु, कम्भपरचक्रचूरेणेषामहु, परपासंहमंडलीनिद्रुह्रियसहु, पणयपावकं-
दुग्गादगमुसहु, दुषदधम्भधुराधुरुषहणधवलु” इषाद्विरुदाहं पदंति । तए णं अच्चुइंदे निघत्तियाभिसेए सिरइयंजली
जाणं विजएणं पद्दावेइ, पद्दलसूमालेहिं गंधकासाइएहिं गायाइं ल्हेइह, कप्परुक्खं पिय अलंकियं करेइ, जाव
नट्ठिदिं वयदंसेइ । अच्चेदिं रययामएहिं अछरसा तंदुलेहिं भयवओ पुरओ अट्टट्ट मंगलए आलिहइ । अवि य—
“दरेवण भइंसाण यद्धेमाण यरंलस मेच्छ सिरिर्वच्छा । संस्थिय नंदवत्ता, लिहिया अट्टट्ट मंगलगा ॥ १ ॥” कर-
यलविगुदरस दसद्वयणरस जलय-थलययुसुमरस जाणुस्सेहमेत्तं नियरं करेइ । वेरुलियकडुच्छुयं गहाय कालागुरुहुं-
दुरुनतुरुवरवरं धूवं उप्पाइंइ । सत्तट्ट पयाइं ओसरित्ता दसंगुलिं अंजलिं मत्थए करिय गंभीरस्थनिबद्धाणं वित्ताणम-
ट्टाएणं सधुणइ, जाय एवं ययासी—नमोऽस्तु ते सिद्ध ! बुद्ध ! नीरय ! निम्भय ! नीरागदोस ! नीसंग ! नीसह !
गुणरयण ! सीलसागर ! धम्मवरचक्रवर्ही !, नमोऽस्तु ते अरहओ भगवओ । ततो वंदित्ता नचासन्ने नाइदूरे पञ्जुवासइ ।
एवं जहा अच्चुइंदस्त तदा जाय ईसाणिंदस्त भयणवइ-याणमंतर-जोइसियाणं च अभिसेगा भाणियथा । तए णं ईसाणे
पंच ह्वे धियवइ—एगे ईसाणे भयपतं करयलपुडे गेण्हित्ता सीहासणे निसीयइ, एगे पिट्टओ आयवत्तं धरेइ, दुवे
पासेगु चामरुक्खवं फरेति, एगे सूलपाणी पुरओ चिट्ठइ । तते णं सक्के भयवओ चउदिसि चत्तारि धवले वसभे
धियवइ, तेसिं अट्टदिं सिंगेहितो अट्ट तोयधाराओ निगच्छंति, ताओ उहुं उप्पइत्ता एगओ मिलंति, भयवओ
मुद्धागंसि निययंति । सक्कास चि तदेव अभिसेओ भाणियथो जाव संधुणइ—जय जय पासजिणेसर !, जय निरुव-
मरुव ! परमकारुणिय ! । जय जय सधगुणायर !, जय सामिय ! सयलमुह्निलय ! ॥ १ ॥ सयलजयनिबुह्यरे,
पितागणिरुप्पपाययन्मदिए । दिट्ठे पट्टम्मि तुमए, भवो चि मोक्खायए अम्हं ॥ २ ॥ तुह दंसणसंजणिओ, हरित्तो

अंगमि मे अमायंतो । पुलकचलेण जयगुरु !, नीहरद्द संगंतओ नूनं ॥ ३ ॥ चिरयालदिट्टवह्लजणप्पमोयाउ मे
अणंतगुणो । आणंदो सजाओ, दिट्ठे तुह दंसणे देव ! ॥ ४ ॥ गुरुयभवो गुरुकम्मो, गयमगो सो भवे अह
अमो । तुह दंसणं न पावद्द, पत्ते य न वूसई जो उ ॥ ५ ॥ न नमइ जो नाह ! तुमं, सो नमए पाययस्स वि जणस्स ।
जो पुण पणमइ तुम्हं, सो पणमइ नणु न तुम्हं पि ॥ ६ ॥ जा तुह परन्नुहाणं, चट्ठुरिद्धी होइ देवमणुयाणं । सा सत्ति-
यायविट्ठुरिय-सत्तरपाणोयमा नूनं ॥ ७ ॥ धुमयमया णणु मीया, रत्तलहलियं नूण कम्मकरिज्जूहं । रागाहवणयरज्जूहं जिणसीहे
अज्ज जायमि ॥ ८ ॥ जइ नयणसयसदस्सं, ययणसदस्सं च होज्ज मे नाह ! । तह वि न होइ कयत्थो, तुह दंसणवणणु-
स्साहो ॥ ९ ॥ जयसु तुमं जयसामिय !, अकरालियनिरामओ चिरं जयसु । नंदसु पावसु सोहं, लहसु जत्तं तिट्ठयणे सयले
॥ १० ॥ एवमाह धोऊण जइय आगओ तदेव गंतूण तित्थयरं माऊए पासे ठवेइ, जिणपडिरूवगं ओसोचणिं च साहरद्द,
एगं रोमजुयलं कुंडलजुयलं च भयवओ ऊसीसगमूले ठवेइ, एगं तवणिज्जलंयूसगं तिरिदामगंडं मणिरयणमंडियं द्वारा-
इउवसोभियं भययओ दिट्ठीए अभिरद्दहेलं उल्लोए निक्खिगवइ । तए णं सके वत्तीसं हिरन्नस्स सुवणणस्स य कोडीओ
पत्तीसं नंदारं वत्तीसं भदारं च सोदगगुरूवाइगुणे य भगवओ जम्मणभवणे देसमणेण साहरावेइ । तए णं सके
आभियोगिए देवे घोसावेइ सद्यनयरम्मि महया सरेणं—‘हंव ! सुणंतु भवणवइपमुहा सबदेवा ! देवीओ ! य, जो जिणस्स
जिणमायाए वा असुहं मणं धारेइ तस्स अज्जगमंजरी य सत्तहा मुद्धानं फुट्ठं’ त्ति । तए णं सवे इंदाइया देवा नंदीसरे
गंतूण अट्ठहियाओ महिमाओ करेत्ता सणसु सणसु ठणेतु गया । तं रयणिं च तिरियजंभगा देवा आससेणरायभवजम्मि
हिरन्नवासं जाय चुन्नवासं वासंति । तए णं आससेणराया पबूससमए नयरारक्खिए सदाविच्चा घाणारसीए पुरीए
चात्तासोदणं माणुग्माणवद्धणं कारवेइ, नयरि च सयाहिरब्बंवरं आसियसम्मज्जिओवलिच्चं सद्यपएसेसु निवद्धधंणमालं

वन्धितोरणं इतियपदायं संधादमंचकलियं उत्सुखं उवरं अब्भट्ठपेसं उयदियचंदणकलसं पुण्णोवयारकलियं सधमचं-
सगंधपूयं नटनट्टादपेच्छणयविराहयं असियजथसहस्समुसलसहस्सं कारवेइ । तओ सइए सद्धस्सिए सयसाहस्सिए भाए
दट्ठमाणो एवइए य दग्गे पट्टिच्छमाणो दसाहियं महसवं करेइ, एवारसे सुदियसे सुइकम्मो कए वारसे दिवसे भित्तना-
इभोयावणपुदयं जग्गहा गम्भगयम्मि इम्मि जणणी सत्वं सेज्जापासेसु पासेइ अब्भो पिउणा 'पासु' ति नामं पयट्ठियं
भयवओ, भणियं च—गम्भगए जं जणणी, सेज्जापासेसु पासिउं सत्वं । पडिसत्वं पइणो, उंयिययाहुं चडावेइ ॥ १ ॥
भणइ अयमेस सत्थो, ययइ दायाऽऽह तं कइं मुणसि । साऽऽह सयं चिय तो दीवएण तं सो वि सयविओ ॥ २ ॥ चितइ
गम्भपभावो, एसो पट्टमन्नहा निसातमसि । एसा पासइ पासेसु तेण पासो ति नाम कयं ॥ ३ ॥ तओ कएपतर
प सवज्जणानंदयारी पट्टवो जाओ अट्टवरिसो । सोहणदिणे य पिउणा उवणीओ कलायदियरस । तओ कलागहणुज्जेण
अपिन्नायपुयं सपवलापरमरहस्सं पयदंतेण पासकुमारेण उयब्धाओ चैव कओ निठणयरो कलासु ति । सो चैव जाओ
भयवओ पिणेओ । तओ कोमुइमयंकाओऽणंतगुणसोमेण वयेण, नीलुप्पलाओ अणंतगुणसोदेण नयणजुयलेण,
मुरयइओऽणंतगुणरूपेण देहेण, महुसीराओऽणंतगुणमहुरेण सरेण, सयंभुरमणाओऽणंतगुणसंभरेण हियएण, सत्तफरि-
यराओऽणंतगुणल्लियाए गइए, दुग्गाइनियहंतसज्जगरसणल्लसेण कारुणेणं विरायमाणो पासजिणो पत्तो जोघणं ।
सओ पसेणइणा रत्ता परिणाविओ गुणरयणसालिणि पभावइनियधूयं । मुंजइ य भयवं तीए सगं मणोरमं विसयमुइं ।
असया भयवया पासाओवरिट्टिएण गवक्खजालएहिं दिसावलीयणं कुणंतेण दिट्ठो सयलजणवओ पवरकुमुमचलि-
पट्टियादयो पाहिं निगच्छंओ, पुच्छियं च—किमज्ज च्छणो कोइ जेणेवमेसो जणो वचइ । ति । तओ सिट्ठमेकेणं
पासट्टियधुरिसेजं—न को वि छणो, किंतु कोइ मद्दातवस्सी कमढो नाम पुरीए पाहिं समागओ तस्स वंदणत्थं पत्थिओ

धीउचरा-
ध्यनयने
धीनेमिव-
न्नीया
सुखयोषा-
स्या लपु-
प्रचिः ।

॥ २९२ ॥

इमो जणयओ । तओ तमायन्निऊण जणियफोउड्डलविसेसो भयवं पि पत्थिओ, गओ तत्थ जत्थ सो कमढो, दिट्ठो य पंचगितवयं तप्पमाणो । तओ विआणसंपुत्रत्तणओ मुणियं भयवया एवम्मि अगिक्कुडे पक्खित्ताए महहरक्खल्लोडीए मज्जे ढञ्जमानं नायलुल, तं च तद्दविदं कल्लिऊण अंबतं करुणापरयाए भणियं भयवया—अहो कट्टमन्नाणं ! जमेरिसम्मि पि तयोपिसेते पीरमाणे दया न मुणिज्जइ चि । तओ सोउमेवं पासवयणं भणियं कमढेण—जहा रायपुत्ताण लुरय-पुञ्जराइदमणे सेव परित्तमो, धम्मं पुण मुणियो चेन वियाणंति । तओ भयवया भणिओ एको निययपुरिस्सो—रे रे ! लोदिमेयं सायहाणो पुहाढरणं फोहेसु । तओ ‘जमाणवेसि’ चि भणमाणेण दुहा कया सा तेण योडी । विणिगयं च तीए नन्दाओ महलं नागपुलं । तथ य दिट्ठो ईसि ढञ्जमाणो एगो महानागो । तस्स य भयवं दवावेइ निययपुरिसवय-णेण सनिदमं ‘असिआउस’ चि पंचनमोकारं । नागो चि तं घेसुं तप्पभावओ मरिऊण समुप्पन्नो नागलोए धराणिंदो नाम नागराया । रिन्नो य ‘अहो ! नागाइसउ’ चि भणमाणेण भयवओ लोएण साहुकारो । तमायन्निऊण सुहु विळक्खी-भूओ कमढपयियायगो काऊण य गाढभ्राणतयं समुप्पन्नो मेहकुमारनिकायमज्झम्मि मेहमाली नाम भयणयासिदेवो । भययं पि तओ पविट्ठो नयरीए । अन्नया सुहंसुहेणं अचउं तस्स समागओ वसंतसमओ । तम्मि य वसंतसमए जाणापणत्थगुज्जाणयालेणाऽऽणेत्ता भययओ समप्पिया सरसा सहयारमंजरी । भयवया भणियं—भो ! किमेयं ? । तेण भणियं—साति ! यट्ठविट्ठीट्ठानिवासो संपयं सपत्तो वसंतसमओ । तओ सोउमेयं वसतकीलानिमित्तं चट्ठपुरजणपरित्थार-समन्निओ जाणाहूढो गओ नंदणवणं । तओ जाणाओ समुत्तरिय निसन्नो नंदणवणपासायमज्झट्ठियकणयमयसीहासणे । तथ य अइरमणीयत्तणओ सद्यओ पलोयमाणेणं दिट्ठं भत्तीए परमग्गं चित्तं, तं च दट्ठेण चित्तियं—अहो ! किमेत्थ डिट्ठियं ? । नायं च सम्मं निरुत्थेण जहाइरिट्ठनेमिचरियं । तओ चित्तिव पयत्तो—धन्नो सोइरिट्ठनेमी जो ‘विस्तावसाणं

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
पार्थनाय-
चरित्रम् ।

॥ २९२ ॥

विसयमुद्' ति फट्ठिज निम्भराणुपायं निरुवमरून्नालवण्णजोत्तणं रायवरकन्नं जणयविइन्नमववविइय भग्गसयणमडक्करो
कुमारो पेच निम्भतो ता अहं पि करेमि सधसंगपरिचायं । एत्थंतरे—लोगंतिया उ देवा, भयवं वोहिंति जिणवरिंदं
सु । रायलजगज्जीयहिंयं, भयवं ! तित्थं पवचेहि ॥ १ ॥ ततो क्विणवणीमगाईणं किमिच्छियं हिरन्नं सुवन्नं वत्थं
आभरणं आसणं सयणं असणाईयं ओसहं पुक्कमंधविलेवणाइयं च भद्दादाणं दवावेइ संवच्छरं जाव । अवि य—
“तंपाटग-पिय-पउमुह-चउट्ट-चयर-भादापट-पहेसु । दोरेसु पुरवराणं, रच्छामुहमञ्जयारेसु ॥ १ ॥ वरवरिया घोसिज्जइ,
भिनिच्छियं रिज्जइं चट्ठपिदीयं । सुर-असुर-देव-दणव-नरिदमहिंयस्स निक्खमणे ॥ २ ॥” तए णं पुरिसायाणीए पासे
अरहा मत्थए अंजलि करिय एवं अम्मापियरो चयासि—इच्छामि णं अम्मताओ ! तुम्भेहिं अट्ठभणुन्नाए पद्यइत्तए । ते
वि ‘अट्ठामुहं देवाणुरिपया ! मा पडियंयं करेहि’ ति अणुज्जाणंति । तए णं आससेणे कोडुंविपपुरिसे आपणवेत्ता अट्ठ
सएरस सोधमियाणं जाव भोमेज्जाणं फलसाणं अभिसेयत्थं उवट्ठयावेइ । एत्थंतरे चलियासणा सधे सुरिंदा इति ।
तए णं सधो आभिओगियमुर्दिं जम्मणविहिबन्निं फलसाइमज्जणविहिमुट्ठवावेइ । ते वि फलसा वेसु चेव पविट्ठा ।
तए णं सधो आससेणे य पुरत्थाभिमुहं पासं निवेसित्ता अट्ठसहस्सेणं जाव भोमेज्जाणं अभिसिंचंति । अभिसेणे य
बट्ठमाणं एगे देवा पाणारसिं नयरिं आसियसम्भज्जियं जाव एगे विज्झयायंति वासंति जाव सवालंकारविभूसियं कुणंति ।
तए णं आससेणे विसालं नाम सीयं रयावेइ । तए णं सधो अणेगरंभसयसन्निविट्ठं अइसयमणहरं विसालं सीयं
पाटचेइ । सा वि य तं चेय स्सियिमणुपविट्ठा । तए णं पासे अरहा सीयं दुरुद्धित्ता पुरत्थाभिमुहे निसन्ने । तए णं
आससेणएदणा जुत्ता समाणा ण्ढाया सवालंकारविभूसिया चहवे पुरिसा सीयं वइति । तए णं सधो सीयाए दाहिणिह-
मुपरिहं याहं गेण्ढइ, ईसाणे उत्तरिहं, चमरे दाहिणं हेट्ठिहं, चली उत्तरिहं, सेसा देवा जहरिहं । अवि य—‘पुद्धि

लक्षित्वा माणुसेहिं सा हृदयमकूवेहिं । पच्छा वहति सीयं, असुरिद-सुरिद-नागिदा ॥ १ ॥ अष्टाष्ट मंगलगा छत्त-
धामर-महज्जयाईणि य पुरओ पत्थियाणि । तओ 'जय जय नंदा ! जय जय भदा ! भदं ते, सधकाळं च धम्मे तुह अवियं
दवड' चि मुहमंगलियमाईहिं अभिनंदिज्जमाणो, बहुजणसहस्सेहिं पेच्छेज्जमाणो शुद्धमाणो, अंगुलीहिं दाइजमाणो,
पुल्लंजलीहिं पूइजमाणो, पए पए अग्गे पडिच्छमाणो, बहुनरनारीणमंजलीओ दाहिणहत्थेण पडिच्छमाणो, महया इड्डिस-
सुदण्ण, किञ्च—वरपडह-भेरि-शङ्खरिन्दुदुहिं-सलसहिं पदेहिं । धरणिंयले गयणयले, तुरियनिनाओ परमरम्भो ॥ १ ॥
नयरीओ निक्खमिन्ता गओ आसमपययुज्जाण । तत्थ य असोगपायवस्स अहे सीयाओ पच्चोरुहइ । पोसवहुलपक्का-
रसीए पुट्ठण्हे सयमेवाळंकार ओमुयइ, पसरतयाहसल्लिआ वम्मादेवी हसलस्सणपठेणं पडिच्छइ । पंचमुट्ठियं लोयं
करेइ, सको केसे पडिच्छइ, सीरत्तसुरे साहरइ । तं समयं च सक्कवयेण देवाण मणुयाण य निग्घोसो तुरियनिनाओ
गीयरवो लवरओ । तादे तीस यासाइं अगरमावसित्ता अट्टमभत्तेणं अपाणएणं देवदूसमादाय तिहिं पुरिसत्तयहिं
निक्खत्तो । भणिय थ—“काऊण नमोक्कार, सिट्ठाणमभिगाहं तु सो गिण्हे । सव्वं मे अकरणिज्जं, पावं ति चरित्तमारुढो
॥ १ ॥” तक्खणं च लप्पन्नं मणपज्जवनाणं । तओ पंचसमिओ तिगुत्तो रंतित्थमो निम्ममो निदेसो नीसगो छाभालाभे
सुहे दुक्खे निदापससासु य समो तवत्तजमेण अप्पाणं भावेमाणो विहरइ । सुरासुरा वि भयवओ पासत्त निक्खमण-
महिम करेत्ता नंदीसरे अट्ठाहियं करेति, सट्ठाण च पडिगया । भयव पि नयरासत्तसंठियं पत्तो तावसासमं, तत्थ य
'अत्थमिओ दिणयो' चि कलिकण तप्पएससंठियकूयासत्तठियवडपायवस्स अहे ट्ठिओ कावत्तसग्गेणं । इओ य सो
कमढनीयो मेहमाली असुरो अवहिणा नाऊण अत्तणो बइयरं सुमरिउण पुधभववेरकारणं समुप्पन्नतिधामरिसो समा-
गओ जत्थ भयव, पारद्धा य तेण सीद्धाइरूवेण उवसग्गा । अवि य—“सीहेहिं घोररूवेहिं तिक्खनहरेहिं दीहदादेहिं ।

यदिओ गयरुवेहि, सरोसकयदंतपहरोहि ॥ १ ॥ करगहियकचिपहि, खुहियकयंतो घ घोररुवेहिं । वेयालेहि च भयवं,
कयथिओ गरुवदसणेहि ॥ २ ॥ एमाइवहुविहीयं, कमटेणुवसगिओ वि पावेणं । पासजिणो धीरमणो, नो खुहिओ
धम्महाणाओ ॥ ३ ॥ ” ‘अचलियभावं च नाउणं जलेणं बोलेत्ता मारेमि’ चि सपहारिय पारद्धा तेण विज्जुगजियप-
यणुब्भहा महावुट्ठी । तीए जलेण ताव योलिओ भयवं जाव नासियाविवरं । एत्थंतरे चलियं धराणिंदरस आसणं,
पउत्तोयहिणा य मुजिओ भययओ वइयरो, समागंतूण तुरियं सामिणो सीसोवरिरइयफणिफणामंडवेण सेससरीरपासेसु
य विरइयफणिसरीरेण निघारिओ जलपूरो, पारद्धं च पुरओ वहुविहाऽऽज्ज-वेणु-वीणा-गीयनिनाएहिं घणनिग्घोसो-
वपायगं पयरत्पेक्कतयं । दट्ठण य तं तारिसं महाइसयं धीरत्तं च भयवओ गरुवविन्ध्यकिरत्तमाणसो समुवसंतदत्तो
सो अमुरो पणमिउण य जिणं गओ नियट्ठणं । धराणिंदो वि निरुवसगं नाऊण योऊण गओ सट्ठणं ।
पासतामिस्स वि निक्खटमणदिणाओ चउरासीदियसोवरि चेत्तकिण्हचउरथीए अट्ठमभत्तंते पुवण्हे आसमपए असोगत-
रुंहेहे सिटापट्टए सुहनिस्सन्नस्स सुहज्जयसाणस्स अपुव्वकरणाइकमेण समाणियखवगसेट्ठिस्स खीणघाइकम्मचउक्कस्स सय-
ल्लोपालोयावभासयं समुत्पन्नं केवलन्नाणं । चलियासणा समागया सुरसंघाया । वाउकुमारेहिं परिसोहिए जोयणमिन्ते
रंतो, आसित्ते य गंधयारिणा मेघकुमारेहिं, मणिरयणचित्ते वम्मि विरइयं सुरेहिं समोसरणं । तम्मज्जे सीहासणोवविट्ठो
पुरत्थाभिमुदो सामी रयय-कणय-रयणपागारवल्लयत्तियनिहेणं माणदंसणचरणेहिं व ससिकिरणुज्जलचामरजुयलच्छलेण
धम्ममुक्कसाणेहिं य उत्तत्तरुवेणं मुवणत्तयपसरियकित्तिपुजेहिं व सेवाकोउगेण पडिवन्नसुत्तीहिं विरायमाणो सदेवमणु-
यामुराए परिसाए जोयणनीहारिणा सरेण धम्मं कहेइ—“ओ भवा ! चउगाइओ, संसारो एस घोरदुहपउरो । सरणं न
एत्थ अन्नं, धम्मं निजदेसियं मोचुं ॥ १ ॥ हिंसाइविरइरुवं, तो तं मणवयणकायसुपउत्तं । इंदियकसायनिगहपवरं

जहसत्तिओ पुणह ॥ २ ॥ मा महुविदुसमाणे, विसयसुहे संजिऊण तुच्छम्मि । निरयाहविविहदुक्खाण, भाषणं अप्पणं कुणह ॥ ३ ॥ अइवच्छला वि पियरो, अहपिथा पुत्तभाइमज्जाओ । अइसंचिओ वि अत्थो, न तम्मि दुहसंकडे सरणं ॥ ४ ॥ अत्थो अत्थो त्ति इहं, पुत्तो पुत्तो घरं घरं व त्ति । भज्जा भज्ज नि नरं, किलिस्समाणं जमो हरइ ॥ ५ ॥ एगमणो एस जणो, परिक्खिस्सइ जह कुंडुवक्कम्मि । तह जइ जिणिइधम्मे, ता पावइ मोक्खसोक्खं पि ॥ ६ ॥ एमाइ सोऊण पढिपुढो यहू लोमो । पयाविया गणहरा । सुरा वि केवलमहिंमं काऊण नंदीसरवरदीये जत्तं च काऊण गया सट्ठाणं ।

पासो वि भयं तिप्फणिफणाल्लणो सत्तफणिफणाल्लणो वा चामवाहिणपासेसु वइरोट्टेदीघरणिंदेहिं पज्जुयासिज्जमाणो पियंगुवन्नंवेहो नवरयणिसमूत्तिओ अरिट्टुनेमित्थिपद्धणेण नियसित्थं पबत्तं भवसत्तपडिबोहणत्थं चउतीसाइसयस-
नेओ पुहविमंढले विहरइ । पासत्तं नं भयवओ दत्त गणा दत्त गणहरा होत्था, अज्जदिह्वाप्पमुहा सोलस समणसहस्सा, पुप्फचूलापमुहा अट्टतीसमज्जियासहस्सा, सुनंदप्पमुहाणं समणोयासगाणं एगं सयसहस्सं चउसट्ठी य सहस्सा, सुनंदाप-
मुहाणं समणोयासियाणं तिन्नि सयसहस्सा सत्तावीसं च सहस्सा, अबुद्धसया चोइसपुद्दीणं, चोइससया ओहिनाणीणं, दत्तसया केवलनाणीणं, एक्कारससया वेउद्दीणं, अद्धट्टमसया विउलमईणं, छब्ब सया याईणं, चारत्तसया अनुत्तरोवयाइयाणं उक्कोसिया एसा परियारसंपया होत्था । तए नं पासे अरहा भक्कमलदिवायेरे देसूणाइं सत्तरि वरिसाइं केवलपरियाएणं विहरित्ता एगं चात्तसयं सधाउयं पालइत्ता आठयावसाणे सम्मेयमागओ । तत्थ समणाणं समणीणं सावयाणं सावियाणं सयपरित्ताए य मिच्छत्ताइंसारपहं सम्महंसणाइमोक्खमगं पसिणाइं च वागरित्ता मासियभत्तं उद्धट्ठिओ वग्घारियपाणी सेलेसीपडिवन्नो लीणभयोवग्गाहिकम्मंसो तेचीसाए अणगागेहिं समं सावणसुद्धउट्टमीए सिद्धि पत्तो । चलियासणो

१ सम्बन्धं कृत्या ।

ओदिणा विभ्राययदयरो निराणंदो विमणो अंसुपुन्नयणो सोगाऊरियहियओ समागओ सघो, जिणसरीरयं तिपयाहिणी-
फाउण नपासओ नाइदूरे पञ्चरासंतो चिट्ठइ, वयइ य—पसरइ मिच्छत्ततमं, गज्जंति कुवित्थिकोसिया अज्ज । दुट्ठिक्खवह-
मत्तेराइनिसियरा ठुंति सप्पसरा ॥ १ ॥ अत्थमिए जयसूरे, मज्जेइ तुमम्मि संधकमलवणं । उट्ठसइ कुमयत्तारानियरो
यि द्द अज्ज जिणपास ! ॥ २ ॥ तमगसियससिं य नहं, विज्जायपईवयं व निसि भवणं । भरहमिणं गयसोहं, जायमणाहं घ
पट्ठ ! अन्न ॥ ३ ॥ एवं सयसुरयरा वि सघो वि गोसीसचंदणदासहिं तिन्नि चियाओ करेइ, खीरोयजलेण भयवओ देहं
पट्ठायेत्ता गोसीसचंदणेणाणुलिपित्ता हंसलक्खरणं पडसाहयं च निवसित्ता सवालंकारियं करेइ । सेसदेवा दोहि सीयाहिं
गणहरा-उणगारसरीराहं आरोबिय दोसु चियामु ठवंति । सक्खाएसेण अग्गिकुमारा देवा चियगासु अग्गि विजघति,
यावयुन्मारा य याउं, सेसदेवा फालागरुमाइपरयूयं घयं महुं च कुंभगसो पक्खिवंधति । झामिएसु य मंसाईसु मेहकु-
मारा देवा खीरोयजलेण निघवंति चियाओ । सघो उयरिमं दाहिणं हणुयं, ईसाणो वामं, चमरो हिट्ठिहं दाहिणं, बली
वामं, सेसा अंगोवंगाइ गेण्हति । चियगासु य महेते धूमे कुणंति । निघाणमहिमं च काऊण सक्को नंदीसरे गंतूण पुर-
त्थिमअंजणगपघए जिणाययणमहिमं करेइ । तस्सेय चउरो लोगपाला तस्सेव अंजणगपघयस्स पासवत्तिसु चउसु
दहिमुहंतंगसु सिट्ठाययणमहिमं कुणंति । ईसाणो उत्तरिहं अंजणगे, चमरो दाहिणिहं, बली पच्छिमिहं, तेसि लोग-
पाला वहेय जिणमहिमं कुणंति । सघो सविमाणं गंतूण सुहम्मसमामज्झट्ठियमाणवगांभाओ ओयारिऊण वट्टसमुगयं
सीदासणे निचंसित्ता जिणसफहाउ पूएइ । पासजिणहणुं पि तत्थेव पक्खित्तवइ । एवं सबदेवा वि । पंचसु वि कल्ला-
पंगमु विसाहानस्सत्तं भयवओ आसि ति ॥ एवं प्रसङ्गतः पार्थ्वचरितममिधाय प्रकृतसूत्रं व्याख्यायते—
तस्स लोगप्पदीवस्स, आसि सीसे मदायसे । केसीकुमारसमणे, विज्जाचरणपारगे ॥ २ ॥

ओहिनाणसुण बुद्धे, सीससंघसमाउले । गामाणुगामं रीयंते, सावत्थि पुरिमागए ॥ ३ ॥
 तेंदुयं नाम उज्जाणं, तम्मी नगरमंडले । फासुए सेज्जसंधारे, तत्थ वाससुवागए ॥ ४ ॥
 व्याख्या—मुगममेव । नवरम्—“ओहिनाणसुए” त्ति सुवव्यत्ययाद् अवधिज्ञानश्रुताभ्यां ‘बुद्धः’ अवगततत्त्वः ॥
 ‘नगरमण्डले’ पुरपरिक्षेपपरिसरे । ‘ग्रासुके’ स्वाभाविकागन्तुकसत्त्वरहिते, क ? इत्याह—शय्या—यसतिः तस्यां संस्कारकः—
 शिखाफलकादिः शय्यासंस्कारकस्तस्मिन् । ‘तत्र’ इति तिण्डुकोद्याने ‘वासम्’ अवस्थानमिति सूत्रप्रत्ययः ॥ २-३-४ ॥
 अत्रान्तरे यदभूत् तदाह—

अह तंणेव फालेणं, धम्मतिथयरे जिणे । भगवं वद्धमाणुत्ति, सव्वलोगम्मि विरसुए ॥ ५ ॥
 तरस लोगपईवरस, आसि सीसे महायसे । भययं गोयमे नामं, विज्जाचरणपारणे ॥ ६ ॥
 धारसंगविऊ बुद्धे, सीससंघसमाउले । गामाणुगामं रीयंते, से वि सावत्थिमागए ॥ ७ ॥
 कोट्टगं नाम उज्जाणं, तम्मि नयरमंडले । फासुए सिज्जसंधारे, तत्थ वाससुवागए ॥ ८ ॥
 व्याख्या—‘अथ’ वच्छेद्यान्तरोपन्यासे । ‘क्षेणेव कालेणं’ ति तस्मिन्नेव काले वृद्धमानो नाम्नाऽभूदिति शेषः,
 ‘विमुक्तः’ विख्यातः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ५-६-७-८ ॥ ततः किमजनि ? इत्याह—

केसीकुमारसमणे, गोयमे य महायसे । उभओ वि तत्थ विहरिंसु, अल्लीणा सुसमाहिया ॥ ९ ॥
 उभओ सीससंघाणं, संजयाणं तवस्सिणं । तत्थ चिंता समुप्पन्ना, गुणवंताण ताइणं ॥ १० ॥
 केरिसो वा इमो धम्मो ? इमो धम्मो व केरिसो ? । आयाधम्मप्पणिही, इमा वा सा व केरिसी ? ॥
 चाउज्जामो यजो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ । देसिओ वद्धमाणेणं, पासेण य महासुणी ॥ १२ ॥

अचेलगो च जो धम्मो, जो इमो संतरुत्तरो । एगकज्जपवघ्माणं, विसेसे किं तु कारणं ? ॥ १३ ॥
 व्याख्या—“उभओ वि” ति उभावपि “अद्दीण” ति ‘आलीनो’ मनोवाक्यायगुमिप्याधितो ‘सुसमाहितो’ सुहु
 समाधिपन्तो ॥ “उभठ” ति उभयोः ‘तने’ति भावस्त्याम् ॥ चिन्तास्वरूपमाह—‘कीदृशः ?’ किं स्वरूपः ? ‘वा’ विकल्पे,
 “इमो” ति ‘अयम्’ असत्सम्बन्धी ‘धर्मः’ महाप्रवृत्तकः ‘अयमि’ति दृश्यमानगणभृच्छिद्यसम्बन्धी “धम्मो व” ति
 वादान्तो निम्नक्रमः, तत्रायां वा धर्मः कीदृशः ? आचारः—वैषधाराणादिको बाह्यः क्रियाकलाप इत्यर्थः स एव धर्म-
 स्तस्य प्रणिधिः—व्यवस्थापनम् आचारधर्मप्रणिधिः “इमा व” ति प्राकृतत्वात् ‘अयं वा’ असत्सम्बन्धी, “सा व” ति
 स वा द्वितीयपतिसत्कः । अयमाशयः—अस्माकममीपां च सर्वप्रणीत एव धर्मः, तरिकमस्यैतत्साधकानां च भेदः ?
 इति । तदेतदंय बोद्धमिच्छामो वयमिति ॥ उक्तामेव चिन्तां व्यक्तीकर्तुमाह—“चाउज्जामो व” ति ‘चतुर्योमञ्च’ चतुर्म-
 हायलो यो धर्मो देशितः पार्थ्वेन इति सम्बन्धः । ‘जो इमो’ ति चकारस्य प्रत्येपाद् यश्चायं पञ्चशिक्षाः—प्राणातिपा-
 वविरमणोपदेशरूपाः सञ्जावा यस्मिन्नसौ पञ्चशिक्षितो वर्तमानेन देशित इति योगः, “महामुणि” ति महासुनिना ।
 अनयोर्विदोपे किमु कारणमित्युत्तरेण सम्बन्धः । अनेन धर्मविषयः संशयो व्यक्तीकृतः ॥ आचारधर्मप्रणिधिविषयं तमेव
 व्यनक्ति—अपेलकञ्च यो धर्मो वर्तमानेन देशित इत्यपेक्षयते । तथा “जो इमो” ति यश्चायं सान्तराणि—वर्द्धमानस्या-
 गित्यपेक्षया मानपर्णविदोषतः सविदोषाणि उत्तराणि—महामूल्यतया प्रधानानि प्रक्रमानि यस्मिन्नसौ सान्तरोत्तरो
 धर्मः पार्थ्वेन देशित इतीहाऽप्यपेक्षयते । एककार्यं—मुक्लिक्षणं फलं तदर्थं प्रपन्नो—प्रवृत्तौ एककार्यप्रपन्नौ तयोः
 प्रक्रमान् पार्थ्व्यवर्द्धमानयोर्विदोषे ‘किमि’ति संशये, ‘तु’ वितर्के ‘कारणं’ हेतुः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रपञ्चकार्यः ॥
 ९-१०-११-१२-१३ ॥ एवं च विनियचिन्तोत्तरो यत् केशिगौतमावकाशं तदाह—

अह ते तत्थ सीसाणं, विद्याय पवितक्खियं । समागमे कयमती, उभओ केसिगोयमा ॥ १४ ॥
गोतमे पडिरूवणू, सीससंघसमाउले । जेट्ठं कुलमवेक्खंतो, तेंदुयं वणमागओ ॥ १५ ॥
केसीकुमारसमणो, गोयमं दिस्समागतं । पडिरूवं पडिवत्तिं, समं संपडिवज्जती ॥ १६ ॥
पलालं फासुयं तत्थ, पंचमं कुसतणाणि य । गोयमस्स णिसिज्जाए, खिप्पं संपणामए ॥ १७ ॥

व्याख्या—अय 'हे' इति तौ 'तत्र' श्रावस्थां समागमे कृतमती अभूतामिति शेषः ॥ "पडिरूव" त्ति प्रतिलुप-
विनयः—यथोचितप्रतिपत्तिरूपत्वं जानातीति प्रतिलुपद्वयः ॥ 'प्रतिपत्तिम्' उचितां 'प्रतिपत्तिम्' अभ्यागतकर्तव्यरूपां
सम्यक् सम्प्रतिपद्यते, करोतीति भावार्थः ॥ प्रतिपत्तिमेवाह—पलालं प्रासुकं तत्र 'पंचमं' ति सुव्यवस्थयात् पञ्चमानि
कुसराणानि च, पञ्चमत्वं चैषां पलालभेदाऽपेक्षया, यत उक्तम्—“तणपणगं पुण भणियं, जिणेहिं कम्महुगंठिमहेहिं ।
साली बीही कोदव, रालग रजे तणाइं च ॥१॥” गीतमस्य 'निपद्यायै' उपवेशनायं क्षिप्रं 'सम्प्रणामयति' समर्पयति ॥
शेषं सूत्रसिद्धमेवेति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ १४-१५-१६-१७ ॥ तौ द्वावप्युपविष्टौ यथा प्रतिभासतस्तथाऽऽह—

केसीकुमारसमणो, गोयमे य महायसे । उभओ निसत्ता सोहंति, चंदसूरसमप्पभा ॥ १८ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १८ ॥ तत्सङ्गमे च यदभूत् तदाह—

समागया धह तत्थ, पासंडा कोउगा मिगा । गिहत्थाण अणेगाओ, साहस्सीओ समागया ॥ १९ ॥

देवदाणावगंधद्या, जक्खरक्खसकिन्नरा । अदिस्साण य भूयाणं, आसि तत्थ समागमो ॥ २० ॥

व्याख्या—पासण्डं—त्रयं तद्योगात् पासण्डाः—शेषव्रतिनः कौतुकात् शृगा इव शृगा अहत्वात् ॥ देव-दानव-गन्धर्व-

१ “वृगपञ्चकं पुन भंजितं, जिनेः कर्माष्टमन्यमर्चनेः । शालिर्वोहिः कोद्वको रलकोऽरण्यवृणानि च ॥३॥”

यक्ष-राक्षस-किन्नराः समायाता इति सम्वन्धः । एते धानन्तरमदश्यविशेषणाद् दृश्यरूपाः, अदृश्यानां च भूतानां केलीभित्तिव्यन्तराणांमासीत् समागमः । शेषं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १९-२० ॥ सम्प्रति तयोर्जल्पमाह—

पुच्छामि ते महाभाग !, केसी गोयममब्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्वी ॥ २१ ॥
पुच्छ भन्ते ! जहिच्छं ते, केसिं गोयममब्वी । तओ केसी अणुत्ताए, गोयमं इणमब्वी ॥ २२ ॥

व्याख्या—‘हे’ इति त्वां ‘महाभाग !’ अतिशयाचित्यशक्ते ! ॥ “जहिच्छं” ति ययेच्छं यदवभासत इत्यर्थः । “केसिं गोयमं” ति मुख्यव्यत्ययाद् गौतमः, शेषं प्रतीतमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २१-२२ ॥ यथासौ गौतमं पृष्टवांस्तदाह—
घाउज्जामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिखिओ । देसिओ बद्धमाणेणं, पासेण य महासुणी ॥ २३ ॥
एगकज्जपवणणां, विसेसे किं नु कारणं ? । धम्मो दुविहे मेहावी !, कहं विप्पचओ न ते ? ॥ २४ ॥

व्याख्या—प्रतीतमेव ॥ २३-२४ ॥ एवं केसिनोक्ते—

तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमब्वी । पन्ना समिक्खए धम्मतत्तं तत्तविणिच्छियं ॥ २५ ॥
पुरिमा उज्जुजडा उ, यक्खजडा य पच्छिमा । मज्झिमा उज्जुपन्ना उ, तेण धम्मो दुहा कए ॥ २६ ॥
पुरिमाणं दुधिसोज्झो उ, चरिमाणं दुरणुपालओ । कप्पो मज्झिमगाणं तु, सुविसुज्झो सुपालओ २७

व्याख्या—उतः केसिं ‘भ्रुवन्तमेव’ जल्पन्तमेव, अनेनाऽऽदरातिशयमाह, किं तदब्रवीत् ? इत्याह—‘प्रज्ञा’
मुद्धिः ‘समीक्षते’ पश्यति, किं तद् ? इत्याह—‘धर्मतत्त्वं’ धर्मेपरमार्थं, तत्त्वानां-जीवादीनां विभिन्नयो यस्मिन् तत्तथा ।
इदमुक्तं भवति—न वाक्यश्रवणमात्रादेव वाक्यार्थनिर्णयो भवति किन्तु प्रज्ञावशात् ॥ ततः “पुरिम” ति ‘पूर्वे’ प्रथम-
तीर्षपृत्सापय ऋजवश्च-प्राञ्जलतया जडाश्च-दुःप्रतिपाद्यतया ऋजुजडाः ‘तु’ इति यस्माद्, वक्कजडाः ‘च’ समुच्चये

श्रीतत्परा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुलबोध्या-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥ २९७ ॥

‘पश्चिमाः’ पश्चिमजिनमुनयः, गाम्यमाः पुनः ऋजुप्रज्ञाः ‘तेन’ हेतुना धर्मो द्विधा कृतः ॥ यदि नाम पूर्वाद्य एव विधा-
स्तथापि कथमेतद् द्वैविध्यम् ? इत्याह—“पुरिमाणं” ति पूर्वेषां दुर्विशोध्यः ऋजुजडत्वादेव, ‘कल्पः’ इति सम्बध्यते, ‘तुः’
पूरणे, परमाणां दुःस्तेनाऽऽपात्यते दुरुपालः स एव दुरुपालको वज्रजडत्वात्, ‘कल्पः’ यतिक्रिया कलापः मध्यम-
फानां तु ऋजुप्रज्ञत्वात् सुविशोध्यः सुपालकश्च, चत्स गम्यमानत्वादिति । विचित्रप्रज्ञविनेयानुप्रहाय द्वैविध्यं धर्मस्य
देशितम् । प्रसङ्गतत्वेऽऽद्यजिनाभिधानमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ २५-२६-२७ ॥ इत्थं गौतमेनोक्तं केशिराह—

साहु गोयम ! पद्मा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गो यमा ! ॥ २८ ॥
अचेलओ अ जो धम्मो, जो इमो संतरुत्तरो । देसिओ बद्धमाणेणं, पासेण य महानुणी ॥ २९ ॥
एगकज्जपद्यमाणं, विसेसे किं तु कारणं ? । लिंगे दुविहे मेहावी !, कहं विप्पच्चओ न ते ? ॥ ३० ॥

व्याख्या—साधु गौतम ! पद्मा ते, छिन्नो मे संसयः “इमो” ति अयं त्वयेति विनेयापेक्षं चेत्थ ममिधानम्,
अन्यथा तु त्वत्तत्त्वसंयुतस्यैवंविधसंशयासम्भवः ॥ लिङ्गे ‘द्विविधे’ अचेलकतया विविधवत्त्वधारितया च द्विभेदे ।
शेषं किञ्चित् सुगमं किञ्चिच्च प्राग् व्याख्यातमेवेति सूत्रत्रयार्थः ॥ २८-२९-३० ॥ ततश्च—

केसि एवं दुराणं तु, गोयमो इणमव्वी । विज्जाणेण समागम्म, धम्मसाहणमिच्छियं ॥ ३१ ॥
पचयत्थं च लोगस्स, नाणाविहविगप्पणं । जत्तत्थं गहणत्थं च, लोणे लियपओपणं ॥ ३२ ॥
अह भवे पइत्ता उ, मोक्खसब्भूयसाहणा । पाणं च दंसणं चैव, चरित्तं चैव निच्छए ॥ ३३ ॥

व्याख्या—विशिष्टं ज्ञानं विज्ञानं तच्च केवलमेव तेन ‘समागम्य’ यद् यस्योचितं तत् तथैव ज्ञात्वा ‘धर्मसाधनं’
धर्मोपकरणं-वर्णकल्पादि “इच्छियं” ति ‘इष्टम्’ अनुमतं पार्श्वचर्द्धमानजिनाभ्यासिति प्रक्रमः । चरमाणां हि रक्त-

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याध्ययन-
ध्ययनम् ।
केशिगौत-
मयोः प्रश्नो-
त्तराणि ।

॥ २९७ ॥

यदागुणो यद्वज्रहतेन यस्मिन्नादियु प्रवृत्तिर्दुर्निवार्य स्यादिति न तेन सदनुशातम् । पार्श्वे शिष्यास्तु न तथेति रक्ता-
र्क्षानामपि तेनगुणानं हृतमिति भावः ॥ किञ्च 'प्रत्ययार्थं च' अमी प्रतिन इति प्रतीतिनिमित्तं च, कस्य ? लो कस्य,
अन्यथा हि ययाऽभिरुचितं वेपमादाय पूजादिनिमित्तं विवृत्यकादयोऽपि 'ययं प्रतिनः' इत्यमिदं धीरन्, ततो प्रतिप्यपि
न छोटस्म प्रतिनः इति प्रतीतिः स्यात् । किं खदेयम् ? इत्याह—'तानाविधविकल्पनं' प्रक्रमात् नानाप्रकारे पकरणपरि-
हृत्स्वनम्, नानाविधं हि यपांकल्पापुकरणं यथायद् यत्तित्वेय सन्भवतीति कथं न तत्प्रत्ययहेतुः स्यात् ? तथा यान्ना-
पयमनिर्वाहत्वर्यम् ? विना हि यपांकल्पादिकं वृत्तादौ संयमबाधेय स्यात्, ग्रहणं-ज्ञानं तदर्थं च, कथञ्चित् चित्तवि-
द्रोहोत्पत्तायपि गृह्यतु-यथाऽहं प्रतीति, एतदयं लोके लिङ्गस्य प्रयोजनमिति-प्रयत्नं लिङ्गप्रयोजनम् ॥ 'अथे'युप-
न्यासे, "भये परमा व" इति तुल्यद्वैतस्यकारार्थत्वाद् भिन्नक्रमत्वाच्च भवेदेव 'प्रतिज्ञा' अभ्युपगमः, प्रक्रमात् पार्श्वे-
यद्वैतानयोः प्रविष्ठास्वरूपमाह—“मोक्षरसम्भूयसाहण” इति मोक्षस्य सद्गुणानि च तानि तादृशकत्वात् साधनानि च
हेतुत्वात् मोक्षसद्गुतसाधनानि, कानि ? इत्याह—ज्ञानं च दर्शनं चैव चारित्र्यं च 'पयः' अवधारणे, स च लिङ्गस्य मुक्ति-
सद्गुतसाधनतां व्यवच्छिन्नचि—ज्ञानापोय मुक्तिसाधनं न तु लिङ्गम् । श्रूयते हि भरतादीनां लिङ्गं विनाऽपि केवलोत्पत्तिः,
'निग्रहे' निग्रहपनये विपार्ये न तु व्यवहारो, इति लिङ्गस्य तत्त्वतोऽकिञ्चित्कत्वात् न तद्देवो विदुषां वि प्रत्ययहेतुः, शेषं
एवमिति सूत्रप्रत्ययः ॥ ३१-३२-३३ ॥

साट्टगोयम ! पद्मा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गो यमा ! ॥ ३४ ॥

व्याख्या—प्राग्बत् । इत्थं महाप्रज्ञात्मा कथमविषयं वेपात्मकलिङ्गभेदविषयं च शिष्याणां विप्रत्यय मपनीय प्रसङ्गत-
क्षेपांमेव द्युत्पत्त्यर्थं ज्ञानमपि अपरमपि यस्तुतत्त्वं दृष्टव्यं केशिः 'अन्योऽपि संशयः' इत्यादि पुनराह ॥ ३४ ॥

अणेगाण सहस्साणं, मज्झे चिद्धसि गोयमा ! । ते य ते अभिगच्छन्ति, क्वं ते निजिया तुमे ? ॥ ३५ ॥
एगे जिए जिया पंच, पंच जिए जिया दस । दसहा उ जिणिताणं, सबसत्तू जिणामहं ॥ ३६ ॥
सत्तू य इइ के बुत्ते ? , केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ३७ ॥
एगप्पा अजिए सत्तू, कसाया इंदियाणि य । ते जिणित्तु जहानायं, विहरामि अहं सुणी ॥ ३८ ॥
व्याख्या—‘अनेकाणां’ यद्दूनां ‘सहस्राणां’ प्रक्रमात् शत्रुसम्बन्धिनो मध्ये विष्ठसि गौतम ! ‘ते’ शत्रवः ‘ते’ इति
स्यामभिच्छेदीकृत्य गच्छन्ति अर्थात् जेतुम्, क्वं ते निर्जितास्त्वया ? ॥ गौतम आह—‘एकस्मिन्’ प्रक्रमाम् शत्रौ जिने
जिताः पञ्च, तथा “पंच जिए” त्ति सूत्रत्वात् पञ्चसु चित्तु जिता दश, ‘दशधा तु’ दशप्रकारान् पुनर्जित्वा ‘सर्वशत्रून्’ अनेक-
संख्यान् जयाम्यहम् ॥ ततश्च—“सत्तू य इइ” ‘या’ पूरणे, ‘इति’ भिन्नक्रमे जातौ वैकल्यचनम्, ससः शत्रुः क उक्तः ? इति
केशिः गौतममब्रवीत् । शेषं सुगमम् ॥ नवरम्—एकः ‘आत्मा’ चित्तं, वदभेदोपचाराद् अजितोऽनेकानर्थार्थातिद्वेत्तुत्वात्
शत्रुरिय शत्रुः, तथा कयाया अजिताः शत्रव इति ध्वनविपरिणामेन योग्यते, एते बाऽऽत्मसहिताः प्रागुक्ताः पञ्च भवन्ति,
सथेन्द्रियाणि शत्रवोऽजितानि, एते च सर्वे प्रागुद्दिष्टा दश जाताः, चशब्दात् नोकयायाणुषरोत्तरभेदाच्च सर्वेऽपि शत्रवो-
ऽजिताः । सम्प्रत्युपसंहारव्याजेन वज्जये फलमाह—‘ताम्’ वक्तरूपां शत्रून् जित्वा ‘यथान्यायं’ यथोक्तनीत्यनतिक्रमेण ततो
विहरामि, वत्सप्येऽपि तिष्ठन्प्रतिषेद्धविहारित्वेति गम्यते इति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३५-३६-३७-३८ ॥ एवं गौतमेनोक्ते—
साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ३९ ॥
दीसंति यहवे लोए, पासयदा सरीरिणे । मुक्कपासो लहुन्मूओ, क्वं तं विहरसि सुणी ? ॥ ४० ॥
ते पासे सवसो छित्ता, निहंतूण उवायओ । मुक्कपासो लहुन्मूओ, विहरामि अहं सुणी ॥ ४१ ॥

पासा य इह के युक्ता ? , केसी गोयममव्वी । केसि एवं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ४२ ॥
 रागदोसादओ तिधा, नेहपासा भयंकरा । ते छिंदितु जहानायं, विहरामि जहक्कमं ॥ ४३ ॥
 व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—‘लघुभूतः’ वायुभूतो लघुभूत इव लघुभूतः, सर्वत्राप्रतिबद्धत्वात् ॥ ‘ते’ इति
 वान् “सपसो” ति सूत्रत्वात् सर्वान् ‘छित्त्वा’ श्लोडयित्वा ‘निहत्य’ पुनर्वन्धाभावेन विनाश्य, कथम् ? ‘उपायतः’ सञ्ज-
 तभावनाभ्यासरूपात् ॥ रागद्वेषादयः, आदिशब्दाद् मोहपरिग्रहः, ‘तीव्राः’ गाढाः, तथा “नेह” ति लोहाः—पुत्रादिस-
 म्वन्धाः पाशा इव पाशाः ‘यथाक्रमं’ क्रमः—यतिविहित आचारस्तदनतिक्रमेणेति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ३९-४०-४१-४२-४३ ॥
 साहु गोयम ! पन्ना ते, छिल्लो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४४ ॥
 अंतोहियसंभूता, लया चिट्ठई गोयमा ! । फलेइ विसभक्खीणं, सा उ उद्धरिया कहं ? ॥ ४५ ॥
 तं लयं सपसो छित्ता, उद्धरित्ता समूलियं । विहरामि जहानायं, मुक्खो मि विसभक्खणा ॥ ४६ ॥
 लया य इति का युक्ता ? , केसी गोयममव्वी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ४७ ॥
 भयतण्हा लया युक्ता, भीमा भीमफलोदया । तमुक्खित्तु जहानायं, विहरामि महामुणी ॥ ४८ ॥
 व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“अंतोहियसंभूय” ति हृदयान्तः सम्भूता । “विसभक्खीणं” ति आप्यत्वाद् विपव-
 क्रश्यन्ते इति ‘विपमव्व्याणि’ पर्यन्तदारुणतया विपोपमानि फलानीति गम्यते । ‘सा हु’ सा पुनः ॥ ‘सव्वसो’ ति सर्वो
 ‘समूलिको’ रागद्वेषादिमूलयुक्ताम् । मुक्खोऽस्मि “विसभक्खण” ति ‘विपमव्वणात्’ विपफलाभ्यवहारोपमात् क्लिष्टकर्मणः ॥
 भये वृष्णा—लोभो भयवृष्णा ‘भीमा’ भयदा स्वरूपतः, भीमा—दुःखहेतुतया फलानाम् अर्थात् क्लिष्टकर्मणामुदयः—
 विपाको यस्याः सा तथा, दोषमुपसंहाराभिधायीति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ४४-४५-४६-४७-४८ ॥

त्रयोविंशं
केशि-
गौतमी-
याह्वयम-
ध्ययनम् ।
केशि गौत-
मयोः प्रभो-
तरणि ।

॥ २९९ ॥

साहृ गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४९ ॥
संपज्जलिया घोरा, अग्गी चिट्ठहं गोयमा ! । जे डहंति सररत्था, कहं विज्जाविया तु मे ? ॥ ५० ॥
महामेहप्पसूयाओ, गिज्झ धारि जलुत्तमं । सिंचामि सययं ते उ, सिंचा नो व डहंति मे ॥ ५१ ॥
अग्गी य इति के बुत्ता ?, केसी गोयममव्वी । ततो केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ५२ ॥
कस्साया अग्गिणो बुत्ता, सुयसीलतो जलं । सुयधाराभिहता संता, भिन्ना हु न डहंति मे ॥ ५३ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नयरम्—“अग्गि” ति अग्रयो ये दहन्तीव दहन्ति ॥ महामेघप्रसूतात् श्रोतस इति गम्यते,
“गिज्झ” ति गृहीत्वा “ते उ” ति तुल्यन्दो भिन्नक्रमः, ‘तान्’ अप्रीन् सिंचांस्तु “नो व” ति नैव दहन्ति ‘मे’ ति
माम् ॥ “अग्गी ये”त्यादि अग्निप्रभो महामेघादिप्रभोपलक्षणम् ॥ धृतं च-उपचारात् कपायोपशमहेतवः श्रुतान्तर्ग-
तोपदेशः शीलं च-महाग्रतरूपं तपश्च-प्रतीतं धृतशीलतप इति समाहारः, ‘जलं’ धारि, उपलक्षणत्वाच्चाऽस्य महामेघः
सर्वजगदानन्दकवया दीर्यकृत, धोतव्य तव वत्सन्न आगमः, वक्तमेवार्थं सविशेषपुसंहरभाद-—धृतस्य उपलक्ष्यत्वात्
शीलवपसोश्च धारा इय धाराः-तत्परिभायनाविरूपास्त्वाभिरभिहताः सन्तः प्रक्रमादुक्तरूपा अग्रयः ‘भिन्नाः’ विदारि-
तास्त्वदभिघातेन लयमानीकृता इत्यर्थः, ‘हु’ पूरणे इति सूत्रपञ्चकार्थः ॥ ४९-५०-५१-५२-५३ ॥
साहृ गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ५४ ॥
अयं साहसिओ भीमो, दुट्ठस्सो परिघवहं । जंसि गोयम ! आरूढो, कहं तेण न हीरसी ? ॥ ५५ ॥
पहावंतं निगिण्हामि, सुयरस्सीसमाहिंयं । न मे गच्छह उम्मगं, मगं च पडियज्झह ॥ ५६ ॥
अस्से प इति के बुत्ते ?, केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ५७ ॥

श्रीउचरा-
ध्ययनद्वे-
धीनेभिच-
न्द्रीया
सुखगोपा-
स्या लघु-
श्रुचिः ।
॥ २९९ ॥

मणो साहसिओ भीमो, दुट्टस्सो परिधावई । तं सम्मं तु निगिण्हामि, धम्मसिक्खाए कंधगं ॥ ५८ ॥
व्याख्या—‘अयं’ मत्पथः सहसा—असमीक्ष्य प्रवर्त्तत इति साहसिकः, “वंसि” स्ति यस्मिन् ॥ ‘प्रधावन्तम्’ उन्मा-
गांभिगुयं गच्छन्तं निगृह्णामि, ‘धुत्तरदिमसमाहितम्’ आगमवल्गानिवद्धम् ॥ ‘धर्म्मशिक्षाये’ धर्म्मोभ्यासनिमित्तं ‘कन्यकः’
जालाधः, तत्रैव फन्थकमिव कन्यकम्, किमुक्तं भवति ?—दुष्टाश्चोऽपि निमहणयोग्याः कन्यकप्राय एव । शेषं स्पष्टमिति
सूत्रपञ्चकायः ॥ ५४-५५-५६-५७-५८ ॥

साहु गोयम ! पद्मा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ५९ ॥
कुरप्पहा पद्दे लोए, जेसिं नासंति जंतयो । अद्धाणे कह चहंतो, तं न नाससि गोयमा ! ॥ ६० ॥
जे य मग्गेण गच्छंति, जे य उम्मग्गपट्ठिया । ते सवे विदिता मज्झं, तो न नस्सामहं सुणी ! ॥ ६१ ॥
मग्गे य इति के बुत्ते ?, केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुयंतं तु, गोयमो इणमव्वी ! ॥ ६२ ॥
कुरप्पवयणपासंडी, सवे उम्मग्गपट्ठिया । सम्मगं तु जिणक्खायं, एस मग्गे हि उत्तमे ! ॥ ६३ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—“मग्गे य” स्ति ‘मार्गः’ स्तमार्गः उपलक्षणत्वात् कुमार्गश्च ॥ ते कुप्रवचनपाखण्डिनः सर्वे
वन्मार्गप्रस्थिताः, अनेन च कुप्रवचनानि कुपथा इत्युक्तं भवति । ‘सन्मार्गं तु’ सत्यं पुनर्जातीयादिति शेषः, विनाख्यातम्,
दुतः ? इत्याह—एष मार्गः ‘दी’ति यस्मात् ‘उत्तमः’ अन्यमार्गेभ्यः प्रधान इति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ५९-६०-६१-६२-६३ ॥
साहु गोयम ! पद्मा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ६४ ॥
महाउदगवेगेणं, वुज्झमाणेण पाणिणं । सरणं गई पट्ठा च, दीवं कं मव्वसी ? सुणी ! ॥ ६५ ॥
अत्थि एगो महादीवो, धारिमज्झे महालओ । महाउदगवेगस्स, गई तत्थ न विज्झई ॥ ६६ ॥

दीवे य इति के बुत्ते ? , केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ६७ ॥
जरामरणवेगेणं, बुद्धमाणाण पाणिणं । घम्मो दीवो पइहा य, गई सरणमुत्तमं ॥ ६८ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—‘शरणं’ तन्निवारणक्षमम्, अत एव गम्यमानत्वाद् गतिम् तत एव “पइहा य”
त्ति ‘प्रतिष्ठां’ स्थिरावस्थानेदं, ‘चः’ समुच्चये ॥ “दीवे य” त्ति द्वीपप्रञ्च उदकेवेगप्रभोपलक्षणम्, “जरामरणवेगेणं” ति
जरामरणे एव वेगाः—रयः प्रक्रमाद् उदकस्य तेनेति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ६४-६५-६६-६७-६८ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ६९ ॥
अन्नवंसि महोहंसि, नावा विपरिधावई । जंसि गोयममारूढो, कहं पारं गमिस्ससी ? ॥ ७० ॥
जा उ अस्साविणी नावा, न सा पारस्स गामिणी । जा निरस्साविणी नावा, सा उ पारस्स गामिणी ७१
नावा य इति का बुत्ता ? , केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ७२ ॥
सरीरमाहु नाव त्ति, जीवो बुचइ नाविओ । संसारो अन्नवो बुत्तो, जं तरंति महेसिणो ॥ ७३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘अर्णवे’ समुद्रे ‘महोचे’ बृहज्जलप्रवाहे नौः ‘विपरिधावति’ विशेषेण परिव्रजति “जंसि”
त्ति यस्यां गीतम् ! त्वमारूढः ॥ “जा उ” त्ति या ‘तुः’ पूरणे, ‘आश्वाविणी’ जलसङ्घाहिणी, या पुनः तुल्यद्वय पुनरर्थ-
स्येह सम्यगन्धात् “निरस्साविणि” त्ति निष्क्रान्ता आश्वाविभ्यः—प्रक्रमात् सन्धिभ्यो निराश्वाविणी सा पारस्य गामिनी ।
सतोऽहं निराश्वाविणीमारूढः, अतः पारगामी भविष्यामीति भावः ॥ “नावे”त्यादि अत्र नौः तरित्तार्योपलक्षणम्, अत
एवोत्तरमाह—‘शरीरे’त्यादि । सूत्रपञ्चकार्यः ॥ ६९-७०-७१-७२-७३ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, छिन्नो मे संसओ इमो । अन्नोऽवि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७४ ॥

अंधपारं तमे घोरं, चिह्नंति पाणिनो बह । को करिस्सइ उज्जोयं, सबलोगम्मि पाणिणं ? ॥ ७५ ॥
उगगओ विमलो भाणू, सबलोगप्पभंकरो । सो करिस्सइ उज्जोयं, सबलोगम्मि पाणिणं ॥ ७६ ॥
भाणू य इति के बुत्ते ? केसी गोयममव्वी । तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ७७ ॥
उगगओ खीणसंसारो, सबण्णू जिणभक्खरो । सो करिस्सइ उज्जोयं, सबलोगम्मि पाणिणं ॥ ७८ ॥

व्याख्या—अन्धमियान्धम् अर्थाद् जनें करोतीत्यन्धकारं तस्मिन् 'वमसि' प्रतीते । शेषं सुगममेव इति सूत्र-
प्रकारार्थः ॥ ७४-७५-७६-७७-७८ ॥

साहु गोयम ! पद्मा ते, छिद्यो मे संसओ इमो । अहो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७९ ॥
सारीरमाणसे दुक्खे, पज्झमाणण पाणिणं । खेमं सिधं अणावाहं, ठाणं किं मच्चसी सुणी ! ? ॥ ८० ॥
अत्थि एगं धुयं ठाणं, लोगगम्मि दुरारुहं । जत्थ नत्थि जरा मच्चू, वाहिणो वेयणा तहा ॥ ८१ ॥
ठाणे य इति के बुत्ते ? केसी गोयममव्वी । केसिमेवं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्वी ॥ ८२ ॥
णिघाणं ति अयाहं ति, सिद्धी लोगगमेव य । खेमं सिधं अणावाहं, जं चरंति महेसिणो ॥ ८३ ॥
तं ठाणं सासयंथासं, लोगगम्मि दुरारुहं । जं संपत्ता न सोयंति, भवोहंतकरा सुणी ! ॥ ८४ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नयरम्—“सारीरमाणसे” ति शारीरमानसेः “दुक्खि” ति दुःखैः “वज्झमाणणं” ति बध्य-
मानानां ‘क्षेमं’ व्याधिविरहः ‘सिधं’ सर्वोपद्रवाभावतः ‘अणावाहं’ स्वाभाविकवाधाऽपगमतः ॥ ‘वेदनाश्च’ शारीरमानस-
दुःसाधुभयत्सिंहाः, ततश्च व्याध्यभावेन क्षेमत्वम्, जराभरणऽभावेन शिवत्वम्, वेदनाऽभावेनाऽनावाधत्वमिति ॥
“निघाणं ति” इति शब्दः स्वरूपपरामर्शकः, यत्राऽपि नास्ति तत्राप्यध्याहर्चन्यः, तत उच्यते इति अध्याहारात्—

निर्वाणमिति अव्यावाधमिति सिद्धिरिति लोकाप्रमिति यदुच्यत इति व्याख्येयम् । 'एवे'ति पूरणे, 'चः' समुच्चये, क्षेत्रं शिवम् अनावाधमिति च प्राग्वत्, यत् 'चरन्ति' गच्छन्ति ॥ तत् स्थानमुक्तमिति प्रक्रमः ॥ सविशेषणस्य पृष्टत्वात् तदेव विशिनष्टि—'सासंयवासं' ति विन्दोरलाक्षणिकत्वात् 'द्याश्चतयासं' नित्यावस्थिति लोकापे दुरारोहं उपलक्षणत्वात् जराद्यभाववच्च, प्रसङ्गतस्तन्माहात्म्यमाह—'अं संपत्ते'त्यादि ॥ सूत्रपदार्थः ॥ ७९-८०-८१-८२-८३-८४ ॥

साहु गोयम ! पद्मा ते, छिन्नो मे संसओ इमो । नमो ते संसयाईय !, सच्चसुत्तमहोयही ! ॥ ८५ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—उत्तरोत्तरेणोपहृणगमं स्तवनमाह ॥ ८५ ॥ पुनस्तद्वक्तव्यतामेवाह—

एवं तु संसए छिन्ने, केसी घोरपरक्कमे । अभिचंदिता सिरसा, गोयमं तु महायसं ॥ ८६ ॥
पंचमहद्वयं धम्मं, पडिबज्जति भावओ । पुरिमस्स पच्छिमम्मी, मग्गे तत्थ सुहावहे ॥ ८७ ॥

व्याख्या—सुगमम् । नवरम्—'एवं तु' अमुनेव क्रमेण ॥ क पुनरयं पञ्चयामो धर्मः ? इत्याह—'पुरिमस्स' ति पूर्वस्य सोपस्कारत्वात् सूत्रस्य तीर्थकृतोऽभिमतं 'पच्छिमे' पश्चिमतीर्थकृत्सम्बन्धितया मार्गे 'तत्रे'ति प्रकान्ते शुभावहे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ८६-८७ ॥ सम्यत्यध्ययनार्थोपसंहारव्याजो न महापुरुषसङ्गफलमाह—

केसीगोयमओ निचं, तम्मि आसि समागमे । सुयसीलसमुक्करिसो, महत्थत्थविणिच्छओ ॥ ८८ ॥

व्याख्या—'केशिगौतमतः' इति केशिगौतमौ आश्रित्य 'नित्यं' तत्पुन्यवस्थानापेक्षया 'तस्मिन्' प्रकान्तस्थाने आसीत्, समागमः 'ध्रुतशीलसमुत्कर्षः' ज्ञानचरणप्रकर्षः, तथा महार्थः—महाप्रयोजना मुक्तिसाधकत्वेन येऽर्थोक्षेपां विनिश्चयः—निर्णयो महार्थार्थविनिश्चयः, तच्छिष्याणामिति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ ८८ ॥ तथा—

केशिगौतम-
वर्णन-
समाप्तिः ।

तोसिया परिसा सणा, सम्मगं समुवट्ठिया । संथुया ते पसीयंतु, भयं केशीगोयमे ॥ ८९ ॥ स्ति वेमि ।
व्याख्या—तथा तोपिता पपंत सर्वा 'सन्मागं' मुच्छिपथम् अनुष्ठानमिति गम्यते, 'समुपस्थिता' उद्यता, अनेन पर्यदः
पटमाए । इत्थं वपरितयंनद्वारेण तयोः सवन्मुक्त्वा प्रणिधानमाह—सस्तुतौ त्रौ प्रसीदतां भगवत्केशिगौतमाविति
सूत्रार्थः ॥ ८९ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ, अवीमीति पूर्ववत् ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधायां
केशिगौतमीयाख्यं त्रयोविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

व्याख्यातं त्रयोविंशमध्ययनम् । सम्प्रति प्रवचनमात्रनामकं चतुर्विंशमारभ्यते, अस्या चायमभिसम्बन्धः—
'अनन्तराध्ययने परेषामपि चित्तविभुतिः केशिगौतमवदपनेया इत्युक्तम्, सदपनयनं च सम्यग्वात्योगत एव, स च प्रवचनमात्रस्वरूपपरिज्ञानत इति तत्स्वरूपमुच्यते' अनेन सम्यग्धेनायातस्याऽऽदिसूत्रम्—

अदृष्टपवयणमायाओ, समिती गुप्ती तहेव य । पंचेव य समिहो, तओ गुप्तीउ आहिया ॥ १ ॥
हरियाभासेसणादाणे, उचारे समिह इय । मणगुप्ती वयगुप्ती, कायगुप्ती उ अट्टमा ॥ २ ॥
एयाओ अदृष्ट समिहो, समासेण वियाहिया । दुवालसंगं जिणक्खायं, मायं जत्थ उ पवयणं ॥ ३ ॥

व्याख्या—सुगममेव । नवरम्—“समिह” इति समितयः, “गुप्ति” इति गुप्तयः, तथैव ‘चः’ समुच्चये, “आहिय” इति आख्याताः ॥ ता एव नामत आह—“हरिय” इत्यादि आदानं—ग्रहणं निक्षेपोपलक्षणम्, “उचारे समिह इय” इति चत्स्य भिन्न-
क्रमत्वाद् उच्चारशब्दस्य चोपलक्षणत्वाद् उच्चारविपरिष्ठापनायां च समितिः, इदं च प्रत्येकं योज्यते, ‘इतिः’ परिसमाप्तौ पतावत् एव समितयः ॥ निगमनमाह—एता अष्ट ‘समितयः’ समिति—सम्यक् सर्ववित्प्रवचनानुसारितया इत्ययः—आत्म-
नश्चेष्टाः समितय इत्यन्वये गुप्तीनामपि समितिशब्दवाच्यत्वमस्तीत्येवमुपन्यासः । यत्तु भेदेनोपादानं तत् समितीनां प्रवी-
चाररूपत्वेन गुप्तीनां तु प्रवीचाराऽप्रवीचारात्मकत्वेन कथञ्चिद् भेदख्यापनार्थम् । ‘मायं’ इति तुशब्दस्योत्तरस्येह योगाद्
मातमेव, तथाहि—सर्वा अव्यभूच्चारिरूपाः, ज्ञानदर्शनाऽविनाभावि च चारित्रम्, न चैतन्नयातिरिक्तमन्यदर्थतो द्वादशा-
न्नमितेतास्तु प्रवचनं मातमुच्यते इति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ तत्रैर्यासमितित्स्वरूपमाह—

आलंघनेन फालेन, मगगेणं जयणाह य । चउकारणपरिसुद्धं, संजए इरियं रिए ॥ ४ ॥
 मत्थ आलंघनं पाणं, दंसणं चरणं तथा । फाले य दिवसे बुत्ते, मग्गे उप्पहवज्जिए ॥ ५ ॥
 धएओ खत्तओ चैय, फालओ भावओ तदा । जयणा चउधिहा बुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ॥ ६ ॥
 धएओ चयलुसा पेहे, जुगमिस्सं च खित्तओ । फालओ जाव रीएज्जा, उवउत्तो य भावओ ॥ ७ ॥
 इंदियत्थं विरजित्ता, सउझायं चैय पंचधा । तम्मत्तुत्ती तत्पुरकारे, उवउत्ते रियं रिए ॥ ८ ॥
 स्याल्ल्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘चउकारणपरिसुद्धं’ ति मुन्यल्लयान् चतुःकारणपरिसुद्धा “इरियं” ति ‘ईर्यया’
 मत्ता ‘ईर्यया’ गच्छेत् ॥ “दएओ चक्खुसा पेहि” ति ‘द्रव्यतः’ द्रव्यमाश्रित्य यतना चक्षुषा प्रेक्षेत प्रकृमात् जीवादि-
 द्रव्यम्, जुगमानं च प्रज्ञायान् क्षेत्रं प्रेक्षेत इति योगः, क्षेत्रतो यतना, फालतो यावद्दीयेत तावत्कालमानेति गम्यते, उपपु-
 ष्ठम् भावतः ॥ उपपुष्टतामेव स्पष्टयति—इन्द्रियायां विवर्ज्य स्वाध्यायं चैव पञ्चधा, ततश्च तस्यामेव—ईर्यायां मूर्तिः
 अर्थाद् व्याप्यमाणा यस्याऽस्ती तन्मूर्तिः, तथा तमेव पुरस्करोति—तत्रैवोपपुष्टतया प्राधान्येनाङ्गीकृते तत्पुरस्कारः,
 ‘स्पष्टुष्टः’ संयत ईंधेया रीयेवेति सूत्रप्रकाशः ॥ ४-५-६-७-८ ॥ भाषासमितिमाह—
 कोहे माणे य माया य, लोभे य उवउत्तया । हासे भय मोहरिए, विगहासु तहेव य ॥ ९ ॥
 पयाइ अट्ट ठाणाइ, परिवज्जित्तु संजए । असावज्जं मियं काले, भासं भासिज्ज पचवं ॥ १० ॥
 स्याल्ल्या—जुगमेव । नवरम्—एतान्यष्ट स्थानानि परिवर्त्येति, कोऽर्थः ? कोधादिवत्तेन मृषादिरूपसद्भाग्योऽं
 परिहृत्य संयतः ‘असायत्तां’ निर्दोषां ‘मितां’ परिसितां ‘काले’ प्रस्तावे इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ९-१० ॥ एषणासमितिमाह—
 गंचेसणाए गहणे य, परिभोगेसणा य ज्ञा । आहारोवहिसिज्जाए, एए तिन्नि विसोहए ॥ ११ ॥

उगगमुप्पायणं पढमे, वीए सोहिज्ज एसणं । परिभोगम्मि चउक्कं, विसोहिज्ज जयं जई ॥ १२ ॥
व्याख्या—गवेषणायां ग्रहणे च उभयत्र एवेति सम्बध्यते, ततो गवेषणायामेवणा ग्रहणे चैवणा परिभोगैवणा
च या “आहारोवद्विसेज्जाए” ति वचनव्यत्यादा आहारोपविशय्यासु “एए तिज्जि” ति ‘एताः’ एवणाः तिस्रः
‘विशोधयेत्’ निर्दोषा विद्ध्यन्त ॥ कथं विशोधयेत् ? इत्याह—“उगगमुप्पायणं” ति सूचनात् सूत्रमिति उद्गमोत्पादना-
दोपान् ‘पढमे’ ति ‘प्रथमायां’ गवेषणेवणायां, “वीए” ति ‘द्वितीयायां’ ग्रहणैवणायां शोधयेत् “एसणं” ति एवणा-
दोपान्, “परिभोगम्मि” ति परिभोगेवणायां ‘चतुक्कं’ संयोजनाऽप्रमाणाऽङ्गारधूमकारणात्मकम्, अङ्गारधूमयोर्मोह-
नीयान्तर्गतत्वनैकतया विवक्षितत्वात् विशोधयेत् “जयं” ति यत्तमानो यतिः । पुनः क्रियाभिधानप्रतिशयव्यापनार्थमिति
सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ चतुर्थसमितिमाह—

ओहोवहोवगहियं, भंडयं दुविहं सुणी । निण्हंतो निक्खिवंतो य, पउजिज्ज इमं विहिं ॥ १३ ॥
चक्खुसा पडिलेहिता, पमज्जिज्ज जयं जई । आदिए निक्खिवज्जा वा, दुहओ वि समिए सया ॥ १४ ॥
व्याख्या—“ओहोवहोवगहियं” ति उपविशब्दो मध्यनिर्दिष्टत्वाद् उभयत्र सम्यच्यते, तव ओघोपधिमौपप्रहिको-
पधिं च ‘भाण्डकम्’ उपकरणं रजोहरणदण्डकादि ‘द्विविधम्’ उक्तमेततो द्विभेदं मुनिर्गृह्यन् निक्षिपंश्च प्रयुज्यते इमं विधिम् ॥
तमेवाह—चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य प्रमाजयेद् रजोहरणादिना यत्तमानो यतिः, तत आददीत निक्षिपेद् वा “दुहओ वि” ति
द्वावपि प्रक्रमाद् औधिकौपप्रहिकोपधी ‘समितः’ उपयुक्तः सदेति सूत्रद्वयार्थः ॥ १३-१४ ॥ पञ्चमसमितिमाह—
उच्चारं पासवणं, खेलं सिंघाण जहियं । आहारं उवहिं देहं, अन्नं वा वि तहाविहं ॥ १५ ॥
अणावायमसंलोए, अणावाए चेव होइ संलोए । आवायमसंलोए, आवाए चेव संलोए ॥ १६ ॥

अणावायमसंलोपः, परस्सऽणुवधाहणः । समे अञ्छुसिरे वा वि, अचिरकालकयम्मि य ॥ १७ ॥
विच्छिन्ने दूरमोसादे, नासंज्ञे विलयञ्चिए । तसपाणवीयरहिण, उचारादीणि चोसिरे ॥ १८ ॥

व्याख्या—उच्चारं प्रस्रवणं रेलं सिद्धानं “जहियं” वि जहं आहारं उपधि देहं ‘अन्यद्वा’ कारणतो गृहीतं
गोमयादि, ‘अभिः’ पूरणे, ‘तथाविधे’ परिष्ठापनार्हं प्रक्रमत् स्थण्डिले व्युत्सृजेद् इत्युत्तरेण सम्बन्धः ॥ स्थण्डिलं च
वृक्षविशेषपदविशिष्टम्, तत्र चाऽऽद्यविशेषपदयोर्भेदरचनामाह—अनापातम् असंलोकम्, अनापातं वैच भवति
संलोकम्, आपातम् असंलोकम्, आपातं वैच संलोकम् । इह चाऽऽपातं संलोकं च अर्शआदेराकृतिगणत्वात् मत्वर्थी-
येऽचि सिद्धम् ॥ दशविशेषपदपरितानार्थमुपारादीनि यादशे स्थण्डिले व्युत्सृजेत् तदाह—अनापाते असंलोकं, कस्य ?
‘परस्व’ रूपधादेः, तथा ‘अनुवधाविके’ संयमात्मप्रवचनोपयातरहिते, समे अद्युपिरे च प्रतीते, अचिरकालकृते च,
विरष्टवे पुनः सम्मूच्छन्त्येव वृथिष्यादयः ॥ ‘विस्तीर्णे’ जघन्यतोऽपि हस्तमात्रे, ‘दूरमवगाढे’ जघन्यतोऽपि चतुरस्र-
हमयोऽचिचीमूले, नासंज्ञे भ्रामारमादेः, विलचर्जिते ब्रसप्राणवीजरहिते उचारादीनि व्युत्सृजेदिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥

१५-१६-१७-१८ ॥ सम्प्रत्युक्तमर्थमुपसहरन् वक्ष्यमाणार्थसम्बन्धार्थमाह—

एताओ पंच समिईओ, समासेण वियाहिया । इत्तो य तओ गुत्तीओ, वोञ्छामि अणुपुवसो ॥ १९ ॥

व्याख्या—गुगमम् । नवरम्—“अणुपुवसो” सि आनुपूर्व्यो ॥ १९ ॥ तत्राद्यामाह—

सचा तहेव मोसा य, सचामोसा तहेव य । चउत्थी असचमोसा य, मणगुत्ती चउविहा ॥ २० ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तहेव य । मणं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज्ज जयं जई ॥ २१ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—सत्यादयो मनोयोगास्ताद्विपया मनोगुप्तिरपि उपचारात् सत्यादिरुक्ता ॥ अस्या एव

श्रीउचरा-
व्ययनह्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोध-
ल्या लघु-
दृष्टिः ।

॥ ३०४ ॥

स्वरूपं निरूपयन् काकोपेष्टुमाह—संरम्भः—सङ्कल्पः स च मानसस्तथाऽहं ध्यास्यामि यथाऽसौ मरिष्यतीत्येवंविधः, समारम्भः—परपीडाकरोच्चाटनादिनिबन्धनं ध्यातम् अनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘आरम्भे’ परप्राणापहारक्षमाऽशुभध्यानरूपे, ‘चः’ समुच्चये, ‘तथैव’ तेनैवाऽऽगमप्रतीतेन प्रकारेण मनः प्रवर्त्तमानं ‘तुः’ विशेषणे, निवर्त्तयेत् यतमानो यतिः । विशेषपञ्चायम्—शुभसङ्कल्पेषु मनः प्रवर्त्तयेदिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २०-२१ ॥ चागुगुप्तिमाह—

सचा तहेव मोसा य, सचामोसा तहेव य । चउत्थी असचमोसा य, चयगुत्ती चउ विहा ॥ २२ ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तहेव य । वयं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज्ज जयं जई ॥ २३ ॥

व्याख्या—अनन्तरव्याख्यातमेव । नवरम्—चागुगुप्तिरुचारयितव्या । वाचिकश्च संरम्भः—परव्यापादनक्षमम-
आदिपरावर्त्तनासङ्कल्पसूचको ध्वनिरेवोपचारात् सङ्कल्पशब्दवाच्यः सन् समारम्भः—परपीडाकरसञ्चादिपरावर्त्तनम्,
‘आरम्भः’ परव्यपरोपणक्षमसञ्चादिजनमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २२-२३ ॥ कायगुप्तिमाह—

ठाणे निसीयणे चैव, तहेव य तुयट्ठणे । उल्लंघण पल्लंघण, इंदियाण य जुंजणे ॥ २४ ॥
संरंभसमारंभे, आरंभे य तहेव य । कायं पवत्तमाणं तु, नियत्तिज्ज जयं जई ॥ २५ ॥
व्याख्या—‘स्थाने’ ऊर्द्धस्थाने ‘निषीदने चैव’ प्रतीते, तथैव च ‘त्वग्वर्त्तने’ शयने ‘उल्लङ्घने’ गर्तोदिरुत्क्रमणे
‘प्रलङ्घने’ सामान्येन गमने, उभयत्र सूत्रत्वात् सुपो लुक् । इन्द्रियाणां च ‘जुंजणे’ ति ‘योजने’ शब्दादिषु व्यापारणे,
सर्वत्र वर्त्तमान इति शेषः ॥ संरम्भः—अभिधातो यष्टिमुष्ट्यादिसंस्थानमेव सङ्कल्पसूचकमुपचारात् सङ्कल्पशब्दवाच्यं
सत् समारम्भः—परितापकरो मुष्ट्याद्यभिधातः अनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘आरम्भे’ प्राणिबध्नात्मनि कायं प्रवर्त्तमानं
निवर्त्तयेत् । शेषं प्राग्वदिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २४-२५ ॥ सम्प्रति समितिगुह्योः परस्परं विशेषमाह—

चतुर्विंश
प्रवचनमा-
त्रालयम-
ध्ययनम् ।

गुप्ति-
स्वरूपम् ।

॥ ३०४ ॥

समिति-
गुर्योः पर-
स्परं भेद
एतदाचरण-
फलम् ।

एयाओ पंच समिर्दो, चरणस्स य पयत्तणे । गुत्ती नियत्तणे युत्ता, असुमत्थेसु य सधसो ॥२६॥
 व्याख्या—‘एताः’ पद्य सनितयः चरणं-चारित्रं संपेक्ष्यार्थः तस्य प्रवर्त्तने, पूर्वचशब्दस्वेवार्थस्य भिन्नक्रमत्वात्
 प्रपञ्चन एव, त्रिमुलं भवति ?—संपेक्षासु प्रवृत्तावेव सनितयः । तथा ‘गुत्ति’ सि गुप्तयो निवर्त्तनेऽप्युक्ताः, ‘असु-
 मतथेसु’ सि ‘अनुमार्थेभ्यः’ असोभनमनोयोगारिभ्यः ‘सधसो’ सि सर्वेभ्यः, अपिशब्दान् चरणप्रवर्त्तनेऽपीति
 सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ सम्प्रति अध्ययनार्थमुपसंहरन् एतदाचरणफलमाह—

एया पययणमाया, जे सम्मं आपरे मुणी । सो खिप्पं सधसंसारा, विप्पमुयइ पंडिण्ण ॥२७॥ स्ति वेमि ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
 बोधायां प्रवचनमात्राख्यं चतुर्विंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ पञ्चविंशतितमं यज्ञीयाख्यमध्ययनम् ॥

व्याख्यातं चतुर्विंशमध्ययनम् । अधुना यज्ञीयाख्यं पञ्चविंशमध्ययनं समारभ्यते, अस्या चाऽयमभिसम्बन्धः—
'अनन्तराध्ययने प्रवचनमातरोऽभिहिताः, इह तु ता ब्रह्मगुणस्थितस्यैव तत्त्वतो भवन्तीति विजयघोषचरितवर्णनद्वारेण ब्रह्मगुणा उच्यन्ते' इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याऽस्य प्रस्तावनाय विजयघोषचरितं लेशतस्तथायदुच्यते—

वाणारसीए नयरीए दो विष्पा भायरो जमला जयघोस-विजयघोसाभिहाणा आसि । अन्नया जयघोसो ण्हाइं
गंगे गओ, तत्थ पेच्छइ—सप्पेण मंडुक्को गसिज्जइ, सप्पो वि मज्जारेण अकंतो, तद्वा वि सप्पो मंडुक्कं विचियंतं
खायइ, मज्जारो वि सप्पं चट्ठफंडंतं त्यायइ । अन्नमन्नघायं पासित्ता—'अहो !! संसारस्स असारया जो जस्स पहवइ
सो तमेत्थ गसइ, फयंतो पुण सबस्स पभवइ, अओ सवं पि गसइ, ता धम्मो चेवेत्थ सबवसणेहिंतो रक्खगो' वि
धितंतो पडिदुद्धो गंगदुत्तरिज्जण साहुसगासे समणो जाड चि ॥ साम्प्रतं सूत्रं व्याख्यायते, तच्चेदम्—

माहणकुलसंभूओ, आसि विष्पो महायसो । जाजाई जमज्जम्मि, जयघोसे त्ति नामओ ॥ १ ॥
इंदियग्गामनिग्गाही, मग्गगामी महासुणी । गामाणुगामं रीयंतं, पत्ते वाणारसिं पुरिं ॥ २ ॥
वाणारसीइ बहिया, उज्जाणम्मि मणोरमे । फासुए सेज्जसंथारे, तत्थ वासमुवागए ॥ ३ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—ब्राह्मणकुलसम्भूतोऽपि जननीजालन्यथात्वेन ब्राह्मणो न स्याद् अत आह—विप्रः
“जाजाई” त्ति अवश्यं यायजीति यायाजी, कः ? इत्याह—यम इव प्राण्युपसंहारकरित्तया यमः स चासौ यज्ञाश्च—

पुण्येपादिमयशस्त्रिभुव, गार्हपत्योपेक्षया चैन्द्रियमयनिमाही इत्यादीति सूत्रत्रयार्थः ॥ १-२-३ ॥ यदा च तदुपरि यद् यत्तते यथासौ विधत्ते तदाह—
अह तेनेव फालेण, पुरीष्टं तत्थ माहणे । विजयघोसे ति नामेणं, जलं जयति वेयवी ॥ ४ ॥
अह से तत्थ अणगारे, मासक्यमणपारणे । विजययोसस्स जन्नम्मि, भिक्खमट्ठा उवट्टिए ॥ ५ ॥
इत्याख्या—“तेनेव फालेण” ति तल्लिप्पेव फाले शेपं स्पष्टमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ४-५ ॥ तत्र च यदसौ याजकः कुतवांस्तदाह—
समुयट्ठियं तदि संतं, जायगो पडिसेहए । न हु दाहामि ते भिक्खं, भिक्खू ! जायाहि अण्णओ ॥ ६ ॥
जे य धेद्विज्ज विप्पा, जन्नमट्ठा य जे दिया । जोइसंगविज्ज जे य, जे य धम्माण पारगा ॥ ७ ॥
जे समत्था समुदुत्तुं, परं अप्पाणमेय य । तेसिं अन्नमिणं देयं, भो भिक्खू ! सयकामियं ॥ ८ ॥
इत्याख्या—ये विप्पा जातिवः, “जन्नमट्ठा य” ति ‘यथाथांश्च’ यज्ञप्रयोजना ये तत्रैव व्याप्रियन्ते ‘द्विजाः’ संस्कारा-
पेक्षया द्वितीयजन्मानः, ज्योतिषं-ज्योतिःशालं अह्नाणि च विदन्ति ये ते ज्योतिषाहविदः, अह्नत्वेऽपि ज्योतिषः पृथगु-
पादानं प्राधान्यव्यापकम्, ‘धर्माणाम्’ उपलक्षणत्वाद् धर्मशास्त्राणां पारगाः, अशेषविद्यास्थानोपलक्षणमेतत्, शेपं
गुणमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ६-७-८ ॥ एषमुक्तो मुनिः कीदृग् जातः ? किं वा कृतवान् ? इत्याह—
सो तत्थ एव पडिसिद्धो, जायगेण महामुणी । नवि रुद्धो नवि तुद्धो, उत्तमदृगवेसओ ॥ ९ ॥
नज्जणटं पाणहेउं था, नवि निदाहणाय वा । तेसिं विमोक्खणट्ठाए, इमं वयणमब्बवी ॥ १० ॥
नवि जाणसि चेदमुहं, नवि जन्नाण जं मुहं । नक्खत्ताण मुहं जं च, जं च धम्माण वा मुहं ॥ ११ ॥
जे समत्था समुदुत्तुं, परं अप्पाणमेय य । न ते तुमं विजाणासि, अह जाणसि तो भण ॥ १२ ॥

व्याख्या—उत्तमार्थः—मोक्षस्तद्वेषको मोक्षार्थोत्यर्थः ॥ 'न' नैव अत्रार्थं पानहेतुं वा नापि 'निर्योदणाय वा' यन्ना-
दिना यापनार्थमात्मन इति गम्यते, शेषं स्पष्टमिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ९-१०-११-१२ ॥ एवमुक्तो मुनिना न किं
कृतवान् ? इत्याह—

तत्सऽक्षेवपमोक्त्वं च, अचयंतो तर्हि दिओ । सपरिसो पंजलिहोउं, पुच्छई तं महाशुणिं ॥ १३ ॥
वेयाणं च सुहं बूहि, बूहि जन्नाण जं सुहं । नक्खत्ताण सुहं बूहि, बूहि धम्माण वा सुहं ॥ १४ ॥
जे समत्था समुद्धुत्तं, परं अग्गाणमेव य । एयं मे संसयं सबं, साहू ! कहय पुच्छिओ ॥ १५ ॥
व्याख्या—'तस्य' मुनेः आक्षेपस्य-प्रक्षय प्रमोक्षं-प्रतिवचनं, 'च' पूर्णे, "अचयंतो" चि अशकुवन् दातुमिति
गम्यते ॥ शेषं सुगममिति सूत्रत्रयार्थः ॥ १३-१४-१५ ॥ इत्थं शृष्टो मुनिपाह—

अग्गिहुत्तमुहा वेया, जन्नदी वेयसां सुहं । नक्खत्ताण सुहं चंदो, धम्माणं कासवो सुहं ॥ १६ ॥
जहा चंदं गहाईया, चिट्ठे पंजलीउडा । बंदमाणा नमंसंता, उत्तमं मणहारिणो ॥ १७ ॥
अजाणगा जन्नवाई, विज्जामाहणसंपया । गूढा सज्जायतयसा, भासच्छा इवऽनिगणो ॥ १८ ॥
जो लोए धंभणो दुत्तो, अग्गी वा महिओ जहा । सदा कुसलसंदिट्ठं, तं वयं बूम माहणं ॥ १९ ॥
जो न सज्जइ आगंतुं, पधयंतो न सोअई । रमए अज्जवयणम्मि, तं वयं बूम माहणं ॥ २० ॥
जायस्सं जहामट्ठं, निद्धंतमलपावगं । रागदोसभयातीतं, तं वयं बूम माहणं ॥ २१ ॥
तत्सपाणे वियाणिस्ता, संगहेण य थावरे । जो न हिंसइ तिविहेणं, तं वयं बूम माहणं ॥ २२ ॥
कोहा वा जइ वा हासा, लोहा वा जइ वा भया । मुसं न वयई जो उ, तं वयं बूम माहणं ॥ २३ ॥

चित्तमंतमचित्तं चा, अप्यं वा जह वा बहं । न गिणहई अदत्तं जो, तं वयं बूम माहणं ॥ २४ ॥
 दिग्गमानुस्सत्तेरिच्छं, जो न सेवह मेहुणं । मणसा कायवेक्खं, तं वयं बूम माहणं ॥ २५ ॥
 जहा पोमं जले जायं, नोवल्लिप्पह वारिणा । एवं अलित्तं कामेहिं, तं वयं बूम माहणं ॥ २६ ॥
 अलोळयं मुहाजीविं, अणगारं अकिंचणं । असंसत्तं गिहत्थेहिं, तं वयं बूम माहणं ॥ २७ ॥
 जहत्ता पुषसंजोगं, नाहसंगे य बंधवे । जो न सज्जह एएसुं, तं वयं बूम माहणं ॥ (पाठा०)
 पपुबंधा सधवेया, जहं च पावकम्मणा । न तं तायंति दुस्सीलं, कम्मणि यलवंतिह ॥ २८ ॥
 नवि मुंतिएण समणो, न उरारेण धंभणो । न मुणी रणवासेणं, कुसचीरेण तावसो ॥ २९ ॥
 समयाए समणो होइ, धंभचेरेण धंभणो । नाणेण य मुणी होइ, तवेणं होइ तावसो ॥ ३० ॥
 कम्मणा धंभणो होइ, कम्मणा होइ खत्तिओ । वइस्सो कम्मणा होइ, सुहो होइ उ कम्मणा ॥ ३१ ॥
 एए पाडुकरे सुद्धे, जेहिं होइ सिणायओ । सवकम्मविणिम्मक्कं, तं वयं बूम माहणं ॥ ३२ ॥
 एवं गुणसमाउत्ता, जे भवंति दिउत्तमा । ते समत्था उ उद्धसुं, परं अत्पाणमेव य ॥ ३३ ॥
 व्याख्या—प्रायः स्पष्टान्येव । नवरम्—अग्निहोत्रम्—अग्निकारिका, सा चेह—“कर्मेन्धनं समाश्रित्य, दृढा सद्भावना-
 दृतिः । धर्मध्यानानिना कार्यो, दीक्षितेनाऽग्निकारिका ॥१॥” इत्यादिरूपा परिगृह्यते, तदेव सुखं—प्रधानं येषां तेऽग्निहोत्र-
 मुता वेदाः, वेदाना हि दध्न इव नवनीतम् आरण्यकं प्रधानम्, तत्र च—‘सत्यं तपश्च सन्तोषः, क्षमा चारित्र-
 मार्गवम् । भद्रा धृतिरदिसा च, सवत्य तथा परः ॥१॥’ इति दशप्रकार एव धर्म उक्तः, तदनुसारि चोक्तरूपमेवाभि-
 होममिति । तथा यज्ञः—प्रस्तावाद् भावयज्ञः संयमरूपस्तदर्थो ‘वेदसां’ यागानां रूपायाम् उपायः, ते हि सत्येव यज्ञार्थिनि

श्रीउचरा-
ध्ययनयत्रे
धीनेमिच-
न्दीया
सुखनोपा-
रया रुधु-
पुतिः ।

॥ ३०७ ॥

प्रवर्तन्ते । नक्षत्राणां 'मुखं' प्रधानं चन्द्रः । धर्माणां 'काश्यपः' भगवान् ऋषभदेवः 'मुरारि' उपायः, तस्यैवाऽऽदित-
स्तत्परूपकत्वात् ॥ काश्यपस्यैव माहात्म्यख्यापनतो घर्ममुखत्वं समर्थयितुमाह—यथा चन्द्रं ग्रहादिकाः "पञ्जलीयह"
त्ति कृतप्राञ्जलयः 'चन्द्रमानाः' सुवन्तः 'नमस्तन्तः' नमस्तुर्वन्तः 'उत्तमं' प्रधानं "ग्रणोद्धारिणो" त्ति विनीततया चित्ता-
क्षेपपरिणस्तिष्ठन्तीति सम्बन्धः, तथैनमपि भगवन्तं देवेन्द्रप्रमुरारा इत्युपस्कारः, अनेन प्रभञ्चतुष्टयप्रतिवचनमुक्तम् ॥
पञ्चमप्रभमधिकृत्याऽऽह—"अज्ञानरा" त्ति अज्ञाः, के ते ? यज्ञवादिनो ये भवतः पात्रत्वेनाऽभिमतताः, कासाम् ? इत्याह—
"विज्ञानमाहणसपय" त्ति सुयव्यत्यायाद् 'विद्याब्राह्मणसंपदां' विद्याञ्च-आरण्यक-ब्रह्माण्डपुराणाल्पव्यवर्तशास्त्रात्मिकाः ता
एव ब्राह्मणसम्पदो विद्याब्राह्मणसम्पदः, तत्त्विकब्राह्मणानां हि निःकिञ्चनत्वेन विद्या एव सम्पदः । तथा 'गूढाः' वहिःसं-
पृतिमन्तः, केन हेतुना ? 'स्याध्यायतपसा' वेदाध्ययनोपयासादिना, अत एव "भासच्छात्रा इवऽग्निगणो" त्ति भस्मच्छात्राः
अग्रय इय, से हि वहिरुपशमभाज आभान्ति अथ धान्तः कपायवत्तया ज्वलिताः, एवं च भवदभिमतब्राह्मणानामात्मपरो-
द्धरणक्षमत्वं दूरापास्तमिति भावः ॥ फलार्हि भवदभिप्रायेण ब्राह्मणो यः पात्रम् ? इत्याह—यो लोके ब्राह्मण उक्तः कुशल-
रिति गम्यते, सूनत्याच सर्वत्र यचनन्यस्यः, "अग्नी वा महिड" त्ति 'वे'ति पूरणे, 'यथे'ति भिन्नक्रमः, ततो यथाऽग्निः
यत्तदोर्नित्याऽभिसम्यन्यात् तथा महितः सन् 'सदा' सर्वदा, उपसंहारमाह—"कुशलसन्दिष्टं" तत्त्वाभिज्ञकथितं तं वयं
मूढो ब्राह्मणम् ॥ इत उत्तरसूत्रैः कुशलसन्दिष्टस्वरूपमेव ब्राह्मणमाह—यो न 'स्वजति' स्वजनाऽभिष्वङ्गं करोति 'आगंतु'
आगत्य स्वजनादिस्थानमिति गम्यते, 'प्रजज्व' तत एव स्थानान्तरं गच्छन्न शोचते, रमते 'आर्यवचने' तीर्थकृद्वचसि ॥
तथा 'जातरूपं' स्वर्णं यथा 'आसृष्टे' तेजःप्रकर्षारोपणाव मनःशिलादिना परासृष्टम्, अनेनाऽस्य चाहो गुण उक्तः ।
"निद्वंत्वमलपावर्गं" त्ति 'पावकनिर्घातमलं' ज्वलनदग्धकिट्टम्, अनेन चान्तरः । ततो जातरूपवद् ब्राह्मणान्तरगुणान्वितः,

पञ्चविंशं
यज्ञी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
विजयघोष-
चरित्रम् ।

॥ ३०७ ॥

अत एव रागाद्यतीतश्च यत्नं वयं श्रूयते ब्राह्मणम् ॥ त्रसप्राणिनो विज्ञाय 'सङ्गहेण' सङ्गहेण, चञ्चलाद् विस्तरेण च, तथा स्यादरात्र्यो न द्विनक्षि 'त्रिविधेन' योगेनेति गम्यते ॥ "एवमलिप्तं कमेदि" ति 'एवमि'ति पद्मवदलिप्तः कामैः, तज्जातोऽपि यत्नं ययं श्रूयते ब्राह्मणम् ॥ "अससत्त गिहत्थेषु" ति अससत्तं गृहस्थैः ॥ केचित्-पठन्ति—“जहिता पुघसंजोगं, ताइसंगे य वंधये । जो न सज्जइ एएहिं, वयं वूम माहणं ॥ १ ॥” अत्र च 'पूर्वसंयोगं' मात्रादिसम्बन्धं 'ज्ञाति-सम्प्राप्त' स्त्रादिसङ्गान्, यस्य भिन्नकृतत्वात् 'यान्धवांश्च' भ्रात्रादीन् ॥ स्यादेतद्—वेदाध्ययनं यजनं च भवात् प्रायक-मिति तद्योगादेव ब्राह्मणो न तु यथा त्वयोक्त इत्याशङ्क्याह—पशूनां घन्धः—विनाशाय नियमनं यैर्दुर्भिक्षेऽमी पशुघन्याः 'सर्पवेदाः' ऋग्वेदादयः, 'जट्टं' ति 'इष्टं' यजनं, 'बः' समुद्ये, 'पापकर्मणा' पापहेतुपशुघनधाद्यनुष्ठानेन न तं यष्टारं श्रायन्ते भयादिति गम्यते, 'दुःशीलं' दुराचार यतः कर्माणि 'बलवन्ति' दुर्गतिनयनं प्रति समर्थानि 'इह' वेदान्धयने यजने च भवन्तीति गम्यते, अतो नेतयोगाद् ब्राह्मणो भवति, किन्त्वन्तरोक्तगुण एवेति भावः ॥ अन्यथा 'न' नैव 'अपिः' पूरणे, मुण्डितेन 'श्रमणः' निर्ग्रन्थः । न उक्तेरेणोपलक्षणत्वाद् "ॐ भूर्भुवःस्वः" इत्यादिना ब्राह्मणः । न मुनिः अरण्यवासिनः । कुशः—दर्भस्तम्भं चीवरं कुशचीवरं वल्कलोपलक्षणेमेतत्, तेन तापसः ॥ कथममी तर्हि भवन्ति ? इत्याह—'समतये'त्यादि ॥ तथा 'कर्मणा' क्रियया ब्राह्मणो भवति । उक्तं हि—“क्षमा दानं दमो ध्यानं, सत्यं शौचं धृतिर्पुणा । ज्ञानं विज्ञानमास्त्रिक्य-मेतद्ब्राह्मणलक्षणम् ॥ १ ॥” तथा 'कर्मणा' क्षतत्राणलक्षणेन भवति क्षत्रियः । वैश्यः 'कर्मणा' छत्विपाशुपात्यादिना भवति । शूद्रो भवति तु 'कर्मणा' शोचनाविहेतुप्रेषणादिसम्पादनरूपेण । कर्माभावे हि ब्राह्मणादिक्यपदेशानामसत्तैवेति । ब्राह्मणप्रक्रमे च यच्छ्रेणाभिधानं तद्वाप्तिदर्शनार्थम् ॥ किमिदं स्वमनीषिकयैवोच्यते ? इत्याह—'एतान्' अनन्तरोक्तान् अहिंसावर्थात् 'प्रादुरकार्षीन्' प्रकटितवान् 'बुद्धः' सर्वज्ञो यैर्भयति 'ह्यतकः' केवली ।

श्रीउचरा-
व्ययनग्रे
धीनेमिच-
न्त्रीपा
दुल्लोपा-
त्या लु-
प्तः ।

॥ ३०८ ॥

ततश्च सर्वकर्मविनिर्मुक्तमिव सर्वकर्मविनिर्मुक्तं स्नातकं तत्त्वतो घंयं ब्रूमी आद्याणम् ॥ सम्मत्युपसंहर्तुमाह—‘एवमि’त्यादि
‘ते समत्या उ’ ति इत्यत्र ‘तुः’ पूरणे, इत्यष्टादशसूत्रार्थः ॥ १६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-
२८-२९-३०-३१-३२-३३ ॥ अभिघाय चेदमवस्थितो मुनिः । ततश्च—

एवं तु संसर्ग छिन्ने, विजयघोसे य माहणे । समुदाय तजो तं तु, जयघोसं महासुणिं ॥ ३४ ॥
तुष्टे य विजयघोसे, इणमुदाहु कयंजली । माहणत्तं जहाभूयं, सुहु मे उवदंसियं ॥ ३५ ॥
तुम्मे जइया जण्णाणं, तुम्मे वेयविजु विजु । जोइसंगविजु तुम्मे, तुम्मे धम्माण पारगा ॥ ३६ ॥
तुम्मे समत्या उवत्तुं, परं अण्णाणमेव य । तमणुगगहं करेहइम्हं, भिक्खेणं भिक्खुउत्तमा ! ॥ ३७ ॥

व्याख्या—‘एयम्’ वृत्तप्रकारेण, ‘तुः’ वाक्यान्तरोपन्यासे, संशये छिन्ने विजयघोषः, ‘चः’ पूरणे, आद्याणः
“समुदाय” ति आर्पित्वात् ‘समादाय’ सम्भग्न गृहीत्वाऽवधार्येत्यर्थः, ‘ततः’ संशयच्छेदानन्तरं तं ‘तुः’ पूरणे, जयघोषं
महासुनिम् ॥ यथैव मम भ्राता किं कृतवान् ? इत्याह—“तुष्टे”त्यादि ॥ “जइय” ति यष्टारः “भिक्खेणं” ति भिक्षाप्रदानेन,
द्वयं सुगममिति सूत्रप्रत्ययार्थः ॥ ३४-३५-३६-३७ ॥ एवं द्विजेनोक्तं मुनिराह—

न फलं मज्झ भिक्खेणं, त्विप्पं निक्खमसू दिया ॥ मा भमिहिसि भयावत्ते, घोरे संसारसागरे ॥ ३८ ॥
उवत्तेवो होइ भोगेसु, अभोगी नोवलिप्पई । भोगी भमइ संसारे, अभोगी विप्पसुचई ॥ ३९ ॥
उल्लो सुल्लो य दो इटा, गोलया मट्टियामया । दोऽवि आवडिपा कुहं, जो उल्लो सोऽत्थ लग्गई ॥ ४० ॥
एवं लग्गंति दुम्मेहा, जे नरा कामलालसा । विरत्ता उ न लग्गंति, जहा से सुक्खगोल्लए ॥ ४१ ॥

पञ्चविंशं
यज्ञी-
याव्यम-
व्ययनम् ।
विजयघोष-
चरित्रम् ।

॥ ३०८ ॥

व्याख्या—“अयावत्ते” चि भयानि-इहलोकभयादीनि आबर्त्ता इवाऽऽवर्त्ता यत्र स तथा वलिय । तेषं सुगम-
मिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ३८-३९-४०-४१ ॥ यदित्यं प्रज्ञापितोऽसौ कृतवर्त्तदाह—

एवं ते विजयघोसे, जयघोसस्स अंतिण् । अणगारस्स निक्खंतो, धम्मं सुच्चा अणुत्तरं ॥ ४२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४२ ॥ अभयनार्यसुपसंहरत्तनयोर्निःक्रमणफलमाह—

खवित्ता पुक्कम्माहं, संजमेण तवेण य । जयघोसविजयघोसा, सिद्धिं पत्ता अणुत्तरं ॥ ४३ ॥ ति वेमि ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ ४३ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिकृतायां उत्तराख्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-

योधायां यज्ञीयारूपं पञ्चविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

विलयघो-
षेण जयघो-
पान्तिके ।
द्वीधास्वी-
करणम् ।
द्वयोर्भुक्तिः ।

अथ सामाचार्याख्यं पट्विंशमध्ययनम् ।

व्याख्यातं पट्विंशमध्ययनम् । अधुना सामाचारीनामकं पट्विंशमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्त-
राध्ययने प्रह्वगुणा उक्ताः, तद्वाञ्छयतिरेव भवति, तेन चाऽवश्यं सामाचारी विधेया, साऽखिन्नभिधीयते’ इत्यभि-
मन्यागतस्याऽस्याऽऽदिसूत्रम्—

सामाचारिं पयकत्वामि, सधदुपखविमुक्त्वार्णि । जं चरित्ताण निगंगा, तिण्णा संसारसागरं ॥ १ ॥
व्याख्या—सुगमम् ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

पठमा आवत्तिसया नामं, विहया य निसीहिया । आपुच्छणा य तहया, चउत्थी पडिपुच्छणा ॥ २ ॥
पंचमी छंदणा नामं, इच्छाकारो य छट्ठओ । सत्तमो मिच्छकारो य, तहकारो य अट्ठमो ॥ ३ ॥
अब्बुट्ठाणं नवमा, दसमा उवसंपया । एसा दसंगा साह्णं, सामायारी पवेइया ॥ ४ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ २-३-४ ॥ एतमेव प्रत्यक्षं विषयप्रदर्शनपूर्वकं विधेयतयाऽभिधातुमाह—
गमणे आवत्तिसयं कुब्जा, ठाणे कुब्जा निसीहियं । आपुच्छणा सयंकरणे, परकरणे पडिपुच्छणा ॥ ५ ॥
छंदणा दधजाएणं, इच्छकारो अ सारणे । मिच्छकारो अ निदाए, तहकारो पडिस्सुए ॥ ६ ॥
अब्बुट्ठाणं गुरुपूया, अच्छणे उवसंपया । एवं दुपंचसंजुत्ता, सामायारी पवेइया ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘आप्रच्छन्ना’ इदमहं कुर्यां न वा इत्येवंरूपा तां स्वयं-आत्मनः करणं-कस्यचित् कार्यस्य निर्वर्तनं स्वयं-
करणं वसिन्, तथा ‘परकरणे’ अन्यप्रयोजनविधाने ‘प्रतिप्रच्छन्ना’ गुरुनिशुकोऽपि हि पुनः प्रवृत्तिकाले प्रतिपृच्छत्येव

गुरुम् ॥ ‘छन्दना’ निमग्नणा ‘द्रव्यजातेन’ द्रव्यविशेषेण पूर्वगृहीतेनेति गम्यते । यदुक्तम्—“पुष्पगदिण छंदननिमंतणा होइ अगदिण” ति । इच्छाकारः ‘सारणे’ आत्मनः परस्य वा कृत्यं प्रति भवर्त्तने, तत्राऽऽत्मसारणे, यथा—इच्छाकारेण गुप्सविकीर्षितं कार्यमिदं करोमीति, अन्यसारणे च—मम पात्रलेपनावि इच्छाकारेण कुरुत । ‘तथाकारः’ इदमित्यमेवेत्यभ्युपगमः, स च ‘प्रतिश्रुते’ प्रतिश्रवणे गुरो वाचनादिकं यच्छलेवमेतदित्यभ्युपगमरूपे । ‘अभी’त्याभिमुख्येन उत्थानम्—उत्थमनमभ्युत्थानं, “गुरुपूय” चि सूत्रत्वाद् गुरुपूजायां, सा च गौरवार्हाणामाचार्यश्लानादीनां यथोचिताहारादिसम्पादनम् । इह च सामान्याभिधानेऽप्यभ्युत्थानं निमग्नणारूपमेव ग्राह्यम्, अत एव निर्युक्तिकृता एतत्स्थाने निमग्नणैयाऽभिहिता “छंदणा य निमंतण” ति । तथा “अच्छणे” चि ‘आसने’ प्रक्रमाद् आचार्यान्तरादिसन्निधानावस्थाने ‘उपसम्पद्’ इत्यन्तं काष्ठं भयदन्तिके मयाऽऽसितव्यमित्येवंरूपा । ‘एवम्’ उक्तप्रकारेण “दुपंचसंजुत्त” चि ‘द्विपञ्चकसंयुक्ता’ दशसंख्यायुता सामाचारी ‘प्रवेदिता’ कथिता । शेषं स्पष्टमिति सूत्रत्रयार्थः ॥ ५-६-७ ॥ एतावता दशविधां सामाचारीमभिधाय ओषसामाचारी विबहुरिदमाह—

पुधिह्यन्मि चउभोगे, आइहम्मि समुट्टिए । भंडयं पडिलेहिता, वंदित्ता य तओ गुरुं ॥ ८ ॥
पुच्छिज्जा पंजलिउढो, किं कायवं मए इहं ? । इच्छं निओइउं भंते !, वेयावचे व सज्झाए ॥ ९ ॥
वेयावचे निउत्तेणं, कायवमगिलायओ । सज्झाए धा निउत्तेणं, सबदुक्खविमोक्खणे ॥ १० ॥

व्याख्या—पूर्वस्मिन्नुभोगे आदित्ये ‘समुत्थिते’ समुद्रते इत्यर्थः, इह च किञ्चिद्दूतोऽपि चतुर्भागाश्चतुर्भागा उक्तः, ततोऽयमर्थः—शुद्धा नमश्चतुर्थो विभिद्यते, तत्र पूर्वद्विक्सम्बद्धे किञ्चिद्दूनमश्चतुर्भागे यदाऽऽदित्यः समुदेति तदा पादोनपौरुष्यामित्यर्थः, भाण्डमेव ‘भाण्डकं’ पर्वद्गृहाद्युपकरणं प्रतिलिख्य चन्द्रित्वा च ‘ततः’ प्रतिलिखनानन्तरं ‘गुरुम्’ आचार्यादि

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्नीया
मुखवोधा-
रया लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३१० ॥

पृच्छेत् कृतप्राञ्जलिः, यथा—किं कर्त्तव्यं मया 'इह' अस्मिन् समये इति गम्यते । एतदेव व्यनक्ति—“इच्छं” ति इच्छामि
“नियोजयितुं शुष्माभिरात्मानमिति शेषः । “भंते” ति भदन्त ! वेयावृत्त्ये, वाशब्दो भिन्नक्रमः, ततः स्वाध्याये
या ॥ एवं च प्रष्टा यत् कृतं तदाह—वेयावृत्त्ये नियुक्तेन कर्त्तव्यं प्रक्रमान् “अगिलायउ” ति अग्लान्यैव,
स्वाध्याये या नियुक्तेन सर्वदुःखविमोक्षणे स्वाध्यायोऽग्लान्यैव कर्त्तव्य इति प्रक्रम इति सूत्रत्रयार्थः ॥ ८-९-१० ॥
इत्थं सकलौघसामाचारीमूलत्वात् प्रतिलेखनायाः कालं सदा विवेकत्वाद् गुरुपारवर्त्य चाभिधायौत्सर्गिकं दिनकृत्यमाह—
द्विचसस्त चतुरो भागे, कुब्जा भिक्खु वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुब्जा, दिणभागेसु चउसु वि ११
पदमं पोरिसि सज्जायं, वीयं ज्ञाणं क्षियायइ । तइयाए भिक्खायरियं, पुणो चउत्थीए सज्जायं ॥ १२ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—“वओ” ति ‘ततः’ चतुर्भागकरणानन्तरं ‘उत्तरगुणान्’ स्वाध्यायादीन् ॥ प्रथमो
पौठपी ‘स्वाध्यायं’ याचनादिकं कुर्यात्, द्वितीयायां ध्यानं ध्यायेत्, ध्यानं चेद्द्वार्यपौठपीत्वादस्या अर्थविषय एव
मानसादिव्यापारणमुच्यते, ध्यायेदिति वा, अनेकार्थत्वाद् धातूनां कुर्यादिति सूत्रद्वयार्थः ॥ ११-१२ ॥ यदुक्तं प्रथमो
पौठपीमिति तत्परिहारार्थमाह—

आसादे मासे दुपया, पोसे मासे चउप्पया । चित्तासोएसु मासेसु, तिपया हवइ पोरिसी ॥ १३ ॥
अंगुलं सत्तरत्तेणं, पक्खेण य दुअंगुलं । वहूए हायए वा वि, मासेणं चउरंगुलं ॥ १४ ॥
आसादयदुलपक्खे, भइवए कत्तिए य पोसे य । फगुणवइसाहेसु य, नायवा ओमरत्ता उ ॥ १५ ॥
व्याख्या—‘सप्तपत्रेण’ ति दिनाविनाभावित्वाद् रात्रीणां सप्ताहोरात्रेण वर्द्धते दक्षिणायने, क्षीयते उत्तरायणे । इह च

पडविंशं
सामाचा-
र्याख्यम-
व्ययनम् ।
यतिवित्त-
कृतम् ।

॥ ३१० ॥

रात्रयं प्रोक्तं साद्वेनेति शेषो द्रष्टव्यः, पर्येण द्वाहलुद्धलभिधानात् । अन्यथ केयुचिद्भासेषु दिनचतुर्दशकेनाऽपि पक्षः सम्भवति, एव च सप्तयज्ञेषु द्वाहान्या न फलिद्विरोधः ॥ केयु पुनर्भासेषु दिनचतुर्दशकेनाऽपि पक्षसम्भव इत्याह—
“ओम्” सि ‘अयमा’ न्यूना एतेनेति शेषः, “रत्त” चि उपलक्षणत्वाद्दोशाना, एवं चैकैकदिनाऽपहारे दिनचतुर्दश-
केनेषु कृष्णपक्ष एतेष्विति भावः । शेषं स्पष्टमेवेति सूत्रयार्थः ॥ १३-१४-१५ ॥ इत्थं पौरुषीपरिक्षानोपायमभिधाय

द्वाह प्रलितरनाशब्देन निर्दिष्टायाः पादोनपौरुष्याः परिक्षानोपायमाह—

निष्टामूलं आसाद-सायणे छहि अंगुलेहि पडिलेहा । अट्टहि वीयतइयम्मि, तहए दस अट्टहि चउरंथे ॥
व्याख्या—‘ज्येष्ठांशून्’ ज्येष्ठे आषाढे श्रायणे पद्मिरहुतैः प्रत्यहं प्रागुद्दिष्टपौरुषीमाने प्रक्षिप्तैरिति गम्यते, ‘प्रतिलेखा’
प्रतिद्वारना, अष्टमिर्दितीये, ‘त्रिके’ वृत्तीये दशमिः, अष्टमिश्चतुर्थे त्रिके इति योग इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

पौरुष्याः स्थापना चेयम्—

ज्येष्ठे	पद १ अंगुल ४	मार्गशीर्षे	पद ३ अंगुल ८
आषाढे	पद ३	षीरे	पद ४
श्रावणे	पद २ अंगुल ४	माघे	पद ३ अंगुल ८
भाद्रपदे	पद २ अंगुल ८	पौष्ये	पद ३ अंगुल ४
अश्विने	पद ३	चैत्रे	पद ३
कार्तिके	पद ३ अंगुल ४	वैशाखे	पद २ अंगुल ८

इत्थं दिनकर्तव्यमभिधाय राज्ञो यद्विधेयं तदाऽह—

रति पि चउरो भाए, भिक्खु कुज्जा वियक्खणो । तओ उत्तरगुणे कुज्जा, राहभागेसु चउसु वि ॥ १७ ॥

पादोनपौरुष्याः स्थापना चेयम्—

ज्येष्ठे	पद २ अंगुल १०	मार्गशीर्षे	पद ४ अंगुल ६
आषाढे	पद २ अंगुल ६	षीरे	पद ४ अंगुल १०
श्रावणे	पद २ अंगुल १०	माघे	पद ४ अंगुल ६
भाद्रपदे	पद ३ अंगुल ४	पौष्ये	पद ४
अश्विने	पद ३ अंगुल ८	चैत्रे	पद ३ अंगुल ८
कार्तिके	पद ४	वैशाखे	पद ३ अंगुल ४

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोया-
स्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३११ ॥

पठमं पोरिसिं सञ्ज्ञायं, चिद्वयं क्षाणं क्षियायई । तइयाए निइमुखवं तु, चउत्थी भुज्जो वि सञ्ज्ञायं १८
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—रात्रिमपि न केवलं दिनमित्यपिशब्दार्थः, द्वितीयायां 'ध्यानं' धर्मध्यानं तृतीयायां
'निद्रामोक्षं' स्वप्नं कुर्यादिति सर्वत्र प्रक्रमाद् वृषभापेक्षं चैवत्, सामस्येन तु प्रथमचरमग्रहरजागरणेमेव, तथा
चागमः—'संवेसि पढमजामे, दोण्णि उ चसहाण आइमा जामा । तइजो होइ गुरुणं, चउत्थओ होइ सवेसिं ॥ १ ॥'
इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १७-१८ ॥ सम्प्रति रात्रिभागचतुष्टयपरिज्ञानोपायमुपदर्शयन् समस्तं यतिकृत्यमाह—
जं नेइ जया रसिं, नक्खत्तं तस्मि नहचउन्भाए । संपत्ते विरमेज्जा, सञ्ज्ञाय पओसकालम्मि ॥ १९ ॥
तस्मैव य नक्खत्तं, गयण चउन्भागसावसेसम्मि । वेरत्तियं पि कालं, पडिलेहिता सुणी कुज्जा ॥ २० ॥

व्याख्या—यद् नयति समाप्तिमिति गम्यते, यदा रात्रिं नक्खत्तं तस्मिन् नभश्चतुर्भागे सम्प्राप्ते विरमेत "सञ्ज्ञाय" इति
स्वाध्यायात् प्रदोषकाले प्रारब्धादिति शेषः ॥ तस्मिन्नेव नक्षत्रे प्रक्रमात् प्राप्ते "गयण" इति गगने, कीदृशि ? चतुर्भागेन
गम्येन सावशेषं चतुर्भागसावशेषं तस्मिन् 'वैरात्रिकं' द्वतीयम् अपिशब्दात् निजनिजसमये प्रादोषिकादिकं च कालं
"पडिलेहिच" इति 'प्रत्युपेक्ष्य' जागर्थं मुनिः 'कुर्यात्' करोतेः सर्वधात्वर्थत्वाद् गृहीयात् ॥ इह च प्रथमादिषु नभश्चतुर्भागेषु
सम्प्राप्ते नेवरि नक्षत्रे रात्रेः प्रथमादयः प्रहरा इति सामर्थ्यादुक्तं भवतीति सूत्रद्वयार्थः ॥ १९-२० ॥ इत्थं सामान्येन
दिनरजनिशुल्लमुपदर्श्य पुनर्विशेषतस्तदेव दर्शयत्सावद् दिनकृत्यमाह—
पुचिल्लम्मि चउन्भागो, पडिलेहिताण भंडयं । गुरुं वंदिस्सु सञ्ज्ञायं, कुज्जा दुक्खविमुखखणं ॥ २१ ॥
पोरिसीए चउन्भाए, वंदित्ताण तओ गुरुं । अपडिक्कमित्ता कालस्स, भायणं पडिलेहए ॥ २२ ॥

१ "सर्वेषां प्रपत्त्यलो, हो ए वृषभाणमाओ यामो ५ त्वीयो भवति गुरुणो, चतुर्थको भवति सर्वेषां ॥ १ ॥"

पडिविशं
सामाचा-
र्याख्यम-
ध्ययनम् ।
यतिदिन-
कृत्यम् ।

॥ ३११ ॥

मुहपति पडिलेहिता, पडिलेहिन्न गोच्छयं । गोच्छगलइयंगुलिओ, वत्थाहं पडिलेहए ॥ २३ ॥
 उहुं धिरं अतुरियं, पुयं ता वत्थमेव पडिलेहे । तो यिइयं पफ्फोडे, तइयं च पुणो पमज्जिआ ॥ २४ ॥
 अणवाविं अयलियं, अणायुयं धिं अमोसल्लि चैव । छप्पुरिया नव खोडा, पाणी पाणिविसोहणं २५
 आरभटा सम्महा, यज्जेयथा य मोसली तइया । पफ्फोडणा चउत्थी, विक्खित्ता वेइया छट्टा ॥ २६ ॥
 पसिदिल-पलं वल्लोला, एगामोसा अणेगरूवपुणा । कुणइ पमाणि पमायं, संकिए गणणोवगं कुज्जा ॥
 अणूणा हरित्तपडिलेहा, अविबधासा तहेव य । पढमं पयं पसत्थं, सेसाणि उ अप्पसत्थाणि ॥ २८ ॥
 पडिलेहणं कुणंतो, मिदो कइं कुणइ जणययकहं वा । देइ च पचक्खाणं, चाएइ सयं पडिच्छइ वा २९
 पुइयो आउफाए, तं ऊ-चा ऊ-यणस्सइ-त्तसाणं । पडिलेहणा पमत्तो, छणहं पि विराहओ होइ ॥ ३० ॥
 तइयाए पोरिसीए, भत्तं पाणं गवेसए । छणहं अण्णयरागम्मि, कारणम्मि समुट्ठिए ॥ ३१ ॥
 धेयणवेयावंचे, इरियट्टाए य संजमट्टाए । तह पाणवत्तियाए, छट्ठं पुण धम्मचित्ताए ॥ ३२ ॥
 निगंगो धिइमंतो, निगंगी वि न करिज्ज छहिं चैव । टाणेहिं तु इमेहिं, अणइक्कमणा य से होइ ॥ ३३ ॥
 आपंके उयसगे, तित्तिक्खया पंभंचेरगुत्तीसुं । पाणिदयातवहेउं, सरीरवुच्छेयणट्टाए ॥ ३४ ॥
 अपसेसं भंदगं गिज्जा, चक्खुसा पडिलेहए । परमद्वजोअणाओ, विहारं विहरए सुणी ॥ ३५ ॥
 चउत्थीए पोरिसीए, निक्खिवित्ताण भायणं । सज्झायं च तओ कुज्जा, सघभावविभावणं ॥ ३६ ॥
 पोरिसीए चउन्नाए, धंदित्ताण तओ गुकं । पडिक्कमित्ता कालस्स, सिज्जं तु पडिलेहए ॥ ३७ ॥
 पासयणुचारम्मि च, पडिलेहिन्न जयं जइ ।

व्याख्या—सूत्रद्वयं व्याख्यातप्रत्ययेव । नवरम्—‘पूर्वस्तिष्ठतुभोगे’ प्रथमपौरोषीलक्षणे प्रक्रमान् दिनस्य प्रत्युपेक्ष्य ‘भाण्डकं’ वर्षाकल्पादिकं आदित्योदयसमय इति शेषः ॥ द्वितीयसूत्रे पौरुष्याश्चतुर्थभागे अवशिष्यमाण इति गम्यते, अप्रतिरुच्य कालस्य चतुर्थपौरुष्यामपि स्वाध्यायस्य विधास्यमानत्वात् ॥ प्रतिलेखनाविधिमेवाह—युसवस्त्रिकां प्रतिलेख्य प्रतिलेखयेत् ‘गोच्छकं’ पात्रकोपरिवर्त्युपकरणम्, ततश्च “गोच्छगलइयंगुलिह” इति प्राकृतत्वाद् अङ्गुलिगतगोच्छकः ‘वस्त्राणि’ पटलकरूपानि ‘प्रतिलेखयेत्’ मस्त्रावात् प्रमार्जयेदित्यर्थः ॥ इत्थं तथारथस्थितान्येष पटलकानि गोच्छकेन प्रमृज्य पुनर्यत् कुर्यात् तदाऽऽह—‘ऊर्द्धं’ कायतो वस्त्रश्च, तत्र कायत उच्छुद्धकः, वस्त्रतस्त्रिर्यक्रमसारितवस्त्रः, ‘स्थितं’ दृढप्रदण्डेन ‘अस्तरितम्’ अद्भुतं यथा भयलेयं ‘पूर्वं’ प्रथमं “ता” इति चावात् ‘वस्त्रं’ पटलकरूपं जातावेकवचनम्, पटलकप्रक्रमेऽपि सामान्यवाचकवस्त्रशब्दभिधानं वर्षाकल्पादिप्रत्युपेक्षणायामप्ययमेव विधिरिति ख्यापनार्थम् । एवमशब्दो भिन्नक्रमः, ततः प्रत्युपेक्षेतैव आरतः परतश्चैव निरीक्षेतैव न तु प्रस्फोटयेत्, तत्र य यदि जन्तून् पश्यति ततो यतनयाऽन्यत्र सङ्क्रामयति, तददर्शने च “तो” इति ‘तवः’ प्रत्युपेक्षणानन्तरं द्वितीयमिदं कुर्यात्—यदुत प्रस्फोटयेत्, तृतीयं च पुनरिदं कुर्यात्—यदुत ‘प्रमृज्यात्’ प्रत्युपेक्ष्य प्रस्फोट्य च हस्तगतान् प्राणिनः प्रमृज्यादित्यर्थः ॥ कथं पुनः प्रस्फोटयेत् प्रमृज्येद् वा ? इत्याह—‘अनर्तितं’ वस्त्रं यपुर्वा यथा नर्तितं न भवति, ‘अवलितं’ यथाऽऽत्मनो वस्त्रस्य च बलितं—मोटनं न भवति, ‘अननुबन्धि’ अनुबन्धेन—नैरन्तर्यलक्षणेन युक्तमनुबन्धि न तथा अतनुबन्धि, कोऽर्थः ? अलक्ष्यमाणविभागं यथा न भवति, “अभोसर्लि” इति सूत्रत्वादामर्शवत् तिर्यगूर्ध्वमथो वा कुड्यादिपरामर्शवद् यथा न भवति तथा, किम् ? इत्याह—“छप्पुरिम” इति पदपूर्वाः—पूर्वं क्रियमाणतया तिर्यक्कृतवस्त्रप्रस्फोटनात्मकः क्रियाविशेषा येषां ते पदपूर्वाः, नव ‘स्फोटकाः’ प्रस्फोटनरूपाः कर्तव्या इति शेषः, पाणौ प्राणिनां—कुन्वादीनां विशेषणं त्रिक-

त्रिवेत्तरष्टां त्रिचक्रिणः सप्तं पाणिपानिनिगोपनं कर्त्तव्यम् ॥ प्रतिलेखनादौपपरिहरार्थमाह—“आरभता” विपरीतक-
रन्नुच्यते, स्वस्थं वा अन्यान्यवस्त्रमहनेनाऽसौ भवेत्, उक्तं हि—“विर्वहकरणसारमया तुरियं वा अभ्रममगदणेन” ।
सम्भवंत सम्भदौ स्वरितयाम् स्त्रीलिङ्गया, यस्मान्नः कोणसञ्चालनम्, उपपेक्षां उपरि निपदनम्, उक्तञ्च—“अतो य होज
कोला निशियन स्तयेय सम्भदा” यजयितव्येति सार्यत्र सम्यच्यते । ‘यः’ पूरणे, “गोसलि” स्ति तिर्यगूर्ध्वमयो वा घट्टना
हर्ता । ‘मरकोटका’ प्रकर्षेण रेणुगुणितस्येव यस्तस्य स्फोटना चतुर्थी । विशेषणं विक्षिप्ता यस्मासीति गम्यते, रुदित्वाद्य
स्त्रीलिङ्गता, सा च प्रत्युपेक्षितव्यस्त्याऽन्यत्राऽप्रत्युपेक्षिते क्षेपणं प्रत्युपेक्षमाणो वा यस्माञ्चलं यदूर्ध्वं क्षिपति । वेदिका
“पट्ट” चि पट्टी, अत्र सम्भदायः—“चेदया बन्धविहा यमया, सं जहा—उडुवेदया, अहोवेदया, तिरियेवेदया, उर्ध्वओ-
वेदया, एओभोवेदया । सत्य उडुवेदया—उपरि जणुणाणं हत्ये फाळणं पडिलेहेह, अहोवेदया—अहोजणुणाणं हत्ये
काळण पडिलेहेह, तिरियेवेदया—संढासराणं मण्णेणं हत्ये नेऊण पडिलेहेह, उमओवेदया—बाहाणं अंतरे दो वि जाणुगा
काळण पडिलेहेह, एओभोवेदया—एणं जणुगं बाहाण अंतरे काळण पडिलेहेह” । एवमेते दोपाः प्रतिलेखनार्था
वर्तिष्यन्त्याः ॥ यथा प्रक्षिपितं नाम दोषः—यदददम् अनिरायतं वा यत्सं गृह्यते । प्रलम्बः—यद्विपममहणेन प्रत्युपेक्ष्य-
माणवस्त्रकोणानां सम्यन लोलः—भूमौ फरे वा प्रत्युपेक्ष्यमाणवस्त्र लोलनसमीपां इन्द्रः । एकामर्शनं एकामर्शो प्राग्बत्
स्त्रीलिङ्गता, मध्ये गृहीत्वा प्रहणदेशं यावदुभयतो यस्तस्य यदेकञ्चलं सङ्घर्षणभाकर्षणम् । “अणेगस्त्रयधुण” स्ति अनेकरूपा

१ “विषयकाण आरभता रविति वा भन्याऽन्यमहणेन” । २ “यन्तर्वा भयेषु कोणा निपीदने तत्रैव सम्भदौ” । ३ “वेदिका
वर्णादिषा मयहा, वयमा—उर्ध्ववेदिका भयोवेदिका तिर्यगेवेदिका उमकोवेदिका पुक्तोवेदिका, तयोर्ध्ववेदिका—उपरि जानुनोर्दो
हृदा मतिष्ठेयवति, भयोवेदिका—भयो ज्ञान्वोर्दोहो हत्वा मतिष्ठेयवति, तिर्यगेवेदिका—संघर्षाकयोर्मध्ये हस्तेन गृहीत्वा मतिष्ठेयवति,
उमकोवेदिका—बाहोरेतरे द्वे भवि जानुनी हत्वा मतिष्ठेयवति, पुक्तोवेदिका—भुक्तं जानु बाहोरेतरे हत्वा मतिष्ठेयवति” ।

चासौ साङ्ख्यग्रयातिरमणतो युगपदनेकवस्त्रमहणतो वा धूनना च—कम्पना अनेकरूपधूनना । तथा यत् करोति ‘प्रमाणे’ प्रस्फोटनादिसङ्ख्यालक्षणे प्रमादं यच्च ‘शङ्किते’ प्रमादतः प्रमाणं प्रति शङ्कोत्पत्तौ गणना—अङ्गुलिरेत्यास्पर्शनादिना एकद्वित्रि-
सङ्ख्यात्मिका सायुपगच्छति गणनोपगं यथा भवत्येवं गम्यमानत्वात् प्रस्फोटनादि कुर्यात् सोऽपि दोषः । सर्वत्र पूर्व-
सूत्रादनुवर्त्य वर्जनक्रिया योजनीया । एवं चानन्तरोक्तद्वौपरिन्विता सदोषा प्रत्युपेक्षणा, वियुक्ता तु निर्दोषेत्यर्थोदुक्तम् ॥
साग्रतं त्वेतामेव भङ्गकदर्शनद्वारेण साक्षात् सदोषां निर्दोषां च किञ्चिद्विशेषतो वक्तुमाह—“अणूणाहरित्” इति
ऊना प्रासावतिरिक्ता घोनातिरिक्ता न तथा अनूनातिरिक्ता प्रविलेखा, इह च न्यूनताधिक्ये प्रस्फोटनाप्रमार्जनवेलां चाभिल-
षाच्ये, यत् इच्छम्—“श्लोढणपमज्जवेलासु चेव ऊणादिया मुणेयथा” । “अविबद्धानां” इति विविधो व्यवसायः—विपर्ययो
यस्यां सा विव्यत्यासा न तथा ‘अविव्यत्यासा’ पुरुषोपधिविपर्ययोसरहिता कर्त्तव्येति शेषः । अत्र च त्रिभिर्विशेषणपदैरदो-
भङ्गाः सूचिता भवन्ति । आपना चेयम्—

५५५	१५५	३१५	४५	५५	१५१	३११
-----	-----	-----	----	----	-----	-----

तेषु च कः ह्यद्वयः ? को
वाऽशुद्धः ? इत्याह—‘प्रथमं पदम्’ आद्यभङ्गरूपं प्रसक्तम्, शेषाणि तु अप्रसक्तानि ॥ निर्दोषामप्येनां कुर्वता यत् परि-
हर्ध्वं यत् फाकोपदेष्टुमाह—“पट्टिलेहे” इत्यादि वाचयति अन्यं स्वयं ‘प्रतीच्छति’ वा आलम्पादिकं गृह्णाति य इति
गम्यते ॥ स किम् ? इत्याह—“पुटनी” इत्यादि स्पष्टम् । नवरं पट्टायविरामक पदम्—अमत्तो हि कुम्भकारशालादौ
स्थितो जलशृङ्गपटादिकमपि प्रलोठयेत्, ततस्तज्जलेन मृदप्रिवीजकुञ्ज्यादयः प्लव्यन्ते, यत्र चाभिस्तत्र चावश्यं वायुरिति
पणामपि विराधना । तदनेन प्रविलेखनाकाले हिंसाहेतुत्वाद् भिषः कयादीनां परिहार्यत्वमुक्तम्, इत्थं प्रथमपौरुषीकृत्य-
मुक्तम् । द्वितीयपौरुषीकृत्यम् “वीर्य क्षाणं क्षियायद्” इत्यनेनोक्तमेव । उभयं चैतदवश्यं कर्त्तव्यम् । अतस्तृतीयपौरुषी-
कृत्यमप्येवम् उत कारण एवोत्पत्ते ? इत्याशङ्क्याह—“तद्वृत्” इत्यादि सुगमम् । नवरम्—श्रौत्सर्गिकमेव तृतीयपौरुषीभक्त-

दानगणेशम्, अन्धया हरिहरस्विधर्मां धयाष्टाष्टनेय भय्यादिगणेशम्, तथा पाह—“सर्वकाले चरे भिषकु” इति ॥
 धाम्ने इ हर धारणायाह—“देवन्” इति सुप्लोपाद् येदनादानस्य चोपलक्षणत्वात् द्युत्विपासावेदतोपदामनाय, तथा
 “वेदावे” इति वेदाहरणाय, तथा ‘देवे’ इति ईयांसनिधिः सेव इयंस्त्वमे, ‘पा’ सयुषये, तथा संयमार्योय, तथा ‘गण-
 शविदाह’ इति ‘प्राजदन्त्ये’ र्वाविधिमितिपम्, अविधिना ज्ञात्वानोऽपि प्राणोपक्रमणे हिंसा स्यात्, पष्टं पुनरिदं कारणम्—
 द्युत्तु ‘प्रमंयिदावे’ समंभ्यावचिन्वाये मष्टपानं गयेपवेदिति सर्वथाऽनुयच्छेते ॥ आह—एतत्कारणोत्पत्तौ किम्बद्वयं
 मष्टपानगणेशं कर्तव्यमुगाऽप्यथा ? इत्याह—“निगंये” द्यादि मुगमम्, नयरम्—किमिति न कुर्यात् ? इत्याह—“अण-
 र्द्यन्ना” इति द्युत्त्वाद् ‘अनसिद्धमंजं’ संयमयोगानामनुद्धनं, पशब्दो यस्मादर्थे, यस्मात् “स्ते” तस्य निर्मन्यादेर्भवति,
 भय्या हरिहरिभ्यमसम्भवात् ॥ षट् स्थानान्याह—‘आवष्टे’ ज्वराद्यौ ‘उपसर्गे’ दिव्यादौ सति, उभयत्र तन्निवारणार्थ-
 निधि गम्यते । तथा शिक्षा-सहनं तथा, प्रज्ञचयंगुणिषु विषये, तथा ‘पाणिदयातयहेवं’ इति ‘प्राणिदयाहेतोः’ यद्यदौ
 भिषक्तकायादिदीवरसाये, यषः—चतुर्धादि वद्वेतोष, तथा शरीरव्ययच्छेदनायं उचितकालेऽनसनं कुर्वन् भक्षपानगवे-
 तनं न दुर्यादिति योग्यम् ॥ वद्वेपणां च कुर्वन् केन विधिना कियत्थेनं पर्यदेत् ? इत्याह—अपगतसोपमपशेषं समस्त-
 नित्यं, ‘भान्दपम्’ स्वप्नं शृङ्गाया चतुषा प्रत्युपेक्ष्येति गम्यते, वतः प्रतिलेखयेत्, उपलक्षणत्वात् ॥ तदाऽऽद्याय
 ‘दस्’ वत्तद्भू भर्त्योऽनमाभित्य स्वप्लोपे पद्ममी, परतो हि क्षेत्रतीवमदनादि स्यात्, विहरत्यसिन् प्रदेष्टे इति विद्यारस्तं
 ‘भर्रेत्’ परेत् मुनिः ॥ इत्थं विद्वतोषाभयं चागत्य गुर्वालोचनादिपुरस्सरं भोजनादि कृत्वा यत् कुर्यात् तदाह—“चतुर्थी”-
 तर्हि ‘मिधिय’ प्रत्युपेक्षगापूर्वकं वन्तु ॥ पौरुष्याः प्रथमात् चतुर्थ्याच्चतुर्भागे शेप इति गम्यते ॥ “पासधपुधार-

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनिमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
दृचिः ।
॥३१४॥

भूमि च" ति चक्षुब्धात् कालभूमिं "ज्यं" ति 'यत्तम्' आरम्भादुपरंतं यथा भवति, शेषं स्पष्टमिति साद्वैतसप्तदश-
सूत्रार्थः ॥ २१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७ ॥ इत्थं विशेषतो दिनकृत्य-
मभिधाय रात्रिकृत्यमाह—

काउस्सगं तओ कुब्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ३८ ॥
देसियं च अईयारं, चित्तिज्ज अणुपुव्वसो । नाणम्मि दंसणे च्वेव, चरित्तम्मि तहेव य ॥ ३९ ॥
पारियकाउस्सगो, वंदित्ता य तओ गुं । देसियं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं ॥ ४० ॥
पडिक्कमित्ताण निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुं । काउस्सगं तओ कुब्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ४१ ॥
सिद्धाणं संयवं किच्चा, वंदित्ताण तओ गुं । थुइमंगलं च काऊणं, कालं संपडिलेहए ॥ ४२ ॥
पढमं पोरिसिं सज्झायं, वीयं ह्याणं क्षियायइ । तइयाए निदमुक्खं तु, चउत्थी सुज्जो वि सज्झायं ॥ ४३ ॥
पोरिसीए चउत्थीए, कालं तु पडिलेहिया । सज्झायं तु तओ कुब्जा, अयोहंतो असंजए ॥ ४४ ॥
पोरिसीए चउब्भाए, वंदित्ताणं तओ गुं । पडिक्कमित्तु कालस्स, कालं तु पडिलेहए ॥ ४५ ॥
आगए कायवुस्सगो, सवदुक्खविमुक्खणे । काउस्सगं तओ कुब्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ४६ ॥
राईयं च अईयारं, चित्तिज्ज अणुपुव्वसो । नाणम्मि दंसणम्मि य, चरित्तम्मि तवम्मि य ॥ ४७ ॥
पारियकाउस्सगो, वंदित्ताण तओ गुं । राईयं तु अईयारं, आलोइज्ज जहक्कमं ॥ ४८ ॥
पडिक्कमित्तु निस्सल्लो, वंदित्ताण तओ गुं । काउस्सगं तओ कुब्जा, सवदुक्खविमुक्खणं ॥ ४९ ॥
किं तवं पडिवज्जामि ? एवं तत्थ विचिंतए । काउस्सगं तु पारित्ता, करिज्जा जिणसंयवं ॥ ५० ॥

पट्विंशं
सामाचा-
र्याख्यम-
व्ययनम् ।
यतिरात्रि-
कृतम् ।

॥३१४॥

पारिपकाउस्सगो, धंदिस्ताण तओ गुठं । तवं संपण्डियज्जित्ता, करिज्ज सिदाण संधयं ॥ ५१ ॥
 व्याख्या—“दृढ” चि ‘वता’ प्रसयणादियूनिप्रतिष्ठनानन्तरम् प्रतिक्रम्य ‘निःशून्यः’ मायाविशत्यरहितः, सूचक-
 त्वात् दृष्टस्य वननरूपयुक्तं क्षमयित्वा च यन्दित्वा ततो गुठं ‘कायोत्सर्गं’ चारित्रदर्शनज्ञानशुद्धिनिमित्तं व्युत्सर्गप्रय-
 त्थनं जायनेरूपपन्नम् ॥ “धुश्यंगलं च काऊणं” इति ‘स्तुतिमङ्गलं’ स्तुतिवयरूपं कृत्या फालं सम्प्रत्युपेक्षते, कोऽर्थः ?
 मन्त्रिणागौर्षे वपलधन्यत्वाद् गृह्णाति च ॥ “पठममि”त्यादि गतमेव । नवरं पुनरभिधानमस्य पुनः पुनरुपवेष्टव्यमेव गुरु-
 भिर्न प्रयासो मन्तव्य इति स्यापनार्थम् ॥ कथं पुनश्चतुर्थैरुप्यां स्वाध्यायं कुर्यात् ? इत्याह—‘वैरुप्यां चतुर्थ्यां ‘फालं’
 धैरात्रिकं ‘तु’ पूरणे, ‘प्रत्युपेक्ष्य’ प्रतिजागर्यं प्राग्वद् गृहीत्वा च स्वाध्यायं ततः कुर्याद् ‘अवोधयन्’ अनुत्थापयन्
 असंवत्साद् ॥ ‘वैरुप्याः’ मन्त्रमात्रं चतुर्थ्याश्चतुर्थमार्गेऽवदिष्यमाणे इति शेषः, यन्दित्वा ततो गुठं प्रतिक्रम्य ‘फालस्य’
 धैरात्रिकस्य ‘फालं’ प्राभातिकं दुष्टज्जोषध्यामाणाविशेषोपयोगकः “पण्डिलेहर” चि ‘प्रत्युपेक्षेत’ प्राग्वद् गृहीयाच्च । इह च
 साक्षात् प्रत्युपेक्षणस्यैव पुनः पुनरभिधानं यदुत्तरविषयत्वात् । अत्र च सम्प्रदायः—“कोहं गुरु वदित्ता गुणंति जाव
 वरिमो जामो पसो, चरिमे जामे सयं वदित्ता वेरत्तियं पेत्तुं सज्जायं करेति कोहं गुरु सुवंति, पत्ते पाभाइद्द काले जो
 पाभाइयं फालं पेदित्ति सो फालस्स पडिक्कमिठं पाभाइयं फालं गेण्हद्द, सेसा फालवेलाए फालस्स पडिक्कमंति, तओ
 भायस्सयं सुवंति” । मध्यमप्रक्रमोपेक्षं च फालत्रयग्रहणमुक्तम्, अन्यथा सुत्सर्गतं उत्कर्षेण चत्वारो जयन्त्येन प्रयः फाला
 क्षपणारतमोत्कर्षेण हो जयन्त्येनेकोऽप्यनुशात एव, यत्र उत्तमम्—“फालचतुर्कं चक्रोत्सर्पण, जहन्नओ तिन्नि द्दुति बोधच्चा ।

१ “तदा गुरुव तस्याप गुणपन्ति पापए करमो धामः प्रासः, चरमे धामे सर्वे जथायं वेरत्तिरिं गृहीत्वा स्वाध्यायं कुर्वन्ति तदा गुरुवः स्वपन्ति,
 मन्त्रे प्राभातिकं फालं च प्राभातिकं फालं मन्त्रीपन्ति स फालस्य प्रतिक्रम्य प्राभातिकं फालं गृह्णाति, शेषाः फालवेलायां फालस्य प्रतिक्राम्यन्ति,
 दृढ भ्यादस्यं कुर्वन्ति” । २ “फालचतुर्कं तत्पूरेन जयन्ततः प्रयो भवन्ति बोधन्त्याः । द्वितीयपदे द्विकं तु, मायामद्विविप्रमुक्तानाम् ॥ १॥”

भीउचरा-
प्पनय्ये
भीनेमिप-
न्दीया
मुत्तनोपा-
ख्या लुपु-
दुषिः ।
॥ ३१५ ॥

पीपपन्मि दुगं सु, भायामयविणसुकाणं ॥ १ ॥” अत्र च सुसब्दादेकस्याऽप्यनुज्ञा, तथा च चूर्णिकारः—“एवं जमीयाविणो
विभि श्रो फा अलिपद्दरस एको भवई” ॥ ‘आगते’ प्राप्ते ‘कायव्युत्सर्गे’ उपचारात् कायव्युत्सर्गसमये सोपं प्राप्तवत् । यबेह
फायोत्सर्गस्य सर्वदुःखविमोक्षणविशेषणं पुनः पुनरुच्यते तदस्याऽप्यन्तर्निर्वराहेतुत्वव्यापनार्थम् । यदुक्तम्—“कौठस्सगो
जद मुट्टियस्त भन्ति अंगमंगारं । इय भिदंति मुणिवरा, अट्टविहं कम्मसंपाचं ॥ १ ॥” तथेह फायोत्सर्गप्रद्वयेन चारित्र-
दर्शनशानमुद्धारणं फायोत्सर्गत्रयं गृह्यते, तत्र च सुतीये रात्रिकोऽतीचारश्चिन्त्यते, तथा चाह—रात्रौ भवं रात्रिकं, ‘यः’
पूरणे, अर्वाचारं चिन्त्येत् ‘अणुपुवसो’ चि ‘अनुपूर्व्या’ क्रमेण ज्ञाने दर्शने चारित्रे तपसि चकाब्दाद् कीर्त्ये च । ज्ञेयका-
योत्सर्गेषु चतुर्विंशतिस्त्वचिन्तनं प्रतीतमिति नोक्तम् ॥ तत्राद्य “फारिए” सूत्रत्रयं प्रतीतमेव । तृतीयसूत्रोत्तरार्द्धोक्तार्थानु-
पादतः सामाचारविशेषमाह—“फारिए”त्यादि प्राग्वत् । तदरम्—यो यथाशक्ति चिन्तितं प्रतिपद्य कुर्मात् सिद्धानां
‘संस्वयं’ सुविश्रयरूपम्, तदनु च यत्र वेलानि सन्ति तत्र तद्वन्तं निवेयम् । आह च—‘वंविचुं निवेयंति कालं तो
वेदयादं जइ अत्थि” चि, इति सार्धत्रयोदशसूत्रार्थः ॥ ३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१ ॥
अभ्ययनार्थमुपसंहरमाह—

एसा सामापाठी, सन्नासेण बियादिद्या । जं चरित्ता यहू जीवा, तिच्चा संसारसागरं ॥ ५२ ॥ ति वेमि ॥
व्याख्या—मुगममेय ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रस्वरिकृतायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधयायां
सामाचार्याख्यं पद्धिनामध्ययनं समाप्तम् ॥

३ “एवं जमीयाविनर्णीयं द्वौ वा कणुह्मन एको भवति” । २ “फायोत्सर्गे” यथा सुस्थिरत्व भव्यन्तेऽक्षोपाह्वति । एवं भिन्नमुक्ति
मुविशराः, अट्टविहं कम्मसंपाचं ॥ १ ॥” ३ “वंविचुं निवेयंति कालं तो वेदयादं जइ अत्थि” इति ।

पंडविंश
सामाचा-
र्याख्यम-
ध्ययनम् ।
यतिरात्रि-
कृतम् ।

॥ ३१५ ॥

अथ खलुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनम् ।

म्याभ्यां पादुसामप्ययनम् । सद्यति खलुङ्कीयाख्यं सप्तविंशमध्ययनमारभ्यते, अस्यायमभिसम्बन्धः—‘अनन्त-
पञ्चपने सामापरी प्रतिपारिता, सा बाश्रठवयेव पालयितुं शक्या, साऽपि तद्विपक्षभूतशठवापरिहारेणैव भवतीत्यतो

पदान्वतः दृढवाद्यरूपं निरूप्यते' इत्यनेन सम्प्रत्यगाहकस्य साक्षात्कारस्य सूत्रं ।
 पदान्वतः दृढवाद्यरूपं निरूप्यते' इत्यनेन सम्प्रत्यगाहकस्य साक्षात्कारस्य सूत्रं ।

येनैव गणद्वये गन्गे, मुष्णी आसि विशारदः । आरुह्य गङ्गां गङ्गां धारयति-आत्मन्यवस्थापयतीति गणधरः
इत्याह्वया-—पुंस्त्वर्थे अस्मिन् धारयति गङ्गां-गुणसमूहं धारयति-आत्मन्यवस्थापयतीति गणधरः
'दत्ता' गर्गनामा मुनिति-प्रतिजानीते सत्यसायविवरितमिति मुनिः 'आसीत्' अभूत् 'विशारदः' सर्वसाक्षेष्टु
हस्तः 'आदीनः' आचार्यगुणध्यातः 'गणिभावे' आचार्यत्वे स्थित इति गम्यते, 'समाधि' चित्तसमाधानरूपं
'द्रष्टव्यं' इन्द्रियैर्लोहितमपि सदृश्यति आत्मन इति गम्यत इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ ॥ च समाधिं सन्दधद् यत्

परिभाषयति यदाऽऽह—

पंतिारं अहवत्तए । ओए वहुमाणस्स, संसारी अहवत्तए ॥ ३ ॥

पदार्थेण पदमाणास्स, कतारं अहवत्सए । आऽपदमाणास्स, सतारं अहवत्सए । अन्तर्भाविण्यर्थतया वाह्यमानस्य अर्थोत्पत्तिरप्यत्र खलुङ्क-
र्याख्या—‘यदने’ शब्दादौ “यदमानस” चि अन्तर्भाविण्यर्थतया वाह्यमानस्य अर्थोत्पत्तिरिति दृष्टान्तः । उपनय-
प्रकाराद् इह निर्गतगत्यादिनिमित्तं गम्यते, कान्तामू ‘अतिवर्तते’ सुप्तातिवर्त्तितया स्वयमेवाऽस्तिकामतीति दृष्टान्तः । उपनय-
माद्—‘योगे’ संयमव्यापारे ‘वाह्यमानस’ प्रवर्त्तयतः आचार्यादिः सुशिष्यानिमि गम्यते, संसारः ‘अतिवर्त्तते’ प्रागवत्

श्रीउत्तरा-
भ्ययनवद्रे
भीनेमिच-
न्नीया
मुसनेषा-
ल्या लुपु-
वृषिः ।
॥ ३१६ ॥

स्यमेयाऽतिशयमिति, तद्विनीतवार्धनम् आत्मनो विद्वेषतः समाधिसंभवादिति भावः ॥ २ ॥ इत्यमात्मनः समाधि-
प्रतिसन्धानाय विनीतस्वरूपं परिभाष्य स एव अविनीतस्वरूपं यथा परिभाष्यति तथाऽऽह—

खलुंके जो उ जोएह, विहम्माणो किलिस्सई । असमाहि च वेएह, तुत्तओ य से भज्जई ॥ ३ ॥
एगं दसह पुच्छम्मि, एगं विघइअभिवखणं । एगो भंजइ समिलं, एगो उप्पहपट्ठिओ ॥ ४ ॥
एगो पढइ पासेणं, निवेसइ निविज्जई । उक्कुइह उप्पिहई, सटे वालगवी वए ॥ ५ ॥
माई सुद्धेण पढई, कुद्धे गच्छइ पडिवहं । मयलक्खेण चिट्ठाई, वेगेण य पढावई ॥ ६ ॥
छिन्नाले छिंदई सिल्लि, दुद्धते भंजई जुगं । से वि य सुस्सुयाइत्ता, उक्खुहिता पढायई ॥ ७ ॥
खलुंका जारिसा जुज्जा, दुस्सीसा विहु तारिसा । जोइया धम्मजाणम्मि, भजंति धिइहुबला ॥ ८ ॥
इदीगारविए एगो, एगित्थ रसगारवे । सायागारविए एगो, एगे सुचिरकोहणे ॥ ९ ॥
भिवखालसिए एगो, एगो ओमाणभीरुए थद्धे । एगं च अणुसासम्मी, हेज्जहिं कारणेहि य ॥ १० ॥
सो वि अंतरभासिल्लो, दोसमेव पकुवई । आयरियाणं तं वयणं, पडिक्खेइ अभिवखणं ॥ ११ ॥
न सा मम वियाणाइ, नवि सा मज्झ दाहिई । निगया होहिई मन्ने, साह् अन्नोऽत्थ वच्चउ ॥ १२ ॥
मेसिया पलिउंचंति, ते परियंति समंतओ । रायविट्ठिं व मन्नंता, करंति भिउडिं मुहे ॥ १३ ॥
याइया संगहिइया चव, भत्तपाणेण पोसिया । जायपक्खा जहा हंसा, पक्कमंति दिसोदिसिं ॥ १४ ॥
व्याख्या—‘खलुंका’ गल्लिपुपमान् यः ‘दुः’ विद्वेषणे योजयति बहने इति प्रक्रमः । स किम् ? इत्याह—“विह-
म्माणो” चि सुयत्वात् ‘विध्यमानः’ वाढयन् किलरयति, अत एवाऽसमाधिं वेदयते, ‘वोत्रकथं’ मात्रनकः “से” इति

॥ ३१६ ॥

सप्तविंशं
खलुंकी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
कुशिष्य-
स्वरूपम् ।

‘तस्य’ खलुद्वयोनयितुर्भज्यते ॥ ततश्चाऽतिरुष्टः सन् स यत् करोति तदाऽऽह—एकं ‘दृशति’ दृशनैर्भक्षयति पुच्छे, एकं ‘विष्यति’ आरया तुदति ‘अमीक्ष्णं’ पुनः पुनः । अयं ते किं कुर्वन्ति ? इत्याह—एको भनक्ति समिलाम्, एक उत्पथप्रस्थितो भयतीति शेषः ॥ एकः पतति पार्थेन, ‘निविशति’ उपविशति, ‘निविज्जइ’ चि शेते, ‘उत्कुर्दति’ ऊर्द्धं गच्छति, ‘उत्ति-दइ” चि मण्णकवम् प्लवते, शठो ‘पालगवीम्’ अवृक्षां गां ‘वण्ण’ चि ‘व्रजेत्’ तदभिमुखं धावेत्, एक इति सर्वत्र गम्यते ॥ नानी ‘भूभो’ मस्तकेन पतति, कुद्धः सन् ‘गच्छति प्रतिपयं’ पद्माद्वलति, ‘सुतलदयेण’ सुतलव्याजेन तिष्ठति, कथञ्चित् प्रवर्णीकृतोऽपि ‘वेगेन च प्रधावति’ यथा द्वितीयो गन्तुं न शक्नोति तथा गच्छतीत्यर्थः ॥ ‘छिन्नालः’ तथाविधदुष्टजातिः शिन्नति ‘सिङ्गि’ रज्जुम्, दुर्दान्तो भनक्ति युगम्, सोऽपि च युगं भङ्क्त्वा ‘सुसुयाइत्त’ चि सूत्कारान् कृत्वा “उज्जुहित्त” चि प्रेयं स्वाभिनं पलायते इति गम्यते ॥ इत्थं दृष्टान्तं परिभाव्य दाष्टान्तिकं यथा भावयत्यसौ तथाऽऽह—खलुङ्का यादशा ‘योग्याः’ योजनीया दुःशिष्या अपि सादृशा एव ‘हुः’ एवकारार्थः अनुयोग्याः, किमिति ? यतो योजिता धर्मयाने भज्यन्ते धृतिदुर्बलाः ॥ धृतिदुर्बलत्वमेव भावयितुमाह—अद्वया गौरवं-अद्विमन्तः श्रद्धा मे वश्याः सम्पद्यते च चिन्तितमुपकरमस्मिन्नात्मकरूपदुर्मानरूपमृद्धिगौरवं तदस्यास्तीति अद्विगौरविको न गुरुनियोगे प्रवर्तते एकः, एकः ‘अत्रे’ति दुःशिष्याधिकारे रसेषु-मधुरादिषु गौरवं यस्य स रसगौरवो रत्नानाद्यादारादावतपसोर्न प्रवर्तते, सातगौरविक एकः सुखप्रतिबद्धोऽसौ अप्रतिबद्धविद्यापदौ न प्रवर्तते, एकः सुचिरक्रोधनो दीर्घरोपतयैव न कृत्येषु प्रवर्तते ॥ ‘भिक्षालस्थिकः’ भिक्षालस्थवान् एको न विदुर्भिक्षति, एकोऽपमानमीरुः भिक्षां भ्रमन्नपि न यस्य तस्यैव गृहे प्रवेष्टुमिच्छति, ‘स्तन्यः’ अहङ्कारवान् न निजकुमहान्नमयिषुं शक्य एक इति प्रक्रमः । ‘एकं च’ दुःशिष्यं “अणुसासम्भि” चि अनुशास्मि अहं ‘हेतुभिः कार-मेव’ उक्तस्वरूपः ॥ ‘सोऽपि’ ‘अनुशिष्यमाणः अन्तरभाषावान् ‘दोषमेव’ अपराधमेव प्रकरोति न त्वनुशिष्यमाणोऽपि

श्रीउपरा-
प्यनद्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुसबोधा-
ख्या लघु-
पुषिः ।
॥ ३१७ ॥

तद्विच्छेदमिति भावः, आचार्योणां सतामत्याकं 'तदि'ति अनुशिष्टाभिधायकं वचनं प्रविकूलयति अमीक्ष्यम् ॥ यथा प्रति-
पुल्यति तथाऽऽह—न सा मां विजानाति, किमुक्तं भवति ? —कदाचिदस्याभिर्युक्त्याः श्राविकायाः गृहात् पथ्यादि
ग्लानाधर्मयानीयतामित्युक्तोऽपि षकोत्तरमाह—'न सा मां जानाति, 'न वे'ति नैव मह्यं दास्यति, यदि वा निर्गता गृहात्
सा भविष्यतीति मन्ये' इति घटि, अथवा 'साधुरन्यो 'अत्र' प्रयोजने प्रजतु किमहमेवैकः साधुरस्मि ?' इत्यभिधत्ते ॥
अन्यत्र—प्रेषिताः कश्चित् प्रयोजने "फलित्वंचति" त्ति तत्प्रयोजनाऽनिष्पादने पृष्टाः सन्तः 'अपह्नुवते' क वयमुक्ताः ? , गता
या तत्र ययं न त्वसौ दृष्टेति 'क्षे' दुःशिक्षायाः 'परिरयन्ति' पर्यटन्ति 'समन्वताः' सर्वोत्तु विद्वु न गुरुसन्निधावासते, मा
कदाचिदेवेषां रिद्धिम् कृत्यं भविष्यतीति । कथाञ्चित् कर्तुं प्रयुक्तौ च राजवेष्टिमिव मन्यमाना कुर्वन्ति मुहुर्ति मुहुः, तदन्य-
प्रयुक्तिफारोपलक्षणमेवम् ॥ अपरत्र—'वाचिताः' सूत्रं पाठिताः उपलक्षणत्वात् तदर्थं माहिताः 'सङ्गृहीताः' परिग्रहे कृताः
पदान्नाद् दीक्षिताः स्वयमिति गम्यते 'एवे'ति पूरणे, भक्षणानेन पोषिताः, तथाऽपि ज्ञातपक्षा यथा हंसाः तथैतेऽपि
प्रक्रमन्ति "दिसोदिसि" ति दिशि दिशि यदच्छाविदारिणो भवन्तीत्यर्थः । प्रागेकप्रक्रमेऽपि यदिह बह्वभिधानं तदीदृशं
श्रूयस्वपद्यापनार्थमिति सूत्रद्वयशकार्यः ॥ ३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४ ॥ इत्थं कुशिष्यस्वरूपं परिभाष्य
वैरेष प्रापितकृतासमाधिर्यदसाधेष्टव तदाह—

अह सारही विचिन्तेह, खलुंकोहि समागजो । किंमज्झ दुट्टसीसेहिं ? , अप्पा मे अवसीअई ॥ १५ ॥
सारिसा मम सीसा उ, तारिसा गलिंगदहा । गलिंगदहे चहत्ताणं, दढं पगिणहई तवं ॥ १६ ॥
व्याख्या—'अवे'ति पूर्ववर्णितविन्ताऽनन्तरं सारथिब सारथिः घर्मयान इति प्रक्रमः, गर्गीचार्यः विचिन्तयति
खलुंकोरिव 'खलुंकोः' दुःशिक्षेः 'समागतः' संयुक्तः, 'किं ?' न किञ्चिद् मम प्रयोजनं सिध्यतीति गम्यते दुष्टशिष्यैः

सप्तविंशं
खलुङ्की-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
कुशिष्य-
स्वरूपम् ।

॥ ३१७ ॥

प्रकमात् प्रेरितः, केवलमात्मा मे अवसीदति, एतत्प्रेरणान्वयप्रतया स्वकृत्यहानिः सहस्रेतत्त्यागत उद्यतविहारेण विहृतमिति भावः ॥ अथैतत्प्रेरणान्तराले स्वकृत्यमपि किं न क्रियते ? इत्याह—यादृशा मम शिष्याः 'तुः' पूरणे, तादृशा गालिगर्दभा यदि परमिति गम्यते, गर्दभप्रहणम् अतिकुत्साख्यापकम्, ते हि स्वरूपतोऽपि अतिप्रेरणयैव प्रवर्तन्ते, तद्वत्प्रेरणयैव कालोऽतिक्रामति न तु तदन्तरालसम्भव इति भावः । यतश्चैवम् अतो गालिगर्दभानिव 'गालिगर्दभान्' दुःशिव्यान् ज्ञप्त्वा हृदं धरियुहति गर्गतात्मा 'तपः' अतश्चत्वादीति सूत्रद्वयार्थः ॥ १५-१६ ॥ एतदेवाह—
मिउ नद्वयसंपन्नो, गंभीरे सुसमाहिण् । विहरई माहिं महारुपा, सीलभूण अण्ण ॥ १७ ॥ ति चेमि ॥
व्याख्या—'घटु' घट्टिंस्या वितयद्यान् 'भार्दवसम्पन्नः' अन्तःकरणतोऽपि सादृशेन, 'गम्भीरः' अलव्यमव्यः 'सुसमाहिणः' सुष्टु समाधिमान् विहरति माही महात्मा 'सीलभूतेन' चारित्रप्राप्तेन आत्मना उपलक्षितः । यतश्चैवं खलुह्ण-ताऽऽसन्नो गुरुणां वैदेव दोषहेतुः अतस्तस्यागतोऽश्रुतैव सेवितव्येत्यध्ययतवात्पर्यार्थः ॥ १७ ॥ 'इतिः' परिसमाप्तौ प्रपीमीति पूर्वपद ॥

इति श्रीनिमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखयोधायां खलुह्णीयारूपं सप्तविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ अष्टाविंशं मोक्षमार्गीयाख्यमध्ययनम् ।

व्याख्यातं सप्तविंशमध्ययनम् । अधुना मोक्षमार्गीयाख्यमष्टाविंशमारभ्यते, अथ चायमभिसम्बन्धः—‘अनन्तराध्यय-
नेऽशततोक्षा, तद्ययस्थितस्य मोक्षमार्गीयप्रतिप्रतिरिति तदभिधायकमिदमारभ्यते’ इत्यनेन सम्बन्धेनाऽऽयातस्यासादिसूत्रम्—

मोक्षत्वमगगणं तच्च, सुणेह लिणभासियं । चउकारणसंजुत्तं, नाणदंसणलक्खणं ॥ १ ॥

व्याख्या—मोक्षः—अष्टविंशमोक्षोच्छेदस्तस्य मार्गः—ज्ञानादिरूपो यो मोक्षमार्गस्तेन गतिः—सिद्धिगमनरूपा मोक्ष-
मार्गीयत्वां फध्यमानासिद्धि गम्यते, “तच्च” इति ‘तय्याम्’ अवितथां शृणुत जिनभाषितम्, चत्वारि कारणानि—वक्ष्यमा-
णानि वैः संयुक्ता चतुःकारणसंयुक्ता ताम् । नन्वस्मृति चत्वारि कारणानि कर्मक्षयलक्षणस्य मोक्षस्यैव, गतेस्तु तदनन्तरभावि-
त्वात् स एवेति फणं चतुःकारणवर्तित्वमस्याः ? उच्यते—व्यवहारतः कारणकारणस्यापि कारणत्वाभिधानात् । अत
एवानन्तरकारणस्यैव कारणत्वम् इत्याशङ्कापेक्षार्थमस्य विशेषणस्योपन्यासः, अन्यथा हि मोक्षमार्गीय गतिरिति विप्रहे
गतिं प्रति मार्गस्य कारणत्वं प्रतीयते एव, तद्वृत्तिं चाऽस्मृति चत्वारि कारणानि । तथा ज्ञानदर्शने लक्षणं—स्वरूपं
यस्याः सा तथा तामिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यदुक्तं ‘मोक्षमार्गीयगतिं शृणुत’ इति तत्र मोक्षमार्गीयगतिं दावदाह—

नाणं च दंसणं वेव, चरित्तं च तवो तहा । एस मग्गो त्ति पन्नत्तो, जिणेहिं चरदंसिहिं ॥ २ ॥

व्याख्या—सुगममेव ॥ २ ॥ सम्प्रत्येतत्सीवाऽनुवादद्वारेण फलमुपदर्शयितुमाह—

नाणं च दंसणं वेव, चरित्तं च तवो तहा । एयं मग्गमणुप्पत्ता, जीवा गच्छन्ति सोग्गहं ॥ ३ ॥

व्याख्या—प्रतीतमेव । नवरम्—“एयं” इति ‘एनम्’ अनन्तरसुक्तम् ॥ ३ ॥ ज्ञानादीन्येव यथाक्रममभिधातुमाह—

अष्टाविंशं
मोक्षमार्गी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।

मोक्षमार्गी-
गति-
स्वरूपम् ।

॥ ३१८ ॥

तत्प पंचविहं नाणं, सुयमाभिणियोहिं । ओहिनाणं तहयं, मणनाणं च केवलं ॥ ४ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव । नवरम्—‘तत्रे’ति तेषु ज्ञानादिषु मध्ये “मणनाणं” ति मनःपर्यायज्ञानं, ‘चः’ समुच्चये भिन्नक्रमः,
ततः केवलं च । आह—नन्दादिषु मतिज्ञानानन्तरं द्रुतज्ञानमुक्तम्, तदिह किमर्थमादित एव श्रुतोपादानम् ? उच्यते,
शेषज्ञानानामपि स्वरूपपरिज्ञानस्य प्रायस्तदधीनत्वेन प्राधान्यव्यापनार्थमिति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ साम्प्रतं ज्ञानशब्दस्य
साम्बन्धिपदत्वाद् येषां तज्ज्ञानं साम्यभिधायिमाह—

एयं पंचविहं नाणं, दघाण य गुणाण य । पज्जवाणं च सवेसिं, नाणं नाणीहिं देसियं ॥ ५ ॥

व्याख्या—एतत्पञ्चविहं ज्ञानं द्रव्याणां च ‘गुणानाञ्च’ रूपादीनां ‘पर्यवाणां च’ द्रव्यगुणावस्थाविशेषरूपाणां सर्वेषां केव-
लपेक्षया च सर्वशब्दोपादानम्, शेषज्ञानानां प्रतिनियतपर्यायग्राहितत्वात् । ‘ज्ञानम्’ अवबोधकं ‘ज्ञानिभिः’ अर्थात् केव-
लिभिः ‘दर्शितं’ कथितमिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ अनेन द्रव्यादिविषयत्वं ज्ञानस्योक्तम्, तत्र च द्रव्यादीनि किंलक्षणानि ? इत्याह—

गुणाणमासओ दधं, एगदवसिसया गुणा । लक्खणं पज्जवाणं तु, उभओ अस्सिया भवे ॥ ६ ॥

व्याख्या—गुणानामाश्रयो द्रव्यम्, अनेन रूपादय एव वस्तु न तु तद्व्यतिरिक्तमन्यदिति सुगतमतमपास्तम् । तथा
एकस्मिन् द्रव्ये-आधारभूते आश्रिता-स्थिता एकद्रव्याश्रिता गुणाः, एतेन च ये द्रव्यमेवेच्छन्ति न तद्व्यतिरिक्ता
रूपादयः तन्मत्वं निराकृतम् । लक्षणं पर्यवाणां ‘तुः’ विशेषणे ‘उभयोः’ द्वयोः—प्राकृतत्वाद् द्रव्यगुणयोरश्रिताः “भवे”
ति भवेयुरिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ ‘गुणानामाश्रयो द्रव्यमित्युक्तम् । तत्र कतिभेदं द्रव्यम् ? इत्याशङ्क्याऽऽह—

धम्मो अहम्मो आगासं, कालो पुगलजंतवो । एस लो गो ति पन्नत्तो, जिणेहिं वरदंसिहिं ॥ ७ ॥

व्याख्या—‘धर्मः’ इति धर्मोस्तिक्कायः ‘अधर्मः’ इत्यधर्मोस्तिक्कायः ‘आकाशम्’ इत्याकाशास्तिक्कायः ‘कालः’ अज्झा-

समयात्मकः 'पुद्गलजन्तवः' इति पुद्गलस्विकायः जीवास्विकायः, एतानि द्रव्याणीति शेषः । प्रसङ्गो लोकस्वरूपमप्याह—
'एषः' अनन्तरोक्तो द्रव्यसमूहः, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ धर्मोदीन्येव द्रव्याणि भेदत आह—
धम्मो अहम्मो आगासं, दवं इक्किक्काहिं । अणंताणि य दद्वाणि, कालो पुग्गलजंतवो ॥ ८ ॥
व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ ८ ॥ एतान्येव लक्षणत आह—

गइलक्खणो उ धम्मो, अहम्मो ठाणलक्खणो । भायणं सबदवाणं, नहं ओगाहलक्खणं ॥ ९ ॥
यत्तणालक्खणो कालो, जीवो उवओगलक्खणो । नाणेणं दंसणेणं च, सुहेण य दुहेण य ॥ १० ॥
नाणं च दंसणं चैव, चरित्तं च तवो तथा । वीरियं उवओगो य, एयं जीवस्स लक्खणं ॥ ११ ॥
सबंधयार उज्जोओ, पहा छायाऽऽत्तवे इया । चस-रस-गंध-कासा, पुग्गलाणं तु लक्खणं ॥ १२ ॥

व्याख्या—गतिलक्षणः 'तु' पूरे 'धर्मः' धर्मोस्विकायः 'अधर्मः' अधर्मोस्विकायः स्थानं—स्थितिस्तल्लक्षणः, 'भाननम्' आधारः सर्वद्रव्याणां नभः अवगाहः—अवकाशस्तल्लक्षणम् ॥ तथा यत्तन्ते—भवन्ति भावास्तेन तेन रूपेण तान् प्रति प्रयोजकत्वं यत्तना तल्लक्षणः फलः, जीव उपयोगलक्षणः, अत एव ज्ञानेन दर्शनेन च सुखेन दुःखेन च प्रक्रमद् लक्ष्यत इति गम्यते ॥ सम्प्रति विनियानां दृढतरसंस्काराऽऽधानाय लक्षणान्तरमाह—ज्ञानं च दर्शनं चैव चारित्तं च तपः तथा 'वीर्यं' सामर्थ्यम् 'उपयोगः' अवहितत्वम्, एतद् जीवस्य लक्षणम् ॥ शब्दोऽन्वकारः उभयत्र सुपो लुक्, 'उद्योतः' रत्नादिप्रकाशः 'प्रमा' चन्द्रादिरुचिः, 'छाया' शैलगुणा, 'आतपः' रविचिम्बज्जनितीष्णप्रकाशः, इतिशब्द आदिशब्दार्थः, तत्तच्च सम्यन्वभेदादीनां परिग्रहः, 'चा' समुच्चये, तथा वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्शाः पुद्गलानां 'तु' पुनरर्थे लक्षणम् । एभिरेव तेषां लक्ष्यमाणत्वादिति सूत्रचतुष्टयार्थः ॥ ९-१०-११-१२ ॥ द्रव्यलक्षणमुक्तम् । पर्यायलक्षणमाह—

अष्टाविंशं
मोक्षमार्गी-
याख्यम-
व्ययनम् ।
मोक्षमार्ग-
गति-
स्वरूपम् ।

॥ ३१९ ॥

पुनस्तं च पुनस्तं च, संसारा संठाणमेव य । संज्ञोगा य विभागा य, पञ्चवाणं तु लब्धत्वं ॥ १३ ॥
प्याद्या—‘दृष्टत्वं’ भिन्नेष्वपि परमाण्वारिषु ब्रह्मोऽयं पटादिरिति प्रतीतिहेतुः, ‘पृथक्त्वं च’ अयमस्मात् पृथगिति
प्रत्यक्षमिदमनम्, ‘घटता’ यत् एको द्वौ त्रय इत्यादिका प्रतीतिरुपजायते, ‘संज्ञानं’ परिसमष्टलोऽयमित्यादिविद्विन्नियन्धनम्,
‘दृष्टे’ति पूरणे, ‘यः’ सर्वत्र समुच्चये, ‘संज्ञोगाः’ अयमहुल्याः संज्ञोग इत्यादिव्यपदेशहेतवः, ‘विभागाश्च’ अयमितो
रिमष्ट इति दृष्टिहेतवः, उभयत्र व्यस्त्यपेक्षं यदुपचनम्, उपलक्षणत्वाद् नवपुराणत्यादीनि च पर्यवाणों ‘तुः’ पूरणे
ब्रह्मनम् । गुणानां तु लक्षणानामभिधानं रूपारिरूपणां तेषामतिप्रतीतत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इत्थं स्वरूपतो विपयतश्च

ज्ञानमभिधाय दर्शनमुपसर्गवितुमाह—
जीवाऽजीवा य यंयो य, पुलपावाऽऽसयो तद्वा । संवरो निजरा मोक्त्वो, संतेष तद्विया नव ॥ १४ ॥
तद्वियाणं तु भाषाणं, सन्माचे उच्यते सणं । भाषेण सद्वत्तस्स, सम्मत्तं तं वियाहियं ॥ १५ ॥
स्यात्या—‘जीवाः’ प्रतीकाः, ‘अजीवाः’ धर्मास्त्रिकायादयः, ‘यन्धश्च’ जीवकर्मणोः संक्षेपः, ‘पुण्यं’ शुभप्रकृतिरूपं
ज्ञानार्थि, ‘पापम्’ अशुभं निष्कृत्वादि, ‘आश्रयः’ कर्मोपादानहेतुः हिसादिः, पुण्यादीनां च कृतद्वन्द्वानां निर्वेशः, ‘वधे’ति
समुच्चये, ‘संघटः’ गुल्यादिभिराश्रयभिरुपेक्षः, ‘निजरा’ विपाकात् तपसो वा कर्मपरिसादः, ‘मोक्षः’ कुरुक्षकर्मक्षयः, सन्त्येते
गव्याः नव भावा इति शेषः ॥ यद्यमी नव सध्यास्तवः किम् ? इत्याह—उच्यतां तु भावानां ‘सम्माचे’ सम्भावविषयम्
अस्तिपराष्ठाभिधायकनित्यार्थः उपदेशनं—गुर्वादिस्मयन्धियनुपदेशं ‘भावेन’ अन्तःकरणेन ‘अदृष्टतः’ तथेति प्रतिपद्यमानस्य
‘सम्भवत्त्वं’ सम्भवत्त्वमोहनीयकर्मोणुधायक्योपशमोपशमसमुत्थात्मपरिणामरूपं ‘वदि’ति भावरूपं ब्रह्मनं ‘व्याख्याते’
पिरुपेक्षनास्यानं रीर्षं इति भिरिति गम्यते इति सूत्रद्वयार्थः ॥ १४—१५ ॥ इत्थं सम्यक्स्वरूपमभिधाय तद्भेदानाह—

श्रीउचरा-
व्ययनग्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीपा
सुखबोपा-
ख्या लघु-
प्रतिः ।
॥ ३२० ॥

निसगुवएसरुई, आणारुई सुत्त-वीयरुईमेव । अभिगम-वित्थारुई, किरिया-संखेव-धम्मरुई ॥ १६ ॥
व्याख्या—“निसगुवएसरुई” ति रुचिशब्दः प्रत्येकं योग्यते, ततो निसर्गः—स्वभावस्तेन रुचिः—तत्त्वाभिलाषरूपाऽ-
स्वेति निसर्गरुचिः, उपदेशः—गुर्योदिना कथनं तेन रुचिर्येत्युपदेशरुचिः, आक्षा—सर्वज्ञवचनात्मिका तथा रुचिर्यस्य सः,
तथा “सुत्तयीयरुईमेव” ति द्रष्टाणि रुचिशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धात् सूत्रेण—आगमेन रुचिर्यस्य स सूत्ररुचिः, बीजमिव
बीजं यदेकमप्यनेकार्थप्रयोपोत्पादकं घचस्तेन रुचिर्यस्य स बीजरुचिः, अनयोः समाहारद्वन्द्वः, ‘एवे’ति समुच्चये,
अभिगमः—विज्ञानं विस्तारः—व्यासः ताभ्यां प्रत्येकं रुचिशब्दो योग्यते ततोऽभिगमरुचिर्विस्ताररुचिश्चेति, तथा क्रिया—
अनुष्ठानं संक्षेपः—सद्वृत्तिः धर्मः—श्रुतधर्मादिः तेषु रुचिर्येत्येति प्रत्येकं रुचिशब्दसम्बन्धात् क्रियारुचिः सङ्क्षेपरुचिः
धर्मरुचिश्च भवति, विज्ञेय इति शेषः । यथेह सम्यक्त्वस्य जीवाऽन्यत्वेनाभिधानं तद्गुणगुणितोः कथञ्चिदन्यत्वख्या-
पनार्थमिति सूत्रसङ्क्षेपार्थः ॥ १६ ॥ व्यासार्थं तु खत एवाह सूत्रकृत्—
भूयत्येणाहिगया, जीवाऽजीवा य पुत्र पावं च । सहसम्मइयाऽऽसंब-संवरे य रोएह उ निसग्नो १७
जो जिणदिट्ठे भावे, घउविट्ठे सवहाइ सयमेव । एमेय नऽसह ति य, स निसगगरुह ति नायवो ॥ १८ ॥
एए चव उ भावे, उवइट्ठे जो परेण सवहइ । छउमत्थेण जिणेण व, उवएसरुह ति नायवो ॥ १९ ॥
जो सुत्तमहिज्जंतो, सुएण ओगाइइ उ सम्मत्तं । आणाए रोयंतो, सो खलु आणारुई नाम ॥ २० ॥
एणेण अणेगाइ, पयाइं जो पसरइ उ सम्मत्तं । अंणेण बाहिरेण व, सो सुत्तरुई ति नायवो ॥ २१ ॥
सो होइ अभिगमरुई, सुअनाणं जेण अत्थओ दिट्ठं । एक्कारसमंगाइ, पहल्लगं दिट्ठिवाओ य ॥ २२ ॥

॥ ३२० ॥

दद्याण सधभाया, सधपमाणेहि जस्स उवलद्धा । सधाहि नयविहीहि य, वित्थाररुह्ति नायवो ॥२४॥
 दंसण-नाण-न्यरित्तं, तच-विणए सच-समिह-गुत्तीसु । जो किरियाभावरुह्, सो खलु किरियारुह् नामा॥
 अणभिग्गदियकुदिट्ठी, संखेयरुह्ति होह नायवो । अविसारओ पवयणे, अणभिग्गहिओ य सेसेसु॥
 जो अत्थिकायधम्मं, सुयधम्मं खलु चरित्तधम्मं च । सदहह जिणाभिहियं, सो धम्मरुह्ति नायवो॥

व्याख्या—भायप्रधातव्यात् निर्देसस्य 'भूतार्थत्वेन' सद्भूता अमी अर्या इत्येवंरूपेण 'अधिगताः' परिच्छिन्ना येनेति गम्यते, जीया अजीयाश्च पुण्यं पापं च, कथमधिगताः ? इत्याह—“सहस्रम्मइय” इति सोपस्कारत्वात् सूत्रत्वाच्च सहाऽऽत्मना वा सहता सतिः सा सहस्रम्मतिः, फोऽर्थः ? परोपदेशनिरपेक्षतया जातिस्मरणप्रतिभारूपया, “आसवसंबरे य” इति आश्रयसंबरे, चरब्धोऽनुक्तपन्यादिसमुच्चये, ततो पन्यादयश्च, तथा 'रोचते तु' रोचते एव योऽन्यस्याऽधुतत्वादनन्त-रोपायेनाऽधिगतान् जीयादीनेव 'निसर्गः' इति निसर्गरुचिर्मेयः स इति शेषः ॥ अमुमेवार्थं पुनः स्पष्टतरमेवाह—यो निसर्गश्चान् भायान् 'पतुर्विचान्' इत्यक्षेप्रकालभावभेदतो नामादिभेदतो वा भदधाति 'स्वयमेव' परोपदेशं विना, "एमेव" इति एवमेतत् यथा निर्नेट्टं जीयादि नान्यथेति, 'यः' समुच्चये, स निसर्गरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ उपदेश-रुचिमाह—एतांश्च 'तुः' पूरणे भायान् उपदिष्टान् यः परेण भदधाति छद्मत्वेन जितेन वा स उपदेशरुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ आक्षारुचिमाह—रागो द्वेषः 'मोहः' शेषमोहनीयम् अद्यानं च, चस गम्यमानत्वाद् यस्याऽपगतं भवति, संपया पाऽस्त्वैतदपगमाऽसम्भयाद् देशत इति गम्यते, एतदपगमाच्च “आणाए” इति आक्षारुचिर्मेयस्य चिन्त्या 'रोच-मानः' कचित्तुमहाऽभावात् जीयादि तथेति प्रतिपद्यमानो मापतुपादिचत् 'एलु' निश्चितम् आक्षारुचिर्मेयस्य चिन्त्या गन्तव्यः ॥ सूत्ररुचिमाह—यः सुश्रम् 'अधीयानः' पठन् 'धृतेन' अधीयमानेन 'अवगाहते' प्राप्नोति 'तुः' पूरणे

सम्यक्त्वम् 'अङ्गेन' आचारादिना 'बाहेन वा' अनङ्गप्रविष्टेन स सूत्ररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ बीजरुचिमाह—'एकेन' प्रक्रमान् पदेन जीवादिना "अणोगाहं पयाहं" ति सुब्रूव्यत्ययाद् अनेकेषु पदेष्वजीवादिषु यः प्रसरति 'तुः' एवकारार्थः प्रसरत्येव सम्यक्त्वमित्यनेन रुचिरत्रोपलब्धत्वा, तदभेदोपचारादात्माऽपि सम्यक्त्वमुच्यते, उपचारनिमित्तं च रुचिरूपेणैव आत्मनः प्रसरणम्, 'उदक इव तैलविन्दुः' यथोदकैकदेशगतोऽपि तैलविन्दुः समस्तमुदकमाक्रामति तथैकदेशोत्पन्नरुचिर-
प्यात्मा तथाविधक्षयोपसमाद् अशेषतत्त्वेण रुचिमान् भवति स एवंविधो बीजरुचिर्ज्ञातव्यः ॥ अभिगमरुचिमाह—स भवति अभिगमरुचिः द्युतज्ञानं येनार्थतः 'दृष्टम्' उपलब्धम् एकादशाङ्गानि प्रकीर्णकमिति ज्ञातावेकबचनम्, ततः प्रकीर्णकान्युत्तराध्ययनादीनि 'दृष्टिवादः' द्वादशं अङ्गम् चक्षब्वादुपाङ्गानि ॥ विस्ताररुचि माह—'द्रव्याणां' धर्मोस्ति-
कायादीनां 'सर्वभावाः' एकत्र-दृश्यत्वाद्यशेषपर्यायाः 'सर्वप्रमाणैः' प्रत्यक्षादिभिर्भेदस्य 'उपलब्ध्याः' यस्य यत्र व्यापार-
स्तोनैव प्रमाणेन ते प्रतीताः । "सद्याहिं" ति सर्वैः 'नयविधिभिः' नैगमादिभेदैः अयं भावं अयम् अयं चायं नयभेद इच्छ-
तीति, 'चः' समुच्चये, स विस्ताररुचिरिति ज्ञातव्यः ॥ क्रियारुचिमाह—दर्शनं च ज्ञानं च चारित्रं च दर्शनज्ञान-
चारित्र्यं वस्मिन् सयोदितये सत्यसमितियुग्मिषु यः क्रियाभावरुचिः, किमुक्तं भवति ?—दर्शनाद्याऽऽचारानुष्ठाने यस्य
भावतो रुचिरस्ति स तद्वत् क्रियारुचिः 'नामे'त्यभ्युपगमः ॥ सङ्क्षेपरुचिमाह—अनमिगृहीतकुदृष्टिः सङ्क्षेपरुचिरिति भवति
ज्ञातव्यः, 'अविशारदः' अकुशलः प्रयत्ने "अणमिगृहीतो यः" ति अविद्यमानम् अभीति-आमिसुख्येन गृहीतं—ग्रहणं
ज्ञानमस्येत्यनमिगृहीतः 'चः' समुच्चये, 'क्षेपेषु' कपिलादिप्रणीतप्रवचनेषु, अयमाशयः—य उक्तविशेषणः सङ्क्षेपेणैव
चिलातीपुत्रयत् पदत्रयेण तत्त्वरुचिमवाप्नोति स सङ्क्षेपरुचिः ॥ धर्मरुचिमाह—योऽस्ति कायानां धर्मः—गत्युपपट्टम्भादिः
अस्त्रिकायधर्मसं सुतधर्मं 'तदुः' वाम्यालङ्कारे चारित्रधर्मं वा, यस्य धर्मत्वात्, श्रद्धयाति जिनामिहितं स धर्मरुचिर्ज्ञा-
तव्यः ॥

गम्यः । रिप्पमश्चिप्पुत्तादनायं धेत्यमुपाधिभेदेन सम्यक्त्यभेदाभिधानम्, अन्यथा हि निसर्गोपदेशयोरधिगमादौ ॥
द्विगु चेपाश्चिदन्तर्भाव इति भावनीयमिति सूत्रकादशकार्यः ॥ १७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७ ॥
केः पुनर्लङ्कारिदं सम्यक्त्यमुत्पन्नमुच्यते भवेत्यम् ? इत्याह—

परमरथसंययो या, सुदिद्वपरमरथसेयणा वा वि । धावत्कुदंसणवज्जणा य सम्मत्तसद्दहणा ॥ २८ ॥
व्याख्या—परमाथ से—तादृशका अर्थाच्च—जीवादयः परमार्थोक्तेषु संख्यः परमार्थसंख्यः, वाशब्दः
समुच्चये, तथा मुमु दृष्टाः—उपलब्धाः ‘अपि’ समुच्चये, “धावत्कुदंसण” चि दर्शनशब्दः प्रत्येकं सम्यक्त्ये, ततो व्यापञ्ज-
यतास्तां चिदंयादृश्यप्रवृत्तिश्च, ‘अपि’ समुच्चये, “धावत्कुदंसण” चि दर्शनशब्दः प्रत्येकं सम्यक्त्ये, ततो व्यापञ्ज-
यितुं दर्शनं येषां ते व्यापञ्जदर्शना निष्ठयादयः तथा कृतिसत् दर्शनं येषां ते कुदंसनाः—शाक यादयरेषां दर्शनं व्याप-
ञ्जदर्शनपर्यवर्तनम्, सर्वत्र सूत्रत्वात् स्त्रीलिङ्गनिर्देशः, ‘यः’ समुच्चये, सम्यक्तत्वं भव्ययत्वेऽनेनेति सम्यक्त्यभेदानमिति
सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ इत्थं सम्यक्तत्वं लिङ्गान्यभिप्राय तत्वेव माहात्म्यमुपदर्शयमाह—

नत्थि परित्तं सम्मत्तविट्ठणं दंसणे उ भदययं । सम्मत्त-चरित्ताहं, जुगवं पुवं व सम्मत्तं ॥ २९ ॥
नादंसणिस्स नाणं, नाणेण विणा न हुंति वरणगुणा ।

अगुणिस्स नत्थि मोक्खो, नत्थि अमोक्खस्स निघाणं ॥ ३० ॥

व्याख्या—नास्ति चारित्रं सम्यक्त्यविहीनं ‘दर्शने तु’ सम्यक्तत्वे पुनः सति ‘भक्त्यं’ भवति ना न वा प्रक्रमात्
चारित्रम्, शितित्येयम् ? अत आह—सम्यक्तत्वाचारित्रे युगपत् समुत्पद्येते इति शेषः, ‘पूर्वं वा’ चारित्रो त्यक्तेः सम्यक्तत्वं
मुत्पद्येते, यतो यदा युगपदुत्पादित्वा धयोः सहभावाः, यदा तु पूर्वं सम्यक्तत्वं तदा तस्मिन् चारित्रं भ ज्यम् ॥ अन्यथा—

नाऽऽदर्शनो ज्ञानं, ज्ञानेन विना न भवन्ति चरणान्तर्गता गुणाश्चरणगुणाः, 'अगुणिनः' अनन्तरोक्तगुणरहितस्य नास्ति मोक्षः कर्मण इति गम्यते, नास्त्ययुक्तस्य निर्वाणम् । तदत्र पूर्वसूत्रेण सुव्ययनन्तरहेतोरपि चरणस्य सम्यक्त्वभाव एव भयनं तन्माहात्म्ययुक्तम्, अनन्तरसूत्रेण तूचरोत्तरव्यतिरेकदर्शनेनाऽशेषगुणानामिति सूत्रद्वयार्थः ॥ २९-३० ॥ अथ चाष्टविधाचारसहितस्योत्तरोत्तरगुणप्राप्तिहेतुतेति तमादर्शयितुमाह—

निस्संकिय निष्कलिय, निवितिगिच्छा अमूढदिद्वीय । उवचूह-थिरीकरणे, वच्छह-पभावणे अट्ट ३१
व्याख्या—शङ्कनं शङ्कितं—देशसर्वसाहात्मकं तदभावो निःशङ्कितम्, तथा काङ्क्षणं काङ्क्षितम्—अन्याऽन्यदर्शनमहात्मकं तदभावो निःकाङ्क्षितम्, विचिकित्सा—फलं प्रति सन्देहः विद्—विज्ञाः ते च तत्त्वतः साधय एव तज्जुगुप्सा वा तदभावो निर्विचिकित्सं निर्विज्जुगुप्सं या, आर्पत्वाथ सूत्रे एवं पाठः । अमूढा—अद्विमलकुतीर्थिकदर्शनेऽप्यविगीतमस्मादर्शनमिति मोहरहिवा सा चासौ दृष्टिश्च—शुद्धिरूपा अमूढदृष्टिः, स चायं चतुर्विधोऽपि आन्तर आचारः । यासं तु आह—
उपपृष्टा—दर्शनादिगुणवतां प्रसंसया सचष्टुणपरिवर्द्धनं सा च स्थिरीकरणश्च—अभ्युपगतधर्मातुष्टानं प्रति सीदतां स्वीयांऽऽपादतनुपपृष्टास्थिरीकरणे, यात्सल्यं—साधर्मिकजनस्योचितप्रतिपत्तिकरणं तत्र प्रभावना च—स्वतीर्थोन्नतिहेतुचेष्टासु प्रयत्नेन यात्सल्यप्रभावने, अष्टेते दर्शनाचारा भवन्तीति शेष इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ इत्थं ज्ञानदर्शनाख्य मुक्तिमार्गमभिप्राय तमेव चारित्र्यरूपमाह—

सामाहय त्य पढमं, छेओवहावणं भवे वीयं । परिहारविसुद्धीयं, सुहुमं तह संपरायं च ॥ ३२ ॥
अकसायं अहक्खायं, छउमत्थस्स जिणस्स वा । एयं चयरित्तकरं, चारित्तं होह आहियं ॥ ३३ ॥

ज्याख्या—सुमः—रालद्वेपरहितः स चेद् प्रस्तावात् चित्तपरिणामत्तस्मिन् आयः—गमनं समायः स एव 'सामायिकं' सयंसावयपरिहारः, 'स्य' इति पूरणे, 'प्रथमम्' आद्यम् । एतच्च द्विधा—इत्यरं यावत्कथिकं च । तत्र इत्वरं भरतैरावतयोः, प्रथमचरमतीर्यकृतीर्ययोरुपस्थापनायां छेदोपस्थापनीयभावेन तत्र तद्व्यपदेशाभावात् । यावत्कथिकं च तयोरेव, मध्यम-तीर्यकृतीर्येषु महाविदेहेषु चोपस्थापनाया अभावेन तद्व्यपदेशस्य यावज्जीवमपि सम्भवात् । तथा छेदः—सातिचारस्य यत्ते-निरतिचारस्य या दिक्षुफल्य तीर्थान्तरसम्यन्धिनो या तीर्थान्तरं प्रतिपद्यमानस्य पूर्वपर्यायच्यवच्छेदरूपः तपुकोपस्थापना-महाप्रवारोपणरूपा यस्मिन् सन् छेदोपस्थापनं भवेद् द्वितीयम् । तथा परिहरणं परिहारः—विशिष्टतपोरूपस्तेन विशुद्धिरस्मि-मिति परिहारविशुद्धिकम् । तथैतद्वाथाभ्योऽवसेयम्—“परिहारियाण त्ववो, जहन्न मज्झो तदेव उकोसो । सीचण्ह-वासकाले, भणिओ धीरेहि पत्तेयं ॥ १ ॥ तस्य जहन्नो गिम्मे, चउत्थ छट्ठं शु होइ मज्झिमओ । अट्ठममिहमुकोसो, एत्तो सिसिरे पवकयामि ॥ २ ॥ सिसिरे उ जहन्नो, छट्ठाई दसमचरिमगो होइ । वासासु अट्ठमाई, वारसपज्जंतगो नेओ ॥ ३ ॥ पारणगे आयासं, पंचसु पगहो दोसऽमिगाहो भिक्खे । कप्पट्ठिया य पइविण, करंति एमेव आयासं ॥ ४ ॥ एवं छम्मासतयं, चरिणं परिहारिया अनुचरंति । अनुचरए परिहारगपयट्ठिए जाव छम्मासा ॥ ५ ॥ कप्पट्ठिओ वि एवं, छम्मासतयं करेइ सेसा उ । अनुपरिहारगभावं, चरंति कप्पट्ठियत्तं च ॥ ६ ॥ एवेसो अट्ठारसमासपमाणो उ वल्लिओ कप्पो ।

१ “परिहारिणां तु तपः, कथमयं मध्यमं तथैवोरुहय । सीतोष्णवर्षाकालेषु, भणितं धीरैः प्रत्येकम् ॥ १ ॥ तत्र जयन्त्यं ग्रीष्मे, चतुर्थं पठं तु भवति मध्यमतः । अष्टममिहोक्तं, इतः क्षितिरे प्रवक्ष्यामि ॥ २ ॥ क्षितिरे तु जपन्यामि, यद्यपि दसमचरमकं भवति । वर्या-स्त्वस्मादि, द्वादशपर्यन्तं श्रेयम् ॥ ३ ॥ पारणके आचामाग्नं, पञ्चानां प्रमहो दयोरभिप्रहो मिश्रयाय । कल्पस्थिताश्च प्रतिदिनं, कुर्वन्त्येवमेवा-चामान्स्म ॥ ४ ॥ एवं पचमासतपः, चरित्वा परिहारिका अनुचरन्ति । अनुचरकाः परिहारकपदस्थिताः यावत् पचमासाः ॥ ५ ॥ कल्पस्थितोऽपि पूर्व, पचमासतपः करोति शेषास्तु । अनुपरिहारकभावं, चरन्ति कल्पस्थितत्वं च ॥ ६ ॥ एवमेवोऽष्टादशमासप्रमाणस्तु प्रगितः कल्पः ।

श्रीउचरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।
॥ ३२३ ॥

संख्यओ विसेसो, विसेससुत्तात नायवो ॥ ७ ॥ कप्पसमत्तीए तयं, जिणकप्पं वा उवेति गच्छं वा । पड्विजमाणगा पुण, जिणस्सगासे पवजंति ॥ ८ ॥ तित्थयरसमीपासेवगस्स पासे व णो य अन्नस्स । एणसि जं चरणं, परिहारविसुद्धिगं तं तु ॥ ९ ॥ "सुहुमं तह संपरायं च" चि 'तथा' इत्यानन्तर्ये, छन्दोभङ्गभयौघैवमुपन्य स्तः, सूक्ष्मः--किट्टीकरणतः सम्परायः--छोभाव्यः कपायो यसिन् तत् सूक्ष्मसम्परायम् । उक्तञ्च--"छोमाणुं वेयंतो, जो खलु उवसामगो व खवगो या । सो सुहुमसंपराओ, अहत्ताया ऊणओ किंचि ॥ १ ॥" तथा 'अकपायं' क्षपितो पञ्चमित्रकपायाऽबस्थाभावि 'यथाख्यातम्' अर्हत्कथितस्वरूपानतिक्रमवत्, छद्मस्य स्रितस्य वा यथेवत् पञ्चविधमपि च । रित्रशब्दवाच्यं तथाऽन्वर्थत आह--'एतद्' सामायिकादि चयस्य-राशेः प्रस्तावात् कर्मणां रिक्तं-विरिकोऽभाव इत्यर्थः तत्करोतीति चयरिक्तकरं पारित्रिमिति नैरुक्तो विधिर्भवति आख्यातमर्हदादिभिरिति गम्यत इति सूत्रद्वयार्थः ॥ ३२-३३ ॥ सम्प्रति तपोरूपं पर्युपकारणमाह--

तवो य दुविहो बुत्तो, याहिरिभतरो तहा । याहिरो छविहो बुत्तो, एवमहिभतरो तवो ॥ ३४ ॥
व्याख्या--स्पष्टम् ॥ ३४ ॥ परः प्राह--आहिपां मुक्तिमार्गत्वे कस्य कतरो व्यापारः ? उच्यते--
नाणेण जाणई भावे, दंसणेण य सदहे । चरित्तेण न गेणहाइ, तवेणं परिसुज्झई ॥ ३५ ॥

सद्वेषो विदोपो, विदोपसूयात् शातव्यः ॥ ७ ॥ कल्पतमाशौ तर्कं, त्रिकल्पं वा उपेयन्ति गच्छं वा । प्रतिपद्यमानकाः पुनर्जिनसकाशे प्रपद्यन्ते ॥ ८ ॥ दीर्घेकरसमीपासेवकस्य पापे वा नैवाम्यस्य । प्रतेपां यचरणं, परिहारविशुद्धिकं तत्तु ॥ ९ ॥
३ "छोमाणु वेदपन् चः खलुप्रयमको वा क्षपको वा । स सूक्ष्मसम्परायो यथाख्याततदूनकः किञ्चित् ॥ १ ॥"

अष्टाविंशं
भोक्षमार्गी-
याख्यम-
ध्ययनम् ।
भोक्षमार्ग-
गति-
स्वरूपम् ।
॥ ३२३ ॥

ज्याख्या—'ज्ञानेन' मत्स्यादिना ज्ञानाति भावान्, दर्शनेन च श्रद्धात्ते, चारित्र्येण च 'न गृह्णाति' नाऽऽदत्ते कर्मेति गम्यते, तपसा 'परिशुष्यति' पुरोपचितकर्मक्षपणतः शुद्धो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३५ ॥ अनेन मार्गस्य फलं मोक्ष उक्तः । सम्प्रति मोक्षफलभूतं गतिमाह—

प्रविच्छा पुण्यकल्माहं, संजमेण तथेण य । सधदुक्खप्पहीणट्ठा, पक्कमंति महेसिणो ॥ ३६ ॥ त्ति वेस्सि ॥

ज्याख्या—क्षपयित्वा पूर्वकर्मणि संयमेन तपसा च "सधदुक्खप्पहीणट्ठा" त्ति प्राकृतत्वात् अक्षीणानि सर्वदुःखानि यत्र तपसा यत्र सिद्धिक्षेपमेव तदर्थयन्ति ये ते तथाविधाः प्रकामन्ति सिद्धिमिति शेषः "महेसिणो" त्ति गृह्येय इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ 'इति' परिसमाप्तौ प्रवीणीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
योगायां मोक्षमार्गीयारूपमष्टाविंशतितममध्यपनं समाप्तम् ॥

अथ एकोनत्रिंशं सम्यक्त्वपराक्रमाख्यमध्ययनम् ।

अनन्तराऽध्ययने मोक्षमार्गगतिरुक्ता, सा च वीतरागत्वपूर्विकेति यथा तद्वदति तथाऽधुनाऽभिधीयत इति सम्बद्ध-
स्वैकोनत्रिंशत्सम्यक्त्वपराक्रमाख्यस्याऽऽदिसूत्रम्—

सुयं मे आउत्सं ! तेणं भगवया एवमक्खायं—इह खलु सम्मत्तपरक्खसे नामऽज्झयणे
समणेणं भगवया महावीरेणं कासवेणं पवेइए, जं सम्मं सदहइत्ता पत्तियाइत्ता रोय-
इत्ता फासइत्ता पालइत्ता तीरइत्ता किइइत्ता आराहइत्ता आणाए अणुपाल-
इत्ता पहवे जीवा सिज्झंति दुज्झंति सुचंति परिनिवायंति सबहुक्खाणमंतं करेति ॥१॥

व्याख्या—सुयं 'मे' मया 'आयुष्मन् !' इति शिष्यामन्त्रणम्, एतच्च सुधर्मस्वामी जम्बूत्वामिनसाह । 'तेने'ति
पः सर्वजगत्प्रतीतः, 'भगवता' प्रकृमात् महावीरेण 'एवमि'ति वक्ष्यमाणप्रकारेणाऽऽख्यातम् । तमेव प्रकारमाह—'इह'
अस्मिन् प्रवचने 'इह' निश्चित सम्यक्त्वे सति पराक्रमः—उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्त्या कर्मरिजयसामर्थ्यलक्षणोऽर्थोत्त-
जीपस्य वर्ण्यतेऽस्मिन्निति सम्यक्त्वपराक्रमं नामाध्ययनमस्तीति गम्यते, तच्च केन प्रणीतम् ? इत्याह—धर्मणेन भगवता
महावीरेण काश्यपेन प्रवेदितम्, स्वतः प्रविदितमेव भगवता समेदमाख्यातं इत्युक्तं भवति । अस्मैव फलमाह—'यदि'ति
प्रस्तुताऽध्ययनं सम्यक् 'धृष्ट्या' शब्दार्थोभयरूपं सामान्येन प्रतिपद्य 'प्रतीत्य' विशेषत इत्यमेवेति निश्चित्य 'रोचयित्वा'
तदध्ययनादिपिपयममिलापमालम्बन उत्पाद्य, 'सृष्ट्या' योगविक्रमेण, तत्र मनसा सूत्रार्थयोश्चिन्तनेन, वचसा वाचनादिना, कायेन
भद्ररूपनादिना, 'पालयित्वा' परावर्त्तनादिनाऽमिरक्ष्य 'तीरयित्वा' अध्ययनादिना परिसमाप्य 'कीर्त्तयित्वा' गुरोर्विनय-

श्रीउत्तरा-
द्ययनसूत्र-
श्रीनिमिच-
न्नीया
मुख्योपा-
न्या लघु-
प्रतिः ।

॥३२४॥

एकोनत्रिंशं
सम्यक्त्वपरा-
क्रमाख्य-
मध्ययनम् ।
सम्यक्त्व-
पराक्रमा-
ख्ययनस्य
फलम् ।

॥३२४॥

पूर्वकमिदमिदं मयाऽपीवमिति निवेद्य 'शोधयित्वा' गुरुमुखकयेन शुद्धिं विधाय 'आराध्य' उत्सृज्यरूपणादिपरि-
हारेण शोधयित्वा, एतत् सर्वं स्वमनीषिकतोऽपि स्याद् अत आह—'आज्ञये'ति जिज्ञास्या 'अनुपाल्य' सततमासेव्य
यद्द्वयो जीवाः 'सिष्यन्ति' इद्वैवागमसिद्धत्वादिना, 'बुध्यन्ते' धातिकर्मक्षयेण, 'विमुच्यन्ते' भवोपमहादिकर्मवतुष्टयेन, ततश्च
'परिनिर्वोन्ति' कर्मदायानलोपशमेन, अत एव 'सर्वदुःखानां' शारीरमानसानाम् 'अन्तं' पर्यन्तं कुर्वन्ति मुक्तिपद्माऽव्याप्त्येति
सूत्रार्थः ॥ १ ॥ सम्प्रति विनेयाऽनुग्रहार्थं सम्बन्धाभियानपुरस्सरं प्रस्तुताऽव्ययनार्यमाह—

तस्तत्त्वं अयमष्टे एवमाहिज्जंति, तंजहा—संवेगे निवेदे धम्मसद्धा गुरुसाहस्मियसुस्तू-
सण्या आलोयण्या निंदण्या गरहण्या सामाहए चउवीसस्थए वंदणे पडिक्कमणे काउ-
त्सगणे पचक्खवणे थयथुइमंगळे कालपडिलेहण्या पायच्छित्तकरणे खमावणमा सज्झाए
वायण्या पडिपुच्छण्या परियट्ठण्या अनुत्तेहा धम्मकहा सुयस्स आराहण्या एगग-
मणसन्निवेशण्या संजमे तवे वोदाणे सुहसते अप्पडियद्धया विवित्तसयणासणसेवण्या
विणिवट्ठण्या संभोगपचक्खवणे उवहिपचक्खवणे आहारपचक्खवणे कसायपचक्खवणे जोग-
पचक्खवणे तरीरपचक्खवणे सहायपचक्खवणे भत्तपचक्खवणे सवभावपचक्खवणे पडिरूव-
ण्या चेयावचे सवगुणसंपुणण्या वीयरगता खंती मुत्ती मद्दवे अज्जेवे भावसंचे करणसंचे
जोगसंचे मणगुत्तया वडगुत्तया कायगुत्तया मणसमाहारण्या वहसमाहारण्या कायस-
माहारण्या नाणसंपन्नया दंसणसंपन्नया चरित्तसंपन्नया सोत्तिदियनिगहे चवित्तिदियनि-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय-
सुखबोध-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२५ ॥

गगहे घाणिदियनिगहे जिमिदियनिगहे फासिदियनिगहे कोहविजए माणविजए माया-
विजए लोभविजए पिम्भदोसमिच्छादंसणविजए सेलेसी अकम्मय त्ति ॥ २ ॥

व्याख्या—‘तले’ति सम्यक्त्वपराक्रमाऽध्ययनस्य, ‘णमि’ति सर्वत्र वाक्यालङ्कारे, ‘अयमि’त्यन्तरमेव वक्ष्यमाणः
‘अर्थः’ अभिधेयः ‘एवम्’ अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘आख्यायते’ कथ्यते महावीरेणेति गम्यते, ‘वक्ष्ये’ति वक्ष्यमाण-
तदर्थोपन्यासार्थः । संवेगः, निर्वेदः, धर्मश्रद्धा, “गुरुस्ताहमियसुसूखणया” त्ति साधर्मिकजनगुरुशुश्रूषणम्, आर्पत्वाश्च
इहोत्तरत्र च सूत्रेख्यन्याथा पाठः, आलोचना, निन्दा, गंहा, सामायिकम्, चेत्तुर्धशतिस्त्वयः, वन्दनम्, प्रतिक्रमणम्,
क्रोयोत्सर्गः, प्रेम्माख्यानम्, सैवस्तुतिभङ्गलम्, कौलप्रत्युपेक्षणा, प्रीयश्चित्तकरणम्, क्षोभणा, स्थाध्यायः, वीचना,
परिश्रच्छना, परावर्त्तना, अनुपेक्षा, धर्मकथा, भुक्तत्वाऽऽराधना, एकौप्रमनःसन्निवेशना, सयमः, तपः, न्यवदानम्, सुखे-
साते, अप्रतिबन्धता, विविक्कशयनासनेष्वना, विनिवर्त्तना, सम्भोगप्रत्याख्यानम्, उपेधिप्रत्याख्यानम्, आदौरप्रत्याख्या-
नम्, कर्पयप्रत्याख्यानम्, योगप्रत्याख्यानम्, शरीरप्रत्याख्यानम्, सैहायप्रत्याख्यानम्, भिक्षुप्रत्याख्यानम्, सद्भावप्रत्या-
ख्यानम्, प्रतिरूपणा, वैयर्थ्यम्, सर्वगुणसम्पूर्णता, वीतरागता, क्षीन्तिः, मुक्तिः, मोहवम्, कौर्जयम्, भोवसत्यम्,
करणसत्यम्, योगसत्यम्, भैरोगुप्तता, योगगुप्तता, कायेगुप्तता, मेनःसमाधारणा, वाक्सेमाधारणा, कौयसमाधारणा,
ज्ञानसम्पन्नता, दर्शनसम्पन्नता, चारित्रसम्पन्नता, श्रोत्रेन्द्रियनिग्रहः, चक्षुसिन्द्रियनिग्रहः, घ्राणिन्द्रियनिग्रहः, जिह्वेन्द्रिय-
निग्रहः, स्पर्शनेन्द्रियनिग्रहः, क्रोधविजयः, मार्त्तविजयः, मोयाविजयः, लोभविजयः, प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनविजयः, शैलेशी,
अकर्मता इति, हलक्षरसंस्कारः ॥ २ ॥ साम्प्रतमिदमेव प्रतिपदं फलोपदर्शनद्वारेण व्याचिख्यासुराह सूत्रकारः—
संवेगेणं भंते ! जीवे किं जणह ? संवेगेणं अनुत्तरं धम्मसदं जणति, अनुत्तराए धम्म-

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाख्य-
मध्ययनम्
त्रिसप्तति-
पदमि-
धानम् ।

॥ ३२५ ॥

सद्धाए संवेगं हृद्यमागच्छति, अणंताणुबंधिकोहमाणमायालोभे खवेह, नवं च कर्मं न
बंधति, तत्पचइयं च णं मिच्छत्तविसोहिं काऊण दंसणाराहए भवइ, दंसणविसोहीए य णं
विसुद्धाए अत्थेगइए तेणेव भवग्गहणेण सिद्धति, सोहीए य णं विसुद्धाए तच्चं पुण भव-
ग्गहणं नातिक्कमति ॥ १ ॥ निवेएणं भंते ! जीवे किं जणइ ? निवेएणं दिवमाणुसतेरिच्छि-
एसु कामभोगेसु निवेयं हृद्यमागच्छइ, सधविसएसु विरज्जति, सधविसएसु विरज्जमाणे
आरंभपरिग्गहपरिच्चायं करेइ, आरंभपरिग्गहपरिच्चायं करमाणे संसारमग्गं वोळिछदति,
सिद्धिमग्गं पडिवणो य भवति ॥ २ ॥ धम्मसद्धाए णं भंते ! जीवे किं जणइ ? धम्म-
सद्धाए णं सायासोक्खेसु रज्जमाणे विरज्जइ आगारधम्मं च णं चयइ, अणगारिए णं जीवे
सारीरमाणसाणं दुक्ख्वाणं छेयणभेयणसंजोगाईणं बुच्छेयं करेइ अध्यावाहं च णं सुहं
निधत्तेइ ॥ ३ ॥ गुरुसाहम्मियसुस्तसणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? गुरुसाहम्मिय-
सुस्तसणयाए णं विणयपडिवत्तिं जणेइ, विणयपडिवत्ते णं जीवे अणचासायणसीखे
नेरइयतिरिक्खजोणियमणुस्सदेवदुग्गईओ निरुंभेइ, वणसंजलणभत्तिवहुमाणयाए माणु-
स्सदेवसुग्गईओ निबंधइ, सिद्धिसुगइं च विसोहेइ, पसत्याइं च णं विणयमूलाइं सधकज्जाइं
साहइ, अन्ने य बह्वे जीवे विणइत्ता हवइ ॥ ४ ॥ आलोयणाए णं भंते ! जीवे किं जणइ ?
आलोयणाए णं मायानियाणमिच्छादरिसणसह्याणं सुक्खमग्गविग्घाणं अणंतसंसार-
वद्वणाणं उद्धरणं करेइ उल्लुभावं च जणेइ, उल्लुभावं पडिवत्ते य णं जीवे अमाई इत्थीवेयं

नपुंसगवेयं च न बंधह, पुष्वबद्धं च णं निज्जरह ॥ ५ ॥ निंदयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? निंदयाए णं पच्छाणुतावं जणह, पच्छाणुतावेणं विरज्जमाणे करणगुणसेट्ठिं पडिबज्जह, करणगुणसेट्ठिं पडिबण्णे य अणगारे मोहणिज्जं कम्मं उग्याएह ॥ ६ ॥ गरिहणाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? गरिहणाए णं अपुरक्कारं जणेह, अपुरक्कारगए णं जीवे अप्पसत्थेहिंतो जोगेहिंतो नियत्तह पसत्थेहि य पडिबज्जह, पसत्थजोगपडिबण्णे य णं अणगारे अणंत-
घाईपज्जवे खवेह ॥ ७ ॥ सामाहएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? सामाहएणं सावज्जजोग-
विरहं जणयह ॥ ८ ॥ चउवीसत्थएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? चउवीसत्थएणं दंसण-
विसोहिं जणेह ॥ ९ ॥ वंदणएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? वंदणएणं नीयागोयं कम्मं खवेह
॥ १० ॥ पडिक्कमणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? पडिक्कमणेणं वयछिदाहं पिहेह, पिहियवयछिहे
पुण जीवे निरुदासये असवलचरित्ते अट्टसु पवयणमायासु उवउत्ते अपुहुत्ते सुप्पणिहिए
चिहरह ॥ ११ ॥ काउत्तसग्गेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? काउत्तसग्गेणं तीयपडुपणं पाय-
ज्झाणीवगए सुहंसुहेणं विहरह ॥ १२ ॥ पचक्खवाणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? पचक्खवा-
णेणं आसवदाराहं निरुमह ॥ १३ ॥ थयथुहमंगलेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? थयथुह-
मंगलेणं नाणदंसणचरित्तबोहिलाभं संजाणह, नाणदंसणचरित्तबोहिलाभसंपत्ते णं जीवे

अंतर्किरियं कल्पविमाणोचवत्तियं आराहणं आराहेह ॥ १४ ॥ कालपडिलेहणाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? कालपडिलेहणाए णं नाणावरणिज्जं कम्मं खवेह ॥ १५ ॥ पायच्छित्तकरणेणं भंते ! जीवे किं जणेह ? पायच्छित्तकरणेणं पावकम्मविसोहिं जणेह निरइयारे आवि भवह, सम्मं च णं पायच्छित्तं पडिबज्जमाणे दग्गं च मग्गफलं च विसोहेह, आयां आयाफलं च आराहेह ॥ १६ ॥ खमावणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? खमावणयाए णं पलहायण-
भावं जणेह, पलहायणभावमुवगए य सवपाणभूयजीवसत्तेसु मित्तीभावं उप्पाएह, मित्ती-
भावमुवगए य जीवे भावविसोहिं काऊण निब्भए भवह ॥ १७ ॥ सज्झाएणं भंते ! जीवे किं जणेह ? सज्झाएणं नाणावरणिज्जं कम्मं खवेह ॥ १८ ॥ वायणाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? वायणाए णं निज्जरं जणेह, सुयस्स य अणुसज्जणाए अणासायणाए वट्टह, सुयस्स य अणुसज्जणाए अणासायणाए बट्टमाणे तित्थधम्मं अवलंबेह, तित्थधम्ममवलंबमाणे महानिज्जराए महापज्जवसाणे हवह ॥ १९ ॥ पडिपुच्छणाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? पडिपुच्छणाए णं सुत्तत्थत्तदुभयाहं विसोहेह, कंखामोहणिज्जं कम्मं वुच्छिंदेह ॥ २० ॥ परियट्ठणायाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? परियट्ठणायाए णं वंजणाहं जणेह वंजणलद्धिं च उप्पाएह ॥ २१ ॥ अणुप्पेहाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? अणुप्पेहाए णं आउयवज्जाओ सत्त कम्मपपडीओ धणियवंधणवद्धाओ सिट्ठिलवंधणवद्धाओ पकरेह, दीहकालट्ठिईयाओ हस्सकालट्ठिईयाओ पकरेह, तिवाणुभावाओ मंदाणुभावाओ पकरेह, बहुप्पएसग्गाओ

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२७ ॥

अप्पपएसग्गाओ पकरेइ, आउं च णं कम्मं सिय बंधइ, अस्सायावेयणिज्जं
च णं कम्मं नो सुज्जो उवचिणइ, अणाइयं च णं अणवयगं दीहमदं चाउरंतसंसार-
कंतारं खिप्पामेव वीइवयइ ॥ २२ ॥ धम्मकहाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? धम्मकहाए
णं निज्जरं जणेइ, धम्मकहाए णं पवयणं पभावेइ, पवयणपभावए णं जीवे आगमिस्सभदाए
कम्मं नियंधइ ॥ २३ ॥ सुयस्स आराहणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सुयस्स आरा-
हणयाए णं अण्णाणं खवेइ, न य संकिलिस्सइ ॥ २४ ॥ एगगमणसन्निवेसणाए णं भंते !
जीवे किं जणेइ ? एगगमणसन्निवेसणाए णं चित्तनिरोहं करेइ ॥ २५ ॥ संजमेणं भंते !
जीवे किं जणेइ ? संजमेणं अणहयस्सं जणेइ ॥ २६ ॥ तवेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
तवेणं बोयाणं जणेइ ॥ २७ ॥ बोयाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? बोयाणेणं अकिरियं
जणेइ, अकिरियाए भविता तओ पच्छा सिज्झति बुज्झति मुचति परिनिवाइ सधदुक्खा-
णमतं करेइ ॥ २८ ॥ सुहसाएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सुहसाएणं अणुस्सुएणं जणेइ,
अणुस्सुए णं जीवे अणुकंपए अणुग्भडे विगयसोगे चरित्तमोहणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ २९ ॥
त्तेणं जीवे एगे एगगचित्ते दिया य राओ य असज्जमाणे अपडिबद्धे आवि विहरइ ॥ ३० ॥
विवित्तसयणासणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? विवित्तसयणासणयाए णं चरित्तगुत्तिं
जणइ, चरित्तगुत्ते णं जीवे विविताहारे ददचरित्ते एगंतरए सुक्खभावपटिवन्ने अट्ठविहं

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप
राक्रमाख्य
मध्ययनम्
त्रिसप्तति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३२७ ॥

कम्मगंठि निज्जेरेइ ॥ ३१ ॥ विणिवट्टणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? विणिवट्टणयाए णं
पावकम्माणं अकरणयाए अन्नुट्ठेइ, पुव्ववट्ठाण य निज्जरणयाए पावं नियत्तेइ, तओ पच्छा
चाउरंतं संसारकंत्तारं वीइवयइ ॥ ३२ ॥ संभोगपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
संभोगपच्चक्खाणेणं आलंयणाइं खवेइ, निरालंयणस्स य आययट्ठिया जोगा भवंति,
सएणं लाभेणं संतृप्तइ, परस्स लाभं नो आसाएइ नो तक्केइ नो पीहेइ नो पत्थेइ नो अभि-
लसइ, परस्स लाभं अणासाएमाणे अत्तकेमाणे अपत्थेमाणे अणभिलसेमाणे
दुयं सुहसिज्जं उवसंपज्जित्ता णं बिहरइ ॥ ३३ ॥ उवहिपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
उवहिपच्चक्खाणेणं अपलिमंथं जणेइ, निरुवहिपं णं जीवे निक्कले उवहिमंतरेण य न संकि-
लित्सइ ॥ ३४ ॥ आहारपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? आहारपच्चक्खाणेणं जीवि-
यासंसत्पओगं दुन्दिछदइ, जीवियासंसत्पओगं दुन्दिछित्ता जीवे आहारमंतरेण न संकि-
लित्सइ ॥ ३५ ॥ कसायपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कसायपच्चक्खाणेणं वीय-
रायभावं जणेइ, वीयरायभावं पडिबळेवि य णं जीवे समसुहदुक्खे भवइ ॥ ३६ ॥ जोग-
पच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जोगपच्चक्खाणेणं अजोगयं जणेइ, अजोगी णं जीवे
नयं कम्मं न यंधइ, पुव्ववट्ठं निज्जेरेइ ॥ ३७ ॥ सरीरपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ?
सरीरपच्चक्खाणेणं सिद्धाइसयगुणत्तणं निधत्तेइ, सिद्धाइसयगुणसंपन्ने य णं जीवे लोगग-
भावमुवगए परमसुही भवइ ॥ ३८ ॥ सहायपच्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सहाय-

पञ्चक्खाणेणं एगीभावं जणेइ, एगीभावभूए य जीवे एगगं भावेमाणे अप्पसहे अप्पसहे
अप्पकलहे अप्पकसाए अप्पतुमंतुमे संजमबहुले संवरबहुले समाहिए आवि भवइ ॥ ३९ ॥
भत्तपञ्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? भत्तपञ्चक्खाणेणं अणेगाइं भवसयाइं निरुंभइ
॥ ४० ॥ सवभावपञ्चक्खाणेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सवभावपञ्चक्खाणेणं अणियहिं
जणेइ, अनियहिं पडिवसे य अणगारे चत्तारि केवलिकम्मसे खवेइ, तंजहा—वेयणिज्जं
आउयं नामं गोयं, तओ पळ्ळा सिज्झइ बुज्झइ मुचइ परिनिवाइ सवहुक्खाणमंतं करेइ
॥ ४१ ॥ पडिरूवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पडिरूवयाए णं लाघवियं जणेइ, लहुभूए
णं जीवे अप्पमत्ते पागडलिंगे पसत्थलिंगे विसुद्धसम्मत्ते सत्तसमिइसमत्ते सवपाणभूयजी-
वसत्तेसु वीससणिज्जरूवे अप्पडिलेहे जिइदिए विपुलतवसमिइसमन्नागए आवि भवइ ॥ ४२ ॥
वेयावधेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वेयावधेणं तित्थयरनामगुत्तं कम्मं निबंघइ ॥ ४३ ॥
सवगुणसंपुणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? सवगुणसंपुणयाए णं अपुणरावत्तिं जणेइ,
अपुणरावत्तिं पत्तए णं जीवे सारीरमाणसाणं हुक्खाणं नो भागी भवइ ॥ ४४ ॥ वीय-
रागयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वीयरगयाए णं नेहाणुबंधणाणि तण्हाणुबंधणाणि य
वुन्निच्छइ, मणुण्णामणुणेसु सद्धरूवरसफरिसगंधेसु सच्चित्ताचित्तमीसएसु चेव विरज्झइ
॥ ४५ ॥ खंतीए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? खंतीए णं परीसहे जिणेइ ॥ ४६ ॥ सुत्तीए णं
भंते ! जीवे किं जणेइ ? सुत्तीए णं अकिंचणं जणेइ, अकिंचणे य जीवे अत्थल्लोलाणं पुरि-

साणं अपत्थणिज्जे भवइ ॥ ४७ ॥ अज्जवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? अज्जवयाए णं
 काउल्लययं भायुल्लययं भासुल्लययं अविसंवायणं जणेइ, अविसंवायणसंपन्नयाए णं जीवे
 धम्मस्स आराहए भवइ ॥ ४८ ॥ मद्दवयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मद्दवयाए णं
 अणुस्सियत्तं जणेइ, अणुस्सियत्ते णं जीवे मिउमद्दवसंपन्ने अट्ट मयट्ठाणां निट्ठवेइ ॥ ४९ ॥
 भावसचेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? भावसचेणं भावविसोहिं जणेइ, भावविसोहीए घट्ट-
 माणे अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आराहणयाए अन्नुट्ठेइ, अरहंतपन्नत्तस्स धम्मस्स आरा-
 हणयाए अन्नुट्ठित्ता परलोगधम्मस्स आराहए भवइ ॥ ५० ॥ करणसचेणं भंते ! जीवे
 किं जणेइ ? करणसचेणं करणस्सत्ति जणेइ, करणसचे घट्टमाणे जहावाई तहाकारी भवइ
 ॥ ५१ ॥ जोगसचेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जोगसचेणं जोगे विसोहेइ ॥ ५२ ॥ मण-
 गुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मणगुत्तयाए णं एगगं जणेइ, एगगचित्तेणं मण-
 गुत्ते संजमाराहए भवइ ॥ ५३ ॥ वयगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? वयगुत्तयाए णं
 निधिकारत्तं जणेइ, निधिकारे णं जीवे वइगुत्ते जोगे अल्लप्पजोगसाहजुत्ते यावि भवइ
 ॥ ५४ ॥ कायगुत्तयाए णं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कायगुत्तयाए णं संवरं जणयइ, संवरेणं
 कायगुत्ते णं पुणो पावासवनिरोदं करेइ ॥ ५५ ॥ मणसमाधारणयाए णं भंते ! जीवे किं
 जणेइ ? मणसमाधारणयाए णं एगगं जणेइ, एगगं जणइत्ता नाणपज्जे जणेइ, नाण-
 पज्जे जणइत्ता सम्मत्तं विसोहेइ मिच्छत्तं भव निज्जेइ ॥ ५६ ॥ वयसमाहारणयाए णं

श्रीउत्तरा-
प्यनध्वने
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
मुखबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३२९ ॥

भंते ! जीवे किं जणेह ? वयसमाहारणयाए णं वयसाहारणं दंसणपज्जवे विसोहेह, वइसा-
हारणं दंसणपज्जवे विसोहिता सुलहवोहियत्तं च निवत्तेह दुलहवोहियत्तं निज्जेह ॥ ५७ ॥
कायसमाधारणयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? कायसमाधारणयाए णं चरित्तपज्जवे
विसोहेह, चरित्तपज्जवे विसोहिता अहक्खायचरित्तं विसोहेह, अहक्खायचरित्तं विसोहिता
चत्तारि केवलिकम्मंसे खवेह, तओ पच्छा सिज्झह बुज्झह सुघह परिनिवाह सवहुक्खाण-
मंतं करेह ॥ ५८ ॥ नाणसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? नाणसंपन्नयाए णं सब-
भावाभिगमं जणेह, नाणसंपन्ने णं जीवे चाउरंते संसारकंतारे न विणस्सई—“जहा सूई
ससुत्ता, पडिया न विणस्सई ! तहा जीवे ससुत्ते, संसारे न विणस्सई ॥ १ ॥” नाण-
विणयतवचरित्तजोगे संपाउणह, ससमयपरसमयवितारए य असंघायणिज्जे भवह ॥ ५९ ॥
दंसणसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? दंसणसंपन्नयाए णं भवमिच्छत्तछेयणं करेह
परं न विज्झापह, अणुत्तरेणं नाणदंसणेणं अप्पाणं संजोएमाणे सम्मं भावेमाणे विहरह
॥ ६० ॥ चरित्तसंपन्नयाए णं भंते ! जीवे किं जणेह ? चरित्तसंपन्नयाए णं सेलेसी भावं
जणेह, सेलेसि पडिवन्ने अणगारे चत्तारि कम्मंसे खवेह, तओ पच्छा सिज्झह बुज्झह सुचह
परिनिवाह सवहुक्खाणमंतं करेह ॥ ६१ ॥ सोइंदियनिग्गेहं भंते ! जीवे किं जणेह ?
सोइंदियनिग्गेहं मणुणामणुत्तेसु सहेसु रागदोसनिग्गहं जणेह, तप्पबहयं च णं कम्मं
न धंघह, पुधवदं च निज्जेह ॥ ६२ ॥ चक्खिदियनिग्गेहं भंते ! जीवे किं जणेह ?

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमारण्य-
मध्ययनम् ।
त्रिसप्तति,
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३२९ ॥

धादिब्रह्मदियनिगहेणं मणुल्लामणुल्लेसु रूवेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं न बंधइ, पुण्यदं च निज्जरेइ ॥ ६३ ॥ घाणिदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? घाणि-
दियनिगहेणं मणुल्लामणुल्लेसु गंधेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं न बंधइ,
पुण्यदं च निज्जरेइ ॥ ६४ ॥ जिहिंभदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? जिहिंभदिय-
निगहेणं मणुल्लामणुल्लेसु रसेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं न बंधइ,
पुण्यदं च निज्जरेइ ॥ ६५ ॥ फासिंदियनिगहेणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? फासिंदियनिग-
हेणं मणुल्लामणुल्लेसु फासेसु रागदोसनिगहं जणेइ, तप्पचइयं च णं कम्मं न बंधइ, पुण्यदं
च निज्जरेइ ॥ ६६ ॥ कोहबिजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? कोहबिजएणं खंति जणेइ,
कोहयेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुण्यदं च निज्जरेइ ॥ ६७ ॥ माणविजएणं भंते ! जीवे किं
जणेइ ? माणविजएणं मइयं जणेइ, माणयेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुण्यदं च निज्जरेइ
॥ ६८ ॥ मायाविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? मायाविजएणं अज्जवं जणेइ, मायावेयणिज्जं
कम्मं न बंधइ, पुण्यदं च निज्जरेइ ॥ ६९ ॥ लोभविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? लोभ-
विजएणं संतोसं जणेइ, लोभयेयणिज्जं कम्मं न बंधइ, पुण्यदं च निज्जरेइ ॥ ७० ॥ पिज्ज-
दोसमिच्छादंसणविजएणं भंते ! जीवे किं जणेइ ? पिज्जदोसमिच्छादंसणविजएणं नाणदं-
सणचरित्ताराहणयाए अण्डुटेइ, अट्ठविहस्स कम्मस्स कम्मगंठिविमोयणयाए तप्पटमयाए
जहाणुपुं अट्ठावीसइविहं मोहणिज्जं कम्मं उगघाएइ, पंचविहं नाणावरणिज्जं नचविहं

दंसणावरणिजं पंचविहं अंतरायं एए तिन्नि कम्मसे जुगवं खवेह, तओ पच्छा अणुत्तरं
अणंतं कसिणं पडिपुत्तं निरावरणं वितिमिरं विसुद्धं लोगालोगप्पभासगं केवलवरणाण-
दंसणं समुप्पादेह, जाव सजोगी हवइ ताव य हरियावहियं कम्मं निबंधइ—सुहफरिसं
इसमयट्ठिईयं, तं पढमसमए बद्धं विइयसमए वेइयं तइयसमए निज्जिन्नं, तं बद्धं पुट्टं उदी-
रियं वेइयं निज्जिन्नं, सेयाले अकम्मं चावि भवइ ॥ ७१ ॥ अहाउयं पालइत्ता अंतोसुहुत्त-
द्धावसेसाऊए जोगनिरोहं करमाणो सुहुमकिरियं अप्पडिवाइं सुक्कज्झाणं ज्ञायमाणे तत्प-
ढमयाए नणजोगं निरुंभइ, आणापाणनिरोहं करेइ, ईसिपंचहस्सक्खरुवारणद्धाए य णं
अणगारं समुच्छिन्नकिरियं अणियट्ठिसुक्कज्झाणं क्षियायमाणो वेयणिज्जं आउयं नामं गुत्तं
च एए चत्तारि वि कम्मसे जुगवं खवेइ ॥ ७२ ॥ तओ ओराळियं कम्माइं च सवाहिं
विप्पजहणाहिं विप्पजहित्ता उल्लुसेदीपत्ते अफुसमाणगई उहं एगसमएणं अविग्गहेणं
तत्थ गंता सागारोवउत्ते सिज्झइ जाव अंतं करेइ ॥ ७३ ॥
व्याख्या—‘सवेगेन’ मोक्षमिलापेण ‘भदन्ते’ति पूज्यामज्जणम्, जीवः किं जनयति ? कतरं गुणमुत्पादयतीत्यर्थः इति
शिष्यप्रश्नः । अत्र प्रश्नापक उत्तरमाह—सवेगेन अनुचरां धर्मश्रद्धां जनयति, तथा संवेगं समेव अर्थोद् विशिष्टतरं “हवं” ति
शीघ्रमागच्छति । ततोऽनन्तानुबन्धिप्रबोधमानमायालोभान् क्षपयति, तथा ‘कर्म’ प्रस्तावाद् अशुभं न यत्राति, ‘तत्प्रत्य-
यिवा च’ कृपायक्षयहेतुकां च ‘मिथ्यात्वविशुद्धिं’ सर्वथा मिथ्यात्वक्षयं कृत्वा दर्शनस्थ—प्रस्तावात् क्षायिकसम्यक्त्व-
स्वायथको दर्शनाराधको भवति, दर्शनविशुद्ध्या च ‘विशुद्ध्या’ निर्मल्या अस्त्येककः कश्चित् तेनैव भवप्रहणेन सिध्यति

मरुदेवीस्यामिनीयन् । यस्तु न तेनैव सिद्ध्यति स किम् ? इत्याह—‘शुद्धा’ प्रक्रमाद् दर्शनस्य विशुद्ध्या तृतीयं पुनर्भवेग्रहणं नातिक्रामति, चतुष्टदर्शनाराधनाऽपेक्षमेव । यत उक्तम्—‘उक्तोसदं सणेनं भंते ! जीवे कश्चिद् भवगगहणेहिं सिद्धेज्जा ? गोयमा ! चढोसेरां तेणेत्त, तद्दयं पुण नाहकम्मइ ॥’ उत्तरत्र सर्वेषु सूत्रेषु अभिर्वचनेषु च सुगमपदानि न व्याख्या-
सन्ते ॥ ‘नियंतेत’ सामान्यतः संसारविरागेण ‘सर्वविषयेषु’ समस्तसांसारिकवस्तुषु, येषं सुगमम् ॥ २ ॥ ‘धर्मश्रद्धया’ धर्माभिलाषेण सात्ता—सातवेदतीयं तन्मित्रिणानि सौल्यानि सातसौख्याति तेषु वैपयिकसुखेद्वित्यर्थः, ‘अगारधर्मं च’ एवाभार गार्हस्थ्यमित्यर्थः लक्षति, ततः ‘अतगार’ अतिः सन् जीवः, येषं स्पष्टम् । नवरं संयोगः—प्रस्थावादनियमस-
म्बन्धः ॥ ३ ॥ ‘गुरुसाधर्मिभूषणेन’ तदुपासनारूपेण ‘वितयप्रतिपत्तिम्’ उचितकृत्यकरणाङ्गीकाररूपम् अतत्याशात-
ताशीलं, कोऽभः ? गुरुपरिवादादिपरिहारकृत्, तथा वर्णः—श्राया तेन सखलतं—गुणोद्भासतं भक्तिः—अभ्युत्था-
तादिका यद्गुमानः—आन्तरा प्रीतिः, एषां द्वन्द्वे भावप्रत्यये च वर्णसखलनभक्तिबहुमानवा सया प्रक्रमाद् गुरुणां सिद्धि-
मुगतिं विशोध्यति, तन्मार्गेभूतसम्यग्दर्शनादिविशोधनेन ‘सर्वकार्याणि’ श्रुतज्ञानादीनि, “विणइत्ति” इति ‘वितेता’ वितनं
प्रादिता भवति, स्वय सुस्थितस्योपादेयचनत्वाद् । अन्यत् प्रकटम् ॥ ४ ॥ आलोचनासूत्रं स्पष्टमेव ॥ ५ ॥ तिन्दनम्—आत्मनैवा-
ऽऽत्मदोषपरिभावनं तेन पश्चादनुतापेन ‘विरज्यमानः’ वैराग्यं गच्छन् करणेन—अपूर्वकरणेन गुणभेदिः करणगुणभेदिः,
सा भोपरिततस्थितेर्मोदनीयादिकर्मदुल्लिख्यनुपादाद्योदयसमयात्ययति द्वितीयादिसमयेष्वसङ्घातगुणपुद्गलप्रक्षेपरूपा । यत
उक्तम्—“वयैरिमतिर्दिए वलियं, देट्टिमठाणेषु कुणइ गुणसेटी । गुणसंकमकरणं पुण, असुहायो सुहम्मि पक्खिवइ ॥ १ ॥”

१ “उष्टृष्टृष्टं न भवन्त ! जीव. कतिभिर्भवेग्रहणे. सिध्येत् ? गौतम ! तत्त्वेषु तेनैव, तृतीयं पुनर्नीतिक्राम्यति ॥”

२ “उपरिवर्गस्वित्तेर्वेदिकमपचनस्वानेषु करोति गुणभेदि. । गुणसङ्गमकरणं पुनरुक्तं प्राः श्रुते प्रक्षिपति ॥ १ ॥”

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
थीनीमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
रूपा लघु-
द्विचिः ।
॥३३१॥

उपलक्षणत्वात् स्थितिघात-रसघात-गुणसङ्क्रम-स्थितिवन्धाश्च विशिष्टाः, अथवा करणगुणेन-अपूर्वकरणदिमाहात्म्येन श्रेणिः करणगुणश्रेणिः प्रक्रमात् क्षपकश्रेणिरेव तां प्रतिपद्यते ॥६॥ 'गर्हेणेन' परसमक्षमात्मनो दोषोद्भावेन "अपुरस्कारं" ति अपुरस्कारम् अवज्ञास्पदत्वं जनयत्यात्मन इति गम्यते, अपुरस्कारगतः तद्गीर्त्येवाऽप्रशस्तेभ्यो योगेभ्यो निवर्त्तते, अनन्तविषयतया अनन्ते-ज्ञानदर्शने प्रन्तीत्यनन्तघातिनस्तान् 'पर्येवाच्च' ज्ञानावरणादिकर्मणः परिणतिविशेषाच्च, उपलक्षणं चेत्तद् मुक्तिप्राप्तेः, तदर्थत्वात् सर्वप्रयासस्य । एवमनुक्ताऽपि सर्वत्र मुक्तिप्राप्तिरेव फलत्वेन द्रष्टव्या ॥७॥ सामायिकचतुर्विंशतिस्तवसूत्रे प्रकटे ॥८-९॥ घट्टनकेन सौभाग्यं चाप्रतिद्वितम्, 'आज्ञाफलम्' आज्ञासारमित्यर्थः 'दक्षिणभावं च' अनुकूल-भावं जनयति लोकस्थेति गम्यते ॥१०॥ प्रतिक्रमणेन अक्षबलं-क्षवलस्थानैरङ्गुलीकृतं चारित्रं यस्य स तथा, "अपुद्गुत्ते" ति न विद्यते पृथक्त्वं-प्रस्तावान् संयमयोगेभ्यो विद्युक्तवस्वरूपं यस्याऽसावपृथक्त्वः, तथा 'सुप्रणिहितः' सुप्तु संयमे प्रणिधिमान्, श्रेयं सुगमम् ॥११॥ क्रयोत्सर्गेण अतीतं च-इह चिरकालभावित्वेन प्रत्युत्पन्नमिव प्रत्युत्पन्नं च-आसन्नकालभावितया अतीतप्रत्युत्पन्नं 'प्रापश्चित्तम्' इत्युपचारात् प्रापश्चित्तार्हमतीचारम् ॥१२॥ प्रत्याख्यानसूत्रं सुगमम् ॥१३॥ स्तवाः-देवेन्द्रस्त-पादयः सुतयः-एकादिसप्तश्लोकान्ताः, यत उक्तम्-“पद्मगुणतिसिलोगा, धुईवो अत्रेति जाव सत्सेव । देविदत्थयमार्ह, तेन परं धुतया ह्येति ॥११॥” ततश्च सुतयः स्तवाश्च सुतिस्तवाः सुतिशब्दस्य कस्यन्तत्वात् पूर्वनिपातः, सूत्रे तु प्राकृतत्वाद् व्यत्ययः, स एव मङ्गलं-भावमङ्गलरूपं सुतिस्तवमङ्गलं तेन ज्ञानदर्शनचारित्रात्मिका बोधिः ज्ञानदर्शनचारित्रबोधिः तल्लभं जनयति ॥ उक्तं च-“अन्तीए जिनवरणं, परमाए स्त्रीणपेच्चदोसाणं । आरुगवोहिलाभं, समाहिमरणं च पावेति ॥ १ ॥”

१ “एकद्विद्विश्लोकाः, सुतयोऽन्येषां यावत् सशैव । देवेन्द्रस्तवाद्यास्ततः परं स्तवा भवन्ति ॥ १ ॥” २ “मक्षया जिनवरणां, परमया क्षीणप्रेमद्वेषाणाम् । भातोम्यबोधिकाभं, समाधिमरणञ्च प्राप्नुवन्ति ॥ १ ॥”

एकोनविंशो
सम्यक्त्वप-
राक्रमाल्य-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३१ ॥

धन्तः—मयन्तो भयस्य कर्णनां या यस्य क्रिया-निर्वर्तनम् अन्तक्रिया मुक्तिरित्यर्थः, तत्र अन्तक्रियाहेतुत्वाद् अन्त-
क्रिया साम् । दहेतुत्वं च तद्भेदेऽपि स्याद् अत आह—कृत्वा—देवलोकं विमानानि—मैवेयकाऽनुत्तरविमान-
रूपाणि सेतूपरिचयस्याः सा तथा साम् । किमुक्तं भवति ?—अन्तरजन्मनि निशिष्टदेवत्वफलां परम्परया तु मुक्ति-
मपिष्टम् 'आराधनां' शानापादापनात्मिकामाराधयति ॥ १४ ॥ फालः—प्रादोषिकादिस्तस्य प्रत्युपेक्षणा—महणप्रति-
तागरणरूपा फालप्रत्युपेक्षणा यथा ॥ १५ ॥ 'प्रायश्चित्तकरणेन' आलोचनादिविधानरूपेण 'मार्गः' इह ज्ञानप्राप्तिहेतुः
सम्पन्नं, पुण्यपुल्लतापि सम्यक्स्यस्य ज्ञानहेतुत्वात्, यदुक्तम्—“कारणकजविभागो, दीवपगासाण जुगवजन्मै
वि । जुगपुष्पमं पि सदा, द्वैक नाणस्य सम्भवं ॥ १ ॥” तत्फलं च ज्ञानं विशोधयति । तत्र आचर्यत इत्या-
पारः—पारिं सप सत्फलं च—मुक्तिलक्षणमादाययति ॥ १६ ॥ 'क्षमणया' दुःकृतान्तरं क्षमितव्यमिदं ममेत्या-
दिरूपया 'प्रदानभावं' चित्तप्रसत्तिरूपं 'भाषणिशुद्धिं' रागद्वेषविगमरूपां कृत्वा निर्भयो भवति अशेषभयहेत्वभावात्
॥ १७ ॥ स्वाध्यायेन शानापरणीयम् उपलक्षणत्वात् शेषकर्मं च क्षपयति, उक्तम्—“कैम्ममसंखेजभवं रवेद
अनुपमदमेव उपउत्तो । अन्नयदन्मि वि जोप, सन्नायन्मि य विसेसेणं ॥ १ ॥” ॥ १८ ॥ 'वाचनया' पाठनेन
अनुपपुनं यथेते, कोऽर्थः ? अव्ययच्छेदं करोति, तीर्थमिह गणधरस्तस्य धर्मः—आचारः श्रुतप्रदानलक्षणः तीर्थधर्मस्तम्
'अवलम्ब्यमानः' आभयन् महत्—प्रदासं मुक्तावास्या पर्यवसानम्—अन्तो गम्यमानत्वात् कर्मणो यस्य स महापर्यव-
सानः ॥ १९ ॥ पूर्वकथितसूत्रादेः पुनः प्रच्छन्नं प्रतिप्रच्छन्नं तेन काहु—इदमित्यमित्यं च ममाग्येतुमुचितमित्यादिका

१ “कारणकार्यविभागो, दीपप्रकाशयोर्गुणवज्जन्मन्यपि । पुण्यपुल्लतामपि यथा, हेतुर्दानस्य सम्यक्स्यम् ॥ १ ॥” २ “कर्मोऽसंशु-
चमरिक्तं क्षपयत्यनुसमचमेवोपपुष्टः । अव्ययत्वाच्चपि योगे स्वाध्याये च विदोदेण ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनद्वये
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
शुलबोधा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३३२ ॥

वाञ्छा सैव मोहयतीति मोहनीयं 'कर्म' अनभिग्रहिकसिध्यात्वरूपं व्युच्छिन्नमिति ॥ २० ॥ परार्थत्वेनया 'व्यञ्जनानि'
अक्षराणि ज्ञातयति, तन्निदि विमलितान्यपि गुणयतः हगितुल्यतन्तीति वृत्ताद्विज्ञानि वृच्यन्ते, तथा वयानियक्षयोपश-
मतो व्यञ्जनलब्धिं चक्षन्दात् पदलब्धिं पदानुसारितालक्षणम् ॥ २१ ॥ 'अनुप्रेक्षया' चिन्तनिकया ह्रस्वधितिकाः
प्रकरोति, स्थितिरण्डकापहारेणेति भावः, यत्तच्चैवं सर्वकर्मणामपि स्थितेरशुभत्वात् । नत उक्तम्—'संज्ञासि नि ठिईओ,
सुदासुहाणं पि द्रोति असुभाओ । मणुसतिरिच्छदेवाठयं च मोत्तुण सेसायं ॥ १ ॥' मन्दातुभावाच्च ह्यस्याऽशुभप्र-
कृतय एव गृह्यन्ते, शुभभावस्य शुभासु तीमालुभावहेतुत्वात् । उक्तं हि—'सुहृपयडीण विसोदीए तिहमसुभाण
संकिलेसेण' ति । आयुःकर्म च ह्यत्वं यथाति स्यात् नो यथाति, तस्य त्रिभागाविशेषायुष्कवायासेव वन्धस्तत्तत्त्वात् ।
असातेवेदनीयं च कर्म चक्षत्वात् अन्यथाशुभप्रकृतीर्नो भूयोभूयः क्वपचिनोति' निबध्नाति । भूयोभूयोप्रदणं स्थन्यत-
मप्रमादवः प्रमत्तसंयतस्य तद्वन्धस्यापि सम्भवात्, अनाविकम् 'अनवदमम्' अनन्त्यम्, अत एव 'दीहसद्धं' ति
मकारोऽल्लक्षयिकः । दीर्घाद्वं दीर्घकालम् ॥ २२ ॥ धर्मकथना 'आगमे सस्सभइचाप' ति आगमिप्रतीति आगम-
आगामी फालक्यिन् शब्दद्वयत्वा-अनवरत्नकल्याणतयोपलक्षितं कर्म निबध्नाति, शुभालुबन्धि शुभमुपाजैवलीति भावः
॥ २३ ॥ धृतस्य 'आराधनया' सत्याग्रासेवनया 'त च सङ्किश्यते' नैव रागादिजनितसदृशभाग् भवति, तद्वशातो तत्वन-
वर्षपेगावातेः ॥ २४ ॥ प्रकं च त्वमं च-प्रकावात् शुभमालम्ब्यनेकां तस्मिन् मतःसन्निवेशता एकाग्रमनःसन्निवेशता तथा
॥ २५ ॥ 'संचयमेतं' पञ्चास्यविरमणादिता, 'अण्णइयत्तं' ति 'अनंहरत्त्वम्' अविविदमानकर्मत्वम् ॥ २६ ॥ तपसा 'वोयाण'
१ "सर्वसामसि स्थितयः, शुभाऽशुभानामपि भवन्त्यशुभाः । मनुष्यतिर्वर्गदेवायुषि च सुखा मोक्षणाय ॥ १ ॥" २ "शुभप्रकृ-

तीर्ना विदुक्ता सीममशुभानां सङ्करोन" ।

एकोनविंश
सम्यक्त्वप-
राक्रमाख्य-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३२ ॥

३३ 'द्वयपरान्तं' पूर्णपदसंमल्लापगतो विशिष्टां शुद्धिं जनयति ॥ २७ ॥ व्यवदानेन अक्रियं, कोऽर्थः ? व्युपसृत्क्रियाख्यं
शुभ्रभ्यानपनुपेभदम् 'मप्रियाकः' व्युपसृत्क्रियाख्यशुभ्रभ्यानवर्त्ती भूत्वा ततः पश्चात् 'सिद्ध्यति' निश्चिन्तार्थो भवति, 'बुध्यते'
एतन्नर्तनयोगाभ्यां बलुतरपमवगच्छति, 'बुध्यते' संसाराद्, अत एव परिनिर्वाणीत्यादि ॥ २८ ॥ सुखं—दैपयिकं तस्य
साधः—यद्बलरुहानियारेणापनयनं सुखसाधत्वेन 'अनुसुक्तं' विषयसुखं प्रति निःसृहत्वम्, अनुसुक्तञ्च 'अनुकम्पकः'
दुःखितानुकम्पी, सुखोत्सुको हि श्रियमाणमपि प्राणिमबलोकयन् स्वसुखरसिक एवासीत्, तथा 'अनुकूटः' अनुत्त्वया
'विगतशोकः' भौदिकार्थप्रदो नोचते ॥ २९ ॥ 'अप्रतिबद्धतया' मत्तोतिरभिभवन्नतया 'निःसङ्गत्वं' यद्भिःसङ्गाभायं 'एकः'
रागादिष्वहपरविकलतया 'एकामचित्तः' धर्मेकत्वानमनाः, ततश्च दिया रात्री चाऽसज्जत्, कोऽर्थः ? सर्वदा यद्भिःसङ्गं
सन्नमप्रतिबद्धाऽपि 'बिहरति' भासफलपाधिनोद्यतविहारेण पर्यटति ॥ ३० ॥ विविक्तमिति—कथायसंसक्तमिति शयतासत्ताति
बलधनतयादुपाभयश्च यस्याऽसौ विविक्तशयनासनस्तद्भावस्तथा तथा 'चारिगुप्ति' चरणरक्षां विविक्तः—विकृत्यादिदृढक-
बलुपिदित आदरो यस्य स तथा, एकान्तेन—निश्चयेन रत एकान्तरतः संयम इति गम्यते, 'मोक्षभावप्रतिपन्नः' मोक्ष
एव गथा साधितव्य इत्यभिप्राययाच् ॥ ३१ ॥ 'विनिवर्त्तनया' विषयेभ्य आत्मनः पराङ्मुखीकरणरूपया 'पापकर्मणा'
ज्ञानावरणार्त्तां "अवरणयाए" चि आर्पत्याम् 'अकरणेन' अपूर्यानुपार्जनेन अभ्युत्तिष्ठति मोक्षायेति शेषः, पूर्वपदानां
च निर्णयया 'सन्नि'ति पापकर्म 'निवर्त्तयति' विनाशयति ॥ ३२ ॥ सम्भोगः—एकमण्डलीकभोक्तृत्वं तस्य प्रत्याख्यानं—
गीर्वाणवस्थायां जिनरूपायभुद्यतविहारप्रतिपत्त्या परिहारः सम्भोगप्रत्याख्यानं तेन 'आलम्बनानि' ग्लानतादीनि
'श्रपयति' तिरस्कुर्वते, सदोद्यतत्वेन रीर्याचारमेवावलम्बते, निरालम्बस्य च आयतः—मोक्षः स एवाऽर्थः—प्रयोजनं विद्यते
पेषानित्यायवार्थिकाः 'योगाः' द्ययापापः 'भवन्ति' प्रवन्धतः प्रवर्त्तन्ते, नो तर्कयतीत्यादीन्येकार्थिकानि नानादेशजविनेया-

श्रीउचरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखनोधा-
स्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३३३ ॥

नुमदाय उपात्तानि, भेदो वा सूत्रमधियाऽभ्यूहः । द्वितीयां सुखशय्यामुपसम्पद्य विहरति एवंविधरूपत्वात् तस्याः ॥ ३३ ॥
उपवेः—उपकरणस्य रजोहरणमुल्लवक्षिकान्यतिरिक्तस्य प्रत्याख्यानं उपधिप्रत्याख्यानं तेन परिमन्यः—स्वाध्यायादिवक्षतिस्वाद-
भावोऽपरिमन्यस्तं जनयति, तथा निरुपधिको जीवः 'निःकाङ्क्षः' वस्त्राचमिलापरहितः उपधिमन्तरेण चस्य मित्रकमत्वात्
'न सदृष्टिदयति' न च छेदशमाप्नोति । उक्तं हि—“तस्त्वं णं मिक्नुस्स नो एवं भवति—परिजुञ्जे मे वत्थे सूहं जाह-
रसामि संधिस्सामि उक्कंसिस्सामि तुण्णिस्सामि बोक्खसिस्सामि” इत्यादि ॥ ३४ ॥ आहारप्रत्याख्यानेन जीविते आशंसा-
अमिलापो जीविताशंसा तस्याः प्रयोगः—करणं जीविताशंसाप्रयोगः तं व्यवच्छिन्नन्ति, आहाराधीनत्वात् जीवितस्य ।
आहारमन्तरेण न सदृष्टिदयति, कोऽर्थः ? विद्वद्वत्तपोऽनुष्ठानेऽपि न बाधामनुभवति ॥ ३५ ॥ 'कपायप्रत्याख्यानेन' क्रोधा-
दिविनिवारणेन वीतरागभावं जनयति, द्वेषभावोपलक्षणमेतत् ॥ ३६ ॥ 'योगप्रत्याख्यानेन' तन्निरोधलक्षणेन ॥ ३७ ॥
शरीरम्—औदारिकादि तत्प्रत्याख्यानेन सिद्धानामतिशयगुणा न कृप्या न नीला इत्यादयो यस्य स सिद्धातिशयगुणस्त-
द्भावस्त्वम् ॥ ३८ ॥ सहायाः—साहाय्यकारिणो यतयस्तत्प्रत्याख्यानेन—तथाविधयोग्यताभाविनाऽस्मिन्निर्देशेप रूपेण
'एकीभावम्' एकत्वम् 'एकीभावभूतञ्च' एकत्वप्राप्तञ्च 'एकाग्र्यम्' एकालम्बनत्वं 'भावयन्' अभ्यस्यन् अल्पझञ्झः
अवाकलहः अल्पकपायः “अप्पतुमंतुमे” त्ति अल्पम्—अविद्यमानं त्वं त्वमिति—स्वल्पापराधिभ्यपि त्वमेवं पुराऽपि कृत-
वान् त्वमेवं सदा करोषीत्यादि पुनः पुनः प्रलपनं यस्य स तथा, संयमबहुलः संवरबहुलः प्राग्वत्, अत एव 'समा-
दितः' ज्ञानादिसमाधिमांश्चापि भवति ॥ ३९ ॥ 'भक्तप्रत्याख्यानेन' भक्तपरिज्ञादिना ॥ ४० ॥ सद्भावनेन—सर्वथा पुनः-
करणासम्भवात् परमार्थेन प्रत्याख्यानं सद्भावप्रत्याख्यानं सर्वसंवररूपं शैलेयीति यावत् तेन, 'अनिवृत्ति' शुद्धध्यानचतुर्थ-
ः “तस्य भिक्षोर्दय भवति—परिजीर्णं मे वत्थ सुद्धिं याचयिष्यामि सन्धास्से तत्कर्तव्यिष्यामि सुणयिष्यामि शुल्लकयंविष्यामि”

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाल्य-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३३ ॥

भेरूपं जनयति, कंबलिनः “कम्भंस” सि सत्कर्मणि केवलिसत्कर्मणि ॥ ४१ ॥ प्रतिः—सादृश्ये, ततः प्रतीति—स्ववि-
रूपत्वरित्सदृशं रूपं—येषो यस्य स तथा चन्द्रावस्तत्ता तथा—अधिकोपकरणपरिहाररूपया लाघवमस्याऽस्तीति लाघविक-
वाद्वायो लाघविकता सां द्रव्यतः सत्सोपकरणत्वेन भाववद्वा अप्रतिबद्धतया, लघुभूतश्च जीवोऽप्रसक्तः, तथा ‘प्रकटलिङ्गः’
सद्विरकल्पदिरूपेण विज्ञापमानत्वात्, ‘प्रशस्तलिङ्गः’ जीवरक्षणहेतुजोहरणादिधारकत्वाद्, विशुद्धसम्यक्त्वः “सत्तसमि-
हसमत्त” सि सत्त्वं च समित्यश्च समाप्ताः—परिपूर्णा यस्य स समाप्तसत्त्वसमितिः, तत्र एव सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु
विभक्तनीयरूपः, वस्तीढापरिहारित्वात्, अल्पप्रत्युपेक्षो जितेन्द्रियः, विपुलेन—अनेकभेदतया तपसा समितिमिच्छ सर्व-
विषयागुगतत्वेन विपुलानिरेव समन्वागतः—युक्तो विपुलतपःसमितिसमन्वागतश्चाऽपि भवति, पूर्वज्ञ समितीनां परिपू-
र्णत्वमिधानेन सामत्स्यगुणम्, इह तु सार्वत्रिकत्वमिति न नौनरुक्त्यम् ॥ ४२ ॥ धैयादृत्वसूत्रं सुगमम् ॥ ४३ ॥ सर्व-
गुणाः—ज्ञानादयस्तैः सम्पन्नाः चन्द्रायः सर्वगुणसम्पन्नता तथा ॥ ४४ ॥ ‘धीतरामतया’ रागद्वेषविगमरूपया खेदः—पुत्रा-
द्विषयसदृशपुण्यपुण्यनानि—अनुबूढनन्धनानि खेदलुभन्यनानि, दृष्ट्या—लोभस्तद्व्याणि अनुबन्धनानि दृष्ट्यानुबन्धनानि,
सतश्च मनोऽपि शब्दादिषु विरज्यते, कपायप्रत्याख्यानैरेव गतत्वेऽपि रागलौब सफलतर्कमूलत्वल्पपन्नार्थं वीवरागतायाः
वृथगुणादानम् ॥ ४५ ॥ धान्त्या ‘परीपदान्’ चपादीन् जयति ॥ ४६ ॥ सुकत्या किञ्चनाभापोऽकिञ्चनं, कोऽर्थः ?
नि.परिप्रद्वत्यम् ॥ ४७ ॥ “अत्रबयाए” सि आर्जवेन ‘कायजुंक्ता’ कुञ्जादिवैषम्यविकाराद्यकरणतः प्राञ्जल्यम्, ‘भाव-
जुंक्ता’ यदन्याद्विचिन्तयन् लोकभक्त्यादिनिमित्तम् अन्यद् वाचा भाषते कायेन वा करोति तत्परिहाररूपम्, ‘भापजुंक्ता’
यदुपहासादिदेवोत्पन्नदेहाभाषया भाषणं तत्परित्यागात्मिकम्, तथा ‘अविसंवादनं’ पराऽविप्रतारणं जनयति ॥ ४८ ॥
“मरययाए” सि मार्दवेन गम्यमानत्वाद्गम्यसमानेन मृदुः—द्रव्यतो भावतश्चाऽवनमनशीलतास्य मार्दवं यत् सदा मार्दवो-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखपोषा-
रण्या लघु-
दृष्टिः ।
॥ ३३४ ॥

पेतस्यैव भवति तेन सम्पन्नः—तद्व्यासात् तदा मृदुत्वभावो मृदुमार्दवसम्पन्नः ॥ ४९ ॥ 'भावसत्त्वेन' शुद्धान्तरात्मता-
रूपेण पारमार्थिकाऽवितथत्वेन 'भावविशुद्धिम्' अध्यवसायविशुद्धतां जनयति ॥ ५० ॥ 'करणे सत्यं करणसत्त्वं—यत्प्रतिले-
यनादिक्रियां यथोक्तानुपयुक्तः कुरुते तेन 'करणशक्तिं' तन्माहात्म्यात् पुराऽनप्यवसितक्रियासामर्थ्यरूपां जनयति ॥ ५१ ॥
'योगसत्त्वेन' मनोवाक्यायसत्त्वेन योगान् 'विशोधयति' छिष्टकर्मबन्धकत्वाऽभावतो निर्दोषाच्च करोति ॥ ५२ ॥ 'मनोगुप्ततया'
मनोगुप्तिरूपया 'ऐकाग्र्यं' प्रस्ताबाद् धर्मेकतानचित्तत्वं जनयति, तथा विक्राग्रचित्तो जीवो 'मणगुप्ति' ति गुप्तम्—अहुमाऽ-
ध्यवसायेषु गच्छद् दक्षितं मनो येनाऽसौ गुप्तमनः सन् संयमारपको भवति ॥ ५३ ॥ 'वागुप्ततया' कुञ्जलबागुदीरणरूपया
'निर्येकारत्वं' विक्रयायात्मकवाग्विकाराभावं जनयति, ततश्च निर्विकारो वागुप्तः सर्वथा वाग्निरोधलक्षणवागुप्तिमात्र-
अध्यात्मं—मनस्तस्य योगाः—धर्मव्यानादयस्तेषां साधनानि—एकाम्रतादीनि तैर्युक्तोऽध्यात्मयोगसाधनयुक्तो भवति, विशिष्ट-
वागुप्तिरद्वितो हि न चित्तैकाम्रतादिभाग् भवति ॥ ५४ ॥ 'कायगुप्ततया' ह्युभयोगप्रवृत्त्यात्मककायगुप्तिरूपया 'संवरम्'
अशुभयोगनिरोधरूपं जनयति, 'संवरणं' गम्यमानत्वादभ्यसमानेन 'कायगुप्तः पुनः' सर्वथा निरुद्धकायव्यापारः प्राप-
न्नः—कर्मोपादानं तन्निरोधं करोति ॥ ५५ ॥ मनसः समिति—सम्यग् आकृति—आगमासिद्धितभायाभिव्यास्या धारणा-
व्यवस्थापना मनःसमाधारणा तया ऐकाग्र्यं जनयति, ऐकाग्र्यं जन्मयित्वा 'ज्ञानपर्यवसान्' विशिष्टविशिष्टतरक्षुतत्त्वाऽयो-
धरूपान् जनयति, द्रौपं सुगमम् । सर्वत्र च दृश्यस्पृष्टानि पदानि सुगमानि ॥ ५६ ॥ 'वाङ्मसमाधारणया' स्वाध्याय एव
वाग्निवेशनात्मिकया वाचा साधारणा वाङ्मसाधारणा वाग्विषयाः प्रज्ञापनीया इत्यर्थः, ते च पदार्था एव, तेषामेवान्यथा-
त्यसम्भवेन विशेषणसाफल्यात्, इह च तद्विषया दर्शनपर्यवा अपि तयोक्ताः, ततश्च वाङ्मसाधारणाश्च ते दर्शतपर्यवाश्च—
सम्यक्त्वभेदरूपा वाङ्मसाधारणदर्शनपर्यवाङ्मान् 'विशोधयति' "द्वविप दंसणसोद्धि" चि वचनाद् द्रव्यानुयोगाभ्यासत-

एकोनविंशं
सम्यक्त्वप-
राक्रमाल्य-
मध्ययनम् ।

त्रिसप्ति-
पदानां फल-
निरूपणम् ।

॥ ३३४ ॥

शाट्रिपयाऽऽशाष्टादिमात्रिभ्याऽपनयनेन विबुद्धान् करोति ॥ ५७॥ 'क्रायसमाधारणया' संयमयोगेषु शरीरस्य सम्यग्यव-
स्थापनरूपया 'चारित्र्यपर्वणान्' चारित्र्यभेदान् विशेषयति, तदुन्मार्गप्रवृत्तिं पथ प्रायस्तेषामतीचारकाबुध्यसम्भवात्,
तान् विशेष्य यपारयात्तचारित्र्यं 'विशोधयति' सर्वथाऽप्यसत् उत्पत्त्यसम्भन इति पूर्वमपि कथञ्चित् सदेव तत् चारित्र्यमो-
दोदयमहिमं तन्निर्जरेण निर्मलीकुरुते ॥ ५८॥ ज्ञानमिदं प्रस्तावात् ध्रुवज्ञानं तत्सम्पन्नतया 'सर्वभावाऽभिगमं' सर्वपदार्थ-
ज्ञानं जनयति, चतुरन्ध्रे संसारकान्तारे 'न विनश्यति' न मुक्तिमार्गाद् विशेषेण दूरीभवति । असुमेवाधं दृष्टान्तद्वारेण
'स्पष्टतरमाह'—'यथे'त्यादि, यथा सूचिः सत्पथा पतिता न विनश्यति, तथा जीवः सधृतः संसारे न विलस्यति ।
अत एव ज्ञानं च—अथभ्यामि विनयश्च तपश्च चारित्र्ययोस्ताव—चारित्र्यव्यापारा ज्ञानविनयतपश्चारित्र्ययोगास्तात् प्राप्नोति,
तथा स्वसमपपरसमययोः सङ्गतनीयः—प्रमाणपुरुषतया मीळनीयः स्वसमपपरसमयसङ्गतनीयो भवति । इह च
स्वसमपपरसमयसङ्गतानां तद्वेदिनः पुरुषा उच्यन्ते, तेत्वेव मीळनसम्भवात् ॥ ५९॥ 'दर्शनसम्पन्नतया' क्षायोपशमिकस-
म्यवत्यसमन्विततया भवदेतुभूतं मिथ्यात्वं भयमिथ्यात्वं तस्य छेदनं—क्षणं भयमिथ्यात्वच्छेदनं करोति, कोऽर्थः ?
शादिकसम्बन्धत्वमवाप्नोति, ततश्च 'परमि'त्युत्तरकालम् उत्कृष्टतत्त्वसंज्ञितं भवे माध्यमजनन्यापेक्षया सुतीये तुये वा जन्मनि
केवलज्ञानप्राप्ती 'न विधायति' ज्ञानदर्शनप्रकाशाभावरूपं विध्यानं नाऽवाप्नोति, किन्तु 'अनुत्तरेण' क्षायिकत्वात् प्रधानेन
ज्ञानदर्शनेनाऽऽत्मानं 'संयोजयन्' प्रतिस्मयमपरापरेणोपयोगरूपतयोत्पद्यमानेन घटयन्, संयोजनं च भेदेऽपि स्याद् अत
आह—सम्यग् 'भाषयन्' तेनाऽऽत्मानमात्मसाद् नयन् विहरति भयस्वदेवलिखया ॥ ६० ॥ चारित्र्यसम्पन्नता सूत्रम् ।
रन्दिषयस्यापि पश्चात्, कृपावसूत्राणि च चत्वारि सुगमानि ॥ ६१-६२-६३-६४-६५-६६-६७-६८-६९-७० ॥ प्रेम
च—रागरूपं द्वेषश्च मिथ्यादर्शनं च प्रेमद्वेषमिथ्यादर्शनानि तद्विजयेन ज्ञानदर्शनचारित्र्यापननायाम् 'अभ्युत्तिष्ठति' उच्य-

च्छति, त्रेमादिनिमित्तत्वात् तद्विराघनायाः, ततश्चाष्टविधस्य कर्मणो मध्य इति गम्यते, कर्मग्रन्थिः—अतिदुर्भेदघातिकर्म-
रूपस्य विमोचना—क्षपणा कर्मग्रन्थिविमोचना तस्यै, चस्य गम्यमानत्वात् सदर्थं चान्युत्तिष्ठति, अभ्युत्थाय च किं
करोति ? इत्याह—‘उत्पयमवया’ तत्पूर्वतया न हि तत् पुरा क्षपितमासीदिति आनुपूर्व्या अनतिक्रमेण यथानुपूर्वि
अष्टाविंशतिविधं मोहनीयं कर्म ‘उद्घातयति’ क्षपयति, ततश्च पञ्चविधं ज्ञानावरणीयं नवविधं दर्शनावरणीयं पञ्चविधं
अन्तरायम् “एए” चि एतानि श्रोण्यपि “कर्मसे” चि सत्कर्मणि युगपत् क्षपयति, ‘ततः’ इति क्षपणातः पञ्चान्
‘अनुत्तर’ नाऽस्मादुत्तरं प्रथमं ज्ञानमस्तीत्यनुत्तरम्, ‘अनन्तम्’ अविनाशितया कृत्स्नवस्तुविषयत्वात्, ‘परिपूर्णं’ सकलस्य-
परपर्यायपरिपूर्णवस्तुप्रकाशकत्वात्, ‘निरावरणम्’ अशेषावरणविगमात्, ‘विविमिरं’ तस्मिन् सति कचिद्व्यज्ञानविमिरा-
भावात्, ‘विदुदं’ सकलदोषाभावात्, ‘लोकाऽलोकप्रभासकं’ तत्स्वरूपप्रकाशकत्वात् केवलवद्विज्ञानदर्शनं समुत्पादयति,
रा च यापत् सयोगी भवति वायव किम् ? इत्याह—इयं—नतिस्तस्याः पन्था यदाश्रिता सा भवतिव स्मिन् भवमैर्यापधि-
ष्टम्, उपलक्षणं च पथिप्रदणम्, विष्टतोऽपि सयोगस्य ईर्यासम्भवात् । सम्भवन्ति हि सयोगितायां केवलिनोऽपि हि
सूत्सा गायसद्भातः, षष्ठेयं पथिस्थितिष्टम् ईर्यापथिकं कर्म यथाति, सुतयतीति सुरः स्पर्शः—आत्मप्रदेशः सह
उभेभ्यो यस्य तत् सुतस्पर्शं द्विसमयस्थितिकं, तत् प्रथमसमये यदं द्वितीयसमये वेदितं तृतीयसमये ‘निर्जीर्णं’ परिश्रितं,
अवश्यं तद् ‘बद्धं’ जीवप्रदेशः भिष्टं ‘सृष्टं’ मसृणमणिकुड्यापवितशुष्कस्थूलचूर्णवत्, अनेन विशेषणद्वयेन तस्य निपत्तनि-
श्चाचिवायस्ययोरभावमाह, ‘उदीरितम्’ उदयप्राप्तम् उदीरणायास्तयासम्भवात्, ‘वेदितं’ तत्फलसुखाऽनुभवनेन, ‘निर्जीर्णं’
क्षयमुपगतं, “सैराहे” चि सूत्रत्वाद् ‘एष्यत्फले’ चतुर्थसमयादौ अकर्म चापि भवति, तज्जीवापेक्षया पुनस्तस्य तयावि-
परिजामाभावात् ॥७१॥ शैलेरयकर्मतादाहरद्वयमयं तौ व्याचिख्यामुपाह—‘अये’ति केचलायास्यनन्तरम् आयुष्कं पाठ-

यित्वा अन्तर्मुद्रतांऽवशेषायुष्यो योगनितोषं “करेमाणे” चि करिष्यमाणः सूक्ष्मक्रियम् अमृतिपाति ‘शुक्लध्यानं’ तृतीयभे-
दरूपं व्यापयन् हृत्प्रथमतया मनोयोगं निरुणद्धि, घात्योगं निरुणद्धि, काययोगं निरुणद्धि, आनापानौ—उच्छ्वास-निःस्वासी
वृत्तिरेषं करोति, सकलकाययोगनितोषोपलक्षणमेतत्, तत ईषदिति—स्वल्पप्रयत्नापेक्षया पञ्चानां इत्याक्षराणां ‘अ इ ए
ऋ ऌ’ इत्येयरूपणागुधारः—अणनं तस्याऽद्धा—कालः ईषत्पञ्चाक्षरोधारणाद्धा तस्यां च ‘जं’ प्राप्यत्, अनगारः समुच्छिन्न-
क्रियम् अनिपथि ‘शुक्लध्यानं’ चतुर्थभेदरूपं व्यापयन् वेदनीयमायुर्नाम गोत्रं चैतानि चत्वार्यपि, “कर्मन्त” स्ति सत्कर्मोणि
युगपत् क्षपयति ॥७२॥ ‘ततः’ वेदनीयादिविधानन्तरं “ओराण्डियकन्माहं च” स्ति ‘ओदारिक-कर्मणे’ शरीरे, चशब्दात्
देवदत्तं च सदांसिः विद्येयेण—प्रकर्षतो हानयः—त्यागा विप्रदाणयः व्यक्त्यपेक्षं बहुवचनं ताभिः, किमुक्तं भवति ?—
सर्वया शादनेन ‘विप्रदाय’ परिशाट्य ऋजुः—अथक्का भेणिः—आकाशप्रदेशपङ्क्तिस्तां प्राप्त ऋजुभेणिप्राप्तः, अस्पृशद्भितिरिति,
कोऽर्थः ? स्वावगादातिरिक्तनभःप्रदेशान् अस्पृशान् एकसमयेन ‘अविप्रदेण’ अवक्रेण अन्यव्यतिरेकाभ्यामुक्तोऽर्थः
स्पष्टवतो भवतीति ऋजुभेणिप्राप्त इत्यनेन गतार्थत्वेऽपि पुनरभिधानम्, ‘तत्रे’ति विवक्षिते मुक्तिपद इत्यर्थः गत्या साकारो-
पयुक्तः सिध्यतीति प्राप्यत् ॥ ७३ ॥ उपसंहर्तुमाह—

पुतो खलु सम्मत्तपरकामस अज्झयणस अट्टे समणेणं भगवया महावीरेणं
आधविण पन्नविण पल्लविण दंसिण निदंसिण उवदंसिण स्ति वेमि ॥ ७४ ॥

प्याख्या—‘एषः’ अन्तन्तरोक्तः ‘खलु’ निश्चये सम्यक्त्वपराक्रमस्याध्ययनस्यार्थः शमणेन भगवता महावीरेण
“आधविण” स्ति आपत्त्याद् ‘आत्थातः’ सामान्यविशेषपर्यायाभिख्यासिक्त्यनेन, ‘प्रदायितः’ हेतुफलादिप्रज्ञापनेन,

श्रीउचरा-
 व्यपनय्ये
 श्रीनेमिन्-
 न्द्रीया
 ह्यसवोपा-
 स्या तजु-
 दृष्टिः ।
 ॥ ३३६ ॥

‘प्ररूपितः’ स्वरूपरूपनेन, ‘वर्षितः’ नानाविधभेददशनेन, ‘निर्दिष्टः’ दृष्टान्तोपन्यासेन, ‘व्यपदिष्टः’ व्यपसंहारद्वारेण,
 ‘दृष्टिः’ परिसमाप्तौ प्रवीप्सीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
 सुखबोधायां सम्यक्त्वपराक्रमाख्यमेकोनविंशदध्ययनं समाप्तम् ॥

एकोनविंश-
 सम्यक्त्वप-
 राक्रमाख्य-
 मध्ययनम् ।
 अख्ययन-
 समाप्तिः ।

॥ ३३६ ॥

अथ त्रिंशं तपोमार्गगत्याख्यमध्ययनम् ।

‘अनन्तराध्ययनेऽप्रमादं तपः, यद्वत्ता च तपो विधेयमिति तत्स्वरूपमुच्यते’ इति सम्वदस्य त्रिंशत्तमाध्ययनस्य

तपोमार्गगतिनामकस्याऽऽदिसूत्रम्—

जहा उ पाचगं कम्मं, रागदोससमज्झियं । खवेह तवसा भिक्खू, तमेगगमणो सुण ॥ १ ॥

व्याख्या—‘यथा’ केन प्रकारेण, ‘तु’ अवधारणार्थो भिक्कूमन्त्र, क्षपयति एवेत्यत्र योज्यते, शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः

॥ १ ॥ जहा पानाभवेणैव जीवेन कर्म विष्यते इति यथाऽसौ भवति तथाऽऽह—

पाणयह-सुसायाया, अदत्त-मेदुण-परिगहा विरओ । राईभोयणविरओ, जीवो हवह अणासवो २

पंचसमिओ तिगुत्तो, अकसाओ जिइदिओ । अगारवो य निस्सहो, जीवो हवह अणासवो ॥ ३ ॥

व्याख्या—सुगममेव ॥ २-३ ॥ एवंविधाय यादृशं कर्म यथा क्षपयति आदराधानाय पुनः शिष्याभिमुखीकरण-

पूर्वकं दृष्टान्तद्वारेण तथाऽऽह—

एणसिं तु बियचासे, रागदोससमज्झियं । खवेह उ जहा भिक्खू, तमेगगमणो सुण ॥ ४ ॥

जहा महातलागस्स, सन्निरुद्धे जलागमे । उस्सिचणाए तवणाए, कमेणं सोसणा भवे ॥ ५ ॥

एवं तु संजपस्सावि, पावकम्मनिरासवे । भवकोडीसंचियं कम्मं, तवसा जिज्जरिज्जिइ ॥ ६ ॥

व्याख्या—‘एतेषां’ प्राणिपञ्चविरत्यादीनां समिलादीनां च विपर्यये सति ॥ “उस्सिचणाए” ति ‘उत्सिचनेन’ अरपट्ट-

१ विरल इति प्राणिपञ्चविरतिभिः प्रत्येकं बोध्यते ।

श्रीउपरा-
प्यपनयने
धीनेमिव-
न्त्रीया
मुलबोपा-
स्या लपु-
शविः ।
॥ ३३७ ॥

पट्यादिभिः 'तपनेन' रविर्द्वैः ॥ 'पापकर्मनिराग्रे' पापकर्मणामाऽऽस्रवाभावे भवकोटीसञ्चितम् अतिबहुत्वोपलक्षणमेतत्,
कर्म तपसा निर्जीयते । शेषं स्पष्टमिति सूत्रयार्थः ॥ ४-५-६ ॥ तपसा कर्म निर्जीयते इत्युक्तम् अतो भेदतत्त्वस्वरूपमाह—
सो तवो दुविहो वुत्तो, बाहिराभितरो तहा । बाहिरो छविहो वुत्तो, एवमभितरो तवो ॥ ७ ॥
ध्यात्या—सुगमम् । नवरम्—लोकप्रवीतत्वात् धुतीर्थकैश्च स्वाभिप्रायेणाऽऽसेव्यमानत्वाद् बाह्यं तदितरबाऽभ्य-
न्तलुक्चम् ॥ ७ ॥ अत्र यथा बाह्यं पट्टिपं तथाऽऽह—
अणसणमूणोपरिया, भिक्वायरिया य रसपरिचाओ । कायकिलेसो संलीणया य बजझो तवो होइह
भ्यास्या—स्पष्टम् ॥ ८ ॥ एतेषां स्वरूपमाह—

इत्तरिय मरणकाला य, अणसणा दुविहा भवे । इत्तरिया सावकंत्वा, निरवकंत्वा उ विहज्जिया ॥ ९ ॥
जो सो इत्तरियतवो, सो समासेण छविहो । सेदितवो पयरतवो, घणो य तह होइ वगगो य ॥ १० ॥
ततो प यगगयगगो, य पंचमो छट्ठो पइधतवो । मणइच्छियचित्तथो, नायवो होइ इत्तरिओ ॥ ११ ॥
जा साऽणसणा मरणे, दुविहा सा वियाहिया । सबीयारमबीयारा, कायचिट्ठं पई भवे ॥ १२ ॥
अहया सपरिकम्मा, अपरिकम्मा य आहिया । नीहारिमणीदारी, आहारच्छेओ य दोसु वि ॥ १३ ॥

ध्यात्या—इत्तरमेव इत्तरकं—कस्यकालं मरणावसानः कालो यस्य तद् मरणकालं 'वः' समुच्चये, अनशन द्विविधं
भवेत्, कालिन्ननिर्देहः सर्वत्र प्राणुतत्वात् । इत्तर सहाऽवकाशया—पट्टिकाद्वयावुत्तरकालं भोजनामिलापरूपया वर्धते
सावकाशम् । निरयकाहुं, 'तुः' भिक्षग्रमे, तवः द्वितीयं पुनः मरणकालम् ॥ यत् तद् इत्तरक तपः—इत्तरानशनरूपं तत् समा-
धेन पट्टिपम् । पट्टिपत्यनेयाह—'सेदितवो' इत्यादि, अत्र च भेभिः—पट्टिखटुपलक्षितं तपः भेगितपः, तपतुर्यादिक-

त्रिंशं तपो-
मार्गस्य-
त्याख्यम-
ध्ययनम् ।
बाह्यतपसः
स्वरूपम् ।

॥ ३३७ ॥

मेण द्विपमाणं पण्मासान्वं परिगृह्यते । तथा भेगिरेव श्रेण्या गुणिता प्रतरतप उच्यते, इह चाऽन्यासोहाय्यं चतुर्थपक्षाष्टमद-
द्यात्पक्षपदगुण्यात्मिका भेगिर्विबध्यते, सा च चतुर्भिर्गुणिता पोटशपदात्मकः प्रतरते भवति । अयं चाऽऽद्यासतो
विचारतश्च तुल्य इत्यस्य स्थापनोपाय उच्यते—“एकाद्याद्या व्यवस्थाप्याः, पट्टयो हि यथाक्रमम् । द्वितीयाद्याः क्रमाचैताः,
पूरयेद्देककाविभिः ॥ १ ॥” स्थापना वेद्यम्—

१	२	३	४
२	३	४	१
३	४	१	२
४	१	२	३

‘अवर्ती’ति च क्रिया प्रवितपोभेदं योजनीया ।
गुणितो घनो नमसि, आगतं यतुःपट्टिः ६४,
विद्येयः, एतदुपलक्षितं सप्तो घनतप उच्यते ।
इति धर्गतपः, तत्र च घन एव घनेन गुणितो यगो भवति, एतदुपलक्षितं सप्तो धर्गतपः ॥ ‘ततश्च’ धर्गतपसोऽनन्तरं ‘धर्गवर्गः’ इति धर्गवर्गसप्तपः
पिकाणि यत्नारि सद्व्याणि, एतदुपलक्षितं सप्तो धर्गतपः ॥ ‘ततश्च’ धर्गतपसोऽनन्तरं ‘धर्गवर्गः’ इति धर्गवर्गसप्तपः
‘तु’ समुपये पद्यमम्, अत्र परं एव यदा धर्गेण गुण्यते यदा धर्तवर्गो भवति, यथा यत्नारि सद्व्याणि पण्णवत्य-
पिकाणि साधवैय गुणितानि जातेका कोटिः सप्तपट्टिंक्षाः सप्तसप्ततिसद्व्याणि द्वे शते पोटशधिके, अङ्कतोऽपि
१६७७७२१६, यतदुपलक्षितं सप्तो धर्गवर्गतप इत्युच्यते । एवं पदचतुष्टयमाभित्य श्रेण्यादितपो दर्शितम् । एतदनु-
सारेण पञ्चाग्निपदेष्वपि एतत्परिभाषना कार्पो । पट्टकं ‘प्रकीर्णतपः’ यत् श्रेण्यादिनिचतरचनाविरहितं स्वशक्त्यपेक्षं यथा-
कपश्चिद् विधीयते, सद्य नमस्कारसद्व्यादि पूर्वपुरुषपरितं ययमप्य-धत्तमप्य-चन्द्रप्रतिमादि । इत्थं भेदानभिधायोपसं-
हारमाह—“मणश्चिद्यमित्तयो” सि मनस ईप्सितः—इष्टः विप्रः—अनेकप्रकारः अर्थः—स्वर्गापवर्गादिः तेजोलेण्यादिवो
यस्मात् तद् मनईप्सितचित्रार्थं ज्ञातव्यं भवति ‘इत्वरकं’ प्रक्रमान् अन्तर्गताख्यं उपः ॥ सम्प्रति मारणकालमनशनं

श्रीउपरा-
प्यनयो
भीनिमिच-
न्दीया
मुसपोषा-
ख्या लु-
हृदिः ।
॥ ३३८ ॥

त्रिंशं तपो-
मार्गग-
त्याख्यम्-
व्ययनम् ।
बाह्यतपसः
स्वरूपम् ।

॥ ३३८ ॥

पशुमाह—“आ साङ्गसण” ति यत्तदनशनं ‘मरणे’ मरणवसरे द्विविधं तद् व्याख्यातम् । तद् द्विविध्यमेवाह—सह
विचारेण-चेष्टात्मकेन पचते यत् सत् सविचारं, तद्विपरीतमविचारं, ‘कायचेष्टाम्’ तद्वर्तनादिककायप्रवीचरं ‘प्रती’ ति
उच्यते सलेहणं च फाङ्ग । पञ्चस्पद आहारं, त्रिविहं च चतुर्विहं वा वि ॥ १ ॥ उक्तं तद् परियत्तद्, सद्यमनेणावि कारणं,
किञ्चि । अत्य सपरयो नवरं, समादिजनयं अपष्टियद्वो ॥ २ ॥ तथा इह्निनीमरणस्वरूपम्—“पञ्चस्पद आहारं, चतुर्विहं
नियमनो गुरुतासां । इगियदेसमि तदा, चिट्टं पि ह् इगियं कुण्ड ॥ १ ॥ उक्तं तद् परियत्तद्, काइयमाईसु होइ ह
विमासा । इयं पि अप्पण रिय, जुंजइ नियमेण धीचल्लो ॥ २ ॥” अविचारं तु पादपोषगमनम्, तथा च तद्विधिः—
“अभिर्षंविज्ज देवे, जहाविहिं सेसए य गुरुमाई । पञ्चस्पदाइतु सज्जो, तयंतिइ सवमाहारं ॥ १ ॥ निरिक्कंवरमाईसुं,
इंदाययमारटाणमिदं ठां । जावजीवं चिट्टइ, निवेहो पायवसमाणो ॥ २ ॥” पुनर्द्विविध्यमेव प्रकाशन्तरेणाह—‘अथवे’ति
प्रकाशान्तरसूचने, ‘सपरिकर्म’ स्थाननिपदनादिरूपपरिकर्मयुक्तम्, ‘अपरिकर्म च’ तद्विपरीतम् आख्यातम् । तत्र सपरिकर्म
मध्यमत्याख्यानम् इह्निनीमरणं च, अपरिकर्म च पादपोषगमनम्, तथा यागमः—“समविसममि य पडिओ, अक्कउह

१ विचारः कायवाक्यभेदादिभिः तद्विपरीतमविचारः । २ “आलोचनमभ्युपगमयित्वा संछिन्नो च कृत्वा । प्रत्याख्याति
अहंकारं, त्रिविधं वा चतुर्विधं काङ्क्षं ॥ १ ॥ तदुच्यते परितर्कते स्वबन्धनानां कारणेन क्लिष्टम् । यत्र समर्थो नवरं, समाधिजनकमप्राप्तिक्रमः
३ १ ॥ २ “प्रत्याख्याति आहारं, चतुर्विधं नियमनो गुरुतासां । इह्निदेवो तथा चेष्टासमि खल्विह्नितां करोति ॥ १ ॥ उद्वर्तते परिवर्तते
गुर्वोर्गत् । प्रत्याख्याय यत्तदादन्तिहं सवमाहारम् ॥ ३ ॥ निरिक्कन्तरेणाह—“अथिवन्ध देवाद् यथाविधि शेपांश्च
सादरवमान. ३३५” ५ “समे विपमे च पडिओ, आहो स मादए इव निष्कम्पाः । पकनं परमयोषाए, नवरं तुमसेव सल्ल भयेव ॥ ३ ॥”

तो पापयो य निहंतो । चठणं परप्पयोगा, नवर दुमस्सेव तत्त भवे ॥ १ ॥” यद्वा परिकर्म—संलेखना सा यत्रादस्ति
तत् सपरिकर्म, तद्विपर्ययं त्वपरिकर्म । तत्र धाव्यापाते प्रयग्येवत्सूत्रार्थोभयनिष्ठितो निष्पादितशिव्यः संलेखनापूर्वकमेव
विषयो, अन्यथाऽऽर्चप्यानसम्भवात् । उक्तम्—“देहेस्मि असंलिदिए, सहसा धाऊहिं खिज्जमाणेहिं । जायइ अट्टज्झाणं,
सरीरिणो परियकाळस्मि ॥ १॥” यत्पुनर्योपाते संलेखनायविधायैव क्रियते भक्तप्रत्याख्यानादि तद् अपरिकर्म, उक्तम्—
“अभिषाओ वा विज्जुगिरिभिचीकोणपाय था होज्जा । सबद्धत्थपायाइओ व वाएण होज्जाहिं ॥ १ ॥ एमाइकारेणेहिं,
यापाइम मरण होइ नायद्यं । परिकम्मसकाऊणं पणक्कसाई वओ भत्तं ॥ २॥” तथा निर्हरणं निर्हारः—गिरिकन्दरादिगमनेन
प्रामाद्वैयंगमनं तद्विषयते यत्र तन्निर्हारि, तदन्वयनिर्हारि यदुत्थातुकामे प्रजिकादो विधीयते । एतच्च प्रकारद्वयमपि पाद-
पेचगगनविषयम्, तत्रस्वाय एवागमेऽस्याभिधानात् । यदुक्तम्—“पाउवगमणं दुबिहं नीहारि खेव तह अनीहारिं । बहिया
गानाईणं, गिरिकंदरसाइ नीहारिं ॥ १ ॥ वइयाइसु जं अंतो, उट्टेउमपाण ठाइ अपिहारिं । तच्छा पायवगमणं, जं
वयमा पायवेणेत्थ ॥ २ ॥” ‘आहारच्छेदश्च’ अशनावित्यागः ‘द्वयोरपि’ सपरिकर्मोऽपरिकर्मणोर्निर्हार्यनिर्हारिणोश्च सम
इति शेषः, इति सूत्रप्रकार्यः ॥ १-१०-१-१-१-१२-१३ ॥ उक्तमनशनम् । ऊनोदरतामाह—
ओमोपरणं पंचरा, समासेण वियाहियं । दवओ खित्तकालेणं, भावेणं पज्जवेहि य ॥ १४ ॥
जो जस्स उ आहारो, तत्तो ओमं तु जो करे । जहंणेगसित्थाई, एवं दवेण ऊ भवे ॥ १५ ॥

१ “देहेऽसंलिधिते सहसा, धातुपु क्षीयमाणेषु । जायते आर्तप्यन्त, क्षरीरिणध्वजमकाटे ॥ १ ॥” २ “अभियतो वा गिरिविद्यु-
न्निष्ठिभोगरूपो वा भवेत् । सम्यग्ददस्वदादयो वा पातेन भवेयुः ॥ १ ॥ एवमादिकारणैस्त्वर्थापातिमं मरणं भवति धातव्यम् । परिकर्मोऽ-
न्यथा, प्रत्याप्यति ततो भक्तम् ॥ २॥” ३ “यदप्येवमन द्विविधं, निर्हारि यैव स्यात् अभिहारि । बहिर्यमादीनां गिरिकन्दरादौ निर्हारि ॥ १॥
प्रदिकारिषु सदन्व, उरपुमुमनसि तिष्ठति अभिहारि । तस्मात् वादयोपगमनं, यदुपमा पावपेनात्र ॥ २ ॥”

गामे नगरे तद् रायहाणिनिगमे य आगरे पट्टी । खेटे कबह-दोणमुह-पट्टण-मडुब-संवाहे ॥ १६ ॥
आसमपए विहारे, सन्निवेसे समायघोसे य । थल्लिसेणाखंधारे, सत्थे संवट्ठकोट्टे य ॥ १७ ॥
चाडेसु य रत्थासु य, घरेसु वा एवमित्थियं खित्तं । कप्पइ उ एवमाई, एवं खित्तेण ऊ भवे ॥ १८ ॥
पेढा य अट्ठपेढा गोमुत्ति पयंगवीहिया खेव । संवुक्कावट्ठाऽऽययंगंतुपचागया छट्ठा ॥ १९ ॥
दिवसस्स पोरिसीणं, चउण्हं पि उज्जत्तिओ भवे कालो । एवं चरमाणो खल्ल, कालोमाणं मुणेयवं २०
अहया तइपपोरिसीए, ऊणाए घासमेसंतो । चउभागूणाए वा, एवं कालेण ऊ भवे ॥ २१ ॥
इत्थी या पुरिसो वा, जलंकिओ याऽणलंकिओ वा वि । अण्णयरवयत्थो वा, अन्नयरेंगं व वत्थेणं ॥ २२ ॥
अण्णेण बिसेसेणं, वण्णेणं भावमणुमुयंते उ । एवं चरमाणो खल्ल, भावोमाणं मुणेयवं ॥ २३ ॥
दयं खित्तं फाले, भावम्मि य आहिया उ जे भावा । एएहिं ओमचरओ, पज्जबचरओ भवे भिक्खु २४

व्याख्या—उत्र अयमं—न्यूनमुदरमस अवमोदस्तद्भावः ‘अवमोदयं’ न्यूनोदरता पञ्चया समासेन व्याख्यातम् ।
‘द्रव्यतः’ इति द्रव्याद्, हेतो पञ्चमी, क्षेत्रं च फालश्च क्षेत्रकालं वेन, भावेन ‘पर्योयेध’ उपाधिभूतैः ॥ तत्र द्रव्यत आह—
इति दोषः, यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धात् तस्य ‘एवम्’ अनुना प्रकारेण ‘द्रव्येण’ उपाधिभूतेन भवेदिति सण्टक्कः, अवमो-
दयमिति प्रक्रमः । एतच्च जपन्त्येन एतदसिक्त्यं—यत्रैकमेव सिक्त्यं मुख्यते तदादि, आदिशब्दान् सिक्त्यद्वयादारभ्य थावदेक-
विशालयलभोचनम् । सम्प्रदायः पुनरह—“अप्पाहारोभोयरिया जह्मेणेगकबळा, उक्कोसेणं जह्मे कबळा” इत्यादि,

उक्तं च—“अप्येहाहार धेवद्वा हेभाग र्वत्ता तदेव किंचूना । अह दुर्बालस सोलस, चर्लवीस तदेकंतीसा य ॥ १ ॥”
क्षेत्राचमोदर्यमाह—ग्रामे नगरे, तथा राजधानी च निगमश्च—प्रभूततरवणिजां निवासो राजधानीनिगमं तस्मिन्, आकरे
पश्यो ‘देरे’ पांशुप्राकारप्रतिष्ठिते, कर्पटं—कर्पटजनावासः, द्रोणमुखां—जलस्थलनिर्गम-अवेशं यथा ताक्षलिभिः, पत्तनं—
उत्कृष्टपत्तनं स्थलपत्तनं च, तत्राद्यं जलमध्यवर्ति, इतरभिर्जलभूभागभावि, मदन्वम्—अवियमानार्द्धतीययोजनान्ध्राम्, विहारः—
साम्प्रार्थ—प्रभूतचतुर्दण्डनियासः, कर्पटादीनां समाहारद्वन्द्वस्तस्मिन् ॥ ‘आममपदे’ तापसायसथाशुपलक्षितस्थाने, विहारः—
देवगृहं भिक्षुनिवासो या सत्प्रपन्नो ग्रामाविरसि विहारस्तस्मिन्, ‘सन्निवेशे’ यात्रादिसमायातजनावासे, समजः—पथिक-
समूहः घोषः—नौकुलम् अन्योः समाहारस्तस्मिन्, ‘चः’ समुच्चये, सस्याम्—उच्चभूभागे सेना—चतुरङ्गबलसमूहः स्कन्धा-
धारः स यदाऽशेषलेबाधुपलक्षितः अन्योः समाहारस्तस्मिन्, ‘सार्धे’ प्रतीते, संघर्षेः—भयत्रस्तजनस्पर्षणिः कोटं—
प्राकारोऽनयोः समाहारस्तस्मिन्, ‘चः’ समुच्चये, क्षेत्रप्रस्तावाषेह समाजादियु क्षेत्रमेवोपलक्ष्यते ॥ ‘वाटेयु पाटेयु या’
पृथ्वाविपरीक्षितगृहसमूहात्मकेषु, ‘रच्यासु’ खेरिकासु, गृहेषु वा, ‘एवमि’ति अनेन हृदयस्थप्रकारेण “एत्तिचं” ति एतावद्
वियक्षतो नियतपरिमाणं क्षेत्रं कल्पते पर्यादितुमिति शेषः, ‘तुः’ पूरणे, एवमादि, आविशब्दाद् गृहशालादिपरिग्रहः,
‘एवम्’ अमुना प्रकारेण ‘क्षेत्रेण’क्षि क्षेत्रहेतुकं ‘तुः’ पूरणे भवेद् अवसौर्वर्यमिति प्रक्रमः ॥ पुनरन्यथा क्षेत्रावसौर्वर्य-
माह—“वेदे”त्यादि, अत्र च सप्रदायः—वेदां पेटिका इव चलकोणा, अद्वयेष्टा इमीष चैव अद्वसंठिया घरपरिवाडी,
गोमुचिया यंकायलिया, पर्यंगविही अनियया पर्यंगुह्माणसरिसा, “संभुकावट्ट” ति सम्भूकः—शङ्खस्तद्वदावर्त्तो यस्यां सा

* “सरपराहताःपार्थो द्विमागा प्राहा तपेव किञ्चिद्वृत्ता । अष्ट द्वादश योचस चतुर्विंशतिस्त्रैकश्रिंशच्च ॥१॥” १ “पेटा” पेटिका इव
चतुष्कोणा, ‘अर्धपेटा’ अर्धार्धेव अर्धसंस्थिता गृहपरिषाटी, ‘गोमुचिका’ यकावलिका, ‘यठद्वयीयिका’ धनियस्ता पतङ्कोट्टयनसदृशा ।

भीउत्तरा-
प्ययनयदे
भीनेमिच-
न्दीपा
मुसरोपा-
एया ठपु-
इतिः ।
॥३४०॥

शाम्भुकायचो, सा च विद्या—यतः सम्प्रदायः—अन्तिमतरसंबुक्का वाहिरसंबुक्का य, तस्य अन्तिमतरसंबुक्काए संखनामि-
रसोवमप आगिदिए अंतो आढवइ वाहिरओ सन्नियट्टइ, इयरीए विवत्त्वओ” । “आययगंतुपचायय” चि अत्रायतं—दीर्घं
प्राञ्चलमित्यर्थः, तथा च सम्प्रदायः—तस्य उल्लेखं गंतूण नियट्टइ “छट्ट” चि पट्ठी । नन्वत्र गोचररूपत्वाद्भिक्षाचर्यात्व-
मेयातां सत्त्वमिह क्षेत्रावमौदर्यरूपतोक्ता ? उच्यते—अवमौदर्यं नमास्तु इत्यभिसन्धिना विधीयमानत्वाद् अवमौदर्य-
स्यपदेणोऽप्यदुष्ट एव, इत्यते हि निमित्तभेदादेकत्राऽपि देवदत्तादौ पितृपुत्राद्यनेकव्यपदेशः । एवं पूर्वत्र प्रामादिविषयस्यो-
परत्र कालावमौदर्यरूपतोक्ता ? उच्यते—अवमौदर्यं नमास्तु इत्यभिसन्धिना विधीयमानत्वाद् अवमौदर्य-
पौरुषीणां चतसृणामपि, ‘तुः’ पूरणे, यावान् भवेत् ‘कालः’ अभिप्रदविषय इति शेषः, एवमि’त्येवंप्रकारेण प्रक्रमत्
कालेन “परमाण” चि सुषूय्यलयात् चरतः ‘रल्लु’ निश्चितं “कालोमाण” चि कालेन—हेतुना अवमत्वं मत्तावाद् उद-
रस्य कालावमत्वम्, कोऽयं ? कालावमौदर्यं मुणितव्यम् ॥ एतदेव प्रकारान्तरेणाह—अथवा सुतीयपौरुष्याम् ऊनायां
‘प्राप्तम्’ आहारं “वसंतो” चि सुषूय्यलयाद् एषयतः, न्यूनत्वमेव विशेषत आह—चतुर्भोगोनायां, चाशब्दात् पञ्चादि-
भागोनायां वा, एषम् अनुना कालविषयमिहलक्षणेन प्रकारेण चरत इत्युवचते, कालेन तु भवेद् अवमौदर्यम्, औत्सर्गि-
कविधिर्विषयं भवेद्, उत्सर्गतो हि सुतीयपौरुष्यामेव मिखाटनमुक्तम् ॥ भावावमौदर्यमाह—खी वा पुरुषो वाऽलङ्कृतो
याऽलङ्कृतो वाऽपि अन्यतरपयःस्यो वा ‘अन्यतरेण’ पट्टवटकमयादिना वस्त्रेणोपलक्षितः ॥ अन्येन ‘विशेषेण’ कुपितप्रह-
सितार्तिनाऽवस्थाभेदेन ‘वर्णेन’ कृष्णादिनोपलक्षितः ‘भावं’ पर्यायम् तत्त्वरूपमेवाऽलङ्कृतत्वादि “अनुमुयंते च” चि ‘अनु-

१ “अन्यन्तराद्यभ्युक्ता इति-पाम्भुका य, तस्य अन्यन्तराद्यभ्युक्ताया वाङ्मनामिश्रोपमाया आकृत्या अन्तररमते वाङ्मनः सन्निवर्तते,
इत्यत्रावा विपवंशः” ।

त्रिंशं तयो-
मार्गेग-
त्याख्यम-
व्ययनम् ।
बाह्यतत्त्वः
स्वरूपम् ।

॥३४०॥

‘नुद्वन्नेव’ यदि दाता दास्यति ततोऽहं प्रहीत्ये नाऽन्यथेत्युपस्कारः, एवं ‘चरमाणो’ सि ‘प्राग्वत् चरतः’ ‘खलु’ निश्चितं “भावोमाणं” ति भावाऽवसत्त्वं सुणितव्यम् ॥ पर्यवावमौदर्यमाह—द्रव्ये क्षेत्रे काले भावे च आख्याताः ‘तुः’ पूरणे, ये ‘भावाः’ पर्याया एकसिक्त्योनत्वादयः, ‘एतैः’ सर्वैरपि “ओम” सि अवममुपलक्षणत्वाद् अवसौदर्यं चरति च अवमचरकः पर्यवचरको भवेद्विस्तुः । इह च पर्यवभाणेन पर्यवप्राधान्यविवक्षया पर्यवावमौदर्यमुक्तम् । यत्रापि च द्रव्यतो न्यूनत्वमुदरस्य नास्ति तत्राऽपि क्षेत्रादिन्यूनतामपेक्ष्याऽवमौदर्याणि भण्यन्त इति सूत्रैकादशकार्यैः ॥ १४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४ ॥ शिक्षाचर्यामाह—

अद्वविहगोयरगं तु, तदा सत्तेच एसणा । अभिगहा य जे अत्ते, भिक्खायरियमाहिया ॥ २५ ॥
व्याख्या—अद्वविहगोयरगं” ति प्राकृतत्वाद् अष्टविधोऽयः—प्रधानोऽकल्पनीयपरिहारेण स चाऽसौ गोचरश्च अष्ट-विधाप्रगोचरः, ‘तुः’ पूरणे, तथा सप्तैष्यपणा अभिग्रहाश्च ये ‘अन्ये’ सदतिरिक्ताः, ते किम् ? इत्याह—‘भिक्खायरियमा-हिय’” सि सूत्रत्वेन शिक्षाचर्यां श्रुतिसंज्ञेपापरनामिका आख्याता । अत्र बाऽष्टावप्रगोचरभेदाः पेक्षादयः, सप्तैपणा-श्रेयाः—*“सुसंष्टमसंज्ञा, वैद्वह तह ऌस्पलेवडा वेव । वैमाहिया पंगहिया वैज्जियधम्मा य सत्तमिया ॥ १ ॥” ‘असिग्रहाश्च’ द्रव्यक्षेत्रकालभावविषयाः । तत्र द्रव्याभिग्रहाः—कुन्तामादिसंस्थितमण्डकलण्डादि प्रदीप्ये इत्यादयः । क्षेत्राभिग्रहाः—दैहलीं जङ्घयोः रन्तर्विधाय यदि दास्यति ततो ग्राह्यमित्यादयः । कालाभिग्रहाः—सकलभिक्षाचर-निवर्तनावसरे मया पर्येतित्तव्यमित्यादयः । भावाभिग्रहास्तु—इदं दसन् कन्दन् वदो वा यदि प्रतिलाभयिष्यति ततोऽहमाऽदात्ये न त्वन्यथेत्येवमादय इति सूत्रमाचार्यैः ॥ २५ ॥ अभिहिता भिक्षाचर्या । रसपरित्यागमाह—

* “सदृष्टाऽसंज्ञे, उद्वृण रायाऽस्पलेषा वेव । उद्वृणीता प्रगृहीता, उच्छिक्तधर्मो च सप्तमी ॥ १ ॥”

खीरदहिसप्तिमाहं, पणीयं पाणभोयणं । परिवर्ज्यं रसाणं तु, भणियं रसविवर्ज्यं ॥ २६ ॥
व्याख्या—क्षीरदधिसर्पिरादि 'पणीतम्' अतिदृढकं, पानं च-खर्जूररसादि भोजनं च-गलद्विन्द्वेदनादि पान-
भोजनं सोपस्कारत्वादेवां परिवर्जनं रसानां 'तुः' पुरणे, भणितं रसविवर्जनमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कायहेष्टमाह—
ठाणा वीरासणाईया, जीवस्स उ सुहावहा । उग्गा जहा धरिञ्जति, कायकिलेसं तमाहियं ॥ २७ ॥
व्याख्या—स्थानानि वीरासनादीनि, लोचानुपलक्षणं चैतत्, जीवस्य, 'तुः' अवयारेणे भिन्नक्रमश्च, ततः सुखावहा-
न्येव मुक्तिमुपलब्धत्वात्, 'उग्गा' दुष्करतया 'यथा' येन प्रकारेण 'जहा' 'धर्यन्ते' सेव्यन्ते "कायकिलेसं तमाहियं" ति
पुगंतमणावाए, इत्थीपसुबिबल्लिए । सयणासणसेवणया, विवित्तं सयणासणं ॥ २८ ॥
व्याख्या—"पुगंतं" ति सुणव्यत्ययाद् 'एकान्ते' जनेनाऽनाकुले 'अनापते' कयाद्यापत्तरहिते 'क्षीपष्टुविवर्जिते' तत्रै-
वाऽवस्थितत्वादिरहिते शून्यागारादाविति भावः, "सयणासणसेवणय" इति सूत्रत्वात् शय नासनसेवनं विविक्तशयना-
सनं नाम बाह्यं तप उच्यते इति शेषः । उपलक्षणं चैतदेपणीयफलकाविमहणस्य, अनेन च विविक्तचर्या नाम संलीन-
तोक्ता । शेषसंलीनतोपलक्षणेनेषा, यतश्चतुर्विधा इयमुक्ता । तथाहि—“इन्द्रियकसायजोते, अनेन च विविक्तचर्या नाम संलीन-
तव जा विविचचरिया, पन्नवा वीयरगेहि ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ उक्तेमेवार्थयुपसंहर शुत्तरग्रन्थसम्बन्धमाह—
पसो याहिरगतवो, समासेण वियाहिओ । अहिभतरतवो इत्तो, उच्छामि अणुपुवसो ॥ २९ ॥
व्याख्या—सुगममेव ॥ २९ ॥ प्रतिशतमाह—

१ “इन्द्रियकसाययोगान्, प्रतीक्ष संलीनता शारब्ध्या । तथा या विविक्तचर्या, पन्नवा वीयरगोः प १ ॥”

पायच्छित्तं धिणओ, वेयावच्चं तहेव सज्झाओ । झाणं च विउस्सगो, एसो अ णिभतरो तवो ॥ ३० ॥

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः ॥ ३० ॥ भावार्थं तु स्वत एवाऽऽह सूत्रकृत्—

आलोपणारिहाईयं, पायच्छित्तं तु दसविहं । जे भिक्खू वहई सम्मं, पायच्छित्तं तमाहिंयं ॥ ३१ ॥
अब्भुट्ठाणं अंजलिकरणं, तहेवाऽऽसणदायणं । गुरुभत्ति भावसुस्ससा, धिणओ एस वियाहिओ इर
आयरियमाईए, वेयावच्चम्मि दसविहे । आसेवणं जहायामं, वेयावच्चं तमाहिंयं ॥ ३३ ॥

चायणा पुच्छणा चेष, तहेव परियट्ठणा । अनुप्पेहा धम्मकहा, सज्झाओ पंचहा भवे ॥ ३४ ॥
अट्ठहाणि चज्जेत्ता, झाह्जा सुसमाहिए । धम्मसुक्काहं झाणाहं, झाणं तं तु शुहा वदे ॥ ३५ ॥
सयणासण ठाणे वा, जे उ भिक्खू ण दावरे । कायस्स विउस्सगो, छट्ठो सो परिकित्तिओ ॥ ३६ ॥

व्याख्या—आलोचनं अहंति आलोचनाहं—यत् पापमालोचनात् एव शुद्ध्यति, आविशब्दात् प्रतिक्रमणाहोदिमदः ।
इह पुनर्विषयविपयिणोरभेदोपचारादेव विषयपयविशुद्ध्युपायभूतानि आलोचनादीन्येव आलोचना हीदृशब्देनोच्यति, प्राय-
श्चित्तं 'शुः' अवधारणे भिन्नक्रमश्च, ततो दशविधमेव, दशविधत्वं चेत्थम्—“आलोपण पडिकमणे, मीस विवेगे सहा विउ-
स्सगे । तव छेय मूल अणवट्ठया य पारंविप चेष ॥ ३१ ॥” ‘जे’ इति आर्यत्वाद् यद् भिक्षुः ‘वहति’ आसेवते ‘सन्त्यगं’
अवीपरीतेन प्रापश्चित्तं तद् आख्यातम् ॥ विनयमाह—अभ्युत्थानम् अञ्जलिकरणं, ‘तये’ति समुच्चये, ‘एवे’ति पूरणे,
“आसणदायणं” ति सूत्रत्वाद् आसनदानं, गुरुभक्तिः, भावेन—अन्तःकरणेन शुश्रूषा—तदादेशं प्रति श्रोतुमिच्छा पर्युपासना
वा भावशुश्रूषा विनय एव व्याख्यातः ॥ वैयावृत्यमाह—‘आचार्योदिके’ आचार्योदिविषये, संकारस्त्वळाक्षणिकः,

१ “आलोचना प्रतिक्रमणं मिश्रं विवेकस्य ध्यांसर्गः । उपरच्छेदो मूलमनवस्थाप्यं च शराधिकमेव ॥ ३ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोध-
ध्या लघु-
पुचिः ।
॥ ३४२ ॥

त्रियं तपो-
मार्गग-
त्याख्यम-
ध्ययनम् ।
अभ्यन्तर-
तपसः
स्वरूपं
तत्फलं च ।

॥ ३४२ ॥

वेद्यावृत्त्यनुविताऽऽहारादिसम्पादनरूपम्, उक्तञ्च—“वेद्यावचं वाचदभावो तद् धम्मसाहणनिमित्तं । अत्राहयण विहिता, संपादयणमेव भावत्यो ॥ १ ॥” तस्मिन् दशविधे, उक्तं हि—*“आर्यरिय-उवज्झाप, येर-तवस्सी-गिलेण-सेद्धानं । साह-वेद्यावृत्त्यं तद् ध्याय्यतम् ॥ स्वाध्यायमाह—“दायणे”त्यादि सुगमम् ॥ ध्यानमाह—“अट्टे”त्यादि प्रकटम् । नवरम्—“ध्याने” ध्यानाख्यं तपः, “तं तु” तदेव बुधा वदन्ति ॥ व्युत्सर्गमाह—शयने आसने, उभयत्र सुपो लुङ्, ‘स्थाने’ कायस्य ‘व्युत्सर्गः’ वेष्टां प्रति परित्यागो यः पष्ठं ‘तत्’ तपः परिकीर्तितम् । यत्तदोर्निद्याभिसम्बन्धात् तस्य निक्षोः इत्य । उक्तं च—“देहे भावे य तद्वा, तुह दुस्सगो चडविहो द्देव । गणदेदोवदिमत्ते, भावे कोहाइचाड सि ॥ १ ॥” इति सूत्रपट्कार्पः ॥ ३१-३२-३३-३४-३५-३६ ॥ अभ्ययनार्थमुपसंहरन्तपस एव फलमाह—
एयं तवं तु दुविहं, जं सम्मं आयरे सुणी । से त्विप्पं सबसंसारा, विप्पमुचइ पंडिण ॥ ३७ ॥ त्ति चेमि ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुखबोधध्यायां तपोमार्गगत्याख्यं त्रिशतमध्ययनं समाप्तम् ॥

तपोमार्गगत्याख्यं त्रिशतमध्ययनं समाप्तम् ॥

- १ “वेद्यावृत्त्यं व्यापृतभावस्तथा धर्मेतापननिमित्तम् । अत्रादिकानां विधिना, सम्पादनमेव भावायेः ॥ १ ॥”
- २ “आचार्योपाध्याये, स्वविरतपरिस्फालनोद्धानाम् । साधर्मिककुलगाणसहस्रकृतं तदिह कथेज्यम् ॥ १ ॥”
- ३ “द्रष्टे भावे च तथा द्विधा श्रुतसंगः चतुर्विधो द्रव्ये । गणदेदोवदिमत्ते, भावे कोचादित्याय इति ॥ १ ॥”

अथ चरणविधिनामकमेकात्रिंशत्तममध्ययनम् ।

‘अनन्तराध्ययने तप उक्तम्, सच्च चरणवत् एव अवतीत्यधुना चरणमुच्यते’ इति सम्बन्धस्यैकात्रिंशत्तमाध्ययनस्य

चरणविधिनामकस्याऽऽदिसुब्रम्—

चरणविहिं पक्वत्वामि, जीवस्स उ सुहावहं । जं चरित्ता यद्द जीवा, तित्रा संसारसागरं ॥ १ ॥

व्याख्या—स्पष्टमेव ॥ १ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

एगओ विरइं कुज्जा, एगओ अ पवत्तणं । असंजमे नियत्तिं च, संजमे य पवत्तणं ॥ २ ॥
रागदोत्ते य दो पावे, पावकम्मपवत्तणे । जे भिक्खू रुंभइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ३ ॥
वंढाणं गारवाणं च, सल्लणं च तियं तियं । जे भिक्खू चपइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ४ ॥
दिघे य जे उवत्तगगे, तद्दा तेरिच्छ-माणुसे । जे भिक्खू सहइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ५ ॥
विग्गहा-कसाय-सल्लणं, ज्ञाणाणं च दुयं तद्दा । जे भिक्खू बज्जइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ६ ॥
वएसु इंदियत्थेसु, समिइंसु किरियासु य । जे भिक्खू जयइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ७ ॥
लेसासु छसु काएसु, छक्के आहारकारणे । जे भिक्खू जयइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ८ ॥
पिंडुग्गहपडिमासुं, भयट्ठाणेसु सत्तसु । जे भिक्खू जयइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ९ ॥
मएसु बंभगुत्तीसु, भिक्खुधम्ममि दसविहे । जे भिक्खू जयइं निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १० ॥

उयासगणं पडिमासु, भिक्खुणं पडिमासु य । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ ११ ॥
 किरियासु चूपगामेसु, परमाहम्मिएसु य । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १२ ॥
 पंभम्मि नापज्झयणेसु, ठाणेसु यऽसमाहिण । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १३ ॥
 दफ्फासाए सयंछेसुं, धावीसाए परीसहे । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १४ ॥
 तेर्यासई सूपगढे, ल्याहिणसु सुरेसु य । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १५ ॥
 पणर्यासा भावणाहिं च, उदेसेसु दसाहणं । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १६ ॥
 अणगारगुणेहिं च, पणप्पम्मि तहेव य । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १७ ॥
 पायसुपप्पसंगेसु, मोहट्ठाणेसु चेव य । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १८ ॥
 सिद्धाहगुणजोगेसु, तिचीसाऽऽसायणासु य । जे भिक्खु जयई निचं, से न अच्छइ मंडले ॥ १९ ॥

व्याख्या—‘एकहः’ एकत्वाद् विटति कुर्यात्, ‘एकतत्र’ एकस्मिन् प्रवर्तनम् । एतदेव विशेषत आह—असंय-
 मन्मंश्रवचं दो यो निधू ‘रुण्दि’ विरुद्धे नित्यं सः ‘नाऽऽस्ते’ न विद्यति ‘मण्डले’ संसारे वृद्धव्याख्यानात् । एयमुत्तर-
 दास्यादीनां त्रिकं यो मिदुस्सजति ॥ ‘दण्डानां’ मनोदण्डादीनां ‘गौरवाणां च’ ऋद्धिगौरवादीनां ‘दात्यानां’ माया-
 नान् पद्मान् यैः सप्तमी निवृत्ति च संयमे च प्रवर्तनं कुर्यादित्यनुवर्तते । ‘चकारौ’ समुच्चये ॥ रागद्वेषौ च द्वौ पापौ पाप-
 सुंस्त्वपि नित्यमित्यादि न्याय्येयम् ॥ ‘दण्डानां’ मनोदण्डादीनां ‘गौरवाणां च’ ऋद्धिगौरवादीनां ‘दात्यानां’ माया-
 नान् पद्मान् यैः सप्तमी निवृत्ति च संयमे च प्रवर्तनं कुर्यादित्यनुवर्तते ।

चतुर्विधम्, तथाहि—“होस-पञ्चोस-विमंसा-पुडो-विमायाहि देवत्वसम्गा । आश्रित्यं गाणुस्सा, हुसीलपडिसेवदेऊ य ॥ १ ॥ भयरोसादारकए, अवसलयणाऽवणे य तेरिच्छा । घट्टण-पवडण-यंभण-लेसणया आयेयेणिया ॥ २ ॥” यो मिथुः सहते ॥ ‘विकथा-न्याय-सञ्ज्ञानां’ प्रतीतानां प्रत्येकं चतुष्कमिति शेषः, ‘ज्ञाणं च’ ति ध्यानयोश्च ‘द्विकम्’ आर्तौद्ररूपं तथा यो मिथुर्वर्जयति, चतुर्विधत्वाच्च ध्यानस्याऽत्र प्रस्तावेऽभिधानम् ॥ प्रतेषु इन्द्रियार्थेषु समितिषु ‘त्रियासु च’ कायिक्यादिषु यो मिथुः ‘यतते’ यथायोगं परिपालनवर्जनविधानेन यत्नं कुर्वते ॥ ‘विण्हावप्रह-पट्परिमाणे ‘आहारकारणे’ वेदनादौ यो मिथुः ‘यतते’ यथायोगं निरोधरक्षादिविधानेन यत्नं कुर्वते ॥ ‘विण्हावप्रह-प्रतिमासु’ आहारमहणविषयाऽभिग्रहरूपासु संस्पृष्टादिषु सप्तस्विति योगः । तत्राऽसंस्पृष्टा हस्तमात्राभ्यां चिन्त्या—“असंसृष्टे हृदये असंसृष्टे मत्ते अद्वरद्विय चि धुपं भवई” एवं गृह्यतः प्रथमा भवति १ । संस्पृष्टा ताभ्यामेव चिन्त्या—“संसंसृष्टे हृत्पे संसंसृष्टे मत्ते” एवं गृह्यतो द्वितीया २ । उद्धृता नाम—पाकस्थानाद् यत् स्थाल्यादौ स्वयोगेन भोजनभाजने नोद्धृतं तत् एव गृह्यतत्तरीया ३ । अल्पलेपा नाम—अल्पशब्दोऽभाववाचकः, निर्लेपं पृथुकादि गृह्यतत्तुर्थी ४ । अवगृहीता नाम—भोजनकाले भोक्तुकामस्य शरावादिना यदुपहृतं भोजनजातं तत् एव गृह्यतः पञ्चमी ५ । प्रगृहीता नाम—भोजनवे-लायां भोक्तुकामाय दातुमभ्युद्यतेन भोक्त्रा वा यत् करादिना प्रगृहीतं तद्गृह्यतः षष्ठी ६ । उज्जितधन्सो दु-यत् परित्यागाहं भोजनजातमन्ये च द्विपदादयो नैव काहुन्ति तदर्पत्यकं वा गृह्यत इति सप्तमी ७ । तथा ‘अयस्थानेषु’

१ “दास्यप्रदेपतिमर्तपुयग्विमात्रासिद्धेयोपसर्गाः । आदित्रिकं मानुषकाः कुशीलप्रतिसेवनादेतुष्य ॥ १ ॥”

मयरोपाऽऽहारकृताः अपत्यलयनाऽवने च पैरक्षा । घट्टनप्रपलनस्तम्भनछेपणकावात्मवेदनीयाः ॥ २ ॥”

२ “असंसृष्टो हस्तः असंसृष्टं मात्रकम्, अस्तराष्टिता इत्युक्तं भवति” ।

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमित्त-
न्द्रीया
सुल्लोपा-
ख्या लघु-
श्रुतिः ।

॥ ३४४ ॥

इदलोकादिषु सप्तसु, उक्तञ्च—“इहपरलोकाऽऽर्यौणमर्कम्हाओजीवर्मरणमसिलोण” यो निष्ठुः ‘यत्ते’ पालनभया-
कलणान्याम् ॥ ‘भदेपु’ जातिमदादिष्वष्टसु, उक्तञ्च—†“आईकुलवलहेवे तेवईस्सरिए सुँए लोभे” प्रतीतत्वाच्च इह,
अन्यत्र च यदेव साक्षादन्तर्निधानम् । अत्र-महाचर्यं सद्गुप्तिषु-यसत्यादिषु नवसु, उक्तञ्च—†“वसई केह ‘निसिञ्जिदिई
कुईवर मुईंछेलिय पैणीए । अईमायाऽऽहार विभूसणा य नव बंभगुचीओ ॥ १ ॥” निष्ठुयमे ‘दृशतिवे’ क्षान्त्यादिभे-
दतः, उक्तञ्च—†“संखी य मदेवऽज्जंय मुँची तेव संजंमे य मोयवो । संबं ‘सोयं’ आकिंचणं च, यंभं” च जइधम्मो
॥ २ ॥” यो निष्ठुयंते परिहारादिना ॥ उपासकाः-श्रावकास्तेषां ‘प्रविमासु’ अभिमहविशेषरूपासु दर्शनादिषु एका-
दशसु, उक्तं हि—†“दंसण येय सामाहय ‘पोसह पेढिमा अवंभसंञ्चिते । आरंभपेसहईईवज्जए समंणभूए य ॥ १ ॥”
वत्सलरूपेभ्यश्च—“पेसमादगुणनिसिहं, कुमहंसंकाहसछपरिहीणं । सम्भइंसणमणहं, दंसणपढिमा हवइ पढमा ॥ १ ॥
पीयाऽगुणयथाटी, सामाहकतो य होइ तइया च । होइ चउत्थी च चउइसऽहमाईसु दिवसेसु ॥ ३ ॥ पोसह चउइहिं पी,
पढिपुमं सन्म सो च अणुणाले । पेपाई अइयाट, पयत्तओ वज्जइ इमासु ॥ ३ ॥ यद्यपि च सामायिकप्रतिमा दृश्या-

• “इतरकोकाऽऽश्रमाऽऽकादाकीवमरणऽओकाः” । † “जाति-कुळे-ये-हे-ते वेपसि देईये शुते लोभे” । † “वलेतिः कथा
निपेतिर्देवानि कुट्यान्तरं पूर्वकीदितं त्रैलोक्यम् । इतिमात्राहो विभूतेना च नव प्रकगुणयः ॥ १ ॥” † “क्षामिद्वय मोदेवं आजेवं
उपिचयोः । आरंभपेसहईईवज्ज मंछ च यतिपमं ॥ ३ ॥” † “देतं मेतामि सामायिकं प्रोपेयः प्रतिमा अयदाचये-
इवंभसतिमा अवाति प्रथमा ॥ १ ॥ इत्थीयाऽगुणयथाटी, सामायिककहउव अवाति इत्थीया तु । अथति चतुर्थी च चउदेइयट्ठयादिपु
दिशंसेपु ॥ ३ ॥ पीसं चउविंचयपि, प्रतिपुणं सम्मइ स इ अटुपालयेए । बन्धादीचतिचाताव, प्रयत्ततो यंभवसानु ॥ ३ ॥”

एकत्रिंशं
चरणविधि-
नामकम-
व्ययनम् ।
चरण-
विधानम् ।

॥ ३४४ ॥

श्रुतरक्तगन्धाभिप्रायैणाऽनिययकालमाना तथाऽव्यावश्यकचूर्ण्यभिप्रायेणोपासकदशाऽभिप्रायेण च प्रतिदिनमुभयसन्ध्यं
साम्प्रायिककरणतो मासत्रयमानोत्कर्षेण द्रष्टव्या । पोषघ्नप्रतिमा तु मासचतुष्टयमाना, जपन्यवस्तु सर्वा आयेकाहोरात्र-
माना इति । “क्षेममणुष्य-गुणवय-सिक्तावयवं धिरो य नाणी य । अहमिचउदसीसुं, पठिमं ठाण्णराईयं ॥४॥ असि-
याण वियदभोई, सवलयदो विवसवंभयारी य । रत्तिं गरिमाणकडो, पडिमावळेसु दिवसेसु ॥ ५ ॥ “वियदभोई” स्ति
चिक्के-प्रकटे दिन इत्यर्थः युक्ते ‘चिक्केटभोजी’ चतुर्विधाहाररात्रिमोजनवर्जकः, ‘मौलिष्ठवः’ अवबद्धकच्छः । श्रायह
पडिमाप ठिओ, विळोयपुजे जिणे जियकसाए । नियदोसपवणीयं, अजं वा पंच जा मासा ॥६॥ सिंगारकह विभूमुब्ब-
रिसं इत्पीछं च वच्चंठो । वज्जइ अयंभमेगं, तओ च छट्टाए छम्मासे ॥ ७ ॥ सत्तम तत्त उ मासे, नवि आइते
सच्चित्तमाहारं ! जं जं देडिस्माणं, तं गोवरिमाण सच्चं पि ॥ ८ ॥ आरंभसयंकरणं, अहमिया अहमास यज्जेइ । नवमा
नवमासे पुण, पेसारंभे विवळेइ ॥ ९ ॥ इत्तमा पुण इत्तमासे, वरिद्धकयं तु भत्त नवि सुंजे । सो द्दोइ उ खुरसुंको
छिद्धंति वा धारए कोई ॥१०॥ ‘वरिष्टकृतं’ वमेवोद्विश्य यत् कृतम् । “नं निहियमत्थजायं, पुच्छंतं नियान नवर सो तत्थ ।

१ “सम्पत्कानुवगुणमवशिष्टानववाक् स्थिराज्जामी च । अष्टमीचतुर्दश्योः प्रतिमो तिहलेकरात्रिकीच ॥ ७ ॥ अष्टमी
विच्छभोजी, मौलिष्ठवो दिवसमद्यवारी च । रात्रौ वरिमाणकडः, प्रतिमावलेसु विवसेसु ॥ ५ ॥ भ्यायति प्रतिमापो स्थिरः,
मिळोकरुणाय्जिन्नान् वितकयादात्तः । निजदोयपवनीकं, अन्धं वा पक्कं थायन्मासाः ॥ ६ ॥ अङ्गारकयो विभूपोत्कयं झीरहश्च वजंयत् ।
वजंयस्यदीकं, ततश्च पध्यां पणमासात् ॥ ७ ॥ सप्तमी सप्त ए मासान्, नापि आहति सचित्तमाहारवत् । ययदपवत्तसीमां, वत्तदुपरितनीनां
सर्वमपि ॥ ८ ॥ आरंभसयंकरणं, अष्टमिका अष्टमासात् वजंयति । नवमी नवमासात् पुनः, त्रेव्यारमात् विवजंयति ॥ ९ ॥ दशमी
पुनर्दशमासात्, वरिष्टकृतं ए अंकं नापि सुत्तीव । सु भवति तु धुरसुच्छः, शिखां वा धारयेत् कोऽपि ॥ १० ॥ यच्चित्तमयंजातं,
पुच्छतां नियानो नवरं ए वत्त ।

जइ जाणइ तो सोहं, अह नवि तो वेह नवि जाणे ॥ ११ ॥ नाऽन्यत् तस्य गृहकृत्यं किमपि कर्तुं कल्पत इति भावः ।
“द्युसुंदो लोणव, रवहरण पडिगहं च मिण्हिता । समणन्मूओ विहरे, मासा एकारसुक्कोसं ॥ १२ ॥ ममकारेऽ-
योच्छिन्ने, पयइ सत्रायपछि दहुं जे । तत्थ वि साहु व जहा, गिण्हइ फासुं तु आहारं ॥ १३ ॥” ‘सञ्ज्ञातपद्धि’ ज्ञाति-
सन्निवेशं “फासुं तु” प्राप्तुकमेव, उपलक्षणत्वादेवणीयं च, प्रेमान्वयवच्छेदात् सञ्ज्ञातिपद्धिगमनेऽपि तस्य न दोष इत्या-
शयः ॥ यथा भिक्षूणां प्रतिमासु मासिक्यादियु द्वादससु, यत आगमः—“मैसाई सत्तंता, पडमा विति तइय सत्तरा-
इविणा । अहराइ एगारहं, भिक्खुपडिमाण धारसगं ॥ १ ॥ तत्स्वरूपस्यैवम्—पडिबज्जइ एयाओ, संघयण-धिईजुओ
महासत्तो । पडिमाओ भावियणा, सम्मं गुरुणा अनुज्जाओ ॥ २ ॥ गच्छे चिय निम्माओ, जा पुवा वस भवे असंपुज्जा ।
नयमत्त सइयवत्तुं होइ जहओ सुयाभिगओ ॥ ३ ॥ चोसहचत्तेहो, लवसगसहो जहेव जिणकप्पी । एसण अभिगहीया,
भत्तं च अलेवढं तस्स ॥ ४ ॥ गच्छा विणिक्कसत्ता, पडिबज्जइ मासियं महापडिमं । दत्तेग भोयणस्सा, याणस्स वि सत्थ
एग भवे ॥ ५ ॥ अत्थऽत्यमेइ सूरो, न तओ ठाणा पयं पि संचलइ । नाएगराइवासी, एगं व दुगं व अज्जाए ॥ ६ ॥

पक्षे जानाति वतः कथयति, मय नापि वतो प्रयीति नापि जाते ॥ ११ ॥ १ “धुरसुण्डो लोचन वा, रजोहरणं पवदहं च गृहीत्वा ।
धमणगूलो विहरेत्, मासानेकादशोदृश्यम् ॥ १२ ॥ ममकारेऽभ्युच्छिन्ने, प्रवति सञ्ज्ञातपद्धिं द्रष्टुम् । प्राप्ति साधुरिव यथा, गृह्णाति
द्रष्टव्यकम् ॥ १३ ॥” २ “मासादयः सप्तान्ताः प्रथमा द्वितीया तृतीया सप्तरात्रि-दिनाः । अहोरात्रिकी पुरात्रिकी मिश्रमतिमानां
षावत् पूर्वाणि इव भवेयुरसम्पूर्णानि । नवमस्य तृतीयवस्तु, सप्तति अधन्यः द्युताभिगमः ॥ २२ ॥ गच्छे दूव निर्मातः,
विनकन्ती । उपणा अभिगृहीता, मक्त पाडलेपकृतस्य ॥ ४ ॥ गच्छाद् विनिष्कन्य, प्रतिपद्यते मासिर्धर्मं महाप्रतिभागम् । दृष्टेका भोजनस्य,
पानकस्यापि त्रयस्य भवेत् ॥ ५ ॥ यथाऽष्टमेति सूयः, न वतः स्वानात् पदमपि सञ्चलति । ज्ञात पुरात्रिवासी, पृक्तं वा द्वे वाऽज्जाते ॥ ६ ॥

एकत्रिंशं
चरण विधि-
नामकम-
व्ययनम् ।

चरण-
विधानम् ।

॥ ३४५ ॥

दुष्टस्वद्विप्रमार्दिण नो भरणं पयं वि ओसरद् । एसाह्नियमसेवी, विहरद् जाडलण्डिओ मासो ॥ ७ ॥ पच्छा
गच्छमर्हद्, एव दुमासी त्रिमासी जा सत्त । नवरं दचीबुद्धी, ना सत्त ३ सत्तमासीए ॥ ८ ॥ ततो य
अट्टमीया, भवई हु पढम सत्तयाइंदी । तीए चउत्तयचउत्तेणऽपाणएणं अह विसेसो ॥ ९ ॥ उचाणग पासही, नेसज्जी
पावि ठाण ठाइत्ता । सहउबसगो घारे, दिवाई सत्तय अविंकोपो ॥ १० ॥ 'उत्तानकः' ऊर्द्धमुखस्थितः, "नेसज्जि" ति
निपपावान् समयुक्तया उपविष्टः । अस्यां च पारणके आयामान्ठं दत्तनियमस्तु नास्ति, प्रामादेवैदिआडवस्थानम् ।
"दोषो वि परिस बिय, बहिया गामाहयाण नवरं तु । उफुडु लंगंडसाई, दंढायय उडु ठाइत्ता ॥ ११ ॥" लगण्डं—यक्र-
काष्ठं तद्वत् दोषे लगण्डशायी शिरःपार्ष्णिकाभिरेय स्पष्टभूः न तु घृष्टेन, दण्डायवः—दण्डवद् भून्यत्तायतशरीरः ।
"सैबाए वी एयं, नवरं ठाणं तु सत्त गोदोही । घीरासणमहवा वी, ठाएजा अंबबुज्जो हु ॥ १२ ॥" गोदोहिका—गोदो-
हनप्रवृत्तसेवाऽप्रपादतलाभ्यामवस्थानम्, घीराणां—दंडसंहननानाम् आसनम् तद्धि सिंहासनाधिरूढस्य सिंहासनापनयनेऽ-
विचलितवाचसानेन तुल्यम्, 'आमकुब्जाः' सहकारफलवद् बक्राकारः । "एमेव अहोराई, छट्टं भत्तं अपाणयं नवरं ।

गुणबहस्वादीनां न भयेन पशुमपि भक्षयति । एवमादिनियमसेवी, विहरति यावद्वसति ततो सावसः ॥ ७ ॥ एषाद् गच्छमर्हेति, पयं
त्रिमासी त्रिमासी यावद् सत्त । केवलं दत्तितृद्विर्थावत् सत्त तु सप्तमासिषयाद् ॥ ८ ॥ सत्तञ्च अष्टमिका, भवति खलु प्रयसा
सप्तत्रिंशद्विद्या । तस्यां पशुर्धनुर्धेनाऽपानकेनाऽथ विशेषः ॥ ९ ॥ उत्तानको पार्श्वगतः, सैयधी बाऽपि स्थानं स्थित्वा । सहते
उपसर्गात् घोरान्, विष्णुदीन् तत्राऽविकम्पः ॥ १० ॥" १ "द्वितीयाऽपि ईदृशो एव, बहिस्साद् प्रामादिकानो केवलं तु । उफुडुको
लगण्डसायी, दण्डायव उर्ध्वं स्थित्वा ॥ ११ ॥" २ "तृतीयायामप्येवं, केवलं स्थानं तु तत्र गोदोहिका । घीरासनमववाऽपि तिष्ठेदाग्रकुब्जाः
खलु ॥ १२ ॥" ३ "एवमेवाहोरात्रिकी, पष्टं भक्षमपाणकं केवलम् ।

भीउचरा-
रपयनद्वे-
धीनेमिच-
न्त्रीया
सुतसोपा-
ख्या लपु-
द्रविः ।
॥ ३४६ ॥

गामनगण यद्विया, बगपरियपणिण द्वाणं ॥ १३ ॥ "व्याघारितपणिके" प्रलम्बमुजसेत्यर्थः, इयं च त्रिभिर्दिनेत्येति,
अहोपग्रस्वान्ते परमच्छदरणात् । यदाह—“अहोरात्र्या सहि पच्छा छटं करोइ” । एकाद्यनेन चियमारभ्यते, तेनैव च
“साहेदु दो वि पाए, यगपरियपणि टायइ द्वाणं” ति, ईपल्लभाभारगतः ईपल्लुजो नद्याविदुस्सटीस्थितो वा, ‘एकदृष्टिः’ एक-
पुद्रल्लगवदृष्टिः, ‘सहस्र पादो’ त्रिनुमुदया व्यवस्थाप्य इत्यर्थः, सन्यक्करणे बाल्याऽवधिज्ञानं सन्तःपर्यवज्ञानं कैवल्यज्ञानं
पा फलमागमेऽभिहितम् । इयं च प्रविश्या रात्रेरन्तरमष्टमकरणात् चतुरारिद्विमाना । यदाह—“यदाहया चउहि पच्छा
अटमं करोइ” ति । विस्तरासां दद्याभ्योऽवसेयः । एवासु यो भिक्षुर्यवते यथावत् परिज्ञानोपदेशपालनादिभिः ॥
‘क्रियासु’ फर्नयन्यनिकथनभूवेष्टासु अर्थाऽनर्थविभेदतः त्रयोदशसु, तथा चागमः—“अष्टाण्णा दिसाऽकम्हा दिह्ठी
य मोसऽविसे वा । अकत्थ साणमिसे, माया छोभेरियावहिया ॥ १ ॥” आसां भावार्थः पुनरयम्—“तसथावरभूय-
द्यायं य यणल्लयाईयं । मोरेठ छिदिक्कण य, छेइ एसो अण्णाए ॥ २ ॥ अहिमाइ वेरियस्स य, दिंसिंसुं दिंसइं य हिसिदिह्इ ।
प्रायनगरयोईंछइ व्याघारितपणिं स्थावम् ॥ १३ ॥” १ “अहोरात्रिणी तत्र पञ्चाए पाठं करोति” २ “एवमेव प्रकराधिकी अष्टमसेकेन
स्वावे बहिरुत्तर । ई वज्राभारगतोऽभिषेकनयेकरष्टि ॥ १४ ॥ ३ “संदृष्टा द्वावपि पादौ व्याघारितपणि. तिष्ठति स्थानमिति” ४ “एक-
दृष्टिं चतुर्भिः पञ्चाए अष्टमं करोती” इति । ५ “अर्थाऽनर्थं दिसा, अकम्हाव् इष्टिक्क मुयाऽद्वयं च । अच्यारमं मानो मेधी, माया छोस ईयो-
दिकं, स्थावरकाय वा चवत्ताईंऊम् । मारयिया निपा वा, सुबुद्धि एयोऽनर्थोय ॥ २ ॥ अछावेः वैरिणो वाऽदिसीय, छिनद्धि वा हिसिच्यति ।

एकत्रिंशं
चरणविधि-
नामकम-
व्ययनम् ।
चरण-
विधानम् ।

॥ ३४६ ॥

जो दंढं आरम्भं, हिंसादंढो भवे एतो ॥ ३ ॥ अण्णट्ठाए निसिरहं, कंडाई अन्नगाहणे जो उ । जोऽवनिचंतो ससं, छिंदेज्जा सालिमाहंयं ॥ ४ ॥ एस अकम्हादंढो, दिट्ठि विवज्जासज्जो इमो होइ । जो सत्तु ची काजं, एणई मूढो असत्तुं पि ॥ ५ ॥ छट्ठो मोसाभासा, सत्तमदंढो अविजगहणं तु । अब्बत्थीओ कलं, विणा वि जं दुम्मणो चिट्ठे ॥ ६ ॥ जाइमयाईसत्तो, ईल्लेइ परं तु माणकिरिएसा । माइपियमायगाहण, जो पुण अत्थे वि अबराहे ॥ ७ ॥ तिचं करेइ दंढं, दहंकरेणवेसालणाहंयं । तम्मिसत्तोसवत्ति, किरियाठाणं भवे दसमं ॥ ८ ॥ एकारसमं माया, चारसमं जमिह लोभवेसेण । अन्नेसिं सत्ताणं, बहंघणमारणे कुणइ ॥ ९ ॥ सवयं तु अप्पमत्तस्स भगवओ जाव चक्खुपुण्डं पि । निवडइ ता सुहुमा ऊ, इरियायहिंया निरिय चरिमा ॥ १० ॥ 'भूतमासाः' जीवसह्वावाअ चतुर्वंश । से चामी—'धृतिनिन्दिय सुहुमियरा, सन्निपर पर्णिदिया सविस्सिचऊ । पल्लत्ताऽपल्लत्ताभेएणं बरदस गामा ॥ ११ ॥' तेषु । तथा परमाअ ते अथा-मिकाअ परमाधार्मिकाः अम्माइयत्तेसु पञ्चवशसु । यत उक्तं—*॥'अवे 'अवरिसी वेव, सैसे सैयले ति आपरे ।

यो दण्डमारमते हिंसादण्डो भवेदेषः ॥ ३ ॥ अन्यार्थं निवृत्तति, काण्ठादीन् अन्यमाहन्त्याद् यस्तु । योऽपत्यवद् सखं छिन्त्याद् सारुषा-
दिकम् ॥ ४ ॥ एष अकम्हादृण्डो इष्टिर्विपर्यासोऽयं भवति । ॥ काट्टुरिति कुत्तरा, इन्ति मूलोऽज्ञाद्रुमपि ॥ ५ ॥ यष्टो सृष्टाभाया, सप्तमदण्डोऽदृष्टप्रहणं तु । अन्यादिभक्तः कार्यं विनाऽपि यद् दुर्मनाः तिष्ठेत् ॥ ६ ॥ आतिमदादिमत्तो, इच्छयति परं तु मानक्रिया पूया । मायु पित्तु आत्मादीनां, य. पुनरल्पेऽप्यपराधे ॥ ७ ॥ सीतं करोति दण्डं, दहनाऽऽहुन-भन्य-आदनादिकम् । तन्निभान्देयप्रत्ययिकं क्रियास्थानं भवेद् दण्डमम् ॥ ८ ॥ मुक्तादनां भाया, इत्येव यद्विह लोभदोषेण । अन्येषां सत्त्वानां वधवन्धनमारणमिति करोति ॥ ९ ॥ सत्तवं त्वप्रमत्तस्य भगवतो वाच्यं यस्तु. पदमापि । निपतति तावद् सूहमा तु ईर्यापथिकी क्रिया चरगा ॥ १० ॥ १ "एकेन्द्रियाः सूहमा इतरे च, संज्ञिन इतरे पञ्चेन्द्रियाः सद्विशिचतुदिन्द्रियाः । पञ्चांष्टाऽप्यासक्तमेदेन चतुर्दश भागाः ॥ १ ॥" २ "अन्वोऽन्वयिमेव इयामः क्षयल इत्यपरः ।

हेतोर्यतोद फेले य, महाकले सि आवरे ॥ १ ॥ असिपत्ते घंजुं "कुमे, वौलुय वेधैरणी इय । रैरस्सरे महाघोसे
एष पप्रस्ताऽऽहिना ॥ २ ॥ ठेपु यो मिथुर्यवते परिहारपरिज्ञानादिभिः ॥ गाथा-गाथाभिधानम् अध्ययनं-पोडशमेपां
गाथापोडशानि सूत्रकृताऽऽयश्रुतत्त्वाऽध्ययनानि तेषु, उक्तञ्च—*“समजो वेयालीयं, उवसगपरिज्ञ श्रीपरिज्ञा
य । निरैयविमत्ती वीरित्यओ य कुंसीलाण परिमासा ॥ १ ॥ वीरिरे घन्य सैमाही, मंगग संमोसरण अँदुतहं
"गंयो । जेयतीतं वह गोहा, सोलसमं होह अन्तयणं ॥ २ ॥" तथा 'असंयमे च' सप्तदशभेदे प्रथिव्याविविपये, तत्स-
द्ग्रात्यं चास्य वल्यतिपथस्य संयमस्य सप्तदशभेदत्वात् । यत् उक्तम्—†“पुटवि-दगे-अंगनि-सोरुव-वैणफ्फइ-वि-ति-
दि—†“ओरोहिंयं च विद्यं, मणवयकाएण करणजोएणं । अणुमोएण-कारावण-करणेणऽट्टारसाऽवंगं ॥ १ ॥" ज्ञाताध्य-
यनेषु वरिष्ठतारिषु एकोनविंशतो, यदुक्तम्—‡देविरत्तनाए 'संघाडे, 'अंटे कुंस्से य सेलेए । 'धुवे य "रोहिणी मही,
'स्थानेपु' आभयेपु कारणेप्यिसयं, कथं ? इत्याह—'असमायेः' असमाधानस्य, तानि च द्रुतं द्रुतं गमनादीनि
एव उपपद्यः काकळ महाकाळ इति शारतः ॥ १ ॥ असिपत्तो घजुः कुम्भः, बाहुभौ वैतर्त्तविरिति । एरस्सरो महाघोपः, एते पबदनाऽऽख्या-
ताः ॥ २ ॥ *“संमजो वेयालीयं, उवसगपरिज्ञा श्रीपरिज्ञा च । निरैयविमत्तीरिस्सवध कुंसीलानां परिमाणा ॥ १ ॥ धीयं धंसंः समीधिमंगोः
पंढेयिपाऽऽतीरेपु । मेदपोत्येशव-ममायेन-परिघापन-मनो-अचः-कार्येः ॥ २ ॥" †“पृथ्वी-दका-उत्ति-माकट-वजस्वति-दि-धि-चतुः-
बुजोइव-कारन-करंजराहाराऽमक ॥ ३ ॥" ‡“देविषम्यावः सेह्वत्येऽन्टेः ईमंय शैलकः । सुमयस "रोहिणी मही माकन्दी धंमिक्केति
॥ १ ॥ योक्कपुव अइकंजाओ मण्डेरुः सेवटिपं । मेदईककमपरैकहा बंधः मुंरैमा पुंण्टटिकम् ॥ २ ॥"

विंशतिः, तथा चाऽऽह—*द्वद्वचारी-द्वयं दुग्ं वचंतो इहेव अप्पणं पवडणाइणा अजे य सत्ते वावायणाइणा असमादीए जोयइ १, एवमन्येव्वपि असमाधिस्थानत्वं भावनीयम् । अपमज्जिए ठाणमिसीयणाइ फरेइ २, एवं दुप्पमज्जिए वि ३, अइरिचाए सेज्जाए आसणे वा निवसइ निसीयइ वा ४, राइणिए परिभवइ ५, थेरोवघाई-सीलाईदोसेहिं थेरे तवहणइ त्ति तुतं हवइ ६, भूओवघाई-अणट्ठाए एतिदियाइए तवहणइ त्ति युतं हयइ ७, मुहुत्ते मुहुत्ते संजइ ८, सइं कुओ य अंबंतकुओ हवइ ९, मिट्ठिमंसिए १०, अमिक्खणमोद्धारिणिं भासइ जहा दासो पुमं चोरो व त्ति ११, नवाइं अहिगरणाइं करेइ १२, त्वसंताणि य कइरेइ १३, ससरप्पसपाए अयंढिळाओ थंढिलं संकमइ, ससरक्खेहिं वा हत्थेहिं भिक्खं गेणइ १४, अकाले सव्वायं करेइ १५, असंलढसं करेइ राईए वा महया सदेण उल्लवइ १६, कलहं करेइ, तं वा करेइ जेण कलहो हयइ १७, धारिसं भासइ फरेइ वा जेण सव्वो गणो शंसविओ अच्छइ १८, सूरुदयाओ अत्यमणं जाव मुंजइ १९, एसणासमिइं न पालेइ २०, यो मिहुयेतते । एकविंशतो सवलयन्ति-कर्बुरीकुर्वन्ति चारित्रमिति शबलाः—क्रियाविशेषास्तेषु, तथा चाऽऽगमः—

* द्वुवद्वचारी—द्वुतं द्वुतं मज्जइ इहेवाऽऽत्मानं प्रवतनादिना अन्याञ्च सत्त्वान् भवापादनादिनाऽऽसमार्थो योजयते, परबोके च आत्मानं सत्त्ववचनितकर्मणाऽसमार्थो योजयति १, अग्रमसिते स्थाननिपदनादिकं करोति २, एवं दुग्ममसितेऽपि ३, अतिरिक्तायो दाय्याया आसने वा निवससि निपीयति ॥ ४, रात्रिकान् परिभवति ५, स्थितोपवाती-शीकाविदोयैः स्थविरान् उपहृति इत्युक्तं भवति ६, भूतोपवाती-अनर्थाय पुकेन्द्रियादिकान् उपहृन्ति इत्युक्तं भवति ७, मुहुत्ते मुहुत्ते संजयति ८, सकृत् भुद्ध्यालम्बकुर्वो भवति ९, पृष्टमांसिकः १०, अमीक्षणमवधारिणीं मापते-यया दासत्वं चोरो वा इति ११, नवामि अधिकरणानि करोति १२, उपशान्तामि च वदीरयति १३, सजरक्कापु अल्लण्डिळाए स्थण्डिलं सज्जामति, सारथस्वाम्यां वा हस्त्राम्यां भिक्षां गृह्णाति १४, अकाले स्वाध्यायं करोति १५, अस्तस्कृततद्वं करोति, रात्रौ वा महया सन्देन दलपति १६, कलहं करोति, तद् वा करोति येन कलहो भवति १७, वाट्ठं मापते करोति वा येन सर्वो गणो शंसवित भाखे १८, सूर्योदयाद् असमनं यावद् मुद्धे १९, एषणासमितिं न पालयति २० ॥

* ॥ तं जह व हृत्यकर्मं, कुर्वते १ मेहुणं च सेवते २ । राई च मुंजमाणे ३ आदाकर्मं च मुंजते ४ ॥ १ ॥ मेहुनं
सेवत अतिरुमादिषु त्रिषु । ततो य रायपिहं ५, कीयं ६ पामिब ७ अमिह ८ अछेजं ९ । मुंजते सवले ऊ, पचवित्त-
यडमिक्कय मुंजते १० ॥ २ ॥ छम्मासड्भंवरजो, गणा गणं संकर्मं करिते य ११ । मासड्भंवर तित्रि य, दगलेबा ऊ
फरेमाणे ॥ ३ ॥ मासड्भंवरजो विय, माइहाणाई तित्रि कुणमाणे १२ । पाणइवायागट्टं, कुर्वते १३ मुसं षयंते य १४
॥ ४ ॥ तिण्ढते य अदिजं १५ आगट्टं तह अणंतरदियाए । पुढवीए ठाण सेज्जा, निसीहियं वायि चेएइ १६ ॥ ५ ॥
एयं ससिनिह्याए ससरक्काए चित्तमंतसिलेल्ह । कोलावासपइहा, कोल घुणा तेसि आवासो १७ ॥ ६ ॥ संड-सपाण-
सर्गीए, जाव उ संताणए भये तहियं । ठणाए चेषमाणे, सवले आउट्टियाए उ १८ ॥ ७ ॥ आउट्टि मूलकंदे, पुफे य फले
य भीए हरिए य । मुंजते सवले ऊ १९, तहेय संवच्छरस्सवो ॥ ८ ॥ दस दगलेवे कुवं, तह माइहाण दस य
परिसंजो २० । आउट्टिय सीओदगवग्यारियइत्थमत्ते य ॥ ९ ॥ दवीए भायेण य, विज्जंतं भत्त-पाण चेत्तुंजं ।

* "तस्य तु दसकर्म कुर्वन्तो मेहुनो च सेवमानः । रात्रौ च मुञ्जान आधकर्म च मुञ्जानः ॥ १ ॥ ततश्च राजविण्डं क्रीतं प्राप्ति-
समन्यादुपमाच्छेदम् । मुञ्जानः सवक एव प्रत्याख्यायाऽनीक्ष्यं मुञ्जानः ॥ २ ॥ पणमासास्यवरतो गणाद् गणं सङ्गमे कुर्वन् ।
सङ्गं ॥ ३ ॥ गृहं भाउदसमाकुट्टया तथाऽन्तोर्द्विपायाद् । घृक्ष्यां स्थानं सार्वगं त्रैवेधिकं चाऽपि सेवयति ॥ ५ ॥ एवं सञ्चित्तवायां
सरस्वरक्षायो चित्तवन्ति ठाणोलेमुमव्याम् । कोलावासमकुट्टायां कोलायुणात्तेषामावासः ॥ ६ ॥ साण्ड-समाण-सबीजं यावत् तु सन्तरनकं भवेत्
तथ । स्थानार्थं चेतयन् सवक आकुट्टेन ॥ ७ ॥ भाकुट्टया मूलानि कन्दान् पुष्पाणि च फलानि च बीजानि हरिवालि च । मुञ्जानः सयकस्तु
वर्षेन संवत्सरस्थान्यः ॥ ८ ॥ दस उदककेषाद् कुर्वन् तथा मातृस्थानानि दस च वर्षान्तः । आकुट्टया शीतोदकक्षिणदक्षमात्रे च ॥ ९ ॥
दग्नां भावनेन वा दीपमान अष्ट-पानं गृहीत्वा ।

मुञ्जइ सचलो एसो, इगवीसो होइ नायवो २१ ॥१०॥ द्वाविंशतौ परीपहेणु प्राक्कथितेषु यो मिश्रयन्तते ॥ त्रयोविंशत्यध्य-
यनयोगात् त्रयोविंशतिसूत्रकृतं तस्मिन्, त्रयोविंशतिसूत्रकृताध्ययनानि चेमानि—*“पुंढरिय किंरियठाणं आहारपरिज-
पवैत्तराणकिरिया य । अणेगाट् अइ नांलंद् सोलसाइं च तेवीसं ॥ १ ॥” तथा रूपम्—एकसादधिकेषु प्रक्रमात् सूत्रकृ-
ताध्ययनेभ्यः ‘सुरेषु च’ भवन्तपत्ति-व्यन्तर-ज्योतिष्क-वैमानिकरूपेषु दशाष्टपञ्चैकविधेषु यो मिश्रयन्तते यथावदप्रल-
पणादिना ॥ ‘पणवीस’ त्ति पञ्चविंशतौ “भावणाहिं” त्ति सुव्यवस्थयाद् ‘भावनासु’ महाव्रतविषयासु, उक्तं हि—
†“पणवीसं भावणाओ पन्नत्ताओ, तं जहा—इरियासमिइ भैणगुत्ती आलोइरुण पौणभोयणं आर्योणभंडम-
त्तनिकेखणसमिइ पढमवए । अणुवीइमासणया कोहैविवेगे लोहैविवेगे भैयविवेगे होसविवेगे चिइययए । उगगह-
अणुअयणया उगगहसीसजायणया सयमेव उगगहअणुणिण्हणया साहम्मियउगगहं अणुणविय परिमुंजणया साहा-
रणभत्तयाणं अणुअविय परिमुंजणया तईयवए । इत्थि-असु-पंडगसंसत्तसयणाऽऽसणवज्जणया इत्थीकहविवज्जणया
इत्थीण इंदियाण आलोयणवज्जणया पुअरयपुअकीलियाणं विसयाणं असरणया पणीयाहारविदज्जणया चउत्थवए ।

मुनिकि शब्दक एष पृक्तविंशतितमो भवति ज्ञातव्यः ॥१०॥ * “पुंढरीकं किंवास्थानमाहारपरिज्ञा प्रत्याख्यातक्रिया ॥ अनन्तर आदौ
नालन्दः पोटता च त्रयोविंशतिः ॥१॥” † “पञ्चविंशतिर्भावनाः प्रज्ञाः । तथा—ईयांसमितिः १ मनोयुसिः २ चचोगुसिः ३ आलोस्य
पात-भोजनम् ४ आदानभाण्डमागमिषेयणासमितिः ५ प्रथमव्रते । अनुवीचीभापणता १ ओषवियेकः २ लोभवियेकः ३ भयवियेकः
४ हास्यवियेकः ५ द्वितीयव्रते । अवग्रहानुशापणता १ अवग्रहसीसयाचनता २ स्वयमेवाज्जवग्रहानुग्रहणता ३ सार्धमिंकावग्रहमनुशाप्य
परिमुञ्जतता ४ साधारणभक्षणमनुशाप्य परिमुञ्जतता ५ तृतीयव्रते । १ खी-पुअ-पण्डकसंसत्तयनासनवर्जतता १ स्त्रीकथाविवर्ज-
तता २ स्त्रीणाम् इन्द्रियाणामालोकनवर्जतता ३ पूर्वैरत-पूर्वकीदितानां विषयणामस्मरणता ४ प्रणीताऽऽहारविवर्जतता ५ चतुर्थव्रते ।

सोद्विद्यरागोचरमे^१, एवं पंच वि इदिया ५ पंचमवए । उद्देश्ये इत्युपलक्षणत्वाद् उद्देशकालेषु 'दशादीनां' दशाश्रुतस्कन्ध-कल्प-
व्यपहराणां पद्धितसिद्धौष्विति शेषः । उक्तं हि—“दस उद्देशकाला, दसाण कप्पस्स हुंति छ चेव । दस चेव य ववहारस्स
टंति सवे वि छयीसं ॥ १ ॥” यो भिक्षुर्यत्ते । ‘अनगारुणाः’ व्रतादयः सप्तविंशतिः, सुव्यूव्यत्यायात् तेषु च, उक्तं हि—
* ‘पर्यट्टणभिरियेणं, च निगहो भावं करणसंबं च । खम्मया विरोगया वि य, मर्णमाईणं निरोहो य ॥ १ ॥ कायैण
एव जोगम्मि जुत्तया चेर्येणहियासण्या । तद् मौरंणतियहियासणा य एएणगारुणा ॥ २ ॥” प्रकृष्टः कल्पः—यति-
क्यपदारो यस्मिन्सौ प्रकल्पः स चेहावाराद्गमेव शक्यपरिहाराद्यष्टाविंशत्यव्ययनात्मकं तस्मिन् । उक्तं च—“सत्थंपरिआ
डोगेविजओ सीओसगिज्ज सॅम्मत्तं । आपंति धुंय विंमोहो, उवहाणसुयं मेहपरिआ ॥ १ ॥ पिंढेसण सेज्जेरिया भैसा
वेर्येसणा य पौएसा । उमंगहपडिमा सेंसिक्कसत्तया भौवण विमुंत्ती ॥ २ ॥ उर्ग्वायमंणुग्घायं, ऊरौवण तिविहमो
निसीदं तु । इह अट्ठावीसविहो, आयारपकप्पनामो उ ॥ ३ ॥” ‘तथैव’ तेनैव यथावदासेवनादिप्रकारेण, ‘तुः’ ससु-
खं, यो भिक्षुर्यत्ते ॥ पापधुतेषु प्रसङ्गाः—तथाविधाऽऽसक्तिरूपाः पापधुतप्रसङ्गाः तेषु एकोनत्रिंशद्भेदेषु, उक्तं हि—

भोगेन्द्रियरागोपरमः १ एवं पञ्चानि इन्द्रियाणि २-३-४-५ पञ्चमवयेते । १ “दस उद्देशकाला दसानां कश्चस्व भवन्ति पदेव । दस
चेव य व्यपहारस्स भवन्ति सवेषेऽपि पद्विंशतिः ॥ १ ॥” * प्रतपदकमिन्द्रियाणां च निग्रहो भावः करणसंयं च । अस्मत्ता विरागताऽपि
च मनभादीनां निरोधश्च ॥ १ ॥ कापानां पदकं योगे युक्ता वेदनाऽप्यासना । मारणान्विकाप्यासना च पृतेऽनगारुणाः ॥ २ ॥”
† “दासपरिहा छोकविजयः छोकोण्यं सप्पसवम् । भावन्ती धूतो विमोक्ष तपधानधुलं महापरिहा ॥ ३ ॥ पिण्डेपणा दाट्येयों
भापा बईएणा च पात्रेपणा । अउअदभविमा संसकससिक्का भावना विमुक्तिः ॥ २ ॥ उव्हावमनुदधातमारोपणं त्रिविधं निदीयं तु ।
इअट्ठाविंशतिविध आचारमककप्पनामा तु ॥ ३ ॥”

* "अद्व निमित्ताद्, दिव्युपायं तल्लिखेत्सोमं च । अंतं सर्व-लब्धेक्षण वंजणं च त्रिविधं पुणेक्षिणं ॥ १ ॥ सुतं विप्ती सह
यत्तियं च पावसुयमडणतीसविहं । गंधेय-नैर्द्वै-धेयुं अंतं धेयुवेयसंजुतं ॥ २ ॥" 'द्विव्यं' ध्वन्तरादृहासादि, 'ओत्पातं'
साहजतधिरवृष्ट्यादि, 'आन्तरिक्षं' ग्रहभेदादि, 'सोमं' भूविकाररूपं, 'व्यञ्जनं' मपादि, 'चरथु' चि चारुनिशा, "आड" चि
वेदिकम् । मोहः--मोहनीयं तत्स्थानेषु त्रिशसु, उक्तं हि--"वोरिमग्नेऽवगाहिता, तसे पाणे विहिंसई । छाण्ड शुहं हृथेणं,
भतो नायं गलेरैदं ॥ १ ॥ सीसावेदेण वेदिता, संकिलेसेज मारदै । सीसम्मि जे च आहंतु, तुहमारेण हिंसई ॥ २ ॥
यदुजणस्स नेयातं, दीवं ताणं च पाणिजं" । साधारणे गिलाणम्मि, पहुकिचं न कुवई ॥ ३ ॥ साहुं अकम्मधम्मो ष, जो
भंतेज्ज उपट्ठियं" । नेयावयस्स ममास्स, अवगारम्मि चईई ॥ ४ ॥ परेसि सम्मइंसणाईण विपरिणामं करेइ चि दुत्तं
भवइ । जिणणऽणंतनाणीणं, अवणणं जो पभासदै । आयरियवज्जाए, खिसए संवदुद्धिदै ॥ ५ ॥ तेस्सिमेव च नाणीणं,
सम्मं नो परितपेई । पुणो पुणो अदिगरणं, एप्पाए [निवपरथाणदिणाइ फहेइ चि दुत्तं भवइ] तित्थभेयदै ॥ ६ ॥

* "अद्व निमित्ताद्गानि विरचमोपातं आन्तरिक्षं भीमं च । आहुं स्वर-कक्षणे व्यक्षतं च त्रिभिधं पुत्रैकैकम् ॥ १ ॥ सुप्रं दृष्टिक्वमा
यत्तिकं च पापश्रुतनेकोनप्रिनादिधम् । गान्धर्व-नाट्य-वास्तु, भागुर्धुवेदसंयुक्तम् ॥ २ ॥" २ "वारिमग्नेऽवगाह्य ग्रसान् प्राणान्
विदिनद्धि । छावयिरा मुलं हलेभान्तनोदं प्रीयावयम् ॥ १ ॥ वीथिनेन वेष्टयित्वा सङ्क्षेपेन मारयेत् । वीथे यथाऽऽहस्य दुःखमारेण
दिनद्धि ॥ २ ॥ यदुजणस्स नेयातं, दीपं प्राणं च प्राणिनाम् । साधारणे म्माने प्रमुक्तं न करोति ॥ ३ ॥ सासुमपर्मकमां तु, यो अंशयेदुप-
स्थितम् । नेयायिकस्य मार्गेऽप्यकारे चरते ॥ ४ ॥ परेषां सम्पदसंनदीनां विपरिणामं करोति इत्युक्तं भवति । विनातामनन्तज्ञानि-
नामवशा यः प्रभापते । आचार्योपाध्यायान् खिसति मन्वदुद्धिः ॥ ५ ॥ तेषामेव च ज्ञानिनां सम्पद्य नो परितपयेत् । पुनः पुनरधिकर-
णमुत्पादयति [नृपप्रस्थानदिनादि कथयति इत्युक्तं भवति] वीथेमेदकम् ॥ ६ ॥

श्रीउचरा-
व्यपनद्ये
श्रीनिमिच-
न्दीया
शुतपोपा-
स्या लपु-
द्विः ।
॥ ३५० ॥

ज्ञानं आहमिह ज्ञेय, पर्वजैश्च पुणो पुणो । कामे वमेत्ता पत्येह, इहज्जमविर्हं इ वा ॥ ७ ॥ अभिवर्खं बहुसुखं इहं ति
जो भासंतऽपहृतेषुओ । तदा य अववस्ती वि, जे तवस्सि चिहं वर्यं ॥ ८ ॥ जायतेएण बहुजणं, अंतो धूमेण हिंसरं ।
अकिंयमप्यणा काढं, कयमेण भासंए ॥ ९ ॥ नियडुवहि-पणिहीए पलित्वे सादिजोयजुत्ते भं । येइ सबं गुसं वंयसि,
अन्दीयणसंसए सयौ ॥ १० ॥ अट्ठाणम्मि पविसिच्चा, जो घणं हरइ पणिणं । वीसंभित्ता उवाएणं, दारे तस्सेव
हंउमइ ॥ ११ ॥ अमिस्सलमज्जुमारे व, कुमारेऽहं ति भासंए । एवं अयंभयारी वि घंभयारि च्चि भासंए ॥ १२ ॥ जेणेवे-
सरियं नीए, विचे तस्सेव लुम्भंए । तप्पहावुट्टिए वा वि, अंतरायं करेइ से ॥ १३ ॥ सेणावहं पसत्थां, भत्तारं
या वि हिंसए । रुद्धस्स या वि निगमस्स, नायनं सेट्ठिमेव र्धा ॥ १४ ॥ अपस्समाणो पस्सामि, अहं देव च्चि वा वर्ये ।
अपण्णं च देवानं, महासोहं पबुघंइ ॥ १५ ॥ सिद्धानामविशायिनो गुणाः सिद्धातिगुणा एकत्रिंशद्, उक्तं हि—
“वेद्विसेहण एंठोणे, वंनै-गंधे-रसे-फासं-नेर्ये य । पण-पण-दु-पण-ट्ट-विहा इगतीसमकार्येऽसंगेऽरुहा ॥ १ ॥ अथवा—

वाकद् भावदिकान् योगान् प्रयुनक्ति पुनः पुनः । कामान् वान्त्वा प्रायेयते इहाभ्यभक्तिकान् ॥ ७ ॥ अभीक्ष्णं बहुभुक्षोऽहमिति
वो भापतेऽबहुभुक्षः । तथा चातपसपवि यत्नस्तस्यहमिति वदेत् ॥ ८ ॥ जायतेऽसौ बहुजनसन्वर्धनेन हिमस्त्रि । अहस्यमात्मना कृत्वा
इ वनेनैव भापते ॥ ९ ॥ मिष्टदुर्गंधि-मर्माविहः परिकुञ्चति सातियोगयुक्ताम् । मूले सर्वं मृया यदसि अकृतं कृतयसि सदा ॥ १० ॥ अच्यमि
प्रपश्य वो वनं हरति प्राप्तिनाम् । विश्रम्भयोगेन दारेषु तस्यैव लुम्भ्यति ॥ ११ ॥ अभीक्ष्णमकुमारस्तु कुमारोऽहमिति भापते । पुरुषमन्दा-
चारं वि ब्रह्मचारीति भापते ॥ १२ ॥ वंदेदेवयं नीतो विचे तस्मै च लुम्भ्यति । तत्प्रभाबोदियतो याऽपि अन्तरायं करोति तस्य ॥ १३ ॥ सेनापतिं
पनाच्छाई अठारं काऽपि दिनसि । राक्षस चापि निगमस्य नायकं अंधिनमेव वा ॥ १४ ॥ अपस्सयन् पद्व्याम्यहं देवान् इति वा वदेत् ।
अवनेन च देवानां महामोहं प्रकुरते ॥ १५ ॥ १ “प्रतिवेचनं संस्यते यत्तं-गन्ध-रस-स्पर्श-धेदे च । पञ्च-पञ्च-दि-पञ्चा-ऽए-त्रिपया

एकत्रिंशं
चरणविधि-
नामकम-
व्ययनम् ।
चरण-
विधानम् ।

॥ ३५० ॥

नय वरिसनमि पत्तारि आवय पंच आइमे अंते । सेसे दो दो भेया, खीणभिलावेण इगतीसं ॥ २ ॥ "लोणे" ति
सुपकत्तात् सुयस्स योगसङ्गहा येः योगाः—शुभमनोवाक्कापण्यापाराः सङ्गृह्यन्ते—रथीक्रियन्ते, ते च द्वाविंशद्, एकं हि—
"अंलोपणा निर्यत्तावे, आयईमु ददधन्तोया । अणिस्सिअोयदोणे य, सिदेत्ता निर्पद्धिक्कमया ॥ १ ॥ निरपलापः
स्सादाऽऽपायं इत्तायानाटोपनायो नान्यस्से कययति ॥ अमायया अंलोभे य, 'वित्तिक्खा अज्जवे मुंई । सम्भैरिद्धी
दुमोदी य, आयेते रिणओयये" ॥ २ ॥ अत्तावता कपसि फायो, वित्तिक्खा—परीपहादिजयः, 'सुइ' ति छुचिना भाव्यं
संयमपवत्तययं । चिईमई य 'सुवेगो, 'पणिदी मुंविही 'सुंयदे । अत्तदोसोवसुंदारे, सर्वकामविरत्तया ॥ ३ ॥ घृति-
प्रचला मविधिमत्तिः, प्रणिधिः—माया सा व्याख्या, सुविधिः कार्यः । पंचस्सोणे विहेत्तसगे, अस्समाए ल्वाळये । झाण-
सुंदरंलोणे य, उदए मारम्मतिप ॥ ४ ॥ प्रत्याख्यानं मूलगुणोत्तरगुणविषयतया द्विभेदमिति द्वारक्यम् । "लवाळये" ति काळो-
पलक्षणम्, धुणे क्षणे सामाचार्येनुष्ठानं विषेयम्, ध्यानमेव संययोगो ध्यानसंययोगः, "उदए मारणंतिप" ति चेदनोदये
भारणांतिहे न क्षोभः फांधः । सुगाणं च परिभांया, पायेच्छिच्छत्तकरणे इय । अंतराहणा य मरणंते, यत्तीसं जोगसंगहा
॥ ५ ॥" यतो द्रन्ते सिट्ठाविगुणयोगात्तेषु ॥ त्रयस्त्रिंशद् 'आधावनासु च' अर्हदादिविषयासु प्रतिक्रमणसूत्रप्रतीकासु पुरतः

न च इतीने वरत्तामांमुवि वक्कादायन्ते । दोरे दी दो सेदो क्षीणभिलापेन वैकप्रियाए ॥ २ ॥ * "आलोचना निरपलाप भाषासु
इकपमेता । अनिधितोपचानस्य शिक्षा निप्यतिक्रमंता ॥ ३ ॥ अत्तावता अलोभस्य वित्तिक्खाऽज्जवः छुचिः । सम्भवद्विः समधिद्याचारो
विनचोपग. ॥ २ ॥ एतिसमिअ संवेतः प्रणिधिः सुविधिः संवरः । आत्मदोपोपसंदाराः सर्वकामविरक्तया ॥ ३ ॥ प्रत्याख्यानं श्रुत्सतोऽ-
प्रमापेरे लवाळयः । ध्यानसंययोगादोदये भारणांतिहे ॥ ४ ॥ सङ्गानां च परिधाता प्रापश्चित्तरणमिति । आराधना च मरणान्ते
इरयिएद् योगसङ्गहाः ॥ ५ ॥"

शिक्षणमनादिकामु चा समवायाद्गामिहितासु, तथाहि—*सेहे राइणियस्स पुरेओ वा पवेस्वओ वा आसन्ने वा गंता मयइ । एव चिट्ठि ६ । एवं निसीइत्ता । ९ । बहिया विचारभूमीगए पुद्धवरं आयामइ । पुब्बिं चैव गमणागमणं आलोपइ । राओ बाहरमाणस्स राइणियस्स जागरमाणे वि अपडिमुणेत्ता मयइ । कंचि आलवियवं पुब्बिं चैव आलंबइ । असणां पुव सेइवरस्स आलोपइ पच्छा राइणियस्से । एवं तेवदंसेइ । एवं निर्मत्तं करेइ । अणापुच्छाए जो जमिच्छइ एस्स वं सत्तं रीद वेइ प्रपुरमित्यर्थः । मणुअं मणुअ अप्पणा चैव आहारेइ । दिवसओ रायणियस्स बाहरमाणस्स न पडिमुणेइ । राइणियस्स सत्त सत्तं वत्ता मयइ यइसरेण खरनिट्ठुरं भर्णेत्तीत्यर्थः । बाहरिए संते जत्थ गए सुणइ सत्थ गए चैव उहायं देइ । किं मणसि ति यत्ता भैवति । तुमं ति वयइ । तज्जाएण पडिभणइ—कीस अज्जो गिलाणस्स न करेइ ? इषाइ भणिओ तुम कीस न करेसि ? ति भैणत्तीत्यर्थः । कं कहेमाणस्स नो सुमणसो ह्वेइ । नो सुमरसि तुमं ति मांसेइ । कइ ऐसा भवेइ । परिसं भेत्ता भवइ—भिक्षतावेला यट्ठइ एवमाइउहवणेण सुत्तउत्थेयोरिसिं भिनत्तीत्यर्थः ।

* "दीपे राडिक्क पुरेओ वा वाधेओ वा भासये वा गत्ता भवति ३ । एवं स्थित्वा ६ । एवं निपट ९ । यद्विच्छाद् विचारसूत्रिगत, एवंवरं आचामति १० । एवं वेप गमनागमनाकोचयति ११ । राओ व्याहरतो रात्रिकल जाग्रदपि अग्रतिओवा भवति १२ । कश्चिराकृष्टिगव्यं पूर्वं धीराकपति १३ । अयनादि पूर्वं दीप्तवरत्न आलोचयति पश्चाद् रात्रिकल् १४ । एवं उपदंशयति १५ । एवं निमज्जन करोति १६ । अनाट्टपया यो कर्मिष्ठति तस्मै हर प्रचुरं प्रचुरं ददाति १७ । मनोज मनोज्ञ भात्मना एव आहरति १८ । दिवसकः रात्रिकल् व्याहरतो न प्रतिशृनोति १९ । रात्रिकल् दीप्य दीप्य यच्छा भवति, महच्छन्देन खरनिष्टुर भवति २० । व्यादृतः सन्न एव गतः शृनोति तत्र गतधियोऽप्य ददाति २१ । किं मणसि इति वच्चा भवति २२ । खमिति वदति २३ । खजातेन प्रतिभणति—कस्माद् अहो खजातस्व न करोति ? इत्यादि अन्विता एव कस्माद् न करोति ? इति भवति २४ । कपो कथयमाणस्व नो सुमना भवति २५ । नो ज्जातिं तस्मिन्नि भापेते २६ । परिकट्ट मेणा भवति—मिक्षवेला वसेते एवमाशुष्मनेन सुतायेचोक्षीं भिनत्ति २८ ।

अणुट्टियाए परिसाद फरेद, यह निविद्याए चेव, अहिगयोहिं अत्योहिं तमेव सुचं विगप्पेई इत्यर्थः । संधारयं
पाएण पदेई । संघाए निसीयइ सुयंइह वा । उषासणे निसीयंइ । समासणे वौ । यो मिश्रुर्येतते य थायोगं अद्धानसे-
यनावज्जनादिना इत्येकोनविंशतिसूत्रार्थः ॥ २-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२० ॥
अध्ययनायं निगमयितुमाह—

इह पपसु ठाणेसु, जे भिक्खू जयई सया । त्विणं से सधसंसार, विण्णमुचइ पंडिण ॥ २ ॥ सि वेमि ॥

व्याख्या—‘इति’ अनेन प्रकारेण ‘एतेषु’ अनन्तरोक्त्यु, शेषं स्पष्टमिति ॥ २ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायाम् चरणविधिनामकमेकविंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अनुपिपायं परिसदे कययति, तथा निविद्यायै चैव, अधिच्छरीरै, तदेव सूत्रं विकल्पयति २९ । संस्कारकं पादेन घटयति ३० । संस्कारके
निरीदति त्वगतंयति वा ३१ । उषासने सिषीदति ३२ । समासने वा ३३ ।”

अथ द्वात्रिंशत्तमं प्रमादस्थानाख्यमध्ययनम् ।

‘अनन्तराप्यने परणमभिविहम्, तब प्रमादस्थानपरिहारत एवाऽऽसेवितुं शक्यं तत्परिहारश्च तत्परिज्ञानपूर्वक इति वक्ष्ये द्वात्रिंशत्तमप्रमादस्थाननामकमध्ययनमधुनाऽऽरभ्यते’ इति सम्बन्धस्याऽख्येदमादिसूत्रम्—

अर्चतकालस्तु समूलयस्तु, सबस्तु तुक्त्वस्तु उ जो पमोक्त्वो ।
तं भासओ मे पडिपुण्णचिन्ता, सुणेह एगंतहिंयं द्वियत्थं ॥ १ ॥

व्याख्या—अन्वमतिक्रान्तेऽलान्तः, यत्तुनञ्च दायन्ती—आरम्भक्षणे निष्ठाक्षणाच्च, तत्रेह आरम्भक्षणेऽन्तः परिगृह्यते, यथा चाबन्तः—अनादिः द्यौर्लो यस्य सोऽबन्तकालस्तस्य, सद्य मूलेन—कपायाविरतिलेपेण वर्चत इति समूलकत्वस्य, लक्ष्मि—“मूलं संसारस्तु च, इति कस्या अपि रई य” । सर्वस्य, दुःखयतीति दुःखं—संसारस्तस्य यः प्रकर्षेण मोक्षः—अप-
गमः प्रयोयः पूर्णस्य गुणान्दस्यावधारणार्थेदेह सम्बन्धात् प्रमोक्ष एव, तं भासमानस्य मे प्रतिपूर्णं—प्रक्रान्तार्थेअवगच्छ-
विरष्टिपयान्तरागमनेनाऽप्यङ्गित्वं चिदं देयां ते प्रतिपूर्णचिन्ताः शृणुत एकान्तवदितं, द्वितः—वत्स्वतो मोक्ष एव तदर्थ-
मिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यथाप्रतिष्ठाकामाह—

नाणस्तु सबस्तु पगासणाए, अद्याणमोहस्तु विवज्जणाए ।
रागस्तु दोसस्तु य संखाएणं, एगंतसुक्खं समुवेह मोक्खं ॥ २ ॥

१ “मूलं संसारस्तु यथाप्रतिष्ठितम्” ।

ध्यास्या—‘ज्ञानस्य’ आभिनिधोधिच्छानादेः सर्वस्य, पाठान्तरेण सत्यस्य या ‘प्रकाशनया’ निर्मलीकरणेन, अनेन
छानातमो मोक्षोऽगुरुः, यथा अज्ञानं—मत्तज्ञानादि मोक्षः—दर्शनमोहनीयम् अनयोः समाहारस्य ‘विवर्जनया’
मिथ्याज्ञानमप्यगुरुद्विषयत्वात् इत्यदिता, अनेन स एव सम्यग्दर्शनात्मकोऽभिहितः, रागस्य द्वेषस्य च सङ्क्षेपेण, एतेन
वक्ष्ये च चारित्र्यात्मकत्वाऽभिधानम्, रागद्वेषयोरेव बहुपयातकत्वाऽप्रमाणत्वात्, चतस्रापमर्षः—सम्यग्दर्शनज्ञानचरित्रैरे-
कान्तद्वोर्लब्धं समुपेति मोक्षम्, अयं च दुःखप्रमोक्षाविनाभावी इत्यनेन स एवोपलक्षित इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ नन्वस्तु
ज्ञानादिभिर्दुःखप्रमोक्षः, अर्थाणां तु कः प्राप्तिर्हेतुः ? इत्येवं—

तत्सेसं मग्गो गुरु-विद्वसेया, विवज्जणा मालजणस्स दूरा ।

सग्गप्पायएगंतनिसेयणा य, सुत्तत्तथसंचित्तणया धिहं य ॥ ३ ॥

व्याख्या—‘वक्ष्ये’ति अनन्तरगुच्छस्य मोक्षोपायस्यैवः ‘मार्गः’ पन्था उपाय इत्यर्थः, बहुवचनं गुरुवः—यथाबज्जालाऽ-
निपादका गृह्णाद्य—सुखपर्यायादिगृह्णादेषां सेवा गुरुद्वेषेणा, विवर्जना ‘मालजणस्य’ पार्श्वस्थादेः ‘दूरात्’ दूरेण, तथा
साम्यायस्यैकान्तनिर्देशेन साम्यायैकान्तनिर्देशेना, ‘चा’ समुपेये, सूत्रार्थसंक्षिप्ततां धृतिश्च, नहि धृतिं विना ज्ञानादि-
लाभ इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ यदेवंविधो ज्ञानादिमार्गः तव एवान्यमिच्छया प्राप्तुं किं विधेयम् ? इत्याह—

आहारमिच्छे मियमेसणिज्जं, सहायमिच्छे निउणत्थबुद्धिं ।

निक्कयमिच्छिच्च विदेगजोगं, समाहिकामे समणे तवस्सी ॥ ४ ॥

व्याख्या—आहारमिच्छेद् भित्तमेवणीयं सहायमिच्छेद् निपुणा अर्थेषु—जीयादिषु बुद्धिर्यस्य स तथा च, निश्चेतसिच्छेद्
रिरेवः—कयापसंगसंपोषं बहुविधं, समाधिकामः भ्रमणः तपस्वीति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥ एवंविधसहायाऽप्राप्तौ यत् कृत्यं वदाह—

न चा लभित्वा निउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणओ समं वा ।
इको वि पाचाहं विवज्जयंतो, विहरेत्थ कामेसु असज्जमाणो ॥ ५ ॥

न्याख्या—‘न’ निषेधे, वातन्दः चेदर्थे, वतश्च न चेद् लभेत, ज्ञेयं सुगमम् ॥ ५ ॥ इत्थं सप्रसङ्गं ज्ञानादीनां दुःख-

प्रमोक्षोपायत्वमुच्यते । इदानीं तेषामपि मोहाविषयनियन्धनत्वात् तत्त्वयत्नैव प्राधान्येन दुःखप्रमोक्षहेतुत्वख्यापनाय
यथा मोहादीनां सम्प्रयः यथा दुःखहेतुत्वं यथा च दुःखत्याभावः प्रसङ्गतत्वेण चाभावः तथैव सिद्धिमाह—
जहा य अहप्पभवा यलागा, अहं यलागणभवं जहा य ।
पयेव मोहाययणं खु तणहं, मोहं च तणहाययणं वयंति ॥ ६ ॥

रागो य दोसो वि य कम्मवीयं, कम्मं च मोहप्पभवं वयंति ।
कम्मं च जाहं-मरणस्स मूलं, दुक्खं च जाहं-मरणं वयंति ।
दुक्खं हयं जस्स न होइ मोहो, मोहो हओ जस्स न होइ तणहा ।
तणहा हया जस्स न होइ लोभो, लोभो हओ जस्स न किंचणाहं ॥ ८ ॥

न्याख्या—‘यथा च’ येनैव प्रकारेण अण्डप्रमवा यलाका अण्डं यलाकाप्रभवं यथा च, ‘एवमेव’ अनेनैव प्रकारेण
मोहः-अज्ञानं निध्यादरानं च स जायतनं-उत्पत्तिस्थानं यस्याः सा मोहायतना तां, ‘खुः’ अवधारणे, वृष्णां वदन्तीति
सम्बन्धः, यथोक्तमोहाभावे इवदयस्मावी वृष्णाक्षयः, मोहं च वृष्णायतनं वदन्ति । वृष्णा हि सति चस्तुनि मूर्च्छा,
स या रागप्रपाना वतस्तया राग वपलदस्यते, सति च तत्र द्वेषोऽपि भवतीति सोऽपि अनयेपाक्षिप्यते, ततश्च वृष्णा-
प्रदणेन रागद्वेषावुक्तौ, तदुत्कटतायां च सिद्धं पूय मोहः, एतेन च परस्परं हेतु-हेतुमन्त्रावाऽभियानेन यथा रागादीनां

सम्भयद्यथोष्णम् ॥ सम्प्रति यथेपां दुःखहेतुत्वं तथा यदुःखाद्—रागश्च द्वेयोऽपि च कर्मवीजं, कर्म चस्य भिन्नकर्मत्वाद् मोहप्रभं च यदन्वि, उत्तरादं सुगमम् ॥ यतश्चेवम् अतः किं स्थितम् ? इत्याह—दुःखं 'इयमि'त्यादि, 'किञ्चनानि' द्रव्यानि, शेषं स्पष्टमिति सूत्रप्रयायः ॥ ६-७-८ ॥ सन्त्वेवं दुःखस्य मोहादयो हेतवः, हननोपायः तेषामयमेव ? यथाऽन्योऽप्यधि ? इत्याह—

रागं च दोसं च तहेय मोहं, उद्धतुकामेण समूलजालं ।

जे जे उयाया पडियच्चियथा, ते कित्तइस्सामि अहाणुपुत्तिं ॥ ९ ॥

ध्याख्या—सह मूलानामिव मूलानां वीजप्रकायोदयादीनां मोहप्रकृतीनां जालेन-समूहेन वसंत इति समूलजालत्वं, शेषं स्पष्टम् ॥ ९ ॥ यथाप्रतिज्ञातमेवाह—

रत्ता पगामं न नित्सेवियथा, पायं रत्ता दित्तिकरा नराणं ।

दित्तं च फामा समभिहवंति, दुमं जहा साउफलं व पक्खी ॥ १० ॥

जहा दयगगी पडरिधणे वणे, समारुओ नोवसमं उवेइ ।

एविदियगगी वि पगामभोइणो, न बंभयारिस्स हियाय कस्सई ॥ ११ ॥

विवित्तसिज्जासणजंतिपाणं, ओमासणाणं दमिइंदियाणं ।

न रागसत्तू धरिस्सेह चित्तं, पराइओ वाहिरिवोसहेहिं ॥ १२ ॥

जहा पिरालावसहस्स मूले, न मूसगाणं वसही पसत्था ।

एमेव इत्थीनिलयस्स मज्जे, न बंभयारिस्स खमो निवासो ॥ १३ ॥

न रूप-लावणा-विलास-हासं, न जपियं हंगिय पेहियं वा ।
इत्थीण चित्तंसि निवेसइत्ता, दहुं ववस्से समणे तवस्सी ॥ १४ ॥
अवंसणं चेव अपत्थणं च, अचित्तणं चेव अकित्तणं च ।
इत्थीजणस्सारियद्वाणजुगं, हियं सया वंभवए रयाणं ॥ १५ ॥
कामं तु देयीहि विभूसियाहिं, न चाइया खोभइलं तिगुत्ता ।
तहा वि एगंतहियं ति नचा, विवित्तवासो मुणिणं पसत्थो ॥ १६ ॥
मोक्ख्वाभिकंखिस्स वि माणवस्स, संसारभीरुस्स ठियस्स वग्गे ।
न तारिस्सं दुत्तरमत्थि लोए, जह तिथओ पालमणोहराओ ॥ १७ ॥
एए य संगे समइक्कमित्ता, खुहुत्तरा चेव भवंति सेसा ।
जहा मदासागरमुत्तरित्ता, नई भये अवि गंगासमाणा ॥ १८ ॥
कामाणुनिदिप्पभवं खु दुक्खं, सवस्स लोएस्स सदेवगस्स ।
लं काइयं माणसियं च किंचि, तस्संतगं गच्छइ वीयरगो ॥ १९ ॥
जहा य किपागफला मणोरमा, रसेण वण्णेण य सुज्जमाणा ।
ते खुइए जीविय पचमाणा, एओवमा कामगुणा विवागे ॥ २० ॥

व्याख्या—गुणभय । नवस्स—‘सत्सिद्धराः’ यावदेककारिणः, एतं च कामाः समभिद्रवन्ति, कनित् के ?
इत्याह—दुर्गं यथा शत्रुफलं, ‘दे’ति मिश्रकर्मः, यवच्च पक्षिण इव ॥ किञ्च—“जदे”त्यादि ॥ चित्तिकथप्यावस्थानेऽपि

कदाचिन् स्त्रीसम्पाते कर्तृत्वं न्यं तदाह—‘न’ नैव रूपं—सुसंज्ञतया लावण्यं—नयनमनसामाहादंको गुणः विभासाः—
विशिष्टनेपथ्यरचनादयः दासः—प्रतीत एषां समाहारः, न ‘अल्पितम्’ उल्लिखितं “इति” चि विन्दुलोपात् ‘इद्वितम्’
अङ्गभङ्गादि ‘दीक्षितं’ प्रतीतं ‘या’ ससुषये, स्त्रीणां सम्बन्धि चित्ते ‘निवेद्य’ अहो! सुन्दरमिदमिति विकल्पतः स्थाप-
यित्वा ‘इदम्’ इन्द्रियविषयतां नेतुं व्यवस्येत् श्रमणः तपस्वी ॥ किमित्येवमुपदिश्यते ? इत्याह—अदर्शनं च, ‘एव’
अवधारणे, अदर्शनमेव च अप्राप्यं न ‘अचिन्तनं चैव’ रूपाद्यपरिभाषणम् ‘अकीर्तनं च’ नामतो गुणतो वा स्त्रीजनस्य,
आयंभ्यान्—धर्मादि तयोर्थं—सर्वेदुर्वेनोचितम् ॥ ननु विकारहेतौ सति विक्रियन्ते चेपां न चेतांसि त एव धीराः,
वतिक्रियन्ति विविक्तशय्यासनता विधीयते ? इत्याह—“क्रान्तं दुः” चि अनुमतमेवैवद् यद् ‘देवीभिः’ इत्यादि ॥ विवि-
क्तशय्यासनतासमर्थनार्थमेव स्त्रीणां दुरतिक्रमत्वमाह—“भोक्त्रे” इत्यादि ॥ स्त्रीसङ्गतिक्रमेण गुणमाह—एतांश्च ‘सङ्गान्’
सम्बन्धान् प्रकृमात् स्त्रीविषयान् समतिक्रम्य सुलोचराश्चैव भवन्ति ‘शेषाः’ इत्यादिसङ्गाः, यथा महासागरानुत्तीर्य
नदी भयेत् सुद्रोचरेवेति प्रक्रमः “अवि गंगासमाणा” चि गङ्गासमानाऽपि ॥ किञ्च—कामेयु अनुगृहिः—सतताऽनिकाङ्क्षा
कामानुगृहिस्त्वप्रयमेव सुदाम्बल्याऽवधारणार्थत्वाद् दुःखं सर्वस्य लोकस्य सदैवकस्य यत् काविकं मानसिकं च ‘किञ्चिद्’
अस्ममसि तस्मादन्वमेवाऽन्तकं गच्छति वीतरागाः ॥ ननु कामाः सुखरूपाः, तत्कथं तत्प्रभवमेव दुःखम् ? उच्यते—‘यथा’
‘य’ यथैव किम्पाकफलानि अपेक्षांस्त्वमानत्वाद् मनोरमाप्यपि रसेन वर्णनं वक्ष्यत्वाद् ‘गन्धाविना च सुगन्धानानि ‘तानि’
लोकप्रतीतानि “सुखम्” चि आपत्त्वात् ‘क्षोदयन्ति’ विनाशयन्ति जीवितं ‘पच्यमानानि’ विपाकावस्थाप्राप्तानि । एतदुपमाः
कामगुणा विषाटे विपाकदाहणवासान्धेन यस्तुत्या इति भाव इति सूत्रैकादशकार्यैः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५-
१६-१७-१८-१९-२० ॥ इत्थं रागस्य केवलसोद्वेगोपायमभिधाय सम्प्रति तस्यैव द्वेपसहितस्य समाह—

શ્રીટલસા-
સ્પનનરે
શ્રીનેમિવ-
ન્ત્રીયા
ગુલલોયા-
સ્વા છુ-
પ્પિઃ ।
॥૩૫૫॥

જે દંદિયાણં વિસયા મણુજા, ન તેસુ માવં નિસિરે કર્યાઈ ।
ન યાડમણુદેસુ મળં પિ કુજા, સમાદિકામે સમને તવસ્સી ॥ ૨૧ ॥

વ્યાખ્યા—યે દિન્દ્રિયાણં વિષયા મનોહા ન તેસુ 'માવમ્' અભિપ્રાયમ્ અપેગમ્યમાનત્વાદ્ માવમપિ પ્રસ્તાવાદિન્દ્રિ-
યાણિ પ્રવર્તયિતું કિં પુનઃસ્વત્વવર્તનમિત્યાદિશબ્દાર્થઃ 'નિસિરેત્' કુર્યોત્ કદાચિત્, ન ચામનોહેસુ મનોડપિ, અત્રાપિ
દિન્દ્રિયાણિ પ્રવર્તયિતુમપિ પ્રાગ્ભૂત્ કુર્યોત્ સમાધિકામઃ શ્રમણઃ સપક્ષી इति સૂત્રાર્થઃ ॥ ૨૧ ॥ इत्थं रागद्वेषोद्धरणेपि नो
विषयेभ्यो निषर्पणमिन्द्रियाणामुपदिष्टम् । अयुना तेषु स्वतत्त्ववर्तने रागद्वेषाऽनुद्धरणे च यो दोषस्त्वं प्रलेकमिन्द्रियाणि
तत्प्रसक्तवो मनश्चात्रित्व दंशयितुमाह—

ચક્ષુસ્ત્વ રૂવં ગરહણં વયંતિ, તં રાગહેતું તુ મણુજમાહુ ।
તં દોસહેતં અમણુજમાહુ, સમો ય જો તેસુ સ રીયરાગો ॥ ૨૨ ॥
રૂવસ્ત્વ ચક્ષુઃ ગરહણં વયંતિ, ચક્ષુસ્ત્વ રૂવં ગરહણં વયંતિ ।
રાગસ્ત્વ હેતું સમણુજમાહુ, દોસસ્ત્વ હેતું અમણુજમાહુ ॥ ૨૩ ॥
રૂવેસુ જો નિદ્દિમુવેહ તિવં, અકાલિયં પાવહ સો વિણાસં ।
રાગાઝરં સે જહ વા પયંગે, આલોપલોલે સમુવેહ મબું ॥ ૨૪ ॥
જે યાવિ દોસં સમુવેહ તિવં, તંતસિ વચ્ચળે સે હ ઉવેદ્દુ કુલ્લં ।
દુદંતવોસેળ સણ્ણ જંતુ, ન કિંચિ રૂવં અવરજ્ઞાદે સે ॥ ૨૫ ॥

દ્વાત્રિંશં
પ્રમાદસ્થા-
નાસ્થમ-
ધ્યયનસુ ।
પ્રમાદસ્ય
સ્થાનાનિ ।

॥ ૩૫૫ ॥

पृगंतरत्तो रूदरंसि रूवे, अतालसे से कुणई पओसं ।
 दुफलस्स संपीलमुवेइ पाळे, न लिप्पई तेण मुणी विरागे ॥ २६ ॥
 रूयाणुयासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसइ नेगरूवे ।
 चित्तेहि ते परियावेइ पाळे, पीळेइ अत्तट्ट गुरू किलिट्ठे ॥ २७ ॥
 रूबाणुयाए ण परिग्गहेण, उप्पापणे रक्खणसन्निओगे ।
 णए विओगे य कइं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तिलाभे ॥ २८ ॥
 रूवे अत्तिसे अ परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अनुट्ठिदोसेण इही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ २९ ॥
 तण्हामिभूयस्स अदत्तहारिणो, रूवे अत्तिस्स परिग्गहे य ।
 मायामुसं चइइ लोभदोसा, तत्थाजवि दुक्खा न विमुचई से ॥ ३० ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य इही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समायअंतो, रूवे अत्तिओ दुहिओ अणिस्सो ॥ ३१ ॥
 रूबाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होज्ज कयाइ किंचि ? ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निधत्तई ज्ञस्स कए ण दुक्खं ॥ ३२ ॥
 एमेव रूयम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्ठवित्तो अ चिणई कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ३३ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनीमिच-
न्द्रीया
सुसतोषा-
स्या लघु-
दृष्टिः ।

३५६॥

रूढे विरक्तो मणुजो विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
न लिप्पइं भवमज्झे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ३४ ॥
सोयस्स सइं गहणं वयंति, तं रागहेउं तुं मणुजमाहु ।
तं दोसहेउं अमणुजमाहु, समो य जो तेसु स बीयरगो ॥ ३५ ॥
सइस्स सोयं गहणं वयंति, सोयस्स सइं गहणं वयंति ।
रागस्स हेउं समणुजमाहु, दोसस्स हेउं अमणुजमाहु ॥ ३६ ॥
सइसु जो गिद्धिमुवेइ तिबं, अकालियं पावइ से विणासं ।
रागाउरे हरिणमिए ब मुडे, सइं अतिसे समुवेइ मवुं ॥ ३७ ॥
जे यावि दोसं समुवेइ तिबं, तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
इइंतदोसेण सएण जंतू, न किंचि सइं अवरज्जइं से ॥ ३८ ॥
एणतरत्तो खरंसि सइं, अतालिसे से कुणइं पओसें ।
दुक्खस्स संपीलमुवेइ बाले, न लिप्पइं तेण सुणी विरागो ॥ ३९ ॥
चित्तेहि ते परिघावेइ बाले, चराचरे हिंसइ जेगखवे ।
सइणुवाएण परिगहेण, पीलेइ अत्तइ गुरु किछिहे ॥ ४० ॥
वए विओगे य कइं सुइं से, संभोगकाले य अतिच्छिज्जसे ॥ ४१ ॥

आर्ययं
प्रमादस्या-
नाख्यम-
व्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३५६ ॥

संदं अतिष्ठं य परिगृह्णमि, सत्तोषसत्तो न उवेह दुष्टि ।
 अतुष्टिदोसेण दुही परस्स, लोभादिखे आययइ अदत्तं ॥ ४२ ॥
 तण्हाउभियस्स अदत्तहारिणो, संदं अतिचत्स परिगृहे य ।
 मापायुसं पट्टइ लोभदोसा, तत्थायि दुक्खा न चिसुचइं से ॥ ४३ ॥
 भोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंते ।
 एयं अदत्ताणि समापयंतो, संदं अतिचो दुहिओ अणिस्सो ॥ ४४ ॥
 सदाशुरत्तस्स नरस्स एयं, कत्तो सुदं दुम्व कपाइ किंचि ।
 तत्थोचभोगे वि किलेसहुक्खं, निवत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ४५ ॥
 एमेय सहम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्टचित्तो य पिणेइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ४६ ॥
 संदं विरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न छिप्पइं भयमज्जे वि संतो, जलेण था पुक्खरिणीपलासं ॥ ४७ ॥
 घाणस्स गंधं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुत्तमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुत्तमाहु, समो य जो तेसु स वीपरागो ॥ ४८ ॥
 गंधस्स पाणं गहणं वयंति, घाणस्स गंधं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुत्तमाहु, दोसस्स हेउं अमणुत्तमाहु ॥ ४९ ॥

गंधस्स जो गिद्धिमुवेह तिबंधं, अकालियं पावह से विणासं ।
रागाउरे ओसहिगंधगिद्धे, सज्ये बिलाओ विव निक्खमंतो ॥ ५० ॥
जे आबि दोसं समुवेह तिबंधं, तंसि ज्खणे से उ उवेह दुक्खं ।
दुइंतदोसेण सएण जंतुं, न किंचि गंधो अवरल्लई से ॥ ५१ ॥
पुंगतरत्तो द्दरंसि गंधे, अत्तालिसे से कुणई पओसं ।
दुक्खत्तस्स संपील्लमुवेह बाले, न लिप्पई तेण मुणो विरागो ॥ ५२ ॥
गंधाणुपासाणुणए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगरूढे ।
चित्तेहिं ते परितावेह बाले, पीलिइ अत्तइ गुरु किल्लिहे ॥ ५३ ॥
गंधाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणासन्निओगे ।
बए विओगे य कइं सुइं से, संभोगकाले य अतिचिंलाभे ॥ ५४ ॥
गंधे अतिसे य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेह तुट्ठिं ।
अनुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाबिले आययइ अदत्तं ॥ ५५ ॥
तण्णदाज्जिम्यूयस्स अदत्तहारिणो, गंधे अतित्तस्स परिग्गहे य ।
मायायुसं बहइ लोभदोसा, तत्थाज्जि दुक्खा न विमुच्चई से ॥ ५६ ॥
मोसस्स षण्ण य पुरत्थओ य, पओगकाले य दुही दुरंतं ।
एवं अदत्ताणि समाययंतो, गंधे अतित्तो दुहिओ अणिस्सो ॥ ५७ ॥

गंगाधरस नरस एव, कस्तो सुहं होत्र कयाह किंचि ॥ ५८ ॥
 तत्पथोयमोगे वि किलेखदुक्खं, निवत्तए जस्स कए ण दुक्खं ॥ ५८ ॥
 एमेय गंपस्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
 पउट्टचित्तो य विणाह कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ५९ ॥
 गंये विरत्तो मणुओ विसीगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
 न छिप्पई नयमज्जे वि संतो, जळेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ६० ॥
 जिन्माए रसं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुत्तमाहु ।
 तं दोसहेउं जमणुत्तमाहु, समो य जो तेसु स वीपरागो ॥ ६१ ॥
 रसस्स लिङ्गं गहणं वयंति, जिन्माए रसं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुत्तमाहु, दोसस्स हेउं असणुत्तमाहु ॥ ६२ ॥
 रसस्स जो सिद्धिमुयेइ निवं, अकालिपं पावइ से विणासं ।
 रागाउरं चडिस्सयिभित्ताए, मन्हे जहा आमिसभोगगिद्धे ॥ ६३ ॥
 जे आयि दोसं ससुवेइ तिषं, तंति कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 इदंतदोसेण सएण जंतू, रसं न किंचि अवरज्जई से ॥ ६४ ॥
 एगंतरत्तो यहेरे रसम्मि, अत्तालिसे से कुणई पओसं ।
 इक्खस्स सर्पात्तमुयेइ पाछे, न छिप्पई तेण मुणी विरागो ॥ ६५ ॥

रसाणुपासाणुगए य जीवे, चराचरे हिंसह गेगरूवे ।
चित्तेहि ते परितावेह चाले, पीलेइ अत्तट्ट गुरू किलिट्ठे ॥ ६६ ॥
रसाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खणसन्निओगे ।
एए विओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तिलाभे ॥ ६७ ॥
रसे अत्तिरे य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठि ।
अतुट्ठिदोसेण इही परस्स, लोभाविले आययई अदत्तं ॥ ६८ ॥
तण्हाअभिययस्स अदत्तहारिणो, रसे अत्तिचस्स परिग्गहे य ।
मायासुसं बहइ लोभदोसा, तत्थाअवि दुक्खा न विमुचती से ॥ ६९ ॥
मोसस्स पच्चा य पुरत्थओ य, पओगकाले य इही दुरंते ।
एवं अदत्ताणि समाइयंतो, रसे अत्तिओ इहिओ अणिस्सो ॥ ७० ॥
रसाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कत्तो सुहं होब्ब कयाइ किंचि ।
तत्थोयभोगे वि किलेसदुक्खं, निघत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ७१ ॥
एमेव रसम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
पटट्ठचित्तो य विणाति कम्मं, जं से पुणो होइ इहं विवागे ॥ ७२ ॥
रसे विरत्तो मणुओ विसोमो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
न लिप्पइ भयमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ७३ ॥

कायस्स फासं गहणं वयंति, तं रागहेउं समणुन्नमाहु ।
 तं दोसहेउं अमणुत्तमाहु, समो य जो तेसु स वीयरगो ॥ ७४ ॥
 फासस्स कायं गहणं वयंति, कायस्स फासं गहणं वयंति ।
 रागस्स हेउं समणुण्णमाहु, दोसस्स हेउं अमणुत्तमाहु ॥ ७५ ॥
 फासस्स जो गिद्धिमुवेइ तिघं, अकालियं पावइ से विणासं ।
 रागाउरे सीयजलावसत्ते, गाहगहीए महिसे य रत्ते ॥ ७६ ॥
 जे यावि दोसं समुवेइ तिघं, तंसि कलणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइतदोसेण सएण जंतु, न किंचि फासं अवरज्झइ से ॥ ७७ ॥
 एगंतरत्तो बहरसि फासे, अतालसे से कुणइ पओसं ।
 दुक्खस्स संपलमुवेइ घाले, न लिप्पइ तेण मुणी विरागो ॥ ७८ ॥
 फासाणुगासाणुए य जीवे, चराचरे हिंसइ णेगरूवे ।
 चित्तेहि ते परितावेइ घाले, पीळेइ अत्तह गुरु किलिट्ठे ॥ ७९ ॥
 फासाणुवाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खण-सन्निओगे ।
 घए दिओगे य कहं सुहं से, संभोगकाले य अतित्तिलामे ॥ ८० ॥
 फासे अतित्तं य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अनुट्ठिदोसेण दुही परस्स, लोभाविले आययइ अदत्तं ॥ ८१ ॥

तण्हासभिमृयस्स अदत्ताहारिणो, फासे अतिचत्तस्स परिगहे य ।
मायायुसं बहू लोभदोसा, तत्थासवि दुक्खान विमुच्चई से ॥ ८२ ॥
भोसस्स पज्जा य पुरत्थओ य, पवोगकाले य दुही दुरंते ।
एवं जयत्तणि समाइयंतो, फासे अतिचो दुहिओ अणिस्सो ॥ ८३ ॥
फासाणुरत्तस्स नरस्स एवं, फत्तो सुहं शेज्ज कयाइ किंवि ? ।
तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्ताए जस्स कए न दुक्खं ॥ ८४ ॥
एमेव फासम्मि गओ पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
फासे वित्तो मणुओ विसोगो, जं से पुणो होइ दुहं विवागे ॥ ८५ ॥
न छिप्पई भयमज्जे वि संतो, एएण दुक्खोहपरंपराओ ।
मणस्स भावं गइणं ययंति, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ८६ ॥
तं दोसहेउं अमणुजमाहु, समो य जो तेसु स वीयरानो ॥ ८७ ॥
भावत्स मणं गइणं वयंति, मणस्स भावं गइणं वयंति ।
रागत्स हेउं समणुजमाहु, दोसत्स हेउं अमणुजमाहु ॥ ८८ ॥
मणेण जो निदिसुवेइ तिवं, अकालियं पावइ से विणासं ।
रागाउरं कामगुणेषु निदं, करणुमग्गावदिए गय वा ॥ ८९ ॥

जे आवि घोसं समुवेइ त्रिबं, तंसि कखणे से उ उवेइ दुक्खं ।
 दुइंतदोसेण सएण जंतू, न किंचि भावं अवरज्झई से ॥ ९० ॥
 एगंतरत्तो रुइरंसि भावे, अत्तालिसे से कुणई पयोसं ।
 दुक्खस्स संपीलमुवेइ पाळे, न लिप्पई तेण सुणी विरागो ॥ ९१ ॥
 भाषाणुगासाणुणए य जीवे, बराचरे हिंसइ जेगरूवे ।
 चित्तेहिं ते परितावेइ पाळे, पीळेइ अत्तइ गुरू किलिठे ॥ ९२ ॥
 भाषाणुचाएण परिग्गहेण, उप्पायणे रक्खण-सन्निओगे ।
 चए चिओगे य कहं सुहं से, संभोगकाळे य अतित्तिलामे ॥ ९३ ॥
 भावे अत्तिसे य परिग्गहम्मि, सत्तोवसत्तो न उवेइ तुट्ठिं ।
 अत्तुट्ठिदोसेण दुही परत्स, लोभाविळे आययई अदत्तं ॥ ९४ ॥
 तण्णशडभिभूयस्स अदत्तहारिणो, भावे अत्तिस्स परिग्गहे य ।
 मापामुसं बहूइ लोभदोसा, तत्थाडवि दुक्खा न विमुचई से ॥ ९५ ॥
 मोसस्स पच्छा य पुरत्थओ य, पओगकाळे य दुही दुरंते ।
 एवं अदत्ताणि समाइयंतो, भावे अत्तिओ दुहिओ अणिस्सो ॥ ९६ ॥
 भावाणुरत्तस्स नरस्स एवं, कच्चो सुहं होज्ज कयाइ किंचि ।
 तत्थोवभोगे वि किलेसदुक्खं, निवत्तए जस्स कए न दुक्खं ॥ ९७ ॥

पमेव भावमि गथो पओसं, उवेइ दुक्खोहपरंपराओ ।
पउट्ठचित्तो य चिणाइ कम्मं, जं से पुणो होइ दुहं विवागो ॥ ९८ ॥
‘भावे पिरत्तो मणुओ विसोगो, एएण दुक्खोहपरंपरेण ।
न लिप्पई भवमज्जे वि संतो, जलेण वा पुक्खरिणीपलासं ॥ ९९ ॥

व्याख्या—“वक्खुसुस” इत्यादिसुगणि अट्टसप्ततिः । तथापि चक्षुराश्रित्य त्रयोदश—चक्षुणो रूपं, गृह्यतेऽनेनेति
प्रहणं, कोऽयं ? आद्येपकं वदन्ति । सतः किम् ? इत्याह—‘वद्’ रूपं रागहेतुः, ‘तुः’ पूरणे, मनोक्षमाहुः, तथा ‘तद्’
रूपमेव देपेहेतुम् अमनोक्षमाहुः, ततस्त्वयोश्चक्षुःप्रवर्त्तने रागद्वेषसम्भवात् तदुद्धरणशक्तिलक्षणो दोष इति भावः ।
आह—एवं न कश्चित् सति रूपे वीतरागः स्याद् अत आह—‘समस्तु’ अरक्तद्विष्टतया तुल्यः पुनर्यः ‘तयोः’ मनोक्षे-
परूपयोः स वीतराग इव वीतरागः, उपलक्षणत्वाद् वीतद्वेषश्च, इदमुक्तं भवति—न वाच्यं चक्षुः सयोः प्रवर्त्तयेत्,
कथञ्चित् प्रवर्त्तने च समतामेवापलभ्येतेति ॥ ननु यद्येवं रूपमेव रागद्वेषजनकं ततस्तदुद्धरणार्थिनस्तत्रैव चिन्ताऽस्तु,
रूपे चक्षुर्न प्रवर्त्तयेद् इत्येवं तु न चक्षुष्यध्वान्ता कर्तुं युक्त्यासादृवाह—रूपस्य चक्षुः गृह्यतीति ग्रहणं वदन्ति, तथा
चक्षुणो रूपं गृह्यत इति ग्रहणं वदन्ति, अनेन च रूपचक्षुषोर्गोक्षमाहकभावदर्शनतः परस्परमुपकार्योपकारकभाव
वृत्तः, एतौ यथा रूपं रागद्वेषकारणं तथा चक्षुरपि इत्युक्तं भवति । अत आह—रागस्य हेतुं प्रक्रमात् चक्षुः सह मनो-
क्षेपेन प्राप्तेन रूपेण यत्तदेव समनोक्षमाहुः, द्वेषस्य हेतुम् ‘अमनोक्षम्’ अविद्यामानमनोक्षरूपमाहुः ॥ इत्थं रागद्वेषो-
द्वरणोपायमभिप्राय एतदुद्धरणे दोषमाह—रूपेषु यः ‘गृह्णि’ रागरूपां उपैति तीव्राम्, अकाले भवम् आकालिकं प्राप्नोति

१ चक्षुष्य—इजा मूर्च्छां कथम्, घेहो गार्हा समत्वमपि ननुः । अभिरुप इत्यनेकानि रागपदोपवचनानि ॥ १ ॥

स विनाशं रागादुरः सन् 'सः' इति लोकप्रतीतः, 'यथा चा' इति वाक्यबन्दीयकारार्थत्वाद् यथैव पतङ्गः 'आलो-
क्योलः' स्त्रियदीपनिरादर्शनलम्पटः समुपैति स्रुयुम् ॥ 'यश्च' इति यत्तु, अपिः तस्मिन् इत्यनेन योक्ष्यते, द्वेपं
समुपैति रूपेष्विति प्रक्रमः तीव्रम्, स किम् ? इत्याह—तस्मिन्नपि क्षणे सः 'तुः' पूरणे उपैति 'दुःखं' चित्तसन्तापा-
दिकम् । इन्धं तर्हि रूपस्त्रेव दुःखहेतुत्वं तदस्तेन एव द्वेपसम्भवाद् इत्याशङ्क्याह—दुष्टं दमनं दुर्दान्तं तच्च प्रक्रमात् चक्षुषः
तत्रैव दोषो दुर्दान्तदोषस्तेन 'स्वकेन' आत्मीयेन 'जन्तुः' देही न 'किञ्चिद्' अल्पमपि रूपमपराध्यति "से" तस्य ॥
इत्थं रागद्वेषयोरनर्थहेतुत्वमुक्तम् । इदानीं तु द्वेपस्यापि रागहेतुकत्वात् स एव महाजन्यमूलमिति दर्शयंस्तस्य विशेषतः
परिहर्तव्यता क्मापयितुमाह—एकान्तरकः 'रुचिरे' मनोरमे रूपे 'अवाटशे' अनीदृशे स करोति प्रद्वेषम्, तथा च
दुःखस्य 'सम्पीडं' सद्भावं समुपैति 'पालः' अन्नः, न लिप्यते तेन मुनिर्धिरागः ॥ सम्प्रति रागस्त्रेय हिंसाद्याश्रय-
निमित्ततामिदं च तद्वद्वारेण दुःखजनकत्वं सूत्रपट्टेनाह—रूपं—प्रस्तावाद् मनोज्ञमनुगच्छति रूपाऽनुगा सा चाऽसौ
आशा च रूपाऽनुगाशा—रूपविषयोऽभिलाष इत्यर्थः तदनुगतश्च, पठन्ति च—“रूपाणुवायणुगद य” इति रूपाणाम्
उपायैः—उपायजनहेतुभिरनुगत उपायाऽनुगतः स च जीवान् 'चराचरान्' त्रस्तथावरान् हिनस्ति अनेकरूपान्, काञ्चित्
तु 'चिन्तैः' अनेकप्रकारैरुपययिरिति गम्यते तान् 'परितापयति' दुःखमिति घालः, अपरांश्च पीडयति एकदेशदुःखोत्पादनेन
'आत्मापं गुरुः' स्वप्रयोजननिष्ठः 'क्षिप्तः' रागवाधितः ॥ अन्यथ—रूपेऽनुपातः—गमनम् अनुराग इत्यर्थः रूपाऽनुपात-
स्तस्मिन् सति 'गे'ति पूरणे, 'परिमहेण' मूर्च्छोत्पन्नेन हेतुना 'उत्पादने' उपार्जने रक्षणं च—अपार्येभ्यः सन्नियोगश्च—
स्वपरप्रयोजनेषु सम्प्रयव्यापारणं रक्षण-सन्नियोगं तस्मिन् "वये" इति 'व्यये' विनाशे 'वियोगे' विरहे सर्वत्र रूपस्येति
गम्यते, क सुतं ? न कश्चित् "से" तस्य, इदमुक्तं भवति—सुरूपकलत्रकलितुरादीनामुत्पादनादिषु दुःखमेवाऽनुभवति

रूपाऽनुरागी । पठन्ति च—“रूपाणुरागेण” इति वत्र रूपानुरागेण हेतुना यः परिग्रहत्वेन, शेषं तथैव, स्यादेतत्—
मा भूत्वादन्तर्दिषु रूपस्य सुखं, सम्भोगकाले भविष्यतीत्याशङ्क्याह—सम्भोगकाले च ‘अवृत्तिलाभे’ वृत्तिप्राप्त्यभावे फ
सुखम् । इति सम्बन्धः, उत्तरोत्तरेच्छया हि स्विगत एव रागी ॥ आह—एवं परिग्रहाद् दुःखमनुभवतस्तद्वीरुतया ततो
निरुच्छिर्दोषान्तरानारम्भेण या किमस्य सम्भवतीत्याशङ्क्याह—रूपेऽदृष्टः चस्य भिन्नकमत्वात् ‘परिमहे च’ तद्विषयमूर्च्छो-
त्पत्तिम्, तथा चानुष्ठितेय दोषोऽनुष्ठितोपक्षेपेन ‘दुःखी’ यदि ममेदमिदं च रूपयद्वास्तु स्यादित्याकाङ्क्षतोऽतिशयदुःखवान्
सन्, किं कुरुते ? इत्याह—परस्य सम्बन्धि रूपयद्वस्त्विति गम्यते ‘लोभाविरुः’ लोभकलुषः आदत्तेऽदत्तम् ॥
‘रूपे’ रूपविषयो यः परिग्रहद्वस्त्विति योगः चस्य भिन्नकमत्वाद् अदृष्टस्य च मायाप्रधानं ‘भोसं’ ति ‘मृषा’
वदोपायनपरो मायासुखं यच्छि, तत्राऽपि को दोषः ? इत्याह—‘तत्राऽपि’ मृषाभाषणेऽपि दुःखाच्च प्रयोज्यते सः ॥
यथाहि न मया सुखं स्थापितमुक्तमिति पञ्चात्तापतः पञ्चात्तापतः पञ्चात्तापतः पञ्चात्तापतः पञ्चात्तापतः ॥
नामां ममाङ्गीकभाषिता लक्षयतीति क्षोभतः, तथा दुष्टोऽन्तः—पर्यन्तः तन्मन्यनेकविहस्वनतोऽन्यजन्मनि च नरका-
‘न्यम्’ अनुना प्रकारेण अवस्थानि समाददानो रूपेऽदृष्टमः सन् दुःखितो भवति, कीदृशः सन् ? इत्याह—‘अनिष्टः’

पश्यन्ति तस्य भिन्नाऽयमर्थेन रदितः, मीथुनरूपाधवोपलक्षणं चेतत् ॥ उक्तमेवार्थं निगमयितुमाह—रूपाऽनुरक्तस्य नरस्य
'एवम्' अनन्तरोक्तप्रकारेण कुतः सुखं भवेत् यदाचित् किञ्चित् ? किमित्येवम् ? यतः 'तत्र' रूपाऽनुरक्तो उपभो-
गेऽपि 'हेतुः तस्य' अतृप्तिरभ्यस्तलक्षणयाधात्वनितमसात्तम्, उपभोगमेव विशिनष्टि—'निर्वर्त्तयति' उत्पादयति, 'यस्य'
उपभोगस्य कृते 'ज' वाक्यालङ्कारे, 'दुःखं' कृच्छ्रम् आत्मन इति गम्यते ॥ इत्थं रागस्थानार्थेऽनुतामभिधाय द्वेपस्याऽपि
तामतिवैष्टुमाह—'एवमेव' यथाऽनुरक्तस्तथैव रूपे गतः प्रद्वेषमुपैति 'दुःखौघपरम्पराः' उत्तरोत्तरदुःखसमूहरूपाः, तथा
प्रदुष्टयितः यस्य भिन्नक्रमत्वात् चिन्तयति च कर्म, 'यत्' कर्म 'से' तस्य पुनर्भवति 'दुःखं' दुःखहेतुः 'विपाके' अनुभव-
काले, इह परत्र चेति भावः । पुनर्दुःखमहणमैहिकदुःखापेक्षम्, अनुभक्तमोषचयश्च हिंसाचाश्रवादविनाभावीति तच्छेत्तुत्व-
मनेनाऽऽक्षिप्यते ॥ इत्थं रागद्वेषयोरनुद्धरणे दोषमभिधाय तदुद्धरणे गुणमाह—रूपे विरक्तः उपलक्षणत्वाद् अद्विष्टश्च
मनुजः 'विशोकः' शोकरहितः सन् तन्निवन्धनयो रागद्वेषयोरभावात् 'एतेन' अनन्तरोपदर्शितेन "दुःखोद्वेगपरंपरेण" ति
दुःखानाम् ओषाः—सहातात्तेषां परम्परा—सन्ततिः दुःखौघपरम्परा तथा 'न लिप्यते' न स्पृश्यते भयमध्येऽपि 'सन्'
तिष्ठन्, दृष्टान्तमाह—जलेनेव, यशब्दस्योपमार्थत्वात् 'पुष्करिणीपलाशे' पद्मिनीपत्रं जलमध्ये सदिति शेषः ॥ इत्थं
चक्षुरादित्य त्रयोदश सूत्राणि व्याख्यातानि । एतदनुसारेणैव शेषेन्द्रियाणां मनसश्च त्रयोदश सूत्राणि व्याख्यातानि ।
नवरम्—“हरिणमिए” ति मृगः सर्वोऽपि पशुरुच्यते, ततश्च 'हरिणमृगः' हरिणपशुः ॥ तथा “बडिसविभिन्नकाए” ति
पडिगं—शान्तन्यस्तामिपो लोहकीलकः ॥ 'मनसः' चेतसो भावः—अभिप्रायः स चेह स्थितिगोचरत्वं 'ग्रहणं' ग्राह्यं
यदन्ति, 'मनोहं' मनोहररूपादिविषयम् 'अमनोहं' तद्विपरीतविषयम् । एवमुत्तरग्रन्थोऽपि भावविषयरूपाद्यपेक्षया
व्याख्येयः । यद्वा स्वप्नकामदशादिषु भावोपस्थापितो रूपादिरपि भाव उक्तः, स मनसो ग्राह्यः । “करेणुमरगावद्विए

श्रीउत्तरा-
न्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीयया
सुखबोया-
रन्या लघु-
शुचिः ।

॥ ३६२ ॥

गाद व" त्ति करेण्य मार्गेण-निजपथेन अपहृतः-आकृष्टः करेणुमार्गोपहृतः 'गज इव' हस्तीव, स हि मदान्धोऽप्यदूरवर्त्तिनी
करिणीमुपदर्यं तद्वपदिमोहितः तन्मार्गोनुगामितया गृह्यते, ततः सद्वात्मादिषु विनाशमाप्नोति । आह-एवं चक्षुरा-
दीन्द्रिययशोदेव गजस्य प्रवृत्तिरिति कथमस्य दृष्टान्तत्वेनाऽमिधानम् ? उच्यते-एवमेतत्, मनःप्राधान्यवियक्षया तु
एतन्नयम् इत्यद्वैतसत्तिसूत्रार्थः ॥ २२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-
४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५-५६-५७-५८-५९-६०-६१-६२-६३-६४-
६५-६६-६७-६८-६९-७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६-७७-७८-७९-८०-८१-८२-८३-८४-८५-८६-८७-८८-८९-
९०-९१-९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९ ॥ उक्तमेवार्थं सङ्क्षेपत उपसंहारव्याजेनाऽह-

पर्विदियत्या य मणस्स अत्था, दुक्खस्स हेउं मणुयस्स रागिणो ।
ते वेव थेवं पि कयाइ दुक्खं, न वीयरारागस्स करिंति किंचि ॥ १०० ॥

व्याख्या-‘एयम्’ उक्त्यायेन इन्द्रियार्थः, यस्य भिन्नकमत्वाद् मनसोऽर्थोऽत्र उपलक्षणत्वाद् इन्द्रियमन्तांसि च
दुःखस्य हेतवो मनुजस्य रागिणः, उपलक्षणत्वाद् द्वेषिणश्च । ते चैव स्तोकमपि कदाचिद् दुःखं न ‘वीतरागस्ये’ति
विगतरागद्वेषस्य कुर्यन्ति ‘किञ्चिदिति शरीर मानस चेति सूत्रार्थः ॥ १०० ॥ ननु न कञ्चन कामभोगेषु सत्सु
वीतरागः सम्भवति, तत्कथमस्य दुःखाभावः ? उच्यते-

न कामभोगा समयं उव्वेति, न यावि भोगा विगहं उव्वेति ।
जे तप्पओसी य परिग्गही य, सो तेसु मोहा विगहं उवेह ॥ १०१ ॥

व्याख्या-न कामभोगाः ‘समता’ रागद्वेषाऽभावरूपाम् ‘उपयान्ति’ उपगच्छन्ति हेतुत्वेनेति गम्यते, तदेतुत्वे हि

द्वात्रिंशं
प्रमादस्या-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
प्रमादस्य
स्थानानि ।

॥ ३६२ ॥

तेषां न कश्चिद् रागद्वेषवान् भवेत्, न चाऽपि 'भोगाः' शब्दादयः 'विकृति' क्रोधादिरूपाश्च, इहाऽपि हेतुत्वेनोपयान्ति, अन्यथा न कश्चन रागद्वेषद्विषयः स्यात्, कोऽनयोत्तर्हि हेतुः ? इत्याह—यः तत्तद्वैधी च 'परिमही च' परिमहदुद्धिमान् तेष्वेव रागीत्यर्थः, स तेषु 'भोदात्' मोहनीयाद् विकृतिमुपैति, रागद्वेषद्विषयं भवतीति सूत्रार्थः ॥ १०१ ॥
किञ्चरूपा पुनरसौ विकृतिः कां रागद्वेषवशादुपैति ? इत्याह—

कोहं च माणं च तदेव मायं, लोभं दुर्गुणं अरहं रहं च ।
हासं भयं सोगपुमिस्थिवेयं, नपुंसकवेदम् विविहे य भावे ॥ १०२ ॥
आवज्जई एवभणेगरूवे, एवंविहे कामगुणेषु सत्तो ।
अन्ने य एयप्पभवे विसेसे, कारुणदीणे हिरिमे वइस्से ॥ १०३ ॥

व्याख्या—क्रोधं च मानं च तथैव मायां लोभं च दुर्गुणाम् अरतिं रतिं च हासं भयं शोकपुंस्त्रीवेदमिति समाहारनिर्देशः, तत्र 'पुंवेदं' योऽपिदभिलाषं 'स्त्रीवेदं' पुरुषाऽभिष्वङ्गं 'नपुंसकवेदम्' उभयाऽभिलाषं, विविधांश्च 'भावान्' हर्षविषादादीन् आपद्यते 'एवम्' अमुना रागद्वेषवत्तालक्षणेन प्रकारेण 'अनेकरूपान्' बहुभेदान् 'अनन्तातुवन्ध्यादिभेदेन' चारतन्म्यभेदेन च 'एवंविधान्' एकप्रकारान् विकारानिति गम्यते, कामगुणेषु सक्त अन्यांश्च 'एतत्प्रभावान्' क्रोधादिजनितान् 'विशेषान्' परितोपदुर्गसिपातादीन्, कीदृशः सन् ? इत्याह—कारुण्यास्पदीभूतो दीनः कारुण्यदीनः मध्यपदलोपी समासः अत्यन्तदीन इत्यर्थः, 'हिरिमे' ति 'हीमान्' लज्जावान्, कोपाद्यापन्नो हि प्रीतिविनाशादिकमिहैवाऽनुभवन् परत्र च तद्विपाकमतिकटुकं परिभावयन् प्रायोऽतिदैन्यं लज्जां च भजते, तथा "वइस्स" ति आर्पित्वात् 'द्वेष्यः'

श्रीउचरा-
भ्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुतनोपा-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।
॥ ३६३ ॥

तत्तदोपलुष्टत्वात् सर्वस्याऽप्रीतिभाजनमिति सूत्रद्वयार्थः ॥ १०२-१०३ ॥ पुनरप्यतिदुरन्ततया रागस्य प्रकारान्तरेणो-
दरणोपायाऽभिधानार्थं तद्विपर्यये दोषदर्शनार्थं चेदमाह—

करणं न इच्छिञ्ज सहायलिच्छ, पञ्छाणुतावेण तवप्पभावं ।
एवं विकारे अमियप्पयारे, आवज्झई इंदियचोरवस्से ॥ १०४ ॥

व्याख्या—कल्पते-स्वाध्यायादिक्रियासु समयो भवतीति कल्पः—योग्यताम्, अपेर्गेम्यमानत्वात् कल्पमपि,
किं पुनरकल्पं ? शिष्यादिकमिति गम्यते, न इच्छेत् ‘सहायलिप्सुः’ ममाऽयं विधाभण्णादिसाहाय्यं करिष्यतीत्यमिलापुकः
सन्, तथा पञ्चाविति—श्रद्धावाद् प्रतस्याऽङ्गीकाराद् उत्तरफलमनुवापः—किमेसाधनमया कष्टमङ्गीकृतमिति चित्तसन्तापा-
त्साकः पञ्चादनुतापकोन हेतुना उपलक्षणत्वादव्यथा वा ‘तपःप्रभावं’ तपःफलम् इहेवामर्योपप्यादिलिङ्घिप्रार्थनेन भवान्त-
रभोगाविनिदानकरणेन या नेच्छेदिति प्रक्रमः । किमेवं निमित्त्यते ? इत्याह—‘एवम्’ असुना प्रकारेण ‘विकारान्’ दोषान्
अमितप्रकारानापयते इन्द्रियचोरवदयः, एवं च द्रुवतोऽयमाशयः—तदनुग्रहदुष्टसा कल्पं पुष्टालम्ब्येन तपःप्रभावं
वाञ्छतोऽपि न दोषः । एतेन च रागस्य हेतुद्वयपरिहरणसुखरणोपाय उक्तः । उपलक्षणं चैतदीदृशम्, अन्येषामपि
रागहेतूनां परिहारस्य, ततः सिद्धमस्योदरणोपायानां तद्विपर्यये च दोषाणामभिधानमिति सूत्रार्थः ॥ १०४ ॥ किं च—
तऔ से जायंति पओअणाहं, निमज्झिउं मोहमहन्नचम्मि ।
सुहेसिणो हुक्खविणोयणहा, तप्पचयं उज्जमए अ रागी ॥ १०५ ॥

व्याख्या—‘ततः’ इति विकारापत्तेरन्तरं ‘से’ तस्य जायन्ते ‘प्रयोजनानि’ विषयसेवनहिंसादीनि ‘निमज्झिउं’ ति
निमज्झपितुमिव निमज्झयितुं प्रक्रमात् तमेव तन्तुं मोहमहाणवे, किमुक्तं भवति ?—यैर्मोहमहाणवे निमज्झ इव जन्तुः

द्वात्रिंशं
प्रमादस्या-
नाख्यम-
व्ययनम् ।
प्रमावस्य
स्थानानि ।

॥ ३६३ ॥

क्रियते, कीदृशस्य पुनरस्य किमर्थं नैवंविधप्रयोजनानि जायन्ते ? इत्याह—सुरैपिणो दुःखविनोदनार्थम्, कदाचिदेवं-
विधप्रयोजनोत्पत्तावपि तत्रायमुदासीन एव स्याद् ? अत उच्यते—‘तत्प्रत्ययम्’ उक्तरूपप्रयोजननिमित्तं ‘व्यच्छति च’
सद्यच्छलेय, कोऽर्थः ? तत्प्रवृत्ताबुत्सहस एव रागी, उपलक्षणत्वाद् द्वेपी च सन्, रागद्वेपयोरेव सकलाऽनर्थपरम्परा-
कारणत्वादिति सूत्रार्थः ॥ १०५ ॥ किमिति रागद्वेपवशत एव सकलाऽनर्थपरम्परोच्यते ? इत्याशङ्क्याह—

विरज्यमाणस्स य इंदियत्या, सदाहया तावह्यप्पगारा ।

न तस्स सवे वि मणुन्नयं वा, निवत्तयंती अमणुन्नयं वा ॥ १०६ ॥

व्याख्या—विरज्यमानस्य उपलक्षणत्वाद् अद्विपतश्च, ‘चः’ पुनरर्थे, ततो विरज्यमानस्याऽद्विपतश्च पुनः ‘इन्द्रि-
याभ्योः’ शब्दादिभ्यः धावन्त इति—धावन्तो लोके प्रतीताः प्रकाराः—स्वरमधुरादिभेदा येषां ते तावत्प्रकारा यदुभेदा
इत्यर्थः, न ‘तस्मै’ति मनुजस्य सर्वेऽपि मनोक्षतां वा ‘निर्वर्त्तयन्ति’ जनयन्ति अमनोक्षतां वा, किन्तु रागद्वेपवशत एव, स्वरूपेण
हि रूपादयो न मनोक्षताममनोक्षतां या कर्त्तुमात्मनः क्षमाः किन्तु रक्तेतरप्रतिपन्नध्यवसायवशात् । उच्यते चान्यैरपि—
परिघाट्यामुच्छुनानामेकस्यां प्रमदातनौ । कुणपं कामिनी भक्षयमिति विस्त्रो विकल्पनाः ॥ १ ॥ ततो न वीतरागस्य मनो-
क्षताममनोक्षतां या निर्वर्त्तयेयुः, तदभावे च कथं विषयसेवनाऽऽक्रोशवानाविप्रयोजनोत्पत्तिः ? इति सूत्रार्थः ॥ १०६ ॥
तदेवं रागद्वेपयोरविदुष्टत्वात् साक्षान्मोहस्य च तदाऽऽयतनत्वात् तद्द्वारेणोद्धरणोपायाम् निरूप्योपसंहरन्नाह—

एवं ससंकप्पविकप्पणासुं, संजायहं समयमुवट्टियस्स ।

अत्थे च संकप्पयओ तओ से, पहीयए कामगुणेसु तण्हा ॥ १०७ ॥

व्याख्या—‘एवम्’ उक्तप्रकारेण स्वस्य—आत्मनः सङ्कल्पाः—रागद्वेपमोहरूपा अध्यवसायास्तेषां विकल्पनाः—सफल-

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनिमित्त-
न्द्रीया
मुख्योपा-
न्या लघु-
द्विविः ।
॥ ३६४ ॥

दोषमूलत्वादिपरिभाषणाः स्वसङ्कल्पविकल्पनास्तासु 'उपस्थितस्य' उद्यतस्येति सम्यग्यः । किम् ? इत्याह—सञ्ज्ञायते
“समयं” ति आप्तत्वात् 'समता' माध्यस्थ्यं 'अर्थान्' जीवादीन्, यस्य भिन्नक्रमत्वात् 'सङ्कल्पयतश्च' शुभध्यानविषय-
तयाऽध्यवस्यतः 'ततः' इति समतायाः "से" 'तस्य' साधोः प्रदीयते कामगुणेषु 'वृष्णा' अभिलाष इति सूत्रार्थः ॥ १०७ ॥
ततः स कीदृशः सन् किं विधत्ते ? इत्याह—

सो वीयरगो कयसधकिचो, खवेह नाणावरणं खणेणं ।
तहेव जं दरिसणमावेरेह, जं चंतरायं पकरेह कम्मं ॥ १०८ ॥

व्याख्या—'सः' इति प्रदीणवृष्णो वीतरागो भवति, तथा कृतसर्वकृत इव कृतसर्वकृत्यः, प्राप्तप्रायत्वादेनेन मुक्तः
क्षपयति ज्ञानावरणं क्षणेन, तथैव यद् दर्शनमावृणोति, यच्च 'अन्तरायं' दानादिविभक्तं प्रकरोति 'कर्म' अन्तरायनामक-
मित्यर्थः, इति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ तत्क्षयाच्च कं गुणमयाप्रोति ? इत्याह—

सवं तओ जाणह पासई य, अमोहणो होह निरंतराए ।
अणासवे ज्ञाणसमाहिजुत्तो, आउक्खए मुखवमुवेह सुद्धे ॥ १०९ ॥

व्याख्या—सयं 'ततः' ज्ञानावरणादिक्षयात् 'जानाति' विशेषरूपतयाऽवगच्छति, 'पश्यति च' सामान्यरूपतया,
तथा च 'अमोहनः' मोहरहितो भवति, तथा निरन्तरागोऽनाश्रवः, ध्यानं-शुद्ध्यानं तेन समाधिः—परमस्वास्थ्यं तेन
गुणो ध्यानसमाधियुक्तः आयुष उपलक्षणत्वाद् नाम-नोत्र-वेदानां च क्षय आयुःक्षयस्त्विति सति मोक्षमुपैति 'शुद्धः'
विगतकर्ममल इति सूत्रार्थः ॥ १०९ ॥ मोक्षगतञ्च यादृशो भवति तदाह—

द्वात्रिंशं
प्रमादस्या-
नाख्यम-
ध्ययनम् ।
वीतराग-
स्वरूपम् ।

॥ ३६४ ॥

सो तस्स सखस्स दुहस्स मोक्खो, जं चाहदं सपयं जंतुमेयं ।

दीहामयधिप्पमुणो पसत्थो, तो होइ अचंतसुही कयत्थो ॥ ११० ॥

ध्यास्या—‘सः’ इति मोक्षं प्राप्तः ‘वस्मात्’ जातिजराभरणदिरूपत्वेन प्रतिपादितात् सर्वं साद् दुःसात् सर्वत्र मुपव्यननेन परी, ‘मुणः’ दृष्टम्भूतः, यत् कीदृग् ? इत्याह—‘यद्’ दुलं वाचते सततं जन्तुम् ‘एने’ प्रत्यक्षम्, दीपांनि—स्तिर्धितः प्रथमात् कर्मानि सानि आभया इव—रोगा इव विविधयायाविधायितया दीर्घाभयास्तेभ्यो विप्रमुक्तो दीर्घाभयविप्रमुणः अत एव ‘प्रदात्ता’ प्रसंसादः, सतः किम् ? इत्याह—‘तो’ इति ‘तवः’ दीर्घाभयविप्रमोक्षाद् भवति अत्यन्तमुत्ती, तव एव च कृतार्थ इति सूत्रार्थः ॥ ११० ॥ सकलाऽप्ययनार्थं निगमयितुमाह—

अणाइफालप्पभयस्स एत्तो, सखस्स दुक्खस्स पमुक्खमग्गो ।

विपाहिओ जं समुविण सत्ता, कमेण अचंतसुही भयंति ॥ १११ ॥ त्ति चेनि ॥

व्याख्या—अनारिकाळप्रभयस ‘एव’ अनन्तरोक्तः सर्वस्य दुःसत्स ‘प्रमोक्षमार्गः’ प्रमोक्षोपायो ज्ञातव्यः, च ‘समुपेत्त’ सम्यग् प्रतिपद्य सत्त्याः ‘दग्गेण’ उत्तरोत्तरगुणप्रतिपत्तिरूपेणाऽत्यन्तसुखिनो भवन्तीति सूत्रार्थः ॥ १११ ॥ ‘इति’ परितप्तान्नो, प्रवर्तनीति पूर्वेण ॥

इति श्रीनिमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां
सुखबोधोपायां प्रमादस्यानाख्यं द्वारिचामध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ कर्मप्रकृतिनामकं त्रयस्त्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तराऽध्ययने प्रमादस्थानान्युक्तानि, तैश्च कर्म वध्यते, तस्य च काः प्रकृतयः ? कियती वा स्थितिः ? इत्यादि-
सन्देशापनोवाय कर्मप्रकृतिनामकमध्ययनं त्रयस्त्रिंशं समारभ्यते, तत्त्वदयाविसूत्रम्—

अष्ट कर्माहं पोरुछामि, आणुपुष्टिं जहक्कमं । जेहिं चट्टे अयं जीवे, संसारे परिवत्ताए ॥ १ ॥
व्याख्या—अष्ट कर्माणि यद्यामि, “आणुपुष्टिं” ति आणुपूर्व्यां, इयं च पञ्चातुष्ट्योर्विरवि सम्भवत्यत आह—

‘यथाक्रमं’ क्रमाज्जतिग्रेण, दोषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

नाणस्साऽऽघरणिज्जं, दंसणावरणं तथा । वेयणिजं तथा मोहं, आउकम्मं तद्देव य ॥ २ ॥

नामं कम्मं च गोये च, अंतरायं तद्देव य । एवमेयाहं कम्माहं, अट्टेव उ समासओ ॥ ३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २-३ ॥ मूलप्रकृतीः कर्मणोऽभिधाय उत्तरप्रकृतीराह—

नाणावरणं पंचविहं, सुयं अभिणिगोहिंयं । ओहिं नाणं तइयं, मर्णेनाणं च केवेलं ॥ ४ ॥

निंहा तद्देव परंला, निद्वानिदा य परंलपयला य । तत्तो य थीणेगिद्धी, पंचमा होइ नायवा ॥ ५ ॥

चंखुमचर्कंखुओहिंस्स दंसणे केवळे य आवरणे । एवं तु नवविगणं, नायवं दंसणावरणं ॥ ६ ॥

वेयणियं पि य दुविहं, सायमसायं च आहियं । सायस्स उ वह्म मेया, एमेवासायस्स वि ॥ ७ ॥

मोहणिज्जं पि दुविहं, दंसणे चरणे तथा । दंसणे ति विहं वुत्तं, चरणे दुविहं भवे ॥ ८ ॥

सम्मत्तं चेय मिच्छत्तं, सम्मामिच्छत्तमेव य । एयाओ तिन्नि पयडीओ, मोहणिज्जस्स दंसणे ॥ ९ ॥
परित्तमोएणं फम्मं, दुविहं तु वियाहियं । कसायमोहणिज्जं च, नोकसायं तहेव य ॥ १० ॥
सोलसविहभेदेणं, फम्मं तु कसायजं । सत्तविह नवविहं वा, कम्मं च नोकसायजं ॥ ११ ॥
नेरइयतिरिक्खाज्ज, माणुस्साउं तहेव य । देवाउयं चउत्थं तु, आउकम्मं चउधिहं ॥ १२ ॥
नामं फम्मं तु दुविहं, सुहमखुहं च आहियं । सुहस्स उयह भैया, एमेव य असुहस्स वि ॥ १३ ॥
गोत्तं फम्मं तु दुविहं, उचं नीयं च आहियं । उचं अट्टविहं होइ, पवं नीयं पि आहियं ॥ १४ ॥
दाणे लाभे य भोगे य, उवभोगे वीरिए तहा । पंचविहमंतरायं, समासेण वियाहियं ॥ १५ ॥

व्याख्या—सुगमान्येव । नवरम्—ज्ञानावरणं पञ्चविधम्, तत्र कथं पञ्चविधम् ? इत्याशङ्कायाम् आचार्यभेदादेव
इदावरणस्य भेद इत्यभिप्रायेणाऽऽचार्यस्यैव भेदानाह—‘श्रुतमि’त्यादि ॥ “सायस्स व दहू भेय” त्ति सातस्य तु बहवो
भेदाः यदेतुभूतभूतानुकम्पादीनां षट्भेदस्यात् । एवमेवाऽसातस्यापि दुःखलोकादितरेषु षट्भेदविधत्वादेव ॥ “सत्तविह नव-
विहं य” त्ति विन्दुलोपात् सप्तविधं नवविधं वा कर्म नोकसायजं, तत्र सप्तविधं हास्यादिषट्कं देवस्य सामान्यविवक्षयैक
प्रेयेति, नवविधं तु तदेव षट्कं वेदग्रयसहितम् ॥ “उचं अट्टविहं होइ” त्ति इत्यत्राऽष्टविधत्वं बन्धहेत्यष्टविधत्वात्, अष्टौ हि
जात्यभेदादय उरोगोत्रस्य बन्धहेतवः, तावन्त एव च जातिभेदादयो नीचैर्गोत्रस्येति सूत्रद्वारादशकार्यः ॥ ४-५-६-७-८-९-
१०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ इत्थं प्रकृतयोऽभिहिताः । सम्प्रत्येतन्निगमनायोत्तरमन्यसम्बन्धनायाह—

गयाओ मूलपयडीओ, उत्तराओ य आहिया । पएसगं खित्तकाले य, भावं चादुत्तरं सुण ॥ १६ ॥
व्याख्या—एता मूलप्रकृतयः ‘उत्तराश्च’ उत्तरप्रकृतय आख्याताः, प्रदेसाः—परमाणवस्तेषामग्रं—परिमाणं प्रदेशाग्रं,

श्रीउत्तरा-
ध्ययनसू-
श्रीनमिच-
न्द्रीया
सुखमोधा-
स्या लघु-
दृष्टिः ।
॥३६६॥

“सेचकाले य” इति क्षेत्रशाली च ‘भावं च’ अनुभावलक्षणं पर्यायं चतुःस्थानिकादिरसमिति यावत्, “अदुत्तरं” इति अत उत्तरं शृणु कथ्यमातमिति शेष इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ तत्र तावत् प्रदेशप्रमाह—

सर्वेति चैव कर्माणां, परसगमणंतगं । गंठियसच्चाईयं, अंतो सिद्धाण आहियं ॥ १७ ॥
व्याख्या—सर्वेषां, ‘च’ पूरणे, ‘एव’ अपिशब्दार्थः, सर्वेषामपि कर्मणां प्रवेशाप्रम् अनन्तमेयाऽनन्तकं, वृषानन्तकं प्रन्थिगसत्त्वाः—ये प्रन्थिदेशं गत्वाऽपि तद्देशविधानेन न फलदाचिदुपरिष्टाद् गन्तारः ते चाऽभव्या एवाऽत्र गृह्यन्ते तात् अतीतं—वेभ्योऽनन्तगुणत्वेन अतिक्रान्तं प्रन्थिगसत्त्वातीतं, तथा ‘अन्तः’ मध्ये सिद्धानामाख्यातम्, सिद्धेभ्यो हि कर्म-परमाणवोऽनन्तभाग एवेति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ सम्प्रति क्षेत्रमाह—

सप्तजीवाण कर्मं तु, संगहे छदिसागयं । सर्वेसु वि परसेसु, सर्वं सर्वेण यद्धगं ॥ १८ ॥
व्याख्या—सर्वजीवानां कर्म, ‘तु’ पूरणे, ‘सङ्गहे’ सङ्गृहकियायां योग्यं भवतीति शेषः । कीदृशं सत् ? इत्याह—
“छदिसागयं” इति पण्णां दिशां समाहारः पद्धिदं तत्र गतं—स्थितं पद्धिदिशागतम्, एतच्च द्वीन्द्रियार्दनेवाधिकृत्य नियमेन क्वात्येत्ययम्, एकेन्द्रियाणामन्यथाऽपि सम्भवात् । तथा चागमः—“पुनरिदिया णं भंते । तेयारुम्मपोगल्लणं गहणं करेमाणे निंति सिच छदिसि करेह चउदिसि करेह छदिसि करेह ? गोयमा । सिच तिदिसि सिच चउदिसि सिच पंच-यदं भवति ? इत्याह—“सर्वेसु वि परसेसु” इति सुव्यवस्थायात् सर्वैरपि ‘प्रदेशैः’ आत्मसम्बन्धिभिः ‘सर्वे’ समस्तं

गोपम ! स्यात् त्रिदितं स्यात् चतुर्दिनं स्यात् पद्धिदितं स्यात् पद्धिदितं करोति । द्वीन्द्रियो यावत् पञ्चेन्द्रियो नियमात् पद्धिदितं करोति ?
१ “पुनरिदियो भगवन् ! तजसकर्मणुल्लानां गहणं कुंराणं, किं त्रिदितं करोति चतुर्दिनं करोति पद्धिदितं करोति ?

त्रयस्त्रिंशं
कर्मप्रकृति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
कर्मणां
परमाणुपरि-
माणं क्षेत्रप-
रिमाणं च ।
॥ ३६६ ॥

ज्ञानावरणदि न त्वन्यतरदेव 'सर्वेण' गम्यमानत्वात् प्रकृतिस्थित्यादिना प्रकारेण वदं—क्षीरोदकवद् आत्मप्रदेशैः श्रुष्टं
तदेव यद्वक्तमिति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ सम्प्रति कालमाह—

उदहीसरिसनामाणं, तीसई कोडिकोडीओ । उक्कोसिया होइ ठिई, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ १९ ॥
आवरणिज्जाण दुण्हं पि, वेयणिज्जे तहैव य । अंतराप य कम्मम्मि, ठिई एसा वियाहिया ॥ २० ॥
उदहीसरिसनामाणं, सत्तरिं कोडिकोडीओ । मोहणिज्जस्स उक्कोसा, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ २१ ॥
तिसीस सागरोयम, उक्कोसेणं वियाहिया । ठिई उ आउकम्मस्स, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ २२ ॥
उदहीसरिसनामाणं, वीसई कोडिकोडीओ । नामगोआण उक्कोसा, अंतमुहुत्तं जहन्निया ॥ २३ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नपरम्—उदधिना सदृशं नाम येषां तानि उदधिसदृशतासन्ति—सागरोपमानि क्षेपाम्
॥ १९-२०-२१-२२-२३ ॥ सम्प्रति भावमभिधातुमाह—

सिद्धाणऽणंतभागे, अणुभागा द्रवंति उ । सर्वेसु वि पएसगं, सबजीवेसऽहच्छियं ॥ २४ ॥

व्याख्या—सिद्धानामनन्तभागे 'अणुभागाः' रसविशेषा भवन्ति, 'तुः' पूरणे, अयं चाऽनन्तगतोऽनन्तसङ्घः एवेति ।
तथा 'सर्वेष्वपि' प्रकमादणुभागेषु, प्रदिरयन्त इति प्रदेशाः—बुद्ध्या विभज्यमावास्तुद्विभागैकदेवास्तेषामयं प्रदेशां "सर्व-
जीवेसऽहच्छियं" ति सर्वजीवेष्व्योऽतिमान्त्वम्, ततोऽपि तेषामनन्तगुणत्वादिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ अच्ययनार्थोपसंहार-
व्याजेनोपदेष्टुमाह—

श्रीलक्ष्मणा-
व्ययनयने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोग्या-
रपा लघु-
शुचिः ।

॥ ३६७ ॥

तस्मा एतसि कस्मान्नं, अणुभागे वियाणिया । एतसि संवरे चैव, खवणे य जए बुहे ॥ २५ ॥ त्ति वेमि ॥
व्याख्या—“तम्” त्ति यस्मादेवंविधाः प्रकृतिवन्धादयः तस्मादेतेषां कर्मणामनुभागात् उपलक्षणत्वात् प्रकृतिवन्धा-
दीन् विद्याय ‘एतेपमि’ति कर्मणो ‘सवरे’ निरोधे ‘च’ समुच्चये ‘एव’ अवधारणे भिन्नकर्मः, ततः ‘क्षपणे च’ निर्जरेणे
“जए” त्ति ‘एतेवैव’ यन्नं कुर्वन्नेव ‘युयः’ विद्वानिति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविनिर्भितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुदीक्षायां सुख-
योग्याणां कर्मप्रकृतिनामकं त्रयस्त्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

त्रयस्त्रिंशं
कर्मप्रकृति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
कर्मक्षपणे
उपदेशः ।

॥ ३६७ ॥

अथ चतुर्विंशं लेखाख्यमध्ययनम् ।

लेख्यानां
नामादि-
द्वाराणि ।

अनन्तराध्ययने कर्मप्रकृतय उक्ताः, तत्स्थितिश्च लेखावशत इत्यतस्तदभिधानार्थं चतुर्विंशं लेखाध्ययननामक-
मध्ययनमारभ्यते, अस्य चेदमादिसूत्रम्—

लेसजक्षपणं पवक्त्वामि, आणुपुर्धि जहकमं । छणहं पि कम्मलेसाणं, अणुभावे सुणेह मे ॥ १ ॥

व्याख्या—लेखाऽमिधायकमध्ययनं लेखाध्ययनं तत् प्रवक्ष्यामि आनुपूर्व्या यथाक्रममिति च प्राग्वत् । तत्र च
पणामपि 'कर्मलेखात्' कर्मस्थितिविधावतत्त्वद्विशिष्टद्रवरूपाणाम् 'अनुभावान्' रसविशेषान् श्रुत मे कथ्यत इति
क्षेप इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ एतदनुभावाच्च नामादिप्ररूपणातः कथिता एव भवन्तीति तत्प्ररूपणाय विनैयाभिमुखी-
करणकारि द्वारसूत्रमाह—

नामाहं वण्णरसगंधफासपरिणामलक्खणं ठाणं । ठिहं गहं च आउं, लेसाणं तु सुणेह मे ॥ २ ॥

व्याख्या—नामानि तथा वर्ण-रस-गन्ध-स्पर्श-परिणाम-लक्षणमिति पदपटूस्त्य समाहारनिर्देशः । परिणामश्चाऽत्र-
जघन्यादिः, लक्षणं च-पञ्चाश्रयासेवनादि, 'स्थानम्' उत्कर्षोऽपकर्षरूपं, 'स्थितिम्' अवस्थानकालं, 'गतिं' नरकादिकान्
गतौ याज्याप्यते, 'आयुः' जीवितं यावति तत्राऽवशिष्यमाणे आगामिभवलेखापरिणामस्तदिह गृह्यते, लेख्यानां, 'तुः'
पूरणे, श्रुत मे इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ 'यथोद्देशं निर्देशः' इति न्यायतो नामान्याह—

१ लिख्यते-क्षिप्यते भावमा कर्मणा सहाऽनवेति लेखा, कृष्णादिद्रव्यसात्त्विक्यादात्मनः परिणामविशेषः, यदुक्तम्—कृष्णादिद्रव्य-
सात्त्विक्याद, परिणामो य भात्मनः । स्फटिकखेच तत्रायं, लेखाशब्दः प्रयुज्यते ॥ १ ॥

श्रीउत्तरा-
ध्ययनध्वरे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुख्योषा-
स्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३६८ ॥

किण्हा नीला य काऊ य, तेऊ पम्हा तहेव य । सुक्का लेसा य छट्टा उ, नामाई तु जहक्कमं ॥ ३ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ३ ॥ वर्णानाह—

जीमूयनिद्वसंकासा, गवलरिट्टगसन्निभा । खंजंजननयणनिभा, किण्हेलेसा उ वण्णओ ॥ ४ ॥
नीलाऽसोगसंकासा, चासपिच्छसमण्णभा । वेरुलियनिद्वसंकासा, नीलेलेसा उ वण्णओ ॥ ५ ॥
अयसीपुण्फसंकासा, कोइलच्छदसन्निभा । पारेवयगीवनिभा, काउलेसा उ वण्णओ ॥ ६ ॥
विंशुलुयधाउसंकासा, तरुणाइवसन्निभा । सुयंतुंउपईवनिभा, तेउलेसा उ वण्णओ ॥ ७ ॥
हरियालभेयसंकासा, इलिहाभेयसन्निभा । सणासणकुसुमनिभा, पम्हलेसा उ वण्णओ ॥ ८ ॥
संखंककुंदसंकासा, खीरधारसमण्णभा । रययहारसंकासा, सुक्कलेसा उ वण्णओ ॥ ९ ॥

व्याख्या—“जीमूयनिद्वसंकास” चि प्राकृतत्वात् शिग्धजीमूतसङ्कासा, गवलं-मदिपयृङ्गं रिष्टकः-फलविशेषः
वत्सन्निभा, “पंज” चि लखनम् अखनं-फज्जलं नयनमिति-उपचारात् तदेकदेशस्तन्मध्यवर्त्ती कृष्णसारस्त्रिभा कृष्ण-
लेइया ‘वर्णतः’ वर्णमाश्रित्य ॥ “वेरुलियनिद्वसंकास” चि प्राकृतत्वात् शिग्धयैर्यसङ्कासा ॥ कोफिलच्छदः-वैल-
फण्टकः, पाठान्तरे कोफिलच्छविसन्निभा, चेपं स्पष्टमिति सूत्रपदकार्यः ॥ ४-५-६-७-८-९ ॥ रसानाह—

जह कडुयंतुंगरसो, निबरसो कडुयरोहिणिरसो वा ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ कण्हाइ नायवो ॥ १० ॥
जह तिकडुयस्स रसो, तिक्वो जह हत्थिपिप्पलीए वा ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ नीलाए नायवो ॥ ११ ॥

चतुर्विंशं
लेइयाल्य-
मध्ययनम् ।

लेइयानां
नाम-वर्ण-
रसद्वाराणि ।

॥ ३६८ ॥

जह तरुणगंधयरसो, तुवरकविट्टस्स वावि जारिसओ ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ काळए नायवो ॥ १२ ॥
जह परिणयंगरसो, पक्कविट्टस्स वा वि जारिसओ ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ तेळए नायवो ॥ १३ ॥
वरयारुणीह व रसो, विविहाण व आसवाण जारिसओ ।
मधुमेरयस्स व रसो, इत्तो पम्हाए परएणं ॥ १४ ॥
खजूरमुदियरसो, खीररसो खंडसक्कररसो वा ।
इत्तो वि अणंतगुणो, रसो उ सुक्काए नायवो ॥ १५ ॥

ध्याख्या—स्पष्टान्येव । तवरम्—वरयारुणी—प्रधानसुता, आसवाः—पुष्पप्रभवमयानि ॥ ‘मधुमेरयस्से’ति समाहारः, तत्र मधु—मद्यविशेषो मेरेयं—सरफः, अतो वरयारुण्यादिरसात् पक्कायाः प्रक्रमद् रसः ‘परकेणे’ति अनन्तगुणत्वात् तदतिस्फमेण वर्तत इति गम्यते, अयं च किञ्चिदुन्मूलः कपायो मधुरत्वेति भावनीयमिति ॥ सुद्रिका च—द्राक्षेति सूत्रपदार्थः ॥ १०-११-१२-१३-१४-१५ ॥ सम्प्रति गन्धभाह—

जह गोमडस्स गंधो, सुणगमडस्स व जहा अहिमडस्स ।
एत्तो वि अणंतगुणो, छेसाणं अप्पसत्थाणं ॥ १६ ॥
जह सुरभिक्षुमगंधो, गंधवासाण पिस्समाणाणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, पसत्थेछेसाण तिण्हं पि ॥ १७ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“गंधवासाने” ति गन्धाश्च—कोष्ठपुटपाकनिष्पन्नाः वासाश्च—इतरे गन्धवासाः, इह
पेवदक्षान्येयोपचारादेवमुक्तानि तेषाम्, इह चाऽनुष्ठोऽपि गन्धविशेषो लेदयानां तारतम्येनाऽवसेय इति सूत्रद्वयार्थः
॥ १६-१७ ॥ सम्प्रति स्पर्शमाह—

जह करगयस्स फासो, गोजिन्भाए च सागपत्ताणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, लेसाणं अण्पसत्थाणं ॥ १८ ॥
जह बूरस्स वि फासो, नवणीयस्स च सिरीसकुसुमाणं ।
इत्तो वि अणंतगुणो, पसत्थलेसाण तिण्हं पि ॥ १९ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—यथाक्रमप्रशस्तानां प्रशस्तानां च क्रमचादि-यूरादिसमः स्पर्शो वाच्यः ॥ १८-१९ ॥
परिणामद्वारमाह—

तिविहो च नयविहो वा, सत्तावीसइविहिकसीओ वा ।
दुसओ तंयालो वा, लेसाणं होइ परिणामो ॥ २० ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“त्रिविधः” जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदेन, ‘नवविधः’ यदेपामपि स्वस्थानतारतम्यचिन्तायां
प्रत्येकं जघन्यादित्रयेण गुणता, एवं पुनः पुनश्चिह्नगुणनया सप्तविंशतिविवत्वादि भावनीयम् । उपलक्षणञ्चैतत् तारतम्य-
चिन्तायां, सद्गानियमस्याऽभावात् । तथा च प्रज्ञापना—“कैण्हलेसा णं भंते ! कइविहं परिणामं परिणमइ ? गोयमा !

१ “कृन्नेरहा भगवन् ! कतिमिध परिणामं परिणमति ? गोतम ! त्रिविधं वा नवविधं वा सप्तविंशतिविधं वा एकान्दीतिविधं
वाऽऽदि दाइए विहरत्तादिहं द्विसप्तविधं वा बहु वा बहुविधं वा परिणामं परिणमति, एवं यावत् द्युष्टलेदयो” ।

विशिष्टं वा नयविष्टं वा सत्तावीसद्विष्टं वा एकासीद्विष्टं वा वि जाव तेयालदुसयविष्टं वा बहुं वा बहुविष्टं वा परिणामं परिणमद, एवं जाव सुयलेसा” इति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ लक्षणमाह—
 पंचासवप्पवत्तो, तीहिं असुत्तो छत्तु अविरजो य । तिवारंभपरिणजो, खुदो साहस्सिओ नरो २१ ॥
 निंदंयसपरिणामो, निस्संसो अजिहंदिओ । एयजोयसमाउत्तो, कण्हलेसं तु परिणमे ॥ २२ ॥
 ईसाअमरिसअतवो, अविज्ज माया अहीरिया य । गेही पजोसे य सढे, पमसे रसलोल्लुए ॥ २३ ॥
 आरंभओ अविरजो, खुदो साहस्सिओ नरो । एयजोगसमाउत्तो, नीललेसं तु परिणमे ॥ २४ ॥
 धंके पंकसमायारे, नियदिह्णे अणुजुए । पलिउंचग ओचहिए, मिच्छदिट्ठी अणारिए ॥ २५ ॥
 उप्फालगदुडयाई य, तेणे आवि य मच्छयी । एयजोगसमाउत्तो, काउलेसं तु परिणमे ॥ २६ ॥
 नीयावित्ती अचवले, अमाई अकुज्जहले । विणीयविणए दंते, जोगवं उवहाणवं ॥ २७ ॥
 पियपम्मे दढधम्मे, वज्जभीरू हिएसए । एयजोगसमाउत्तो, तेउलेसं तु परिणमे ॥ २८ ॥
 एयणुखोहमाणे य, मायालोभे य पयणुए । पसंताचित्ते दंतप्पा, जोगवं उवहाणवं ॥ २९ ॥
 तथा य पयणुवाई य, उवसंते जिहंदिए । एयजोयसमाउत्तो, पम्हलेसं तु परिणमे ॥ ३० ॥
 अदरुदाणि वज्जित्ता, धम्मसुक्काणि साहए । पसंतचित्ते दंतप्पा, समिए गुत्ते य गुत्तिस्तु ॥ ३१ ॥
 सरागे बीयरगे वा, उवसंते जिहंदिए । एयजोगसमाउत्तो, सुक्कलेसं तु परिणमे ॥ ३२ ॥

व्याख्या—पञ्चाशवप्रवृत्तः ‘त्रिभिः’ प्रस्तावान्मनोवाक्यैः अगुप्तः ‘पदसु’ जीवनिर्वाचये अविरतः, वीज्याः—उत्कटाः सारूपतोऽध्यवसायतो वा आरम्भाः—सावयव्यापारास्तत्परिणतः—वस्मिन्निरतः ‘क्षुद्रः’ सर्वस्यैवाऽहितैषी, सहसा—अप-

श्रीउत्तरा-
व्ययनमूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुस्तनोवा-
ल्या लघु-
बुद्धिः ।
॥ ३७० ॥

गोलोच्य प्रवर्तते सादृशिकः सौर्वादिकृदित्यर्थः, नर उपलक्षणत्वात् व्याधिर्वा ॥ “निदंघस” स्ति ऐष्टिकाभुम्भिकापाय-
शङ्काविकलः परिणामो यस्य सः, तथा “निस्ससो” स्ति ‘नृशंसः’ नित्तंशो जीवान् विदिसन् न मनागपि शङ्कते, अजि-
वेन्द्रियः, एते च ते योगाश्च-व्यापारा एतदयोगादौः समायुक्तः-अन्वित एतदयोगसमायुक्तः कृष्णलेइशामेव तुशन्वत्सा-
ज्यधारणार्थत्वात् परिणमेत् ॥ ईर्ष्या च-परगुणावहनम् अमर्षश्च-अत्यन्ताभिनिवेशः अतपश्च-सर्वोविपर्ययोऽमीपां समा-
हारः, ‘अविद्या’ कुशाकरूपा, ‘माया’ प्रतीका, ‘अदीकता च’ असमाचारविषया निर्लज्जता, ‘शुद्धिः’ विपर्येषु लान्यद्वयं,
‘प्रद्वेषश्च’ अभेदोपपत्त्यादेह सर्वत्र सद्धान् अनुरेवोच्यते, अत एव ‘शठः’ अलीकभाषणात्, ‘प्रमत्तः’ प्रकर्षेण जातिमदा-
सेयनात्, ‘रसलोढुपः’ सातगवेपकश्च ॥ ‘आरम्भात्’ प्राण्युपमर्दाद् अविरतः शेषं प्राग्वत् ॥ यक्रः यचसा, यक्र-
समाचारः क्रियया, निष्ठतिमान् मनसा, अवलुक्तः कथश्चिद् शृङ्गकतुंमशस्यतया, “पल्लिचंग” स्ति प्रतिकुञ्जकः
स्सदोपमच्छादकतया, उपधिः-छद्म तेन चरति औपधिकः समंघ्र न्याजतः प्रदृष्टेः, एकार्थिकानि वेतानि, सिप्यादष्टिः
अनार्थः ॥ “उपश्लाग” स्ति उज्जासकं यथा पर उवास्यते दुष्टं च रागादिदोषबद् यथा भयत्वेचं बदनशील उज्जासक-
दुष्टपादौ, ‘चः’ समुच्चये, ‘क्तेना’ चौरः, ‘चः’ समुच्चये, ‘अपि च’ इति पूरणे, मत्सरः-परसम्पत्सहनं तद्वान् मत्सरी,
शेषं प्राग्वत् ॥ “मीराविधि” स्ति ‘मीचेदृतिः’ कायमनोवाग्भिरनुत्सिकः, योगः-स्वाध्यायादिव्यापारस्तद्धान् ‘उपधान-
यात्’ विहितशास्त्रोपचारः, शेषं स्पष्टम् ॥ प्रतुक्रोचमानः, ‘चः’ पूरणे, भाया लोभश्च प्रतुक्रो यत्येति शेषः, अत एव
प्रशान्तचित्तो दान्तात्मा ॥ ‘उपशान्तः’ अनुकृतस्योपशान्ताकृतिः, शेषं स्पष्टम् ॥ आर्तरोद्रे वञ्चित्वा धर्मशुद्धे साधयेत्
यः स प्रशान्तचित्त इत्यादि, शेषं स्पष्टम् इति सूत्रादशकार्यः ॥ २१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२ ॥

चतुर्विंशं
लेश्याख्य-
मध्ययनम् ।
लेश्यानां
उद्वेग-
धारम् ।

॥ ३७० ॥

અસ્સંલેખાણો સપ્પિણીણ ઉસ્સપ્પિણીણ જે સમયા । સંલ્લાઈયા લોગા, લેસાણ હવંતિ ઠાળાં ॥ ૩૩ ॥
વ્યાખ્યા—અસલેખાણામયસર્પિણીના વયોત્સર્વિણીનાં ચે સમયાઃ, કિયન્તઃ ? ફલ્લાહ—સદ્ધ્યાતીત્વા લોકાઃ,
કોડયઃ ? અસલેખલોકાકાશપ્રદેશપરિમાણા લેશ્યાનાં ભવન્તિ, ‘સ્થાનાનિ’ પ્રકર્યોડપકર્પછતાનિ તત્પરિમાણાનીતિ શેષ
ઈતિ સૂત્રાર્થઃ ॥ ૩૩ ॥ શ્દર્શનીં સ્થિતિમાહ—

મુહુત્તદં તુ જહન્ના, તિત્તીસં સાગરા મુહુત્તહિયા । ઉક્કોસા હોઈ ઠિઈ, નાયધા કિણ્હલેસાણ ॥ ૩૪ ॥
મુહુત્તદં તુ જહન્ના, દસડદહી પલિયમસંલ્લભાગમન્ભહિયા । ઉક્કોસા હોઈ ઠિઈ, નાયધા નીલલેસાણ ॥
મુહુત્તદં તુ જહન્ના, તિલુવહી પલિયમસંલ્લભાગમન્ભહિયા । ઉક્કોસા હોઈ ઠિઈ, નાયધા કાડલેસાણ ૩૫
મુહુત્તદં તુ જહન્ના, વોળુવહી પલિયમસંલ્લભાગમન્ભહિયા । ઉક્કોસા હોઈ ઠિઈ, નાયધા તેડલેસાણ ૩૭
મુહુત્તદં તુ જહન્ના, દસડદહી હોઈ મુહુત્તમન્ભહિયા । ઉક્કોસા હોઈ ઠિઈ, નાયધા પમ્હલેસાણ ૩૮ ॥
મુહુત્તદં તુ જહન્ના, તિત્તીસં સાગરા મુહુત્તહિયા । ઉક્કોસા હોઈ ઠિઈ, નાયધા સુફલેસાણ ॥ ૩૯ ॥

વ્યાખ્યા—મુહૂર્ત્તદં તુ, કોડયઃ ? અન્તર્મુહૂર્ત્તમેવ જયન્ત્યા । ત્રયલ્લિશન્ ‘સાગર’ તિ સાગરોપમાનિ “મુહુત્ત-
હિય” તિ શ્લોચરત્ર ચ મુહૂર્ત્તશબ્દેનોપચારાન્ મુહૂર્ત્તશ્લેશ એવોક્તઃ, તત્તત્ત્વાન્તમુહૂર્ત્તોધિકાનિ લક્ષ્યા ભવતિ સ્થિતિઃ
કૃણ્ણલેશ્યાયાઃ । શ્દ પાન્તર્મુહૂર્ત્તશબ્દેન પૂર્વોચરભવસમ્બન્ધન્યન્તર્મુહૂર્ત્તશ્લેશ્યમુકં દ્રષ્ટવ્યમ્ । એષ મુત્તરત્રાડપિ । શેષં સુગમમિતિ
સૂત્રપદાર્થઃ ॥ ૩૪-૩૫-૩૬-૩૭-૩૮-૩૯ ॥ પ્રકૃતસુપસહરજુત્તરમન્યસમ્બન્ધમાહ—

પસા સ્વલ્લ લેસાણં, ઓહેણ ઠિઈં ઉવન્નિયા હોઈ । ચડસુ વિર્ગઈસુ ફત્તો, લેસાણ ઠિઈં ઉવુચ્છામિ ૪૦
વ્યાખ્યા—સ્પષ્ટમ્ ॥ ૪૦ ॥ પ્રવિષ્ઠાતયાહ—

दसवाससहसाहं, काऊए ठिई जहन्निया होइ । तिन्नोदही पलियमसंखभागं च उक्कोसा ॥४१॥
 तिलुदही पलियमसंखभागो जहन्न नीलठिई । दस उदही पलिओवमसंखभागं च उक्कोसा ॥४२॥
 दस उदही पलिओवमसंखभागं जहन्निया होइ । तिन्नीससागराहं, उक्कोसा होइ किण्हाए ॥४३॥
 एसा नेरइयाणं, लेसाण ठिई उ वन्निया होइ । तेण परं वुच्छामि, तिरियमणुस्साण देवाणं ॥४४॥
 अंतोमुहुत्तमदं, लेसाण ठिई जहिं जा उ । तिरियाण नराणं वा, वज्जिप्पा केवलं लेसं ॥४५॥
 मुहुत्तदं तु जहन्ना, उक्कोसा होइ पुणकोडी उ । नवहिं बरिसेहिं ऊणा, नायवा सुक्कलेसाए ॥४६॥
 एसा तिरियनराणं, लेसाण ठिई उ वन्निया होइ । तेण परं वुच्छामि, लेसाण ठिई उ देवाणं ॥४७॥
 दसयाससहसाहं, किण्हाए ठिई जहन्निया होइ । पलियमसंखेज्जइमो, उक्कोसा होइ किण्हाए ॥४८॥
 जा कण्हाइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया । जहन्नेणं नीलाए, पलियमसंखं च उक्कोसा ॥
 जा नीलाइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया । जहन्नेणं काऊए, पलियमसंखं च उक्कोसा ५०
 तेण परं वोच्छामि, तेज्जेसा जहा सुरगणाणं । भवणवइ-वाणमंतर-जोइस-वेमाणियाणं च ॥५१॥
 पलिओधमं जहन्ना, उक्कोसा सागरा उ दुण्हइहिया । पलियमसंखिज्जेणं, होइ सभागेण तेज्जए ॥५२॥
 दसयाससहसाहं, तेज्जए ठिई जहन्निया होइ । दुण्णुदही पलिओवमअसंखभागं च उक्कोसा ॥५३॥
 जा तेज्जइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया । जहन्नेणं पम्हाए, दसमुहुत्तजहियाहं उक्कोसा ५४
 जा पम्हाइ ठिई खल्ल, उक्कोसा सा उ समयमब्भहिया । जहन्नेणं सुक्काए, तिन्नीसमुत्तमब्भहिया ५५

ग्याख्या—दशवर्षसहस्राणि वापोवायाः स्थितिर्जघन्यका भवति, त्रयः ‘उदधयः’ सागरोपमाणीत्यर्थः “पलियम-

संयमां च" त्ति सूत्रत्वात् पत्योपमासङ्ख्येयभागोत्कृष्टा । इयं च जघन्या रत्नप्रभायाम्, उत्कृष्टा वालुकायाम् । नीलाया जघन्या वालुकायाम्; उत्कृष्टा धूमप्रभायाम् कृष्णाया जघन्या धूमप्रभायाम्, इतरा तु महतिमः प्रभायाम्; शेषं नारकमूर्तेषु त्रिषु स्पष्टम् ॥ "एसा" सूत्रं स्पष्टम् ॥ तिर्यञ्चतुष्यसूत्रे "अंतोमुहूर्तोदं" ति 'अन्तर्मुहूर्तोदं' अन्तर्मुहूर्तं कालं लेश्यानां स्थितिर्जघन्या उत्कृष्टा वेति शेषः, कतरासाम् ? इत्याह—'यसिन् यसिन्' इति पृथिवीकायादौ सम्भू-
च्छिममनुष्यादौ च 'धाः' कृष्णाद्याः, 'तुः' पूरणे तिरिचां मनुष्याणां च मध्ये सम्भवन्ति तासां वर्जयित्वा 'केचलां' शुद्धां लेश्यां शुक्लेश्यामित्यर्थः ॥ अस्या एव स्थितिमाह—'मुहूर्त्सि'त्यादि स्पष्टम्, नवरम्—इह यद्यपि कश्चिद् अष्टवार्षिकोऽपि पूर्वकोट्यायुर्व्रतपरिणाममवाप्नोति तथाऽपि नैतावद्वयः स्वस्य वर्षपर्यायादवार्कं शुक्लेश्यायाः सम्भव इति तत्र भिन्नैरुक्ता पूर्वकोटिरुच्यते ॥ "एसा" सूत्रं स्पष्टमेव ॥ प्रतिज्ञातमाह—'दसे'त्यादि सूत्रत्रयं स्पष्टम् । नवरम्—"पलियमसंखेज्ज-
इमो" त्ति पत्योपमासङ्ख्येतमः प्रस्तावाद् भागः, इयं च द्विधाऽपि कृष्णायाः स्थितिरैतावदायुषामेव भवनपति-व्यन्त-
राणां व्रष्टव्या ॥ नीलासूत्रे "पलियमसंखं च" त्ति सूचनान् सूत्रमिति पत्योपमासङ्ख्येयभागः, बृहत्तरश्चायं भागः पूर्व-
सादवसेयः । कापोत्ताया अपि स्थितिर्जघन्येतरा च भवनपति-व्यन्तराणामेव ज्ञातव्या । बृहत्तमश्चाऽत्राऽसङ्ख्यातभागो
गृह्यते ॥ इत्थं निकायद्वयभाविनीमाषलेश्यात्रयस्थितिमुपदर्श्य समस्तनिकायभाविनीं तेजोलेश्यास्थितिमभिधानुं प्रतिज्ञा-
सूत्रमाह—"तेज" त्ति ततः परं प्रवक्ष्यामि तेजोलेश्यां 'यथे'ति येनाऽवस्थानप्रकारेण मुरगणानां भवति, 'तथे'त्युप-
स्कारः, भवनपति-व्यन्तर-ज्योतिर्धैमानिकानां, 'चः' पूरणे ॥ प्रतिज्ञातमाह—"पलिं"त्यादि सूत्रचतुष्टयं स्पष्टम् ।
नवरम्—प्रथमसूत्रे वैमानिकानेवाश्रित्य तैजस्याः स्थितिरुक्ता । तत्र च जघन्या सौधर्मे उत्कृष्टा चेशाने ॥ द्वितीयसूत्रे तु
निकायमेदमाश्रित्य सर्वोक्ता । इह च दशवर्षसहस्राणि जघन्या तैजस्याः स्थितिरुक्ता, प्रक्रमाऽऽवृत्त्येण तु योत्कृष्टा

श्रीउत्तरा-
द्ययनद्वे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुखबोधा-
र्या लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३७२ ॥

कापोतायाः स्थितिः असौ एवास्याः समयाधिका प्राप्नोति, तदत्र तत्त्वं न विद्मः ॥ एतीयसूत्रे पद्मास्थितिरुच्य, तत्र च “दसमुदुत्तहियाहं” ति देशेव प्रस्तावात् सागरोपमाणि पूर्वमवसत्कान्तमुहूर्त्तौधिकानि । इयं च जघन्या सनत्कुमारे, उक्त्या च ब्रह्मलोकं । आह—यदीद्वान्तमुहूर्त्तमधिकमुच्यते ततः पूर्वत्राऽपि किं न तदधिकमुच्यम् ? उच्यते—देवभाव-
लेदयाया एव तत्र विवक्षितत्वात्, प्रतिज्ञातं हि ‘तेण परं वोच्छामि लेसाण ठिइं तु देवाणं’ ति, एवं सति इद्वान्तमुहूर्त्तौ-
धिकत्वं विरुध्यते, नैयम्, अत्र हि प्रागुत्तरभवलेदयाऽपि “अंतो मुहुत्तम्मि गण” इति वचनाद् देवमयसम्बन्धिन्येवेति
प्रदर्शनार्थमित्यमुक्तमिति न विरोध इति भावनीयम् ॥ चतुर्थसूत्रे शुक्लायाः स्थितिरुच्य । तत्र च जघन्या लान्तके,
अपरा तु अनुत्तरेष्विति पञ्चदशसूत्रार्थः ॥ ४१-४२-४३-४४-४५-४६-४७-४८-४९-५०-५१-५२-५३-५४-५५ ॥
इत्तं स्थितिद्वारम् । गतिद्वारमाह—

किण्हा नीला काऊ, तिन्नि वि एयाउ अहम्मलेसाउ । एयाहि तिहि वि जीवो, दुगगइं उववज्जइं ५६
तेऊ पम्हा सुक्का, तिन्नि वि एयाउ धम्मलेसाउ । एयाहि तिहि वि जीवो, सुगगइं उववज्जइं ॥५७॥

व्याख्या—सष्टम् । नवरम्—‘दुर्गति’ नरकतिर्यगतिरूपाम् ‘उपपद्यते’ प्राप्नोति ॥ ‘सुगति’ मनुजगत्यादिकामित्यर्थः
॥ ५६-५७ ॥ सम्प्रत्यायुद्धोरावसरः, तत्र चावश्यं हि जन्तुर्येहेदयेतूपद्यते तद्देश्य एव म्रियते, तत्र च जन्मान्तरभावि-
लेदयायाः किं प्रथमसमये परमवायुप उदयः ? आहोद्यित् चरमसमये ? अन्यथा वा ? इति संशयापनोदायाह—

लेसाहिं सधाहिं, पढमे समयम्मि परिणयाहिं तु । न हुकस्सइ उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ५८
लेसाहिं सधाहिं, चरमे समयम्मि परिणयाहिं तु । न हुकस्स वि उववाओ, परे भवे अत्थि जीवस्स ५९
अंतमुहुत्तम्मि गणं, अंतमुहुत्तम्मि सेसण चेव । लेसाहिं परिणयाहिं, जीवा गच्छंति परलोयं ६०

प्याख्या—लेखनाभिः सर्वाभिः 'प्रथमसमये' तत्रविपत्तिकाळापेक्षया 'परिणताभिः' प्रस्तावादात्मरूपतामापन्नाभि-
ररुद्धाभितन्व 'तुः' पूरणे, 'न ह' नैव कस्यापि उपपादः परे भवे भवति जीवस्य ॥ तथा लेखनाभिः सर्वाभिः 'चरमे' अन्त्ये
समये परिणताभिः 'न ह' नैव कस्याप्युपपादः परे भवे भवति जीवस्य ॥ कदा तर्हि ? इत्याह—अन्तर्मुहूर्ते गत एव,
वयाऽन्यमुहूर्ते 'नेपथे' अवतिष्ठमान एव लेखनाभिः परिणताभिर्जोषा गच्छन्ति परलोके १ अनेनान्तर्मुहूर्त्तौऽवक्षेपे
आमुषि परम्यलेखनपरिणाम इत्युक्तं भवतीति सूत्रार्थः ॥ ५८-५९-६० ॥ सम्प्रत्यध्ययनार्थमुपसङ्गिर्हर्षिरूपवेष्टुमाह—
तद्वा ग्यासि लेखनं, अनुभावं वियाणिया । अप्यसत्था उ वलित्ता, पसत्था उ अहिष्ट ए मुणि ६१
त्ति चेन्मि ॥

व्याख्या—एकारंशः अप्रशस्ता दुर्गतिर्देवयः प्रशस्ताश्च सुगतिर्देवयः तस्मादेवासा लेखनात्मा 'अनुभायम्' उक्तं रूपं
वियाय अप्रशस्ता वर्जयित्वा प्रशस्ता अभितिष्ठेत् मुनिरिति क्षेपः, उभयनाऽपि 'तुः' पूरणे, इति सूत्रार्थः ॥ ६१ ॥
'दृष्टि' परिसमाप्तौ, प्रवीर्ण्यति च प्राग्वत् ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिविरचितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-

बोधयायां चतुर्विंशं लेखनारूपमध्ययनं समाप्तम् ॥

पञ्चमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनम् ।

न्द्रीया
स्वयोधा-
या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७३ ॥

वेदमादिसूत्रम्—
१, इत्थं चाऽप्रसक्तलेख्यात्यागतः प्रशस्ता एवाऽधिष्ठातव्याः, एतच्च भिक्षुगुणव्यवस्थि-
, अतो भिक्षुगुणपरिज्ञानार्थमधुनाऽनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनमारभ्यते, तस्य

सुणेह मे एगमणा, मगं बुद्धेहिं देसियं । जमायरंतो भिक्खू, दुक्खाणंतकरो भवे ॥ १ ॥

व्याख्या—शृणुत 'मे' कथयत इति शेषः, एकाग्रमनसः 'मार्गं' प्रक्रमामुक्तेः 'बुद्धेः' अर्हदादिभिः 'दशितम्' उप-
दिष्टं यम् 'आचरन्' आसेषमानो भिक्षुर्दुःखानामन्तकरो भवेदिति गार्थः ॥ १ ॥ प्रवृत्तिस्तथाह—

गिहवासं परिचज्जा, पधज्जामस्सिए सुणी । इमे संगे वियत्तिज्जा, जेहि तज्जंति माणवा ॥ २ ॥
तहेव हिंसं अलियं, चोळं अवंभसेवणं । इच्छाकामं च लोभं च, संजओ परिवज्जए ॥ ३ ॥
मणोहरं चित्तघरं, मल्लधूबेण चासियं । सकवाढं पंडरुल्लोपं, मणसा वि न पत्थए ॥ ४ ॥
इंदियाणि उ भिक्खुस्स, तारिसम्मि उवस्सए । दुक्कराहं निघारेजं, कामरागविवहुणे ॥ ५ ॥
सुसाणे सुभ्रगारे वा, रुक्खमूले व एकओ । पहरिक्के परकढे चा, वासं तत्थऽभिरोगए ॥ ६ ॥
फासुयम्मि अणावाहे, इत्थीहिं अणभिहुए । तत्थ संकप्पए वासं, भिक्खू परमसंजए ॥ ७ ॥
न सयं गिहाहं कुव्विज्जा, नेव अत्तेहिं कारए । गिहकम्मसमारंभे, भूयाणं दिस्सए वट्ठो ॥ ८ ॥
तसाणं धावराणं च, सुहुमाणं बायराण य । तम्हा गिहसमारंभं, संजओ परिवज्जए ॥ ९ ॥

पञ्चत्रिंशं
अनगार-
मार्गगति-
नामक्रम-
व्ययनम् ।
अनगारस्य
मार्गः ।

॥ ३७३ ॥

तदेय भक्तपाणेसु, पयणे पयावणेसु य । पाणभूयदयट्टाए, न पए न पयावए ॥ १० ॥
जलपन्ननिसया जीवा, पुदर्याकट्टनिसिया । हम्मंति भत्तपाणेसु, तम्हा भिक्खू न पयावए ॥ ११ ॥
विसत्थं सवओघारे, महुपाणविणासणे । नत्थि जोहसमे सत्थे, तम्हा जोई न दीवए ॥ १२ ॥
हिरां जायरुयं च, मणसा वि न पत्थए । समलिट्ठुकंचणे भिक्खू, विरए कयविक्रए ॥ १३ ॥
किणंतो कइओ होइ, विणिजंतो अ याणिओ । कयविक्रयम्मि बहंतो, भिक्खू हवइ तारिसो ॥ १४ ॥
भियित्तपयं न कययं, भिक्खुणा भिक्खवित्तिणा । कयविक्रए महादोसो, भिक्खवावित्ती सुहावहर ॥
समुपाणं उंछमेसेज्जा, जहासुत्तमणिदियं । लाभालाभम्मि संतुट्ठे, पिंढवायं चरे मुणी ॥ १६ ॥
अटोलो न रसे सिद्धो, निज्जभादंतो अमुच्छिओ । न रसट्टाए सुंजिज्जा, जवणट्टाए महामुणी ॥ १७ ॥
अपणं रयणं येव, धंदणं पूयणं तथा । इहीसफारसम्माणं, मणसा वि न पत्थए ॥ १८ ॥
सुणं स्राणं क्षियाइज्जा, अणियाणे अर्किचणे । दोसट्टकाए विहरिज्जा, जाव कालस्स पज्जओ ॥ १९ ॥
णिज्जहिज्जण आहारं, कालधम्ममे उवट्ठिए । चइज्जण माणुसं बुद्धिं, पट्टु दुक्खा विमुच्चइ ॥ २० ॥
निम्ममो निरइंकारो, यीयराओ अणासवो । संपत्तो केवलं नाणं, सासयं परिनिबुद्धे ॥ २१ ॥ त्ति वेस्मि ॥

व्याख्या—पुदयास परित्यज्य प्रग्रन्थाभाभितो मुनिः 'इमान्' प्रतिप्राणिप्रतीततया प्रत्याक्षान् 'सद्धान्' पुत्रकलत्रादीन्
'विभ्राग्याण्' भयदेतयोऽमीति विशेषेणाऽयमुच्येत, ज्ञानस्य च विरतिफलत्वात् प्रत्याचक्षीतेत्युक्तं भवति । सद्गच्छ-
द्युत्पत्तिगाद—देः 'सग्यन्ते' प्रतिपच्यन्ते मानयाः क्षपलक्षणात्वादन्त्येऽपि जन्तवः ॥ 'तथे'ति समुच्चये, 'एवे'ति पुराणे,
दिशामलीकं चौर्यमप्रक्षयेयम्, इच्छारूपः कामः इच्छाकाभस्तं चाऽप्राप्तवस्तुग्राह्यारूपं 'लोभं च' लब्धवस्तुविषयगृह्या-

अथ अनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तराध्ययने हेतुया अभिहिताः, तत्र चाऽप्रशस्तलेइयात्यागतः प्रशस्ता एवाऽधिष्ठातव्याः, एतच्च भिक्षुगुणव्यवस्थि-
तेन सम्यग् विधातुं शक्यम्, अतो भिक्षुगुणपरिज्ञानार्थमधुनाऽनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनमारभ्यते, तस्य
शेवमादिसूत्रम्—

सुणेह मे एगमणा, मयं बुद्धेहिं देसियं । जमायरंतो भिक्खू, दुक्ख्वाणंतकरो भवे ॥ १ ॥

व्याख्या—शृणुत 'मे' कथयत इति शेषः, एकाग्रमनसः 'मयं' प्रक्रमान्युक्तः 'बुद्धेः' अर्हदादिभिः 'दर्शितम्' उप-
विष्टं यम् 'आचरन्' आसेवमानो भिक्षुर्दुःखानामन्तकरो भवेदिति गार्थः ॥ १ ॥ प्रतिज्ञातमाह—

गिहवासं परिचज्जा, पवज्जामस्सिए मुणी । इमे संगे वियाणिज्जा, जेहि तज्जंति माणवा ॥ २ ॥
तहेव हिंसं अलियं, चोज्जं अबंभसेवणं । इच्छाकामं च लोभं च, संजओ परिवज्जए ॥ ३ ॥
मणोहरं चित्तघरं, महद्धूवेण वासियं । सकवाडं पंडरुल्लोयं, मणसा वि न पत्थए ॥ ४ ॥
इदियाणि उ भिक्खुस्स, तारिस्सम्मि उवस्सए । दुक्कराहं निवारें, कामरागविचहुणे ॥ ५ ॥
सुसाणे सुन्नगारे वा, रुक्खमूले व एक्कओ । पहरिक्के परकहे वा, वासं तत्थडभियोए ॥ ६ ॥
फासुयम्मि अणावाहे, इत्थीहिं अणभिहुए । तत्थ संकप्पए वासं, भिक्खू परमसंजए ॥ ७ ॥
न सयं गिहाहं कुधिज्जा, नेव अत्तेहिं कारए । गिहकम्मसमारंभे, भूयाणं दिस्सए वट्ठो ॥ ८ ॥
तसाणं धावराणं च, सुहुमाणं यायराण य । तम्हा गिहसमारंभं, संजओ परिवज्जए ॥ ९ ॥

तदेव भक्तपाणेसु, पयणे पयावणेसु य । पाणभ्रूयदयडाए, न पट्ट न पयावए ॥ १० ॥
जलधननिरिसयाजीचा, पुढर्थाकट्टनिसिसया । हम्मंति भक्तपाणेसु, तम्हा भिक्खू न पयावए ॥ ११ ॥
विसप्पे सपओधारे, षडुपाणविणासणे । नत्थि जोइसमे सत्थे, तम्हा जोई न दीवए ॥ १२ ॥
हिरन्नं जायरूयं च, मणसा वि न पत्थए । समलिट्ठकंचणे भिक्खू, विरए कयविक्खए ॥ १३ ॥
किणंतो कइओ होइ, विक्किणंतो अ चाणिओ । कयविक्खपम्मि चट्ठंतो, भिक्खू हवइ मारिसो ॥ १४ ॥
भिविलययं न केययं, भिक्खुणा भिक्खवित्तिणा । कयविक्खए महादोसो, भिक्खवावित्ती सुहावहा ॥
समुयाणं उट्ठमंसेज्जा, जहासुत्तमणिदियं । लाभालाभम्मि संतुट्ठे, पिंडवायं चरे सुणी ॥ १६ ॥
अलोलो न रसे गिद्धो, जिन्भादंतो अमुक्किओ । न रसटाए मुंजिज्जा, जयणटाए महामुणी ॥ १७ ॥
अरणं रपणं येय, चंदणं पूरणं तहा । इहीसफारसम्माणं, मणसा वि न पत्थए ॥ १८ ॥
सुणं क्षाणं क्षियाइज्जा, अणिपाणे अक्किंचणे । वोसट्टकाए विहरिज्जा, जाव कालस्स पज्जओ ॥ १९ ॥
णिज्झहिज्जण आशरं, कालधम्ममे उवट्ठिए । चइऊण माणुसं बुद्धिं, पट्ट दुक्खा विमुचई ॥ २० ॥
निम्मसो निरहंकारो, वीयरओ अणासवो । संपत्तो केवलं नाणं, सासयं परिनिष्ठे ॥ २१ ॥ त्ति वेम्मि ॥

व्याख्या—शुद्धपात परितग्न्य प्रज्ञायामाभितो मुनिः ‘इमां’ प्रतिप्राणिप्रतीततया प्रत्यक्षान् ‘सद्धान्’ पुत्रफलप्राप्तीन्
‘विजानीयान्’ भयदेतयोऽमीति विशेषेणाऽयबुध्येत, ज्ञानस्य च विरतिफलत्वात् प्रत्याचक्षीतेत्युक्तं भवति । सद्गशब्द-
भ्रुत्प्राप्तिमाह—येः ‘सज्यन्ते’ प्रतीयन्त्यन्ते मानयाः सपलक्षणत्वादन्येऽपि जन्तवः ॥ ‘वये’ति समुचये, ‘एवे’ति पूरणे,
दिसामणीकं चौर्यमप्रदसेवनम्, इच्छारूपः कामः इच्छाकामस्तं चाऽप्राप्तवस्तुकाङ्क्षारूपं ‘लोभं च’ लब्धवस्तुविषयगृह्या-

श्रीउत्तर-
ध्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखवोध-
न्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७४ ॥

पञ्चत्रिंशं
अनगर-
मार्गगति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
अनगरस्य
मार्गः ।

॥ ३७४ ॥

लक्षम्, समवेताऽपि परिग्रह उक्तः, ततः परिग्रहं च संयतः परिवर्जयेत् ॥ तथा मनोहरं चित्रप्रधानं गृहं चित्रगृहं
माल्यधूपेन वासितं सकपाटं पाण्डुरोहोचं मनसाऽपि आस्तां वचसा न प्रार्थयेत् किं पुनस्तत्र विष्टेद् इति भावः ॥
किं पुनरेवमुपदिश्यते ? इत्याह—इन्द्रियाणि, 'तुः' इति यस्माद् भिक्षोस्त्वादशे उपाश्रये 'दुःकराणि' करोतेः सवंधात्वर्थ-
त्वाद् दुःशक्त्यानि निवारयितुं 'कामरागविवर्द्धने' उपाश्रयविशेषणम् ॥ तर्हि कः स्वातन्त्र्यम् ? इत्याह—स्वशाने शून्यागारे
वा वृक्षमूले वा 'एककः' रागादिविद्युक्तोऽसहायो वा 'पदरिक्ते' 'एकान्ते' कयाचसङ्कुले 'परकृते' परेतिष्ठादिते स्वार्थनिति
गम्यते, 'वा' समुच्चये 'वासम्' अवस्थानं 'तत्र' समशानादौ अभिरोचयेद् भिक्षुरिति योगः ॥ प्रासुकेः 'अनायाचे' कस्यापि
याधारहिते स्त्रीभिरनभिदुते 'तत्रे'ति प्रागुक्तविशेषणे स्मदानादौ 'सदृस्पयेत्' कुर्याद् वासं भिक्षुः परमसंयतः ॥
ननु किमिह परकृत इति विशेषणमुक्तम् ? इत्याह—न स्वयं गृहाणि कुर्वीत, नैवाऽन्यैः कारयेद्, उपलक्षण-
त्वाभाऽपि कुर्वन्तमनुमन्येत, किमिति ? यतो गृहकर्म-इष्टकासृदानयनादि तस्य समारम्भः—प्रवर्त्तनं गृहकर्मसमारम्भ-
स्तस्मिन् भूतानां दृश्यते वधः ॥ कतरेपाम् ? इत्याह—त्रसानां स्थावराणां च सूत्राणां शरीराऽपेक्षया मादराणां च,
तथैवोपसंर्धत्तुमाह—तस्माद् गृहसमारम्भं संयतः परिवर्जयेत् ॥ अन्यथा—'तथैव' इति प्राग्वद् भक्तपानेषु पचने पाचनेषु
च भूतवधो दृश्यते इति प्रागुक्तेन सम्यन्धः, ततः किम् ? इत्याह—प्राणाः—त्रसाः भूतानि—शृथिष्ठ्यादीनि सदृशार्थं न पचेत्र
पाचयेत् ॥ असुमेयार्थं स्पष्टतरमाह—जलधान्यनिश्चिता जीवाः पृथिवीकाष्ठनिश्चिताः हन्यन्ते 'भक्तपानेषु' प्रक्रमान्
पच्यमानेषु, यत एवं तस्माद्विधुनं पाचयेद् अपेर्गम्यमानत्वात् पाचयेदपि न किं पुनः स्वयं पचयेत् ॥ अपरश्च—विसर्पेति—
स्वल्पमपि बहु भवतीति विसर्पं, 'सर्वतोधारं' सर्वदिगवस्थितं जन्तूपघातकत्वात्, उक्तञ्च—“पार्श्वेण पडीणं वा वी”त्यादि ।

१ “प्राचीनं प्रतीचीन चाऽपि” इत्यादि ।

अत एव षट्सामान्यविनाशानं, नास्ति ज्योतिःसमं दाढं, यस्यादेयं तस्यात् ज्योतिर्न क्षीययेत् ॥ पचनादौ जीवपातो भवति न तु क्रयविक्रययोः, अतो युष्मदेवाऽऽन्यां निर्वहणमिति कस्यचिदाऽऽशङ्कत स्यादत आह—‘हिरण्यं’ फनकं ‘जातरूपं च’ रूपं, पचरोऽनुष्ठाऽऽरोपणान्यादिसमुपये, मनसाऽपि न प्रार्थयेद्विधुरिति योगः, कीदृशः सन् ? समलेष्टुकाद्यनो विरागः ‘क्रयविक्रये’ क्रयविक्रयविषये ॥ किमित्येवम् ? अत आह—‘श्रीणन्’ ‘क्रयिको भवति’ तथाविधेतरलोकासदृश एव भवति, विक्रान्तश्च फलिन् भवति, यालिग्यप्रयुक्तत्वादिति भावः, अत एव क्रयविक्रये ‘यत्तमानः’ प्रवर्त्तमानो भिद्युभेयसि न तादृशो गम्यमानत्वाद् यादृशः समयेऽभिहितः ॥ ततः किम् ? इत्याह—‘मिक्षितव्यं’ याचितव्यं तथापि यं परित्यजि गम्यते, नेष क्रेतव्यं बिभुषा भिक्षापृतिना, अत्रैवापरक्यापनार्यमाह—‘क्रयश्च विक्रयश्च क्रयविक्रयं मदादेशेन, लिङ्गव्यत्ययश्च प्राट्ठतत्वात्, भिक्षापृतिः सुत्यापदा ॥ भिक्षितव्यमित्युक्तम्, तथैककुलेऽपि स्याद् अत आह—‘समुदाशनं’ मेढ्यं, तथ उञ्जतिष ‘उञ्जम्’ अन्धान्यवेदमतः लोकसोकमीलनाद् एषयेत् ‘यथासूत्रम्’ आगमानति-क्रमेण वद्वर्गपणापपाधात इति भावः, तत एव ‘अनिन्दितम्’ अजुगुप्सितं जुगुप्सितजनसम्बन्धि न भवतीत्यर्थः, तथा छात्राऽऽश्रमे संगृष्टः, पिण्डस्य पातः—पतनं प्रथमात् पात्रेऽस्मिन्निति ‘पिण्डपातं’ भिक्षाऽदनं तत् ‘चरेत्’ आशयेत मुनिः, पास्यान्तरिपयस्याय अपोनरुत्सम् ॥ इत्थं पिण्डमवाप्य यथा मुञ्जीत तथाह—‘अलोलः’ न सरसाश्रे प्राने टाग्न्ययवान्, न ‘रसे’ मधुरादौ ‘मृद्धः’ प्राग्भिक्षाहुत्वात्, कथं चैवंविधः ? “जिह्वादंतो” चि दान्तजिह्वा, अत एव ‘अगूर्जितः’ सन्निपेक्षज्जिह्वान्, एवंविधश्च ‘न’ नेव “रसद्वार” चि रसः—धातुविशेषः स चाऽशेषधातूपलक्षणं तदशतुपपयः स्यादिति तदर्थं न मुञ्जीत, किमर्थं तर्हि ? इत्याह—‘यापना—निर्वाहः स चार्थान् संयमस्य तदर्थं मद्यामुनिः ॥ तथा ‘अर्चनां’ पुण्यादिभिः पूजां ‘रत्नानां’ निष्पादिविषयां स्वास्तिगद्यात्मिकां वा, ‘चः’ समुचये, ‘एवः’ अवधारणे

श्रीउत्तरा-
ध्ययनपट्टे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोपा-
ख्या लघु-
दृष्टिः ।

॥ ३७५ ॥

‘न’ इत्यनेन सम्बध्यते, ‘यन्दनं’ प्रतीतं, ‘पूजनं’ वस्त्रादिभिः प्रतिष्ठापनं, ‘तये’ति समुच्चये, ऋद्धिश्च-आधकोपकरणादि-
सम्पत् सरराश्च-अर्घ्ययानादिः सन्मानश्च-अभ्युत्थानादिः ऋद्धिसत्कारसन्मानं तन्मनसाऽपि न प्रायेयेत् ॥ किं पुनः
दुर्याद् ? इत्याह—“सुकं ज्ञाणं” ति सोपस्कारत्वात् शुद्धिध्यानं यथा भवत्येवं ध्यायेद् अनिदानोऽकिञ्चनः व्युत्सृष्टनायः
‘विदरेत्’ अप्रतिबद्धविद्वद्विरतिर्येति गम्यते, कियन्तं बालम् ? इत्याह—यावत् ‘कालस्य’ मूल्योः ‘पर्ययः’ परिपाटी प्रस्ताप्य
इत्यर्थः ॥ एवं विद्यानगारगुणस्यश्च मृत्युसमये यत् कृत्वा यत् फलमवाप्नोति तदाह—‘निष्कृष्टिङ्गं’ ति परित्यज्य आहारं
संतेजनाक्रमेण ‘कालपमे’ आयुःक्षयत्वे दपस्थिते तथा त्यक्त्वा मानुषीं ‘भौदिं’ सन्तुं ‘प्रभुः’ वीर्यान्तरायापगमतो
विशिष्टसामर्थ्यान् “दुक्ते”ति ‘दुःसौ’ शरीरमानसैर्विमुच्यते ॥ कीदृशः सन् ? इत्याह—निर्ममो निरहङ्कारः,
शुतोऽयमीदृग् ? यतो वीतरागः, उपलक्षणत्वाद् वीतद्वेषश्च, तथा ‘अनाभवः’ कर्मोश्रवणहितः सम्प्राप्तः केवलं ज्ञानं ज्ञान्वत्
‘परिनिर्मुक्तः’ अस्वास्थ्यदेतुष्वर्थाभावतः सर्वथा स्वस्थीभूत इति निश्चितिसूत्रार्थः ॥ २-३-४-५-६-७-८-९-१०-११-१२-
१३-१४-१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१ ॥ ‘इतिः’ परिसमाप्तौ, प्रवीमीति पूर्ववत् ॥

पञ्चत्रिंशं
अनगार-
मार्गगति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
अनगारस्य
मार्गः ।

॥ ३७५ ॥

इति श्रीनेमिचन्द्रसूरिसंह्यायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोधायामनगारमार्गगतिनामकं पञ्चत्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ जीवाजीवविभक्तिनामकं पट्टत्रिंशमध्ययनम् ।

अनन्तराऽप्ययनेऽर्दितादयो भिद्युगुणा उच्यते, ते च जीवाऽजीवत्वरूपपरिज्ञानत एवाऽऽसेवितुं शक्यन्ते इति तज्ज्ञानार्थमपुना पट्टद्विंशं जीवाऽजीवविभक्तिसंज्ञमध्ययनमाह्वयते, तस्यैवमादिसूत्रम्—

जीवाजीवविभक्तिं, सुणेह मे तगमणा हओ । जं जाणिकुण भिक्खु, सम्मं जयइ संजमे ॥१॥

व्याख्या—जीवाऽजीवानां विभक्तिः—वपस्त्रेदादिदर्शनतो विभागेनाऽवस्थापनं जीवाऽजीवविभक्तिसां शृणुत 'मे' इत्ययत् इति गम्यते, एकमनसः सन्तः 'इतः' अनन्तराध्ययनादनन्तरं शेषं स्पष्टमिति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ जीवाऽजीवविभक्तिप्रसङ्गत एव लोकोक्तविभक्तिमाह—

जीवा चेप अजीवा य, एस लोए वियाहिए । अजीवदेसमागासे, अलोए से वियाहिए ॥ २ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥२॥ इह च जीवाऽजीवानां विभक्तिः प्ररूपणाद्वारेणैवेति तां विधित्सुर्यथाऽसौ भवति तथाऽऽह—

एपओ तित्तओ चेय, कालओ भावओ तहा । परूयणा तेसि भवे, जीवाणमजीवाण य ॥३॥

व्याख्या—'द्रव्यतः' इदमित्येवं द्रव्यमिति, 'क्षेत्रक्षेत्रेष' इदमियति क्षेत्रे इति, 'फालतः' इदमित्यित्थितिकमिति, 'भाषवत्वाया' इमेऽस्य पर्याया इति प्ररूपणा 'क्षेपां' विभजनीयत्वेन प्रक्रान्तानां भवेद् जीवानामजीवानां चेति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

अत्राऽल्पमप्यस्याद् द्रव्यतोऽजीवप्ररूपणामाह—

रूयिणो येयऽरूयी य, अजीवा इविहा भवे । अरूवी वसहा वुत्ता, रूयिणो वि चउविहा ॥ ४ ॥

धम्मतिथकाए तरेसे, तप्पएसे य आहिए । अधम्मे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिए ॥ ५ ॥

लोकोक्त-
विभागः,
अजीवप्ररूप-
णार्थं द्रव्य-
तोऽरूप्य-
जीवि-
वक्तव्यता !

श्रीउत्तरा-
च्ययनद्वे-
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखबोधा-
ख्या लघु-
इतिः ।

॥ ३७६ ॥

आगासे तस्स देसे य, तप्पएसे य आहिण् । अद्दासमए चेव, अरूची दसहा भवे ॥ ६ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—देशः—त्रिमागादिः, प्रदेशस्तु—निरंशः ॥ ४-५-६ ॥ सम्प्रत्येतानेव क्षेत्रत आह—
धम्माधम्ममे य दोडवेण, लोगमिच्छा वियाहिया । लोगालोणे य आगासे, समए समयखेत्तिण् ॥ ७ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ७ ॥ एतानेव कालत आह—

धम्मधम्मागासा, तिन्नि वि एण अणाइया । अपज्जवसिया चेव, सव्वदं तु वियाहिया ॥ ८ ॥

समए वि संतंइं पप्प, एवमेव वियाहिया । आएसं पप्प साईए, सपज्जवसिए वि य ॥ ९ ॥

व्याख्या—यमाधर्माकाशानि त्रीण्यपि 'एतानि' द्रव्याणि, अनादिकानि अपर्यवसितानि चेव, अत एव "सव्वदं तु"
'सर्वाद्वामेव' सर्वदा स्वस्वरूपापरित्यागतो नित्यानीति यावत् ॥ 'सन्ततिम्' अपरापरोत्पत्तिरूपप्रवादात्मिकां 'प्राप्य' आश्रित्य
'एवमेव' अनाद्यपर्यवसितत्वलक्षणेनैव प्रकारेण व्याख्यातः, 'आदेशं' विशेषं प्रतिनियतव्यकस्यात्मकं शेषं स्पष्टम् ॥ ८-९ ॥
सम्प्रत्यमूर्तत्वेनाऽनीषां पर्यायाः प्ररूप्यमाणा अपि न सविस्तिमानेतुं शक्या इति भावतः प्ररूपणामनादृत्य द्रव्यतो रूपिणः
प्ररूपयितुमाह—

खंधा य खंधदेसा य, तप्पएसा तहेव य । परमाणुणो य दोद्धवा, रूविणो य चउद्धिहा ॥ १० ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १० ॥ इह च देशप्रदेशानां स्कन्धेष्वेवान्तर्भावान् स्कन्धाः परमाणवश्चेति समासतो द्वावेव
रूपिद्रव्यभेदौ, तयोश्च किं लक्षणम् ? इत्याह—

एगत्तेण पुहुत्तेण, खंधा य परमाणुणो ।

व्याख्या—'एकत्वेन' समानपरिणतिरूपेण 'पृथक्त्वेन' परमाणवन्तरेस्सद्भावरूपेण लक्ष्यन्त इति शेषः, स्कन्धाः
चस भिन्नक्रमत्वात् परमाणवश्च । एतानेव क्षेत्रत आह—

पट्ठविंशं
जीवाजीव-
विमक्ति-
नामक्रम-
स्ययनम् ।

क्षेत्रतः
कालतश्चाऽ-
रूप्यजीव-
वस्तुव्यता ।
द्रव्यतो
रूप्यजीव-
वस्तुव्यता ।

॥ ३७६ ॥

लोणगदेसे लोण य, भइयवा ते उ खेत्तओ ।

व्याख्या—लोणस्त्वकदेशे लोके च 'भइयवा' भजनया दर्शनीयाः 'ते' इति स्कन्धाः परमाणवश्च 'तुः' पूरणे, क्षेत्रतः । अत्र पाणिनेयोग्यपरि परमाणूनामेकप्रदेशे एवाऽवस्थानात् रकन्धविपर्यय भजना द्रष्टव्या, ते हि विचित्रत्वात् परिणते-
मंदुवरमदेशोपचिता अपि केचिदेकप्रदेशेऽवस्थिष्ठन्ते, अन्ये तु सद्भातेष्वेव सद्भातेषु च प्रदेशेषु यावत् सकललोकैऽपि
तथापि प्राऽचितमदात्स्कन्धयद्भवेयुरिति भजनीया उच्यन्ते ।

गत्तो कालविभागं तु, तेसिं युच्छं चउधिहं ॥ ११ ॥

व्याख्या—'अवः' इति क्षेत्रग्रहणयोगोऽन्तरमिति गम्यते 'कालविभागं तु' कालभेदं पुनः 'तेषां' स्कन्धादीनां यक्ष्ये
'चतुर्विधं' सापत्नादिसपर्ययसित्ताऽपयंयसित्तभेदेनेति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इदं च सूत्रं पदपादम्, प्रत्यन्तरेषु तु अन्यपादद्वये
न दृश्यते एव । यथाप्रतिज्ञावमाह—

संतदं पप्प तेऽण्णादी, अपज्जयसिया वि य । ठिहं पट्टव साईया, सप्पज्जवसिया वि य ॥ १२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १२ ॥ सादिसपर्ययसित्तत्वे च कियत्कालमेवामवस्थितिः ? इत्याह—

असंयकालमुणोत्ता, एणं समयं जहन्निया । अजीवाण य रूवीणं, ठिहं एसा विपाहिया ॥ १३ ॥

व्याख्या—असद्वाराणामुत्पत्ता, एकं समयं जयन्त्या, यत्राऽपि 'असंतकालमुणोत्तं एको समयो जहन्नयं' ति पाठः,
यत्रापि तिद्वयवदादयमेव संस्कारः, एवमुचरत्राऽपि, क्षेत्रं स्पष्टम् । नवरं 'स्थितिः' प्रतिनियतक्षेत्राऽवस्थानरूपा ॥ १३ ॥
इदं कालद्वाराभित्य स्थितिरुपा । सम्प्रत्येतदन्वर्गत्वमेवाऽन्तरमाह—

अणंतकालमुणोत्तं, एणो समयो जहन्नयं । अजीवाण य रूवीणं, अंतरेयं विपाहियं ॥ १४ ॥

श्रीउत्तरा-
प्यनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
मुलबोध-
रूपा लघु-
वृत्तिः ।
॥ ३७७ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘अन्तरं’ विवक्षितक्षेत्राद्व्यक्षितेः प्रच्युतानां पुनस्तत्प्राप्तेर्व्यवधानम् ॥ १४ ॥ एतान्येव
भावतोऽभिधातुमाह—

घणओ गंधओ चैव, रसओ फासओ तहा । संठाणओ य विण्णेओ, परिणामो तेसि पंचहा ॥ १५ ॥
घणओ परिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । किण्हा नीला य लोहिया, हालिहा सुक्किला तहा १६
गंधओ परिणया जे उ, दुविहा ते बियाहिया । सुविभंगपरिणामा, दुविभंगया तहेव य ॥ १७ ॥
रसओ परिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । तित्त कडुय फसाया, अंबिला महरा तहा ॥ १८ ॥
फासओ परिणया जे उ, अट्टहा ते पकित्तिया । कक्खहा मउया चैव, गुरुया लहुया तहा ॥ १९ ॥
सीया उण्हा य निद्धा य, तहा लुक्खा य आहिया । इति फासपरिणया, एए पुग्गला समुदाहिया २०
संठाणपरिणया जे उ, पंचहा ते पकित्तिया । परिमंडला य वद्दा य, तंसा चउरंसमायया ॥ २१ ॥
घणओ जे भवे किण्हे, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २२ ॥
वन्नओ जे भवे नीले, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २३ ॥
वन्नओ लोहिए जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २४ ॥
वन्नओ पीअए जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २५ ॥
वन्नओ सुक्किले जे उ, भइए से उ गंधओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २६ ॥
गंधओ जे भवे सुग्गमी, भइए से उ वन्नओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २७ ॥
गंधओ जे भवे दुग्गमी, भइए से उ वन्नओ । रसओ फासओ चैव, भइए संठाणओ वि य ॥ २८ ॥

पदत्रिरं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
भावतो
रूप्यजीव-
प्ररूपणा ।

॥ ३७७ ॥

रसओ तिराण जे उ, भइए से उ वणओ । गंधओ फासओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥२९॥
रसओ कटुए जे उ, भइए से उ वणओ । गंधओ फासओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३०॥
रसओ कसए जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ फासओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३१॥
रसओ क्षयिसे जे उ, भइए से उ वणओ । गंधओ फासओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३२॥
रसओ सुदुरए जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ फासओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३३॥
फासओ कपलदे जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३४॥
फासओ मउए जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३५॥
फासओ एरुए जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३६॥
फासओ सहए जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३७॥
फासओ सीएए जे उ, भइए से उ वणओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३८॥
फासओ उण्णए जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥३९॥
फासओ निद्रए जे उ, भइए से उ वसओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥४०॥
फासओ छुएए जे उ, भइए से उ वणओ । गंधओ रसओ चेव, भइए संठाणओ वि य ॥४१॥
परिमंढलसंठाणे, भइए से उ वसओ । गंधओ रसओ चेव, भइए फासओ वि य ॥ ४२ ॥
संठाणओ भये पेटे, भइए से उ वणओ । गंधओ रसओ चेव, भइए फासओ वि य ॥ ४३ ॥
संठाणओ भये तंस, भइए से उ वणओ । गंधओ रसओ चेव, भइए फासओ वि य ॥ ४४ ॥

श्रीउत्तरा-
व्ययनद्धे
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखपोषा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।

॥ ३७८ ॥

संठाणओ य चउरसे, भइए से उ वण्णओ । गंधओ रसओ चैव, भइए फासओ वि य ॥ ४५ ॥
जे आयपसंठाणे, भइए से उ वण्णओ । गंधओ रसओ चैव, भइए फासओ वि य ॥ ४६ ॥
व्याख्या—सुगमान्वेव ॥ ३५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२-२३-२४-२५-२६-२७-२८-२९-३०-३१-३२-
३३-३४-३५-३६-३७-३८-३९-४०-४१-४२-४३-४४-४५-४६ ॥ सम्प्रत्युपसंहारुत्तरप्रत्यसम्बन्धमाह—
एसा अजीवविभत्ती, समासेण वियाहिया । इत्तो जीवविभत्ति, बुच्छामि अणुपुवसो ॥ ४७ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४७ ॥ यथाप्रतिज्ञातमाह—

संसारतथा य सिद्धा य, दुविहा जीवा वियाहिया । सिद्धा नेगविहा बुत्ता, तं मे कित्तयओ सुण ४८
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ४८ ॥ अनेकविधत्वमेव सिद्धानामुपाधिभेदत आह—

इत्थीपुरिससिद्धा य, तहैव य नपुंसगा । सलिंगे अन्नलिंगे य गिहिलिंगे तहै व य ॥ ४९ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“गिहिलिंगे तदेव य” चि ‘तथैवे’त्युक्तसमुचये, चकारत्तु तीर्थसिद्धाद्यनुक्रमेदत्ते-
सूचकः ॥ ४९ ॥ सिद्धानेव अवगाहनतः क्षेत्रतश्चाह—

१ पूरणगलनधर्मोणः शुद्धलाः, अत्र च गन्धी द्वौ, रसाः पञ्च, स्थानाः अष्ट, संस्थानानि पञ्च, पूते च मीलितः विंशतिः २० ।
पुतावतो भङ्गान् प्रत्येक पञ्चाऽपि कर्णं लभन्ते जातं शतम् १०० । रसादयः अष्टादश पञ्चाभिवर्णमोलितैः त्रयोविंशतिः २३ । ततश्च गन्धद्वयेन
लब्ध्या भङ्गानां पदचत्वारिंशत् ४६ । एवं रसपञ्चकसंयोगे शतम् १०० । स्पर्शाष्टकसंयोगे पदत्रिंशत् शतम् ३६ । परिमण्डलसंस्थाने यो वस्तेते
इति शेषः भाव्यः स तु सामान्यप्रक्रमेऽपि स्कन्धः, परमाणूनां संस्थानाऽयम्भवाद् अत्र ‘संस्थानपञ्चकसंयोगे शतम् १०० । एवं वर्णादीनां
सर्वं भङ्गसङ्कलनया द्योतीत्यधिकानि चत्वारि शतानि ४८२ ॥

पदत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम्-
व्ययनम् ।
जीवप्ररूप-
गायं सिद्ध-
जीव-
वस्तुव्यता

॥ ३७८ ॥

उपोसोनाहणां य, जहममजिहमाह य । उहं अहे तिरियं च, समुदम्मि जलम्मि य ॥ ५० ॥
 व्याख्या—उत्कृष्टायाहनायां य पद्माधुनःशतयमाणायां सिद्धाः, “जहममजिहमाह य” ति ‘उपन्यासगाहनायां’
 जिहमममनायां ‘मध्यमायाहनायां च’ उत्कृष्टोत्कृष्टजपन्यायाणाहनायालवर्तिन्यां सिद्धाः, ‘ऊर्द्धम्’ ऊर्वलोके—ओर्ध्व-
 दिशां ‘अधमः’ अधोलोके—अधोर्ध्वदिक्कमलरूपे ‘तिरियं’ तिर्यग्लोके—अर्धद्वीपद्वीपसमुद्ररूपे तन्नाडपि केचित्
 समुद्रं ‘जले च’ तपारिसन्त्यन्यनीति सुगम्यः ॥ ५० ॥ इत्थं श्रीसिद्धादीनमिदृशता लोयादिषु सिद्धिसम्भव इत्युक्तः ।

समर्थं तत्रापि क विपन्तः सिद्धन्ति ? इत्याशङ्क्याह—
 इमं य नपुंसणत्वं, वीसं इतिथपासु य । पुरिसेसु य अटसयं, समण्णेगेण सिज्झई ॥ ५१ ॥
 यत्तारि य गिहिल्लिगे, असल्लिगे वसेय य । सल्लिगेण य अटसयं, समण्णेगेण सिज्झई ॥ ५२ ॥
 उपोसोनाहणाण उ, सिज्झंते जुगयं दुवे । चत्तारि य जहन्नाए, भज्जे अहुत्तारं सयं ॥ ५३ ॥

यउत्कृष्टलोण य दुये समुद्रे, तओ जले वीसमहे तहेव य ।
 सयं च अहुत्तार तिरियलोए, समण्णेगेण उ सिज्झई धुवं ॥ ५४ ॥

व्याख्या—एणम् ॥ ५१-५२-५३-५४ ॥ सम्प्रति ठेपायेव प्रतिपात्ताप्रतिपादनायाह—
 कहिं पढिदया सिद्धा?, कहिं सिद्धा पढ्ठिया? । कहिं चुंदिं बइत्ता णं, कत्थ गंतूण सिज्झई? ॥ ५५ ॥
 अलोण पढिदया सिद्धा, लोगगे य पढ्ठिया । इहं चोदिं चइत्ता णं, तत्थ गंतूण सिज्झई ॥ ५६ ॥

१ ययमन्वयिन् ययमन्वय मध्यमाऽऽगाहना वल्लामोससावध, ययमन्वयं च उत्कृष्टजपन्यायाणाहनायोर्मध्यवर्तितासदपेक्षया च
 बहुवचनान्तरात् । एतदुक्तं य आसगजत्वात् ।

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“तत्” ति लोकाग्रे “सिद्धाह” ति ‘सिष्यन्ते’ निष्ठितार्था भवन्ति ॥ ५५-५६ ॥ लोकाग्रे गत्वा सिद्धवन्तीत्युक्तम्, लोकाग्रं च ईयत्याग्भाषया उपरीति यस्मिन् प्रवेष्टो यत्संस्थाना यत्प्रमाणा यद्वर्णो ज्ञासौ तद्वाऽऽह—
बारसाहिं जोयणेहिं, सबट्टस्सुवारिं भवे । ईसीपब्भारनामा उ, पुढवी छत्तसंठिया ॥ ५७ ॥
पणयाल सयसहस्सा, जोयणाणं तु आयया । तावहयं चेव विच्छिन्ना, तिगुणो तस्सेव परिओ ५८
अट्टजोयणचाहल्ला, सा मज्झस्मि वियाहिया । परिहायंती चरिमंते, मच्छियपत्ताओ तणुययी ॥ ५९ ॥
अलुणसुवन्नगमह, सा पुढवी निम्मला सहावेणं । उत्ताणयछत्तयसंठिया य भणिया जिणवरेहिं ६०
संखंककुंदसंकासा, पंडुरा निम्मला सुभा ।

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—अर्जुनं—शुद्धं यत् सुवर्णं तन्मयी । प्रथमसूत्रे च सामान्येन छत्रसंस्थितेत्युक्तम्, चतुर्थसूत्रे तु उत्तानत्वं तद्विशेष इति न पौनरुक्त्यम् ॥ ५७-५८-५९-६० ॥ यदीदृशी पृथिवी ततः किम् ? इत्याह—

सीयाए जोयणे तत्तो, लोयंतो उ वियाहिओ ॥ ६१ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६१ ॥ यदि श्रोत्रे लोकात्तस्तत् किं तत्र योजने सर्वत्र सिद्धाः सन्ति ? इत्याशङ्क्याह—
जोयणस्स उ जो तत्थ, कोसो उवरिमो भवे । तस्स कोसस्स छब्भाए, सिद्धाणोसाहणा भवे ॥ ६२ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६२ ॥ अवगाहना च चलनसम्भवेऽपि स्यादत आह—अथवा केचिदन्तरसूत्राद्वैमर्शयन्ते—
“कोसस्स वि य जो तत्थ, छब्भाओ उवरिमो भवे” ति । तत्र किम् ? इत्याह—

तत्थ सिद्धा महाभागा, लोगगस्मि पइट्ठिया । भवप्पवंचउम्मुक्का, सिद्धिं वरगइं गया ॥ ६३ ॥

व्याख्या—एतत् सिद्धा महाभागा लोकाग्ने 'प्रतिष्ठिताः' सदाऽवस्थिताः, एतच्च कुतः ? इत्याह—भवनप्रपञ्चोन्मुक्ताः सन्तः सिद्धिं वरगतिं गताः ॥ ६३ ॥ तदवगाहनामाह—

उत्सेहो जस्स लो होह, भवम्मि चरिमम्मि य । तिभागहीणा तत्तो य, सिद्धाणो गाहणा भवे ॥ ६४ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६४ ॥ एतानेव कालतः प्ररूपयितुमाह—

एगत्तेण सार्हया, अपज्जवसिया वि य । पुट्टत्तेण अणार्हया, अपज्जवसिया वि य ॥ ६५ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—'पृथक्त्वेन' बहुत्वेन सामत्येनेत्यर्थः ॥ ६५ ॥ एपमेव स्वरूपमाह—

अरुविणो जीवघणा, णाणदंसणसणिया । अउलं सुहं संपत्ता, उवमा जस्स णत्थि ड ॥ ६६ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—जीवाश्च ते घनाश्च-शुपरिपूरणतो निचिता जीवघनाः, ज्ञानदर्शने एव सम्बद्धा सा सद्धावा येषां ते ज्ञानदर्शनसञ्चिताः, "सुहं" ति सुखम् ॥ ६६ ॥ उक्तमन्येन गतमपि विप्रतिपत्तिरारक्षणार्थं पुनः क्षेत्रस्वरूपं च तेषामाह—

लोएगदेसे ते सबे, णाणदंसणसन्निया । संसारपारनित्थिन्ना, सिद्धिं वरगहं णया ॥ ६७ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—लोकैकदेशे ते सर्वे इत्यनेन सर्वत्र मुक्तास्तिष्ठन्तीति मतमपास्तम् । ज्ञानदर्शनसञ्चिता इत्यनेन केषाञ्चिन्मा भूत् ज्ञानसञ्ज्ञाऽपरेषां दर्शनसञ्ज्ञैव केवला, किन्तुमे अपि सर्वेषामिति । संसारपारं 'निस्तीर्णाः' अतिशान्ताः, अनेन तु—'ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य, कर्त्तारः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥' इति मतं निराकृतम् । सिद्धिं वरगतिं गताः, अनेन तु क्षीणकर्मणोऽपि लोकाग्रगमनात् स्वभावेनैवोत्पत्तिसमये सक्रियत्वमप्यस्ति इति व्याप्यते । वाचनान्तरे तु इदं सूत्रं नास्तेव ॥ ६७ ॥ इत्थं सिद्धानभिधाय संसारिण आह—

श्रीउचरा-
व्ययनसूत्रे
श्रीनेमिच-
न्द्रीय
सुखबोधा-
ख्या लघु-
शुचिः ।
॥३८०॥

संसारतथा उ जे जीवा, दुविहा ते वियाहिया । तसा य थावरा बेव, थावरा तिविहा तहिं ॥ ६८ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६८ ॥ त्रैविध्यमेवाह—

पुढवी आउजीवा य, तहेव य वणस्सई । इचेए थावरा तिविहा, तेसिं भए सुणेह मे ॥ ६९ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ६९ ॥ तत्र प्रथिवीभेदानाह—

दुविहा पुढबिजीवा उ, सुहुमा यापरा तहा । पज्जत्तमप्पज्जत्ता, एवमेए दुहा पुणो ॥ ७० ॥
यापरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । सण्हा खरा य बोद्धवा, सण्हा सत्तविहा तहिं ॥ ७१ ॥
किण्हा नीला य रुहिरा य, हालिहा सुफिला तहा । पंडुपणनमट्टिया, खरा उत्तीसईविहा ॥ ७२ ॥
पुढवी य संझरा बोल्लुया य उवले सिला य लोणूसे । अयंनउय-तंवं-सीसंग-रुपे-मुचण्णे य वेयरे य ॥
हरिपीले हिं गुल्ले मणोसिला, सासंगं जेणपवंले । अउंभेपडलउभं बोल्लुय, बायरकाए मणिविहाणा ॥
भोमिज्जए य रंपणे, अंके फलिहे य लोहिंयक्खे य । मरगय-मंसारगले, सुंयमोयग इंदं नीले य ७५,
चंदण गेरुय हंसगळं, पुल्ले सोगंधिं ए य बोद्धवे । चंदस्सपभ वेरुल्लिए, जैलंकते सूरकंते य ॥ ७६ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘श्रद्धा’ इह पूर्णितलोष्टकस्या ध्रुः प्रथिवी तदात्मिका जीवा अय्युपचारातः श्रद्धायाः,
एवमुत्तरत्राऽपि । ‘लराः’ कठिनाः ॥ समप्रविधत्वमेवाह—“किण्हे”त्यादि, “पंडु” चि ‘पाण्डवः’ आपाण्डुराः—आ—ईपत्
शुभ्रत्वभावा इत्यर्थः, इत्थं वर्णभेदेन पट्टिपत्तम् । इह च पाण्डुग्रहं कृष्णादिवर्णानामपि स्वस्थानभेदान्तरसम्भवसूचकम् ।
पनकः—अत्यन्तसूक्ष्मरजोरूपः स एव सूचिका पनकसूचिका, पनकस्य च नमसि विवर्त्तमानस्य लोके प्रथिवीत्वेनाकूट-
त्वाद् भेदेनोपादानम् ॥ ‘प्रथिवी’ति शुद्धप्रथिवी, ‘शर्करा’ लघुपुलकशकलरूपा, ‘उपलः’ गण्डधौलादिः, ‘शिला च’ वट्टा,

पदत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्य्यता ।

॥ ३८० ॥

‘ऊयः’ श्वारष्ट्रिका, ‘वयं च’ हीरकः ॥ ‘सासकः’ घालुविशेषः, ‘अस्त्रं’ समीरकं, ‘प्रवालं’ विद्रुमः, ‘अभ्रपटलं’ प्रतीतम्, ‘अध्रवालुका’ अभ्रपटलमिथा वालुका, ‘वाटरफाये’ वाटरप्रथिवीकायेऽमी मेदा इति शेषः, “मणिविहान” ति पस्य गम्यमानत्वाद् ‘मणिविभानानि च’ मणिभेदाः ॥ कानि पुनस्त्वानि ? इत्याह—“गोमेज्जए” इत्यादि, इह च प्रथिव्यादयश्चतुर्दश हरितालादयोऽष्टौ गोमेयकादयश्च क्वचित् कल्याचित् कथञ्चिदन्तर्भावाच्चतुर्दशेति, अमी मीलिताः पदत्रिंशद्भूवन्तीति सूत्रसप्तकार्यः ॥ ७०-७१-७२-७३-७४-७५-७६ ॥ प्रकृतोपसंहारपूर्वकं सूत्रमष्टथिवीकायानाह—

एष त्वरपुढवीप, भैया छत्तीसमाहिया । एगविहमणात्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ ७७ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“एगविह” ति आर्यत्वाद् एकविधाः, किमियेवंविधाः ? यतः ‘अनानात्वाः’ अभेदाः ‘तत्रै’ति प्रथिवीजीवेषु ॥ ७७ ॥ प्रथिवीकायानेव क्षेत्रत आह—

सुहुमा य सबलोगम्मि, लोगदेसे य घायरा । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउषिहं ॥ ७८ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ ७८ ॥ अधुना फलत आह—

संतहं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिहं पडुच्च सार्ईया, सपज्जवसिया वि य ॥ ७९ ॥
पार्वीससहरसाई, वासाणुक्कोसिया भवे । आउठिहं पुढवीणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ ८० ॥
असंत्तकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिहं पुढवीणं, तं कायं तु असुंचओ ॥ ८१ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘स्थिति’ भवस्थिति-कायस्थितिरूपम् ॥ “तं कायं तु असुंचत” ति ‘तं’ प्रथिवीरूपं घायमशुचतामेव ॥ ७९-८०-८१ ॥ कालान्तर्गतमेवान्तरमाह—

अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजदम्मि सए काए, पुढवीजीवाण अंतरं ॥ ८२ ॥

थीउचरा-
अपनखे
धीनेमिच-
नीया
सुखपोषा-
ख्या लघु-
वचिः ।
॥ ३८१ ॥

व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“विजदम्भि” चि लोके सके फाये ॥ ८२ ॥ एतानेव भावत आह—
एषांति वन्नओ चैय, गंधओ रसफासओ । संठाणभेयओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ८३ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“विधानानि” भेदाः ‘सहस्रः’ इति च बहुवत्त्वोपलक्षणम् ॥ ८३ ॥ पथम्—
दुविहा आउजीवा उ, सुहुमा बायरा तथा । पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ८४ ॥
पायरा जे उ पज्जत्ता, पंचहा ते पकित्तिया । सुद्धोदए य उत्से, हरतणु महिया हिमे ॥ ८५ ॥
एगविहरमणात्ता, सुहुमा तत्थ यियाहिया । सुहुमा सबलोयम्भि, लोगदेसे य बायरा ॥ ८६ ॥
संतइं पप्पणाइंया, अपज्जवसिया चि य । ठिइं पडुच साइया, सपज्जवसिया चि य ॥ ८७ ॥
सत्तेव सहस्साइं, बासाणुकोसिया भवे । आउठिइं आऊणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ ८८ ॥
असंखकालमुकोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । कायठिइं आऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ८९ ॥
अणंतकालमुकोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । विजदम्भि सए काए, आउजीवाण अंतरे ॥ ९० ॥
एषांति वणणओ चैय, गंधओ रसफासओ । संठाणभेयओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ९१ ॥
व्याख्या—सुत्रादिक्यपि सुगमम् । नवरम्—‘हरत्तुः’ द्विगंधपुविचीसमुद्भवः कृष्णमविन्दुः, ‘महिक्का’ गर्भमासेषु
सूस्नवर्षम्, ‘हिमं’ प्रतीतम् ॥ ८४-८५-८६-८७-८८-८९-९०-९१ ॥ वनसत्तिसुत्राण्यपि चतुर्दश—
दुविहा वणरसईजीवा, सुहुमा बायरा तथा । पज्जत्तमपज्जत्ता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ९२ ॥
पायरा जे उ पज्जत्ता, दुविहा ते वियाहिया । साहारणसरीरा य, पत्तंगा य तहेच य ॥ ९३ ॥
पत्तेयसरीरा उ, जेगहा ते पकित्तिया । स्सखा गुळ्ळा य गुम्मा य, लया बल्ली तथा ॥ ९४ ॥

पट्टविंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययतन्त्रम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

॥ ३८१ ॥

बलया पधया कुहुणा, जलरुहा ओसही तहा । हरियकाया य बोद्धवा, पत्तेया इति आहिया ॥ ९५ ॥
साधारणसरीरा उ, जेगहा ते पकित्तिया । आलए मूलए चेव, सिंगबेरे तहेव य ॥ ९६ ॥
हिरिनी सिरिली सिस्सिरिली, जावई केतकंदली । पलंडु-लसणकंदे य, कंदली य कुहवए ॥ ९७ ॥
छोहिणीह य धीह य, कुहगा य तहेव य । कंदे य वज्जकंदे य, कंदे सूरणए तहा ॥ ९८ ॥
अस्सकम्पी य बोद्धवा, सीहकम्पी तहेव य । सुसुंदी य हलिदा य, जेगहा एवमायओ ॥ ९९ ॥
एगविहमणाणत्ता, सुहुमा तत्थ वियाहिया । सुहुमा सबलोगम्मि, लोगदेसे य बायरा ॥ १०० ॥
संतइं पप्पणार्इया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच्च सार्इया, सपज्जवसिया वि य ॥ १०१ ॥
दस चेव सहस्साइं, वासाणुक्कोसिया भवे । वणस्सइण आउं तु, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं ॥ १०२ ॥
अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं । कायठिइं पणगणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १०३ ॥
असंलकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नगं । विजढम्मि सए काए, पणगजीवाण अंतरं ॥ १०४ ॥
एणसिं वणणओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १०५ ॥

ज्याख्या—एषान्येव । नवरम्—‘युष्माः’ घृतादयः, ‘गुच्छाः’ द्रुन्ताभीप्रसृतयः, ‘गुल्माः’ नवमालिकादयः,
‘लताः’ चम्पकलतादयः, ‘मह्यः’ त्र्युष्यादयः, ‘रुणानि’ जुषुकार्जुनादीनि, “बल्य” ति ‘लताबलयानि’ नालिकेरी-कद-
ल्यादीनि, तेषां च शाखान्तराभावेन लतारूपता त्वचो बलयाकारत्वेन च बलयता, ‘पर्वगाः’ इक्ष्वादयः, ‘कुहुणाः’
भूमिस्फोटकादयः, ‘जलरुहाः’ पद्मादयः, ‘ओपधयः’ शाल्यादयः, ‘तथे’ति समुच्चये, हरितान्येव काया येषां ते ‘हरि-
तकायाः, तण्डुलेयकादयः, चक्षब्दः स्वगतानेकेभेदसंयुक्तः ॥ आलुकादयः प्रायः कन्दविशेषाः ॥ ‘पत्तकानां’ पत्तको-

श्रीउचरा-
प्यनयने
श्रीनेमिच-
न्द्रीया
सुखयोथा-
ख्या लपु-
युधिः ।
॥ ३८२ ॥

पलक्षितानां सामान्यवनस्पतीनाम् ॥ ९२-९३-९४-९५-९६-९७-९८-९९-१००-१०१-१०२-१०३-१०४-१०५ ॥
प्रकृतमुपसंहरन्नुत्तरग्रन्थं सम्बन्धयितुमाह—
इचेष्ट थायरा तिविहा, समासेण वियाहिया । इत्तो उ तसे तिविहे, बुच्छामि अणुपुवसो ॥ १०६ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १०६ ॥
तेज बाऊ य योद्धवा, ओराला य तसा तहा । इचेष्ट तसा तिविहा, तेसि भेष्ट सुणेह मे ॥ १०७ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—‘इत्येते’ अनन्तरोक्ताः, त्रयन्ति-चलन्तीति त्रसाः तत्र तेजोवाय्वोर्गतित उदाराणां च
द्वीन्द्रियादीना लब्धतः त्रसत्वम् ॥ १०७ ॥ तत्र तेजोजीवनाह—

दुविहा तेजजीवा उ, सुहुमा थायरा तहा । पञ्चतमपञ्चत्ता, एवमेष्ट दुहा पुणो ॥ १०८ ॥
पायरा जे उ पञ्चत्ता, णेगहा ते वियाहिया । इंगाले मुम्मुरे अगणी, अचिं जाला तहेव य ॥ १०९ ॥
उफा विज्जू य योधवा, णेगहा एवमायओ । एगविहमणात्ता, सुहुमा ते वियाहिया ॥ ११० ॥
सुहुमा सबलोगम्मि, एगदेसम्मि थायरा । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउधिहं ॥ १११ ॥
संतं पण्णणाईया, अपञ्चवसिया वि य । ठिहं पडुच्च सादीया, सपञ्चवसिया वि य ॥ ११२ ॥
तिन्नय अहोरत्ता, उफोसेण वियाहिया । आउठिई तेऊणं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ ११३ ॥
असंलकालमुफोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । कायठिई तेऊणं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ ११४ ॥
अणंतकालमुफोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजदम्मि सष्ट काए, तेउजीवाण अंतं ॥ ११५ ॥
एणसिं वन्नओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ ११६ ॥

पदत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वचन्यता ।

॥ ३८२ ॥

न्यास्या—स्पष्टानि । नवरम्—‘अद्गाट’ भासररूपः, ‘मुंरु’ भस्मसिन्धुमिषणरूपः, ‘अग्निः’ उक्तभेदातिरिक्तः, ‘अग्निः’ मूत्रप्रविपद्या, ‘न्याता’ छिन्नमूला ॥ १०८-१०९-११०-१११-११२-११३-११४-११५-११६ ॥ वायु-

पुनरवदम्—
सुविहा याउजीया य, सुहुमा यायरा तथा । पञ्चतमपञ्चता, एवमेते दुहा पुणो ॥ ११७ ॥
यायरा जे उ पञ्चता, पंचरा ते पकितिया । उफलिया-मंडलिया-चण-गुंजा-सुद्धवाया य ॥ ११८ ॥
संयदगयाए य, जेगहा एयमायओ । एगचिहमणाणता, सुहुमा तत्थ वियाहिया ॥ ११९ ॥
सुहुमा सपलोगम्मि, लीगंदसे य पापरा । इत्तो कालचिभागं तु, तेसिं बुळ्ळं चउद्धिं ॥ १२० ॥
संतदं पप्पणादीया, अपञ्चयसिया वि य । ठिं पडुच सादीया, सपञ्चयसिया वि य ॥ १२१ ॥
तिंगेय सहस्साहं, यासाणुणोसिया भवे । आउठिं धाऊणं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं ॥ १२२ ॥
असंलकालमुणोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । कापठिं वाऊणं, तं कायं तु असुंचओ ॥ १२३ ॥
अणंतकालमुणोसं, अंतोसुहुत्तं जहन्नयं । विजदम्मि सए काए, वाउजीवाण अंतरं ॥ १२४ ॥
एणंसि यमओ येव, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा यि, विहाणाहं सहस्ससो ॥ १२५ ॥

म्याल्या—गुगम् । नवरम्—‘पञ्चये’लुपलक्षणम्, अत्रैवास्मि अनेकवेत्तमिषणतात्, उत्कलिकावाताः—ये
सित्वा सित्वा यान्ति, गण्डलिकावाताः—यातोलीरूपाः, पनवाताः—रजप्रभायाधाराः, गुञ्जावाताः—ये गुञ्जन्तो वान्ति,
गुद्धपाताः—यथोक्तविशेषविपद्या मन्दानिडावयः ॥ ‘संवर्त्तकनावाय’ ये बहिःस्थितमपि एणादि विवक्षितक्षेत्रान्तः क्षिपन्ति
॥ ११७-११८-११९-१२०-१२१-१२२-१२३-१२४-१२५ ॥ उदारत्रसामिधित्सयाऽऽह—

भीउचरा-
भ्यपनय-
धीनेभिच-
न्त्रीया
गुलनेया-
स्या सयु-
दधिः ।
॥ ३८३ ॥

ओराला तसा जे उ, चउहा ते पकितिया । बेहंदिय तेहंदिय, चउरो पंचिदिया चेव ॥ १२६ ॥
ध्याल्या—स्पष्टम् ॥ १२६ ॥ द्वीन्द्रियाणाह—

बेहंदिया उ जे जीया, दुविहा ते पकितिया । पञ्चतमपञ्चत्ता, तेसिं भेदे सुणेह मे ॥ १२७ ॥
किमिणो सोमंगला चेव, अलसा माइवाहपा । वासीमुहा य सिप्पीया, संखा संखगणा तहा ॥ १२८ ॥
यष्टोयानुद्धगा चेव, तहेव य थराडगा । जत्तुगा जालगा चेव, चंदणा य तहेव य ॥ १२९ ॥
इह बेहंदिया एण, योगहा एवमायओ । लोएगदेसे ते सवे, न सबत्थ विपाहिया ॥ १३० ॥
संतहं पप्पडणाइया, अपञ्चसिया वि य । ठिहं पडुच सारिया, सपञ्चवसिया वि य ॥ १३१ ॥
वासाहं पारसेव उ, उफोसेण विपाहिया । बेहंदियआजठिहं, अंतोमुहुत्तं जहसयं ॥ १३२ ॥
संसेज्जफालमुफोसं, अंतोमुहुत्तं जहसयं । बेहंदियकायठिहं, तं कायं तु असुंचओ ॥ १३३ ॥
अणंतकालमुफोसं, अंतोमुहुत्तं जहसयं । बेहंदियजीवाणं, अंतरेयं विपाहियं ॥ १३४ ॥
पणसि यणओ चेव, गंयओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा वि, विहाणाहं सहस्ससो ॥ १३५ ॥

ध्याल्या—सूत्रनवकं स्पष्टम् । नवरम्—‘कमयः’ अष्टान्यादिसम्भया, येपास्तु केचित् प्रकटाः केचिद् यथास-
म्भरायं पाज्याः ॥ १२७-१२८-१२९-१३०-१३१-१३२-१३३-१३४-१३५ ॥ त्रीन्द्रियाणाह—

तेहंदिया उ जे जीया, दुविहा ते पकितिया । पञ्चतमपञ्चत्ता, तेसिं भेदे सुणेह मे ॥ १३६ ॥
इणुपिर्वालिठहंसा, उफालेहेहिया तहा । तणहारा कट्टहारा य, माळुगा पत्तहारगा ॥ १३७ ॥
फप्पासज्जटिमिजा य, तिदुगा तउसमिजगा । सदावरी य गुम्मी य, बोधवा इंदगाहया ॥ १३८ ॥

पद्मत्रिशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
ध्ययनम् ।
ससारिजीव-
यकज्यवा ।

॥ ३८३ ॥

इंदगोवगमाइया, योगहा एवमायओ । लोगदेसे ते सवे, न सधत्य वियाहिया ॥ १३९ ॥
संतहं पप्पणार्हिया, अपज्जवसिया चि य । ठिहं पडुच सार्हिया, सपज्जवसिया चि य ॥ १४० ॥
एणपणसहोरत्ता, उक्कोसेण वियाहिया । तेहंदियआउठिहं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १४१ ॥
संखेज्जकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । तेहंदियकायठिहं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १४२ ॥
अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । तेहंदियजीवाणं, अंतरेयं वियाहियं ॥ १४३ ॥
एएसिं वणओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा चि, विहाणाहं सहस्ससो ॥ १४४ ॥

व्याख्या—त्रीन्द्रियसूत्रनवकमपि स्पष्टम् । नवरस—‘गुप्ती’ शब्दपदी ॥ १३६-१३७-१३८-१३९-१४०-१४१-

१४२-१४३-१४४ ॥ चतुरिन्द्रियानाह—

चउरिंदिया उ जे जीवा, इविहा ते पकित्तिया । पज्जत्तमपज्जत्ता, तेसिं मेए सुणेह मे ॥ १४५ ॥
अंधिया पोत्तिया चेव, मण्डिछपा मसगा तहा । भमरे कीडपयंगे य, ढिक्कुणे कुंक्कुणे तहा ॥ १४६ ॥
कुक्कुहे सिंमिरीदी य, नंदावत्ते य विंछिए । डोले भिंगिरीडी य, विरिली अच्छिबेहए ॥ १४७ ॥
अच्छिहे माहए अच्छि-विचित्ते चित्तपत्तए । ओहिंजलिया जलकरी य, नीया तंबगाइया ॥ १४८ ॥
इह चउरिंदिया एए, गेगहा एवमायओ । लोगस्स एगदेसम्मि, ते सवे पकित्तिया ॥ १४९ ॥
संतहं पप्पणार्हिया, अपज्जवसिया चि य । ठिहं पडुच सार्हिया, सपज्जवसिया चि य ॥ १५० ॥
छेचेव य मासा उ, उक्कोसेण वियाहिया । चउरिंदियआउठिहं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ १५१ ॥
संखेज्जकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया । चउरिंदियकायठिहं, तं कायं तु अमुंचओ ॥ १५२ ॥

श्रीउचरा-
व्ययनस्यै
श्रीनिमिच-
न्नीया
गुलबोपा-
रन्वा लघु-
श्रुतिः ।
॥ ३८४ ॥

अणंतकालमुक्षोसं, अंतोमुहुतं जहन्नयं । विजहम्मि सए काए, अंतरेयं वियाहियं ॥ १५३ ॥
पएसि चन्नओ चेव, गंधओ रसफासओ । संटाणादेसओ वा बि, विहाणाइं सहस्ससो ॥ १५४ ॥
व्याख्या—सुखवयकमपि स्पष्टम् ॥ १४५-१४६-१४७-१४८-१४९-१५०-१५१-१५२-१५३-१५४ ॥
पद्मेन्द्रियानाह—

पंचिदिया उ जे जीया, चउविहा ते वियाहिया । नेरइय तिरिक्खा य, मणुया देवा य आहिया १५५
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ १५५ ॥ तत्र तावन्नैरधिकानाह—

नेरइया सत्तविहा, पुढवीसु सत्तसू भवे । रयणाभ सक्कराभा, घालुयाभा य, आहिया ॥ १५६ ॥
पंकाया धूमाभा, तमा तमतमा तहा । इइ नेरइया एए, सत्तहा परिकित्तिया ॥ १५७ ॥
छोगस्स एणदेसम्मि, ते सवे उ वियाहिया । इत्तो कालविभाग तु, तेसिं बुच्छं चउविहं ॥ १५८ ॥
संतइं पप्पडणाइया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुच सार्इया, सपज्जवसिया वि य ॥ १५९ ॥
सागरोचममंगं तु, उक्कोसेण वियाहिया । पढमाइ जहन्नेण, वसवास्सहस्सिया ॥ १६० ॥
तिंनय सागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । दुवाण जहन्नेणं, एणं तु सागरोवमं ॥ १६१ ॥
सत्तय सागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । तइयाए जहन्नेणं, तिंनय उ सागरोवमा ॥ १६२ ॥
वससागरोचमाऊ, उक्कोसेण वियाहिया । चउत्थीए जहन्नेणं, सत्तव उ सागरोवमा ॥ १६३ ॥
सत्तरससागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । पंचमाए जहन्नेणं, दस चेव उ सागरा ॥ १६४ ॥
पारीससागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । छट्ठीइ जहन्नेणं, सत्तरस सागरोवमा ॥ १६५ ॥
तित्तीससागराऊ, उक्कोसेण वियाहिया । सत्तमाए जहन्नेणं, चावीसं सागरोवमा ॥ १६६ ॥

पट्टत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
यकव्यता ।

॥ ३८४ ॥

जा चैव आउठिई, नेरहयाणं वियाहिया । मा तेसिं कायठिई, जहहुकोसिया भवे ॥१६७॥
अणंतकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, नेरहयाणं तु अंतरं ॥१६८॥
एएसिं यन्नओ चैव, गंधओ रसफासओ । संठाणभेदओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥१६९॥

व्याख्या—नारकसूत्राणि चतुर्दश प्रकटानि ॥ १५६-१५७-१५८-१५९-१६०-१६१-१६२-१६३-१६४-१६५-

१६६-१६७-१६८-१६९ ॥ विर्यकूपघ्नोन्द्रियानाह—

पंचिदियतिरिक्त्वा उ, दुविहा ते वियाहिया । सम्मुच्छिमतिरिक्त्वा उ, गन्भवक्तव्यता तहा ॥१७०॥
दुविहा वि ते भवे तिविहा, जलयरा थलयरा तहा । खहयरा य बोद्धवा, तेसिं भए सुणेह मे ॥१७१॥
मन्ना य कच्छभा य, गाहा य मगरा तहा । सुंभुमारा य बोद्धवा, पंचहा जलयराऽऽहिया ॥१७२॥
लोएगदेसे ते सवे, न सद्यथ वियाहिया । इतो कालविभागं तु, तेसिं बुच्छं चउधिहं ॥१७३॥
संतइं पप्पणार्हिया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुव साईया, सपज्जवसिया वि य ॥१७४॥
एगा य पुवकोडी उ, उकोसेण वियाहिया । आउठिई जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१७५॥
पुवकोडीपुहुत्तं तु, उकोसेण वियाहिया । कायठिई जलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥१७६॥
अणंतकालमुकोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं । विजढम्मि सए काए, जलयराणं तु अंतरं ॥१७७॥
एएसिं यणओ चैव, गंधओ रसफासओ । संठाणाएसओ वा वि, विहाणाइं सहस्ससो ॥१७८॥
चउप्पया य परिसप्पा, दुविहा थलयरा भवे । चउप्पया चउधिहा उ, ते मे कित्तयओ सुण ॥१७९॥
एगलुरा दुलुरा चैव, गंदीपय सणप्पया । हयमाई गोणमाई, गयमाई सीहमाइणो ॥१८०॥

श्रीउत्तरा-
भ्यनयने
धीनेमिच-
न्दीया
मुत्तरोपा-
दया लघु-
इधिः ।

॥ ३८५ ॥

पदत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामक्रम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता

॥ ३८५ ॥

मुओरगपरिसप्ता य, परिसप्ता दुविहा भवे । गोहार्ह अहिमार्ह य, इकोका गेगहा भवे ॥ १८१ ॥
लोपगदेसे ते सवे, न सवत्थ वियाहिया । एत्तो कालविभागं तु, तेसिं वोच्छं तु चउच्चिहं ॥ १८२ ॥
संतं पप्पडणार्हया, अपज्जवसिया वि य । ठिहं पटुच सार्हया, सपज्जवसिया वि य ॥ १८३ ॥
पलिओयमा उ तिनि उ, उकोसेण वियाहिया । आउठिहं थलयराणं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १८४ ॥
पलिओयमा उ तिनि उ, उकोसेण वियाहिया । पुषकोडीपुहुत्तं तु, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १८५ ॥
कायठिहं थलयराणं, अंतरं तेसिमं भवे । कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १८६ ॥
एणसिं यत्तओ चय, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, बिहाणाहं सहस्ससो ॥ १८७ ॥
यिजदम्मि सए काए, थलयराणं तु अंतरं । चम्मे उ लोमपक्खीया, तहया समुग्गपक्खीया ॥ १८८ ॥
संतं पप्पडणार्हया, अपज्जवसिया वि य । ठिहं पटुच सार्हया, न सवत्थ वियाहिया ॥ १८९ ॥
पलिओयमस्स भागो, असंखिज्जहमो भवे । आउठिहं त्वहयराणं, सपज्जवसिया वि य ॥ १९० ॥
असंखभागे पलियरस, उकोसेण उ साहियो । पुषकोडीपुहुत्तेणं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १९१ ॥
कायठिहं त्वहयराणं, अंतरं तेसिमं भवे । कालं अणंतमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नयं ॥ १९२ ॥
यासि यणओ चय, गंधओ रसफासओ । संठाणादेसओ वा वि, बिहाणाहं सहस्ससो ॥ १९३ ॥
भ्यास्या—प्रकटान्वेय । नवरम्—‘एकसुरा’ इत्यादयः, ‘द्विसुरा’ गवादयः, गण्डी—वकोत्पदिमका तद्वद् वृत्त-
वया पदानि येषां ते ‘गण्डीपदाः’ गवादयः, ‘सणप्पय’ ति सूत्रत्वात् ‘सनत्तपदाः’ सिद्धादयः, ‘चम्मे’ ति प्रत्यमात्

चर्मचटकाः, 'रोमपक्षिणः' हंसादयः, 'समुद्रपक्षिणः' समुद्रकाकारपक्षयन्तः ते च मनुयोचराद् बहिर्भवन्ति, 'वितत-
पक्षिणः' ये सर्वदा विस्तारित्वाभ्यां पक्षाभ्यामासते ॥ १७०-१७१-१७२-१७३-१७४-१७५-१७६-१७७-१७८-१७९-
१८०-१८१-१८२-१८३-१८४-१८५-१८६-१८७-१८८-१८९-१९०-१९१-१९२-१९३-१९४ ॥ मनुष्यानाह—
मनुया दुविहभेया उ, ते मे किञ्चयओ सुण । सम्मुच्छिमा य मणुया, गन्भवकंतिया तथा ॥ १९५॥
गन्भवकंतिया जे उ, तिचिहा ते वियाहिया । अकम्म-कम्मभूमा य, अंतरदीवया तथा ॥ १९६॥
पणरस-तीसइविहा, भेया अहवीसई । संत्वा उ कमसो तेसिं, इति एसा वियाहिया ॥ १९७॥
सम्मच्छिमाण एसेव, भेओ होइ आह्मिओ । लोगस्स एगदेसम्मि, ते सन्ने वियाहिया ॥ १९८॥
संतहं पप्पणाईया, अपज्जवसिया चि य । ठिहं पडुव साईया, सपज्जवसिया चि य ॥ १९९॥
पलिओवमाहं तिमि उ, उक्कोसेण वियाहिया । आउठिई मणुयाणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ २००॥
पलिओवमाहं तिमि उ, उक्कोसेण वियाहिया । पुवकोडिपुहुत्तणं, अंतोमुहुत्तं जहन्निया ॥ २०१॥
कापठिई मणुयाणं, अंतरं तेसिमं भवे । अणंतकालमुक्कोसं, अंतोमुहुत्तं जहन्नं ॥ २०२॥
एणसिं चण्णओ चेव, गंधओ रसफासओ । संठाणभेद्रओ वा वि, विहाणाहं सहस्ससो ॥ २०३॥

आख्या—स्पष्टम् । नवरम्—“अकम्म-कम्मभूमा य” ति भूमशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धाद् अकर्मभूमाः कर्म-
भूमाश्च, इह न क्रमत इत्युक्तावपि पञ्चाग्निर्दिष्टानामपि कर्मभूमानां युक्तिसाधकत्वेन प्राधान्यतः प्रथमं भेदाभिधानम्,
पठन्ति च—“तीसइपन्नरसविह” ति । “अंतरदीवय” ति भेदा अष्टाविंशतिरन्तरद्वीपजानामिति विभक्तिविपरिणामेन
सम्बन्धनीयम्, अष्टाविंशतिसङ्ख्यात्वं चैषामेतत्सङ्ख्यात्वादनन्तरद्वीपाणां, ते हि दिग्भवतः पूर्वापरप्रान्तविदिक्प्रसृतकोटिपु

श्रीउच्यते-
 मपनष्टे
 श्रीनेमिच-
 न्नीपा
 सुसन्तोपा-
 स्या लघु-
 दृष्टिः ।
 ॥ ३८६ ॥

ध्रीणि ध्रीणि योजनशतान्यवगाह्य सायन्त्येव योजनशतानि आप्यामविस्वारपथ्यां ग्रथमेऽन्तरद्वीपाः, ततोऽप्येकैकयोजनशत-
 पृष्ठाऽपगाह्यया योजनशतचतुष्टयागामविस्वार द्वितीयादयः पट्ट, एषां च पूर्वोत्तरादिकमात्र प्रादक्षिण्यतः प्रथमतः
 चतुष्कस्य पक्षोक्त आंयापको लाङ्गुलिको वैपणिक इति नाम । द्वितीयस्य दक्षिणो गजैर्कर्णो गौर्कर्णः शङ्कुलीकर्णः ।
 एतीयस्य आर्दरांगुरो मेघमुल्लो दैयमुल्लो गजैर्कर्णः । चतुर्थस्य अर्धमुल्लो दैस्तिमुल्लः सिद्धमुल्लो न्याग्रमुल्लः । पञ्चमस्य
 अर्धकर्णः सिद्धकर्णः गजैर्कर्णः कर्णप्रावरणः । षष्ठस्य उल्कायुल्लो विद्युत्मुल्लो जिह्वायुल्लो मेघमुल्लः । सप्तमस्य घनदन्तो
 गजैर्दन्तः मेघदन्तः शुद्धदन्त इति, एवमात्मान एव चैवेषु युगलधार्मिकाः प्रतिवसन्ति, तच्छरीरमात्मापभिधायि वेदं
 गायायुगलम्—“अंतरदीवेसु णरा, धनुसयज्जसिया सया मुइया । पालंति मिहुणभावं, पडस्स असंखभागाऊ ॥ १ ॥
 चउसही पिट्टकरंउचण मणुयाण तेस्सिमाहारे । भत्तस्स चउत्तस्स अउणसीउविणण पालणया ॥ २ ॥” एते च शिल-
 रिणोऽपि पूर्वाऽपरप्रातर्विदियप्रस्तुतकोटिषु उक्तन्यायतोऽष्टाविंशतिः सन्ति । सर्वसाम्याचेषां भेदेनाऽविवक्षितत्वाच्च सूत्रेऽ-
 ष्टाविंशतिसङ्ख्याविरोध इति भावनीयम् ॥ सम्भूच्छिमानामेव एव भेदो यो गर्भजानां, ते हि तेषामेव वास्तविसाविदु
 २००-२०१-२०२-२०३ ॥ देयाधिकाराः—
 देया षड्विहा वुत्ता, ते मे कित्तयओ सुण । भोमिज्ज वाणमंतर, जोइस वेमाणिया तथा ॥ २०४ ॥
 दत्तहा भयणयासी, अट्टहा वणचारिणो । पंचविहा जोइसिया, दुविहा वेमाणिया तथा ॥ २०५ ॥

१ “अन्वर्द्धिषु नरा भनुःपणोऽरिपूताः सङ्गा सुविताः । पालयन्ति मिधुनभावं, पत्न्यासङ्गभागायुक्ताः ॥ ३ ॥ अतःपट्टिः
 पृष्ठपरचरन्तु मनुजानां तेषामाहारः । मयेन चतुर्थेन पृष्ठोनादितिदिनानि शालन्ता ॥ २ ॥”

पट्टत्रिंशं
 जीवाजीव-
 विभक्ति-
 नामकम-
 ध्ययनम् ।
 संसारिजीव-
 वक्तव्यम् ।

॥ ३८६ ॥

अंसुरा नांग सुवैद्या, विजुं अंगी य आहिया । दीवोदही दिसा वांया, धंगिया भवणवासिणो ॥
 पिंसाय भूया जयंत्वा य, रंक्खसा किंनरा य किंपुरिसा । मंदोरगा य गंधवा, अट्टविहा वाणमंतरा ॥
 चंदां सुरा य नयंत्वा, गहो तारांगणा तथा । दिसाविचारिणो चैव, पंचहा जोइसालया ॥२०८॥
 वेमाणिया उ जे देवा, दुविहा ते पकित्तिया । कप्पोवगा य बोद्धवा, कप्पाईया तहेव य ॥२०९॥
 कप्पोवगा य यारसहा, सोहंमीसांगगा तथा । सणकुमारमहिंदा, चंभेलोगा य लंतंगा ॥२१०॥
 मंहासुफा सहस्सारा, ओणया पाणंया तथा । ओरेणा अबुंया चैव, इति कप्पोवगा सुरा ॥२११॥
 कप्पातीता उ जे देवा, दुविहा ते वियाहिया । गेविज्जाणुत्तरा चैव, गेवेज्जा नवहा तहिं ॥२१२॥
 हिट्ठिमा हिट्ठिमां चैव, हिट्ठिमा मज्झिमां तथा । हिट्ठिमा उवरिमा चैव, मज्झिमा हिट्ठिमां तथा ॥
 मज्झिमा मज्झिमां चैव, मज्झिमा उवरिमां तथा । उवरिमा हिट्ठिमां चैव, उवरिमा मज्झिमां तथा ॥
 उवरिमा उवरिमां चैव, इह गेविज्जा सुरा । विजया वेजंयंता य, जंयंता अप्पराजिया ॥२१५॥
 सबैट्टसिद्धगा चैव, पंचहाणुत्तरा सुरा । इह वेमाणिया एए, गेगहा एवमायओ ॥२१६॥
 लोगस्स एगदेसम्मि, ते सबे परिकित्तिया । इत्तो कालविभागं तु, तेसिं वोच्छं चउविहं ॥२१७॥
 संतइं पप्पणाईया, अपज्जवसिया वि य । ठिइं पडुष साईया, सपज्जवसिया वि य ॥२१८॥
 साहियं सागरं इक्कं, उक्कोसेणं ठिइं भवे । भोमिज्जाण जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥२१९॥
 पलिओवमं तु पुगं, उक्कोसेणं ठिइं भवे । वंतराणं जहन्नेणं, दसवाससहस्सिया ॥२२०॥
 पलिओवमं तु पुगं, वासलक्खेण साहियं । पलिओवमज्झभागो, जोइसेसु जहन्निया ॥२२१॥

श्रीउपरा-
प्यपनपुत्रे
श्रीनेमिच-
न्नीया
दुल्लोपा-
ख्या लपु-
त्रिः ।
॥ ३८७ ॥

दो चैव सागराहं, उक्कोसेण विपाहिया । सोहम्भम्मि जह्मेणं, एणं तु पलिओवमं ॥ २२२ ॥
सागरा साहिया दुत्ति, उक्कोसेण विपाहिया । ईसाणम्मि जह्मेणं, साहियं पलिओवमं ॥ २२३ ॥
सागराणि य सत्तेव, उक्कोसेणं ठिहं भवे । सणकुमारे जह्मेणं, दुत्ति क सागरोवमा ॥ २२४ ॥
साहिया सागरा सत्त, उक्कोसेणं ठिहं भवे । माहिंदम्मि जह्मेणं, साहिया दोत्ति सागरा ॥ २२५ ॥
दस वय सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । बंभलोप जह्मेणं, सत्त क सागरोवमा ॥ २२६ ॥
यउदस उ सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । तंतगम्मि जह्मेणं, दस क सागरोवमा ॥ २२७ ॥
सत्तरस सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । महासुक्के जह्मेणं, चउदस सागरोवमा ॥ २२८ ॥
अद्वारस सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । सहस्सारे जह्मेणं, सत्तरस सागरोवमा ॥ २२९ ॥
सागरा अउणवीसं तु, उक्कोसेणं ठिहं भवे । आणयम्मि जह्मेणं, अद्वारस सागरोवमा ॥ २३० ॥
वीसं तु सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । पाणयम्मि जह्मेणं, सागरा अउणवीसहं ॥ २३१ ॥
सागरा एक्कीसं तु, उक्कोसेणं ठिहं भवे । आरणम्मि जह्मेणं, धीसहं सागरोवमा ॥ २३२ ॥
यावीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । अबुयम्मि जह्मेणं, सागरा इक्कीसहं ॥ २३३ ॥
तेवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । पढम्मि जह्मेणं, बावीसं सागरोवमा ॥ २३४ ॥
चउवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । वीयम्मि जह्मेणं, तेवीसं सागरोवमा ॥ २३५ ॥
पणवीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । तइयम्मि जह्मेणं, चउवीसं सागरोवमा ॥ २३६ ॥
पणीस सागराहं, उक्कोसेणं ठिहं भवे । चउत्थम्मि जह्मेणं, सागरा पणवीसहं ॥ २३७ ॥

पट्टविंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वफज्यता ।

॥ ३८७ ॥

सागरा सत्तयीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । पंचमम्मि जहन्नेणं, सागरा उ छवीसई ॥ २३८ ॥
 सागरा अट्टवीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । छट्ठम्मि जहन्नेणं, सागरा सत्तवीसई ॥ २३९ ॥
 सागरा इगुणतीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । सत्तमम्मि जहन्नेणं, सागरा अट्टवीसई ॥ २४० ॥
 तीसं तु सागराई, उक्कोसेणं ठिई भवे । अट्ठमम्मि जहन्नेणं, सागराई उणतीसई ॥ २४१ ॥
 सागरा इक्कतीसं तु, उक्कोसेणं ठिई भवे । नवमम्मि जहन्नेणं, तीसई सागरोचसा ॥ २४२ ॥
 तिस्तीस सागराई, उक्कोसेणं ठिई भवे । चउसुं पि विजयाईसुं, जहन्ना एकतीसई ॥ २४३ ॥
 अजहन्नमणुक्कोसं, तिस्तीसं सागरोचसा । महाविमाणसघट्टे, ठिई एसा वियाहिया ॥ २४४ ॥
 जा वेय य आउठिई, वेयाणं तु वियाहिया । सा तेसिं कायठिई, जहन्नमुक्कोसिया भवे ॥ २४५ ॥
 अणंतफालमुक्कोसं, अंतोमुहत्तं जहन्नयं । विजडम्मि सए काए, देवाणं हुज्ज अंतरं ॥ २४६ ॥
 एएसिं वसओ वेय, गंयओ रसफासओ । संठाणादेसओ चेव, विहाणाई सहस्ससो ॥ २४७ ॥

व्याख्या—सूत्राणि द्वि(चतुः)चत्वारिंशत् प्रकटानि ॥ २०४-२०५-२०६-२०७-२०८-२०९-२१०-२११-२१२-
 २१३-२१४-२१५-२१६-२१७-२१८-२१९-२२०-२२१-२२२-२२३-२२४-२२५-२२६-२२७-२२८-२२९-२३०-
 २३१-२३२-२३३-२३४-२३५-२३६-२३७-२३८-२३९-२४०-२४१-२४२-२४३-२४४-२४५-२४६-२४७ ॥ स-
 म्यति निगमनमाह—

संसारत्वा य सिद्धा य, इति जीवा वियाहिया । रूविणो चेवऽरूवी य, अजीवा दुविहा वि य ॥ २४८ ॥

श्रीउचरा-
व्ययनपदे
श्रीनेमिच-
न्नीया
सुखबोया-
रुपा लघु-
दृष्टिः ।
॥३८८॥

व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २४८ ॥ सम्प्रति कश्चिज्जीवाजीवविभक्तेः श्रवणश्रद्धानमात्रेणैव कृतार्थतां मन्येत अतस्तदा-
सद्वाऽपनोदार्थमाह—

इति जीवमजीवे य, सोचा सहहिज्ज य । सद्यनयाण अणुमए, रमेज्जा संजमे सुणी ॥ २४९ ॥
व्याख्या—स्पष्टम् ॥ २४९ ॥ संयमरतिकरणानन्तरं यद्विधेयं तदाह—

तओ बहूणि यासाहं, सामन्नमणुपालिया । इमेण कमजोएण, अप्पाणं संलिहे सुणी ॥ २५० ॥
व्याख्या—स्पष्टम् । नवरम्—क्रमेण योगः—तपोऽनुष्ठानरूपो व्यापारः क्रमयोगमेवाह—
पारसेव उ यासाहं, संलेहकोसिया भवे । संवच्छरं मज्झमया, छम्मासा य जहन्निया ॥ २५१ ॥
पदमे वासचउक्कम्मि, विगहं निज्जूहणं करे । विहए वासचउक्कम्मि, विचित्तं तु तवं चरे ॥ २५२ ॥
एणंतरमायामं, कट्टु संवच्छरे हुवे । तओ संवच्छरऽद्धं तु, नाहविगिट्ठं तवं चरे ॥ २५३ ॥
तओ संवच्छरऽद्धं तु, विगिट्ठं तु तवं चरे । परिमियं येव आयामं, तम्मि संवच्छरे करे ॥ २५४ ॥
कोढीसहिंयमायामं, कट्टु संवच्छरे सुणी । मासद्ध-मासिएणं तु, आहारेणं तवं चरे ॥ २५५ ॥

व्याख्या—द्वयदीव 'तुः' पूरणे वर्षाणि 'संलेखना' द्रव्यतः क्षीरेत्य भावतः कृपायाणां कृशतापादनमुत्कृष्टा भवति,
संपत्तरं मध्यमा, णम्मासान् जघन्यिका ॥ उत्कृष्टायाः क्रमयोगमाह—प्रथमे वर्षचतुष्टके 'विकृतिनिर्यूहणं' विकृतित्यागं
श्रुयंत, इदं च विचित्रतपसः पारणके, यदाह निशीथचूर्णिकारः—“अन्ने चत्तारि वरिसे विचित्तं तु तवं कांडं
आयंयिलेण निपीएण वा पारेइ” इति । केवलमनेन निर्युक्तिकृता च द्वितीये वर्षचतुष्टके इदमुक्तम् । अत्र च प्रथमे

१ “अभ्यर्चनं चत्तारि वर्षाणि विचित्र ॥ तपः कृत्वा आचारदेन निर्विकृतिकेन वा पारयति” इति ।

पट्टविंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम्-
व्ययनम् ।
संसारजीव-
वच्छन्नता ।

॥३८८॥

एतत् इत्युभयथाऽपि करणमनुमतं मन्यामादे । द्वितीये चर्चबुल्के “विचित्रं तु” विचित्रमेव चतुर्थपक्षाऽष्टमादिरूपं वपश्चरेत्, अत्र च पारणके सम्प्रदायः—“उग्रैरुपविशुचं सबं कण्ठनिजं पारेद्” चि ॥ एकेन—चतुर्थलक्षणेन वपसा अन्तर्-व्यवधानं यस्मिन् वदेकान्तरं ‘आयामम्’ आचारं कृत्वा संवत्सरो द्वौ, ततः संवत्सरादं ‘तुः’ पूरणे ‘न’ नैव अतिविशुध्यम् अष्टमादि वपश्चरेत् ॥ ततः संवत्सरादं ‘तुः’ पुनर्ये “विशिष्टं तु” विशुध्यमेव वपश्चरेत्, अत्रैव विशेषमाह—“परिनिर्णयं चैव” चि ‘चा’ पूरणे, ‘परिमितमेव’ स्वल्पमेव, द्वादशे हि चर्चे निरन्तरम् आयामम् इह तु चतुर्थविपारणके एव इत्येवमुक्तम्, ‘तस्मिन्’ द्विधा विभक्ते संवत्सरे कुर्यात् ॥ कोट्यौ—अत्रे सहिते—मिलिते यस्य चत्कोटीसहितम् आयामं कृत्वा ‘संवत्सरे’ प्रक्रम्याद् द्वादशे मुनिः “मास” चि सूत्रस्यान्माचं भूतो मासिकत्वेन एवमर्द्धमासिकेन “आहारेण” चि उपलक्षणस्याह आहारत्वागेन ‘सपा’ इति प्रस्तावाद् भक्षपरिक्षाविक्रमनशनं चरेत् ॥ निशीथचूर्णिसम्प्रदायस्याऽत्र—“दैत्यं पारसस्त वासस्त पच्छिमा जे चत्तारि मासा तेषु वेङ्गद्वसं निखटं धरेड खेसमल्लप निडुभइ, मा अइरुवत्तणओ मुहजंतविसंवाओ भविसइ चि, तस्त प विसंवाए नो सम्मं तमोक्तरमापहेइ” इति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ २५१-२५२-२५३-२५४-२५५ ॥ इत्थं प्रतिपन्नाऽनशनस्याऽप्यष्टुभभावनां मिथ्यादर्शनानुपगादीनां चानर्थहेतुतां वद्विपर्ययणां चार्थहेतुतामाह—

कंदप्पमाभिओगं, किबिसियं मोहमायुरत्तं च । एआओ इग्गईओ, मरणम्म विराहिया हुंति ॥ २५६ ॥
मिच्छादंसगरत्ता, सणिपाणा हु हिंसगा । इय जे मरंति जीवा, तेसि पुण दुल्लहा वोही ॥ २५७ ॥

१ “उग्रमसिमुचं सर्वं कण्ठनीयं पारयति” इति । २ “अत्र द्वादशस्य वर्षस्य पश्चिमा ये चत्वारो मासास्तेषु वेङ्गमल्लपं निघटं पृथक् शेषमल्लपे निक्षिपति, माऽतिरुक्त्वाप्युखपञ्चविसंवादो भूदिति, तस्य च विसंवादे व सम्यग् नमस्कारमापययति” ।

भीउचरा-
प्यनपद्रे
भीनेमिच-
न्नीया
मुसबोवा-
क्या लपु-
द्विः ।
॥ ३८९ ॥

सम्भवंसणरत्ता, अणियाणा सुक्खेसमोगाढा । इय जे मरंति जीवा, सुलहा तेसिं भवे बोही ॥ २५८ ॥
मिच्छादंसणरत्ता, सनियाणा कण्ठेसमोगाढा । इय जे मरंति जीवा, तेसिं पुण दुल्लहा बोही ॥ २५९ ॥
इयाह्या—“कंदप्प” चि उपलक्षणत्वात् कन्दर्पभावना, एवमाभियोग्यभावना, किंत्वपिकभावना, मोहभावना,
अगुस्तत्वभावना च, एता भावना दुर्गतिहेतुवया दुर्गतयः, एतद्विधातृणां तद्विधसुरेभ्वेयोत्पादात्, ‘मरणे’ मरणसमये
कीदृश्यः सत्यः । इत्याह—विपायिकाः सम्यग्दर्शनादीनामिति गम्यते । मरण इत्यभिधानं चेह पूर्वमेतत्सत्तायामप्यु-
परकाळं श्रुमभावभावे सुगतेरसि सम्भवत्, शेषं सुगमम् ॥ इह चाऽऽद्येत सूत्रेण कल्पंभावनादीनां दुर्गतिरूपाऽन्तर्धस्य
हेतुत्वमुच्यते, अथांश्च तद्विपरीतभावानां सुगतिस्वरूपस्य, द्वितीयेन मिथ्यादर्शनरक्तत्वदीनां दुर्लभयोधिलक्षणाऽन्तर्धस्य,
एवीयेन सम्यग्दर्शनरक्तत्वदीनां सुलभयोध्यात्सकार्यस्य, चतुर्थेन तूक्तनीत्या मिथ्यादर्शनरक्तत्वादीनांसेव विशेषज्ञापन-
मिति सूत्रप्रत्युपायः ॥ २५६-२५७-२५८-२५९ ॥ जिनवचनापराधनामूलमेव सकलं संलेशनादि श्रेयः, अतस्तत्रैवा-
ऽऽनुरूपपनार्थमन्यवत्यतिरेकान्मां तन्माहात्म्यमाह—
जिणवपणे अणुरत्ता, जिणवयणं जे करंति भावेण । अमला असंक्किलिहा, ते हुंति पेरिस्तसंसार ॥
पालमरणाणि बहुसो, अकाममरणाणि चैव य वट्टणि । मरिंहंति ते चराया, जिणवयणं जे न याणंति ॥
इयाह्या—सप्तम् । नवरम्—‘अमलाः’ ब्रह्मनादिमालिन्यहेतुमिथ्यात्वादिभावमलरहिताः, तथा ‘असङ्किष्टाः’
पागारिसंज्ञशुद्धाः ॥ ‘पालमरणेः’ वट्टवचनादिनिवचनैः ‘अकाममरणेञ्च’ अविच्छामरणेः बहुभिः, सर्वत्र सुवृत्त्यत्यः

॥ ३८९ ॥

१ परीवः—समस्तदेवतादिभयाऽक्षयाऽऽपानेन समन्वात् परिमित, संसारो विषये वेपां ते परीतसेछारिणः कतिपयभवाऽऽन्यन्त-
रमुदिभाव इत्यर्थः ।

पद्मत्रिशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम-
व्ययनम् ।
संसारिजीव-
वक्तव्यता ।

प्रादुत्पत्त्यात्, 'एष च' पुरो ॥१६०-१६१॥ यत्प्रयमलो जिनवचनं भावतः फर्त्तव्यम्, तद्भावकरणं च आलोचनया, ता च मध्यमार्थावां देया, ते च यैरेतुभिर्भवन्ति तानाह—

का य पृथुव्यादोवा दया, त य यद्विद्वान्मयान् चान्द-
 यदुआगमविभाषा, समाहितपाषगा य गुणगाही । एषण कारणेणं, अरिहा आलोयणं सोऽं ॥२६२॥
 इयास्या—यदुः—सूत्रतोऽप्येतस्य स चासौ आगमश्च यद्वागमस्यसिन् विशिष्टं ज्ञानं येषां ते यद्वागमविज्ञानाः
 “सुपादि” चि धर्माथेः तयावस्थाः, किमुक्तं भवति ?—देवकालाशयाविनिश्चितया समाधिमेव मधुरमणिद्व्याविभिरालो-
 यनद्वयानुसूतारयन्ति, यद्यन्तरे भिन्नकर्मः, ततः “गुणगादि” चि ‘गुणगादिणश्च’ उपबृंहणार्थं परेषां सद्गुणग्राहण-
 र्हीत्याः, “एषण कारणेणं” हि एतेः कारणैः अहो भवन्त्याचार्योदय इति गम्यते आलोचनां भोक्तुमिति सूत्रार्थः ॥२६२॥

कंदर्प-कोटुयादं, तद् सील-सहाय-हृत्सण-विग्राहादि । विम्वहारेतो य परं, कंदल्पं भावणं कुणाह २६३
मंतजोगं काडं, भूर्धूकम्मं च जे पउंजति । सायरसइहिहेवं, अभिओगं भावणं कुणाह ॥ २६४ ॥
पाणरस केचलीणं, धम्मापरियस्स संघसाहुणं । माई अचच्चाई, किन्निसियं भावणं कुणाह ॥ २६५ ॥
अशुबद्ध रोसपसरो, तद् य निमित्तम्मि होइ पडिसेयी । एएहि कारणेहि य, आसुरियं भावणं कुणाह ॥
सत्तधग्गाइणं विसभक्खणं च जलणं च जलप्पवेसो य । अणाया र भंडसेवा, जम्मणमण्याणि मंधंति ॥
म्यास्या—“कंदल्पकोटुयादं” ति कन्दर्पकीकुच्ये कुर्यन्निश्चि शेषः, तत्र कन्दर्पः—“कैहकहृदस्त हृत्सणं, कंदप्पो
अनिद्रु वा य जागावा । कंदल्पकदावदणं, कंदप्पुवपससंसा य ॥ १ ॥” अनिमृता आलापाश्च—गुर्योदिनाऽपि सह

१ "दृक्कृद्दस दसर्गं कन्द्गोऽभिभूत्वाथ संज्ञायाः । कन्द्गपंक्याक्यर्न कन्द्गोऽपदेर्दार्त्सा च ॥ १७१"

श्रीउत्तरा-
व्ययनग्रंथ-
श्रीनेमिच-
न्द्राया
मुत्तरोपा-
ख्या लघु-
वृत्तिः ।
॥३९०॥

निष्ठुरकप्रोक्तादिरूपा, वन्द्यपदवा-रामस्वकवा, कौकुल्यं द्विधा-कथेन वाचा, तथा च-“गूढयणवयणदसणच्छृष्टिं
पटपरणवणगार्ददि । तं तं करेद जह जह, हसद परो असणा अहस ॥ १ ॥ वायाए कोकुदथो, तं जंपइ जेण
हरसए अओ । नाणविहजीयरुए, बुदइ मुदतूए चेव ॥ २ ॥” “तह” ति येन प्रकारेण परस्य विसय उपजायते
तथा यच्छीडं च-फलविलेखा वृत्तिः स्वभावश्च-परविसयोरुपादानाभिसन्विनैव तत्तन्मुत्तरविकारादिकं स्वरूपं हसनं
च-अट्टाट्टासादि विरुपाद्य-परविसापकविवि गोष्ठापरूपाः शीलस्यभावदासविकथास्तामिविस्मापयन् परं “कंदप” ति
कन्दपयोगादहन्दरीः ते च प्रस्ताभाद् देवास्तेरामियं कान्दरीं तां ‘भारती’ तद्भावाऽभ्यासरूपां करोति ॥ “मंतायोग” ति
सूत्रयान् मन्त्राद्य शोभाश्च-तथयवियद्वयसंयोगा मन्त्रशेते वत् कृत्वा मूल्या-उपलक्षणत्वात् यदा सूत्रेण च कर्म-रक्षायं
क्रिया भूतिकर्म, चक्रान्तरात् कौतुकादि च “जे पंडंजति” ति प्राकृतत्वाद यः प्रयुक्ते ‘सावरसर्द्धितोः’ साताद्यर्थमिति
भावः, अनेन पुष्टाल्प्यने निःशृङ्खलकुंनः प्रयुत गुण इति ज्ञापयति, स आभियोगी भावनां करोति ॥ नाणे”त्यादि
प्रकटम् । नयरम्-कृतस्याऽयणंयारी, यथा-“कंया घया यते धिय, ते चेव पमायमपमाया य । मोक्खादिगारियाणं,
जोइसजोणीदि किं कम्पं १ ॥ १ ॥” घमोदार्थस्य-“जैसाईदि अवजं, विहसइ यट्टइ न यावि उववाए । अहिओ
छिरपंरी, पगासपाई अणणुवूजो ॥ १ ॥ साधूनां च-“अविसहणाऽदुरियगंई, अणणुवत्ती इमे गुरुणं पि ।

१ “धूमधनवदददसणच्छृष्टिः कुरावकण्ठादिभि । कसकरोति यथा यथा इति पर भासनाऽहसत् ॥ १ ॥ वाचा कौकुल्यकस्तज्जदपति
देन इत्यन्वयः । भागवित्पञ्चीवदन्तान् करोति सुखदशोमि वा ॥ १ ॥” २ “काषायानि च सान्धेय सावेव प्रमादप्रमादां च । योक्षापिज्ञा-
निर्या उवोतिषोमिभिः किं कर्तव्यम् ॥ ३ ॥” ३ “आत्मादिभिरवर्ग विहसति वसंते न चाप्युपपत्ते । अहिषदिलदमेक्षी प्रकानवापातनुकूल ॥ १ ॥”
४ “अविपद्वाऽवविपदवयोऽननुवृषपथेने गुण्यामपि ।”

राणमेतर्पीडरोता, निदिवच्छलगा य संजइया ॥ १ ॥” ‘मायी’ स्वस्वभावनिगूहनादिमान्, यथोक्तम्—“गूहइ आय-
सदावं, पायइ य गुणे परस्स सते वि । चोरो व सखसंकी, गूढायारो वितहभासी ॥ १ ॥” इदानीं विचित्रत्वात्
सूत्रकृतेर्मोहीप्रस्तावेऽप्यासुरीभावना यत्कुर्वता कृता भवति तदाह—‘अणुचंदे’त्यादि स्पष्टम् । नवरम्—अनुबद्धोप-
प्रसरस्वरूपम्—निषं तुगाइशीलो, काऊण ण याणुतप्पइ पच्छा । न य रमासिओ पसीयइ, अवराहीणं दुवेण्हं पि
॥ १ ॥” ‘तथा’ समुच्चये, ‘चः’ पूरणे, निमित्तम्—अतीतादि तद्विषये भवति ‘प्रतिसेवी’ अप्रुष्टालम्बनेऽपि तदासेवनात् ॥
शस्त्रस्य प्रहणम्—आत्मनि वधार्थं व्यापारणं शस्त्रग्रहणं, विषमक्षणं, चशब्द उत्तसमुच्चयार्थः पर्यन्ते योक्ष्यते, ‘उच्चलने’
दीपनमात्मन इति गम्यते, जलप्रवेशः, चशब्दोऽनुक्तश्रुपातादिपरिग्रहार्थः, आचारः—शास्त्रविहितः व्यवहारस्तेन
भाण्डम्—उपकरणमाचारभाण्डं न तथा अनाचारभाण्डं तस्य सेवा—हासमोहादिभिः परिभोगः अनाचारभाण्डसेवा, सा
य गम्यमानत्वाद् एतानि कुर्वन्तो यतयः ‘जन्मजरामरणानि’ उपचारात् तत्तन्निमित्तकर्मणि वदन्ति इति, अनेन चोन्मार्गे-
प्रतिपत्त्या मार्गविप्रतिपत्तिराक्षिता, तथा चाऽर्थतो मोहीभावनोक्ता । यतस्तल्लक्षणम्—“डेम्मग्गदेसओ मग्गनासओ
मग्गविप्पढीवत्ती । मोहेण य मोहेत्ता, सम्मोहं भावणं कुणइ ॥ १ ॥” फलं चाऽऽसाम्—“एँयाओ भावणाओ,
भाविता देवदुग्गाइं जंति । तत्तो य चुया सता, पढंति भवसागरमणंतं ॥ २ ॥” इति सूत्रपञ्चकार्यः ॥ २६३-२६४-
२६५-२६६-२६७ ॥ सम्प्रत्युपसंहारद्वारेण शास्त्रस्य माहात्म्यमाह—

अणमात्रपीडितोपां गूहिवत्सकाश्च सदताः ॥ १ ॥” १ “गूहते आत्मस्वभाव घातयति च गुणान् परस्य सत्तोऽपि । चौर इव सर्वेशद्भी,
गूढाकरो वितयभापी ॥ १ ॥” २ “निल न्युइइसीलः इत्वा न चानुतप्यते पश्चात् । न च क्षामितः प्रसीदति अपराधिनोद्भूयोरपि ॥ १ ॥”
३ “उन्मार्गदेवको मार्गनाशको मार्गविप्रतिपत्तिः । मोहेन च मोहयित्वा सम्मोहीं भावनां करोति ॥ १ ॥” ४ “पुला भावना भाव-
यित्वा देवदुर्गतिं यान्ति । तल्लश्च च्युताः सन्तः पतन्ति भवसागरमनन्तम् ॥ १ ॥”

श्रीउत्तरा-
ध्ययनध्वजे
ध्रीनेमिच-
न्नीया
गुलपोथा-
द्या लघु-
ध्वजिः ।
॥३९१॥

इह पाउकरे बुद्धे नायए परिनिबुए । छत्तीसं उत्तरज्झाए भवसिद्धीयसम्मए ॥२६८॥ ति वेमि ॥
न्याख्या—‘इति’ एतानन्तरमुपवर्णितान्, “पाउकरे” ति ‘प्रादुःकुल’ कांश्चिदर्थतः कांश्चन सूत्रतोऽपि प्रकाश्य ‘धुद्धः’
पदत्रिंशद् उत्तराः—प्रधाना अध्यायाः—अध्ययनानि उत्तराध्यायास्तान्, मयसिद्धिकानां—भव्यानां सम्मतान्—अभिप्रेतान्,
‘इतिः’ परिसमाप्तौ, प्रवीणीति पूर्ववदिति सूचार्यः ॥ २६८ ॥ निर्युक्तिकार एतन्माहात्म्यमाह—“जे” किर भवसिद्धीया,
परित्तसंसारिया य जे भद्धा । ते किर पढंति एए, छत्तीसं उत्तरज्झाए ॥ १ ॥ तन्हा जिणपण्णत्ते, अणंतगम-पज्जेवेहि
संजुवे । अज्झाए जहजोगं, गुरुप्पसाया अहिज्जिजा ॥ २ ॥” योगः—उपयानादिव्यापारस्तदन्तर्तिक्रमेण यथायोगम् ॥

१ “ये किञ्च भवसिद्धिकाः परित्तसंसारकाश्च ये भव्याः । ते किञ्च पठन्त्येतान् पदत्रिंशदुत्तराध्यायान् ॥ १ ॥ तस्मान्निनप्रशसान्
भनन्त्यगमपर्यवः संपुच्छन् । अप्यापान् यथायोगं गुरुप्पसादादधीयेत ॥ २ ॥”

इति श्रीनिमिचन्द्रसूरिविनिर्मितायां उत्तराध्ययनसूत्रलघुटीकायां सुख-
बोध्यायां जीवाजीवविभक्तिनामकं पदत्रिंशमध्ययनं समाप्तम् ॥
॥ समाप्तानि चाक्षेपाण्युत्तराध्ययनानि ॥

पदत्रिंशं
जीवाजीव-
विभक्ति-
नामकम्-
ध्ययनम् ।
शास्त्रस्य ।
माहात्म्यं
समाप्तिश्च ।

॥ ३९१ ॥

श्रीउत्तराध्ययनसूत्रलघुव्याख्याख्यातुः प्रशस्तिः ।

अस्ति विस्तारयानुव्यां, गुरुद्वारासमन्वितः । आसेव्यो भव्यसार्थानां, भीकोटिकगणहुमः ॥ १ ॥ तदुत्थवैरिशाखायाम-
भूदायसिंहासिनी । विद्याया प्रतिशालेव, भीचन्द्रकुलसन्ततिः ॥ २ ॥ तस्याधोत्पद्यमानच्छदनिचयसदृशवर्णान्वयत्यो-
श्रीधारापद्मगच्छप्रसवभरलसद्वर्त्मकिल्लकपानात् । भीशान्त्याचार्यभृङ्गः प्रवरमधुसमासुत्तरास्यायश्रुतिं, विद्वल्लोकस्य-
दत्तप्रमुदमुदतिरदू या गभीरार्थसारम् ॥ ३ ॥ तस्याः समुद्धृता शेषा, सूत्रमात्रस्य वृत्तिका । एकपाठगता मन्वदुद्धीनां हितकाम्य-
या ॥ ४ ॥ आत्मसंस्मरणार्थाय, यथा मन्वदभिया यथा । अतोऽपराधमेनं मे, क्षमन्तु श्रुतशालिनः ॥ ५ ॥ आसीच्चन्द्रकुलोद्भूतो,
विख्यातो जगतीतले । अक्षमाराजितोऽप्युद्यैर्यः क्षमाराजितः सदा ॥ ६ ॥ धर्मोऽयं मूर्त्तिमानेव, सौम्यमूर्त्तिः शशाङ्कवत् । वर्जि-
तश्चाशुभैर्भावै रागद्वेषमदक्षिभिः ॥ ७ ॥ सुनिर्मलगुणैर्लियं, प्रदान्तैः श्रुतशालिभिः । प्रद्युम्न-मानदेवादिस्मरिभिः प्रविराजितः
॥ ८ ॥ विभुतस्य महीपीठे, दृढद्वन्द्वरुद्धस्य मण्डनम् । श्रीमात्रं विहारकप्रपञ्चः, सुरिरुद्योतनाभिधः ॥ ९ ॥ शिष्यस्तस्याऽऽम्रदेवोऽ-
भूदुपाध्यायः सत्तो मतः । यत्रैकान्तगुणापूर्णं, दोषैर्लभे पदं न तु ॥ १० ॥ श्रीनेमिचन्द्रसूरिरुद्धवत्तुवान् श्रुत्तिकां तद्विनेयः । गुरु-
सौदर्यश्रीमन्मुनिचन्द्राचार्यपचनेन ॥ ११ ॥ शोधयतु बृहदनुग्रहशुद्धिं मयि सविधाय विज्ञजनः । तत्र च मिथ्यादुष्कृतमस्तु
कृतमसम्मतं यद्विद ॥ १२ ॥ अणहिलपाटकनगरे, दोहडिसच्छृष्टिसत्कथसत्तौ च । सन्तिप्रता कृतेयं, नेवकरहैरवत्सरे यैव
॥ १३ ॥ पट्टिकातोऽलितशेमां, सर्वदेवाभिधो गणी । आत्मकर्मक्षयायाऽध, परोपकृतिहेतवे ॥ १४ ॥ दोहडिश्रेष्ठिता चाऽस्या,
लेखिता प्रथमा प्रसिद्धः । जित्वाक्यानुरचेन, भक्तेन गुणवत्तने ॥ १५ ॥ अनुसुभां सद्वृत्तानि, गणितक्रियायाऽभवत् । द्वादश प्रन्थ-
मानं तु, वृत्तेरस्या विनिश्चितम् ॥ १६ ॥ ग्रन्थायं सूत्रेण सह [१३५५०] श्रीतत्तराध्ययनलघुश्रुतिः परिपूर्णा ॥ सवत् १५४५
वर्षे कार्तिकशुद्धि ३ दिने श्रीधर्मघोषगच्छे मूलपट्टे श्रीधर्मसूरिसन्ताने श्रीपद्मशेखरसूरिपट्टलङ्करणगच्छाधिराजधीपद्मान-
न्दसूरिशिष्यवाचकश्रीभावदेशेखरवाचनायं लिखितमिदं मुनिना क्षमारक्षेन श्रुतज्ञानवृद्धये ॥ शुभं भवतु श्रीपार्थप्रसादात् ॥